J. C. Mattes' Collection

William Rittenhouse

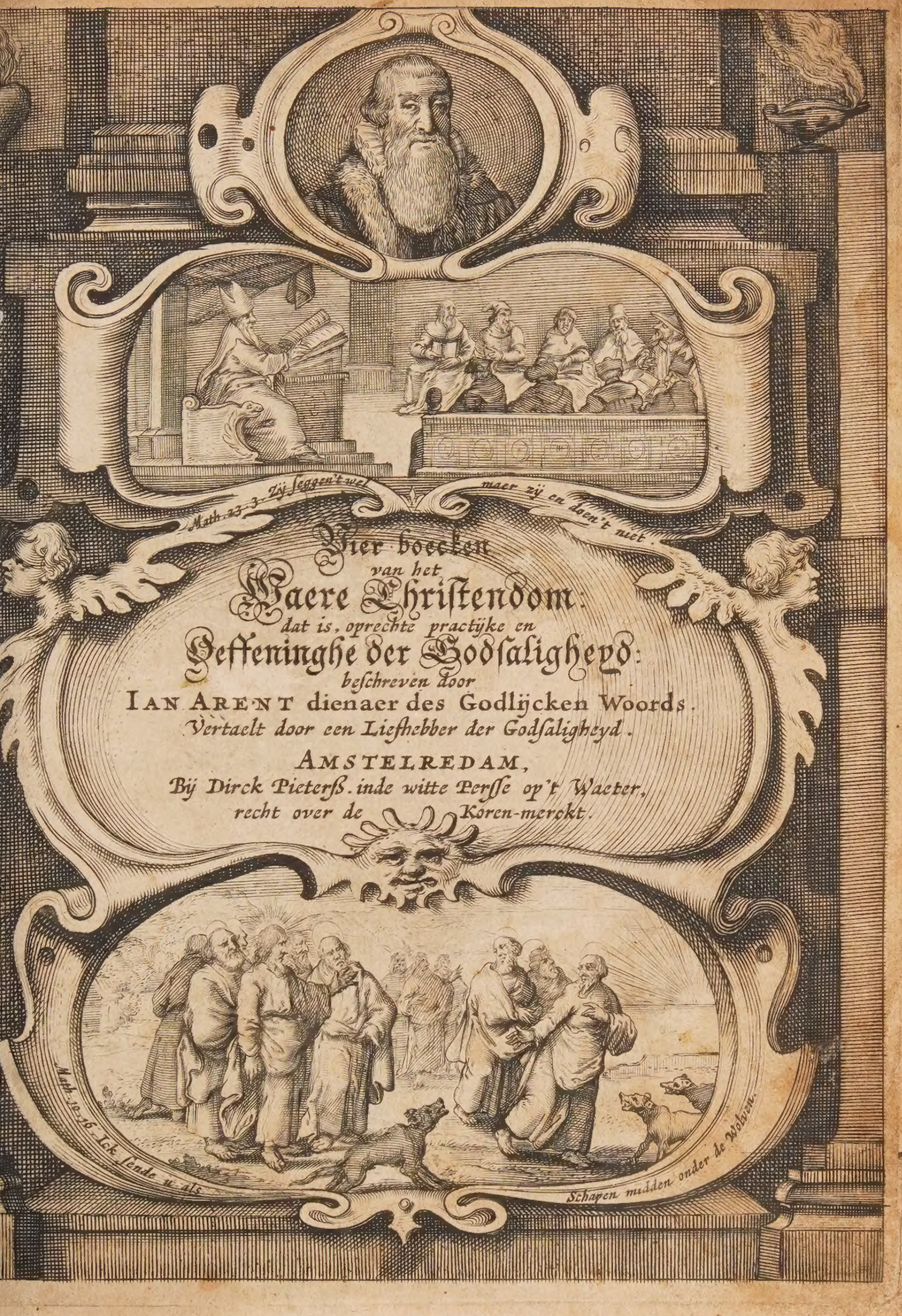
Math. 23. 3. Zij seggen't wel maer zij en doen't niet.
Vier boecken
van het
Waere Christendom:
dat is, oprechte practijke en
Oeffeninghe der Godsaligheyd:
beschreven door
IAN ARENT dienaer des Godlijcken Woords.
Vertaelt door een Liefhebber der Godsaligheyd.
AMSTELREDAM,
Bij Dirck Pietersß. inde witte Persse op't Waeter,
recht over de Koren-merckt.
Math. 10. 16. Ick sende u als Schapen midden onder de Wolven.

BR120
.A7
1642

INHOUDT

Der vier Boecken van't ware en oprechte *CHRISTENDOM.*

Dat eerste Boeck der Schrifture:

Leerende, hoe in een Waere Christen, Adam daghelijcks sal sterven, en Christus in hem leven; En hoe hy, naer 't Beeldt Gods, daghelijcks wordt vernieuwt en inde nieuwe Gheboorte moet leven, Fol. 1.

Dat II. Boeck des Levens CHRISTUS:

Leerende, hoe Christi Menschwerdinghe, Liefde, Ootmoedigheydt, Sachtmoedigheydt, Lijdsaemheydt, Lijden, Sterven, Kruys, smaedt en Doodt, onser Zielen Medecijn en Heyl-Fonteyn, Spiegel, en Boeck onses levens zy: En hoe een Waer Christen, de Sond, de Dood, den Duyvel, de Hel, de Wereldt, Kruys, en alle verdruckinghe door 't Gheloof, 't Ghebedt, Lijdtsaemheydt, Gods Woordt en Hemelsche Troost overwinnen sal; en dit selve alles in Christo Jesu, Namelijck door zijne kracht, sterckinghe ende overwinninghe in ons. Fol. 136.

Dat III. Boeck der Conscientie:

Leerende, hoe Godt den hooghsten Schat, zijn Rijck, in des Menschen hert geleydt heeft, als een verborghen Schat in den Acker, als een Godlijck inwendigh licht der Zielen. Fol. 344.

Dat IV. Boeck der Nature:

Leerende, hoe dat groote Werelt-Boeck der Nature van Godt getuyght en tot Godt leydt, handelende van de ses Dagh-wercken Gods. Fol. 395.

Het ander deel, des vierden Boecks.

Handelt insonderheydt van den Mensche, en den plicht des selven. Fol. 453.

VOOR-REDEN
Aen den Christelijcken Leser.

Groot misbruyc des Euangeliums.

WAT voor een groot ende schandelijck misbruyck des H. Euangeliums in dese laetste werelt is, Christelijcke, lieve Leser, dat betuygt genoegh het godloose, onboetveerdighe leven der ghener, die Haer Christi ende zijns Woorts met vollen monde roemen, en nochtans een gantsch onchristelijck leven leyden, even als of sy niet in't Christendom, maer in't Heydendom leefden. Sulck een godloos wesen heeft my tot dit Boecxken oorsaeck ghegeven, op dat d'eenvoudighe mochten sien, waer in het rechte Christendom staet, namelijck in't bewijsen des waren levendigen dadelijcken Gheloofs, door oprechte godsaligheydt, door vruchten der gherechtigheydt. Hoe wy daerom nae Christi Naeme ghenoemt zijn, om dat wy niet alleen in Christum souden Gelooven, maer oock in Christo leven, ende Christus in ons; hoe de ware Bekeeringh uyt de inwendighste grond des herten komen moet, hoe hert, sin en gemoet moeten verandert worden, dat wy Christo ende zijn H. Euangelio gelijckformigh worden. Hoe wy door Gods Woord daghelijcks vernieuwt worden tot nieuwe Creaturen. Want gelijck als yder zaed zijns gelijcken voort brengt, alsoo moet dat Woordt Godts in ons daghelijcks nieuwe, Gheestelijck vruchten voort brenghen, ende soo wy door't Gheloove Nieuwe Creaturen geworden zijn, soo moeten wy oock inde Niewe Geboorte leven. In summa, hoe Adam in ons sterven, ende Christus in ons leven sal. 't Is niet ghenoegh Gods Woordt te weten, maer men moet oock dat selve in de levendighe dadelijcke Oeffeninghe brenghen. Veel meenen, dat de Theologie of Gods-geleertheyt maer een bloote wetenschap ende woord-kunst zy, daer sy nochtans een levendighe bevindingh ende oeffeningh is. Elck een doet nu zijn best, hoe dat hy hoogh ende beroemt inde werelt magh worden, maer vroom te zijn dat wil niemandt leeren. Elck een soeckt nu hoogh gheleerde luyden, daer van hy kunst, spraecken ende wijsheyt leeren magh, maer niemant wil van onsen Eenigen Leeraer Jesu Christo Leeren Sachtmoedigheyt ende hertelijcke ootmoedigheydt daer nochtans zijn H. Levendigh Exempel, de rechte Reghel ende 't Rechtsnoer onses levens is, jae de hooghste Wijsheydt ende kunst, soo dat wy met recht konnen seggen: **Christi leven kan ons alles leeren.** Elck een woud geern Christi dienaer zijn, maer niemandt wil Christi navolgher wesen. Maer hy spreeckt Joan. 12.25. **Wie my dienen wil/ die volge my na.** Daerom moet een oprecht dienaer ende lief hebber Chirsti oock een navolgher Christi wesen. Wie Christum lief heeft, die heeft oock lief 't Exempel zijns H. Levens, zijne ootmoedigheydt, sachtmoedigheydt, lijdsaemheydt, cruys, smaed ende verachtingh, al ist dat sulcks het vlees wee doet. Ende al ist dat wy de navolginghe

Waer in in het recht te Christendom staet.

Godszaed moet in ons vrucht voort brenghen.

De Theologie is een bevindinge.

d'Oeffeningh der godsaligheyt gants uytghebluscht.

Waer inde Liefde Christi staet.

6749

des Heyls, ende edelen Levens Christi in dese onse swackheydt niet volkomelijck en
konnen bekomen: 't Welck oock het ooghmerck van mijn Boecxken niet en is, soo
sullen wy't nochtans lief hebben ende daer nae suchten, want soo doende leven wy in

Wie Christum niet naevolgt / die gelooft oock niet in hem.

Christo ende Christus in ons, als Joannes spreeckt 1. Joan. 2. 6. **Wie daer seydt / dat
hy in hem blijft / die moet oock wandelen / ghelijck hy ghewandelt heeft.** Nu ter
tijdt is de werelt soo ghesint, dat sy geern alles soude willen weten, maer 'tgheen dat
beter is dan alles te weten, naemelijck Christum lief te hebben, dat wil niemandt
leeren. Doch niemandt kan Christum lief hebben, of hy moet oock volghen 't Exem-
pel zijns H. Levens. Veel zijnder, jae't meeste deel in deser werelt, die haer des H.

Wattet is Christum lief hebben ende sich zijner schamē.

Exempels Christi schamen, namelijck zijner ootmoedigheydt ende nederigheydt,
en dat is soo veel als des Heeren Christi gheschaemt. Daer van de Heer seydt. Marc.
8. 38. **Wie hem mijns oft mijner woorden schaemt in dese overspelige we-
relt / &c.** Dese Christenen willen nu een statighe, prachtige, rijcke, werelts-ghelijcke
Christendom hebben: Maer niemandt wil den armen, sachtmoedighen, verachten,

Niemand wil den ootmoedigen Christum na volgen.

nedrigen Christum hebben, noch bekennen, noch den selven volghen. Daerom sal hy
eens segghen, ick en kenne u niet, want ghy hebt my niet willen kennen in mijne oot-
moedigheydt, daerom kenne ick u niet in uwe hooveerdigheydt. Doch niet alleen
strijdt dat godloose leven ende wesen gantschelijck teghen Christum ende het rechte
Christendom, maer het hoop't dagelijcks Gods tooren ende straf alsoo op, dat Godt

Alle creaturen zijn den godloosen tegen.

alle Creaturen teghen ons moet wapenen, ter wraecke, dat Hemel ende Aerd, vyer
ende water teghen ons moeten strijden, jae de gantsche natuer is daer over bangh
ende wil breken: Van daer moet een ellendighe tijdt komen, krijgh, hongher ende
pestilentie, jae de leste plaghen dringhen soo heftigh ende gheweldigh aen, datmen

De leste plaghen dringen hardt aen / eñ de verlossingh naeckt.

bykans voor geen creatuers sal konnen seker wesen. Want ghelijck als de gruwe-
lijckste plaghen den Egyptenaren overvielen voor de verlossingh en uytgangh der
Kinderen Israels uyt Egypten: Alsoo sullen voor de eyndelijcke verlossinghe der
Kinderen Godts schrickelijcke, gruwelijcke ende onghehoorde plaghen den god-
loosen ende onboetveerdighen overvallen. Daerom ist hoogh tijdt Boete te doen, een
ander leven aen te vanghen, hem vander Wereldt tot Christum te bekeeren, in

Door boete ende bekeeringh ontvliedē wy de leste plaghen.

hem recht Ghelooven, ende in hem Christelijck leven, op dat wy onder den Scherm
des Alderhooghsten, ende schaduwe des Almachtighen seker zijn moghen Psalm
91. 1. Daer toe ons de Heer oock vermaent Luc. 21. 37. **Soo zijt nu altijdt wac-
ker ende biddet / dat ghy mooght weerdigh gheacht werden / om alle dese din-
ghen t'ontvlieden.** Sulcks betuyght oock de 12. Psalm. Daer toe sal u dit Boecx-
ken, een spore gheven, hoe ghy niet alleen door't Gheloof in Christum, verghevin-
ghe uwer sonden verkrijghen sult, maer oock, hoe ghy die ghenade Godts recht sult
ghebruycken tot een Heyligh leven, ende u Gheloof met een Christelijck leven

Waer in dat rechte Christendom staet.

vercieren en bewijsen. Want dat rechte Christendom bestaet niet in woorden, of
uytterlijcke schijn, maer in't Levendighe Gheloove, daer uyt oprechte vruchten
ende ellerley Christelijcke Deughden spruyten, als uyt Christo selve. Want dewijl
't Gheloof voor der menschen ooghen verborghen ende onsienlijck is, soo moet het

Hoe alle Christelijcke deugdē uyt het gheloove spruyten.

door de vruchten bewesen worden, naedemael 't Gheloof alle goedt, gherechtigh-
heydt ende salicheydt uyt Christo schept. Wanneer hy nu ghestadelijck verwacht
die beloofde goederen, die't Gheloove toe ghesevdt zijn, soo spruyt uyt het Ghe-
loove de Hoope, want wat is de Hope andere, dan een ghestadigh, en ghedurigh ver-
wachten des beloofder goederen in't Gheloove: Maer als't Gheloove den naesten
die ontfanghene goederen mede deelt soo ontspringht de Lfiede uyt het Gheloof,

ende

ende doet den naesten wederom alsoo, als Godt hem ghedaen heeft: doch als 't Gheloof in de proeve des cruyces bestandigh blijft, ende haer onder den wille Godts begheeft. Soo wast de lijdsaemheydt uyt het Gheloof, maer als hy in't cruys sucht, of Godt voor d'ontfanghen weldaden danckt, dan wordt dat ghebedt gheboren: Wanneer hy Gods ghewelt ende des menschen ellende te samen vat, ende sich onder Godt neyght en buyght, soo wordt de ootmoedigheydt gheboren: Als hy sorght dat hy Godts ghenaede soude moghen verliesen; of als Sinte Paulus spreeckt: Werckt met vrees ende beven dat ghy saligh werdt, dan is de vreese Godts gheboren. Aldus siet ghy hoe alle Christelijcke Deughden, kinderen des Geloofs zijn, die uyt het Geloove wassen ende spruyten: ende en konnen niet van't Geloof, als van haren orsprong ghescheyden werden, sullen't anders waerachtighe levendighe, Christelijcke deugden zijn, die uyt Godt uyt Christo ende uyt den heylighen Gheest ghesproten zijn. Daerom kan daer geen werck Godt behaghen sonder het Gheloove in Christum. Want hoe kan daer waere hoope, rechte Liefde, volstandighe Lijdsaemheydt, een hertelijck Ghebedt, en Christelijcke ootmoedigheydt, kinderlijcke Vreese Godts, sonder het Gheloove zijn? 't Moet alles uyt Christo de Fonteyn der Saligheydt door't Gheloove gheschept worden, beyde gherechtigheydt ende alle vruchten der gherechtigheydt: Doch ghy moet wel voor u sien, dat ghy immers by lijf uwe wercken ende aenghevanghen Deughden ofte gaven des nieuwen levens niet en vermengt in uwe Rechtveerdigmakinge voor Godt, want daer en geldt geens menschen werck, verdienst, gaven ofte deughden, hoe schoon oock die selve zijn, maer die hooghe volkomene verdienst Iesu Christi, door't Gheloove aenghenomen, ghelijck sulcks in't 5. 19. 34. ende 41. Capittel deses Boecks, ende inde drie eerste Capittelen des tweeden Boecks ghenoeghsaem verklaert is. Daerom siet wel voor u, dat ghy de gherechtigheydt des Gheloofs, ende de gherechtigheydt des Christelijcken levens niet in malkander vermenget, maer wel onderscheydet, want dit is dat gantsche fundament onser Christelijcker Religie.

Phil. 2. 12. Geen rechte Christelijcke deughden konnen sonder het Gheloove zijn.

Al wat God behaghen sal, moet uyt Christo de Fonteyn der saligheyt geput werden door't Gheloof.

Werck en gaven moeten niet in de Rechtveerdighmakinghe vermenght worden.

De gerechtigheydt des geloofs ende levens zijn wijd te onderscheyden.

Niet-te-min nochtans moet ghy uwe boetveerdigheydt een rechtschapen ernst laten zijn, of ghy en hebt gheen rechtschapen Gheloof, 'twelck daghelijcks dat hert reynight, verandert ende betert. Ghy sult oock weten, dat de Troost des Euangeliums geen klem kan hebben, soo daer gheen oprecht ware berouw ende godlijcke treurigheyt voor en gaet, daer door het hert verbroken ende verslag en wert, want dan wordt vervult: Den Armen wordt het Euangelium vercondight Matth. 11.5. Ende hoe kan't Gheloove 'thert levendigh maken, als 't niet voor heen ghedoodt werdt door ernstigh berouw ende leedt, ende ware bekentenis der Sonden? Daerom sult ghy niet dencken dat de Boetveerdigheydt soo slecht ende licht toe gaet. Bedenckt wat ernstighe ende scherpe woorden d'Apostel Paulus ghebruyckt, als hy ghebiedt het vleesch te dooden ende cruycighen met de lusten ende begeerlijckheden, zijn lichaem op te offeren, de Sonden af te sterven de wereldt gekruyst te werden. Voorwaer dit en gheschiedt niet met gheneughlijckheyt des vleeschs. De Heylighe Propheten schilderen oock de bekeeringh niet lieflijck af, als sy een verbroocken, verslaghen hert, ende een verkneesden gheest voorderen ende segghen: Verscheurt uwe herten, huylet, klaget ende weenet, waer vindtmen nu sulcke Boete? De Heere Christus noemtse, sich selven haten, verlochenen, verlaecken al'tgheen datmen heeft, wilmen anders zijn Discipel wesen. Sulcks gaet voorwaer met gheen lachend aensicht toe. Van dit alles hebt ghy een levendigh Exempel ende af-conterfeyting inde 7. Boet-Psalmen (namelijck 6.32.38.51.102.130.143.) De Schrifture is

Alle troost is te vergheefs sonder kennis der sonde.

Mat. 11. 5. Rom. 6. 6. Gal. 6. 14. Rom. 12. 1. Gal. 5. 24.

Rechte boete is gheen slecht werck maer een groote ernst.

Joel. 2. 13. Psal. 51. 19. Luc. 9. 23. ende 14. 26.

Wien de Boete geē rechteernst is die konnen oac de rechte Troost niet deelachtigh worden.

re is vol des godlijcken yvers, daer door de Boete neffens hare vruchten vereyſcht werdt by verlies der eeuwigher ſaligheydt, daer op kan dan de trooſt des Euangelij haere rechte natuerlijcke kracht bewijſen. Doch beyde moet Godts Geeſt door't Woordt in ons wercken. Van ſulcken ernſtighen, waerachtighe, innerlijcke Boete des herten ende van der ſelver vruchten handelt dit mijn Boecxken ende vande hanteringh ende oeffeningh des waren gheloofs. Oock hoe een Chriſten alles in der Liefde doen ſal, want wat uyt Chriſtelijcke liefde gheſchiedt, dat komt uyt het Gheloove. Doch daer zijn in't ſelve, byſonder inde Franckfortſche druck, etlijcke Spreucken nae den aert der ouder Schrijvers, TAULERI, KEMPIS, ende van meer anderen daer onder ghemenght, die daer ſchijnen of ſy't menſchelijcke vermoghen ende de wercken te veel toeſchrijven (daer teghen nochtans mijn gantſche Boecken ſtrijdet)

N. 't Wit eñ oogmerck van dit Boeck.

Daerom ſal de Chriſtelijcke Leſer vriendelijck ghewaerſchouwt zijn dat hy vlijtigh ſie op't wit ende ooghmerck des gantſchen Boecks, ſo ſal hy bevinden, dat het voornamelijck daer op ſiet, dat wy dien verborghen aengeboren gruwel der Erf-ſond erkennen, onſe ellend en nietigheydt leeren betrachten, aen ons ſelven en aen al ons vermoghen vertſaghen, ons ſelven alles ontnemen, ende Chriſto alles geven, op dat hy alleen alles in ons zy, alles in ons wercke, alleen in ons leve, alles in ons verrichte, dewijl hy onſe Bekeeringh ende Saligheydt, Begin, midden ende Eynde is, ghelijck ſulcks duydelijck ende overvloedigh op vele plaetſen van dit Boeck verklaert is, daer door de leer der Papiſten, Synergiſten, Majoriſten uytdruckelijck wederleydt ende verworpen wert. Oock is de Artijckel vande Rechtveerdighmakinghe des Gheloofs in dit en ſonderlingh in't tweede Boeck ſoo bondigh geleert ende ſoo hoogh ghedreven alſt immer moghelijck is. Doch op dat alle miſverſtandt gheweert werde, ſoo heb ick die ſelve in deſen teghenwoordighen laetſten druck verbetert, ende bidde den trouwhertighen Leſer, hy wil den Franckfortſchen ende eenighe weynighe Bruynſ-wijckſche Exemplaren nae deſen Ieniſchen verbeterden druck verſtaen ende oordeelen. Betuyghe oock hier mede openbaerlijck, dat ick dit Boeck, ſoo in allen anderen Articulen ende Puncten, ſo voornamelijck in't Artijckel vande vrye wil ende rechtveerdighmakinghe des ſondaers voor Godt, niet andere dan nae't verſtand des Geloofs-bekenteniſſen der Kercken vande Auſburghſche Confeſſie, als daer zijn, de eerſte onveranderde Auſburghſche Confeſſie, Apologie, de Smalkaldiſche Artijckelen, beyde de Catechiſmuſſen Lutheri en 'tformulier van eendracht, wil verſtaen hebben. Godt verlichte ons alle met zijn H. Gheeſt, dat wy oprecht en ſonder aenſtoot zijn in't Geloof ende leven, tot op den daghe onſes

Phil. 4. 15.

Heeren Ieſu Chriſti (die nae by voor de deur is) en vervulle ons met vruchten der Gerechtigheyt, tot lof ende prijs Godes.

Amen.

REGISTER

Der Capittelen / die in dit eerste Boeck begrepen zijn.

1. CAP. Wat dat Beeldt Gods inden mensche zy. Fol. 1.
2. Wat den Val Adams zy. 4.
3. Hoe den mensch in Christo Jesu ten eeuwigen Leven weder vernieuwt werdt. 7.
4. Wat ware Boete zy; ende wat het rechte Jock Christi zy. 10.
5. Wat het ware Gheloove zy. 13.
6. Hoe Godts Woordt moet inden menschen door't Geloove levendigh worden. 15.
7. Hoe Godts Wet in aller menschen herten gheschreven zy / de welck haer overtuyght dat sy ten jongsten daghe gheen ontschuldingh hebben. 18.
8. Dat sonder ware Bekeeringh sich niemandt Christi ende zijnes verdiensts te troosten heeft. 20.
9. Door't teghenwoordighe onchristelijcke leven wordt Christus ende 't Ware Gheloove verlochent. 24.
10. 't Leven vande teghenwoordighe werelt strijdt gheheel teghen Christum / ende daerom ist een valsche leven en valschen Christendom. 25.
11. Wie Christum in zijn leven niet na volght / die doet gheen ware boete / is geen Christen noch kindt Gods. Oock wat die Nieuwe Gheboorte zy ende dat Jock Christi. 26.
12. Een ware Christen moet hem selven ende de werelt af sterven / ende in Christo leven. 30.
13. Om de Liefde Christi ende om die eeuwighe toekomstighe Heerlijckheydt / daer toe wy gheschapen ende verlost zijn / sal een Christen hem selven ende oock de wereldt gheern af sterven. 33.
14. Een ware Christen moet zijn eygen leven in dese wereldt haten / ende de werelt leeren versmaden. 36.
15. In een waere Christen moet den Ouden mensch dagelijcks sterven / ende de Nieuwe Mensch gheboren worden / ende wat het te seggen is / hem selven verlochenen ende wat oock dat rechte Cruys der Christenen zy. 40.
16. In een ware Christen moet altijdt zijn den strijdt tusschen den Gheest ende 't vleesch. 42.
17. Dat der Christenen erf ende goederen niet in deser werelt zijn. Daerom sy dat tijdelijcke goet als vreemdelinghen sullen ghebruycken. 45.
18. Hoe seer dat Godt vertoornt / alsmen dat tijdelijcke voor 't eeuwighe stelt. Hoe wy oock met onse herten niet aende creaturen sullen hangen / ende waerom. 48.
19. Die in zijn hert d'ellendighste is / die is by Godt de liefste. Ende door de kennis zijner ellende / soecktmen Gods ghenade. 51.
20. Door ware Berouw wordt dat leven dagelijcks ghebetert / ende den mensch tot het Rijck Godts bequaem / ende ghevoordert ten eeuwigen leven. 54.
21. Vande ware Gods-dienst. 58.
22. Een oprecht Christen kan nergens aen bekent wordē / dan aen de Liefde ende daghelijcksche beteringh

zijns

zijns levens / gelijck een Boom aen zijn vruchten. 64
23. Een mensch/die in Christo wil wassen ende toenemen / moet hem van vele wereltlijcke geselschappen ontslaen. 66
24. Vande Liefde Gods ende des naesten. 68
25. Vande liefde des naesten in't bysonder. 73.
26. Waerom men zijn naesten moet lief hebben. 75.
27. Waerom men oock zijne vyanden moet lief hebben. 79.
28. Hoe ende waerom de Liefde des Scheppers boven alle liefde der creaturen moet gestelt werden. Ende hoe onse naesten in Godt sal bemint werden. 81.
29. Vande versoeningh des naesten / sonder welcke Godt zijn genade niet en gheeft. 83.
30. Vande vruchten der Liefde. 87.
31. Dat eygen lief ende eygen eer / oock de hooghste ende schoonste gaven des menschen verderven ende te niet maken. 90.
32. Groote gaven bewijsen geen Christen en Godt welbehagend mensch / Maer 't Gheloof dat door de liefde werckende is. 93.
33. God siet de wercken of die Persoon niet aen / maer hoe een yeghelijcks hert gestelt is / soo worden de wercken geoordeelt. 65
34. Een mensch kan tot zijn Salighheyt niet doen/ God doet het alles alleen / als de mensch maer Godt door zijn genade laet wercken / ende met hem handelen / als een medecijn met de krancken: Ende hoe sonder bekeeringh Christi verdienst niet toegherekent wert. 96.
35. Sonder een H. Christelijck leven is alle wijsheydt kunst ende kennis te vergheefs/ jae de wetenschap der H. Schrift en kan dan niet baten. 100.
36. Wie in Christo niet en leeft / maer zijn hert aen de werelt hanght / die heeft slechts de uytterlijcke letter der Schrifture / maer hy en smaeckt de kracht ende 't verborghen Manna niet. 102.
37. Wie Christum in zijn leven niet en volght / die kan vande blindtheydt zijns herten niet verlost werden / maer moet inde eeuwige duysternis blijven / hy kan oock Christum niet recht kennen / noch gemeynschap en deel aen hem hebben / noch waere Boete doen. 107.
38. Dat onchristelijck leven is een oorsaeck van valsche / verleydische leer/ verstockingh en verblindingh. 113.
39. Dat de suyverheyt der Leere/ en des Godlijcken Woordts / niet alleen met disputeren ende vele Boecken behouden wert / maer oock met ware boete ende een H. leven. 116.
40. Etlijcke schoone Regulé eenes Christelijcken godsaligen levens. 120
41. 't Gantsche Christendom bestaet in de weder-oprechtinge des Beeldts Gods inden mensch / ende verdelgingh van't beeldt des Satans. 125.
42. Hoe men hem oock voor gheestelijcke hooverdye wachten sal / ende hoe dat gheene waerachtighe gheestelijcke gaven sonder 't ghebedt konnen verkreghen worden. 154.

IN-

INHOUDT

DER

Schriftuyr-plaetsen / waer van in yder Capittel der Boecken van't Ware Christendom / wort gehandelt.

Eerste Boeck.

Cap.			Fol.
1	Ephe. 4.23.	WEest vernieuwt inden Geest uwes gemoed.	1
2	Rom. 5.19.	Gelijck door eenes Menschen ongehoorsaemheydt.	4
3	Gal. 6.5.	In CHRISTO JESU gelt noch besnijdinghe/ &c.	7
4	Gal. 5.24.	Die Christi zijn cruycighen haer vleesch.	10
5	1.Ioan. 5.1.	Wie daer gelooft dat Jesus is Christus/is uyt Godt geboren.	13
6	Luc.17.21.	Siet het Koninghrijcke Gods is binnen u lieden.	15
7	Rom. 2.15.	Als de Heydenen 'twerck des Wets doen.	18
8	Num. 9.12.	Geen onreyne most het Paeschlam eeten.	20
9	1.Tit.3.5.	Zy hebben een schijn des Godsalighen levens.	24
10	Mat.12:30.	Wie niet met my is/die is tegen my.	25
11	1.Pet.2.21.	Christus heeft ons een voorschrift naegelaten.	26
12	2.Cor:5:15	Christus is daerom voor ons gestorven/een voor allen.	30
13	2.Cor. 8.9.	Ghy weet de genaede onses Heeren J. Christi.	33
14	Luc. 14.16.	Soo yemant tot my komt en sich self niet haet.	36
15	Luc:9:23:	Wie mijn Discipel wil zijn/die versaecke sich self.	40
16	Rom: 7:23:	Ick sie een andere Wet in mijne Leeden.	42
17	1:Tim:6:7:	Wy hebben niet inde Werelt gebracht.	45
18	Num.11:1.	De Heere stack een Vier onder hen aen/ dat verteerde.	48
19	Esa: 66: 2:	Ick sie aen den ellendighen die eens gebroken hert is.	51
20	2:Cor: 7: 9:	De Godlijcke droefheyt / werckt een onberouwlijcke bekeeringe.	54
21	Levit:10:1:	De Soonen Aarons brachten een vreemt Vier voor den Heere.	58
22	Psal: 92:13:	De Gerechtige sal groenen als een Palmboom.	64
23	Psalm 84:2:	Hoe lieflijck zijn uwe Wooninghen Heere Zebaoth.	66
24	1:Tim:1:5:	De Somma aller Geboden is Liefde uyt een reyn Hert.	68
25	2:Pet: 2:19	Waer van emant overwonnen is/diens dienstknecht is hy.	73
26	Rom: 13:8:	Zijt niemant niet schuldigh/ dan dat ghy malkanderen lief hebt.	75
27	Math:5:44:	Hebt u Vianden lief / zegentse die u vervloecken.	78
28	1.Ioan.2.15	Wie de Werelt lief heeft/in die is de liefde des Vaders niet.	81
29	Num: 5:6:	Wanneer emant een sonde tegen een Mensch doet.	83
30	1.Cor:13:4	De Liefde is Langmoedigh en Vriendelijck &c.	86
31	1:Cor:13:1	Al waert dat ick met Engelen Tongen sprack en had de liefde.	90
32	1:Cor:4:20	'tKoningrijck Godes bestaet niet in woorden maer in kracht.	93

Cap.			Fol.
33	Prov. 21. 2.	Een yegelijck dunckt zijn wegh recht te zijn.	95
34	1. Cor. 1. 30	Christus is van Godt gemaeckt tot wijsheyt en rechtveerdigh z.	97
35	Math:7:21	Niet alle die tot my seggen Heere/Heere/sullen in't Koningrijcke.	100
36	Apoc. 2. 17.	Wie overwint dien wil ick te eten geven van't verborgen Manna.	102
37	1:Ioan:1:5:	God is een Licht en in hem is geen Duysternisse.	107
38	Ioan. 12:35	Het licht is noch een kleyne tijt by u / wandelt in't licht.	113
39	2Tim:1:13	Behoudt dat voorbeeldt der gesonder woorden.	116
40	1Tim:4.7.8	Oeffent u inde Godsaligheydt/ want die is tot alles nut.	120
41	2. Cor:3. 18	En nu aenschouwende met ongedeckten Hoofde de klaerheyt.	125
42	1. Cor: 4:7:	Wat hebt ghy O Mensch! dat ghy niet hebt ontfangen.	134

Het tweede BOECK van't

VVare Christendom.

Cap.			Fol.
1	Isai:12:3:	GHy sult met vreugde water scheppen uytte Heyl-Fonteyne.	139
2	Luc:19:10.	De Soone des Menschen is gekomen te soecken dat &c.	143
3	Rom: 5:19:	Gelijck door eens Menschen ongehoorsaemheyt veele &c.	147
4	Phil:1:9:	Om dit selve bid ick/dat ghy oprecht zijt totten daghe Christi.	151
5	Sap:6:18	Wie hem gaerne laet onderwijsen/daer ist begin der Wijsheyt.	155
6	Ioan: 15: 5:	Sonder my kond ghy niet doen.	159
7	Rom:6:6:	Wetende dat onse oude Mensch met Christo gekruyst is.	161
8	Luc: 15:10	Alsoo segh ick u sal daer blijdschap zijn voor de Enghelen Godts.	164
9	Ioel 2:12:	Soo spreeckt de Heere / Bekeert u tot my van gantscher herten.	169
10	Psa:102:10	Ick eete Asche als Brood/en vermeng mijn Dranck met weenen.	176
11	2:Cor:5:17	Is emant in CHRISTO, die is een nieuwe Creature.	180
12	Psal:86:11:	Wijst my Heere uwen wegh dat ick wandele in uwe waerheydt.	181
13	1:Cor:8:9:	Ghy weet de genaede onses Heeren J. Christi.	183
14	Esai:53:3:	Hy was de alderverachtste en onwaertste vol smerten.	185
15	Heb: 12:3	Overlegt wat een tegenspreken der Sondaeren hy geleden heeft.	187
16	Psal:109:1:	God is mijn roem/ swijghe niet.	189
17	Psal:102:9:	Dagelijcx smaeden my mijne Vianden.	191
		Troost tegen de Vyanden en laster-monden uyte Psalmen.	195
18	Mat:26:38	Mijn Ziel is bedroeft tot inden dood.	198
19	Apocal: 5:1	Ick sagh inde rechterhandt des geenen die op den Throon sat.	201
20	Canti: 3:2:	Ick wil soecken die mijne Ziele lief heeft.	202
21	Iudit: 9:16:	U hebben de hovaerdighe noyt behaeght.	206
22	Luc. 16:25:	Al wat voor de werelt hoogh is/is voor God een grouwel.	208
23	Psalm 39:6	Hoe gantsch niet zijn alle Menschen / die doch soo seker leven.	210
24	1:Ioan:4:8:	Wie niet lief heeft die kent Godt niet.	211
25	1:Ioan:2:15	Soo yemant de Werelt lief heeft/daer in is niet de Liefde des &c.	215
26	Psalm 87:2	De Heere bemindt de Poorten Syons boven alle Woninghen.	217

27 Ioan.

Cap.			Fol.
27	Ioan:14:21	Wie my lief heeft/dien wil ick my openbaren.	221
28	Psalm 34:9	Smaeckt en ſiet hoe vriendelijck de Heere is.	223
29	1:Ioan:4:9:	Daer in is de Liefde Gods in ons geopenbaert.	224
30	Psal:104:1:	Heere mijn God/ghy zijt heerlijck en ſchoon verciert.	228
31	Psalm 89:9	Heere God Zebaoth wie is als ghy &c.	229
32	Psalm 36:7	Uwe gerechtigheyt ſtaet als de hooghe berghen Gods.	231
33	Act.15:18:	God zijn alle zijn wercken van eeuwigheydt bekent.	233
34	Capittel	Begrijpt in ſich 12 Capittelen. 1.Col.2.3.	235
		I.Cap. In Christo zijn alle ſchatten d'wijſheyt en kenniſſe &c.	
		II. Iac. 4. 2. Ghy hebt niet waerom ghy bid.	237
		III.Ioa.16.24 Bid/ ſoo ſult ghy ontfanghen &c.	238
		IV. Rom. 5.3. Wy roemen ons in verdruckinghen.	239
		V.Ierem.23.23 Ben ick niet een God die nae by is.	240
		VI. Psalm 39.2 Ghy verſtaet mijn gedachten van verre.	241
		VII. Ioel.2.32 Wie den naeme des Heeren aenroept &c.	242
		VIII. Pſ.86.5. Ghy Heere zijt goed en genaedigh.	243
		IX. Luc.15.21 Vader ick heb geſondigt in den Hemel.	245
		X. Ioan. 4. 23. Het komt de tijdt dat ghy noch op deſen Berghe.	246
		XI. Eſai. 49. 8. Nu iſt de aengenaeme tijt / de tijt der ſaligheyt.	247
		XII.Eſa.65.24 Eer zy roepen wil ick horen &c.	249
35	Pſalm 86.1.	Heere neyght uwe ooren en verhoort my.	250
36	Hebr.4.16.	Daerom laet ons toegaen met vrymoedigheydt.	252
37	Pſalm 86. 5	Want ghy Heere zijt goet en genaedigh.	254
38	Rom.8.16.	Deſgelijcx helpt oock de H. Geeſt onſe ſwackheydt.	262
39	Pſalm 85. 6	Wilt ghy dan eeuwiglijck over ons toornen.	266
40	Pſal:85:11:	Dat goedigheyt en trouwe malkanderen ontmoeten.	268
41	Pſalm 77.4:	Wanneer ick bedroeft ben dan denck ick aen God.	269
42	Pſal:106.1.	Danckt den Heere want hy is Vriendelijck.	273
43	Pſalm 92.4.	Op den tien Snaeren en Pſalter/niet ſpeelen op Harpen.	279
44	Heb. 10.36	Wy hebben de verdraeghſaemheydt ſteets van node.	281
45	Iac. 1. 12.	Saligh is die Man die de verſoeckinghe verdraeght.	285
46	Iac:5:7:	Weeſt langhmoedigh totte toekomſt des Heeren.	288
		Vande nuttigheyt des Heyligen Cruyces.	291
47	Act:14:22:	Wy moeten door veele verdruckingen in't Rijcke Godes ingaen.	292
48	2.Cor: 1:3:	Geloofst zy God en de Vader J. Christi &c. die ons vertrooſt.	295
49	Mich:7:7:	Ick wil op den Heere ſien en den God mijns heyls verwachten.	299
50	Eſa: 49: 23:	Ghy ſult bevinden dat ick de Heere ben.	303
51	Eſa:42:3:	Het geſtoten riet ſal hy niet in ſtucken breecken en de glimmende.	306
52	Eſa:48:10	Ick wil u uytverkoren maecken inden oven der ellenden.	311
53	Eſa:41.17	De ellendighe en arme ſoecken waeter/en daer is geen.	316
54	Luc:22:31:	Siet de Satan heeft u begeert dat hy u mach ſiften als Tarwe.	322
55	Hab: 2: 3:	De Prophetceringhe ſal immers noch vervult werden te zijnder.	325
56	Luc: 24:26	Moſte Christus ſulcx niet lijden en tot zijn heerlijckheydt ingaen.	326
57	2Tim:1:10	Christus heeft dē doot te niet gemaect en 'tlevē in't licht gebracht.	329
58	Ierem:10:2	Ghy ſult niet vreeſē voor de tekenen des Hemels als de heydenē.	335

Het derde BOECK van't

VVare Christendom.

Cap.			Fol.
1	1:Cor:6:19	WEet ghy niet dat u Lichaem een Tempel des H. Geest is.	347
2	Esa: 46: 8:	Ghy overtreder gaet in u herte.	350
3	Ephe: 3:16:	God geve u kracht nae den Rijckdom zijner heerlijckheydt.	353
4	Ioan: 17:26	Ick heb hen u naeme bekent gemaeckt Ec.	357
5	Luc:18:14:	Wie hem selven vernedert sal verheven werden.	358
6	Cant: 6: 1:	Waer is mijn Vriend heenc gegaen/ O ghy schoonste Ec.	359
7	Esaie 56:7: Mat. 21.13.	Mijn Huys is een Bedehuys.	361
8	Psalm 50:4:	Ghy roept Hemel en Aerde om zijn volck te richten.	362
9	Acto: 15:9:	God reynighde haere herten doort gelove.	364
10	2: Cor:4:6:	God die gebodẽ heeft dat het licht uyt de duysternisse soude licht.	366
11	1:Ioan:1:5:	God is een Licht en in hem is geen duysternisse.	369
12	Psal:116:7:	Mijn Ziele weest wederomme te vreden.	370
13	1: Ioa:2:15	Is dat yemandt de Wereldt lief heeft/de liefde des Vaders is Ec.	372
14	Esa: 53: 7:	Christus is als een Lammeken dat ter slachtbanck geleyt wort.	373
15	2:Cor:13:5	Beproeft u selve of Christus in u zy.	374
16	Esai: 44:	Ick wil waeter gieten op de dorstighe en stromen op de dorre.	377
17	Ioan: 16: 8:	De H. Geest sal de werelt straffen.	378
18	1:Pet: 2:11	Onthout u vande Vleeschlijcke lusten/die tegen de Ziele strijden.	379
19	Rom:8:15:	Wy hebben een kinderlijkeGeest ontfangen/waer door wy roepẽ.	381
20	1:Pet:5:5:	Hout vast aen de ootmoedigheydt of weest daer mede verciert.	383
21	Psa: 32: 11:	Ghy gerechtighe verheught in den Heere en zijt vrolijck.	384
22	Psalm 37:4:	Hebt lust in den Heere/die sal u geven wat u herte wenscht.	385
23	Mat.10:38:	Wie mijn kruys niet op hem neemt en volght my nae.	388

Het vierde BOECK van't

VVare Christendom.

1	Gen. 1.	GOd sprack het worde licht/ en het werde licht.	399
2	Gen. 1. 6.	God sprac/daer werde een Firmamen tusschen de waeteren.	404
3	Gen: 1: 9:	God sprack/ het waeter versaemele o nder den Hemel.	406
4	Gen: 1: 14:	Daer worde licht aen 't Firmament des Hemels.	419
5	Gen: 1: 20:	Het waeter brenghe voorts levende Dieren en gevogelte.	433
6	Gen: 1: 24:	De Aerde brenghe voort levendighe Dieren / Vee en gewormte.	444

Het

Het ander deel van't vierde Boeck,

handelende van de Mensch in't besonder.

Cap.			Fol.
1	Iere:32. 17:	SIet ghy hebt Hemel en Aerde gemaeckt/door u groote kracht.	453
2	Rom:11:46	Alle dingh is uyt hem/in hem en door hem. ——— ———	454
3	Psal:100:3:	Bekent dat de Heere God is/hy heeft ons gemaeckt. ———	455
4	Prov: 8:31:	Mijn lust is by der Menschen Kinderen. ——— —— ——	455
5	1: Ioa:4:16	Godt is de Liefde. ——— ——— ——— —— ———	456
6	1:Ioa:4: 19	Laet ons hem liefhebben om dat hy ons Lief gehadt heeft. ——	457
7	Iob: 12:7:	Vraeght doch dat Vee dat sal u leeren. ——— ——— ———	458
8	Psalm 92:6:	Heere hoe zijn uwe wercken soo groot. - ——— ———	459
9	Sap:11:27:	Ghy liefhebber des levens u onverganglijcke geest is in allen. -	460
10	Psa. 104:24	Ghy hebtse alle wijslijck geordonneert. ——— ——— ——	461
11	1:Cor: 4:7:	Wat hebt ghy Mensch dat ghy niet hebt ontfanghen? ——— -	461
12	Psalm 18:1.	Hertlijck lief heb ick u Heere/mijn sterckte. ——— ———	462
13	Sap:12:18:	Ghy geweldighe heerscher richtet met sachtmoedigheyt. ———	363
14	Cant: 8:7:	Wanneer yemant al zijn goed gaf in zijnen Huyse. ——— ——	464
15	Prov: 8:1:	Roept de wijsheyt niet en het verstant laet sich niet hooren? ——	465
16	Cant: 4:16:	Mijn Vriendt kome in mijn Hof en eete de eedle vrucht. ———	466
17	Sap: 13:9:	Hebben zy so veele mogen kennen dat zy de Creaturen hoog / &c.	467
18	Psal:19:12:	Oock wordt u knecht door u gebodt verheught. ——— ——	468
19	Prov. 3:21:	Mijn Kindt laet de wijsheyt niet van uwe oogen wijcken. ——	469
20	Sap:11:26:	Hoe soude doch wat konnen blijven/ wanneer ghy niet wildet?	470
21	Iere: 10. 6:	Doch/ u/ Heere is niemant gelijck/ ghy zijt groot. —— ———	470
22	1:Ioan:4:21	Dit gebod hebben wy van hem dat wie God lief heeft. ———	471
23	Genes: 1.26	Laet ons Menschen maecken/een beeld dat ons gelijck zy. ——	472
24	1:Ioan:4:8:	Wie my niet lief heeft/die kent God niet. ——— —— ——	473
25	Mal: 2: 10	Hebbē wy niet alle eenen Vader/en heeft ons niet alle een God &c.	474
26	Ephes: 4: 3:	Zijt naerstigh om de eenigheydt des Geests te houden. ———	475
27	Luc:11:35:	Siet toe dat het licht niet duysternisse zy. ——— —— ——	476
28	1:Ioa:4:16:	God is de Liefde/ en wie inde Liefde blijft die blijft in Godt. -	476
29	1: Ioa:2:15	Liebe Kinderkens hebt de Werelt niet lief. ——— ———	477
30	Deut.32:4:	God is getrouw en niet quaeds aen hem. ——— ——— ——	478
31	Dan: 9: 7:	Ghy Heere zijt rechtvaerdigh en wy moeten ons schamen. ——	479
32	Ose:13. 9:	O Israel u heyl staet alleene by my. ——— ——— ——	479
33	Rom: 8:7:	Vleyschlijck gesint zijn is een vyandschap tegen God. ———	480
34	Col: 3: 14:	Voor alle dinghen treckt aen de Liefde/ die is de band der &c. -	481
35	1.Tim:1:5:	De hooftsomma des gebods is/ liefde uyt reyner herten. ———	482
36	Psalm 5.12:	Vrolijck laet zijn in u/ die uwen naem lief hebben. —— ———	483
37	Iac: 4: 7:	Weest bedruckt en droevigh/ weent en laet u lachen. —— ——	485
38	Rom:8:13:	Ist dat ghy nae den Vleesche leeft/soo suldy sterven. ——— ——	486
39	Psalm 95: 6	Komt laet ons aenbidden en knielen en nedervallen. —— ——	487
40	Psal:115:1:	Niet ons Heere/ niet ons/ maer uwen naem geeft de eere. ———	488
		Onderrecht aen een Vorstinne/om salligh te leven en te sterven. -	492

GESANG,

Over de vier Godtvruchtighe Boecken van't Ware Christendom / door

IAN ARENTS.

Kan gesongen werden op den 100. Psalm/ Ghy Volckeren &c.
Of: Christen die ghy sijt dagh en licht.

GHy die in dese Wereldt sweeft,
En als een wild gedierte leeft,
En die u tegens God, en Wett,
Op soo veel slinxe Paden sett:
En ghy, die vol geveynsde schijn,
Sout garen een goed Christen zijn,
Om onder 't Kleed van valsche waen,
Te trecken 't sachte Schaeps-vel aen:
Komt doch in dese School, en leert,
Wie datter is by God ge-eert,
En wie der sal ter Bruyloft gaen,
En aen zijn blijde Maeltijd staen.
De Lessen zijn hier kort en goed,
Die yder School-kind leeren moet.

I. BOECK.

EErst wort u hier in voor gestelt,
Hoe ghy in Adam zijt gevelt,
En soo geworpen in den dood,
Die al zijn Kinders bracht in nood:
Die ongehoorsaem tegens God,
Verachte zijn getrou gebott:
En socht door eyghen Liefd' en eer,
Te zijn als God een Opper-Heer:
Dies hy gelijck de Sathan wort,
Door zijne hoochmoed neer gestort:
En is dat Godlijck Even-Beeld,
Dat ons tot 's Hemels Kinders teelt,
Geworden eene vuyle Stal,
Tot 's Menschen dood en ongeval:
Sulx datter alle Sond en quaed,
De hooghmoed, wellust, nijd en haet,
De logen, moord, bedrogh en list,
In't hert verschuylt vol snoode twist,
Soo dat eylaes! Gods schoone Beeld,
Vol sonden in de Wereld speelt.
Dies leert hy, hoe ghy door gedult,
Dien ouden Adam sterven sult,
En dagelijx ten strijde gaen,
En grijpen Jesum Christum aen:
Op dat zijn Beeld en eeuwigh licht,
In u een reyner herte sticht,
Dat door een edeler geboort,
Brengt nieuwe kracht en vruchtẽ voort:
Waer door ghy al des Sathans list,
Mooght t'onderbrengen, als een Christ.

II. BOECK.

NAdien ghy dan een Christen zijt,
Die van den Dood dus is bevrijt,
Daer Christus is uws Levens Boeck,
Hoe komt dat ghy u maeckt te soeck?
En volght zijn leer en leven niet,
Maer liever wat u 't vleesch gebiet?
Hier staet u Christus, 't reyne Lam,
Die voor u uyt den Hemel quam,
En nam u arme vleesch en bloed,
En kleede daer in 't eeuwigh goed.
Hier staet hy ware Mensch en God,
En wijst u d'aenvangh en het slot,
En hoe ghy sult ten leven staen,
En op zijn heyl'ghe wegen gaen:
En hoe zijn ootmoet en gedult,
Ghy tot een spiegel stellen sult:
En hoe zijn Liefd' en soete aert,
In u een oprecht Christen baert,
En dat zijn lijden Kruys en pijn,
Is uwer zielen Medecijn.
Op dat een Christen in zijn noodt,
Verwinnen magh de wreede dood,
Den Duyvel, Wereldt, Sond en hel,
De smaedt, verdruckingh en gequel:
En trecken aen't gelovigh schild,
Waer Zathan op sijn pijlen spilt,

Maer

Maer door't gebed vol troost versien,
Soo sal hy hem het voorhooft bien,
En mettet waepen van Gods woort,
Den Menschen Viandt drijven voort,
En overwinnen dese strijd,
In Christo die hem heeft bevrijdt:
Sulx dat zijn zeeghen en zijn kracht,
Door Christum wordt alleen volbracht.
Schoon dat hier door u 'tkruys bestrijdt,
Als die daer aengevochten zijt,
En dat de Sathan met geweld,
U swaere sond voor ooghen stelt,
Sulx dat ghy door u banghe hert,
Seer angstigh en verslaghen wert.
Dus swijgt niet, want Godt staet gereet,
Die al des Sathans pijlen weet,
Die sal dat teer gekreuckte riet,
Noch dese wieck uyt blusschen niet,
Maer sal u swack en kranck geloof,
Niet geven tot der Bosen roof,
Dan God die weet wel wat ghy lijd,
Want ghy zijn eygen Tempel zijt.

III. BOECK.

ALs hier van u geweeten tuyght,
(Dat onder Godes wetten buyght)
Hoe dat sijn schat en eedel Rijck,
Heeft in u ziel haer schuyl en wijck,
Een schat die gantsch verholen leyt,
En evenwel veel vruchten spreyt.
Een schat die geene motten erft,
Noch die geen roest noch tijd verderft,
Soo sal de ziel veel hoogher gaen,
En op dees schat haer ooghe slaen.
En wesen alst inwendigh licht,
Dat alle ziel uytwendigh sticht,
Dat niet door hoogmoed of door schijn,
Wil by het volck verheven zijn,
En staen nae Rijcken en gebiedt:
O neen! dit soeckt de ziele niet:
Die heeft de Liefde tot haer stut,
En soeckt alleen des naesten nut,
Die wenscht haer evē mensch geē quaet,
Noch soect geen roem noch eygen baet,
Die is verblijdt in 's naesten deugd,
Die is bedroeft in ongeneughd,
Die is veslaghen en begaen,
In't leedt haer even Mensch gedaen.
Die siet hoe dat haer Meester lijdt,
Die strijd met hem al eene strijd,
Die wenscht haer viand alle goed,
Schoon zy daer veel van lijden moet,
Die soect geē weerwraec noch geen leet,
Maer sta et self tot zijn dienst gereet,
En bid daer voor vol banghe pijn,
Op dat hy mocht geholpen zijn:
Sulcx dat dees ziel heeft dese Wensch.
Een waere vree, met God en Mensch.

IV. BOECK.

HIer uyt de Ziel dan hoogher rijst,
Die God in al zijn Schepsels prijst,
En siet zijn wonder boeck en werck,
Aen't kleynste dingh, een groote Kerck,
En suyght uyt alles wat zy siet.
Des Heeren lof en hoogh gebiet.
Zy siet den Hemel, Son en Maen,
De sterren en al't ciersel aen,
En hoe God dese Werelt schiep,
Als hy **Het werde Licht**! uytriep!
En scheyde van de duysternis,
Den Hemel die zijn woningh is.
En schifte 't water van den grond,
En maeckte Son en Maen terstont:
De Zee die steld' hy op sijn oort,
En bracht op d'aert de Dieren voort,
Sulcx dat God sagh zijn eygen sin.
En schept hier groot behaghen in.
Maer t'was al niet, soo langh zijn beeld,
Niet was in Adam voortgeteelt,
Een beeld, waerin blonck Godes licht,
Een beeld naer Godes aengesicht,
Een beeld daer God zijn konst in wracht,
Soo dat het doen was al volbracht.

IV. Boecks 2. deel.

HIer uyt soo kan de Mensch verstaen,
Dat alles is om hem gedaen,
Want God daer alle goed uytvliet,
Behoeft van al dees dingen niet:
Hy dorstet nae geen bocken bloed,
Noch honghert nae geen vee of goed,
Nae kruyden Bloemen lof of gras,
Nae Visschen uyt de wijde plas,

Hy hoeft noch ſterren, Son noch Maen,
Tot boden, die aen't welfſel ſtaen:
Want hy is ſelve 't grootſte Licht,
Waer voor de Son en Mane ſwicht,
Maer heeft den Menſch, dat Edel Beeld
Tot luſt en nut dit mee gedeelt:
En wil niet anders, dat de Menſch,
Die nu leeft in zijn volle wenſch,
Sal Kalvers zijnder lippen ſlaen,
En brenghen hem danck-offer aen.
Een Wieroock dat om hoghe ſtijght,
En door't Gebed t veel vruchten krijght:
Een ſtil geweten, 's Hemels vreughd,
Een voorſmaeck van des Hemels jeughd,
Sulx dat dees Ziel in God geruſt,
Schept in de Liefd' alleen haer luſt,
Tot God en tot haer Even-Menſch:
Want dan ſo heeft dees Ziel haer wenſch,
Vermidts zy heel in Gode blijft,
Om dat Gods Liefd' in haer beklijft:
Maer wie dat Godes Liefde derft,
Die blijft verloren en verſterft.

D. P. P.

Aen den Leſer.

DE Chriſtelijcke Leſer gelieve te weten, dat wy tot vorderinghe des Chriſtendoms, hier achter hebben by gevoeght, een Chriſtlijck Onderrecht, 't welck de E. Leeraer JAN ARENTS aen een Vorſtlijcke Vrouwe hadde geſchreven, hoemen Saligh ſoude konnen Leven en Sterven. Dat ghy oock tot uwer beſten kont gebruycken.

Oock is by ons uyt gegeven, dat ſeer wel tot dit Boeck paſt, **Het Gulden Kleynoot der Kinderen Godes** / ofte: **De ware Wegh tot het Christendom.** Streckende totte oprechte practijcke of Boetvaerdigheydt des Levens. Uyt het Engelſch overgeſet door EMANUEL SONTHOM. En nu uyt verſoeck veeler Liefhebberen in't licht gegeven.

Dat eerste Boeck VAN't Waere Christendom /

Dat is:

Heylsame Boete, hertelijck Berouw, en leedtwesen over de Sonde, 't Waere Gheloof, heyligh Leven en Wandel des oprechten waren Christens.

Dat eerste Capittel.

Wat dat Beeldt Gods inden Mensche zy.

Ephes. 4. 23.

Wordt vernieuwt inden gheest uws gemoeds: Ende doet den Nieuwen Mensch aen, die na God geschapen is in waere rechtveerdigheydt ende heyligheydt.

HET Beeldt Godts inden Mensch / is de ghelijckformicheyd der menschlijcker Ziele / verstandt / geests / gemoedts / willes en aller innerlijcker en uytterlijcker krachtē der ziele en des lichaems / met God en de H. Drie-eenigheyt / ende met alle hare Godlijcke aert/ deughden/ wille ende eygenschappē. Want aldus luydt de raetslagh der heyliger Drie-eenigheyt: Laet ons Menschē

Gen. 1. 24.

maken/ een Beelt dat ons gelijck zy/ die daer heerschen over de Visschen in de Zee / over de Voghelen onder den Hemel/ over al het Vee / eñ over de gantsche Aerde. Daer uyt blijckt/ dat sich de heylige Drie-eenigheyt inden menschen af-gebeeldet heeft/ op dat in sijner zielen verstandt/ wille en herte / jae in 't gantsche leven en wandelingh des menschen enckel Godlijcke Heyligheydt/ gherechtigheydt en goetheydt/ soude schijnen en lichten/ even ghelijck als inde heylighe Engelen enckel godlijcke liefde/ kracht en reynigheyt is. Daer aen woude God zijn lust en welbehagen hebben als aen zijne kinderen. Want gelijck als een Vader sich selve siet en verheugt in sijn kindt: Alsoo heeft oock Godt sijn lust gehadt aen den mensche. Want of Godt de Heer zijn welbehagen wel gehadt heeft aen alle zijne wercken/ soo heeft hy nochtans insonderheydt zijn lust aende menschen gesien / om dat inden selfden zijn Beelt inde hooghste onschuldigheyt en klaerheyt uytgelichtet heeft.

De mēsch is eē Beeld der H. Drie-eenigheyt.

Pro. 8. 31.

Daerom zijnder drie principale krachten de menschelijcke ziele van Godt in-geschapen: 't Verstant/ de wille/ en memorie. Die selve betuygt en bewaert / heylight ende verklaert de H. Drie-eenigheydt / verciert en pronckt die selve op met hare werc-

't Beelt der H. Drie-eenigheyt is inde Ziele.

ken en gaven. Want dat is een Beeld/ daer in men een gelijcke form en gedaente siet/ en daer kan geen Beeldenis zijn / of sy moet een gelijckenis hebben/van 't geen daer sy na gebeeldet is ; Als in een Spiegel kan geen Beelt verschijnen / of die ontfanghe dan de gelijckenis of gelijcke gedaente van een ander / ende hoe klaerder spiegel/ hoe netter dat het Beeld daer in verschijnt : Alsoo mede / hoe de menschlijcke ziele reyner en suyverder is / hoe klaerder dat Beeldt Gods daer in lichtet.

Waer in het Beelt t gods staet

Tot dien eynde heeft Godt den Mensch reyn / louter en onbevleckt geschapen met alle krachten des lichaems en der zielen/ op datmen Gods Beeldt in hem sien soude. Doch niet als een doode schaduwe in een Spiegel/ maer als een waerachtig/ levendigh Afbeeldsel en gelijckenis des onsienlijcken Godts / en zijner bovenmaten schoone / inwendighe en verborgene gestalt/ dat is / een Beelt sijner Godlijcker Wijsheydt in 't verstant des menschen / een Beeld sijner goetheyt/ langhmoedigheyt / sachtmoedigheyt/ lijdsaemheyt / in 't ghemoedt des menschen. Een Beeld sijner liefde ende barmhertigheyt inde genegentheden van 't herte des menschen. Een Beeld sijner gerechtigheyd/ heyligheyt/ suyverheyt en reynigheyt inde wille des menschē. Een Beeldt der vriendlijckheyt / goedertierenheyt / lieflijckheyt en waerheyt in alle ghebeerden ende woorden des menschen. Een Beeldt der Almachtigheyt in die gegeven heerschappije over den gantschen Aerdtbodem / en in de vreese over alle Dieren. Een Beeldt der eeuwigheyt inde on-sterflijckheydt des Menschen. Daer uyt dan soud de Mensch God sijn Schepper/ ende hem selven kennen / namelijck den Schepper alsoo / dat Godt

't Rechtge bruyck vā 't Beeldt Gods.

alles was / ende dat eenige hooghste Wesen / vanden welcken alles sijn Wesen heeft/dat Godt alles Wesentlijck was/welckers Beeld dē Mensch droeg. Want dewijle de Mensch een Beeld vande goetheyt Gods is / soo moet God Wesentlijck dat hooghste goed / ende alle goedt zijn. Hy moet Wesentlijck de Liefde zijn/ Hy moet Wesentlijck dat Leven zijn/Hy moet Wesentlijck Heyligh zijn. Daerom oock God alle Eer/ lof/ roem/ prijs/ heerlijckheydt/ sterckte / gewelt ende kracht toebehoort. En daer is geen Creatuer/ maer God alleen / die dit alles selver Wesentlijck is.

Daerom als eener dē Heere vraegde / die hem voor een puer bloot mensch aensach/goede Meester/wat moet ick doen/ dat ick dat Eeuwige Leven be-erve ? Soo antwoorde de Heere: Wat noemt ghy my goedt ? niemandt is goedt/ dan die Eenighe God/ dat is/ God is alleen Wesentlijck goedt / en sonder en buyten hem kan geen ware goet zijn. Maer hem selven soud dē Mensch uyt zijn Beeldenis alsoo kennen/ datter een onderschept zijn soude tusschē den Mensch en tusschen Godt. De Mensch soude niet God selve wesen / maer Gods Beeldt/ gelijckenis en ontwerp/ daer in alleen God hemselven woude sien laten / alsoo / dat niet anders inden Mensch soud leven/lichtē/ wercken/ willen/ lief hebben/ gedencken/ spreken/verblijden dan Godt selve. Want waer yet wat anders inden mensche soud gespeurt werden/dat Godt niet selver werckt en doet / soo kond de Mensch Godts Beeldt niet zijn / maer des genen/ die in hem werckt/ en sich in hem sien laet. Soo geheel soud den Mensch Godt overgheghegeven en ghelaten zijn/ 't welck een louter bloot lijden des Godlijcken willes is / datmen God alles in hem laet werc-

Math. 19

God is ge heel en al wesentlijc goedt.

Waerom Godt alle eere toekomt.

In 't beeld Gods behoort niet te lichten dan Godt

wercken ende zijn eyghen wille ver-
saeckt. En dat is Godt gantsch ghe-
laten zijn/ namelijck/ als de Mensch
een bloot louter / reyn / heyligh
werck-tuygh Godts ende zijner hey-
lighe wille is / ende aller Godlijcker
wercken: Alsoo dat de Mensch sijn
eyghen wille niet en doe / maer sijn
wille soude Godts wille zijn; dat de
Mensch gheen eyghen liefde hebbe /
maer God soude sijn liefde zijn; geen
eyghen eer / maer Godt soud sijn eer
zijn; hy soude geen eygen rijckdom
hebben / maer Godt soud sijn Besit
en Rijckdom zijn / sonder liefde van
eenigh Creatuer ende des werelts.
Aldus souder niets in hem zijn/ leven
en wercken / dan Godt louter alleen/
en dat is de hooghste onschult/ als de
Mensch niet zijn eyghen wil vol-
brengt/ maer laet Godt alles in hem
wercken en volbrengen; ja dat is de
hooghste eenvoudigheydt / gelijckmen
siet aen een eenvoudigh kind / daer in
geen eygen eer noch geen eygen liefde
is. Alsoo soud God den Mensch ge-
heel besitten van binnen en van buy-
ten/ gelijck wy daer van een Exempel
hebben in onsen Heere JESU CHRI-
STO, dewelc een volkomen Beeldt
Gods is / overmits hy sijn wille
gantsch op-gheoffert heeft aen sijnen
Hemelschen Vader inde uytterste ge-
hoorsaemheyt/ ootmoedigheyt/ ende
sachtmoedigheydt / sonder alle eygen
eer/ sonder alle eygen liefd/ sonder alle
eygen nut en besit / sonder alle eygen
lust en vreugde; maer hy heeft God
alles in en door hem laten wercken /
wat hy gedacht / gesproken en gedaē
heeft. In summa sijn wille is Gods
wille en welbehagen. Daerom heeft
Godt van den Hemel geroepen: Dese
is mijn wel-gheliefde Soone aen den
welcken ick mijn welbehagen hebbe.

Aldus is hy dat rechte Beeldt
Gods / uyt het welcke niet anders

Godt be-hoort alles inde men-sche te we-sen.

d'Hooghste onschuldt eñ eenvou-dighеyt.

Christus een volko-men beeld Gods.

mat. 3. 17.

licht/ dan alleen 't geen/ dat God sel-
ver is / namelijck enckel liefde ende
barmhertigheyt / langmoedigheyt /
lijdtsaemheydt / sachtmoedigheydt/
vriendelijckheyt / heyligheyt / troost /
Leven / en Saligheyt. Aldus wilde
die Onsienlijcke God in Christo sien-
lijcke en openbaer worden / en sich in
hem den menschen te kennen geven/
hoewel hy op een veel hooger wijse
Gods Beeldt is / na sijn Godheydt/
namelijck God selver/ eñ Gods We-
sentlijcke Even-beeldt en den glantz
sijner Heerlijckheyd/ daer van wy op
dit-mael niet sprekē/ maer alleen hoe
hy in zijn Heylighe Menscheydt ge-
wandelt en geleeft heeft. Sulcken H.
onschult is dat beelt Gods in ADAM
oock geweest: En dat selfde behoor-
de hy in ware ootmoedigheyt en ge-
hoorsaemheydt bewaert en bekent te
hebben/ dat hy niet selver dat hoogste
goedt was / maer dat hy slechts des
hoogsten Gods Beeld was / dat sich
in hem had af-gebeeldt. Maer doen
hy 't selver wesen wilde/ dat is/ Godt
selve doe viel hy inde gruwelijckste en
schrickelijckste Sonde. Ten anderen
behoort de Mensch hem selven also te
kennen / dat hy door dese Beeldēnis
Godts bequaem ware geworden in
sich te begrijpen die Godlijcke / lief-
lijcke/ goedertierene Liefde / vreug-
de/ vrede/ leven/ ruste/ stercktte/ kracht
ende Licht/ op dat Godt alles alleen
inden Mensche ware / alleen in hem
leefde/ en in hem wrachte. En dat al-
soo inden Mensche geen eygen wille
ware/ geen eygen liefde/ eygen eer eñ
roem/ maer dat God alleen des men-
schen roem en eere ware / ende alleen
den prijs behielde. Want een gelijcke
begrijpt zijns gelijcken / maer geen
Creature. Een gelijcke verblijdt hem
immers in zijns gelijcke/ en heeft sijn
lust in den selven. Also wilde hem
Godt oock gantsch uyt-storten inden

Godt in Christo ge openbaert

Hebr. 1. 3.

't Beeldt gods wort inootmoe-dighеydt bewaert.

[Matth. 22. 3. Sy seggēt eñ doen 't niet.]

[Siet/ ick send u als schapē in 't middē der Wolven. Math. 10. 16.]

Mensch met alle sijn goedigheydt / sulcken mede-deelend goedt is God. Ende eyndelijck behoort de Mensch uyt het Beeldt Godts hem selven alsoo te kennen/dat hy daer door met Godt vereenigt ware / en dat in dese vereeniginge des menschen hooghste rust/ vrede/ blijdtschap/ leven en salighept bestaet. Ghelijck in't tegen-deel des menschen hoogste onrust en onsaligheyt nergens anders uyt ontstaẽ kan: Want als hy tegen Gods Beeld handelt/ soo keert hy sich van God af/en verliest het hooghste eeuwige goedt.

Inde vereeniginge met Godt de hoogste rust.

Dat II. Capittel.

Wat de Val Adams zy.

Rom 5; 19.

Ghelijck door eens menschen ongehoorsaemheydt veel Sondaers geworden zijn: alsoo zijn door eens Menschen gehoorsaemheydt veel gherechtveerdight gheworden.

DE Val Adams is de ongehoorsaemheydt tegen God/ daer door de mensch sich selve van God heeft af-gekeert tot sich selve / en Godt de Eere gherooft / dat hy selver Godt wilde zijn: Daer door is hy van't Heylich Beeldt Godts berooft / naemelijck van de volmaeckte oorspronckelijcke rechtveerdigheydt ende heyligheydt/ in't verstandt verblindt / inde wille ongehoorsaem en God wederspannigh/in alle krachten des herten verkeert ende Gods vyandt gheworden: welcke gruwel op alle menschen door vleyschelijcke gheboorte voort-gheplant ende ghe-erft wort / daer door de Mensch Geestelijck doodt ende gestorven zijnde/ een kindt des Toorns en der verdoemenis is / soo hy niet door Christum verlost werdt.

Hierom sult gy eenvoudige Christen den Val Adams voor geen slechte ende kleyne Sonde achten / als of die selve maer een beet Appels ware/ maer dit is zijn Val geweest/ dat hy selver Godt heeft willen zijn / en dit was oock den Val des Sathans / maer dit is de alder-schrickelijckste ende afgrijselijcste Sonde ter werelt. Dese Val is voor eerst in sijn herte geschiedt/en daer na door den Appelbeet uytghebroken en openbaer ghe-worden. Dit kannen eenigsins afnemen inde Val ende sonde Absalons. Want voor eerst was die selve eens Konninghs Soon / 2. de schoonste Mensch / aenden welcken vanden hoofde tot de voet-solen geen gebreck was. 3. Was hy sijnen Vader een seer lieve Soon / ghelijckmen dat aende tranen Davids siet. Met dese heerlijckheyt woud Absalon hem niet laten genoegen/ maer woude selve Koning zijn/en beroofde hem vande Coninglijcke eere. Als hy dit nu in zijn herte voor-nam/ doen worde hy zijns Vaders doodt vyandt / ende stond hem na zijn leven. Also mede was ADAM 1. Gods Soon. 2. de schoonste onder alle Creaturen/soo dat gheen gebreck aen hem was noch aen lijf noch ziele/ en was oock ten derden Godt een lief kindt.

Adams val de schrickelijcste Sonde.

2 Sam. 14 15. 18.

Luce 3. 38

Als hy hem nu met dese heerlijckheydt niet woude laten ghenoegen/ maer selver Godt wilde zijn / doen word hy een vyant Godts/ende hadde het moghelijck gheweest/ soude God verdelgt hebben.

Hoe konde daer nu gruwelijcker en afgrijselijcker Sonde zijn? daer uyt dese gruwel volght/ Ten eersten/ dat de Mensch in zijn hert den Sathan is ghelijck ghewor den/want sy hebben beyde gelijcke sonde bedreve.

Adams en Sathans sonde is gelijck.

En

En alsoo is de Mensch upt Gods Beeld/ des Satans beeld en instrument ghewozden/ deelachtig alle der booshepdt des Sathans. Voorts is de Mensch upt een Godlijck/ Geestelijck/ Heme'sch Beeld geheel aerdsch/ vleeschelijck / veesch ende beestachtig ghewozden. Want voor-eerst / op dat de Sathan zijn Duyvels-beeldt inden Mensch mocht planten / soo heeft hy door zijn listigh / vergiftigh ende verleydich woozdt en bedrogh / zijn Slanghen-zaedt inden Mensch ghesaept / 'twelck is eyghen Eer/ eyghen liefd / eyghen wil / en om God zelve te zijn.

Sathans Beeldt.

Daerom de Schriftuer alle die gene / die in haer eygen liefde versopen leggen / Adderen vergift noemt ende Slanghen-zaedt/ die des Duyvels aert aen haer hebben / Ick wil vyantschap setten/ tusschē des Slangen-zaedt ende des Wijfs-zaedt. Wt dit Slanghen-zaedt kan nu niet anders wassen dan sulcken gruwelijcken vrucht/ die ghenoemt wozdt Sathans beelt/ kinderen Belials/ Duyvels kinderen. Want ghelijck als een natuerlijck zaed op een verborghen wijse in hem begrijpt de aert en eygenschap des gantschen gewas/ zijn grootte / dickte / lengde ende breede/ zijn tacken/ bladeren/ bloeysem / ende vruchten / soo datmen met recht sich daer over verwonderen moet / dat in een kleyn zadeken sulcken grooten boom verborgen leydt/ en soo veel ontallijcke vruchten. Also mede is in dat vergiftige boose Slangen-zaedt/ inde ongehoorsaemheydt ende eygen liefde Adams/ die op alle zijne Nacomelingen door vleyschelijcke ghebooꝛte erft/ sulckē vergiftigen Boom verborgen / en so veel ontallijcke boose vruchten/ dat in haer des Sathans beeldt met alle boose on-aerdt ende booshept verschijnt. Want siet op een kleyn kind/ hoe dat haer die boose on-aert ofte natuer van Moeders lijve aen in hem beweeght ende openbaert/ ende insonderheyt de eygen wil en ongehoorsaemheydt; ende alst een weynigh grooter wert/ so komt voor den dagh die aen-gheboren / eygen liefd / eygen eer / eygen lof / eyghen wraeck / leugen en diergelijcke ondeugden. En terstont daer na breeckt oock upt/ hoveerdy/ stouthept/ hoogmoed/ Gods-lasteringh / vloecken / sweeren / quaet wenschen / liegen en bedriegen/ verachtinge van Godt en zijn Woort; verachtinge der Ouderen / Overheyd / Daer breeckt oock upt toorn/ twist/ haet/ nijdt/ vyandschap/ wraeck-gierigheydt/ bloedtvergieten/ ende allerleye gruwel/ bysonder als die upterlijcke ergernissen daer toe komen / welcke die Adamsche / vleyschelijcke verdorven natuer in den Mensche verwecken. Want daer door komt voort die on-tucht / on-reynighept / hoersche fantasijen / ende overspeelige gedachten/ on-kuysche redenen / schandelijcke gebeerden/ woorden ende wercken / de gulsighept/ over-daet in eten ende drincken/ in kleedinge / lichtveerdighept / broodt-dronckenhept / vreten en suypen. Daer komt oock voort gierighept/ woecker/ bedrogh/ eygen-baet/ rancken / list/ spits-vindigheyd / en metten korsten alle schand en laster / alle boeverp ende schalckhept/ en dat op soo meenigerleye / on-gehoorde wijse/ dat het niet mogelijck is te verhalen. Gelijck Jere. 17. 9. staet: Wie kan des menschen hert doorgronden? jae/ dat noch meer is / soo de kettersche / verleydende Geesten daer toe komen/ so komter upt voort verloochenige Gods/ Afgodery / Vervolgingh der Waerhept/ de Sond inden Hepligen Geest / de vervalschinghe des geloofs/ verkeeringe der Schrift/ en al-

Math. 3. 7.

Gene. 3. 15

Joan. 8. en 44.

Gelijckenis.

Vergiftigē Boom.

Vruchten des Vergiftighen Booms.

Ergernis verweckt de verdorven natuer inden Mensch.

Ergernis inde Leer.

en allerley / verleydinghe op't alderschrickelijckst. Dit zijn nu alle vrugten des Slangen-zaedts inden Mensche / en dat beeld des Sathans.

Verborgē boosheyt in dē mensch.

Wie soud nu metten eersten ghemeynt hebben / dat in een so kleynen / swacken / naeckten kind / sulcken vuylen hoop van alderleye lasteren / een so vertwijffelt hert / sulcken gruwelijcken Worm en Basiliscus had verborgen gelegen / soo't de Mensch niet selfs voor den dagh brachte met zijn handel ende wandel / met zijn boos dichten ende pogen van der jeugt op. (Gen. 6. 8.)

Laet myn nu dat een boose Wortel zijn / daer uyt sulcken vergiftighen Boom wast / een boos Slangen-zaet ende Adder-vergift / daer uyt sulcken afgrijselijcken beeldt voort komt. Want al dat voorseyde wast immers daer uyt / ende wat meer-deels door de uyterlijcke erghernis verweckt.

Waerom Ergernis soo scherp verboden is.

Daerom heeft de Heere Christus de Ergernis / die aen de Jeught gheschiedt / soo hard verboden / dewijl 't Slangen-zaed inde kinderen verborgen is / daer in soo veel schanden ende lasteren heymelijck versteken legghen en rustē / als een vergift in een Worm.

Erf-sond is niet uyt te spreken.

Daerom o Mensch / leert den Val Adams ende de Erf-sond recht kennen en verstaen / want 't verderf van dien is niet uyt te spreken noch te door-gronden. Leert u selven recht kennē / wat ghy door den Val Adams geworden zyt: namelijck uyt Godts Beeldt / des Sathans beeldt / daer in alle on-aerden / eygenschappen ende boosheden des Sathans begrepē zijn. Gelijck als in Gods Beeldt alle aerten / eygenschappen en deugdē Gods in begrepen waren / en gelijck als den Mensch voor den Val droegh dat Beeld des Hemelschē / dat is / hy was gantsch Hemelsch / Geestelijck / Godlijck / ende Engelsch / so draegt hy nu na den Val dat Beeld des aerdschen / dat is / hy is inwendigh gantsch aerdsch / vleyschelijck en beestachtich geworden. (Hemelsch en aerdsch Beeldt.)

Beestachtige menschen.

Want siet is uwen toorn ende gramschap niet een Leeuwen aert? Is u nijd ende on-versadelijcke gierigheydt / niet een hondts ende Wolfs aert? Is uwe on-reynigheyt en on-matigheyt niet een verckens aert? Ja ghy sult in u selven vinden een gantsche Wereldt vol boose dieren / oock in't kleynste lidt van u tonge alleen / gelijck S. Jacob seydt / een gantsche poel vol bose wormē / een woonplaets vol onreyner geesten / ende vol onreyner vogelen / als Esaias en d'Openbaringh getuygen: dat ooc dickwils geen Wild Dier soo gram is als een Mensch / geen Hond so nijdig / geen Wolf soo verscheurende en gierigh / geen Vos so listigh / geen Basiliscus soo vergiftigh / geen Vercken so vuyl. Om welcker beestachtighe en Veesche on-aert de Heere Christus Herodem een Vos noemt / die onreyne menschen honden en verckens / welck men dat Heylighdom niet geven noch de Peerlen voorwerpen sal. (Jacob 3. 6. Esa. 13. 21. Apoc. 18. 2. Luc. 13. 32. Mat. 7. 6.)

Hoog-nodige waerschouwing.

Als hem nu de Mensch van sulcken boosen aert niet bekeert / ende in Christo niet vernieuwt wordt / maer alsoo sterft / soo blijft hy eeuwiglijck sulcken hoogmoedigen / stouten hooveerdigen Satans aert / een grimmige Leeuw / een nijdige Hond / een grijpende Wolf / een vergiftige Worm / en Basiliscus / en kan nimmermeer van sulcken gruwel verlost werden / maer moet Sathans beeldt eeuwigh draghen en behouden in die eeuwige duysternis / tot een getuygenis dat hy niet in Christo geleeft heeft / noch nae't Beeldt Gods is vernieuwt geworden / gelijck Johannes seydt: Daer buyten zyn de Honden / Afgoden-dienaers / Toovenaers / en alle die de leugen lief hebben ende doen / etc. (Apoc. 22. 15.)

Dat

Dat III. Capittel.

Hoe de Mensch in Christo ten Eeuwighen Leven weder vernieuwt werdt.

Gal. 6: 5.

In Christo Jesu geldt noch Besnijding noch Voorhuydt, maer de Nieuwe Creature.

DE Nieuwe geboorte is een werck Gods des H. Geests/ daer door een Mensch uyt een kindt des toorns en̄ der Verdoemenis/een kint der Genaden en Saligheyt wordt: Wt een Sondaer een Rechtveerdighe/door't Geloove / Woordt ende Sacramenten;. daer door oock onse hert / sin en ghemoedt; verstandt/wil en genegentheden / vernieuwt / verlicht en geheylight werden in en̄ nae CHRISTUM JESUM tot een Nieuwe Creatuer.

Tweederley gheboort

Want de Nieuwe Gheboorte begrijpt twee Hooft-weldaden in haer: 1. De Rechtveerdigmaking / en 2. de Heyligmaking oft Vernieuwinge.

Tit. 3. 5.

Daer is twee-derleye Gheboorte eenes Christen-menschs; die oude vleyschlijcke/ sondlijcke/ verdoemde en vervloeckte Geboorte/die vā Adam voort komt/ door welcke 't Slanghen-zaedt van Sathans beeldt / ende die aerdsche/ Veesche aerdt des menschen voort-gheplant wordt: ende die Gheestelijcke/ Heylighe/ Salighe/ Gebenedijde Nieuwe Gheboort / die van CHRISTO voort komt/ door welck 't Zaedt Godts / 't Beeldt Godts/ en die Hemelsche Godt-gelijcformige Mensch Geestelijcker wijse wordt voort-gheplant. Aldus heeft yder Christen-mensch tweederley Geboorts-lusten in hem / de vleyschelijcke linie Adams/ ende de Gheestelijcke linie Christi / welck uytet Geloove voort komt.

Oude en Nieuwe Gheboort.

Want ghelijck als Adams oude Geboorte in ons is: also moet CHRISTI Nieuwe Geboorte ooc in ons zijn. En dit heeft de Ouden en Nieuwe Mensch/ de Oude en Nieuwe Adam / dat aerdtsche ende Hemelsche Beeldt / dat Oude ende Nieuwe JERUSALEM, Vleysch en̄ Geest / ADAM ende CHRISTUS in ons/ d'inwendighe ende uytwendige Mensch.

Merckt nu hoe dat wy dan uyt Christo Nieuw gheboren werden. Gelijc als de Oude Geboorte vleyschelijcker wijse uyt Adam voort-geplant wordt: also mede die Nieuwe Gheboorte Geestelijcker wijse uyt Christo; ende dat geschiedt door't Woordt Gods.

1. Petr. 1. 23.

't Zaed der Nieuwer Gheboort.

't Woordt Godts is't Zaedt der Nieuwer Geboorte/ Ghy zijt Weder-gheboren / niet uyt verganckelijcken/ maer uyt onverganckelijcken zade: namelijc/ uyt dat Levendige Woort Godts/dat daer eeuwigh blijft.

Jac. 1. 18.

En hy heeft ons gegenereert door't Woort der Waerheydt / op dat wy souden zijn als Eerstelingen zijner Creatueren. Dit Woordt verwerckt het Geloove/ende 't Geloof houdt hem aen dit Woordt/en grijpt int Woort JESUM CHRISTUM met den Heylighen Gheest aen. En door des Heyligen Gheests kracht ende wercking wordt de Mensch Nieuw geboren.

't Middel der Nieuwer Gheboort.

Soo geschiedt nu de Nieuwe Geboort/ten eersten/door dē Heyligen Geest/en dat noemt de Heer uyt den Geest geboren werden.

Joan. 3. 5.

1. Joh. 5. 1.

Ten anderen/door't Gheloof. Wie daer gheloost dat JESUS is CHRISTUS, die is uyt God gheboren.

Joa. 3. 5.

Ten derden/ door dē heyligen Doop/Ten zy dan/ dat yemandt Nieuw geboren werde uyt den Water en Geest / daer van merckt

Vruchten vande ouden en Nieuwe Ghebooꝛt.

merckt het volgende Bericht: Wt Adam en van Adam heeft de Mensch ghe-erft dat hooghste quaedt/ als de Sond/ Vloeck/ Tooꝛn/ Doot/ Duyvel/ Hel en Verdoemenis. Dit zijn de vꝛuchten der ouder ghebooꝛte: Maer upt Chꝛisto erft den Mensch dat Hoogste goedt/ dooꝛ't Geloof/ namelijck/ Gerechtighept/ Genade/ Zegen/ Leven en de Eeuwighe Salighepdt. Wt Adam heeft de Mensch eenen vlepschelijcken gheest / eñ des boosen geests heerschappy en tyrannije ge-erft: Maer upt Chꝛisto den Hepligen Geest met zijn gaven en troostelijcke Regieringh: Want hoedanige geest den Mensch heeft / soodanige gebooꝛte / aert en epgenschap heeft hy aen hem. Ghelijck de Heer spꝛeeckt: Weet gy niet welcks Geests kinderen ghy zyt. Wt Adam heeft de Mensch bekomen een hoveerdige / stoute hooghmoedige gheest / dooꝛ de vlepschelijcke ghebooꝛt. Wil hy nu Nieuw ghebozen en vernieuwt woꝛden / soo moet hy upt Chꝛisto een demoedige/ nedꝛige/ eenvoudige Geest bekomen dooꝛ't Geloove. Wt Adam heeft de Mensch ge-erft een ongeloovige/ Gods-lasterlijcke/ondanckbare Geest; upt Chꝛisto moet hy een gelovige/ God-loovende/ danckbare geest bekomen dooꝛ't Geloove: Wt Adam heeft de Mensch bekomen een ongehooꝛsame/ opgeblasene/ wꝛevelmoedighe gheest: maer upt Chꝛisto moet hy bekomen een gehooꝛsame / zedighe / vꝛiendelijcke Geest dooꝛ't Geloove. Wt Adam heeft de Mensch ge-erft een tooꝛnige / vyandelijcke / wꝛaeckgierige / mooꝛdersche geest / dooꝛ de sondige gebooꝛt: Wt Chꝛisto moet hy erven een liefdrijcke / sachtmoedige langmoedighe Geest dooꝛ't Gelove. Wt Adam heeft de Mensch bekomen een gierige / onbarmhertige/ epgen-nutsoeckende/ roofachtige geest: upt Chꝛisto moet hy verkrijgen een barmhertighe / milde/ helpryjcke geest dooꝛ't Geloove. Wt Adam heeft de Mensch ge-erft een ontuchtige/ onrepne/ onmatige gheest: upt Chꝛisto een repne / kupsche/ matige geest. Wt Adam heeft de Mensch een leugenachtighe / valsche/ faem-roovende geest: upt Chꝛisto een waerachtige/ opꝛechte stantvastige geest. Wt Adam heeft de Mensch een veesche/ aerdsche / beestachtige geest gekregen: upt Chꝛisto een Hemelsche / godlijcke Geest. Daerom heeft Chꝛistus moeten Mensch werden/ en vanden Hepligen Geest ontfangen/ oock met den H. Geest sonder eenige mate ghesalft werden / ja daerom rust op hem de Geest des Heeren / de Geest der Wijshepdt / des verstants / des raeds / der stercke / der kennisse/ en der vꝛeese Gods / op dat in hem en dooꝛ hem / de menschelijcke natuere vernieuwt werde / ende wy in hem / upt hem/ en dooꝛ hem Nieuw-gebo-ren en een nieuwe creatuere souden woꝛden / op dat wy van hem den Geest der wijshepdt en des verstants be-erven vooꝛ den geest der sothepdt ; den gheest der kennisse vooꝛ onse aengeboꝛen blinthept; den geest der vꝛeese Gods vooꝛ den geest der verachtinge Gods/ dat is/ dat nieuwe leven eñ de vꝛucht der Nieuwer ghebooꝛte in ons. Want gelijck als wy alle in Adam geestelijck gestoꝛven waren / eñ niet doen konden dan doode wercken/ of wercken des doods eñ der dupsternis: alsoo moeten wy in Chꝛisto weder levendigh woꝛden / ende doen de wercken des Lichts. En gelijck wy dooꝛ de vlepschlijcke gebooꝛte/ de sonde upt ADAM hebben ge-erft / alsoo moetē wy dooꝛ het gelove/ de gerechtighept upt Chꝛisto erven. Ende gelijck als ons dooꝛ't vlepsch Adams / hooverdy/ gierighept/ wellust en alle ontrep-

Hoedanig de gheest / soodanig is ist kint en gebooꝛte.

Luc. 9. 55.

Wt Chꝛisto een nieuwe Geest. Psal. 51. 7.

Wy hebbē Christi sin 1. Coꝛ. 2. 16.

Wt Adam al het bose upt Chꝛisto al het goedt.

Esaie 11. 2

Dooꝛ Chꝛistum en zijn Geest wert de menschelijcke natuer vernieuwt.

In Chꝛisto woꝛdē wy weder geestelijck levendigh dooꝛ't Geloove.

reynigheyt word aengeboren: alsoo moet onse natuer/ door den Heyligen Geest vernieuwt/ gereynight en geheylight werden/ en alle hooverdy/ gierigheyt/ wellust en nijdt moet in ons sterven/en wy moeten uyt Christo een nieuwe Geest/een nieuw hert/ sin en gemoet verkrijgen/ gelijck als wy uyt Adam dat sondighe vleysch ontfanghen hebben. En van wegen sulckē Nieuwe-geboort wort CHRISTUS onse Eeuwighe Vader ghenoemt. Ende aldus worden wy in Christo ten eeuwigē leven wederom vernieuwt/ uyt Christo Nieuw-geboren/ ende in Christo een nieuwe creatuere. Eñ alle onse wercken/ die Godt behagen sullen/ moeten uyt die nieuwe geboorte vloeyen/ uyt Christo/ uyt den Heyligen Geest/ende uyt den Geloove. Aldus leven wy inde Nieuwe-geboort/ en de Nieuwe-geboort in ons; aldus leven wy in Christo/ ende Christus in ons; aldus leven wy indē Geest/en de Geest Christi in ons. Dese Nieuwe Geboort en der selver vrucht noemt Paulus vernieuwt worden inden gheest des gemoeds/den Nieuwen Mensch aentrecken. In't Evenbeeldt Gods verklaert worden. Vernieuwt worden tot kennisse nae't Evenbeeldt des genen die ons geschapen heeft. De Weder-geboorte ende Vernieuwinge des Heyligen Geests. Dat steenige hert wech nemen/ ende een vleyschen hert geven.

Esai. 19. 5.

Alle goede werckē moetē uyt de Nieuwe Gheboort. vloeyen.

Beschrijvinge der Niewer Gheboorte ende harer vruchten.

Eph. 4. 23
2 Cor. 3. 18
Coll. 3. 10.

Tit. 3. 5.

Ezech. 11. 19.

Aldus vloeyt die Nieuwe-geboort uyt de Mensch-werdinghe Christi. Want dewijl de Mensch door eygen eer/ hooveerdy/ en on-gehoorsaemheyd hem van God af-gewend had/ en gevallen was/ soo kond dese Val niet gebetert noch geboet werden/ dan door de alder-diepste ootmoedigheyd/ vernederingh/ en gehoorsaemheydt des Soons Gods. En gelijck nu Christus sijn ootmoedighe wandelingh op aerden onder de menschen gelejdet heeft/ alsoo moet hy oock in u leven/ ende 't Beeld Gods in u vernieuwen. Siet nu aen/ den liefdrijcken/ ootmoedigen/ sachtmoedigen/ gehoorsamigen/ verduldigen CHRISTUM, ende leert van hem/ dat is/ leeft in hem. Siet/ waerom heeft hy alsoo geleeft? Daerom op dat hy een Exempel/ spiegel en Regel uwes levens soude zijn. Hy is de rechte Regel des Levens/ niet de Regel van S. Benedictus, is de Regel onses levens/ of het Patroon van andere menschen/ maer 't Exempel Christi/daer op ons d'Apostelen wijsen. Ten anderen/ siet oock sijn Lijden/Dood/ eñ Opstandinghe aen/ waerom heeft hy sulcks alles geleden? Waerom is hy gestorven ende weder op-ghestaen? Daerom dat ghy de sonden met hem soud af-sterven/eñ in hem/met hem/ ende door hem Geestelijck weder opstaen/eñ in een nieuw leven wandelē.

De Nieuwe ghe-boort uyt Christo.

't Exempel Christi is de Reghel onses levens.

De vrucht des Doots en de Opstandinge Christi is dat Nieuwe leven.

Besiet hier van voorder dat 11. en 31. Capittel. Derhalven vloeyt ende ontspringht uyt de Heyl-fonteyn des Lijdens/ Doods/ en Opstandinge Christi de Nieuwe Geboorte. Wy zijn nieuw geboren tot een levendige Hope door de Opstandinge Christi. Daerom dat oock de heylighe Apostelen altijdt tot een Fundament der Boete ende des nieuwen Levens legghen dat Heylighe Lijden Christi. Leydet een goede wandelingh/ soo langh ghy hier wandelt/ en wetet/ dat ghy niet met verganckelijcken Silver ende Goud verlost zijt/ maer met dat dierbare Bloed Christi/ als eens ontschuldighen/ onbevleckten Lammekens. Daer stelt PETRUS d'oorsaeck/ waerom wy een heyligh leven sullen leyden/ naemelijck daerom/ dewijl wy soo dier verlost zijn. Ende nochmaels spreeckt hy/ Christus

Nieuw geboort uyt de doot eñ Opstandinge Christi.
1. Pet. 1. 3.

Rom. 6. en
1. Pe. 1. 17.

Oorsaeck des Nieuwe levens.

1. Pet. 2. 24

1 Pet. 2. 24. stus heeft onse sonden selve ge-offert in sijn Lichaem op't hout des Cruyces / op dat wy de sonde af-ghestorven / de Rechtveerdigheyt souden leven/ door wiens Wonden ghy genesen zijt. Soo spreeckt oock de Heere

Luc. 24. 46.

Christus / moeste Christus sulcks niet lijden ende ten derden dage opstaen/ en laten predicken in sijnen Name bekeeringhe ende vergevingh der sonden? Daer hooren wy/ dat de Heere selve beyde dat Predick-ampt en de bekeeringh als levendige stroomen leydet uyt de Fonteyn zijns Lijdens/ Doodts eñ Opstandinge. So is nu dat Lijden Christi het beyde / namelijck een betalingh aller onser sonden/ ende een Vernieuwinghe des Menschen door't Geloove/ ende beyde behoort het tot des menschen wederbrenginge. Want dat is de vrucht eñ kracht des Lijdens Christi; welck oock in ons werckt de Vernieuwinge

Tweederley vrucht des lijdens Christi.

1 Cor. 1. 30. ende Heylighmaeckinge. En aldus komt de Nieuwe-geboorte uyt Christo in ons/ daer toe dat oock dat middel des Heyligen Doops verordineert is; daer door wy inden Doot Christi gedoopt wordē/ op dat wy met Christo de sonden souden af-sterven / door kracht zijns Doodts/ ende wederom vande sonden opstaen door de kracht zijner Opstandinghe/ etc.

Vrugt des Doops.

Dat IV. Capittel.

Wat de ware Bekeering zy / en dat rechte Jock Christi.

Gal. 5: 24.

Die Christi zijn, die kruycighen haer vleesch, met de lusten ende begeerten.

DE Boete of ware Bekeeringh is een werck Godts des Heyligen Gheests / daer door de Mensch uyt de Wet zijn sonde kent/ ende den toorn Gods tegen de sonde / waer door berouw en leedt in't herte verwect wert: maer uyt den Euangelio wort Gods ghenade gekent en door't Gheloof vergevinghe der sonden in Christo verkregen. Doch door de Boete geschiedt de doodinge ende kruycinge des vleeschs en aller vleyschelijcker lusten/ eñ der boose nature des herten/ eñ die levendigmakinge des Geests: daer door de Adam eñ al wat van zijner verdorvenheydt is/ in ons sterft door waere berouw / eñ de Christus in ons leeft door 't Gheloove/ want het hangt beyde aen malkander. Op de dodinge des vleysches volgt de Levendigmakingh of Vernieuwingh des Geests / en die Vernieuwing des Geests op de doodingh des vleesches. Als de oude mensch gedood wert/ so wort die Nieuwe levendig/ en als die Nieuwe levendig wort/ so wort de oude gedoodt. Of onse oude Mensch verderft/ so word doch de inwendighe van daghe te daghe vernieuwt. Doodet uwe aerdsche leden. Houdet ghy daer voor / dat ghy der sonde ghestorven zijt / ende Gode leeft in CHRISTO JESU. Maer waerom de doodingh des vleyschs door waere Boete geschieden moet / dat merckt aldus: Wy hebben te vooren gehoort / dat de Mensch door den Val Adams gantsch Duyvelsch aerdsch/ vleyschelijck / godloos ende liefdloos gheworden is / dat is / sonder Godt en sonder liefde / afgheheert vande liefde Gods tot de liefde deser wereldt: en voornamelijck tot hem selven / ende tot zijn eyghen liefde / alsoo / dat hy in allen dinghen hem selven soeckt / lief heeft / eert / ende alle vlijt aenwendt / dat hy van elck een hoogh geacht magh werden. Dat vloeyt alles uyt den Val Adams / dat hy selver Godt zijn wilde;

Eyghenschap der ware Boete.

De niewe mensch kā niet voortkomē tē sy dat de oude mensch ghedoodt werde.

2 Cor. 4. 11. Col. 3. 5. Rom. 6. 16.

Door ware Boete wordt het vleesch gedoodt.

de: welcke gruwel allen Menschen aengeboren wordt. Dese verkeerde boose aert des Menschen moet nu verandert / of verbetert werden door waere Boete / dat is / door waer Godlijck berouw / en door 't Gheloove / 't welck de verghevingh der sonden aen-neemt / en door de doodingh van u eyghen liefde / hooverdy en wellust des vleysches: want Boete is niet alleen / alsmen de grove uytterlijcke sonden verlaet / ende daer van af-staet / maer alsmen in hem selven gaet / de binnenste gront zijns herten verandert en betert / ende hem af-wendt van zijn eyghen liefde tot Godts liefde / van de Wereldt en alle Wereldtlijcke lusten tot een Gheestelijck Hemelsch leven / ende door 't Gheloove de verdienste Christi deelachtigh wort. Daer uyt volght / dat de Mensch hem selven moet versaecken / dat is / zijn eyghen wille verbreken / hem Gods wille geheel over-gheven / hem selven niet lief hebben / ende hem voor de onweerdighste / ellendighste mensche houden / versaken al wat hy heeft / dat is / de Werelt versmaden / op gheen dingh noch Creatuere verlaten / maer gantsch en gaer op Godt: Zijn eyghen leven haten / dat is / de vleyschelijcke lusten en begheerten / als hooveerdy / gierigheydt / wellust / toorn / nijt / dooden; ende gheen welbehagen in hem selve hebben / en al zijn doen voor niet achten / hem van geen dingh roemen / zijne krachten niets toe schrijven / hem selven niet met allen toe schrijven / maer hem selven mishaghen / de Wereldt afsterven / dat is / de oogen-lust / vleeschs-lust / 't hoveerdige leven / ende der Wereldt ghecruyst werden. Dit is de ware Boete en doodinghe des vleysches / sonder welcke niemant Christi discipel kan wesen. Dit heet de waere Bekeeringh van de Werelt / van hem selven / ja van den Duyvel tot Godt / sonder welcke niemandt kan vergevinghe der sonden verkrijghen noch saligh werden. Dese Boete en Bekeeringh is de versaeckinghe zijns selfs / ende is dat rechte Cruys / ende dat rechte Jock Christi; daer van de Heer spreeckt: Neemt mijn Jock op u / en leert van my / Want ick ben sachtmoedigh ende ootmoedigh van herten / dat is / door hertelijcke / grondighe / inwendige ootmoedigheyt / sult ghy u eygen liefde ende de eere dempen / ende door sachtmoedigheyt u eygen toorn en wraeckgierigheyd / 't welck voorwaer den nieuwen Mensch een sacht jock / en een lichte last is / maer het vleysch een bitter cruys. Want dat heet zijn vleysch cruycigen met de lusten en begeerten. Derhalven dwalen die gene / die alleen Wereltsche droeffenis en tegenspoet voor het cruys houden / en weten niet dat de inwendighe Boete en dodinge des vleeschs dat rechte cruys is / dat wy dagelijcks Christo sullen nadragen / dat is / in groote lydsaemheyt onse vyanden dragen / in heylige sachtmoedigheydt onse lasteraers / in hertelijcke ootmoedigheydt onse teghenstrydinghe stoutigheydt ende hoochmoet overwinnen / gelijck ons Christus is voorgegaen met grooter sachtmoedigheydt / en heeft de Werelt ende al wat inde werelt is / versaeckt / ende is de Wereldt af-ghestorven. Dit Jock Christi is onse cruys / dat wy dragen moeten / ende dat heet de Werelt af-sterven. 't Welck niet is in een Clooster loopen / een bysondere Orde en Reghel aen-nemen / en even-wel in zijn hert niet dan de Wereldt selve blijven / vol van gheestelijcke hooverdy / Pharizeeusche verachtingh van andere lieden / vol

Margin notes:
Ware boete moet uyt het hert comẽ eñ veranderen de inweudighe gront des herten.
Luc. 9. 23.
Ware boete brenght met hem / dat een Mensch hem selvẽ eñ de werelt afsterft.
Luc. 14. 26
Zijn eygẽ levẽ hatẽ.
De werelt af-stervẽ.
Gal. 6. 14
Act. 26. 18
Math. 11. 29.
Het Jock Christi is het vleysch een bitter cruys maer den Geest een sacht jock.
Gal. 5. 24
Het rechte cruys Christi.
Christi exempel.
Wat het is de werelt afsterven.

vol wellust / vol heymelijcke haet en nijd. Want het afsterven der werelt is de doodinge des vleeschs / en van al 't geen/daer 't vleesch lust toe heeft gestadigh inwendigh verborgen berouw en leedt daer door men hem inwendigh tot Godt vande Werelt afkeert / en dagelijcks in't hert de Werelt af-sterft / ende in Christo leeft in't Geloove / in hertelijcke ootmoedigheydt/en sachtmoedigheydt/ende sich met de Genade Gods in Christo troost.

Tot dese Boete heeft Christus ons geroepen / namelijck tot de rechte inwendige hertelijcke Boete en Bekeeringe des herten van de Wereldt tot Godt: en hier op heeft hy ons vergevinge der sonden ende de toe-rekeninge zijner gerechtigheydt belooft/ ende zijner heyliger gehoorsaemheyd in de kracht des Gheloofs. Want sonder sulcke inwendige Boete is Christus den menschen niet nut/ dat is / hy is zijner genaede en vrucht zijns verdiensts niet deelachtigh / de welcke met een rouwigh/ verbroken/ Boetveerdigh / gheloovigh ende oodtmoedigh hert moet aengenomen werden:

Sonder Boete is Christus dẽ menschẽ niet nut.

want dat is de vrucht des doodts Christi in ons/dat wy door die Boete de sonde af-sterven/ en dat is de vrucht der Opstandinge Christi/dat Christus in ons leeft / en wy in hem.

Vruchten des doots ende Opstandinge Christi in ons.

Dat is dan een nieuwe Creature in Christo ende die Nieuwe gheboorte / die alleen voor God geldt. Bestet hier van breeder dat 34. Capittel deses Boecx.

Gal. 6. 15.

Derhalven leert de Boete recht verstaen / want veel luyden meynẽ dat dit de rechte Boete zy/ als sy de uytterlijcke afgodery / Godslastering / doodslagh / overspel / onkuysheydt / dieverye eñ andere groote uytterlijcke sonden af-sterven. En voorwaer dat is wel uytterlijcke Boete/ daer van etlijcke spreuken der Propheten spreken / de godloose bekeere hen vanden wrevel zijner handen.

D'uytterlijke Boete is de regte boete niet/ het moet alles uytter herten komen. Esai. 55. 7. Ezech. 18. 33.

Maer de Propheten en Apostelen hebben veel dieper ghesien/namelijck binnen in't hert/ ende leeren ons een veel hoogher inwendighe Boete/ daer de Mensch moet af-sterven de hooverdy/de gierigheydt/de wellust/ hem selven versaken/ haten / de Werelt af-seggen / en al't geen dat de Mensch heeft/hem selvẽ Gode overgeven/zijn vleysch kruycigen / daeglijcks Gode 't rechte Offer brenghen/ een verbroken/verslagen en beangst Hert en een weenende Ziele in't lijf draghen/gelijck inde Boet-Psalmen sulcke inwendighe Boete des herten beschreven is.

De 7. Boet Psalmen zijn: 6. 32 38. 51. 102 130. 143.

Daerom is dit de rechte Boete / als het hert inwendigh door berouw en leedwesen ghebroken / verscheurt / verslaghen / en door't Gheloof en vergheevinghe der sonden geheelt/ getroost/gereynight/ verandert en verbetert wordt / daer op dan / oock de uytterlijcke betering des levens volght.

De rechte ware Boete.

Als nu schoon een Mensch uytwendigh Boete doet / en van de grove boose daden uyt vreese der straffe aflaet / en blijft nochtans in't herte onverandert/ en vangt dat inwendige Nieuwe levẽ in Christo niet aen / soo mach hy evenwel verdoemt worden/ en zijn roepẽ Heere Heere sal hem niet helpen/maer het vonisse Ick kenne u niet / sal daer op volghen. Want niet alle/die daer segghen Heere/Heere/sullen in't Hemelrijck komen / maer die daer doen den wille mijns Vaders die inden Hemel is.

Matth. 7. 21.

Hier onder zijn alle personen van wat staet sy zijn / gheleerde ende ongeleerde begrepen. Want die in haere herte gheen inwendighe Boete doen/ en een nieuwe Creature in CHRISTO werden/die sal Christus voor de zijne niet bekennen/ etc.

Wie Christus niet voor de zijne kent.

Dat-

Dat V. Capittel.

Wat het ware oprechte Geloove zy.

1. Ioh. 5: 1,

Wie daer geloofft dat Jesus is Christus, die is uyt Godt geboren.

HET Geloof is een hertelijcke toeversicht / ende onghetwijffelt vertrouwen / op Gods Genade in Christo belooft vande vergevinghe der sonden/ende het Eeuwige leven/door 't Woort Gods ende den Heylighen Gheest ontsteken. Door dit Geloove verkrijgen wy vergevinghe der sonden / om niet/ uyt louter ghenaede / sonder eenighe onse verdienst / alleen om des verdiensts Christi wille / op dat onse geloove een gewisse grondt hebbe / ende niet wanckele. En dese vergeving der sonden is onse gerechtigheydt die waerachtig / bestandig en eeuwigh is voor Godt. Want ten is niet eens Engels gherechtigheyt/ maer der ghehoorsaemheyt / verdiensts eñ Bloets Christi / en wordt ons eygen door't Gheloove.

Aert ende eygēschap des warē Geloofs. Psal.32.1.

Of dit nu wel in grooter swackheydt gheschiedt/en wy noch met vele overblijvende sonden behanghen zijn / soo worden nochtans die selve toe-ghedeckt uyt genade om Christi wille. Door dese hertlijcke toeversicht en hertlijck vertrouwen/geeft de Mensch Godt sijn hert gantsch en gaer/ rust al gheheel in God / gheeft hem aen Godt over / hangt hem alleen aen / vereenigt hem met God/ wordt al't gheen deelachtigh / dat Godts en Christi is/ wordt een geest met Godt/ ontfangt uyt hem nieuwe krachten / een nieuw leven / nieuwe troost / vrede en blijdtschap/ruste der zielen / gerechtigheydt ende heyligheydt / ende also wordt de Mensch uyt Godt door 't Geloove nieuwgheboren. Want daer het oprecht Geloove is / daer is Christus met al zijn gerechtigheydt / heyligheydt/ verlossing/ verdienst/ genade/ vergeving der sonden / aen-neming tot kinderen Gods/ende Erf-ghenaemen des Eeuwighen levens.

De Nieuwe gheboort.

Dit is de Nieuwe-gheboort / die daer komt uyt het Geloove in Christum. Daerom de Brief tot den Hebreen 't Gheloove een substantie noemt / of een onghetwijffelt waerachtigh toeversicht van die dinghen diemen hoopt / en een overtuyging van 't geen men niet siet. Want de troost des Levendighen Geloofs wordt alsoo krachtig int herte/ datse dat hert overtuyght / overmits men dat Hemelsche goedt inde ziele ghevoelt / namelijck ruste en vrede in God / en dat soo seker en waerachtigh / datmen oock daer op sterven kan met blijder herten. Dit is de stercke inden geest / aenden inwendigen mensch/eñ die vrymoedighept des Geloofs ofte vryuytsprekingh. dit is de vrymoedighept in God. Eñ volle ongetwijffelde versekertheydt/ Daer op ick nu sterven sal/ dat moet my in mijn ziele stercken en van binnen door den Heylighen Gheest versekeren/het moet een inwendige/levendige/ eeuwighe troost zijn : dat moet my oock als een boven-natuerlijcke/ Godlijcke/Hemelsche kracht stercke en onder-houden / de Doodt en Werelt in my overwinnen / en het moet een sulcke versekeringh ende vereeniging met Christo zijn/dewelcke noch doot noch leven scheyden kan. Daerom seydt Johannes: Al wat uyt God gheboren is/overwint de Werelt. Wt Godt geboren zijn / dat is voorwaer gheen schijn-werck/maer een recht levens

Hebr. 11.

Kragt des levendigē Geloofs.

Rom. 5. 1. Wy gherechtveerdigt door't Geloove hebbē vrede.

Phil.2: 20. Joa.2:28: Gheloofs sekerheyt. Eph.3:13 1.The.2:2 1 thes.5:23

Rom.8:38 Wt Godt gheboren zijn is een levendigh werck. 1.Joa.5:4 't Leeft en

't Leeft en overwint dat maer een recht Geloof is.

vens werck. God sal gheen doode vrucht / geen leefloos eñ krachteloos werck baren / maer uyt den levendigen God / moet oock een Levendigh Nieuw Mensch ghebooren worden. En onse Geloof is d'Overwinning / die de Werelt overwint. Wat nu overwinnen sal / dat moet een machtighe kracht zijn: sal 't Gheloof de Overwinningh over de Werelt zijn / soo moet het een levendighe / overwinnende / daed-werckelijcke / Godlijcke kracht zijn / jae CHRISTUS moet het alles door 't Geloove doen.

Joã. 15.1. Schoone gelijckenis

Door dese kracht Gods worden wy wederom tot Godt ghetrocken / tot Godt geneyght / in Godt overgeset / en uyt Adam als uyt een vervloeckte wijn-stock in CHRISTUM den gezegenden eñ Levendigen Wijnstock verplant. Also dat wy in Christo besitten alle zijne goederen / eñ in hem gerechtveerdight werden. Gelijck als een dun entjen / in een goede stam ge-ent zijnde / inde selve groeyt / bloeyt / eñ vrucht draegt / maer buyten die selve verdorret: Alsoo is een mensch buyten CHRISTUM niet als een vervloeckte Wijn-stock / en alle zijn wercken zijn sonde / hare druyvẽ zijn galle / hare wijn is Draken vergift. Maer in Christo is hy Rechtveerdig ende Saligh: Daerom seyd Paulus: God heeft hem / die van geen sond wiste / voor ons tot sonde ghemaeckt / op dat wy in hem die Rechtveerdigheyt souden worden / die voor God geld. Daer uyt siet ghy nu / dat u de wercken niet konnen rechtveerdich maken Want ghy moet te vorẽ in CHRISTUM overgeset zijn door 't Gheloove / en in hem rechtveerdigh zijn / eer ghy een eenigh goed werck doen kondt / ende siet alsoo / dat uwe gerechtigheyt Gods Genade en gave is / die alleen uwe verdienst voorkomt. Hoe kan een doodt Mensch gaen / staen / en yet wat goeds doen / alsmen hem niet te vooren levendigh maeckt? Also dan dewijl ghy in sonden doot en God af-ghestorven zijt / soo kan van u Gode geen aen-ghenaem werck komen / so ghy te voren in Christo niet levendigh ghemaeckt wordt.

Deut. 32. 32.

2 Cor. 5.21

Wat een mẽsch buyten ende in Christo is.

Ut de wercken comt met de ware rechtveerdicheyt

Onse regt veerdicheyt alleen uyt Christo.

Aldus komt uwe rechtveerdigheyt alleen uyt Christo door 't Geloove / want het Gelove is in de Mensch als een nieuw-geboren / kleyn / naeckt en bloot kindt / dat voor zijn Verlosser en Salighmaker bloot en onbekleet staet / en ontfanght alles van hem / die 't gebaert heeft / namelijck / de gerechtigheydt / vroomigheyt / heylighmakingh / genade en den Heyligen Geest. Aldus wordt dit naeckte bloote kindeken met Gods Barmhertigheydt bekleedt / heft beyde zijn handen op / en ontfanght alles van God / de Genade en alle Saligheydt en vroomigheydt. Dit ontfanghen maeckt vroom / Heyligh en Saligh. Hierom komt de gerechtigheydt alleen uyt het Geloof / en niet uyt de wercken. Ja 't Gheloof ontfanght CHRISTUM geheel / en maeckt den selven hem gheheel eyghen met al 't geen / dat hy is en heeft. Daer moet sonde / doot / duyvel ende hel wijcken. En of ghy schoon te ghelijck al des Werelts sonden alleen op u hadt / soo kanse u niet schaden; so sterck / machtigh en levendigh is Christus in u met zijn verdienst door 't Gelove. En dewijl nu Christus door 't Gheloove in u woont ende leeft / so is voorwaer zijn inwooning niet een dood-werck / maer een levendigh werck. Daer uyt komt de vernieuwinge uyt Christo door 't Gheloove. Want het Geloof heeft in u twee dingen: Voor-eerst settet u over in Christum / en maeckt u hem eygen. Ten tweeden vernieuwt het u in Christo / dat ghy

Troostlijcke gelijckenis.

Waer uyt onse vromigheydt komt.

Sonde / doodt ende hel moeten 't Geloove wijckẽ / die selve zijn al 't samen onder een Christo eñ onder 't Gheloof.

in hem

'tGheloof treckt Christum aen met al zijn verdienst/ ende vernieut den mensch.

in hem groeyt/ bloeyt en leeft. Want wat sal het entjen inde stam doen/ alst niet wil groeyen en vrucht voortbrengen? Ende gelijck als te voren door de Val Adams / en door de verleyding ende 't bedrogh des Duyvels in den mensch gesaeyt is het Slangen-zaedt / dat is / die boose Satansche aert / daer uyt sulcken boosen vergiftighen vrucht ghewassen is: alsoo wordt door Gods Woordt en den H. Gheest/ 'tGheloof inde menschen geset/ als een zaedt Gods/daer in alle Godlijcke Deughden / aerten en eyghenschappen op een verborgen wijse begrepen zijn / ende daerse uyt wassen tot eē schoon en Nieuw Beeld Gods/ op welcken dese vruchten zy/ liefde/lijdsaemheyt/ootmoedigheyt/ sachtmoedigheyd/vrede/ kuysheydt/ gerechtigheydt ende den Nieuwen Mensch / ende 't gantsche Coningrijck Gods. Want het ware Saligh-maeckende Geloove vernieuwt den gantschen mensch / reynigt het hert/ vereenigt met Godt/maeckt het hert vry van aerdsche dingen/ hongert en dorst nae de gerechtigheydt / werckt de liefde/ geeft vrede/ blijdschap verduldigheydt / troost in allen cruyce / overwint de Wereldt/maeckt kinderen Gods / en Erf-ghenaemen aller Hemelscher eeuwigher goederen ende mede Erf-genamen Christi.

't Geloove is Godts zaedt.

Troost tegē swack-gheloovigheydt.

Maer bevindt yemandt de vrymoedigheyt des geloofs niet/maer is swack-gheloovigh en troosteloos/ die en vertsage daerom niet/maer troost hem met de beloofde genaede in Christo/want die selve blijft altijt vast/ seker en eeuwigh. Ende of wy schoon uyt swacheyt vallē eñ struyckelē/ so valt doch Gods ghenade niet daer heen/als wy maer door ware Boete weder opstaē: CHRISTUS blijft oock altijt CHRISTUS eñ een Saligmaker/hy worde dan met een swack of sterck Geloove aen-genomen. Ooc heeft het swacke Geloof soo veel aen Christo / als het stercke: want een yegelijck / hy zy swack of sterck gelovigh/heeft Christum gheheel tot zijn eyghen. De beloofde ghenade is allen Christenen gemeyn en is Eeuwig/daer op moet het Gheloove rusten/ het sy swack of sterck. God sal u te zijner tijt den gevoelijcken vrymoedighen Troost wel laten weder varen / of hyse schoon in u hert voor eē tijt verbergt. Daer vā in't 2. Boeck sal ghehandelt werden. Psal. 37. Psal. 77.

Dat VI. Capittel.

Hoe Godts Woordt in den mensch door't Geloof zijn kracht moet bewijsen en Levendigh werden.

Luce 17: 21

Siet het Coninghrijck Gods is binnen in u.

DE wijl het alles aen de Weder-geboort ende Vernieuwingh des menschen ghelegen is / so heeft Godt al't gheen / dat inden mensch geestelijck in't Geloove geschien moet/ inde uytterlijcke Schrifture begrepen / en den gheheelen Nieuwen mensch daer in af-gebeeldt.

De gantsche Nieuwe mensch is in de Schrift afgebeeldt.

Want dewijl Gods Woor't zaedt Gods in ons is / so moet het immers wassen tot een gheestelijcke vrucht / en moet dat daer uyt worden door't Gheloof / wat de Schriftuer uytterlijck ghetuyght en leert / of het is een doot zaedt en een doode geboorte. Ick moet inden gheest ende t' Gheloof troostelijck bevinden / dattet alsoo is/ghelijck de Schrift seyt. Godt heeft oock de H. Schrift daerom niet

Het woort Godts ſal in ons levendigh worden.

niet geopenbaert / datſe uptwendigh op't Papier als een doode letter ſoud ſtaen blijven/ maer datſe in ons ſoude levendig worden inden Geeſt en in't Geloove/ en datter een geheel inwendig Nieuw Menſch daer upt ſoude worden / of de Schrift is ons niet nut. 't Moet alles inden Menſch geſchieden door Chriſtum inden Geeſt en in't Geloove / wat de uptterlijcke Schrift leert. Als by exempel/ beſiet de Hiſtorie van KAIN ende ABEL, ſoo ſult ghy in haere aert en eyghenſchappen vinden/ 'tgheen dat in u is/ namelijck / de Ouden ende Nieuwen Menſch met alle haere wercken. Deſe beyde zijn in u tegen malkanderen. Want Kain wil altoos den Abel onder drucken en verworghen. Wat is dit anders als den ſtrijdt tuſſchen 't Vleeſch ende den Geeſt / ende de vyandtſchap des Slangen-zaedts ende des Wijfs-zaedt. De Sunt-vloet moet in u geſchieden / en die booſe-aert des vleeſchs verdrencken/ de Gelooviche Noach moet in u behouden werden/ Godt moet een Nieuw-verbondt met u maecken / en ghy met hem. 't Verwerde Babel moet in u niet opgebout werden in zijn pracht.

Hoe de oude eñ nieuwe menſch inde ſchrift is voor gebeeldt.

Kain ende Abel zijn in u.

Ghy moet met Abraham uptgaen van al uwe Vrientſchap/ alles laten/ oock u lijf ende leven / en alleen inden wille Gods wandelen / op dat ghy den zeghen verkrijght / in't Beloofde Landt en in't Rijcke Gods komt. Wat is dit anders / dan 't gheen de Heere ſeyt: Soo wie niet verlaet zijn Vader/ Moeder/ Kinderen/ Suſter ende Broeder/ Huys/ Ackers/ goederen / jae zijn eygen leven die kan mijn Diſcipel niet weſen/ te weten/ eer hy Chriſtum ſoude willen verlochenen. Gy moet met Abraham ſtrijdẽ tegen de vyf Coninghen/ die in u zijn/ naemelijck 't Vleeſch/ de Werelt/ Doodt/ Duyvel ende Sonde. Ghy moet met

't Gheeſtelijcke Babel in den Menſch.

Math. 10 37.

De kamp ende ſtrijt des Geeſts in Abrahams ſlag voor-gheeldt. 't Geeſtelijke Sodoma in den Menſch.

Loth upt Sodoma ende Gomorra gaen / dat is / het ongodlijcke leven des Werelts verſaecken / en met Loths wijf niet te rugh ſien / ghelijck de Heere ſpreeckt. In ſumma/ Godt heeft de gantſche Heylighe Schrift inden Geeſt en in't Geloof geſtelt / en het moet alles Geeſtelijck in u gheſchieden. Daer toe behooren oock alle de Oorlogen der Iſraeliten teghen de Heydenſche volckeren/ wat is dat anders als den ſtrijdt tuſſchen 't Vleeſch ende den Geeſt? Daer toe behoort dat gantſche Moſaiſche uptterlijcke Prieſterdom met den Tabernakel/ met de Arcke des Verbondts/ met den Genaden-ſtoel. Dit moet alles Geeſtelijc in u zijn door 't Geloove/ met het offeren / roocken bidden. Uwe Heere Chriſtus moetet alles Geeſtelijck in u zijn / hy heeft het alles t'ſamen gevat in den Nieuwen Menſch/ en inden Geeſt/ ende 't wordt alles in't Geloove volbragt/ jae dickwils in een ſucht / want de gantſche Bybel vloeyt te ſamen in een middelpunct/ inden merſch/ gelijck als oock de gantſche natuer. Alſoo mede wat is dat Nieuwe Teſtament na de letter anders / dan een uptterlijck ghetuyghenis / dattet alles inden menſch alſoo in't Gheloove moet geſchien? Want dat gantſche Nieuwe Teſtament moet gantſch ende gaer in ons weſen/ en dringht oock met ghewelt daer heen / de-wijl het Rijck Gods in ons is. Want gelijck Chriſtus door den Heylighen Gheeſt in't Geloove van Maria lichamelijck is ontfangen ende geboren: Alſoo moet hy in my geeſtelijck ontfanghen ende geboren worden. Hy moet in my Geeſtelijck waſſen en toe-nemen. En dewijl ick upt Chriſto ben een Nieuwe Creature gheſchapen / ſoo moet ick oock in hem leven en wandelen. Ick moet met hem en in hem in ballingh-

Luc. 17. 32.

De voorbeeldẽ des Oudẽ Teſtaments moeten int Geloove vervult worden.

't Ganſche Nieuwe Teſtamẽt moet indẽ Nieuwen Menſch vervult worden.

Chriſti levẽ in ons.

lingschap en ellende zijn. Jck moet met hem in ootmoedigheyd en versmadinge des Werelts / in lijtsaemheyt en sachtmoedigheyt/ inde liefde wandelen. Jck moet met hem mijne vyande vergheven/barmhertig zijn/ den vyanden lief hebben / den wille des Vaders doen. Jck moet met hem vanden Sathan versocht werden/en oock overwinnen. Jck moet met hem om der waerheydt wille / die in my is/ bespot/veracht/ verhoont/en mis-handelt werden / en soo het wesen sal / oock den doodt om zijnent wille lijden: gelijck alle zijne Heylighen tot getuygenis voor hem en alle uytverkorene gedaen hebben/ dat hy in my en ick in hem geweest en geleeft heb door 't Geloove. Dit heet te recht den Beelde Christi ghelijckformigh worden / naemelijck met hem en in hem geboren worden/ Christum recht aen trecken / met hem en in hem wassen en toe-nemen/ met hem in ellende verkeeren / met zijn Doop gedoopt werden/met hem bespot / met hem gekruyst werden / met hem sterven en opstaen/met hem oock heerschen en regeeren/en dat selve niet alleen door 't Heyligh Cruys. maer oock door dagelijcksche Boete/ en inwendigh berouw en leedwesen over de sonde. Dus moet ghy dagelijcks met Christo sterve/en u vleysch kruycighen/of ghy kont met CHRISTO als uw Hooft niet vereenight blijven. Ghy hebt hem oock anders niet in u/maer buyten u Geloof/hert en gheest. En daer sal hy u niet helpen / maer in u wil hy leven/ zijn/ troosten en salighmaecken. Siet dit alles doet het Geloof/dat maeckt het Heylich Woordt Gods in u levendigh/en is in u een levendigh getuyghenis van dit alles / daer van de Schrift getuygt. En dat is te segghen/'t Geloof is een substantie ende

Christi dood en opstandingh in ons.

Christus moet in u zijn.

In 't Gheloove moet alles vervult zijn.

Hebr. 11,1

wesen. Aldus blijckt hier genoegsaem uyt / hoe alle Predicatien ende Redenen/ die uyt Christi / der Propheten en Apostelen mondt gekomen zijn/en de gantsche Heylighe Schrift geheelijck op den Mensch en op een yder van ons gericht zijn: Al de Parabelen of gelijckenissen Christi gaen op my/ en op een yder in 't bysonder met al de wonder wercken. En daerom is het oock geschreven/op dat het Geestelijc in ons soude geschieden. Want Christus heeft anderen geholpen/hy most my oock helpen. Want hy is in my / hy leeft in my: heeft hy blinde siende gemaeckt: Jck ben oock Geestelijck blindt/daerom moet hy my oock siende maecken / en soo voordts met alle wonder wercken. Bekent u dan voor een blinde/lamme/ kreupele/ doove/ melaetsche/soo sult ghy u helpen. Hy heeft dooden levendigh gemaeckt: Jck ben oock doot in de sonden / hy moet my in hem levendig maken/op dat ick deel heb inde eerste weder-opstandingh. Jn summa 't Geloof doet dit alles inden mensch / wat de Schrift uytterlijck getuyght. Sy beschrijft dat Beeldt Gods uytterlijck / dit moet in my zijn door 't Geloove. Sy beschrijft dat Rijck Gods uytterlijck inde letteren / dat moet in my zijn door 't Geloove. Sy beschrijft Christum uytwendigh / hy moet in my zijn door 't Geloove. De Schrift beschrijft Adam / zijn Val/ weder-oprechting / het moet alles in my zijn. De Schrift beschrijft dat Nieuwe Jerusalem/ dat moet in my zijn / en ick moet het selfs zijn. De Schrift getuygt uytwendig vande Nieuwegeboorte/ vande Nieuwe Creature/ dit moet alles in my zijn/en ick moet het selver zijn door 't Gheloove/of de Schrift is my niet nut. Dit behoort alles tot het Geloof / en 't werck des

Al de schrift gaet op den mensch.

Christi wonder wercken Geestelijc in ons.

D'uytterlijke letter der schrift moet inde Geest vervult worden.

Gheloofs in ons/ja Gods Werck en 't Rijck Gods in onse herten/ etc.

Dat VII. Capittel.

Hoe de Wet Godts in aller Menschen herten gheschreven is / diese overtuyght / op datse ten jonghsten daghe gheen ontschuldingh hebben.

Rom. 2: 15.

Als de Heydenen 't werck des Wets doen, soo betoonen sy, dat de Wet in hare herten gheschreven is.

ALS Godt de Heer den Mensch nae zijn Beeldt schiep in volmaeckte gherechtigheydt ende heyligheydt / en hem met hooge Godlijcke deughden en gaven vercierde en verheerlijckte/en als eē volkomen schoon Meester-stuck volmaeckte / als het hooghste ende edelste werck eñ konstrijck-stuck/so heeft hy drie principale Eygenschappē de menschelijcke conscientie / soo diep ingeplant / dat sy nimmermeer / ja inder eeuwigheydt daer niet konnen uytghedelght werden: Ten eersten: 'tnatuerlijck getuygenis / datter een Godt is / ten anderen 't ghetuyghenis van 't laetste oordeel / Ten derden de Wet der naturen / of de natuerlijcke Gerechtigheydt/daer door eer eñ schand onderscheyden:blydschap of droeffenis onder-vonden wert. Want daer is geen volck soo wildt en barbarisch gheweest/dat verlochent heeft/datter een God was; want de natuer heeft haer inwendigh en uyt-wendigh overtuygt / ja sy hebben uyt haer eygen conscientie bevonden / datter niet alleen een Godt is / maer dat hy oock een Rechtveerdigh God moet zijn / die dat quaet straft en 't goedt beloont/ dewijl sy in hare conscientie of verschrickinge of blijschap bevinden. Daer uyt hebben sy voorder beslotē/ dat den ziel moet onsterflijck zijn/gelijck Plato daer van geweldig disputeert: Eñ eyndelijck hebben sy uyt de Wet der nature/ dat is/ uyt dat aengeboren natuerlijck licht wel gesien / dat Godt een oorsprong alles goedts inde natuere is. Daer uyt sy voorder besloten / dat die selve moeste met deughtsame en reyne herten ghedient worden. Daerom sy inde deught het hooghste goet gestelt hebben: daer uyt de Deucht-scholen van Socrates ende andere wijse Philosophen voortgekomen zijn. Hier uyt sien wy nu/ hoe dat Godt een vonckxken des natuerlijcken lichts of spoor of merck-teecken van 't natuerlijcke ghetuygenis Gods inden Mensch ooc na den Val heeft laten overblijven: op dat de Mensch zijn oorspronq soude leeren kennen/ van waer hy gekomen is/en die selve na speuren / gelijck oock etlijcke Heydenen sulcks gemerckt hebben / als de Poët Aratus ghetuygt / welcken S. Paulus aentreckt. Wy zijn Gods gheslacht. En Manilius seyt: Is daer aen te twijfelen dat God in ons herte woont? En dat de zielen ten Hemel weder-keeren/ en vanden Hemel komen? Dewijl nu de Heydenen dat natuerlijcke ghetuygenis Godts tegen haren conscientie veracht hebben/ en also den Schepper selve / soo sullen sy door haer eygen schult verdoemt werden/ en geen ontschulding hebben. Want so besluyt PAULUS: Wie daer weet datter een God is/ eñ vraegt daer niet na / of acht het niet / hoe hy hem recht mach kennen ende dienen/ die sal ten dage des Oordeels geen ontschuldingh hebben/ ende besluyt voorts: dewijl nu de Heydenen Gods Recht gekent hebben / midts sy van naturen wisten / dat die quaet doen/

Margin notes: Drie Eygenschappen de ziel ingeplant. — Rom. 2. 15. 16. — 't Licht der naturen. — Eē vonrken der natuerlijcker kennisse Gods. — Acto. 17. 28. — D' Heydenen hebbē geen ontschulding. — Rom. 1. 32.

doen/ den doot weerdig zijn/ en hebben 't quaet niet alleen gedaen / maer oock een welbehagen daer in gehadt / soo hebben sy haer selven veroordeelt.

Rom. 2. 15

Hare gedachten/ die haer selfs onder malkanderen beschuldigen of ontschuldigen hebben haer overtuyght van't toekomstige Oordeel. Hebben nu de Heydenen geen ontschulding / die niet alleen van naturen wetē/ datter een Godt is/ maer oock tegen hare conscientie Godt niet gesocht hebben/ so sullen die veel minder onschulding hebben / die Godt zijn Woordt geopenbaert heeft/ en die hy door IESUM CHRISTUM zijnen lieven Soon tot Bekeering heeft laten roepen / dat is / van sonden af te staen / van t godloos wesen af-keerē/ op dat sy door 't Geloove des verdiensts IESU CHRISTI mochten deelachtig / ende eeuwigh saligh werden.

De Christenen hebbē veel minder ontschulding dan de Heydenen.

Daerom sal een poer Mensch / die Christi Name kent / ende hem niet bekeert heeft / ten jongsten dage twee geweldige ghetuygen tegen hem hebben: Ten eersten/ sijn eygen hert/ conscientie/ ende de wet der natueren. Ten anderen/ Gods geopenbaerde Woort / 't welck haer oordeelen sal ten uyttersten dage. Daerom een schrickelijck oordeel en verdoemenis daer op volgen sal/ gelijck de Heer spreeckt: Dat het Sodoma ende Gomorra in dien daghe verdraeghlijcker gaen sal/ ende dat de Koningin van't Zuyden sal opstaen/ en dit ghestacht verdoemen.

Twee getuygen die alle onboetveerdigen verdoemē sullen. Joan. 12. 47. Matt. 11. 24. 12. 42.

En daer uyt sal die eeuwighe quaele en pijn ontstaen/ dat Godt de ziel onsterflijck geschapen en inde ziel de conscientie/ die altoos en eeuwig aen God gedenckt/ en nochtans nimmermeer tot Godt komen kan/ 'twelck is de grootste en eeuwighe pijn der zielen.

Maer uyt de quale der sielen.

En sulcke inwendige eeuwigh durende siels-pijn sal soo veel te grooter zijn/ als door on-boetveerdigheyd Godts toorne altoos meer en meer op gehoopt sal wesen ten daghe des oordeels.

Van waer de groote der eeuwighe pijn.

Want gelijck als Godt de Heer nae zijn Rechtveerdigh oordeel de Heydenē in een verkeerde sin overgegeven heeft om dat sy d'inwendige Wet der natueren ende d'eygen conscientie/ als Gods gherechtigheydt in haer hert geschreven/ verworpen/ en niet gheacht / maer die selve als God selve weder-streeft hebben/ door welcke verblinding harer sinnen / sy in die grouwelijcke / afgrijselijcke sond en gruwel gheraeckt zijn / daer door sy Godts rechtveerdige toorne op-gehoopt hebben.

2. Thess. 2. 11.

Alsoo dewijl die gene/ die Christi zijn willē/ beyde dat inwendige ende uytwendige Woort en getuygenis Gods verworpen hebben / en niet alleen geen boete willen doen / maer den Heyligen Geest weder-streven / en lasteren: soo geeftse God daerom in een verkeerde sin / datse erger worden dan de Heydenen en Turcken/ en sendt haer een krachtige dwaling/ dat sy de leugen geloven/ op dat sy alle gestraft werdē/ die lust hebben aen de on-gerechtigheyt.

Van waer het komt/ dat by de Christenen dickwils grooter sōden geschieden dan by de Heydenen.

Daer uyt komt het dat sulcke afgrijselijcke boosheden by de Christenen in swang gaen / die noyt te vooren ghehoort zijn/ sulcke duyvelsche hoverdy en pracht/ sulcke on-versadelijcke gierigheydt/ schandelijcke wellust/ beestachtige ontucht/ en on-menschelijcke daden / dewelcke alle uyt de verblinding en verstocking eens verkeerden sins geschiedē. Want dewijl de Christenen in haer leven niet willen volgē den nedrigen/ armen/ sachtmoedigen en ootmoedigen Christum/ maer ergeren haer aen hem / schamen haer zijns Heyligen levens/ daer hen Godt nochtans den selven tot een Licht des Werelts heeft voorgestelt/ datse zijne Voet-stappen souden na volgen: derhalven geeftse God over / datse den

Wie Christum niet volgen wil

die moet de Satan volgen.

Sathan volghen/ en zijn duyvels leven aennemen/ door allerley gruwel/ leugen en onbarmhertigheyt volbrengen de wercken der duyſternis/ dewijl men in't Licht niet wil wandelen/ gelijck de Heere ſeyt.

Joa.12.34

Lieve kinderen wandelt in't Licht/ ſoo lang gy het hebt / op dat u de duyſternis niet over-valle. Ende eyndelijck/ dewijl Godt de Heydenen/ met ſulcke ſchrickelijcke blindtheyt en verkeerde ſinnen geſtraft heeft / om dat ſy dat kleyne inwendighe lichtjen / dat van naturen in haer is / en haer eyghen

Godt is niet ſchuldigh aen des Menſchen verdoemenis.

conſcientie en wet der naturen niet ghevolgt hebben/ of gelijck S. Paulus ſpreeckt: niet geacht hebben / dat ſy God erkendē/ alſoo/ dat ſy door haer

Rom.1.21

eygen ſchult de eeuwige ſaligheyt verloren hebben: hoe veel te meer ſullen die vande Eeuwighe Saligheyt berooft werden/ dewelcke niet alleen van naturen / maer door 'tgeopenbaerde Woordt Godts / en door het Nieuwe Verbont/ namelijck/ Gods Woort in't hert is geſchreven / en achten even-wel deſe groote Ghenade en Saligheydt niet. Vande welcke

Jer.31.33 't Nieuwe Verbondt int hert geſchreven.

ſtaet: Dit ſal dat Nieuwe Verbond zijn/ Ick wil mijn Wet in haere herten gheven/ en in haere ſinnen ſchrijven / en niemand ſal den anderen leeren/ en ſeggen: kent den Heere/ maer ſy ſullen my alle kennen / groot en kleyn/ ſpreeckt de Heere. Want ick wil hen hare miſdaedt vergheven/ en hare ſonden nimmermeer gedenken.

Heb.10.26

Soo wy nu / ſpreeckt Paulus moed-willigh ſondigen/ nae dat wy de kennis der Waerheydt ontfangen hebben/ ſoo hebben wy voorder geen ander Offerhand meer voor de Sonde / maer een verſchrickelijcke verwachting des oordeels ende des hittigē vyers/ 'twelck de weder-partije

Schrickelijc oordeel der onboetveerdigen.

verteren ſal. Want ſoo yemant de Wet Moſis breeckt / die moet ſterven ſonder eenighe barmhertigheyd door twee of drie getuygen: Hoe veel ſwaerder ſtraf ſal die verdienen / die den Soon Gods met voetē vertreedt/ en 't Bloedt des Teſtaments onreyn acht/ door 'twelck hy gheheylight is/ ende den Geeſt der genaden ſmadet. Want wy weten dat hy ſeydt: De wraeck is mijn / ick wilt vergelden ſpreeckt de Heer. Maer het is ſchricklijck te vallen in de handen des Levendighen Gods. Welcke Spreuck niet vanden ghenen / die uyt ſwackheyd maer moed-willigh tegen de bekende Waerheyt ſondigen / en in on-boetveerdigheydt volherden / te verſtaen is.

Dat VIII. Capittel.

Dat niemandt ſonder waere Bekeeringh ſich met Chriſto en zijn verdienſten te trooſten heeft.

Num. 9: 10.13.

Gheen onreyne moeſten dat Paeſſchen eten.

DE Heere Jeſus ſeyt Die geſont zijn behoeven de Medecijn-meeſter niet / maer die kranck zijn. Ick ben gekomen de ſondaers te roepen tot bekeeringh en niet de Rechtveerdige. Mat 9.12

Hier mede leert ons de Heer/ dat hy de ſondaers wel roept / maer tot bekeeringe. En daer uyt volght / dat niemandt tot den Heere komen kan ſonder waere Bekeeringh van ſonden ende ſonder ware geloove. Nu is de Bekeeringh niet anders / dan de ſonden door ware berouw en leedt weſen afſterven/ ende door 't Geloove vergevingh der ſonden ontfanghen/ en leven de Gerechticheyt in Chriſto.

En

Wat ware bekeeringh is. En inde Bekeringh moet voortgaen dat ware Godlijcke berouw / door welcke 't hert gebroken / en t vleesch ghekruyeight werdt. Ende daerom noemt de Sendt-Brief tot den Hebreen de Bekeeringe vande doode wercken / dat is / nalating der wercken / die de dood wercken. Waer nu die selve niet ghelaten werden / daer is Christus met al zijn verdienst de Mensch niet nut. Want Christus onse Heer stelt hem ons selfs voor als een Medecijn-meester / en zijn Heyligh Bloed / als de kostelijckste / heylsaemste Medecijn der sonden. Nu kan oock die alderkostlijckste Medecijn niet helpen / en niet wercken / als de krancke dat niet wil laten / dat hem schadelijck is. Derhalven soo helpt Christi Bloedt en Doodt niemandt / die niet vande sonden wil aflaten. Daerom seydt S. Paulus, Die sulcx doen (namelijck de wercken des vleeschs) die sullen het Koninckrijcke Godts niet be-erven / dat is / sy hebben geen deel aen Christum. Voorts / sal Christus en zijn Bloedt onse Medecijn wesen / soo moeten wy te vooren kranck zijn. Want de gesonde behoeven den Medecijn-meester niet / maer de krancke. Maer nu zijn die alle niet geestlijck kranck / die sonder ware Bekeering zijn / die sonder hertlijck berouw over hare sonden zijn / die geen gebroken ende verslaghen hert hebben / en voor Gods toorne niet verschricken / die de wereltlijcke lusten niet willen vlieden: die daer trachten na ydele eer / Rijckdom en wellust / en die niet sorghen voor haer sonde. Dese segh ick zijn niet kranck / daerom behoeven zy oock den Medecijn-meester niet. Dat is / Christus is hen niet nut. Daerom let hier wel op: Christus is ghekomen om den Sondaers te roepen / maer tot bekeeringh. Waerom? Want alleen een boetveerdigh / ghebroken verslaghen geloovigh hert kan aengrijpen de dierbare verdienste / dat Bloed ende de Doot / Iesu Christi. Saligh is die Mensch / die dese Heylighe roepinghe in zijn Herte gevoelt / dat is de godlijcke droefenis over de sonde / die daer werckt berouw ter saligheyt / die niemandt berouwt. Dese Godtlijcke droefheydt werckt de H. Gheest door de Wet en door ernstighe betrachtingh des Heyligen lijdens Christi: want dat Lijden Christi / is te ghelijck een Boet-Predicatie / en den alderschrickelijcsten spieghel des toorns Gods / en een ghenaden Predicatie. Want bedenckt de oorsaeck / waerom onse lieve Heer den bitteren doodt geleden heeft / namelijck om onser sonden wille. Bedenckt oock de liefde Gods / dat hy ons zijnen Soon geschoncken heeft. Daer sien wy Gods rechtveerdigheyt ende barmhertigheyt. Hoe soud nu yemandt / die in Christum ghelooft / tot die selve sonden lust en behagen hebben / of van die selve niet willen afstaen / die Christus met zijn Bloedt ende Doot ende met sijn leven heeft moeten betalen? Siet hoe hy onse hooveerdy ende eergierigheydt met sulcke diepe deemoedigheydt en verachtingh moeste boeten / en ghy soud noch lust hebben tot de hooveerdy / en konnen de eer deser wereldt niet sat worden? Hoe heeft Christus uwe gierigheydt met soo groote armoet moeten boeten / en ghy hebt nimmermeer genoegh / en kont van den rijckdom nimmermeer sat werden? Hoe heeft Christus met so groote angst en doots-smerten de lust en uwes vleeschs / moeten boeten / en ghy hebt al u vreught inde lust des doodelijcken vleeschs? Hoe kan doch dat uwe lust zijn / dat uwen Heere Christo de Hooghste treurigheyt geweest

Margin notes (in order):
- Wat ware bekeeringh is.
- Hebr. 6. 1.
- Der sondē kostelijckste Medecijn.
- Gal. 5. 21
- N.
- Geestelijcke kranckheden zijn beschreven inden 6. 38 ende 51. Psalm.
- 2. Cor. 7. 9 Geestelijcke droefheyt werct Godt.
- Christi lijden sal in u boete wercken.

weest is totter doot toe? Siet met wat een diepe sachtmoedigheydt en hooghe lydsaemheydt uw Heer geboet heeft uwen toorne/haet/vyandtschap/bitterheyt/wraeckgierigheyt/onversoenlyckheyt/ en ghy vertoornt soo lichtlyck/ en houdt de wraeckgierigheyt soo soet/ja soeter dan u leven. Is u dat soo soet/om't welck de Heer sulcken bitterē Doods-Kelck moeste drincken? Hierom al de ghene / die haer Christenen noemen / en vande sonden niet af-laten / die kruycighen Christum op een nieuw/ende houden hem voor een spot gelyck geschreven is. Sy kommē oock des Lydēs CHRISTI niet deelachtig worden/want sy vertreden 't Bloet Christi met voeten gelyck noch eens geschrevē is/zy achten dat Bloedt des Testaments voor onreyn/dat is/sy houdent voor gheen reyniging harer sondē/achtē gantsch niet daer op/ dat het tot betaling harer sonden vergoten is/eñ versmaden den Geest der ghenaede/ dat is / verstooten / verwerpen / bespotten ende lasteren die hooghe / dierbare / aenghebodē Genade met haer leven alsoo / dat het Bloet Christi / 'twelck oock voor haer vergoten is / wraeck over haer moet roepen / en haer het oordeel Gods overgeven / daer voor wy met recht verschricken souden. Want het is voorwaer schricklyck te vallen inde handt en wraecke des levendighen Gods / ghelyck oock ter selver plaetse staet. Want onse God is gheen onmachtighe doode afgod/ die hem sal laten bespotten/ maer hy is een Levendighe Godt. En voorwaer onse eyghen hert over-tuyght ons / datter een groote wraeck ende toorn Gods opvolgen sal / als yemandt vande sonden niet af laet / en nochtans hoort / hoe de Eeuwighe Sone Gods sulcken schrickelycken doot om der sonden wil heeft moeten lyden. Dat is nu de oorsaeck/waerom inde gantsche Wereldt de Bekeering is gepredickt geworden/ namelyck. Ten eersten / om dat die selve doot voor de sonden des gheheelen Werelts gheschiedt was. Ten anderen / op dat alle menschen al omme haer bekeeren souden en dese Medecyn met geloovighe/ rouwige/ boetveerdige herten aen-nemen / op dat dit dierbare genaden-schenc Gods aenden Mensch niet verloren gaen soude. Voorts dat op sulcke hertelycke Boete vergheving he der sonden volghen soude. Want hoe kan doch de sonde vergeven worden / die yemand noyt leed gheweest is/ en daermen doch altoos lust toe heeft / daer van men niet wil af-laten. Ist niet een dwase/verkeerde handel/ vergheving he der sonden te willen hebben/ en nochtans van de sonden niet willen af laten/ sich des Lydens Christi troosten / ende nochtans de sonden niet laten/om de welcke CHRISTUS heeft moeten sterven? Daer zyn vele luyden/de welcke den tydt hares levens noyt ware Boete gedaen hebben / en willen nochtans de vergheving he der sonden hebben / die daer noyt van haer gierigheyt/hooverdy/toorne/haet/nydt/ valscheyt/ ongherechtigheydt/ hebben afghelaten / ja hebben daer in noch wel toe-genomen/en willen haer Christi verdienste toe-rekenen. Hebben haer selven wys ghemaeckt/datse goede Christenen zyn/ bewyl sy weten en gelooven/ dat Christus voor hare sonden ghestorven is/ en dencken alsoo saligh te te werden / Och ghy bedroghen valsche Christen! dat heeft u Gods Woordt niet geleert / dat ghy alsoo soudt saligh werden / soo heeft noyt Propheet noch Apostel ghepredickt/ maer aldus Prediken sy: Soo ghy wildt vergheving h der sonden hebben/

Vrucht des lydēs Christi.

Heb. 6. 6. D'Onboetveerdighe kruycigen Christū op een nieuw.

Heb. 10. 29

Wrake des Bloets Christi tegen de onboetveerdighen.

Waerom Godt van alle Menschē Bekeeringe eysche. 1. Joa. 2. 2.

Act. 17. 30.

Gōd wort niet vergeven sonder Bekering.

Bedrogene Christenē en een valsche Ghelove.

ven / soo moet ghy u bekeeren en van sonden af laten en uwe sonden u laten leedt zijn/ en in Christum ghelooven. Maer hoe soudt yemandt de sonden leedt zijn/ die hyn iet ghedenckt te laten / ende hoe soud yemant de sonden laten / die hem niet leed geweest zijn? Daerom leert u CHRISTUS, en zijne Propheten en Apostelen: Ghy sult de sonde en de werelt af sterven / dat is/ u eyghen hooverdy / giericheyt/ wellust / toorne / vyandschap; ende u tot den Heere bekeeren/en om ghenade bidden. Alsdan hebt ghy vergheving der sonden/alsdan komt de Medecyn-meester/die de ghebroken herten verbindt / en heelt hare smerten. Anders is u Christus niet nut / en 't helpt u niet/dat ghy veel van het Geloove spreeckt. Want het rechte Gheloove vernieuwt den mensch/ en doot de sonde inden Mensch / maeckt den mensch in Christo levendigh/dat is/ dat hy in Christo leeft/ in't Geloove/ in zijne Liefde/ootmoedicheyt/sachtmoedigheydt/lijdsaemheyt. Siet aldus is u Christus de Wegh ten leven/ aldus zijt ghy in hē een nieuwe Creature. Maer als ghy in uwe sonden verhardet/ wilt die selve niet af-sterven/ maer latet u alles wel behagen/ wat uwe oude Adam doet/ hoe kond ghy een nieuwe Creatuer zijn? Hoe kondt ghy Christum toebehooren / nadien ghy u vleesch niet wilt kruycighen met de boosen lusten ende begeerten: Of ghy nu alsoo te ghelijcke thien Predicatien daeghs hooret/alle maenden Biechte / ende gingh tot de Tafel des Heerē/ so hielp het u nochtans niet/en ghy hadt doch geen verghevingh der sonden: d'oorsaeck is/ daer is geen boetveerdigh/gebroken/ gheloovigh hert /'twelck de Heylsame Medecyn kan in-nemen. Gods Woort en de Sacramenten zijn wel heylsame Medecijnen/ maer sy helpē

Wat het is de Werelt afsterven.

De aert des warē Geloofs.

Gal. 5.24.

Vergheefsche Gods dienst.

geen onboetveerdige/die geen stadigh rouw-dragend en gheloovigh hert heeft. Giet den kostelijcken Balsem op een steen/ wat sal hem dat helpen? het baet hem niet/saeyt de beste terwe onder een hoop doornen / sy sal geen vrucht voort brengen/so ghy de doornen niet te voren uyt roept. Voor beslupt seg ick dan / die in zijn sonden blijven wil/dien is Christus niet nut. Die met Christo niet wil Nieuw geboren werden / dien is zijn gheboorte niet nut. Die met Christo de sonden niet wil af-sterven/ dien is zijn doodt niet nut. Die in Christo niet wil van de sonden opstaen/dien is zijn opstandingh niet nut. Die in't Hemelsche wesen en leven niet wil wandelē/ dien is Christi Hemelvaert niet nut. Maer als een Mensch met de verloren Soon omkeert / zijne sonden rouwt en beweent/die selve vermijd en haet/God om genade bid/en siet inden Geloove den gekruysten Jesum aen / en zijne bloedige wonden/gelijck de Israelitē de roode metale Slang / eñ spreeckt: O Godt weest my arme sondaer genadigh. Alsdan ist alles vergeven en vergeten / of schoon een Mensch de sonden des gehee en Werelts ghedaen had. So veel geld dat Heylige Bloed Christi/en zijn Heylige Doodt. Soo groote volmaecktheyd isser inde verlossinge / door Christi Bloet verkregen / en so groot is de volmaecktheyt vande toe-eygeningh der genade en toe-rekeninge der verdienste Christi door't Geloove. Sulcke volmaecktheydt isser inde verlossingh / die door Christi Bloedt te wege gebraght is/ en wordt een Boet-veerdigh hert die gantsche verdienste Christi toe-gerekent/door't Geloove: want God wil Bekeering aen-nemen voor de sonde. dat is/Godt vergeeft den Boet-veerdigen volkomelijck uyt louter genade om Christi wille. Ja 't is Gods lust en

D'Onboetveerdighe is Christi verdienst niet nut.

Luc. 15.20

Num. 21. Luc. 18.13

Alleen de Boetveerdigen ende Gheloovighen ontfangen de vergevinghe.

Sap. 12. 19.

en vreughde bamhertigh te wesen/en
de sonde uyt ghenade te vergheven.
Het breeckt my mijn hert / ick
Jer.31.20 moet my over u ontfermen / spreeckt
Ho.3.11.8 hy/D'oorsaeck is / dat als dan de
Luc.15.10 Doot CHRISTI zijn vrucht en
kracht bekomt / en datter dan blijd-
schap voor de Engelē Gods indē He-
mel is/dat aen dē armen sondaer dat
dierbare Bloedt Christi niet verloren
is/ om wiens wille het vergoten is.

Dat IX. Capittel.

Door 'thuydendaeghsche on-christelijck leven wordt Christus eñ het ware Geloove verlochent.

2. Tit. 3: 5,

Sy hebben een schijn eens God-salighen levens, maer de kracht daer van verlochenen sy.

NAE dien een yeghelijck
hem een Christen noemt/
en nochtans niet Christe-
lijck leeft / soo wort Chri-
stus daer door verlochent / veracht/
Christus wert door een god-loos leven bespot. bespot / ghelastert / gegeesselt / ge-
kruyst/ uyt geroept ende gedoot/ als
Heb. 6. is te lesen. Dat etlijcke den
Soon Gods wederom kruycighen
Dan.9.26 en bespotten/gelijck de Heylige Pro-
pheet Daniel heeft ghepropheteert.
Dat CHRISTUS inde laeste daghen
sal uytgeroept werden / t'welck uyt-
ghelept wert vande Cruycinghe te
Jerusalem / doe de Joden riepen:
wech/wech/Cruyst hem. Jae wan-
neer CHRISTUS noch daghelijcks
gekruyst ende alsoo uyt-geroept
wordt door dat onchristelijck Leven/
Daer geē Christelijc Leven is daer is Christus oock niet. Vers. 12. datmen hem/ dat is/zijn Heylig Edel
Leven / by-kans nergens meer en
vindt. Want waer Christi leveu niet
is/ daer is CHRISTUS oock niet/of-
mē schoon noch soo veel van't Geloof
en vande Leere roemde. Want wat is
doch het Christelijck geloof sonder
een Christelijck leven? namelijck/een
boom sonder vrucht/ghelijck de Hey-
lige Apostel IUDAS de valsche Apo-
stelē noemt: kale/onvruchtbare boo-
mē/daermē de gantsche werelt nu ter
tijdt vol van vindt. Daerom oock de Luc. 18.8.
Heere seyt. Als de Soon des Men-
schen komen sal / meyndt ghy oock
dat hy sal Gheloove vinden op aerdē?
Hier heeft de Heer voorwaer sulcken
Geloove niet verstaen / als de werelt
nu inden mont voert/ en metter daet
verlochent / daermen Christum met
de tong lief heeft en niet metter daet
en waerheydt: maer hy heeft de ge-
heele Nieuw geboren Mensch ver-
staen/ de boom met de vruchten / die
door 't Geloove vernieuwt is / in
welcken mensch Christus door 't
Gheloove woont en leeft: sulcken
geloof sal hy weynigh vindē. Want/
waer dit ware Gheloof is / daer is
Christus en zijn Heyligh Leven. En
waermen Christum in zijn Leven
niet navolgt door 't Geloove/ daer is
noch Geloove noch Christus : maer Luc. 12.9.
hy is uyt-gheroept en verlochent.
Maer nu seyt de Heer : Wie my ver-
saeckt voor de menschen/dien wil ick
weder versaken voor Godt en zijne
Engelen. Dit versaken geschied niet
alleen/ alsment Gelove en Christum
met den monde verlochent / maer
veel meer met der daedt en het leven /
alsmen Christo en den Heylighen Tit. 1.16
Gheest moedtwillig wederstaet/ Christus wert met een god-loos leven verworpē.
gelijck Sinte PAULUS seydt: Met
der daet of wercken verlochenen sy
hem. Ja Christus wert met dat
godloose/ duyvelsche leven even soo
hard verlochent/als met den monde/
jae oock met de huychelery en schijn-
heylichteyt/gelijck de Gelijckenis ge-
tuyght vande twee Soonen. Tot een Mat. 21. 28.
vanden welcken de Vader seyde:
mijn

mijn Soon gaet heen ende werckt in mijn Wijnberch/ende hy seyde: Ick wilt niet doen / ende over een kleyne wijle beroudet hem / en gingh henen. En tot den anderen sprack hy: Gaet ghy oock heen en arbeydt. De welcke seyde / ick gae / en gingh niet henen. Wie van tween heeft nu des Vaders wil ghedaen? Namelijck / die Neen seydt/en gingh nochtans henen. Ende wie heeft des Vaders wil veracht? Namelijck die Ja seyde / en gingh nochtans niet heen. Also zijn nu ter tijt de valsche Christenen oock / die segghen/ Jae/ Jae: Heer/ Heer / en zijn nu tertijt de alderboosste menschē/ ende doen doch niet dat de Vader bevolen heeft. Van desen spreeckt Sinte Paulus: Sy hebben een schijn der Godtsalicheyt / maer de kracht van dien verlochenen sy. Maer wat is de kracht der Godsaligheydt verlochenen anders/ dan't Geloof ende Christum verlochenen? Een Heyden zijn onder de Christelijcke naem. Daerom noemtse Paulus/ kinderen des ongeloofs / die gheen gheloof hebben. Daerom sal hy die geen / die haer Christenen ghenoemt hebben/en niet Christelijcks gedaen weder verlochenen en seggen/ Ick ken u niet/ wijckt van my ghy quaetdoenders.

Groote verachting Gods in een godloos leven.

Valsche Christenē.

Mat.7.23

Dat X. Capittel.

Het leven der Werelts-kinderen nu ter tijdt is gheheel teghen Christum / daerom ist een valsch leven ende een valsch Christendom.

Matth. 12: 30.

Wie met my niet is, die is teghen my.

ALSMEN 't leven der teghenwoordiger Werelt tegen Christi Leer en Leven houdt / soo bevintmen oog-schijnlijck/ dattet leven van't meestendeel des Werelts geheel tegen Christum is. Want wat is aller menschen leven nu ter tijdt / dan gierigheydt/ sorge der tijdlijcker neering / ende woecker / 's vleeschs lust / oogen-lust / hooveerdigh leven: dit ist meeste en beste / dat inder Werelt is / groote eer op aerden / groot aensien / groote naem / ongehoorsaemheyt/ toorn/ twist / krijgh / oneenigheyt/ vyandschap / wraeckgierighepyt in woorden ende wercken / heymelijcke nijd/onversoenlijckheyt/ ongerechtigheydt/onreynigheyt/bedrog/valscheyt/faem-rooving/ ende metten kortsten dat gantsche leven vande kinderen des Werelts is te deser tijt niet dan Werelts liefde / eyghen liefde / eyghen eere / eygen nut. Daer-en-tegen is Christus en zijn Leven niet anders dan enckel reyne/ loutre liefde Gods ende der Menschē vriendelijckheydt/sachtmoedigheyd/ ootmoedigheyt / lijdsaemheyt / ghehoorsaemheyt tot inden doot/barmhertigheydt / gerechtigheyt / waerheyt/ reynigheyt / heyligheydt / versmadinghe des Werelts en aller Wereltlijcker eere / rijckdoms en wellust/versakinghe zijns selfs/ een ghestadigh cruys/lijden/droefheydt/een gestadigh verlangen en suchten na't Rijcke Gods/en een vierighe begeerte om te volbrenghen de wille Gods. Nu seyt Christus/ wie niet met my is/die is tegen my. Maer 't leven des tegenwoordigen Werelts is niet met Christo / 't en stemt niet met hem over een. Daer is bykans niemand eens herts/ sins/ gemoeds/ en geests met Christo / ghelijck het dan behoorde te zijn. Ende S. Paulus getuyght. Wy hebben den sin Christi. En wederom vermaent hy / dat een yeghelijck ghesint zy als Christus. Derhalven zijn alle Wereldts kinderen

't Levē der god-loose Werelts-kinderen / Christi en der warer Christenē.

Wie niet van eē sin is / met Christi die is teghen Christum. 1Cor.2.16 Phil.2.5.

derẽ tegen Christum. Maer die tegẽ Christum is / die is een Antechrist. Is hy't niet met de leer / soo is hy't met het Leven. Waer wil men nu
Luc.12.32 oprechte Christenen vinden? 'T ghe-
De ware Christenen zijn een kleyn hoop jen. tal van desen mach wel een kleyne kudde zijn / ghelijckse de Heer selfs noemt. Of gelijck de Propheet Esaias de kercke vergheleijckt met een
Esaie. 1.8 huysjen inden Wijnberch / een nacht-hutte inden Corvitz-hof / een verheerde stadt: Of / gelyckse de Propheet
Mich.7.1 vergelijckt: een druypsjen / dat nae de Wijn-lesingh aende Wijngaert hangen blijft / dat hy spreeckt: 'T gaet my so qualijck als een die inde Wijnbergh na leest. Of gelijckse de lieve
Psal.74.19 David vergheleijckt by een eensame Tortelduyf. Een eensame verschoven voghel op den dake / als die daer waket / als een roer-domp inde Woestijn / en als een steen-uyl inde ver-
Psal. 102. 7.8. stoorde steden. Dese nu kent Godt / wie en waer sy zijn. Christus is by haer / Ja in haer alle dage tot aende
mat.28.10 volleyndinge des Werelts. Hy salse
Joh.14.18 geen Weesen laten / Want het vaste Fondament Gods staet / en heeft desen zeghel: De Heere kent de zijne. Maer wie zijn de zijne? dat staet daer by: yghelijck die den Name Christi noemt / trede af van ongerechtigheyt:
2.Timoth. 2.19. Wie dat niet doen wil / die late Christi naem met vreden / ende noem hem na wien hy wil.

Dat XI. Capittel.

Wie Christum in zijn leven niet navolght / die doet geen ware Boete / is geen waer Christen / en is gheen kindt Gods / oock wat die Nieuwe gheboorte zy / ende dat Jock Christi.

1. Pet. 2: 21.

Christus heeft ons een voor-schrift naghelaten, dat wy sijn voet-stappen souden navolghen.

GODT heeft ons zijn Lieve Soon tot een Propheet / Doctor en Leeraer verordineert / en door een stem uyt den Hemel aengeprezen en bevolen te hooren. Dit Leer-ampt heeft die Sone Gods niet alleen bedient met woorden maer oock met werckẽ ende schoone exempelen sijnes alderheylighsten levens / als een oprecht Leeraer toebehoort / daer van S. Lucas betuygt. D'eerste redẽ / of Boeck / heb ick gemaeckt / lieve Theophile / van al 't gheen / dat Jesus heeft begonnen beyde te doen en te leeren / tot op den dagh / doe hy op-ghenomen wert. Hier set de Euangelist dat woordeken Doen / voor de Leere / om aen te wijsen / dat doen en leeren moet by den anderen zijn. Ja een volkomẽ Leeraer moet eerst selver doen / wat hy anderẽ leert. Aldus is Christi Leven de rechte Leere / ende 't rechte Boeck des Levens. Daerom is Gods Soon Mensch geworden / en heeft onder de Menschen op aerden ghewandelt / op dat hy ons een sienlijck levendigh exempel soude vertoonen van een Godlijck / onschuldigh / volkomen Heyligh leven / op dat wy hem souden navolgen / als een Licht inde Duysternis / daerom noemt hy hem selven dat Licht des Werelts / ende wie hem navolght / die wandelt niet inde duysternis. Daer uyt blijckt nu / dat die inde duysternis blijven moet / die Christum in 't Gheloof en in een heyligh Leven niet naer volgt / en die kan nimmermeer het Licht des Levens hebben. Maer wat is de duysternis? Niet anders dan een on-

boet-

mat.17.5. Luc.9.35.

Christus in ons rechte Leeraer met Leer en Leven. Actor. 1.1.

Christus is dat Licht ōses Levens. Joa. 8.12.

Geestelijcke duysternisse. Ro.13.12.

boetveerdig leven / 't welck Paulus noemt / wercken der duysternis / die wy moeten af-leggen / ende aen trecken de wapenen des Lichts/welcken wy met een woord noemen / Boete doen. Nu is wel te voren genoegh gesept/ dattet Godlijcke berouw / ende 't ware Geloof den geheelen mensch verandert / 't vleesch cruyst / en een nieuw Leven door den H. Gheest werckt. Maer op dat het niet alleen by de woorden blyve / maer dat wy oock een levendigh / oogh-schijnlijck exempel des levendigh-makenden Gheests hadden / of den Nieuwen Mensch / soo stelt ons Godt sijn lieve Soon voor onse oogen/niet alleen als een Heylandt/maer oock als een spiegel der Godsaligheydt met zijn Heyligh Leven/als den rechten Nieuwen Mensch / inden welcken dat Adamsche / sondige vleysch niet gheheerscht en geleeft heeft/ maer Godt selfs/ tot dien eynde/dat wy oock na zijn Beeld dagelijcks souden vernieuwt worde.

In Christo is den Nieuwen mensch levendigh af gebeeld en voor gestelt.

Daer van moeten wy 't volgende bericht aen-mercken. Wy weten en bevindent / och leyder! alle daghe/ hoe onse sondige nature/vleysch en bloed/ lijf en ziel/met so veel onreynigheyts/ boosheyts / sond en schande behangen is / het welck alles des Duyvels werck / quade aert en eygenschap inde vleyschelijcke natuerlijcke Mensch is / insonderheyt de boose wille des Menschen. Want uyt de boose wil komt alle sond. Waerder gheen boose wil / daer gheschiede nimmermeer sonde. En dit is de boose wille / die sich vanGodt en zijn wille af-schept. Want al wat hem van God/als van 't Eeuwige goedt af-wend / dat is en moet noodwendig quaet zijn. En dit afwenden is des Duyvels en des MenschenVal/en daer uyt is de sonde ghekomen/ en op alle Menschen voort ge-erft ende voort-gheplant.

Boose wil oorsprong der sonde.

Daer uyt blijckt het nu / dat ons vleysch en bloedt van naturen met des Duyvels quade aert / en onse vleyschelijcke wil met des Satans boosheydt vergift is/ als met leugen/ hooverdy/ boose begeerte / en alle ondeughden die tegen Godt zijn. Om welcke boose aert de Heere Christus de Pharizeen / Duyvels kinderen noemt. Ja etlijcke van zijn Apostelen voor Duyvels scheldt. Even of gierigheydt/ leughen / hooverdy en alle boose begeerten de duyvel selfs waren/ daer mede de natuerlijcke vleyschelijcke Mensch beseten is. Daer uyt dan volght / dat al de gene/ die in onboetveerdigheyd leven / in hooverdy/ gierigheydt/ wellust en nijdt / dat die inden Duyvel leven / en zijn met des Duyvels boose aert bevangen/ sy mogen haer soo schoon vercieren als sy willen/ soo blijven sy nochtans in't hert een Duyvel / gelijck de Heer tot den Joden seyde: 't Welck oft wel schricklijck luydt/soo ist nochtans de waerheyt.

Duyvels boose aerd inde õboetverdigen.

Joa. 8.45.

Joa. 6.70. Mat. 16. 23.

Leven in Sathan.

Nadien nu onse ellendighe seer verdorven menschelijcke natuere met sulcken on-uytsprekelijcken verschrickelijcken jammer bevangen is/ so heeftse nu moeten verbetert en vernieuwt worden. Maer hoe? Aldus/ dewijl sy met dit grouwelijcke quaet is verdorven geworden / soo heeft sy mettet Hooghste Goet moeten verbetert en vernieuwt worden / namelijck met Godt selver. Daerom heeft God moeten Mensch worden. Maer nu is Gods Soon niet om zijnent wil Mensch gheworden / maer om onsent wil / op dat hy ons door hem selven met Godt weder vereenighde/ en des Hooghsten goeds deelachtigh maeckte / ende ons weder reynighde en heylighden. Want dat gheheyligt sal werden/ dat moet door Godt/ en met Godt gheheylight werden. Gelijck nu Godt in Christo persoon-

Onse verdorventheyd heeft met het Hooghste goet verbetert moetẽ werden.

Waerom Godts Soon is Mensch geworden.

Christus moet met ons vereenigt worden door 't Gheloove.

lijck is; also moet oock Godt met ons door 't Geloove vereenight werden/ ende moet den Mensch in Godt leven en Godt in hem; in Christo eñ Christus in hem. Gods wille moet inden Mensch zijn en de Mensch in Godts wil leven; en aldus moet CHRISTUS IESUS de Medecijn van onse verdorven nature wesen. Hoe nu Christus meer inden mensch leeft/ hoe de Menschelijcke natuer meer ghebetert wert.

't Is een edel mẽsch inden welcken Christus leeft.

1Cor.2.16

Soud dat nu niet een edel Mensch zijn/ waer in Christus alles werckt/ wiens wille Christi wille is/ zijn gedachten Christi gedachten/ zijn sin als Christi sin/ ghelijck S. Paulus seyt: Wy hebben Christi sin/ sijne reden ende woorden/ Christi woorden. En voorwaer het moet rond uyt alsoo zijn. Christi Leven is dat nieuwe Leven inden mensch ende de nieuwe Mensch ist/ die in CHRISTO leeft nae den Gheest. Christi sachtmoedigheydt moet des Menschen sachtmoedigheyt zijn. Christi ootmoedigheyt is des nieuwẽ Menschs ootmoedigheydt: Christi lijdsaemheydt is des nieuwen Menschs lijdsaemheyt/ en alsoo voordt dat gantsche Leven Christi moet des Nieuwen Mensches leven worden. Dit heet dan een Nieuwe Creatuere/ en dat Edele Leven CHRISTI in ons/ ghelijck Sinte Paulus seyt: Ick leve nu niet/ maer Christus leeft in my. En dit heet dan Christum recht na-gevolght/ dit heet rechte Boete gedaen. Want hier door gaet de Oude Mensch geheel te onder/ en 't vleeschelijcke leven sterft/ en 't Hemelsche Leven vangt aen. Dese is dan een oprecht Christen niet met de tijtel eñ naem/ maer met der daedt en waerheyt. Ja dese is een waer kint Gods/ uyt Godt en Christo gheboren/ in Christo vernieuwt/ ende door 't Geloove levendich gemaeckt. Of wy 't nu wel in dese swackheyt tot de volkomenheyt niet konnen brengen/ soo sullen wy nochtans daer na jaghen/ daer na suchten/ en 't selve van herten wenschen/ dat Christus en niet de Satan in ons mach levẽ en zijn rijck hebben. Jae wy sullen daerom kampen/ en door dagheliјck berouw den Ouden Mensch dooden. Want soo veel een mensch hem selven afsterft/ soo veel leeft Christus in hem. Soo veel de boose natuer door den Geest Gods afneemt/ soo veel neemt de genade inden mensch toe. Soo veel het vleesch gekruyst wert/ soo veel wordt de Geest levendigh gemaeckt. Soo veel de wercken der duysternisse inden Mensch gedempt werden/ soo veel wort de Mensch meer en meer verlicht. Soo veel de uytterlijcke Mensch vergaet en gedoot wert/ soo veel wort de inwendige nieuwt. Soo veel de eyghen genegentheden ende dat gantsche vleyschlijcke Leven inden Mensch sterft/ als eygen liefde/ eyghen eere/ toorn/ gierigheydt/ wellust; soo veel leeft Christus in hem. Hoe de Werelt meer vanden Mensch uytgaet/ als oogenlust/ vleyschelijcke lust/ hoveerdigh leven/ hoe Godt/ Christus en de Heylighe Gheest meer in den Mensch ingaen en hem besitten/ en daer-en-teghens hoe de natuer/ 't vleysch/ de duysternis/ de Werelt/ meer in den Mensch heerschen/ hoe de ghenade/ gheest/ licht/ Godt en Christus minder inden Mensch is. Als nu dit geschieden sal/ soo ist den vleysche een bitter cruys/ want daer door wort het neer gestampt/ gecruyst/ gedoot/ met zijn lusten ende begeerten/ ende dit is de rechte kracht ende vrucht der Boete. 't Vleysch eñ bloet wenscht hem selven een vry/ reuckeloos/ sorgeloos leven na zijn eygen lusten en wil: dit

Gal. 2.20. Des Nieuwẽmenschs Leven is Christus.

Camp eñ strijdt met onse boose natuer.

2Cor.4 16. Hoe den menschdsghelijcks vernieuwt wert.

't Nieuwe Leven is 'tvleesch een bitter cruys.

is voor

is voor 't vleysch het allersoetste en lustigste leven / maer Christi Leven is het vleysch en den Ouden Mensch een bitter cruys / doch den Nieuwen Gheestelijcken Mensch een sacht Jock / een lichte last / en een lieflijcke rust. Want waer in staet de lieflijckste rust / dan in 't Geloof aen Christum / in zijn sachtmoedighevt / ootmoedighevt / lijdsaemheydt / en in de liefde Christi. Soo sult ghy ruste vinden voor uwe ziele. Ja wie Christum recht lief heeft / dien is oock de Doodt om Christi wil de hooghste vreughde. Dat is dat sachte Jock Christi / dat wy op ons nemen moeten / daer in de ware rust der zielen ghelegen is. Soo wy nu dat Jock Christi op ons nemen moeten / ghelijck hy dat beveelt / dat is / zijn Heyligh Edel Leven / soo moeten wy des Duyvels jock laten varen / dat is / dat vleyschelijcke / sorghloose en reuckeloose leven. En wy moeten het vleesch niet laten heerschen over den geest / maer het moet alles / wat in den Mensch is / staen onder 't Jock Christi; en onder zijne ghehoorsaemheyt. De wil / 't verstant / 't vernuft / de begeerten en alle Adamsche vleyschelijcke lusten. 't Behaeght het vleysch wel / ge-eert / hoog geacht en geroemt te werden / rijckdom en goede dagen te hebben / en wellusten te plegen: maer dit alles onder 't Jock Christi te bedwingen / dat is / onder Christi smaet / verachtingh en armoed / jae sich aller desen niet weerdigh achten / sich aller desen ver foeyen / wat inde Werelt hoog / heerlijck / aensienlijck / prachtigh en geweldigh is: dat is het Cruyce Christi / 't welck den vleysche wee doet / ende zijn cruycing is. Dit is de ware ootmoedigheydt Christi / en zijn edel Leven / en zijn lieffelijck Jock / 't welck den Gheest een lichte last is. Gelijck als hy ghekomen is / niet om hem dienen te laten / maer om ons te dienen / en zijn leven te geven tot betalinge voor onse sonden. Want wat is Christi Leven anders / dan heylige armoed / d'uyterste verachtingh / en de hooghste smerten? Een vleyschlijck mensch is / die na eere tracht en geern wat groots zijn wilde. Een Geestlijck Mensch is / die d'ootmoedigheydt lief heeft in Christo / en die geern niets zijn wilde. Alle Menschen beneerstigen haer om yet wat te zijn / maer niemandt wil leeren niet te zijn. 't Eerste is Adams leven / dit tweede is Christi leven. Een vleyschlijck Mensch / die noch niet weet wat Christus / namelijck / enckele ootmoedigheydt / sachtmoedighevt en liefde / dien dunckt het Leven Christi een groote dwaesheyt te zijn / en houdt dat vrije / sorghloose / vleyschlijcke leven voor groote wijsheydt / en meynt uyt groote blindheydt / dat hy heeft het beste en lustighste leven / en weet niet / dat hy inden Duyvel leeft. Daerom zijn sy van dit valsche licht harer vleyschelijcker wijsheydt bedroghen en bedriegen andere met haer. Maer die met dat eeuwighe ware Licht verlicht zijn / die verschricken daer voor / als sy de pracht / hooghmoedt / stoutheydt / wellust / toorn / wraeckgierigheydt en dierghelijcke vruchten des vleyschelijcken levens sien / ende dencken. Och lieve Godt / hoe wijd is die Mensch noch van Christo ende zijne kennis / van de ware Boete / van 't ware Christendom / en vande vrucht der Nieuwer geboorte die Gods ware kinderen hebben? Jae hy leeft noch in Adam / en inde Oude geboorte / ja inden Duyvel selve. Want wetens ende moedwillens inde sonden leven / is niet anders dan inden Duyvel leven. In welcken Mensch nu dat Leven Christi niet is /

Math. 11. 28. 29. 30.

Al wat in den mensch is / moet onder 't Jock en Cruys Christi.

Wat dat Jock Christi is.

Mat. 11. 29. 30. 20. 28.

Wat Christi Leven is.

Geestelijc ende vleyschelijck mensch.

't Valsch licht ende 't Waer Licht.

is/ in den selven is oock geen Boete / die is oock geen ware Christen / veel min een kindt Gods / hy kent oock Christum niet recht. Want wie Christum recht kennen wil / als een Heyland en Salighmaker/en als een exempel des Levens/die moet wetē/ dat hy enckel liefde/enckel sachtmoedighepdt/ lijdsaemheyt ende ootmoedighept is. En dese liefde ende sachtmoedigheydt Christi moet hy in hem hebben / jae in't herte lief hebben en gevoelen. Gelijck alsmen een gewas aen zijn reuck en smaeck kent alsoo moet Christus in u gekent werden/ als dat edelste ghewas/daer van uwe ziel leven / kracht / troost en rust gevoelt. Aldus smaecktmen hoe vriendelijck de Heer is / soo kentmen de waerheyt/soo gevoeltmen dat Hoogste en eeuwighe goet. Aldus wordt bekent/ dat Christi Leven dat alderbeste/ edelste/lieflijckste Leven is/ en dat geen Leven so goet/ so kostelijck/ so sacht/ soo gerustigh/soo vreed ende vreughden-rijck is/ so gelucksalig so gelijck-formig het eeuwighe Leven/ als dat Leven Christi. En dewijl nu dattet het beste Leven is/soo behoort het ons oock dat liefste te zijn. Maer in welcken Mensch dat Leven Christi niet is/ daer wordt oock de rust en vrede des eeuwighen Levens niet recht ghekent/noch het Hoogste goet/ noch de eeuwighe Waerheydt/ noch de rechte vreed ende vreucht/noch dat rechte Licht/noch de ware liefde / 't welck Christus selve alles is. Daerom seyt Johannes/ wie lief heeft/die is uyt Godt geboren/ en kent Godt/ maer wie niet lief heeft die kent Godt niet/want Godt is de Liefde. Hier uyt blijckt het dat de Nieuwe gheboorte / die uyt Godt is / hare vrucht ende dat Nieuwe Leven niet bestaet in bloote woorden / of in uytterlijcke schijn / maer in de Hooghste Deugt/die Godt selver is/namelijck in de liefde. Want waer uyt yemand gebooren is/diens aert/ eyghenschap ende gelijckheydt moet hy hebben. Is hy uyt Godt ghebozen / so moet hy de liefde hebben / want Godt is de Liefde. Alsoo ist oock met de ware kennisse Godts/ die selve staet oock niet in woorden / of in een bloote wetenschap/maer in een levendige/ lieflijck/gelucksalighe/krachtige troost/ soo datmen de soetigheydt / vrolijckheydt / lieflijckheydt en ghelucksaligheydt Gods in't herte smaeckt door't Gheloove. Alsdan ist een levendighe kennisse Gods/die in't hert gevoelt wert en leeft/dit ist dat de Psalm seyt: mijn lijf en ziel verblijdt haer in den levendigen Godt. En uwe goetheydt is beter dan het leven. Alwaer die levendige vreugde en soetigheydt Gods in't gheloovige hert beschreven wort. En aldus leeft de Mensch in Godt/ende Godt in hem. Hy kent Godt inder waerheyt / en wort van Godt bekent/ etc.

Christi Levendighe kennis.

't Beste sal het liefste zijn.

1. Joh. 3. 7. Kennis des Hoogsten Eeuwigē waeren goedts.

Levendige kennis Godts.

Psal. 84.

Psal. 43.

Dat XII. Capittel.

Een ware Christen moet hem selven ende de Werelt áf-sterven/ ende in Christo Leven.

2. Cor. 5. 15.

Christus is daerom voor ons ghestorven, Een voor allen, op dat sy, die daer leven, voortaen niet meer hen selven leven, maer den genen die voor hem gestorven ende weder opghestaen is.

BEHALVEN, dat dit een uyt nemende Troost - spreuck is/ midtsdien sy duydelijck ghetuyght / dat Christus voor allen ghestorven is/ soo ist oock een

Wie in Christo leven wil/ die moet de werelt afsterven.

een schoone leer-spreuck van een Heyligh Leven/hoe dat wy ons selfs niet sullen leven / maer den gheenen / die voor ons ghestorven is. Sullen wy hem nu leven / soo moeten wy van te vooren ons ende de Werelt af-sterven. Want dit kan niet anders zijn / soo wie in Christo Leven wil / die moet de Wereltsche lusten afsterven/ en soo wie hem selven leven wil/ die moet Christum varen laten. De doot is driederley : 1. Een geestelijcke doot / wanneer de Mensche dagelijcks hem selven / dat is / zijns vleeschs lusten afsterft / de gierighepdt/ hooverdy/ wellust/ toorn / etc. 2. Is de natuerlijcke Doodt / ende 3. Die eeuwighe Doodt. Vande natuerlijcke Doodt heeft S. Paulus gesproken: Christus is mijn leven/ en sterven is mijn ghewin. Dat is/ als schoon een Christen de natuerlijcke doodt sterft / soo is Christus zijn leven/ en het sterven is zijn ghewin / dat is / hy bekomt een beter leven/ en Rijckdom : dat eeuwighe voor het aerdtsche / en dat is zijn ghewin. Maer wie dese spreuck oock vande geestelijcke doodt der sonden verstaet/ die doet niet qualijck. Want dat is een Salighe Ziele / welckers leven Christus is / dat is / in welcke ziele Christus leeft / of wie dat leven Christi aen hem neemt / dat is/ zijne ootmoedighepdt ende sachtmoedighepdt. De meeste luyden hebben des Duyvels leven aen haer / den welcken de Duyvel haer leven is/ als gierighepdt/ hooverdy/ wellust/ toorn/ lastering/ etc. Dit alles is Duyvels leven. Daerom neemt wel waer/ wie in u leeft / saligh is de Mensch die van herten seggen kan / Christus is mijn Leven/ niet alleen na dit leven / maer oock nu ter tijt. Dewijl ghy noch alhier leeft / so moet Christus u Leven wesen / dat is / in u leven/ en aldus moet sterven u gewin zijn / dat is / als in u sterft de hooverdy / gierighepdt/ wellust/ toorn / ende vyantschap / als ghy u selven eñ de Werelt af-sterft. O wat een groot gewin! Want soo leeft Christus in u. Want hoe ghy de Werelt meer af-sterft/hoe dat Christus meer in u leeft. Soud dat niet een groot gewin zijn? Leeft nu alsoo / dat Christus te deser tijdt in u leeft / op dat ghy met hem levet nae der tijdt. Waer veel begeerten deser Werelt zijn / daer kan gheen rust noch vrede wesen/ die moetmen allegader af-sterven / eermen Christo Leven kan. Dit is ons voorgebeeldt in vele geschiedenisse/ ende exempelen des Ouden Testaments / als in die lieve oude Sara. Als haer oude lijf aller wijflijcke begheerten verstorven was/ doe wort sy swanger / eñ baerde Isaac / dat heet/ een bly ghelach : Na de doodingh hares lijf baerde sy den Soon der vrije. Also mede wanneer de wereltlijcke begheerten in u niet sterven/soo kond ghy de vreught des Geests niet ontfangen noch baeren. In Abraham ist oock voorghebeeldt / want hy kreegh die belofte van Christo/ en 't Verbondt der Besnijdinge/ niet eer / of hy was alreede upt zijn Vader-landt gegaen / en had zijn erve verlaten. Alsoo mede / soo langh een Mensch noch vast met zijn hert aen de Werelt hanght / soo langh kan hy Christum in zijn hert niet smaken noch ghevoelen. En soo haest Herodes ghestorven was / quam Christus in Judeam. Soo langh de vos Herodes in u hert is met zijn aerdsche Werelts-lust / soo langh komt Christus niet / maer als die in u ghestorven is / soo sal Christus komen. Terwijl Adam in u heerscht/ soo kan Christus in u niet leven. Daerom spreeckt Paulus: Ick leve wel/ doch niet ick / maer Chri-

Margin notes: Driederleye doodt/ een Geestelijcke / natuerlijcke/ eeuwighe. — Phi. 1, 21. — Dat edele leven Christi. — Des Duyvels leve. — Wattet heet hem selven ende de Werelt af-sterven — Van waer onrust. — Sara een voor-beeld vande Oude eñ nieuwe geboorte. — Gen. 18. Abraham een voorbeeldt van de af-stervinge des werelts. — Mat. 2, 24 Adam moet in u sterven/ sal Christus in u leven. — Gal. 2, 20.

Colos. 3. 3. Christus leeft in my. En ghy zijt af-gestorven (ende hy spreeckt nochtans met den levendighen) en u leven is in Christo verborghen. Maer dan zijt ghy te recht ghestorven / als ghy op houdt te zijn/dat ghy geweest zijt/ dat is/als uwe sonde in u sterft. Soo wy inden Gheest leven/ soo laet ons oock in den Gheest wandelen/dat is/ soo wy in ons des Geloofs eñ Geests roemen/soo laet ons oock de vruchten des Gheests bewijsen. En ist dat ghy nae den vleysche leeft / soo sult ghy sterven. Saul wierp Agag der Amalekiten Koningh inde gevangenis/ daer hy nochtans uyt Gods bevel hem behoorde te dooden: Also verbergen veel Menschē heymelijck haer gebrekē/ die sy nochtans behoorē te doodē. Want dat is niet genoegh dat ghy uwe boose lusten verbergt/ ghy moetse dooden / of ghy sult daerom van 't Koningrijck verstooten werden/ ghelijck Saul / dat is / uyt het Eeuwige leven. De gantsche Heylighe Schrift/met al de Historien/afbeeldingen ende figuren siet op Christum/ welcken wy in een heyligh leven moeten volgen/ja 'tgroot werelts Boeck der natuere tuyght van Godt ende zijn liefde. Veel Menschen zijn als de boomen inde winter/de welcke dan gheen bladen hebben / maer inde Lenten spruyten sy weder uyt: Alsoo zijnder vele onder haer/als hen de kouwe winter des onghelucks over komt / soo dempen sy de boose lusten/maer soo haest de Son weder schijnt / en dattet haer weder wel gaet / soo slaen sy de boose lusten by hoopen weder uyt / en dat zijn huychelaers. Maer een Christen is vroom beyde in goede en boose daghen / en heeft Godt even lief in gheluck en ongeluck / in 't hebben en ontberen / in ghebreck ende overvloedt. Wy lesen van Achab dat hem God den Coning van Syrien in zijn handen had ghegheven / op dat hy hem gevangen soude houden. Tot een ghetuyghenis / dat God-stercker was dan alle de vyanden / en hem overwonnen hadde/ daerom dat hy den Heer ghelastert had. En doe hem Achab inden strijdt vingh; noemd hy hem zijn broeder/ ende liet hem trecken. Maer daer quam een Propheet tot hem/ eñ sprack: Daerom dat ghy dien Man van u hebt gelaten/die de dood weerdigh is / soo sal uwe siele voor zijne siele wesen. Alsoo noemen veel menschen de boose lusten hare broeders/ en latense leven / daer syse behoorden te dooden; Daerom moeten sy hare Sielen daer voor gheven. Sonder doodinghe des Vleeschs kander niet Gheestelijcks in den Mensche wesen/ noch geen recht gebedt noch aendacht. Daerom verboodt God de Heer / dat geen vee soude den Heyligen Berch Sinai aenroeren of het sou ghedoodt werden: also mede moet ghy de beestachtighe lusten dooden / wilt ghy den Heylighen Berg Godts genaken / bidden ende Gods Woord betrachten / of ghy sult eeuwigh gedoot werden. Wy lesen / dat Jacob een ander naem kreegh/te weten Israel / dat is / een kamper Gods/of Vorst Gods / doen hy in den kamp met den Enghel Gods aensicht sagh. Daerom hy oock de plaets Pniel/ dat is / Gods aengesicht noemde. Maer hy moeste te voren een Jacob/ dat is/ ondertreder zijn: alsoo mede/ soo ghy niet te voren een Jacob zijt/ dat is ondertreder / van uwe boose lusten door den Heyligen Gheest/ soo sult gy Israel niet worden/dat is een Vorst Gods / en sult niet aende stadt Pniel komen/ dat is/ tot Gods aengesicht. Wy lesē/ doē Jacob Rachel de schone tot zijn huysvrou hebbē wilde soo moeste hy Leam eerst nemē. Lea nu

Valsche roem des Gheloofs sonder vrucht des Gheests. Gal. 5. 25

Rom. 6. 13 Bose lustē niet te verberghen maer dooden.

1 Sam. 15

De schrift siet op den Nieuwen Mensch.

Ghelijckenis.

2 Reg. 20.

Geestelijcke uytlegginghe.

Sonder doodingh des vleys isser niet goedts in de mensch.

Exo. 19. 13

Gen. 32.

Wie niet eerst Jacob is / die wort geen Israel.

Genes. 29.

nu was teer vã gesichte/ maer Rachel hubsch en schoon. So dan wilt ghy die schoone Rachel hebben/ dat is/ sal uwe ziel de liefste bruydt van Jacob werden/ dat is/ van Christo/ soo moet ghy voor eerst Leam nemen/ dat is ghy moet u selven mishaghen / ghy moet u selven leelijck en ysselijck werden/ ghy moet u selven haten en verlochenen. Och hoe veel wordender bedroghen als Jacob/ van haer eyghen leven/ dat is/ van haer selvẽ/ die daer meynen sy hebben die schoone / hubsche Rachel/ dat is / sy meynen datse een Christelijck leven hebben / dat God wel behagen sal / en als sy toesien/ soo is het Lea/ dat is/ soo is haer leven ysselijck / en ongehedaen voor Gods ooghen. Weest daerom u selven voor eerst onweerdt in uwe ooghen/ ghelijck Lea die de onweerdste was in haers vaders huys; leert eerst ootmoedigheyt / sachtmoedigheyt/ lijdsaemheydt/ soo sult ghy die schoone Rachel werden. Siet hoe trouwlijck dient Jacob seven jaer om die selve Rachel / ende het dochte hem dattet maer een eenighe dagh had gheweest / soo lief had hyse. Alsoo heeft de Heere Christus om uwe ziel drie ende dertigh jaer in dese Werelt ghedient / en heeft een wel harde dienst om uwent wil uytghestaen / ghelijck Jacob sprack: Dese twintigh jaer heb ick u ghedient / daeghs versmacht ick van hitten / en 's nachts van koud/ en daer quam gheen slaep in mijn oogen. Siet soo heeft de Heere Christus om u gedient/ gelijck hy selver seyt: Des Menschen Soon is niet ghekomen / om ghedient te worden/ maer om te dienen / ende zijn Leven te gheven tot betalinghe voor velen/ waerom wilt ghy dan Christum niet lief hebben / ende de Werelt zijn vyandt in u versaken en af-segghen?

Niemand kan Godt behaghen als hy hem selven niet mishaegt / eñ hem selven niet en haet.

Wilt ghy Godt weerd zijn soo weest u selven onweerdt.

De hemelsche Jacob heeft om ons ghedient.

Mat. 20. 28.

I. Boeck.

Dat XIII. Capittel.

Om Christi wille / ende om die Eeuwige toekomstige Heerlijckheydt / daer toe wy gheschapen en verlost zijn/ sal een Christen hem selve en oock de Werelt geern af-sterven.

2. Cor. 8:9.

Ghy weet die ghenade Onses Heeren Jesu Christi, dat hy, hoe wel hy Rijck was, nochtans om uwent wille arm is gheworden, op dat ghy door zijn armoede soudet rijck wordẽ.

OM uwes Heeren Christi wille behoort ghy met recht u selven/ uwe sonden ende de Werelt af te sterven / goet doen / en een Goddelijck/ Heyligh leven leyden: niet daer om nochtans/ dat ghy yet daer mede verdienen wilt/ want Christus heeft het u alles verdient/ maer alleen uyt loutere liefde tot Christum. Om dat hy voor u gestorven is / hebt ghy Christum lief/ soo hebt hem niet met de tonghe lief / maer metter daet en inder waerheydt: hebt ghy hem lief soo houdt sijn Woordt. Wie my lief heeft / spreeckt de Heere/ die sal mijn Woordt houden / eñ mijn Vader sal hem lief hebben/ en wy sullen tot hem komen ende wooningh by hem maken. En dat is de liefde tot Godt/ datmen zijn Geboden houdt / ende zijn Geboden zijn niet swaer. En de Heere seyt selver: Mijn Jock is lieflijck ende mijn last is licht / dat is/ voor een recht ware lief-hebber Christi ist een lust en vreught goet te doẽ/ de liefde maket alles licht. Maer wie Christum niet lief heeft/ doet alles

Christus lief-hebbẽ/ is in Christo leven. Johan. 14 23.

1 Joh. 5. 3 Mat. 11. 30.

Christi lief de overwint de werelt eñ

de doodt. Phil.1.29. les met verdriet en onlust / en 'twalt hem swaer goet te doen. Een recht lief-hebber Christi is oock de doodt om Christi wille een vreught. Want ons ist ghegheven niet alleen in Christum te gelooven / maer oock om zijnen 'twille te lijden ende sterven. Siet Mosen aen vande welcken de Sendbrief seyt. Heb.11.24 Door den Gheloove weygerde Moses / als hy groot worde / langher een sone der dochter Pharao ghenaemt te worden / en verkoos veel liever met Gods volck onghemack te lijden / dan de tijdelijcke vermakinghe der sonden te ghenieten / en achtede de smaet Christi meerder rijckdom dan de schatten Egypti. Dan.1. Siet Daniel aen / den selven verkoos de Koningh te Babel neffens zijne mede-ghesellen onder de ghevangenen te Babel / datse zijne dienaers souden werden / en lietse van zijn tafel spijsen / en gaf hun vanden wijn die hy selver dronck / lietse opvoeden / tot datse bequaem souden wesen tot des Conings diensten. Maer Daniel en zijnen met-ghesellen baden des Konings Kamerling / dat hyse wilde verschoonen met de kostelijcke spijse van des Koninghs tafel / en geven hen toemoes te eten ende water te drincken. Liefde der wijsheydt versmaet de wellust. Dit dede sy uyt de liefde der wijsheydt / op dat de wijsheydt van boven in hare zielen quame. Aldus moet gy u de wellust des vleesches ontstaen / die daer is als een aenlockende spijse / sal Christus die Eeuwighe wijsheyt in uwe ziele komen. En gelijck als die jonghelinghen schoon wierden / doe sy matigh leefden / toemoes aten en water droncke; 2.Pet.1.4. alsoo sal uwe ziele schoonder worden voor Godt / jae de godlijcke natuer deelachtigh / soo ghy de sond en de vleyschelijcke lusten vermijdet. S. Paulus seyt: Gal.6.14. Door Christum is my de Werelt gekruyst / en ick de Werelt / dat is / ick ben de Werelt gestorven / en de Werelt is my wederom ghestorven: alsoo is een Christen wel inde Werelt / maer niet van de Werelt / hy leeft wel inde Werelt / maer hy heeftse niet lief. Des Werelts pracht / eer / aensien / heerlijckheydt / ooghen-lust / vleyschs-lust / hooveerdigh leven is den Christenen alles een doodt dingh / een schaduwe / sy achtent niet. (Den Christenen is des Werelts pracht een doode schaduwe.) Aldus is hen de Werelt ghekruyst en ghestorven / en sy zijn de werelt weder gekruyst en gestorven / dat is / sy begheeren geen Wereltsche eer / rijckdom / lust en vreugde. Dat is een salich Hert / dien Godt dese genade geeft / dat hy gheen Wereltlijcke eer / rijckdom / en wellust begheert. (Wunsch der Christenen.) Salomon de wijse Coningh spreeckt: Tweederley bid ick van u / die wou- Prov. 30. det ghy my doch niet weygheren / eer dan ick sterve: Afgodery en leughen laet verre van my zijn: armoet en rijckdom geeft my niet / maer laet my mijn bescheyden deel spijse nemen. Maer een Christen sal oock alsoo bidden en spreken: Tweederley bid ick van u / dat ick my selven mach af-sterven en de Werelt. (Geen Christē kā zijn sonder twe dinghen.) Want sonder dese beyde kan niemandt een waere Christen zijn: maer het is valsch werck / tot welcken de Heere seggen sal: Ick kenne u niet. Hoe wel nu dit voor 't vleesch een bitter kruys is / Namelijck hem selven en de Werelt af te sterven / sich de Werelt ontrecken / op dat hy den Hemel beerve: ('t Gheestelijck leven is des vleysches cruys.) So overwindt het doch de Gheest en de Liefde Christi alles / het wort den gheest een lieflijck Jock / en een lichte last. En hoe wel de weerelt sulcke luyden / die de werelt afgestorvē zijn / hatet; soo heeftse Godt nochtans lief. Want des werelts vyandtschap is Gods vrientschap / en ter contrarien des Weerelts Vrientschap is Gods vyantschap. Wie des Weerelts vrient wil

Jac. 4.4.

wil zijn / die sal Gods vyandt zijn. Ghelijck oock de Heer selver seyt.

Joa. 15.19

Waert ghy vande Werelt de Werelt soudt het hare lief-hebben / maer nu ick u vande Werelt uytverkoren heb / so haet u de Werelt.

Des Werelts aert.

De Werelt is gelijck de Zee / die lijdt maer in haer wat Levendigh is / alles wat doodt en ghestorven is / dat werptse uyt: alsoo wie de Werelt afghestorven is / dien werpt ende stoot sy uyt / de andere / die een aensienlijck / prachtigh / heerlijck leven leyden konnen / die zijn des Werelts lieve kinderen.

Wattet sy de Werelt ghestorven te zijn.

In summa / wie daer toe komt / dat in zijn hert alle hooverdy / gierigheydt / wellust / toorn / wraeckgierigheyd gestorven is / die is de Werelt gestorven / eñ hy de Werelt / en die vangt eerst aen in Christo te leven / en Christus in hem.

Wat dat is sich Christi te schamen.

Dese kent Christus voor de zijne maer tot de anderē spreeckt hy: Ic kenne u niet: d'oorsaeck is / Want gy kent my niet / ghy hebt u in uw leven mijns geschaemt / dat is / mijner ootmoedigheyt / sachtmoedigheydt / lijdsaemheydt / daerom schame ick my uwer wederom. In summa / wie met Christo hier niet leeft inder tijdt / die sal met hem namaels niet leven in der eeuwigheydt. In wien Christus hier niet leeft / in dien sal hy namaels oock niet leven. Wiens leven Christus hier niet is / diens Saligheydt sal namaels oock niet zijn.

Vereeniging met Christo of dē Satan.

Let daer dan op / met wien u leven hier aldermeest over een komt en vereenigt is / met Christo of met den Duyvel / met den selvē sult ghy oock vereenigt blijven nae de doodt inder eeuwigheydt. Wie hem selven nu alsoo af-gestorven is / die kan oock hier na de Werelt afstervē. Maer de Werelt af-sterven is de Werelt niet lief hebben / noch al wat inde Werelt is / gelijck Johannes seyt: wie de Werelt lief heeft / is niet uyt God.

1. Johan. 2.15.

Want wat heeft die met de Werelt te doē: die in zijn hert de Werelt af-gestorvē is. Ende wie de Werelt lief heeft / word lichtelijck vande Werelt overwonnen / ghelijck Samson van Delila / en moetet alles lijden wat de Werelt voor herten leedt mede brenght.

Door des Werelts liefde wort mē vande Werelt overwōnē.

Soo behoort oock des Werelts liefde tot de oude Creatuer / en niet tot de Nieuwe gheboorte / want de Werelt is niet dan eer / rijckdom / en wellust ofte vleyschs-lust / oogenlust / hoveerdigh leven / daerin hem de oude Mensch verblijt.

Werelts liefd en vreugt behoort tot de Oude creatuer.

De Nieuwe daer-en-tegen heeft zijn blijschap alleen in Christo / die is zijn eer / rijckdom / eñ lust.

De Nieuwe mensch verblijdt hem niet in de Werelt / maer in Christo.

Gods Beelt door Christum vernieuwt / is des Menschen hooghste cieraet en eere / daer na sullen wy voornamelijck trachten. Soud u die lieflijcke Godt niet meer verheughen konnen / dan de verdorven creatueren? seyt Taulerus:

d'Eer des Menschē is Godts Beeldt.

Soo bevintmē oock in Gods Woort / dat de Mensch niet om de Werelt / maer de Werelt om den Mensch geschapen is. Ja dat de Mensch tot veel hooger leven en wooning geschapen is / niet om het kostelijck eten en drincken / niet om groote rijckdommen / vele Steden eñ dorpen / niet om veel Ackers eñ Weyden / niet om pracht en kostlijcke kleederen / niet om Gout en Silver / noch om eenig verganckelijcke en tijdlijcke dingen / sy mogen dan so goet en kostelijck schijnen als sy willen / of om dat hy een besitter en Erf-genaem des Aerdbodems soude zijn / daer op hy zijn lust / vermakingh / vreugd eñ Paradijs soude hebben / en niet meer weten en hopen / dan watmen met de vleyschelijcke ooghen siet.

Dē mēsch is tot veel hoogher dingen geschapē / dā tot dese werelt.

Neen trouwen / daerom is de Werelt niet geschapen / daerom is de Mensch niet inde Werelt / want hy moeter weder uyt / en kander niet in blijven. En of wy schoon met hoopen in dese Werelt gheboren werden /

Dē mēsch is niet om dese verganckelijcke werelt geschapen.

so neemt ons doch de Doot met hoopen wederom wech / en drijfter ons uyt / laet ons niet een stoffjen mede nemen / al zijn wy noch soo rijck. Dat is nu immers een groot ooghschijnlijck bewijs / dat wy tot dit leven niet geschapen zijn / en dat dese werelt niet is het principaelste eynde onser scheppinge / anders souden wy daer wel in blijven / daerom moeter voorseker een heerlijcker eynde onser Scheppinghe wesen. Dat wijst onse oorspronghe aen / de welcke Godt selver is / en dat Godlijcke Beeld; 't welck wy dragen in Christo / en tottet welcke wy vernieuwt zijn. Want dat selve betuyght / dat wy voornamelijck tottet Rijck Gods geschapen zijn / ende ten Eeuwigen leven / daer toe zijn wy oock van Christo verlost / en door den Heyligen Geest weder geboré. Soud nu een Mensch zijn hert aen dese Werelt hangen / en zijn edele ziel met het tijdelijcke beswaren / daer doch eens Menschen ziel edeler ende beter is dan de gheheele Werelt? Want de Mensch is de edelste Creatuer / om dat hy draeght het Beeldt Gods in Christo / en daer toe vernieuwt is. Daerom / gelijck voor heen gesept is / is de Mensch niet om de Werelt / maer de Werelt om den Mensch geschapen / om dat hy draegt het Beeld Gods in Christo / 't welck soo edel is / dat de gantsche Werelt met al haer Rijckdom / en alle Menschen met al haer krachten en vermoghen niet vermochten een eenige ziele weder te brengen noch dat Beeld Gods weder op te rechten. Want daer voor heeft Christus moeten sterven op dat inden Mensch dat verbleeckte en verstorven Beeld Gods wederom vernieuwt soude worden door den H. Gheest / op dat de Mensch worde Gods Huys en wooningh inder eeuwighept. Soud ick nu mijn ziel / die Christus soo dier gekocht heeft voor een handt vol goudts en silvers gheven / voor dese Werelts rijckdom / eer ende wellust? Dat was voorwaer de peerle inden dreck en voor swijnen geworpen. Dat meent de Heere / daer hy seydt: Wat batet den Mensch / of hy schoon de gheheele werelt had / en verloor zijn ziel / dat is / hem selven. De gheheele werelt kan met al haer heerlijckheyt / niet een ziel helpen / want de ziel is onsterflijck / en de werelt is verganckelijck.

Waer toe de mensch geschapen is.

d'Edeldom ende heerlijckheydt van 't Beeldt Gods.

Waerom de Werelt om desmé schen wil geschapen.

De grootste dwaesheydt d'en sterflijcke ziel gheven voor dat sterflijcke.

Matth. 16.26.

Dat XIV. Capittel.

Een ware Christen moet zijn eyghen leven in dese Werelt haten: ende de Werelt leeren versmaden / nae 't exempel Christi.

Luc. 14: 26.

Soo yemandt tot my komt, ende hem selven niet en haet, jae sijn eygen leven, die en kan mijn Discipel niet zijn. Iohan. 12. 24. Wie sijn leven lief heeft, die sal 't verliesen, ende wie sijn leven haet in dese Werelt, die sal 't in 't eeuwige leven behouden.

SAL een Mensch hem selve haten / soo moet hy voor eerst hem selve niet lief hebben. Ten anderen / moet hy dagelijcks de sonden afsterven. Ten derden / moet hy steeds met hem selve / dat is / met zijn vleysch kampé. Ten eersten is geen dingh op aerden den mensche schadelijcker aen zijn saligheydt / als hem selve lief hebben / 't welck niet vande natuerlijcke liefde en onderhoudingh zijns selfs / maer vande vleyschelijcke / onordentelijcke liefde zijns selfs in dit gantsche Boeck te verstaen is. Want men moet

Eyghen liefde is 't quaetste vergift der zielen ende afgoderij.

moet geen dingh lief hebben dan
Godt alleen. Heeft nu dē mensch hem
selven lief / soo maeckt hy hem sel-
ven tot een Godt / ende is zijn selfs
Godt. Wat een mensch lief heeft/
daer op rust zijn hert/daer aen hangt
zijn hert/ja dat neemt den Mensch
gevangen / en maeckt hem tot een
slaef / en berooft hem in zijn edele
vryheydt / soo veel aerdsche dinghen
als ghy lief hebt/ van soo veel dingen
zijt ghy een slave en gevangen. Is nu
uwe liefde louter / reyn en eenvoudig
op Godt gericht / so blijft ghy van
alle dingen ongevanghen/en behoudt
al uwe vryheydt. Ghy sult niet bege-
ren dat u hinderen mach aen de lief-
de Gods. Wilt ghy Godt geheel heb-
ben/so moet ghy u hem gantsch over-
geven. Hebt ghy u selven lief/eñ hebt
aen u selven behaghen / soo sult ghy
veel sorghs/ vrees/ onrusts en treu-
righeyts voor u selve hebben/ maer
hebt ghy Godt lief/ en hebt u beha-
ghen in hem/ en geeft u geheel aen
hem over / soo sal Godt voor u sor-
ghen/ en daer sal geen vrees noch

Eyghen liefd maect enckel onrust.

treurichheyt op u vallen. Een mensch/
die hem selve lief heeft/ en in allen
dinghen hem selve soeckt/ zijn eygen
nut/ lof/ eere/ die heeft nimmermeer
rust/ want hy vindt altijdt wat/ dat
hem contrary is/ daer door hy on-

Gods liefd maeckt eē rustige ziel

rustigh wort. Derhalven is een ye-
ghelijck ding/ dat tot u nut/ lof en
eer behoort/ u niet goet/maer dat is
u goet/soo ghy 't versmaet/en de boose
wortel uyt roeyt/want het hindert u

Onbestandigh is de vrede des werelts.

aen de Liefde Gods. Want eyghen
nut/ lof en eer/ is alles met de werelt
verganckelijck/ maer Gods Liefde
is Eeuwigh/ de vrede ende rust/ die
uyt de liefde van u selve/ en van tijd-
lijcke dinghen komt / bestaet niet

Bestandige/eewige ruste alleē in Godt.

lang. Want uyt kleyne oorsaken kan
't komen/dat dese rust verstoort/maer
daer 't hert alleē in Godt en zijne liefde

rust/ daer is eeuwige vrede. Al wat
niet uyt Godt komt/ dat moet ver-
gaen/ eñ is te vergeefs. Daerom let
op dese corte regel: verlaet alle ding/
soo vindt gy door 't Geloove alle ding.
Want Godt wordt niet gevonden/
van een lief-hebber zijns selfs/ of des

Hemelsche Wijsheydt houdt niet veel van haer selvē.

werelts. Eygen onordentelijcke lief-
de is aerdsch ende niet uyt Godt/ ey-
gen liefde hindert de Hemelsche Wijs-
heyt. Want die ware Hemelsche
Wijsheydt houd niet veel van haer
selvē/ende soeckt niet/datse op aerden

Aerdsche / menschelijcke wijsheyt is eygen lof ende eer.

gepresen werde/ daerom is sy een
slecht en gering ding/ en is schier in
verghetinghe gekomen/ hoe wel veel
van haer gepredickt werdt/maer om
datmen mettet leven verre daer van
is/soo blijft dese edele peerle voor ve-
len verborgen. Maer wilt ghyse heb-
ben/soo moet ghy menschlijcke wijs-
heydt/ eyghen behaghen/ en eyghen
onordentlijcke liefde verlaten/ en al-
dus kont ghy voor die hooghe/koste-
lijcke/ aerdsche/ menschelijcke wijs-
heydt / de Hemelsche verkrijghen.

Godsliefd is de Hemelsche Wijsheyt/ maer gheringh voor de werelt.

Doch ghy bekomt voor de hooghe
Wijsheydt deser werelt een gheringh
en slecht ding voor de werelt/ maer
't welck nochtans Hemelsch en Eeu-
wigh is. Niemand kan Godt lief-
hebben/of hy moet hem selven haten/
dat is/hy moet in hem selven en zijne
sonden een mishagen hebben/ en zijn
eygen wil dooden en te rugh stellen.

Eyghen liefd en Godsliefd zijn elkander contrarie.

En hoe een mensch Godt liever
heeft/ hoe hy zijn boose wil en gene-
ghentheden meer hatet/ en zijn eygen
vleysch kruycight / met de lusten en
begeerten. En soo veel een Mensch
van hem selven en zijn liefde kan
uytgaen/ door de kracht des Heyli-
ghen Geests / soo veel mach hy in
Godt en in zijne liefde ingaen door
't Gheloove. Want gelijck als uyt-
wendig niets begeeren d'inwendige
vrede maeckt: alsoo komt men tot

Godt/ soo men inwendigh alles verlaet / en aen geen creatuer metter herten hanght / maer alleen aen Godt. Wie nu hem selven wil versaken / die moet niet hem selven ende zijn wil/ maer Christum volgen. Ick ben de Wegh/ de Waerheyt ende het Leven spreeckt hy. Want sonder weghen gaetmen niet/ sonder waerheyd kentmen niet / sonder leven leeftmen niet. Ick ben de Wegh dien ghy gaen sult. Ick ben de Waerheyd/ die ghy geloo-ven sult/ en dat leven / dat ghy leven en hopen sult. Ick ben die on-verganckelijcke Wegh / die onbedriegelijcke Waerheyt/en dat oneyndelijcke Eeuwige Leven. Ick ben de rechtste Wegh des Eeuwigen Levens / in mijn verdienst/ de hooghste Waerheyt/ in mijn Woort/ en dat Eeuwige Leven inde kracht mijns Doots. Soo ghy nu op desen Wegh sult blijven / soo sal u de Waerheydt leyden ten eeuwighen Leven. Wilt ghy nu niet dwalen gaen/ soo volgt my nae / wilt ghy de Waerheydt bekennen/ soo gelooft my ; Wilt ghy dat eeuwige Leven besitten / so troost u met mijn Doodt. Maer wat is nu dese sekere rechte Wegh/ dese onbedriechlijcke Waerheyt/ dit edelste ende beste Leven? De Wegh is Christi heylige en dierbare verdienst : de Waerheyt is Christi eeuwigh woordt : Dat leven is die eeuwighe Saligheydt. Wilt ghy nu inden Hemel verheven werden/ soo gelooft in Christum/ en verootmoedight u op aerden nae zijn exempel/ dat is/ de wegh : wilt ghy niet bedroghen werden vande werelt soo houdt u aen zijn woordt in't Gheloove/ en volgt den selven in een Heyligh Leven / dat is de Waerheydt. Wilt ghy met Christo leven/so moet ghy met hem / in hem / en door hem de sonde afsterven / ende een Nieuwe Creature werden / dat is het leven.

Christi levendig Exempel is de rechte wech. Joa. 14.6.

Christus is de Weg/ de Waerheyt en dat Leven beyde met zijne weldadē ende Exempel.

Aldus is Christus de Wegh / de Waerheydt en dat Leven / beyde in zijn verdienst / eñ met zijn Exempel. Weest Christi navolghers als lieve kinderen / seydt Paulus. Daerom sal onse vlijt daer toe aengewent zijn/ dat onse leven Christi Leven gelijckformigh werde / of schoon daer niet anders ware om de valsche Christenen te weder-legghen / die slechts met de name Christenen zijn/ so was nochtans 't exempel Christi genoegh. Een Christen sal hem schamen in wellust en vreugde te leven / daer onse Heere Christus zijn leven in jammer en ellende toegebraght heeft. Gheen recht krijghsman kan zijn Overste sien kampen tot inden doot / die zijn wellust daer door niet vergeet. Als ghy siet uwen Vorst smaed lijden/ en ghy tracht na eere / is dat niet een groot teecken / dat ghy onder zijn baniere zijt? Wy willen alle wel Christenen zijn / en weynigh zijnder die Christi leven navolgen. Soo dat een goedt Christen maeckte / nae rijckdom en ydele eere te trachten/ soo had Christus niet bevolen die selve gering te achten tegens de eeuwighe goederen. Let op zijn Leven en Leer/ soo sult ghy sien hoe ongelijck die selve zijn met dese bose Werelt. Zijn Kribbe / Stal / en Windelen zijn al spiegelen vande versmadinge deser Werelt. Nu is hy immers niet gekomen om u met zijn exempel te verleyden. Och neen/maer op dat hy u met zijn exempel en Leere op den rechten Wegh soude leyden. Daerom seydt hy/dat hy is de Wegh ende de Waerheydt. Dewijl hy dan door smaedt en lijden verkoren heeft in de heerlijckheydt in te gaen/ so verkiest ghy sonder twijfel door eere en groote pracht inde hel te gaen. Daerom soo keert wederom van uwen breeden wegh/en gaet dien wegh des geenen/ die

Ons levē sal Christi Leven gelijck-formig werden. Eph. 5. 1.

Veel Christenen/ maer weynig na volghers Christi.

Ongelijcke weg on ghelijcke eynde.

die niet dwalen kan. Volgt de Waerheydt / die niet bedriegen kan / leeft in hem / die 't leven selver is. Dese Wegh is de Waerheydt / ende dese Waerheyt is het leven. O groote blindtheyt / dat een arme worm op aerden soo groot zijn wil / en de Heer der heerlijckheyt is op aerden so kleyn geweest! Daerom ghy Gheloovige ziele / als ghy siet u Bruydegom den Hemelschen Isaac u te voete te ghemoete komen / soo soudt ghy u schamen op een grooten kameel te rijden.

De Wegh tot Christum is ootmoedigheyt.

Daerom gelijc Rebecca harē Bruydegom siet komen / doe sy sat op een kameel / en verhulde haer aensicht / steegh zy haestlijck af / ende gingh te voet tot hem: soo stijght ghy oock af vanden hoogen Kameel uwes herten / en ga te voet in dieper ootmoedighept uwen Bruydegom te ghemoet / soo sal hy u lief hebben / en met blijdschap op-nemen.

Gen. 24.
Bose vrugten der eygen liefde.
Gen. 12.

Gaet uyt u Vaderlandt / ende uyt uws Vaders huys / seyde Godt tot Abraham / in een Landt / dat ick u wijsen sal; gaet ghy oock uyt / uyt den lust-huyse uwer eygener liefde / en uwer eygener wille.

Beschrijvingh der eyghen onordentlijcke liefde.

De eyghen liefde maeckt een verkeerdt oordeel / verdonckert het vernuft / verduystert het verstandt / verleyt de wille / bevleckt de conscientie / en sluyt de poorte des levens toe: sy kent Godt niet noch den naesten / verdrijft alle deught / tracht na eer / rijckdom en wellust / heeft de Werelt liever dan den Hemel!

Zijn levē lief-hebbē / is zijn levē verliesen.
Joa. 12. 24

Wie also zijn leven lief heeft / die sal 't verliesen. Maer wie het verliest / dat is / zijn eygen liefde versaeckt / die salt ten eeuwigen leven behouden. Eygen / onordentlijcke liefde is een wortel der onboetveerdigheydt / en des eeuwigen verderfs.

Eygen liefde maeckt valsche boete en valsche tranen.

Want die so met eygen liefd en eer beseten zijn / die zijn sonder ootmoedigheyt en kennis der sonden / daerom sy geen vergevingh harer sonden immermeer verkrijghen / al ist datse die selve met tranen soecken / want sy hebben haer meer bekommert / en leedt gedragen om haer eyghen schade / dan dat sy Godt vertoornt hadden. 't Zijn dan geen tranen geweest om datse Godt vertoornt hadden / maer om haer eygen schade.

Mat. 13. 45
De aerdtsche peerle moet verlatē zijn wilt ghy de Hemelsche Peerle hebben.

Het Rijck der Hemelen is gelijck een peerle / om welcker wille een koopman alles verkocht en kocht die selve peerle / dat is / een mensch moet in zijn hert alles verlaten / eñ oock hem selven / wil hy die edele peerle hebben / dat is / Godt selver ende dat eeuwige leven. Siet op u Heere Christum / die is vanden Hemel gekomen / niet om hem selven te soecken / lief te hebben / profijt te doen / maer om u / waerom soeckt ghy oock dien niet alleen / die hem selven vergheten heeft / en hem selven voor u ghegeven?

Welcke ziele eē Bruyt Christi is ende een Maeght.

Dat is een rechtschapen Bruydt die niemandt anders behaghen wil dan haren Bruydegom: waerom wilt ghy de Werelt behagē / daer ghy doch Christi Bruydt zijt? De ziele is een reyne Bruyt Christi / die niet anders inde Werelt lief heeft dan Christum. Derhalven moet ghy al wat inde werelt is snood achten / en in u hert versmaden / op dat ghy weerdigh wordt van Christo uwen Bruydegom bemind te werden. Die liefde / die Christum niet alleen lief heeft / en meynt in allen dinghen / die is een overspeelster / en gheen reyne Maeght. De liefde der Christenen moet een Maeght zijn.

Levit. 21. 13.

Daer is inde Wet Moysis gheboden / dat de Priesters souden Maegden nemen. Nu is Christus de rechte Hooge-priester / die wil een ziele hebben die een Maeght is / die niet anders inder Werelt liever heeft / dan hem alleen / jae oock haer selve niet.

Waerom hem selven te haten.
Luc. 14. 26

Daerom seydt de Heer: Wie tot my komt / en hem selven niet haet /

haet / daer toe zijn eygen leven / die kan mijn Discipel niet zijn. Merckt nu / wat is het hem selven haten? wy draghen den ouden mensch aenden hals / en sijn selve den ouden mensch / desselven aert en natuer is niet anders dan sondigen / hem selfs lief hebben / zijn eyghen eer en profijt soecken / 't vleysch zijn lust boeten. Want vleysch en bloedt laet zijn quade aert niet / 't heeft hem selve lief / het eert hem selven / het roemt hem selven / 't soeckt hem selven in alle dinghen / laet hem haest vertoornen / is nijdig / vyandigh / wraeckgierich. Dit alles doet ghy selver / jae ghy zijt dit alles selver / ende het komt uyt u eyghen hert / ende u eygen leven is het leven des ouden menschs. Daerom moet ghy u selve haten / en u eygen leven / wilt ghy Christi Discipel zijn: wie hem selve lief heeft / die bemindt zijn eygen ondeught / zijn hooverdy / gierigheyt / toorn / haet / nijdt / zijn leugen / valscheydt / ongerechtigheydt / en zijn bose lusten. Dese dingen moet ghy niet lief hebben / ontschuldigen / verschoonen: maer ghy moetse haten / versaken en afsterven / wilt ghy een Christen zijn / etc.

Wattet is hem selvē en sijn eygen leven haten.

Wattet is hem selvē lief hebbē.

Dat XV. Capittel.

In een waerachtigh Christen moet de ouden Mensch dagelijcks sterven / eñ den Nieuwen Mensch daghelijcks vernieuwt worden / ende wattet is te seggen hem selven versaken / wat oock het rechte Cruys der Christenen is.

Luce 9: 23.

Wie mijn Discipel wil zijn, die versake hem selven, en neme dagelijcks sijn cruys op hem ende volge my na.

VANDEN Ouden ende nieuwen mensch spreeckt Paulus: Soo legt nu van u af / aengaende de voorige wandelingh / den Ouden mensch die hem door bedrighelijcke begeerlijckheden verderft. Daer-en-tegen vernieuwt u inden geest uwes ghemoeds / en treckt den Nieuwen Mensch aen / die na Godt geschapen is / in ware gherechtigheyt ende heyligheyt. Maer hy stelt de oorsaeck: ghy zijt u selfs niet: want ghy zijt dier ghekocht. Daerom eert God in u lichaem en in u geest / de welcke Godes zijn. En nu is de Oude Mensch niet dan hoverdy / gierigheyt / wellust des vleyschs / ongherechtigheydt / toorn / vyandschap / haet / nijdt / etc. Alle dese dingen moeten in een ware Christen sterven / sal de Nieuwe Mensch voor den dagh komen / en daghelijcks vernieuwt worden. Als nu dese Oude Mensch sterft / soo wert daerentegen de Nieuwe levendigh / namelijck / soo de hooverdy in u sterft / soo wordt d'ootmoedigheydt daerentegen door den Gheest Gods verweckt: soo de toorn sterft / soo wort daer teghen de sachtmoedigheyd geplant: so de gierigheydt sterft / soo wordt daer tegen 't vertrouwen op God in u vermeert: soo des werelts liefde in u sterft / soo wert daer tegen Gods liefde op-gherecht. Dat is nu de Nieuwe / inwendige Mensch met zijne leden. Het zijn de vruchten des Hepligen Gheests. Het is dat levendige / werckende Geloove / het is Christus in ons / en zijn edele leven. Het is de Nieuwe gehoorsaemheydt / dat Nieuwe ghebodt Christi. Het is de vrucht der Nieuwer geboorte in ons / daer in ghy leven moet wilt ghy een kint Gods zijn. Want die inde Nieuwe geboorte leven / die zijn alleen kinderen Gods. Daer uyt komt het nu / dat een

Eph. 4.22.

1 Cor. 6. 19.

Wat de oude mensch is.

Wat de Nieuwe mensch is.

Waerom eē mensch hem selven versaken moet/ ende wat dat is

mensch hem selven verlochenē moet/ dat is/ hem selven van sijne eere/ sijn wille/ sijn eyghen liefde/ en wel behagen aftrecken/ jae zijn eygen nut en lof en wat der selver meer is. Jae hem selve van zijn recht afsnijden/ en hem aller dingen onweerdig achten/ oock zijnes levens. Want een ware Christen/ inden welcken de ootmoedigheydt Christi is/ bekent wel/ dat een Mensch tot geen dingh dat van boven nederdaelt/ recht heeft/ nademael hy alles uyt genade heeft. Daer om gebruyckt hy alles met vreese en beven/ als een vreemdt goet ter nootdruft/ ende niet tot wellust/ niet tot zijn eygen nut/ prijs en eere. Voor exempel laet ons een recht ware Christen/ die hem selve versaeckt/ vergelijcken met een valsch Christen/ die met eygen onordentlijcke liefde beseten is. Als sulck een Mensch veracht wordt/ soo doet hem de verachtinge seer wee/ hy wort toornig/ onverduldigh; hy vloeckt en lastert wederom. Die hem selven wreeckt met woorden en wercken/ en derf daer op wel een eedt sweren/ dat is den Ouden Mensch/ die is sulcken plempert/ die licht vertoornt/ vyandig en wraeckgierich is. Daerentegen/ die hem selven verlochent/ sachtmoedigh en verduldigh is/ hem van alle wraeck onthouwt/ die acht hem weerdigh en schuldigh alles te lijden/ dat is hem selven versaken. In sulcke hooge lijdsaemheydt/ sachtmoedigheyd en ootmoedigheydt is de Heere Christus u voorgegaen: hy heeft hem selven versaeckt/ doen hy seyde: Des Menschen Soon is niet gekomen om gedient te werden. Item/ ick ben onder u als een die dient. Des Menschen Soon heeft soo veel niet/ daer hy zijn hooft nederlegge. Ick ben een worm en gheen mensch. Aldus versaeckte sich David/ als hem Simei vloeckte/ en seyde: De Heer hevet hem geheeten/ als woud hy segghen: Ghy zijt voor Godt een arme worm/ en weerdt/ dat ghy alles lijdt. Alsoo hebben die lieve Heyligen en Propheten haer selven versaeckt/ haer alles onweerdigh geacht/ wat een Mensch goedts geschieden mach.

Alles inde vreese ghebruycken.

Vergelijcking eens Geestelijcken ende vleyschelijcken menschs.

Christus heeft hem selven versaeckt.

Luc. 22. 27 9. 58.

Psa. 22. 7

Math. 20 28.

Luc. 22: 27 9: 58.

Heylighen ende Prophetē hebben haer selven versaeckt.

Daerom hebben sy 't alles gheleden/ heeft haer yemandt gevloeckt/ sy hebben hem daer voor geseghent. Heeft haer yemandt vervolght/ sy hebben Godt daer voor ghedanckt/ heeft haer yemant gedoot/ sy hebben voor hem gebeden/ en zijn alsoo door veel verdrückinghen ingegaen in 't Koninghrijcke Gods. Siet dat is te segghen hem selven versaken/ hem niet weerdigh te achten al dat hem te goedt en lief soude mogen geschieden/ en daerenteghen hem wel weerdigh houden al dat hem te leedt gheschiet. Dit versaecken is nu dat Cruys Christi/ dat wy op ons moeten nemen/ gelijck de Heer seydt: wie mijn Discipel wil zijn/ die versake hem selven/ neme zijn kruys op hem/ ende volge my na. Dit is het vleysch een bitter kruys/ want het woude liever sorghloos/ vry/ en reuckeloos/ na zijn eygen lusten/ leven/ dan dat het soud leven in de ootmoedigheydt/ sachtmoedigheydt en lijdtsaemheydt Christi/ en het leven Christi aen hem nemen. Want dit leven Christi is het vleysch een bitter kruys/ ja het is zijn doodt/ want de oude mensch moet sterven. Al wat den mensch van Adam aen-gheboren is/ dat moet in een oprecht Christen sterven. Want alsmen de ootmoedigheydt Christi wil aen hem nemen/ soo moet de hooverdy sterven. Wilmen Christi armoede aen hem nemen/ soo moet de gierigheyt sterven/ wil men de smaedt Christi draghen/ soo moet de eergierigheydt sterven/

Act. 14. 22

Wat het is hem selven versaken.

Luc. 9: 23

't Cruys Christi.

't Nieuw leven is des Oudē Menschs doot.

De verderdingh des Ouden is de vernieuwingh des Nieuwen mensches/ en zijn leven.

wilmen de sachtmoedigheydt Christi aen-nemen / soo moet de wraeckgieheydt sterven / wilmen Christi lijdsaemheydt aen sich nemen / soo moet de toorn sterven. Siet dit alles is geseyt hem selvẽ te versaken / zijn cruys op hem te nemen / en Christum na te volgen / en dit alles niet om zijn verdienst / loon / profijt / roem en eere / maer alleen om de Liefde Christi / dewijl hy't ghedaen heeft / dewijl dit zijn edele leven is / dewijl hy ons bevolen heeft hem na te volghen. Want dat is het Beeldt Gods in Christo / en in ons / 'twelck des Menschen hooghste eere is / daer aen hem een Mensch met recht sal laten ghenoeghen / en op't vierighste daer nae jaeghen. En wat ist / dat een mensch so seer na eere in dese Werelt jaegt / daer hy doch voor Godt daer door niet beter wordt dan andere luyden? Dit ghetuyght de ure onser gheboorte / eñ de ure des doots. d'Aldergrootste in dese werelt heeft een lijf van vleysch en bloedt als de kleynste mensch. Aldus is gheen Mensch een hayr breed beter dan de ander. D'een wordt geboren als d'ander / d'een sterft als d'ander / en noch plaegt ons d'eergierigheydt alsoo: dit alles doet de eyghen liefd die verboden is / dewijl wy 'tselfde haten moeten. Nu is dit seker / wie hem selven soo lief heeft / dat is / hem selve behaeght / hooverdy drijft ende opgeblasen is / roem ende eer soeckt / die wendt zijn ziel van Godt en Christi af op hem selven en op de werelt. Daer komt nu Christus en seyt: Wilt ghy saligh werden / soo moet ghy u selven haten en versaken / en u soo lief niet hebben / of gy sult u ziel verliesen. Dit wil nu de oude Adam niet doen / maer wil altijt wat inde werelt zijn. Och hoe weynig zijnder / die dese Adamsche boose aert in haer bekennen / en tegen die selve strijden / en aengesien ons die selve wort aengheboren en met ons ter werelt komt / soo moeten wy oock die selve af-sterven. Och hoe luttel zijnder / die dit doen / al wat ons van Adam aengheboren wert / dat moet in Christo sterven. In Christi ootmoedigheyt sterft onse hooverdy / in Christi armoede sterft onse gierigheydt / int bitter lijden Christi sterft onse wellust / inde smaedt Christi sterft onse eere / in Christi lijdtsaemheydt sterft onse toorn. Wie nu hem selven eerst aldus af-sterft / die kan oock licht daer na de werelt af-sterven / en die selve met al hare rijckdom eñ heerlijckheydt versmaden / alsoo dat hy geen wereltlijcke eer / rijckdom / noch wellust begeert / maer zijn eere / rijckdom en wellust alleen in Godt heeft: Godt is zijn eer / rijckdom en wellust / die is een recht gast en vreemdelingh in dese Werelt / hy is Gods gast / en Godt sal hem wel haest dat vrolijcke luyd-jaer in zijn hert aenstellen / ende hem vol Geestelijcke vreughde maken / en dan noch namaels dat eeuwige luyd-jaer met hem houden / etc.

'tBeeldt Gods is 's menschẽ hooghste eer.

Gheen mensch beter dan d'ander.

Eyghen liefd is verboden om dat wy ons selven moeten haten.

Wie hem selven lief heeft / verliest hem selven.

Christus is onser verdorven natuers Medecijn.

Wie de werelt af-sterft / dien verblijdt Godt.

Dat XVI. Capittel.

In een ware Christen moet altijdt zijn de strijdt des Geests ende vleyschs.

Rom. 7: 23.

Ick sie een ander Wet in mijn leden, de welcke strijdt teghen de Wet mijns ghemoedts.

IN een yder ware Christen zijn tweederleye Menschen / een inwendighe en uytwendige. Dese twee zijn wel by malkanderen / maer

Tweederley Menschẽ in ons die elcander contrarie zijn.

PACIFIC LUTHERAN
THEOLOGICAL SEMINARY
THE LIBRARY

maer tegen elkander / alsoo dattet le-
2.Cor.4.16 ven des eenen de doodt des anderen
is. Leeft en heerscht de uyterlijcke
Mensch / soo sterft de inwendighe:
Leeft de inwendighe mensch / soo
moet die upterlijcke sterven / gelijck
2.Cor.4.16 S. PAULUS seydt: ist dat onse upt-
terlijcke mensch verderft / soo wordt
doch de inwendige van daghe te da-
Rom.7.23 ghe vernieuwt. Dese beyde noemt
Geestelijcken en vleysche-lijcke Mensch. Paulus: De wet zijns gemoets / en
de wet zijner leden / en voorts noemt
hy / dese twee Gheest ende vleysch.
Gal.5.17. 't Vleysch begeert tegen den Gheest /
en de Gheest teghent vleesch. Over-
wint nu de Geest / soo leeft de mensch
in Christo en in Godt / en wert gee-
stelijck genaemt / en leeft inde Nieu-
we geboort. Maer overwint het
vleesch / soo leeft de Mensch inden
Duyvel / inde oude geboort / ende be-
hoort niet tot het Rijcke Godts / en
wort vleyschelijck ghenoemt: maer
vleyschelijck gesint te zijn is de doodt.
Daerom heeft de Mensch van den
geenen de naem inde heylige Schrift /
die de Heerschappy inden mensch be-
houdt / dat hy vleyschelijck of geeste-
lijck heet. Als nu yemant in desen
kamp de boose lusten overwint / dat
is / de sterckte des Geests vanden in-
wendigen Mensch: Maer soo hyse
Gheloof ende Geest zijn een. niet overwint / so ist des geloofs ende
gheests swackheydt. Want Geloove
2.Cor.4.13 ende Geest is een / gelijck geschreven
staet: Dewijl wy den gheest des ge-
loofs hebben / soo spreken wy oock.
Die geen is veel stercker / die hem sel-
Pro.16.32 Groote overwinningh die hem selven overwint. ven overwint / ende zijne boose lusten /
dan die de vyanden overwint / gelijck
gheschreven staet: Een verduldich
man is beter dan een sterck man / en
die over zijn gemoedt heerscht / is be-
ter dan die steden wint. Wilt ghy
nu een groote overwinningh heb-
ben / soo overwindt u selfs / uwen
toorn / hooverdy / gierigheyt en boose

lusten / so hebt ghy dat rijck des Sa- Wattet is des satans rijck overwinnen.
tans verwonnen / want in alle dese
dinghen heeft den Satan zijn rijck.
Daer zijn wel veel krijghslupden / die
steden hebben helpen winnen / maer
hebben noyt haer selven overwonnẽ.
Ist dat ghy 't vleysch al te seer aen- Ziels victory is de behouding des Menschen.
hanght soo doodt ghy de siel / maer
nu ist beter / dat de siel overwinne / op
dat oock het Lichaem behouden wer-
de / dan dat het Lichaem overwinne /
en dat beyde lijf en siel verloren gaen.
En dit / is te segghen / wie zijn Le-
ven lief heeft / die sal 't verliesen / en
wie zijn leven in dese Werelt haet / die
salt ten eeuwighen leven behouden. Joa.12.25
'Tis nu wel een sware kamp / maer
sy bekomt een heerlijcke overwin-
ninghe / en verwerft een schoone
Kroon: Weest getrouw totter doot /
soo wil ick u de Kroone des Levens Apoc.2.10
gheven. Item / onse geloof is d'over- 1.Joa.5.4
winningh die de Werelt overwint. Wat het is / de Werelt overwinnen.
Maer de Werelt is in u hert. Over-
windt u selfs / soo hebt ghy de Werelt
overwonnen. Nu mocht yemandt
vraghen / hoe sal ick dan te werck
gaen / als my de sond onderwijlen te-
gen mijn wil overwint / sal ick daer-
om verdoemt / of gheen kindt Gods
zijn / ghelijck Sint Jan seydt: wie
sonde doet / is vanden Duyvel? Ant-
woort / als ghy den strijdt des Geests 1.Joa.3.8
teghent vleesch in u bevindt / en doet
dickwils / dat ghy niet wilt / gelijck
S. Paulus spreeckt: soo is dat een
bewijs van een geloovigh hert / dat-
tet gheloof en de gheest tegent vleesch N.
kampt. Want S. PAULUS leert Dē Kamp des Gheloofs.
ons met zijn eygen exempel / datter
soodanighe strijdt inden vromen en
ware geloovighen zy / daer hy seydt:
Jck ghevoel een ander Wet in mijn Rom.7.23
leden / de welcke strijt tegen de Wet
mijns gemoets / dat is / tegen den in-
wendigen Nieuwen Mensch / ende
maeckt my gevangẽ der Wet der son-

den/ dat is / dat hy doet / dat hy niet wil. Vers. 18. De wil heb ick wel/ maer/'t volbrengen niet. 19. 't goede/ dat hy wil/ dat doet hy niet / maer 't quaedt/ dat hy niet wil / dat doet hy/ en klaeght daer over. 24. O ick ellendig Mensch / wie sal my verlossen/ van dit lichaem des doodts / dat is / van't lichaem / daer de sond en doot insteeckt/ die my dus plaghen? 'Tis even dat selve/ dat de Heer seydt: De geest is gewilligh / maer 't vleesch is kranck. Soo langh nu dese strijdt in den Mensche duert/ soo lang heerscht de sond niet inden Mensch. Want teghen den welcken men altoos strijdt/ die kan niet heerschen. En dewijlse in den Mensch niet heerscht / overmits de gheest teghen de sonde strijt/ soo verdoemtse oock den mensch niet. Want of alle heyligen wel sonde hebben/ gelijck S. Paulus seydt: Ick weet dat in mijnen vleesch niet goeds woont en Joannes: Soo wy seggen/ wy hebben geen sonde/ soo bedriegen wy ons selven. Soo verdoemt nochtans d'inwoonende sonde niet / maer de heerschende sonde. En dewijl de Mensch teghen de sonde strijdt / en daer in niet verwillight / soo wordt hem die sond niet toe gherekent / gelijck S. Paulus seydt: Daer is niet verdoemelijcks aen den genen/ die in Christo Jesu zijn / die niet nae den vleesche / maer na den gheest leven/ dat is/ die 't vleesch niet heerschen laten. Maer inden welcken sulcken strijdt niet is/en die sulcken strijt niet voelen/die zijn geen wedergheborene/ die hebben heerschende sonde/die zijn overwonnen/zijn knechten der sonde/ en des Satans/en zijn verdoemt/soo langh sy de sond in haer laten heerschen. Dit heeft ons Godt door de Cananiten voorgebeeldt/die in't Beloofde Landt woonden / en doch niet dorsten heerschen. Godt liet de Cananiteren onder Israel woonen / maer sy moesten niet heerschen/ maer Israel moeste Heer zijn/en niet die overgebleven Cananiters: even alsoo blijven de sonden over inde heylighen/ maer sy moeten niet heerschen / de Nieuwe Mensch / die Israel heet / Gods Kamper/ die moet heerschen/ d'Oude Mensch moet onderdruckt werden. Dit bewijst / sterckt en behoudt den Nieuwen Mensch/dat hy een ghedurighe kamp voert teghen den Ouden Mensch. D'overwinningh en sterckte des Geests toont een oprecht Israelijt / een nieuw mensch. De strijdt bewijst wie een recht Christen is: 't landt Canaan wordt door Oorloghen ingenomen en ingehouden. Doch ist dat de Cananiter somtijts/als oock het vleysch d'heerschappye verkrijgen/ soo moet nochtans Israel en de Nieuwe Mensch niet langh onderlegghen/en de sond en Cananiter niet laten heerschen / maer hy moetse door de genade Gods weder stercken in Christo/ door ware Boete en vergevinge der sonden weder opstaen/en den rechten Josuam / den Vorst des volcks aenroepen/dat hy hem stercke/en in hem overwinnen / soo is de voorgaende val toeghedeckt/ vergeten en verghеven / en de mensch is weder om vernieuwt ten leven / en in Christum overgheset. En of ghy alschoon noch veel swackheyts des vleeschs voelt/ ende alles niet doen kondt/ gelijck gy geern woudet / soo wordt u als een boetveerdich mensch de verdienste Christi toegerekent / en met zijn volkomen ghehoorsaemheydt de sonde toegedeckt. En aldus heeft in soodanighe daghelijcksche boete/alsmen vande sonden weder opstaet / de toerekeningh des verdienstes Christi altijt plaets ende stede. Want dat een god loos on-boetveerdig mensch/ die

Marc. 14. 38.

D'Inwoonende sond verdoemt niet maer de heerschende.

1. Joan. 1. 8.

Rom. 8. 1.

Heerschende sond is verdoemelijcke sond.

Schoone afbeelding

Jos. 13. 15

Dē Geest moet het vlees niet lang laten heerschen.

Toerekeningh des verdienstes Christi heeft alleē inde Boetveerdigen plaets.

die de sond moedtwilligh in hem heerschen laet / en 't vleysch moedtwilligh zijnen lusten boet/de verdienste Christi soud willen toerekenen/ dat is gantsch ende gaer te vergeefs. Want wat soude hem Christi Bloedt profiteren / die dat selve met voeten vertreedt ? etc.

Dat XVII. Capittel.

Dattet Erf ende de goederen der Christenen niet in dese Werelt zijn / daerom sy de tijdlijcke dinghen als vreemdelinghen sullen ghebruycken.

1: Tim.6.7.

Wy hebben niet inde Werelt ghebraght, daerom het openbaer is, dat wy daer oock niet sullen uyt-dragen. Maer wanneer wy de kost ende kleederen hebbē, so laet ons daer mede genoegē.

Alles met vreese te ge bruycken ter nootdruft.

AL wat Godt geschapen en den menschen ghegheven heeft aen tijdtlijcke goederen/dat is van God slechts tot lijfs nootdruft geschapen / daer toe wy't oock al een gebruycken sullen / en alles van Godt ontfanghen met dancksegingh / met vreese en beven. Isser yet wat overvloedich/ 'tsy goudt en silver / spys en dranck/ kleedingh / etc: soo is het alles den mensch tot een proef voorgestelt/ hoe hy hem daer mede betoonen en daermede omgaen wil / of hy Godt wil aenhanghen en alleen op die onsienlijcke Hemelsche goederen sien / en hem in Godt verblijden / dan of hy van Godt is afghevallen/en hem tot de tijtlijcke lusten en aerdtsche Werelt heeft begeven/ dat aertsche Paradijs liever heeft dan 't Hemelsche. Daerom heeft Godt den menschen / soo veel de tijdtlijcke dinghen belanght/ in een vrije keur gheset / en beproeftse door rijckdom/hooghe gaven/ eer ende gunst / hoe vast datse aen Godt willen hanghen / of de mensch hem oock daer door van Godt wil laten afwenden / of hy in Godt of buyten Godt/met Godt of teghen Godt leven wil / en als dan na zijn eyghen keur geoordeelt worden/ ende geen ontschuldingh hebben ghelijck MOSES spreeckt. Siet ick neme Hemel en aerde heden over u tot ghetuygen/ dat ick u den zegen ende vloeck voorgheleydt heb/dat leven en den doodt/ dat ghy het leven verkiesen soudt / en den zegen bekomen. Daerom staen alle dinghen in deser Weerelt voor onse ooghen/ niet om wellust en vermakelijckheydt / maer als een voorghestelde proeve / daer aen wy ons lichtelijck vergrijpē konnen / als wy dat hooghste goedt laten varen. Want dat ist alles de verbodē Boom met zijne vruchten/daer van wy niet eten moeten/ dat is / ons niet laten lusten na dese Werelt / alsoo dat wy onses herten lust en vreughd daer aen hebben / ghelijck dan nu ter tijt de gantsche Werelt doet / die haer wellust inde tijdtlijcke dinghen soeckt tot vermakinghe hares vleeschs met kostelijcke spijs ende dranck / kostelijcke kleedingh ende andere aerdtsche blijdschap / 'twelck de meeste luyden van Godt afwendt. Daer teghens sullen de Christenen ghedencken/datse hier Pelgrims en Godts vreemdelinghen zijn. Daerom sy maer het tijdtlijcke ter noodtdruft en niet tot wellust sullen gebruycken/maer God sal alleen onse lust en vreugde zijn/ en niet de werelt. Doen wy anders/soo doen wy sonde/ en eten dagelijcx met Eva vanden verboden Boom door de boose lusten. De Christenen hebben haer

Rijckdom is eē proef des menschen.

De mēsch heeft geen ontschuldingh.

Hem is levē en doot voor ghestelt.

Deu30.19

d' Overvloed is niet tot wellust te gebruycken maer als een proef der vreese Gods.

Een Christen heeft zijn lust niet aen de Werelt.

Boose lust is de verboden boom.

haer lust niet aen de aerdtsche spijse / maer hare inwendighe oogen sien na de eeuwighe spijse. De Christenen vrageren niet met de aerdtsche kleederen / maer sien nae de hemelsche kleedingh der heerlijckheydt Gods / ende der verklaerder lichamen. Maer in dese Werelt ist alles den Christenen een kruys / een versoeckingh / een aenporringh tot quaedt / vergift ende galle. Want wat een mensch met lust aentast ende gebruyckt tot vermaeckinghe des vleeschs / sonder vreese Gods / dat is de ziele een vergift / oft al schoon voor 't lichaem een Medecyn ende goed schijnt te wesen. Maer niemandt wil den verboden Boom met zijn vruchten kennen noch leeren kennen. Elck grijpt met groote begheerte nae de verboden lust des vleeschs / dat is / de verboden boom.

Al wat in dese werelt is / is den Christenē een cruys.

Wie nu een ware oprecht Christen is / die gebruyckt alles met vreese / als een gast / ende siet wel voor hem / dat hy Godt als den Oppersten Huysvader met eten en drincken / met kleederen en wooninghen / of met het gebruyck van tijdlijcke dinghen niet vertoorne / en zijne mede-gasten beschadige / hy wacht hem voor 't misbruyck / en siet altijdt mettet Gheloove na 't Eeuwighe / toekomstighe ende onsienlijck wesen / daer de rechte goederen zijn. Want wat helpet het lichaem / alst al langh zijn wellust in dese werelt ghepleeght heeft / soo eten hem de wormen daer nae. Gedenckt aen den heylighen Job / daer hy seydt: Ick ben naeckt van mijn moeders lichaem ghekomen / naeckt moet ick daer weder heen varen. Wy brenghen met mede dan een naeckt / behoeftigh / swack en bloot lijf: alsoo moeten wy weder henen van hier in d'ander Werelt / moeten oock ons lijf en leven achter laten / en konnen 't niet mede nemen. Wat wy nu van

Een Christen ghebruyckt al les met vreese.

Job. 8.21.

de ure onser Geboorte tot aen de ure des doots in dese werelt ontfanghen hebben / aen spijs / dranck / kleedingh en wooningh / dat is altemael brood der barmhertigheydt ende der droeffenis geweest / en niet dan de bloote nootdruft des lichaems / dat wy alles moeten achter laten in de ure des doodts / en scheyden alsoo armer van hier als wy daer inkomen. Want een mensch sterft armer dan hy ghebooren wert. Want als hy ter Werelt komt / soo brenght hy noch lijf en leven mede / en metter haest is zijn decksel / spijs en wooningh daer / maer als hy sterft / soo moet hy dat niet alleen laten / maer zijn lijf en leven daer toe. Wie is nu armer / als hy sterft / dan den mensch? En is hy niet rijck in Godt / hoe kander een armer Creature zijn? Nae dien wy dan nu vreemdelingen ende gasten zijn / en al het tijdlijcke niet wijder en gaet / dan tot onderhoudinghe des doodelijcken lichaems / wat plaghen en beswaren wy dan noch onse arme ziel daer mede? Want na de doodt ist ons niet meer nut. Siet daer dan / wat een dwaesheydt ist soo veel goederen voor een arm doodelijck lichaem te versamelen / 't welck ghy doch inde Werelt moet laten. Weet ghy niet / datter een ander beter Weerelt is / datter een ander beter lijf ende leven is dan dit doodelijck lijf ende ellendigh tijdelijck leven? Weet ghy niet / dat ghy voor Godt een gast ende vreemdelingh zijt? Voor my / spreeckt de Heer / voor mijne ooghen / hoe wel ghy 't niet en denckt / ende meynt. Na dien nu dan de Heer seydt: Wy zijn gasten en vreemdelingen / soo moet noodwendigh onse Vaderland in ander weghen zijn. Dit bevintmen soo / als wy betrachten de tijdt ende eeuwigheydt / de sienlijcke ende onsienlijcke Wereldt / de aerdsche en hemelsche

Christen broodt is tranen-broodt.

Indē doot zijn wy al le evē rijc.

Werelts mensch eē arm creatuer.

Gierigheyt is groote dwaeshept.

Ps. 39. 13.

sche wooninghe / dat sterflijck en onsterflijck wesen / 't verganckelijck en onverganckelijck / dat tijdelijck en eeuwigh wesen. Als wy dese dinghen met malkander vergheliјcken en betrachten / soo wordt onse ziel gelou-tert / en wy sien veel dingen met het Geloof / die van al den geenen onbekent blijven/die sulcken overlegh niet maken die vullen haer met aerdsche dreck deser Werelt / wentelen haer daer in / versincken haer in hare wereltsche sorgen/ van ghelt ende woecker / ende die zijn blindt in hare zielen / alwarense in tijdlijcke dinghen noch soo scherpsiende. Want sy meynen daer is gheen edeler en beter vreughde / geen edeler en beter leven en wesen/dan in dese werelt/die welcke doch den waren Christenen maer een ballinghschap en jammerdal is / jae een duystere kuyl en diepe kercker. Daerom oock die gheene / die dese Werelt lief hebben/ en haer Paradijs daer in soecken/ die komen over dit beestigh verstant niet / en varen daer van als een Vee. Sy zijn blindt nae den inwendigen mensch/hebben geen hemelsche ghedachten / konnen haer in Godt niet verblijden / maer verblijden haer slechts inden dreck deser werelt/daer in is haer ruste als sy dat hebben/ soo zijnse wel te vreden. Dat zijn rechte beestachtighe Menschen. Och wat ellendighe blinde luyden zijnse/ sy sitten in de duysternis en schaduwe des doods en varen inde eeuwighe duysternis. En op dat wy te deghe leeren mogen/ dat wy gasten en vreemdelingen in dese Werelt zijn/ soo sullen wy op dat exempel Christi sien/ en hem na volgen / te weten zijn Leer en Leven. Die selve is onse Voorgangher gheweest/ onse voorschrift en voorbeeld / dien sullen de Christenen begeeren gelijckformigh te werden. Siet nu de Leere en 't Leven Christi aen; siet / die was de edelste Mensch in dese werelt / maer wat was zijn leven? Niet anders dan enckel armoed ende versoeckingh tot werelt-lijcke eere / wellust ende rijckdom. Welcke drie dingen de werelt voor haren drie eenigen Godt houdt. Seyt hy niet selfs / des Menschen Soon heeft soo veel niet daer zijn hooft op ruste? Siet DAVID aen / hoe arm/veracht en vervolght dat hy was / eer hy tot het Coninghrijck quam. En als hy al Coningh worde / soo heeft hy al zijn Coninghlijcke eer en weerdigheydt soo hoogh niet gheacht / als de vreughde des eeuwigen levens / gelijck hy seydt: Hoe lieflijck zijn uwe wooningen Heer Zebaoth / mijn Ziel verlanght ende sucht na de Voor-hoven des Heeren. Mijn lijf en ziel verheughen haer in den Levendigen Godt. Vers. 11. Een dagh in uwe Voor-hoven is beter dan anders duysent / etc. Ick heb 't is waer lant en luyden / oock een Coninckliјcke wooningh / de Burcht Syon / maer 't is niet met allen tegen uwe lieffelijcke wooning. Soo deed oock IOB, doe hy hem met zijn Verlosser troostede. Siet oock PETRUM, PAULUM, ende alle d'Apostelen aen / hoe sy hare goederen / hare rijckdom niet in dese Werelt maer inde toekomende ghesocht hebben / hoe sy dat edele Leven Christi aen haer hebben ghenomen / ende ghewandelt in zijne liefde / sachtmoedigheydt / ootmoedigheyt ende verduldigheydt / hoe sy dese Wereldt versmaedt hebben; Heeft haer yemandt ghevloeckt / sy hebben hem daer voor ghezeghent; heeft haer yemandt ghesmaedt / sy hebben hem daer voor gedanckt; heeft haer yemand vervolght / sy hebben Godt daer voor ghedient; heeft haer yemandt ghegheesselt / sy hebbent

Marginalia: d'Overlegging vant tijdlijcke en eeuwige werckt groote wijsheyt. — De werelt is de Christenen een ballinghschap ende bitter cruys. — Psa. 49. 21. Werelts-liefd laet geen Hemelsche gedachten toe/ maer blijft by het beestsche verstant. — Christus een vreemdelingh in dese werelt — Mat 5.20 David had zijn heerlyckheyt inden Hemel. — Psalm 84. — Hoe d'Apostelen in Christo geleeft hebbe. — Act. 14.22

bent geduldelijck geleden/en gesepdt: Wy moeten door veel verdruckinghen gaen in 't Rijcke Gods; Heeft haer pemandt gedoodt / sy hebben voor die selve gebeden / en met haren Verlosser ghesepdt: Vader vergeeft het haer / rekent haer dese sonde niet toe. Soo gantsch waren sy den toorn/ de wraeckgierigheypt en bitterheypdt/ d'eergierigheypdt / d' hooveerdy / de liefde deses Wereldts / en haer eygen leven afgestorven/en hebben in Christo geleeft / dat is / in zijne liefde / sachtmoedigheypdt/ verduldigheypdt/ en ootmoedigheypdt. Die zijn te recht in Christo levendig geworden in den Geloove/die alsoo leven Van dit edele Leven Christi weten de werelts kinderen niet veel/ want die niet in Christo Leven/noch weten dat in Christo een rechtschapen leven zy. Die zijn doot inde sonden/ als in haren toorn/ haet / nijdt / gierigheypdt / woecker / hooveerdy / en wraeckgierigheypdt / eñ soo lang een mensch daer in blijft / doet hy nimmermeer Boete/en wort nimmermeer in Christo levendigh door 't Gheloove: hy bethoone hem oock so goet als hy immer wil. Maer de ware Christenen weten dat sy inde Voetstappen hares Verlossers treden moeten / en sy hebben zijn Leven tot een voorbeeldt / ende haer Boeck is Christus selver / sy leeren zijn Leer en Leven van hem / dat is te seggen: In Christo is een rechtschapen Leven: Christi Leven kan ons al es Leeren. Dese segghen met d'Apostelen: wy sien niet op dat sienlijcke maer op dat onsienlijcke. Want wat sienlijck is/dat is tijdlijck/ maer wat onsienlijck is/dat is eeuwigh. Item: Wy hebben hier geen blijvende stadt / maer soecken de toekomende. Soo wy dan nu gasten ende vreemdelinghen in dese werelt zijn / en hier geen blyvende stede hebben / soo moet immers daer uyt volgen / dat wy niet om dese sienlijcke werelt gheschapen zijn. Daerom is dese werelt onse rechte Vaderlandt en eygendom niet/ wy weten een beter ende edeler / om welckers wille wy liever twee werelden souden verliesen / jae lijf ende leven / op dat wy de toekomende mochten behouden. Derhalven verblijdt hem een Christen van weghen dese kennis / dat hy in Godt mach rijck werden / en dat hy ten Eeuwighen Leven geschapen is. Hy siet oock wat ellendige verblinde luyden de werelts sotten zijn / wat dwaesheypdt sy ter Werelt bedrijven / dat sy haer edele ziel om het tijdelijcke beswaren / jae wel verliesen / etc.

Marginalia: D' Heyligē zijn de Werelt by haer selvē afgestorvē. — Eph. 4. 18. Werelts kinderen zijn doodt inde sondē. — Christi Levē ist rechte Boeck der Christenen. — 2 Cor. 4:18 — Heb. 13:14 — De mēsch is niet tot dit maer tot het eeuwige leven geschapen.

Dat XVIII. Capittel.

Hoe seer dat Godt vertoornt/ alsmen dat tijdtlijcke voor 't eeuwighe stelt / ende hoe en waerom wy met onse herten niet aende Creaturen sullen hangen blijven.

Num. 11: 1.

De Heere stack een vyer onder hem aen, dat verteerde den buytensten leger.

DE kinderen Israel murmureerden tegen Mosen en spraken: Wie wil ons u eesch te eten geven? Wy gedencken der Visschen ende Corvitz in Egypten. Daer door werden ons voor ghebeeldt die luyden / die by 't Euangelium maer Wereltlijcke en vleyschelijcke dingen soecken / als rijckdom/eer en wellust / en die meer vlijts aen-wenden hoe sy mogen rijck werden / dan hoe sy saligh moghen werden. Hebben liever de eere by de menschen/dan de eere by Godt/soecken

Marginalia: Num. 11. 4. — Ken-teeckē eens valschen ende ware Christens.

ken meer de lust des vleyschs / dan de treurigheydt en verslagentheydt des gheests. Daer-en-tegen is de proef eens waren Christen / dat hy meer sorght voor zijn ziel dan voor zijn lichaem; meer siet op de toekomstighe eere en heerlijckheyt / dan op de tijdelijcke eere: meer siet op dat onsienlijcke/dat eeuwigh is/dan op dat sienlijcke/ dat verganckelijck is; hy

Joan. 12. 25.

cruyst en doodt zijn vleysch / op dat de Gheest leve. En in summa/ dit is dat geheele Christendom/ Christum onsen Heere navolgen. Religions summa is / den genen na te volgen / dien ghy eert ende dient/seyd AUGUSTINUS. En de Philosooph PLATO heeft uyt het licht der naturen verstaen en geseydt: De volmaecktheyt des menschen bestaet in God na te volgen.

Christus onse Regel begin ende eynde.

Soo sal nu Christus onse Heer onse Spiegel zijn en 't rechte snoer onses gantschen levens / daer henen ons hert / sin en gedachten sullen gekeert zijn/ om te weten hoe wy tot hem komen / door hem Saligh worden/en eeuwigh met hem mogen leven/ op dat wy op onse Eynde met vreughden moghen wachten.

Alles moet int Geloove geschieden.

Dit moet nu aldus geschieden/dat al onse arbeydt / handel / wandel en beroepinge in den geloove geschiede / in de liefde ende hope des Eeuwigen Levens: of noch duydlijcker / dat in allen dingen/ diemen doet/ het eeuwige leven ende de eeuwige Salighevt niet vergeten worde. Door dese vreese Gods wasset in een mensch een heylige begeerte van't eeuwige / en die groote onversadelijcke begeerte van't tijdelijcke wert ghedempt / dit leerdt Paulus seer fijn in dat aerdighe

Col. 3. 17
Werelts-lust wordt door 't Geloove ghedempt.

spreucxken: Al wat ghy doet met woorden ende wercken / dat doet inden Name des Heeren Jesu/en dancket Godt en den Vader door hem. Nu heet Gods Name / Gods eere / roem / lof en prijs.

Gods Name.
Psa. 48. 11

Godt/ als uwen name/ soo is oock uwen roem tot aen der Werelt eynde. Als wy al ons doen en leven daer toe aenwenden en richten / soo is het na het eeuwighe ghericht/ en zijn dit dan die wercken/die in Godt gedaen zijn / en die ons nae onse doodt navolgen.

Joan. 3. 21.
Apoc. 14. 13.

In summa / wy moeten Godt in allen dinghen soecken / als dat hooghste goedt / en dat Eeuwige leven / willen wy God en dat eeuwighe leven niet verliesen.

Dit leert ons oock Paulus seer fijn: daer hy ons vande gierigheyt waerschouwt en spreeckt: Ghy mensche Gods/ schouwt dat selve. Hy noemt een Christen een mensche Gods/ om dat hy uyt Godt is geboren/ in Godt en na Godt leeft/ Gods Kint en Erfgenaem is.

1. Timot. 6. 11.

Ghelijck het een Werelts mensch is/ die na de Werelt leeft / en zijn deel in dese Werelt heeft / den welcken Godt de buyck vult met zijne goederen.

Psa. 17. 14
Godts Mensch en werelts mensch.

Dit sal een Christen mensch schouwen/ en jagen na geloove en liefde / grijpen na het eeuwighe leven/ daer toe hy geroepen is. Waer nu dit niet geschiedt / daer wort een groote sonde begaen / welcke Godt met dat eeuwige helsche vyer straffen sal / 't welck ons dese Historie vande Israeliten voorbeeldt: Doe de kinderen Israels sochten den buyck te vullen / stack Godt een vyer onder hen aen / het welck haer legher verteerde.

Num. 11. 1.

't Is een wonderlijck vyer geweest / een wraeck-vyer / namelijck de toorn Gods en zijn yver. Als wy nu sulcke straffen sien/ 't zy vyer/ water / krijgh / hongher/ en Pestilentie/ soo sullen wy dan niet anders dencken / dan dattet Gods toorn is/ en daer uyt alleen veroorsaeckt / datmen slechts het tijdtlijcke soeckt / of dat eeuwighe vergheet; dat tijdlijcke voor 't eeuwighe stelt / ende meer voor 't lichaem dan voor de ziel

Waer uyt Godts toorn veroorsaeckt.

sorght. Het welck de hooghste on-
danckbaerheyt en verachtingh Gods
is/ die hy tijdlijck en eeuwigh straf-
fen sal. Want elck bedencke het selfs/
of dat niet de hoogste ondanckbaer-
heyt is/den Eeuwigen / Almachti-
gen God / vanden welcken elck een
lijf en ziel heeft/ aen d'een zijde te stel-
len/en die onmachtige creaturen hem
selven tot een Afgod te maken. Ist
niet de hoogste verachting Gods / de
creaturen liever te hebben dan den
Schepper / 't verganckelijcke meer
aen te hanghen dan t' onverganckel-
lijcke? Godt de Heer heeft wel de
creature en alle tijdlijcke dinghen ge-
schapen tot onse nootdruft/maer niet
tot dien eynde/dat wy met onse liefde
daer aen souden hanghen / maer dat
wy Godt in die tijdlijcke creaturen
soecken en kennen souden / en aen den
Schepper met onse liefde en herten
hanghen / dat is / de Creaturen zijn
alleen Gods voetstappen / Godts
tuyghen / die ons tot Godt moeten
leyden / en soo blijven wy aenden sel-
ven God hangen. Maer wat kom-
ter eyndelijck uyt sulcke werelts lief-
de/ daer Godt niet in is? Niet an-
ders dan vier en de hel / gelijck dat
exempel van Sodoma en Gomorra
betuyght / en dit voorbeeldt / dat de
Heer een vyer onder hen aen stack; 't
welck een spieghel is van't vier en de
verdoemenis. Al de Creaturen Gods
zijn goedt/ gelijckse Godt geschapen
heeft / maer als des Menschen hert
daer aen hanght/ en die selve hem tot
een Afgodt maeckt / soo zijnse den
vloeck onderworpen/en eenen gruwel
voor Godt/gelijck de goude en silvere
Afgoden / aenden welcken het silver
ende goudt goed is/ maer den gruwel
die daer aen hanght / maeckt het tot
een vloeck/en daer uyt wordt dat eeu-
wighe vyer en die eeuwighe pijn. In
summa een Christen moet zijn hert/
liefd / lust / rijckdom en eere in den
eeuwighen hebben / daer op volght
dat eeuwighe leven : Want waer u
schat is / daer is u hert. Ut de liefd
en lust deser werelt kan niet anders
komen dan de eeuwighe verdoeme-
nis. Want de werelt vergaet met al
hare lusten : Maer wie de wille
Godts doet die blijft inder eeuwig-
heydt. Daerom seyt Joannes. Lie-
ve kinderkens / hebt de Werelt niet
lief / noch wat inde werelt is. En
leert ons daermede / dat Godt niet
hebben wil/ dat wy eenighe Creatu-
ren sullen lief-hebben. D' Oorsaeck
is. 1. Want de liefde is dat gant-
sche hert des Menschen/ ende de edel-
ste treck of ghenegentheyt. Daerom
behoort die selve Godt alleen toe /
als het edelste ende hooghste goedt.
2. So is het oock een groote dwaes-
heydt / dat gene lief te hebben / dat
ons niet wederom kan lief-hebben.
Dat tijdlijcke onmachtighe doode
dingh heeft gheen liefde tot ons /
daerom is het te vergeefs dat wy't
lief hebben. Veel meer sullen wy
God van herten boven alle naturen
lief hebben. Want hy heeft ons soo
lief/ dat hy ons ten Eeuwighen Le-
ven geschapen / verlost en gheheylight
heeft. 3. Soo ist natuerlijck/dat een
yegelijck zijns ghelijcke lief heeft.
Godt heeft u daerom na zijn gelijc-
kenis en Beeldt geschapen / op dat
ghy hem en uwen naesten soudt lief
hebben. 4. Onse ziel is als was /
watmen daer in druckt/ diens beeldt
behoudet: alsoo salmen Gods Beeldt
in uwe ziele sien als in een spieghel/
waermen die henen keert / daer siet-
men in. Keert ghy een spiegel om
nae den Hemel / soo siet ghy den He-
mel daer in/keert ghy hem na de aer-
de / soo siet ghy de aerde daer in : Al-
soo ist mede met u ziel / waer henen
ghy die selve keert / diens beeldt sal-
men

Margin notes:

Groote ondanckbaerheydt ende verachtinghe Gods.

Waer toe de Creaturen geschapen en hoe wyse ghebruycken sullen.

Ut de werelts-liefd wordt dat vyer te Sodoma.

Wat de Creaturē tot eē gruwel ende vloeck maeckt.

Vruchten des Gheloofs ende ghetuygen der gerechtigheydt. Luc. 12. 24

Vrucht der Werelts liefde

1 Joa. 2. 15.

Waerom mē de creaturen niet sal lief hebben.

Waerom God u tot zijn Beeldt heeft gheschapen.

Des menschē ziel is Gods spiegel.

men daer in sien. 5. Doe de Aertsch-vader IACOB in vreemde landen was / namelijck in Mesopotamia/ ende diende veerthien jaren om zijn wijven / ende ses jaer om zijn loon/ dat zijn twintigh jaren / soo was nochtans zijn hert altoos gesint om weder t'huys te trecken in zijn Vaderlant/ gelijck hy oock eyndelijck dede: Alsoo mede of wy wel in dese Werelt zijn ende leven moeten in onse ampt ende beroep / soo sal nochtans onse hert altoos verheven zijn na't Hemelsche / eeuwighe Vaderlandt. 6. Al wat een Mensch heeft/'tzy quaedt of goet / dat heeft hy van dien/ die hy lief heeft. Heeft hy Godt lief / soo heeft hy alle deugden en alle goet van Godt. Heeft hy de Werelt lief / soo heeft hy alle ondeught ende alle quaed vande Werelt. 7. Doe de Coningh Nebucadnezar de Werelt al te lief hadt/soo verloor hy het beeld van een mensch ende wort als in eē beest verandert: want den Text seydt uytdruckelijck: Dat hy weder tot zijn voorgaende gestalte of vernuft quam. Ergo soo moet hyse verloren hebbē/ of een onmenschlijcke ghestalte aen hem gehadt hebben: Also verliesen alle die gene dat Beeldt Gods uyt hare herten / die de Werelt al te lief hebben / en worden inwendigh honden/ Leeuwen en Beeren / worden gheheel een Vee. 8. In summa/wat een mensch in zijn hert heeft / dat sal naemaels openbaer worden / en dat sal hy oock behouden / 'tzy Godt of de Werelt; behoudt hy de Werelt soo sal daer enckel vier uyt worden / gelijck dit voorbeeldt ons voor ooghen stelt.

Waer heē ons hert sal ghericht zijn.

Vrucht der liefde.

Werelts-liefd maect uyt een mensch eē Vee.

Namaels sal't hert geopenbaert worden.

I. Boeck.

Dat XIX. Capittel.

Die in zijn hert d'ellendighste is / die is by Godt de liefste / en door Christelijcke bekentenis zijner ellende soecktmē Gods genade.

Esa. 66: 2.

Ick sie aen den ellendighen, die eens ghebroken hert is, en die hem vreest voor mijnen woorde:

DESE Spreuck heeft die genadighe en barmhertighe Godt selfs door den Propheet Esaiam uyt gesproken / om onse bedroefde hert te troosten door zijn genadich aensien. Sal God u nu ghenadighlijck aensien / soo moet ghy in u hert by u selve ellendigh zijn / en u niet weerdigh achten een Godlijcke of menschelijcke troost: maer u gantsch voor niet achten / en alleen in't geloove Christum aenschouwen. Welcke mensch hem selven noch voor wat groots houdt die is niet ellendigh in zijn hert en Godt siet dien niet aen. Daerom seyt PAULUS: Wie hem duncken laet/ dat hy wat is / daer hy doch niet is/ die bedrieght hem selven. D'oorsaeck is / God ist alles alleen: en als ghy Godt recht wilt leeren kennen / soo moet ghy niet alleē weten/dat hy't alles alleen is / maer ghy moet het in u hert daer voor houden/en aen u selven bewijsen. Sult ghy nu dat selve metter daet bewijsen/dat Godt alleen alles is / soo moet ghy in u hert niets werden / ja soo kleyn/ soo snood/ als waert ghy niet met allen / gelijck die lieve David/als hem zijn wijf Michal verachtede/doen hy dāste voor de Arcke/sprack hy: Ick wil noch geringer werdē in mijne oogen voor dē Heere.

Gal 6.3.

Een ellendighe is kleyn in zijn hert.

2. Sam. 6, 22.

Een mensch die yet wat wesen wil / is die stoffe / daer uyt Godt een niet maeckt / jae daer uyt hy de sotten maeckt: maer een mensch / die een niet zijn wil / en hem selven voor niet houdt / is die materie / daer God yet uyt maeckt / en heerlijcke wijse luyden voor hem. Een mensch die hem selven voor God de geringhste acht / en voor d'ellendighste / die hem selven voor de grootste sondaer houdt / die is by Godt de grootste Heyligh. Siet / dit is die nederigheydt / die Godt verhooght / d'ellende / die Godt aensiet / en die nietigheydt des menschen / daer Godt yet uytmaeckt. Want gelijck als Godt Hemel ende Aerd uyt niet gemaeckt heeft / tot een heerlijck ende wonderbaer gebouw: alsoo wil hy oock den mensch / die niets in zijn hert / tot yet wat heerlijcks maken. Siet David aen / hoe sagh Godt zijn ellend aen / ende nam zijn nedrigheyt en maeckter sulck een heerlijck werck uyt. Item / Jacob / die daer seyde: Heer / ick ben veel te snood alle de weldaden / die ghy my bewesen hebt. Siet den Heere Jesum aen / hoe heeft Godt uyt zijn nedrigheyt en ellende / jae uyt zijn nietigheydt / doen hy voor ons een vloeck eñ worm word / de geringhste en verachtste onder den menschen kinderen / soo groote heerlijckheydt gemaeckt. Siet een konstenaer aen / sal hy een konst-stuck maken / soo moet hy een heel nieuwe materie hebben / daer uyt hy het maeckt / en daer moet geen ander aen geplaestert hebben: also doet Godt oock; sal hy yet wat uyt den mensche maken / soo moet hy niets zijn. Maer die hem selven tot yet wat maeckt / ende meynt dat hy wat is / die is Gods materie niet / daer aen hy lust heeft te arbeydẽ. Want Gods materie / daer uyt hy wat maeckt / dat is niet / jae Godt siet den selven niet aen / daerom seydt de Maeght Maria: De Heer heeft zijn ellendige Maeght aengesien. Siet van nu aen sullen my saligh prijsen alle kindts kinderen. Die is nu in zijn hert ellendigh / die hem soo geringh houdt / dat hy sich geener weldaden Gods weerdigh acht / sy zijn gheestelijck of lichamelijck. Want wie hem yet wat weerdigh acht / en meynt dat hy wat is / daer hy doch niet is / die vindt Gods genade niet / maer verliest die selve. Want Gods genade blijft by gheen mensch / die hem selven voor yet houdt. Want wie hem eenigh dinghs weerdigh acht / die ontfangt niet alles van Godt uyt genade. Genaed is het / en niet eenighe weerdigheyt / wat ghy om ende om zijt. Een mensch heeft niet dat zijn is / dan zijn sond / zijn ellend / nietigheydt en swackheyt / dat ander komt Godt alles toe. Een mensch is niet anders dan een schaduwe. Siet de schaduwe van een boom aen / wat is hy? Niet. Beweeght hem de boom / so beweegt hem oock de schaduwe / wien komt nu de beweginge toe? Niet de schaduwe / maer den boom: alsoo mede tot wien behoort u leven? Niet tot u / maer tot Godt / gelijcker geschreven staet: In hem leven / sweven en zijn wy: De appelen des booms siet men oock wel inde schaduwe / maer sy behooren niet tot de schaduwe / maer tot den boom: also ist dat ghy goede vruchten draeght / sy zijn uwe niet / hoe wel sy in u gesien worden / doch als een schaduwe; maer sy komen uyt die eeuwige oorsprongh / de welcke God is / ghelijck een appel niet uyt het hout wast / gelijck de onverstandige meynen / al ist dat hy daer aen hanght als een kindt aen zijns moeders borsten; maer uyt de groenende kracht / uyt het pit des zaeds / anders droegen oock dorre stammen appe-

Waer uyt God de sotten maect.

Godt maect uyt niet wat.

Gen. 32. 10.

Wt de nietigheydt maeckt God heerlijckheydt.

Godsmaterie daer uyt hy yet maeckt / is niet.

Luc. 1. 48.

Eẽ mensch sal hẽ niets weerdigh achten.

N.

Wat des Menschẽ eyghen is.

Act. 17. 28.

Schoone gelijckenis

De mensch een dorre boom.

appelen; maer den Mensch is van
naturen een dorre boom/ God is zijn
Psal.27.2. groenende kracht. De Heere is mijns
levens cracht. Ende gelijck de Heer
Luc.23.31 spreeckt: Gheschiedt dit aenden
groenen houte/ wat sal dan aenden
dorren geschieden? Daerom zijn alle
menschen dorre houten en Godt is
Ose.14.9 de groenende kracht. Ick wil zijn
als een groenende Denne/ aen my
sult ghy uwe vrucht vinden. Soo
Joa.15.5 ghy in my blijft soo sult ghy veele
vruchten dragen. Als nu een mensch
in zijn hert ellendich/ geringh/ en
niets is/ en troost hem over die louter
Genadigh aensien Gods. tere genade Gods in Christo/ dien
siet Godt nu terstont aen. Maer nu
is Godts aensien soo niet te verstaen/
gelijck een mensch yemandt aensiet/
daer van men geen kracht gevoelt/
maer Gods aensien is kracht/leven
en troost. En sulcken aensien kan
een ellendigh/ geloovigh hert vatten/
en hoe meer dat selfde Gods
troost gevoelt/ soo veel te geringher
en onweerdigher acht hy hem het
selfde te wesen. 'T welck ons in Jacob
is voorgebeeldt/ die hem veel te
gheringh achtede aller der weldaden
Godts en lichamelijcken zeghens:
alsoo acht hem een recht ellendigh
hert niet weerdigh eenige Hemelsche
zeghen en troost/ en seydt oock tot
God: Ick ben te snoode der grooter
liefde en barmhertigheydt/ die ghy
my in Christo bewesen hebt. Ick
Genes.32.10. ben nu noch daerenboven tot twee
'Tis ware ootmoedigheydt sich niets achten. heyren gheworden/ dewijl ghy my
uwen Soon geschoncken hebt/ ende
alles met hem/ de goederen der genade
en der heerlijckheydt. En of
schoon een mensch soo veel tranen
schreyde/ alsser water druppelen inde
zee zijn/ soo waer hy nochtans
geen eene Hemelsche Troost weerdich.
Want 't is louter onverdiende
genade/ daerom is de mensch niets

weerdigh/ dan straffe en eeuwighe
verdoemenis. Siet/ wie dit recht
bekent inden gheloove/ die kent zijn Welke die ellendighe zijn/ die Godt aensiet.
ellend/ en dien sal Godt aensien/ en
sonder dese ellende siet God den
mensch niet aen/ en sonder kennis
van sulcke ellende vindt een Mensch
de ghenade Gods niet. Daerom seyt
Paulus/ Wil ick my in mijne 2.Cor.12.9.
swackheden roemen/ op dat de
kracht Christi in my woone. Want
soo goedertieren en barmhertigh is
God/ dat hy zijn werck niet wil laten
verderven/ maer hoe swacker het
in hem selven is/ hoe Godes kracht
te stercker in hem is/ gelijck de Heer
tot Paulum seydt: mijn kracht is
inden swacken machtich. Hoe nu
een Christen mensch in zijn hert ellendigher
is/ hoe hem God te meerder
aensiet/ op dat hy den rijckdom Rom.9.23
zijner goedtheydt bewijse aen de vaten
zijner barmhertigheyt en daerom
begenadight hy den mensch sonder
eenighe zijne verdienst met de Hemelsche
troost boven alle menschelijcke
wijse. Want Gods Troost is
met der menschen troost niet te verghelijcken/
en aldus siet God den
ellendighen aen met zijn troost. Een Waerom een mensch ellendigh.
mensch is niet daerom ellendigh/
noch sal hem oock daerom niet ellendigh
achten/ om dat hy arm is/ en
inde Werelt gheen troost heeft/ maer
daerom/dat hy een sondaer is. Want
waer daer gheen sonde/ soo waer
daer oock gheen ellende. Een mensch
kan geen soo groote ellend ghebeuren/
of hy heeft noch grooter verdient;
daerom sal hy deshalven niet
treuren/ dat hem geen groote weldaden
gebeuren/ want hy is de aldergeringste
niet weert/ ja zijn eygen Ee͂mensch is geẽ weldadẽ Gods weerdigh.
leven niet. En hoe wel vleysch en
bloedt dit niet geern hoort/ soo sal
nochtans om der weldaedt wille een
yeghelijck zijn sonde selfs straffen/

op dat de genade Gods by hem woone. Wat soud hem nu een mensch roemen / of waerom soud hy zijn mont op doen? 't beste / dat een mensch met zijn mondt spreken kan / zijn dese twee woorden: Ick heb gesondight: Ontfermt u mijnder. Godt eyscht niet meer vanden mensch dan dese twee woorden / dat den Mensch zijn sonde berouwe en beweene / en om ghenade bidde. Wie dat versuymt / die heeft het beste in zijn leven versuymt. Beweent slechts niet u lijf / dat het naeckt en bloot is / hongerigh en dorstigh / vervolght en ghevangen / arm en kranck is; maer beweent u ziel / datse in dat sondelijcke en sterflijcke lichaem woonen moet. Ick ellendigh Mensch / seyt Paulus / wie sal my verlossen uytet lichaem deses Doodts? Siet / dese Christelijcke bekentenis van uwe inwendighe ellende / dese genaed-hongerighe berouw: ende 't Gheloof dat Christum alleen aenhanght / doet de deur der ghenaden in Christo open / door de welcke Godt tot u ingaet. Soo doet nu Boete: siet / ick stae aen de deur / en kloppe. Soo yemandt mijn stemme hooren sal / ende de deur op doen / tot dien wil ick ingaen / ende dat Avondmael met hem houden / ende hy met my. Dit Avondmael is vergevinge der sonden / troost / leven en salighheyt. In dese Deur des Gheloofs ontmoet ter rechter tijdt die Ghenadighste Godt d'ellendighste ziele. Hier wast trouw op aerden / en gherechtigheydt siet van den Hemel / hier ontmoeten malkander goedtheyt en waerheydt / gerechtigheyt en vrede kussen malkanderen. Hier komt die arme sondaresse Maria Magdalena / die weenende ziele des Menschen / ende salft den Heer zijn voeten / waschtse met tranen / en droogtse mettet hayr der hertelijcker ootmoedigheyt en nederigheyt. Hier komt de Geestelijcke Priester in zijn heyligh cieraet des Gheloofs / en brenght de rechte offerand / een gebroken en verslagen hert / en de beste wieroock des hertelijcken berouws. Dit is dat rechte gheheylighde wijwater / die tranen over de sonden / op dat inden Geloove ende inde kracht des Bloets Christi die Geestelijcke Israeliten ghewasschen ende gereynight werden. Siet alsoo / lieve Christen / vint ghy door de Christelijcke Bekentenis uwer ellende en door 't Geloove Gods Genade; hoe ghy nu ellendigher in u hert zijt / hoe ghy Godt liever zijt / en hoe Godt u meer en ghenadiger aensiet.

'tBeste dat een mensch doen kan.

Wat een mensch beweenen sal.

Rom.7.24

De deur door de welck God tot den mensch ingaet / ist geloof.

Apoc.3.20 Gheloofs deur.

Geestelijcke Maria. Psa.58.11

Geestelijcke Priesters offer eens Christen.

Dat XX. Capittel.

Door Christelijcke ware berouw wort dat leven daghelijcks gebetert / ende den Mensch tottet Rijcke Gods gheschickt / en ten eeuwigen leven gevoordert.

2. Cor. 7: 9.

De godlijcke droefheydt werckt een onberouwelijcke bekeeringhe ter salighheydt, maer de droefheyt der werelt werckt de doodt.

DAT Waere Christendom bestaet alleen in een oprecht Gheloove / inde liefde en in een heyligh leven. Maer de heylighheyt des levens komt uyt ware Boete en Bekeeringh / en uyt kennisse zijns selfs / dat een mensch daghelijcks zijn gebreken leere kennen / en die selve daghelijcks betere / en door den geloove de gerechtigheyt Christi deelachtigh werde. Sal nu dit selfde geschieden / soo moet ghy lieve Christen /

Waer uyt een heyligh leven.

1 Cor.1.30 Vreese Gods.

sten/ steegs in kinderlijcke/ onderda-
nighe vreese Gods leven / ende in u
gemoed niet al te vrijp zijn om te doen
wat u vleesch behaeght. Alle dingen
zijn myp wel geoorloft/ seyt Paulus/
maer alle dinghen zijn niet oorbaer.
Dat is / het sticht niet alles/ gelijck
1 Cor. 6, 12 als een kindt int 't huys niet alles
doen moet uyt zijn eyghen vryheydt
wat hem goet dunckt / maer moet
hem voor zijn vader vreesen / en een
oogh hebben op zijn welbehaghen:
alsoo moet oock een ware Christen
een Kindt Gods zijn sinnen bewaren
inde Christelijcke tucht/ niet spreken
noch doen sonder de vreese Gods: Ge-
lijck een wel opghevoedt en deught-
saem kint te vooren den vader aen-
siet / als het yet wat spreken of doen
wil / en alles met vreese doet. De
meeste luyden begeven haer tot de
tijdlijcke vreugde sonder eenige vreese
Gods / maer 't is beter de vreese
Gods alsteeghs in't herte te hebben/
dan alsteeghs de vreughde des we-
relts. Want dese vreese Gods is een
oorspronghs van veel aendachts ende
wijsheyts / maer door de lichtveerdi-
ghe vreught deser werelt verliest men
die Godlijcke wijsheyd/ alle aendacht
ende alle vreese Gods. Door de dage-
lijcksche bekeeringh en doodingh des
vleyschs / wort den mensch dagelijcx
vernieut. Of onse uyterlijcke mensch
2 Cor. 4. 16 verderft / soo wordt doch de inwen-
dighe daghelijcks vernieuwt / ende
brenght Goddelijcke / Hemelsche
vreughde met hem / daer ter contra-
rien de Wereltsche vreughde Droef-
heydt baert / en een boosen knaegh-
worm in't herte. Soo de mensch wi-
ste die groote schade zijner zielen / en
't groot verlies der Hemelscher ga-
ven / die hem overkomt door de wel-
lust des vleyschs / ende dese Werelts
vreugde/ hy soude sich vreesen en ver-
schricken voor alle vreuchde des We-

Vreughde des Werelts verdelght de vreseGods.

Vernieuwingh des menschen en hare vrucht.

Groote schade der zielen uyt des Werelts vreugde.

relts. Daer zijn twee dingen/ soo een
mensch die recht mochte bedencken
en in zijn hert betrachten/ soo soud hy
vande vreugd des Werelts nimmer-
meer vrolijck/ ende van tijdtlijcke on-
gheluck nimmermeer treurigh wor-
den: 't eerste is die eeuwighe pijn der
verdoemden. Soo dese eeuwighe pijn
in't herte recht betracht worde / soo
lietse een mensch nimmermeer vro-
lijck werden / en dat daerom / over-
midts sy eeuwigh is. Het tweede is/
die eeuwighe vreught des eeuwigen
levens. Soo 't hert die selve recht be-
grijpt / soo laetse den aendachtigen
mensch van geen ongeluck deser We-
relt bedroeft worden/ en dat daerom/
dewijl sy eeuwich is. Maer de licht-
veerdigheyd onses herten maket/ dat
wy geen van beyden recht bedencken/
daerom komt selden of heylsame be-
keeringh of droeffenis / of heylsame
Hemelsche vreugde in onse hert. Een
Christen sal hem over geen tijdelijck
dingh al te seer verblijden / maer van
wegen God en het eeuwige leven. Hy
sal hem oock over geen tijdelijck ding
al te seer bedroeven/ maer om een ver-
loren ziel / die eeuwigh verloren is /
machmen wel al zijn leven treuren.
Want dat tijdlijcke goedt der Chri-
stenen kan niet verloren worden / of
men vindet duysentfout weder in 't
eeuwige leven/ maer een verloren ziele
wordt noch hier/ noch naemaels we-
der gevonden. Saligh is die mensch
die alsoo geestelijck bedroeft/ en recht
geestelijck en Hemelsch vrolijck zijn
kan. Wy lachen dickwils lichtveer-
dich / en overdadigh / daer wy met
recht behoorden te weenen. Daer is
geen ware vryheydt noch vreughde /
dan in de vreese Gods met een goede
conscientie. Maer een goede conscien-
tie kan sonder 't Gheloof en sonder
een Heyligh Leven niet zijn. 't Ghe-
loof en de Godlijcke droefheydt be-
teren

Eeuwige pijn ende eeuwighe vreught wat sy wercken.

Waerom de mensch niet recht heylsaem droevigh of blijdt wert.

Waerom men hem verblijden of bedroeven sal.

Godlijck droevig en Goddelijc blijd.

Verhinderingh des rijcx Gods

Een wijs en kloeck mensch.

Rom. 12. 21.

Hoe een mensch dagelijcks moet gebetert werdē

Waerom een Christen droevig zijn sal

Esa. 57. 15

Godts vreugt en des Werelts zijn contrarie.

keren door den Heyligen Gheest des menschen gebreken dagelijcks. Wie nu dagelijcks zijn gebreken niet betert / die versuymt dat alderbeste in desen leven en weder-streeft die nieuwe geboorte en verhindert dat Rijck Gods in hem selven / ende kan vande blintheydt zijns herten niet verlost werden. Maer dese is een wijser en kloecker mensch / die met vlijt alles schouwt en mijdt / dat daer verhindert de beteringh zijner gebreken / eñ het toe-nemen inde Hemelsche gaven. Saligh is die mensch die daer leert vermijden / niet alleen wat zijn lijf en goedt schadelijck is / maer veel meer wat zijn ziel schadelijck is / en die selve beswaert. Leert mannelijck strijden / want een langhe en quaede ghewoonte kan overwonnen worden met een goede gewoonte. Want Paulus seydt: Latet quaet u niet overwinnen / maer overwint het quaet met goedt. De Mensch kan wel ghebetert werdē / als hy maer zijn oogen ende gedachten op hem selven keert / dat is / op zijn eyghen gebreken / ende niet op andere luyden. Siet u altoos selfs aen / eer ghy andere uwe liefste vrienden straffet. Ist dat ghy nu in godlijcke droefheyt en gestadighe bekeeringh leeft / en wort daer over veracht / en hebt niet veel gunsts onder de luyden / wilt daerom niet treurigh zijn / maer treurt daerom / dat ghy zijt een Christen genaemt / en dat ghy soo Christelijck niet kont leven / als ghy schuldigh zijt; dat ghy de Name CHRISTI draegt / en doet nochtans niet veel Christelijcke wercken. 't Is u goet en heylsaem / dat u de Werelt bedroeft / want soo verblijdt u Godt. Ick de Heer woon inden Hemel en inden Heylighdom en gebrokene herten / op dat ick haeren gheest verquicke. Godts vreugt en des werelts vreught zijn malkander heel contrary / en konnen te ghelijck op eenmael in het hert swaerlijck zijn / ja 't is onmogelijck / want sy hebben een ongelijcke oorspronq. Des werelts vreugt wort in goede daghen geboren / en de hemelsche vreught inde verdruckinghe. 't Is niet natuerlijck / dat hem een mensch inde verdruckingh kan verblijden. Als droevigh zijnde / ende nochtans altijdt vrolijck. Als die sterven / ende nochtans niet gedoodt / als arme / en die nochtans vele rijck maken / maer de genade Gods betert die natuer / daerom verblijden haer die Apostelen / dat sy weerdigh waren gheweest / yet wat te lijden om des Naems Jesu wille. Een Christen is een Nieuwe Creatuer / welcken de verdruckingh een vreughde is. Wy roemen inde verdruckingh. De verdrucking bedroeft den oudē Mensch / maer sy verblijdt den Nieuwen Mensch. De Hemelsche vreught is veel edeler dan de aerdsche. De smaet en verachtinghe Christi is een Christen een vreught. Maer 't is ons eyghen schult dat wy de Hemelsche vreugt soo selden gevoelen / overmits wy soo seer aen de Werelts vreughde hanghen. Een recht ootmoedigh mensch acht hem selven veel lijdens en droefheydts weerdigh / maer Gods troost acht hy sich niet weerdigh / maer hoe hy hem met een ootmoedigh ghebroken hert des selven troosts onweerdiger acht / soo veel te meer verweerdight hem God zijnen troost; hoe een Mensch zijn sonde meer berout / hoe hy minder troost inde werelt heeft / ja hoe hem de gantsche werelt bitterder en swaerder wert en is. Als een mensch hem selven besiet / soo vindt hy meer oorsaecks om te treuren dan hem te verblijden / en als hy andere lieden leven recht insiet / soo vindt hy meer oorsaecks over haer te weenen dan hun benijden.

Hemelsche vreught in de verdrucking.

't Is boven natuerlijk in verdruckingh sich te verblijden.

2 Cor. 6. 10

Act. 5. 41.

Verdrucking eens Christen vreught.

Rom. 5. 3.

Een recht ootmoedighe.

Meer oorsaeck te weenē dan te lachen / te treuren dan te verblyden.

benijden. Waerom weende de Heer
over Jerusalem / die hem doch ver-
volghde en doode? Hare sond en blint-
heydt was de oorsaeck van zijn wee-
nen. Alsoo sal de grootste oorsaeck om
te weenen onse sonde zijn / en de on-
boetveerdigheyt der menschen. Soo
een mensch soo dickwils aen zijn doot
dachte / en hoe hy voor het oordeel
Gods moet / als hy wel aen zijn leven
denckt / dat hy't behouden mach / hy
soude treuriger zijn / ende hem ernst-
Oorsaeck der betering. lijcker beteren. Bedacht een mensch
de helsche pijn / soo soud hem al de lust
deser werelt vergaen eñ in een groote
Oorsaeck der lijdsaē heydt. bitterheydt verandert worden / ende
tegen die eeuwige pijn soud hem dat
grootste lijden in dese werelt soet wer-
den. Maer om dat wy de pluym-
strijckinghe des vleysches soo lief heb-
ben / soo worden wy met sulcken yve-
rigen aendacht niet ontsteken. In
summa / dit moet een Christen lee-
ren / gaet het zijn lichaem wel / ende
leeft dat selfde in vreugden / dat is des
Des vlees levē is des Gheests doodt. Gheests doodt: maer kruypt hy het
lichaem met de lusten en begheerten /
soo leeft de geest. Des eenen leven is
hier des anders doodt. Sal de Geest
leven / so moet het lichaem geestelijck
sterven / en geoffert werden tot een
Rom. 12. 1 levendighe offerand. Alle Heyligen
hebben van aenbegin alsoo gheleeft /
sy hebben met dancksegginghe hare
tranen-broodt gegeten / en met vreug-
den haren tranen-dranck gedronc-
ken / ghelijck David seydt: Ghy
Psal. 80. 6. spijst my met tranen-broodt / ende
Dat gesōtste broodt. drenck my met groote maten van
Psal. 42. 4. tranen. Item / mijn tranen zijn mijn
Psal. 102. 5 spijs nacht en dagh. Soo dat ick ver-
Tranen broodt. geten heb mijn broodt te eten. Sulck
tranen-broodt maeckt het geloove
soet / en sulcke tranen-dranck wordt
gheperst uyt die teere wijndruyven
van een aendachtigh hert door ware
boete / en dat is de bekeeringh ter Sa-

ligheydt / die niemandt en berouwt.
Daer-en-teghen werckt de Droef-
heydt deser Weerelt den doodt / seydt
Paulus. Dese Werelts treurigheyt
komt uyt verlies van tijdlijcke eere en 2. Cor. 7. 9
tijdlijcke goederen / daer over veel Vrucht van des
menschen in sulcke droefheydt gera- Werelts
ken / datse haer selven verhanghen eñ droefheydt.
doorsteken / d'exempelē der selver zijn
boven maten veel geschiedt onder de
Heydenen / maer de Christenen be-
hooren beter te weten. Wat soudet
verlies van tijdlijcke goederen een
mensch om 't leven brengen / daer
doch dat leven beter is dan al 't goedt
der werelt? Weest dan niet bedroeft
om 't verlies van tijdlijcke goederen /
maer om 't verlies des eeuwighen
goets. De tijdtlijcke goederen besit- Waerom
ten wy doch maer een kleyne tijdt / en te treuren.
inde doodt sullen wy van alle die selve
berooft werden. Inden Doot wor-
den wy alle even arm / ende onse heer- Psal. 49. 18
lijckheydt volght ons niet na. De
smaedt des doodts draghen wy alle
aenden hals. Een Coninghs lijf moet
soo wel verrotten en vergaen / alst lijf
van een arme bedelaer. Dan is een
levendige hond beter / dan een doode
leeuw. Doch Godt sal de smaedt des Predigher
Doods eenmael af-schaffen van zijn Salom. 9.
volck / en het decksel / daer mede alle 4.
volcken bedeckt zijn / en sal de Doodt
verslinden eeuwighlijck / en alle tra- Esa. 25. 7.
nen van onse ooghen afwasschen. 8. Liefde vā
Daerom bedroeft u om het tijdelijcke het tijdlijc
niet al te seer. De gantsche Werelt is ke baert
soo veel niet weerdt / als uwe ziele / droefheyt.
voor de welcke Christus ghestorven
is. Hebt oock dat tijdlijcke niet al te
lief / dat het u niet tot inde doodt be-
droeve / als ghy het verliest. Want
watmen al te lief heeft / dat bedroeft
oock al te veel / als-men het verliest /
en ghy moet het doch eyndelijck indē Predigher
doot verliesen. Den arbeydt der sot- Salom.
ten valt hun suer / en bedroeft haer. 10. 15.

Werelts droefheyt. Een Wereldts kindt verwerft zijne goederen met grooten arbeydt/ besitse met groote vrees / en verliestse met groote smerten / dat is de droefheydt des Werelts / die de doodt werckt.
Apo. 14. 11 Waer uyt groote onrust. Die dat dier aengheheden hebben / die hebben geen ruste noch dach noch nacht: alsoo die dat groote schoone dier des Wereltlijcken rijckdoms en hare beestachtige vleesch gierigheydt aenbidden/ die konnen geen ruste hebben/ maer veel plagen. Sy zijn den Schoone gelijckenis kameelen gelijck en den Muyl-ezels/ met den welcken men over 't hooghe gheberghte / kostelijcke sijde-waer/ edel / gesteenten / confituren ofte kruydingh der spijsen en kostelijcke wijnen voert/ en die se de hebben veel trawanten / diese gade slaen / en by haer henen loopen/ terwijl sy die kleynodien draghen / maer als sy inde herberghe komen / soo worden die schoone bondels / decksels en kostelijcke waren hen afgenomen / en sy hebben niet meer daer van dan slagen en stremen/ en datse moed zijn/ en worden op de stal alleen gelaten. Also mede heeft een mensch in dese Werelt/ die sijde en een kroon ghedraghen heeft/ op den avond zijns af-scheyds niet meer daer van dan stramen ende slaghen zijner sonden/ die hy ghedaen heeft door't misbruyck zijns rijckdoms/ alwaer hy noch soo heerlijcken mensch geweest. Daerom leert De werelt leeren verlaten in de werelt. de werelt verlaten/ eer sy u verlaet / anders soo salse u schrickelijck bedroeven. Wie by zijn leven in zijn ziel de werelt verlaet / eer hyse met zijn lijf verlaeten moet / die sterft vrolijck en het tijdelijcke kan hem niet bedroeven. Als de kinderen Israels nu uyt Egypten wilden gaen / soo leyd haer Schoone gelijckenis Pharao altoos meer en meer ondraeghlijcke lasten op/ ende meyndese soo te verdelghen: maer de helsche Pharao de Duyvel gheeft ons in't hert / dat hoe onse eynde naerder is/ hoe wy ons te meer mettet tijdlijcke beswaren / op dat hy ons eeuwigh onderdrucke en verdelghe. Men kan (dits seker) uyt het aerdtsche rijck niet mede nemen / in dat Hemelsche Rijck/ jae moeten ons eygen lijf oock achterlaten tot aende vrolijcke opstandinghe toe. De Wegh ten leven is sulcken smallen wegh / die't alles de ziele af-stroopt/ wat aerdsch is: De Poort is eng/ de wegh is smal/ die tot den Leven leyt / en weynigh zijnder die hem vinden. Gelijck alsmen op den dorsch-vloer de terw en't kaf van een scheydt / alsoo geschiedt het inden doot/ de terwe namelijck de Geloovighe zielen worden eerst door den doot alle des werelts huyskens ofte peultjens afgheklopt: en die tijtlijcke goederen ende eere zijn alst kaf/ 't welck de wint verstroyt. Gedenckt nu aen Sinte Paulus: De droefheyt deser werelt werckt de doot: maer de Godlijcke droefheyt werckt bekeeringe ter salighepdt/ die niemandt en berouwt/ etc.

Wy brengen niet uyt dese werelt.

Mat 7. 14

Psalm 1. 4

Dat XXI. Capittel.

Van den oprechten waeren Gods-dienst.

Levit. 10. 1.

De Sonen Aarons brachten vreemde vyer voor den Heere 2. Doe voer een vyer uyt vanden Heere ende verteerdese.

DIt vreemd vyer beduydt een valsche Gods-dienst/ want het is niet geweest van't vyer / dat steeds op den Outaer brande/ want dat hadde Godt bevolen / te gebruycken tot aen-

aensteeckinge der offerhanden. Dewijl nu de Sonen Aarons teghen Gods bevel deden/ soo straftese Godt met een wraeck-vyer/ dat haer verbrande. Daer sien wy den Ernst Gods/ welcken hy geoeffent heeft om het vreemde vyer/ en wil ons daermede voor ooghen stellen den valschen Gods-dienst / uyt eyghen aendacht ofte goede meyning / en selfs verkoren heylighept ende geestelijckheydt/ de welcke Godt niet geboden noch bevolen heeft/ daer mede hy oock niet gedient wert / maer 't verweckt slechts zijnen yver/ toorn ende wraec/ welck is een verterent vyer. Nu is van noode dat wy weten / wat de rechte Godsdienst zy/ op dat ons niet dierghelijcken verderf wedervare.

Valsche Gods-dienst.

Want dat God den valschen Gods-dienst in't Oude Testament met tijdelijck vyer gestraft heeft / is een beduydingh in't Nieuwe Testament/ dat God in't selve den valschen Gods-dienst mettet eeuwige vyer straffen wil / en oock tydelijck met bloed vergieten/ verwoestinge van Land ende luyden/ 'twelck een schrickelijck vyer is/ door den toorn Gods aengesteken.

Straf des valschen Gods-diensts.

Als wy nu dan verstaen willen/ welcke de rechte Gods-dienst is/ soo moeten wy't Oude ende Nieuwe Testament met malkanderen vergelijcken/ soo salmen uyt de vergelijckingh bevinden: dat 't Eerste een uyterlijcke figuerlijcke Gods-dienst was / een voorbeeldt en getuyghenis van Messia/ in uyterlijcke Ceremonien gelegen / die sy mosten volbrengen na de bloote letter des wets. In welcke wonderlijcke beelden en figuren / die gheloovighe Joden den Messiam van verre gesien / in hem gelooft / en nae de Belofte door hem saligh geworden zijn.

N.

Onse Gods-dienst in't Nieuwe Testament is niet meer uyterlijck/ in figuerlijcke Ceremonien/ insettingen en dwangh/ maer inwendigh inden gheest en waerheydt/ dat is / in't Gheloove aen Christum / overmits dat door hem de gantsche wet der zeden en Ceremonien is vervult/ als Tempel / Outaer / Offer/ Ghenaden-stoel ende 't Priesterdom. Daer door wy oock inde Christelijcke vryheydt gestelt zijn/ wesende verlost vande vloeck des wets: Van alle Joodsche Ceremonien/ etc. Dat wy oock de inwooningh des Heyligen Geests hebben/ en God met vrywillighe herten en Geest dienen konnen. En dat onse Conscientie en Gheloof aen gheen menschen insettinge gebonden is.

Waere Godts-dienst.

Gal. 3. 13

Gal. 5. 1.

Jer. 31. 31

Rom. 8. 15

Daer behooren dan tot de ware/ geestelijcke / inwendighe Christelijcke Gods-dienst drie stucken: 1. Rechte kennisse Gods. 2. Ware bekentenis der sonden en boete. 3. Kennisse der genade ende vergevinghe der sonden. En die drie zijn een / ghelijck als Godt eenigh en Drie-eenigh is: Alsoo staet oock de Ware Gods-dienst in een en drie/ of in drie stucken die een zijn. Want in die eenighe kennisse Gods bestaet de boete en vergevingh der sonden. Nu staet de kennisse Gods in't Gheloove/ dat Christum omhelst / en in ende door hem Godt kent / naemelijck Gods almachtigheydt / liefde en barmhertigheyt / Item Gods rechtveerdigheydt / waerheydt en wijsheydt / en dit alles is God selver.

Waere Godts-dienst in 3. stucken.

Want wat is Godt? niet anders dan enckel Almachtigheydt / niet dan enckele Liefde ende Barmhertigheydt / niet dan enckele rechtveerdigheydt / waerheydt en wijsheydt / en alsoo ist oock van Christo en den Heylighen Geest. Maer nu is Godt alsoo niet alleen voor sich selve / maer in zijn ghenadighe wille in Christo / is hy oock alsoo tegens my: hy is mijn Almachtige

Wat God is.

Godt / hy is my en mijn eeuwige gherechtigheyt / in zijn ghenade / tegen my en inde verghevinge mijner sonden/hy is my die eeuwige Waerheyt ende Wijsheydt. Alsoo mede Christus mijn Heer is my die eeuwighe Almachtigheyt / mijn Almachtighe Hooft en Vorst des Levens. Hy is mijn barmhertighe Heylant / en my die eeuwige liefde/ Hy is mijn eeuwighe gherechtigheydt / waerheyt en wijsheydt. Want Christus is ons gemaeckt van Godt tot wijsheydt/ rechtveerdigheydt / Heylighmaking en Verlossingh. En alsoo oock vanden Heyligen Geest: Hy is mijn eeuwighe liefde/gerechtigheyt/ waerheyt/ ende wijsheyt/etc. Dit is nu de kennisse Gods/ die in't Geloove bestaet/ en niet in een bloot weten/ maer 'tis een vrolijcke/ vrymoedige/ levendighe toeversicht/ daer door ick Gods Almachtigheyt krachtelijck ende troostelijck aen my bevinde / te weten / hoe hy my hout en draeght/ hoe ick in hem leve / sweve ende ben / soo dat ick oock zijn liefd en barmhertigheydt aen my ghevoele en bevinde. Ist niet enckel liefde / wat God de Vader / Christus ende de Heylighen Gheest aen u / my/ ende aen ons allen doet? Siet is dat niet enckel gerechtigheydt wat Godt aen ons bewijst / dat hy ons vande Sonde/ Doot/ Hel/ ende Duyvel verlost? Ist oock niet enckele waerheydt en wijsheydt? Siet/dat ist Geloove/dat in een levendigh / troostelijck vertrouwen bestaet/ ende niet in't bloote geluydt en woorden. En in dese kennisse Gods/ of in dit gheloof moeten wy nu dagelijcks als kinderen toenemen / dat wy altoos volkomener daer in worden. Daerom dat Sinte Paulus den wensch doet / dat wy slechts mochten de liefde Christi kennen/ die alle kennis te boven gaet; als woud hy seggen: aen dit eenighe stuck/namelijck aende liefde Christi hebben wy wel ons leven langh te leeren. Niet dat wy daer op alleen sien souden / dat het by de bloote wetenschap der Liefde Christi bleve/ die over de gantsche Wereldt gaet/maer dat wy oock de soetigheyt kracht en leven der selver in onse herten in't woordt en geloove moghen smaken/ gevoelen en bevinden. Want wie kan de Liefde Christi recht kennen/ diese niet gesmaeckt heeft? Gelijck Paulus seydt: Die gesmaeckt hebben de Hemelsche gaven/ dat goede woordt/ en de krachte der toekomende werelt. 't Welck alles door het Woordt in't Geloove geschiedt. Ende dit is dat uytgieten der liefde Gods in onse herten door den Heyligen Geest. 't Welck is de vrucht ende kracht des Godlijcken Woorts. En dit is de rechte kennisse Gods/die uyt bevinding voortkomt / ende in't Levendige Geloove bestaet. Daerom Paulus 't Gheloof een substantie noemt / dat is/ een wesen en onversakelijcke overtuyging. En dit is een stuck vanden inwendigen Geestelijcken Godsdienst namelijck de kennisse Gods/ welcke bestaet in een levendigh geloof/ende 't Geloof is een Geestelijcke/ Levendighe/Hemelsche gave/Licht en kracht Gods. Als nu dese ware kennisse Gods voorder gaet / door de welcke Godt hem selven aen onse zielen geeft als te nutten en smaecken/ gelijck de Psalm spreeckt: Smaeckt ende siet hoe vriendelijck dat de Heer is/ soo kan't niet feylen / of daer volght ware Boete op / dat is / veranderingh ende vernieuwingh des gemoedts / en beteringh des levens. Want als yemand Gods Almachtigheydt recht ghevoeldt en bekent heeft in zijn herte / soo volgt ootmoedigheydt daer uyt / datmen

sich

Ware kennis Gods.

1Cor. 1.30

Levendige kennisse Gods is geen bloot weten.

't Gheloof is een kracht Gods. Rom. 1.16

Eph. 3.19

Heb. 6.4.5

Rom. 5.5. Levendige kennisse Gods.

Wat het Gheloove. Heb. 11.1.

Psal. 34.9. Gods levēdighe kennis vernedert dat gemoed/ende plandt de deughde. Ootmoedigheydt/ barmhertigheydt/ liefde.

sich onder de machtighe hant Gods vernedert. Als yemand Gods barmhertigheydt recht geproeft en gekent heeft / soo volght liefde daer uyt teghen zijnen naesten. Want niemand kan onbarmhertigh zijn / die Gods barmhertigheydt recht erkent. Wie kan zijnen naesten wat weygeren / dien Godt hem selven uyt barmhertigheyd mede deelt? Uyt Gods barmhertigheydt volght de hooghste lydsaemheyt tegen zijnen naesten / alsoo dat wanneer een oprecht Christen sevennael daeghs vermoordt wierde / en worde sevenmael wederom levendigh / soo soud hy't doch zijn vyandt vergeven om de groote barmhertigheydt Gods. Uyt Gods rechtveerdigheydt vloeyt de kennis der sonden / dat wy met den Propheet seghen: Heere ghy zijt rechtveerdigh / maer wy moeten ons schamen. Gaet niet in't gerichte met uwen knecht / want voor u is geen levendige rechtveerdigh. Heer soo ghy de sonden wilt toe-rekenen / wie kan bestaen? uyt de kennis der waerheydt Gods vloeydt trouwe teghen den naesten / ende verdrijft alle valscheyt / bedrogh en leugen / dat een Christen inden sin komt: Siet / ist dat ghy onrecht handelt met uwen naesten / soo doet ghy de eeuwighe waerheydt Gods leedt aen / de welcke God selver is; daerom dewijl God trouwlijck en waerachtigh met u handelt / soo handelt ghy oock also met uwen naesten. Uyt de kennis vande eeuwige Wijsheydt Gods vloeyt de vreese Gods. Want dewijl ghy weet dat Godt een herten-kenner is / ende in't verborghen siet / soo vreest ghy u billijck voor de ooghen zijner hoogher ende Heyliger Majesteyt. Want die het oor geplant heeft / soude die niet hooren / ende die het ooghe ghemaeckt heeft / soude die niet sien? wee dien / die voor den Heere verborghen willen zijn / haer voor-nemen te verheelen en haer doen in't duyster te houden / even als of een maecksel tot zijn Meester sprake / hy kent my niet / ende een pot totten pottebacker / hy heeft my niet ghemaeckt. Dit is nu de rechte kennisse Gods / daer in de rechte Boete bestaet / ende de Boete staet inde veranderingh des gemoeds / ende de vernieuwingh des ghemoedts inde beteringh des levens. Ende dit is dat tweede stuck des inwendighen waeren Godts-dienstes / en is dat rechte vyer / datmen tot de offerhand moeste mede-brenghen / anders komt de toorn Godts en het wraeck-vyer over ons. Dit is oock daer door beduyd / dat de Priesters moesten geen wijn of stercken dranck drincken / als sy inde hutte des bescheyds ginghen: dat is / wie inde eeuwighe hutte Gods wil ingaen ten eeuwighen leven / die moet hem vande wellust deser werelt / lust des vleyschs / en alles / daer door het vleysch den geest overwint / onthouden / op dattet vleysch den gheest niet te sterck worde / en dien overwinne. Want de Werelts-liefde / wellust / hooverdy / etc. is die stercke soete wijn / daer mede de ziel en gheest overwonnen worden. Ghelijck als Noach en Loth door den wijn overwonnen wierden / datse haer ontblooteden; also is groote eer / wellust en rijckdom een stercke wijn / die de ziel en geest overwint / datmen niet komen kan inde woningh Gods / tot Gods kennis en heylighdom / en soo kanmen niet onderscheyden wat heyligh of onheyligh / reyn oft onreyn is / dat is / men verstaet niet met allen van Goddelijcke Hemelsche saecken / en zijn volck kan niet recht leeren / dat is / zijn verstant en ghedachten worden van't eeuwighe Licht niet verlicht / maer

Margin notes: Lijdsaemheydt. — Vergevinge berouw — Dan. 9.7. Psal. 130.3.143.2. — Trouwe. — Godvruchtigheydt. — Psal. 94.9 Jer. 32.19 — Esai. 29.15.16. — Voorbeeld der bekeering. — Lev. 10.9. — Wellust is een stercke Wijn. — Schone afbeelding

't is vanden wijn deser werelt overwonnen / en vaert inde eeuwige duysternis. Op dese Boete / dat is / op hertelijck berouw en leedwesen over de sonden / ende op 't ware Geloove in Christum volgt dan oock vergevinghe der sonden / welcke alleen bestaet in de verdienste JESU CHRISTI, en dese verdienst kan niemandt genieten sonder Boete / daerom geschiedt sonder Boete geen vergevinghe der sonden. Siet aen den moordenaer aenden cruyce / soude hy vergevinghe der sonden hebben / en met Christo in 't Paradijs zijn / soo moest hy aen 't cruys Boete doen; en dat geschiede met berouw en een gheloovigh hert. Als hy sprack tot zijn meed-gesel / vreest ghy u niet voor Gods toorn? Wy ontfanghen / wat onse wercken weerdigh zijn / en seyde voorts tot Jesum: Heere gedenckt mijner / als ghy in u Rijck komt. Daer sien wy een rouwigh en gheloovigh hert / die genadighe vergevinghe der sonden / welcke dat rouwighe hert inden waren geloove aengrijpt en ontfanght / alles voor Godt oprechten / wat wy niet konnen of vermoghen te rechte brenghen. Daer is dan Christus met zijn Doot ende Bloed / en rechtet alles op. En het is soo volkomelijck vergeven / als of het niet gheschiedt ware / jae de betalingh is grooter dan de schuldt. Daerom seydt David: dat ick niet alleen van mijn sonden gereynight werde / alsoo dat ick sneeu-wit / maer witter dan de sneeu werde. Nademael Christi betalingh grooter is dan alle mijne sonden. Ende daer uyt komt het nu / dat God alle mijne sonden niet meer wil gedencken als hem de sondaer bekeert. Want wat volkomelijck en overvloedigh betaelt is / jae gantsch en gaer uyt ghedelght / Dat moet oock vergeten worden. Doch dat

Sonder bekeering geen vergevingh.

Christus Boet alles in onse plaetse.

N.

Psal. 51.9.

Waerom Godt de sonden vergheet. Eze. 18, 22

Esa. 43, 25

bekeeren moet voor gaen / gelijck die selve Propheet spreeckt: Wascht u / reynight u / en komt dan / soo willen wy met malkanderen rechten. Al waren uwe sonden bloed-root / so sullense sneewit werden; als of hy segghen wilde / Ghy wilt vergevinghe der sonden hebben / 't is recht. Ick hebt u belooft: maer komt hier / spreeckt hy / wy willen met malkanderen rechten. Heb ick u geen Boete laten prediken en daer na vergevinghe der sonden? Waer is uwe Boete? Waer is het waere Levendighe Geloof? Is dat daer / wel aen / soo is de vergevingh der sonden hier / en al waeren uwe sonden bloed-root / dat is / soo diep geverwt / ende soo groot / datse de Hemel noch aerde niet konden uyt delgen / soo sullense nochtans sneeuwit werden. Boete / Boete / is de rechte Biechte / hebt ghy die in u hert / namelijck waerachtigh berouw en 't Geloove / soo spreeckt u Christi Bloedt en Doodt vry van alle uwe sonden. Want dat is het roepen des vergoten Bloedts JESU CHRISTI tot Godt inden Hemel / dat is de rechte absolutie ofte vryspreekingh van sonden. Dit is de rechte vlucht tot de Vry-steden / daermen voor den bloed-wreker vry is / gelijck Moses den kinderen Israels drie Vry-steden offonderde / Bezer / Ramoth en Golan / dat daer henen vluchtede / die zijn naesten onversiens hadde doodt geslaghen / en als hy daer henen quam / soo was hy vry en seker vanden bloed-wreker. Maer o Godt / hoe dickwils slaen wy onsen naesten onversiens doodt met de tonge / met de gedachten / met haet en nijt / met toorn / wraeck-gierighеyt / onbarmhertichеyt. Laet ons vlieden door de vlucht van Goddelijck berouw en des Gheloofs tot de Vry steden der genade ende barmhertighеyt

Esai. 1.16

De ware Absolutie.

Deut. 4.41

Geestelijcke Doodtslagh.

heyt Gods/ en tottet H. Cruys ende Lijden des Heeren / tot zijn dierbare verdienst / daer sullen wy de rechte Vrystadt vinden/ dat ons de Bloed-wreecker niet sal grijpen / en ons met die mate weder meten/daer wy mede gemeten hebben ; want Christus is door die voorschreven Vry steden beduydt ghewordt. Want Bezer is een vaste thooren te seggen / en Christus is de rechte Bezer ofte vaste Thooren / te weten de Naem des Heeren is een vaste Burgt / de rechtveerdige loopt daer henen ende wordt beschermt/ Dit is de Name Jesus. Ramoth is ghesept hoogh verheven/ Christus is oock de rechte Ramoth/ die hoogh verhevene / jae de Alderhooghste / in zijnen Name buyghen haer alle knien in den Hemel en op der aerden / en onder der aerden. Golan heet een hoop van een menigte / Christus is oock de rechte Golan / overhoopt met veel ghenaede ende vergevinghe/ Rijck ende barmhertigh over alle die zijnen Name aenroepen. En dit is dat derde stuck des rechten inwendigen / Goddelijcken/ waren Gods-diensts / die daer vloeyt uyt de Kennisse Gods/ en uyt de waere Kennis Gods de Boete / en uyt de Boete de verghevingh der sonden. Dese zijn wel drie/ maer inder waerheydt een/ want dit is de eenighe waere kennisse Gods. En sulcke drie stucken zijn daer in afghebeeldt / dat de Priesters vande offerhande hebben moeten eten / dat is / dat aennemen des Doots ende Bloets Christi door 't Geloove / en dat het aen een Heylige plaetse moeste gegeten worden/ dat is/de Boete. Want het gheloof in de kracht des Bloets Christi maeckt u voor God soo Heyligh / als of ghy noyt sonde gedaen hadt / dat is / de Heylighe plaets/ gelijck de Propheet seydt :

Geestelijcke beduydingh der Joodscher Vry stedē.

Pro.18.10

Esai.53.

Phil.2.10

Psal.103.2.3.

Rom.10.12.

Geestelijcke beduyding waerom de Priesters vāde offerhand ete moestē

Levi.10. Ezech.18. ende 33.

I. Boeck.

Als hem de godloose bekeert / soo sal 't hem niet schaden dat hy godloos is gheweest / en al zijn voorgaende sonden sullen niet meer gedacht werden. Siet/ aldus is Moses Wet nu inden geest en inwendigh heyligh Nieuw leven verandert : en Mosis offerand in de ware Boete/daer door wy Godt onse lijf en ziel op-offeren / oock hem een schuldighe danck-offer toe brenghen / en hem alleen de eer geven zijner geopenbaerde kennis der bekeeringhe / der rechtveerdighmakinge/ der verghevinghe der sonden/ op dat Godt alles alleen blijve / zijn ghenade recht gekent / en met een danckbaer hert en mondt gelooft en gepresen werde in der eeuwigheydt.

Mosis Wet ende offerhand. inden geest verandert.

Eñ dat is de rechte waere Gods-dienst. 't Is u ghesepdt / mensch / wat goedt is / en wat de Heer van u eyscht/ namelijck Gods woord houden/ liefde oeffenen / en ootmoedigh zijn voor den Heer uwen Godt. Och wanneer willen wy doch dan boete doen / op dat wy tot verghevinghe der sonden moghen komen ? Want tot verghevingh der sonden kanmen niet komen sonder boete. Hoe kan de sond vergeven worden / alsser gheen Godlijcke ghenaed-hongherich berouw over de sond is ? En hoe kan by den gheenen berouw over de sonde zijn / die de sonde niet laten wil / en zijn leven veranderen ? God bekeere ons alle om Christi wille. Alsoo verstaet ghy nu / dat de ware Gods-dienst staet in 't hert / inde kennisse Gods / inde waere Boete / daer door het vleysch gedoot / en de mensch nae 't Beeldt Godts weder vernieuwt wordt. Want daer door wordt de mensch tot een Heylighe Tempel Gods/ inden welcken de inwendighe Gods-dienst door den Heyligen Gheest volbraght wert / namelijck / Geloove/ liefde/

Mich.6.8

Ware gods diēst in t'hert eñ niet uytterlijck.

Ware gods diēst inde geest.

Waerom het Gods-dienst heet. liefde / hoope / ootmoedigheyt / verduldigheyt / 't ghebedt / de dancksegginghl/lof ende prijs Gods. Doch ten heet daerom geen Gods-dienst / dat God onse dienst behoeft / of dat hy profijt daer van heeft: maer soo barmhertigh en goedt is hy / dat hy hem selven ons met alle zijn weldaden en goederen geerne wilde mede deelen / in ons leven / wercken en woonen / soo wy hem door zijn kennisse / door 't Geloove en ware Boete wilden aennemen / dat hy zijn werckplaets in ons hebben mochte. Welcke wercken God behaghen. Want geen wercken/behaghen hem/ die hy niet selve in ons werckt. Daerom heeft hy ons bevolen boete te doen/ te gelooven/bidden / en vasten/ op dat wy / en niet hy / profijt daer van hadden. Want niemandt kan Gode gheven of nemen / vromen/ of schaden. Zijn wy vroom/ dat is ons profijt. Of ghy alschoon sondight/ wat wilt ghy God daer mede schaden? Maer dat Godt ons gebiedt dat wy hem dienen / dat doet hy niet om Als wy Godt van herten dienen soo ist onse nut ende niet Gods. zijnent wille / maer om onsent wille. Want dewijl Godt selver de liefde is/ soo doetmen hem een dienst daer aen/ ende 'thehaeght hem wel/soo hy daer vele vinden mach/ die zijn liefde mogen genieten: dien hy hem selven kan mede deelen. Gelijck een Kindeken de Moeder een dienst daer mede doet/ als het haer het soch of de melck afsuyght / en dit alles uyt liefde. Veel milder begenadigt Godt zijne liefhebbers.

Dat XXII. Capittel.

Een ware Christen kan nerghens aen bekent werden/ dan aen de liefde en daghelijckische beteringh zijns levens/ ghelijck als een Boom aen zijne vruchten.

Psalm 92. 13.

De gerechtige sal bloeyen ofte groenen als een Palmboom, hy sal wassen als een Ceder-boom op den bergh Lyban. Die gheplant zijn inde Huysen des Heeren, die sullen inde Voor-hoven onses Godts groeyen, ende of sy al schoon out werden, soo sullen sy nochtans bloeyen, vruchtbaer ende versch zijn, datse verkondighen, dat de Heer soo vroom is, mijn rotse, en dat gheen onrecht aen hem is.

NIET de name/ maer een Christelijck leven bewijst een Christen/ en wie een recht Christen zijn wil/ die sal hem bevlijtighen / datmen Christum selve in hem sie aen zijn liefde/ ootmoedigheydt en vriendelijckheydt. Want niemandt kan een Christen zijn inden welcken Christus niet leeft. Sulcken leven moet van binnen uyt het hert en den geest komen/ als een appel uyt de inwendige groenende kracht des booms. Want de Geest Christi moet dat leven regeeren ende Christo gelijckformigh maken / ghelijck Paulus seydt: Al die den Gheest Gods leydet / die zijn kinderen Gods. 9. Wie den Geest Gods niet heeft / die komt hem niet toe. Wat nu voor een geest dē Mensch inwendigh drijft en beweeght / soo leeft hy uytwendigh / daerom den Heylighen Geest tot een recht Christelijck leven hoogh van nooden is. Want

Christus moet in eē Christen ghespeurt werden.

Rom. 8. 14

Yegelijckr leve comt uyt den gheeſt.

Want een yeghelijcx leven komt uyt den geeſt / hy zy goet of quaet: daerom heeft ons de Heer bevolen om den Heylighen Geeſt te bidden / en heeft ons den ſelven belooft / en die is de Geeſt der Nieuwer geboorte / die ons in Chriſto levendigh maeckt / tot een Nieuw / Gheeſtelijck / Hemelſch Leven. Uyt den ſelven altijt groenenden levendighen Gheeſt Godts / moeten die Chriſtelijcke Deughden ſpruyten en bloeyen / dat die gerechtighe groenen mach als een Palm-boom / en waſſen als een Ceder-boom op den Lyban / die de Heer gheplant heeft. Daerom moet de Menſch voor-eerſt inwendigh vernieuwt worden in den geeſt zijns gemoets na Gods Beeld / en zijn inwendige begeerten ende genegentheden moeten Chriſto gelijckformigh werden / het welck Paulus noemt na Godt ghebeeldet werden.

Eph. 4.24

Op dat zijn uytterlijck leven uyt den grondt zijns herten kome / en dat hy van binnen alſoo zy / als hy buyten voor den menſchen is. Eñ met recht ſal de inwendighe menſch veel meer zijn / dan uytwendigh geſpeurt wert. Want God ſiet in 't verborghen en

Pſal. 7.10.

Een Chriſten moet van binnē alſoo zijn gelijck hy van buytē is.

proeft herten en nierē. En of wy wel inwendigh ſoo reyn niet zijn als die Engelen / ſo ſullen wy nochtans daer nae ſuchten: ende dit geloovigh ſuchten neemt Godt aen om ons te reynighen / want de Heylighe Gheeſt helpt onſe ſwackheydt en bidt voor ons by Godt met onuytſprekelijcke

Rom. 8.26

ſuchten. Ja dat Bloet Chriſti reynight ons alſoo door 't Geloove / datter geen rimpel ofte vleck aen ons is.

Eph. 5.27.

En dat noch meer is / onſe reynigheydt / Heyligheydt en gerechtigheyt is niet eens Enghels reynigheydt / maer ſy is Chriſti gerechtigheydt /

1Cor. 1.30

Ja Chriſtus ſelve: Daerom ſullen wy onſe Heyligheyt wijd boven aller Enghelen reynigheyt en Heyligheyt

Jer. 33.16

Der Chriſtenen heyligheyt en reynigheyt

ſetten. Want ſy is Chriſtus ſelve: En deſe ontfanghene / onverdiende / uyt genade geſchoncken gerechtigheydt / reynigheyt en heylighmakingh ſal met recht lijf / ziel en geeſt vernieuwen / en een Heyligh Leven wercken. Daerom moeten wy in onſe Chriſtendom zijn als een jongh Palmboomken / dat altijt groent / opwaſt / en grooter wert: Alſoo moeten wy oock in Chriſto waſſen en toenemen.

Eph. 4.15
Col. 3.3.

Een Chriſtē groent altijt als een palmboom.

Maer ſoo veel waſt eē menſch in Chriſto / alſo veel hy in't geloof en in deuchden en Chriſtelijck Leven toeneemt / ende hem daghelijcks betert / en ſoo veel Chriſtus in hem leeft / ende dit heet groenen als een Palmboom. Een Chriſten moet hem daghelijcks vernieuwen en uytſpruyten als een Palmboom / en nemen voor zijn naem te voldoen / als of hy huyden eerſt een Chriſten waer gewordē / en ſal daghelijcks daer na ſuchten / dat hy geen valſche Chriſten bevonden werde.

Eens Chriſtē beroep.

Gelijck een yeghelijck die tot een ampt beroepē is / hem bevlytigen moet zijn beroep genoeg te doē: alſoo zijn wy tot Chriſtum geroepen met een Heylige roepinghe. Ende waer ſulcken Heylighen voor-nemen niet is / daer is oock gheen beteringh des levens / noch het groenen ende toenemen in Chriſto / jae de levendighmakende Geeſt Chriſti is daer niet. Want ſoodanigh voor-nemen om goet te doen / dat komt uyt den Heyligen Geeſt / en is die voorkomende genade Gods / die alle menſchen lockt / port en drijft.

Wijſheydt Gods roept ons Proverb. 1 21.

Wel den ghenen dieſe plaets en ruymte gheeft / en de ſtem der Wijſheydt Godes hoort / die op de ſtraten roept. Al wat een menſch aenſiet / dat vermaent hem zijnes Scheppers: daer door roept hem Godt en wil hem tot ſich trecken.

Als Godt roept dat is de rechte tijdt.

En ſoo dickwils wy dat nu mercken / dat wy geroepen ende ghelockt wer-

den / soo sullen wy stracks aenvanghen goedt te doen; want dat is de rechte tijdt / dat wy niet verhindert werden: Daer sal haest een ander tijd komen / dat wy verhindert worden goet te dencken / hooren / spreecken en doen. Daerom siet die eeuwige wijsheyt Gods dat selve voorheen / ende roept ons aen allē oorden / dat wy die tijdt niet versuymen. Siet een boom aen / die staet altijt en wacht op den Sonne schijn en op een goede invloepinghe des Hemels / en is altijdt bereydt om die selve t' ontfanghen: alsoo mede schijnt die genade Gods en de Hemelsche invloeping op u / soo ghy maer niet vande Werelt verhindert wert die selve te ontfangen. Bedenckt die korte tijdt uwes levens / hoe veel oeffeningen der Christelijcker Deughden ghy versuymt hebt / de halve tijt uws levens hebt ghy gheslapen / d'ander helft hebt ghy met eten en drincken door gebraght / ende als ghy nu sterven sult / soo hebt ghy nauwelijcks begonnen recht te leven / en goet te doen. Ghelijck een Mensch begeert te sterven / soo sal hy oock leven. Nu wilt ghy immers niet geern sterven als een godloose. En soo sult ghy oock niet leven als een godloose. Wilt ghy sterven als een Christen / so moet ghy leven als een Christen. Maer die leeft als een Christen / die alsoo leeft / als of hy huyden sterven soude. Een knecht moet altijdt bereyt zijn om voor zijn Heer te verschijnen als hy hem roept. Nu roept Godt een yghelijck door de doodt. Saligh is de knecht / dien de Heer wakende vindt / als hy komt. Hy sal hem over al zijn goederen setten. Doch wie isser die daer waeckt? Die hem vande werelt / en die na de werelt leven / niet laet verleyden. De ergernisse zijn de quade enten / die dickwils een goede boom verderven / dat hy noch groeyen noch bloeyen mach / etc.

Genaden-schijn of dat Licht Godts.

Oprechtigheydt des levens.

Hoe een Christen leven sal.

Dat XXIII. Capittel.

Een Christen / die in Christo wil wassen en toe-nemen / die moet hem van veel Wereltsche geselschappen onthouden.

Psalm 84. 2.

Hoe lieflijck zijn uwe wooninghen, Heere Zebaoth! 3. Mijn lijf ende ziel verheughen haer inden levendighen Godt.

GHy moet u onthouden van al te veel en te dickwils in't gheselschap des Werelts te wesen / want gelijck als voor't Menschelijcke lichaem niet beter is / dan wanneer het in zijn eyghen huys is: Alsoo ist voor de ziel nimmermeer beter dan als sy in haer eyghen huys is / dat is / in God rust; daer uyt sy is / daer moet sy weder in vloeyen / sal't haer wel gaen. Een creatuer rust niet beter / dan in't gheen daer sy uyt geworden is / een visch in 't water / een voghel inde lucht / en een boom inde aerde: Alsoo mede de ziel in Godt. Als David seydt. De voghel heeft een huys gevonden / en de swaluw haer nest / etc. Psal. 84.
En gelijck het niet goedt is / datmen de maegden en kinderen veel laet gaen spanceeren: also ist niet goet / dat ghy uwe gedachten ende woorden veel onder ander luyden laet weyden / houtse in't huys uwer herten / soo worden sy niet vande luyden ge-ergert. Inde Voor-hoven onses Godts groeyen de planten des Heeren / de Cederen op Lyban. Wat zijn de Voor-hoven onses Godts? 't zijn de inwendighe geestelijcke Feest-daghen des herten / en

Gen. 34. 1 2. Esa. 55. 7. 59. 13.

en die inwendighe geestelijcke Sab-
bath; en de bloeyende Lyban in de
woestijne / is de eensaemheydt des
Cant. 4.8. geeests. Soeckt die selve/ daer kondt
ghy u selven ondersoecken/ en Godts
wonderen en weldaden betrachten.
Menigh Mensch heeft behaghen om
kloecke spitzvindighe dinghen te le-
sen/ en ondersoecken / daer door doch
het hert meer geerghet als gebetert
N. werdt. Wat nu de ruste voor't hert en
betering des levens mede brengt/ dat
Niet te gebruycken dat niet en betert. sal niet gehoort / gesproken / gelesen
of gedacht werden. Want de boo-
men des Heeren sullen alsteeghs was-
sen en toenemen in Christo. PAULUS
heeft hem gehouden als een die niet
1. Cor. 2.2 meer wist dan IESUM CHRISTUM
den ghekruysten. Daerom de Hey-
lighe mannen Gods haer altijt be-
vlijtigt hebben in stilheyt met innige
aendacht goddelijck te leven / ende de
Hemelsche Geesten gelijck te werden.
Ende in Godt te rusten / dat is de
hooghste rust der zielen. Daerom
„ heeft een van die selve geseydt: Soo
„ dickwils ick onder de menschen ben/
„ soo kome ick minder dan een Mensch
weder te huys. Want die Mensch-
Beschrijvingh des menschen. heydt bestaet inde gelijckenisse Gods/
daerom dat Godt den mensch aldus
beschrijft / dat den mensch een beeld
zy dat Hem gelijck is: Hoe ongelijc-
ker God/ hoe minder mensch / maer
hoe de mensch hem meer tot Godt
wendt/hoe hy Godt gelijcker werdt:
Maer sal de mensch sich tot God
wenden/soo moet hy hem vande We-
't Zaedt Godts brenght godlijcke vrucht. relt afwenden. Een yegelijck zadeken
brenght een vrucht voort / die hem
gelijck is: alsoo / is dat zaedt Gods
in u/namelijck de Heylighe Geest/en
dat Woordt Gods / soo sult ghy een
Esa. 61.3 boom der gerechtigheydt zijn / een
Ergerlijcke woordt bevleckt de ziel. Plantjen tot lof en prijs Gods/ Me-
nichmael wordt een woord gespro-
ken/of men spreeckt het selver dat het

I. Boeck.

een doorn in zijn hert wort / welck
de ziel verwondt. Daerom ist voor
niemandt sekerder en veyliger / dan
so hy t'huys blijft / en oock zijn ge-
dachten / woorden ende sinnen in't
huys zijns herte behoudt. Men leest
van den Philosooph DIOGENE, Beesche Menschē geen menschen.
dat hem een seker persoon quelde met
dese sluyt-reden: wat ick ben/dat zijt
ghy niet. Ick ben een mensch / daer-
om zijt ghy gheen mensch/ en dat hy
antwoorde : 'tbesluyt is niet goet/
maer begint van my so ist goet. Wil
yemand veel spreken leeren / so leert
hy te vooren wel swijghen / want
veel te klappen heet niet wel te spre-
ken. Wil yemant wel regeeren / die
leert te vooren wel onderdanigh we- Deught wordt uyt tegenspoet gheboren.
sen / want niemandt kan wel regee-
ren / die Godt niet selver onderda-
nigh en gehoorsaem is. Wil yemant
rust en vreede int hert hebben / soo Groote rust ende onrust.
beware hy zijn mondt wel / en be-
neerstighe hem een goede conscientie
te hebben. Want een quade con-
scientie is de grootste onrust / noch-
tans vindt oock een quade conscien-
tie zijn rust in Christo door boete
en bekeeringh. Ghelijck als No- Beduydingh der Arcke. Gen. 8.9.
achs Duyfjen nergens yet vandt /
daer het mochte rusten / dan alleen in
de Arcke / daerom quam het weder;
de Arcke is Christus en zijne Chri-
stenheydt / die maer een deur of ven-
ster heeft / dat is de boete / daer door
men tot Christum ingaet ; en ge-
lijck dat Duyfjen haest weder quam
tot de Arcke / alsoo moet ghy haest
weder inkeeren in u herte tot Chri-
stum uyt alle de wateren deser We-
relt / of ghy sult geen ruste vinden.
Zijt ghy nu onder de luyden en moet Niet sonder vreese te gebruycken.
de Werelt gebruycken / doet het
met vreese en ootmoedigheyt son-
der sorghloosheydt / en zijt als een
jongh boomken aenden staf der oot-
moedigheydt en Godt - vreesent-

I 2 heydt

heydt gebonden / op datter gheen storm-wind op stae / en u verbreecke. Hoe dickwils wordt menigh man bedroghen / die de Werelt al te sorgelooselijck gebruyckt. Gelijck de Zee niet te vertrouwen is / also is de Weerelt niet te vertrouwen. Want die uytterlijcke vermakelijckheydt en troost der Werelt kan haest in een onweder verkeeren / ende des Werelts vreugt kan haest een quade conscientie maken. O wat een goede conscientie behoudt die mensch / die geen vergänckelijcke vreughde soeckt / ende hem nimmermeer met dese Weerelt bekommert! O wat een gheruste en vreedsame conscientie heeft hy / die alleen godlijcke dinghen betracht / en al zijn hope op Godt stelt! O wat een groote ende soete troost soud die van Godt hebben / die hem niet op des Weerelts troost verliet! Hoe menigh mensch soude dickwils zijn bekeeringh / beteringh en Heylighe aendacht by hem selven vinden / die hy nu by ander luyden verliest / want in u hert vindt ghy dat gheene / dat ghy buyten het selve verliest. Een boomken wast niet beter dan in zijn eyghen grond en aerde: alsoo wast de inwendighe Mensch niet beter dan inde binnenste gront des herten / daer Christus is. Blijdschap en droefheydt heeft des Menschen Conscientie: gebruyckt ghy goddelijcke inwendighe dingen / soo wort u conscientie uwe inwendighe vreught / maer ghebruyckt ghy uytterlijcke wereltsche dinghen / soo wortse u een inwendighe droefheydt en herten leedt. Soo dickwils een aendachtige ziel haer om de sonde bedroeft / soo dickwils beweentse haer selven heymelijck / en vindt de traen-fonteyn en tranen-springh-ader / met den welcken sy haer alle nacht in't Gelooft en den geest door den Name Jesu

Ware rust ende troost

Esa. 48. 22 De godloosen hebben gheen vrede.

Den aerdt der conscientie.

Salighe droefheyt.

2. Cor. 6. 10.

wascht en reynight / op datse heyligh ende weerdich mach zijn om in te gaen in dat verborgen Alderheyligste / daer Godt heymelijck met haer spreken mach. En dewijl Godt een verborghen Godt is / soo moet hem de ziele heymelijck werden / met den welcken hy spreken sal / Ick sal hooren / wat de Heer in my spreken sal. Doe ick den Heer sochte / antwoord hy my / en verloste my uyt al mijn vreese. 7. Doe dese ellendighe riep / hoordet de Heere / en hielp hem uyt alle zijn nooden. Heer / vroegh woudet ghy mijn stemme hooren / vroegh wil ick my tot u schicken / en daer op mercken. Maer sy wert soo veel te heymelijcker / soo veel sy vander werelt af-gescheyden is. Gelijck de Patriarch Iacob, doe hy van zijn kinderen en vrienden af-trock / so spraken Godt en de Engelen met hem. Want Godt en de Engelen hebben een heylige ziele boven maten lief en latense niet alleen.

Esa. 45. 15

Psal. 85. 9

Psal. 34. 5 Godlijcke aenspraeck

Psal. 5. 4

Hoe Godt in't verborghen met ons spreeckt Gen. 32. 24.

Dat XXIV. Capittel.

Vande liefde Gods en des naesten.

1. Tim. 1: 5.

De summa aller gheboden is, Liefde uyt een reyn hert, en een goede conscientie, en van een ongeveynst geloove.

IN dit Spreucxken leert ons d'Apostel de hooghste en edelste Deught der liefde / en gheeft ons daer van vierderley bescheydt: Ten eersten seydt hy: soo is sy een summa aller Geboden. Want de liefde is de verbullinge des Wets / inde welcke alle Geboden begrepen zijn / sonder de welcke oock alle Geboden

Reyne liefd Gods
boden en Deughden vruchteloos en krachteloos zijn. Daer na sept hy: De ware liefde sal komen upt een reyn hert. Dit woordt begrijpt in hem de liefde tegens Godt / dattet hert reyn sy van alle werelts liefde / daer voor ons Joannes waerschout.
1. Joan. 2. 15. Lieve kinderkens / hebt de werelt niet lief / noch al wat inde Werelt is / als daer is / ooghen-lust / vleyschs-lust en een hooveerdigh leven / en de Werelt vergaet met hare lusten / maer die de wille Gods doet / die blijft inder eeuwigheyd. Wie nu van aller Creaturen liefde een reyn hert heeft / alsoo dat hy hem op geen tijdtlijck dingh / het heet dan soo het wil / verlaet / oft eenighe rust zijns herten daer op set / maer alleen op Godt / ge-
Psa. 73. 25 lijck David / Heer / wanneer ick u slechts hebbe / soo vraegh ick niets na Hemel en aerde. 26. En wanneer my oock lijf en ziel versmachtede / soo zijt ghy doch altijdt mijns herten troost / en mijn deel. Dese liefde komt upt
Liefd upt een reyn hert. een reyn hert. Item / als het oock met lust en blijschap geschiedt / ge-
Psal. 18. 2. lijck David / sulcken reynen liefde Gods beschreven staet: Hertelijck lief heb ic u Heer / Heer mijn Stercke. 3. Mijn Rot-steen / mijn Verlosser / mijn Burcht / mijn troost / mijn Godt / op dien ick betrouwe / mijn Schilt en Hoorn mijns Heyls / en mijn beschutter.

Ten derden leert ons d'Apostel / dat de liefde sal wesen upt een goede conscientie. Dit gaet nu de liefde des naesten aen / datmen zijn naesten niet lief hebbe om gewin of profijt: Want dat is een valsche liefde / upt een quade conscientie: dat hy oock wetens zijn naesten geen leedt doe met woorden ofte wercken / hem niet heymelijck of opentlijck veet en drage / haet / nijd / toorn of gramschap in't hert drage / dat hem zijn conscientie niet voor Godt in zijn gebedt beschuldige. Ten vierden sal / de liefde zijn upt een ongeveynst Geloove / datmen niet teghen zijn Geloof en Christendom handele / Godt heymelijck of opentlijck versaecke / in't kruys of voorspoedt / in ongeluck of geluck. En dat is de summa van dit spreucxken. Nu willen wy elck deel na den anderen besien. 1. Ten eersten sept de Heylige Apostel Paulus: De liefde is de summa aller geboden / dat is / de liefde / soose upten waren geloove komt / is dat alder edelste / beste en hooghste werck en de vrucht des Geloofs / dat een mensch doen kan / en dat Godt alderbest behaegt. Want God eyscht geen groote / hooge en swaere wercken van ons om hem daer mede te dienen / maer heeft den swaren Godsdienst des Ouden Testaments / en alle die gheboden in't Gheloof en de Liefde verandert / en ons daer toe den Heyligen Geest gegeven: Godt heeft zijn liefde door den Heylighen Geest in onse herten uptgegoten / daer hooren wy den rechten oorsprongh deser deughden. Daerom is de liefde nu geen swaer werck maer licht voor een vroom geloovigh Mensch. Zijn geboden / sept Joannes / en zijn niet swaer / naemelijck voor een verlicht Christen / overmits dat de Heyligen Geest een vrywilligh / goet hert maeckt. God eyscht oock geen groote konsten en geschicktheyt van ons / maer alleen de liefde / als die selve oprigh ende van herten is sonder valschepdt: dat is / Gods wel behagen / daer in hem God meer verlustigt en verblijt / en hem meer behagen laet / dan alle konsten en wijsheyt der Werelt. En voorwaer soo de liefde niet is by alle wijsheydt / kunst / wercken en alle gaven / so deugt noch en gelt het alles niet / ja't is doodt / gelijck een lijf sonder leven. Groote ge-

Marginalia (right column): 1. Joan. 3. 20. — Liefd upt ongeveynsden geloove. — Godt eyscht geẽ hooge werckẽ vã ons. — Rom. 5. 5. — Liefd is geẽ swaer werck of ghebodt. 1. Joa. 5. 3 — Godt eyscht geẽ groote kunst van ons. — Sonder liefd zijn alle wercken ende gaven niet weert.

1.Cor.13.1 23. gheschicktheydt is gemeen den Heydenen en Christenen / groote wercken zijn gemeen den geloovigen ende ongeloovighen / alleen de Liefd is de rechte Proef van een Christen / en schept dat valsche van't goede. Want waer geen liefde by is / daer is niet goets by / alwaert dattet noch soo kostelijck ende groot scheen. d'Oorsaeck is / dat God daer met by is: want God is de Liefde / en wie inde liefde blijft / die blijft in Godt en God
1.Joa.4.16 in hem / De Liefde is oock lieflijck beyde God en den menschen / oock den ghenen diese oeffent. Want alle andere kunsten gheschicktheyt en wijsheydt / alsmen die selve ondergrondet / verteeren de liefde / maken sorge / moeyte en arbeydt / die des lijfs plaghen en pijn zijn; alleen de liefde betert / verquickt / onderhoud beyde lijf en ziele / en schadet niemandt / maer brenght haer rijcke vruchten voort. Want die lief heeft / krijght liefde te loon / de deugt is haer selven een loon / sond ende schande loonen qualijck. Alle krachten des lijfs ende der zielen nemen anders af / en worden moede: maer de rechte liefde wordt niet moede / en houd nimmermeer op / daer anders alle kennisse / spraken /
1.Cor.13:8 13: oock 't Geloove selve ophouden sal.
Rom. 13: 10: Al wat God behagen sal in ons doen / dat moet uyt Godt komen. Want Godt behaeght geen dingh / dat hy niet selver in ons werckt. Maer God is selver de Liefde / daerom moet het alles uyt het Geloove komen / dat Godt behagen sal / ende uyt de liefde dat den Mensch profijtelijck eñ dienstelijck sijn sal / sonder alle eyghen eer en nut. Aldus moet oock dat gebedt uyt hertelijcke liefde komẽ. Gedenckt nu wat voor een gebedt uyt sulcken hert komt dat vol toorns en vyandschaps is. Ende of schoon sulcken mensch 't gantsche Psalm-boeck alle

Liefd maeckt alle dingh lieflijck eñ beswaert niemandt.

Wat uyt de Liefd gaet dat gaet uyt God ende behaeght Godt.

daghe badt / soo ist nochtans alles voor Godt een gruwel. Dat waere aenbidden bestaet inden Geest / in't Geloove / inde Liefde / en niet inde woorden. Ghedenckt aenden Heere Christum / die met een ontferment herte seyde: Vader vergeeft het hen. Wie Godt niet lief heeft / die bidt oock niet: maer wie Godt hertelijck lief heeft / dien is het bidden een vreught. Wie Godt lief heeft / die dient hem van herten / wie hem niet lief heeft / die dient hem oock niet / alwaert dat hy oock d'een bergh op d'ander konde setten. Daerom mach den mensch niet beters noch profijtelijckers gheschieden / dan als Godts liefde in hem verweckt wert. 't Geloof sal alles in een Christen doen / wat hy door de liefde doet / gelijck de ziel alles door het lichaem doet. De ziel siet / hoort / smaeckt / en spreeckt door 't lichaem: alsoo sal de liefde alles in u doen / eet ghy / drinckt ghy / hoort ghy / spreeckt ghy / straft ghy / prijst ghy / laet het alles in der liefde gheschieden / gelijck als het in Christo toeginah. Hy deed alles in der liefde. Siet ghy dan uwen naesten aen / soo siet hem met barmhertighe liefde aen / hoort ghy hem / soo hoort hem met liefde / spreeckt ghy met hem / soo spreeckt met ontfermingh. Behoudt de wortel der liefde altijt in u door 't Geloove / sy mach niet dan goet uyt u geven / en ghy sult beginnen de Gheboden Godts te vervullen / die allegader in de liefde besloten zijn / daerom oock een H. Leeraer 1Cor. 6:7
seyt: O ghy liefde Gods inden Heyligen Geest / een soetigheydt der zielen / en des eenighen goddelijcken levens der menschen / wie u niet heeft / die is levendigh doodt / wie u heeft / die sterft voor Godt nimmermeer. Waer ghy niet zijt / daer is des menschen leven een ghestadigh sterven: waer

Wie Godt lief heeft bidt geern ende recht.

't Gheloof sal alles in dẽ mensch doen ende laten door de Liefde.

Als wy met onsen naestẽ handelen moet als inder Liefde gheschieden.

Lof der liefde.

,, waer ghy zijt / daer is des menschen
,, leven een voor-smaeck des eeuwigen
,, levens. Siet aldus is de liefde de summe aller geboden. 2. Js/ hoe de mensch Godt sal lief hebben uyt een reyn herte. 't Hert sal reyn zijn van alle werelts liefde/ God sal den mensch 't hooghste en beste goet zyn. De Heer is mijn goed en myn deel/ ghy onderhoud myn erfdeel. De Heer kent de daghen der vromen/ en haer goedt sal eeuwighlijck blijven. 4. Hebt uwen lust aen den Heere/ hy sal u geven wat u hert wenscht. Aen Godt sal den mensch zijns herten lust en vreught hebben. Daerom sal Godt onse ziele dat liefste zijn/ dewijl Hy dat hooghste en beste goedt is/ dewijl hy alle Goet en alle Deught selfs is. Want Godt is niet dan enckel ghenade / liefde / vriendelijckheyt / ghedult/ trouwe / waerheydt/ troost/ vrede/ vreughde/ leven en salighheyt / en dit alles heeft hy in Christo wegh gelept / wie die heeft die heeft dit alles: En wie God lief heeft/ die heeft Gods waerheyd/ barmhertigheyt / goetheydt en alle deughden lief. Want een rechte liefhebber Gods heeft al 't geen lief/ dat Godt lief heeft / en heeft een verdriet in al 'tgeen/ dat God verdriet. Daerom salmen die gherechtigheydt lief hebben/ om dat God selve de gerechtigheyt is; daerom salmen de waerheydt lief hebben / om dat God selve de waerheydt is; daerom salmen de barmhertigheyt lief hebben / om dat God selfs de barmhertigheydt is / daerom salmen sachtmoedigheyt en ootmoedigheydt lief-hebben/ om des sachtmoedigen en ootmoedigen herts Christi wille. Daer-en-tegens hatet een ware lief-hebber Gods alle ondeugt / om datse tegens Godt is/ en Gods vyant/ en een werck des Duyvels. Daerom laet een lief-hebber Gods de leugen / om dat de Duyvel een Leugenaer is / en soo voorts van alle ondeughden/ etc. En een yegelijck mensch die de ondeughden lief heeft/ als leugen en ongerechtigheyd/ die is een Duyvels kindt. En een yegelijck mensch die Christum als een Heyland en Saligmaker Lief heeft / die heeft oock dat Exempel des Heyligen Levens Christi lief / te weten zijn ootmoedighheyt/ sachtmoedigheydt/ verduldigheydt/ etc: Ende die is een kindt Gods. En een su cke liefde van reyner herten moet ghy van Godt bidden/ dat hyse in u aensteke door de Liefde Christi/ en God steeckt geern dese liefds-vlammen aen in u hert / als ghy hem slechts daerom biddet / en hem slechts u hert daer toe langet/ en dat selve alle dage / ja alle ure en ooghenblick. Js de liefde swack en kout/ Ja gaet die by wijlen in u uyt/ en ghy struyckelt / Ey soo staet toch weder op/ steectse weder aen; dat eeuwige Licht de liefde Gods/ is daerom niet uytgelescht / hy sal u weder verlichten; doch ghy sult God dagelijcx bidde/ dat hy die godlijcke liefds vlammen nimmermeer in u hert laet uytblusschen. Dat is nu de liefde uyt reyner herten/ dat reyn is van alle des Werelts liefde ende der creaturen. 3. Liefde uyt een goede conscientie/ is de liefde des naesten: De liefde Gods en des naesten is eenigh/ en moet niet gedeelt of van een gescheyden werden; die ware godlijcke liefd kan niet beter gemerckt en beproeft worde/ dan aen de liefde des naesten. Want soo wie daer seydt dat hy Godt lief heeft / en haet zijnen broeder / die is een leugenaer. Want wie zijne broeder niet lief heeft/ dien hy siet/ hoe soud hy Godt lief hebbe/ die hy niet siet? En dit gebod hebbe wy van hem/ dat wie God lief heeft; dat die oock zijnen broeder lief hebbe. Dat is/ de liefde Gods kan niet wonen by een menschē-vyand of in een

Marginalia: Godt des menschen hooghste goedt. Psal. 16.5. Psa. 37. 18 — 't Beste sal liefste zijn — Waerom men de deught lief hebben sal — Waerom on-deugt te haten. — Joa. 8. 44 — De eeuwige Liefds vlammen worde niet uyt-gheblufscht. — Liefde Gods en naeste kan niet ghescheyden werden. — 1. Joa. 4. 20. 21.

in een vyandigh hert. Item/als ghy geen barmhertigheyt bewijst aen uwen broeder/dien ghy siet/en die uwe barmhertigheydt behoeft / hoe soud ghy Godt lief hebben / die u niet behoeft? 2. 't Geloove vereenight met
Joa. 4, 16. God/de liefde met de menschen. Wie inde liefde blijft / die blijft in Godt en God in hem. Gelijck als lijf ende ziel een mensch maken / alsoo toont het Geloof en de Liefde Gods en des Menschen wie een ware Christen is. God meynt het met allen menschen hertelijck goedt / wie dat oock doet / die is eenes herten en sins met Godt/ wie 't niet doet die is teghen Godt en Godts vyandt / dewijl hy zijns naesten vyandt is. 2. Maer het is der
Liefde duldt ghebreken. liefden aert/ datse haer voornamelijc over de gebreken hares naesten ontfermt. En voorwaer de ghebreken uwes naesten zijn u een spiegel / dat ghy oock uwe swackheydt aen hem soud leeren kennen / dat ghy oock een mensch zijt. Daerom sult ghy zijne swackheyt en last met verduldigheyt / ootmoedigheydt en sachtmoedigheydt helpen draghen. 3. En sulcke
Medelijden mette swacken. ke luyden die niet uyt moedwillige boosheydt struyckelen / maer alsoo verrascht werden / die komen haest weder te recht / straffen haer selven/ en bekennen haer schuldigh: met dese salmen haest mede lijden hebben / en sich over haer ontfermen: die sulcx niet doen / die hebben niets vande sachtmoedige Geest Christi. Want alsmen des naesten ghebreken soo
Ghebreck der liefde. scherpelijck oordeelt sonder medelijden/ dat is een seker teecken / dat aen sulcken mensch die barmhertighe liefde Gods en des Heyligen Gheests ontbreeckt / en dat hy Godt niet by hem heeft. Want een oprecht Christen/ die met den Geest Christi ghesalft is/die verdraeght alle menschen met een medelijdende ontfermingh/ en in een ontfermende liefde / gelijck als Christus heeft gedaen/en ons met zijn Exempel voor-gegaen is: en hier aen mach hem een yder Christen proeven. Want soo wie de liefde des naesten niet by hem vindt / van dien is oock de liefde Gods ghewecken / jae Godt selve / daer voor dat hy sal verschricken en van herten Boete doen/hem met zijn naesten versoenen/ soo sal God met zijn Liefde weder tot hem komen. Alsdan ist alles/wat de mensch doet in 't Geloove ende in der liefde weder goet / heylich ende goddelijck. Dan oeffent een mensch Gods liefd ende barmhertigheyt met vreugde om de inwoonēde liefde Gods/en 't is hem een vreught goedt te doen/gelijck Godt inde Propheten spreeckt. 4. Buyten de Liefd ist alles Duyvelsch/wat aen den Mensch is/ en alles inden grondt quaedt. En dat is de oorsaeck waerom dat de Sathan niet goets doen kan / om datter geen liefde by hem is noch teghens Godt / noch teghen den menschen/ daerom ist oock alles in den grondt quaet/ wat hy doet. Want hy soeckt en heeft niet anders voor in al zijn doen/ dan Gods oneer/ ende des naesten verderf / ende op dat hy zijn vyandschap teghens Godt en de menschen volbrenghen mach / daerom soeckt hy sulcke vyandelijcke herten/ door de welcke hy zijn nijdt en toorn oeffene. Daer aen proeftmen dan / welcke Gods ende des Satans kinderen zijn. 1 v. Liefde uyt ongeveynsden Geloove/dat is/Godt te ghelijck lief hebben in geluck ende ongeluck. Die Godt hertelijck lief heeft/die latet hem wel behaghen / alles wat Godt behaegt. Wie God lief heeft/ die moet oock zijn Cruys lief hebbē/ dat hem God toeschickt/ghelijck wy sien aen Christum onsen Heere / hoe ghewilligh hy zijn Cruys op hem nam/

Waer gē liefd is/ daer is Godt niet.

Jer. 32. 40

Waerom het al quaet is dat de Satan doet.

Wie Godt lief heeft die heeft oock al de wercken Gods lief/ oock de straffe.

nam / want het was Godts wille. Ick moet met een Doop gedoopt worden / en hoe is my ſoo bangh eer
Luc. 12. 50 ick 't volbrenghe ſeydt hy. Daerom hebben alle Heylighe Martelaren haer cruys met vreugden gedragen.
Schoone gelijckenis Den ghenen die Godt hertelijck lief hebbẽ / is oock haer cruys niet ſwaer te draghen / want haer cruys is Chriſti Jock. Is dat de Magneet of Zeylſteen een ſwaer yſer na hem treckt / ſoude dan niet die Hemelſche Magneet / namelijck de Liefde Gods / na hem trecken de laſt van ons cruys / datſe licht en ſacht werde / als sy een menſchelijck hert beroert? Ende iſt dat de suycker een bitter kruydt ſoet maeckt / hoe ſoude dan de ſoetigheyt der Goddelijcke liefde dat bittere cruys niet ſoet maken? Daer uyt is die hooghe verduldigheyt en groote vrymoedigheydt der Heyliger Martelaren gekomen / want Godt heeftſe in zijn Liefde droncken ghemaeckt / etc.

Dat XXV. Capittel.

Vande Liefde des naeſten in't byſonder.

2. Petr. 2. 19.

Van wien yemandt overwonnen is, diens dienſt-knecht is hy.

De ſwaerſte dienſtbaerheyt / is de ſonde dienen. DAER is gheen ſwaerder noch harder dienſtbaerheyt / dan als yemandt de ſondelijcke genegentheden dient / en inſonderheyt vyandſchap / want die ſelve bindt en belaſt alle krachten des lichaems ende der zielen / ende laet den menſche geen gedachten vry. Maer wie de liefde oeffent / die is recht vry in zijn hert / en die is geen knecht noch ſlave des toorns / des nijds / der gierigheydt / woeckers ende mammons / der hooverdy / leughen en faem-rooving. De liefde maeckt hem van dit alles vry / en laet haer alſo niet overwinnen van die ſchandelijcke ondeuchden / ende ſulcken menſch is recht vry in CHRISTO door den geeſt der vryheydt. Want waer de geeſt is / daer is vryheydt. 2. Cor. 3. 17. Sulcken menſch / die inde Liefde Chriſti wandelt / die is gheen ſlave der ſonden en lijf-eyghen knecht der vleyſchelijcker geneghentheden ende begheerten meer / want de geeſt der Liefde Gods heeft hem vry gemaeckt en gereynight van de vleyſchelijcke luſten. De Gheeſt Gods ver nieut / reynight / maeckt het hert vry. Nu ſien wy hoe de Liefde Gods haer over alle menſchen ſtreckt / 't welck hy niet alleen in zijn woordt / maer oock in de gantſche nature betuyght. Want hy heeft den menſchen in't gemeen den Hemel gegheven / die bedecktſe alle / die is mijn en mijnes naeſten; alſoo is de Son mijn ende mijnes broeders / en de hooghſte moet alſoo wel als de laeghſte vande alghemeene Son / Lucht / aerdt ende water leven. Spieghel der alghemeyner liefde. Ghelijck het God nu met ons meynt / ſoo ſullen wy het oock met onſen even menſch meynen. Want Godt heeft hem ſelven hier mede ons tot een exempel voorgeſtelt / dat hy tegen ons alle gelijck geſint is / d'een niet meer of minder lief heeft dan d'ander. God heeft ons alle gelijck lief Dat is / hy heeft ons alle in Chriſto even lief / hy ſiet geen perſoon / weerdigheyt of verdienſt aen. En gelijck hy teghen ons geſint is / alſoo ſullen wy oock tegen onſen naeſten geſint zijn / en gelijck wy ons tegen onſen naeſten draghen ſullen / alſoo wil hy hem oock teghen ons draghen. Hy heeft het alſoo in onſe hert geleydt / om ons daer mede te overtuyghen / gelijck hy teghen ons geſint is / alſoo ſullen Proef der Liefde Gods.

wy oock teghen onsen naesten gesint zijn. Daerom leydt nu de Proef in onse herten en conscientien / daer souden wy in gaen / ende ons selver vragen/hoe wy met onsen naesten staen/ wel of qualijck/soo als wy ons nu bevinden/soo staen wy oock met Godt. Want gelijck wy onsen naesten doen/ alsoo wil God ons oock doen / dat is te segghen/by den Heylighen zijt ghy heyligh/en by den verkeerden zijt ghy verkeert / dat is / hebt ghy een verkeert hert teghen u Broeder / soo is Godt u oock teghens. Daerom is ons nu onse naesten tot een Proef gestelt vande Liefde Gods / dat is/ Godt wil ons aen onse naesten proeven / of onse liefde tegens hem oprecht is. Want God behoeft niet een stofken van onse dienst / maer onse naeste heeftse van noode. Daerom heeft het Godt soo nauw op onsen naesten gericht / en op onse conscientien gelept / dat wy ons in allen dinghen na hem sullen richten / en in alles / jae alle ure alsoo teghen onse naesten gesint zijn / als God teghen ons.

Ons naesten is onse proef.

Want niemandt van ons kan sonder zijns naesten versoening by God in genaede blijven/aen Gods zijde heeft het geen noodt. De sonden des gantschen werelts zijn t' eenemael wech genomen / en daer is volkomen verghevinghe verkregen door den Doodt Jesu Christi. Want wy alle zijn die knecht welcken den Coning alle zijn schult upt ghenaden quijtscheldt / als hy niet hadde te betalen. Maer hier na als de knecht met zijnen broeder soo onbarmhertigh handelde / deed de Coningh zijn vergevingh weder te niet / en wordt alsoo die boose knecht om zijns broeders wille verdoemt / en dit beslupt daer op ghegheven: Alsoo sal mijn Hemelsche Vader u oock doen / etc. Item/ even met de selfde mate daer ghy mede metet / salmen u weder meten.

Godt wederroept zijn vergevingh als wy niet vergeven willen.

Mat. 18. 35. 51. 24.

Alsoo is alsins een yder mensch niet voor hem selven alleen / maer oock voor zijnen naesten. Want soo sterck is dat Gebodt vande liefde des naesten/dat wanneer het gebroken wert/ soo wijckt de Liefde Gods van ons af/ en de Mensch wordt stracx vande strenghe rechtveerdigheyt Gods geoordeelt en verdoemt. Als wy dit bedachten / soo soud een mensch nimmermeer op den anderen vertoornen/ en de Son over zijn toorn niet laten onder gaen. Want oft Christus wel met zijn Doot aenden cruyce al des werelts sonde eenmael gantsch en volkomen geboet en betaelt heeft / en dat alsoo die eeuwige Coningh ons allen onsen groote sonde upt ghenaden quijtgescholden en vergevē heeft: nochtans soo wy onsen broeder haten/ hem niet lief hebben noch vergeven / soo sal de gantsche verdienst Christi aen ons verloren en te vergheefs zijn / daer ons doch te voren die eeuwighe Salighept door Christum verworven was. Soo geheel heeft ons Godt aen de liefde des naesten verbonden / dat hy niet wil van ons bemint werden sonder onsen naesten/ Versien wy dit nu / soo hebben wy't by Godt oock versien. Ende even daerom heeft God d'eene mensch niet beter willen scheppen dan d'ander / op dat wy gheen oorsaeck hadden d' een d'ander te verachten / en ons boven een ander te verheffen / maer dat wy onder malkanderen / als kinderen eenes Vaders in vreed en eenigheydt souden leven / en een gherustighe conscientie hebben. Haet ghy nu uwen Broeder / soo haet ghy Godt / die u sulckx verboden heeft/ ende soo haet u Godt wederom. Veracht ghy uwen broeder / soo veracht u Godt wederom. En dat is u oordeel ende verdoemenis / en verliest t'eene-

't Gebodt der Liefde.

Eph. 4. 26 6. 9.

Christi verdienst heeft in een onversoenlijc hert gheen plaets.

Oorsaeck der liefde.

t'eenemael de vergheving der sonden/ die dierbaere verdienste Christi en zijne Verlossinghe. Want het is onmogheljjck des Bloedts Christi / t'welck upt Liefde vergoten is/ met vyandeljjcke herten vruchtbaerljjck deelachtich te werden. Ja wy sien upt die gheljjckenis. etc/ Dat Godt niet soo seer vertoornt over die groote schuldt van tien duysent ponden/ als over die onbarmhertigheydt. Want de schuldt kan hy vergeten / maer die onbarmhertigheydt niet. Daerom sullen wy aen't goddeljjcke besluyt dencken / alsoo sal u uwe Hemelsche Vader oock doen.

Godt vertoornt over gheen sond soo seer als over onbarmhertigheydt. Mat. 18. 23.

Dat XXVI. Capittel.

Waerom men ons naesten sal lief hebben.

Rom. 13. 8.

Zijt niemandt niet schuldigh, dan dat gy malkanderen lief hebt, want wie den anderen lief heeft, die heeft de Wet vervult.

Mich. 6. 6

WY lesen / dese vraghe en antwoord: Waer mede sal ick den Heere versoenen? Met buyghen voor den hooghen Godt? Sal ick hem met Brandt-offeren en jarighe kalveren versoenen? 7. Meynt ghy / de Heer hebbe een wel behagen aen veel duysent rammen / of aen Oly/ wanneer daer schoon groote stroomen waren? Of sal ick mijn eerste Soon voor mijn overtreding geven/ of mijns ljjfs vrucht voor de sonde mijner zielen? 8. Het is u geseyt/ mensche/ wat goet is/ en wat de Heer van u eyscht / namelijck / Godts Woordt houden / liefde oeffenen/ en ootmoedigh zijn voor uwen Godt. I. Boeck.

In dese vraegh en antwoordt leert ons de Propheet / waer in de rechte ware Gods-dienst bestaet/ namelijck/ niet in upterlijcke Ceremonien ofte offerhanden / want wat kan een mensch God geven? 'tis doch te voren alles zijn / en hy behoeft ons gantsch niet. Hy werdt oock niet versoent door Menschlijcke offerhanden/ of men schoon een mensch wilde offeren/ want dat heeft hy niet bevolen en 'tis hem een gruwel/ en het streckt tot smaet van die eenige Soen-offer/ die door Christum alleen geschiet is/ den welcken Godt daer toe verordineert heeft / dat hy des werelts sonde soude draghen: maer de rechte ware Gods-dienst / die Godt behaeght / bestaet inwendigh in een reyn Geloove / 'twelck de Propheet hier noemt Gods Woordt houden; in de oeffeningh des Geloofs / der liefde en barmhertigheyt/ en niet in offerhande maer in ware ootmoedigheyt gelijck David seyt: De offerhanden / die God behagen/ zijn een beanghste geest/ een beanghst ende verslaghen hert sult ghy God niet verachten. Aldus moet de ware Gods-dienst upt de grondt des herten komen / upt het Geloove / liefde en ootmoedigheydt. Daer toe vermaent ons d'Apostel Paulus: Welcke spreuck is een aenprijsinghe der Liefde / en een schult die men zijn naesten al gedurig schuldigh blijft/ daer mede konnẽ wy God recht dienen. Want men kan Godt nergens mede dienen dan met het geẽ/ dat hy selver in onse herten werckt: Overmits dat God te dienen niet anders is als den naesten te dienẽ met liefd en weldaet. Tot sulcke liefde wil ons d'Apostel vermanẽ/ en gebruyckt daer toe een seer lieflijck bewijs reden/ 'twelck den genen seer beweegt/ die de Christeljjcke deugden lief hebben/ en seyt: De liefd is een soo heerlijcke deught/

Waer in de ware Godsdiẽst bestaet.

Waer upt de Geestelijke offerhanden. Psa. 51. 19

Rom. 13. 8

Lof der liefde.

deucht / daer in alle deughden begre-
pen zijn / ende is de vervullinge des
wets. Welck argument d' Apoſtel
daerom niet gebruyckt / dat wy met
onſe liefde die wet volkomelijck kon-
nen vervullen / en daer door de ſalig-
heydt en het eeuwige Leven verdie-
nen / 'twelck voorwaer ſoude ghe-
ſchieden / ſoo onſe liefde volkomen
ware: maer op dat hy ons de voor
treffelijckheydt en weerdigheydt van
deſe deught ſoude in planten / om ons
oock tot die ſelve te bevlijtigen. On-
ſe gerechtigheydt en ſaligheyt is op
JESUM CHRISTUM gegront / en
op zijn verdienſt / welcken wy ons
toe-eyghenen door't Geloove. Wt die
ſelve gerechtigheydt vloeyt nu de lief-
de teghen onſen naeſten / met alle
Phil.1.11. andere deughden / ende worden vruch-
ten der gherechtigheydt genoemt tot
lof en prijs Gods. Dewijl dit nu de
heerlijckſte en grootſte deucht is / ſoo
willen wy noch breeder daer van
handelen / en noch eenighe bewijs-re-
denen en gronden hooren om ons
in de liefde te meerder te ſtichten. 1.
De beweeglijckſte oorſaec der liefde. 't Beweeglijckſte argument is / God
is de liefde / en wie in de liefde blijft /
die blijft in Godt / en Godt in hem.
1 Joa.4.16 Wie ſoud niet geern in Godt willen
zijn en blijven? En wie woudt niet
geern dat God in hem zy ende blijve?
Daer-en-teghen / wie woud geern /
dat de Satan in hem ware / en hy in-
den Sathan? Maer dit geſchiet / als
de liefde daer niet is / maer vyand-
ſchap. Want de Duyvel is een men-
ſchen-vyand / en Godt een lief-hebber
der menſchen. Hier toe behoort / dat
Joannes ter voorſeyder plaetſe voor-
He teeckẽ der kinderen Gods is d: liefde der ſeydt: 7. Wie lief heeft / die is uyt
Godt geboren / ende kent Godt / hier
aen worden de kinderen Gods geo-
penbaert / en de kinderen des Sa-
thans. Js dat nu niet trooſtelijck een
kindt Gods te zijn en uyt God gebo-
ren / ende God recht te kennen? Want
wie de liefd in't hert niet heeft die
heeft noyt haer kracht / haer leven /
haer weldaet / haer goetheydt / haer
vriendelijckheyt / langhmoedigheyt
ende lijdſaemheyt / etc. gevoelt of be-
vonden die kent God vrylijck niet /
die enckel liefde is. Want de kenniſſe Hoe men door de liefde Godt kent.
Gods ende Chriſti moet uyt bevin-
dingh ende gevoelen komen. Wie
kan Chriſtum recht kennen / die van-
de liefde niet weet? Want Chriſtus Chriſti kẽnis inde liefde.
is immers enckel Liefde en ſacht-
moedigheydt: wie deſe Deugt heeft
en oeffent / die kent Chriſtum recht /
gelijck S. Peter ſeydt: Jſt dat ghy 2.Pet. 1.8
de liefde oeffent / die ſal u niet on-
vruchtbaer laten weſen inde kenniſſe
Chriſti. 2. De Heer ſeyt: Daer aen Joa.13.35
ſal een yegelijck bekennen / dat ghy Wattet is Chriſti diſcipel zijn.
mijne Diſcipelen zijt / ſoo ghy mal-
kanderen lief hebt / gelijck ick u lief
gehadt hebbe. Nu is Chriſti diſci-
pel te weſen / niet alleen met de naem
een Chriſtẽ zijn / en hem met de mond
alleen bekennen door een uytterlijcke
belijdinge: Maer het is in Chriſtum
ghelooven / hem lief hebben / Chri-
ſtum navolghen / en in hem leven /
Chriſtum inder waerheyt hooren /
van hem hertelijck bemint werden /
eeuwigh deel aen hem hebben / en al
zijn weldaden genieten. Wie nu de
Liefde Chriſti niet heeft / die komt
Chriſto niet toe / en heeft geen deel aen
hem; want hy heeft geen Geloof /
daerom ſal hem Chriſtus voor de zij-
ne niet bekennen. Gelijck alſmen een
appel aende ſmaeck / ende een bloem
aen haer reuck kent: Alſoo kentmen
een Chriſten aen't Geloof. 3. Paulus
ſeyt / dat alle hooghe gaven ſonder 1.Cor. 13. 1.2.
de liefde niet met allen zijn. Veel
ſpraken te weten / wonder wercken te
doen / veel verborghentheden te we-
ten / etc. Dat bewijſt gheen Chriſten /
maer 't Geloove dat door de liefde

werc-

werckende is. God heeft ons oock geen groote sware dinghen bevolen/ wonder teeckenen te doen en dierghelijcke / maer de liefde en ootmoedigheydt. En God sal ten laetsten daghe niet vraghen/ hoe geleert dat ghy inde kunsten / spraken / en vele wetenschappen zijt gheweest / maer hoe ghy door't Geloove de liefde geoeffent hebt : Ick ben hongherigh geweest / en ghy hebt my gespijst / etc. Daerom seyt Paulus : dat in CHRISTO IESU noch besnijdinghe noch voorhuydt gelt/ dat is / gheen voorhael / geen gaven / geen aensien der persoonen/maer 't Geloove/dat door de liefde werckende is. 4. So spreeckt Joannes. Ist dat yemand seydt/ ick heb Godt lief/ en haet zijn broeder/ die is een leugenaer. Want wie zijn broeder niet lief heeft / dien hy siet/ hoe soude hy Godt lief hebben dien hy niet siet? En dit Gebodt hebben wy van hem / dat soo wie God lief heeft / dat die oock zijn broeder lief hebbe: dat is/Godts Liefde kan niet zijn sonder de liefde des naesten. Wie zijn naesten niet lief heeft / die is een vyandt Godts / want menschen vyandt is Gods vyand / om dat God een lief hebber der menschen is. 5. So is de Liefde de wet der naturen/ uyt welcke het menschlijcke geslacht alle goet ontstaet / en sonder welcke dat menschelijcke geslacht vergaen most. Want al wat den mensch goets geschiet / dat vloeydt en ontspringht uyt de liefde; Daerom dat Paulus de liefde noemt den bandt der volkomenheyt. Want wat heerlijcke vruchten datter uyt de liefde wassen beschrijft Paulus. Daerom dat de Heer seyt : Al wat ghy wilt/dat u de menschen doen sullen / doet ghy hen dat oock/ want dat is de Wet en de Propheten. En de Heydenen hebben uyt de nature geleert : wat ghy niet wilt/ dat u gheschiede / dat doet oock een ander niet. Dese spreuck heeft den Keyser Severus, die oock anders met heerlijcke deughden begaeft was / steeds inde mond gehadt/ en inde beschreven Rechten laten stellen. 6. Soo is de liefde een schoon Beeldt ende voor-smaeck des eeuwighen levens / want wat voor een salighe staet daer zijn sal/ als de uytverkorene haer onder elkander sullen lief hebben / d'een over d'ander verblijden / in eeuwige vriendelijckheydt en mensch-lievigheydt by malkanderen woonen / en d'een hem met d' ander sal vermakē/ dat is niet ten vollen te bedencken. Sulcks alles sal inde liefde geschieden; daerom wie het Beeld des Eeuwighen Levens wil aenschouwen/ ja een voor-smaeck daer van hebben/ die sal rijcklijck daer door verquickt en verheugt werden / en veel rust en vrede in zijn herte hebben. 7. Hoe nu de liefde reyner / yverigher en hertelijcker is / hoese de godlijcke aerdt en nature naerder is; want in God/ in Christo/en inden Heyligen Geest is de alder-reynste / 'teerste/yverichste/ edelste en hertelijckste liefde. Reyn is de liefde / alsmen niet om eyghen nut en om eyghen gewin lief heeft/ maer louter om de Liefde Gods / om dat Godt ons soo reyn/louter en om niet lief heeft sonder eenigen nut. Daerom wie om zijns profijts wille zijn naesten lief heeft / die heeft geen reyne liefde/ en geen goddelijcke liefde. En dat is het onderschepdt tusschen de heydensche liefde / ende tusschen de Christelijcke liefde : Een Christen heeft zijn naesten lief in God/in Christo/ louter en om niet / ende heeft alle menschen in Godt en in Christo lief/ hier van hebben de Heydenen niet geweten/ maer hebben alle hare deughden met ydele eer ende eyghen nut bevleckt. Hertelijck hebben wy onsen

Marginalia (left column): Godt eyscht geen hooge en sware dinghen van ons. — Gal. 5. 6. — Mat. 25. 35. — Gal. 5. 6. — 1 Joa. 4. 20 — Wie Godt wil lief hebben moet oock de mēschen lief hebben. — Wt de liefde komt al le goet. — Col. 3. 14. — Rom. 12. — Mat. 7. 12 — De gantsche Wet hangt aen

Marginalia (right column): De Liefde. De Wet der naturē — Liefd een Beeld des Eeuwigē Levens. — Maeghschap Gods inde Liefde. — Onderschepd der heydēsche ende Christelijcke liefde. — N. — Hertelijke en yverighe liefde.

naeſten lief / als het ſonder huychele- rije geſchiet/ ſonder eenige valſchept/ als de liefde uyt het herte komt / en niet uyt den mond/daer menigh door bedrogen wert. Yverigh is de liefde/ als daer een hertelijcke barmhertig- heyt ende medelijden is/datmen hem de noot des naeſtē laet ter hertē gaen/ als zijn eygen / ja ſo't mogelijck wa- re / datmen zijnen naeſten zijn leven mede deelde / jae zijn leven voor de broederen ſtelde. Ghelijck Moſes en Paulus die daer wouden verbannen zijn voor de broeders. 8. Daer uyt volght / dat wy onſe vyanden ſullen eñ moeten lief hebben: Hebt uwe vy- anden lief / doet wel den genen die u leedt doen / ſegentſe die u vervolgen / ſoo ſult ghy kinderen uwes Vaders zijn. Want ſo ghy goet doet den genē/ die u goet doen / eñ lief hebt die u lief hebben / wat doet ghy meer dan de Heydenen? Want dat doen ſy oock. Daer inbeſtaet de voorhael/uytmun- ting en heerlijckheyt der Chriſtenen: De natuer onder haer te dwinghen / over vleeſch en bloedt te heerſchen/ de werelt en al 't quaet inde Werelt met goet en met deught overwinnen/ dat is de Edeldom der Chriſtenen. Wan- neer ghy uws vyands Os of Ezel ſiet dwalen of onder den laſt legghen/ ſoo helpt ghy hem op/ en brenght hem te recht 't welck Paulus aentreckt/ſeg- gende: Sorgt Godt voor 't vee/doet hy 't niet veel meer voor ons? Daer- om ſept hy / iſt dat u vyant hongert / ſo ſpijſt hem/ etc. 't Is volgens dien niet genoegh / dat ghy den menſchen geen leed doet/ jae oock u vyand niet/ maer ghy moet hem goet doē of ghy zijt geen kind Gods/ want ghy hebt uwen naeſten niet lief. 9. Wie hem der Chriſtelijcker liefde niet bevlij- tight/ die ſcheydt hem van 't Geeſte- lijcke lichaem Chriſti/namelijck/der Kercken/ en verlieſt alle de weldaden

[1. Joa. 3. 16.]

[De vyandē lief hebbē is eens Chriſtē eygen kunſt/ gave/edeldom. Mat. 55. 44.]

[Rom. 12. 21. Exo. 23. 5.]

[1. Cor. 9. 9.]

[Rom. 12. 20.]

Chriſti. Een Gheloove/een Doop/ een God/een Heer/ etc. Want gelijck de leden / die van 't hooft af geſchey- den zijn/niet konnen de kracht en 'tle- ven des hoofts gevoelen / maer doot zijn: alſo alle die niet inde liefde leven/ die ſcheyden van dat eenighe Hooft Chriſto/ en konnen de bewegingh en volheydt zijnes levens niet deelachtig worden. Daerom ſeyd Joannes: Wie zijn broeder niet lief heeft / die blijft inden doodt / hy is levendigh doodt. 10. Dewijl oock door het gebedt alle goede gaven en zegeningen van Godt gebeden worden / en ſonder 't gebedt geen hulp/ geen trooſt / noch verloſ- ſinge geſchiedt/oock geen zegen noch welvaert tot ons komen kan; en dat geen ghebedt verhoort kan werden / noch tot Godt komen / als het niet uyt den Geloove en uyt de liefde en in de liefde geſchiedt / daerom de Heer ſeydt: Soo daer twee of drie onder u eens werden in mijnen Name / wat ſy bidden ſullen/ wil ick hen gheven: en 't ſal hen ghewerden van mijnen Vader. Soo ſullen wy nu in de liefde leven/ want daer is vrede ende eenig- heydt / en waer vrede is / daer is de Godt des vredes / en waer de Godt des vredes is / aldaer heeft de Heer beloof t zeghen en leven altoos ende eeuwighlijck/ etc.

[Liefde bewijſt levēdige leden des geeſtelijcken Lichaēs Chriſti/die deelachtin zijn der weldaden der Kercken. Eph. 4. 5. 1. Joan. 3. 14.]

['t Ghebedt ſonder de Liefde en deught niet. Mat. 18. 19.]

[Rom. 15. 13. Inde liefd is vrede. Pſal. 133. 3.]

Dat XXVII. Capittel.

Waerom men de vyanden ſal lief hebben.

Mat. 5. 44.

Hebt u vvanden lief, ſegentſe die u ver- vloecken, doet wel den ghenen die u haten, eñ bidt voor die, die u leed doen ende vervolgen, op dat ghy kinderen zijt uwes Vaders in den Hemel.

DE

De eerste grond is Godts Gebodt/ 't welck hier staet: Hebt uwe vyanden lief: en de Heer set geen ander oorsaeck daer by dan dese: op dat ghy kinderen zijt uwes Vaders inde Hemelen. Want hy heeft ons lief ghehadt/ doen wy zijne vyanden waren.
Rom. 5. 10 Soo veel wil nu de Heer seggen: als ghy uwe vyanden niet lief hebt/ soo kont ghy uws Vaders kinderen niet zijn. Wie nu Gods kindt niet is/ wiens kind is hy dan? Och hoe hebben wy noch soo veel te leeren! Hoe wijdt zijn wy noch vande vruchten der kindschap Gods/ dewijl in een waer kind Gods die liefde moet zijn/
1. Joan. 3. 14. die de vyanden lief heeft! 2. Wie zijn broeder niet lief heeft/ die blijft inden doot. Waerom? Hy heeft het rechte
t Geestelijc leven be- staet in 't geloove en inde liefde. leven niet uyt Christo. Dat Geestelijcke Hemelsch leven bestaet in 't Geloove teghens Godt/ en in de liefde teghen den naesten/ ghelijck Joannes seydt Vers. 14: Wy weten dat wy uyt de doot in 't leven over gebracht zijn/ de wijl dat wy de broeders lief hebbē: dit is de vrucht en 't getuygenis der levendighmakinge in Christo. Volghens dien is de vyandtschap teghen den naesten de eeuwige doodt. Want wie in vyandtschap sterft/ die is den eeuwigen doodt gestorven/ waer
Sonder liefde zijn alle wercken doot. 1. Cor. 13. 3. teghen de Heere CHRISTUS soo trouwelijck waerschouwt. 3. Als een mensch zijn naesten haet/ soo zijn al zijn goede wercken/ Gods-dienst en gebedt verloren/ ghelijck Paulus seydt: En of ick al mijn goedt den armen gave/ ende liet mijn lijf verbranden/ en had de liefde niet/ soo waer my dat niet nuttelijck. 4. Soo behoort het tot een hoogh/ edel/ goddelijck gemoet het leedt dat ons ghedaen is te vergheven. Want siet God aen/ hoe langhmoedigh is hy/ hoe haest laet hy hem versoenen. Siet den Heere Jesum aen in zijn Lijden/ wat een verduldigh Lammeken dat hy was. Hoe hy zijn mond open deed. Siet Godt den Heyligen Geest aen/ waerom heeft hy hem inde gedaente eener Duyve geopenbaert? Sonder twijffel van weghen de sachtsinnigheydt en sachtmoedigheydt. Siet Mosen aen/ met hoe groote verdul- digheydt heeft hy de lasteringh en smadinghe des volcks verdraghen! De Schrift seyt: hy was een seer geplaeght man/ boven alle menschen op aerden. Siet op den Heylighen David hoe hy des Coninghs vloecker Simei duldet:

Psal. 103. 8. Esa. 53. 7. Math. 3. 16. Num. 12. 3. 2 Sam. 16. 10. 11. 12.

Hoe grooter oock een Heldt, hoe eer de gramschap velt,
Want een groot moedigh man, men haest versoenen kan.

Mantuanus.

't En is gheen kleyne saeck, zijn vyand t' overwinnen,
Maer grooter ist de tocht te breydlen, van de sinnen.

Virgilius.

Wie d' Onderdaen verschoont, en 't stoute volck bevecht,
Daer is om 's Princen hoofd, een Lauwer-krans ghehecht.

De ware liefde vertoont op niemant lichter dan op hem selven. De ware vrede staet niet in groot geluck/ maer in een ootmoedigh lyden van tegenspoet. Publius Syrius seyde: een dapper en edel gemoet/ acht op geen lastering. Seneca schrijft: Ist dat ghy een dapper gemoet hebt/ soo sult ghy het daer voor houdē dat u geen smaet wedervaren kan. Of yemand de Son schelde/ en seyde datse duyster was/ daer van soudse niet duyster werden: alsoo

alsoo sult ghy oock dencken: 'tis een groote wraeck haest te vergeven. Sulcke heerlijcke wijse regulen des levens hebben treffelijcke luyden in't werck gestelt; als Pericles een Grieetsch Orateur / doe hy een lasteraer den gantschen dagh verdraghen had / so liet hy hem 's avonds in zijn huys leyden / op dat hy geen schade lede / en seyde: 'tis geen kunst de Deught te schelden maer die te volgen. Phocion een Vorst van Athenen / na dat hy veel heerlijcke daden gedaen had / is hy door nijdt ter doodt verdoemt / en als hem gevraeght worde / of hy zijn Soon noch wat bevelen woude / soo heeft hy geantwoordt: gantsch niet / dan alleen dat hy dit gewelt zijn Vader-land toch niet wilde toe-rekenen. Den Keyser Titus als hy te weten quam / dat twee broeders te Roomen nae't Keyserdom trachteden / ende haer met eede verbonden hadden den Keyser te verworghen / soo heeft hyse op een avond te gast genoodt / en des morghens met hem op de Schouplaetse genomen / daer hy't spel heeft aenschouwt / en haer nevens hem laten sitten / en heeft met soo hooghe ghenade hare booshept overwonnen. Als sich Cato, die wijse Raedts-Heer te Roomen had doorsteken / soo heeft Iulius Cæsar geseyt: Nu is my mijn hooghste victorie gestut / want ick had voor-genomen desen Cato, al het ongeluck dat hy my gedaen had / te vergeven. 5. Maer wie door de groote lijdsaemheyt en ootmoedigheydt des Soons Gods niet kan beweeght werden tot sachtmoedighheyt tegen de vyanden / die sal nimmermeer door't exempel van eenighe heyligheyt bewoghen werden / veel minder door eenig Heydensch exempel. Want siet eens / wat is doch grooter gewelt en booshept / dan dat menschen kinderen den eenighen / onschuldighen / rechtveerdigen Soon Gods / de Croon zijns herten / soo jammerlijck gehandelt hebben / bespot / geslaghen / met doornen gekroont / bespogen / aen't Cruys genagelt / en de hoogste booshept aen hem bedreven? Noch heeft Godt het uyt genaden alles vergeven / en de Heer heeft gebeden: Vader vergevet hen. 6. Tot desen eynde heeft u dijnen Verlosser en Salighmaecker zijn Exempel voor ooghen gestelt / op dat het voor u gantsche leven een krachtighe medecijn soude zijn / ja een sulcken medecijn die alles / wat in u hoogh is / soud onderdrucken / alles wat versmacht is / verquicken / al wat ondeughd is / afsnijden / al wat verdorven is / verbeteren. Hoe kan de hooverdy in een mensch so groot zijn / datse niet mach geheelt werden met de diepste nederighept / en ootmoedighepdt des Soons Gods? Hoe kan de gierighepdt soo de overhand in den mensch nemen / datse niet door de heylighe armoedt Christi kan geheyligt werden? Hoe kan de toorn des menschen so heftig zijn / dat hy niet met de aldersachtste sachtmoedighepdt Christi kan geheyligt werden. Hoe kan de wraecgierighepdt inden mensch soo bitter zijn / datse niet soude door de hoogste verduldighept des Soons Gods geheelt werden? Hoe kan doch een mensch soo geheel liefdeloos zijn / dat hy niet door de grootste liefde Christi en door zijne weldaden niet liefde ontsteecken worde? Hoe kan een hert soo hart zijn dat Christus met zijn tranen niet kan weeck maken. 7. Wie woud oock niet geern Godt den Vader en zijnen Lieven Soon Jesu Christo / en den Heylighen Geest gelijck werden / en dat Beeldt der Heyligher Drie-eenhept draghen / het werck voornaemelijck bestaet inde liefde en vergevinge? Want het is de hoogh-

Heydensche exempelen der edeler sachtmoedighept.

Groote langhmoedighepd Gods.

Christi exempel onse medecijn.

Hebr. 6.6. Joan. 11.

Beeldt Gods.

D'hooghste trap der Deugden en grootste stercke

hooghste eyghenschap Gods/te ontfermen/verschoonen/ genadigh zijn/ vergeven: wie woude niet segghen/ dat dat de schoonste Deught was/ daer doormen den Hooghsten Godt kan gelijck worden / en de alderdeughtsaemste luyden in de Werelt? 8. Eyndelijck / soo is het oock de hooghste trap der Deughden hem selven te overwinnē/ te vergeven/vergeten en de toorn in genade verkeerē.

Veel stercker, die sich selfs, dan stercke wallen wint.
Want op den trap van eer hy sich op't hooghste vint.

'Tis even 't selfde datter staet: Een Pro.16.32 geduldig man is beter dan een sterck man/ en die zijns monds een Heer is/ dan die groote steden winnet. Hoogher kan die Deught niet stijghen/ sy heeft gheen hoogher graed noch trap. Want soo rust sy in Godt en eyndet in Godt/ende is in Godt voleyndt/ etc.

Dat XXVIII. Capittel.

Hoe ende waerom de Liefde des Scheppers boven de Liefde aller Creaturen sal ghestelt werden: ende hoe onsen naesten in Godt sal bemint werden.

1. Ioan. 2:15.

Wie de Werelt lief heeft, in dien is de de liefde des Vaders niet.

DES Menschen hert is alsoo van Godt geschapen/ dat het sonder liefde niet leven kan / het moet yet wat lief hebben/'tzy Godt of de werelt/of hem selven. Dewijl nu de mensch yet wat lief hebben moet / soo behoort hy't alder-beste lief te hebben / dat welck Godt selver is/en sal dese gheneghentheydt/ die Godt in't hert geplant en door den Heylighen Geest ontsteecken heeft/ Godt weder geven/ en bidden / dat hy zijn liefde in hem hoe langher hoe meer wil ontsteken. Want Godt heeft u eerst lief / ende ontsteeckt uwe liefde met zijne Liefde / maer hebt ghy hem weder lief/ soo sult ghy van hem bemint werden. Wie my lief heeft / die sal mijn Vader lief hebben. Is nu Gods Liefde in yemandt / soo kan hy het met gheen Mensch qualijck meynen: want Gods Liefde meynt het met gheen mensche qualijck / ende kan geen quaedt willen: Wie nu geen mensch quaet wil uyt aert en kracht der Liefde Gods / die sal oock geen mensch bedrieghen / noch leedt doen met woorden ofte wercken: siet dat werckt de Liefde Gods in ons. Daer zijnder vele / jae de meeste luyden met de Liefde des werelts alsoo beseten/ dat Gods Liefde noyt in haer hert gekomē is/'twelck sy met de valsche liefde teghens hare naesten getuygen/ met voordeel en bedrogh. etc. De Werelt en al wat inde Werelt is behoort niet alsoo bemindt te werden/ dat Gods Liefde daer door beschadighet of verhindert werde. Want wat is doch de nietigheyt en ydelheyt deser Werelt te rekenen tegen de hoogheydt en voor-trefiijckheydt Godts? Want gelijck als God oneyndelijcker wijse alle zijne creaturen overtreft: alsoo is oock zijn Heylige Liefde te boven gaende sonder eenighe verghelijckinghe in edelheyt ende kostelijckheyt/ alle andere liefde/ daer mede de creaturen bemint werden. Daerom zijn alle creaturen veel te nietig ende gering/ dat om haer ende hare Liefde Gods liefde soude schade lijden.

Marginalia: d'Edelste affectie der liefdē. Daerom behoortse Godt toe. — Joa. 14. 11. — Niets beter dan Godt lief hebben. — Alle creaturen zijn onse liefde te gering. 1.Cor.9.7.

Paulus seydt: wien komt de vrucht des booms toe / dan den genen / die hem gheplant heeft? Wie plant eenen Wijngaert / en eet niet van zijn vruchten? Also wien soud ghy liever hebben dan den genen / die de Liefde in het hert geplant heeft / door wiens liefde ghy leeft? Door de Liefde Gods in Christo leven wy alle / aen die selve Liefde sullen wy ons houden in onse gantsche leven / het gae ons hoe het wil.

Schoone gelijckenis

En gelijck de schip-luyden in groot onweder op Zee het Ancker uyt werpen / daer het schip aen vast houdt: alsoo als dese Werelt die een verbolghen zee is / het schipken van ons hert beweeght door de golven van menigerleye ondeught / hooveerdy / toorn / onlijdsaemheydt / gierigheyt / vleysschelijcke wellust / etc: Soo sullen wy ons aen de Liefde Gods en Christi vast houden / als aen een ancker / en ons niet soo haest van de Liefde Christi laten af-trecken.

Rom.8.39

Geen creatuer kan ons Gods liefde nemen.

Also mede in geestelijcke nooden / als Sonde / Doodt / Duyvel en Helle / verdruckinghe en ellende ons bestrijden / als zee-baren / soo sullen wy ons aen Gods ende Christi Liefde houden. Want dat is den Bergh / die Loth gewesen worde / als hy uyt het vyer te Sodoma gingh / daer op hy zijn ziele verlossen soude.

Godsliefde en vreese behoedt voor sonde

Aldus moet een Christen het Sodoma deser Werelt schouwen en vlieden / en hem aen de Liefde Gods houden / soo hy inde straffe der Wereltscher lusten niet wil vallen / de welcke ergher zijn dan het vyer van Sodoma. 'Tis de liefde en vreese Gods / die een mensch voor de werelt behoedt / gelijck Joseph voor Potiphars wijf. Dat een mensch de Werelt soo lief heeft / dat komt slechts daer uyt / dat hy de Liefde Gods noyt gesmaeckt heeft.

1.Thess.4. 6.

Dat een mensch zijn naesten haet / benijt / bedrieght / vervoordeelt / dat komt slechts daer uyt / dat hy de Liefde Gods niet heeft. Van waer komt soo veel sorghs ende bedroeftheyt? Slechts daer uyt / datme God niet hertelijck lief heeft.

Lieflijckheydt ende vriendelijckheydt der liefde Gods.

Want de Liefde Gods is soo lieflijck en soet / datse een mensch in alle verdruckingen oock midden inden doodt vrymoedich en wel getroost maeckt.

Eyghenschap der liefde.

De aert der liefden is / datse dat alleen groot acht / datse lief heeft / en vergeet alles / op datse slechts dat geliefde mochte verkrijgen. Waerom vergeet dan een mensch niet alles wat inde Werelt is / namelijck eer / wellust / en rijckdom / op dat hy Godt alleen hebben mach / dewijl hy seydt / dat hy God lief heeft? Dit hebben voor tijds de Heylighen Gods / de welcke de Liefde Gods en de soetigheydt der selver / soo seer na-gespoort hebben / datse de Werelt en haer selven daer over vergaten. Der halven sy voor sotten inde Werelt zijn gheacht / en sy zijn nochtans de wijste geweest.

De wijste ende sotste

Want wie is de wijste? Die dat eeuwighe goedt boven alles lief heeft ende soeckt. Waerom zijn dat de grootste sotten des Werelts geweest / die sulcke Heylighe luyden voor sotten hebben gehouden. Een recht liefhebber Gods soeckt en heeft Godt lief / als of daer anders niet onder den Hemel ware dan Godt / en also vind hy in Godt alles / wat hy oyt inde werelt kan lief hebben.

In Godt vindt ghy alles.

Want Godt is het al / hy is de rechte eer en vreught / vrede en lust / rijckdom en heerlijckheyt / dit alles sult ghy in Godt beter vinden dan inde wereldt. Hebt ghy wat schoons lief / waerom hebt ghy dan Godt niet lief / die een oorsprong van alle schoonheydt is? Hebt ghy wat goets lief / waerom hebt ghy dan Godt niet lief / die dat Eeuwige goet is / en daer is niemandt goedt dan Godt alleen / die is dat hooghste

Waerom alle Creaturen goet zijn. Goedt in zijn wesen. Alle creaturen zijn daerom goet / om datse een cleyn voncxken en druppelken van de goetheyt Gods ontfanghen hebben. En Godt is alle goedt wesentlijc. nochtans is sulcx met vele onvolmaecktheden vermenght. Waerom hebt ghy Godt niet veel liever / den oorspronq en Fonteyn / en d' Hooghste volkomenheydt van alle goedt / die wesentlijck goet is / en d'oorspronqh alles goets in allen dinghen? Hoe Aerdsch gemoet swaer gemoed. weyniger van de aerd / of aerdsche swaerte een dingh aen hem heeft / hoe lichter dat het is / en hoe eer het hem inde hooghte verheft: alsoo hoe een menschen hert met aerdtsche dingen meer beswaert is / hoe het sich minder opwaerts kan heffen / en inde liefde Gods hem verblijden: hoe weyniger werelts liefde / hoe meerder liefde Godts / hoe meerder liefde des naesten; dese twee zijn niet gescheyden. Daer uyt volght dan / dat wie Godt lief heeft / die heeft oock zijn naesten lief / ende wie Godt leedt heeft die heeft oock zijnen naesten leedt.

Dat XXIX. Capittel.

Vande versoeningh des naesten / sonder de welcke Godt zijn ghenade weder-roept.

Num. 5. 6:

Wanneer yemandt een sonde teghen een mensch doet, die versondight hem aende Heere.

DIt zijn gedenckweerdighe woorden / want sy binden Godt ende den mensch te samen / Gods liefde en des naesten liefde / Godt leedt te doen eñ den mensche leedt te doen. Want Moses seydt hier uytdrucklijck: wie een sonde teghen een mensch doet / die heeft hem aenden Heer versondight. Wie tegen menschen sondigt die sondigt teghen God. Daer uyt volght nu onwedersprekelijck / wie hem met Godt versoenen wil / die moet hem oock met zijn naesten versoenen; want Godt word Die menschen leedt doen / doet God leedt. leed gedaen als den mensch leedt gedaen wert. Daerom kan hem oock een mensch / die Godt ende den menschen leedt gedaen heeft / met Godt niet weder versoenen of hy heeft hem dan met zijn naesten versoent / gelijck Christus sulcks oock klaer getuygt. Hier moeten wy nu noch eens yet Matt. 5. 23 wat segghen vande Liefde Gods eñ des naesten / hoe die selve aen malkander hanghen / en niet konnen gescheyden werden / daer uyt dan nootwendigh vloeyt die ware broederlijcke liefde. Wie daer seydt dat hy 1 Joa. 4. 20 Godt lief heeft / en haet zijn Broeder / die is een leugenaer. Want wie Godsliefd is ooc des naesten liefd / of de liefd is valsch. zijn broeder niet lief heeft / dien hy siet / hoe soude hy Godt lief hebben / dien hy niet siet? En dit gebodt hebben wy van hem / dat wie Godt Lief heeft oock zijnen broeder lief hebbe. Der halven soo kan nu Gods Liefde sonder des naesten liefde niet zijn: Is Gods Liefde recht en reyn sonder valscheydt byden mensch / soo is oock des naesten liefde reyn ende onvervalscht. Daer-en-teghens / is Gods liefde niet reyn by een mensch / so heeft die selve mensch oock slechts een valsche liefde tegen zijnen naesten. Aldus is de liefde des naesten een Proef vande Liefde Gods / of die selve by een mensch reyn is of niet. Maer uyt dese grond kanmẽ niet betrachten de liefde des naesten / en de broederlijcke versoeninge des selven. Twee eynden zijn den mensche voor Twee oogmercken des menschen. gestelt / na de welcke hy den loop zijns gantschen levens richten sal: De Liefde Gods ende des naesten / daer in sal hy hem bevlijtigen / dat hy die

ſelve eyndē altoos naerder ende naer-
der kome / en in de Liefde Gods en
des naeſten altijdt volmaeckter wor-
de. Want tot dat eynde zijn alle
Menſchen geſchapen / verloſt ende
gheheylight. Ja Chriſtus onſe Heer is
dat Eynde ende Merck daer na wy
alle moeten loopen: hoe nu naerder
aen die liefde / hoe naerder aenden
Heere Chriſto en zijn Leven. Daer-
om is Godt Menſch geworden / op
dat Godt ons voor oogen ſtelde een
lieflijcke / ſienlijcke afbeeldingh zij-
ner liefde / hoe God weſentlijck de
liefde ſelver is in zijn on-door-gron-
delijck / onbegrijpelijck / oneyndelyck
Godtlijck weſen / op dat de men-
ſchen dit evenbeeld Gods / te weten
Chriſto / ſouden gelijckformich wer-
den en uytdrucken in de liefde. Maer
gelijck nu in Chriſto / Godt ende
menſch / door een onbindelijcke bandt
vereenight zijn: Alſoo begrijpt die
Liefde Gods in haer de liefde des
naeſten. En gelijck de godlijcke en
menſchelijcke nature in Chriſto niet
konnen geſcheyden werden: alſoo me-
de de Liefde Gods en des naeſten.
Gelijck men de Menſcheyt Chriſti
geen leed kan doen / of men doet God
oock leedt: alſoo kan men ſonder
God geen menſche leedt doen. Daer-
om kan hem gheen menſch ſcheyden
met zijne liefde van zijn naeſten / of
hy moet hem oock van Godt ſchey-
den / niemandt kan hem op zijn nae-
ſten vertoornen / of hy moet oock op
God vertoornen / en niemand kan een
menſch leedt doen / of hy moet oock
Godt leedt doen. Neemt een natuer-
lijcke ghelijckenis: als yemandt een
ronde cirkel maeckt / en in't midden
een punckt / en treckt den cirkel vol
linien / ſoo komen ſe alle in dat eenighe
punckt te ſamen / en raken d'een
d'ander aen / en dat eenige punctjen
bevat alle de linien te ſamen / en daer

In Chriſti menſch-werdingh is Gods liefde ſicht baer.

Bandt der liefde.

Menſchē leedt doen is Godt leedt doen.

Wt Godt en in Godt zijn alle dingen in een begin midden eñ eynde.

kan gheen linie geſcheyden werden
vanden anderen / ſy worden oock te
gelijck van't middel-punckt met af-
gheſcheyden / daer in alle linien te ſa-
men komen: alſo is God dat Punct /
ſcheydt nu yemandt de linien zijner
liefde van zijn naeſten / ſoo ſcheyt hy
hem oock te gelijck van Godt / en de
wijl alle de linien der cirkels in't
middel-punct malkanderē raken / ſo
raeckt dat lijden en de verdruckinge
des menſchen malkanderē oock aen /
dat hy mede lijden met hem heeft / ſo
hy anders in Godt als in het eenighe
punckt / mede begrepen en t'ſamen
gevat is. Hier van hebben wy oock
een ſchoone geeſtelijcke beduyding in
de Hiſtorie van Job. Doe Job hoor-
de dat hem zijn have en goedt geno-
men was / ſo ſeyt hy: De Heer heeft
gegeven / de Heer heeft genomen / den
Naem des Heeren zy geſeghent / en
bedroefde hem niet al te ſeer. Maer
doen hy hoorde / dat zijn kinderen
waren omgecomen / verſcheurde hy
zijn kleederen ende ſtelde hem veel be-
droefder aen. De kinderen beduyden
elck menſch zijnen naeſten / als hy dan
hoort / dat het zijn naeſte qualijck
gaet / ſoo ſal het hem meer ter herten
gaen / als wanneer hy zijn eyghen
goedt verloor. Want dat is der lief-
den aerdt / dat ſy haer om haer eyghen
ongheluck ſoo ſeer niet bekommert /
als over de ſchade haers naeſten.
Och wat een ſaligh leven ſouder op
aerden zijn / ſoo wy alle in de liefde
wandelden / dan ſoude niemand den
anderen bedriegen / verwordelen eñ
beſchadigen. Daerom heeft Godt
inde Scheppinghe niet meer dan een
menſch geſchapen / en Eva uyt den
ſelven daer na gemaeckt / van welc-
ken eenigen wortel namaels ſoo veel
menſchen geſprooten zijn / op dat / de
wijl alle Menſchen uyt een wortel
geſprooten zijn / ſy haer oock des te
meer

Mede lijden uyt de liefde.

Job.1.12.

Schoō afbeelding in Job.

Salich leven inde liefde.

meer onder den anderen souden lief hebben. Dat is de oorsaeck / waerom Godt inden begin niet veel menschen geschapen heeft / maer slechts een / daer hy nochtans veel dieren / veel kruyden / en veel bloemen geschapen heeft : maer slechts een mensch / op datse als tacxkens van een boom haer des te meer souden beminnen. De liefde / die Godt bevolen heeft / is lieflijck te oeffenen / en beswaert des menschen lijf ende ziel niet / maer maect den mensch een schoon rustigh leven / en is bequaem voor onse nature / en strijter niet teghens. Maer wanneer Godt bevolen had / dat ghy uwen naesten soudt haten / soo had hy u veel swaerder sake geboden / dan dat ghy uwen naesten soud lief hebben. Want haet en vyandschap is het hert en de ziel een groote last en pijn / verteert lijf ende ziel / maer de liefd sterckt / verblijdt / onderhout lijf eñ ziel / verstoort ende verbreeckt aen haer niet / gelijck de haet en de nijdt doet. 'Tis oock een lust den genen / die Godt liefhebben / haren naesten lief te hebben / en die Godt niet lief hebben / staet het oock tegen / dat se haren naesten souden lief hebben. Valt het u nu swaer van weghen u verdorven natuer den menschen lief te hebben / soo gedenckt dattet noch veel swaerder zijn sal in de Helle te branden. 'Tis een onsaligh mensch / die liever eeuwigh inde hel wil branden / dan zijn naesten hier lief hebben / en sich met hem versoenen / jae een mensch voelt het oock aen zijn ziel / dat gelijck het Geloove vrede met God aenbrengt. Dat alsoo de liefd en versoening vrede met den menschen en een groote versuchtingh en ruste het hert toe brengt. Daer-entegen vyandschap en onversoenlijckheyt brenght de ziele pijn aen. In summa elcke deugt beloont den genen / diese heeft / en elck ondeugt pijnigt den genen diese heeft / elcke deugt eert den genen diese heeft / en elcke ondeught schendt den genen / diese heeft. Soo wijst oock de Schrift aen / op wat wijse de versoeningh sal geschieden / namelijck / de schuldighe sal zijn sond bekennen / te weten aen zijn naesten / die hy ongelijck ghedaen heeft / ende hem die selve af bidden. 2. Sal hy weder geven / daerom hy hem bedroghen heeft: namelijck de hooftsom eñ noch het vijffte deel daer boven. 3. Isser niemandt in't leven of teghenwoordigh / dien hy het betalen mach / soo sal hy het den Heere gheven. Hier staet nu wel aen te mercken / wat Godt de Heer gebiedt / namelijck men sal 'tgeen daerom men sijn naeste bedrogen heeft / weder geven. Dit behoort tot de ware Boete / ende is een ware eygenschap der selver. Daerom seydt Augustinus : De sonde wordt niet vergeven / daer 'tgestolen eñ onrecht goet niet wort wedergegeven / het welck hy terstont daer na verklaert segghende : Als ander lieden goedt / datmen kan weder gheven / niet wordt weder ghegeven / soo en doetmen geen boete / maer men veynstse. De rechte ware Boete / die een mensch tot Godt bekeert / set alle tijdlijcke dingen te rugh / en achtse als dreck / teghen die overvloedighe genade Gods / daer van wy een heerlijck Exempel in Zacheo hebben. Sulcke menschen vintmen nu ter tijt heel selden / die also boete doen. Want de ware bekeeringh tot God reynigt het hert en de conscientie door 'tgeloove / met weder ghevingh des onrechten goedts / op dattet hert voor Godt ende den menschen reyn zy. Hy is een dief in zijn hert en conscientie voor Godt / soo langh hy dat gestolen goet behout / ende niet weder geeft / of hy al schoon niet meer en steelt. Daerom sal

Liefhebbẽ is veel lichter dan haten.

Rom. 5.1. Liefdẽ versoeningh brẽgt rust.

Deugt is haer selfs loon.

Restitutie behoort tot bekeeringh.

Num. 5.7

Luc. 19.

Eẽ dief ist voor God / die niet weder gheeft.

ſal de Boete recht en de conſcientie reyn zijn / ſoo moeter uytkeeringhe geſchieden/ſooſe moghelijck is ; is ſy niet moghelijck / ſoo bidt God met hertelijcke rouw en leed-weſen om de weder ghevinge/en ſoo geeft het God weder in u plaetſe. Maer de oorſaeck/ waerom die weder gevingh inde Boete geſchieden moet / nopende de-

Godt neemt der ſoening aē ſonder ver ſoeningh met zijn naeſten.

ſen handel / is deſe / om datmen hier met twee perſonen te doen heeft / namelijck met Godt ende met menſchen. Sal nu de Boete oprecht zijn/ ſoo moet ghy nu met beyden verſoenen: want God neemt de Boete niet aen / ſoo verre ghy u oock niet met uwen naeſten van herten verſoent. Ten gelt der halven niet/of ghy ſchoon tot Godt ſpreeckt: Lieve Godt / op deſe of die plaetſe heb ick onrecht gedaen/ dien bedrogen / dien vervordelt / met onbillijcke woecker beſwaert/ick heb niet alſoo met hem gehandelt/als ick woude/ dat hy met my handelen ſoude / daerom heb ick onrecht gedaen/ vergheeft het my om uwes lieven Soons wille / etc. Want dan ſeyt Godt: Geeft hem weder / daer om ghy hem bedroghen hebt / en komt dan/ ſoo wil ick het u vergeven : niet dat een menſch de vergeving der ſonden daer mede aen Godt verdient/ geenſins / hy is dit zijnen naeſten al van te vooren ſchuldigh/en noch veel meer daer toe / hoe ſoud hy dan daer mede yet verdienen ? Maer ſoo heeft het Godt beſloten / gelijck ghy met

Mat.7.2. Luc.6.38. Mat.5.24.

uwen naeſten handelt / ſoo ſal Godt oock met u handelen / en u met u eygen mate weder in meten / ſo ghy geen Boete doet. Daer toe behooren

Sonder weder ghe ving is de bekeering niet oprecht Eſai.1.16.

die ſpreucken verſoent u met uwen broeder/ en komt dan / en offert uwe gave. Waſcht/reynight u/ doet uwe booſe weſen van mijne ooghen / laet af van't booſe/leert goet doen/poghet na rechten / helpt den verdruckten/ ſchaft den weeſen recht / en helpt der weduwen ſake. Soo komt dan / en laet ons te ſamen rechten/ ſpreeckt de Heer : wanneer uwe ſonde alreede bloedt root is / ſoo ſal ſy doch ſneeuwit werden / en wanneer ſy oock alreede is als rozijn verwe / ſoo ſal ſy doch wit/ als wolle werden. Dat is een vaſten dat ick verkieſe: Laet los/ Eſai.58.6.

die ghy met onrecht verbonden hebt/ laet ledigh / dien ghy beſwaert/geeft vry dien ghy dringht / neemt wech allerleye beſwaringh : Breeckt den hongherigen u broodt / ende die / die in ellende zijn / leydet in u huys. Soo ghy eenen naeckten ſiet/ſoo kleet hem / en ontreckt u niet van uwen vleeſche. Als dan ſal u licht hier doorbreken / als den dagheraet / en u beteringh ſal ſnel toe-nemen / en uwe gerechtigheyt ſal voor u henen gaen/ en de heerlijckheydt des Heeren ſal u tot hem nemen. Daer ſtaet uytdruckelijck dat Godt geen Boete noch gebedt wil aen nemen / ſoomen hem niet eerſtlijck met zijn naeſten verſoent heeft/ etc.

Dat XXX. Capittel.

Vande vruchten der Liefde.

1.Cor.13.4.

De Liefd is langhmoedigh, ende vriendelijck, de Liefd is niet afgunſtig, de Liefd en doet niet lichtveerdelijck, ſy is niet opgeblaſen. 5. Sy draeght haer niet oneerlijck, ſy ſoeckt haer eygen niet, ſy laet haer niet verbitteren, ſy tracht niet nae ſchade. 6. Sy verblijdt haer niet in onrechtveerdigheyt; maer verblijdt haer inde waerheydt. 7. Sy verdraeght alles, ſy geloooft alles, ſy hoopt alles, ſy is lijdſaem in alles.

Ge-

GELYCK als de Boom des Levens midden in't Paradijs stond/ eñ sulcke Vruchten droegh / dat wie daer van at/ die leefde Eeuwighlijck / gelijck als Godt de Heer getuyght. Nu dan/ op dat de mensch zijn hand niet uyt strecke / en breke vanden Boom des Levens / en ete / en leve eeuwighlijck/ doe liet hem Godt uyt den lust-hof / dat hy dat veld bouwde: Alsoo heeft Godt in dat Paradijs-hofken der Christelijcker Kercken CHRISTUM JESUM in't midden gestelt / op dat alle geloovighe van hem haer leven en kracht souden ontfanghen. Want het gantsche Christendom bestaet in't Geloove en in de Liefde: en om 't Geloove in Christum behaegt het gantsche leven van een Christen God wel. Maer sal onse naeste gedient werden / soo moet het inde liefde geschiedē. Want alle deughden zijn sonder de liefde doot/ en gelden niet / oock 't Geloove selver niet. Want of wel 't Geloove alleen rechtveerdigt/om dattet alleen Christi verdienst aengrijpt / ende de rechtveerdighmakinghe niet aensiet eenighe voorgaende / tegenwoordige of navolgende wercken / maer Christum alleen: nochtans soo de liefde daer op niet volght/ soo ist Geloove voor seker niet oprecht/maer 't is geveynstheyt / alwaert schoon dat hy wonder wercken dede. Gelijck alst lichaem doodt is sonder de ziele: also is de inwendige geestelijcke mensch / wiens leden alle deughden zijn / oock dood sonder de liefde. Daerom Paulus de proeve des Gheloofs stelt / en sulck Gheloove eyscht / dat door de liefde werckende is. Inde rechtveerdighmakingh gaet het Geloove gantsch en gaer met geen wercken om / Maer als het met menschen handelt / in't recht der liefde / soo moet het met wercken om gaen / en den naesten dienen door de Liefde/ dat is zijn Proeve. Daer om wordt het een liefd-werckende gelove genoemt. Wat nu dese Schoone boom voor edele Vruchten draeght / dat wijst ons Paulus aen ende verhaelter veerthien: 1. De liefde is langhmoedigh/ langhmoedigheyd is de eerste vrucht der Liefde/ die konnen wy nerghens beter bekennen/ dan in Christo Jesu onsen Heere / wy moeten niet alleen in Christo dese vruchten soecken/ als aenden Boom des Levens / maer oock zijnen edele vruchten eten / ja oock onse leven veranderen / in bloedt en sap. Siet den Heere Christum aen/ met hoe groote langhmoedigheydt heeft hy de boosheyd des Werelts gedraghen / en daer door de sondaers tot bekeeringh genoodight: doet ghy dat oock / soo leeft de sachtmoedige CHRISTUS in u/ ende ghy sult met hem / als een lidt met zijnen hoofde vereenigt blijven. 2. Vriendelijck. Siet aen de Vriendelijckheyt uwes Verlossers / waer heeftmen vriendelijcker ende aengenaemer lippen gehoort? Elk een heeft hem verwondert over de aengenaemheyt der Woorden die uyt zijnen monde quamen. Doet ghy oock soo / alsdan spreeckt Christus door uwen mondt / en ghy blijft met hem vereenight; alleenlijck dattet uyt hertelijcke liefde kome. 3. De liefd is niet afgunstigh / dat is / sy is niet wraeckghierigh / maer vergeeft en vergeet / gelijck Godt de Heere doet. Hy sal niet altoos kijven / noch eeuwiglijck toorn behouden / 10. Hy handelt niet met ons nae onse sonden / en vergeldt ons niet nae onse misdaedt. Soo hem nu de godloose bekeert van alle zijne sonden / die hy ghedaen heeft / soo sal hy leven ende niet sterven; alle

Margin notes: Gen. 3. 21. — Christus is aller Gheloovighen leven. — Rom. 4. 5. 6. — Gal. 5. 6. — 1. Cor. 13. — Langmoedigheydt. Rom. 2. 4. — Vriendelijckheydt. — Psal. 45. 3. — Luc. 4. 22. — Psal. 103. 9. — Godt is niet wraeckgierigh. — Ezec. 18. 21.

zijne overtredinghen / die hy begaen heeft/ sullen niet ghedacht werden. Jer. 31.20 Jck heb u opt en opt lief gehadt daerom heb ick u tot my getogen uyt louter goedigheyt. Daerom breeckt my mijn Hert teghen hem / dat ick my zijner ontfermen moet. 34. Jck wil hen hare misdaet vergeven en haerder sonden nimmermeer gedencken. Esa. 43.25 Jck/ ick doe uyt uwe overtredingh om mijnent wille/ en gedencke uwer sonden niet meer. Doet ghy oock so/ vergeeft en vergeet/ soo sal Godt uwe sonden oock vergeten/ soo hebt ghy des Heeren Christi sin en blijft met hem vereenight. 4. De liefde doet niet lichtveerdelijck/of schalckelijck/ dat is/de ware liefde maeckt u den naesten niet tot een boos schalcxkẽ/om hem te beschimpen/te bespotten/ of leedt te doen. Sulcke heymelijcke treken heeft de liefde niet aen haer/ maer sy is vry/ openbaer/ van oprechten gemoedt. Siet den Heere Jesum aen ; hy heeft zijn hert aen vyanden en vrienden geopenbaert/ en met alle menschẽ hert-grondelijck goet gemeynt/ en aller salighept van herten gesocht. Doet ghy oock soo/ so is de goetheyt ende trouhertighept Christi in u. Gelijck Christus ons van herten gemeynt heeft / so sullen wy oock malkanderen van herten doen / of wy zijn met Christo niet vereenight/als leden met den hoofde. 5. Soo is de liefde niet opgeblasen / dat is/ sy is niet roem-gierigh / eersuchtigh en opgeblasen. Siet uwen Heere Jesum aen/ als een Wijf haer stem verhief onder het volck/en seyde: Saligh is dat lijf dat u gedraghen heeft/en de borsten/die ghy gesoghen hebt. Ja sprack de Heer: wel Saligh is die Gods Woordt hoort en bewaert : En wendt alsoo den lof/ die hem doch toebehoorde / ootmoedelijck van hem af/ en gaffse den Liefhebberen Gods. Doet ghy oock soo/ soo leeft die ootmoedige CHRISTUS in u / eñ ghy in hem. Dat is de rechte liefde/die den lof van hem af wend ende gheeftse eenen ander. 6. De liefde draeght haer niet oneerlijck / gelijck die haest verstoorde onbehouwen koppen doen/ maer sy laet de vriendelijckhept ten oogen uyt lichten. Siet uwen Heere Jesum aen/ dat ghenaden-rijcke Beeldt. Hy sal niet schreyen noch roepẽ of gruwelijc zijn seyt de Propheet. Hy heeft met barmhertighe ooghen elck een aengheszien / doet ghy dat oock/ soo hebt ghy u in Christi aenghesicht verbeeldt/ en zijt met hem vereenigt. 7. De liefde soeckt haer eyghen niet / dat is der warer liefden vreugde/ als sy anderen louter om niet dienen mach sonder eenighe eyghen nut / slechts dat haerer veel genieten moghen : Soo doet Godt / hy geeft ons alles om niet / hy heeft geen profijt daer van. Dat ghy God dient/ daer van heeft Godt geen nut/ maer ghy selver/daerom heeft God u bevolen vroom te zijn/ Godt te vreesen/ op dat ghy zijn Liefde genieten mooght. Siet uwen Heere Jesum aen/ hy heeft in't alderminste zijn eyghen niet ghesocht/ maer al wat tot onser Salighept dient. Maer hy heeft gheen profijt daer van / gelijck een boom/ die zijn vruchten elck een geeft sonder aensien der persoonen / en hy heeft selve geen profijt daer van/ maer geeft het soo goet alst hem Godt gegeven heeft / had hy het beter/ soo gaf hy 't hem sonder eenighe nijdt: alsoo heeft Christus hem selven ons tot eygen gegeven/ja Godt selver geeft hem ons in Christo tot een eygendom/ op dat alles in Christo onse werde / oock Godt selver. Hy is dat beste en hooghste goet/en deelt hem selven mede. Doet ghy oock so/ soo sult ghy zijn een boom der gerechtigheydt tot

Margin notes: Christi hert ende mond sonder bedrog Esa. 53.9. — Luc. 11.28 — Esa. 42.2. — God heeft geen Baet van uwen Godsdiẽst maer ghy. — Mat. 20. 28. — Boom der gherechtigheyt geeft zijn vruchtẽ om niet

Esai.61.3. tot Godes prijs. So groeyt en bloeyt
Christus in u/ die daer is die levendi-
ghe Wijnstock en altoos groenende
Psal92.13 Palmboom. 8. Sy laet haer niet
verbitteren/ dat is/ als de toorn so de
overhandt neemt in zijn hooghste
trap/ dat hy ten mondt uytschuymet
te vloecken tegen den naesten/ en hem
quaet wenscht en vervloeckt en alle
vergiftighe woorden uyt spuwt.
Esa. 11.4. Daerenteghen siet u Heere Jesum
42.2. aen/ daer is geen bitterheyt uyt zijn
mondt gegaen/ maer zegen en leven.
Luc.10.13 En of hy wel de steden Chorazin/
11.42. Bethsaida ende Capernaum ver-
vloeckte/ over die selve en over de
Phariseen wee roept/ so is nochtans
dat selve geen boosachtighe verbitte-
ringh/ maer een Boet-Predicatie/
daer door hertgrondelijcke betering
Heb.12.15 gesocht wert. Daerom siet toe/ dat
niet ergens eenige wortel der bitter-
heyt op wasse/ die beroerte make/
daer door vele ontreynight wordē. 9.
Sy tracht niet na schade/ of sy denct
niet quaets. Siet dien lieven Godt
aen/ eñ zijn vaderlijck hert/ hoe
Jer. 29.11 spreeckt hy: Ick weet wel wat ge-
Godshert dachten ick over u hebbe/ namelijck/
ende ghe- gedachten des vreeds/ en niet des
dachten. leeds/ dat ick u gheve het eynde/ dat
ghy hoopt. 13. En so ghy my van
gantscher herten soeckt/ so wil ick
my van u vinden laten/ spreeckt de
Heere. Wie vreeds-gedachten over
zijn naesten heeft/ die heeft Gods
Hert en Christi sin/ en is met hem
vereenigt/ als een lidt met zijn hooft.
10. Sy verblyd haer niet in onrecht-
veerdigheydt/ en lacht niet inde
vuyst/ als den vromen geweldt ende
onrecht geschiet/ als Simei dede/
Luc.22.61 doe David voor Absalon vloodt.
Siet den Heere Jesum aen/ wat een
hertelijc medelijdē had hy met Petro/
doen hy gevallen was/ hoe klaeglijck
N. sach hy hem aen/ en met dit aensien

heeft hy hem weder op gericht. Die Psa.46.8
Heer behoudt alle die daer vallen en
recht op/ die neder geslaghen zijn.
Hoe beweende Christus 'tverderf der
Menschen en der onder-gangh der
Joden? Hoe soeckt en lockt hy de ar- Luc.19.41
me schaepkens? Also mede als ghy 15.4.
den val van eenig mensche siet/ so
weest daer over bedroeft/ en ontfermt
u over hem/ helpt hem zijn last dra-
ghen/ soo sult ghy de Wet Christi
vervullen: Want hy heeft onser aller Gal.6.2.
last gedragen/ so zijt ghy zijn ware
lidt/ en zijn Leven is in u/ en dat le-
ven des Hoofds moet die leden leven-
digh maken. 11. Maer sy verblydt
haer inde waerheydt/ en wanneer Luc.10.21
het recht toe gaet. Siet uwen Ver- 15.10.
losser aen/ hoe hy hem inden geest
verblijde/ doe die tseventigh weder
quamen/ en hoe hy zijn Vader danck-
te. Siet de H. Engelen aen/ vanden
welcken de Heer seyt/ datse haer over Godlijck
onse bekeering verblijden. Doet ghy gemoedt.
dat oock/ soo hebt ghy een Enghelsch
ja Goddelijck gemoet. 12. Sy ver-
draegt alles/ op dat den band des vre-
des niet gebroken werde/ daerom
draegt sy des naesten gebreken met
groot gedult/ gelijck Paulus seyt:
Den swacken ben ick ghewordden als 1.Cor. 9.
swack/ op dat ick de swacken win- 22.
nen soude. Ick ben allen alles gewor-
den/ om dat ick immers sommighe
saligh maken soude. Sy gelooft al-
les/ dat is/ sy versiet haer aen den
naestē geen quaet/ sy hoopt alles/ dat
is/ sy wenscht/ dat aen haren naesten
alle goet mochte vervult werden/ sy
is lijdsaem in alles/ op dat haren nae-
sten veel gedient en profijt aen ghe-
bracht mocht werden. Siet den Hee-
re Jesum aen/ hy heeft om onser son-
den wille alles verdraghen en ghele-
den/ oock de hooghste smaed/ smer-
ten/ en die grootste armoed/ op dat
wy in en door hem eere ende vreugde

hadde. 13. De liefd wert niet moede/ houdt nimmermeer op. Siet die lieven Godt aen/zijn barmhertigheydt duert altoos voort en voort by den
Psal. 103. 13. ghenen die hem vreesen. Hy verwacht / dat hy ons ghenadigh zy/en heeft hem opgemaeckt / dat hy hem
Esa. 30, 18 onser ontferme. Geen dingh kan ons van Gods Liefde scheyden / zijn liefde is stercker dan de doodt / en veel wateren konnense niet uytblusschen.
Cantic. 8. 6.7. Hy ontfermt hem over ons met een
Godsliefd is eeuwig. eeuwighe genade. Ende of wel Godt de Heere seydt : Ick ben des ontfer-
Esa. 54.8. Jere. 15.6. mens moede / soo is doch sulcks van den geenen te verstaen die Gods barmhertichheydt moetwilligh van haer stooten / Gods Genade verachten / ende tot wulpschepy trecken / anders wort zijn liefde niet moede/ maer blijft eeuwigh duerende over alle die hem vreesen/ gelijck hy seydt.
Esai. 54. 10 Of de Berghen wijcken / en de heuvelen daer heenen vallen/ soo sal doch mijn Genade niet van u wijcken / en't Verbond des vredes sal niet vervallen/ spreeckt de Heere uwe ontfermer. Alsoo moet onse liefde oock niet moede worden / oock selver over onse vyanden niet / maer wy sullen uyt een ontfermhertighe altoos durende liefde segghen : Vader vergevet hen/
Christus bidt in u. soo leeft en bidt Christus in u. 14. De
Waerom de liefde de grootste deughd. liefd is de grootste onder alle deughden; want Godt is de Liefde selver. Soo is sy oock de vervullinghe der Wet / ende alle Geboden zijn in die selve besloten. Sy is oock eeuwigh/ want het Geloove / de Hope ende de spraken / etc: die sullen ophouden/ wanneer het eynde des Gheeloofs/ naemelijck de salighheydt der zielen verkreghen is. Oock zijn alle deughden en weldaeden/ die den naesten geschieden / ende alle gaven sonder de liefde van geender weerden en valsch. Sy sal oock een eeuwigh getuygenis geven / dat wy door't Geloove in Christum de salighevt be-erft hebben. Daerom sal een Christen nae geen gaven of kunst soo seer streven/ als na de liefde. Christum lief te hebben is beter/ dan alles te weten ; Ick (Eph. 3. 19.) wensche daerom met Paulo/dat ghy vervult meught werden / met alle de volheydt Gods / met alle vruchten der liefde/ etc.

Dat XXXI. Capittel.

Dat eyghen liefd / en eygen eer oock de hooghste en schoonste gaven des menschen verderven ende te niet maken.

1. Cor. 13:1.

Alwaert dat ick met tongen der menschē ende der Enghelen sprake, en had de liefde niet, soo waer ick als een klinckend metael, of luydende belle.

DAT Paulus de liefde soo hoog verheft / dat geschiet daerom / de wijl Godt selver de Liefde is. Soo hoog nu Godt te prijsen is / soo hoogh is oock de Liefde in God te prijsen. (Luther. in de kercken postil. 2. deel. fol. 131.) Want daer is gheen grooter Deught noch in Godt noch in de menschen dan de liefde. Maer daer is tweederleye liefde des menschen/een ware/levendighe/ reyne/ loutere/onbevleckte liefde/en een valsche/onreyne bevlecte liefde. (Reyne liefd ende valsche.) De reyne/loutere liefde is soodanigh / als Paulus die alhier beschrijft met veele eyghenschappen / vruchten / etc. gelijck nu gehoort is. De valsche / onreyne / bevleckte liefde is / die in allen dinghen / in woorden en wercken/ ende gaven/haer eyghen roem / eer en profijt soeckt / en heeft wel den uytterlijcken schijn als

of Godt en den menschen daer mede gedient worde/maer inden grondt ist niet dan eyghen roem/eyghen eer/eyghen nut en eyghen liefde.

Wat niet uyt de liefde komt en komt niet uyt Godt.

En wat uyt die selve grondt komt/ dat komt niet uyt Godt / maer uyt den Duyvel/ en't is een vergift / dat alle goede wercken en alle goede gaven verderft.

Schoon gelijckenis

Gelijck als een bloem/alwaerse noch soo schoon van verwe / van reuck en smaeck / en datter nochtans een verborghen vergift in stack / gelijckmen sommighe van dien vindt/ soo is doch hare schoone verwe/reuck en soete smaeck / den mensch niet alleen niet nut/ maer oock ten hooghsten schadelijck : alsoo mede een mensch/ al had hy de schoonste gaven / en dattet Engelsche gaven waren / ende hy is vol hooverdije / eyghen eer en liefde / soo zijn die selve gaven niet alleen niet nuttelijck / maer oock ten hooghsten schadelijck.

Wat goet is en heet.| Daer geen liefd is/ daer is niet goedts.

Want al wat goet sal wesen / dat moet louter en reyn uyt Godt komen en sich in God eynden: heeft het een ander oorsprong ende eynde/ soo en kan't niet goet wesen. Want Godt is de oorsprongh alles goets. Wat goet is/ dat kan nerghens anders van daen komen dan uyt Godt. 't Geen dat Godt alleen in u hert werckt/ dat is alleen goedt/ maer wat u eyghen eer / u eyghen liefd / u eyghen roem / u eyghen nut in u werckt / en waer toe het u beweeght/dat kan niet goet zijn / want het komt niet uyt Godt/ Godt is alleen goet/ en Godt is de liefde / daerom komt den naesten uyt de liefde alle goedt/ gelijck oock Godt selfs is.

Heylighe wensch.

Daerom heeft een heyligh man gewenscht / dat hy den lieven Godt dat zijn mochte/dat hem zijn hand was/ dat is / gelijck onse hand yet wat na hem neemt ende weder wech geeft/en eyghent daerom haer selven gheen roem of eere toe/ want sy is een bloot instrument om wat na hem te nemen en wech te geven : alsoo behoort een mensch in grooter eenvoudigheydt den lieven Godt te zijn / gelijck zijn handt / alsoo dat wat hy van Godt ontfanghen heeft/ dat sal hy in grooter eenvoudigheydt sonder eyghen roem en eere / uyt reyne loutere liefde en goetheyt weder wech gevẽ. Want hy heeft het oock van Godt ontfanghen / daerom hy oock niet roemen kan. Maer den roem komt dien alleen toe / vanden welcken hy het ontfangen heeft/ dat is / Godt komt alleen de eere toe/en wy zijn maer bloote instrumenten Gods om van Godt zijne gaven te ontfanghen / en die selve weder uyt te deelen. Wie nu sulck een loutere en reyne liefde niet heeft/ die is niets met alle zijne gaven. En of hy al schoon met Engelsche tonghen konde spreecken / alle verborgentheyt en wetenschap wiste/ 't Geloof om wonder wercken te doen hadde / en alle zijn haef en goet den armen gave / jae zijn lijf en leven gaf te branden. Want alle eyghen liefd/ eyghen roem / eer en nut is uyt den Duyvel / en is des Duyvels val/ daer door hy uyt den Hemel is gestooten.

Eygẽ liefd en eere / des Duyvels val.

Want na dat Godt Lucifer had gheschapen tot een schoonen Enghel / en hem met sonderlinghe hooghe gaven / schoonheydt / wijsheydt / licht en heerlijckheydt begaeft soo heeft hy hem in zijn eyghen gaven gespiegelt als een Pauw in zijn vederen/ en begon hem selven lief te hebben/ te eeren en te roemen. Dat is't beginsel van zijn val / dat hy die eere niet Godt/maer hem selven gaf/ en zijne liefde van God af-keerde tot hem selven: doe heeft hem Godt met zijn Engelen verstootẽ/die hy verleyt had met zijn hooverdy.

Eygen eer heeft veel Enghelen ende menschen doen vallen.

Want Lucifer heeft een Vorstẽdom onder de Engelẽ gehad/gelijck Judas seyt Vers.6.

De Engelen die haer Vorstendom niet behouden hebben. Ende Paulus: Hy heeft de Vorstendommen en geweldighen uytgetoghen / en heeftse openbaerlijck ten toone gevoert / en een triumph uyt haer ghemaeckt. Waer door nu de Satan gevallen is / daer door heeft hy den Mensch oock ten val gebraght / hy heeft hem van Godts Liefd en eere af-gewent tot hem selven / alsoo dat inden mensche ontstonden eygen liefd / eygen eer / soo dat hy God heeft willen gelijck zijn / daer door is hy uyt het Paradijs verstooten gelijck als Lucifer uyt den Hemel. En hebben ons nu onse eerste Voor-ouders eygen liefd en eygen eer aengeerft. Dat is den Val Adams / welcken noch alle menschen begaen / en dat wert ons door vleysch en bloedt aengebooren. Sal nu dese val weder-opgerecht en ghebetert worden / soo moet het geschieden door die dierbare verdienste Christi metten Geloove aengenomen / door de welcke wy oock in CHRISTO vernieuwt worden / en dat vleysch kruycigen / alsoo / dat in plaets / dat een mensch hem selven lief heeft / in't tegendeel hem selven leert haten / Dat is / geen behagen in hem selven hebben: in plaets / dat een Mensch hem selve eert / moet hy leeren hem selve versaken / Dat is / als voor niets houden: in plaets / dat een mensch zijn eygen roem en nut soeckt / moet hy alles leeren versaken / dat hy heeft / en niet het alderminste vertrouwen en troost in eenigh aertsch dingh stellen / en met zijn eyghen vleysch en bloedt steeds kampen / of hy kan des Heeren Discipel niet wesen. Soo geheel moet door Christum / door ware hertelijcke bekeeringh / die verkeerde boose aerdt des menschelijcken herts „ verandert worden. En dewijl dit nu „ in des menschen vermoghen niet en „ stond / want van naturen kan de „ mensch niet anders / dan hem selven „ lief hebben / eeren / roemen / en zijn „ eyghen nut in allen dingen soecken / „ dat is / hy kan niet anders dan sondighen / dat is hem aengheboren; „ Daerom moet Godt selver het beginsel van onse weder-oprechtinghe „ maken / ja oock dat midden en eynde. „ En Gods Soon moste Mensch werden / op dat door hem de menschelijcke natuer vernieuwt werde / en wy door / in / en uyt hem nieuw geboren en nieuwe creaturen souden werden. Want ghelijck als wy in Adam lichamelijck en oock geestelijck gestorven zijn: also moeten wy in Christo geestelijck weder levendigh worden. En gelijck wy door die vleysche lijcke geboorte de sonde uyt Adam ghe-erft hebben: also moeten wy in Christo / door de geestelijcke geboorte / en door 't Gheloove de gerechtigheyt erven. Want ghelijck als ons door de vleyschelijcke geboorte uyt Adam de sonde / eygen liefde / eygen eere en eygen roem aengeboren wert: Alsoo moet uyt Christo door 't Geloove en den Heylighen Geest onse natuere vernieuwt / gereynight en geheylight werden / en alle eyghen liefde / eer en roem in ons sterven / en wy moeten een nieuw hert ende een nieuwe geest uyt Christo verkrijghen / gelijck wy uyt Adam dat sondighe vleysch ontfanghen. Van weghen sodanighe nieuwe gheboorte wordt de Heere Christus Eeuwige Vader genoemt. So moeten nu aller Christenen wercken / die Godt behagen sullen / en alle gaven uyt die nieuwe Geboorte komen / dat is / uyt het Geloove / uyt Christo / uyt den H. Gheest / anders deugen de alderhooghste gaven voor God niet / al warent oock wonder wercken. Ende moeten alles teghen onsen naesten in der liefde doen / sonder

Margin notes:

Col. 2. 15.

N. Hem selvẽ versakẽ eñ hatẽ hoognoodigh.

Luc. 9. 23.

Luc. 14. 26

Door Christi mensch werdingh de Menschelijcke natuer vernieut.

Nieuwe geboort eñ vernieuwing in eñ uyt Christo.

Esai. 9. 5. Aller Christenẽ wercken sullen uyt de nieuwe Geboorte komen.

1. Cor. 14.

der eenige eygen nut en roem. Daerom heeft Godt ons zijnen lieven Soon tot een Exempel voor ghestelt. In den selven is geen eyghen liefde / geen eygen eer / geen eygen nut / geen eygen roem / geweest / maer een reyne loutere liefde en ootmoedigheydt / die van herten was. Doch hy is ons tot sulcken exempel niet voorgestelt / als andere Heylighen / welcker exempel wy van buyten aenschouwen / maer tot een levendigh exempel / dat hy in ons leven soud en moet door 't Gheloove. Soo komt dan al ons doen / spreecken / kennis en wercken uyt Christo / als uyt den levendigē gront ende oorsprongh. Waer dat niet geschiet / daer is al ons doen niet met allen / al warent oock gaven ende wercken der Engelen. Want waer eygen liefd is / daer is Gods vyandtschap / waer eygen eer ende roem is / daer is Gods verachtingh. Hoe konnen dan die wercken / die daer uyt geschieden / Godt behagen? Daerom bidt Godt om 't Geloove / en om die reyne ongeveynsde liefde / die niet bevleckt is met eygen eer / nut en roem / maer datse van herten kome / soo sullen niet alleen groote gaven en wercken / in sulcken Geloove Godt wel behagen / maer oock die alderkleynste en gheringhste / al waert slechts een dronck koud waters. Want een gheringh werck / dat uyt louter liefde en ootmoedigheydt geschied / is beter en grooter dan een groot werck / dat uyt hooverdy en eyghen roem gheschiedt / etc.

Liefde maeckt de kleynste wercken groot.

Dat XXXII. Capittel.

Groote gaven bewijsen geen Christenen / noch menschen die Godt behagen / maer 't Gheloove dat door de Liefde werckende is.

1. Cor. 4. 20.

't Koninckrijck Godts bestaet niet in woorden maer in de kracht.

ALs Paulus een Christen beschrijven wil / hoe hy sal gheaert zijn / soo seydt hy / de hooftsumme aller Geboden is Liefde uyt een reyn hert / goede conscientie en ongheveynsden Geloove / als woud hy segghen / op dat yemandt een Christen en Godt wel behagend mensch mach zijn / soo werden niet veel groote en hooghe dingen van hem ge-eyscht / niet veel kunsten en geleertheyt / hooghe gaven / dat hy een Propheet zy / een Orateur / een die veel spraken kan / die wonder wercken doet / maer dat hy Geloovigh zy / en alle dingh in der liefde doet / dat hy Godt in hem wercken laet. Daerom salmen hier op niet sien / hoe geleert dat yemand in spraken zy / of hoe wel sprekende dat hy zy / maer hoe hy zijn Geloof door de liefde bewijst / en door de doodinghe zijns vleeschs. Want die Christo toe behooren / die cruycighen haer vleesch met haere lusten en begeerten / dat is / eyghen eer / liefde / roem / nut / prijs / en al wat vleyschlijck is. Daerom seyt Paulus: 't Rijck Gods bestaet niet in woorden / dat is / in kunsten en gaven / maer in de kracht / dat is / in de levendighe oeffening vande Deughden des Gheloofs / der liefde / sachtmoedigheydt / lijdsaemheyt en ootmoedigheydt. Der halven niemandt om

1. Tim. 1. 5

Godeyscht geen groote kunste van ons.

Gal. 5. 24. Wattet is zijn vleys te cruycighen. 1. Cor. 4. 1 20.

Voor God gelt niet dan een Nieuwe Creature.

om de hooghe gaven des te meer voor Godt geldt/ of daerom saligh wert/ maer daerom dat hy in Christo bevonden wert door't Geloove / en in Christo leeft / als een Nieuwe Creature. En wanneer de alder-begaefste Mensch niet leeft in daghelijcksche Boete / en in Christo vernieuwt wordt/ de werelt afsterft/ ende al dat hy voor gaven heeft / hem selve verlochent/ hem selve haet / en naeckt en bloot aen Gods genaede hanght/ gelijck een kind aen zijn moeders borst/ soo kan hy niet saligh werden / maer wordt met al zijn kunst verdoemt.

Hooghe gaven helpē niet ter salighe yd. Luc. 10. Waerom de gaven ghegeven werden.

Daerom worden de gaven niet ghegeven / dat yemandt daer door voor Godt groot of saligh werde/ maer om de op-bouwinghe van Gods Gemeynte. Want als die tseventig Discipelen weder quamen / en seyden: Heere / de Duyvelen zijn ons oock onderdanigh geweest in uwen Naeme / soo seyde de Heere: Verblijdt u daer in niet/ die groote wonder wercken en gaven sullen u niet salig maecken / maer verblijdt u dat uwe namen inden Hemel geschreven zijn/ dat is/ dat ghy gelooft ende my kent. De wonder wercken / die Moses gedaen heeft / die hebben hen niet saligh gemaeckt/ maer zijn Geloove. Aarons wel-sprekentheyt maeckte hem niet te aengenamer by Godt / Mirjam, Moses Suster was een Prophetin/ door welcke de Geest Gods sprack/ maer Godt sloeghse met Melaetsheydt. De wonder wercken en menigherleye spraecken hebben d'Apostelen niet saligh gemaeckt/ maer't Geloove.

Num. 12. 10.

Allesmoet onder het Cruyce Christi dat saligh wil werden.

Het moet alles zijn vande hoogste menschen tot de laeghste in't gheloove/ in ootmoedigheyt/ in de bekeeringh inde kruyсinghe en doodinge des vleyschs / in de nieuwe creatuer / die in Christo in't Ghe'oove leeft/ en in de Liefde / ende Christus in haer; Soo dat niet geschiedt / soo sal Christus niemandt voor de zijne kennen. De Christelijcke Liefde is dat rechte nieuwe leven indē mensch/ ja Christi Leven inden geloovigen/ en die krachtigh - werckende inwooningh Godts des Heylighen Geests/ welcke Paulus ons wenschet: Dat wy vervuldt werdē met allerleye volheyt Gods. En Godt is de Liefde / en wie inde Liefde blijft in Godt/ en God in hem. Daerom wie die liefde in zijn hert gevoelt/ die gevoelt Godt in hem. Maer op dat wy hier van een seker Proef mochten hebben/ en niet door valsche eyghen liefde bedroghen werden / soo schildertse Paulus fraey af/ als een schoone boom met uyt-ghebreyde tacken. De liefd is langmoedigh-lijdsaem in alles etc. 't Welck is des Nieuwen menschs gantsche leven. In summa God de Vader is de Liefde/ Godt de Soon is de Liefde/ God de Heylighe Geest is de Liefde. 't Gantsche geestelijck Lichaem / CHRISTUS. de weerde Christenheyt is door den bandt der liefde t'samen ghebonden/ een God / een Christus/ een Geest/ een Doop/ een Geloove/ en dat toekomstige eeuwighe leven is niet anders dan eeuwighe liefde. Wie nu inde liefde niet leeft / die is een doot lidt aen't Lichaem Christi. Gelijck een dood lidt aen't natuerlijcke lichaem niet verwermt wert door de natuerlijcke wermte/ en der halven gheen leven in hem heeft : alsoo mede / wie niet in de liefde leeft / die heeft dat geestelijcke Leven Christi niet / en is doodt / God ende Christo afgestorven / die en heeft geen geloof/ is als een verdorde rancke aen dē Wijnstock / heeft oock geen deel aen Godt/ Christo noch den Heylighen Geest / noch aende Heylighe Christelijcke Kercke en het eeuwighe leven / en

Eph. 3. 19

1. Joan. 4. 16.

1 Cor. 13. 4

Alles in der liefde: God/ d'engelen/ menschē/ Kercke.

Eph. 4. 4. 5.

Sonder liefd is mē een doodt lidt der Wercken.

en kan oock nimmermeer komen daer Godt is / als die de Liefde ſelver is / etc.

Dat XXXIII. Capittel.

Godt ſiet de wercken of de perſoon niet aen / maer ghelijck een yeghelijcks hert is / ſoo worden de wercken geoordeelt.

Prover. 21:2.

Een yegelijck dunckt zijn wegh recht te zijn, doch alleen de Heer maeckt de herten ghewis.

IN'T 1. Sam. 16. leſen wy / als Godt de Heer den Propheet Samuel ſond in't Huys Iſai / om David tot een Coningh te ſalven / ende dat den Propheet de eerſt gheborene woude ſalven / dat de Heer ſeyde: Verſ. 7. Siet zijn ſchoone geſtalt niet aen / noch de grootte zijns perſoons. Want ten gaet niet toe / als een menſch ſiet: een menſch ſiet wat voor oogen is / maer de Heer ſiet het hert aen. Met welck exempel ons God de Heer wil leeren / dat hy de perſoon des Menſchen niet acht / hoe hoogh dat hy oock voor de werelt is / als het hert niet vroom / liefd-rijck / geloovigh en ootmoedig is. En niet alleen de Perſoon / maer alle wercken weeght Godt na den inwendighen Geeſt / gemoet en ſinnen / als Salomon ſeyt. Jae oock al de gaven des menſchen / hoe hoogh datſe oock immermeer zijn / hoe geweldigh / heerlijck / loflijck / ende prachtig die voor de werelt zijn / als ſy niet komen uyt een reyn hert alleen tot Godts eer / en des naeſten nut en beteringh / ſonder eenighe hooverdy / eyghen liefd / eere / nut / lof ende roem / ſoo deughenſe alle voor Godt niet / of ſchoon een menſch de hoogſte gaven van Godt hadde / en hy ſochte daer mede zijn eyghen lof / roem / eer / eyghen nut en liefde / en met louter en bloot alleen Godt en Gods eere / en zijns naeſten beteringh / ſoo ſouden alle ſoodanighe gaven voor Godt een gruwel zijn / ende ſouden den menſch tot ſonde gedijen / want alle gaven worden alleen den menſchen gegeven tot Gods eer en des naeſten oorbaer. Siet Lucifer aen / daer was geen ſchoonder en heerlijcker Enghel in den Hemel: maer doe hy zijn gaven tot zijn eyghen eer / liefde en lof gebruyckte / en niet alleen tot Gods Liefde en lof / ſoo wordt wel haeſt uyt hem een Duyvel / en wordt van Godt verſtooten. Daerom alſſer yet voor Godt gelden ſal / ſoo moet het uytten Geloove komen / en moet in't ſelve werck die reyne / loutere liefde zijn teghens God en den menſchen / ſonder eyghen eer / liefde / nut en lof / ſoo veel een Menſch in deſe ſwackheydt uyt genaeden moghelijck is. Daerom ſeyt Paulus: of ick niet tonghen der Engelen en menſchen ſpreken konde / en hadde de liefde niet / ſoo waer ick als een klinckende metael en een luydende belle / dat is / een onnut dingh / daer geen nut / vrucht noch kracht in is. Godt ſiet niet op een wel ſprekende mondt / maer op dat ootmoedighe hert / Godt ſiet niet op groote kunſt / kennis en wetenſchap der menſchen / maer hy weeght en proeft den gheeſt des menſchen / of hy zijn eyghen liefd en eer / dan of hy Godts eer en des naeſten nut ſoeckt. Godt ſiet oock niet aen een groot-wonder-werckende Geloof / 'twelck berghen verſet / en groot aen ſien by de werelt heeft / als hy zijn eyghen eer daer mede ſoeckt / maer hy ſiet den ellendighen aen / die van een gebroken geeſt

God richt alles nae't hert ende d'inwendighe geeſt. Prov. 21. 2

Eygen eer verderft alle goede gaven.

Groot onderſcheydt tuſſchen 't Geloove der miraculen ende 't ſaligmakende. Gal. 5. 6.

geest is/en die hem vreest voor Gods
Esa. 66.2. Woordt. God siet oock niet op groote aelmoessen/als sy upt eyghen roem geschieden / ja oock niet als yemand hem een naem daer door maken wilde/ al liet hy schoon zijn lijf verbranden/ maer Godt siet alleen dat hert aen / hoe en waerom dit aldus ghescihedt. Dit konnen wy nu niet beter/ dan upt exempelen verstaen. Ca-
Ongelijcke offer. Gen. 4. in en Abel brachten beyde een offerhande / maer de herten waren ongelijck/ daerom nam God Abels offerhande aen / maer d'ander verworp
1. Sam. 13.9. hy. Saul en David brachten beyde
2. Sam. 24.23. een offerhande / d'een word aengenaem/d'ander verworpen/dit maecten hare ongelijcke herten. David/
Ongelijke bekeering. Manasse/Nebucadnezar/en Petrus vonden genaede by Godt/doe sy ware Boete deden; Saul / Pharao en Judas niet. Waerom? Dat maeckten/ hare ongelijcke herten. Pharao ende Saul seyden: Ick heb gesondight / Manasse seydt oock alsoo / maer hoe ongelijcken loon droegen sy
Ongelijke pronck. Esa. 3. daer van? Judith en Esther vercierden haer seer schoon/de dochteren Israels mede. D'eerste worden geprezen/en dese hard bestraft. Hiskia/Josua / Gideon versochten teeckenen vanden Hemel / en worden geprezen:
Ongelijke teken begeerte. Math. 12 De Pharizeen versochten oock teeckenen vanden Hemel / en worden bestraft. De Tollenaer en Pharizeus baden beyde in den tempel / maer sy
Luc. 18. kregen een ongelijck oordeel. De Ni-
Ongelijck ghebedt. neviten vasteden/de Joden ende Pha-
Ongelijck vasten. rizeen mede / d'eerste siet Godt aen ende dese niet / gelijck sy segghen.
Esai. 58.3. Waerom vasten wy / en ghy siet het
Ongelijke aelmoesse. Luc. 21.1.2. niet aen. De weduwe die maer een kleyn penninxken in Gods offer-kist gaf wort geprezen/en die andere niet/
Ongelijke blijdschap. Luc. 19. 6. ende 23. 8. die doch meer gaven. Herodes verblijde hem seer / dat hy Christum quam te sien/ende Zacheus verblijde hem oock / maer wat een ongelijck loon kreghen sy. Dit alles maeckt
Ondeugende wercke. dat hert/ 'twelck Godt aensiet / namelijck of een werck upt een reyn Geloof/reyne liefd/ende loutere ootmoedigheyt geschiedt. Want als het
Ongelijke Martelaers. 2. Reg. 21. 6. werck met eyghen eer / liefd / lof en nut bevleckt is/soo deuget voor Godt niet alwarent schoon de hooghste gaven. De H. Martelaren hebben haer laten verworghen/om Christi wille/ Achab en Manasse hebben oock hare eyghen kinderen verworght en geoffert/d'eerste waren Godt aengenaem en dese waren hem een gruwel.

Dat XXXIV. Capittel.

Een mensch kan tot zijn saligheydt niets doen/Godt doet het alles alleen / als slechts de mensch Godt door zijn genade laet wercken ende met hem handelen / als een Medecijn-meester met de krancken. Ende hoe sonder bekeeringh Christi verdienste niet toegherekent wert.

1. Cor. 1:30.

Christus is ons van Godt gemaeckt tot wijsheyt ende rechtveerdigheyt, ende heyligheyt ende verlossinge.

MEt dese geweldige spreuc leert ons de H. Apostel / dat Iesus Christus onse Heer alles verdient heeft/wat tot onse saligheyt behoort. 1. Cor. 1. 30. Doe wy niet wiste van den Wegh des levens/ is hy onse wijsheydt geworden; doe wy sondaers waren/ is hy onse gerechtigheydt geworden; Doe wy voor God een gruwel waren/ is hy onse Heyligheydt geworden; doe wy verdoemt waren; is hy onse

o[illegible]n de [illegible]ssingh geworden. Hier toe k[illegible]uyvel / [illegible] menschen verdienst/vermo-
Demensch kan hem selven niet helpen. g[illegible]rt/ en te[illegible] wil niet een stofken weert te [illegible]ldt der [illegible]renghen/ niet so veel daer toe [illegible] der [illegible]is een stofken weerdt is / dat in [illegible] de Sonne-schijn daer heen
N. vlieght/ en dat noch in't begin/ midden/ noch eynde. De mensch heeft wel konnen sondighen/ maer hem selven niet wederom rechtveerdigh maecken / hy heeft hem selven wel konnen verliesen / maer niet selver weder vinden / hy heeft hem selven wel konnen dooden/ maer niet selver weder levendigh maken / hy heeft hem den Duyvel wel konnen onderwerpen/ maer heeft hem selven vanden Duyvel niet konnen verlossen. Want ghelijck een doodt Lichaem hem selven niet kan levendigh maken: alsoo alle menschen doodt in sonden zijnde/ gelijck Paulus seyt/ kon-
Eph. 2. 3. nen haer selven niet helpen. Gelijck als wy niet hebben konnen doen tot onse scheppinghe / want wy hebben ons selven niet konnen scheppen: Alsoo konnen wy oock niets doen tot onse verlossinge/heyliginge/en Nieuwe geboorte: want de verlossingh is meer dan de scheppinghe/konden wy ons selven rechtveerdigh maken/wy deden meer dan of wy ons selvē schie-
Waerom Christus ghekomen pen. Daerom is nu Gods Soon mensch geworden/ op dat hy 't alles weder oprechtede/ dat in Adam verloren was/ende alles weder levendich maeckte/dat in Adam gestorvē was.
Luc. 10. 30 Dat gaet nu also toe / gelijck de gelijckenis te kennen geeft vande ge-
Christus is alleē onsen Medecyn-meester eñ niet wy selve. wonde mensch die onder de moordenaers gevallen was / en hem selven niet helpen konde. Die getrouwe Samaritaen most hem zijn wonden verbinden/ hem op-heffen/ inde herbergh voeren / en met hem handelen als een Medecijn-meester met een krancke. Maer gelijck nu de verwon-

de mensch met hem handelen liet/gelijck het zijn Medecijn den Samaritaen behaeghde: alsoo moeten wy oock doen / willen wy anders saligh werden. Hier moeten wy Christum alleen met ons handelen laten/ en ons stil voor hem houden / onse wonden laeten reynighen en verbinden/laeten daer olie en wijn in gieten / laten en overgeven ons gantsch en gaer in zijn wille/soo sal hy ons wel helpen. Soo haest nu een mensch Boete doet/hem door Gods genaede tot Godt keert/ en sich bekeert / laet hem de sonden leet zijn / en laet hem de sond-wonden wasschen en reynighen door de scherpe Wijn en soete olie des troosts / soo haest werckt Christus met zijn genaede in hem 't Geloof/alle vruchten des Geloofs/ gerechtigheydt/ leven/ vrede/vreughde/troost en saligheydt/ en vernieuwt hem/ werckt in hem dat willen en volbrenghen nae zijn
wel behaghen. Maer nu staet het Phil. 2. 13.
oock niet in des menschen natuerlijcke krachten /de sonden te laten. Want de Schrift noemt de natuerlijcke
Mensch een dienst-knecht der sondē/ Joa. 8. 34.
verkocht onder de sonde / die van na- Dēmensch
tueren niet anders kan dan sondigen/ kan eñ wil
gelijck den Propheet spreeckt : Hoe van natveren niets
kont ghy wat goets doen/ dewijl ghy goedts.
des booses gewent zijt? Kan oock een Rom. 7. 14
Moriaen zijn huydt veranderen/ of
een luypaerd zijn vlecken? Maer die Jerem. 13
heylsame genade Gods / die allen 23.
menschen verscheenen is. door dat Euangelium/'twelck alle Creaturen gepredickt wert/ die onderwijst ons/
seydt Paulus : dat wy sullen versaec- Tit. 2. 12.
ken de godloosheydt / dat is / door De genaue
Gods Woort komt dese genade tot Godts
ons/ende dese genade onderwijst ons/ werckt al-
seyt Paulus / dat is / brengt in ge- les in ons
dachtenis / leert/ lockt /port aen/ be- alleen.
weeght en vermaent den menschen van sonden af te staen en af te laten.

En dese vermaningh der genaede Gods in het Woordt item dan over een mettet inwendighe getuyghenis der conscientie / en overtuyght den mensch inwendigh en uytwendigh/ dat hy onrecht doet / ende de sonden laten moet/ wil hy saligh worden/de wijlse teghen Godt en de conscientie zijn. Volght nu de Mensch dese onderwijsingh ende vermaningh der genaden Gods / geeft het woordt plaets / begint vande sonden af te laten/ soo werckt de genade Gods alles in den mensch/ 't Geloof/de Liefd/en alle vruchten des Geloofs / want het is / of een licht begon te lichten inde duysternis. Maer soo weynig als de duysternis hem selvē verlichten kan/ soo weynigh oock een mensch. Ghy verlicht mijn licht / de Heer maeckt mijn duysternis licht. Yemandt mocht de ooghen wel langh opsperren/ als hem de Son niet licht : alsoo is nu de genaede Gods / en Christus selver / dat helder Licht verscheenen allen menschen / die in de duysternis en schaduwe des Doodts sitten/ende verlicht alle menschen/die in dese werelt komen / dat is / openbaert hem aen allen/ biedt allen de genaede aen/ en laetse allen verschijnen. Hy is een Licht des gantschen werelts. Hy wijst allen den wegh totten leven/ hy licht allen voor / gaet als de rechte Herder voor de schaepkens henen / wijst haer den wegh/ die sy gaen sullen. Hy heeft ons alle als die verlozen schapen gesocht / soeckt en lockt ons noch dagelijcks : Hy loopt ons na/ mindt en vrijdt om ons / als een Bruydegom om zijn lieve bruydt/ als wy slechts zijn liefde wilden aen nemen/als wy maer de duysternis en de sond niet te lief hadden. Gelijck nu een Medecijn-meester tot eene krancke seyt. Siet ghy moet dat niet doen/of ghy sult sterven/ghy verhindert de Medecijn / en kont nijselijke-sondt werden: Alsoo spreeckt maechte Medecijn-meester Christus / ns Iesus onse Heer inden en reyn tot ons. Siet lieve kindt/ghy re oot doe te doen/ en vande sonden ant en / te weten / van hooverdy / gierighevt/ vleeschs/ wellust / toorn/wraeckgierigheydt ende dierghelijcke of ghy sult sterven / ende die kostelijcke Medecijn mijns Bloets ende Verdiensts kan u niet helpen: Want ghy verhindert datse in u geen vrucht kan schaffen. Dat is de Oorsaeck / waerom de Heere Christus den Apostelen bevolen heeft / voor-eerst bekeeringh te predicken / en daerom heeft de Heere selfs den sondaeren tot bekeeringh geroepen / want geen onboetveerdigh hert kan de verdienste Christi deelachtigh werden. Wanneer wy nu dese woorden hooren / datter moet van de sonden af-gelaeten zijn/of eeuwigh verdoemt en verloozen zijn / soo feylt het niet of de Mensch denckt te rugh/ en Gods waerachtigh Woord ende zijn eyghen conscientie overtuyght hem/dattet soo is. Want Godt heeft wel vergevinge der sonden allen menschen uyt genaede ende om niet belooft / maer alleen stater dit by / als wy ons tot Godt bekeeren/ gelijck de Propheet seyt : Als hem de godloose bekeert / soo sal hy leven en niet sterven / en aller zijner sonden sal niet meer gedacht werden! daer staen de verghevingh der sonden en de bekeeringh by malkanderen. De eeuwige Sone Gods seydt wel/wie in my gelooft/ die sal dat eeuwighe leven hebben / maer 't Gheloof strijdt daghelijcks tegen den ouden mensch / bedwingt het vleysch / maeckt het den geest onderdanig en gehoorsaem/ dat is/ bekeert den mensch/ verdelght eñ dempt de sonde / reynigt het hert; want dat is het geloove / dat hem van

[Margin notes:]

De mensch is enckel duysternis ende Christus enckel licht. Psal. 18. 29

Hoe dat ware Ligt alle menschen verlicht in dese wereldt komen. Joan. 1. 9.

Onse Bruydegō mint ende vrijdt om onse ziele.

Onboetveerdigheyt verhindert Christi verdienst ende kostelijcke Medecijn

Waerom voor alle dingen bekeering te predicken.

Ezech. 33. 15.

Wat het ware Gheloof is.

van de Werelt van ſonden / vanden Duyvel / tot Chriſtum wendt en keert/ en tegen de grootſte ontallijcke ſchuldt der ſonden / ruſt en verquickinghe der zielen ſoeckt/ alleen in dat Bloedt / de Doodt ende Verdienſte Chriſti ſonder eeniger menſchen wercken. Maer wie anders gelooft dat hem Godt zijne ſonden vergeven wil/ of hy al ſchoon van de ſondē niet af laet/ die heeft een bedroghen valſch geloof/ende kan nimmermeer Salig werden/ ſoo langh hy van zijn ſonden niet af ſtaet. Siet dat exempel Za-
Luc. 19. chei des Tollenaers aen/ die verſtond de leere van't geloove en de bekeeringe recht / dat namelijck dit het rechte geloove was/ daer door wy van ſonden tot Godt bekeert werden / ende wie van Chriſto vergevingh der ſonden hebben wil/ en zijn dierbare verdienſt genieten/die moeſte vande ſonden af-laten / en in een hertlijck vertrouwen en toe-verlaet hem op Gods genade aen Chriſtum houdē. Want alſoo verſtond hy de predicatie des
Marc. 1. 15. Heeren Chriſti. Bekeert u en gelooft den Euangelio / dat is / laet af van ſonden / trooſt u met mijn verdienſt/ ende ſoeckt by my alleen de vergevinghe der ſonden. Daerom ſeyt hy tot den Heer: Siet de helft van mijne goederen geef ick den armen / en ſoo ick yemand bedrogen heb/dien gheef ick het vierdubbel weder.

Kennis eñ bekētenis der ſonden in't Geloove brenght genaede.

Daer mede roemde hy ſijn wercken niet/maer de genade / daer door hy bekent had/ hoe hy hem bekeeren ſoude; als woude hy ſegghen: Heer het is my ſo leedt dat ick yemand bedroghen heb / dat ick't hem oock vierdubbel weder geve/ daer-en-boven de helfte van mijne goederen den armen. En dewijl ick nu mijne ſonden bekenne / en gantſchelijck beſloten heb daer van af te ſtaen/ en in u te gelooven/ ſoo bid ick u / ghy wilt my uyt genade aennemen. Doe quam de Medecijn-meeſter / en ſeyde huyden is deſen huyſe ſaligheydt geſchiedt. Want des menſchen Soon is gekomen te ſoecken en ſaligh te maken/dat verloren is. Dat is nu de ware Boete en bekeeringh door't Geloove / dat God werckt. God iſt begin / midden en eynde onſer ſalicheyt/als wy ſlechts God den Heylighen Geeſt niet moedtwilligh teghen ſtaen / gelijck die halſtarrigge Joden: Na dien ghy het woort ver- Act. 7. 51. en 13. 46.
ſtoot / en u ſelven onweerdigh acht des eeuwighen levens/ ſoo keeren wy ons tot de Heydenen : maer laet hy met ons handelen / gelijck een Medecijn-meeſter met een patient handelt/ die ſeyt hem eerſtelijck zijn kranckheyt: alſoo openbaert ons God onſe ſonden.

Den handel van onſe Gheeſtolijcke geneſinghe.

De Medecijn-meeſter ſeydt den krancken wat hy laten ſal / ſoo ſal de Medecijne wel wercken: alſoo ſeydt ons God/wat wy laten ſullen/ ſoo ſal dat dierbare Bloet Chriſti oock in ons wercken / anders is ons die koſtelijcke Medecijn niet nut. So haeſt nu een menſch door de kracht des Heylighen Geeſts van ſonden af-laet / ſoo haeſt begint Gods genade oock in hem Nieuwe gaven te wercken / anders is de menſch niet bequaem om yet goets uyt hem ſelven te dencken/ ick late ſtaen te doen.

De menſch kan niet goets dencken/ veel minder doē. 2. Cor. 3. 5.

En aldus ſoo is al het goedt / dat in ons gewrocht wert / niet ons / maer der genaede Gods / als Paulus ſeydt: Niet ick / maer de genaede Godts die in my is. Maer het wordt ons 1. Cor. 15. 10.
toe-gerekent uyt genaede / jae de gantſche verdienſte Chriſti wordt den Boetveerdighen toe-gerekent en de gantſche gehoorſaemheyt Chriſti; als of het een menſch ſelfs gedaen had / maer niet den onboetveerdighen. Daerom gaet die toe-rekening den onboetveerdigen verachters Gods en zijns woorts niet aen / oock

In wat ſin de Schrift ons wat goets toeſchrijft.

werckt Christus alleen in de Boetveerdighen/ in d'andere niet. Gelijck als wanneer een School-meester een kindt / dat schrijven leert / de handt stiert / en seydt: Dat kindt heeft een goedt schrift geschreven: alsoo is al ons vermogen van God. Sonder my kondt ghy niet doen / spreeckt de Heer / te weten goedt / maer quaedt moghen wy wel sonder hem doen/ want dat is ons eygen. Maer goet konnen wy sonder hem niet doen/ want dat is Godts eygen. Daerom heeft hem gheen vleysch te roemen/ het is enckel genade. Saligh is die mensch / die van sonden af-laet / en zijn wille aen Godt overgeeft / gelijck een bruydt verwilligt den bruydegom te nemen. Christus onse Bruydegom bevlijtight hem oock de wille te maecken/ nae dien hy ons soo vriendelijck aen spreeckt in zijn woordt/ en in onse herten/ soeckt ons/ lockt ons/ mint en vrijt om ons / eer wy aen hem gedencken/ alles tot dien eynde / dat wy vande sonden souden af laten / op dat zijn dierbaer Bloedt aen ons niet verloren ginghe/ etc.

Joa. 15. 5. Esa. 10. 15 Rom. 3. 27

Christus maeckt in ons de goede wille.

Dat XXXV. Capittel.

Sonder een heyligh Christlijck leven is alle wijsheyt / kunst en kennis om niet/ jae oock de wetenschap van de gantsche Heylighe Schrift te vergheefs.

Matth. 7:21.

Niet alle die tot my segghen Heere, Heere, sullen in't Koninckrijck der Hemelen komen: maer die daer doen den wille mijns Vaders die inde Hemelen is.

De Heylighe Apostel Paulus verstaet door de liefde dat geheele Heylige Christelijcke leven. Want het is alles inde liefde begrepen / wat tottet Christelijcke leven behoort/ en Christi leven is niet anders dan enckel reyne/ loutere / hertlijcke liefde. Maer de rechte aert der liefden is / datse God louter in alle dingen meynt en soeckt/ en niet in't minste dat haer eyghen is soeckt/ of haer selver lief heeft/ meynt/ eert/ en roemt/ oock geen nut/ of loon/ roem of eer en soeckt in eenigh dingh datse doet: maer doet het vry uyt loutere liefde Gods ende der menschen/ sonder hope van loon of eyghen eer / ende heeft Godt en haeren naesten lief / vry willigh en om niet / slechts daerom / dewijl Godt dat hooghste en edelste goedt is. Wie nu dese liefde niet heeft / die is een huychelaer. Want hy meynt ende soeckt hem selven in al zijn doen / en niet alleen en gheheel God / daerom ist een valsche liefde. Derhalven of schoon sulck mensch die gantsche Heylige Schrift uytwendig wiste / en konde met enckel Engelen tongen daer van spreecken/ soo waere het nochtans een bloot geluyt of kracht. Want Godts Woordt moet in het leven verwandelt worden / anders baet het niet. Gelijck als de natuerlijcke spijse het lichaem niet baet / als sy niet in vleysch en bloedt verwandelt wert: Alsoo baten oock Godts Woordt en de Sacramenten niet/ alst niet in een heylig leven verwandelt wert / alsser geen Heylich/ bekeert/ Nieuw-geboren liefd-rijcke mensch uyt voort komt. Daerom seyt Paulus: of ick Propheteren konde/ en wiste alle verborgentheydt ende wetenschap etc. En had de liefde niet / soo waer ick niet. Dat is / wanneer ick mijn eer daer mede sochte en niet geheelijck Godt

1 Cor. 13. 4

De reyner Liefden eygenschap.

Wat een huygelaer is.

Sonder Liefd ist al les te vergheefs.

Waere vrucht des Geloofs ende der Sacramenten.

1 Cor. 13. 2 Oorsaeck/ waeromde hoogste gaven voor Godt niet en gelden.

Godt en de menschen daer mede meynde / so was het voor Godt een gruwel / ende hem niet aenghenaem. Hierom sullen de valsche Propheten ten jonghsten dage seggen : Heer / Heer / hebben wy niet in uwen naem gepropheteert / hebben wy niet in uwen Naem Duyvelen uyt gedreven / en krachtige daden gedaen? Dan sal hy segghen : Ick kenne u niet / ghy hebt my niet oprechtelijck gemeynt / maer u selven. Ja Paulus seyt : of ick al myn goed den armen gave / en had de liefde niet / so waer het my niet nut. Hoe soo lieve Paule? kan dan yemandt al zijn goedt den armen wel gheven / en de liefde niet hebben? Ja vryelijck / alsmen hier in Godt niet oprechtelijck alleen meynt / maer hem selven: en wil loon / roem ende eer daer van hebben. Gelijck de Pharizeen veel offerhanden stichteden / ende andere daer toe rieden om haer goedt tot den Tempel ende tot de offerhanden te geven / daer van sy roem en eer hadden / ende vergaten der barmhertigheydt aen den armen / dien sy uyt oprechte / vrywillighe liefde behoorden barmhertigheydt te bewijsen: 't Welck de Heer den Pharizeen verwijt en seydt: Sy eten der weduwen huysen op / ende wenden langhe gebeden voor / datse voor haer willen bidden. Gelijck dan oock by onse tijden veel luyden alle hare goederen tot kercken en kloosteren gegeven hebben / op dat de Papen ende Monniken souden voor hare sonden offeren en bidden / 'twelck alles een valsche bedrieghelijcke liefde is / die haer selven soeckt en meynt. Want alsmen daer wel op let / soo is daer mede der menschen eer gesocht en niet Godes eer. De gerechtige sal zijnes gheloofs leven / ghy moet ware Boete doen / ende selfs een offerhande Gods worden / door doodinghe en kruy-

Valsche aelmoesse / daer door men eere soeckt.

Mat. 22. 14.

Haba. 2. 4.
Rom. 12. 1

cinge des vleysches / en alle wercken der liefde vrywilligh / oprecht en om niet doen / en niet om u selfs wille uyt eyghen liefd / nut ende eer / maer uyt een vrye / reyne / oprechte Liefde tot Godt / of het is u alles niet nut. Jae al liet ghy u lijf verbranden / ende ghy hadt sulcken reynen / oprechten / vrye liefde niet / die alleen Godt en zijn eere meynt / soo waer dat u niet nut. Want wat heeft het te beduyden / dat sommige haer lichaem geesselen / hun brand-mercken / en haer lichaem wee en quaet doen / gelijc de Propheet seydt: wat soecken sy hier mede dan haer selven? Want sy willen sonderlinghe heylighheyt daer mede betuygen namelijck een selfs verkoren geestelijckheyt / 'twelck doch alles niet ter eeren Godts geschiedt / maer om hem selven daer door een aensien te maecken. Jae sommighe geraken in sulcke verblintheyt / en in sulcke krachtighe dwalingh / datse haer daer op laten verbranden / willen Christi Martelaers zijn / daer sy doch Christum niet soecken / maer haer selven / om haer op genomen dwalingh daer mede te bevestighen / hebben voor genomen daer van niet af te staen / al soudet haer leven kosten / dit noemt Paulus een werckinghe des Satans en krachtighe dwalinge. De oorsaeck maeckt een Martelaer en niet het lijden. Siet eens waer toe de Duyvel de Heydenen gebracht heeft / onder de welcke hy sommighe soo verblindt heeft / datse haer vrywilligh hebben laten slachten / dooden en offeren / om daer mede hare valsche Heydensche Religie en Duyvels-dienst te bevestigen. Wat wonder ist dan / dat het noch huydendaeghs geschiedt / en dat insonderheydt onder den schijn des Christelijcken Geloofs. De Heydenen hebben veele gedaen met verlies van haer

Esai. 58. 5.
Zach. 7. 5.

Valsche martelaers.

2. Thes. 2. 9

Valsch on sterffelijck heydt.

leven om haer een onsterflijcke naem te maecken. Heeft oock niet by onsen tijden die valsche eyghen liefde / en eyghen eere/de Monnicken eñ andere luyden verdwaest / om Coninghen en andere wereltlijcke Potentaten te doorsteken en vermoorden/om de Catholijcke Religie / soo als sy die noemen/ daer door voort te planten / die oock haer leven hebben moeten laeten en daerom waghen / 'twelck niet om Christi wille geschiedt is/ maer om des Paus wille / en om eyghen lof/ roem en een onsterflijcke naem. Dit is een valsche bedroghen liefde en van een valsch licht bedroghen. Daerom ist nu al / wat een mensch weet/'tsy soo groote kunst/wijsheydt en wetenschap / als het immer wil/ al waerse oock Salomon gelijck/ jae de gheheele wetenschap der gantscher Schrifture/ oock al wat een mensch doet/al waert dat hy oock lijf en leven inden doot gaf/soo ist sonder de rechte Liefde Gods en des naesten/ en sonder een recht heyligh Christelijck leven gantsch niet. Jae Gods Woordt te hebben/ te weten en niet daer na te leven maeckt de verdoemenis te grooter / gelijck de Heer seydt: Waer ick niet gekomen en had met hen niet gesproken / soo hadden sy geen sonde/ maer nu hebben sy niet voor te wenden om haere sonden te ontschuldighen/ etc.

Valsch licht valsche liefde.

Joa. 15. 21 22.

Dat XXXVI. Capittel.

Wie in Christo niet leeft / maer zijn hert aen de Wereldt hanght / die heeft slechts de uytterlijcke letter der Schrift / maer hy smaeckt de kracht en 'tverborghen Manna niet.

Apoc. 2. 17.

Wie overwint, dien wil ick te eten gheven van dat verborghen Manna, en wil hem een goedt getuygenis geven, en met dat getuyghenis een Nieuwe Naem, welcken niemandt kent dan die hem ontfanght.

MET dese Spreuck worden wy geleert/ dat die alleen de soetigheyt des Hemelschen troost ende vreugds in't Woordt Godts smaken/die daer overwinnen/namelijck haer vleysch/ de werelt / met alle de eere ende heerlijckheyt / en den Duyvel. Want die haer vleysch door daegelijck berouw en leed-wesen cruycigen met de lusten en begeerten/die de werelt en haer selven daghelijcks af sterven/ den welcken haer gantsche leven een bitter cruys is / die werden van boven van Godt inwendigh gespijst met de soetigheyt des Hemelschen Manna / en ghedrenckt met die vreughde-wijn des Paradijs: die andere / die haer troost inde werelt hebben / die konnen dat verborghen Manna niet smaecken: d'oorsaeck is / om dat elck dingh hem vereenight met sijns gelijcken / contrarie dinghen nemen malkanderen niet aen. Ghelijck het lijf gheen kracht ontfanght vande spijse/ die de maghe niet verteert/ alsoo smaeckt de ziele niet de kracht des Godlijcken Woordts of des Hemelschen broodts / als sy dat selve niet gantsch en gaer in haer selven verwandelt / dat is / in het leven. En ghelijck den mensch alle dingh bitter smaeckt/ als hy de koortse heeft: alsoo mede / die aen de koortse deser Wereldt kranck legghen/dat is/aende werelts lust / aende gierigheydt/ hooverdy en wellust / dien smaeckt Godts Woordt bitter / jae hy gruwelt

Gal. 5. 24. 6. 14.

Welke luyden weerdigh de Hemelsche soetigheyd te smaecken.

Contrarie dingen nemen malkanderen niet aen.

Schoone gelijckenis

welt daer voor gelijck de koortsighe luyden. Maer die den Gheest Gods hebben / die vinden dat verborghen Hemels-broodt daer in; die den Geest deser Werelt hebben/ die smaken't niet/ want niemandt neemt dat anders aen. Daer uyt komt het/ dat veel menschen weynigh lust/vreughde en geestelijcke begeerte ontfanghen uyt het Heylighe Euangelio/ al ist dat sy't daghelijcks hooren. Want sy hebben den Geest Gods niet/sy hebben geen Hemelsche/maer aerdsche hertē. Maer wie dat Woord Gods recht verstaē wil/ en de kracht des selven gevoelen/en van't Hemels-broodt eten/ die moet hem bevlijtighen met zijn leven den Woorde Gods en het leven Christi gelijckformich te werden. Soo spijst hy d'ootmoedighe met zijnGenaede/de sachtmoedighe met zijn Liefde / de verduldighe met zijn troost / en maeckt haer zijn Jock soet/ en zijn last licht. De soetigheyt des Hemelschen-broods wort gesmaeckt onder het Jock Christi/en dat is te segghen: de hongherighe vervult hy met goederen/ en laet den rijcken ledigh. Mijn woorden zijn geest en leven / seydt de Heer. Zijnse nu geest en leven / soo konnen sy van geen ongeestelijcke/ vleyschelijcke / wulpsche herten ende sinnen gevoelt werden / maer inden geest/ in stilheydt / in stil swijghentheyt / met diepe ootmoedigheydt en een Heylighe groote begeerte moetmense aennemen / ende in't leven verwandelen / anders heeftmen van't Woordt Gods niet meer dan't uyterlijck geluydt en de letter. Gelijck alsmen't geluyt van een harpe hoort/ en niet verstaet wat het is/soo heeftmen geen vreught daer van: alsoo gevoeltmen niet van de kracht des Godlijcken Woordts/alst niet in't leven verwandelt werdt. Daerom seydt Joannes: Ick wil hem een goedt getuyghenis geven / en met het getuyghenis een Nieuwe naem / die niemandt kent dan die hem ontfanght. Dit ist getuyghenis des verborghen Geests / de welck het Woort Gods getuygenis geeft / en wederom de Geest des Woordts geeft onsen geest getuyghenis / en soo stemmen die beyde over een / en vereenigen haer met malkanderen / en worden een geest / en dit is die nieuwe naem/ den welcken niemandt kent / dan die hem ontfanght. Want gelijck als niemandt de soetigheyt des honighs gevoelt / dan diese smaeckt: alsoo kent niemand die nieuwe naem van't getuyghenis Gods in't hert / dan die dat gevoelt. Die kent alleen den troost Godts / diese gevoelt. Dat is dat Nieuwe getuyghenis / en die Nieuwe Naem / die niemant kent dan die hem ontfanght / en hy is Nieuw / om dat hy uyt de Nieuwe Geboorte komt / die van boven afkomt. Saligh is die Mensch / dien Godt hem selven also in zijn herte te smaecken geeft. Alsoo heeft Godt de Propheten van aenbegin met zijn soete Hemels-broodt gespijst door de reden zijns Eeuwighen Woords/ welcke tot hen geschiet is/ daer van sy hebben konnen spreken. Want sy hebbense gevoelt / en daer uyt is de Heylighe Schrift gekomen. En op den huydigen dagh laet hy niet nae met allen Menschen te sprekē en haer met zijn Woort te spijsen inwendigh in hare zielen. Maer de meeste menschen zijn tot zijn stemme al te halstarrigh en te doof/ en hooren liever de Werelt dan Godt/ volghen liever hare lusten dan den Geest Gods: daerom konnen sy dat verborghen Manna niet eten / maer sy eten liever vande verboden Boom des Doots / en harer vleyschelijcken lusten/

Margin notes: Waer uyt het komt dat veele luyden het Euangelium niet en smaeckt. — Welke herten de Hemelsche spijse smaeckt. Luc.1.53. — Joa.6.63. Geest moet van gheest gesmaeckt werden. — Apoc.2.17 Rom.8.16 — 1Cor.6.17 Die den Heere aenhanghen. Geestelijc accoort. — Nieuwe Name die niemanten kent dan die hem ontfanght — Spijse der zielen dat levendighe Woordt. — Boom des Doodts.

lusten / dan vanden Boom des Levens. Derhalven ist een groote blintheydt en dwaesheydt/dat de menschen niet willen verstaen / dat in Godt grooter lust en soetigheyt is/dan inde Wereldt. Wie eenmael Godts goetheydt gesmaeckt heeft/dien is de Werelt met al haere lusten de hooghste bitterheydt. Onse eerste Voor-ouders hebben haer vande werelt laeten verdwasen en hebben vande verboden vruchten gegeten/en hebben daer aen de bittere dood gegeten. En noch zijn wy soo blind en dwaes en eten vande verboden lustē onses vleyschs/ daer van wy doch sterven: wie van my eet / seyt de Heere Christus / den Boom ende het Broodt des Levens/ die sal leven inder Eeuwigheyt. Nu hetet van hem te eten / in hem te Gelooven/ en zijns herten lust/ vreught/ liefd/troost en wel behaghen aen hem te hebben. De werelt geeft doch soo kleyne geringhe dinghen / en wordt nochtans daer voor met groote begeerte gedient. Godt geeft groote/ hooghe ende eeuwige goederen / en nochtans zijn die sterflijcke menschen herten so luy en traeg daer toe. Waer vintmen doch yemandt / die Godt met soo groote gehoorsaemheyt en sorghe dient / als den Mammon en de werelt? Om een weynigh gelds wordt dickwils een groote wegh geloopen: maer om't eeuwighe leven/ wort nauwelijcks een voet vande aerde op getilt. De Propheten verwijten die groote koop-steden Tyro en Sydon / dat sy over Zee haer koopmans goedt gehaelt en gesocht hebben / en om dat eeuwige goet hebben sy niet een voet verset. In alle staten van menschen wordt de werelt meer gesocht en bemint dan Godt. Menigh geleerdt Doctor studeert dagh ende nacht / om inde werelt tot grooter eeren te komen: maer om die eeuwighe eere en heerlijckheydt / neemt hy dickwils soo veel tijdts niet dat hy een Vader ons magh bidden. Menigh doet groote neerstigheydt inden krijgh / om Edel en Ridder te werden: Maer hy wil niet met een eenighe ondeught zijns vleyschs strijden/ daer door men de eeuwighe Hemelsche Adel verkrijgt. Menigh is een over-winner van veel landen en volcken / en weet hem selven niet te overwinnen. Hoe veel zijnder / die dat tijdlijcke soecken / en daer over haer selve en haer ziel en saligheydt verliesen. En alle die dat doen / die hebben dat verborghen Manna des Godlijcken Woordts niet gesmaeckt. Want die overwinnen niet / maer laeten haer vande werelt overwinnē Want so wie dat Manna smaken wil / die moet om de Liefde Gods de werelt versmaden ende overwinnen. Wie dat doen kan / die sal den alder-soetsten troost des Heylighen Geests gevoelen/welcke niemand kent dan diese ontfanght / maer dan moet de Boom des Levens eerst in ons geplant werden / sullen wy van zyne vruchten eten. Ja dan moet eerst het hert vande werelt tot Godt gekeert werden / soudt ghy den Hemelschen troost gevoelen. Ghy laet u des werelts troost een groote vreught zijn/ en gedenckt niet dat Gods troost meer verblijden kan dan de gantsche Wereldt. Wat Godt doet is altijt edeler / dan 't gheen de Creaturen doen. De Leere/die van boven komt door't ingeven des Heylighen Geests/ is veel edeler/dan die van's menschen verstandt door grooten arbeydt geleert wert. Een appel en lelie/ die de natuer maeckt / is veel edeler en beter/ dan die een kunstenaer van louter goudt maeckt: alsoo dit alderkleynste ogenblick en voncxken des troosts Godts / is edeler en beter / dan een groo-

Marginalia: De Werelt is de Hemelsche gemoeden de hooghste bitterheyt. Rom. 8. 5. Joan. 6. 51. Spr. 24. 26. 30. — Vleysschelijcke blintheydt. — Esa. 23. 1. Jerem. 48 Ezech. 26. — De kinderen deser werelt. — Rechte overwinnigh. — Wie Gods troost smakē wil/ die moet de aerdsche troost latē varen. — De rechte troost ende rechte wijsheydt is alleen uyt Godt. — Werelts troost is bedrogh.

groote zee / vol vreughden deser werelt. Wilt ghy nu den edelen troost Gods hebben / soo moet ghy des werelts troost en vreughde versaecken. Wilt ghy my recht hooren / soo moet ghy u oore tot my keeren / wilt ghy my verstaen / soo moet ghy u hert tot my keeren. Wilt ghy my sien / soo moet ghy u ooghen tot my keeren. Alsoo keert u gantsche hert tot Godt / en alle uwe sinnen / soo sult ghy hem sien / hooren en verstaẽ / smaken en gevoelen. Want soo stater / soo ghy my van gantscher herten soecken sult / so wil ick my van u laten vinden / spreeckt de Heere. Men seyt nu ter tijdt / help Godt / hoe Rijck / machtich / wijs en geleert is die man: maer hoe sachtmoedigh / ootmoedigh / verduldigh en aendachtigh dat hy zy / daer van spreecktmen niet: Aldus sietmen nu den menschen maer van buyten aen / maer dat inwendighste / 'twelck het edelste en beste is / dat sietmen niet aen. Men seydt / dese man heeft veel landen en steden gesien / Och het ware verre het beste / datmen Godt gesien hadde. Men seydt / dese man heeft den Keyser / Coninghen / Vorsten en Heeren gehoort en gedient. Maer wie Godt recht in zijn herte konde hooren / en hem dienen / die hadde wel gedient / en wat groots gehoort. Veel seggen uyt enckel Werelts Liefde 'tis nu ter tijdt een geleerde Werelt / een geschickte en konstrijcke tijd / een geleerde en wijse eeuwe. En sy weten niet / dattet de rechte kunst is Christum lief te hebben / 'twelck beter is / dan alles te weten. 'Tis mettet geloove geheel uyt / en daer zijn weynigh rechte Gods-geleerde: en die van Christo dat rechte ootmoedighe en sachtmoedige leven willen leeren / ja de alderkloeckste zijn dickwils vervreemt van 'tleven dat uyt Godt is: en hebben noch noyt

Hoe Godt gekent en gesmaeckt wert.

Jerem. 29. 13.

Valsche roem.

Verkeerde oordeel.

Eph. 3. 17.
Luc. 18. 8.
Esa. 54. 13

Math. 11 29.

geleert / dat in Christo het rechtschapen leven is / sy meynen het is al aen de woorden-kunst gheleghen / daer doch de rechte geleertheyt niet bestaet inde woorden / maer in de daden / en in de rechtschapen eeuwighe wijsheydt / daer van in't tractaet vande oude Philosophie breeder gehandelt wert. Maer soo men seyde / datter nu een Godloose eeuwe ware / dat soude de waerheydt wesen en beter met Gods Woort over een komen. Men seyt / dese man houdt een goede tafel ende keucken / Och dat Gods Woord wel smaeckte / dat men 'tverborgen Manna smaeckte / dat eeuwigh durende Hemels-broodt: Sulcken mensch heeft een heerlijcke Tafel / welcken Godt bereydt heeft. Wien Godt en zijn Woordt wel smaeckt / dien mach geen dingh qualijck smaken / en wien God en zijn Woort niet wel smaeckt / wat mach die voor vreugde hebben? God selve is die vreugde die alle geschapene vreugde te boven gaet. Hy is dat eeuwighe Licht / dat alle geschapene lichten overtreft. Die wil met zijn verborghen vreughden-schijn onse herten door dringhen / onse geest en alle krachten reynighen / verlichten / verblyden / verklaeren en levendigh maken. Wanneer sal die selve ure komen / dat Godt ons met zijn tegenwoordigheydt / en met al 'tgeen / dat hy is / sal versadighen? Soo langh sulcks nu niet geschiet / so sal in ons geen volkomen vreugde wesen; en moeten derhalven de kruymkens zijnes troosts voor lief nemen / die van onses Heeren Tafel vallen / tot dat de vreughde des eeuwigen levens aenvanght. Siet / ick sta voor de deur / seyt de Heer / en kloppe / soo wie mijn stemme hooren sal ende my op doen / tot dien wil ick ingaen / en dat Avondtmael met hem houden / en hy met

Eph. 4 20. 21.

Joa. 6. 50.
Godt selve is de hoogste vreugt ende Licht
Psal. 23. 5.

Heylighe wunsch.

Esa. 55. 1. 2.
Apoc. 3. 20

met my. Hoor/ lieve mensch/ daer komt u een edele gast toe/ wilt ghy hem daer buyten laten staen? 't Is een groote schand een vriendt langh daer buyten te laten staen/ eñ voor de deur wachten/maer 't is veel grooter schand uwen Godt daer buyten te laten staen/ die u gast wil werden. Ghy behoeft hem niet te spijsen/ hy spijst u/ ghy sult met hem zijn Hemels-broot en verborghen Manna eten. Brengt niet een groot Heer zijn keucken met hem/ als hy tot zijn arme vrienden komt? De Heer seydt: Hoort mijn stem/ en doet my op. Maer gelijck in een huys/ daer werelts geraes is/geen lieflijcke Musike kan gehoort worden: alsoo kan Godt in een werelts hert niet gehoort werden. Want het wordt God niet open gedaen/ laet hem oock niet in/ daerom kan sulcken aerdsch hert dat Hemelsche Manna niet smaken. Als dat geraes des werelts inden mensch stil wert/ soo komt Godt ende klopt aen/ en laet hem hooren: alsdan kont ghy met den Propheet Samuel seggen: spreeckt Heere/ want u knecht hooret. De Brief tot den Hebreen spreeckt oock van dit inwendighe/ Geestlijcke ende Hemelsche Avondmael/ en seydt: Dat die soo verlicht zijn/ en deelachtich gheworden des Heylighen Geests/ die hebben ghesmaeckt die Hemelsche gaven/ dat goede Woordt Godts/en de krachten der toekomender werelt. Daer hooren wy/ soo de Heylighe Geest inde menschen is/en niet verhindert wert/ soo spijst hy dagelijcks de ziele met het verborghen Manna des goeden Levendigen Woordts Gods/ dat uyt Godts mond gaet/ daer van wy leven. Dit heeft de Koninghlijcke Propheet David door den Heyligen Geest oock in zijn hert en in sijn ziele gevoelt/als hy seyt; voor u is vreugde de volheyt/ eñ een lieffelijck wesen tot u rechter hand eeuwighlijck. Eñ smaeckt eñ siet/ hoe vriendelijck dat de Heere is/ wel al den geenen/ die haer op hem verlaten. Ghy bereyt my een tafel voor mijne vyanden. Ghy salft mijn hooft met olie/ en schenckt my eenen vollen Beker. V goetheydt is beter dan het leven/ mijn lippen prijsen u: en hoe kostelijck is uwe goetheydt/ o God/dies sullen de kinderen der menschen onder de schaduwe uwer vleughelen haer vertreck nemen. 9. Sy worden droncken van de goederen uwes huys/ en ghy drencktse met wellust als met een stroom. 10. Want by u is de springader des levens ende in u Licht sien wy dat licht. Eñ verheught en verblijdt moeten wesen/ alle die nae u vraghen/ en die u Heyl lief hebben/ moeten altoos segghen: Hoogh gelooft zy Godt. 6. Doch ick ben ellendigh en arm/ o Godt haest u tot my/ want ghy zijt mijn helper en Verlosser/ mijn Godt en vertreckt het niet. Al waer te gelijck beschreven is/ wat dat voor luyden zijn/ die inwendig met dat goede Woord Gods gespijst werden/ namelijck/die inden geest en ziele arm en ellendigh zijn/ en alleen aen Gods troost hanghen/ die zijn weerdigh te smaken die Hemelsche gaven/ vande welcke die geheele Psalm spreeckt: Hoe lieflijck zijn uwe wooningen/Heer Zebaoth/ mijn lijf en ziel verblijden haer in den levendigen Godt/etc. Daer leert ons die lieve David/dat de alder-geringste lieflijckheyt des eeuwigen levens de grootste vreugt des werelts overtreft: alsoo dat een dagh daer beter zy dan hier duysent jaeren. En wie dat eenmael recht gesmaeckt heeft/ dien is daer tegen alle dingh bitter/ wat inde werelt is/ die wordt de werelt moed en verdrietigh/ want hy heeft

Margin notes: Een edel gast. — De werelt moet uyt gaen sal Godt in gaen. — In een stil hert kanmen met Godt spreken. — 1. Sam. 3. 10. — Vruchten der verlichtinghe. — Psal. 16. 11. — Psal. 34. 9. — Psal. 23. 5. — Gods goetheydt is de Hemelsche spijs ende soetste dranck. — Psal. 63. 4. — Psal. 36. 8. — Psal. 70. 5. — Geest-hongherighe ziele smaken de Hemelsche spijs. — Psal. 84.

heeft wat beters en lieflijckers ghevonden. Daerom seydt die eeuwighe Wijsheydt: Ick ben veel soeter dan honigh en honighseem. Wie van my eet / die hongert altoos na my / etc.

Syr.24.27

Dit is een Heylige honger en dorst / welcke geen Creatuere versadighen kan/maer God selver met zijne liefde.

Geen ding kan de ziel versadigen dan God.

En aldus worden de Heylighen Godts in de Liefde Gods droncken. Waer van dat Hooge Liedt Salomons spreeckt: Etet mijn vrienden/ en drincket mijne lieven / en wordet droncken.

Cant.1.5.

Cap.5.1.

Dit laet nu Godt zijn geliefden wedervaren / op dat hy die selve tot hem trecken magh / en datse daer mede het aerdsche vergeten. En geschiet dit nu in dit leven / daer wy slechts een kruymken vant verborgẽ Manna eten/ende een kleyn druppelken des Hemelschẽ Wijnstocks proeven/ wat sal dan daer geschieden in't eeuwige leven/ daer wy dan de Fonteyn selfs sullen hebben?

Beeld des Eeuwigẽ Levens.

Doe de Heer aen't Cruyce seyde: my dorst / doe heeft hem daer na gedorst / dat hy in ons een heylige/ geestelijcke/ Hemelsche dorst mochte verwecken en ontsteken. Want gelijck hy selver onsen geestelijcken hongher en dorst versadight en lescht: also zijn wy die gene die zijnẽ honger en dorst versadigen: want hy hongert en dorst meer na ons/ als wy nae hem/ gelijck hy seyt mijn spijse is / dat ick Godes wille doe. Maer Godes wille is de saligheydt der Menschen.

Wat Christi heylige dorst is.

Joa.4.34.

En soo wy soo seer na hem dorsteden/als hy na ons/ soo soud hy ons soo mildelijck en soetelijck drencken met zijnen Geest/dat van onse lijven stroomen des levendigen waters souden vloepen / dat is / het soud alles aen ons geestelijck/ geluckſalig/ lieflijck en troostlijck zijn / ja hy soud ons met een groote stroom zijner goetheyt drencken/ soo dat onse lichaem en ziele en alle krachten haer in Godt souden verheughen / als of in onse zielẽ een groote water-stroom der Hemelscher vreughde haer uyt goot.

Vrucht des geestelijcken dorsts.

Want daer is geen dingh soo groot/ als des menschen ziele in hare blijdschap ende vryheyt / de welcke God/Hemel en aerde begrijpt. Daer is oock geen dingh soo kleyn als des menschen ziele in hare nedrigheyd en ootmoedigheydt / als sy haer voor Godt onder alle Creaturen verootmoedight.

De ziel des menschen groot en kleyn.

Dat XXXVII. Capittel.

Wie Christum in't Geloove / heyligh leven ende gestadige Boetveerdigheydt niet nae volght / die kan vande blindtheydt zijns herten niet verlost werden; maer moet inde eeuwighe duysternis blijven: Hy kan oock Christum niet recht kennen noch gemeenschap en deel aen hem hebben.

1. Ioan. 1. 5.

Godt is een Licht, eñ in hem is geenderhande duysternis. 6. Ist dat wy seggen dat wy gemeynschap met hem hebbẽ, eñ wandelen in de duysternis, soo liegen wy, eñ en doen de waerheyt niet. 7. Maer ist dat wy in't Licht wandelẽ, gelijck hy in't Licht is, so hebben wy ghemeynschap met malkanderen.

OM Licht en duysternis recht te verstaen/soo moeten wy acht nemen op de beschrijvinge des lichts. Godt is een Licht / seydt Joannes. Maer wat is Godt? een Geestelijck/Eeuwigh/oneyndlijck Wesen/ Almachtigh / barmhertigh/ genaedigh/ rechtveerdigh/ heyligh/waerachtigh / alleen wijs / van on-uyt-

sprekelijcker liefde ende trouwe; God Vader / Soon en Heylighe Geest / eenigh in wesen / Drie-eenig in Persoonen / en is dat Hooghste goet / en alle goet / Wesentlijck / ende dat is dat rechte eeuwige Licht. Derhalven wie hem van God / van zijn Liefde / barmhertigheyt / gerechticheyt en waerheyt af went / die wendet hem van dit Licht af / ende valt inde duysternis. Want sonder Godt ist enckel en eeuwighe duysternis. Daer-en-teghen is Godt een Licht / soo moet de Duyvel duysternis zijn / en is God de Liefde / soo is de Duyvel een enckel grimmighe toorn / vyandschap / haet en nijdt / sonde en laster. Wie hem nu tot de sonde keert / die keert hem tot de duysternis / en tot den Duyvel / en kan daer niet van verlost werden / tot dat hy hem vande duysternis af-keert tot het Licht / vande sonden tot de gerechtigheydt / vande ondeught tot de deught / van den Duyvel tot Godt. Dit is nu het werck des waren ende levendighen Geloofs / dattet het hert reynight. Want wie in Christum gelooft / die doet daghelijcks boete / en keert hem vande sonden / dat is / van den Duyvel tot Christum. Want gelijck als hem Adam door de sonde van Godt afkeerde / tot den Duyvel; Alsoo moetmen door ware Boete en af-latinghe vande sonden hem vanden Duyvel weder af-keeren tot den lieven Godt. Daer uyt volght nu / dat de Mensch sonder bekeeringh van sonden tot Godt niet kan verlicht werden. Want wat gemeynschap heeft het Licht met de Duysternis? Onboetveerdigheydt is duysternis. Daerom heeft het Licht vande ware kennisse Christi geen gemeynschap met de selve / volghens ist onmoghelijck / dat die gene met den Geest en 't Licht der eeuwigher Waerheydt

Wat licht ende duysternis is. — *Act. 26, 18* — *Act. 15, 9.* — *Bekeering* — *Act. 26, 18* — *1. Bewijs.* — *1 Cor. 6, 14*

souden konnen verlicht werden / die inde duysternis der onboetveerdigheydt leven. Daerom seydt oock Paulus vande Joden. Wanneer sy haer tot den Heere bekeeren / dan sal het decksel wech genomen werden / dat is / de duysternis / blintheyt en onverstant / en sullen in Christo verlicht werden. De grootste blindheyt en duysternis des menschelijcken verstands is het ongeloove met zijne vruchten / als hooverdy / gierigheydt vleyschelijcke lusten en toorn / etc. Wie daer mede beseten is / die kan Christum het waere Licht niet kennen / veel minder recht in hem geloven / hem vertrouwen / ende door hem salich worden. Want hoe kan doch die dat ootmoedige hert Christi kennen / die vol stinckende hoverdy is? Hoe kan doch die dat sachtmoedighe hert Christi kennen / die vol grimmighen toorn en nijdt is? Hoe kan doch die de hooghe verduldigheydt Christi kennen / die vol wraeckgierigheyt en oploopicheyt is? Wie nu die sachtmoedigheyt / ootmoedigheydt en lijdsaemheyt Christi niet kent / die heeft Christum noch niet recht in't Geloove bekent. Wilt ghy Christum recht kennen / soo moet ghy door 't Geloove sulcken hert hebben / gelijck hy heeft / ghy moet zijn sachtmoedigheydt / ootmoedigheydt / lijdsaemheyt in u herte smaken. Nu weet ghy wie Christus is. Wilt ghy nu een goede vrucht en kruydeken kennen / soo proeft het en smaeckt het / soo weet ghy het: Alsoo Christum mede / den Boom des Levens; proeft en smaeckt in't Gheloove zijn ootmoedighept sachtmoedigheydt / geduldighept / soo eet ghy van zijn vrucht / soo sult ghy ruste vinden voor u ziele / en wordt deelachtigh de Goddelijcke troost / de Goddelijcke genade / anders isser geen rust der zielen te vinden.

2 Cor. 3, 16 — *Blintheyt ende duysternis.* — *2. Bewijs.* — *Wattet is Christum te kennen.* — *Vruchten van den Boom des Levens.*

den. Want Gods genade ende troost kan niet lichten in een geloof-loos herte / daer in Christi sachtmoedigheydt en ootmoedigheydt niet is / want den ootmoedighen geeft hy genade. Wat profiteert Christus dien mensche / die geen gemeenschap met
[3. Bewijs.] hem hebben wil? Maer nu hebben die geene / die inde duysternis der sonde leven geen gemeynschap mettet Licht / 'twelck Christus is / daerom is hy haer niet nut / want aldus spreeckt Joannis inde voor verhaelde Spreuck : Ist dat wy segghen dat wy gemeynschap met hem hebben en wandelen in duysternis / soo liegen wy / en doen de waerheyt niet : maer soo wy in 't Licht wandelen / gelijck hy in 't licht is / soo hebben wy gemeynschap met hem. Dit verklaert
[1. Joa. 2.] hy voorder in 't volgende Capittel 2.
[Haet ende nijt is duysternis.] 8. De duysternis is voorby en dat ware licht schijnt nu. Wie daer seydt / dat hy in 't licht is / en haet zijnen broeder / die is noch inde duysternis / maer wie zijn broeder lief heeft / die blijft in 't licht / en in hem is geen ergernis. Maer wie zijn broeder haet / die is inde duysternis / en wandelt inde duysternis / en weet niet waer hy henen gaet; want de duysternis heeft zijn ooghen verblindt. Soo langh nu een mensch in sulcke sonden blijft / als in de schrickelijcke duysternis / soo
[Kennisse Christi.] langh kan hy van Christo het ware Licht niet verlicht werden / en tot de rechte kennisse Gods komen. Want alsmen Godt en Christum recht kennen wil / soo moetmen weten / dat Godt enckel genade en Liefde is. Maer nu kan niemant weten wat liefde is / dan diese selfs heeft en be-
[Kennis uyt de bevindinghe.] wijst. En alsoo komt de kennis van een yegelijck dingh uyt de bevindinghe / uyt de daet en het gevoelen / uyt de wercken der waerheydt. Wie nu de liefde niet oeffent die weet niet wat

de liefde is / al ist dat hy daer van veel spreeckt. Christus is enckel liefde /
ootmoedigheyt / sachtmoedigheydt / [4. Bewijs.]
lijdsaemheydt en enckel deught / wie nu die selve niet oeffent / die weet niet wie Christus is / eñ kent hem niet recht / of hy al schoon veel van hem spreeckt / en zijn naem draeght. Gods Woordt is enckel geest / wie nu niet inden Geest leeft / en wandelt / die
weet niet wat Gods Woordt is / of [Niemand weet wat deught is / dan die deught oeffent.]
hy schoon veel daer van spreeckt. Wie kan weten wat liefde is / die noyt geen liefde heeft geoeffent? Want weten en kennen komt uyt ervaringe. Hoe kan yemandt weten / wat licht is / die al zijn leefdaghen in een duystere Tooren geseten heeft en het licht noyt heeft gesien? Nu is even het Geloove ende die Christelijcke Liefde inden menschen dat licht / gelijck de
Heer seyt : Laet u licht lichten voor [Deught een licht.]
de menschen / op datse uwe goede
wercken sien en uwen Vader in den [Mat. 5. 16]
Hemel prijsen : Als wy nu dat Hey-
lighe Leven Christi overlegghen / soo [Die niet in Christo leven / die leven niet in 't licht / maer inde duysternis]
ist enckel liefde : leeren wy nu van hem inden waren geloove / zijne liefde / ootmoedigheyt / sachtmoedigeyt / lijdsaemheydt / gelijck hy ons bevolen heeft / soo werden wy terstont in zijn Beeld verklaert en verlicht met dit licht als met Christo selve / welcke is dat waerachtige eeuwighe Licht / als Paulus seyt: Ontwaeckt /
ghy die slaept / te weten / inde sonden [Eph. 5. 14.]
en wellust des vleyschs / so sal Christus u verlichten. Derhalven die niet op waken vanden slaep der sonden deser werelt als oogen-lust / v'eyschs-lust / hooveerdigh leven / die konnen van Christo niet verlicht worden. Derhalven is die selve verlicht /
die dat edele Leven Christi aen [5. Bewijs.]
hem neemt / en dat selve volgt inden Geloove: en wie Christum in 't leven niet na volgt / die heeft de duysternis

liever dan het licht / daerom kan hy oock niet verlicht werden. Gelijck hy
Joa.8.12. seyt: Ick ben dat licht der werelt / wie my na volght / te weten / in't
Christi nae volghers worden alleen verlicht. Geloove/ Liefde/ Hope/ verduldigheydt / sachtmoedigheydt / ootmoedigheyd / vreese Gods / gebedt / etc. Die sal inde duysternis niet wandelen / maer sal het licht des levens hebben. Derhalven soo hebben de ware navolgers Christi alleen dat licht des levens/ dat is/ de ware verlichtinge en kennis JESU CHRISTI. En van wegen dat Christelijcke Geloove en leven noemt Paulus de Geloovighen een licht / gelijck hy
Eph.5.8. seydt: Ghy waert voortijts duysternis / maer nu zijt ghy licht inden Heere. Dat heeft PAULUS van't Gheloove en andere Christelijcke
1.Thes.5.5 Deughden verstaen. Ghy zijt kinderen des lichts en kinderen des daegs bekleet met de borst-wapenen des Geloofs en der Liefde/ ende met den Helm / namelijck de Hope der salig-
6.Bewijs. Sap.7.27 heydt. De Heylighe Geest vliedt de reuckeloose/en voort en voort geeft sy haer inde Heylighe zielen en maeckt Gods vrienden en Propheten. Vlied hy nu de godloosen / hoe konnen sy dan verlicht worden? Jae de Heere
Joa.14.17 seyt: De werelt kan de Heylige Geest niet ontfangen/ dat is / vleyschlijcke onboetveerdighe luyden. Maer op dat de menschen een volmaeckt exempel hadden van alle deughden/soo is Gods Soon Mensch geworden / en is met zijn Heyligh deughdsaem Leven een licht der werelt geworde / op dat hem alle menschen souden nae volgen/ en in hem glooven/ op datse verlicht werden. De Heydenen/ die de Deughden so lief gehadt hebben / beschaemen de Christenen / dewijl sy weten dat Christus enckel volkomen Deught is / en volghen hem nochtans in't leven niet nae. Want Plato, Aristoteles, Cicero, Seneca, Plutarchus die wijste Heydenen hebben geseyt: wanneermen de Deught sien konde/ soo soude sy helderer lichten dan de morgen-ster. Maer die Christum gesien hebben in't Geloove / die hebben desen schoone Morghen-ster gesien/ jae het Woordt des Levens selve / en hebben't met hare handen getast. Hebben nu de Heydenen de deugt lief gehadt/en die selve begeert te sien/ hoe veel te meer sullen wy Christenen die selve lief hebben / want Christus is enckel Deught / enckel Liefde en sachtmoedigheyt / ja Godt selver. Christum lief te hebben is beter/ seydt Paulus/dan alles te weten: wie hem nu lief heeft / die heeft oock zijn ootmoedigheyt en sachtmoedigheyt lief / en neemt die selve geerne aen upt liefde teghen Christum / daer word hy dan verlicht en van dage te dage verklaert in dat Beelt Christi. Den ootmoedighen gheeft Godt genade seydt Petrus. Daer uyt seydt Bernardus: De vloeden der genade vloepen al nederwaerts en niet opwaerts. Hoe soude dan de genaede des lichts en der kennisse Gods tot de menschen komen / die niet in't selve leven Christi wandelen / maer inde weghen Lucifers/ want het Geloove en de vruchten des Geloofs laten ons niet onvruchtbaer zijn inde kennisse Christi. Inden ootmoedighen leeft Christus / daer rust dan over haer de Geest der wijsheydt en des verstands/des raedts en der kennisse/ der kracht en sterckte / der Vreese Gods / als over Christo selve : Want Christus is in sulcke mensch/ in den welcken zijn Leven en Licht is / want dit alles is hy selver. En daerom rusten de gaven des Heylige Geests op sulcken mensch / als op CHRISTO selve/gelijck daer van geprophetcert is. Daerom seyt Petrus: Be-

t'Geloof in Christum verlicht het hert.
1.Joa.1.1
7.Bewijs. Christum lief hebben is zijn ootmoedigheydt ende sachtmoedigheydt lief hebbe.
2Cor.3.18
1.Pet.5.5.
Of stroomen.
Licht ende ghenaede kome niet sonder ootmoedigheyt.
2.Pet.1.8.
8.Bewijs.
Esai.11.2.

Act. 2. 38. Bekeert u/ ſo ſult ghy ontfanghen de
gaven des Heylighen Geeſts. Der
Boetveer- halven ruſt de Geeſt Gods / die de
digē alleen herten verlicht / alleen op den boet-
verlicht. veerdighen en gheloovighen. Wie nu
van de blintheyt zijns herten wil ver-
loſt zijn/ en vande eeuwighe duyſter-
9. Bewijs. nis/ja vanden Duyvel ſelve/ die vol-
ghe Chriſtum na / in Geloove / in
waere bekeeringh en betering: hoe
naerder aen CHRISTUM, hoe naer-
der het eeuwighe Licht/ hoe naerder
het ongeloof / hoe naerder den Duy-
vel ende de duyſternis. Want dit
hanght alles aen malkanderen/'t Ge-
loove / Chriſtus en alle Deughden:
10. Bewijs het ongeloove/de Duyvel/en alle an-
dere ſonden. De Heylighe Apoſtelen
volghden Chriſtum in't Geloove na/
verſmadeden de werelt / verſaeckten
haer ſelven / en al dat ſy hadden/leef-
den in eenigheydt / doe wierden ſy
van boven verlicht en ontfinghen
den Heyligen Geeſt. Dit woude de
Luc. 18. 23 rijcke Jongelingh niet doen / daer-
om bleef hy inde duyſternis deſer we-
relt/ ende worde ten eeuwighen leven
niet verlicht / want wie de Wereldt
lief heeft / in dien is de Liefde des
Vaders niet. Daerom ſeyt Joannes:
1. Joan. 2. 11. Wie niet lief heeft die blijft inde duy-
ſternis / en weet niet waer hy gaet/
want de duyſternis heeft ſijn ogē ver-
blint / en daer op gaet Taulerus in al
zijn Predicatien/namelijck/ dat ſon-
der oprechte oeffening des Geloofs/
ſonder het af-ſterven/af-ſeggen/ver-
lochenen zijns ſelfs / ſonder dat in-
keeren in zijn hert/ſonder den inwen-
digen ſtillen Sabbath der zielen/geen
Menſch dat Goddelijcke Licht in
Indē ſtaet hem ſelven bevinden kan. In ſum-
nae de be- ma / ſoo veel de wercken der duyſter-
keeringh. niſſe door den Geeſt Godts in den
menſch gedempt worden / ſoo veel
wort de menſch verlicht / en daer-
en-teghen / hoe de booſe natuer / het
vleyſch en de Werelt meerder inden
menſch heerſchen / als ooghen-luſt/
en een hoovaerdich leven / hoe daer
meerder duyſternis inden menſchen/
en minder genade / Liefde / Geeſt/
Godt en Chriſtus in den menſche
is. Daerom kan hy ſonder ware be-
keeringh niet verlicht werden. Wie 11 Bewijs
een ſonde niet ſteuren wil / die geeft
oorſaeck tot vele ſonden/ want altoos
komt d'eene ſonde uyt d'ander / jae
d'eene ſonde waſt uyt d'ander en ver-
menichfuldicht gelijck het onkruydt.
En gelijck als de duyſternis altoos Hoe verder
waſt en toeneemt/hoe de Son verder van Chri-
wech gaet: Alſoo hoe dat Edele Le- ſto eñ zijn
ven Chriſti verder van ons is / hoe leven/hoe
de ſond ende de duyſternis meer in verder vā
ons waſt/tot dat de menſch inde eeu- 't licht ende hoe naer-
wighe duyſternis geraeckt: weder- der de duy ſternis.
om wie door Godts genade aen eene
deught begint / die waſt en neemt in
die ſelve toe / want ſy hanghen alle
aen malkanderen/ gelijck S. Pieter 2. Pet. 1. 5. 6. 7.
een ſchone gulden keten maeckt / ſeg-
ghende: Dat wy't geloove ſullen oef-
fenen/ en in't geloove deught/ en inde
Deught wetenſchap / en inde weten-
ſchap matigheydt / en inde matig-
heydt lijdtſaemheydt / en in de lijd- Kennis
ſaemheydt Godtvruchtigheydt / en Chriſti in
inde Godtvruchtigheydt broeder- een leven-
lijcke liefde/ en inde broederlijcke lief- digh Ghe-
de gemeyne liefde. Want ſoo ſulcks loof ende
rijckelijck by u is / ſo ſalt u niet on- hare vrug-
vruchtbaer laten zijn in de kenniſſe ten.
IESU CHRISTI, dat is / wie deſe
deughden niet oeffent/ die kent Chri-
ſtum niet/wie hy is. Wie inde deugt
waſt door't geloove/die waſt in Chri-
ſto maer wie toornigh/gierigh/ hoo-
veerdigh / onverduldigh is/ die heeft
niet veel in Chriſto toegenomē/maer
in den Satan. Wy moetē waſſen tot In Chri-
een volkomen man/dat is/gelijck een ſto toe ne-
kindt aen groote des lichaems toe men.
neemt; alſo ſal een Chriſten in't Ge-

loove en in een deughtsaem leven toenemen / tot dat hy in Christo tot een volkomen man werde. Maer wie sulcx niet heeft / die is blindt / en tast metter handt / en vergeet de reyninge zijner voorgaender sonden / dat is / Christus heeft met zijn Bloedt en Doodt al onse sonden wech genomen en uyt gedaen : maer daerom sullen wy niet inde sonden voort varen / maer de Doodt Christi sal in ons vruchtbaer zijn/dat wy de sonden afsterven/ en in Christo leven / anders is ons die reyninghe en betalinghe onser voorgaende sonden niet nut. So wy vande sonden af staen / Boete doen/ en in Christum Gelooven/ soo zijn ons alle de voorgaende sonden vergeven en vergeten. Maer soo wy van een sonde niet willen af staen/soo behouden wy al de voorgaende / en moetense alle in de eeuwighe verdoemenis boeten / en konnen doch inder eeuwigheydt niet betalen. Aldus kan een Mensch om de toorn alleen verdoemt worden/en soo hy die selve varen liete / soo worden hem alle zijne sonden om Jesu Christi wille vergeven. Maer dewijl hy dat selve niet doet/ seydt Petrus/ soo is hy blindt/ en vergeet de reyninge zijner voorgaende sonden. Dit is nu een gewichtige oorsaeck / waerom wy ons sullen bekeeren / en van sonden af laten. Want ofChristus wel voor onse sonden is gestorven / en die selve alle volkomelijck betaelt heeft / soo worden wy nochtans dese verdienst niet deelachtigh/ en is ons oock niet nut/ als wy ons niet bekeeren. En of schoon een mensch door de verdienst Christi vergevinghe aller zijner sonden heeft / soo is nochtans de vergevinghe der sonden den onboetveerdighen niet belooft / maer den genen die vande sonden af laten : en de sonden/ diemen niet laten wil / noch gedenckt te laten/ die werden oock niet vergheten / maer die alleen / daer over men hertelijck berouw en leedt draeght. Dat is te segghen/ den armen werdt dat Euangelium gepredickt/ dat is / verghevingh der sonden. Als by exempel : yemandt had veel jaeren langh in gierigheydt en woecker geleeft / gelijck Zacheus / of in onkuyschheydt / gelijck Maria Magdalena ; of in toorn en wraeckgierigheydt/ gelijck Esau. Maer hy had gehoort / dat hy van die selve sonden moeste af-laten / of de Doodt en't Bloedt CHRISTI soud hem niet nut zijn / eñ hy quam dan en seyde : Och Godt/ het berouwt my/ en lieter van af / badt Godt om genade ende geloofde in Christum/soo worden hem alle die voorgaende sonden quijt geschouden en vergeven uyt louter genade sonder verdienst om des Heyligen Bloedts en Doodts Christi wille/ die daer voor is gheschiet. Maer wie niet denckt van zijn gierigheydt/toorn/ woecker/ onkuyschheydt / hooveerdy / etc. af te laeten/ en wil even wel vergevingh der sonden hebben / die verkrijghtse niet / en moet selfs alle zijne sonden inde helle boeten/ en kan doch inder eeuwigheydt niet betalen/want hy heeft geen ware Geloof / 't welck het hert reynight ende betert. Daerom sept Paulus klaer en duydelijck : Die sulcx doen / sullen het Rijck Gods niet be-erven. Daer moet af gelaten zijn/ of eeuwig verdoemt en verloren zijn. Isser nu waere bekeeringh tot Godt en het ware Geloove/ soo isser oock vergevinge der sonden en Gods genade/isser Gods genade so is Christus daer / want buyten hem is geen genade/ is Christus daer/ soo is zijn dierbare verdienst oock daer / is zijn verdienst daer/soo is de betalinge onser sonden daer/ is daer die betalingh voor

Eph. 4. 13. Coloss. 3. 9

Vrught des Doodts Christi.

Een ondeugt doet se alle behouden.

Oorsaeck der bekeeringhe.

Wien de sonden ver geven worden.

Matth. 11. 5.

Sonder bekeering gheschieter gheen vergevingh.

Gal. 5. 21. Waer 't Gheloove is/ 't welck Christi verdienst omhelst/ soo isser dat tot onser saligheydt behoort.

onſe ſonden / ſoo is de gerechtigheyt daer / is de gerechtigheydt daer / ſoo is vrede en een vrolijcke conſcientie daer / want gerechtigheyt en vrede
Pſal 85,11 kuſſen malkanderen. Is daer nu een vrolijcke conſcientie / ſoo is de Heylighe Geeſt daer / is de Heylighe Geeſt daer / ſoo is daer oock blijdſchap / want hy is een blijdmakende Geeſt / maer is de blijdſchap daer / ſoo is oock dat eeuwighe Leven daer / want dat eeuwighe Leven is de eeuwighe blijdſchap. Siet / dit is dat licht des eeuwighen Levens / der gener / die in Chriſto leven / ende in ware daeghelijckrſche bekeeringh / dat is 't begin / ende de Doodt Chriſti is dat fundament. En daerenteghen / is daer bekeeringh / ſoo is daer oock vergeving der ſonden / is daer geen waere heylſame berouw en leed-weſen / ſoo is daer oock geen genade / is daer geen genade / ſoo is Chriſtus oock daer niet / is Chriſtus daer niet / ſoo is daer oock zijn dierbare verdienſt niet. Is zijn dierbare verdienſt daer niet / ſoo is daer oock geen betalingh voor de ſonden; Is de betalingh onſer ſonden daer niet / ſoo iſſer oock geen gerechtigheyt; iſſer gheen gerechtigheydt / ſoo is daer geen vrede noch vrolijcke conſcientie; is daer geen vrolijcke conſcientie / ſoo is daer geen trooſt / is daer geen trooſt / ſoo is daer oock de Heylige Geeſt niet. Is daer de Heylige Geeſt niet / ſoo is daer geen vreughde des herten noch der conſcientie. Is daer geen vreughde / ſoo en iſſer oock dat eeuwighe Leven niet / maer Doodt / Hel / verdoemenis / en eeuwighe duyſternis. Siet / ſoo volght dan / wie Chriſtum in't leven niet nae volght door ware bekeeringh / die kan van de blinthey dt zijns herten / jae vande eeuwighe duyſternis niet verloſt werden / etc.

Onboet-vaerdicheyt verhindert dat gantſche Rijck Gods ende de eeuwige ſalighheydt.

Dat XXXVIII. Capittel.

Dat onchriſtelijck leven is een oorſaeck van valſche verleydiſche leere / verſtocktheyt ende verblintheydt / ende vande eeuwighe verkieſinghe uyt ghenade.

Ioan. 12:35.

Het Licht is noch een kleyne tijdt by u, wandelt in't Licht, ſoo langh ghy dat Licht hebt, op dat u de duyſternis niet over valle.

DE WYL Chriſtus en 't Gheloove met een on-goddelijck leven verſaeckt en geheel uytgeroept wert / wat ſal ons dan zijn leere baten? Want zijn Leere / Woordt en Sacramenten worden ons daerom gegeven / op dat die ſelve in een Heyligh Leven ſouden overgeſet werden / en dat uyt het woort en de Sacramenten een nieuw-geboren / Heyligh / geeſtelijck menſch ſoud worden / gelijck een goede vrucht uyt een edel zaedt. En die heet dan een Chriſten / die uyt den Geeſt / Woord en Sacramenten nieuw-geboren is / als uyt Chriſto / die in Chriſtum gelooft / en in Chriſto leeft. Want gelijck een kint uyt zijn Vader geboren wert / alſo een Chriſten uyt God en Chriſto door't Gheloove. Maer dewijl wy Chriſti leer niet willen in't leven veranderen / maer met het leven wederſpannigh zijn / hoe konnen wy dan uyt Godt geboren zijn / en wat ſal ons dan zijn leere baten? Wat ſal ons dan zijn Licht nutten / als wy inde duyſternis willen wandelen? Daerom wijckt dat licht van ons wech / en dan moet de duyſternis komen / Namelijck valſche leere / dwa-

Waerom Godts Woort gegeven.

Nieuw-gheboren Menſch Gelooft in Chriſtum ende leeft in hem.

lingh en verleyding. Daer voor heeft ons de Heer gewaerschouwt / daer hy seydt: Lieve kinderkens wandelt in't licht / soo langh ghy het hebt / op dat u de duysternis niet overvalle / dat is / dwalingh / verleydingh / verstockingh / duysternis ende verblindingh. Ghelijck sulcke verhardingh overvallen heeft den Coningh PHARAO, den Joden / den Keyser JULIANUM, de welcke noch ten laetsten door zijne straffe / in zijn conscientie overtuygt wordt / dat die gekruyste Christus noch leefde / en ware God is / daerom seyd hy: Ghy Galileer hebt eyndelijck overwonnen. Het was beter geweest / dat hy hadt geseydt / ontfermt u mijnder / maer dat konde hy niet segghen / van wegen zijne verhardingh / want hy had Christi Genade veracht en versaeckt / daerom mochtse hem niet gebeuren. Sulcke verhardingh is de rechte duysternis / die den genen eyndelijck overvalt / die in't licht niet willen wandelen / en is een rechtveerdighe straffe over den genen / die de waerheydt lasteren / gelijck Pharao dede / segghende: wie is de Heer / diens stem ick moet hooren / Ick weet niet van den Heere. Daerom most hy't gewelt des selven voelen / en God bewees zijn macht en sterckheydt aen hem / en stelde hem tot een exempel / maeckte hem tot een schouspel en tooneel van de gantsche Werelt / op datmen soude gewaer worden wat een mensch teghen God vermach. Also mede / doe de Joden niet hooren wilden / sloeghse Godt met blindtheydt en verhardingh / gelijck hen MOSES langh te vooren voorseydt had / dattet haer alsoo gaen soude. Wanneer ghy mijn stemme niet hooren sult / soo wil ick u slaen met blindtheydt en raserijen des herten. Dit wert hier na in't werck gestelt:

Van waer de verhardinghe.

Exod. 5. 2.

Verhardingh is een rechtveerdighe straf vāde verachtingGods

Deut. 28. en 32. Cap.

Esa. 6. 9. 10.

Daer upt wy sien / dat sulcke verharding een rechtveerdige straf is van't ongeloove en verachtinghe Gods / en zijner waerheydt / gelijck PAULUS uytdruckelijck getuygt / daer hy seyt: daerom dat sy de liefde der waerheyt niet hebben willen aen nemen / om saligh te werden / soo sal hen God krachtighe dwalinghen senden / op dat sy de leughen gelooven / en alle geoordeelt werden / die de waerheydt niet gelooven / maer lust hebben tot ongerechtigheydt. Daer hooren wy uyt wat oorsaecke dat sulcke verblindingh en verhardingh verhengt werden. En voorwaer wien Godt zijn aengeboden genade ontreckt / die is genoegh geslagen / en kan niet weder op komen. Soo gingh het Pharao ende Julianus / wien Godt zijn licht ontreckt / die moet wel in de duysternis blijven; maer hy ontreckt niemand zijn licht / dan den geenen / die in't Licht niet willen wandelen. Hy ontreckt niemandt zijn genade / dan den genen diese verstooten. Daerom seydt PAULUS vry uyt: Hy ontfermt hem wiens hy wil / en verhard wien hy wil. Hy wil hem over alle die gene ontfermen die zijne barmhertigheydt aennemen / en wil die verharden / die de aengeboden genade lasteren en verstooten / gelijck Sinte PAULUS uytdruckelijck tot de Joden seydt: Nae dien ghy dat Woordt Godts verstoot / en u selven onweerdigh acht des eeuwigen levens / soo keeren wy ons tot den Heydenen. Maer de Heydenen verblijden haer / presen het Woordt / en worden geloovigh / soo veel alsser van haer ten eeuwighen leven verordineert waren / dat is / soo veel alsser dat woord der ghenaden / als het middel tottet Gheloove niet verstooten hebben. Want nae dien de Joden sulcks deden / soo hebben sy niet gheloovigh kon-

2. Thes. 2. 10.

Wiē Godt zijn ghenade ontreckt.

Rom. 9. 18

Actor. 13. 46.

D'oorsaec der verhardinghe.

Hoe de verkiesingh gheschiedt. konnen worden. Want Godt heeft niemandt ten leven verordineert / die zijn Woordt verstoot. De verkiesingh en verordmeringh ten leven in Christo geschiedt met dit aenhanghsel: Dat Godt zijn genade allen aenbiedt door't Euangelium/en wie dat selve aenneemt/ die is ten eeuwighen leven verordineert / maer die het verstooten/ die achten hen selven des eeuwigen levens onweerdigh/ als Paulus seydt / dat is/ sy maecken het selver / dat sy des eeuwigen levens onweerdigh zijn / ende sluyten hen buyten die algemeyne ghenade/ doen haren naem uyt het Boeck des Levens/ dat is / uyt Christo door hare halstarrigheydt/daer door sy dat Woort Gods verstooten / daerom konnen sulcke luyden niet geloovigh werden. Maer nu verstooten die niet alleen Godts Woordt / die de Leere van Christo niet willen aen-nemen / gelijck de Joden en Turcken doen/maer oock die gene / die inde voetstappen Christi niet willen wandelen / maer inde duysternis. Daerom onttreckt Godt haer oock dat Licht zijns Woordts en de reyne Leere. Want hy seydt. Ick ben het licht der Wereldt/wie my nae volght/ die sal inde duysternis niet wandelen / maer sal het Licht des Levens hebben. Daer uyt volght nu/ wie Christum in zijn leven niet na volght / die moet inde duysternis wandelen/dat is/ in dwalingh geraecken/verleydt/ verhart en verblindt werden. Siet de hooveerdighste / prachtighste / heerlijckste/ wijste/ geleertste/ en maghtighste deser werelt / hoe sy in dwalingh geraecken/verleydt en verblint werden. Wat is de oorsaeck van soo veler Menschen verleydingh en dwaling/ welcke Paulus noemt de werckinghe des Satans / en loghenachtighe kracht / vande welcke noch altoos

Veel Christenen verwerpen Godts Woord en Ghenade.

Joan.8.12

De wijse deser werelt tot dwalingh aldermeest genegen.

2.Thes.2.9.

meer en meer op de baen komen: dewijl de gantsche wereldt Christum niet na volgt in het leven. Want wat gemeynschap heeft het Licht met de duysternis? Wat eendracht heeft Christus met Belial? dat is/ de reyne Leer en het Licht der kennisse Gods blijft niet by den genen/ die inden Duyvel leven / in duysternis / in hooverdy / gierigheydt en wellust. Want hoe soude die reyne / Goddelijcke Leere daer blijven/daer sulcken onreynen/ ongoddelijcken leven geleydt wert? Reyne Leere en een onreyn leven komen niet te samen over een / en hebben geen gemeynschap. Willen wy nu de Leere behouden/ soo moeten wy een ander wech gaen/ en dat onchristelijcke leven laten varen / den Heere Christum na volgen/ vande sonden op waecken/ so sal ons Christus mettet Licht des waren Geloofs verlichten. Derhalven wie niet inde voetstappen Christi treedt/ in zijn Liefde / ootmoedigheydt / sachtmoedigheydt / lijdsaemheydt/ Godtvruchtigheypt / die moet verleydt werden. Want hy gaet niet op den wech/ die tot de waerheydt leydt. Wanneer wy alle in Christo leefden en wandelen inde Liefde en ootmoedigheydt en al onse vlijt en Gods-geleertheydt daer na richteden/ hoe wy dat vleysch mochten dooden en in Christo leven / hoe Adam in ons mochte sterven ende Christus in ons leven: Hoe wy ons selven souden overwinnen / en over het vleysch / den Duyvel en de Werelt triumpheren/ soo souder soo veel twists inde leere niet wesen / en alle Ketteryen vielen van selfs ter neder. Wat was de oorsaeck / dat vier-hondert valsche Propheten den Koning ACHAB verleyden en wijs maeckten inden kryght te trecken? Antwoordt: Sijn godloos / tyrannich leven. Op sulcken

Wat dwalingh is en waerder so vele komen.

2.Cor.6.14

Wie niet inde wege Christi wandelt die gaet dwalen.

1.Reg.22.

leven volgde sulcken valschen licht dat hy de leughen glooven moest tot zijn eygen verderf. De waerachtige Propheet Micha seyde hem de waerheyt / dat hy inden krijgh soude om komen / dat woude hy niet glooven. De valsche Propheten seyden / hy soud met vreden weder komen / dat waren leugenen / die gloofde hy / doch hy quam soo weder / dat de honden het bloet leckten / gelijck hy verdient had. Dat is te segghen / als
2. Cor. 4. 4. Paulus seydt: Dat de Godt deser werelt de sinnen der ongeloovigen verblindt / datse dat klare Licht des Euangeliums niet sien konnen / jae
Esa. 29. 10. Verblindingh en verleyding rechtveerdige straffe. wat is dat anders / dat Godt allen huychelaren dreyght / die Christum en zijn Leere inde mondt voeren en metter daet versaecken: dat Godt haer valsche Propheten wil laeten toe komen / gelijck over Achab? Want hy spreeckt immers duydelijck genoegh vers. 13. Daerom dat
Esa. 29. 14. 1. Cor. 1. 20. dit volck met den monde tot my naeckt / en my met de lippen eert / maer haer herte verre van my is / soo sal de wijsheyt van hare wijsen onder gaen / en 't verstandt van haere kloecken verblindt werden / hy wil hare Propheten ende Sienders verblinden / dat Gods Woort hun wesen sal als een verseghelt Boeck / of als een / die niet lesen kan. En vande Joden
Der Jodẽ õboetveerdigheydt d'oorsaeck haer verhardingh. 2. Cor. 3. 15 seyt Paulus / datter een decksel op haer hert leydt / datse in haer eygen Propheten haeren beloofden Messiam niet konnen vinden ofte sien: maer als sy haer tot den Heere bekeeren soo sal het decksel wech genomen werden / etc.

Dat XXXIX. Capittel.

Dat de suyverheyt der Leere / en des Goddelijcken Woorts / niet alleen met disputeren en vele Boecken te maecken behouden wert / maer oock met ware bekeering en een heyligh leven.

2. Tim. 1: 13.

Behoudt dat voorbeeld der ghesonder woorden, die ghy van my gehoort hebt, vanden Gheloove ende vande Liefde in Christo Iesu. 14. Bewaert dat goede pand, dat u te bewaren betrouwt is, door den Heyligen Gheest die in ons woont.

DE reyne Leere / ende Waerheyt des Heyligen Christelijcken gloofs / moet noodtwendigh teghen de Secten en ketters verantwoordt ende verdedigt worden / nae 't exempel der Heyligher Propheten / die teghen die valsche ende Afgodische Propheten in 't Oude Testament heftigh gepredickt hebben / Jae nae 't exempel des Soons Gods / die tegen de Pharizeen ende Schrift-geleerden te Jerusalem ernstelijck gedisputeert heeft. Item naer 't exempel des Euangelists IOANNIS, die zijn Euangelium tegen den Ketter EBIONEN CERINTHUS, en zijn openbaringh tegen de valsche kercke der Nicolaiten ende meer andere geschreven heeft. Soo sien wy oock hoe PAULUS den Artijckel van de Rechtveerdighmakinge des gheloofs / vande goede wercken / vande Opstandinghe der dooden / van de Christelijcke vrijheydt / en diergelijcke / soo krachtelijck verdedight teghen de valsche Apostelen. Welcke exempelen oock de Heylighe Bisschop-
Noodighe Desputatien. (margin, beside "ligher Propheten")
Rom. 3. ende 4. 1. Cor. 9. Gal. 5. 1. Cor. 15. (margin, beside "de Rechtveerdighmakinge" to "Christelijcke vrijheydt")

schoppen en Vaders der eerste kercken vierigh naegekomen en nagevolght hebben / en tegen de Heydensche / Afgodische Religie / en andere ketteren / die uyt haer selven opgestaen waren / vele en wel gegronde wederleggingen geschreve. Tot sulcken eynde zijn oock de alghemeyne Concilien vande Loflijckste Christelijcke Keysers beroepen teghen de Ertsketters Arrium/ Macedonium/ Nestorium ende Entychem. Wat oock voor afbreuck by onse tijt het Pausdom en andere Secten door des Vieren-Mans D. Martini Lutheri Strijd-schriften gedaen is/ dat is de gantsche werelt bekent. Volgens soo blijft het noch daer by/ datmen tegen de Ketters ende Secten schrijven / Tit. 1. 9.: predicken ende disputeren moet / tot behoudinge vande reyne Leere / en waere Religie/ ghelijck d'Apostel beveelt / datmen de teghen-sprekers straffen en overwinnen sal. Alleen dit selve is by onse tijden geheel in een misbruyck gekomen: also dat om het vele en heftigh disputeren/ strijd-predicatien / 'tschrijven en weder schrijven het Christelijcke leven / de ware N. bekeering / de Godtsaligheyt/ en de Christelijcke Liefde gantsch vergeten wordt/ even of het Christendom slechts in disputeere/ en in't vermeere van strijd-boecken/ en niet veel meer daer in geleghen waere/ dat dat Heylige Euangelium en de Leere Christi in een Heyligh leven verkeert werde. Want siet op het exempel der Heylighe Propheeten en Apostelen / jae des Soons Godts selve / sy hebben niet alleen teghen de valsche Propheten/ valsche Apostelen en de Afgodery heftigh gestreden / maer sy hebben oock heftigh op de bekeeringh en op een Christelijck leven gedrongen / en met geweldighe Straf-predicatien betoont / dat door onboetveerdighept

Misbruyc des disputerens ende der Strijd-schriften.

Godloosheydt verstoort den Gods-dienst ende ware Religie.

en een godloos leven de Religie ende Gods-dienst verstoort/ en de Kercke verwoest / Landen en volckeren met hongher/ krijgh en pestilentie gestraft worden/ gelijck de ervarentheydt geleert heeft. Wat Predickt de Propheet anders: Dewijl inden Wijn-bergh Esa. 5. des Heeren geen druyven te vinden waren / maer enckel wilde druyven/ soo wilde Godt de Heer den Wijnbergh laeten woest legghen / dat is/ immers een ernstigh dreygement / dat de godloosheydt een oorsaeck is/ dat Godt zijn Woordt van ons wech neemt. Wat predickt de Heere Christus anders wandelt in't Licht / soo Joa. 12. 34 langh ghy het hebt/ op dat u de duysternis niet overvalle. Wat is nu in't Licht wandelen anders / dan Christum in het leven nae volghen? ende wat is met de duysternis overvallen werden anders/ dan de reyne suyvere Leere des Euangeliums verliesen? Daer uyt ist oock openbaer/ dat niemandt sonder ware bekeeringh en een Heyligh leven mettet Licht der waerheyt kan verlicht werde. Want de Heylighe Geest/ die de herten verlicht / vliedt de godloosen / maer al voort en voort geeft sy haer inde Heylighe zielen / en maeckt Propheten ende Gods vrienden. De vreese des Sap. 7. 27 Heeren ist beginsel der wijsheydt / seyd den Psal. Ergo/ so is de godloos- Psal. 111. heydt het begin der dwaesheyt ende blintheyt. 2. Soo bestaet de ware kennis en bekentenis Christi en der reyner Leere niet alleen in woorden/ maer oock inder daet ende in een Heylig leven gelijck Paulus seyt: Sy seg- Tit. 1. 16. ghen/ datse Godt konnen/ maer met de wercken verlochenen sy het; sy zijn/ aenden welcken Godt een gruwel heeft en zijn ondeugende tot eenighe goede wercken. Daer hooren wy dat Christus en zijn Woordt met het godloose leven immers soo seer ver-

Sonder waere bekeeringh kan niemand verlicht werden.

Bekennis Christi is niet inde woorden maer inde kracht.

lochent wert als met woorden / gelijck S. Paulus noch eens ſeyt. Sy
2. Tim. 3. 5. heb ben een gedaente der godſaligh heyt / maer de kracht daer van verlochenen ſy. En wat kan doch dat voor een ware kenniſſe Chriſti zijn/ welcke men noyt metter daedt bewe-ſen heeft? Wie Chriſti ootmoedigheydt / ſachtmoedigheyt / lijdſaemheyt en liefde noyt gevoelt noch geſmaeckt heeft/die kent Chriſtum niet recht: hoe ſoud hy hem dan inde noot bekennen. Wie Chriſti Leere bekent ende zijn Leven niet/die bekent Chriſtum maer half / ende wie Chriſti Leer predickt / en zijn Leven niet; die predickt Chriſtum maer half.

Chriſtus ſonder heyligh levē is nauwlijcks half gekent en gepredickt

N. Veel iſſer van de Leer geſchreven en geſtreden / maer weynigh van het Leven / en of wel met die Strijdſchriften de Leere mochte gedient zijn: ſoo is doch de waere bekeeringh en het Chriſtelijck Leven weynigh dienſts daer mede gedaen. Want de Leere ſonder het Leven wat is die? Een boom ſonder vruchten. Voorwaer wie Chriſtum in het leven niet nae volght / die volght hem oock inde leere niet na. Want dat Hooft-ſtuck der Leere Chiſti is liefde uyt een reyn hert / goede conſcientie / en ongeveynſden geloove. Daer uyt komt het nu/dat menigh menſch ſo aerdig weet vande ſtrijdighe Articulen te ſpreken ende te diſputeren / dat het groot aenſien heeft / maer in't hert ſteeckt een boos menſch / vol hooverdije / nijt en gierigheyt / datter geen argher Baſiliſcus zijn kan. Sinte Paulus ſtelt voorwaer niet ſonder oorſaeck 't Geloof en de Liefde te ſamen. Maer wil daer mede aen-wijſen/ dat de Leere en het Leven ſullen over een ſtemmen. 3. Of wy al ſchoon niet en ſegghen/dat door onſe vermogen ende vromigheyt de saligheyt verkregen wert / want wy worden door Gods kracht bewaert ter ſalighe yt / ſoo iſt nochtans openbaer/ dat door een godloos leven de H. Geeſt wordt uyt geſtooten met alle zijne gaven / onder de welcke de gaven des gheloofs / der kenniſſe / des verſtants en wijſheyts niet de geringhſte zijn. Hoe kan dan ſonder een Heyligh Leven de waerheydt vande reyne Leere behouden werden? Daerom recht uyt te ſprekē/konnē de godlooſen/die Chriſtum niet nae volghen met dat rechte Licht niet verlicht worden. En daer-en-teghens/die in't licht wandelē/dat is/ Chriſtum in't Leven navolgen / die verlicht oock dat ware Licht / 't welck is Chriſtus/en bewaertſe voor alle dwaling.

1. Tim. 1. 5

De woordē bewijſē geen Chriſten maer 't leven.

2. Tim. 1. 13

1. Pet. 1. 5.

Godlooſē wordē niet verlicht.

Daer uyt die oude / Heylighe en Gheeſt-rijcke Leeraer Taulerus ſeyt: Wanneer een menſch hem aen Godt overgeeft en die in hem laet wercken/ »
verſaeckt zijn eygen wil ende vleyſch/ »
ſoo begint de Heyligen Geeſt hem te »
verlichten en recht te leeren / na dien »
hy God in zijn hert den rechten Sab- »
bath en Ruſt-dagh houdt / en viert »
van zijne booſe luſten / wille ende »
wercken. Dit moet verſtaen werden »
vanden ſtaet des menſchen nae de be- »
keeringh / en van de daghelijckſche verlichting en vermeerderingh der nieuwer gaven nae de bekeeringh. 4. Niet ſonder oorſaeck ſpreeckt oock de Heer. Ick ben de Wegh / de Waerheyt en dat Leven: Ende noemt hem voor eerſt den Wegh / daerom dat hy ons den wegh geweſen heeft: Maer hoe? niet alleen met zijn Heylige leere/ maer oock met zijn onſchuldigh leven. Dit zijn leven is ons niet anders/ dan ware Boete en bekeeringh tot God/ die ons tot de waerheydt en tot het leven leydt / daer in dat geheele Chriſtendom beſtaet / daer in alle Boecken en gheboden begrepen zijn/ aen welcken Boeck des Levens Chriſti

D'Inwendighe Sabbath.

Joa. 14. 6.

Hoe Chriſtus onſe Wegh.

sti wy al ons leven te studeren hebben / namelijck aen de ware bekeeringh / aen't Levendighmakende werckende Geloove / aen de liefde/ hope/sachtmoedigheydt / lijdtsaemheydt / ootmoedigheyt gebedt ende godvruchtigheyt; aende rechte Wegh ter waerheydt / en ten leven/ t'welck Christus selve altemael is. Maer het is de smalle wegh ende de enge poorte die weynigh menschen vinden / ẽn dat eenighe Boeck des Levens daer der weynig in studeren / en nochtans is daer alles in begrepen wat een Christen noodigh is; also dat wy anders geen boeck meer tot onse saligheyt behoeven. Daerom oock de Heylighe Schrift in weynigh Boecken begrepen is / op dat wy sien souden dattet Christendom niet in ontallijcke boecken bestaet/maer in een levendigh geloove/en inde navolginge des Heeren CHRISTI: daer van oock de Prediker Salomon seydt: Boecken te schrijven heeft noch mate noch eynde. 13. De hooftsum aller Leere is: Vreest God en houdt zijn gebodt. 5. Wat heeft dat oock in/dat de vyandt onkruyt saeyt onder de terwe / als de luyden sliepen? niet anders / dan terwijl sy in onboetveerdigheydt en sorgheloosheyt eenen sonden slaep houden / en inde liefde deser Werelt versopen zijn/ meer op het tijdelijcke dan op het eeuwighe acht nemen / soo stropt de vyant allenskens de Zaden der valscher leere uyt / jae op den acker der hooveerdy saeyt de vyandt heymelijcke t'samen-rottinghen / Secten en scheuringen. Want door hooverdy hebben beyde Enghelen en menschen dat ware Licht verloren/ uyt hooveerdy heeft alle dwalingh zijn oorsprongh. Waer de Satan en Adam in dat ootmoedighe Leven Christi gebleven / daer waere noyt verleydingh inde Werelt gekomen.

Mat. 7. 19

Christus onsen Boec

Waerom de Heylige Schrift kort.

Eccles. 12. 12.

Matt. 13. 25.

Hooverdy is dẽ acker ende zaed der kettery

I. Boeck.

Daerom dat Paulus wel segghen mach ontwaeckt ghy die slaept / soo sal Christus u verlichten / om aen te wijsen dat die verlichtinghe niet kan geschieden/ten zy/datmen den Sonden-slaep varen late / dat is / de onboetveerdigheydt/ sorghloosheydt en godloosheydt. Daerom st at er Bekeert u soo sult ghy ontfangen de gaven des Heyligen Geests. En de Werelt kan den Heylighen Geest niet ontfanghen. Maer wat is de Werelt anders dan een enckel godloos leven? 6. Wat is het oock dat de Heere Christus seyt: Aen hare vruchten sult ghyse kennen? niet anders dan uyt de vruchten des levens moeten ware en valsche Christenen gekent werden/ niet uyt vele roepens Heere Heere. Want de valsche Christenen decken haer met den schijn der reyner Leere/ als met een schaeps-kleedt / daer sy doch in't herte geen dingh min zijn dan waere Christenen. Al hoe wel nu niemand uyt het quaed leven oordeelen sal vande Leere / even als of de Leere oock moeste valsch ende quaedt zijn / om dattet leven quaedt is / gelijck de Weder-doopers ende Papisten van onse Leere oordeelen / 'twelck onrecht is / want het volght geensins / dat de Leere soud moeten onrecht zijn / om dat de luyden daer teghen handelen met haer godloos leven / anders moesten Christus en de Apostelen oock onrecht geleert hebben dewijl daer oock vele boose luyden t'haren tijden waren. Der halven is het quaet leven geen kenteken der leere/maer des persoons/ of die eẽ valsche of ware Christen zy die anders leert en leeft / die daer recht gelooft/en tegẽ t'Geloove handelt. Daer seydt de Heere Christus neen toe / het zijn valsche Christenen / 'tzijn onvruchtbaere boomen/daerom sy tottet vier behooren. 7. En eyndelijck is

Eph. 5. 14.

Act. 2. 38.

Joa. 14. 17

Alle dingh wordt aen zijn vrucht bekent.

'tLevẽ een proef des Persoons.

Mat. 7. 23.

Gal. 5. 6.

is dat het Waere Gheloove / dat door de Liefde werckende is / daer door de mensch een Nieuwe Creature werdt / daer door hy Nieuwghebo-
Eph. 4.15 ren werdt / daer door hy met Godt vereenight werdt / daer door Christus in ons woont / in ons leeft en werckt / daer door het Rijcke Gods in ons op gericht wert / daer door de Heylige Geest onse herten reynight en verlicht. Daer van veel heerlijcke
1Cor. 6.17 Spreucken getuyghen. Wie den Heer aenhangt / die wort een geest met hem. Wat is het te segghen / een Geest met Christo werden / dan van een sin / hert en gemoedt met Christo te zijn? Dat is immers dat Nieuwe / Heylighe / Edele Leven Christi
2Cor.5.17 in ons. Item / is yemandt in CHRISTO, die is een Nieuwe Creature. Wat ist in CHRISTO te zijn? Namelijck niet alleen in hem te gelooven / maer oock in hem te leven.
Hos.2.18 Item / ick wil my met u verloven in eeuwigheyt / ja in Geloove wil ick my met u vertrouwen. Wat is dit anders / dan dat een mensch met Christo gantsch Geestelijc vereenigt wert / alsoo dat waer het Geloove is / daer is Christus; waer Christus is / daer is zijn Heyligh leven inde menschen / waer Christi Leven is / daer is zijne Liefde / waer de Liefde is / daer is Godt selfs / want Godt is de Liefde / daer is oock de H. Gheest. Daer moet nootwendigh alles te samen zijn / en hanght aen malkanderen / gelijck een hooft met de leden / en gelijck een oorsaet / daer uyt de werckingh ende vruchten moeten volgen / gelijck sulcke aen-een-hanginghe en een-dracht des Christelijcken Ge-
2.Pet.1.5. loofs en levens van Petro beschreven wert. Doet de Deught tot u Gheloove / en tot de Deught wetenschap. 6. en tot de wetenschap matighept / tot de matigheyt lijdsaemheyt; tot de lijdsaemheydt godvruchtigheyt. 7. en tot de godvruchtigheydt de broederlijcke Liefde; tot de broederlijcke liefde / de ghemeyne liefde. 8. Ist dat sulcke dinghen rijckelijck by u zijn / so sullense u niet ledigh noch onvruchtbaer laten inde kennisse onses Heeren Jesu Christi. 9. Maer wie dese dinghen niet heeft / die is blindt en tast met der hand / en vergeet de reyninge der voorgaender sonden. Daer seyt Petrus uytdrucklijck / by wien sulcke eenigheydt des Christelijcken Geloofs en levens niet is / die kent Christum niet recht / die heeft het Geloove verlooren en wandelt in de duysternis. Want dat is het rechte Geloove / door het welcke de gantsche Mensch in Christo levendigh en vernieuwt wort / dat hy in Christo leeft en blijft / en Christus in hem / etc.

De kracht ende aert des waren Gheloofs.

N. 't Gheestelijke huwelijck met Christo en hare vruchten.

Schoone Enigheyt der deugdẽ

Van waer het rechte Geloove.

Dat XL. Capittel.

Eenighe schoone Regulen eenes Christelijcken levens.

1. Tim.4:7.8.

Oeffent u inde godsaligheyt, want de godsaligheydt is tot alle dinghen nut, en heeft belofte des tegenwoordighen en toekomenden levens,

DIT Spreuxken is een beschrijvingh eenes Christelijcken levens / ende leert ons / waer mede dat een Christen voor-naemelijck zijn leven over brenghen sal / namelijck met de Godsalighеyt / de welcke alle Christelijcke deughden in haer begrijpt / ende d' Apostel setter twee gewightighe Beweegh-redenen by: 1. Sy is tot alle dinghen nut. Wanneer in al den wandel / woorden ende wercken

ken des menschen Godsaligheydt is/ daer maeckt sy het alles goedt ende bequaem ende zegent het alles. 2. Heeft sy haere belooningh in dit leven/ghelijck aen Joseph/ Daniel ende meer andere te sien is / ende dan daer nae in't eeuwighe Leven sullen wy maeyen sonder op houden.

Godt neemt de goede reynen wil voor de daet.

I. Reghel. Of ghy schoon alsoo volkomelijck niet en kont leven / gelijck het Gods Woort eyscht / ende ghy geerne wildet: soo sult ghy het nochtans wenschen. Want sulcke Heylighe begeerten behaghen God wel / ende Godt neemtse aen voor de daedt / want hy siet het hert aen ende niet de wercken. Doch sult ghy altijt u vleysch cruycigen ende niet altijt heerschen.

Vleysschelijcke luste zijn de deur des Satans.

II. In alle dingen / die ghy denckt of doet / soo siet toe dat ghy de reynigheydt des herten bewaert / ende u niet verontreynight met hooveerdige ghedachten/ woorden ende wercken/ met toorn en dierghelijcke vleysschelijcke duyvelsche wercken/ want daer door wort het hert den Satan op ghedaen ende Godt toegheslioten.

d' Edele vryheyt der zielen.

III. Bevlijtight u de vryheydt uwer zielen te behouden / dat ghy die selve niet door onordentelijcke begheerten van tijdlijcke dinghen tot een dienst-knecht ende slave der aerdsche dinghen maeckt / want u ziel is immer edeler dan de gantsche werelt / hoe soudt ghy dan die selve doen on-edelen / nietigen / tijdlijcke dingen onder werpen ende verkoopen/ende u hert aen dat nietighe hanghen?

Wereltlijcke en Godlijcke droefheydt.

IV. Schuwt ende vermijdt de treurigheyd deser werelt/want sy werckt de doodt / ende ontstaet uyt gierigheyt/ nijdt/ sorghe der tijdlijcker neeringhe / uyt ongheloove ende onlijdsaemheydt. Maer de droefheydt die nae Godt is / die uyt kennis der sonden komt/ende uyt betrachtinge van de eeuwighe pijn der Hellen / die is heylsaem ende werckt berouw ter salighevdt die niemandt en berouwt/ ende baert vreughde ende vrede in God. Een Mensch en sal om gheen tijdtlijck dingh so droevigh zijn als om zijne sonden. 2. Cor. 7.

Hoemen t cruyce moet dragen.

V. Wanneer ghy u cruys niet en kond met vreughden op nemen / gelijck het wel behoorde / soo neemt het ten minsten met lydsaemheydt ende ootmoedigheydt op / ende laet die Goddelijcke voorsienigheyt ende genadighe wille Gods altijdt uwen troost zijn. Want Gods wil is altijdt goet / en soeckt in allen dingen ons best/ en onse salighevt. Wil u Godt droevigh of blijd hebben in den geest arm of rijck/nederig of hoogh ge-eert of onge-eert / soo weet dattet u alles goed is/en dattet alsoo Gods wel behagen is. En Gods wel behagen sal oock u wel behagen zijn / ja u troost zijn/ dat Godt met u handelt/ gelijck het hem behaeght / en dat hy daer door uwe Saligheydt soeckt. Alle wercken Gods zijn seer goet. De Heer is rechtveerdig in alle zijne wegen / en heyligh in alle zijne wercken. 't Is altijdt beter dat ghy God laet zijnen wille in u / ende aen u volbrenghen / die altijt ten goeden gerecht is/ dan dat ghy uwen wille in u volbrengt / die altijdt ten quaden genegeht is. Syr. 39. 11 Psal. 145. 17.

Gods wil is altijdt goedt/ des menschen wille altijt quaedt.

Hoe de ontreckingh des troosts ende der Geestelijcker droefheyt te dulden.

VI. Als u God Hemelsche troost en vreugt verleent / soo neemt die selve met ootmoedighen danck aen. Maer ontreckt u Godt zijn troost/ soo weet / dat u de doodingh uwes vleeschs beter is / dan de vreughde des geests. Want wat smert en droefheydt maeckt / dat is den sondelijcken mensch veel saliger / als dat blijschap en verlustinge maeckt. Want ghy geraeckt dickwils door over-

bloedige/geestelijcke vreughde in geestelijcke hooverdy. Godt weet wel/ wien hy door den wegh van volle Hemelsche Troost en licht in't eeuwighe leven leyden sal/ en wien hy door een onlieflijcke/ droevighe/ steenachtige/ scherpe wech leyden sal. Het is u veel beter/ dat ghy alsoo in't leven ingaet/ gelijck het de goddelijcke wijsheyt ordineert/ dan gelijck het u eyghen wil en wel behaghen wel soud begheeren.
Eccl.7.3. De Prediker Salomon seyt. Treuren is beter dan lachen. Want door treuren wort het hert gebeert.'t Hert der wijsen is in't klaeg-huys en 'thert der sotten is in't huys der vreughden.

VII. Als ghy uwen lieven Godt niet kont soo groote en vele offerhanden brengen / namelijck / aendacht/ gebeden/danck-seggingen/ etc. Soo brengt hem wat ghy hebt en vermooght / en daer toe een goede wil en heylige begeerten ende wenschen/ dat hem u Gods-dienst wel behaghen mach. Want sulck heyligh verlanghen te hebben / ja te willen hebben/ is geen kleyne gave ofte offerhande/ die God wel behaegt. Want so groot als wy geern wilden / dat onse aendacht en heylighe begheerten / gebeden en danck-segginghen zijn souden voor Godt / soo groot zijnse by hem. Want Godt eyscht niet meer van u/ dan soo veel zijn genade in u werckt/ ende ghy kond hem niet meer geven dan hy u gegheven geeft. Maer bidt uwen Heere CHRISTUM JESUM, dat hy al uwe offerhanden en gaven wil volkomen maecken met zijne volmaeckte offerhande: want in hem is onse volmaecktheyt / in ons is het stuck-werck/en seght: Lieve God en Vader/neemt mijn aendacht/ geloove / gebedt / en danck-seggingh aen in uwen lieven Soon / en siet die selve niet aen / gelijck sy in haer selven zijn/ maer in Christo / soo sullense u behagen / als een volmaeckt werck. Mijn Heere Christus sal't volkomelijck vervullen / wat my gebreeckt. Siet / soo verkrijght dan onse aendacht / gebedt ende danck-seggingh/ offse wel aen haer selven swack / duyster en gebreckelijck is / een groote weerdigheydt / een groote glants ende heerlijckheydt / uyt de verdienste Christi. Gelijck als een bloot ellendigh kindt / wanneer het naeckt en vuyl is/ soo ist onlieflijck / maer alsment verciert en een schoon kleedt aentreckt/ so behaegt het een mensch wel: alsoo is al u doen in zijn selven niets/ maer als het met Christi volmaecktheyt verciert werdt/soo behaghen alle uwe wercken Godt wel/ gelijck als het kostelijck staet. Alsmen appelen in een gouden schotel opdraegt; de appelen zijn in haer selven soo groot niet geacht / maer sy worden des te lieflijcker / als sy in een gouden schotel op gedragen worden: alsoo is oock onse gebedt / aendacht en danck-seggingh in Christo. Hy heeft ons bemint ende aengenaem gemaeckt inden Beminden. Eph.1.6.

VIII Van weghen uwe sonden en menighvuldige gebreken sult ghy wel hoogh bedroeft zijn / maer niet wanhopen. Zijnse veel in't getal/ soo weet datter veel meerder genade by Godt is / en vele ontferminghe. Sijnse groot / soo denct dat Christi verdienst noch grooter is. Weest my genaedigh nae uwe groote barmhertighept. Maer als u door Gods genade de sonde berouwt/en ghy Christum in't geloove aensiet / soo rouwt Godt oock de straffe / ende op dese goddelijcke/heylsame berouw volght de vergheving der sonden/en dit geschiedt / soo haest en soo dickwils als de sondaer daer over sucht. Gelijck als die melaetsche in een oogenblick gereynight worde / die tot den Heere Matth.8.2.
seyde;

Margin notes:
Godt neemt de goede wil voor de daedt.
In Christo onse volmaecktheyt
In Christo ende in't Geloove is alle goedt volmaeckt alist dattet noch soo swack is
Een Christen sal bedroeft zijn maer niet vertsagen.
Psal.130.7. Ezech.18. ende 33. Psal.51.3.

seyde: Heer/soo ghy wilt/ ghy kondt
my wel reynighen/ soo haest seyde de
Seer haestighe ghenesingh in Gods ontferminghe. Heer: Jck wilt doen / wordt gerey-
night: soo haest reynight God u oock
inwendigh / en seydt: weest getroost
mijn Soon / uwe sonden zijn u ver-
Mat.9.2. geven. Dat is een af-beeldingh en
spieghel vande inwendige reynin-
ghe en vergheving he der sonden/
welcke groote barmhertigheydt
Godts den mensch geen oorsaeck sal
geven om meer te sondighen / maer
om Godt te meer en hertelijcker
Psal.103.1 Lief te hebben. Looft den Heer mijn
ziele/etc.

IX. Die uyterlijcke verachtingh/
Verachtingh een proef der ootmoedigheydt. smaedt ende lasteringh sult ghy niet
met verdriet / toorn / en wraeckgie-
righeydt op-nemen / maer dencken
het is een beproevingh van u hert/
daer door God openbaren wil / wat
in u verborghen leyt / of sachtmoe-
dighedt ende ootmoedigheyt by u
is/of hooveerdigheydt en toorn. So-
danigh yemandt by hem selven is/
sal de aengedaene smaedt openbaer
maken. Js sachtmoedigheyt en oot-
moedigheydt by u / soo sult ghy alle
verachting met sachtmoedigheydt
overwinnen. 1. Jae ghy sult het voor
een kastijdinghe des Almachtigen
houden/gelijck David seyde/als hem
Simei vloeckte: De Heer heeft hem
2. Sam. 16.10. geheten/vloeckt David. 2. Soo is de
verachtingh een groot deel vande
smaedt Christi / die de ware leden
Christi oock moeten draghen/gelijck
de Brief tot den Hebreen seyt: Laet
Heb.13.13 ons met hem uyt gaen/en zijn smaed-
De smaedt Christi. heyt dragen. Siet met wat een sacht-
moedigh hert heeft Christus zijn
smaedt gedraghen. Om des verdul-
digen herts wille sullen wy oock onse
smaedt draghen met sachtmoedig-
Troost in de verachtinge. heydt. Seght niet: och soud ick dat
van dien boef lijden / etc. Och om de
sachtmoedigheydt en het verduldigh

hert Christi sult ghy het lijden. 3. So
is God soo goet en getrouw dat hy
voor een onverdiende lasteringh veel
meerder eere en ghenade heeft. Ge-
lijck het de Coningh David voor een
seecker teecken hieldt/ dat hem Godt
haest weder eeren soude voor die
vloeck Simei / gelijck het oock ge-
schiede. Want hy seyde: Godt latet
geschieden/ op dat hy my weder goet 1.Sam.16.12.
vergelde voor zijn vloecken / daerom
sal u dat niet bedroeven/wat de men-
schen van u segghen/maer ghy sult u
verblijden / dat op den verachten
ende versmadeden de Geest der heer-
lijckheydt rusten/als Petrus seyt. 1.Pet.4.14

X. Alle uwe vyanden ende laste-
raers sult ghy leeren met weldaedt
ende goetheyt overwinnen en ver-
soenen. Want met wraeckgierigh- D'overwinningh bestaet in lijden.
heydt / toorn en weder te beschelden
wintmen geen vyandt/uyt oorsaeck/
dat d'overwinningh inde deught
en niet inde ondeught gheleghen is.
Toorn / wraeckgierigheydt en we-
der te beschelden is sonde en on-
deught / en daer mede salmen niet
overwinnen / maer met de deught.
Gelijck als d'eene Duyvel d'an-
der niet uyt drijft: soo sal oock d'eene
lasteringh d'ander niet verdrijven/
en gheen wraeckgierigheydt noch
schelden uwen lasteraer overwin-
nen / maer hem arger maken. Als Schoon gelijckenis.
yemant een mensch sagh / die vol
sweren was / en vol boose blaren / en
hy woude den selven met vuysten
slaen / soud hy hem oock heelen?
Geensins. Alsoo is een boos vergif-
tigh mensch vol sweren / daerom
moetmen hem met sachtigheyt hee-
len. Siet wat God de Heer selfs voor
een aert heeft om ons te overwinnen;
Overwint hy niet onse boosheyt met
goetheydt / onse toorn met Liefde?
Noodight ons zijne goetheydt niet
tot bekeering? Desen wegh heeft ons

Rom.12. 22.

Paulus voor geſchreven: Laet u niet van't quaedt overwinnen/maer overwint het quaed met goed: Dat is de victorie.

Eens anders gavē niet te benyden.

xi. Als ghy ſiet / dat een ander van Godt een gave heeft / die ghy niet hebt / ſoo benijd hem daerom niet/ en vergunt hem niet/ maer verblijd u daer over ende danckt God daer voor. Want de geloovighe ende uytverkorene zijn een lichaem/ en die gave ende cieragie eens geloovighen lidts/ ſtreckt ter eeren van't gantſche lichaem. Daer-en-teghen als ghy eens anders/ ellende ſiet/ ſoo ſult ghy het voor u eygen ellende achten/ en daer over droevigh zijn /want het is een algemeyn menſchlijck jammer/ dien alle vleyſch onderworpen is/ en in welcken menſch geen medelijden en barmhertigheyt is / die is oock geen lid des lichaems Chriſti. Want heeft niet Chriſtus ons ellende voor zijn eyghen ellende gehouden / en daer door ons van onſe ellende verloſt? Daerom ſeydt Paulus: D'een draghe des anders laſt / ſoo ſult ghy de Wet Chriſti vervullen.

Eens anders ellende te betreuren.

Gal.6.2.

Haet de ondeught/ de perſoon beweent.

xii. Vande liefde en haet des naeſten/ ſult ghy dit onderſchepdt mercken / dat ghy wel de ſonde ende ondeught inden menſch haten ſult / als een werck des Duyvels / maer den menſch in hem ſelven aen gemerckt ſult ghy niet haten/maer u over hem ontfermen/ om dat ſulcke ondeugden in hem woonen / en ſult Godt voor hem bidden/gelijck de Heer Chriſtus aen't Cruys voor de quaedt-doenders gebeden heeft. Oock ſult ghy weten dat geen menſch Godt behaeghen kan / die zijn naeſten in hem ſelven aen gemerckt hatet. Want Gods wel behaghen is/ dat alle menſche geholpen werden. Wanneer ghy dan eens menſchen verderf ſoeckt / dat is teghen Godt/ ende teghen Gods wel behaghen. Daerom kan geen menſch Godt behagen / die des anderen verderven ſoeckt. Des Menſchen Soon is niet gekomen om te verderven/ maer om te behouden.

Om de ſond gheen perſoon te hate/maer te beklagē

Luc.9.56.

Een Chriſten houdt hem ſelven voor de grootſte ſondaer.

xiii. Al iſt dat ghy wel weet dat alle Menſchen ſondaers en ſeer gebreckelijck zijn / ſoo ſult ghy u nochtans voor de alder-ſwackſte ende gebreckelijckſte menſch / en voor de grootſte ſondaer houden. Alle menſchen zijn brooſch / maer acht niemandt brooſcher dan u ſelven. 1. Want alle menſchen zijn by Godt even verdoemelijck/en daer is by God geen onderſchept. Wy hebben alle geſondicht/ ende derven den roem/dien wy voor Godt behoorden te hebben. 2. Is u naeſte ſchoon een groot en ſchrickelijck ſondaer / ſoo denckt niet dat ghy daerom voor Godt beter zijt. Wie hem ſelven laet duncken dat hy ſtaet / die mach wel toeſien dat hy niet valle. Maer iſt dat ghy u onder alle Menſchen vernedert en verootmoedight / ſoo ſult ghy Gods genade behouden. 3. Ghy behoeft immers ſoo wel genaede en barmhertigheyt/ als de grootſte ſondaer ; en waer veel ootmoedigheyt is/ daer is veel genade. Daerom heeft Paulus hem ſelven voor de grootſte en voornaemſte ſondaer gehouden / ende daerom is my/ ſeyt hy/ barmhertigheyt geſchiet/en de Heer heeft groote langmoedigheydt aen my beweſen. Ende op een ander plaetſe / ick wil my alderliefſte in mijne ſwackheyt roemen / op dat de kracht CHRISTI by my woone.

1.Cor.10.12.

1.Tim.1.15.

2Cor.12.9

De verſmadingh der werelt is dat geringſte ſtuck met verlichtingh.

xiv. De waere verlichtinghe brenght met haer de verſmadinghe des werelts. Want gelijck als de kinderen deſer werelt hare erve op aerdē hebben / als tijdtlijcke eere/ verganckelijcke rijckdom/ aerdſche heerlijckheyd/ 'twelck ſy voor een groote ſchat houden ; alſoo zijn de ſchatten der

kin-

kinderen Gods/armoede op aerden/ verachtinghe/vervolginghe/smaedt/ cruys/doodt/marter en pyn / gelyck als Moses de smaedt Christi hooger achte dan de schatten Egypti/ dat is de rechte verlichtingh.

Schatten der kinderen Gods. Hebr.11. 26. xv. De rechte naem der Christenen die inden Hemel geschreven is/is de waere kennisse Jesu Christi in't Geloove / door't welcke wy Christo ingeplant / jae in hem geschreven zyn / als in het Boeck des Levens/ daer uyt de levendighe deughden spruyten/die Godt ten jonghsten daghe roemen sal. En alle schatten die inden Hemel vergadert zyn voor den dagh brenghen en als wercken die in Godt gedaen zyn/ in't licht brengen. Men vindt geen Heylighe / of hy is door een by-sondere deugt beroemt/ en die selve deught wordt nimmermeer vergeten. Dat is die aengeschreven name / te weten/ Geloove/ Liefde / barmhertigheydt/ verduldighept en dierghelijcke. Dese geoeffende deughden bewijsen rechte Heyligen en eeuwige Namen inde Hemelen/etc. Daer van in't tweede Boeck wijdloopiger sal gehandelt werden.

Mat. 25. 35. 1.Tim.6. 19. Apoc.2.en de 12. Joa. 3.21. Psal.112,6

Dat XLI. Capittel.

Oprechte weder verhalinghe des eersten Boecks / 't gantsche Christendom bestaet inde weder oprechtinghe des Beelds Gods inden Mensch / en inde uytdelginghe van't Beelt des Satans.

2.Cor.3.18.

En nu aenschouwende met ongedeckten aengesicht de klaerheydt des Heeren als in een spiegel, worden wy in dat selve Beelt verandert vā klaerheyt tot klaerheyt, als vandē Geest des Heerē.

Joa. 17.3. Waer in dat eeuwighe Leven bestaet.

INde waerachtighe kennisse Christi / zyns Persoons / zyns ampts / zyner weldaden/ en zyner Hemelscher Eeuwiger goederen/bestaet dat Eeuwige Leven/al het welcke de Heylige Geest in onse herten ontsteeckt / als een Nieuw Licht / 't welck altoos helder en klaerder wordt als een gepolijst becken ofte spieghel/oft gelijck een kleyn kint dagelijckx aen zyn lichaem wast ende toe neemt. Want de Mensch wort in zyn bekeeringh Nieuw-geboren; als hem door't Geloove Christi gerechtighept geschoncken werdt/ soo wort hy oock na het Even-Beelt Gods daghelijcks vernieut / doch hy is geen volkomen man/ maer een kindt/ dat hier na vanden Heylighen Gheest op ghevoedt / en CHRISTO JESU van dage te daghe gelijckformigher gemaeckt wert; want dat gantsche Christelijcke leven op aerden is en moet niet anders zyn / dan een weder-oprechtingh des Even-Beelts Gods in een geloovigh Mensch / alsoo dat hy steedts inde Nieuwe geboorte leve / en de Oude geboorte dagheljcks in hem dempe en doode: en dat moet in desen leven begonnen werden / maer in't ander leven sal't volkomelijck volbracht werden. En in wien het niet voor den jonghsten dagh en voor zyn doodt begonnen wert / in dien sal het oock nimmermeer inder eeuwighept opgerecht werden. Daerom wil ick nu tot een beslupt en overvloedt weder verhalen wat dat Beeldt Godts en dat Beeldt des Satans zy: want in dese twee stucken bestaet dat gantsche Christendom / en verklaert veel Artijckelen der Schrift / als / vande Erf-sonde/ vande vrije Wil / vande Bekeering / van't Geloove / van de Rechtveerdighmakingh/ van't Gebedt / vande Nieuwe geboorte/ Vernieu-

Eph. 4.13

Wat dat Christelijcke levē is.

Rom. 6.6.

Waer in dat Christendom bestaet.

nieuwinghe / Heyligmakinge/van't Nieuwe Leven ende de Gehoorsaemheyt. Daer van aenmerct nu dit volgende bericht: De ziel des menschen is een onsterflijcke geest / van Godt begaeft met heerlijcke krachten/ met verstand/wille/memorie/en met andere beweginghen en begeerten. Verghelijckt die nu met Godt/en contrefeyt in haer dat Beeldt Gods aldus: dat God als in een spieghel in de ziele des Menschen gekent ende gesien werde / want dat meynt Paulus/ dat de klaerheydt des Heeren inden vernieuwden mensch als in een spiegel aenschouwt wert. Gelijck als nu Gods Substantie ende Wesen goed en heyligh is/also is oock de substantie ende het wesen der zielen aenvancklijck ende oorspronckelijck goed en heyligh geweest; gelijck in Gods wesen niet quaets is: alsoo is oock niet quaets geweest in des menschen ziel. Gelijck alles wat in God is/alleen goet is alsoo ist oock alles wat inde ziel geweest is / goet geweest. Gelijck Godt verstandigh en wijs is: alsoo is oock des menschen ziel verstandig en wijs geweest/ vol kennisse Gods/ vol van geestelijcke / hemelsche en eeuwighe wijsheyt. Gelijck de Godtlijcke wijsheydt alle dingh in tal/ gewicht/ mate en ordeningh gestelt heeft / en alle hemelsche en aerdtsche krachten van alle creatueren en schepselen weet / also heeft dit licht oock in des menschen hert gelicht. Gelijck nu dat verstand in de ziele geweest is/alsoo is oock de wille geweest / heyligh en in allen dingen Godts wille gelijckformich. Gelijck Godt rechtveerdich / goedt / barmhertigh/langhmoedigh/ geduldigh/ vriendelijck/sachtmoedigh/warachtich en kuysch is/alsoo is de menschlijcke ziele oock geweest. Gelijck de wille des Menschen Gods wille gelijckformigh is geweest / alsoo oock alle affecten/ begeerten / lusten en beweginghen des herten zijn heyligh / ende Gods eeuwigh gemoed en beweginghen volkomelijck ghelijckformigh geweest. Gelijck Godt de Vader / Soon en Heylighe Geest / met een onuytsprekelijcke Eeuwighe Liefde onder malkanderen verbonden en vereenight zijn / alsoo zijn alle beweginghen en begeerten der menschelijcker ziele / met enckel volkomen/ reyne/ oprechte/vyerighe Liefde ontsteken geweest / van gantscher zielen en van alle krachten/ soo dat de Mensch Godt en zijn eere liever heeft gehadt/ dan hem selven. En gelijck inde ziele Gods Even-beeld geweest heeft ende gelichtet/ alsoo is oock het lichaem het even Beeld der zielen geweest met alle levendige lijfs-krachten/heyligh/ kuysch / sonder eenighe onordentelijcke beweghinghen ofte lusten / schoon / lieflijck en heerlijck. Altijdt frisch en gesont / onsterflijck met alle zijne inwendige en uytwendige krachten en sinnen/ sonder eenig verdriet/ lijden/ smerten / beswaringe; kranckheyt/ ouderdom en dood. In summa / de gantsche mensch is volmaeckt geweest aen lijf ende ziele/ heyligh/ rechtveerdigh/Godt geheel behagende: want het lichaem moest oock Heyligh en Godt gelijck zijn; soud de mensch Godts Even-beeld wesen/ seydt Paulus / soo moet u lichaem/geest en ziel heylig zijn. Want lichaem ende ziel te samen zijn een mensch / die zijn wercken te ghelijck Gheestelijck en lichamelijck doet / en soo de heylighe / rechtveerdighe ziele door 't lichaem en in't lichaem wercken sal / soo moetse een heyligh instrument hebben / dat haer niet wederspannigh zy. Ghelijck de ziel in reyne Liefde Godts ontsteken is geweest / alsoo is des lichaems leven ende

Margin notes:
De ziel des menschen een Spiegel Gods.
2.Cor.3.18
Gelijckformicheyt onser ziele met Godt inden staet der onschuldigheydt.
Deut.32.4 Psa.92.16
Exod. 34. 6. Psal. 103. 8. Joel.2.13. Jone.4.2.
Joan. 10. 30.17.21.
1. Cor.

ende kracht in Gods en des naesten liefde onsteken gheweest. Gelijck de ziele uyt alle hare krachten barmhertigh is geweest / alsoo ist lichaem in alle krachten tot barmhertigheydt mede bewoghen geweest. Ghelijck inde ziele Goddelijcke kuysheydt is geweest: alsoo is oock het gantsche lichaem met alle inwendighe en uytwendighe krachten en sinnen in volkomen reynigheydt en kuyschepdt mede ontsteken gheweest / ende alsoo voorts ist lichaem in alle deughden de ziele gelijckformigh geweest / als een heyligh medewerckend instrument/en aldus heeft de eerste Mensch in zijn onschuldt Godt konnen lief hebben van gantscher herten / van gantscher zielen en uyt alle zijne krachten / en zijnen naesten als hem selven. Wanneer God het hert eyscht/ soo eyscht hy den gheheelen mensch met lichaem en ziel en alle krachten. En alsoo moet dat woordeken hert / in de Schrift verstaen worden / van al de krachten der zielen / verstandt / wille / beweginghen en begeerten. Als God oock de ziele eyscht / soo eyscht hy de geheele mensch met zijn gantsche wesen / leven en alle krachten. Die selve moet God gelijck zijn/ en in CHRISTO vernieuwt worden. En alsoo moeten wy in een nieuw geestelyck leven en in den geest wandelen. Ghelijck nu de mensch volkomen heyligheydt / gerechtigheydt en liefde gehadt heeft / soo heeft hy oock Godts volkomen Vreughde in zijn ziel en Levens krachten ghehadt. Want waer goddelijcke heyligheydt is/ daer is oock goddelijcke vreughde. Dese beyde zijn eeuwigh by malkanderen/ en zijn dat Even-beeld Gods. De wijl wy nu de Heyligheyt en gerechtigheydt Gods niet volkomen hebben in dit leven / soo moeten wy oock zijn volkomen vreughde ontbeeren. Doch de wijl de gerechtigheydt Christi in allen geloovighen al hier aengevanghen wert / soo wert dese geestelijcke vreughde oock waerachtelijck in haer aengevanghen / en van aendachtighe en geoeffende in't Rijck Gods/ gevoelt. Soo groot nu als een yeder Christen Gods Liefde in hem heeft / soo groot heeft hy oock Gods Geestelijcke vreughde / en dewijl de Liefde ten jonghsten dage sal volkomen werden / soo sal oock die vreughde volkomen werden / gelijck de Heer Christus seydt: Want de liefde is leven en blijschap alleen. Waer geen liefde is / daer is oock geen blijdschap noch leven / maer enckel doodt / in den welcken alle Duyvelen en onboetveerdighe verstockte menschen eeuwiglijck blijven sullen. Waer uyt ontfanght een vader vreught? uyt de liefde zijner kinderen. Waer uyt heeft een Bruydegom vreught? uyt de liefde van zijn Bruydt. Veel meer komter onuytsprekelijcke vreughde uyt de liefde teghen den Schepper / die ons met de kusse zijns monds / dat is in Christo op't liefste kusset / en in hem/ en door de liefde des Heylighen Geests tot ons komt / en wooninghe by ons maeckt. Dit Beeldt Gods/'t welck inde gelijckformigheydt met Godt bestaet / sult ghy niet alsoo verstaen / als ware de mensch in alles Godt gelijck/ in soodanighen heerlijckheyt en gerechtigheydt / als Godt selfs. Want God is onbegrijpelijck/onmetelijck/ on-eyndelijck in zijn Wesen/ Deugden/ en eygenschappen. Daerom dat de Mensch Gods beeld alleen gedraghen heeft / gelijck in dit eerste boeck in't 1. Capittel dat onderschept duydelijck ghestelt is. Dese onderrechtingh van't Even-Beelt Gods/ is klaer / seker ende waerachtigh: Godt heeft den Mensch tot zijnen

Marginalia: 't Lichaem een Heylighe Tempel Gods. 1. Cor. 6. 19. — Deut. 6. 5. Mat. 22. 37. — Wattet hert is in de Schrift. — Gal. 5. 16. Eph. 4. 22. — Gerechtigheyt/liefde ende blijdschap zijn by malkanderen. — Phil. 4. 4. Psalm 84. 3. 63. 6. — 1. Pet. 3. — Waer geẽ liefde is/ daer is ooc geẽ vreugt — Joa. 16. 22 — Esa. 62. 5 Cant. 1. 1. — Wt Gods Liefde komt groote vreugde — Psal. 18. Joan. 14. 23. — Onderscheydt tusschen Godt ende Gods Beeldt. — 't Beeldt Godts is des Menschen gherechtigheyt ende leven.

klare helderen spiegel gemaeckt/ op dat de Mensch wanneer hy hadden willen weten/ wat Godt was / soo had hy selfs mogen aenschouwen/ en Godt als in een spiegel in hem selven sien/ ja hy hadde Gods Even-Beelt in zijn herte bevonden. Dit Beeldt Gods is des menschen leven en saligheyd geweest.

Groote list des Duyvels om t'Beelt Godts te verstooren en des duyvels beeld op te rechten.

Maer dat heeft hem de leydighe Satan misgunt / en de alder-grootste listigheydt en behendigheydt gebruyckt / om dat Beeldt Gods inden mensche te verstooren door ongehoorsaemheydt en vyandtschap teghens Godt. Geen grooter arghlistigheydt isser opt gebruyckt / noch sal oock nimmermeer gebruyct werden als de Duyvel daer gebruyct heeft. Want het heeft hem en 'tgantsche Menschelijcke geslachte haer alderhooghste goet gegolden / wie eens anders Heer soud zijn en eeuwigh blijven. En hy heeft nae zijn groote arglistigheyt en kloeckheydt niet hogers konnen vinden / daer mede hy den mensch bedriegen en van Godt af-trecken konde / dan daer door hy selver gevallen was/en hem selve had bedrogen. Sulcke begeerte beelde hy onse eerste moeder in door dat schoonste en lieflijckste dier in 't Paradijs / en dat op't vriendelijckste en goedertierenste.

Waer door Gods Beelt verstoort en Sathans bleedt ghe plant is.

Wat kan daer voor een beter/ hooger en wijser Raedt zijn/dan hoe een Mensch Godt selfs mochte werden? Want daer door wort dat Beelt Gods inden mensch verstoort/ en des Satans beeldt inghedruckt / 't welck niet anders is dan God selfs willen zijn.

Hooverdy brengt ongehoorsaemheyd mede en is een begin van alle sonde. Spr. 19.

Doe nu dese begeerte en alder grootste hooverdy den Mensch ingebeeldt was/ soo volghde terstont de Val/ de ongehoorsaemheydt en overtredingh van Gods Gebodt/het eten vanden verboden Boom. Doe is het Beeldt Gods uytgelescht / de Heylighe Geest vanden Mensch geweken / en dat beeldt des Satans ingedruckt.

Schricke-lijcke erf-schade.

Daer door zijn sy des Satans slaven en onderdanen ghewórden/ en hy haer heer/ en heeft in hare zielen gewoedt gelijck een toornighe Reuse over een arm kindeke woedet / haer verstandt verduystert en verblindt / haer wille van Godt afghewendt door de hooghste onghehoorsaemheyt / alle krachten des Heeren God wederspannigh ghemaeckt en met de hoogste boosheyd vergift.

Sathans Beeldt.

In summa / dat gantsche Beeldt Gods in hem gedoodt / en daer-en-teghen zijn even-beeldt in haer geplant/haer met zijn boose aert bezadight/en alsoo tot zijne kinderen na zijnen beelde gebaert/met allerleye sonden en vyandschap Gods vergiftiget.

Geestelijc-Eeuwige Doot door den Val Adams. Ephes. 2. 3 Col. 2. 13.

Alsoo zijn sy den eeuwigen doodt onderworpen. Want gelijck als dat Beeldt Gods dat eeuwige Leven en de Saligheyt des menschen geweest is : alsoo is de berooving he van 't Beeld Gods de eeuwighe doodt/en de eeuwighe verdoemenis. Dese doodt verstaen de bedroefde herten alder-best / als sy die hooghe Geestelijcke aenvechtinghen moeten lijden / en des Duyvels tyranny / woeden en rasen teghen die arme ziele onder vinden / over de gewoonlijcke macht der sonden.

Hooge geestelijcke aenvechtingen ende zielen noodt.

Als daer dan de H. Geest onder het cruyce stille houdt/ en haer niet troost / noch met levendighe troost verquickt / soo komt de Satan over haer / doodtse met desen doodt / en quelt hare zielen metter hellen angst. Daer versmacht het gantsche lichaem / 't hert verweeckt/ 't mergh verdwijnt / gelijck Psalm 6. en 38. staet. Dan zijn hem alle Woorden Gods doot/ en hy vint geen leven daer in / voelt gheen aendacht noch Geestelijck leven in hem. Dat is de rechte Geestelijcke doodt.

Geestelijcke doot.

Daer leydt nu inden dreck aller menschen heylighheydt / gerechtigheydt / weer-

weerdigheydt/ sterckte / vermogen / roem/ eer/ kunst en wijsheydt. Hier kan niet helpen dan Godts ghenade.

Menschē krachten.

Wat Erf-sond is.

Daer leert nu/ O lieve mensch/ wat de Erf-sond voor een gruwel boven alle gruwelen zy / namelijck het ontberen vande erflijcke gerechtigheydt vanden Duyvel den Menschen ingeplant/om de welcke de sondaer van Godt verworpen en verdoemt is tot de eeuwige doot/ daer in hy oock eeuwigh blijven moet / als hy geen vergevingh der sonden om CHRISTI wille / door 't Geloove verkrijght.

Trou-hertighe vermaningh.

Maer op dat ghy het te beter verstaen mooght / soo wil ick u die selve gruwel/ daer mede lijf en ziel besmet is/ noch bet ontdecken. Eñ bid oock en vermane een yeghelijck om Gods eñ zijner salighept wille/dat hy desen Artijckel wel leere verstaen/ en dagelijcks betrachte / op dat hy zijn jammer ende ellende recht leere verstaen / ende de Erf-sonde soo wel leere kennen/ als zijn aensicht inden spieghel/ en daghelijcks daer over suchte en kerme.

Christelijck leven.

Want dat gantsche Christelijck leven is en moet niet anders zijn dan een Geestelijcke kamp teghen de Erf-sonde en uytvaginghe der selver door den Heyligen Geest en door ware bekeering. Want hoe ghy de Erf-sond meer onder druckt/ hoe ghy van daghe tot dage meer vernieuwt wort nae het Beeldt Gods/want die haer selven niet inwendigh door den Heylighen Geest dooden/die zijn huychelaers/ hoe heyligh sy oock uytterlijck voor de Werelt zijn.

Huychelaers.

Wie niet bequaem is tot het Hemelrijc.

Want het is alles onbequaem tottet Hemel-rijck dat hem selven niet gestorven/ en weder door den Heylighen Geest vernieuwt is na het Beeld Gods.

Waerom dese Nieuwegeboort soo hoognoodigh.

Daer uyt siet ghy nu / hoe hooghnoodigh dat de Nieuwe geboorte en die vernieuwinghe zy / 't welck ghy alles beter verstaen sult / als ghy dat beeld des Satans betracht nae de Wet Gods. Want voor eerst / gelijck de Duyvel Godt niet lief heeft / maer hem van herten vyand is: alsoo heeft hy de ziel vergiftight/ ende zijn gantsche vyandschap tegens Godt in die selve ingestort / datse Godt niet lief heeft/ eert/ aenroept/ noch vertrout/ maer hem vyandt is / en voor hem vlucht.

Natuerlijcke vyandtschap Gods.

Gelijck de duyvel in blindtheydt sonder Godt daer heen leeft/en gedenckt niet aen Gods wille : alsoo heeft hy des menschen ziel oock verblindt / datse sonder Godt daer heen leeft/ en aen zijn wille niet denckt.

Dese duysternis in 't herte des Menschen is een gruwelijcke verstooringhe van't Licht en Beeldt Gods/en een gruwelijcke sonde / dat de mensch seyd : Daer is geen God.

Psal. 14. 1.

Om welcke blintheydt het gantsche Menschlijcke geslacht een gruwel is voor Godt in zijn wesen. 'T is wel waer datter in het Menschlijck verstant een kleyn voncxken des natuerlijcken lichts ghebleven is / alsoo dat een Mensch uyt het licht der natueren besluyt/ datter een Godt is / en weet oock dat hy een rechtveerdigh Godt is/ gelijck alle Heydensche Philosophen getuyghen: maer dat Gheestelijcke leven nae Godt en zijne gerechtigheydt / dat is geheel inden Mensch verstorven.

Een kleyn voncxken des natuerlijcken lichts in dē mensch overgebleven.

Rom. 2. 15.

Want de conscientie/welcke de Wet Gods is/die allen menschen inde schepping in't hert geschreven is / die seyt een yegelijck wat recht is. Als een onkuysch Mensch by wijlen denckt:daer is een Godt/ en die selve is kuysch / alsoo behoort ghy oock te zijn : onkuyschheydt is een gruwel voor Godt. Maer dit gedachte/ dat recht en goet is / eñ een kleyn lichtjen is / wort haest verduystert/ en als een kleyn voncxken van't water uyt geleschte en versmoort. De boose lust eñ brant des

Het Geestelijck/Goddelijck levē gantsch doodt inde natuerlijcke menschē.

des vleyschs / behout de overhandt. Een saemroover ende moordenaer denckt somtijdts van gelijcken / daer is een Godt die waerachtigh is / en den menschen niet wil gedoot hebben maer behouden : maer dit vonckxken duert niet lang / maer wort door die Duyvelsche toorn en wraeckgierigheyt overwonnen / en soo is dat Geestelijcke leven inde Liefde en waerheyt gantsch doot ende verstorven in een vleyschelijck mensch. De wijse Heydenen besluyten wel uyt het licht der nature / datter een Godt is / die't menschelijcke geslacht regeert / maer hoe haest worden sy vande blindtheyt harers hertē overwonnē / datse twijffelen aen Gods Voorsienigheyt / gelijck sulcks hare Boecken getuyghen. Uyt dese verblintheyt en aengeboren duysternis ontstaet het ongeloove en de twijffelingh / daer in dat alle menschen van naturen steken / en der halven Godt een gruwel zijn. Want sy leven niet in't Geloove en in een hertelijck vertrouwen op Godt. Van dit Geestelijck leven ende zijne wercken weet de natuerlijcke Mensch gantsch niet / roept oock God niet aen / maer verlaet hem op hem selven / op zijne wijsheydt / macht en sterckheydt / 'twelck de alder-grootste blintheyt is. Uyt dese blintheyt spruyt verachtinghe Godts / en sorghloosheydt. Want gelijck de Duyvel hem voor Godt niet verootmoedight / maer tegen hem hooveerdig blijft; alsoo heeft hy met dese ondeughden der verachtinghe Gods / sorghloosheydt en hooveerdy de ziele oock vergiftight / dat sy haer voor Godt niet verootmoedight / maer in hare hooverdy blijft / ende inwendig alles doet na haer eygen moedwil sonder haer eenighsins voor God te ontsien. Gelijck de Duyvel hem op zijn wijsheydt en macht verlaet / en hem selven regeert ; alsoo heeft hy des Menschen ziel oock vergiftigt / datse haer op haer eygen wijsheydt en macht verlaet / en haer selven regeeren wil. Gelijck de Duyvel zijn eygen eer soeckt; alsoo oock de Mensch / en vraegt niet na Gods eer. Gelijck de Duyvel teghen Godt woedt : alsoo heeft hy de ziel met onverduldigheyt tegens Godt bezaeyt. Gelijck de Duyvel Gods Name lastert en ondanckbaer is tegen zijn Schepper. Gelijck hy onbarmhertigh / toornigh / wraeckgierig is : soo heeft hy de ziele des Menschen met sulcken vergift oock verdorven. Gelijck de Duyvel geern over de menschen heerscht / en hem selve eert : alsoo heeft hy oock de Menschelijcke ziele verdorven / dat een hooveerdige zijn naesten voor een sot in zijn hert acht / en voor een heyloose deughniet / met groote sonden besoedelt / ende begeert hem voor een voet-schamel te hebbē. Gelijck de Duyvel een moordenaer is: alsoo heeft hy oock de ziel tot een moorderssе gemaeckt. En hier mede wil ick het u duysentmael geseyt hebben / dat God altijd de ziel aenspreeckt en beschuldicht / en niet de uytterlijcke leden. Het hert / de ziel / is de moordenaer / leughenaer / en niet de handt ofte mondt. Als God seyt: Roept my aen inder noot / soo gebiedt hy de ziel en niet dē mond. Wie dat niet merkt / die blijft een sot inde Heylige Schrift / en verstaet nimmermeer de Erf-sond / de Bekeeringh / Nieu we-geboort / jae gheen Artijckel recht. Wy sien dagelijcks dese uytstekende boosheydt / schrickelijcke hooverdy / haet en nijdt teghen den naesten / dat de menschen liever sterven willen / eer sy haere naesten zijn leven gunnen en laten / soo dat hy onder ons sal leven oft niet leven nae onse boosachtighe toornighe ziele. Met sulcken gruwelijcken nijd heeft de Duyvel de Mensche-

Blindheyt des natuerlijcken menschs.

Duyvels zaed inden menschen.

Duyvels vergift in den menschen.

Godt spreeckt altijd de ziel aen.

Groote boosheydt des herten.

Schrickelijck beeld des Satans.

schelijcke ziele besaept / en om sulcke
groote grimmigheyt / toorn / haet
nijd eñ vyandschap is de Mensch des
Sathans beeldt. Aldus heeft hy hem
in des menschen ziel af-gebeelt en ge-
conterfeyt. God heeft inden mensch
geplant een reyne/ kuysche/ tuchtige
Echt-liefde / om na den geest kinde-
ren te teelē/nae't Even-Beeld Gods.
En daer is geen hepligher lust noch
liefde geweest / dan om dat Even-
Beeldt Godts voort te planten/ en
dat menschelijcke geslacht te ver-
meerderen tot Gods eer en der men-
schen eeuwighe saligheydt: jae soo de
mensch in het onschuldig leven hon-
dert duysent kinderen hadde konnen
teelen/en dat Even-Beeld Godts en
zijne eere voort planten/dat ware zijn
heyligste hooghste lust en vreught ge-
weest / want dat waer alles uyt lief-
de teghen Godt/en het menschelijcke
geslachte als het Even-Beeld Gods
geschiedt. Want gelijck als Godt den
mensch in een heyligh ende hertelijc-
ke wellust en wel behaghen heeft ge-
schapen/ en zijn vreught en geneught
aen hem heeft gehadt / als aen zijn
Beeldt: alsoo had oock de Mensch in
een Heylighe wellust zijns gelijcken
geteelt / blijdschap ende geneugt aen
hem gehadt als aen Godts Even-
Beeldt.

Heylighen Echt inde staet der ontschuldigheydt.

Maer hoe de Sathan dese
reyne / kuysche / echtelijcke liefde-
vlamme met zijne onsuyverheyt ver-
ontreynight heeft / dat behoeft geen
langhe Predicatie. De Mensch teelt
slechts zijns gelijcken / als een onver-
nuftig vee in zijn blintheyt en brand.
Hoe is doch vanden onreynen geest de
Heylige Echt met sulcke onordente-
lijcke ondeughden verwoest! Gelijck
de Sathan onrechtveerdigh/een dief
en roover is: soo heeft hy de mensche-
lijcke ziele met zijn diessche aert be-
zaept. Gelijck de Duyvel een faem-
roover/ bedrieger/lasteraer/en schen-
der van Godt en den Menschen is /
verkeert Godt en den Menschen hae-
re woorden en wercken/ gelijck hy
dede / doe hy onse eerste voor-ouders
bedroogh: alsoo heeft hy oock de ziel
des menschen met zijn vergiftighe /
verkeerde/ leugenachtighe onaerdig-
heydt bezaept / eñ de duyvelsche aert
voort geplant/gelijck hy selve is/ dat
is / lieghen / lasteren/ faemrooven.
Dit vergift is in des menschen ziel
soo onuytspreekelijck / op so veel duy-
sentderley aert / datmen geen woor-
nen vinden kan om dat selve genoeg-
saem uyt te spreecken. Die de boose
onaerdigheyt der leugenmonden en
valscher tongen beschrijven/ daer by
sult ghy niet anders verstaen / dan
dit Duyvelsche vergift inde ziele.

Misbruyc der Heyliger Echt.

Psal. 14. Rom. 3. Jacob. 3. Duyvelsche vergift inde ziele.

Want Godt beschuldight niet alleen
in zijn Wet de mont/ tongh/ handen
eñ voeten/maer den geheelē Mensch/
zijn hert en ziel / als de fonteyn van
al't quaet/ gelijck hy sulcx in't laetste
Gebodt vande boose lusten genoegh-
saem te verstaen geeft. Dit leert nu
wel;want dit ist beeldt des Sathans/
'twelck de Duyvel de menschelijcke
ziel inde plaets van't Beeld Gods
heeft ingedruckt en ingeplant/ so dat
sulcke boose onaerdigheyt om te son-
digen/ te faemrooven / zijn naesten te
vernietighen/des Menschen grootste
lust en vreugt is/ gelijck menigh/ die
noch een goet Christen wil zijn/dick-
wils oorsaeck soeckt om zijn vergift
teghen zijnen naesten uyt te spuwen:
en wanneer dit geschiet / seggen sy:
Nu ben ick wel te vreden / ick hebt
langh op hem gesocht / my is nu een
molensteen van't hert gevallen / ick
ben nu / als of ick Nieuw-geboren
was. Och ghy ellendighe mensch:
bekent ghy niet/ wie u tot sulcken la-
steraer en Duyvel gebaert heeft?
Siet ghy niet wiens Beeldt ghy
draeght? Alsoo drucken ons alle an-

Wat Godt in de menschen beschuldight

Duyvels zaed willer uyt. dere Duyvels aerten/ Duyvels koorнen ende zaden in onse ziel / als hooverdy/ eergierigheydt/ onkuyscheyt/ 't welck de daeghelijcksche bevindinge genoeghsaem betuyght. Siet ghy ellendige mensch/ dit beeldt des Satans/ 't welck is de Erf-sond so moet ghy in u hert kennen leeren/ hoe namelijck de ziel mettet beeldt des Duyvels en zijne boose aert bezaept is / en geheel gruwelijck verwoest/ jae soo boos / dat niemandt des menschen hert door-gronde kan. En ghy kondt het oock selver niet genoeghsaem bedencken en uyt spreecken / wat voor een gruwel in u hert is. Dat bid ick/ dat ghy u duysent en noch duysentmael wilt laeten geseyt zijn / dat namelijck dese vergiftinghe soo groot/ soo diep/ soo heyloos is / dattet geen creatuer/ noch Enghel noch Mensch moghelijck zy / die sonde uyt de natuer des menschen uyt te delghen/ uyt te roden en uyt te vaghen. Sulcks is voor allen menschen met al haer krachten onmoghelijck. Want hoe kan yemandt hem selven met zijn eygen krachten helpen / die geheel verdorven en Geestelijck gestorven is?

Jerm.6. 7.17.9.

Geen creatuer moge lijc de sond uyt te delghen.

Den Mensch moet eeuwigh in sulcken verderf blijven / soo daer niet een machtigher Sond-uytdelgher komt/ die over sond en doot Heer is/ die oock de natuer des menschen veranderen/ vernieuwen en reynigē kan. Daer siet ghy dat de rechtveerdighmakingh geen menschen werck is. Ghy siet oock hoe hooghnoodigh dat de Nieuwe geboorte is. Want de ziel kan uyt haer eygen krachten niet anders leven / dan in dese hare eygen swackheyt / ingeplante veraerdinge en boosheyt in alle sonden tegen alle Gods gebodē en insonderheyt de eerste tafel/ welcke overtreding/ de rechte vyandtschap Gods is. Daer ist verstant en de wille gevanghen en gantsch dood/ en kan Godt niet vreesen/ lief hebben/ vertrouwen/ aenroepen / eeren / loven ende prijsen / noch sich tot God bekeeren. Ende wat de ander tafel aengaet / daer is noch een vonckjē van de vrije wil in des menschen ziel overgebleven/ doch die selve heerscht slechts over de uytterlijcke wercken des tweeden tafels / hoe wel oock gantsch swack en krachteloos/ en kan maer in eenigher mate de begeerten en boose lusten temmen en over haer heerschen / dat die uytterlijcke wercken niet volbraght werden/ gelijckmen aen die deughtsamige Heydenen siet. Maer het hert te veranderen / tot God keeren/ van de boose lustē reynigē/ dat is den mensch onmogelijck/ daer behoort goddelijcke kracht toe. Want de inwendighe vergiftige wortel blijft/ ende 'tis even ofmen een vyer dempte op dat de vlam niet uyt en slae/ en dattet nochtans altoos glimmende en onghebluscht blijve. Soo dese vrije wil in dat natuerlijcke uyterlijcke leven en wesen niet was / soo konde dat menschelijcke geslacht niet by malkanderen leven. Daerom heeft Godt de Heer den Satan niet t'eenemael alle natuerlijcke krachten en affecten uyt des menschen hert laten wechnemen. Daer is noch evenwel overgebleven de wet der natueren / die echtelijcke liefde tusschen echte luydē/ ouderen en kinderen/ anders konde het menschelijcke geslacht niet bestaen/ want wie al zijn boose lusten en begeerten na zijn boose natuere/ uyterlijck wil volbrengen/ die verbreeckt dat menschelijcke geselschap/ en wordt vande Overheydt met den sweerde aen zijn lijf gestraft. Oock heeft Godt dat natuerlijcke liefd-vlammeken daerom laten overblijven/ op dat wy daer uyt souden erkennen ende speuren / wat een hoogh goed / en schoon Beeldt Gods

Jer.31.32. 33. Ezech. 11. 19.

Natuerlijcke kracten des mēschen.

Vrije wil hoe te verstaen.

Ghelijckenis.

Daerom God de natuerlijcke liefds-vlam inde mensch behouden heeft.

Gods die volkomen liefde Gods is/ en wat wy voor een hoogh goed hebben verloren. Maer anders in geestlijcke saken / die de saligheydt en dat Rijck Gods betreffē/blijft wel inder eeuwigheyt warachtigh / dat Paulus seyt : De natuerlijcke mensch verstaet niet vanden Geest Gods: 'tis hem een dwaesheydt en hy kan't niet begrijpen / dat is / hy heeft niet een vonckjen van't geestelijcke Licht/ maer is stock-blindt in't geheel Goddelijcke geestelijcke leven/ tottet welcke alleen de Mensch geschapen is/ dat hy namelijck in't geestelijcke Licht / Gods teghenwoordigheydt en zijn hertelijcke liefde teghens hem mette inwendige oogen der zielē soude aenschouwen / eeuwighlijck voor en met hem wandelen / en laten hem van Godt regeeren in dit leven.

1.Cor.2.14

Geestelijc/ Goddelijc Hemelsch Leven.

N.

Van dit geestelijcke Licht in't Rijcke Gods heeft de natuerlijcke mensch het alderkleynste vonckjen niet. In dese blintheyt zijn en moeten alle menschen natuerlijck blijven / soo sy niet van Godt verlicht werden. Dit is de rechte geestelijcke Erf-blindtheyt in saken tottet Rijck Gods behoorende. Daer toe komt noch dickwils de natuerlijcke blindtheyt / als de boosheyt des menschen de overhand neemt/smoort ende verduystert oock noch dat kleyne natuerlijcke Lichtjen der deughden ende eerbaerheyt / die tot het uyterlijck leven behoort. Aldus is de gantsche ziel met blintheyt geslagen en verduystert/ en had soo eeuwigh moeten blijven/ sose Christus niet verlicht had. Siet hier dan lieve mensch / wat ghy zijt / soo Christus u met zijn Geest niet wederbaert / tot een nieuwe cratuer maeckt/en tot Gods Even-beeld vernieuwt. Het welck doch alles in dese Wereldt maer aengevangen wert in groote swackheydt. Want besiet u selfs die ghy des Heyligen Geests Nieuwe Creature zijt / hoe swack en geringh is dat Beeld Gods in u? Hoe swack is in u de vreese en de Liefde Gods / 't Geloof en de Hope? Hoe kleyn is de ootmoedigheyt? Hoe groot daer-en-teghen het mistrouwen / de hoveerdy en onlijdsaemheydt? Hoe kout en flauw is u gebedt? Hoe teer is uwe liefde tegen uwen naesten? Wat een kleyn vonckjē der reyner geestelijcker kuyscheydt isser in u hert/en hoe groote vlammen der vleyschelijcker onkuyscheyt? Hoe groot is u eygen liefde/ eyghen baet/ eyghen eer / en die brand der booser lusten? Daer hebt ghy nu door den Geest Gods te kampen ende strijden met uwen Ouden Adam / met Satans beeldt in u tot aen u graf. Bidt dan/smeeckt/sucht/en klopt aen/ soo wordt u den Heylighen Geest gegeven / die't Beeldt Gods daghelijcks in u vernieuwe en dat beeldt des Satans onderdrucke. Alsoo leert ghy niet op u selven/maer op Gods genade vertrouwen en bouwen / en dat Godts genade het alles in u wercken moet. Also leert ghy door't Geloove van en uyt Christo alles soecken/bidden/ende verkrijghen / namelijck / de kennisse Gods / wijsheydt teghen uwe blindtheyt; Christi gherechtigheydt teghen alle uwe sonden; Christi Heyligheyt tegen alle uwe onreynigheyt; Christi verlossinge/kracht/victorie/sterckheyt tegen de Doodt/helle en Duyvel; en vergevinghe aller uwer sonden/tegen dat gantsche Rijck der sonden en des Duyvels; de eeuwighe Saligheydt teghen alle uwe geestelijcke en lichamelijcke jammer en ellende/ en in Christo alleen dat eeuwige leven. Daer van breeder in't tweede Boeck sal gehandelt werden.

Natuerlijcke blintheyt.

Eē mensch buytē Christo is niets

Groote swackheyt oock inde kinderen Gods.

Geestelijcke inwendige kamp ende strijt.

Nut ende ghebruyck deser leere.

Dat XLII. Capittel.

Besluyt en hoogh-wichtighe oorsaecken vande ordre des eersten Boecks: Hoemen hem oock voor geestelijcke hooverdy hoeden sal / en hoe geen waerachtighe Geestelijcke gaven sonder 't ghebedt konnen verkregen worden.

1.Cor.4.7.

Wat hebt ghy o Mensch, dat ghy niet ontfanghen hebt? En hebt ghy't ontfangen, wat roemt ghy u, als of ghy't niet ontfanghen hadt?

TOT besluyt des eersten Boecks moet ick u noch eenige nootwendige puncten voor houden. 1. Dat in dit Boeck de bekeeringh met hare vruchten uyt bysondere oorsaecken wijdloopigh en op menigherley aert en wijse beschreven en voor oogen gestelt is. Want de meeste Capittelen deses eersten Boecks zijn niet anders dan vruchten der Bekeering / namelijck / de vernieuwinghe in Christo / de dagheliijcksche cruycinghe en doodinghe des vleysches / de versakinghe zijns selfs / de versmadinghe der werelt / de oeffeninghe der liefde / en soo voort. En dat selve heb ick u alsoo onderscheydelijck ende duydelijck voor oogen gestelt. 1. Want dat is het begin en fundament des waren Christendoms / heyligen levens en wandels / ja 't beginsel onser salighheydt door 't ware Geloove. Soo kan oock nimmermeer in eens Menschen hert waere bestandighe troost gehecht en gevat worden / als hy niet van te vooren de Erf-sonde / dat gruwelijcke / verschrickelijcke / doodelijcke / helsche / duyvelsche vergift en quaet (och men kan't niet gruwelijck genoegh beklagen) met hare vruchten niet recht en genoegsaem kent. En voorwaer alle Troost-Boecken zijn om niet en te vergeefs / waer dit fundament niet recht geleyt is / en ghy van te vooren uwen jammer en ellende niet recht kent / insonderheydt wat voor een gruwel de Erf-sond is. Want dat is de aert van onse teere nature die geern gepluymstrijckt wil wesen / datse altoos eer wil getroost zijn eer sy hare sonde / veraerdinge en boosheydt wil bekennen. Maer dat is een verkeerde aert en wijse / en strijt tegen den grond vande gantsche Schrift. Want de gesonde behoeven den Medecijn-meester niet / maer de krancke. Christus de ware Medecijn-meester / ende zijn medecijne / en alle troost is u sonder de kennis uwer kranckheyt niet nut. Want eens waren Christens leven is niet anders en moet niet anders zijn / dan een gestadighe kruycinghe zijns vleysches. Latet u dan noch eens voor duysentmael geseyt zijn / want dit zijn aleen de luyden die Christo toe behooren. Maer die Christo toe behooren / die sal hy nimmermeer sonder troost laten / en sulcke kennis van u eygen swackheyt door den Heyligē Geest en betrachtingh des Euangeliums draecht den troost met haer op den rugh en voert u tot Christum. Wilt u oock aen dat ontijdig oordeelen en vernietighen der Werelt niet stoten / maer weet dat sulcke rechters en vernietigers ellendige blinde luyden zijn / die haer eyghen jammer en ellende niet kennen / oock niet verstaen wat Adam en Christus is / hoe Adam in ons sterven en Christus in ons leven moet. Wie dat niet wil leeren / die blijft in zijn blintheyd en duysternis / en verstaet niet wat ware bekeering / geloof en Weder-geboorte is / daer in nochtans dat gantsche Christendom bestaet. 2. Sult ghy oock gewaerschuwt

Marginal notes: Bekeering is 't beginsel des Christendoms. — Matth.9.12. — Ontijdelijcke troost — Eens waren Christē leven. — Onnutte Rechters.

Driederley ontaer dinge der Geestelijcker hoover dye.

schuwt zijn voor geestelijcke hooverdy/als Godt onse Lieve Vader door zijn ghenade in u begint te wercken geestelijcke gaven/nieuwe deugden en kennis / dat ghy die selve u en uwe krachten immers niet toeschrijft / maer de genade Gods. 3. Veel min sult ghy uwe aengevangen deughden houden voor uwe gerechtigheyt voor Godt / want sy zijn maer een stuck-werck. 4. Dat ghy die selve oock niet tot u eyghen lof en roem gebruyckt / maer in ootmoedighe vreese Gods / God alleē de eere geeft/en niet u selvē ooc niet in uwe herte denckt: Ick heb nu eē sterck geloove/ ick heb veel kennis en dierghelijcken. Wacht u daer voor / want dat is des Duyvels onkruyt/'twelc hy onder de goede terwe saeyt. Want 1. So zijn alle gavē niet uwe / maer Gods / en sonder Gods verlichtinge blijft ghy een doot stinckend aerd-klomp. En soo Godt zijne gaven niet in u gaf / so bleeft ghy een ledigh vat. Gelijck de Cleynodien die men in een kasjen leydt/niet des snooden bloten kasjens zijn/maer des geenen/diese daer in gelept heeft:also zijn de gaven uwe niet / want ghy zijt maer een bloot kasjen daer toe. Soud nu dat arme vat hem verheffen willen van wegen eens anders goet? Gelijck ghy voorder in't tweede Boeck sien sult. 2. Gelijck een Heer macht heeft alle ure zijn goedt uyt het kasjen te nemen / en dat selve in wat anders te leggen/ of geheelijck by hem selven te behouden: Siet so kan God alle ure u zijne gaven weder ontnemen/ daerom weest niet stout / maer vreest u. 3. Soo moet ghy van sulcke goederen scharpe rekenschap geven aen uwen Heere. 4. Gedenckt oock niet al hadt ghy noch so schoone gaven dat ghy't van alle werck hebt. Och lieve Christen/'t is nauwelijcks een beginsel/en

Medecijn teghen de Geestelijcke hooverdy.

Rom. 11. 20.

Sonder Ghebedt komt geen regtschapē geheylighde gave in ons hert.

het gebreeckt u noch veel. 5. Sult ghy weten/ dat ghy geen van diergelijcke volkomen goede gaven sonder 't Gebedt van Godt verkrygen sult / maer wat ghy hebt is als een schaduwe en het opgeschoten koren / 't welck geen vrucht voortbrengt/en verwelckt eer het rijp wert/ gelijc ghy sulcx in mijn Gebeed-Boecxken sien sult/te wetē/ hoe sulcke Hemelsche gaven van God moeten ghebeden werden / en sonder 't Gebedt in niemants herte komen. Doch op dat ghy hier van een kleyn voorsmaeck hebben mooght/soo leest het Tractaetjen van 't gebed in't volgende Boeck. Op twee dingen moet ghy sien in't Gebed: 1. Dat het beeld des Satans in u verstoort werde/als ongeloof/hoveerdigheyt/gierigheyt/ wellust/toorn/&c. 2. Dattet Beeldt Gods in u mach opgerecht werden / als Geloove/ Liefde/Hope/ootmoedighept/geduldigheyt/vreese Gods/ &c. Besiet dat Heylighe Gebedt des Heeren/ 't Vader onse/ dat selve gaet tegen u ende voor u. Sal Gods Name alleen geheylight werden/ soo moet u naem en hooverdy onder gaen. Sal Gods Rijck komen/ so moet Satans Rijck in u verstoort werden. Sal Godts wil geschieden/so moet u wille niet gaen. Siet dat zijn twee deelen van een profijtelijck Beed-boecxken/ 't welck na de ordre des Vader ons de Hemelsche / eeuwighe goederen ende gaven in't selve Gebed des Heeren begrepen van God leert soecken en bidden. Want in't Vader ons zijn alle schatten en goederen der zielen eñ lichaems/als in een summa begrepen/ die wy tijdelijck en voor eeuwigh behoeven/daerom sal oock God de Heer onse lieve Vader gewillig zijn ons te geven / wat ons sijn lieve Soon heeft bevolē van hem te bidden. Doch hier van op een ander tijdt op zijn plaetse.

In't Vader ons tijdelijcke eñ eeuwige goederen begrepen.

Godt alleen zy de hooghste glorie, prijs ende eere.

Dat tweede Boeck
VAN't
Waere Christendom/

Leerende:

Hoe Christi Mensch-Werdingh, Ootmoedigheydt, Sachtmoedigheydt, Lijdsaemheydt, Lijden, Sterven, Cruys, Smaedt en Doodt, onse Medecijn en Heyl-Fonteyn, Spiegel, Reghel en Boeck onses Levens is.

Ende hoe een Ware Christen, de Sonde, Doodt, Duyvel, Hel, Wereldt Cruys ende alle verdruckinghen door 't Gheloof, Ghebedt, Ghedult, Godts Woordt, ende Hemelsche Troost overwinnen sal. En dit selve alles in Christo Iesu door des selven Kracht, Sterckte ende overwinninghe in ons.

DOOR

IAN ARENTS, Generael, Superintendent des Vorstendoms Lunenburgh.

Matth. 7. 14.

De Poort is engh en de wegh is smal die tot den Leven leydt / en weynigh zijnder die hem vinden.

Bernhardus:

Met nae volghen sult ghy Christum beter begrijpen dan met lesen.

VOOR-REDEN

Over 't tweede Boeck van 't Waere Christendom.

GElijck als inde natuer, Christelijcke lieve Leser, eenighs dinghs ondergangh des anderen aenvangh is, also gaet het oock toe in't Ware Christelijcke leven, want die oude vleyschelijcke mensch moet te voren onder gaen, sal die Nieuwe Geestelijcke mensch voor dẽ dagh komen. En na dien ons vleyschelijck leven het Heylighe Leven Christi geheel contrarij is, gelijck in't eersteBoek genoegsaem verklaert is, soo moeten wy immers noodwendigh van te voren ons vleyschelijck leven versaken, eer wy dat Geestelijck leven Christi aenvangen of den selven na volgen konnen. Als by exempel: Ghy moet immers te voren op houden hooveerdigh te wesen, eer ghy begint ootmoedigh te werden. Daerom moet dat Geestelijcke Christen leven noodwendigh vande bekeeringe begonnen werden. Om dese oorsaeck is't eerste Boeck also gestelt gelijck uyt de ordre der Capittelen des selven ende uyt het beslnyt te sien is. Maer nadien in dit tweede Boeck de Leere vande bekeeringh in etlijcke Capittelen weder verhaelt wort: so moet ick de oorsaeck daer van neffens de ordre deses Boecks kortelijck aenwijsen. Dewijl 'tprincipaelste Hooft-stuck des eersten Boecks berust op de kennis des afgrijselijcken doodelijcken eñ verdoemelijcken vergifts der Erf-sonde, welck niet genoeg kan gekent werden; so moet noodwendig dit tweede Boeck begonnen worden van onse eeuwige Heyl-Fonteyn Jesu Christo, inden welcken wy de Medecijne ende hulpe tegen 't voorgemelde gruwelijcke vergift der aengeboren sonde ende tegen alle jammer ende ellende die daer uyt ontspringht, door 't Gheloove vinden.

Sulcks is inde drie eersteCapittelen deses tweeden Boecks begrepen. Maer dewijl het Geloove, 'twelck sulcke goederen uyt deGenaden-Fonteyn Christo Jesu schept, levendige vruchten moet voort brengen, soo zijn die selve inde drie navolgende Capittelen beschreven. Doch sullen die vruchten der Gerechtigheyt eñ des Geests in ons wassen eñ toe nemen, so moeten de vruchten des vleysches t'onder gaen, eñ dit is die dagelijcksche, ware, wercklijcke, oprechte bekeeringh, daer in een Christen steeds leven en hem oeffenen moet sal't vleesch anders gedoot werden, ende de Geest heerschen. Hier toe is van nooden een klare onder-

rechtingh van't onderscheyt des vleeschs ende des Geests, ende vande eygenschappen der dagelijckſche bekeeringe; daer op ſlaen de vier volgende Capittelen. Maer aengeſien dat uyt ſulcke dagelijckſche bekeering ende dooding des Ouden menſchs (overmids eens Waren Chriſten leven niet anders zijn moet, dan een geſtadige cruycinge des vleyſchs) dagelijcks een Nieuw menſch voortkomen moet, ſo kanmen geen beter ordre vinden, dan hoe dat Chriſtus ons Heer ons met zijn Exempel is voorgegaen, daerom volght voorts hoe Chriſti leven onſen Spiegel zijn ſal, ende beginnen derhalven billijck van zijn armoedt, ſmaedt, verachtingh, droefheyt, cruys, Lijden, Doodt, welck Heyligh Leven Chriſti onſes vleyſchs cruycinge is, tottet welck behoort het gebedt, de liefde ende ootmoedigheyt: Sulcks is inde volgende 15. Capittelen begrepen. Van deſe vernederingh ende ootmoedigheyt onſes Heeren Jeſu Chriſti klimmen wy op, als by de rechte Hemels Ladder, in het hert Gods onſes lievē Vaders; eñ ruſten in zijne liefde, want van Chriſti Menſcheyt moeten wy beginnen op te klimmen tot zijne Godtheyt. Daer aenſchouwen wy in Chriſto dat hert onſes lieven Vaders inden Hemel, wy aenſchouwen Godt, als dat hoogſte eeuwige Weſentlijcke, oneyndelijcke Goet, als die onmetelijcke Almachtigheyt, als die on-afgrondelijcke barmhertigheyt, als die on-doorgrondelijcke Wijſheyt, als die alderſuyverſte Heyligheyt, als die on-beſtraffelijcke ende on-beriſpelijcke rechtveerdigheyt, als die ſoetſte goetheyt, als die edelſte ſchoonheyt, als de lieflijckſte geluckſaligheyt, ende als die geluckſaligſte lieflijckheyt, als die vreugden-rijckſte ſaligheyt. 't Welck die voornaemſte ſtucken zijn van 't leven in aenſchouwinge ende overpeyſinge gelegen. Hier toe behooren de 8. volgende Capittelen. Maer dewijl ſulcke overpeyſingen ſonder 't gebedt niet en konnen geſchieden: ſoo volgen hier op 10. Capittelen van't gebedt ende Gods heerlijcke lof. Ende eyndelijck nae dien ſulcke Godſaligheyt, in Chriſto Jeſu, vervolgingh lijden moet, ſoo volgen 13. Capittelen, van de lijdſaemheyt in't cruys, van groote aenvechtingen, hoe die ſelve ſullen overwonnen werden. God verleen ons dat wy al te ſamen getrouwe na volgers Chriſti mogen zijn, ende ons zijns Heyligen Levens niet en ſchamen, maer het Lammeken Gods navolgen waer het gaet, op dattet ons leyde totte levendighe Water-Fonteynen ende alle onſe tranen afwaſſche, Amen.

Dat

Dat tweede Boeck VAN't Waere Christendom/

Dat eerste Capittel.

Jesus Christus Gods Soon is ons van onsen Hemelschen Vader ghegeven tot een Medecijn-Meester / ende Fonteyn der Salligheydt / teghen dat doodelijcke en verdoemelijcke vergift der Erf-sonde / mitsgaders haere vruchten / en teghen alle jammer en ellende des lichaems ende der zielen.

Esaie 12: 3.

Ghy sult met vreughden water scheppen uyt de Heyl-Fonteyne.

AENGESIEN onse kranckheyt bovenmatē groot / doodelijck / verdoemelijck en voor allen creaturen onmoghelijck is te heelen: so moetē wy oock een groote / hooge / Goddelijcke / eeuwighe hulp en medecijn hebben / de welck uyt Gods loutere ontfermhertigheydt moet voort-komen.

Al onse hulp uyt Gods ontfermingh.

En gelijck als onse doodelijcke Erf-schade voort gekomen is uyt den grimmigen toorn / haet en nijdt des Duyvels / soo ist billijck dat die Almachtige God die doodelijcke wonde onser sonde met zijn ghenadighe ontferminghe heele. Dewijl oock de Sathan zijn hoogste wijsheyt / kunst ende kloecksinnigeyt gebruyckt heeft / om ons te vergiftighen / dooden en verdoemen : soo heeft oock Godt daer-en-teghens zijn hooghste Wijsheyt gebruyckt door zijnen lieven Soon / om ons te heelen / levendig en saligh te maecken. Daerom heeft hy dat Goddelijcke Bloedt Christi tot onse Medecijne en reyniginghe onser sonden ghemaeckt / zijn levendigh-makende vleysch tottet Broot des Levens / zijne heylige Wonden tot onse wond-heelinge / zijn Heylige Dood tot wegh-neminge van onse tijdelijcke en eeuwige doodt.

1. Joan. 1. 7. Act. 20. 28. Esa. 25. 30 53. Joan. 6. 51

2. Dese kostelijcke medecijn konnen wy uyt eyghene krachten en vermoghen niet aen-nemen. Want wy zijn te kranck. Wy weder-streven dese Hemelsche cure en genesinge van naturen / daerom behoeft ghy / O getrouwe ende Heylsame Medecijn-meester / nae my niet te wachten / anders soud ick nimmermeer gesont werden / maer treckt my nu tot u / en ruckt my van my af / en neemt my geheel aen / soo ghy my gantsch heelen wilt. Laet ghy

Dē mēsch kan van weghen groote swackheyt de Hemelsche ghenesinghe niet aen-nemē.

Jerem. 3. 18.

Jerem. 3. my in mijne kranckheydt leggen/soo
18. moet ick eeuwig verderven. Daerom
bekeert my Heer/so word ick bekeert/
Jerem. 17 heelt my Heer/so word ick heel/Helpt
my so word my geholpen/want ghy
zijt mijn roem. Soo langh ghy uwe
barmhertigheydt uyt stelt/soo langh
blijf ick in mijn kranckheyt en dood.
So lang ghy vertreckt my levendig
Psalm. 31. te maken/soo langh behouden my de
69. 70. banden des doots. Daerom roept
David: Haest my te helpen/ghy zijt
mijn helper en verlosser / mijn Godt
vertreckt het niet. 3. Och lieve Heer/
soud uwe barmhertigheyt soo sterck
niet zijn / om my arme mensch op te
rechten/dewijl ick my selven niet kan
oprechten? Soud ghy niet soo vrien-
delijck zijn om tot my te komen / na-
dien ick door my selven tot u niet ko-
1. Joan. 4. men kan? Ghy hebt my doch eer lief
gehadt / als ick u lief gehadt hebbe.
En uwe barmhertigheyt is so sterc /
datse haer selven overwonnē heeft/ sy
heeft u selven aen 't Cruys genagelt /
eñ inden dood versoncken. Wie is soo
sterck / die u de Stercke overwinnen
kan / sonder uwe barmhertigheydt?
Wie heeft doch soo groote macht ge-
hadt om u te vangen/ u te binden/u te
cruycigen/ te dooden/ als uwe liefde/
daer mede ghy ons lief gehadt hebt /
doen wy noch doodt inde sonden wa-
Eph. 2. 3. ren. Want ghy hebt liever de Doodt
willen lijden / eer wy souden in den
Dood en in der Hellen eeuwig blijvē.
4. Uwe barmhertigheydt heeft u ons
gantsch eygen gemaeckt en gegeven /
ons zijt ghy ghebooren / doe ghy een
Esa. 6. 5. Kindeken werdet/ ons zijt ghy gege-
ven/doe ghy een Offerhande wordet/
doe u Godt als een Lammeken voor
ons allen overgegeven heeft/ ende al-
les met u gheschoncken. O wat een
groote gave! Ghy zijt een geschonckē
goed/en ons eygē goet. En siet alhier/
lieve Christen/ de Wijsheydt Gods.
God heeft hem door dat geschoncken 1. Cor. 6.
eeuwige goet ons eygen gemaeckt/op 19. 20.
dat hy ons daer door hem wederom
eygen soude maken. Want wie sulc-
ken grooten geschenck en goedt aen-
neemt/die maeckt hem daer door den
Gever eygen. Daer-en-teghen wie
eygen goed heeft/die maeckt hem dat Meniger
selve nuttelijck op't beste dat hy kan: ley smaeck
also is Christus onse geworden / dat en gebruyc
wy hem tot onser salighеyt gebruyc- des Hemel
ken konnen/gelijck wy willen. Daer- broodts.
om siet/lieve Christen/ghy kont hem Sapient.
ghebruycken tot een medecijn uwer 16. 12.
zielen/ tot uwe spijs en dranck/ om u Joa. 4. 14.
daer mede te verquickē/tot uwe Fon- 6. 55.
teyn des Levens tegen de dorst uwer Esa. 49. 6.
zielen / tot uw licht inde duysternis / 66. 13. 14.
tot uw blijdschap inde droefheyt/ tot
u voor-spraeck tegen uwē aenklager/ Joan. 12.
tot wijsheydt tegen uwe dwaesheyt / 35. 6. 51.
tot rechtveerdigheydt tegen uwe son-
den / tot heyligheydt teghen uwe on-
weerdigheydt / tot verlossingh tegen
uwe gevangenis / tot een Genaden- 1. Joan. 2.
stoel teghen 't Oordeel / tot een vry- 2. 1. Cor. 1.
sprekinge tegen de verdoemenis / tot 30.
uwe vrede en ruste teghen uwe quade Rom. 3. 25
conscientie / tot uwe triumphe tegen 8. 33.
alle uwe vyanden / tot uwen kamper
tegen uwe vervolgers/tot uwē bruy-
degom uwer zielen/tot uwen Midde-
laer tegen Gods toorn/tot uwe offer- Matth.
hande voor uwe misdaet / tot uwe 11. 29.
stercke tegen uwe swackheyt / tot u- 1. Cor. 15
wen wegh tegen uwe dwalinge / tot 57.
uwe waerheyt tegen de leugen / tot u 2. Cor. 5.
leven tegen de doodt / tot uw Raedts- 21.
man als ghy geen raedt weet / tot u Esa. 52. 1.
kracht als ghy krachteloos zijt / tot Joa. 14. 6.
uw eeuwige Vader als ghy verlaten Esa. 9. 5.
zijt/ tot uwen Vrede-vorst tegen uwe 65. 14
weder-partije / tot u rantzoen-geldt Mat. 23.
voor uwe schult/tot uwe Eerē-kroon 10.
tegen uwe verachting/ tot uwē Lee-
raer tegen uwe onwetenheydt / tot u-
wen Rechter teghen die u leed doen /
tot

Een is u Meester. Psal. 2. 6. 110.4. tot uwen Coningh teghen des Duy-
vels rijck / tot uwen eeuwigen hogen
Priester/ die voor u bidt. Siet/ lieve
Christen / daer toe is u Christus ge-
schoncken eñ gegeven/bid slechts da-
gelijcks / dat ghy hem alſo gebruyc-
ken mooght/en dat hy zijn heylweer-
dig Ampt alſo aen u mach vervullen.
Want als hy u Medecijn is/so word
ghy gesont. Als hy u broodt is/so sal
u ziel niet hongeren. Is hy u Fon-
Joa.6. 51. 12.35. teyn des Levens/so sult ghy niet dor-
sten. Is hy u Licht/so sult ghy inde
duysternis niet blijven. Is hy u
vreugt/wie sal u bedroeven? Is hy u
voorspraec wie wil u 't recht af win-
nen? Is hy u Waerheydt/ wie wil u
1.Joa.2.2 verleyden? Is hy u Wegh/wie wil u
doen dwalen? Is hy u leven/wie wil
Joa.14.6. u dooden? Is hy u Wijsheydt / wie
wil u bedriegen? Is hy uwe Gerech-
Rom.8.33 tigheyt/wie wil u verdoemen? Is hy
u Heyligheyt/ wie wil u verwerpen?
Rom.3.25 Is hy u verlossing/wie wil u gevan-
gen houden? Is hy u vrede/ wie kan
u onrustig maken? Is hy u genaden-
throon/wie wil u oordeelen? Is hy u
vrij-sprekinge en los-sprekinge / wie
Psal. 45. 10. wil u veroordeelen? Is hy u Kam-
per en Voor-vechter/wie wil u slaē?
Eph.5.23 Is hy u Bruydegom/wil wil u hem
1.Tim. 1. 15. ontvoerē? Is hy u rantzoengelt/wie
wil u om de schuld gevangen nemen?
Is hy uwe Eeren-kroon/ wie wil u
Zach.9.9. 11. verachten? Is hy u Leeraer/wie wil
u straffen? Is hy u Rechter/wie wil
u overlast doen? Is hy u Versoe-
1.Joa.2.2. ningh/ wie wil u in Gods ongenaed
brengē? Is hy u Middelaer/wie wil
u Godt tot een wederpartije maken?
Is hy u Voor-bidder/wie wil u be-
klagen? Is hy u Emanuel / wie wil Esa. 7.14.
u tegen zijn? Is hy u Koningh/ wie
wil u uyt zijn Rijck stooten? Is hy u Jer. 23.5. 6.
Hooge-Priester/ wie wil zijn Offer-
hand en Voor-bidder verwerpē? Is
hy u Salighmaker / wie wil u onsa- Psal.110.4
ligh maken? Hoe kont ghy grooter
geschenck hebben? 't Gheschenck is
grooter en meer weerdt/dan ghy/alle Luc. 2.11.
menschen/ al de wereldt/ eñ aller we-
relt sonden/jammer eñ ellende. Want
Christus is geheel onse met zijn God- De geheele Christus is onse Godt ende mensch/ ende alles in hem.
heyt eñ Menscheyt. Want wy haddē
door de sonde onse hooghste schat ver-
loren / dat hooghste eeuwighe goet /
't welck Godt selver is. Den selven
schat heeft ons Godt in Christo we-
der-gegeven/en in hem selven. Daer-
om heet hy Emanuel: op dat wy in
Christo hadden beyde een Godt en
een Broeder. Siet/ lieve Christen /
wat een groot oneyndelijck goet hebt
ghy in Christo / tegen alle uwe jam-
mer en ellende. So ghy dat recht sult
leeren verstaen/so sal u geen ongeluck
te groot zijn / gheen lijden te swaer /
want Christus ist u al / en in hem ist
alles uwe/ want hy is selfs uwe/ niet
alleen de gekruyste Christus / maer
oock de heerlijcke Christus / met al
zijn heerlijckheyt. 't Is al uwe/ 't zy
Paulus of Apollo, 't zy Cephas of de
Werelt/ 't zy dat Leven of de Dood/
't zy dat tegenwoordighe of toekom- 1. Cor. 22.
stige/ 'tis al uwe/maer ghy zijt Chri-
sti/ende Christus is Gods. O wy ar-
me/ellendige/verworpene/vervloeck-
te / verdoemde sondaers/ hoe komen
wy tot sulcken grooten gheschenck?
Want ghy Ghy Heere JESU zijt
ons

1. De Godt onser Rechtveerdigheyt.
2. Een Middelaer tusschen Godt en den menschen.

Onse eeuwighe Hooghe-Priester,
Die Gesalfde des Heeren.
Een onbevleckt Lammeken,
Onse Versoen-offer,
De vervullinghe des Wets,
't Verlanghen der Patriarchen,
d'Inghever der Propheten,

Een Meester der Apostelen.
Een Leeraer der Euangelisten.
Een Licht der Belijders.
Een Croon der Martelaren,
Een Lof der Heylighen,
Een Opstandingh der dooden,
d'Eerst-gheboren uyt den dooden,
d'Heerlijckheyt der Salighen,
De vreughde der Enghelen,
De Trooster der treurighen,
De Gherechtigheyt der Sondaren,
De Hope der verdruckten.
De Toevlucht der ellendighen,
De Hoeder der vreemdelinghen,
Der Pelgrimmen-meed-Reyser,
3. Der dwalenden wegh,
De Hulp der verlatenen,
De kracht der swacken.
De Beschermer der eenvoudighen,
De Sterckte der oprechten,
'tLoon der Rechtveerdighen.
d'Onstekinghe der Liefde.
d'Aenvanger des Gheloofs.
Het Ancker der Hope.
Een Bloem der ootmoedigheydt,
Een Roose der sachtmoedigheydt.
Een wortel der Deughden,
Een Spiegel der lijdsaemheydt,
d'Ontstekinghe des Ghebeds.
Een Boom der ghesontheydt,
Een Fonteyn der saligheydt,
Dat Broodt des Levens,
Dat Hooft der Kercken,
Een Bruydegom der zielen,
Een kostelijcke Peerle.
Een Steenrotz der Saligheydt,
Een levendighe Hoeck-steen.
Een Erf-ghenaem aller dinghen.
Een Koningh der Eeren,
Dat Heyl der Werelt.
Een Overwinner der Hellen,
Een Vorst des vreeds.
Een stercke Leeuw.
Een eeuwighe Vader.
Een Leyder in't eeuwige Vader-lant.
De Sonne der gherechtigheydt.
Een klare Morghenster.
Een onuytblusschelijck Licht des Hemelschen Ierusalems.
De klaerheydt des eeuwigen Lichts,
Een onbevleckte Spiegel,
Den glantz der Goddelijcker Majesteyt,
4. Het Even-Beeldt der Vader-lijcke goetheydt.
Een schat der Wijsheydt.
d'Afgrond der eeuwigheydt.
Het eeuwige Woort, dat alles draegt.
Een Wijdde die alles begrijpt.
Een Leven dat alles levendigh maect.
Een Licht, dat alles verlicht.
De Waerheyt die alles oordeelt.
Een Raedt die alles bestiert.
Een Richtsnoer dat alles effent,
De Liefde, die alles onderhoudt.
En een gheheel volkomen begrijp aller goederen.

Siet dat is dat groote onepndelijcke gheschenck / dat Godt den sterffelijcken menschen ghegheven heeft.

Dat II. Capittel.

Hoe een yeghelijck Christen desen troost op hem trecken ende hem die toe-eyghenen sal.

Luce. 19. 10.

Den Soon des Menschen is gekomen te soecken ende saligh te maecken, dat verloren is.

DAT eerste Hooft-stuck/dat een yegelijck Christen hem met de vergevinge der sonden ende Christi verdienst heeft te troosten / zijn die algemeyne beloften/onder de welcke met is de geringhste/dese spreuck. Want so Christus gekomen is die verlooꝛne te soecken/so sal hy u oock vrijelijck soecken. Want ghy zijt oock een van de selfde.

Algemeyne beloften strecken haer over alle menschen.

Luc. 19. 10

Soo

So hy gekomen is om de verdoemde
saligh te maken/ soo sal hy u oock sa-
Act.17.30. ligh maken. Godt heeft bevolen allen
menschen alomme datse haer bekee-
ren/om dat hy een dag geset heeft/ op
welcken hy den Aerdboden rechtveer-
Een troo- delijck richten sal. Dit is een trooste-
stelycke lijcke sluyt-reden : CHRISTUS sal
Sluyt-re- het gantsche Aerdrijck richten. Daer-
den. om gebiedt Godt / dat alle menschen
haer sullen bekeeren / op datse dat
schrickelijcke oordeel der verdoeme-
nis mogen ontvlieden. 't Welck oock
2.Pet.3.9. Sinte Pieter verhaelt: God wil niet
dat yemandt vergae / maer dat hem
een yegelijck tot bekeeringhe begeve.
Daer hebt ghy die algemeyne gena-
dighe wille Gods teghen u: met dese
troostede hem die groote Sondaer
Manasse, in zijn gebedt vers. 6. Daer
hy seydt : ghy hebt nae uwe groote
goedigheydt boete toegeseyd/ter ver-
ghevinghe der sonden. 7. Maer hebt
die boete niet gheset den rechtveerdi-
ghen/maer den sondaeren. Siet/wat
MANASSE doet/ dat doet ghy oock.
Sap.12. 19. Want Godt heeft met sulcke Exem-
pelen betuygt / dat hy wil boete aen-
nemen voor de sonde. 2. D'ander
gront is zijn Dierbare Eedt. Want
op dat ghy aen die genadighe wille
Godts teghen u niet soudt twijfelen/
soo heeft hy zijn wille en alghemeyne
beloften met een dierbare Eedt be-
D'eedt krachtight: So waerachtigh als ick
Gods be- leve / en wil ick den doodt des son-
grijpt alle daers niet / maer dat de sondaer hem
sondaers bekeere en leve. Meynt ghy dat ick
ende god- aen den doodt der godloosen een wel-
loosen. behaghen heb? Als woude hy seg-
Ezec.33. 11. ghen: Hoe kan die behaghen hebben
inde doodt / die het leven selver is?
Wanneer hem de godloose bekeert/so
sal hy leven. Het sal hem niet scha-
den/ dat hy godloos is geweest/ ende
aller zijner sonden / die hy heeft ghe-
daen/ sal nimmermeer gedacht wer-
den. Siet/Godt wil de godloose ende
sondaer bekeert hebben/ zijt ghy niet
oock een sondaer? Desen Eedt ver-
klaert Paulus : 't Is een getrouw 1.Tim.1. 15.
woort en aller aenneming weerdigh/
dat JESUS CHRISTUS inde We-
relt ghekomen is / om de sondaers
Saligh te maecken. Is nu Christus
ghekomen om de sondaers saligh te
maecken / soo zijt ghy oock een van
die gene/om welcker wille dat Chri-
stus ghekomen is. Dat God de son-
den niet meer gedencken wil / belooft
hy driemael : Eenmael: Ick doe uyt Esa.43.25
uwe overtredingh/ om mijnent wil-
le/ ende en ghedencke uwer sonden
niet. Ten tweedenmael: Dat sal het Jer. 31.34
Verbond zijn Ick wil hen hare son-
den vergheven/ en der selver niet ghe-
dencken. De Derdemael: So hem de Ezech. 18.
godloose bekeert van zijne sonden/soo 22.
sal hy leven en niet sterven. Alle zijner Hooge eñ
overtredinge/ die hy begaen heeft sal diere Eedt
niet gedacht werden. Maer de oor-
saeck/ waerom Godt de sonden niet
meer wil gedencken/is die volkomen
betalinge de Versoening. Want wat
volkomelijck/ ja overvloedigh betaelt
is / dat moet oock vergeten zijn. En
dewijl Godt grondelijck versoent/uyt Waerom
eñ doorsoent is door de alderheyligste Godt onse
Offerhande Christi / soo kan hy im- sondē niet
mers niet meer op ons vertoornen / eeuwigh
noch de sonden eeuwigh ghedencken. gedencken wil.
Desen Eedt verhaelt God de Heer:
Keert u tot my/so wort ghy Saligh Esa.4522.
aller Werelt eynde. Ick sweer by my
selven/ en een woort der gerechtigheyt
gaet uyt mijnen monde. Desen Eedt
verklaert de brief tot dē Heb. als God Heb. 6.17.
wilde den Erfgenamen der beloften
overvloedelijc bewijsē d'onverander-
lijckheyt zijns Raets/ so heeft hy zijn
Eed daer tusschen gestelt: Op dat wy
door twee onveranderlijcke dingē (in-
de welcke het onmogelijck is dat God
lieghen soude) stercken troost hebben
souden

PACIFIC LUTHERAN
THEOLOGICAL SEMINARY
THE LIBRARY

ſouden /en houden aen de aengeboden
hope/ welcke wy hebben als een ſeker
en vaſt ancker onſer zielen / dat is/
door Gods Raedt of belofte/ende door
zijn Eedt heeft hy zijn ghenadighe
wille verzeghelt en bekrachtight. 3.
De derde gront iſt eeuwige Gena-
den-verbondt / 't welck beſtaet inde
Jerem. 31 33. verghevingh der ſonden. Dit ſal het
verbont ſijn / ick wil hen haere ſon-
den vergheven. Dit Verbondt en
Teſtament is door Chriſti Doodt
Eſa. 54.10 beveſtight / daerom is het eeuwigh.
Ende daerom ſeyt hy 't Verbondt
Eſa. 55.3. des vredes ſal niet vervallen/ſpreeckt
de Heere uwe ontfermer. Ick wil
met u lieden een eeuwigh Verbondt
Deut. 4.31 maken / de ghewiſſe Genade Da-
vids / dat is / Chriſti De Heer uwe
God is een barmhertigh Godt; hy
ſal u niet verlaeten noch verderven/
Pſal. 111.5 ſal oock niet vergetē zijns Verbonds.
't Verbond is met allē Hy gedenckt eeuwighlijck aen zijn
geloovigen gemaeckt. Verbont. Ende op dat ghy u met dit
eeuwige verbond trooſten mooght/
Rom. 4.11 16. dat Godt u oock in't ſelve ingeſloten
Gal. 3.17. heeft / ſo heeft hy't ſelve in't byſonder
Wederverhaelt indē Doop. met u weder verhaelt/ende u in't by-
ſonder op een nieuw het ſelve inden
Heyligen Doop beveſtight/daerom
PETRUS de Doop noemt een Ver-
1 Pet. 3.21 bont der goeder conſcientie met God.
Daerom heeft hem Chriſtus oock la-
ten Doopen inden Jordaen/ eñ is met
u in't verbond getreden. 4. De vier-
de Gront is nu de Doodt Chriſti/
1. Joa. 2.2 daer door 't Verbondt en Teſtament
Gods beveſtight is. Daer bedenckt
2 Cor. 5.14 nu/ voor wien de Doodt Chriſti ge-
ſchiedt is; Paulus antwoordt u Een
is voor allen geſtorven. IOANNES
Joa. 1.29. ſeydt: Hy is de Verſoening voor des
geheelen werelts ſonden. Joannes de
Dooper ſeydt: Siet / dat iſt Lam
Gods / 'twelck de ſonde der werelt
draegt. 't Welck PAULUS ſeer troo-
ſtelijck verklaert: Gelijck door eens

menſchen ſonde de verdoemenis over Rom. 5.18
alle menſchen ghekomen is: Alſoo is
door eens rechtveerdigheydt de recht-
veerdiging des levens over alle men-
ſchen gekomen. Daer S. PAULUS
Adam ende Chriſtum teghen mal-
kanderen ſtelt. Soude nu Adams
ſonde krachtigh zijn over alle men-
ſchen / en Chriſti rechtveerdigheydt
ſoude niet veel krachtiger ende mach- Chriſti verdienſt algemeyn.
tigher zijn? Is de ſonde machtigh/
ſoo is de ghenade noch machtiger.
Daerom / op dat PAULUS beweſe/
dat Chriſti verdienſt algemeyn is/
en allen Menſchen aengaet / ſoo ſtelt
hy een heerlijcke sluyt-reden / Daer
is een Middelaer tuſſchen Godt en de 1. Tim. 2.5
menſchen/ de Menſche CHRISTUS
JESUS: Die hem ſelven ghegeven
heeft tot Verloſſinghe voor allen.
Derhalven ſoo wil oock God dat alle
menſchen ſaligh werden / en tot de
kennis der Waerheyt komen / dewijl
Chriſtus hem voor allen gegheven
heeft tot verloſſinge. Ende dit noemt Col. 1.20.
Paulus dat door Chriſtum alles ver-
ſoent is / dat inden Hemel ende opter
aerdē is. 't Welck hy oock getuyght: Rom. 8.32
Godt heeft zijn eyghen Soon niet ge-
ſpaert/ maer voor ons allen over ge-
geven. Siet onder dit ghetal zijt ghy
oock / want by God is geen aenſien Actor. 13 34.
der perſoonē. Segt my/voor wien is
CHRISTUS gheſtorven? Voor de
Sondaers. Is hy nu voor de ſon-
daers geſtorven/ſo is hy oock voor u
gheſtorven / dewijl ghy oock een ſon- d' Alghemeyne Roeping gaet over alle Creaturen.
daer zijt. 5. De vijfde Gront is de al-
gemeyne roeping / de welcke vloeyt
uyt de algemeyne verdienſt Chriſti/
want na dien die ſelve voor alder We-
reldt ſonde gheſchiedt is / ſoo is oock
dat ſelve allen Creaturen gepredickt Marc. 16. 15.
geworden. De Heer ſeyd: Ick ben ge- Mat. 9.13
komen om de ſondaers tot bekeering
te roepen / en niet de rechtveerdighe.
Siet ghy zijt een Sondaer / daerom
heeft

heeft u de Heer gheroepen. Waer toe: tot bekeeringh. Waerom? Op dat ghy vergeving der sonden ontfangen soud door't Geloove. Daerom heeft hy laten prediken in al de Wereldt/ bekeeringh en vergeving der sonden. Daerom seyd Paulus: 't Euangelium is gepredickt allen Creaturen/ die onder den Hemel zijn. Maer waerom heeft Godt dat Euangelium laten predicken? Om 't Geloove op te rechten en aen te steken / gelijck te sien is: Hoe sullen sy hem aenroepen in den welcken sy niet gelooft hebben? Hoe sullen sy gelooven/ van den welcken sy niet gehoort hebben? Maer nu laet Godt u niet te vergheefs roepen. Hy is geen huychelaer / maer 'tis hem rechten ernst. Hy wil / dat ghy zijn Goddelijcke roepinge volghen sult. Hy vertoornt oock met ernst over die ghene die zijn Avondtmael eñ Bruyloft verachten. Maer den gheenen die door't Geloove dese beroepinge aennemen / heeft hy die troostelijcke beloften gegeven / en die selve aen't Geloove verbonden / dat alle die in hem gelooven niet sullen verloren gaen/ maer hebben dat eeuwighe leven. Ja dat hy oock 't selve Geloove hun tot den eynde toe behouden wil. Tot dattet eynde des Geloofs 'twelck is de salighevt daer op volghet. 6. De seste Grond is dat inwendighe getuyghenis des Heylighen Geests/ die in u sucht na de gerechtigheydt/ metten welcken ghy verzeghelt zijt. Desen Geest beweeght sonder op houden uwe Conscientie / ende geeft u geen ruste / straft u sonder onderlaten / en stelt u voor ooghen uwen sonde/ drijft u tot bekeeringhe / roept u inwendig en overtuyght u / en wilde u geern van sonden afhouden en bekeeren. En of ghy dat schoon verberghen wildet / soo kont ghy niet. Dese getuyghe Christi in u swijght niet / of

Luc.24.47 Col.1.6. Rom.10.14. Mat.22.7 Luc.14.21 24. Joa.3.14. 16. 1.Pet.1.5. Phil.1.6. Rom.8.10 Ephe.1.13

ghy al schoon de ooren toestopt / soo hoort ghy hem doch inwendigh. Ende oft ghy't al schoon niet verstaen wilt soo moet ghy hem doch gevoelen en lijden. 't Welck immers een onwedersprekelijck/ krachtigh/ dadigh/ en levendigh getuyghenis in u is/ dat u God geern wilde saligh hebben. 7. Soo hebt ghy soo vele Exempelen / dat Godt de Sondaers heeft aengenomen / die haer tot hem bekeert hebben. Daer is immers niet een rechtveerdige onder allen menschen/ sy zijn alle Sondaers/ niet alleen David, Manasse, Petrus, Paulus, Maria Magdalena, Zacheus, maer alle menschen. Want daer is geen onderscheydt/ sy hebben alle gesondight/ en ontberen den roem/ dien sy aen Godt hebben souden. Voor hem is niemant onschuldigh. Gelijck hy nu een Sondaer heeft aengenomen / Soo neemt hy alle sondaers aen. Want by hem is geen aensien der persoonen. D'een is niet beter voor hem dan d'ander. Wy worden alle uyt ghenade sonder verdienst gerechtveerdight en hebben alle gader vergheevinghe der sonden van noode. Wanneer hy de sonde wil toe rekenen/ wie sal voor hem bestaē? Want voor hem is geen levendige rechtveerdigh / als hy met ons in't gerichte wil treden. 8. Soo is oock Christi verdienst niet alleen genoegh/ maer meer als genoegh/ voor de sonden aller menschen / sy zijn dan soo groot soo veel en schrickelijck / als sy willen. CHRISTI verdienst is niet alleen een ghenoeghsaeme even-veelgeldende betalingh en rantzoen/ maer een meer geldende / overwichtige/ verre volkomener en grooter betalingh / dan al der werelt sonden. Waerom wout ghy dan u selvē daer buyten sluyten/ en dese betaling voor u niet aennemen? Ghy zijt immers oock een Mensch? Nu spreeckt de

God roept alle menschē inwendich tot bekeeringh door de conscientie. Rom.2.23 Exod.34.7. Act.10.34. Eph.2.3. Psal.32.1. 130.3. 143.2.

Christi verdienst ende betalig is grooter dan de sonden aller menschen. Luc.19.10

Heer: De Soon des Menschen is niet gekomen om de zielen der Menschen te verderven/maer te behouden. Ghy zijt immers oock inde werelt. Nu seyt PAULUS: Godt heeft de werelt in CHRISTO versoent. En JOANNES seyt : Hy is de versoening voor de sonden des geheelen wereldts/ dat is/voor alle sonden van een yegheliick Mensch.

2 Cor. 5.19
1. Joa. 2.2

9. Soo is Christi verdienst/ een oneyndelijcke / eeuwige betaling/ die noch tal / noch mate / noch eynde heeft / van wegen die hooghe Persoon / die voor ons geleden heeft / die Godt ende Mensch is. Waerom woudt ghy dan dese hooge verdienst een tal / mate en eynde setten / dat hy juyst aen u soude ophouden/en u en uwe sonde niet mede begrijpen? Jae wanneer een yegheliick Mensch aller Wereldt sonden alleen op zijn hals hadde / en datter soo veel Werelden vol sonden waren alsser menschen zijn/soo ware nochtans Christi verdienst ende gerechticheyt meerder. Waerom woud ghy u dan die selve niet aen nemen? Dat is die diepte des zees / daer in Godt onse sonden heeft geworpen. Dat is't gheen Psalm. 103. seyde: Soo hoogh den Hemel boven de aerde is/laet Godt zijn ghenade gheweldigh zijn over alle die hem vreesen. Soo wijd het Ooste van't Weste is laet hy onse overtredingh van ons zijn. Dat is die eeuwighe verlossing daer van ghesproken wert. Dit is/ dat Paulus seyt wie wil verdoemen? CHRISTUS is hier die gestorven is. God is hier die rechtveerdig maect.

Oneyndelijcke betalingh begrypt aller Menschē sonden.

Mich. 7. 19.
Psal. 103. 11.

Heb. 9.12
Rom. 8.34

10. Soo is Christi ghehoorsaemheyt volkomen/overmidts hy de wil zijns Vaders en de Wet in alle deelen en puncten heeft genoegh gedaen/om alle de ongehoorsaemheyt aller menschen te versoenē. Want so eens menschen sonde en onghehoorsaemheydt door hem niet ware wech genomen/ soo waer zijn gehoorsaemheyt niet volkomen. Soo ware Adams ongehoorsaemheyt krachtiger en machtiger ter sonde / dan Christi gehoorsaemheydt ter gerechtigheyt/ twelck doch niet zijn kan. Gelijck Paulus seyd: Waerom woud ghy u dan buyten de volkomen gehoorsaemheydt Christi selver sluyten / en u die selve niet toe-eyghenen? Bedenckt/ waerom Christus sulcken diepe gehoorsaemheyt en vernedering tot de Doot des cruyces toe/ dat is / tot inde eeuwighe vloeck zijnen Hemelschen Vader heeft bewesen / op dat hy die onder den vloeck des Wets waeren/soude verlossen. Siet onder dien hoop zijt ghy oock. En dese alder diepste vernederingh heeft daerom moeten geschieden / om dat onse eerste Voor-Ouderen de eere der Alderhoogste Godtheyt begeert en aengetast hebben. Dit heeft Christus met de alderdiepste smaet en vernederinghe moeten boeten / en een vloeck worden/op dat op alle die gene/die in Adam vervloeckt waren/de zegen komē mochte.

De volkomen ghehoorsaemheyt Christi gedeelt voor allen menschen.

Ghelijck Adams ongehoorsaemheydt krachtigh geweest is tot de sonde over alle menschen: alsoo is Christi ghehoorsaemheydt veel krachtigher alle sondē aller menschen weg te nemen.
Gal. 3.13.
Rom. 5.19

11. Soo gaet Christi Koninghlijcke victorie en triumph / over alle macht der sonden/ over al de menigte der sonden / over al de groote der sonden/over alle gewelt des Duyvels des Doodts / der Hellen / hoe soude dan Christi victorie ende overwinningh niet over uwe sonden gaen? Soude dan uwe sonde alleen stercker zijn/ dan Christus / die Almachtige Koningh? Heeft hy niet alle zijne vyanden tot een voetbanck zijner voeten gheleyt/ hoe souden dan uwe sonden alleen over Christum heerschen? Hoe soudt ghy u alleen buyten dese gheweldighe victorie en triumph sluyten?

Ghelijck uyt Adam de vloeck over alle menschen: alsoo uyt Christi de segen over alle menschen.

Christi victorie gaet over alle sondē aller menschen.

12. Soo is Christi Koninglijck Hooge-Priesterdom eeuwigh. Hy vergeeft allen Menschen de sonden / die hem daerom bidden. Hy

Psal. 110.4
Heb. 5.6.

geeft

geeft allen den Heyligen Geest / die hem om den selven bidden. Hy weygert nienand zijn ampt/ Hy kant ooc niet doen. Want hy is een Heyland der wereldt/een Middelaer Godts en der Menschen. Wanneer hy nu een mensch/die hem aenliep / zijn ampt ontseyde/so was hy geen Middelaer/ ende hoe soud hy zyn Hooge Priesterlijcke Middelaers - ampt eenigh Mensch ontsegghen? Hy biedet doch allen menschen aen / en allen sondaren: Komt tot my alle / ghy die vermoeyt en beladen zijt. Alle / ghy die dorstig zijt/komt herwaerts ten water des levens. Oock laet ons den Heer bidden door zyn Bood-schappers ende Ambassadeurs/dat wy ons met God sullen laten versoenen/ende hy biedt/ ons zyn versoen-ampt aen. Ja hy soeckt die verloren Schapen. Hy neemt immers den verlore Soon aen. Siet ghy zijt immers oock een Mensch / waerom woudt ghy dan dat Middelaers-ampt Christi tusschen de arme menschen en Godt van u slaen/ en selver verwerpen / en u selven buyten dat Hooghe/troostelijcke/ Hooghe Priesterlijcke Middelaers-ampt sluyten?

Christi Hooghe-priesterlijcke Middelaersampt sluyt geen menschen buyten.
Mat. 11. 28.
Joh. 7. 37.
Esa. 55. 1.
2. Cor. 5. 20.
Ezech. 34. 12.
Luc. 15. 20

Dat III. Capittel.

Dat onse gerechtigheyt voor Godt alleen bestaet in die volkomen ghehoorsaemheyt ende verdienste Jesu Christi/ende inde Vergheving he der sonden/welcke 't Geloof aengrijpt.

Rom. 5. 19.

Gelijck door eens menschen ongehoorsaemheyt veele tot Sondaers gewordē zijn, alſo zijn daer veele door eens gehoorſaemheyt rechtveerdig gewordē.

GELYCK een goet bouwmeester / als hy een hoogh gebouw wil op rechtē voor eerst een diep en vast fundament legghen moet: alsoo mede / als die ghenadighe en barmhertige God dat hooghe eeuwige gebouw van onse salighepdt en gerechtigheydt wilde op rechten / soo leyt hy het fundament inde diepte zijner barmhertigheyt/op den eeuwigē en vasten grond des persoons en ampts zijnes geliefden Soons onses Heeren Jesu Christi/als op den rechten onbeweeghlijcken Rotzsteen der salighept / gelijck hy sulcks door den Propheet belooft heeft: Siet / ick legh in Sion eenen grondt-steen/een beproefde steen/ een kostelijcke hoeck-steen / die wel ghefundeert is / wie gelooft die vlucht niet. Welcke gront ende Rotzsteen de Heer Sinte Pieter wijst en beduydt/ daer op hy zijn Ghemeynte bouwen wil soo vast en seker / dat oock de poorten der hellen haer niet en overweldighen sullen. Welcken fundament PAUSUS ende PETRUS oock prediken. David grondet hem op desen wonderlijcken hoeck - steen. Op dit fondament heeft God onse gherechtigheyt/ salighept en het Geloof ghebouwt. Maer ghelijck als onse genadighe/ Lieve Hemelsche Vader 't Fondament onser gerechtigheydt en salighept in den diepen af grondt zijner barmhertigheyt gelept heeft/in zijn eeuwige liefde/ in zijn Lieve Soō in zijn alder vriendelijckste Vaders hert/Also heeft hy oock dat selve gelept inde diepte onses hertē/inde alderbinnenste grond onser zielen/ op dat door dat Nieuwe Godlijke Licht eñ kracht des geloofs/ 'twelck hy in ons werct/ door den Heyligen Geest/Christi gerechtigheyt alleē aengenomen/en ons uyt genade alleen door 't selve geloove/ toegherekent en gheschoncken soude

Esai 28. 16
Dat Fondament onser gerechtigheyt is Godts barmhertigheydt in Christo.
Mat. 16. 18.
1 Cor. 3. 11
2 Tim 2. 19
1. Pet. 2. 67
Psal. 118. 22.

N.

Oorsaecke waerom Godt de saligheyt het Gheloove toeschrijft.

werden / sonder eenighe onse voorgaende en navolgende wercké. Daerom 1. Op dat hy den mensch van binnen uyt den gront der zielen rechtveerdige/ gelijck als den mensch inde binnenste krachten der zielen afgrondelijcken diep vergiftigt is door den Sathan. 2. Moet onse gerechtigheyt alleen uyt het gheloove komé/ overmits Godt die selve werckt/ op datse alleen in Gods werck bestae/ ende niet in uyterlijcke menschen wercken / ofte huychelery / gelijck de

Matth. 5. 20.

Pharizeeusche gerechtigheyt / die maer uytwendigh was / ende niet in't hert ghegrondet. 3. Op dat onse

't Gheloof wendt den mensch vã hem selven af tot Christum.

hert / geest en ziel haer verder afwenden soud van alle eygen menschelijcke krachten en vermogen / totte welcke sy haer door des Duyvels verleydingh geneyght hadde / door eygeneer / liefde en hooveerdy / ende daer-en-tegen datse haer bloot ende naeckt tot Christum soude keeren / tot zijn dierbare verdienst ende ghenoeghdoeninge : uyt welcke alleen de verghevingh aller onser sonden uyt ghenaden vloeyt / om dat JESUS CHRISTUS alleen voor der Werelt sonden

Rom. 5. 10

ghenoegh ghedaen ende den Vader versoent heeft. 4. Op dat Christi gerechtigheydt ons eygen souden worden door't Gheloove. Daerom hy oock door zijn woordt en Geest 't Geloof in onse herten laet wercken ende aensteken / op dat wy door het selve dese onuytspreekelijcke schat konden deelachtigh werden. Want dit is de hooghste / onbedenckelijcke ende onuytspreekelijcke Troost / dat onse gherechtigheyt niet eens menschen / niet eens grooten Heers/ niet eens Engels gherechtigheydt is/ maer Christi gerechtigheyt/ Gods gherechtigheydt;

Rom. 8. 34

God is die rechtveerdigt. Daerom/ wanneer schoon eens menschen sonde de geheele Werelt vervulde / soo is doch Christi verdienst grooter/ want hy is JEHOVA, de selfstandige God/ die onse gerechtigheyt is. Soud dan de sonde machtiger zijn dan Godt? 't Is even of men een gulden schuldig ware / ende men betaelde den schult-Heer met duysentmael duysent talent ponden gouts/ dat is/ Christi Bloed/ 'twelck Paulus Godts Bloed noemt om te rekenen tegen onse sonden; soo groot is Christi gherechtigheydt/ de welcke hy ons schenckt door't Gheloove/ alsoo dat wy niet alleen door hem rechtveerdigh werden/ maer dat wy in hem worden de gerechtigheyt selve/ want gelijck als het niet genoegh is/ datmen een arm kleyn kindt wasschet ende reynight van zijne onsuyverheyt / en latet daer na naeckt legghen / maer men moet het oock kleederen aentrecken / met witte / reyne hembdekens ende doeckkens bewinden en bedecken. Alsoo heeft ons Christus onse Heer niet alleen schoon gewasschen met zijn Bloet maer ooc mettet kleedt des Heyls en met den rock der gerechtigheydt bekleedt. Want wy hebbẽ dubbel vande Hand des Heeren ontfanghen. Welck kleed de Propheet een Priesterlijck kleedt noemt/ dat is/ een Heyligh kleedt/ en den Psalm. 29. een Heyligh cieraet/ en Apoc. 19. 8. witte zijde/ 'twelck is de gerechtigheyt der Heyligen. De Propheet Amos 6. 12. noemtse stroomen der gerechtigheydt/ en Paulus Rom. 5. 17. een machtighe overvloedighe genade / Eph. 2. 7. den uytnemenden rijckdom der genaden/ dat is/ so groote gerechtigheyt / datse geen mensch ten vollen bedencken kan/ so groot als Godt selve. Want of wel onse eerste Voor-Ouders in haer onschuldigheydt een volkomen gerechtigheyt gehadt hebben/ so hebbense nochtans geen soo hooghe overvloedige gerechtigheydt gehadt/ als wy nu in Christo hebben

Ierem. 33. 16.

Act. 20. 28

2 Cor. 5. 21

d' Hooghste betalingh in Christi Bloedt.

Ezech. 16. 9. 10.

Esa. 61. 7. 40. 2.

Esa. 61. 10. 32. 9.

Christus vergheeft ons niet alleen onse sonden/ maer bekleet ons oock met zijne gerechtigheyt.

Der Christenen ghe rechticheyt is een seer hooge ghe regticheyt

hebben. Want Christi gerechtigheyt en heyligheyt / die hy ons schenckt door 't geloove/ is veel grooter/ dan die ons Adam hadde konnen aen-erven/ alwaer hy schoon niet gevallen/ maer in zijn ontschuldigheydt ware gebleven/ so is oock Christus met een veel dieper ootmoedigheyt en gehoorsaemheyt Godt aengenaem geweest/ dan Adam in zijn ontschuldicheyt.

Christi ge regticheyt is hoogher in zijn verdienst dan Adams in zijn ōschul digheyt.

Want hy is meer dan duysent Adams in zijn ontschuldicheydt. En of ons Adam schoon de Erf-gherechtigheydt hadde inden staet der ontschuldigheydt aenghe-erft / ende ons met die selve vereenight / So is doch die vereenigingh/ die wy met Godt in Christo hebben / veel grooter/ om dat Christus Mensch gheworden is/ onse Menschelijcke nature heeft aen genomen / ende die selve so hoogh in hem selven heeft gereynight / jae veel hoogher als sy opt in Adam geweest is. Ooc blijft hy met de selve eenmael aen ghenomen Menschelijcke natuer eeuwigh vereenight / ende in die selve alle gheloovigen / want Christus is gheheel onse/ en wy zijn gheheel zijn.

Christus maect ons in hem soo reyn als hy selver is.

En soo reyn als hy nu zijn Menschelijcke natuer gemaeckt heeft in zijn Persoon / soo reyn heeft hy oock onse nature voor Godt gemaeckt/ 't welck wy inde verheerlijckinge ten laetsten dage alsoo bevinden sullen / wanneer onse sterflijcke lichamen gelijckformigh sullen geworden zijn zijne verheerlijckten lichaem. Hier heetet in 't Geloove: mijn vriendinne / ghy zijt geheel schoone/ schoon zijt ghy. (Canti. 1. 15.) Ende Eph. 5. 27. eerlijck / sonder rimpel en vleck. Ende Psalm. 45. 14. inwendigh schoon / met gulden stucken bekleedt. In summa onse gherechtigheydt is so groot in Christo/ als Godt selver/ soo dat wijse inder eeuwigheydt niet door grondē konnen/ jae alsoo weynig als God selve. (Rom. 8. 33) Daer over alle creatueren moeten verbaest staen/ en konnen teghen den Menschen niets in brenghen/ maer moeten seggen: Wie wil den Mensch verdoemen / Gods Soon is doch selver zijne gerechtigheyt? Siet dat is de gerechtigheyt des Geloofs/ daer op wy so vast bouwen/ als op een eeuwigh fundament/ daer over wy ons verheughen ende roemen nu en inde eeuwigheyt/ daer door wy overwinnen en triumpheren over de werelt / Sonde/ Doodt/ Duyvel ende Hel/ daer door wy op Leeuwen ende adders gaen/ en treden op de jonge Leeuwen ende Draken. 5. Onse gerechtigheydt kan op geenen Engel gebouwt werden (Psalm. 91. 13. Luc. 10. 19) (want daer is geen Enghel voor ons ghestorven) veel minder een mensch.

Onse ghe regticheyt is op geen creatuer maer op Godt ghe grondt.

Want hoe haest wanckelt een mensch met zijn gerechtigheydt / en hoe haest valt hy daer heen? So leyd daer ter neder als dreck alle zijne gerechtigheyt/ ende so hy valt / wordt zijne gerechtigheydt niet meer gedacht. (Ezech. 18. 24. 33. 13.) Daerom moet onse gherechtigheyt een ander vast/ bestandig en eeuwig fundamen hebbē/ dat daer niet henē valt/ of schoon bergen en heuvelē daer heen vallen/ maer dat staē blijft alst alles vergaet/ (Esa. 54. 10) Daer moet een eeuwighe gerechtigheyt gebracht werden. (Dan. 9. 24) Mijn Heyl blijft eeuwighlijck en mijn gerechticheyt sal niet vertsagē/ (Esa. 51. 6.) het moet voorwaer dat allerhooghste/ eeuwige/ oneyndelijcke goet zijn/ dat ons door een eeuwige persoon/ door de hooghste Persoon/ door een oneyndelijcke hoogste betaling verworven is.

Door de hooghste betalingh moet oock dat hoogh ste goet ge kocht zijn.

6. Heeft God onse gerechtigheyt verordineert door 't Geloove aen te nemen/ om dat de selve op Gods waerheyt en belofte gebouwt en daer aen verbonden is/ door 't welcke Godt de gerechtigheyt Abraham en alle zijn geloovigh zaedt belooft en toegheseydt heeft. Daerom besluyt Paulus: (Rom. 4. 16.) Moet de gerechtigheyt uyt-

ten geloove komen / op datſe uyt genaden zy / en de belofte vast blyve.

Gods genade ende Waerheyt in't fundament onſer ſaligheyt.

Op deſe belofte der genaden / die in Chriſto vervult is / heeft Godt onſe gerechtigheyt en ſaligheyt gebouwt / gelijck de Apoſtel voorder betuygt.

Gal.3.6.

Gelijck Abraham Godt gelooft heeft / en het is hem tot rechtveerdigheydt gerekent. So bekent ghy nu / dat die uyt den gheloove zijn / Abrahams kinderen zijn. Doch de Schrift heeft het te vooren geſien / dat Godt de Heydenen door 't Geloove rechtveerdighen ſoude ; daerom heeft sy te vooren dat Euangelium ABRAHE verkondight / ſegghende:

Alle geloovigen erve͂ den zegen Abrahams.

In u ſullen alle Heydenen geſeghent werden. Alſoo worden nu die uyt den geloove zijn met den geloovighen Abraham geſeghent. Deſe ghenade en waerheydt is ons door Jeſum Chriſtum gheworden.

Joa. 1.17. Eſ. 45.24. 53.5.11.

En eyndelijck ten 7. So heeft oock God de Heer onſe gerechtigheydt op zijn genade / en Chriſti verdienſt gefondeert / op dat Chriſtus onſe Heer alleen de eere behoude. Want uyt hem alleen komt onſe Heyl.

Hoſ.13.9.

Hy is het begin / midden en eynde van onſe gerechtigheydt en ſaligheydt / op dat alle mondt geſtopt werde ſeydt Paulus:

Rom.3.19 Eph.2.8.

't Is Gods genade niet uyt de wercken / op dat hem geen vleyſch roeme. Maer wanneer onſe gerechtigheyt op ons ſelven / op onſe wercken en verdienſten gegrondt ware / ſoo was de genade niet met allen / behoefden oock geen ghenade noch barmhertigheydt / behoefden oock geen verghevinghe der ſonden /

Veel gronden der gerechtigheyt des gheloofs. Pſal.32.6.

om de welcke nochtans alle Heyligen God bidde͂. Soo waren oock de ootmoedigheydt / Vreeſe Gods / 't Geloof en gebedt wech genomen / wy behoefden oock geen Middelaer / Verloſſer / Heylant noch Salighmaker / en Chriſtus ware te vergeefs geſtorven / wy waren oock ſchuldigh de gantſche wet volkomen / inwendighe ende uytwendighe gehoorſaemheydt te vervullen / wy waren oock onder den vloeck / en uyt de genade gevallen / en hadden Chriſtum verloren / ghelijck Paulus gheweldelijck bewijſt.

Gala.3.4. en 5.

Soo gantſchelijck is de leere vande gerechtigheyt der wercken / voor God / tegen 't ſondament van de gantſche Schrift des Ouden ende Nieuwen Teſtaments / en͂ contrary het Heylighe Chriſtelijcke Geloove. Maer dat onſe gerechtigheyt en ſaligheydt op Gods eeuwighe genade / op Chriſti eeuwighe Perſoon ende ampt gebouwt en gegrond is / en͂ dat wy in CHRISTO eeuwigh rechtveerdigh / vroom / heyligh / levendigh / Saligh Gods kinderen en erfghenamen zijn / ja dat Chriſti gerechtigheyt onſe gerechtigheyt / Chriſti vromigheyt onſe vromigheydt / Chriſti Heyligheydt onſe heyligheyt / Chriſti Leven onſe leven / Chriſti ſaligheydt onſe ſaligheydt / Chriſti Kintſchap en erve / onſe erve is / jae dat Chriſtus onſe gheheel is nae Godtheyt ende Menſcheyt.

Onſe hoogſte trooſt ende roem

(Want God ons den geheelen Chriſtum geſchoncken heeft tot een Verloſſer ende Salighmaker / ſoo dat hy geheel ons eyghen is met zijn Perſoon / Ampt / Genade / Heerlijckheyt en ſaligheyt.) Dat is onſe Hoogſte trooſt / eer / roem / prijs / liefd / vreugd en vrede voor Godt / den Enghelen en uytvercorenen; onſe hoogſte wijſheydt en kunſt / ſterckte / kracht / overwinninghe / triumphe teghen de Sonde / Doodt / Duyvel / Helle / verdoemenis / Werelt ende alle vyanden. Daer voor God zy gelooft in aller eeuwigheydt. Amen.

Dat IV. Capittel.

Dat het ſalighmakende Ge-

loove

loove in eē Christē allerleye vruch-
ten der Gerechtigheydt werckt/
die oock uyt de inwendigste gront
des herten komen moeten sonder
geveynstheyt: dat oock God alle
uytterlijcke wercken oordeelt nae
de grondt des herten.

Phil. 1. 9.

Om dit selfde bid ick, dat ghy oprecht
ende sonder aenstoot zijt tot den dage
Christi, vervult met vruchten der ge-
rechtigheyt, die door Iesum Christum
in u geschieden tot eer eñ prijs Gods.

EEN waerachtigh Christen
wordt niet alleen door't Gelo-
ve in Christum rechtveerdig/
1. Cor. 6. 19. maer wordt oock door't Ge-
Eph. 2. 10 loove een wooning en Tempel Chri-
Tit. 3. 5. sti en des Heyligen Geests. Daer toe
Act. 15. 9. heeft hy u hert gereynigt door't Ge-
loove. Daerom moet ghy nu u Heere
Christum in u latē levē en heersschē/
naemelijck zijne Liefde/ ootmoedig-
heyt/ en sachtmoedigheyt. Daer toe
geeft u uwe Heer eñ u Verlosser zijnen
Heyligē Geest/ de welck u een nieuw
vry willig hert maect om te doē wat
Ier. 31. 33 God behaegt. Sonder eenige dwang
Ezech. 11. 19. uyt een vrije geest en gemoedt. En dese
Nieuwe gehoorsaemheyt komt niet
uyt de Wet/ Gebod of dwang/ maer
uyt het levendighe Geloove. Also is
den rechtveerdigen geen Wet gege-
ven / dat is / geen noot of dwang-
wet/ hoe wel 't een schoone Regel eens
Christelijcken levens is. Want het
De aert des levendigen Geloofs. ware levendig makende Gelove doet
alles vry willigh / vernieuwt den
Mensch/ reynight het hert/ heeft den
naesten met lust lief/ hoopt en siet op't
toekomende/ hy bidt/ prijst/ bekent en
vreest Godt/ is ootmoedigh/ verdul-
dig/ barmhertig/ vriendelijck/ sacht-
moedigh/ versoenlijck/ medelijdigh/
vreedsaem/ vergeeft geern/ hongert en
dorst na de gerechtigheyt/ neemt God
aen met al zijn genade / Christum
met al zijn verdienst/ en de vergeving
der sonden. Ende soo ghy Christum
door't Geloof niet laet also in u leven/
oock de vruchten des Geests niet also
gevoelt/ soo sult ghy daerom bidden/
suchten/ treuren. Doch dit sult ghy N:
soo niet verstaen/ dat een Christen in
desen leven moeste of konde volkomē Hoe dat
heyligh zijn. Want de Heylighsten be- Christelijcke leven te
vinden oock hare swackheydt/ gelijck verstaē is
het geheele Psalm-boeck en dat Va-
der onse getuyghen. Maer gelijck als
onse lieve Godt daerom onse gerech-
tigheyt/ door de welcke wy voor hem
bestaen/ metten Gheloove wil aenge-
nomen hebben/ en die selve inde bin-
nenste gront des herten geleyt heeft/
op datse geen geveynstheydt zy: alsoo
moeten alle vruchten des Geloofs en
der gerechtigheyt uyt den gront des
herten komen/ daer na datse God ooc
oordeelt/ sullense anders geen huyche-
lije zijn. Ick spreecke hier van geen
volmaecktheyt/ maer dat slechts on-
se nieuwe leven en goede werckē geen
gheveynstheyt zijn. De vruchten der
gerechtigheyt en des Geests/ gelijckse Gal. 5. 22.
beschreven zijn/ moeten haer immers
in den geenen vertoonen/ die den Hey-
ligen Geest hebben/ en de goede boom
moet immers aen zijn vruchten be-
kent werden / al ist datse niet volko-
men en Enghel-reyn zijn/ maer noch
met veele gebreecken en swackheden
bevleckt ende verduystert. Onder-
tusschen nochtans moeten voorseec-
ker geen geveynsde en leughenach-
tighe vruchten zijn. Het Christen-
dom is wel een Gasthuys van vele
swacke en krancke luyden / ja te
ghelijck vol van sondaren ende Hey-
lighen. En 't gaet daer toe als met
de kinderen / die eerst aen stoelen en
bancken leeren gaen / die moetmen
de voeten versetten/ heffen/ draghen/
op

op rechten / dulden: alsoo moet inde Christenheyt de een des anders last draghen / oock niet haestelijck een swack Christē richten en oordeelen/ maer met een sachtmoedige Geest weder te recht brenghen / en uyt zijn Exempel zijn eyghen swackheyt leeren kennen. Doch onder-tusschen moeten sy oock in Christo wassen en toenemen en niet altijdt onverstandige kinderen blijven / al ist dat sy't vleesch swaerlijck konnen dooden en overwinnen. Sy moeten haer oock de liefde bevlijtighen / uyt een reyn hert/ uyt goeder conscientie en ongeveynsden geloove/en leeren dat Godt alle uytterlijcke wercken nae den grond der herten oordeelt. Ist hert goedt/ soo ist alles goedt / wat ghy doet. Ist hert quaet/ onreyn/ vyandigh so zijn al uwe wercken vyandelijck en quaet voor God. Gelijck ghy inwendig zijt/ so zijt ghy voor God/ so is u ghebedt voor Godt/uwe kerckengaen/ u aelmoessen/ u gebruyck der Sacramenten. Daerom wilt gy u en u Gheloof recht proeven / soo neemt de thien Geboden voor u / en oordeelt selfs alle uwe wercken nae u hert/ soo sult ghy selver Rechter konnen zijn ende beproeven / of ghy in u doen Godt behaeght of niet. En of ghy oprechte vruchten vanden inwendighe gerechtigheyt des geloofs hebt. Ghy drijft geen uytterlijcke afgodery / dats wel gedaen; Siet nu toe of oock de gront des herten daer by is/ of ghy oock geen Afgoden in't hert hebt sitten/ of ghy oock inwendigh alsoo zijt / als uytwendigh. Hangt u hart niet aen de werelt/aen gierigheyt/ hooverdy/ so behaegt u uyterlijcke werck Godt wel: Maer ist anders/ soo is u uytterlijck werck voor Godt niet met allen. Ghy bidt/ looft en danckt Godt uyterlijck metten monde. Maer siet/ dat ghy niet metten monde biddet / en in't hert vloecket. Ondersoeckt des herten grond / hoe het daer staet. Ist daer oock alsoo niet / soo is al u bidden en looven om niet. Ghy heylight den Sabbath uytterlijck/ en 'tis wel gegedaen: Maer besiet de grond uwes herten/ hoe het daer mede staet. Hebt ghy oock den rechten Sabbath in't herte? Rust ende viert ghy oock al daer van uwe quaede gedachten ende wille/ende geeft Godt u herte / dat hy in u wercke? Brenght ghy oock geen hooveerdige vergiftige worm met u inde Kerck? Doet ghy alsoo/ soo heeft u kerckgaen niet te bedieden. Ghy bewijst uyterlijcke ghehoorsaemheydt / 'tis welghedaen. Maer siet of het in't hert oock soo is. Hebt ghy oock een gehoorsaem hert uyt liefde/en niet uyt bedwangh? Ist soo niet soo ist geveynstheydt. Ghy dood niemandt met de vuyst/ 't is recht. Siet oft in't hert oock soo is. Is daer toorn / soo isser een inwendighe doodtslagh en ghy zijnt des oordeels schuldigh/ ende moet daerom voor't oordeel. Siet hoe de inwendige toorn u ghelaet verandert/ en daer door als een vyer uyt u hert luystert en blaect. Daer door seght ghy tot u Broeder Racha / en zijt des Raeds schuldigh. Ghy zijt eens verdoemden pijnlijcken oordeels weerdigh. Siet / hoe de toorn door de schelt-woorden uyt breeckt/dat ghy segt met vergiftighe woorden: Ghy dwaes / siet soo zijt ghy des helschen vyers schuldigh. Wat helpt u nu / dat ghy met de vuyst niemandt doodt / en in't hert een moorder zijt? Wat helpt het de handen stil te houden / en daer-en-teghen met vyandelijck gelaet als een Basilisch met de oogen uwen naesten dooden? Wat helpt het dat ghy't sweert niet uyt treckt / ende dat ghy nochtans een blood sweert inde mond hebt/

Marginalia: Gal.6.2. Rom.14.4 13. — 1. Cor. 14. 20. — 1.Tim.1.5 — Beproevingh des Gheloofs, ende des hertē/over inwendige afgoden. — Mat.5.21 — De moordenaer sit in't hert. Jer.18.18

hebt/en u naesten met de tonghe dood slae? In't hert sit de moorder/ overspeelder/ dief/ leugenaer/ en dat quade beest de boose begeerlijckheydt en wortel alles quaets. Siet / als dese boose worm in't hert niet gedoodt wert / door ware hertelijcke bekeeringh/ berouw en leedt wesen/ door't geloof en Bloedt Christi / soo ist onmogelijck dat ghy Godt den Heer een eenigh aengenaem werck doen kond. Want Godt oordeelt alles na't hert. Hier van gheeft u de Heer selve een Exempel upt het seste ghebodt ende sept: Wanneer ghy u gave op den outaer offert/ eñ wort aldaer indachtigh dat u broeder wat tegen u heeft/ soo gaet eerst hene en versoent u met hem/of u gebedt/ offer/Gods-dienst en gebruyck der Sacramenten sal u niet helpen / jae veel meer tot sonde werden/want Godt siet op het herte. Daerom beveelt PAULUS: Dat wy heylige handen sullen op heffen in't gebedt sonder toorn en gekijf. En PETRUS beveelt de Echte luyden/datse haer voor toorne sullen wachten / op dat haer ghebeden niet verhindert werden. Daer op doet de Heere Jesus een trouwhertighe vermaningh tot broederlijcke versoeningh / ende ghebruyckt dese drie naevolghende grond-redenen.

Matth.5. 23.

Waere Godts-dienst upt een reyn herte.

1.Tim.2.8

1.Pet.3.7.

1. Zijt haestelijck goedt-willigh uwe wederpartije / dewijl ghy noch by hem op den wegh zijt/ dat is/ghy gaet alle ure en ooghenblick op den wech des doots. Onse gantsche leven is niet anders dan een gestadig gaen tot de doodt en tot het graf. Stierft ghy inden toorn/ soo behoud ghy eeuwigh een vyandelijck hert / en wort ghy vanden toorn in dit leven niet ontslagen / soo blijft ghy eeuwigh in uwe ziele met den toorn vereenight / jae metten Duyvel selve.

Versoeningh niet te versuymen.

2. Dat u de weder partije den Rechter niet over levere. Schrickelijck ist yemand voor Gods oordeel te dagen/ eñ met zijn wederpartije te staen voor dat strenge gerichte Gods/ en het oordeel verwachten. Daerom wat hier vergeven / vergeten en versoent is/dat is oock daer eeuwig vergeten / vergeven en versoent. Soo hoogh wordt de liefde by Godt aengesien / dat hy zijn liefde en des naesten liefde by malkanderen hebben wil ongescheyden / en hy wil metten kortsten geseydt sonder des naesten liefde van ons niet bemint werden. Hy wil zijn Liefde en des naesten liefde niet gedeylt hebben. Want hy is de liefde selfs/ en heeft den mensch soo lief als zijn ziele.

3. Wie niet vergeven wil / sal inden kercker geworpen worden / daer hy den laetsten quadrant penningh betalen moet / dat is / 't behoort tot Gods rechtveerdigheydt/ dat hy soo met ons wil handelen/gelijck wy met onsen naesten handelen/ende even met de selfde mate meten daer mede wy anderen gemeten hebben. Vergeeft ghy nu uwen naesten niet/so ist Gods oordeel / dat hy u oock niet vergeven wil / en soo blijven alle uwe sonden over u. Dit moet ghy dan selver vande minste tot de meeste in die eeuwige pijn boeten ; en ghy en kond doch in der eeuwigheyt niet betalen Siet/ ghelijck u nu den Sone Godts een Exempel gegeven heeft om uwe uytterlijcke wercken upt u herte te oordeelen / soo oordeelt nu uwe gantsche Christendom upt uwe herte. Ghy segt : Ick ben een gedoopt Christen/ hebbe Gods Woorde reyn/ hoore het selve/eñ ghebruycke dat heylich Sacrament des Avontmaels. Ick gheloof en bekenne ooc alle de Artijckulen des Christelijcken Geloofs. Daerom kan't my niet feylen/ of mijn doẽ moet Godt behagen/ en ick moet salígh

Jerem. 12 7.

Christendom moet men in't hert hebbẽ

ligh werden. Aldus beslupt nu al de Christen werelt en hout het oock daer voor/ dat de gerechtighept daer in bestaet. En dat is wel een goedt oprecht beslupt/ als de grondt des herten daer by is/ maer soo niet / soo ist alles te vergeefs. Beproeft u nu upt u epgen hert / want de proef lept in't hert. Voor eerst segt ghy : Ghy zijt een Christen/ 'tis recht. Maer besiet des herten gront/ hoe ist daer gestelt? Zijt ghy dan oock in u hert alsoo een Christen metter daet / gelijck met de name?

1.Joan.2.20.

Is de salvinghe des Gheests oock in u/ eñ de vruchten des Heplighen Gheests/ die eenen waren Christen bewijsen : So niet so zijt ghy een valsch Christen. De Proef lept in't hert. Ghy seght oock : Ick ben ghedoopt/ 'tis wel.

Vruchten des doops

Besiet nu uwes herten gront. Leeft ghy oock inde Nieuwe gheboorte / in ghestadige bekeeringh ende doodinghe des ouden Adams? Ghy hebt den Doop ontfanghen.

Hoe Gods Woordt te hooren.

Waer zijn de vruchten van u Doop? Ghy hebt wel de Nieuwegheboorte ontfangen/ maer ghy leeft daer niet in. Ghy seght : Ick heb Gods Woort repn/ en hoor het selve/ 'tis alles wel. Maer besiet de grondt van u hert. Is oock Godts Woordt in't leven verandert/ ghelijck een spijs in vlepsch en Bloedt? Want also moet die edele spijs des Godlijcken Woordts in u leven verandert worden/ of het is te vergheefs gehoort/

Mat. 13.33. Luc.13.21

gelijck de Heer van 'tsuer deegh aenwijst/ daer door het gantsche deegh suer werde. Zijt ghy oock vromer daer door geworden?

Mat.7.21.

Sept niet de Heer : niet alle / die tot mp segghen/ Heere Heere/ sullen in't Konighrijck der Hemelen komen. Ghy strijdt en pvert om eñ voor de rechte supvere Leer/ 'tis recht. Besiet u hert nu/ hebt ghy oock upt de repne leer een repn hert verkregen? Ist niet waer/ dat menigh by den pver tot de repne leer/ de onrepnste vuylste mensch is / vol hooveerdy/ vyandschap/ en woecker? Och God uwe dierbare name wil het veteren. etc. Ghy seght / ick ghebruyck dat Heplighe Avontmael/ 'tis wel. Siet op den grondt uws herten. Ghy hebt Christi Vlepsch ende Bloet dickwils ontfanghen / waerom laet ghy dan Adams vlepsch en bloedt in u heerschen ende leven/ en niet veel liever dat edele leven Christi/ dat is/ liefde / sachtmoedighept en ootmoedighept ? Ghy ontfanght Christum in't Sacrament / en versaeckt hem in u leven.

Vruchten des Avontmaels.

Zijt ghy oock in hem verandert / door't Heyligh Avontmael/ ghelijck S. Augustinus sept : Ghy sult mp niet in u / maer ick wil u in mp verwandelen. Ghy seght/ ick geloove en bekenne alle de Artijckulen des Christelijcken Geloofs/ 'tis wel ghedaen. Maer besiet den grondt uws herten.

Wat het is Godt eñ Christum te Gheloo-ven.

Dat is het ware Geloove/ dat u met Godt/ en Godt met u vereenight; Geloooft ghy in Godt/ so moet Godt in u zijn/ in u leven en wercken/ of u gheloove is valsch/ en heeft u met Godt niet vereenigt.

Eph. 3. Rom. 6.

Ghy zijt van Godt gheschepden. Ick spreeck hier niet van't swack Geloove / dat dickwils niet gevoelt wert/ ende als een glimmend wieckskèn is/ en even wel Godt aenhanght/ hoe swack het oock is / en zijn vruchten oock voort brenght in sijne swackhepdt / maer ick spreeck vande algemepne proef en vrucht des Geloofs. Gelooft gy in Christum/ so moet Christus in u zijn/ eñ in u leven/ of u geloof is valsch. Gelooft ghy dat Christus voor uwe sonden gestorven is/ so moet ghy met hem de sonden en de wereldt af-sterven / insonderhepdt de hooverdp / en gierighepdt/ doet ghy 'tniet / soo gelooft ghy niet in CHRISTUS. Gelooft ghy dat

Christus gekruyst is voor de sonden der werelt/ soo moet ghy met hem de werelt gekruyst zyn/ of ghy zyt niet met Christo uwen Heere vereenight door't Geloove/ als een ware lidt. Gelooft ghy/ dat Christus is verresen/ soo moet ghy met hem als u Hooft vereenight blyven. In summa Christi Geboorte/ Cruys/ Lyden/ Doodt/ Opstandingh en Hemelvaert moet al te mael in u zyn/ of u Geloove heeft niet om 'tlyf. Gelooft ghy inden Heylighen Geest/ soo moet den Heylighen Geest in u zyn/ u regieren/ verlichten en heylighen. Want die de Geest Godts leyt/ die zyn kinderen Godts. Siet daer/ myn lieve Christen/ laet u Christendom inwendigh zyn/ niet uytwendigh/ latet uyt de binnenste grondt uwes herten komen/ uyt het ware/ levendighe/ werckende Geloove/ uyt ware/ inwendighe/ hertelycke gestaghe bekeeringh/ of u gantsche Christendom is valsch/ en ghy kont met al u doen voor Godt niet bestaen/ en het sal u niet baten ten jonghsten daghe. Maer bevint ghy hier gebreck en onreynigheydt in u herte/ so loopt tot de Heyl-Fonteyn der genaede Gods/ drinckt/ schept/ bidt/ soeckt/ en roept ontfermt u myner/ soo wort u hert gheheelt/ uwe sond bedeckt/ en u misdaet toe-ghesegelt.

Rom. 8. 14

Dat V. Capittel.

Dat niet de wetenschap/ noch 'tgehoor des Godlycken Woords een ware Christen bewyst/ maer Gods Woordt in 'tleven veranderen/ en Godt van gantscher herten aenroepen/ dat zyn Woort in ons vrucht voort brenghe/ ende levendigh werde/ als het zaed Gods.

2. Boeck.

Sap. 6. 18.

Wie hem geern laet onderwijsen, daer is gewislijck der wijsheydt beginsel. 19. Wie hem geern onderwijsen laet, die houdt haer geboden. 20. Waermen nu de gheboden houdt, daer is ghewislijck een heyligh leven, ende wie een heylig leven leydt, die is God gantsch na by.

DESE schoone Spreuck leert ons hoe wy de rechte wysheyt sullen verkrygen/ daer door wy Godts vrienden werden/ namelyck/ als wy ons van herten bekeeren/ en ons leven nae Gods Woord aenstellen. Daer op volght die rechte verlichtingh en vermeerderingh van al de Genaden-giften Gods/ ende die by sondere namaeghschap met Godt/ dat wy oock der Godlycker nature deelachtigh werden/ so wy myden de vleyschelycke lusten als Petrus seyt: Hier van hebben wy een exempel in ENOCH de sevende van ADAM, overmids hy een Heyligh Leven leyde/ wordt hy wech genomen inden Hemel/ en word niet meer op aerden gevonden. Nae sulcken Heyligh Leven verlanghde David daerom bid hy op't alder yverighst: En set twee middelen om tot een Heyligh Leven te komen: 1. Dat yverighe ghebedt. 2. Een brandende yver om hem in Godts Woordt te oeffenen seggende vers. 145. Ick roep van gantscher herten/ verhoort my Heere/ dat ick uwe recht houde. Ick roep tot u/ helpt my dat ick uwe getuyghenissen houde. Hier leert ons de Heylige Propheet/ hoe swaer dattet is een goedt oprecht Christen te wese/ en Gods Woord metter daet en met een Heyligh Leven te houden. Want vleesch ende bloed stryden van natueren tegen Gods Woort. 2. Het is oock

Vruchten van een heyligh leven.

2. Pet. 1.

Gen. 5. 24.

Psal. 119.

2. Weghen tot een heyligh leven.

'tIs swaer een recht Christen te zyn.

te swack/en laet hem haest en te dickwils te rugh drijven. 3. Soo is de boose vyandt onledigh en verhindert ons ter rechter eñ slincker zijden. 4. Boose luyden houden oock niet op met ergernis en vervolgingh. Daer teghen moetmen hem stellen met al zijn krachten der zielen/ gelijck David hier seydt: Ick roep van gantscher herten. Dat is zijn bidden en begeerten/ dat hy mach een Heyligh Leven leyden/ Gods Woord in zijn leven verwandelen/ en Gods wil volbrenghen/ op dat hy Godts ghenade niet verliese. Daer aen sal ons oock een meesten geleghen zijn/ en meer dan aen al 'tgeen dat in de Werelt is. Wie God te vriend heeft/ dien kan al des werelts vyantschap niet schaden. Van gantscher herten bidden dat is de eerste trap. Het ander middel tot een Heyligh Leven/ is dat hy seydt Vers. 147. Ick kome vroegh/ en schreye/ op u woordt hope ick. Ick waecke vroegh op (voor daegh eer de nacht waecke uyt is) dat ick spreke van u Woort/ dat ick dat selve betrachte. Dese woorden zijn beyde van een bysondere vlijt eñ yverigheyt te verstaen/ en van een by sondere ernst en liefde tot Gods Woordt/ en daer beneven van de nacht tijdt ende Morghen-stonde/ in den welcken men d'alder-scherpste ende diepste gedachten heeft: en insonderheyt/ alsmen met groote aenvechtinghen en geestelijcke treurigheydt geplaeght werdt/ datmen nae troost wacht vande eene morghen wake tot de ander/ daer Godt de Heer den Mensch de ooghen houdt/ dat hy moet waken/ en hopen/ daermen is als een voghel op't dack/ als een Steen-uyl inde verstoorde steden/ die alleen sit en krocht. Daer onse Lieve Godt/ een Mensch soo moede maeckt van suchten dat hy nauwlijcks zijn adem halen kan. Siet dat

D'Eenighe wensch des lieven Davids ende aller ware Christenen.

Psal. 130. 6. 77. 3.
Psa. 102. 7
Psal. 6. 7.

is de rechte Cruys-schole aller Heylighen. Soo wie in dese schole niet gekomen is/ die weet niet veel van Gods Woord. God verbreecke ons alle levens ende ziels-krachten/ op dat hy alleen onse kracht zy. 3. Wil hy ons door sulcken kruys dat vleyschelijcke leven benemen/ op dat hy in ons leve/ en woude geern zijn Woord in ons levendigh maken. Want daer heen sal ons leven ende Christendom streckẽ/ dat wy dat moghen volbrenghen ende doen dat wy uyt Godts Woordt hooren. Daerom leert nu hier dese leere met allen vlijt/ wat het is dat eenen rechtẽ Christen vertoont/ namelijck niet alleen Gods Woord weten ende hooren/ maer doen. Want ten eersten is ons anders Godes Woordt niet nut/ naedemael dat het ons daerom niet gegheven is/ dat wy't alleen hooren sullen maer dat wy't doen sullen. Want gelijck als een medecijn of dranck niet helpt/ als de patient die slechts aensiet/ en daer van hoort spreecken/ en hy die oock niet in neemt: alsoo dewijl Gods Woord de Medecijn onser verdorven natuer sal wesen/ soo salse u niet veel baten noch uyt den doodt levendigh maken/ als ghy u leven daer na niet wilt schicken. Daer toe behoort een vierigh gebedt dagh ende nacht op dat ghy het doen mooght/ dat ghy hoort uyt Godts Woordt/ ghelijck David hier bidt. 2. Wat helpt het een konstenaer dat hy zijn konst weet/ en hy gebruycktse niet? Moet hy daer over niet verderven? Also wat helpt het u/ dat ghy Godts Woordt weet/ en doet het niet? De knecht/ die zijns Heeren wil weet/ en niet doet/ die sal met veel slaghen geslaghen werden. Petrus seydt: Het waer beter dat ghy den wegh der gerechtigheyt niet had gekent. 3. Hout oock een Vader zijn Soon voor zijn kindt/ die hem in allen

D'Oorsaecke der grooter arbeytinghen. Waerom een mẽsch leeft. Isa. 13. 17

Oorsaken waerom Godts Woordt te hooren eñ weten niet ghenoegh zy.

Luc. 12. 47
2. Pet. 2. 21

allen dinghen weder-ſpannigh is? Gheenſins/maer hy ſeyt / wilt ghy mijn wil niet doen/ ſoo ſult ghy mijn
Gods kinderen doen oock Gods wercken. kindt niet zijn. Alſoo bewijſen de bloote woorden geen kindt Gods / maer als wy als kinderen Gods le-
Joa.8.39. ven/gelijck de Heer ſeydt: Waert ghy Abrahams kinderen/ ghy ſoudt oock Abrahams wercken doen: Maer na dien ghy Satans wercken doet / en ſoeckt my te dooden/ ſoo zijt ghy uyt uwen Vader den Duyvel. Dat is een ſeecker Proef: wiens wercken dat yemand doet / diens kind is hy/ diens natuer heeft hy. 4. Wat profijt doet een boom in't hof/ als hy geen vrucht draeght? Die behoort tot het vyer/ en is een brandt-hout / gelijck van den
Luc.13. vygheboom/die de plaets te vergeefs besloegh / en gheen vruchten voort brachte/geſchreven ſtaet. 5. Wanneer u yemandt wilde wijſmaken/dat een Raef een Swaen ware / en ſeyde tot u. Siet wat een Schoone witte Swaen is dat/ſoudt ghy niet lachen en ſegghen/ dat hy uytſinnigh was? Want ghy ſiet noch verwe noch gedaente van een Swaen aen een Rave: Alſoo wanneer yemant op dit tegenwoordige Leven der Werelt wijſt en ſeyt: Siet/dat is een Chriſten / ende die zijn alle Chriſtenē/mach yemand die niet met recht voor uytſinnigh achten? Ten is hier met geen wijſmaecken te doen/maer men moet het bewijſen. Want het Rijck Godts beſtaet niet in woorden / maer inde
1.Cor.4.20. kracht. Want men ſiet immers aen den meeſten hoop geen Chriſtelijcke wercken van die haer Chriſtenen noe-
Mat.5.7.9. men / gelijck Laurentius Valla te Romen geſeydt heeft / doe hy dat Euangelium hadt geleſen: Saligh zijn de barmhertighe / de vreedſame / &c. Voorſeker of deſe woorden zijn onwaerachtigh, of wy zijn gheen Chriſtenen. 6. Veel dieren en voghelen gaen de

menſchen in deughden te boven / als Mat.10.16.
de Duyf met eenvoudigheyt/de mie- Prov.6.6.
re met vlijt en arbeydt / de oyevaer
met zijn ouderen te onderhouden/ een 1.Tim.5.4
Krane met waecken / de hondt met liefd en trouw / de Os en Ezel met Eſa.1.3.
kenniſſe zijns heeren/het Schaep met ſachtmoedigheydt / de Leeuw met Jer.8.7.
dapperheydt en verſchooningh der kleyne Dierkens / de haen met wac- Eſ.53.7.
kerheydt/de ſlangh met voorſichtigheydt; maer de natuerlijcke menſch overtreft alle dieren in booſheydt. Hy De menſch overtreft alle dieren in booſheydt.
is onbarmhertiger als een wolf/argliſtigher als een vos / hooveerdigher als een Pauw/ gulſiger als een verc- Luc.13.32 Mat.3.7.
ken/vergiftiger als een adder/grim- 2.Tim.4.17.
migher als een beer. Gelijck dan de Heere Chriſtus ſelver Herodem een vos noemt. Joannes de Dooper den Phariſeen adderen-geſlacht. Paulus noemt Neronem een leeuw / ja de booſheyt en ondeugt diemen in eenig dier byſonder vindt/die vintmen alle Aller dierē booſe aert indē menſchen.
in een natuerlijck Menſch / ſoo dat Paulus wel te recht des menſchen lijf een lichaem der ſondē noemt/ 't welck Rom.6.6.
met veel ſonden behangen en vervult is. Voorts iſſer geen dier ſoo boos/of 't is noch ergens goet toe. De vos en Gen.6.5.
wolf tot pelſ-rocken/en alſoo voorts. Maer ey lieve ſiet toch/ wat iſſer van natueren goeds aen den menſch/ daer al het dichten en pogen des menſchelijcken herts boos is vander jeught aen te allen tijden? 't Vernuft ghebruyckt hy om te bedrieghen / 't Lichaem tot hoveerdy en onkuyſchheyt / en hy is inwendigh en uytwendigh verdorven. Want alle zijn leden zijn
wapenen der ongerechtigheyt. 7. Be- Rom.6.13.
ſchrijft Gods Woord niet ſonder oorſaeck onſe verdorven natuer ſo ſchrickelijck / ende ſtelt ons onſe Conterfeytſel voor de ooghen: Daer is nie- Pſal.14.
mant rechtveerdigh / oock niet een. Rom.3.
Daer is niemandt die nae Godt

vraeght. Sy zijn alle afgeweken / en al te samen onnut ghewordeu. Daer is niemandt die goed doet / oock niet een. Haer kele is een open graf / met hare tonghen huychelen sy. Adder-vergift is onder hare lippen. Haer mondt is vol vloeckens en bitterheydts. In hare weghen is niet dan vernielingh en herten-leedt / ende den Weg des vreeds weten sy niet. Haere voeten zijn snel om bloedt te storten. Daer is gheen vreese Gods voor haere oogen. Siet dat ist beeldt eens natuerlijcken menschs/ desen gruwel is allen Menschen van natueren aengeboren. Seght my nu / hoe kan een Mensch dat Rijcke Gods sien/als hy soodanigh blijft / als hy niet op een nieuw gebore wert? Daerom beveelt ons Sinte Paulus/seggende: Wordt vernieuwt inden geest uws gemoeds/ treckt den ouden Mensch met zijn begeerlijckheden uyt/en treckt den nieuwen Mensch aen / die nae Godt geschapen is / in ware gerechtigheydt en heyligheydt: Jae hy seydt: Ghy hebt Christum alsoo niet geleert / ist dat ghy anders weet / dat in Christo een oprecht leve is. Item/die Christi eygen zijn/die cruycigen haer vleysch met de lusten en begeerlijckhede. Och lieve Godt / hooren wy Christo niet toe/ als wy in sulcken sondelijcken leven blijven/ en de leden der boosheydt niet dooden? Soo kant immers niet anders zijn/ dan dat sulcke lieden den Duyvel moeten toe behooren / en sullen volgens dien het Rijck Gods niet be-erven. Wy moeten een nieuwe Creatuer worden in Christo / sullen wy voor God bestaen. Want in Christo gelt noch voorhuyd noch besnijding/ of eenig aensien der Christenen/maer een nieuwe creatuer. Daerom moet dit onse grootste en ernstigste sorghe wesen/ hoe wy daghelijcx de sonde in onsen sterflijcken lichaem sullen mogen dempen / dat wy Christum mogen toe behooren / en niet den Sathan / hoe Gods Woordt in ons mach geschieden en levendigh werden / hoe ons leven Godt mach behaghen / dat wy immers Gods genade moghen behouden/ en vaten zijner barmhertigheydt zijn en niet zijnes toorns. Dit is nu de oorsaeck/ waerom David soo hertelijck hem een Heyligh leven wenscht / dat hy Godts Woordt mach houden / gelijck hy seyt: Ick roep van gantscher herte verhoort my God/dat ick uwe Rechten houde. Wy moeten om een Heyligh leven bidden. Want de Bekeeringh komt van boven. Heelt my Heere/soo word ick heel/bekeert my/ soo word ick bekeert / helpt my/ soo word ick geholpen / want ghy zijt mijn roem. Daerom seydt hy voorder: Ick roep tot u/ helpt my dat ick uwe ghetuyghenissen houde. Godt moet voorwaer ons helpen ende stercken / want de sond en des Duyvels rijck is anders al te machtigh in de menschen. Voort sullen wy 't aen onsen vleesch niet feylen laten / om de luyheyt en sorghloosheydt ons uyt de ooghen te wasschen / gelijck hy voorder seyt: Ick kome vroeg en schreye/ op u Woordt hope ick. Ick wake vroeg op dat ick spreke van u Woort. Daer van staet een schoone spreuck inden Propheet die aen-merckens weerdig is: De Heer weckt my alle morghen/hy weckt my het oore/dat ick hoore als een leer jonger. En ick slape / doch mijn hert waeckt / en hoort de stem mijns vriendts / die aenklopt/etc. Met dese woorden worden wy oock indaghtigh gemaeckt vande vaderlijcke voorsorg en vriendelijckheydt des vriendelijcken en genadighen Godts / hoe geern dat hy met de Menschen om gaet/ met haer handelt ende wandelt / met haer spreeckt/

Marginalia: 't Natuerlijcke beeld van een Mensch. — Eph. 4. Col. 3. — Eph. 4. 20, 21. — Gal. 5. 24. — Col. 3. 5. — 2. Cor. 5. 17. — Gal. 3. 15. — d' Hooghste sorgh der Christenen. — Rom. 6. 12 — Psal. 119. 147. — Jer. 17. 14. 31. 18 — Wy sullen altijt waeker zijn. — Luc. 21. 36 — Psal. 119. 14. 6. — Esai. 50. 4. — Cantica hooge Liet 5. 2.

spreeckt / haer onderwijst en leert / daerom hy ons zijn Soon tot een Leer-meester/tot een Hemelsch Leeraer en Meester verordineert heeft. Dit is ons sijn voor gebeeldt in dat schoon Exempel ende voorschrift / daer dat Kindt JESUS in den Tempel te Jerusalem leert. Dit is niet gheschiedt om de Joodsche Tempel alleen/ die nu verdestrueert is / maer het is geschiedt ten eersten om het Geestelijck Jerusalem/ 'twelck is de Heylighe Christelijcke Kerck / daer wil hy alleen Leeraer zijn door zijn Woordt en Geest / en dan om des tempels wille van onse herten / daer in wil hy oock leeren / troosten / verlichten/ heylighen/ bidden/vraghen/ antwoorden/ en spreken door heylige gedachten en hertelijcke aendacht/ en dat is zijn Leer-Ampt in onse herten. Daerom hy gantsch troostelijck spreeckt tot zijn moeder : wat ist dat ghy my gesocht hebt? Weet ghy niet dat ick zijn moet in't geene dat mijns Vaders is/ dat is/ in veroepingh en dat Ampt / 'twelck my mijn Vader bevolen heeft? Sulcken Ampt heeft hy als noch / en volbrenght het noch aende rechter hant Godts / als onse eenighe Hooghe-Priester. Doch hy bedient het op der aerden door zijn Woort / daer door hy oock inwendigh in onse herten predickt door den Heylighen Geest/ ende de genadighe verlichtinghe / sonder de welcke de uytterlijcke Predicatie krachteloos en onvruchtbaer is / gelijck Paulus seydt: Ick heb geplant/ Apollo heeft nat gemaeckt / maer Godt heeft den wasdom daer toe gegheven. Soo is nu die daer plant en nat maeckt niet / maer Godt die den wasdom geeft.

Matth. 1. 17. 5. Luc. 2. 46. 49.

Christus leert in de tempel onses herten.

N. 1. Cor. 3. 6. 7.

Dat VI. Capittel.

Inde Vereeniging met Christo door 't Gheloove bestaet des Menschen volmaecktheydt ende salighheydt/ daer toe dat de mensch niet doen kan/ maer verhindert hem veel meer aen Gods genade door zijn boose wil: Maer Christus doet het alleen in ons.

Ioan. 15. 5.

Sonder my kont ghy niet doen.

GELYCK als de mensch door den afval van Godt/ dat is/ door eyghen liefde en eyghen eer van Godt afgescheyden is / en zijn aengheschapen volmaecktheydt heeft verlooren : Alsoo moet hy door de vereeniging met God wederom tot zijn volmaeckte rust en salighheydt komen. Want des menschen volmaecktheydt staet in de vereenigingh met Godt. Daerom moeste Gods Soon mensch werden / op dat de menschelijcke natuer wederom met God vereenight worde / ende alsoo weder tot hare volmaecktheydt ghebracht werde. Want gelijck als de godlijcke en menschelijcke natuer in Christo persoonlijck vereenight is : Alsoo moeten wy alle met Christo door 't Geloof uyt ghenade vereenight worden / op dat de diepe verdorventheyt onser sondelijcker natuere verbetert werde / als met het hooghste eeuwige goed. Daerom seyt de Soon Gods : Ick wil my met u verlooven in eeuwigheyt/in genade en barmhertigheyt. Want onse natuere dewijlse met een oneyndelijck quaet der sonden vergift en verdorven was/ soo konde die niet weder opgerecht en verbetert werden/dan met het hooghste goet/'twelck God selver is. En gelijck

Oorsaeck der menschwerdingh Christi.

Hos. 2. 18. d' Oprechtingh der verdorven nature.

Vereeniging Christi met zijn geloovige leden. nu de vereenigingh der Godlijcker eñ menschelijcker natuer in Christo eeuwich is/onscheydelijck/en on-ophoudelijck / dat oock de doodt desen bandt der vereenigingh der natueren in Christo niet heeft konnen scheyden noch verbreken: alsoo moet Christus onse Hooft in ons zijne geloovighe leden alsoo vereenight werden/dat ons noch leven noch doot van CHRISTO kan scheyden. Daerom seyd de Propheet HOSEAS in de Persoon Christi: Ick wil my met u verlooven in eeuwigheydt. Sulcke vereenigingh moet noodtwendigh geschieden door 't Geloove/ dewijl de sonden ons ende onsen Godt van elkander scheyden / anders blijven wy buyten God/ sonder God/ sonder leven/ sonder saligheydt/ soo Christus niet in ons leeft/ woont/ ende is door 't Geloove. Wy konnen oock anders niet goets doen / soo het Christus niet in ons werckt / gelijck Paulus seydt: niet ick maer Gods genade in my. En sonder my kond ghy niet doen / 't welck hy door een schoone gelijckenis verklaert/ genomen vande Wijn-rancke en Wijnstock. Soo blijft alles wat wy goeds doen / Godes alleen/ al wat wy uyt rechten dat hebt ghy ons ghegeven. Ick wil zijn als een groene Denne / aen my salmen uwe vrucht vinden. Siet daer nu/ lieve mensch/wat ghy zijt/ ende wat ghy vermooght. Wat hebt ghy tot uwe weder-oprechting en tot Vernieuwingh van uwe verdorven natuer konnen doen? Gantsch niet. Gelijck als ghy tot uwe lichamelijcke Gebooorte niet hebt konnen doen / noch u selven scheppen / alsoo kont ghy oock niet tot uwe Nieuwe Gebooorte doen. Ghy hebt u wel konnen verderven / verliesen en dooden: Maer ghy hebt u niet konnen vernieuwen / weder brenghen / hee'en / rechtveerdigh en levendigh maken.

Esa. 59.2. Christus moet in ons zijnen leven.

1.Cor. 15. 10. Al wat wy goeds doë is Godes. Joan 15.5 Esai26.12

Hosa 14.9

Wat hebt ghy daer toe konnen doen/ dat Godt is Mensch gheworden? Gantsch niet. Also hebt ghy u alsins niet toe te rekenen / oft uwe krachten yet wat toe te schrijven. Jae hoe een Mensch zijn eygen wil / krachten en vermoghen meer toe schrijft/ hoe hy hem selven meerder hindert aen de ghenade Godts / en aende vernieuwing zijner verdorven nature. Daerom moet ghy alle uwe eyghen krachten en vermoghen gantsch af sterven/ u eyghen wijsheydt/ u eyghen wil/ u eyghen liefde / en ghy moet Godt alleen alles in u laten wercken/ jae daer moet niets in u zijn dat Godts wil en werck in u verhindert / of den selven weder-streeft. En soo langh ghy dat niet doen wilt / en niet by u is een bloot puer lijden/ also dat Godt alles alleen in u doet en werckt/ en dat ghy hem en zijn werck en wil in u lijdet / soo langh verhindert ghy Godt / dat hy hem met u ziele niet kan vereenighen / zijn Beeldt in u vernieuwen / en u verdorven natuer verbeteren. Want eygen wil/ eygen liefd / eygen eer/ eyghen wijsheydt/ en al wat ghy u selven toe schrijft / dat verhindert Godt / dat hy niet alles alleen in u sonder verhinderingh wercken kan. Want des Menschen wil verderft den Mensch altoos meer en meer. Daer van seydt Bonaventura: De volmaecktheydt der Christelijcker Religie bestaet inde versakinghe van eyghen wille. En Augustinus: Ist dat Godt lief-hebben des menschen Hooghste goet is, soo moet des Menschen hooghste verderven zijn, hem selven liefhebben. Die selfde: Ist dat dit de eyghenschap des goedts is, dat het hem uyt breydet ende den anderen mede deelt, soo moet die eyghen liefde niet dan een groot quaedt zijn, die hare en ander lieden goederen en gaven tot hem selven alleen treckt, en niemandt yet van de selve mede deelt. N.

Dë mensch hindert he veel meer door zijn eygë krachte aen zijn saligheydt

Ghy moet Godt gantsch ge latenstaen ende gelatentheydt leeren.

't Welck

't Welck oock Seneca een Wijs Man verstaen heeft/daer hy seydt: Soo veel sult ghy aen deught toe nemen, als ghy aen u eyghen wil sult af nemen. Die selve: Soo ghy van u selven niet uyt gaet, soo sult ghy tot Godt, die boven u is, niet ingaen. De eyghen wil is niet anders dan den afval van Godt. En die selve val is wel licht en lustigh / maer de weder oprechtingh suer/bitter en swaer / ja voor alle Creaturen onmogelijck. Want de Mensch kan van hem selven niet weder op staen / en vermach niet hem selven te helpen noch met wille noch met wercken. De wil is gevangen/ de wercken zijn doodt. Christus moet dan alleen helpen in 't begin / midden ende Eynde. Hy wijst u/ jae hy geeft twee middelen: De Wet en het Euangelium/ bekeeringh en vergeving der sonden. Door de Wet moet ghy eerst met Christo sterven / door waer' berouw en leedt uwen wille op-offeren / in u selven te niet werden / ende u Christo alleen overgheven. Alsdan komt de genade Gods / en de vergevingh der sondē door't Euangelium/en maeckt dese doode levendigh door't Geloove. Aldus kan niemandt door eyghen kracht en vermoghen bekeert worden of op staen. Want men moet voor seker hem selven haten / verlochenen / verliesen/ in hem selven tot niet worden en sterven / op God alleen hopen en wachten/ en op zijn genaede alleen leven. Maer sulck haten/en versaken zijns selfs/en geestelijck sterven/ staet oock niet in onse wil en vermogen/ anders stont het in den loopenden eñ willendē/en niet inden ontfermenden God / maer nu gaet het niet nae yemandts willen en loopen maer nae Gods ontfermen. Daerom moet Godt selver sulcks alles in ons wercken door zijn godlijcke genade en de kracht zijns Geests. En aldus blijft onse Rechtveerdigmakingh alleen in Gods Hant / als een werck en gave Gods / en niet in de macht der creaturen. Want wat ons aengaet so zijn wy selve onse arghste eñ grootste vyanden / en mogen wel bidden dat ons Godt van ons selven verlosse / ons gantsch en gaer beneme wat onse is / en geve ons wat zijn is. Want uyt eygen krachten konnen wy niet goets doen/ soo het God selfs door zijn genade / oock na de bekeeringh/ niet in ons werckt. Hy is de Liefde eñ moet die in ons wercken / hy is de barmhertigheydt / en moetse in ons wercken/ en also voort van alle goeden die wy doen sullen. Soo helpt nu Christus hier alleen/menschē hulp is hier niet nut. Doch so diep als de Mensch in Adam is gevallen en verdorven/so hoogh ende noch veel hooger is hy in Christo weder verhooght / en weder goet gemaeckt / gelijck in't elfde Capittel hier na volght.

Margin notes: De weder oprechting is swaer. — Rom.9.16 God alleē maect ons tot de genade bequaem. — Onse rec't veerdighmaking is een werck Godts.

Dat VII. Capittel.

Om de Bekeeringh recht te verstaen/ is noodigh te weten/ het onderschepdt des Ouden en Nieuwen Menschs / ofte hoe Adam in sterven ende Christus in ons leven sal/ofte hoe de Oude mensch in ons sterven ende de Nieuwe leven sal.

Rom. 6. 6.

Wetende dat onse Oude Mensch met Christo gekruyst is, op dat het lichaem der sonde ophoude, dat wy voortaen de sonde niet meer dienen.

EEN ygelijck Christen is tweevoudig / ende worden in hem tweederleye teghen elck ander strijdige Menschen met hare vruchten bevonden / gelijck uyt dese navolgende tegenstellingh te sien is:

Adam.	Christus.
d'Oude Mensch.	De Nieuwe Mensch.
d'Uytterlijcke mensch.	D'innerlijcke Mensch.
d'Oude gheboorte.	De Nieuwe Geboort.
Vleysch.	Gheest.
Natuer.	Ghenade.
Vernuft.	Gheloove.
Duysternis.	Licht.
Boom des doodts.	Boom des levens.
Quade vruchten.	Goede vruchten.
Sonde.	Gerechtigheydt.
Verdoemenis.	Saligheydt.
Doodt.	Leven.
Oude Ierusalem.	Nieuw Ierusalem.
'tRijck des Duyvels.	'tRijcke Gods.
't Slanghen-zaedt.	Gods zaedt.
Natuerlijcke Mensch.	Geestelijck Mensch.
Aerdsche beeldt.	Hemelsche Beeldt.

Dit beeuyght eerstelijck de Heylige Schrift / daer na de bevindingh. De Heylighe Schrift leert veelvoudigh van den ouden en nieuwen van den innerlijcken ende uytterlijcken mensch Eph.4. Col.3. 2.Cor.4. Item dat de Geest Godts in ons zy Rom.8. 1.Cor.3. ende 6. 2.Cor.1. eñ 5. Eph.1. Item dat Christus in ons zy. Gal.2. 2.Corint.13. Ten anderen betuycht sulcks de bevindingh / namelijck de kamp des vleyschs en gheests / oock in de Heyligen Rom.7. Eñ de vruchten des vleyschs ende geests Gal. 5. Der halven is hier aen in't minste niet te twijfelen / veel minder dat by de Christenen daer van eenighe twist sal zijn. Want dit ist Fondament vande gantsche Schrift / eñ de rechte kennis des menschen. Hier op is de bekeeringh gegrondt / dat Adam in ons sterven en Christus in ons leven moet. Want wanneer Adam in ons sterft / so sterft en gaet met een te niet al wat uyt Adam is / den oudē mensch de uyterlijcke mensch / de Oude gheboorte / 't vleysch / de nature / 't vernuft / de duysternis / de boom des doodts / de quade vruchten / de sonde / de doodt / verdoemenis / 't Slanghen-zaedt / de natuerlijcke mensch / 't aerdsche beeld / 't Oude Ierusalem / 't Rijck des duyvels.

Waer in de ware kennis des menschen ende 'tfondamēt der bekeering staet.

Maer als Adam in ons leeft / soo leeft en heerscht in den mensch den ouden mensch / d'oude gheboorte / 't vleysch / de natuer / 't vernuft / de duysternis / de boom des doodts / de quade vruchten / de sonde / dat Oude Ierusalem / en 't Rijck des Duyvels. Dit behoort alles tot de verdoemenis / ende onder de eeuwighe vloeck.

Dat leven Adams in ons.

Maer leeft Christus in ons / soo leeft en heerscht in ons de Nieuwe Mensch / d'inwendighe menscheydt / de Nieuwe Gheboorte / de Geest / genade / Geloove / 't Licht / de Boom des Levens / de goede vruchten / de gerechtigheydt / 't Leven / de saligheydt / Gods zaedt / de geestelijcke mensch / 't Hemelsche Beeld / 't Nieuwe Ierusalem / en 't Rijck Gods. Dit behoort alles onder den zegen / en tot de saligheydt. Daer heeft nu een yder mensch genoegh met hem selven te doen terwijl hy leeft / dat hy den Ouden Adam niet laet in hem leven eñ heerschen / maer den Nieuwen Adam / welck is Christus.

Christi leven in ons.

Hier

2.Cor.13. 5. Hier geldt waken / vasten / bidden / kampen / strijden / en gelijck Paulus seyt / hem selven beproeven en ondersoecken / of Christus in ons zy / ja dat Phil.2.12. wy met vrees en beven wercken / dat Matth.7 13. wy saligh werden / ja dat wy door de enghe poorte ingaen / en den smallen wegh in Christo wandelen / 't welck is hem selven haten / verlochenen / versaken al 't geen datmen heeft / en de sond afstervē / 't welck niet met een lachende mondt en een sacht vleyschelijck leven toe gaet / ghelijck de teere heyligen meynen / maer met inwendige treurigheyt / berouw en leet / met inwendig schreyen en weenen / gelijck Gal.5.24. 2.20. de 6. 38. en andere Boet-psalmen betuygen / 't welck Paulus noemt het vleysch kruycigen met zijn lusten en begeerlijckheden. Als dit geschiet / soo leeft CHRISTUS in u / en gy in Christo / so heerscht en triumpheert Christus 1.Joan.5. 4.2.15. in u door 't Geloove. Daerom seydt Joannes: 't Geloof is de overwinningh / die de werelt overwint. Maer gy moet de werelt niet buyten u / maer in u overwinnen: want de wereldt is niet buyten u / maer in u. Wat is de Werelt anders / dan oogen-lust / vleyschs-lust / en een hoovaerdig leven. Dit is in u; daerom is de werelt in u / soo moet gy die selve in u overwinnen. Dus doende heet ghy en zijt een kint Gods. Want al wat uyt Godt geboren is / overwint de Werelt. 1.Joa.4.5 Eph.5.8. Soo zyt gy een kind des lichts / Joan.10. 27. een lidt Christi; een Tempel des Heyligen Geests / een Schaepken Christi / Mat.12. 33. een goede boom / die uyt hem selven sonder gebodt / sonder Wet / sonder dwangh / met lust / liefd en vreughd goede vruchten voort brenght. Maer leeft gy in Adam / eñ heerscht Adam in u / so zijt ghy geen kint Gods / uyt Godt Nieuw geboren / maer ghy zijt vande werelt overwonnē / en de Vorst deser werelt heerscht in u / door hoverdy / eygen eer / eygen liefd / en ghy zijt een kint des Duyvels. Want dien de Geest Gods leydt / die zijn kinderen Joa.8.44. Gods: Also die de Sathan drijft / die Rom.8.14 zijn kinderen des Sathans / ja leden des Duyvels / kinderen der duysternis / een wooningh der booser geesten / de af-schuwelijcke Babilon vol onreyne afgrijselijcke dieren / ghelijck sulcx Esa.13.21. Apoc.18.2. en Ezech. 8.10. is voor gebeeldt.

In Adam te leven is schrickelijc

Daer de Propheet Ezechiel inden geest indē Tempel te Jerusalem was in gevoert en onder andere tweederleye ghedenckweerdige saken gesien heeft: 1. Allerleye gedaente van kruypende wormē / en afschuwelijcke dieren / en allerleye Af-goden en gruwelen des huys Israels aende wanden gheschildert. 2. Voorts / 't welck noch argher was / tseventigh Mannen van de oudtsten in Israel / de welcke die selve beelden en dieren gheroockt en geoffert hebben. Siet o mensch dat is u Oude Adamsche / veesche / diersche hert afgeschildert.

Een wonderlijcke afbeeldingh ende schildery.

Want wanneer ghy in den Tempel uwes herts gaen sult / soo sult ghy voor eerst sien een groote menighte van afschouwelijcke Dieren / Beelden en Afgoden / de welcke in u Adamsche ghedachten en memorie geschreven en gheschildert zijn. Daer na / 't welck noch argher is / daer sulcke grouwelen wel te recht uyt u hert behooren verdreven te werden / en dat ghy daer over heete tranen soudt weenen / dat ghy een sulcken onreynen huys vol booser wormen zijt / en dat ghy oock door bekeeringh en doodinge des vleyschs die selve soudt verworghen / dat ghy noch die selve lief hebt / haer dient / haer offert / uwen lust hebt inde selve / en bedenckt niet / dat uwe Heere Christus door sulcke gruwelen uyt u hert verdreven wordt / ende gheen plaets in u hebben kan / en dat ghy alsoo

alsoo u selven van't hoochste eeuwighe goedt berooft / van de Heylighe Geest en alle zijne gaven. Ghy treurt/ wanneer ghy wat doet/daer uyt u een groot onheyl ontstaet / of wanneer ghy wat verliest/waerom treurt ghy dan niet / als ghy CHRISTUM uyt u hert verliest en verdrijft / en dat u lijf en ziel een wooningh der booser geesten wordt? Wt dit alles verstaet ghy nu / wat Adam en Christus zy/ hoe die selve beyde in u zijn ende leven / daer toe behoort oock dese kennis: Ten eersten / dat wy van naturen alle te gelijck in Adam zijn/ d'een niet beter dan d'ander. Want wy zijn alle te gelijck gantsch en gaer verdorven / en vergiftight aen lichaem en ziel / gelijck Paulus seyt: Daer is geen onderschept / niet alleen onder Joden en Heydenen / maer oock onder alle menschen. Daer is niemandt onder ons beter voor Godt dan de arghste mensch en quaetdoender. Of schoon de booshept niet by allen uytbreeckt / soo oordeelt Godt nochtans alle menschen nae't herte en de vergiftighe Fonteyn. Daer is oock gheen sonde soo groot / die een mensch van natueren niet soude begaen/ soo hem Godts genaede niet weder hielde. Want van naturen konnen wy niet anders dan sondigen op het alderschrickelijckste. Doch dat wy 't niet doen/ dat hebben wy onse krachtē en kloecsinnighept geen danck te weten / maer de genaede Gods/ die ons voor sonden bewaert. Dit sal ons dienen tot verootmoedinghe en vreese Gods/ dat d'een den anderen niet verachte/ nochte sorghloos zy. 2. Gelijck wy van naturen in Adam alle te gelijck quaet zijn/en datter geen onderschepd is / soo veel de verdorven natuer belanght: alsoo zijn wy oock in Christo te ghelijck goet en vroom ghemaect. Want niemant heeft voor Godt een ander ofte beter gerechtighept dan de ander. Christus is ons aller vromighept / gerechtighept / Heyliging en Verlossing en d'een is niet beter in Christo dan d'ander/gelijck als oock in Adam. Want gelijck als wy alle in Adam van naturen een Mensch en een lichaem zijn / op't hooghste vergiftight en verdorven : alsoo zijn alle geloovigen in Christo een Mensch/ een lichaem op't hooghste geheylight en gereynight / door't Geloove en't Bloedt Christi. Dit is een medecijn teghen de geestelijcke hooverdy / dat hem niemandt voor Godt hoogher en beter houde dan een ander / of hy schoon meer gaven heeft. Want gelijck als de gerechtighept en salighept enckel genade is: soo zijn oock alle gaven enckel genade/ en een vreemt goet. Bekent nu desen gront der genaden Godts / soo sal u die genade niet toe laten stout te zijn/of op geblasen maken/maer sal u geestelijck arm maecken / en sult u selven in uwe armoed en ellend recht kennen / en Christum inde groote rijckdom zijner genade boven alle Menschen.

In Adam zijn wy alle te gelijc boos sonder onderschept.

Rom. 3. 22

Jere. 13. 23.

Gen. 20. 6

De genade maect niet stout maer verootmoedight.

Dat VIII. Capittel.

Hoe vriendelijck dat God ons tot bekeeringh lockt/ende waerom de bekeering niet te versuymen is.

Luc. 15. 10.

Alsoo segh ick u, sal daer blijdschap zijn voor de Enghelen Gods, over een sondaer die hem bekeert.

DIE getrouwe en genadighe God heeft ons de bekeering en ware Boetveerdighepdt des Menschen op menigerley wijse en aert in zijn Woordt voorgebeeld/

Act. 26. 18. gebeelt/ om onse harde en stenige herten daer door te bemorwen en van de werelt/ van ons selven/ vande Satan tot God bekeeren. Maer onder anderen zijn die twee gelijckenissen Luc. 15. van't verloozen Schaepjen ende vande verloozen Soon / so troostelijck en 't hert so brekende/ datse niet wel sonder tranen grondigh ende innighlijck konnen betracht worden. Want de Heere Jesus schildert ons daer in drieederleye herten. (Driederleye herten.) 1. Dat onbekeerde herte des Sondaers. 2. Het rouwdraghende hert des boetveerdigen Sondaers. 3. Dat ontfermende Vaderlijcke hert Gods. Dat onbekeerde hert des Sondaers schildert hy af in't beeldt een qualijck bedachten soons/ die zijn goed en erfdeel door-bracht/ en eyndelijck begon ghebreck te lijden (Luc. 15. 11) en met de verckens draf te eten. Het welck niet anders bedupt dan ons onberaden kinderen/ en sondige menschen / die ons Hemelsche Erf-goed door de sonde verlozen hadden/ namelijck de gerechtigheydt/ heyligheydt/ onschuldigheyt en dat schoone Beeld Godts / nae't welck wy geschapen waren / daer door wy in die swaere dienstbaerheydt der sonde/ des Duyvels en doods geraeckt zijn. (Afbeelding des verlozen Menschs) En konnen in aller menschen wercken en wetten/ die door den draf bedupt worden/ noch rust / noch hulp of troost vinden / maer moeten van weghen een eeuwige hongher sterven / soo wy niet een achter dencken krijghen aen de genaede des Vaders. 2. Dat rouwighe boetveerdighe hert heeft hy in dese woorden af-geschildert/ doe quam hy tot hem selven ende sprack: Hoe veel huerlinghen heeft mijn Vader/ die van broodt de volheydt hebben/ en ick vergae van hongher. Ick wil my op-maecken en tot mijn Vader gaen / en tot hem seggen: Vader / ick heb ghesondicht inden Hemel en ('t Beeltder bekeering.) (Luc. 15. 17 18.)

voor u. In dese woorden is de bekeeringh heerlijck afgeschildert. 1. De Verslagentheyt, dat is / die godlijcke droeffenis: Hy sloegh in hem selven/ hy overdacht zijn ellend / dat hy upt een kint Godts een vee en vuyldreckig vercken geworden was/ aerdsch/ veesch / diersch en beestelijck. Doch hy wordt indachtigh zijns oorsprongs / van waer hy was gekomen. Hy dacht om zijn Vader/ en het rouwde hem / dat hy dien verlaten had/ bekende zijn sonde en sprack: Vader ick heb gesondight in den Hemel en voor u. Ick heb Godt en de menschen beledigt. Hy bekent oock zijne onweerdigheyt : Ick ben niet weerdigh dat ick u Soon heete. 2. Het Geloof, als het tweede deel der bekeering/ is daer in af geschildert / dat hy hem op maeckt en tot zijn Vader gaet/ en heeft die toeversicht/ als hem den Vader niet voor een Soon wilde aen nemen / so soud hy hem voor gewis voor een knecht en huerlingh houden. Want hy seyde: Ick ben niet weerdigh / dat ick u Soon heete / maeckt my tot uwen huerling. En hy hoopt voor seker dat de Vader hem sulcks niet sal ontseghen/ maer upt genade over hem ontfermen. 3. 't Vaders hert is aldus ('t Vaderlijcke hert.) uptgebeeldt: 1. Als hy noch verre van daer was sagh hem zijn Vader. Och de genaedighe ooghen des Vaders / hoe sien sy nae de verlozen kinderen! (Psal. 79. 8. Esai. 30. 18. Psal. 32. 4.) Dit is de voor-komende en voor-loopende genade. 2. 't Jammerde hem. Dit is/ de verwachtende genaede: 3 Hy loopt en valt hem om den hals. Dit is de op-nemende genaede. 4. Hy kust hem. Dit is de troostende genade. 5. Brenght hier dat beste kleedt / dat is/ Christus en zijn gherechtigheydt. Dit is de Rechtveerdig makende genade. Een ring aen zijn hant/ is den Heylighen Geest/ de Trouw- (Esai. 65. 16. 17. Esa. 61. 10 Psal. 103. 4 Rom. 8. 15 Gal. 4. 6. Eph. 1. 13)

Phil.1.27. 1.Pet.1.5. Pſa.84.11 63.3.

ringh / den ringh der kindſchap / is / de vertrouwende genade. 6. Schoenē aen zijn voeten / dat is een nieuwe heylighe wandelingh in Chriſto door den Heyligen Geeſt ende Gods kracht ende macht. Dit is / de onderhoudende genade. 7. Brengt hier dat gemeeſte kalf. etc. De maeltijdt en blijſchap der Engelen / dit is / de levendighmakende / blijdtmakende ende kroonende genade. Hoe konde Godt ons vriendelijcker tot bekeeringh locken? Wy willen dan noch de voornaemſte oorſaken betrachten / die ons tot bekeeringh ſullen bewegen. Ende die ſelve zijn voornamelijck ſeven: 1. De groote barmhertigheydt Gods. 2. Chriſti vriendelijckheydt en dierbare verdienſt. 3. De ſchrickelijcke ſtraf ende dreyginghe. 4. De Doodt. 5. Laetſte Oordeel. 6. De helle. 7. De eeuwighe vreugd.

Eſa.65.13 14.66.10. Seven bewegheende oorſakē tot boetveerdigheyt.

1. Gods barmhertigheydt.

DEut.4.29. Wanneer ghy den Heere uwen Godt ſoecken ſult / ſo ſult ghy hem vinden / ſoo ghy hem van gantſcher herten en van gantſcher zielen ſoeckt. 30. Wanneer ghy beanghſt ſult zijn / en u alle deſe dinghen inde laetſte dagen ſullen treffen / ſoo ſult ghy u bekeeren tot den Heere uwen Godt / en zijn ſtemme gehoorſamen. 31. Want de Heer uwe Godt is een barmhertig God / hy ſal u niet verlaten noch verderven: Hy ſal oock niet vergeten des verbonds dat hy uwen vaderen gheſworen heeft. Och dit genadighe Vaders hert behoort ons billijck tot bekeeringh te locken. Onſe ſonden konnen ſo veel niet zijn / of daer is veel meer ghenade by den Heere / ghelijck de Pſalm ſeyt: By den Heer is genade en veele vergheving he by hem. En hy ſal Iſrael verloſſen uyt alle zijne ſonden. De ſonde kan ſo groot niet zijn / of Gods barmhertigheydt is noch grooter. Verdelgt mijne ſonden na uwe groote barmhertigheydt. Onſe ſonden konnen ſoo grouwelijck niet zijn / of Godt kanſe ſnee-wit maeckē. Wanneer uwe ſondē alreede bloet-root waren / ſo ſullen ſy ſneewit werden. Beſprengt my met Yſop / dat ick reyn werde / waſcht my dat ick ſnee-wit worde. Onſe ſonden konnen ſoo menigherley niet zijn / of de rijckdom der genaede Gods is noch overvloediger. Want hy is barmhertigh / genadigh / geduldigh / van grooter genade en trouwe / en vergheeſt de overtredingh / miſdaet / en ſonde. Onſe ſonden konnen ſo machtigh en ſterck niet zijn / of Godt kanſe dempē en inde diepte des zees werpen / gelijck als Pharao met alle zijn heyr. Onſe ſonden konnen ſoo ſchadelijck en vergiftig niet zijn / of Godt kanſe heelen. Wanneer hem de godlooſe bekeert / ſo ſalt hem niet ſchaden / dat hy godloos is geweeſt.

Hert trooſtelijcke beloftenis.

Pſal.130.7

De groote der ſonde.

Pſal.51.3.

De gruwelijckheydt der ſonde. Eſai.1.18.

Menigerleye ſondē. Pſal.51.9.

Rom.5.20 Exod.34.6

Mich.7.19.

De ſterckte der ſonden.

Vergiftigheydt der ſonden. Ezech.18.21.22.

2. Chriſti vriendelijckheyt.

HOe vriendelijck dat oock onſe Heere JESUS CHRISTUS de ſondaers in genaden op genomen heeft / dat betuyght hy: Die geſont zijn behoeven geen Medecijn-meeſter / maer die kranck zijn. 13. Ick ben gekomen de ſondaers te roepen tot bekeeringhe / en niet de rechtveerdighe. En de Soon des Menſchen is gekomen te ſoecken en ſaligh te maecken dat verloren was. Van deſe geluckſalige vriendelijckheydt hebben de Prophetē geprophetee rt. Wee u Herders ghy die dat verloren niet ſoeckt / maer hard en ſtrengh over haer heerſchet. Mijn ſchapen zijn verſtropt / als die geen Herder hebben. Siet ick wil my mijner kudde ſelfs aen nemē / en haer ſoecken / gelijck een Herder zijne

Mat.9.12

Luc.19.10 Chriſti genade-rijcke vriendelijckheydt nood u tot bekeering. Ezech.34.2.4.5.11.

'ne schapen soeckt/ als sy vande kudde verstropt zijn/ ick wil 'tverlozen soecken / en 'tverdwaelde weder brengen/ 't verwonde heelen/ ende des swacken waer-nemen. Hy sal zijne kudden weyden als een Herder; hy sal de lammeren in zijne armen vergaderen / en in zijn schoot dragen. 2. Maer Christi vriendelijckheyt lockt u niet alleen tot bekeeringh/ maer oock zijn hertelijcke treurigheydt en zijne heyligh vergoten Bloedt roepter u toe. Bedenckt hoe dat hy zijn leven niet heeft ghegeven voor den Hemel / noch voor de aerde/ maer voor uwe ziele/ en ghy wilt moed-willens door u onboetveerdigheyt desen edelen schat verliesen. Bedenckt dat gy met geen ander rantzoen-gelt hebt konnen verlost werden / dan door het Bloedt Christi/ waerom wilt ghy u desen hooghsten ende diersten betaling doen verliesen. 3. Bedenckt doch / waer van dat de Heere Christus u verlost heeft/ naemelijck vanden Duyvel / en vande arghe boose wereldt/ van uwe sonden/ dus hebt ghy noch lust den Duyvel altoos voorder te dienen? Bedenckt doch/ dat u Christi verdienst sonder bekeeringh niet nut is? Jae dat ghy Christi Bloedt met voeten treedt / ende den Geest der genaeden versmaedt. 5. Bedenckt hoe suer dat ghy uwen Verlosser ghewor den zijt/ hoe hy geweent / getreurt / gebeeft/ vertsaegt heeft / hoe schrickelijck hy om uwer sonden wille verwondet is/ hoe hy een worm en vloeck aenden cruyce ghewor den is. O seer droevigh schouspel, en erbarmelijcke spiegel der boetveerdigheydt.

Esa. 40. 11

Christi bloet roept u tot bekeeringh.

Hebr. 10, 29.

Esa. 53. 5. Psal. 22. 7.

3. De dreyginghe der tijdelijcker straffe.

PSalm. 7. 12. Godt is een rechtRichter / en een Godt die dagelijcks dreyght / wilmen hem niet bekeeren/ so heeft hy zijn sweert gewet/ zijn boghe gespannen / en mickt. En heeft daer op geleydt doodelijck geschut: zijne pijlē heeft hy toegericht te verderven. Want den toorn en wraecke Gods kan gheen Mensch ontvlieden. Wanneer sy al schoon inden Hemel voeren soo wil ickse doch daer af stootē. En of sy haer schoon verbergden inden grondt der zee / soo wil ick doch den slanghen bevelen / dat syse aldaer steken sullen.

Siet de ooghen des Heeren sien op een sondigh Koninghrijck / dat ick het vandē Aerdbodem verdelge. Haer bloedt sal vergoten werden als stof/ ende haer lijf sal werden als dreck. Want haer silver en gout salse niet verlossen aenden dage mijns toorns/ maer dat gantsche landt sal door 't vyer mijns yvers verteert worden. Sulcke schrickelijcke dreygementen sullen ons tot bekeeringh drijven. Bekeeringh wendet groote land-straffen af / ja de ondergangh eens volcx/ stadts ende lands/ ghelijck te Ninive. Gantsch haest spreeck ick teghen een volck / dat ick het uyt roepen en verdelgen wil. Maer so het hem bekeert/ soo sal my oock berouwen de straffe.

Amos. 9. 2

Deut. 32. 41.

Zeph. 1. 17

Gods toorn een verteerend vier.

Jer. 18. 7.

4. De Doodt.

DAerom heeft Godt de ure des doodts verborgen/ op dat wy dagelijcx en alle uren boete souden doē en elcke ure voor de laetste souden houdē. 'tGantsche leven des Menschen is hem tot Bekeeringhe ghegheven, seyt Bernardus. En het is niet anders dan een daghelijcks cruys en pijn/ een daghelijcx straf en cruys, ghelijck inden 38. Psalm vers. 18. Siet ick ben tot lijden ghemaeckt en mijn smert is alle morghen daer. Godt heeft u zijn ghenade belooft / maer den dagh

Waerom Godde ure des doots verborgen heeft.

Wat het leven des mēschen zy.

van morghen heeft hy u niet toe gesepdt. Het is den Mensch eens op gelepdt te sterven / ende daer naer het
Heb. 9.27. oordeel. Bedenckt het eynde / soo sult
Syr. 7.40. ghy nimmermeer sondighen. Want gelijck u God vindt / soo sal hy u oordeelen. Daerom sult ghy in u leven alsoo zijn / als ghy wenscht te zijn in u doodt. Bedenckt waer die zijn / die voor weynigh jaren in vleyschelijcke lusten en vreughden geleeft hebben.
Apoc. 18.4 Nu zijnse aen haer plaetse en verwachten het laetste oordeel. Daerom gaet uyt van haer mijn volck / dat ghy harer sonden niet deelachtigh wordt / op dat ghy niet wat ontfangt van haere plaghen.

5. Dat laetste Oordeel.

WAnt na de doodt sal geen tijt of plaetse wesen ter bekeeringh. Want hier wort het leven verloren of behouden voor eeuwigh. De boetveerdighen komen niet in't oordeel: Maer over de onboetveerdighen sal dat schrickelijcke oordeel gaen: Gaet wech / ghy vervloeckte / Nu ist den dagh der salighept / namaels den dag des oordeels. Huyden / huyden / so ghy zijn stem hoort / soo verstockt u herte niet. 11. Dat ick niet sweere in mijnē toorn / sy sullen nimmermeer tot mijner ruste comen. Wy moetē alle geopenbaert worden voor den Richterstoel onses Heeren JESU CHRISTI, op dat een yegelijck ontfange / gelijck hy by levens lijve gehandelt heeft / het zy goedt ofte quaet. Maer den boetveerdigen worden hare sonden toe gedeckt en gantsch vergeten. Bekent gyse dan, op datse God vergeve en verghete.

(Margin: De Rechter staet voor de deure. Jac. 5.9. Math. 25 41. 2. Cor. 6.2. Psal. 95.8. Heb. 3.11. 2 Cor. 5.10 Psal. 32.1. Eze. 33.16)

6. Eeuwighe Helsche pijn.

DAer sal alle Gods barmhertighept ophouden / en 'tsal toegaen: Gedenckt Soon / dat ghy u goedt ontfangen hebt in uwen leven. Maer nu leeft ghy niet meer / maer ghy zijt eeuwigh doodt / en Godt eeuwigh afgestorven. Wt der hellen is geen verlossingh. Hoe kan dien mensch eenigh goedt gebeuren / of eenighe troost / die eeuwigh gestorven is? Hier is alleen de genaden-tijdt / namaels sullen de Verdoemden also sterven / datse nochtans altijdt leven / ende alsoo leven / datse nochtans altijdt en eeuwig sterven. Alle sinnen sullen daer ghequelt werden / 't gesicht door de eeuwighe duysternis / 't hooren door weenen en knerssingh der tanden / het ruycken door swavel-gestanck / het smaken door de bitterheydt des eeuwighen doodts / 'tgevoelen door een eeuwighe quael.

(Margin: Luc. 16.25 Psal. 49.15 D' Eeuwighe Doodt quael ende pijn der hellen.)

7. De blijdtschap des Eeuwighen Levens.

SOud een mensch soo kleyne / niestige vreughde nemen voor de eeuwighe vreughde? Geen onrechtveerdighe sal daer in gaen / die hem niet met vele heete tranen in't geloove gewasschen en gereynigt heeft / en zijne kleederen wit gemaeckt in't Bloedt des Lams. Daer buyten zijn de onreyne / de honden / de toovenaers / en die de leughen lief hebben en doen. geen vande verachters sal dit Avondmael smaken. De hooghste vreuchdt des eeuwighen Levens is Godt te sien 1. Joan. 3. 2. 't Aenschouwen Gods is alles en het eeuwighe loon. De blijdschap der uytverkorenen is Christum te sien. Ick sal u weder sien / en u herte sal hem verblijden / 't aenschouwen van't aengesicht Gods is de vreughd en 't Leven der Enghelen / jae het Enghelen-Broot / daer de Enghelen van Leven / hare onsichtbare spyse / als de Enghel Raphael

(Margin: Apoc. 7.14 22.15. Luc. 14.24 Joan. 16. 22.)

Tob.12.19 Raphael tot Tobiam seyde: Ick ete onsichtbaere spijse / die geen mensch sien kan. Gelijck het nu alle vreugde is Godt te sien: alsoo is het de grootste / hooghste / eeuwighe en alle pijn en quale God niet te sien.

Dat IX. Capittel.

Wattet is Boete te doen / hoese moet geschieden / ende hoe ons Gods goetheydt tot bekeeringh leydet.

Ioel. 2. 12.

Soo spreeckt de Heere: Bekeert u tot my van gantscher herten, met vasten, met weenen, en met leedt draghen. 13. Verscheurt uwe herten, en niet uwe kleederen, en bekeert u tot den Heere uwen Godt; want hy is genaedigh, barmhertigh, geduldigh, van grooter goedertierenheyt en de straffe rouwt hem in't korte.

DIE seer getrouwe / genadighe Godt / die niet wil noch soeckt onse verderf / maer onse eeuwighe heyl en saligheydt / die alderbest onsen noodt en ellende kent en siet / en ons gheern daer uyt wil verlossen / die lockt en treckt ons op menigerley wijse tot bekeeringh. Want door ware Boete en bekeeringh wil hy ons helpen en heelen. Hy lockt ons d'eene tijdt door scherpe dreygementen / als Jer. 6. 19. Ick wil een ongeluck over dit volck brenghen / namelijck haren verdienden loon / daerom dat sy op mijn woordt niet achten en mijn Wet verwerpen. Ende cap. 7. 13. Dewijl ghy dan alle sulcke stucke bedrijft / spreect de Heere / en ick u steeds prediken late / en ghy wilt niet hooren / soo wil ick u oock van mijn aengesicht verwerpen. Door dese schrickelijcke dreygementen behoorden wy met recht te verschricken. Overmidts de tijdlijcke en eeuwighe straffe ghedreyght wert. Want de godlijcke dreyghementen zijn geen ydel en doot gelupt / maer sy hebben een machtighe nadruck / sy sijn Gods yver / en gaen eyndelijck in hare kracht. En wy bevinden voor seker / wat ons Godt de Heer voor ongeluck en herten-leed toeschickt / dat wy alle winckels daer van vol hebben. En soo wy gheen boete doen / soo sal Godts toorn door krijgh / honger / pestilentie / vyer en water alsoo aen branden / dat oock sulcke vyer de fondamenten verteren sal / gelijck Jerusalem geschiedt is. En willen wy ons door Gods toorn en dreygement niet laten tot bekeering locken / soo sullen wy ons door zijn genade laten beweeghen / daer door hy ons soo vriendelijck noodight / als hy seydt keert doch weder gy af-valighe Israel / soo wil ick mijn aengesicht niet van u wenden : want ick ben barmhertigh / spreeckt de Heere / en wil niet eeuwigh toornen. Alleen bekent u misdaedt / dat ghy teghen den Heer uwen Godt gesondigt hebt. Siet daer biedt ons Godt zijn genaede aen / jae hy smeeckt en bidt / wy sullen doch weder tot hem komen / soo wil hy de bekeering aen nemen voor de sonde / gelijck Sap. 12. 19. staet: ghy geweldige Heerscher richtet met sachtmoedighept / en regeert ons met vele verschoonen. En leert uwe kinderen / dat ghy wilt Boete aen nemen voor de sonde / ende dat wy op uwe barmhertigheydt sullen vertrouwen. Sulcken vriendelijcken Spreuck is dese oock / daer door ons Godt door zijn genaede / barmhertigheydt / gedult / groote goethept / en dat hem de straffe haest berouwt noodighen wil. Voorts is noch uyt die voor-aenghe-

Margin notes: Door boete heelt ons Godt. Jer. 17. 14 — God roept ons door dreygementen. — Wy sullen Gods dreyghen voor geen jockery houden. Chron. 4. 11. — Jere. 3. 12 God roept ons door zijn genade

toghen spreucke driederleye sake te bedencken: 1. Wat het is Boete te doen / naemelijck hem tot den Heere te bekeeren. 2. Hoe wy sullen Boete doen/ naemelijck met vasten/ huylen en weenen. 3. Hoe ons Gods goetheyt tot Boete noodight: Want ick ben genadig / etc.

1. Met onse sonden ende de genade Gods te rekenē.

1. Boete doen en hem tot den Heere bekeeren/is uyt de Wet Godts zijns herten aengeboren blintheyt / inwendighe boosheyt afschuwelijcke onreynigheyt en groote godloosheyt bekennen / als dien inwendigen gruwel en vergiftige fonteyn aller sonden / daer door wy ons van Godt / het hooghste eeuwighe goedt af-gekeert / en daer door zijn toorn/de Hel/en verdoemenis/en oock allerleye tijdelijcke straffen wel/ te recht en billijck verdient hebben / en daer over rechte inwendige hertelijcke berouw en leed-wesen hebben/ en dat niet om de straffe/maer veel meer om dat wy God den Heer/die de eeuwige Liefde selver is / en onse lieve Vader / soo grootelijcks vertoornt hebben : Voorts door 't Euangelium hem weder op-rechten / en troosten met de genade Gods en de vergheving der sonden in Christo belooft/zijn leven oock ernstelijck beteren/ dat boose hert door 't Gheloove reynighen / de boose lusten onder drucken/ dat verkeert en wederspannigh herte veranderen / de eyghen wil / die altijdt Gods wille weder-streeft/ af-sterven/ en in Christo een nieuw Godt wel behaghende leven aenvanghen / en oprechte vruchten der Bekeeringhe voort brenghen.

Beschryvingh der Boete.

Esa. 1.16. Wasschet u reynight u etc. Wanneer dan uwe sonden bloet-rood waren/ soo sullen sy snee-wit werden. Dit is haest geseyt / maer swaer om doen. Want niemandt wil den inwendigen gruwel zijns herten recht bekennen/en hem selven leeren haeten. Elck een pluymstrijckt en lief-koost zijnen ouden Adam/en dat boosachtige vleysch en bloedt / en daer is selden een mensch die recht grondigh zijn boose hert ondersoeckt / maer elck een heeft een behaghen aen hem selven/ en wil den grouwel zijns herten niet recht aentasten / acht oock niet groot die hooghe dierbare genade in Christo/en versuymt die selve moetwilligh.

Eyghen vleeschelijkē liefde verhindert de waere boete.

Thren. 3. 39.

2. Met weder keeren tot Godt

Doch de Propheet Joel vereyscht sulcx met dese woorden/ hem tot dē Heere bekeeren van gantscher herten/ met vasten/ weenen ende leed-draghen. Met welcke woorden hy ons indachtigh maeckt/ dat wy ons van Godt afgekeert hebben/ en die levendighe Fonteyn verlaten/ en konnen geen leven noch salighheydt hebben/ soo wy ons niet weder tot hem wenden en keeren.

Boete doē is dat afghekeerde hert weder tot Godt wenden.

Jere. 2.13.

Soo keert nu weder/ ghy afvallige kinderen / soo wil ick u heelen van uwe ongehoorsaemheydt. Godt wil dat wy onse ellende bekennen sullen/so wil hy hem over onse ellend ontfermen. Maer dewijl wy van natueren soo blindt zijn/ en onse ellende uyt ons selfs niet kennen / soo heeft Godt middelen daer toe verordineert: Zijn Heylig Woort en Sacramenten / daer by dat altijt zijn genaede en Geest is / daer door treckt / lockt en roept ons Godt als die verlooren schapen. Want gelijck als een verdwaelt schaep van hem selven niet weder komen kan / maer de Herder moet het soecken ende weder brenghen: Alsoo wanneer Godt ons niet socht/ so liepen wy eeuwigh dwalen. 't Welck de Exempelen van Petrus en Paulus geweldigh betuyghen. Daerom dat de Propheet seyd: Bekeert my Heere/ soo word ick bekeert. Want ghy zijt mijn Godt. Heelt my Heere / soo wordt ick heel: Helpt my/so is my geholpen. Want ghy zijt mijn roem. Och 't is God/ die in ons

Jere. 3.22.

3. Met de middelen der Boete. De middelen der boete.

Jer. 31.18 17.14.

Phil. 2.13.

ons werckt / beyde dat willen en vol-
brengen nae zijn welbehaghen. Wan-
neer ons God die Heer nu alsoo door
die middelen als door zijn Genaeden-
handt oprecht en tot bekeering nood/
soo sullen wy zijn genaede en den Hey-
Rom. 2.4. 5. ligen Geest niet wederstaen (ghelijck
de Psalm spreeckt heden / soo ghy zijn
Psalm. 95. stem hoort soo verstockt u hert niet)
maer de sonde / die aen ons ghestraft
wert/ voor sonde bekennen/en Gods
ghenade/ die ons aengheboden wert/
niet verachten / soo sal Godt gena-
Esa. 55.7. digh zijn / gelijck : De godloose be-
keere hem tot den Heere / soo sal hy
hem zijner ontfermē/en tot onse God/
want by hem is vele ontfermingh.
4. Met niet te we-derstaen. Aldus wordt ons de bekeeringh toe-
geschreven/offe wel een loutere gena-
den-werck Gods is / als wy ons
De bekee-ring is een louter ghe-nadē werc slechts Gode door zijn genade over-
geven/den Heyligen Geest niet moed-
willigh wederstaen / de genade niet
verachten / en van ons stooten / die
Act. 13.46. ooren niet toestoppen gelijck de Jo-
Act. 7.57. den / maer onse kranckheydt uyt de
wet bekennen/en laten ons nae't Eu-
angelium heelen en met ons hande-
len/als een Medecijn-meester met een
patient. Siet op een Schaepken/alst
verbaest is / en dwalende gaet / en
hoort van verre des Herders stem/ so
keert het in een ooghenblick op den
dwaelweg wederom / en loopt te rug
nae de stem des Herders toe. Waer-
om doen wy dat oock niet? Zijn wy
dan onverstandigher als het domme
vee? En voorwaer de Propheet E-
saias klaeght daer over: Een Os
Esa. 1.3. kent zijn Heer / en een Ezel de krib
zijns Heeren: Maer Israel kent my
Jere. 8.4. niet. En de Propheet Jeremias: Wie
is doch die daer valt / die niet gheern
weder op stonde? Wie is die daer
dwalende gaet/die niet gheern weder
te recht quame? 7. Den Oyevaer
onder den Hemel en de Swaluwe we-
ten den tijdt/wanneer sy sullen weder
komen/ maer mijn volck wil het niet
weten. Daerom sullen wy steeds tot
Godt suchten / dat hy toch zijn ge- 5. Maer met bidde.
nadighe handt niet van ons af trec-
ken wil / op dat wy niet dwalen /
want de sond en den Ouden Adam
steeckt als noch in onse verdorven
vleysch en bloedt. Der halven wy Wy behoeven alle oogenblick Gods ghe-nade.
Gods genade steedts behoeven/ daer
door de sond in ons gedempet werde/
op datse niet heersche / jae alle ure en
ooghenblick behoeven wy Gods ge-
nade die ons onderhoudt. Want die
selve ist leven onser zielen / gelijck als
de ziele 't leven des lichaems is. En
gelijck ons lichaem niet een oogen-
blick de lucht ontbeeren kan ; alsoo
onse ziele de genaede Godts niet. De 1. Reg. 8.57
Heer onse Godt zy met ons/ende ver-
late ons niet/en trecke zijn handt niet
van ons af. Te neygen onse herten
tot hem / dat wy wandelen in alle
zijne weghen. Dit sullen wy ons niet
alleen in't gemeen laten geseydt zijn /
maer een yder in't bysonder sal het 6. Met eē ygelijc toe te passen.
ter herten nemen en hem laten geseyt
zijn. Een yegelijck sie op hem selven /
betere hem / soo worden wy alle ge-
betert. Bedenckt die troostelijcke ver-
maningh en belofte Gods. Soeckt Esa. 55.6.
den Heere / dewijl hy te vinden is /
roept hem aen / dewijl hy nae by is.
Soo ghy my van gantscher herten Jere. 29. 13.
soeckt / soo wil ick my van u vinden
laten. Maer dit is niet alleen Boete/ 7. Mettet hert te reynighen.
wanneermen van uytterlijcke grove
sonden af laet/ maer inde ware boete
moet het herte verandert / de inwen-
dighe hooverdy/gierigheyt/wellust/
boose affecten en genegentheden ghe-
dempt werden / want alst hert niet
verandert en gebetert werdt / maer
dat daer in blijft die Oude Adam-
sche quade aert / d'inwendighe boos-
heydt/ toorn / vyandschap/ wraeck-
gierigheyt/ leughen/ valscheydt/ etc.

N.

Soo ist gheen oprechte bekeeringh/ maer huychelerye. Want Godt wil een nieuw hert hebben / een Nieuwe Creatuer in Christo Jesu. Daerom is niemandt soo vroom/ soo heyligh/ soo reyn/ of hy heeft noch dagelijcks aen zijn boose hert te beteren. Gelijck een born-put zijn water uyt slaet/ soo slaet oock uwe booshe ydt uyt. Dat is nu het eerste wat de Boete zy/ en hoe wy daer toekomen. Gelijck oock in't eerste Boeck duydelijck verklaert is. 2. Hoe sullen wy ons dan tot den Heere bekeeren? Van gantscher herten/ met vasten / weenen en huylen. Wy weenen om tijdelijcke dinghen/ maer niemandt wil de arme ziel beweenen/ gelijck David inden 6. ende 38. Psalm doet. Daer mede leert ons den Propheet / dat onse bekeeringh geen huychlery moet zijn/ maer datse van herten moet komen/ want Godt siet op het herte/ hy proeft herten en nieren/ met vasten. Dit is een al-gemeyn vasten des gantschen volcx/ het welck den Propheet al hier beveelt / dat de gantsche Gemeynte opentlijck haer voor Godt verdemoedighe / Boete doe / haere sonden opentlijck bekenne/ berouw hebbe / beweene / daer beneven vaste/ en met nuchteren lijf en ziele Godt om verghevinghe der sonden en om afwendinghe der alghemeyner straffe aenroepe en bidde. Sulcken algemeyne vasten/ boete/ waerachtige berouw/ en leedtwesen; Gheloove/ Gebedt/ bekentenis/ en afbiddinghe is seer krachtig en gheweldigh om Godts toorn en groote landt-plaghen af te wenden/ ghelijck wy leesen: Doe de stammen Israels vande stamme Benjamins geslaghen worden / en verloren 30 duysent mannen/ doe quam al't volck ten huyse Godts/ weenden en bleven aldaer voor den Heere/ en vasteden den selven dagh tot op den avond. Wy hebbẽ oock dat voor treffelijck exempel van't vasten der Niniviten. Desgelijcks lesen wy: Als de kinderen Israels vande Philisteen geslaghen / ende Saul en Jonathan omgekomen waeren/ soo hebben sy seven daghen gevast. Sulcke Boet-vasten zijn oock in de eerste Kercke gebruyckelijck geweest / als de gantsche Gemeynte in groote algemeyne nooden boete heeft gedaen/ niet om met dese bloote wercken vergevinghe der sonden te verdienen/ maer met rouwige/ nuchtere / ootmoedighe herten Godt de alghemeyne straffe af te bidden / en behooren noch billijck onderhouden te werden. Sulcke Boet-vasten souden onse rechte wallen en mueren zijn teghen den Turck en alle onse vyanden/ een groote zeghen in de diere tijt/ een algemeyne Medecijn in stervens-loopen / een beschuttinghe voor alle onse goeden / ghelijck wy van den Heylighen Job lesen/ hoe hy zijne kinderen met offerhande / gebedt ende vasten by Godt verbeden heeft/ so dickwils sy een dagh des wel-levens en maeltijden hadden gehouden. etc. En hoe hy zijn huys mettet gebedt omtuynt en verwaert heeft/ dat hem de Duyvel geen inval doen konde. En inde algemeyne landt-straffen / siet Godt de Heer om nae sulcke luyden / die zijn toorn als een muer ophouden. Ick sach om/ en ick socht onder hen/ of yemant hem tot een muer maeckte/ en teghen de rete stonde teghen my voor dat landt / dat ick het niet verdorve. Doch ick vandt niemant. Daerom goot ick mijnen toorn over haer/ en met den vyer mijner grimmigheydt maeckte ick har er een eynde/ en gaf hen hare verdienst op harẽ kop. Sulcken muer is de Propheet Daniel geweest / doen hy de sonden des gantschen volcx bekende. etc. Een sulcken Boet-vasten beschrijft den Propheet

Marginalia: Des hertẽ bekeering. — Jer. 6. 7. — Psal. 7. 10. — 1. Met vasten. — Opentlijcke Boete der gantscher Ghemeynte. — Jud. 20. — 1. Chro. 10. 12. — Boet-vasten — Kracht des alghemeenen boetvastẽs — Ezec. 22. 3 — Dan. 9.

Propheet Joel alhier / segghende vers. 15: Blaest met basuynen te Sion/ heyliget een vasten/ roept de ghemeynte te samen / 16. Versamelt de Oudsten/heyliget dat volck/brenght de jonghe kinderen te samen en de soogh-kinderen ; den Bruydegom gae uyt zijn kamer / en de Bruydt uyt hare sale. 17. Laet de Priesters des Heeren weenen/en segghen: Heer/ verschoont u volck/ende laet u erfdeel niet te schande werden. Sulck vasten sal 'tgantsche volck groote ernst zijn sonder eenighe huychlery. Want God wil de sonde bekent hebben van een yegelijck. Hy wil ware ootmoedigheyt en bekeering van ons hebbē/ en dat wy ons met gantscher herten tot hem sullen bekeeren. Daerom seyt de Propheet van sulcken ernstige boete: Verscheurt uwe herten en niet uwe kleederen. De Joden hadden in't gebruyck / als sy yet wat schrickelijcks hoorden of sagen/so verscheurden sy hare kleederen / en deeden't dickwils tot een schijn uyt huychlerye/ginghen in verscheurde kleederen van schijnheylichheyt en vasteden oock in sulcken schijn / gelijck sulcks de Propheet Esaias bestraft / daer hy seydt: Soude dat een vasten zijn/ dat ick verkiesen soude / dat een mensch zijn lijf quaet doet/ of dat zijn kop hange als een biese / ende op een sack en in der asschen legghe? Wilt gy dat een vasten noemen / en een dagh den Heere aengenaem? Dat is dan een vasten/ dat ick verkiese; laet los/ die ghy met onrecht verbindt/laet ledig/ die ghy beswaert/ geeft vry / die ghy dringet/ neemt wech allerley beswaringhe. Breeckt den hongerighen u broodt/ etc. Siet ghy eenen naeckten/ soo kleet hem/ en ontreckt u niet van uwen vleesche. Daer hooren wy/ wat dat rechte Vasten zy/ namelijck alsmen vande sonden af laet/ de boose lusten des vleysches dempt/ den Ouden Adam doodt / liefde / ghedult en barmhertigheyt oeffent / en sulcx alles met rouwighe boetveerdige/en ghebroken herten. Daerom de Propheet alhier seydt : Verscheurt uwe herten. Want ghelijck als een verwondt hert wee doet / en groote smerten veroorsaeckt: alsoo wee sal ons onse sonde doen / als wanneer het herte gantsch ghekneust ware / ghelijck David van't rechte offer eens verslaghen / gebroken ende verkneusden herts en gheests getuyght. Psal 51.19

Sulcken hert is den lieven Godt dat alder aen-ghenaemsten Offer. Sulcken hert kan de genaede Gods/ de troost des Heylighen Geests / die dierbaere verdienst en het Bloedt JESU CHRISTI ontfanghen. Want gelijck als een harde rotz-steen die niet verwondt/ dat is/ verslaghen en morwe is/de olie en 'twater/datmen daer op giet niet kan in drincken / maer als de steen murwe en kleyn ghestooten is / soo dringhter de olie door : Alsoo oock dringht de olie der genaeden en des troosts Gods/ door een sulck murw' en verslaghen hert/ op dat het door den Geloove des verdiensts Christi deelachtigh werde.

Want de gesonde behoeven den Medecijn-meester niet / maer de krancken. En neimandt behoeft te dencdat hy Christum toe behoort / die zijn vleesch niet kruyst met de lusten en begheerlijckheden/want sal Christi Bloedt u helpen/soo moet ghy het met rouwighe / verslagene / boetveerdighe/ demoedige / en gloovighe herten op-nemen / of ghy sult nimmermeer 'tselve deel achtigh werden. Mat. 9.12 Gal. 5.24.

3. Maeckt ons oock de Propheet de oorsaecken indachtig /die ons tot boete voeren en leyden / segghende : Bekeert u tot den Heere / want onse Godt is genadigh/barmhertigh/ge-

Beschrijvingh des algemeynē vastens.

Met waer lijs te vastē

Een huychels vastē ende huychelsboete Esai 58.5.

'tRechte vasten.

'tVerkneest de hert ontfanght de ghenade.

duldigh/van grooter goetheyt / en de
Gods genade roept ons tot boete. ſtraffe rouwet hem in korten. In
deſe Spreucke ſteeckt een heerlijcke
reden die by trappen op gaet. Als
woude God de Heer ſegghen: Is het
te weynigh ghenaedigh te zijn/ſo ben
ick oock barmhertig. Is dit te wey-
nigh/ſoo ben ick oock geduldigh. Is
dit oock te weynigh / ſo ben ick oock
van grooter goedertierenheydt. Is
dat noch te weynigh / ſoo rouwt my
1. Gods ſonderlinghe genadighheyt. oock de ſtraffe in korten. Dat is/
wanneer ick ſchoon begonnen heb te
ſtraffen / ſoo iſſer noch tijdt tot boete
midden inde ſtraffe. 1. Seydt hy: onſe
Godt is genadigh. Genadig te zijn/
Wat het is genadig zijn. is hem licht en haeſt laten verſoenen/
haeſt laten verbidden/de toorn en on-
genaede haeſt ſincken en vallen laten/
de ſonden vergeven en niet toornen/
niet handelen met yemandt nae ver-
dienſt en nae de ſtrenghe gerechtig-
heydt. Dit alles doet Godt de Heer
aen ons/ en dit ſal ons oock tot boete
bewegen. Want wy hebbē veel ſcho-
ne beloften van Gods genaede. De
Exod. 22. 23. beledighde ſal tot my roepen / ſoo ſal
ick hem verhooren. 27. Want ick ben
Eſa. 30. 19 genaedigh. Hy ſal u genadig zijn/
wanneer ghy roept / hy ſal u ant-
woorden/ ſoo haeſt als hy het hooren
ſal. 18. Daerom verwacht den Hee-
re/ dat hy u genadigh zy / dat is/ de
Heer wacht op u / God is rijck van
genaden / want ten eerſten is by
hem de verwachtende genaede, wan-
Gods genade wacht op ons. neer wy ons tot hem bekeeren / ſoo
wil hy ons met genade op-nemen.
2. Iſſer een voorkomende of voor-
loopende genade, u barmhertigheydt
voorkome ons in korten Pſal. 79. 8.
3. Iſſer een opnemende genade, Pſalm.
Pſa. 32. 10 32. 10. Die op den Heere hopen/dien
ſal de goetheyt omvangen. 4. Iſſer de
Pſal. 23, 6 behoudende genade, Goede en barm-
hertigheyt ſullen my volgen mijn le-
ven lang/ gelijck in't voorgaende Ca-
pittel met Exempelen beweſen is. Pſa. 130. 7
By den Heere is genade/en veel ver-
loſſinge by hem. Daerom laet de ge-
naden-rijcke Genade Gods u tot boe-
te beweghen. 2. Is God oock barm- 2. Vaderlijke barmhertigheyt
hertigh. Barmhertigh zijn/is wan-
neer yemandt eens anders ellende ter
herten gaet/ jae't hert beroert / dattet Wat het is barmhertig zijn
hem wee doet / gelijck het geſchiedt
den vaderlijcke en moederlijcke her-
ten/ die haere kinderen niet alleen uyt
de gront des herten lief hebben/maer
ſich over hare ſwackheydt/over haer
ellend en gebreecken hertelijck ont-
fermen / en ſulcken mede-lijden met
haer hebben / datſe liever voor hare 2. Sam. 18. 33.
kinderen wilden ſterven / gelijck
David klaghelijck ſchreyt: Och Ab-
ſalon mijn Soon/ mijn Sone Abſa-
lon/ woude God/ dat ick voor u moe-
ſte ſterven! Dit heeft Godt alles aen Godts barmhertigheydt overtreft aller vaderlijcke ende moederlijcke barmhertichheyt
ons gedaen. Daerom heeft Gods
Soon ſelfs voor ons geleden / en met
zijn barmhertigheydt heeft hy alle
Vaderlijcke en moederlijcke barm-
hertigheyt verre overtreft/ gelijck Eſa.
49. 15. ſtaet: Kan oock een moeder ha-
res kints vergeten/ etc. Sulcke herte-
lijcke barmhertigheyt wort oock be-
ſchrevē. Is Ephraim niet mijn dier- Jer. 31. 20
baer Sone / en mijn dierbaer kindt?
Daerom breeckt my mijn hert tegen
hem / dat ick my zijnder ontfermen
moet. De Heer uwe God is eē berm- Deut. 4. 31
hertigh God/ hy ſal u niet laeten ver-
derven / noch vergeten des verbonts/
dat hy uwen vaderen geſworen heeft.
Barmhertig en genadig is de Heere. Pſa. 103. 8
Daer mede trooſtede hem David/
als hem de keure der ſtraffe gegeven
wort/ om uyt drie eē te verkieſē: Ick
wil liever in de Hant des Heeren val- 2. Sam. 24. 24.
len/ etc. Och laet u toch de Vaderlijcke
barmhertigheyt Gods tot bekeering
brengen. Ick vermaen u/ ſeyt Pau- Rom. 12. 1
lus/ door de barmhertigheden Gods.
3. Is Godt geduldigh. Geduldich Langmoedig gedult

zijn/

zijn/ is niet haest hem tot toorn laten bewegen/ veel gebreken verdraghen/ oversien ende te goed houden / tijdt tot boete en bekeeringh geven. Dit heeft God rijckelijck aen ons bewesē.

Wat het is geduldigh zijn. Want hy is de liefde selfs/die langhmoedigh en vriendelijck is / die alles hoopt / verdraeght en duldet / gelijck een Vader en Moeder groot gedult met hare kinderen hebbē. Daerom seydt Petrus : Godt heeft gedult met ons/ en wil niet dat yemandt sal verlozen gaen/ maer dat een yegelijck hem bekeere/ en leve. Item vers. 15. Acht dat onses Heeren Jesu Christi gedult salighepdt is. Weet ghy niet dat de goedertierenheydt Gods u tot bekeeringh roept? Alsoo gaf Godt de eerste wereldt tijdt van hondert en twintig jaren. En hoe langh heeft hy ons tijdt tot bekeeringh gegeven? Daer over veel menschen de genade Gods tot haer moedt-wil trecken/en op de genade sondigen: Maer de straf komt daer na des te snelder en opgehoopt. Warender soo veel die ons beledighden / alsser wel zijn die Godt beledigen/ en dat nu d'een quam/ terstont de ander/ en daer op de derde/ en soo voort/ so souder gheen mensch op aerden soo grooten gedult hebben/ dat hy't niet alleen allen vergave / maer noch alle goet doen konde: maer nu doet het Godt : siet dan hoe geduldigh dat hy zijn moet. Och laet u doch de groote geduldigheydt Gods tot bekeeringh locken. 4. Van grooter goedertierenheydt. Is uwe sonde groot / soo is oock zijne barmhertigheydt groot/ Godt is soo wesentlijck en grondigh goedt / dat hy hem selven geerne allen Menschen mededeelde / mochten sy hem maer aengrijpen en aen nemen/ jae hy kan niet anders dan goedertieren zijn / dat is zijn natuer / daer in heeft hy zijn vreughd/ gelijck hy in den Propheet seydt: het sal hem een lust zijn dat hy ons goet doen mach. Zijn barmhertigheydt is soo groot als hy selver is / dat is / oneyndelijck en gaet over alle Menschen. Zijn Vaderlijcke barmhertigheyt is so engh niet ingespannen als eens lichamelijcken Vaders / die hem slechts over zijn eygen kinderen ontfermt / maer hy is rijck van barmhertigheydt over alle / etc. Zijn genaede reyckt soo wijdt als de Hemel is. Sulcken hooghen diepen barmhertigheyt is Gods barmhertighept/als de Hemel hoogh boven de aerd is. 'Tis de goethept des Heeren/ dat wy niet gantsch uyt zijn / zijn barmhertichept heeft noch geen eynde. Maer sy is alle morgen nieuw/en uwe trouwe is groot. Och laet u doch de vriendelijckhept Gods / en zijn groote goedertierenheydt tot bekeeringh nooden. 5. En de straf rouwt hem in korten / dat is/hy straft niet geern / en als hy straft soo doet hy't niet tot onsen verderve / maer tot onse beteringh en salighepdt. Als wy geoordeelt worden/so wordē wy vanden Heere getuchtigt/op dat wy niet met de godlose werelt verdoemt worden. Godt doet een vreemt werck/op dat hy zijn eygen werck doe. Aldus rouwde hem metter haest de straffe tot Ninive. 't Is een kostelijck dingh/ geduldigh zijn / en op de hulpe des Heeren hopen. 31. Want de Heer verstoot niet eeuwighlijck. Maer hy bedroeft wel / en ontfermt hem weder na zijn groote goedigheydt. Want hy plaegt en bedroeft de menschen niet van herten. Daerom laet u oock berouwen uwe sonde. So haest u de sonde berouwt/en ghy in waerē Geloove God die selve af bid so haest berouwt God de straffe. Gelijck God de Heer tot Jonam seyde: Jammert u der Cauwoerden/ en soude my dan niet jammeren der grooter stadt? So

Margin notes (left column): 2. Pet. 3. 9 — Groot gedult Gods. Rom. 2. 4. — De genade der goedertierenheydt. — God is een wesentlijc mede deelend goet. — Jer. 32. 41

Margin notes (right column): Spr. 18. 12. 2. 23. — Rom. 10. 12. — Ps. 103. 11. — Thren. 3. 22. — Medelijden met de verdructe. — God strafs niet ten verderve. — 1. Cor. 11. 32. — Esa. 28. 21 — Thren. 3. 26. — Jon. 4. 10.

maeckt Godt dit besluyt / ghy hebt toch aen de Cauwoerde niet gearbeyt: ghy hebter niet toe gedaen / hy heeft u oock niet met allen ghekost/ ende noch jammert u der selver : wat meynt ghy heb ick aen die groote stadt Ninive gedaen: so veel duysent menschen daer in geschapen/tot noch toe onder houden/ende soud ickse alsoo laten vergaen? Sulcken ontfermend hert heeft God noch/ende behout het tegen ons inder eeuwigheyt / als wy maer een boetveerdigh hert hebben/ ende tot hem brengen. Daerom laet u dat ontfermend hert Gods tot bekeeringe beweghen.

Dat X. Capittel.

Vande vier Eyghenschappen der waere bekeeringh.

Psalm. 102.10.

Ick eete asschen als broodt, en vermengh mijn dranck met weenen. Voor uwe dreyghen en toorn, dat ghy my op geheven, en te grond ghestoten hebt. Mijn dagen zijn daer heẽ als een schaduwe, en ick verdor als gras. Maer gy Heer blijft eeuwiglijck, en u gedachtenis voort en voort.

HIER in worden ons vier Eygenschappen der ware bekeeringh voor gehouden/ die wy oock oeffenen moeten. D'eerste Eyghenschap der ware bekeeringh is/ dat hem een boetveerdigh hert alle de weldaden Gods onweerdigh acht / hier van seydt den Psalm: Ick ete asschen als broodt/ en vermengh mijn dranck met weenen / dat is / alle lust en vreughd is my vergaen/ick acht my onweerdig yet leckers te eten/ daer ander luyden haer verquicken met leckere spijse/so smaecktse my als asch. Sulcke onweerdigheydt leyt de Heere Christus aldus uyt: Wie mijn Discipel wil zijn/die versake hem selven / en neme daghelijcks zijn cruys op / en volge my na. Item/ Soo yemand tot my komt/en hem selven niet haet/jae zijn eyghen leven / die kan mijn Discipel niet wesen. In dit spreucxken beschrijft de Heer / hoe een ware Christen zijn onweerdigheyt bekennen sal in drie dingen. 1. In hem selven te versaken/dat is/ af te sterven zijn eygen liefd/zijn eygen eer/ende hem alle der weldaden Gods die een mensch gebeuren moghen/ niet weerdig achten / hem niet alleen onder alle menschen vernederen / maer onder alle Creaturen/gelijck de Heer seydt. Ick ben een worm ende geen Mensch. Dit heet hem selven versaecken / dat is / voor niet achten. 2. Hem selven haten / dat is / al wat het vleysch sacht doet / en wat het vleysch wil/ als eere/wellust/wraeckgierigheydt/ toorn/gierigheydt/ en wat der selver vleyschelijcker dinghen meer is / in hem selven straffen/'tvleysch kruycighen met de lusten en begheerten / en dit selve alles voor Duyvels-werck en Slangen-zaedt in hem selven achten/en houden/en hem selven beschuldighen als een verdoemde/en des eeuwighen doodts weerdigh. 3. Zijn Cruys op hem nemen / en den Heer na volghen/dat is/ sonder eenigh teghenspreken en qualijck te genoeghen in stilheyt allerley verdruckingh gewilligh op hem nemen / hem selven niet alleen alle lijden weerdich achtẽ/ maer altijdt dencken datmen noch veel meerder verdient heeft / en daerom zijn kruys draghen in stilheydt en hope/gelijck de Heer Christus gedaen heeft. Dat heet hem gevolght. Wt dit alles is te sien / dat een recht oot-

Marginal notes: D'eerste Eyghenschap der boete is de bekẽninge zijner onweerdigheydt. — Luc.9.23 14.26. — Hem selvẽ versaken. Genes. 32. 10. — Psal.22.7. — 2. Hem selven haten. — Zijn cruys op hem nemẽ — Esa.33.17

Een Christen acht hem niet weerdigh dan alleen de straffe.

ootmoedigh en boetveerdig hert hem aller weldaden Gods onweerdigh acht / oock niet weerdigh een bete broots/of welsmakende spijse of laefdranck/gelijck dan de Heere Christus aen't kruyce in zijn groote dorst den bitteren gemyrrden edick ingenomen/ en niet daer teghen heeft geseydt/ dan alleen: Het is volbracht. Daer uyt quam het / dat die in't Oude Testament / als sy boete deden / hebben sy haer niet weerdigh geacht eenighe weldaet/ maer hebben sacken aengedaen over haer blote lijf / en inde asschen nederghelepdt / droogh broodt gegeten/ dat selve inde asch gelept/en alsoo gegeten / als die niet weerdigh waren suyver broot te eten / en klare dranck te drincken/maer hebben hare tranen/ die sy onder't eten en drincken uytstorteden / mede ingegeten en gedroncken. Maer de oorsaeck waerom sy haer so onweerdigh achteden / was/dat sy bekenden/datse met hare sonden d'eeuwige vloeck en helle verdient hadden en haer selven daer door berooft van alle genade en barmhertigheydt Gods aen lichaem en ziel / alsoo / datse oock de alderminste weldaden Gods niet weerdigh waren.

Dē mensch heeft om de sonde alle weldadē Gods verloren.

Dit is afgebeeld door Mephiboseth/ Jonathans Soon. Als David Coningh worde/ liet hy in't landt vraghen/of daer noch yemandt van Jonathans geslachte overigh was / op dat hy barmhertigheydt aen hem dede / om dat JONATHAN zijn liefste vriendt geweest had / en hem verlost uyt de handt zijns Vaders Sauls. Daer worde een arm lam Man gevonden met namen Mephiboseth, tot den welcken David seyde: Ghy sult daghelijcks aen mijn Tafel eten om uws Vaders IONATHANS wille. Doe antwoorde hy: Wie ben ick? een doode hondt / dat ick van des Coninghs Tafel eten soude? Dit is een afbeeldingh van alle ootmoedighe boetveerdighe herten / die haer niet weerdig achten der weldaden Gods.

2. Sam. 8.

Soo mochten wy oock wel segghen tot Godt den Heer / als hy ons met zijn weldaden versadight als van zijn tafel/en in't Heylige Avontmael met zijn Lijf en Bloed spijst en laeft. Desgelijcks lesen wy van den verlooren Soon/doe hy hem bekeerde/achtede hy hem niet weerdigh / dat hy zijns Vaders Soon soude hetē/maer woude geern een knecht en huerlingh zijns vaders zijn. Alsoo woude dat Cananeische Vroutjen geern een hondeken zijn/ en de kruymkens eten/ die de kinderen vallen laten. PETRUS seydt oock: Heer gaet van my uyt / want ick ben een sondig mensch/ niet weerdig dat ghy by my gaet of staet. Den Hooftman tot Capernaum: Heer ick ben niet weerdigh/ dat ghy onder mijn dack komt. Sinte PAULUS seyt: Hy heeft zijn leven soo lief niet/ op dat hy zijnen loop met blijdschap volbrachte. Hy achte hem selven niet weerdig een Apostel te heten. Alsoo achtede hem de Heylighe David niet weerdigh/ dat hy brood ate / maer ick ete asch als broodt/seyd hy/ soo gantschelijck acht ick my niet weerdigh eeniger weldaet. Wanneer een Christen sulcken hert heeft/ soo is het oprecht / soo ist gebroken en verslaghen/ en een levendigh offerhande Godts.

Luc. 15. Mat. 15.

Ware bekeeringh verootmoedight het hert.

Luc. 5. 8. Mat. 8. 8. Act. 20. 24. 1. Cor. 15. 9.

De ander Eyghenschap is/ dat des boetveerdigen hooghste smert en treurigheyt is / dat hy Godt vertoornt en beledight heeft. Daer van seydt DAVID: voor u dreyghen en toorne / van dat ghy my op geheven en te grond gestooten hebt/ dat is/ al mijn ongeluck en smerte en doe my so wee niet / als dat ick u sulcken heerlijcken/ Heyligen en rechtveerdighen Godt vertoornt / en tegen u mishandelt heb. De wijl Godt enckel liefde/ genade/

2. Eyghenschap der boete is de hooghste rouw ende smert hebben omdat men Godt vertoornt heeft.

Psal. 102. 11

genade/gerechtigheydt/goedigheydt en barmhertigheydt/jae alle Deught is / ſoo ſondightmen en beledight men Godt met elcke ſonde: als met ongerechtigheyt beledichtmen Gods gerechtigheydt/ want God is de gerechtigheydt ſelve; niet de leughen/ want God is de waerheydt ſelfs; niet haet / want Godt is de liefde ſelve.

Eē menſch heeft meer oorſaecks vroom te zijn/dan te ſondighen.

Godt is dat hooghſte eeuwighe goed aller deughden/en is de hooghſte liefde. Nu iſt immers een groote/Duyvelſche booſheydt den ſelven te beledighen/ die de hooghſte liefde / jae de liefde ſelver is.

Groote weldaden Gods.

Soo wanneer God ons eenigh leedt ghedaen hadt/ soo ware het ſulcken wonder niet/dat wy hem hateden en wederſpannigh waren: Maer nu gheeft hy ons toch alle goet / lijf en leven / ſpijſt ende kleedt ons/ gheeft ons Medecijnen/ als wy kranck zijn/ vergheeft ons onſe ſonden/ſo dickwils wy tot hem ſuchten/ en is altijdt bereydt ons op te nemen/ als wy ons bekeeren: Hy heeft ons zijn Lieve Soon geſchoncken / ende den Heyligen Geeſt / ende geeft hem ſelven ons tot een eyghendom. Hy is onſe Vader / en neemt ons aen tot zijne kinderen; En noch vertoornen wy hem/ zijn hem wederſpannigh/ en haten hem. Ware dat niet een groote booſheydt/ als ghy dien doodet / die u dat leven geeft; als ghy dien ſloeght die u inde armen droeg/ ende in zijnen ſchoot hieldt; als ghy dien verachtedet / van den welcken ghy al u eere hebt; Als ghy dien verſaeckt / die u voor zijn kindt hadt op genomen? En ſiet/ dit doet ghy God uwen Vader ſelver.

De grootſte en ſchādelijckſte ondanckbaerheyt in allē ſonden.

Siet wat een heylighe en rechtveerdighe Godt is die/ dien ghy beledight/ welcken alle Enghelen Godts aenbidden/en haer voor hem ontſetten / en ſinghen hem Heyligh / Heyligh etc. En ghy zijt maer aerde en ſtof/en beledight hem.

De ſonde brenght vrees ende ſchricken.

Waneeer dit een boetveerdigh hert bedenckt / ſoo wort een groote treurighеyt in hem gewrocht en eē ſmertelijck berouw / die ſo wee doet / als de diepſte wonde / en maeckt een ſeer groote vrees voor Gods rechtveerdighеyt en oordeel/ 'twelck den menſchen ſeer ſchrickelijck dreyght inwendigh en uytwendigh: Inwendigh inde Conſcientie / uytwendigh door tijdelijcke plagen/ om de welcke den menſch noch vreed' noch ruſt heeft / gelijck Job klaeght / ſoo dat hem al zijn vreughde vergaet/ die hy ter Werelt heeft/ ſoo dat hy noch eten/ noch drincken kan/ gelijck ſulcke dreyghementen in den 38 Pſalm beſchreven ſtaen. Uwe pijlen ſteken in my/en uwe hand druckt my. Gelijck als de wond daer een pijl in ſteeckt/ ſeer wee doet / en de ſmert hoe langer hoe meer toe-neemt/ ſoo langh de pijl daer in ſteeckt: alſoo mede/ſo lang de vrees inde conſcientie ſteeckt / ſoo is daer gheen ruſt/maer enckel drengen.

Yegelyck draegt zijn oordeel by hem ſelven

Levendige tuygen der verdiende straffen.

En dit dreyghen is niet anders dan een levendigh oordeel vande rechtveerdigheydt Gods in onſe conſcientie/en een groote vreeſe van verſtooten te worden inde Helle. Daerom ſeydt David: Dat ghy my op geheven en te grond geſtooten hebt. Gelijck als wanneer yemand van een hooghe plaets in een groote diepte viel/ en ſo gequetſt wierde / dat hy niet een heel lidt aen zijn lijf behield. Even wel iſſer noch een groote trooſt in deſe groote dreyginghen en verſchricken Godts: Want de Propheet ſeyd:

God heelt zijn wondē ende pijlen ſelfs. Pſal. 147. 3.

'Tis Gods dreyghen en ſchricken en pijlen. Die Godt/die 't hert verwont met zijn pijlen / die ſal 't oock heelen/ die het doodt / ſal 't oock levendigh maecken/ die Godt die te gront ſtoot/ en in de hel voert/ die kan my weder daer uyt voeren.

2. Sam. 2. 6.

Als nu dat een boetveerdigh hert aen hem ſelven bevint/

dat

dat hem geen dingh soo smert en wee doet/ dan dat hy Godt dat hooghste goedt ende de hooghste liefde vertoornt heeft/ soo staet het wel met hem. So deede David: Aen u alleen heb ick gesondight. Och/ wil hy segghen hadt ick slechts u niet beledighet. Soo deed Daniel: Ghy zijt rechtveerdig/ maer wy moeten ons schamen/namelijck om dat wy sulcken rechtveerdigen God beledight hebben. De derde Eyghenschap is/ dat David seydt: mijn daghen zijn daer heen/ ghelijck een schaduwe/ en ick verdorre als gras/ dat is/ een boetveerdig hert vertsaeght aen alle zijn krachten/en weet/dattet so weynigh krachts heeft/ als een schaduwe/ en so weynigh saps oft vochtighejt als een dorre gras. Soo staet oock inden. Psam: Siet mijn daghen zijn een handt breedt by u/ en mijn leven als niets voor u; hoe gantsch niets zijn alle menschen/ die doch soo seker leven. Sy gaen daer heen als een schaduwe o wat een groote wijsheyt is dat/ wanneer een Mensch zijn eyghen nietigheyt bekent? De Mensch is niets/ gelijck een schaduwe niets is. Want een schaduwe is een leefloos/ doot/ onmachtigh dingh/ dat gheen lijf/ leven noch beweging van hem selven heeft/ en vergaet als de Son wegh is: Also oock de Mensch/ wanneer Godt dat licht des levens hem ontreckt. En dit is een wonder/ hoe naerder aen de Son/hoe kleynder schaduwe: Alsoo mede hoe naerder God met zijn gaven is/ hoe kleyner een vroom Godvruchtigh Mensch is in zijn eygen ooghen/ en voor de werelt: En hoe de Son verder van ons is/ hoe de schaduwen grooter zijn: Alsoo hoe de Mensch verder van God is/hoe hy grooter wordt in zijn hert/ en inwendighe hoovaerdy: En ter contrarien hoe de Mensch grooter in zijn hert is/hoe hy verder van Godt is. En gelijck als die groote schaduwen teghen den avond haest vergaen en verdwijnen: alsoo die grootsch en hoogh verheven zijn in haere herten/ vergaen oock haest. Want de schaduwe moet daerom verdwijnen/om dat hem de Son ontgaet: Alsoo wanneer de schaduw-mensch groot wordt in zijn hert/so ontgaet hem de Godlijcke Son/en so moet hy vergaen. Gelijck ooc de schaduwe van hem selven geen leven heeft/ maer heeft zijn beweging vande Son/ en gaet met die selve: also is de mensch van hem selvē niets/maer dood en leefloos/God is zijn bewegingh en leven. Gelijck alsmen siet eenen grooten Boom/die een groote schaduwe van hem geeft/ dat de schaduwe leeft en sich beweegt doch niet van hem selvē/maer wanneer de Boom sich beweeght/soo beweeght haer oock de schaduwe: Also leeft en sweeft den mensch in Godt. In den dood bevintmen dat onse dagen vergaē zijn als een schaduwe/ en dat wy als het gras verdorrē/'twelck de Doodt met de sickel en seysen heeft afgemaept. Wanneer nu de mensch dit alles grondelijck in zijn hert gevoelt door ware ootmoedigheyt dat hy niets is/ en een doode schaduwe gelijck/ soo is zijn hert oprecht voor God en wel ghestelt in de bekeering. Want ghelijck wy natuerlijck en lichamelijck sterven moet en: Also moeten wy ooc dagelijcks geestelijck sterven/ op dat wy eenmael leeren wel te sterven. Want datmen steeds oeffent/ dat kanmen best. De vierde Eygenschap der bekeeringh is/ die vereeniging met God/gelijck dē Psalm hier seydt: Maer ghy Heere blijft eeuwighlijck/ en uwe ghedachtenis voort en voort/ als woude hy seggē/of ick schoon ben als een schaduwe/ en verdorre als gras hier tijdelijck/

Margin notes: Psal. 51.6 / Dan. 9.7. / 3. Eygenschap der boete is de bekenninghe zijnes hooghsten onvermogens. / Verklaringh der gelijckenis vande schaduwe. / Psal. 39.6. / Act. 17.28. / Psal. 39.7. 90.5. 103.15. / Een Christen moet altoos sterven leeren/ op dat hy eens wel sterve. / De 4. Eygenschap der boete Godt eeuwigh aenhanghen.

lijck/ so weet ick nochtans dat ick in u eeuwigh blijven sal/ gelijck gy eeuwigh zijt. Gelijck als de mensch door de sonde van God gescheyden wert: Alsoo wort hy door ware bekeeringh wederom met Godt vereenight. Gelijck als de Persoon Christi niet kan van een gescheyden werden/ maer die eeuwige Godtheyt heeft de menschelijcke nature in Christo also met haer vereenight door een onbindelijcke bandt/ dat oock de doot dese vereeniging niet heeft konnen van een scheyden/ en alsoo blijft de Menschelijcke natuer Christi/ eeuwig met de Godheydt vereenight en met Gods heerlijckheyt vervult: also worden inde bekeeringh tot Godt door 't Geloove en het hertelijck vertrouwen/ de Geloovighe zielen also met Godt vereenight/ dat haer noch leven noch doot scheyden kan. Want die den Heere aen hanghen/ die worden een Geest met hem/ ende Godt heeft hem in eeuwigheyt met ons verlooft/ jae Christus Jesus onse Heer is ons eenighe getuyge en onse Boeck des Levens/ daer in wy sien en leeren/ dat ghelijck zijne menschelijcke natuere eeuwigh met Godt vereenight is: dat alsoo oock alle Geloovighen met Godt vereenight zijn: Gelijck als nu Godt en Christus eeuwigh is/ soo sullen oock zijne beloften eeuwig zijn/ door welcke hy met ons een eeuwigh Verbond der genadē gemaeckt heeft/ dat niet sal ophouden/ of ons schoon de Werelt moeyelijck valt/ de Sond/ Doodt/ Duyvel en Helle plaghen/ jae wanneer ons alreede lijf en ziel versmachteden/ soo is doch Godt onses herten troost/ en onse deel.

Rom.8.38 1.Cor.6.17. Hose.2.18. Psal.25.13. Psal.73.26/

Dat XI. Capittel.

De vrucht der ware bekeeringh is de Nieuwe Creatuer. En wat een Christen is nae't Geloove/ namelijck een Heer over alle ding/ en wat hy is nae de liefde/ namelijck een knecht onder allen/ en hoe Christi leven onsen Spieghel zy.

2.Cor.5.17.

Is yemant in Christo, die is een Nieuwe Creatuer.

ALLE die in Jesu Christo zijn door't Geloove/ die zijn Nieuwe Creaturen/ dat is/ sy zijn kinderen Gods/ rechtveerdigh voor Godt/ hebben vergevingh der sonden/ hebben den Heyligen Geest/ zijn de Goddelijcke nature deelachtigh/ zijn erf-genamen des eeuwigen levens/ zijn vry in de conscientie van de Wet/ Vloeck/ Doodt/ Duyvel/ Hel/ verdoemenis/ zijn aen geen tijt/ plaets/ wet/ &c. gebonden. Want sy ontfangen alles van Christo uyt louter genade/ om niet door't Geloove/ wat tot de saligheyt van nooden is/ daer in haer noch tijt/ noch plaets/ noch Wet of Gebodt/ of Ceromonien hinderen. Sy zijn in Christo volkomen/ dewijl sy in hem hebben de vervullinge der Wet door't Gelove. Daerom een geloovig Christen te zijn/ is een hooger naem boven alle namen ter werelt/ en boven alle staten en ampten/ boven alle tijdt/ plaets/ Wet/ en boven de gantsche werelt. En wederom een ware Christen zijn/ in't leven/ is de aldernedrigste naem onder alle namen inde werelt. Soo hoogh nu alst Geloof een Christen boven alles verhooght/ soo diep vernedert de liefd een Christen onder alle dingh/ 'twelck ghy seer wel ver-

Wat een Nieuwe Creature is: Vryheydt der Christenen. Rom.10.4 De Christen namē is boven alwat inde Werelt is en wederom onder alledingen ter werelt.

Spieghel des levens Christi. verstaen kont / als ghy dat Heylighe Leven Christi overleght / 't welck is een heldere spieghel der Liefde en aller Deughden inde hooghste graed. Siet daer hoe is Christus onser aller dienst-knecht ende dienaer geworde / hoe ootmoedig van herten / hoe sachtmoedig van geest / hoe vriendelijck in Woorden / hoe aenghenaem in't gelaet / hoe barmhertigh teghen den armen / medelijdend teghen d'ellendighen / hoe verduldigh teghen de lasteraers / hoe sachtsinnigh in zijn antwoorden / hoe genadig tegen den sondaers / hoe heeft hy so geern niemant veracht noch versmaedt / hoe heeft hy hem aen niemandt gewroken / hoe heeft hy aller Menschen salighydt so hertelijck gesocht / hoe heeft hy voor zijn vyanden gebeden / hoe heeft hy onser aller sonden / kranckheyt / smerten / smaed / slagen en straf gedragen! En is alsoo een volkomen exempel der liefde / der ootmoedigheyt / lijdsaemheydt / en aller deughden / 't welck wy immers in onse herten behooren te aenschouwen / insonderheydt als wy alleen zijn. Want dat selve is beter dan alle kunst en wijsheydt deser werelt. Daerom wy desen zegel der liefde Christi in onse hert drucken sullen / namelijck zijn Beeldt / zijn Leven / zijn Liefde / zijn oodtmoedigheydt / zijn ghedult / zijn Cruys / zijn smaedt / zijn Doodt. Dat sal een licht in onse hert wesen / daer door wy vernieuwt worden en in zijn Beelt verheerlijckt. Gelijck nu Christus onder allen Menschen / jae onder alle Creaturen geweest is / inden staet zijner vernedering in dese Wereldt / maer inden staet zijner Heerlijckheydt / een Heer over alles: Alsoo is oock een Christen nae zijn Geloof een Heer over alles / geen dingh uyt-genomen / dan Godt selver / maer nae zijn leven is hy onder alle dinghen.

Christi leve betrachten is beter dan alle kunst.

Cant. 8. 6.

Dat XII. Capittel.

Hoe Christus de rechte Wegh en Doel-wit der warer Godsaligheydt is / en soo Godt den Mensch niet leydt en voert / soo dwaelt hy.

Psalm 86. 11.

Wijst my Heer uwen Wegh, dat ick wandel in uwe Waerheyt; behoud mijn hert by den eenighen, dat ick uwen Naem vreese.

DESE Wegh is Christus Jesus. Joan. 14. 6. Ick ben de Wegh. Hoe kome ick tot hem? Door't Gheloove. Want het Geloof vereenight ons met Christo / de liefde verbindt / de hope behoudt / en nochtans 't Geloof / liefd en hope zijn beyde uyt Christo en Christi werck in ons. Dese Wegh gaet uyt hem en weder tot hem. 't Geloof grijpt Christi Persoon en zijn Ampt aen / de liefde volght hen na in zijn leven / de hope grijpt de toekomende heerlijckheyt aen. 't Geloof moet geen ander Christum / Heylant / Salighmaker / Middelaer / en Wegh totten leven hebben dan CHRISTUM JESUM: de liefde heeft dat eeuwighe Leven Christi voor haer: de hope verwacht niet anders dan de eeuwighe heerlijckheydt. En dat is de rechte Wegh / dat is de Waerheydt / daer in wy wandelen / dat is dat eenighe / die vreese Godts / daer in Godt onse hert behouden wille. Dese drie Hooft-deughden / Geloove / Liefde / Hope zijn nu bevriendet met drie ander deughden: 't Gheloof is bevriendt met de ootmoedigheydt / de liefde mette Lijdsaemheyt / de Hope met het gebedt. Want wie gelooft / die verootmoedight hem / wie lief heeft / die

Door't geloof / Liefd ende Hope blijven wy in Christo. Joa. 14. 6.

d'Aert der drie Hooft-Deughden. Psal. 143. 10.

Vermaegschapping der Deughden.

die is lijdſaem/eñ wie hoopt die bid. Och dat is een rechte ſchoone Wegh Godts. O Heer / wijſt ons de ſelve/

De ſchoone wech Gods.

dat is de waerheyt/daer in wy wandelen ſullen / dat is de rechte vreeſe Gods/dat eenige daerom David inden Pſalm. 27. Bidt.

Wat het is in Chriſto leven.

Dat heet Chriſtum na te volgen/in ootmoedigheyt/ in liefde / in lijdſaemheyt / en in zijn herte dooden den vergiftigen worm/ de hooveerdy/door de ootmoedigheyt Chriſti. Bedenckt dat Chriſtus een worm voor u is geworden / en ghy zijt ſoo hooveerdigh. Doodt in u hert de gierigheyt door de armoede Chriſti. Siet/hy heeft ſoo veel niet gehadt daer hy zijn hooft op leyde / en ghy wilt alles hebben / en hebt nimmermeer genoegh.

Chriſti leven ende Heylig lijden ſal onſes levens medecijn zijn.

Siet/ hy heeft u zijn leven gegeven/ en gy gunt uwen naeſten niet een bete broods. Doodet in u herte de wraeckgierigheydt door de ſachtmoedigheydt Chriſti. Siet hy heeft voor zijn vyanden gebeden / en ghy bidt voor u vrienden niet. Zijn aengheſicht is met vuyſten geſlagen en beſpogen/en hy heeft het lijdſamelijck verdraghen / en ghy kont niet verdraghen datmen u ſuer aenſiet. Doodet die ſwijnſche luſten in u hert door de ſmerten des Heylighen Lichaems Chriſti.

Thran. 1. 12.

Siet of yemandts ſmerte zijne ſmerten gelijck zy / en ghy wilt altijt in u welluſt leven. Hy heeft een doornen kroon gedragen/ en ghy wilt een gouden kroon draghen: Hy heeft om vreemder ſonden wille geweent/ en ghy weent niet om u eygen ſonden. O Lieve Heere Chriſto/ hoe veel menſchen zijn daer noch op deſen wegh niet!

De rechte Wegh des Chriſtelijcken levens Pſal. 143. 10.

wijſt my Heer uwen Wegh / dat ick wandele in uwe Waerheydt / geeſt my Heer een hert dat u vreeſe; een geloove / dat u aengrijpe/ liefde/ die u navolghe; hope/ die uwe heerlijckheydt ſie: een ghemoedt dat u lief heeft; een ſin / die u kennet; ooren die u hooren roepen eñ ſchreyen aen 't kruys in u Lijden; oogen/die u ſien in u ootmoedigheyt: een mondt / die met u bidde voor de vyanden.

Sonder eñ buyten Chriſtum is niet dan dwalinge.

Soo ghy Heere my deſen weg niet wijſt/ my daer op niet voert en leydt / ſoo is mijn wegh niet dan dwalingh en mijn licht enckel duyſternis. O ghy eeuwighe Licht / 'twelck den Ouden Tobiam verlichtede/doen hy zijn geſicht verlorē had; Iſaac / doe zijn ooghen duyſter worden/ Jacob/doe hy zijnen ſoonen toekomende dinghen voor ſeyde; den Ouden Simeon / doen hy zijn Salighmaker ſach: verlicht ons oock dat wy in Chriſto die ſchoone deughden die in hem uyt lichten mogē ſien/ en met die ſelve verlicht en verciert werden.

Geeſtelijcke en Nieuwe ſcheppingh. Gen. 1. 2. 3

In de Scheppingh was het duyſter op den afgrondt: Alſoo is het inden afgrond onſes herten duyſter / tot dat Godt ſpreeckt: Het werde licht/en tot dat de Geeſt Gods ſweeft op't water onſes herten. De aerde was woeſt en ledigh: alſoo is onſe hert / als Gods genade het niet vervult. Dat Woort/daer door 't Licht en de duyſternis van een gheſcheyden is / dat wille oock in onſe herten als in een Nieuwe Werelt en Creature de duyſternis ſcheyden en ſpreken: Het werde licht. Want dit Woort is ſelfs het Licht en iſt in Chriſto / en Chriſtus ſelve / en dit Licht is de Waerheydt /

Joan. 1. 9.

Buyten Chriſtum is niet dan duyſternis leugen/ eñ doodt.

ſonder 'twelcke alles / wat in den menſch is/leugen is/en des Duyvels Rijck: ſonder welc licht/ 'twelck Chriſtus is/ niet dan duyſternis inden menſch is. Sonder welcken weg enckel dwalingh is: Sonder welcks deughtſaem leven enckel ondeught in den menſch is / en de eeuwige bittere doodt.

De rechte wech der Godſaligheydt.

Dit is nu den Wegh/dit is de Waerheyt/dit is het Leven/dit is de vreeſe des Heeren / dat eenighe/ daer David om bidt: God en Chriſtum

ſteeds

steeds in zijn hert hebben/ door't Geloove; Christum in de liefde navolgen/ in ootmoedigheyt en sachtmoedigheydt Christum steeds als een wegh en Spiegel des levens voor oogen hebben / in de hope zijn heerlijckheyt steeds aenschouwen. Dat is de
Syr. 1. 27. vreese des Heeren/ die den mensch behoudt / en ons herte vroom maeckt/ en de sonde af weert. Want wie sonder vreese leeft/ die kan Godt niet behaghen / en zijn eyghen vryheydt sal hem storten. Sonder de vreese des Heeren ist alles niets weerdigh / 'tzy kunst / 'tzy Rijckdom / 'tzy schoonheydt / 'tzy sterckte / 'tzy wijsheydt of welsprekenheyt. Want de gaven der natuere zijn goeden en quaden ghemeyn: Maer de vreese des Heeren is een bysondere gave / een bysonder Licht / 'twelck Gods vrienden / jae Gods kinderen maeckt / die doort Geloove Godt behagen. Godt heeft
Sonder vreese Gods zijn alle gaven niets. gheen behaghen in wijsheyt/ kunst / verstandt/ welsprekenheydt / Rijckdom en schoonheydt / als daer gheen vreese Godts by is. Rijckdom sonder liefde/ kunst sonder genaede/ schoonheydt sonder vreese Godts/ is als een schaduwe sonder lijf / kaf sonder terwe/ ayren sonder koorn/ roock sonder
Psal. 111. 10. vyer. De vreese Gods ist cieraet van alle gaven. De vreese Godts is der
De vreese Gods verciert ende proncket alles op. rijcken kroon/ der wijsen raedsman/ der schoonen aenghenaemheydt / der stercken overwinningh/ der Vorsten eer/ der kinderen tuchtmeester. Dese heeft Daniel/ Joseph en Susannam
Syr. 10. 27. behoedt. Sonder vreese Godts is de mensch een dorre boom / een onnut brand-hout/ een gebroken scherf/ diemen wech werpt. Vorsten en Coningen zijn in grooter eeren / maer soo groot zijn sy niet/ als die God vreest.

Dat XIII. Capittel.

Hoe CHRISTUS dat rechte Boeck des Levens is / en hoe hy ons door zijn armoed leert des Werelts heerlijckheyt versmaden.

1. Cor. 8. 9.

Ghy weet de genade onses Heeren Jesu Christi, dat, of hy wel rijck was, nochtans om uwent wille arm is ghe-worden: Op dat ghy door zijn armoedt soudt rijck worden.

ALLE die in Jesum Christum den Soon Gods Gelooven / die zijn in't Boeck des Levens geschreven/ der selver namen zijn in den Hemel geschreven/ en dit sal ten jonghsten dage geopenbaert worden/ als Godt de namen aller Geloovigen voor al zijn Heylige Engelen sal bekennen: Maer onse Heere JESUS CHRISTUS is oock een levendighe Spieghel eens Heylighen Christelijcken levens/ dewijl hy is dat eeuwighe Woordt/ en de Wijsheydt des Vaders / daerom inde Werelt gekomen en Mensch geworden / op dat hy door zijn Heylweerdige Leere / door zijn Leven en Doodt ons Leerde/ en door zijn Exempel ons voor lichtede. Maer nu is zijn gantsche levẽ van Moeders lijve aen/ tot aen zijn Doodt/ niet anders geweest dan een gestadigh Cruys; 't welck in dese drie stucken bestaet / die noyt in zijn leven in dese werelt van hem zijn geweken. Dat eerste is groote armoed/ dat ander noch grooter verachtingh / dat derde d'aller grootste smert en pijn. Dit heeft met zijn Leven begonnen en is met zijn Dood ge-eyndight. Zijn Heylighe armoed heeft wederom drie trappen.

Luc. 10. 20.

Christus is het boec des levens op tweder ley wijse.

Apoc. 3. 5.

'tGantsche leven Christi is armoed/ verachting en smerten.

Luc. 9.58. 1. Trap der armoede Christi. 1. Dat hy klaegt: De voghelen onder den Hemel hebben hare nesten/ de vossen hare holen / maer de Sone des Menschen heeft soo veel niet daer hy zijn hooft neder legge. 2. Dat hy arm is geweest van vrienden. Hy heeft van een arme Moeder willen geboren zijn in groote armoed / en heeft geenes rijcken / heerlijcken en machtigen vriendschap in dese Wereldt gesocht. Joa. 11, 11 Lazarus te Bethanien is zijn vriendt geweest. Den welcken hy niet tot een vriendt verkoren heeft om zijner rijckdoms wille/ maer om sijns geloofs wille / dat hy geloofde dat hy was de waere Messias. De 3. Beschrijvingh der armoede Christi. derde trap zijner armoede is/ dat hy hem van zijn Godlijcke macht en heerlijckhepd geupttert heeft/ en hem gantscht en gaer in onse ellende versoncken / is swack en moede geworden als andere menschen / insonderhept van de groote menighte der krancken/ die hy heeft geheelt/ die hy hem soo seer ter herten liet gaen/ dat Marc. 3. 21. zijn vrienden meenden / dat hy soud upt sinnigh worden: Matth. 8. 17. Alsoo is vervult Esa. 53. 4. datter gheschreven staet Hy droegh onse kranckhepdt. Hy heeft geen ongemack / geen armoedt/ geen quaet tegen gestaen/ daer hem anders alle Creaturen wel hadden moeten dienen en alle Enghelen op hem wachten: Soo heeft hy nochtans alles van allen verduldigh geleden/ daer-en-tegen zijn macht over alle Creaturen niet gebrupckt. Christus heeft hem allen Creaturen onderworpẽ/ ende waer om. Hy heeft toe gelaten dat hem de doornen zijn hooft doorstaken en verwonden/ heeft zijn handen laten binden/ zijn Heplighe Lijf geesselen/ zijne handen en voeten door graven/ zijn sijde openen. 't Welck hy alles met een Woordt hadde konnen hinderen / jae met een wenck allen Creaturen gebieden/ datse hem geen leedt soude doen. In summa / hy heeft hem allen Creaturen onderworpen om onsent wille / op dat hy ons die heerschappy over alle dinghen / die wy hadden verloren/ wede r verworve/ en dat hy ons door zijn overwinningh en door zijn Opstanding on-overwinlijck maeckte. Jae dat noch meer is / heeft den Sathan toe gelaten hem te versoecken / van d'een plaets op d'ander te voeren/ en des Duyvels instrumenten gehenght hem te pijnighen / en aenden Cruyce te naghelen / op dat hy daer door de Menschen van 'tgewelt des Duyvels en aller zijner instrumenten verloste. Aldus is de aldersterckste swack geworden/ die alder groot-machtighste onmachtig/ d'alderheerlijckste de alder verachtste/ d'alderschoonste de alder afschuwelijcste / onder worpen alle plagen/ smerten en lijden/ op dat hy ons beschaemde/ wy die so teer en weecgebacken zijn/ dat wy oock niet geern een kleyn ongemack en cruys om Godts en onses naesten wil / op ons nemen / maer oock teghen dat cruys / dat ons Godt tot onser beteringh en t'zijner eeren toeschickt morren ende preutelen. Christus is zijne wijsheptte buyten gegaen. Doch niet alleen is hy zijn Goddelijcke macht te buyten gegaen / maer oock zijn Goddelijcke Wijshepdt. Want hy heeft in de hoogste eenvoudighepdt gewandelt/ als een onwetend/ niet als een hooghgeleerde / aensienlijcke Doctor / die met groote kunst en wijshepdt daer heen praelt/ maer in stilhept / waerhept/ Godlijcke kracht/ in onschult/ in heplighept/ in liefde/ in sachtmoedighept ende ootmoedighepdt. En met slechte eenvoudighe woorden heeft hy den wegh Gods geleert. Daer over is hy van de stouten veracht / en als een onwijse gehouden / daer hy nochtans die eeuwighe wijshepdt is/ de welcke door de Propheten gesproken heeft / en een Licht en verlichter der menschen is / ons tot Christus is zijn heerlijckheptte buyten gegaen. een

een leere / hoe dat wy ons in onse ga-
Luc.19.10 ven niet verheffen sullen/maer die sel-
ve in ootmoedighept en eenvoudig-
hept gebruycken. Hy is oock te buy-
ten gegaen dat aensien van zijn groo-
te heerlyckheydt. Daerom heeft hy
De diepste verneder-ingh Christi eē vloec aē't cruys te zijn. met desondaren om gegaen/heeft met
haer gegeten / en gedroncken / op dat
hy alsoo zijn ampt verrichtede / dat
verlorē weder sochte/en salig maeck-
te. Daer uyt hy de name kreegh dat
hy was een vriendt der Tollenaren en
sondaren/een Vraet/Wijn-supper en
Samaritaen. Jae eyndelyck heeft
hy hem als de grootste quaet-doender
tusschen twee moordenaers laten op-
hangen/op dat hy onse misdaet droe-
Joan.5.35. ghe. Hy had hem wel met zijn hey-
lighept en onschult een grooter naem
konnen maecken / dan Johannes de
Dooper/dat schijnende licht: Maer
hy heeft hem van sulcken name ge-
uytert / op dat hy onse huychelrye te
niet maeckte / wy die dickwils voor
groote heyligen willen aengesiē zijn/
daer het in der daet niet met ons is
dan een schijn der godsaligheydt. In
summa / hy heeft hem van dit alles
ontbloot dat in de Werelt is. Hy was
Mat.20 28. een Coningh/en is den Coninghen en
heerschappyen onderdaen geweest /
jae zijn arme Moeder en Pleegh-va-
der. Hy was een Heer/ en is de arm-
ste ende geringhste dienstknecht op
aerden geworden. Hy was de alder-
Christi onderdanigh-heydt. hoogh-wijste Propheet / en hy ver-
koor arme / onwijse luyden tot zijne
Luc.22.27 Discipelen. Hy had hem nu met
recht de heerschappy moghen aenne-
men over zijne Discipelen/ maer hy
seyt: Ick ben midden onder u / als
een die dient. Hy was wel haer Heer
Christus onse Meester met zijn Exempel. en Meester/maer niet alleen een Mee-
ster der Leere maer des Levens / al-
soo/dat hyse met zijn Exempel leerde
de gehoorsaemheydt / d'ootmoedig-
heyt / d'onderdanigheyt. Daerom

droegh hy voor aen/alst't Hooft/ ver- De Meester gebied niet maer 'tleven eñ de leere.
achting en smaedt/armoed en ellend/
diende zijn Discipelen en wiesch haer
de voeten. Aldus was hy haer Mee-
ster ende Heer om haer met zijn Ex-
empel te leeren. Och onse groote
dwaesheydt / wy die nae eer en heer-
lijckheydt trachten / niets willen ly-
den / niemandt willen gehoorsaem
noch onderdanigh zijn / soecken enc-
kel vryheyt/en willen na onse eyghen
wil leven / daer nochtans onse Heere
Christus niet alsoo heeft geleeft/ maer
met zijn Heyligh exempel / als met
het Boeck des levens ons veel anders
geleert. Siet nu/hoe veer dat de weg/
dien ghy wandelt / vande wegh uws
Heeren CHRISTI verscheelt. Want
ghy wandelt niet den wegh Christi
uwes Heeren. Maer den wegh deser
Werelt / die ten verderve leydt. Dat
is het eerste deel des jammerlijcken
Levens Christi.

Dat XIV. Capittel.

Hoe dat ons de Heere Christus door zijn smaedt/verachtingh en versaeckinge zijns selfs leert de Werelt / eer en roem versmaden.

Esa.53.3.

Hy was de aller verachtste, en onweerdste, vol smerten en kranckheydt,&c.

DAT ander deel der verdruc-
kinge Christi is de verach-
ting. Als ghy nu in't Boeck
des Levens Christi besien
hebt zijn armoed/ so besiet oock voor- Ware ootmoedigheydt is groote verachtingh lijden nae Christi Exempel
der zijn grondighe waerachtige oot-
moedighept. Hy heeft hem gheen tij-
delijcke eer en roem aengenomen /
maer al die hem eeren / loven en roe-
men wilden weder-sproocken met

Joan. 8. 48. woorden en wercken. Want hy heeft altijdt de eer deser Wereldt gevloden/ oock niet de minste oorsaeck daer toe gegeven. Ja hy heeft in groote ootmoedighept over hem laten gaen de grootste verachting en lastering/ doe hem de Joden scheldeden voor een Samaritaen / die den Duyvel hadde/ en door kracht des Sathans zijn wonder-wercken dede. Zijn Goddelijcke Leere heeftmen voor Godslasteringh gehouden. Hy is met veel leugenen/moorderſche liſten en faemroovingen beswaert geworden; eyndelijck verraden/verkocht/versaeckt/ in't aensicht geslaghen/ bespoghen / met doornen gekroont / bespot / gegeesselt/ verwondt/ verworpen/ veroordeelt / verdoemt / verlaeten van Godt en den menschen/ ontbloot als een quaetdoender / jae als een vloeck opgehangen/ daer alle-man hem bespottede/ zijn gebedt belachte/ en zijn kleederen mettet lot gedeelt/ en hem met gal en edick in doodts noodt gelaeft.

Spiegel der groter Vachtingh

Ten laetsten is hy aen 't Cruys inde aldergrootste smaedt schandt en verachtinghe gestorven / zijn doode Lichaem aen t' Cruys door-steecken en geopent / eyndelijck begraven als een godloose/ja oock nae zijn onschuldighen Doot voor een verleyder gescholden / zijn Opstandingh is oock weder-sproken. En alsoo is hy in leven en doot en na den doot vol verachtinghe geweest.

In al dit voorseyde is ons den Soon Gods niet alleen als den schat onser verlossing voor-gestelt / maer oock als onse Leeraer / Meester / Propheet/ Herder/ Licht/ om dat wy door zijn smaedt de Heerlijckheyt der werelt souden leeren vlieden/willen wy anders met hem als onse Hooft vereenight blijven / en zijne ware leden zijn/en door de liefde hem in-ghewortelt en gegrondet blijven. Maer dewijl wy het contrarie doen/ en in al ons doen woorden en wercken onse eere / en niet Gods eere soecken: Soo betuyghen wy daer mede/ dat Christus noch niet in ons leeft/ maer den Vorst deser Wereldt/ dat wy de liefde der werelt noch niet hebben upt getogen / noch de werelt overwonnen/ als Joannes seydt: Al wat upt God geboren is / overwindt de wereldt.

Ephes. 3. 17.

'Tis een groot teecken dat wy Christum noch niet recht lief ghekreghen hebben. Want inden welcken de liefde der wereldt is/ in dien is de liefde des Vaders niet/ alsoo oock niet de liefde Christi: Want dat gantsche leven Christi leert ons/ hoe wy de werelt sullen af-sterven. 1. Joh. 5. 4 / 1. Johan. 2. 15.

Daerom siet op't begin / midden en eynde des levens Christi. Het is niet dan enckele ootmoedigheydt / en enckel verachtingh / welcke hem van alle den genen is aen-gedaen/ die de Wereldt lief hebben.

Wat ons Christi leven leert.

Dat XV. Capittel.

Hoe wy door Christum de verdruckingh en verachtingh der werelt sullen draghen en overwinnen.

Hebr. 12. 3.

Overleght wat een teghen-spreken der sondaren tegen hem hy geleden heeft, op dat ghy niet flauw en slap wordt in u gemoedt.

In-

Psal. 109. 25. INDEN 109. Psalm klaeght de Messias: Ick moet haren spot zijn: wanneer sy my sien/schudden sy haeren kop. Staet my by Heere mijn Godt: helpt my na u groote genade/ dat sy bevinden / dat dit uwe handt zy/ dat ghy Heer sulcx doet. Vloecken sy/ soo seghent ghy / setten sy haer teghen my/ soo moeten sy te schanden werden/ doch u knecht moet hem verheughen. Mijn teghen partijders moeten met smaetheydt aengedaen werden / en met harer schande bekleedt worden/als met een rock. Ick wil den Heer seer dancken met mijnen monde / en hem roemen onder velen. Want hy staet den armẽ ter rechterhandt / dat hy hem helpe van dien/ die zijn leven veroordeelen. Dese klachten des Heeren onses Verlossers/behoort ons billijck ter herten te gaen/en sullen ons der halven dickwils in't Cruys des Heeren Christi en aller Heylighen besien. Daerom wort het doorgaens in vele Psalmen verhaelt / op dat wy oock leeren met hem door veel verdruckinghen ten Rijcke Gods ingaen. En hoe zijn verachtingh en smaedt een medecijn zijn sal van onse verachtinghe. Item dat wy leeren het beeldt zijner versmaetheden geern gelijckformigh te werden/ dat wy hem helpen zijn versmaetheydt draghen/op dat wy oock zijnen verklaerden beelde moghen gelijckformigh werden in der heerlijckheydt. Gelijck nu den Psalm 109. een gebedt CHRISTI in zijn Lijden is: Also klaegt hy ten eynde des Psalms noch over driederley lijden. Dat hy

De klaeg des Heere Christi over zijn verachtingh.

Vers. 21. gevoelde. 1. Klaeght hy over groote herts-anghst en treurigheydt. Ick ben arm en ellendigh / mijn hert is in my verslaghen. Siet dese hooge en Heylighe Persoon aen / waerom klaeght hy soo? Op dat wy hooren souden / wat hy om onsent wille geleden heeft. Hy seyt: Ick ben arm/en ghy kont des ryckdoms niet sat werden. Hy seydt: Ick ben ellendigh/en ghy wilt by alle-man heerlijck zijn. Hy klaeght/ mijn hert is verslaghen in my/ en ghy wilt altoos in vreughden leven/ een blijd/ vrolijck en onbedroeft hert hebbẽ. Ey liever gedenckt doch dattet uwen Heere Christo oock niet altijdt welgegaen heeft / maer zijn hert is hem in zijn lijf als met een stock geslagen en ghequetst geweest. Gedenckt wat ghy zijt tegen sulcken hoogen Heyligen Persoon te rekenen. Wanneer ghy inde hooghste herten-anghst zijt/ soo gedenckt. Siet/ soo ist oock met mijn Heere Christo geweest; zijn hert heeft veel grooter treurigheydt en angst geleden. Maer gelijck onse Heere Christus door lijden inde vreughde gegaen is / door schant in de eere / door den Doot in't leven/ door de Hel inden Hemel: Also sal en moet ons oock ons kruys tot onser salighheyt helpen/ en een ingang zijn tot het eeuwighe Vaderlandt. 2. Klaegt hy over lichamelijcke swackheyt vers. 23: Ick vare wech/als een schaduwe die verdreven wordt / en worde verjaegt als de sprinckhanen. Mijn knien zijn swack van vasten / mijn vleesch is mager / en heeft geen vet. Met dese woorden leert ons de Heer/ wat wy inde werelt zijn. Een schaduwe is niet met allẽ/en heeft leven noch kracht. Vergelijckt hem nu de Heere Christus by een schaduwe/ die doch het licht en Leven is('twelck hy inden staet zijner uyterste vernederingh geseyt en daer van wil verstaen hebben/anders noemt hy hem selven het leven) hoe veel te meer sullen wy ons voor een schaduwe en voor niets houden en de ootmoedigheyt van den Soon Gods leeren? Hy seyd: Dat hy is verdreven en verjaegt als de sprinchanen/ en willẽ wy hier onse eeuwige woon-

Christi herts anxt sal in ons ghedult wercken.

De Wegh en Ganck Christi.

Leert uwe nietigheyt kennen.

Waerom hẽ de Heer by eenen sprinckhaẽ vergelijckt.

woonstede hebben? De Heer verge-
lijckt hem daerom by een sprinck-
haen / om dat een sprinckhaen geen
huys heeft / en is vreesachtigh en
vluchtigh. Soo is de Heer oock in de-
se Werelt geweest/op dat hy ons met
zijn Exempel leerde een ander Va-
derlandt te soecken. Hoe dat oock zijn
knien swack/en zijn vleysch magher
zy/ dat heeft hy wel bevonden in zijn
Psa.22.16 lijden / doe al zijn krachten zijn ver-
Esai.53.2.3. drooght als een pot-scherf. Hier aen
sullen wy gedencken in onse lichame-
lijcke kranckheden. Het is aen de li-
chamelijcke sterckheydt niet gelegen/
als maer onse ziele door den soeten
troost Gods sterck / en in de Hemel-
sche wellusten vet is / gelijck Esa. 53.
staet: En datse door Christi kracht
Eph.6.10. versterckt ende onderhouden werdt.

111. Klaeght de Heer over de groot-
te verachtingh / die hy in dese werelt
gheleden heeft. Siet/ hy heeft groote
verachtingh geleden/ en wilt ghy al-
tijdt in eeren zijn? vers.25. Ick moet
Christi ver achting is een Medecijn tegen onse hooverdy. haer spot zijn / seydt hy / wanneer sy
my sien/ schudden sy haren kop. Hoe
konde het yemandt in dese Werelt
argher gaen? Doch hy heeft sulcken
smaedt om onsent wille geleden / op
Psal.109.51. dat hy ons vande eeuwighe smaedt
en schande verloste. De mensch is een
verachter Gods geworden; Daerom
moste Christus onse sonde boeten
door zijn upterste verachtingh. De
remedien en troost-gronden tegen de
Troost-gronden tegen de verachtingh der werelt verachtinghe der wereldt zijn dese:
1. Ghy draeght Christi Beeldt / en
volght uwe hooft en meester nae. 2.
Door de verachtinghe der Wereldt
leert ghy ware ootmoedigheyt / de
Rom.8.29 welcke by Godt genade vindt. Want
den ootmoedighen geeft hy genade/
maer den hooveerdighen wederstaet
1.Pet.5.5. hy. 3. Sijt ghy in't getal der Heyli-
ghen/die over al een vloeck ende upt-
1Cor.4.13 vaeghsel der werelt geweest zijn. 4.

Sal u inden Hemel van God prijs en
lof wedervaren voor alle de Heylighe
Engelen. 5. Dewijl ghy ten jongh- Apoc.7.14
sten daghe niet sult opstaen tot de
eeuwige smaedt en schande/daer van 1Cor.5.10
u de Heere CHRISTUS verlost heeft/
so laet u die tijdlijcke verachting niet Dan.12.2
zeer bedroeven noch aenvechten. 6.
Dat u God oock in deser werelt zijn
genade niet wil weygeren of ghy nu
dan schoon gheenes Menschen gunst
hadt / soo hebt ghy nochtans Gods
gunst en ghenaede. Daerom seydt
den Psalm: Staet mijn by / Heere
mijn Godt: Helpt my na uwe gena- Psal.109.26.
de. Dat sy bevinden / dat dit zy uwe
handt/dat ghy Heer sulcks doet/ dat
is / Gelijck als Godt de Heer zijn
Soon upt de smaedt en schande ge- Ghelijck als Godt de Heer onse Hooft upt de verachting en smaedt getrocken heeft/alsoo sal hy oock alle des selven leden daer upt trecken.
trocken / en hem in de Hemelsche eer
geset heeft door zijn geweldige hant:
Alsoo sal hy het u oock doen/ ghy die
zijne smaedt draghet/ dat een yeghe-
lijck bekennen sal dat het Gods
werck zy. 7. Gelijck als Godt zijn
Lieve Soon zijnen smaedt opgeleydt
heeft/ gelijck hy inden 69. Psalm seyt
vers. 8. Om uwent wil draegh ick
smaedt / en mijn aengesicht is vol
schanden. Item/ick moet om uwent
wille lijden. Psalm 16.2: Alsoo heeft
hy u mede uwe kruys op geleydt/om
u te beproeven. 8. Dat Godt een sulc-
ken onverdienden vloeck in een zegen Een onverdiende vloeck schadet niet.
wil veranderen / ende de verachters
te zijner tijdt weder te schande ma-
ken. Daerom seydt hy hier vers. 28:
Vloecken sy / soo seghent ghy / setten Prov.26.26.
sy haer teghen my soo moeten sy te
schanden werden : doch u knecht
moet hem verheugen. Dien Godt se-
ghenen wil / teghen dien helpt geen
vloecken / gelijck dat Exempel Bile-
ams betuygt. Maer Godt zeghent
die hem vreesen. Syr.1.19. Wie den
Heere vreest / dien salt welgaen/in de Num.23.
laetste noodt / en sal eyndelijck de ze-
gen

gen behouden. Dit belooft oock Godt Abraham en alle geloovighen
Gen. 12. 3. Ick wil segenen die u seghent / en vloecken die u vloeckt. Daer op vertroost ons Godt oock.
Esa. 51. 7 Vreest u niet wanneer u de lieden smaden etc.
Mat. 5. 11 Saligh zijt ghy als u de menschen versmaden. etc.
1. Pet. 4. 14 Saligh zijt ghy als ghy versmaedt wort om de Name Christi / want de Geest der Eerlijckheyt rust op u. 9. Ick wil den Heer seer dancken met mijnen monde / en hem roemen onder velen. Christus danckt zijn Hemelsche Vader voor zijn smaet en kruys: Alsoo is het aller Christelijcker herten aerdt / dat sy haer kruys en verachtingh met dancksegging opnemen. Onse Lieve Godt maeckt het doch altoos alsoo / dat wy hem hebben te dancken / uyt het kruys wast de danckseggingh / want wie de verachtingh met gedult draeght om de Liefde CHRISTI, den selven eert Godt wederom / beyde in dit en in het toekomende leven Psalm 113. 7. Die den kleynen opreckt uyt den stof / en verhoogt den armẽ uyt den dreck. Dat hy hem sette neven de Vorsten zijns volcks. Och het is een groote deught / alle verachtingh met gedult in stilheyt te dragen om der Liefden CHRISTI wille. 10. Want hy staet den armen ter rechterhandt / dat hy hem helpe van den genen die zijn levẽ veroordeelen. Dit is een heerlijcke troost tegen de groote verachtingh en lasteringh. Hy seydt niet / dat hy den machtighen / heerlijcken en vervolgheren der onschuldigen ter rechterhandt staet. Maer den armen verlatenen / die geen bystandt heeft. Want hy gedenckt eñ vraegt na haer bloet.
Psal. 9. 13. Tertull. Als wy vande Wereldt verdoemt worden, so worden wy van Godt vry geoordeelt. De godloose loert op
Psa. 37. 32 den rechtveerdigen en denckt hem te dooden. Doch de Heer laet hem niet in zijne handen / en verdoemt hem niet wanneer hy veroordeelt wert. Siet / daer voor sult ghy hem noch danckẽ en onder velen zijn naem roemen / dat hy u soo wonderlijck verlost heeft. Psal. 27. 13. Ick hope doch / dat ick sien sal het goet des Heeren in den lande der levendighen. Verbeydt des Heeren / weest getroost en onversaeght en verbeyd des Heeren. Oordeelt niet voor den tijdt / tot dat de Heere komt / die oock in't licht sal brenghen dat in de duysterheydt verborghen is / en den raedt der herten openbaren: Als dan sal een yegelijck van God lof hebben. 1. Cor. 4. 5.

Dat XVI. Capittel.

Hoe de Christenen sullen haer eer en roem in Christo inden Hemel soecken en hebben.

Psalm 109. 1.

Godt mijn roem swijghe niet.

DIT is een Gebedt des eeuwigen Soons Gods / en wil dus veel segghen: Mijn Hemelsche Vader / ghy weet / hoe ick in dese Wereldt mijn eyghen eer niet heb gesocht / maer de eer uwes H. Naems / en aller Menschen salighеydt. Daer voor wort ick soo bitterlijck vervolght / gelastert / veracht en versmaedt. Daer teghen is dat mijn troost dat ghy mijn Vader zijt / dat ick u Een-geboren Soon ben / dat is mijn roem inden Hemel by u. En dese mijne heerlijckheydt Joan. 12. 28. sult ghy te zijner tijdt eenmael openbaren / en in't licht brenghen / en my alsо verklaren / dat de werelt sie / wien sy vervolgt en gelastert hebben. Hier sullen wy leeren / dat die den grootsten

roem inden Hemel hebben / die onschuldig inde werelt vervolght werden. Dit sullen wy leeren in't Exempel onses Heeren JESU CHRISTI. Want in hem en uyt hem leeren wy de rechte wijsheyt/ als uyt het rechte Boeck des Levens. Hy is met zijn Exempel en Heylig Leven ons Boec des Levens/ en op dese wijse: Hy heeft noyt op aerden eenige roem gesocht/ maer hem daer mede laten genoegen/ dat Godt zijn roem is. Och Godt/ geeft ons oock sulcken hert / dat wy onsen roem alleen in u hebben/ en niet in ons selven/ dat wy onsen roem alleen inden Hemel hebben/ en niet opter aerden.

Godsal onse roem alleen zijn.

2. Soo is dit des Heeren Christi hooghste roem/ dat hy Gods Een-geboren Soon is. Hierom heeft hem de Werelt vervolgt en gelastert. Geeft ons oock / Lieve Vader/ dat dit onse hooghste roem en vreughd onses herten zy/ dat wy uwe kinderē zijn / uwe Vaderlijcke liefd en trouw eeuwigh genieten mogen/ en door die kindschap dat eeuwige Erf besitten/ of ons schoon de Werelt haet/ benijdt/ smaedt/ vervolght/ gelijck sy uwe lieve Kindt Jesum oock gedaen heeft.

Christi roem sal aller Christenē roem zijn.

3. Is dat des Heeren Christi roem/ dat hy so veel godlijcke wonderwercken gedaen heeft / en den menschen uyt liefde en hoogste trouwe goedt gedaē/ hoe wel hy daer door de grootste ondanck behaelt heeft. Och Lieve Godt/ geeft ons oock sulcken getrouwe hert / dat wy vele menschen moghen goedt doen/ en ons de groote ondanck der Werelt niet laten afschricken / dat wy niet ons / maer uwen Naem de eere geven in al ons doen.

4. Is dat des Heeren Christi hoogste roem / dat hy uyt liefde voor ons gestorven is/ en ons met zijn Bloedt gekocht heeft / dat hy zijn Vader is gehoorsaem geworden totter doodt des kruyces / dat hy in sulcken Heyligen ootmoedigheyt heeft gewandelt/ dat hy met soo groote sachtmoedigheyt de hooghste smaedt geleden/ dat hy met soo grooten gedult de pijn des kruyces heeft geleden. Och Godt/ onse roem / help / dat wy oock onse vyanden met liefde overwinnen/ onse vleesch met godlijcke ghehoorsaemheyt bedwinghen / door de ootmoedigheyt en sachtmoedigheyt Christi de smaedt des Werelts dragen / door lijdsaemheyt in't kruys triumpheren/ en in den Heere sterck zijn.

Goet doen uyt liefde niet om dancks wille/ is eens Christen roem.

Door liefde ootmoedigheydt ende gedult overwinnē/ is eē groote roem.

5. Is oock de hooghste roem des Heeren CHRISTI zijn Verhoogingh ter Rechterhand Gods / en zijn name/ die boven alle namen is/ dat alle knien in Hemel en op aerdē in zijnen Naem haer moeten buyghen/ en alle tongen hem voor haren Heer bekennen. Och Lieve God/ helpt/ dat wy dat voor onse hooghste roem achten/ als wy met Christo openbaer wordē in heerlijckheyt/ en daer voor de smaet en spot des Werelts geern lijden/ en verwachten de vreugden-tijdt wanneer een yeghelijck van Godt lof hebben sal.

Phil. 2. 10. 11.

De toekomende heerlijckheydt overwint alle herten-leedt.

6. Des Heeren Christi roem is/ dat hy is het eenighe Hooft zijner Kercken en van al de leden der selver/ een Heerlijck Coningh zijns volcks/ een eeuwigh hooge Priester. Helpt/ Lieve Godt / dat dit onse hooghste roem zy / dat wy Christi leden zijn/ onderdanen zijns Rijcks / en dat wy onses eeuwigen hooghsten Priesters voor bidden/ offer en zeghen eeuwig genieten moghen.

1. Cor. 4. 5.

Een ware lidt Christi zijn/ is een hooghe roem.

7. So is dit Christi hooghste roem/ dat Godt Christi Naem in al de werelt geopenbaert heeft en 't Gheloof in zijnen Naem onder soo veel volcken opgerecht teghen alle zijne vyanden / lasteraers en vervolghers / die hem voor Gods Soon niet hebben willen bekennen. Of Godt wel een tijd langh stil swijght en desen roem verberght

onder't

onder 't Crups in't Lyden Christi: Soo is nochtans eenmael desen roem daer door gebroken als de heldere Son. Psalm 50. 2. Ut Zion breeckt aen de schoone glants Gods. Onse Godt komt / en swyght niet. Alsoo of schoon onsen roem een tydt langh swyght in onse vervolgingh: Soo sal hy nochtans eenmael / als d'ure der beproevingh upt is / zyn mondt op doen / en ons van onse smaedt verlossen. Het is noch niet geopenbaert wat wy zyn sullē, Siet/ dat is nu te seggen / God is myn roem/ niet de Werelt/ ghelt/ en goed is myn roem / maer Godt is myn roem. Daerom sept Godt Jer. 9. 22. Een wyse roeme hem niet in zyn wysheydt/een stercke roeme hem niet in zyn sterckheydt / noch een rycke roeme hem niet in zyn Ryckdom: Maer wie hem roemen wil die roeme hem des Heeren / dat hy my wete en kenne. etc.

Christi mond sal desiynen be kennen voor alle heylige Engelen. Apoc. 3. 5. Psalm. 39. 8. 9. 1. Joan. 1. 3. 4. 3. 2.

Dat XVII. Capittel.

Hoe dat wy door Christum en aller Heylighen Exempel de faemrooving der booser monden en valsche tonghen sullen overwinnen.

Psalm 102. 9.

Daghelijcks smaden my mijne vyanden, en die my bespotten sweere by my.

ONDER ander krups ende verdruckingh der Christenen is niet het geringste / boose monden en valsche tonghen / gelyck de Heere Christus selver sulcks met zyn eyghen Exempel betuyght. Gelyck hem dan insonderheydt die Pharizeeusche slangen en adderen met haer vergiftighe tonghen beyde in't leven en doodt ghesteken hebben. Dit is een krachtigh ghetuygenis dat geen Christen voor die selve seecker zyn kan. Hoe een mensch Christo gelyckformigher is/ en hoe vlytigher naevolgher Christi/ hoe meer hem die selve tonghen vervolghen. Dat sien wy aen den Heyligen David. Hoe is die goede man van de boose monden geplaeght geworden / gelyck hy inde 3. 4. 5. 10. 12. 13. 31. 50. 52. 55. 58. 64. 69. 120 ēn 140. Psalm seer droeffelycken klaeght. Ja daer is geen Propheet / die dese moort-pylē niet gevoelt heeft/gelyck de Propheet Jer. 9. 8. Haer valsche tonghen zyn moordlycke pylen: met hare monden spreken sy vriendelyck teghen haren naesten / doch in't hert loeren sy op den selven. Alle vrome herten dan sullen haer oock voor de faemroovers hoeden. Want ghelyck als de vergiftighe Adam eens melaetschen / een Mensch vergiftiget/ alsoo mede vergiftet sulcken vergiftigen tongh den genen/ diese geern hooren. Dewyl nu niemandt voor sulcke boose monden versekert is / en dattet weder-schelden verboden is / ende mettet Christelycke Geloove niet over een komt; so is daer geen ander raedt teghen / dan datmen sekeren troost upt Gods Woort neemt. 1. Laet den eersten troost zyn Christi en aller Heylighen Exempel. Want die selve zyn het / die ons alder-eerst en lichtst voorkomen en inden sin vallen/ als wy gelastert en ghefaemrooft werden. Want so ist den Heere Christo onsen Hooft selver gegaen. Daer is geen ongeluck so groot inde werelt geweest/of men heeft het hem gewenscht / en hem dat selve wel duysentmael weerdigh geacht. Hoe is het Mosi ghegaen den grootsten Propheet/vanden welcken ghescreven staet: dat hy was een gheplaegt Mensch boven alle Menschen op aerden

Gheen Christē is voor de valsche tongē seker of vry.

Num. 12. 3.

den? Wat willen wy van David seggen? Die is te zijner tijd het wit geweest / na den welcken alle valsche tongen inden lande haere moord-pijlen gheschoten hebben. Daghelijcks smaden my mijne vyanden / ende die my bespotten sweeren by my / dat is / sy werpen my mijn ongheluck voor / ende wien sy quaedt gunnen / wenschen sy dattet hem soo gae / als my / of dat het my so mochte gaen / als den alder argsten ende vervloecksten Mensch. Hoe plaegden den lieven Job zijne vrienden met hare tonghen? Daniel de Heylighe Propheet viel in de valsche monden als in een open graf / inden kuyl der Leeuwen onder de aerde. Siet dan dese Exempelen aen en gedenckt se in uwe vervolging. Dit is de naeste troost diemen in't eerste teghen sulcken ongheluck aengrijpen kan. Siet desen weg der verdruckinghe zijn veel Heyligen voor u ingegaen. Siet daer gaet uwe Heere Christus voor u heenen / de Pharizeen vloeckten hem achter zijn rugghe. Siet daer gaet Moses voor u heen. De rotte Chore en Abiram lasteren hem achter rugh / en hebben steenen in haere handen. Siet daer gaet David voor u heen / ende Simei die vloeckt hem nae. En soo voorts. 2. Soo moetmen der Heylighen exempelen niet simpelijck en bloot soo wat boven af aensien / maer alsoo datmen in sulcke verdruckingh van haer gedult en sachtmoedigheyt leere. Want ey lieve seght my / hoe soudmen weten / wat gedult en sachtmoedigheyt ware / alsmen geen vervolgers hadde? Daerom salmen zijn cruys verduldigh op hem nemen / en den Heere Christum na volgen. Dat is recht Christelijck en't Gheloove gelijckformigh / hem selven niet te wreken / en weder te schelden / maer het dien over geven / die daer recht oordeelt. Daer sullen die boose monden van elck onnut woordt rekenschap moeten geven. Daerom komt Godt de wraecke toe / want hy kant alder-best wreecken. Hy weet een yegelijck recht te vergelden. Gedenckt aen u Heer / die zijn mondt niet op deed als een lammeken / dat ter slachtbanck geleydt werdt. 3. Hebben wy in der Heyligen exempelen te leeren / wat voor bysondere medecijn sy tegen de boose monden gebruyckt hebben / naemelijck / sy hebben gebeden / vloecken sy / soo zegent ghy Luc. 6. 28. Psal. 109. 28. Besiet het gantsche Psalm-boeck. Hoe heeft David met het gebedt hem voor valsche monden bewaert als met een ysere muer! Alsmen daer teghen een pijl schiet / so stuyt hy te rugh en quetst den sotachtighen schutter selver: alsoo vallen de leughens en lasteringen dien weder op den kop diese uytspoogh. Haer sweerdt sal in haer herte gaen / en haer boge sal verbreken. Dit alles kan met het gebed volbracht werden. Want als yemandt teghen een leughen-mondt bidt / soo ist soo veel als of yemandt met hem worstelde en kamte gelijck David tegen Goliath / of gelijck Mosis staf met de Egyptische toovenaers. Want hier kampen twee geesten met malkanderen: 't Geloovig gebedt / dat uyt den Heylighen Geest voort-komt / ende leugens die uyt den Duyvel komen / en eyndelijck worden doch de Duyvelsche Slanghen van Egypten verslonden van Mosis staf / dat is / door't gebedt. 4. Is dat oock een treffelijcke troost teghen de valsche monden / dat wanneer een vroom hert alsoo van des Duyvels jacht-honden / de valsche tonghen / hittigh gejaeght wert als een hert / dat het dan loope tot die koele Fonteynen des Heyligen Godlijcken Woordts / en hem aldaer ver-

Marginalia: Psa. 102, 9 — Verdichte aenspraec. — Act. 14, 22 — Faemroovingh een Proef der ootmoedigheydt. — Mat. 12, 36. — Esai. 53, 7 — Luc. 6, 28. — Ps. 109, 28 — Psal. 119, 41, 78. — Psa. 37, 15 — Teghen faemroovingh salmen bidden — Exod. 7. — Mat. 5, 11.

verquicke / want daer in spreeckt Godt vriendelijck met ons. Want de Heer seyt: Saligh zijt ghy als u de menschen om mijnent wille smaden en vervolghen / en spreken allerley quaedt tegen u: Soo sy daer aen lieghen / soo weest vrolijck en getroost / want het sal u inden Hemel wel beloont werden. Daer staet driederleye troost: Saligh / vrolijck en beloont werdē. Wie soude doch om dese heerlijckheyt niet willen tijdelijck spot en verachting lijden? Salig zijt ghy als ghy versmaedt wert om de Name Christi. De Geest der heylighevdt rust op u. Het is een kostelijck dingh eenen man / dat hy het jock in zijner jeught draegt. Dat die verlaten is gedulidigh zy / wanneer hem wat overvalt. En zijn mond in het stof steeckt / en des hopens verwacht. En laet hem op de kinnebacken slaen / en hem veel smaetheyts aenleggen. Want de Heer verstoot niet eeuwighlijck. 5. Soo moet ghy leeren dat sulcke faemroovingen een helsche onweder zijn / dat yemandt schielijck kan treffen / want gelijck een Pelgrim en reyser hem altijdt teghen den reghen en het onweder moet versien: Alsoo oock / wie inde Werelt is en daer in als een Pelgrim verkeert / die moet hem sulcken onweder getroosten / waer over de Kercke beklaegt wert: Ghy ellendighe en troosteloose / over de welcke alle tempeesten gaen / wat wonder ist dat een wandelaer som-wijlen een plas-regen overkomt? huyden ist aen u / morghen aen een ander. De Werelt moet doch wat hebben daer aen sy haer Apenspel drijft. Huyden doetse desen een sots-kap aen / morghen een ander. Daer loopt dan elck een na / en draeght dien mensch op de leugen-merckt om / tot datse haer moed aen hem gekoelt hebben / en haer moe geloghen hebben. Dan soo nemense

Gode spreeckt vriendelijc met ons of ons schoō de menschē lasteren.

1. Pet. 4. 14

Thren. 3. 27.

Eē helsch onweder.

Esa. 54. 11

een ander voor. Wie hem nu met gantscher kracht daer tegen stelt / eñ van de Wereldt niet met allen lijden wil / die doet evē / als die gene / die van een bye gesteken zijnde henen loopt eñ stoot de gantsche byekorf om in een hoop. Ick meyne hy soude soo wel uytgestreken werden / dat een yder bye zijn angel in hem steken soud: also wil menig geen kleyne achterklap lijden / en richt daer na groote twist en herten-leedt aen. Een boose tongh is een waterslangh gelijck / diemen Hydram noemt. Houtmen den selven een kop af / so wassender seven weder. Alsoo wilt ghy u met geweldt teghen een boose tongh versetten / so sult ghy seven leugenen verwecken. Soo wie nu dese kunst leert en het beproeft / dat hy hem daer toe gewent / dat hy alle na sprake niet verantwoort / niet haest ongeduldig wort / als hem een smits-vliege steeckt of een hond aen blaft / so sal hy door die selve lijdsaemheyt aen lijf en ziel gherust werden / anders maecktmen hem selven d'een onrust over d'ander. Dit is dan de rechte aert om vyanden t'overwinnen / en anders moetmen wel altijdt mettet sweerd inde vuyst staen. 6. Heeft het oock zijn bysondere oorsaken. Waerom Godt een boose mond over yemandt toelaet: Alsoo David sprack van Simei: Misschien heeft het hem de Heere geheten / Vloeckt David. Waerom deed God dat? Antwoort / op datmen hem door de gaven / die Godt verleent heeft / niet verheffe / maer recht leere in ootmoedigheydt wandelen / goedertieren en vriendelijck zijn teghen een ander. Het zijn inder waerheydt twee gedenckweerdighe woorden / die David spreeckt: De Heer heeft het Simei geheten / en dat Job seydt: Godt giet de verachtingh op de Vorsten. Lieve Godt / wie kan die ondoorgrondelijcke oor-

De werelt is des Duyvels blijdt ende droevigh batement-spel.

Door ghedult ende lijden over winnen is de beste victorie.

2. Sam. 16. 11.

Job. 12. 21

Verborgē oorsaecken der faemroovingh.

deelen Gods door gronden? Het doet vleysch ende bloedt wel wee / alsmen ons vermaeckt/smaedt en schent. Het is ons allen aengheboren / dat wy geern wat grootsch zijn/veel van ons selven houden en eer by de luyden hebben. En dit is de eyghen liefde/ die ons verdwaest / 't is Lucifers en Adams Val. Dese hebben alle door eyghen liefde en eere / Gods Liefde en dat eeuwighe leven verloren. Hier denckt Godt de Heer dan: Ick wil een leughenachtighe tongh over u gehenghen als den Sathan over Job en Paulum. Die sal u geessel en roede zijn en uwe Duyvel / die u met vuysten slaet / op dat ghy leeret ootmoedigh te zijn. Want Godt moet het op menigherley wijse versoecken om ons in de ootmoedigheyt te houden/ en de hooveerdy in ons te dempen en dooden / op dat wy niet in Lucifers geselschappen raken. 7. Is Godt de Heer soo getrouw/dat hy al het ongeluck en quaet / dat ons die boose tongen dencken aen te doen/tot allen goede keeret. De boose werelt meynt ons daer mede schade te doen / en God keert het tot onse heyl ende welvaert/ gelijck de slangh Tyrus genaemt/ offe noch soo vergiftigh is/ so moetse evenwel een medecijn werden / daer de Triakel zijn naem van heeft gelijc Paulus seydt: Den genen/ die Godt lief hebben moet alle dingh ten besten gedijen. Daer door leert ons God dan dat hooghe edele werck der liefden oeffenen/ is/ namelijck voor onse vyanden te bidden. Wie dat recht doen sal / die heeft vykans de hooghste trap der liefde beklommen ende heeft seer toe genomen inde liefde / ja heeft Christi hert / gemoet en sin gekregen / die daer seyde: Vader/ vergeest het haer: want sy weten niet wat sy doen. Alsoo behoort een pegelijck Christen met ontfermhertighe

2. Cor. 12. 7.
Door faemroovingh worde wy in ootmoedigheyt ge houden.

Wt de vergiftige tongen maect Godt ons dickwils kostelijcke medecijnē.
Rom. 8. 28

't Is een seer hooge trap der liefde over de vyandē t'ōtfermē.

liefde voor zijn vyanden te bidden: Vader vergheeft het hen / want de rechte liefde ont fermt haer oock over de vyanden; dewijlmen weet dat sulcke luyden ver van Godt en Christo zijn en dat de Duyvel in haer is. Daerom alsmen sulcke mondē hoort ofte siet / soo salmen hem veel meer daer over ontfermen: Want sy zijn niet uyt Godt maer uyt haren vader den Duyvel. Dit is de oorsaeck/ waerom men voor de vyanden biddē sal / op datse niet inder eeuwigheydt des Duyvels slaven blijven. Ja God de Heer gebruyckt dickwils een boose tonge-vergift tot een medecijn voor de sijnen. Siet op Joseph/ had hem de boose tongh des onkuyschen wijfs niet inde gevangenis gebraght / hy ware nimmermeer verhoogt geworden. Hadden de boose monden Mosem niet vervolgt/dat hy uyt Egypten in Midian moeste vluchten voor Pharao / soo ware hem Godt inden vyerigen doornen Bosch niet verschenen/ doen hy de schapen hoede aenden bergh Horeb. Hadde Doëgs boose tongh David soo niet vervolght / hy had soo veel heerlijcke Psalmen niet gemaeckt. Also was Doëgs vergiftige tong Davids medecijn. Also moesten de boose monden des Hof-raedts van den Koningh in Persen Daniel inden kuyl der Leeuwen brengen/op dat Godt zijn Almachtigheydt aen hem bewese. Dese boose tonghen waren Daniels verhoogingh. Alsoo ging het met Mardachai/dien woud Haman met zijn tong gantsch doodslaen ende aende galgh helpen/en verhooghd hem daer mede by den Koningh/ en Haman worder selver aen gehanghen. Daerom weest stil voor den Heere / en hy sal uwe gerechtigheyt in't licht brenghen/als de Sonne/eñ u recht/als den klaren middag. Siet slechts toe / dat ghy Godt te

Joan. 8. 44.
Waerom men voor de vyandē bidden sal.

Vergiftige tongē zijn onse medecijn.

Esther 5.

Psal. 37. 6.

vriendt hebt: Want als yemandts weghen den Heere wel behaghen/soo
Prov.16.7 Psa.19.15 maeckt hy oock zijne vyanden met hem te vreden. Neemt nu de werelt u eer/hebt gedult/God salse u weder
Psa.84.12 Psa.33.14 geven. Ick wil hem daer uyt trecké/ en tot eeren maken. De Heer geeft ghenade en eere. 8. Is dat ooc een troost/ dat God aller menschen herten in zijn handen heeft. Van zijn vaste throon siet hy op alle die op aerden woonen. Hy buyght hen allen dat herte/en heeft acht op alle hare wercken. En Godt sal u niet geven in de wil uwer vyanden. Menigh is dickwils bitter en boos/lastert en lieght/dreyght en druckt zijnen naesten: maer in een ure is zijn hert omgeset en veel anders geworden. Jae het begeeft hem somtijts/als de boose tot de vrome komt/ soo kan hy hem niet een hayrken krommen/en moet hem noch goede woorden daer toe geven. Dat doet Godt/gelijck wy aen IACOB en LABAN sien. Doe Laban bitter en boos was op Jacob/sprack God tot hem: wacht u/dat ghy niet anders met Jacob dan vriendelijck spreeckt. Alsoo oock Esau en Jacob. Esau kuste Jacob en weende aen zijn hals. 9. Ten laetsten is het wel der valschen tongen aert/datse haestelijck opstijgt en haest een groot aensien krijght/ alsoo/dat elck een daer over verwondert ende toeloopt/maer sy drijft sulcx niet langhe/sy wordt haest te schanden/ende schaem-rood. En wanneer sy begint te vallen/soo gaetse onversiens te grond. Sy is gelijck een vyer dat hoogh inde lucht blakert/maer haest weder vervalt ende uytgaet. Oorsaeck is/dat Godt de leugen aldermeeste vyandt is/overmits hy de eeuwighe waerheyt is/en kanse niet heel langhe dulden. Als sy meynt/dat sy't op't hooghste gebraght heeft/en dat elck man voor haer vreesen moet/

De waerheyt is een klare Son en breeckt eyndelijck door den dickenevel der leughenen.

Psal.14.3.

's Mans aensicht eens Leeuwen aensicht.

Genes.31. ende 33.

Der booser mondé schielijcke ondergane

so komt Godts oordeel haer wonderlijck over/ghelijck verstommen moeten alle valsche monden die daer spreken tegen den rechtverdigé stout/ stijf en smadigh. Merckt dese drie eyghenschappen der booser tonghen/ stout/stijf en schimpigh. Wee u ghy verachter/wanneer ghy des verachtens een eynde gemaeckt hebt/so sult ghy weder veracht worden. In summa/der godloosen Scepter sal niet blijven over't hoopjen der rechtveerdighen/op dat sy hare handt niet uyt strecken tot ongerechtigheydt. Een boose mondt sal geen gheluck hebben op aerden: Een wrevelig boos mensch sal verjaeght en gestort worden.

Psal.31.19

Esai.33.1.

Psal.125.3.

Psal.140.12.

Troost teghen de vyanden en boose monden uyt de Psalmen.

DOch ghy Heer zijt den schildt voor my/die my ter eeren set/en mijn hooft oprecht. 8. Oy Heer en helpt my mijn Godt/want ghy slaet al mijn vyanden op de kinnebacken/en verbreeckt de godloosen tanden. Lieve Heer/hoe langh sal mijn eere gheschent werden? Hoe hebt ghy't ydel soo lief/en de leughenen soo geerne? Bekent doch dat de Heere zijn heylighen so wonderlijck leydet: De Heer hoort het/wanneer ick hem aenroepe. Ghy breng̃ht de Leughenaers om: de Heer heeft een gruwel aen de bloedt-gierighen en valschen. 10. In haren mondt is niets gewis/hare inwendigheyt is herten-leedt/hare kele is een open graf/met haer tonghen huychelen sy. 11. Beschuldightse God/datse vallen van haer voornemen. 12. Laetse verblijden alle die op u betrouwen/ eeuwighlijck laetse roemen: vrolijck

Psal.3.4. 1. Niemandt zijn is Godts schildt.

Psal.4.3.

2. Godts regeering.

Psal.5.7. 3. De wrake Godts over de schendooders ende vreughde der gheloovighen.

laetſe zijn in u / die uwen Naem lief
hebben. 13. Want ghy Heer ſegent
Pſal.6.11. de rechtveerdigen: ghy kroontſe met
4. Laſteraers worden haeſt te ſchandē genaden/als met een ſchildt. Al mijn
vyanden moeten te ſchande werden/
ende ſeer verſchricken: Hen te rugh
keeren en ſnellijck te ſchande wer-
Pſal.7.2. den. Op u Heer betrouw ick / mijn
Godt helpt my van alle mijne ver-
5. Faemroovers vallen in haer eygē graf. volgers/ eñ verloſt my. 3. Datſe niet
als Leeuwen mijn ziele grijpen en
verſcheuren / dewijl daer gheen ver-
loſſer is. 15. Siet / die heeft wat
quaets inden ſin/met ongeluck is hy
ſwanger/doch hy ſal een faute baren.
16. Hy heeft een kuyl gegraven en
uyt gebracht/en is inden kuyl geval-
6. De ſcherm Gods. len/ die hy gemaeckt heeft. 17. Sijn
ongeluck ſal hem op zijn kop komen/
Pſal.17.8. eñ zijn vermetenheyt op zijn ſchedel
vallen. Behoed my als een oogh-ap-
pel in der ooge: beſchermt my onder
de ſchaduwe uwer vleughelen. 9.
Voor de godlooſē/die my verſtooren;
voor mijne vyandē/ die om en om na
Pſal.18.4. mijn ziele ſtaen. Ick wil den Heer
Ghebedt dempt de leugenaer. loven en aen roepen / ſoo worde ick
van mijn vyanden verloſt. 7. Wan-
neer my angſt is/ſo roep ick den Hee-
re aen / eñ ſchreye tot mijnen Godt /
ſoo verhoort hy mijn ſtem van zijnen
Tempel / eñ mijn roepen comt voor
hem / tot zijnen ooren. De Heer is
Pſal.27.1. mijn Licht en mijn Heyl/ voor wien
ſoud ick my vreeſen? De Heer is
mijns Levens kracht voor wien
ſoud my grouwelen? 2. Daerom ſo
de booſen / mijn teghen-partijders
en vyanden / aen my willen / mijn
vleeſch te verſlinden / ſoo moeten ſy
De ſchut Gods. aenloopen en vallen. 3. Wanneer
hem ſchoon een heyr tegen my leyde/
ſoo vreeſt hem dan noch mijn herte
niet: Wanneer hem krijgh teghen
my verheft / ſoo verlate ick my op
hem. 5. Want hy bedeckt my in zij-
ner Hutten / ter booſer tijd: Hy ver-
berght my heymelijck in zijn Tent/
ende verhooght my op een rotzſteen.
11. Heer wijſt my uwen Wegh en
leydt my op de rechte bane / om mij-
ner vyanden wille. 12. Geeft my
niet inde wil mijner vyanden / want
valſche getuyghen ſtaen teghen my/
en doen my onrecht ſonder ſchouwē.
13. Ick gheloove / ja doch / dat ick
ſien ſal het goet des Heeren inden lan-
de der levendigen. 14. Verbeyd des
Heeren / weeſt getrooſt en onver-
tſaeght/en verbeyd des Heeren. Ick Pſal.31.15
dan noch/Heere/hope op u/en ſpreke: Godts behoet tegen de booſe tonghen.
Ghy zijt mijn God. 16. Mijn tijd
ſtaet in u handen: verloſt my vande
handt mijner vyanden / en van dien
die my vervolghen. 19. Verſtom-
men moeten valſche monden / die
daer ſpreken teghen de rechtveerdi-
ghen ſtijf / ſtout en ſchimpigh. 20.
Hoe groot is uwe goedertierenheyt/
die ghy verborghen hebt dien die u
vreeſē/ eñ vertoont het dien/ die voor
den lieden op u vertrouwen. 21. Ghy
verbergtſe heymelijck by u / voor ye- Godswrake.
ghelijcks trots: ghy verderktſe in ee-
ner hutten voor de twiſtige tonghen.
Sy moeten werden als kaf voor den Pſal.35.5.
wint/en de Enghel des Heeren ſtoot-
ſe wech. 6. Haer wegh moet duyſter
en ſlibberigh worden / en d'Enghel
des Heeren vervolghtſe. Vertoornt Pſal.37.1.
u niet over de booſe / weeſt niet nij- Laſteraers vallen in haer eygen ſweerd.
dig over de quaet-doenders. 2. Want
alſt gras worden ſy haeſt afgehou-
wen / en alſt groene kruyt ſullen ſy
haeſt verwelcken. 12. De godlooſe
dreyght den rechtveerdighen / en bijt
zijn tanden t'ſamen over hem. 13.
Doch de Heer lacht zijner: Want ghy
ſiet dat zijn dagh komt. 14. De god-
looſen trecken het ſweerdt uyt / en
ſpannen hare boghen / dat ſy vellen
den ellendighen en armen / en ſlach-
ten de vromen. 15. Doch haer ſweert
ſal in haer hert gaen / en haer boghe
ſal

ſal verbreken. 32. De godloſe loert
op den rechtveerdighen / en denckt
hem te dooden. 33. Doch de Heer laet
hem niet in zijn handen/en verdoemt
hem niet wanneer hy veroordeelt
wert. 35. Ick heb geſien eenen god-
looſen / die was ſtoutmoedigh / en
breyde hem uyt/ en groende als eenen
lauwerboom. Doemē voor by ging/
ſiet/ doe was hy wech : ick vraeghde
na hem / doe wordt hy nerghens ge-
vonden. Ick moet zijn als een doo-
ve/die niet hoort/eñ als een ſtomme/
die zijn mondt niet op doet. 15. En
moet zijn / als een die niet hoort / en
die geen wederredē in zijn mont heeft.
18. Want ick ben tot lijden gemaect/
en mijn ſmert is altoos voor my. Ic
ben verſtomt en ſtil geworden / en
ſwijghe der vreughden/en moet mijn
leet in my eten. 10. Ick wil ſwijgen
en mijn mondt niet op doen: Ghy
ſult het wel maken. 13. Want ick ben
beyde u Pelgrim en u burgher / als
alle mijne Vaders. Werpt uwen aen-
legghenden noot op den Heere / die
ſal u verſorghen/en ſal den reehtveer-
dighen niet eeuwighlijck in onruſt
laten. Doch Godt ghy ſultſe onder-
waerts ſtooten in de diepe kuylen :
De bloedgierighe en valſche ſullen
hare leven niet ter helfte brenghen :
Ick daer-en-teghen hope op u. Zijt
my genadigh Godt / zijt my gena-
digh: Want op u betrouwt mijn zie-
le / en onder de ſchaduwe uwer vleu-
gelen heb ick mijn toevlucht/ tot dat
het ongeluck voor by gae. 2. Ick
roep tot Godt den alderhooghſten /
tot God/die mijns jammers een eyn-
de maeckt. 3. Hy ſendet vanden He-
mel / en helpt my vanden ſmaedt
mijns verſinkers/ Sela. God ſendt
zijn goedertierenheydt en trouwe.
4. Ick leg met mijner zielen onder de
leeuwen. Der menſchen kinderen zijn
vyer-vlammē/hare tanden zijn ſpieſ-

Ghedult overwint de laſteraers. Pſal. 38. 14

Datmen Godt de wrake bevele. Pſal. 39. 3

Schrickelijck eynde der faemroovers. Pſal. 55. 23

Pſal. 57. 1.

In't Ghebedt ende lof Godts is de victorie teghen de faemroovers.

ſen en pijlen / en hare tongen ſcherpe
ſweerden. 6. Verheft u Godt over
den Hemel/en u eere over al de Werelt.
5. Sy ſtellen mijn ganghen netten/en
drucken mijn ziele neder: Sy graven
voor my een kuyl en vallen ſelfs daer
in Sela. 8. Mijn hert is bereydt/ O
God! mijn hert is bereyt/dat ick ſin-
ge en loove. 9. Waeckt op mijn eere/
waeckt op Pſalter en Harpe/vroegh
wil ick opwaken. 10. Heer / ick wil
u dancken onder de volcken/ick wil u
lof ſinghen onder de luyden! Want
u goetheyt is ſoo wijdt / als den He-
mel is/en uwe waerheyt ſo wijd/ als
de wolcken gaen. 12. Verheft u God
over den Hemel / ende uwe eere over
al de Werelt. Behoedt mijn leven
voor de gruwſame vyanden. 4. Want
ſy ſcherpen hare tongē als een ſweert:
met haer vergiftige woorden ooghen
ſy als met pijlen. 5. Dat ſy heyme-
lijck ſchieten den vromen : haeſtigh
ſchieten ſy op hem ſonder alle vreeſe.
8. Doch God ſalſe haeſtelijck ſchietē/
dat het hen wee doen ſal. 9. Haer ey-
ghen tongh ſalſe vellen/dat harer be-
ſpotten ſal / wieſe ſiet. Mijn vyan-
den ſpreken tegen my/ en die op mijn
ziele houden / beraden haer met mal-
kanderen. 11. En ſpreken: God heeft
hem verlaten: jaeght na en grijpt
hem / want daer is gheen verloſſer.
16. Ick gae henen inde kracht des
Heeren : Heer ick prijs u gherechtig-
heyt alleen. 17. Godt/ ghy hebt my/
van jeughet op geleert / daerom ver-
kondige ick uwe wonderen. 18. Doc
verlaet my niet Godt/ in den ouder-
dom / wanneer ick grauw worde/
tot dat ick uwen arm verkondighe
kinds kinderen / en u kracht alleen
die noch komen ſullen. 20. Want ghy
laet my beproeven vele en grooten
anghſt / en maeckt my weder leven-
digh en haelt my weder uyt de diep-
ten der aerden op. 21. Ghy maeckt

Godt ſtrijt ſelfs tegen de faemroovers.

Faemroovers zijn Duyvels jacht-honden.

Pſal. 64. 2.

Pſa. 71. 10

Godts kracht onderhoude ons tegen de leugenmonden.

my seer groot / en troost my weder.
Psa.121.1 Ick hef mijn ooghen op tot de ber-
ghen/van de welcke my hulpe komt.
2. Mijn hulp komt vanden Heere/die
Hemel en aerde ghemaeckt heeft. 3.
Hy sal u voet niet laten slibberen / en
Godt bedeckt ons met zijn schaduwe voor de moord-pijlen der boser monde. die u behoedt slaept niet. 4. Siet / de
behoeder Israels slaept / noch sluy-
mert niet. 5. De Heer beware u :
De Heer is uwe schaduwe/over uwe
rechterhandt. 6. Dat u des daeghs
de Son niet steke/ noch de Mane des
nachts. 7. De Heer behoede u voor al-
le quaet: Hy behoede uwe ziele. 8. De
Heer behoede uwen uytgangh/ en in-
Psa.140.1 gangh/van nu aen tot in eeuwigheyt.
Verlost my Heer vande quade men-
schen/ behoedt my voor de wrevelige
Godt bewaert ons voor de list der valscher tonghen. luyden. 3. Die boosheydt dencken in
haer herten en dagelijcks krijgh aen-
rechten. 4. Sy scherpen hare tongen/
als een slanghe : adderen vergift is
onder hare lippen/ Sela. 5. Bewaert
my Heer voor de hant der godloosen/
behoed my voor de wrevele luyden /
die mijn gangh dencken om te stoo-
ten. 6. De hooveerdighe leggen my
stricken / en breyden my zeelen uyt
ten nette/ en stellen my vallen aen den
wegh. 7. Maer ick segh tot den Heer:
Ghy zijt mijn God / verneemt de
stem mijns smeeckens. 8. Heere/Hee-
re/mijn stercke hulpe/ghy beschermt
mijn hooft ter tijdt des strijdts. 9.
Heer/laet den godloosen zijn begeeren
niet; sterckt zijn moed wil niet/ sy
mochten hen dies verheffen/ Sela.
10. Het ongeluck / daer van mijne
vyanden raedtslaghen / moet op ha-
Straf der leugenachtighe monden. ren kop vallen. 11. Hy sal stralen over
haer schudden/hy salse met vyer diep
in de aerde slaen / datse nimmermeer
niet op staen. 12. Een boose mond sal
geen geluck hebben op aerden / een
wrevelighe boos mensch sal verjaegt
ende gestort worden. 13. Want ick
weet dat de Heer sal des ellendighen
sake en des armen recht uyt voeren.
14. Oock sullen de rechtveerdighen
uwen Name dancken / en de vromen
sullen voor u aengesicht blijven. Ick
schreye tot den Heere met mijner Psa.142.2
stemme/ ick smeke den Heer met mij- Inde vervolgingh wil ons niemand kennē dan God alleē.
ner stemme. 3. Ick schud mijn reden
voor hem uyt / en vertoon voor hem
mijn noot. 4. Wanneer mijn geest in
angst is/ so neemt ghy u mijner aen:
Sy leggen my stricken op den wegh/
daer ick op gae. Schouwet ter rech-
terhand ende siet / daer wil my nie-
mandt kennen / ick kan niet ontvlie-
den / niemandt neemt hem mijner
zielen aen. 6. Heer/tot u schrey ick/en
segh: Ghy zijt mijn toeversicht/mijn
deel inden lande der levendigen. 7.
Merckt op mijn klagen / want ick
worde seer geplaeght : Verlost my
van mijn vervolghers / want sy zijn
my te machtigh. 8. De rechtveerdi-
ghen sullen haer tot my versamelen/
wanneer ghy my wel doet.

Dat XVIII. Capittel.

Hoe wy door Christi treurigheydt en smerten sullen leeren de wellust des vleyschs onderdrucken.

Matth. 26.38.

Mijn ziel is bedroeft tot inden doot.

DAT Derde stuck der ver-
druckinghe ende des Cruy-
ces Christi / is zijn groote
en onuytsprekelijcke treu- Christi groot treurigheyt.
righeydt en smerte/ die van moeders
lijve aen met hem begonnen hebben.
Want dewijl zijn Alderheylighste
Menschelijcke ziele mettet licht der
godlijcker kennisse en wijsheydt door
die persoonlijcke vereeniginghe ver-
vult en verlicht was : Soo heeft sy
al

al het toekomende dat haer overko-men ſoude / als teghenwoordigh ge-ſien : Daer over datſe oock meeſte hooghſte treurigheydt en inwendigh lijden van haer begin af is vervult geworden. Want ſy heeft voor heen geſien haer onbedenckelijcke en on-uytſpreeckelijcke zielen-angſt / en d'onuytſprekelijcke ſmerten des li-chaems. Want hoe de menſchelijcke natuer in Chriſto teerder / reyner / en onſchuldigher is / hoe ſy grooter anghſt / ſmert en pijn geleden heeft : 'twelckmen ſiet aen alle inwendighe Geeſtelijcke zielen-anghſt. Want hoe de ziel edeler is / dan het lichaem van weghen de onſterflijckheydt / hoe ſy oock grooter ſmerten lijdet dan het ſterflijcke lichaem. Daerom is de Heere Chriſtus noyt voor hem ſelven blijd geweeſt / of zijnent halven / maer zijn blijdſchap is geweeſt / dat zijn Hemelſche Vader van de menſchen recht mochte bekent / ge-eert / en de Wercken Godts openbaer worden. Daerom verheugde hy hem inden geeſt / doe de tſeventigh Diſcipelen

Luc. 10. 21 weder keerden. 1. Dewijl hy alles wiſte wat hem wedervaeren ſoud / en van wien / namelijck van zijn ey-ghen volck : Soo heeft het niet an-ders konnen weſen / dan dat hy in ge-durighe treurigheydt en ſmerten is geweeſt / en hoe naerder zijn lijden hoe treurigher / gelijck hy ſeyde : Ick moet met een Doop gedoopt werden / en hoe is my ſoo bang / eer ick het vol-

Luc. 12. 50 brenge ? Doe nu de tijt quam / ſprack hy mijn ziel is bedroeft tot in de doot ; doen hy de alderhooghſte treurigh-heydt en Siels-angſt leedt / daer over hy oock bloedigh ſweedt geſweedt

Mat. 26. 38. Luc. 22. 44 heeft. Sijn Siels-angſt en lichaems ſmerten / welcken hy aen 't kruys ge-leden heeft / en kan geens menſchen tongh uytſpreken. Ten eerſten / om dat de ſond ſulcken oneyndelijck en

Chriſti angſt der zielen.

onuytſprekelijck quaet is. Want de volkomen betaling en ſtraf der ſonde heeft de Soone Godts aen ziel en lijf onuytſprekelijcke en voor een puer bloot menſch onverdraeglijcke ſmer-ten gemaeckt. 2. Overmits hy de ſon-de der Werelt gedragen heeft / dat is / hy heeft niet alleen voor de ſonde gele-den / die van't begin der werelt ghe-ſchiet zijn / maer oock voor die tot-tet eynde der werelt toe geſchieden ſouden. Soo veel ſonden nu als alle en yeder menſch gehadt heeft / ſo veel ſmerten heeft Chriſtus geleden / jae om een ſonde ontallijcke ſmerten / en ſoo groot de ſonde was / ſo groot wa-ren de ſmerten en pijn. Daerom bad hy aen den Olijf-bergh : Vader / ſoo ghy wilt / ſoo neemt deſen Drinck-beker van my. 3. Iſſer noch even wel een grooter en on-uytſpreecke-lijcker ſmerte Chriſti / dien hy ge-voelt heeft van weghen zijn volko-men liefde / want hoe grooter liefde / hoe grooter ſmert. Want watmen niet lief heeft / dat maeckt geen ſmer-ten. Maer de wijl Chriſtus zijn Hemelſche Vader volkomelijck lief heeft / ſoo heeft het hem aen ſijn zie-le oock volkomelijck en on-uytſpre-kelijcker wijſe wee gedaen / dat God zijn Hemelſche Vader ſoo groote-lijcks door de ſond is beledighet ge-worden / en onſe ſonden met al hare ſtraffe hebben hem ſoo wee niet ge-daen / als dat Godt / die de Liefde ſelfs is / door de ſond ſoo hoogh be-ledight is. En om de Liefde des Vaders / die billick van geen cre-atuer behoorde beledight te worden / heeft Chriſtus de alderſmadelijckſte Doodt en d'aldergrootſte ſmerten en pijn op hem genomen / om ons arme Menſchen de Liefde en gena-de des Vaders weder te verwerven / op dat ſoo hoogh als de Liefde des Vaders door de Menſchen beledight

Waer uyt de ſmerten Chriſti ver-oorſaeckt zijn.

Onbedenc-kelijck zijn de ſmerten Chriſti.

Liefde maeckt ſmerten.

Wat Chri-ſto de grootſte ſmerten gemaeckt heeft.

was / hy die ſelve ſoo hoogh weder verſoende. 4. Heeft Chriſtus oock de hooghſte ſmerten geleden van wegen die volkomen liefde des gantſchen Menſchelijcken geſlachts. Want gelijck als hy voor allen geſtorven ende aller ſonden gedraghen heeft / ſoo

d'Onboetveerdigheyt der Menſchē heeft Chriſti lijden ſwaerder gemaeckt.

woud hy oock geern datſe alle ſaligh worden. En alſoo is der menſchen onboetveerdigheyt hem dat hooghſte leedt geweeſt. Want dat ſtrijdt met zijn Liefde / inſonderheydt welckers verderf ende verdoemenis hy te vooren geſien heeft / datſe haer niet ſouden bekeeren / ick ſwijghe noch / dat hem aen zijn Liefd-rijcke ziele wee gedaen heeft die groote haet en nijdt / vyandtſchap en laſteringh der ghener / die hy doch wilde ſaligh maken /

Sy wordē door Chriſti Bloedt levendigh gemaeckt die reyn bloed vergoten hebben.

Daerom ſeydt hy: De ſmaed breeckt my mijn hert / en krenckt my.'t Welc hy niet zijnent halven alleen beklaegt en betreurt / maer veel meer harent halven / die hem ſulcken ſmaedt aendeden. 5. Is oock dat zijn grootſte ſmert en pijn gheweeſt / dat hy Gods Soon zijnde nochtans van Godt verlaten is geweeſt.

Hy heeft hun 't leven verkreghen van den welckē hy gedoot is.

Pſa.69.21

Godt konde hem wel niet verlaten / want hy was ja ſelver Godt / jae hy was en bleef God doen hy aen't cruys hingh / doe hy ſtorf / doe hy begraven wordt / en nochtans klaeght hy / dat Godt hem heeft verlaten; Doch hy heeft met zijn klaghelijck geſchrey willen te kennen geven / dat Godt hem / als een menſch zijn trooſt ontrocken / ende ſich voor hem verborghen had / en dat hy ons zijn groote ellent door zijn klaghelijck geſchrey openbaerde.

Chriſtus ware God aē't cruys ende inde doodt.

6. Is oock Chriſti ſmert en pijn onuytſpreeckelijck geweſt ten aenſien zijns Perſoons: Want hy was waerachtigh Godt / daerom was alle ſmaedt en laſteringh / die hem over quam / een oneyndelijck quaedt / dewijl het de gantſche Perſoon geſchiede die God en Menſch was / en alſoo Godt ſelver / 't welck de ziele CHRISTI een groot en on-uytſprekelijck lijden geweeſt is.

De ſmaet die Chriſto geſchiede / is de gantſche Perſoon gheſchiedt / en alſoo Godt ſelver

'tLichamelijck lijden Chriſti is onuytſprekelijck vā wegē zijn Edele natuer.

7. Wat de lichamelijcke pijn en tormenten des ontſchuldighſten / Heyligſten / jonghmans / 't eerſte lichaem des Heeren voor ſmert gemaeckt heeft / wie kan dat bedencken? Sulcken ontſchuldighen / teeren / edelen / ſuyveren lichaem / vanden Heylighen Geeſt ontfangen / met de eeuwighe Godtheydt Perſoonlijck vereenight / met den Heylighen Geeſt en alle volheyt der Godheyt vervult / te ſlaen / te geeſſelen / wonden / doorſteken / cruycighen / dooden / dat is een lijden boven alle lijden op aerden. Geen Creatuer kan 't uyt ſpreken.

Chriſti Edel leven gheeft den hooghſten Adel.

Wat is ons lijden en cruys daer teghen / wy die ſondaers zijn / en de eeuwighe doot en verdoemenis verdient hebben? En wy vlieden daer voor / morren daer tegens / daer het doch ſulcken heylſamen Medecijn is. Voorwaer een ziel / die Chriſtum lief heeft / behoorde geen ander leven en ſtaet in deſer Wereldt te wenſchen / dan ſoodanighen als Chriſtus onſe Heer gehadt heeft. Dit behoortmen voor 'tgrootſte gewin te achten in deſe werelt / ende daer over ſal hem een yder lief-hebbende ziele verblijden / datſe weerdigh is met Chriſto te lijden.

Chriſto in't lijden ghelijckformigh werden iſt hooghſte ghewin in deſer werelt.

En dewijl wy wetē dat verdruckingh ons moet overkomen op den wegh na den Hemel / daer door wy komen tot een ſo grooten onuytſprekelijcke heerlijckheydt / waerom wandelen wy den ſelven wegh niet met vreughden? Ja oock daerom / overmits de Sone Gods deſen wegh gegaen heeft / en hem met zijn Heyligh Exempel geheylight / en heeft niet anders in zijn Rijck willen ingaen dan door lijden. Ja oock noch daerom / om dat op ſo korten lijden ſulcken eeuwig-durende vreugt volgt.

Act.14.22.

De verdrucking op dē weg nae't Hemelrijck is door Chriſtum gheheyligt.

Gelijck

Christus heeft hem selven om onsent wil niet verschoont.

Gelijck nu Christus upt liefde tegen ons hem selven in gheen ding verschoont heeft/ maer heeft alles om onsent wille gewillighlijck geleden: Alsoo behooren wy hem oock lief te hebben / en niet moede te werden in eenighe verdruckinghe.

Dat XIX. Capittel.

Hoe wy in den ghekruysten Christo als in't Boeck des Levens sullen aenschouwen onse sonden / Gods toorn/ Gods Liefde/ rechtveerdigheydt en wijsheydt.

Apoc. 5. 1.

Ick sagh inde rechterhandt des ghenen, die op den Throon sat, een Boeck van binnen en van buyten geschreven.

In Christo is de gantsche schrift vervult.

GODT stelt ons den gekruysten Christum voor oogen als een Boeck des Levens/ in't welcke wy de alderheylighste Wijsheydt leeren en studeren sullen. Want in hem is de gantsche Schrift/ alle de Propheeten en de geheele Wet volkomelijck vervult/ door zijn volkomen gehoorsaemheyt tot inder doot/ door 'tlijden der schrickelijcker straffe / en des vloecks voor de sonden der werelt. Dit is dat boeck/ dat van buyten en van binnen geschreven is/ naemelijck volkomen inwendige en uytwendighe gehoorsaemheydt / volkomen inwendigh en uytwendigh lijden. Daerom thoont ons voor eerst den gekruysten Christus onse sonden/ de groote en menigte der selver. Hy openbaert ons door zijn jammerlijck geschrey de anghst zijner zielen/ daer door hy die heymelijcke verborghen sonden onses herten geboet heeft. Hy verthoont ons zijn verwonde/ bloedighe / beklaeglijcke Lichaem / vol smerten en kranckheydt op dat wy in't selfde als in een Boeck souden lesen en verstaen onse sonden/ die wy met al onse leden volbraght hebben. D'aendachtighe ziele siet inden gekruysten Christo Godts rechtveerdigheydt / Namelijck dat door geen ander middel onse sonden en de straffe onser sonden heeft konnen wech genomen werden/ dan door sulcken hooghen en volkomen betalingh/ ja dat de sonde inder waerheydt niet kan ongestraft blijven; De Vader moeste eerst zijn alderliefste Soon overgeven/ op dat de sonde des menschelijcken geslachts niet ongestraft bleve. Wy sien oock in de gekruysten Christo de groote liefde en barmhertigheydt des Vaders / hoe hy sulcken vaderlijcken metlijden met ons gehadt heeft/ dat/ eer wy souden inden doodt / marter en helle pijn eeuwigh blijven / soo heeft zijn Lieve Soon voor ons moeten genoegh doen/ dewijl wy dat selve niet doen konden met al onse en aller creaturen krachten en vermogen. Wy sien inden gekruysten Christo als inden Boeck des Levens die alder genadighsten wille Gods / en de Vaderlijcke voor-sorghe om ons saligh te maecken / dat hem niet te swaer en verdrietelijck is geweest / tot dat hy door zijn Lieve Soon alles volbrachte / wat tot onser saligheyt behoort. Hier aen heeft hy niet gespaert noch verschoont / op dat wy maer mochten de Eeuwighe vreugde be-erven. Wy sien oock in den gekruysten Christo de hoogste wijsheyt Gods/ om dat hy sulcken middel onser verlossinghe gevonden heeft / dat voor allen creaturen onmogelijck was te vinden / dat te gelijck zijn rechtveerdigheyt en barmhertigheyt vervult werde. Want hy heeft zijn barmhertigheydt alsoo gebruyckt in de

De ghekruyste Christus is een spiegel onser sonden.

In den gekruysten Christo siē wy Godts rechtveerdigheydt.

Gods liefde in den gekruystē Christo.

Gods ghenadige wil om ons saligh te maken.

Gods wijsheydt inde gekruystē Christo.

de verlossinge des menschelijcken geslachts / dat zijn rechtveerdigheydt niet te kort geschiede. Want Christus onsen Heer heeft also door zijn doodt onse sonden betaelt nae de strenghe rechtveerdigheyt Gods / dat te gelijck de groote barmhertigheydt aen ons veroult is. En gelijck door de verboden boom den eersten Adam den vloeck over ons bracht: Alsoo heeft het Godt wijselijck verordineert / dat door het hout des kruyces de vloeck soude wech genomen ende den seghen weder gebraght worden. Jae de wijsheydt Gods heeft het wonderlijck geordineert / dat door de Doot Christi alles soude levendig gemaeckt / en de doodt wech genomen worden / en dat hy ons door zijn smert en pijn die Hemelsche Eeuwige wellust / door zijn smaedt de heerlijckheydt / en door zijn treurigheydt de eeuwige vreugde verworve. So wonderlijck heeft het de Wijsheydt Godts verordineert / dat door sulcken werck / 'twelck voor de Werelt de hooghste dwaesheydt schijnt / des Werelts wijsheydt soude te niet gemaeckt en door sulcke dwaesheyt de hooghste wijsheydt geoeffent werden. In den gekruysten Christo sien wy / als in een Boeck en Spieghel / de hooghste lijdsaemheydt en sachtmoedigheydt / dat hy soo gheheel gheen wrake gepleeght heeft / dat hy oock voor die hem kruysten en lasterden gebeden heeft / jae voor haer en hare sonden gestorven is.

De gekruyste Christus is een spiegel der lijdtsaemheydt.

De geloovighe ziele siet oock in den gekruysten Christo de aldergrootste en diepste ootmoedighept / welcke niet grooter noch dieper heeft konnen zijn / dan dat de Heer der heerlijckheydt sulcken smadelijcken doodt gewillighlijck sonder teghen spreken en onlijdsaemheydt heeft geleden.

In den gekruysten Christo is te sien de grootste ootmoedigheyt inde hooghste trap.

De geloovige ziele siet oock in den ghekruysten Christo / dat zijn Lyden en Doot te gelijck een verlossingh uyt de helle / en openingh des Paradijs / de hooghste versoeningh Gods / en overwinning des grimmigen Duyvels / de volkomen betalingh der sonden en de volkomen weder brengingh der gerechtigheydt is.

Vruchten des doots Christi.

Aldus siet nu de geloovighe ziele / dat de gekruyste Christus sy dat rechte Boeck des Levens en der eeuwigher onbedrieglijcker waerheydt Godts / daer uyt wy leeren recht gelooven en recht Christelijck leven / willen wy anders ware / levendighe en gheen doode leden / zijn aen het Lichaem onses verlossers. Jae willen wy anders / dat zijn leven en Doot in ons wercken / en levendige vruchten brenghen sal.

De gekruyste Christus is dat rechte Boeck des Gheloofs en Levens.

Dat XX. Capittel.

Vande kracht en nootwendigheydt des Ghebedts in dese Godlijcke overlegginghen.

Cantic. 3. 2.

Ick wil soecken, die mijn ziele lief heeft.

AENGHESIEN dat de levendighe kennisse Gods / en oock des ghekruysten Christi niet kan vercregen worden / of men moet dagelijcks en sonder op-houden in't Boeck des ontschuldighen ende Heylighen Levens Christi Jesu onses Heeren lesen / en dat nochtans die selve overlegging en verheffing des herten tot Godt niet kan geschieden sonder een aendachtig geloovigh / ootmoedigh en yverigh gebedt / 'twelck niet alleen een gesprek des monds / maer veel meer een verheffingh des geloovigen herts / gemoedts en aller krachten der

Wat het gebedt is.

Psalm 19. 15.

der zielen is. Soo is noodig/datmen de aert en deugt des gebeds leere verstaen. Want sonder 't Gebedt vintmen Godt niet. 't Gebedt is sulcken middel/daer doormen Godt soeckt en vint. 't Selve is nu driederley: Mondelijck/inwendigh en boven natuerlijck/gelijck S. Paulus seyd: Ick wil met den geest bidden en met den verstande. 't Mondelijck gebedt is een schoone/ootmoedige uytterlijcke oeffening/'twelck tot het inwendige gebed leydet/ jae 'twelck den mensch in zijn eygen hert leyt/ insonderheyt alsmen in't Geloof aendachtig de woorden overleydt/diemen bidt; want die selve bewegen en verheffen den geest en de ziele tot Godt/ datmen een geloovighe t'samen sprekingh in kinderlijcke toeversicht met Godt hout. Dat inwendige gebedt geschiet sonder onderlaten in't Geloove/ geest en gemoet/gelijck onse lieve Heere seydt/ de waerachtige aenbidders sullen den Vader in den geest en in der waerheyt aenroepen/en David seyt/ laet u wel behagen de reden mijns monts en 't spreken mijns herten voor u. Item mijn hert houdt u voor/ mijn geest moet soecken. Eñ door welcken geest wy roepen Abba lieve Vader. Door sulcken gebedt wortmen dan gevoert tot het boven natuerlijck ghebedt/ 'twelck geschiet/ als Taulerus seyt/ door ware vereeninge met God/door 't Geloove/so dat onse geschapen geest versmelt en wordt versoncken in den ongeschapen geest Godts/daert alles in een oogenblick geschiedt wat sins anders van alle Heyligen met woorden en wercken van 't begin des wereldts af geschiedt is / en so kleyn als een penningh is tegen duysent marck gouts / soo veel beter is dit gebedt teghen dat uytwendighe. Want hier wort dat gemoedt door't ware geloove alsoo met Godts Liefde vervult/

(1. Cor. 14. 15.)
(Mondelijck ghebedt.)
('t Inwendighe Gebedt.)
(Joa. 4. 23)
(Psa. 19. 15)
(Psal. 27. 8)
(Rom. 8. 15)
('t Bovennatuerlijc Gebedt.)

dat het niet anders dencken kan/ dan God/ en wanneer daer een ander gedachte in't hert en gemoedt valt/ soo is het de ziele leedt. Sulcken gemoet laet de tong niet spreken/ oft immers seer weynigh / maer sucht altijdt tot Godt/ dorst nae Godt/ heeft zijn eenighe lust en Liefde tot Godt / en sluyt de gantsche werelt buyten / en al wat in de Werelt is / en wordt altoos meer en meer met Godts kennisse / liefde en vreughde vervult / 'twelck de tongh niet kan uytspreken. Want wat de ziel als dan bekent/dat is onuytsprekelijck/ en wanneer sy in soo hoogen aendacht gevraeght worde/wat bekent ghy? Soo soudse antwoorden / een goedt dat alle goet is. Wat siet ghy? Een schoonheyt die alle schoonheyt overtreft. Wat gevoelt ghy? Een vreught boven alle vreugt. Wat smaeckt ghy? Een vriendelijckheydt boven alle vriendelijckheydt. Jae sy soud seggen/ alle woorden die ick daer van spreecke / zijn maer een schaduwe: Want dat kostelijcke dat ick in mijn ziele gevoele/ kan ick niet uytspreken. Dat is de stem des eewigẽ Woorts/en spreeckt tot de liefhebbende ziele / gelijck geschreven staet: Wie my lief heeft/dien wil ick my openbaren/ en watmen als dan siet en ghevoelt / is boven de nature / daer hoortmen onuytsprekelijcke woorden en stemmen/dewelcke genoemt wert/ de stem des verstandts en gemoedts. Daer leert dan de ziele God recht kennen en smakẽ. En so als sy God kent/ soo heeftse hem lief/ en soo als sy hem lief heeft/soo begeert sy hem geheel te hebben. En het rechte teken der liefde is/dat sy dat beminde geheel hebben/ haer met dat selfde gansch vereenigẽ/ en haer in dat selve verwandelen wil. Dit wort dicwils in de ziele des mẽschẽ gevoelt als in een blick der oogẽ/ die haest vergaet. Soo soeckt dan de

(Psal. 27. 8. 42. 2. 3. 63. 2. 84. 3.)
(Joa. 14. 21)
(Het teken der liefde Gods.)

ziele yverighlijck/ of sy desen Hemelschen blick en smaeckt soude konnen weder bekomen / datse haer met den beminden mochte vereenigen/ en begint dan te bidden mondelijck en inwendigh. Want sy siet wel / datmen sulcken hemelschen lust en verquicking doort gebed weder soeckē moet. Want alsō heeft het de godlijcke wijsheydt verordineert/ende die selve doet niets sonder de alderschoonste ordeningh/en geeft oock alle dinghen haere ordening. Daerom heeft sy het alsoo geordineert/ dat niemandt sonder dat mondelijck gebed kan komen tot het gebedt des gemoets/en sonder dit selve kan niemand komen tot het boven natuerlijck gebedt en vereeninge mettet hooghste lieflijckste goet/ 'twelckmen wel gevoelt/ maer niet kan uytspreken. Daerom heeft God dat gebedt soo ernstelijck / soo dickwils en soo gedurighlijck bevolen/ de wijl dat gebedt is een pant / en een bandt / daer door Godt ons tot hem treckt/ daer door hy ons des te dickwilder en langher by hem behouden wil/ daer door wy oock des te naerder tot hem konnen komen/ ende ons met hem / als den oorspronk alles goeds vereenigen / en zijns in allen dingen niet vergheten sullen. Anders souden wy selden aen hem dencken/ en zijner goederen niet deelachtigh werden.

De Godlijcke Wijsheydt doet niet sonder ordeningh

Waerom Godt dat Gebedt be volē heeft.

N. Wanneer ghy nu dan recht bidden wilt / soo moet ghy met het geheele/ en niet met het halve hert bidden. Ende daer behoort groote oeffeningh ende groote neerstigheyt toe/ anders sult ghy de vrucht des gebedts niet verkrijghen. Daer-en-teghen/ wanneer ghy andere uyterlijcke dinghen doet / soo moet ghyse alsoo doen dat ghy niet met gantscher herten daer aen hanght/ als/ wanneer ghy eet en drinckt/ of andere uytwendighe dinghen doet / dat moet u gantsche hert en sin niet zijn / maer u hert sal geheel in Godt zijn/alsoo dat ghy door't inwendige gebedt gestadelijck God aenhanght. En hoe ghy meer alsoo bidden suit / hoe ghy meer verlicht sult werden. En hoe ghy Godt klaerder kennen sult/hoe ghy dat hooghste Goedt lieflijcker gevoelen sult/en hoe ghy meerder inde Liefde Godts ontsteken/ en meerder deelachtigh worden sult des hoogsten goedts/'twelck ghy boven-natuerlijck in u ziele/ als dat alderkostelijckste/ dat niet uyt te spreken is / smaken sult. Exempel / leere/ aert en wijse van dit drieder ley gebedt hebben wy in onsen Heere Jesu Christo, als wy zijn wijse van bidden recht insien. Want hy dickwils etlijcke daghen en nachten in't gebedt volherde / en uyt al zijn krachten heeft gebeden / en hem in't gebedt en inde geest verheught. Daerom heeft hy ons met woorden ende wercken/en met zijn Exempel leeren bidden/gelijck hy tot zijn Discipelen seyde: waeckt en bid/op dat ghy niet in aenvechtinghe valt. En hoe dickwils vermaent hy ons tot het gebedt om daer mede te betuyghen/dat hem niet lievers en aengenamers is dan onse Gebedt / en dat hy ons inder waerheyt alsoo lief heeft/dat wy door 't gebedt dat edelste en kostelijckste goedt der zielen verkrijgen moghten. En op dat wy geen onschult hadden/ als of wy dese edele hooge vruchten des ghebedts niet verkrijghen / soo heeft hy niet alleen geseyt : Biddet/ soo sult ghy ontfanghen/ op dat uwe blijdschap volkomē zy:maer hy heeft met zijn Exempel ons tot het gebedt willen bewegen / overmidts hy voor ons gebeden heeft in zijn lijden / gelijck d'Euangelist seydt: En het geschiede/ dat hy met de doodt worstelde / en badt dies te yveriger. En zijn sweet

De practijcke des Ghebedts.

Vruchten des Ghebedts.

Joan.16. 24.

Luc.22.44

sweet wert gelijck druppelen Bloedts op der aerden afloopende. Set desen bede-spiegel voor uwe oogen/ en leert in't gebet volherdē/en zijt ghy swack in't gebedt / soo siet uwen Heere Jesum aen. Want hy heeft niet voor hem / maer voor u gebeden / en daer door u gebedt geheyligt/gesegent en krachtigh gemaeckt. Ghy siet dan/ dat u Verlosser/of hy schoon als ware Godt alles hadde/so heeft hy nochtans als Mensch alles door't Gebedt van Godt zijnen Hemelschen Vader verkreghen / en ghebeden om uwent wille. Daerom is zijn gantsche leven niet anders geweest dan eē gestadigh Gebedt en suchten om de wille Gods te doen. Daerom hy oock zijn Leven aen't cruys mettet gebed besloten heeft. Heeft nu de Heere CHRISTUS om uwen't wil soo heftigh gebeden / en is verhoort geworden: Ach soo sal hy u oock voor seker niet te vergheefs laten bidden: En soo u Heer en Verlosser door'tgebedt alles verkreghen heeft u te goede/meent ghy dan / dat ghy sonder't gebedt yet verkrijgen sult? Ghy weet immers / dat niemant sonder Gods ghenade/ Licht / kennis en Geloove kan saligh worden: Wilt ghy dan Gods genade/licht en kennis hebbē: soo moet ghy bidden. Want sonder 't gebedt sult ghy't niet verkryghen. Bidt om't Ghelove / om de Liefde/ om de Hope/om ootmoedighept/om gedult / om den H. Geest / om alle Christelijcke deughden / soo sullense u gegeven ende vermeerdert werden door hem/diese heeft. Want diese niet heeft / die kanse u niet geven. Maer diese u geven kan en wil / van dien moet ghyse bidden. Maer nu kont ghy nimmermeer yveriger en aendachtigher bidden/dan als ghy u den spiegel des ootmoedigē en sachtmoedighen Levens Christi voor u oogen

Christus is onse Bede-spiegel ende gebeden Boeck

Heerlijcke oorsaecken des Ghebedts.

N.B.

De kracht des Ghebedts in't aenschouwen des lijdens Christi.

stelt/ namelijck zijn armoed/verachtingh/smerten en zijn versmadelijcke doodt. Wanneer ghy in dit gebedeboecxken siet/so sal u hert en gemoedt aengesteken worden met inwendighe/ brandighe/ yverighe suchten/en u sullen wel vele aenvechtinghen des Duyvels en uwes vleeschs ontmoeten / maer ghy sultse door bidden overwinnen. Door't aenschouwen des gekruysten Christi wordt dat gebedt verweckt en wort sterck. Daer door wordt oock dat hert gereynigt: Sonder welcke reyniginge des herten door't geloove geen oprecht gebedt geschieden kan. En door sulcken gebedt komt de Heylighe Geest tot u/ gelijck op den Pingsterdagh over de Apostelen/ als sy baden. Doch in uwe aenvechtingen doet gelijck de Heere Jesus dede. Hoe hy heftiger in zijn gebedt aenghevochten werde aen den Olijf-bergh/hoe hy te yveriger badt. So sult ghy oock door tgebedt overwinnen. Door't ghebedt openbaert hem Godt den menschen/ door't gebedt wordt de ootmoedighept recht geoffent. Daer komt dan te samen het hooghste en nedrighste/ dat ootmoedighste hert en de hooghste Godt: en door sulcke ootmoedighepdt wordt veel genade in 'smenschen ziel ingegoten. Want hoe de genade Gods den mensch meer verootmoedight / hoe de genade Gods in sulcke ootmoedichept te meer wast en toeneemt / en hoe de genade Gods meer in den mensche toeneemt/hoese de ziel meer verootmoedight. Doch de grootste aenvechting en verhinderingh des gebedts is/wanneer Godt de genade des aendachts en inwendighe yverighepdt den mensch ontreckt / en dan behoort ghy alder-meest te bidden. Want of een in-yverigh gebedt Godt wel seer lief is/ soo „
is hem nochtans dat gebedt veel lie- „

Hoe de aēvechtingh des Ghebedts sal overwonnē werdē.

De nuttighepdt des Ghebedts

Hoe de verhindering des gebets moet wech ghenomen werden.

„ ver / 'twelck ghy in sulcken noot u„ wer zielen/ in uwe angst / bedroeffe„ nis en treurigheydt uytstort. Want „ gelijck als het eenen natuerlijcke Va„ der veel meer jammert / als hem een „ kranck kint met een klaeglijcke stem „ wat toekermt/ dan wanneer hem een „ sterck gesondt kindt met luyder kelen „ aenroept: alsoo ist inwendigh / heymelijck lijden en suchten van een kleynmoedigh / swack-geloovigh/ troosteloos en armgeestigh / mensch den lieven God veel liever dan 't gebed eens sterck geloovighen/ die vol blijdschaps is. Godt sal u zijn genaede te zijner tijdt wel wedergeven/ en die selve u niet misgunnen of ontseggen.

't Ghebedt der bedroefden is God alder aengenaemst.

Dat XXI. Capittel.

Van de kracht der Edeler Deught / naemelijck d'ootmoedigheydt.

Iudith. 9.16.

U hebben de hooveerdighen noyt behaeght; doch altijdt heeft u wel behaeght der ellendigen en ootmoedighen gebedt.

SONDER ware ootmoedigheyt is al het bidden te vergeefs. Dese Deught konnen wy alderbest van onsen Heere Jesu Christo leeren/ de welck is een volkomen spiegel aller deugden. Want siet aen zijn Leven/ 'ts enckel Liefde en ootmoedigheyt siet aen zijn leere / sy is enckel waerheyt en Wijsheyt / de welcke niet bestaet in woorden/ maer in levendighe kracht en inder daet selve. En op dat wy immers dese deught recht van hem souden leeren/ soo heeft hy ons die selve niet alleen in woorden / maer met der daet en een heyligh Exempel geleert / overmits hy hem selven vernedert heeft tot de Doot des cruyces. Daerom siet waer dese Deught haer fundament ende haer hooghste gront heeft/ naemelijck niet in een Engel/ niet in een Apostel / of ander heyligh / maer in CHRITO JESU selve. Daerom seyt hy: leert van my. Als woud hy segghen: Siet my aen/ hoe ick my onder alles begeve / daer ick nochtans boven alles ben. Soo veel nedriger als mijn ootmoedigheydt is/ so veel hooger is mijne Majesteyt/ en so veel liever sal u dese Deught zijn/ dewijl ick u Heer ende Godt u die selve met mijn Leven voor oogen stel. Hy seyt: Leert van my/ niet groote dingen en wonderen doen/ of andere groote wercken der Scheppinghe / maer ootmoedig en sachtmoedigh zijn/ ende soo ickt u niet selver met mijn Exempel Leerde/ so soudt ghy my niet glooven dat dit sulcken hooghen Edelen Deught waere. Tot dien eynde oeffent de Heere dit ootmoedigh werck / op dat hy die Deught door zijn Exempel ons allē in 't hert plantede/ gelijck hy seyt: Weet ghy wat ick u gedaen heb? Als woude hy seggen: So ghy mijn ootmoedigheyt sult vergeten/ so sult ghy een vande principaelste stucken mijner Leere vergeten/ en van mijn Exempel. Daerom laet dit mijn exempel u een regel ende rechtsnoer zijn van u gantsche leven; en laet dit Beeldt der ootmoedigheyt voor u ooghen staen. Op dat wy nu tot onse voornemen komen/ gelijck het gebedt sonder Geloove niet met allen te beduyden heeft alsoo oock niet sonder ootmoedigheyt/ soo weet dat de ootmoedigheydt een schoon licht ofte kennis in 't hert is/ daer door de nietigheydt des Menschen gekent wert/ en de hooge Majestept en overvloedige goetheyt Gods. Hoemen nu die selve meer kent / hoemen

Christi gantsche Leven is enckel ootmoedigheydt in woorden ende Wercken.

't Fondament der ootmoedigheydt.

Joan. 13. 12.

Waerom de Heer zijn Discipelen de voeten gewasschen heeft.

Waerom 't Ghebedt sonder ootmoedigheyt niets en zy.

men inde kennis zijner eyghen nietigheyt meer toe neemt. Want wanneer een Mensch zijn eygen ydelheyt siet/ dat hy gantsch ledigh is van alle goedt/ soo begint hy des te yveriger te bidden om de genade eñ barmhertigheydt Gods/ en beghint Godt/ als den oorspronk alles goedts recht te kennen / te loven en te prijsen / en siet in sulcke ootmoedigheyt Gods Heerlijckheydt en overvloedige Liefde en genade. Dan beginnen de genaeden-stroomen af te vloeyen in sulcken geloovige en ootmoedighe ziele door't Gebedt. Door sulcke genaede Gods wert oock de H. Geest over ons meer ende meer uytgegoten/ en sijne gaven vermeert ende door den H. Geest de Liefde Gods in ons hert. Want wanneer een geloovige ziele hare nietigheydt siet / en dat evenwel Godts Soon hem selven soo diep vernedert heeft / dat hy niet alleenlijck Mensch gheworden is/ maer om sulcken ellendighen creatuer sulcken swaren / harden / onuytsprekelijcken Cruys geleden heeft: soo wort in sulcken ootmoedigheyt dit edel vlammeken der Liefde Gods vermeert/ eñ door 't Geloove tot God getrocken / alsoo / datse in God en CHRISTO alle menschen lief heeft om de groote Liefde Gods. Want sy siet hoe seer dat sy selve en alle menschen in Christo bemindt werden. Daer uyt volght dat de liefde haer over alle goedt verblijdt/ dat den naesten overkomt / en bedroeft over alle onheyl en schade die hem gebeurt. En dewijl sy vriendelijck en goedertieren is teghen haren naesten / soo richt en oordeelt sy hem niet haestelijck/wanneer sy zijn ellende siet/veel min wort sy stout en opgeblasen om hem te verachten. Want in waerachtighe ootmoedigheyt siet sy haer eyghen ellend en nietigheydt / en dat sy in gelijcken

D'Ootmoedighe ziele bemint alles wat Godt bemint.

D'Aert vã de Liefde der ootmoedighen.

D'ootmoedigheyt oordeelt niemant

ongeluck eñ sonde/ eñ noch wel grooter steeckt. Ist datse staet/soo bekent sy wel datse niet van haer selven en door haer selven heeft konnen bestaẽ/ maer datse door Gods genade onderhouden is. De ootmoedighe liefde richt en oordeelt altijdt haer selven/ eer sy andere lieden oordeelt / en gaet in haer selven wanneer sy des naesten ongeluck siet/en betreurt haer selven. Want sy siet in des naesten val/ haer eygen gebreken: de sonde/ jammer en ellende. Door ootmoedigheydt wort den mensch oock in de kennisse Gods en in de hope ghesterckt. Want als een mensch zijn eyghen onwetenheyt/ blindtheydt en dwaesheydt in godlijcker saken aenschouwt/ soo danckt hy Godt voor de openbaring zijns woordts/en neemt het des te meer ter herten/ en wanneer hy overdenckt/ dat al zijn vermoghen en kracht niet met allen is / soo wort hy inde hope ghesterckt / dat hy die selve alleen op Godt stelt. Door de ootmoedigheyt wort oock een mensch zijn uyterlijck leven lieflijck en aenghenaem. Want die selve deught laet den mensch niet twistgierig/noch hatelijck zijn/maer mild en vriendelijck / jae sy maeckt een mensch den Heere Christo gelijck die daer seyt inde Psalmen: Ick moet zijn als eẽ doove/die niet hoort/ en als een stomme die zijn mond niet op doet. En moet zijn als een die niet hoort / en die gheen weder-reden in zijn mont heeft. En sulcken ootmoedighen geloovighen mensch is een levendigh lidt Christi/ in den welcken Christus leeft. D'ootmoedigheydt maeckt oock een rechte / inwendige vrede des herten/en maeckt/dat sulcken ziele / door geen ongeluck noch kruys onrustig / en al te seer bedroeft wert/maer sy seydt met Paulo: Wie wil ons scheydẽ van de Liefde Gods? Laet u aen mijn genade genoeghen.

D'Ootmoedigheydt sterckt de kennis Gods eñ de Hope.

D'Ootmoedigheyt maeckt alles lieflijc

Psalm 38. 14.

D'Ootmoedigheydt siet ende hoort uyt liefde veel scheltwoorden niet. Geeft vrede.

D'oot-

Rom.8.33 2.Cor.12.9 D'ootmoedigheydt werckt oock verswyginghe. Want sy bekent haer eyghen onwetenheydt en dwaesheyt/ en onderstaet niet veel te spreken en te leeren. In summa 'ten is niet uyt te spreken wat voor een hoogh geestelyck goedt/ en Edel Hemelsche Schat in dese deught als in een geestelijcke Schat-kamer verborghen leydt. Daerom heeft niet sonder oorsaeck de Soon Gods/ die ons Licht/ Leven/ Schat en Heyl is/ bevolen die selve van hem te leeren. En of Godt woude dat alle Christenen den Heylighen wunsch des Heeren verbulden en leerden dese deugt van hem. Doch waer door/ door wat middel door welcken wegh komen wy tot desen Edelen Schat/ die soo veel genaden-gaven met haer brenght? Door een yverigh/ aendachtigh/ heerlijck Gebedt. 2 Door de aen-schouwingh des gekruysten CHRISTI, naemelijck/ door overweging zijns Levens en zijns Doodts/ in't welck wy als in een Boeck des Heylighen Levens soo langh moeten studeren en overdencken tot dat dese wortel van dage te daghe in onse herten wasse/ en in het selfde/ als in een goede wel bereyde aerd en Acker alle andere deugden.

Verswijginghe.

d'Ootmoedigheyt is een schat-kamer vol van Hemelsche goedē.

Matth. 11.29.

d'Ootmoedigheyt is een grond ende acker van veel ander deugden.

Dat XXII. Capittel.

Alle de wercken eens waren Christen sullen in ootmoedigheyt gheschieden/ of daer komt niet dan gruwel en afgoderye uyt.

Luc.16.25.

Al wat voor de werelt hoogh is, dat is voor Godt een grouwel.

ALLE wercken/ die Godt behaghen en hem een aengenamen offer sullen zijn/ die moeten uyt een waerachtigh geloove geschieden/ 't welck in't hert de Christelijcke ootmoedigheydt werckt/ dat een mensch bekent/ dat Godt al wat goet en deugende is/ in hem werckt door zijn genade/ gelijck Paulus seydt: Ick heb sulcks niet gedaen maer de genade Gods/ die in my is. Wie nu dit selfde niet doet/ die begaet een dubbelde sond: Ten eersten een afval van Godt/ dat hy hem van Godt afkeert tot hem selven/ dat is/ van't hooghste wesen tottet geen dat niets is. Daer nae een beroovinghe Godts/ overmidts hy hem toe-eyghent de eere/ die Godt alleen toekomt/ namelijck dattet alles wat goedt is/ Godes alleen is/ ende niet des menschen. Want Godt de Heer seyd: Ick wil mijn eer geenen anderen geven/ noch mijn roem den afgoden. Dit meynt hy alsoo/ dat niemandt eer en roem toekomt dan Godt alleen. Wie hem selven nu wat toe-schrijft/ dat hy veel weet/ vermach/ en doen kan/ of gedaen heeft/ die eyghent hem selven roem en eer toe/ die doch Gode alleen toe behoort/ en alsoo maeckt den mensch uyt hem selven een afgodt. Derhalven is eyghen eer/ eyghen liefd/ eyghen roem de aldergruwelijckste afgoderye/ en daer uyt wil oock den Duyvel aengebeden zijn. Sulcken Duyvel/ die van een yeghelijck wil aengebeden zijn/ hebben alle hooveerdighen en eergierigen in haer hert. Siet dan toe/ dat ghy desen afgod in u hert bestormt en ter neder werpt. Veel luyden zijn soo heyligh/ datse geen uytterlijck beeldt willen aensien/ op datse niet verontreynigt werden/ en kennen den grooten afgod niet/ die sy in't hert draghen/ die haer oock alsoo ontreynigt/ datse

1.Cor.15.10.

N.

Wie niet alles in ootmoedigheyt doet/ die berooft Godt van zijn eer.

Esa.42.8.

Eygen eer is afgoderye.

Eyghen liefde een inwendige afgodt.

datse een gruwel voor Godt worden. Want al wat voor de werelt hoogh is/namelijck/upt epgen eer en liefde/ dat is voor Godt een gruwel. Alle Menschen/ die aen haer selven / aen haer epghen eer/ krachten en vermogen hangen / die zijn Afgoden-dienaers. En aldus is de gantsche werelt vol van afgoderp / en alle hupsen vol van levendige afgoden. De afgoderp komt van binnen/ die u ontrepnight. Want waer henen u hert hem nepght/ waer het aenhanght / waer op het rust/wat het lief heeft/ als tijdelijck geluck/ rijckdom/ macht/ eere/ langh leven/ dat is / al afgoden-werck en afgoderp. Derhalven de afgoderp niet uptwendigh / maer inwendigh is en Geestelijck en vloept van binnen upt het hert. Want God oordeelt alles na u hert/'t welck God alleen aensiet en proeft / en oordeelt u na u geloof of ongeloof. Daerom sept de Heer: Waer u hert is/ daer is u Schat/ dat is/ u Godt / u ruste/ u blijschap/u toeversicht/ u lust/u Paradijs/ u Hemel en alles. Let slechts op u hert / waer op het rust met lust en Liefde/ dat is u Godt/het zp wat het oock wesen mach. Rust u hert alleen op Godt / soo is Godt u Godt / en ghp zijt Saligh. Want Saligh is die gene/ diens de Heere zijn God is. Hebt uwen lust inden Heere/ die sal u geven wat u herte wenscht. Maer hanght u hert aen de werelt/ soo is de Wereldt u Godt/en soo voorts alles/ daer ghp aenhanght. Daer upt siet ghp / datter in der waerhepdt geen Afgodt inde Wereldt is/ dan 't geen des menschen hert daer toe maeckt. Daerom wert oock den Duyvel een Godt deser Werelt genaemt/om dat hem de godloosen volghen/zijn wercken doen/de dupsternis lief hebben en behaghen hebben in des Duyvels wercken. Want also doende maecken

(Luc.16.15) (De werelt is vol afgoderp.) (Wat afgoderp is.) (Matth.6.21.) (Psal. 144.15.146.5.37.4.) (2.Cor.4.4.) (Waerom den Satã een God deser wereld ghenaemt wert.)

de lupden den Sathan tot haren God. Voor de houten afgoden kanmen hem lichtelijc hoeden/wacht u slechts vande goude. Voor de doode Afgoden kanmen hem oock licht wachten/ wacht u voor de levendighen en voor u selven. Want soo haest ghp u eere/ roem/ kunst en macht toeschrijft/soo haest maeckt ghp upt u selven een afgod. En dit heeft God epgentlijc met die woorden verboden/ dat hp zijn roem den afgoden niet wil geven. Want al wat eer en roem is / en soo genaemt wort/ dat behoort niemand toe dan den genen/die de alderhooghste en hepllighste is/ en den genen/ die dat eeuwighe en hooghste goedt is. Daerom leert al hier / dat ghp u selven geen eer en roem toeschrijft/ wilt ghp anders niet upt u selven een afgod maken en alle uwe wercken tot enckel gruwelen. Leert oock hier wat de ware ootmoedighept zp. Waere ootmoedighept is geen eere begeeren/ en hem alle eere onweerdigh achten. Dit is dan te segghen de Werelt af te sterven / alsmen namelijck alle epghen liefde en epgen eere in't herte af sterft. Dit is dan sulcken mensch/ inden welcken dat edele leven Christi is/'twelck de Heer beschrijft van herten ootmoedigh en sachtmoedigh te zijn. Daer-en-teghen is die noch een vlepschelijck mensch / en inde Oude geboorte/die daer wil ge-eert/hoogh en weerdigh geacht zijn. Want sulcx alles behaeght het vlepsch wel. Want een vlepschelijck mensch en hert is / dat geern wat/ jae alles zijn wil. Een geestelijck / Christelijck hert is/ dat geern niet zijn wil/waer wilmẽ doch rechte Christenen vinden/namelijck/ sulcke lupden / die geern niets zijn willen? Dat heet oock hem selven versaken/ hem selven haten / en verlochenen al 't gheen dat een mensch heeft. Dese zijn rechte Christen en

(Wat de ware ootmoedighept is.) (In welckẽ Mensch Christus leeft.) (Matth. 11.29.) (Een vlepschelijck Mensch.) (Versaken al 't gheen datmen heeft.)

Christi Discipelen. Nu mocht ghy seggen: Hoe sal dan een Christen met hem selven te werck gaen / als hem God genade en eere geeft: gelijck David seydt. Dewijl Godt oock selver onderschept der persoonē maeckt met zijne gaven en menigherleye ampten en staten die hy verordineert heeft? Antwoort/ Gater also met te werck/ Geeft God alle eer weder/ die u gegeven wert/ en eygentse u niet toe. Want het is eens anders goedt/ en Gods alleen. Daerom soo haest als u eere gegeven wert / soo geeftse Godt weder door ootmoedigheyt / en behoudse niet / anders sult ghy Godts genade verliesen en een eer-dief Gods werdē. Als by exempel: Zijt ghy geest en kunst-rijck/ wijs/ verstandig/ rijck en heerlijck boven anderen / soo laet die eere uwe niet zijn / maer Godes / en geeftse hem in u herte weder. 't Welck ghy doet/ als ghy u selven niet roemt/ en dit meynt de Propheet: Een wijse beroeme hem niet zijner wijsheydt/ een stercke beroeme hem niet zijner sterckheyt / een rijcke beroeme hem niet zijns rijckdoms / maer wie hem beroemē wil/ die beroeme hem diens/ dat hy my wete en kenne / die barmhertigheydt/ recht en gherechtigheyt oeffene op aerden. Want sulcx behaeght my wel/ spreeckt de Heere.

Hoe hem een Christē in groote gavē ende staten van eere houdē sal. Psa.84.12

Jere. 9.22

Dat XXIII. Capittel.

Een Mensch/ die zijn eyghen nietigheyt niet kent / en God niet alle eer gheeft/ die begaet de grootste sonde/ en des Duyvels val.

Psalm.39.6.

Hoe gantsch niets zijn alle menschen, die doch soo seker leven.

OP dat den Mensch zijn nietigheyt kennē soude/ daerom vergheliјckt hem by een schaduwe/ en seyt: Sy gaen daer henen als een schaduwe/ en vergelijckt den mensch by een droom: Sy zijn als een slaep. Wat is nu een schaduwe? 't Is een doode/ leefloos gedaente des dings daer aen het hangt / en heeft voor hem selven geen wesen en leven/ maer is niet met allen: Alsoo heeft oock den Mensch noch leven noch wesen / noch kracht noch vermoghen / maer hanght aen God als eē schaduwe/ aen't lichaem/ als de schijn aen de Son / die van hem selven leefloos / krachteloos en gantsch niets is/ heeft oock niets/ dat hy voor zijn eygendom roemen kan. Want wat heeft een schaduwe dat zijn is? Hy is doch selve niets / hoe kan hy wat hebben dat zijn is? Maer wat is een droom? Niet dan ydelheydt. Wanneer nu een mensch dat vergeet/ dat hy als een schaduwe aen Godt hanght/ aen dien/ diet alles alleen is/ en meynt hy zy wat/ daer hy doch niets is / die bedrieght hem selven schandelijck. Want hy valt van't ware wesen af / 'twelck alles alleen is/ en is in zijn eyghen niets. Hy valt van't ware/ eeuwighe/ hooghste wesen / in dat / 'twelck niets is / van't onbeweeghlijcke goedt in ydelheyt/ vande waerheyt in de leughen. Dit is niet alleen de grootste sonde / maer oock de grootste straffe. Want hoe een mensch hem meer afkeert van Godt tot hem selven/ tot zijn eygen liefd en eere / kracht en vermoghen/ hoe hy hem meer tot zijn grootste jammer en ellende wendet en keeret. Ende dat is zijn straf en des menschen eygen schult. Doch dan wendt hem den Mensch van Godt af / en verlaet den rotzsteē zijns heyls/ wanneer hy hem selven groote kracht/ kunst

Psal.39.7. Eē mēsch een schaduwe. Psal.90.5.

Syr.34.2.3.

Gal.6.3.

Hooverdy is een gruwelijcke val ende eē schrickelijcke straf.

Deut.32.28.

kunst en vermoghen/wijsheydt / eer en weerdigheyt toeschrijft/ daer door de mensch wat wesen wil/ daer doch dit alles niet des menschen oft eeniger creaturen / maer Godes alleen is. Want al wat leven/kracht / vermoghen/sterckte/wijsheydt/eer en weerdigheyt heet / dat is alles Godes / en komt geen creature toe. Want alle creature is een bloote schaduwe / en niets van hem selven/ en haer leven/ wesen/vermoghen / wijsheyt kracht en sterckheydt is alles Gods en niet der creaturen. Eygent nu een mensch dit alles ofte yet van't selfde hem selven toe/soo is het een afval van God. Want dat was des Satans val/ dat hy niet bleef inde aert en eyghenschap van een creature / welck haer leven/ wesen en kracht in Godt heeft en hebben moet/gelijck een schaduwe zijn beweging van't lijf heeft / maer hy eyghende hem dat selve toe / dat Godes is/woude eyghen eer hebben/ eyghen roem/ wijsheydt en heerlijckheydt / daer doch geen Creatuer dit selve toe komt/maer God alleē/overmits het alles Godes is. Daerom liet Godt hem vallen en zijn genade onderhieldt hem niet meer. Soo gaet het oock allen menschē/ die haer selven uyt hooveerdy ende eergierigheyt wat toeschrijven / dat Godes is/ datse moeten vallen. Want Gods genade onderhoudtse niet / overmits sy haer van Godt afwenden. Jae even dat zijn willen / dat Godt is. Godt is alleen alles. Godt is alleen goedt en alle goedt / wesentlijck. Daerom al/ wat goet is/ sal geen creatuere hem selven toe schrijven. Hierom seydt de Heer: niemant is goedt dan God alleen / dat is / hy is dat wesentlijcke goet/en alle goedt alleen. Daerom woud oock onse Heer niet uyt eyghener eer inden staet zijner vernederingh hem dat selve toeeygenen dat God alleen toekomt/om dat hy voor een puer bloot Mensch worde gehouden en aenghesien. Hier mede wil ons de Heer leeren/dat geen mensch hem selven sal toe-eyghenen/ dat Gods is / en die eere aen nemen sal/die Godt alleen toe komt. Doch doet het een Mensch / soo begaet hy de rechte Hooft-sonde / en berooft Godt van't geen hem toe komt / ja wil selver God zijn/en daer door keert hem de mensch van Godt af tot hem selven. Daerom soeckt oock sulcken ellendige mensch zijn hulp / raed en troost niet alleen by God/maer by de creaturen/ ja dickwils by den Duyvel selve / 'twelck de hooghste verblindtheyt en grootste dwaesheyt is / Namelijck goedt te soecken by den boosen / 'tleven by den dooden/ de salighepdt by den verdoemden / hulpe by den verdorven / de zegen by den verbloeckte/ 'tlicht by de duysternis. Daer-en-teghen is het de hooghste wijsheydt / 'tgoedt te soecken by de Fonteyn en oorsprong alles goedts/ 'tleven by de oorsprongh en Fonteyn des Levens/ de Salighepdt by de oorsprongh des heyls / de hulpe by dien die alles vermach / en dien geen dingh onmogelijck is.

'tIs alles Gods en der creaturen niets.

Eygen eer is een afval van Godt.

Eyghenschap der creaturen.

Mat.19.

Uyt hooverdy komt de grootste blindtheyt en dwaesheydt.

Dat XXIV. Capittel.

Vande edele deught der Liefde/en haer kracht/ suyverheydt en reynigheydt.

1. Ioan.4.8.

Wie niet lief heeft. die kent Godt niet.

DE Liefde is de grootste onder alle deughden / seydt Paulus / en sonder die selfde zijn alle gaven onduchtigh/

1.Cor.15.13. 1.Cor.16.14.

tigh / daerom seydt hy / laet alle u dinghen inder Liefde geschieden / alsoo sullen wy oock in de liefde bidden/gelijck onse Heer seydt: Als ghy uwe gave op den Outaer offert / soo wordt aldaer indachtigh/dat u broeder wat teghen u heeft/soo gaet heen/ en versoent u met uwen broeder. En in't gebedt des Heeren is des naesten vergevingh aen Gods vergevingh gebonden/ ende ter contrarien. Doch de liefd is sulcken wonderlijcken deught/ daer in een mensch soo lichtelijck kan dwalen als in een ander dingh. Daerom salmen geen dingh soo verdacht houden als de liefde. Want daer is niets / dattet gemoet soo krachtelijck neyght/ dwinght en hindert/ en soo gheheel door dringht als de liefde. Daerom soo de liefde van't ware Licht des Heylighen Geests niet geregheert werdt / soo stortse de ziele in duysentderley ongeluck. Dit segh ick niet vande liefde des quaets: Want die moet van alle Christenen gevloden en vermydt wordẽ als een duyvels ding/ maer ic spreeck van de liefde/ die daer is tusschen Godt en de menschen en zijnen naesten. Want de liefde / als sy niet door geestelijcke wijsheydt geregiert werdt/ kan licht bedroghen verleyt/ ende uyt haer rechte ordeningh gedreven worden/alsoo/dat sy het rechte eynde niet bekomt. Veel meynen sy hebben Gods Liefde/ en hebben nochtans des Werelts liefde/ ofte haer eyghen liefde/ jae wel somtijds des Satans liefde. Neemt hier van een exempel: Wanneer yemandt Godt den Heer slechts om tijdelijcke dinghen lief heeft / dat hy hem voor tijdelijck ongheluck bewaren sal/die heeft hem selven liever dan Godt en stelt zijn eygen welvaert voor God. Dit heet een onordentelijcke liefde; Want hy behoorde Godt liever te hebben dan hem selven/ jae boven al/ en behoorde alle dingh lief te hebben om Gods wille/ geluck en ongeluck. Maer dewijl de mensch hem selven boven de Liefde Godts stelt / soo maeckt hy hem selven tot een Godt / overmits hy hem selven liever heeft dan Godt/ en overmits hy God niet lief heeft als God om zijns selfs wille/maer om zijn eygẽ nut/ so heeft hy een valsche bedrogen liefde. Want die sulcken liefde heeft/ die heeft het alles lief om zijn selfs wil / en om zijn eygen profijt en eere / die hy daer van heeft. Hy heeft oock de heylighe luyden lief/ja oock Gods Woord slechts daerom/dat het hem een schijn en name van heylicheyt mochte geven/ en niet om dat edele goedt / dat daer in verborghen leydt. En dewijl sulcke liefde een onreyne liefde is/so brengtse oock onreyne vruchten voort/ die niet anders zijn als eyghen profijt/ eygen eer / eyghen lust / 'twelck alles vleyschelijck/en geen Hemelsche Geestelijcke vruchten zijn. Alsoo bemindt menigh groote kunsten / dat hy een ander mach worden voorgetrocken/ eñ over hem heersche/niet uyt Godts ende des naesten liefde / maer uyt eyghen liefde om groote eer te bejaghen. Daer zijn oock andere / die Godt daerom lief hebben / op dat hy hare sonden verschoone / en die niet schrickelijck straffe/ jae daerom dat hy hun soud tijdelijck goedt doen. Maer die selve is een seer swacke liefde. Want sy hebben Godt oock lief om haer eyghen profijt / en niet om zijn selfs wille/ om dat hy dat edelste en hooghste goedt is: Andere hebben God daerom lief/ op dat hy hun veel gaven geve aen verstandt en wijsheydt / daer door sy mogen geroemt werden. Eenighe beminnen oock de deught niet om de deught selve/maer op datse eenen grooten naem mogen hebben/

Matth. 5. 23.

Men sal inder liefde bidden als Christus.

Joan. 17.

Inde Liefde kannen licht dwalen.

't Onderschept van de ware eñ valsche liefde wel te leeren.

Valsche liefde uyt eygen nut.

Valsche liefde der kunst.

Een swacke liefde.

hebben / en door dappere deughdsame luyden geacht werden: Maer dit alles is de rechte liefde niet / want sy streckt niet tottet rechte eynde. Daer ontstaet ooc dickwils een liefde tusschen etlijcke persoonen/die haer alsoo met elckander vereenighen/ ende door een opgenomen liefde verbinden / dewelck in haer soo hoogh wast en opstijght/datse hen alles wel laten gevallen/wat die gene doet dien sy lief hebben. Want de liefde volght haren gheliefden / dewijl sy gantsch en gaer aen den selven hanght/en daer door wortmen dickwils mede heen getrocken tot quaet/of de lief-hebber treckt zijn geliefde selver daer toe/ overmits hy weet dattet hem alsoo behaeght / en wordt door sulcke valsche bedroghen liefde afgehouden van't gebedt / en alle andere deughden. Daerom ist nu hooghnoodigh dat onse liefde door den Heylighen Gheest gestiert ende geregiert werde/ ende door overdenckingh des gantschen levens Christi en zijns Heyligen Lijdens/uyt het welcke niet anders dan loutere reyne liefde lichtet. Want hy heeft Godt louter en reyn boven al lief gehadt en niet hem selven. Hy heeft oock de Menschen met reyne onbevleckte liefde bemint / en niet hem selven. Hy heeft oock niet om zijnent wil/maer alles om onsent wil gedaen en gesproken. Al wat hy gedaen en gesproken heeft / is ons te goede geschiedt. Hy heefter geen profyt van / maer wy. Alle zijn moeyte en arbeydt / jae zijn hooghste marter en pijn is hem niet te swaer geweest / op dat wy alleen profijt daer van mochten hebben/en daer door saligh worden / jae op dat hy Godts wille mochte volbrengen/ soo is hem zijn cruys een vreugde geweest. Dit is een reyne onbevleckte liefde / die geen dingh te swaer is / die nergens

Onordẽtelijcke bedrogen liefde.

Waerachtighe liefde moet door den Heyligen Gheest geregeert worden.

Een spiegel van reyne onbevlecte liefde in Christo.

over klaeght/ jae die haer selven niet verschoont/ maer hem selven overgeeft/ om des geliefden wille/oock inden Doodt. De selve liefde neemt oock alles voor goedt/wat haer God voor cruys en lijden toeschickt. Want dewijl sy siet / dattet Godts wil is/ soo woud sy liever noch veel meer lijden om de Heylighe wille Gods/ende is met alles wel te vreden / dat Godt wil. Want sy weet dat Godt alles recht en wel ordineert. En overmits de liefde haer vereenight met den geliefden/ soo leertse oock des selven zeden / en volght hem oock om zijner liefden wille / doende dat hem wel behaeght: Doch die Christum recht lief heeft/die leert zijn leven en deughden van hem. Want hy weet dat hem sulcks welbehaeght / en wordt zijnen Beelde gelijckformig/blijft de gantsche tijd zijns levens onder het Jock en CruysChristi/gelijck Christus in zijn gantsche leven dat cruys / armoed/verachting en smerten gedraghen heeft. Of nu wel geen mensch in dese swackheydt die volkomen liefde verkrijghen kan / soo behoort nochtans een yeghelijck Christen hem te bevlijtighen / dat zijn liefde geen valsche maer reyne liefde zy/soo veel mogelijck is/gelijc Paulus seyt: Liefde uyt reyner herten/ uyt goeder conscientie en uyt ongeveynsden geloove. Dese reyne liefde / die uyt Christo en den Heylighen Geest ontstaet / die werckt dan oock inden Mensch alle goet / eñ is gantsch niet ledigh / maer't is haer een vreughde als sy goet sal doen. Want sy kan niet anders/gelijck als Godt de Heer seyt: Het sal mijnen lust zijn / dat ick u goet doe. Waerom? overmits God de Liefde selver is / die niet anders doen kan/dan wat sy selve is. En dat is een teken der reyner oprechter liefde. Want dese liefde seyt niet: Ic ben

De aert der waerachtigher liefde.

Hoe reyne liefde te verstaẽ is.

1.Tim.1.5

Waerachtighe liefde is een oorspongh alles goets.

Jer.32.41

dit of dat niet schuldig te doen; maer waer geen wet is/ daer maeckt sy haer selven een wet/ op datse my veel goets doen mach. Want anders bleef de liefde geen liefde. Daer uyt blijckt nu/ hoe doch Godt de Almachtighe niet moed en wert goet te doen / en waerom hy dat oneyndelijcke goet is/ dat nimmermeer ophoudt/namelijc/ om dat hy die eeuwighe Liefde is / die niet op houdē kan goet te doen/anders hielde God op de Liefde te zijn. Daerom oock/ wanneer God straft en kastijt/soo maeckt hy doch uyt het quaet alle goedt/ en stiert het tot een goet eynde / en tot onser salighheydt / alles uyt loutere liefde. Dese reyne liefde Gods maeckt dan rechtschapē gebeden. Want gelijck als een vrient door zijn vriendt machtig is tot allen dinghen : Alsoo is een sulcken lief-hebber Godts een vriendt Godts / en verkrijght van Godt wat hy bid. Daer uyt quam het dewijl Martha Lazari suster wiste/dat de Heere Jesus niet alleen Godts vriendt/maer de liefste Sone Gods was/ soo seydt sy: Ick weet wat ghy van Godt begeeren sult dat het u God geven sal. En dewijl Maria Jesum lief had/so worde sy oock vanden Heer verhoort/ en hy gaf haer haren broeder weder. Van sodanighe liefde/ die van Godt alles verkrijght/ spreeckt de H. David: Hebt uwen lust inden Heere/die sal u gevē wat u hert wenscht. Doch op dat ghy een teken van dese liefde hebben mooght / soo let op dese vier Eyghenschappen der waer liefde. 1. Soo onderwerpt haer de liefde de wille des geliefden. 2. Soo verlaet de waere liefde alle andere vrientschap / die zijnen geliefden contrary is. 3. So openbaert d'een vriend den anderen zijn hert. 4. So bevlijtight hem oock de rechte lief-hebber om zijn geliefden gelijck te werden met zijn manieren en met zijn gantsche leven / alsoo dat / indien de geliefde arm is/ so wort de lief-hebber met hem arm/ is de geliefde veracht/ soo draeght oock de lief-hebber zijn verachting/ is hy kranck/soo is de lief-hebber immer soo kranck. Aldus maeckt de liefde een gelijckheyt tusschen haer / datse eenerley geluck en ongeluck hebben. Want daer moet tusschen den lief-hebber en den geliefden sulcken gemeynschap zijn / dat d'een des anders geluck en ongeluck deelachtig wordt. Dat is dan niet alleen een gemeynschap / maer een vereenigingh van twee gelijcke herten/ en gheensins ongelijcke ghemoeden. Op dese wijse is nu de Heere Jesus Christus onse vriend geworden. Want zijn liefde heeft hem de wille des menschē onderworpen en is gehoorsaem geworden tot het kruyce toe / ja hy heeft zijn wille elck man onderworpen oock den vyanden selve om des menschen wille. 2. Heeft hy alle andere vriendschap aen d'een zijde geset/ die hy in de Werelt hadt konnen hebben/ jae hy heeft hem selven vergeten en zijn eyghen lijf en leven niet verschoont om onsent wille. 3. Heeft hy ons zijn hert geopenbaert in zijn Euangelio. Daerom seyt hy : Ick wil u niet meer dienstknechten noemen/ maer mijne vrienden/dien ick mijn hert openbaren wil. 4. Is hy ons in allen dingen gelijck geworde/uytgenomen de sonde. Hy is arm gewordē als wy/sterflijck al wy. Wanneer wy nu zijn rechte lief-hebbers zijn willen/so moeten wy dit alles oock doen. En dewijl hy in allen dinghen/jae in al onse ellende ons is gelijck geworden / waerom wouden wy ons dan niet bevlijtigen hem ghelijck te werden ? Ist dat wy hem alsoo lief hebben / soo sullen wy door't gebedt alles van hem ver-

Waerom Godt niet moed en wert goed te doen.

De liefde doet recht bidden.

Joan. 11. 22.

Psal. 37. 4.

4. Eygenschappen der ware liefde.

In Christo zijn alle eyghenschappen der hooghster liefde vervult. Joan. 15. 15. Heb. 2. 17. ende 4. 15. Phil. 2. 7.

Joan. 14. 21. verkrijghen/ gelijck hy seyt: wie my lief heeft/ dien wil ick my openbaren. O seer vriendelijcke/ geluckfalighe/ lieflijcke openbaringh in't herte door 'tgevoelen der Hemelscher vreughde/ troost/ wijsheydt en kennisse! En hier is de rechte hooghe schoole/ en die eenighe/ waerachtighe Wegh/ om verstand en wijsheydt te verkrijgen/ de welcke soo hoogh geroemt werdt van den Coningh Salomon in't boeck der wijsheydt en in zijne Spreeck-woorden. Die selve wijsheydt/ spreeckt hy/ heeft hy door't gebedt alleen verkreghen. Ick badt/ en my quam den Geest der wijshept. Daerom besluyten wy/ dat sonder Liefde geen gebedt geschieden kan.

De liefde verkrijght alles van Godt.

Sap. 7.7.

Dat XXV. Capittel.

Van eenighe teeckenen/ daer by men mercken kan/ of de ware Liefde Christi by ons zy.

1. Ioan. 2. 15.

Soo yemandt de werelt lief heeft, de liefde des Vaders is in hem niet.

HET eerste teken der Liefde Christi in ons is de vermijdinge vande liefde des Werelts/ want als ghy Christum in zijn Heylighe Armoede aensiet/ hoe geheel hy sonder liefde der tijdlijcker dinghen is geweest/ soo sal u zijne liefde oock beweghen/ dat ghy leert de liefde des Wereldts uyttrecken/ en de Werelt versmaden/ alsoo/ dat ghy inde Werelt niet begeeren sult te besighen/ dan uwen Heere Christum/ en oock uwe hope op geen creaturе noch aerdtsche hulpe setten. 2. Sult ghy geern om Christi wille des Werelts smaedt en verachtingh draghen/ om zijner heylighеr smaeds wille/ ja ghy sult die selve met Paulo voor uwe eer achten/ en u daer over verblijden. Ghy sult daerom oock niet seer bedroeft werden/ als ghy in de Werelt niet groot geacht wert. Want soodanigh ist leven van u Heer en Verlosser in dese Werelt geweest. Die sal daer in een goet genoegen hebben/ dat Christus u eer/ roem/ glorie/ heerlijckheydt/ licht/ sterckheydt/ kracht en overwinningh/ wijsheyt en kunst zy. Want Christum na te volghen is de hooghste wijsheydt. 3. Na dien Christus aen zijn Heyligh Lichaem en ziele/ smerten en treurigheydt geleden heeft tot in zijn doodt/ so sult ghy om zijner liefden wille niet alleen met gedult/ maer oock met vreugden lijden/ droefheydt/ vervolgingh/ treurigheydt/ en leedt/ jae marter en pijn tot inden doodt. 4. En gelijck Christus aen geen mensch/ en aen geen creatuer eenighen troost en vreughde gehadt heeft/ maer alleen aen Godt/ gelijck de 22. Psalm seydt: Soo sult ghy't oock lijdsamelijck dragen/ als u des Werelts troost begeeft. Want ghy weet dat u Godt eyndelijck met zijn eeuwighe troost verblijden sal/ daer van Paulus een heerlijck Register beschrijft: Laeten wy ons bewijsen in allen/ als dienaers Gods/ in groote lijdtsaemheydt/ in verdruckinghen/ in nooden/ in benautheden. In slaghen/ in gevanghenissen/ in oproeren/ in arbeydt/ in waken/ in vasten. In kuyscheydt/ in reynigheydt/ in kennisse/ in langhmoedigheydt/ in vriendelijckheydt/ in den Heylighen Geest/ in ongeveynsde liefde. In den woorde der Waerheydt/ in de kracht Godts/ door wapenen der gerechtigheydt ter rechter en ter slinckerhandt. Door eere en oneere/

Christus is alleen zijns liefhebbers genoeghen.

Christus is alleen zijns liefhebbers eere.

Christus is zijns liefhebbers gedult.

Christus is alleen zijns liefhebbers vreugd en troost.

2. Cor. 6. 4.

tere / door goet geruchte ende quaedt geruchte/als verleyders en nochtans waerachtigh. Als die onbekent zijn en nochtans bekent/als die sterven en siet wy leven/als die gekastijdt worden/en nochtans niet gedoodt. Als de treurighen en nochtans altijdt vrolijck; als arme nochtans vele rijck makende/ als die niet hebbē en nochtans alle dingh besittende. 5. Sult ghy dat cruys Christi voor dat alderhoogste goet houdē boven alle schatten der werelt. Want soo't also niet ware/ so soud Christus met zijn Leven en Exempel u sulcx niet geleert / en u voor ooghen gestelt hebben. Nu kont ghy wel dencken dat u de Soon Godts met zijn Exempel niet heeft willen verleydē/maer u tot het hoogste goet/tot de hooghste Wijsheydt/tot de hoogste Hemelsche vreugde leyden/ of schoon de wegh smal en de poort engh is. Doch ghy siet dat hy desen smallen wegh selver gegaen heeft/ en dewijl daer weynigh zijn die hem na volgen/daerom seyt hy: Daer zijnder weynigh / die desen wegh vinden/ want het kost veel/hem selven t'overwinnen/ en hem selven te versaecken/ hem selven te sterven/de werelt varen te laten/ en al 't geen dat een mensch heeft. Dit is de smalle wegh/en daer zijn weynigh die hem vinden. 6. Dat seste teken der liefde Christi is/datmē den geliefden Jesum nimmermeer uyt zijn memorie en gedachte laete komen / en zijne lieve wercken overlegghe. 1. Zijn Menschwerdingh / daer in wy als in een Boeck des Levens tweederleye weldaden voornamelijck sien. 1. Dat hy ons daer door met zijn liefde vervult. 2. Dat hy ons van onse eeuwighe Heyl en Salighheyt versekert. Och wat een onuytsprekelijcke liefde ist / dat Godt Mensch geworden is en den Menschen gelijck/op dat hy de Menschen Godt gelijck maeckte. O groote liefde / hy heeft de gedaente eens dienstknechts aen hem genomen/op dat hy tot Koninghen maeckte/ en ons met Koninghlijcke kroonen vercieren. O groote Liefde/dat die onbegrijpelijcke Godt / die onsichtbare Godt/begrijpelijck en sienlijck is geworden. Wie kan den diepen afgront deser liefde ondergronden? O gheluckige schuld, doch niet uyt haer selven, maer uyt Gods Vaderlijcke liefde, de welcke verdient hebt ons te vertoonē de verborghen afgrondt der Godlijcker Liefde! O groote onuytsprekelijcke Wijsheyt/dat ghy uyt het grootste quaet/ naemelijck uyt de sonden / soo oneyndelijcken grooten goedt hebt voortgebracht/ dat ghy daer door den diepen afgrondt uwer liefde hebt ontdeckt. O groote troost / dat ick weet dat ghy my ten goede geboren zijt/ dat u Menschelijcke Geboorte mijn Godlijcke geboorte zy/ en teghen der Sonden-fonteyn een Heyl-fonteyn. 2. Zijn Heylighe leere / daer in eeuwighe Wijsheyt/Waerheyt/Licht/ Leven en Salighheyt is; en zijn heyligh Leven daer door hy ons de manier ende aert om recht Christelijck en Godlijck te leven gewesen heeft. Want dat Exempel zijns Heylighen Levens is dat alderschoonste Licht/ dat ons inde duysternis niet sal laten wandelen. 3. Dat derde is de verborgentheyt des ontschuldigen Doods Christi/ daer in sevenderleye saecken te betrachten zijn: Dat eerste is de vervullinge der gerechtigheyt Gods en des godlijcken oordeels. 2. De betalingh voor alle onse sonden. 3. De versoeningh met God: Want God is door den doot zijns Soons versoent. 4. De openbaringh der overvloedigher Liefde Gods / door den doodt onses Verlossers. 5. De Eeuwighe Waerheydt Gods / dat hy ons zijn Soon

't Cruys is beter dan alle schatten der werelt.

Matth. 7. 14.

't Is swaer hem selven t'overwinnen.

Wat de smalle wegh is.

Vruchten der Mēschwerdingh Christi.

Leer ende leven Christi wat se aenwijst.

Vruchten des lijdēs Christi.

Rom. 5. 10.

Soon geschoncken heeft/en daer mede betuyght/dat hy waerachtigh onsen Vader zy. 6. O overwinning over alle vyanden. 7. De be-ervingh en verwervingh der Eeuwigher Saligheydt en des Eeuwighen Levens. 4. De Opstanding / die ons de volle hope geeft van de lichamelijcke opstandingh onser lichamen / en daer nae oock der geestelijcker Opstandingh/dat wy door Gods genaede en de kracht des Levens CHRISTI uyt de geestelijcke doot geestelijck levendigh worden in Christo. 5. De Hemelvaert Christi / welck is een volcyndingh onses eeuwighen heyls / gerechtigheyt en saligheyts. Dese vijf Verborgentheden en Liefds-wercken Christi/zijn de rechte Christelijcke schole/daer in wy studeren moeten en die selve nimmermeer uyt onse gedachten laten komen.

Vruchten der opstandinge Christi.

Vruchten der Hemelvaert Christi.

Christi Schole.

Dat XXVI. Capittel.

Vijfderley Liefds-wercken/ daer in Gods genade en goetheydt voornamelijcken blijckt.

Psalm 87.2.

De Heer bemint de Poorten Syons boven alle wooninghen Iacobs.

DAER zijn voornamelijck vijf Bewijsinghen der liefde Godts: 1. CHRISTI Mensch-werding. 2. Christi Lijden. 3. Gods inwooningh. 4. Hoe Godts Liefde uyt de Creaturen blijckt. 5. Hoe lieflijck Godt in zijn wesen zy/ hoe hy met zijn lieflijckheydt alle geschapen dinghen overtreft. Waer liefde is/daer is vereeniging. Want de aert der liefden is haer met den geliefden te vereenigen.

De liefde vereenigt

Dewijl nu Godt den mensch soo seer beminde / soo kond het niet anders zijn / of Godt moeste hem met den menschen wederom na den Val/ uyt loutere liefde en barmhertigheyt vereenighen/en een mensch werden. Och wat is de mensch/ dat ghy zijner gedenckt / en des menschen kindt dat ghy u zijner aenneemt? Des menschē ziele wordt so seer van God bemindt/ dat gelijck als Christus Godt en Mensch is / en hem met de menschelijcke natuer / dat is/ met ons lijf en ziel vereenight heeft: also seer bemint Godt onse ziel/ dat hy lust heeft hem gantsch en gaer uyt te gieten in onse ziele / wanneer sy mochte volkomelijck gereynight zijn en dat hem de Mensch niet weder-streefde. Want de Liefd is oneyndelijck in Godt en onuytsprekelijck. Soo is dit nu een van de aldergrootste bewijsingen der Liefde Gods/ dat Godt is Mensch geworden/ en hem als een rechte liefhebber der menschen heeft bewesen om dat hy aen hem heeft genomen wat menschelijck is / op dat hy ons gave / dat godlijck is; hy worde eens menschen kindt / op dat hy ons tot kinderē Gods maeckte/ hy quam tot ons op aerden / op dat hy ons in den Hemel brachte. O wat een edele omsettingh en wissel! alles tot dien eynde / op dat wy in hem van Godt bemint souden worden. 'Tis even / of Godt van den Hemel af riep: O ghy menschen / siet doch mijnen geliefden Soon aen / den selven heb ick laten mensch werden / op dat hy een levendigh exempel en getuyghe soude zijn van mijn hertelijcke liefde teghen u / op dat hy u alle met hem tot my brachte/en dat ghy door hem allegader mijne kinderen en erfgenamen wordet. Hierom noemt hem de Heere selfs deurgaens des menschen Soon in den Euangelio uyt hertelijcke liefde

Psal. 8. 5.

Hoe seer God onse ziele bemint.

De Mensch werding Christi is een groot bewijs der Liefde Gods.

Christus noemt hem des Menschen Soō uyt liefd ende ootmoed.

de teghen ons. Wy lesen selden dat hy hem Godts Soon noemt / maer steeds des menschen Soon uyt hertelijcke ootmoedigheydt en liefde. 2. Hoe wel nu zijn Mensch werding een seer groot bewijs zijner liefde teghen ons is : soo is nochtans zijn Heylige doot / lijden en sterven voor onse sonden noch grooter bewijs. Want niemand heeft meerder liefde / dan die zijn leven voor een ander stelt. Hier in hebben wy de Liefde Gods bekent / seydt Joannes / dat Godt zijnen Soon gegeven heeft tot een versoeninghe voor onse sonden. Dit is de hooghste en volmaecktste liefde. Die lieve Godt had nae zijn onbegrijpelijcke Almachtigheydt wel een ander middel konnē vinden / om ons te verlossen / gelijck de Heere CHRISTUS selve daerom bidt in zijn lijden : Abba / mijn Vader / alle dingh is u mogelijck: Neemt desen Drinck-Beker van my wech : Doch het ware de hooghste liefde niet geweest / die ons Godt bewesen soude hebben. Op dat nu Godt die alderhooghste liefde aen ons bewese / en dat wy niet konden segghen / Godt had eenigh dingh soo lief / dat hy ons niet geven wilde / soo heeft hy ons zijn Lieve Soon geschoncken / en niet soo slecht henen / maer tot betalingh voor onse sonden. Daerom heeft Godt ons geen grooter liefde konnen bewijsen. Daer in bewijst Godt zijn liefde tegen ons: Die zijn eyghen eenighe Soon niet heeft gespaert / maer heeft hem voor ons allen over gegeven / hoe soud hy ons met hem niet alle dingh schencken? Heeft hy ons het grootste geschoncken hy sal ons het kleyne oock wel geven. In't eeuwighe leven sal't altemael onse zijn wat Gods is. Wie overwint / sal't al be-erven. 3. Ondertusschen bewijst God zijn liefde tegen ons door zijn troostelijcke inwooninghe in ons / ende onder ons. Och hoe groot is die troost / dat God onse hert tot zijn wooning geheyligt en toegeeygent heeft ! Voortijds in't Oude Testament / als de wooningh en 't Heyligdom veerdigh was / moeste het Moses wyen en heyligen en mettet bloed der offerhande / besprenghen / want het moeste alles door het bloedt geheylight werden. Daer op quam de Heerlijckheydt Gods vanden Hemel eñ vervulde die wooning en hutte des beschepts: Also mede na dat Christus voor onse sonden is gestorven / en wy door zijn bloedt geheylight zijn / so komt Godt tot ons / en maeckt een wooninghe by ons. Wanneer men yemant lief heeft / daer is men geern by: Godt heeft dē menschen seer lief / daerom is hy geern by de Menschen / en heeft zijn wooning in haer; Ick de Heere woone in de hooghde en in't Heylighdom / en inde gebroken herten / dat ick haren geest verquicke / en daer-en-tegens by wie men geern is / dien heeft men seer lief. Godt is geern by de Menschen. Daerom heeft hy de menschen hertelijck lief / gelijck hy spreeckt: Aen den Heylighen / die op aerden zijn / en aen den Heerlijcken / aen den selven heb ick mijn wel gevallen. Dit sal ons nu troosten in al onse verdruckingh / in armoed / in kranckheyd / in vervolgingh / in verachting / namelijck / dat Godt ons lief heeft en by ons is. Ja seght ghy : Heeft hy dan die gene lief / die hy in soo veel cruys en lijdens laet komen ? Antwoordt / jae hy / op dat hyse door het cruys heerlijck maecke / dewijl sy hier veel verdruckings hebben / soo sullen sy naemaels inden Hemel rijckelijck getroost werden / hoe grooter verdruckingh op aerden / hoe grooter blijdschap en heerlijckheydt inden Hemel. En dit is de oorsaeck / waerom God veel ellen-

Marginalia: Joan. 15. 13. — 1. Joan. 4. 10. — Marc. 14. 36. — 't Hooghste getuygenis der Liefde Godts is de Doodt Christi. — Rom. 3. 8. — Rom. 8. 32 — Apo. 21. 7. — Heb. 9. 21 — Esa. 57. 15 — Psal. 16. 3 — Gods Lief de troost ons. — 2. Cor. 1. 5.

2.Cor.4.8. 9. ellendige en bedroefde luyden maect/
namelijck / op dat hy in hare herten
Psal.34. 19. woone. Want hy woont nerghens
God woōt in de ellendighen. liever dan in de verslaghene en ge-
broken herten. Godt vervuldt ons
hier daerom met zijn genade/ op dat
Apoc.21. 23. hy ons in den Hemel met zijn heer-
lijckheydt/ als dat Hemelsche Jeru-
salem verlichten en vervullen mach.
4. Soo wordt oock Godts Liefde
Eph.3.18. 19. uyt de Creaturen gesien / als Pau-
lus dat alderhooghste / alderbeste/ en
heerlijckste zijnen Epheseren wilde
wenschen / soo wenscht hy haer dat-
se de Liefde Godts mochten beken-
nen en begrijpen met alle heylighen/
welcke daer sy de breede / en lenghde/
en diepte en hooghde der liefde Gods.
En wil soo veel daermede seggen /
Job.11.8. 9. dat Godts Liefde hoogher zy dan den
Hemel / dieper dan de zee / breeder
Psal.103. 12. dan den Aerdbodem / langher dan
het oosten van het westen is. In
Alle creaturen zijn getuyghen der Liefde Gods. summa / Hemel en aerde zijn vol van
de Liefde Gods. Want al wat God
geschapen heeft / 'tzy sienlijck of on-
sienlijck / dat heeft hy tot dien eynde
geschapen/ dat zijn onuytsprekelijcke
liefde en goedtheydt geopenbaert
soude werden. Ende daerom heeft hy
den menschen zijn innerlijcke en uyt-
terlijcke sinnen aengeschapen ende in-
geplant /, op dat hy met de liefde
Gods goetheydt en liefde gevoelen
soude. Want wat de mensch met zijn
verstandt / gedachten / gemoedt en
vernuft begrijpen kan / dat getuygt
altemael vande Liefde Godts / soo
wel als 'tgene/ dat hy met de uytter-
Godt spreeckt met ons door alle creaturen. lijcke sinnen begrijpt. Want al wat
de mensch heeft / is een getuygenis
vande Liefde Gods / jae alle crea-
turen sienlijck en onsienlijck / zijn
als gesanten ende boden Gods / die
ons Gods Liefde verkondigen/door
de welcke God als met ons spreeckt/
Prov.1.23 als of hy seyde: Siet den Hemel ende
aerde aen / en alle creaturen / dat heb
ick alles uyt liefde des Menschen ge-
schapen. En soo wy de lieflijckheydt
der creaturen gevoelen / soo gevoe-
len wy Godts goedertierenheydt /
soo dat wy beyde met de innerlijcke
en uytterlijcke sinnen smaken en sien
konnen / hoe vriendelijck dat de Heer
is. De Son spreeckt met ons door
haer schijn / licht en warmte / als Psal.34.19
woud sy segghen: Siet my aen / ick De Sō is een schoon ghetuyghe Gods.
ben de grootste ende klaerste creatuer
onder die sienlijckste schepselen / het
moet wel een groot Heer zijn/die my Syr.43.2. 6.
gemaeckt heeft. Ja Godt spreeckt Psal.19.5. 6.7.
niet alleē also met ons door de schoo-
ne creaturen / maer oock door die af- Afschuwelijcke wormē zijn getuygen der Liefde Gods.
grijselijckste wormen op aerden / als
of hy tot u seyde: Siet ghy hebt my
uwen schepper te dancken / dat ick u
tot een Mensch/en niet tot een worm
geschapen heb. Die Godt die u tot
een worm hadde mogen maken / die
heeft uyt ontferming u tot eē Mensch
gemaeckt. Gedenckt hier aen dien/ Psal.22.7.
die geseyt heeft: Ick ben een worm
en geen mensch. Aldus spreeckt God
door alle creaturen met den mensch/
en verkondigt hem zijn liefde/treckt/
drijft / lockt / leydt en ruckt ons tot
hem. Dat is de Wijsheydt Gods/die Prov.1.21 8.1. &c.
aen alle oorden / en op alle straten
roept. Item / die daer speelt op den
aerdbodem / en heeft lust by de kin- vers.31.
deren der Menschen te woonen. Jae
wanneer het een Mensch wel bedenct/
soo zijn wy in Gods Liefde ingeslo-
ten/ gelijck als wy alle onder den He-
mel besloten zijn / mits dien wy in Act.17.28.
Godt leven/ sweven ende zijn. Want
gelijck een mensch nergens loopen Gods Liefde omvangt ons ende loopt ons na.
kan/of den Hemel is over al om hem/
over hem/ onder hem / ter rechter en
ter slincker zijdē. Also kan eē mensch
nergens heen loopen/ of de liefde ende
goedertierentheydt Gods volgt hem
na/eñ roept hem door alle creaturen/

jae door zijn eyghen hert ende conscientie en seydt: O lieve kint / waer wilt ghy doch heen loopen? Waer wilt ghy doch vlieden / daer ick niet soude zijn? Vaert ghy ten Hemel/soo ben ic daer. Vaert ghy ter Helle/ so bē ick oock daer. Neemt ghy vleugelen des dageraets/ ende blijft in't uytterste des zees / soo soud u doch mijn hant alder vinden. Daerom komt tot my / ende bekent mijn liefde ende genade/daer mede ick u in allen creaturen ontmoete. Hebt ghy gesondigt/ by my is veel genade. Hebt ghy my verlaten / soo heeft u nochtans mijn Liefde eñ trouwe noch niet verlaten en verstooten/ maer heeft u altijd nageloopen / heeft u gesocht / heeft u geroepē/ en heeft u als een verdwaeld schaepken weder gesocht. En soo ghy de groote getuygenissen aller creaturen niet glooven wilt / soo gelooft de getuyghenissen mijns lieven Soons / hoe ick in hem de Wereldt bemint heb. Ghy kont sus anders nerghens voor u ziele ruste vinden/ keert u vry waer henen ghy wilt/ghy moet in mijne Liefde en genade rusten. Och 'tis een saligh hert/'twelck dit verstaet / hoe dat Hemel en aerde vol zijn vande liefde Gods / en hoe hy soo veel getuyghen zijner Liefde heeft / soo veel schepsels en creaturen als daer zijn. Doch de grootste en hooghste getuyge der Liefde Gods is Gods Soon. 5. Soo kennen wy oock de Liefde Gods uyt zijn lieflijck wesen. Want uyt de gesichten der Propheten en d'Openbaringh Joannis konnen wy mercken / dat die Almachtighe Godt so schoon en lieflijck is / dat hy op een onuyt-sprekelijcke wijse alle schoonheyt ende lieflijckheyt inde werelt wijd overtreft. Hy is de schoonheyt van alle schoonheden/de lieflijckheyt van alle lieflijcheden/ 'tleven van alle levendigen; hy ist al. Een oud Leeraer heeft geseyt: Dat Godt soo lieflijck en schoon is/ dat wanneer een Mensch in een gloeyende oven sat / en sagh Godt in zijn schoonheyt ende heerlijckheyt slechts een oogenblick / soo soud hem die grootste marter en pijn de grootste vreughde worden/ gelijck den Heylighen Stephano geschiede / doen hy de Heerlijckheyt Gods sag/ende sprack: Siet ick sie den Hemel open / en den Soon des Menschen ter rechterhant Gods staen. God is so lieflijck ende schoon/dat/wanneer eē mensch hem duysent jaer sag / soo soud het hem slechts een ure schijnē te wesē. Want in't aenschouwen der lieflijckheyt en Heerlijckheyt Gods/ verliest sich alle tijd / en daer wort een eeuwigheydt uyt/dat hoemen God meer siet/hoemen hem meer sien wil/hoemen hem liever heeft/ hoemen hem noch liever hebben wil / en hoemen hem meer prijst/ hoemē hem meerder prijsen eñ loven wil. Gelijck een oudt Leeraer Xystus geseyt heeft: De zielen der godsalighen zijn onversadelijck der liefde en des lofs Godts. En dit komt over een met Syrach in't 24.19. daer hy vande wijsheydt Godts seydt: Wie van my eet/dien hongert altoos na my/en wie van my drinckt/ dien dorst altoos na my. En hoe wel de Heylige Engelen Godt van aenbegin/doe sy geschapen zijn/gesien hebben/soo hebben sy hem nochtans niet genoegh gesien. Hoe wel sy hem van aenbegin gelooft hebben / soo hebben sy hem nochtans niet genoegh gelooft: Want Godt is loflijcker dan alle lof, en lieflijcker dan alle liefde. Want Godt is oneyndelijck in zijn lieflijckheydt / Schoonheydt en heerlijckheydt. Daerom kan hem geen geschapen creature genoeg lief hebben. Godt is soo lieflijck / dat / hoemen hem liever heeft / hoe men hem meer begeert

Godts Liefde roept ons door alle creaturen.

Psal. 139. 7.8.

De ziele kan nergens ruste dan in Gods ghenade.

Godts Soon is de grootste ghetuyge der Liefde Gods.

Joa.3.16.

Godt is dat alderschoonste ende lieflijckste Wesen.

Act.7.56.

De Heylighe zielen zijn onversadelijc der liefde ende lofs Gods

Godt is loflijcker dan aller creaturen lof/lieflijcker dan aller creaturen liefde.

begeert te beminnen; soo loflijck om te looven / datmen het eynde zijns lofs niet bereycken kan; soo vriendelijck t'aenschouwen / datmen zijns aenschouwens niet moede wordt; soo troostelijck te hooren / datmen hem niet sat kan hooren. Taulerus seydt: wanneer yemand een druppelken der volkomen Liefde Godts smaken mochte/ soo soude hem al de vreughd en wellust deser Wereldt in de hooghste bitterheyt verwandelt werden. Om de Liefde Gods hebben de heyligen de grootste marter en pijn geleden/ haer lijf en leven overgegeven/en wanneer yemand duysent lijven hadde/ die soud hy waghen/op dat hy de

Psal.63.4. Liefde Gods mochte behoudē/ Heer: uwe goedertierenheydt is beter dan het leven / mijne lippen prijsen u.

Gods lieflijckheydt ende soetigheydt is oneyndelijc eñ onuytsprekelijck. Godt is van sulcken hooghen edelen louteren goet / dat hoe men hem meer kent/ hoe men hem liever heeft. Hy is van sulcken lieflijcken uytverkozen soetigheydt / dat hoe men hem meer smaeckt / hoe hy soeter werdt; hoe men hem liever heeft/hoe hy lieflijcker werdt. Saligh is dat hert/ dat versadight wert met Gods Liefde. Hy sal in zijn ziele sulcke soetigheyt gevoelen/ diemen in der tijdt onder de geschapene creaturen niet vint.

Bedrogh der liefde des werelts. Siet nu alle menschen kinderen / hoe zijt ghy so van des Werelts liefde bedroghen? Wat hebben alle menschen vande liefde der tijdlijcker dinghen/ dan sorghe/bekommernis/verlooren tijdt / vergeefsche onnutte woorden/ daer van sy moeten rekeningh geven/ haet/ twist/ krijgh/ strijdt en een beswaerde conscientie. En 'tsal noch eens alle menschen kinderen berouwen/datse de Werelt en het tijdelijcke soo lief gehadt hebben / gelijck dan

1.Ioan.2.15.16. Joannes daer voor waerschouwt: Lieve kinderkens / hebt de Werelt niet lief/noch al wat inde Werelt is/ als begeerlijckheyt der oogen/begeerlijckheydt des vleesch/en een hoovveerdigh leven 't Welck alles niet van den Vader is/ maer vande Werelt/ en de Wereldt vergaet met hare lusten: Maer wie de wille Gods doet/ die blijft inder eeuwigheydt. Daerom sal een yder mensch zijn levedaghen daerom treuren / dat hy yet anders meer bemint heeft dan Godt alleen. Gheeft u Godt zijn liefde boven alle dinghen in u hert/so heeft hy u dat beste gegeven dat hy heeft / dat is/ hem selven.

Gods lief de is dat al der beste eñ hooghste goedt.

Dat XXVII. Capittel.

Hoe hem de Heere Jesus aen de lief-hebbende ziele openbaert en te kennen geeft / als die hooghste Liefde/en als dat hooghste goedt.

Ioan.14.21.

Wie my lief heeft dien wil ick my openbaren.

WANNEER ghy den gekruysten CHRISTUM te recht sult aenschouwen/ soo sult ghy niet dan enckel reyne/ volmaeckte en onuytsprekelijcke liefde in hem sien/ en hy sal u zijn hert toonen/en seggen: Siet in dit hert is geen bedrogh geen leughen/ maer de hooghste trouw en waerheydt. Neyget u hooft nae my/ en rust op mijn hert/ en biet my uwē mondt / ende drinckt uyt mijn wonden die aldersoetste liefde / die uyt mijns Vaders hert door my ontspringt en vloeyt. Ist dat ghy nu die selve liefde komt te smaken / soo sult ghy de gantsche Wereldt daer over vergheten / en van weghen dese overvloedighe liefde versmaden / en geen dingh meer dan dese liefde wenschen/

Inden gecruysten Christo siet men de alderreynste ende volmaeckste liefde.

d' Hooghſte wenſch eens Chriſten.

en ſeggen tot uwen Heer: Och Heer/ geeft my niet meer dan de ſoetigheyt uwer liefde / jae wanneer ghy my alreede de gantſche werelt geven wout/ ſoo wil noch begeer ick niet anders/ dan u alleen en uwe liefde. O wel ſaligh is de ziele / die deſe liefde gevoelt/ want in die ſelve ziele wert CHRISTUS gekent en geopenbaert/ dat hy niet anders is dan enckel reyne liefde / ende dat hy is de liefde der zielen.

Chriſtus is der gheloovighen eenighe liefde.

Welcke woorden een diep verſtandt en bevindingh in haer begrijpen. Want dat Chriſtus de liefde onſer zielen is / dat openbaert hy door zijn geeſtelijcke komſte en lieflijcke verquickinge der zielen / ende wanneer onſe ziele dan ſlechts een kleyn druppelken ofte geblijck gevoelt / ſoo is ſy ten hooghſten met blijſchap vervuldt. Want die oneyndelijcke liefde is ſoo groot / dat ons hert die ſelve niet vatten noch begrijpen kan. Sulcks bekende die Heylighe Martelaer Ignatius / die den Heere JESUM altijdt zijn liefde genoemt heeft / en geſeydt: Mijn liefde is gekruyſt. In deſe Liefde Chriſti ſullen alle onſe wercken geſchieden/ ſoo komenſe uyt Chriſto en uyt het waere Geloove voort / en behaghen Godt/ 't zy dat wy eten/ drincken ofte ſlapen ofte de wercken onſer beroepinghe volbrenghen.

De liefde Godts maeckt alle dingh lieflijck. Joa.3.21.

Het wordt altemael lieflijck voor Godt ende de menſchen / wat uyt de geloovige liefde komt / en dat geſchiedt in Godt/ en wordt in Godt gedaen.

De liefde Chriſti iſt hooghſte goedt.

Of nu wel deſe Liefde Chriſti dat alderhoogſte goedt is in Hemel en op aerden (want in de liefde is alle goedt begrepen) nochtans is Godt ſoo willigh en bereydt / om ons dit hooghſte goedt te geven / dat hy oock zijn geliefden Soon in deſe ellende geſonden heeft om ons door hem deſe onuytſprekelijcke ſchat deelachtigh te maecken door het Geloove. En hy is veel gewilliger om ons dit hooghſte goet te geven / als wy bereydt zijn om't ſelfde te ontfanghen.

Rom.5.5.

Deſe liefde/die door den Heyligen Geeſt in onſe herten uyt geſtort werdt / ſooſe gevoelt werdt / verblijdt ons meer dan de geheele Wereldt. En wanneer alle creaturen daer teghenwoordigh ſtonden/ ſoo ſoud een geloovighe lief-hebbende ziele die ſelve laten varen en ſien daer niet meer nae om / en dat om de overvloedighe ſoetigheyt der Liefde Gods. En wanneer ſchoon alle creatueren aenvingen te ſpreken/ ſoo ſoud nochtans de ſtem der liefde Gods ſtercker en lieflijcker weſen dan de ſtem van al de creaturē.

De kracht der liefde Gods.

Want deſe liefde verbind dat hert en gemoet en vereenigt het met Chriſto/en vervult het met alle goet hoogher en beter dan alle creaturen vermoghen. Welcke hooghſte goedt in den Geeſt wel gekent / geſien en gheſmaeckt wert/maer het kan met geen woordē uytgheſproken werden. Want alle woorden zijn te weynigh om ſlechts de ſchaduwe daer van aen te wijſen/ overmits geens menſchen lichamelijcke tong dit koſtelijcke goet/ 'twelc de geeſt des menſchen gevoelt / kan bereycken.

't Koſtelijcke dat inde ziel gevoelt werdt van de Liefde/ kan gheen tongh uyt ſpreken. 2 Cor.12.4

In welcken aenſien Paulus oock in't Paradijs woorden gehoort heeft die geen menſch kan uytſpreken/ergo onuytſprekelijcke woorden.

Groot verlies der zielen.

En wanneer ſulcken koſtelijcken goet hem van de ziel ontreckt/dat is grooter leedt dan of de geheele werelt verloren ware. Dan roeptmen: O ghy genaden-rijcke liefde / ick heb u nauwlijcks recht geproeft / waerom verlaet ghy my? 't Gaet mijner ziele als een kindt dat van zijner Moeders borſten geſpeent is/ſeydt den Pſalm.

Pſal.13.2. 63.4.

Och uwe goetheydt is beter dan het levē. Laet my die ſelve gevoelē. Mijn ziel dorſt alleen na u/ anders kan my geen

Sonder de Liefde Christi is dat leven enckel bitterheyt/ ja de doodt selve.

geen dingh versadighen noch verblijdē. Dese genaden-rijcke liefde maect oock / datse sonder die selve de lief hebbende ziele 'tgantsche leven bitter wordt / en voor een loutere doodt en ellende geacht wort/ ja om dese liefde begeert een mensch te sterven / en de aerdsche hutte af te legghen) en woude gheern t'huys zijn by den Heere/ als Paulus seyt.

Dat XXVIII. Capittel.

Hoe't hooghste goet gekent en inde ziele gesmaeckt wert.

Psalm 34.9.

Smaeckt en siet, hoe vriendelijck de Heer is.

GODT is een Eeuwigh/volmaeckt/oneyndelijck/liefdende vreughden-rijck / wesentlijck/mededeelend goed/ en wil/ dat hy alsoo in een levendigh geloove / in den geest en in der waerheydt bekent worde. Doch sulcks kan niet geschieden / of een mensch moet Gods goedertierenheydt en troost waerachtig in zijn hert smakē en gevoelen. Sal dit nu geschieden/ soo moeter wat inden mensch wesen/ dat hem met God vergelijckt/op dat de mensch deelachtigh worde des hooghsten goedts. En dat is des menschen ziel / daer in wil God zijn goedertierenheydt uytgieten / jae selver daer in woonen / en hem die selve altoos meer en meer openbaren en te kennen geven. Maer overmits de menschen door de sonde dit hooghste goet verloren/heeft/ en daer-en-tegen den Duyvel tot een inwoonder en besitter verkregen heeft/ die zijn werck in den mensch oeffent/ als hooverdy/

Duyvels werc indē Mensch.

gierigheyt / wellust/ toorn/ en nijdt: 't Welck altemael des Duyvels werc inden mensch is: So moet de mensch door't Geloove/'twelck God werckt/ wederom tot Godt bekeert werden van de Werelt / jae van den Duyvel tot Christum Jesum. En de Satan met zijn werck moeter uyt. Want so langh des Satans wercken inden mensch zijn / soo langh werckt God in hem niet/en so lang worden Gods wercken verhindert / dat de ziel niet gevoelen kan / hoe vriendelijck dat God is. Derhalven zijn daer weynig luyden/die Godt recht kennen/nademael in de meeste menighte de wercken der duysternis en des Satans heerschen. De meeste menschen hanghen aen de Wereldt/ aen de creaturen en aen haer selven. Maer die God recht willen kennen en smaken / die moeten den Heer aenhanghen en een geest met hem worden / en hoe dat meer geschiet/ hoe hem God inde gelooviqhe lief-hebbende ziele meer openbaert/hoe'thert meer van de Werelt tot God afgewendt werdt / hoe God hem meer met de ziel vereenigt. Want alle Werelts en Creatuers liefde moeter uytgaen/sal Godts Liefde daer in gaen. In wien de liefde des Werelts is / in dien is de Liefde des Vaders niet. En waer Godt een ziel vint die van de Werelt ledigh is/die verbult hy met den Hemel/ met hem selvē/en met al zijn goedertierenheyt. En hoe 'thert van's Werelts-liefde lediger is/hoe God het met zijn licht en troost meer verbult. Daerom seyt een Oud Leeraer/dattet in een ledige/ stille / geruste ziele meer gevoelt dan uytgesproken wert/wat God is. Sal nu een mensch in der waerheyt wetē/ dat Godt goedt is / en dat hooghste goedt/soo moet hy zijn goedertierenheydt in't hert smaken. De Schrift getuygt uytterlijck daer van / maer 'thert

Acto.26.8

Wat den mensch verhindert dat hy Godts goedertierentheydt niet gevoelen kan.

1.Cor.6.1. 7.

Wie Godt recht smaken wil/ moet hem met Godt vereenigē.

1.Joa.2. 15.

Niemand weet te recht wat Godt is/ dan die zijn goedertierenheydt gesmaeckt heeft.

'thert moetet inwendigh gevoelen / en dat levendige woort smaken. Die gesmaeckt hebben dat goede Woordt Gods en de krachten der toekomender Werelt. Dat Godt vriendelijck is / kond ghy niet beter verstaen / dan wanneer ghy zijn troost smaeckt / dat hy een vreughden-rijck wesen is / dat kan u niemant beter leeren dan Godt selve / wanneer hy hem in u verheugt: Also ist oock met alle dingh dat God is. Soo hy't niet selfs in u doet en werckt / so sult ghy nimmermeer zijn levendighe kennis hebben. Want het is onmogelijck Godt te kennen sonder Godt / seydt AUGUSTINUS. Daerom wien Godt hem selven niet openbaert en te kennen geeft / die sal nimmermeer recht konnen weten / wat God is. Maer wanneer een hert dat levendige Woord Gods gevoelt / soo bekent hy / dat Godt het al is / en alle goedt / en dat rechte volmaeckte Eeuwighe goet / en beter dan al wat eens Menschen hert wenschen en bedencken kan. Want boven dit Eeuwighe goet kan geen creatuer yet beters dencken ofte wenschen. Soo nu dat selve ghekent / en inde ziele gesmaeckt wert / gelijck David: Heer uwe goetheydt is beter dan het leven. Alsdan begint de geloovighe ziele de Werelt te versmadē met haer vreugt en wellust. Want sy heeft aen Godt genoegh / en vol genoegh / en in summa alles. Want de wereldt met al haer rijckdom is enckel stuckwerck / en onvolkomen en ongestadig. Maer Godt is dat rechte / volmaeckte / bestandighe eeuwighe goedt. Op dit fondament seydt David: Wanneer ick u slechts hebbe / soo vraghe ick niets nae Hemel en aerde. Dit is sulcken ziele die't volmaeckte goedt gesmaeckt heeft / daer in alle creatuerlijcke en wereldts-liefde verdwijnt / en die geen lust noch vreugde meer heeft aen de Creaturen / aen't aerdsche / aen de werelt: Maer alleen in Godt / dat hooghste goedt. En dit is de rechte ghevoelijcke kennisse Godts / jae de rechte Liefde Godts boven al / de welck in't hert gesmaeckt wert. Dat wanneer Godt recht gekent wert / so wert hy oock boven alle dingh bemint / gheloofT en ge-eert. Alsmen nu dat eeuwige / volmaeckte goedt heeft / daer in alle goedt is / en 'twelck alles alleen is / waerom soudmen dan dat onvolmaeckte lief hebben? Want wanneer dat rechte volmaeckte goedt gekent wert / soo wert het oock boven al het onvolmaeckte bemint / dat is / boven alle creaturen inde gantsche werelt. Aldus verdelgt dan de levendighe kennisse Godts de liefde der Wereldt / en soo begint de mensch de werelt te versmaden met al haer ydelheyt / en spreeckt met den Koningh Salomon: De ydelheydt der ydelheden en alle ding is gantsch ydel. Het is alles ydel en nietigh / jae enckel jammer / dat onder den Hemel is. Aldus gaet de Werelts-liefde inden Heere te niet en Godts Liefde blijft alleen / en dat eeuwighe goedt / dat eeuwigh blijft.

Margin notes: Hebr. 6.5. — Levēdige kennisse Gods. — Psal.84.3. en 63.4. — Waer uyt de versakinge des werelts komt. — Psa.74.25 — Die werckende kennisse Gods — D'ydelheyt der werelt.

Dat XXIX. Capittel.

Hoe de lief-hebbende Ziele Godt in zijn weldaden aenschout / als de aldermildste goetheyt.

1. Ioan. 4. 9.

Daer in is de Liefde Gods in ons geopenbaert, dat Godt zijn Eenigh geboren Soon inde wereldt gesonden heeft, op dat wy in hem leven souden. Daer in staet de liefde, niet dat wy Godt lief gehadt hebben, maer dat hy ons heeft lief gehadt, en zijn Soon gesonden tot een versoeninge voor onse sonden.

Al

AL wat Godt de Heer met de menschen handelt en voorneemt 't zijn dan weldaden ofte straffen/ dat doet hy al-les tot dien eynde / op dat hy de menschen / die van hem afgekeert zijn weder tot hem wende en bekeere. Maer de mensch is sot en dom / gelijck het vee / en verstaet de oorsaeck niet / waerom dat Godt hem groote weldaden bewijst/ namelijck/ op dat hy den mensch daer mede tot hem noodighde / dat hy Godt lief hadde. Hy bedenckt oock niet waerom dat Godt hem straft/ namelijck/ op dat hy den mensch tot hem wende en bekeerde. Doch wy willen voor eerst de lichamelijcke weldaden betrachten / daer na de geestelijcke en eeuwighe.

Alle wercken Godts strecken daer toe bekeeringhe des Menschen.

1. Godt heeft niets geschapen / dat den mensch niet dient / 't zy sienlijck of onsienlijck. D'onsienlijcke die ons dienen / zijn de Heylighe Enghelen / welcker wijsheydt/ sterckheyt / neerstighe hoede en wacht over ons de godlijcke Schrift op vele plaetsen roemt en openbaert also/ dat vele Engelen op een mensch moeten acht nemen / gelijck de Historie des Ertz-vaders Jacobs ende des Propheten Elisei getuyget. En dewijl daer oock veel boose geesten op een mensch loeren / om hem te verderven / soo zijn daer-en-teghen oock veel heylighe wachters van Godt verordineert. Hoe sy haer oock verblijden over onse bekeeringh en gebedt/ leert de Heere: Dese weldaedt / dewijlse onsienlijck is / en op een onsienlijcke wijse gheschiet / achten veel luyden seer kleyn: Maer een wijs mensch / die niet alleen de sienlijcke werelt aenschouwt / maer oock de onsienlijcke/ die verstaet wel / dat in het onsienlijcke wesen / daer Godt in woont / veel grooter heerlijckheydt / veel grooter volck en krijgs-heyr/ veel grooter heerschappijen en Vorsten-dommen moeten zijn/ dan in dese sienlijcke Werelt. En na dien Godt ons zijn eygen dienaers tot wachters en hoeders geeft/ namelijck/ zijn Vorsten en heerschappijen/ soo sietmen wel / dat dit een boven maten groote weldaedt is. Gelijck als een Vorst door zijn eyghen Dienaers yemandt laet geleyden en beschutten/ die ergens door een wildernis reysen sal of door der vyanden landt.

Genes.32. 1,2.
2.Reg.6. 16.17.
De weldaden Godts door de Engelen.
Luc.15,10

't Onsienlijck Wese overtreft seerwijt de sienlijcke werelt.

Aenschouwt den Hemel/ hoe Godt den selven tot uwen dienst verordineert heeft. Aensiet den wonderlijcken loop der Sonne en des maens. Waerom loopen sy soo sonder verdriet dach en nacht / en staen niet een oogenblick stil? Zijn sy geen vlijtige en yverighe Dienaers der menschen? Want Godt behoeft haren dienst niet; hy behoeft hare werckingh en haer licht niet: Maer de mensch behoeft het. De Son dient u als een onverdroten dienstknecht/ die alle daghe vroegh opstaet/ en dat licht en die schoone fackel voor u draeght / en maeckt u indachtigh van dat eeuwighe Licht. 't Welck Christus en zijn godlijck woordt is / dat sal u licht ende kandelaer zijn / op dat ghy als een kindt des lichts soudt wandelen. De maen en de nacht decken u toe met een schaduwe/ als met een bedt/ brenghen u ruste / leeren u onder de schaduwe des Alderhooghsten blijven en woonen. De mane is als een onverdroten maeghd / die haelt water en bevocht de aerde. Jae daer is niet een ster soo kleyn/ of sy heeft haren segen den mensch ten goede ontfanghen/ en lichtet om des menschen wil. Aensiet de lucht en de winden / hoe schoon en klaer maken sy den Hemel/ verdrijven de wolcken / en drijven de wolcken te samen / als groote water-vaten en bulghen / die 't daer nae uytgieten op de aerde. En 'tis

Hoe Son ende Mane de menschē dienē.
De nacht brengt ruste.
Elcke ster heeft zijnē zegen.
Job 26. 8. 38.9.37. Psal.33. 78.

seer te verwonderen/ dat Godt het water in de wolcken onder den Hemel te samen hout / als in een leder-sack/en de lucht moet het draghen en houden. En de wolcken zijn niet dan een vochtighe damp / die haer daer nae in druppelen uyt geeft. Oock dienen ons de stercke donder/blixem/haghel. etc. Op dat wy Gods macht daer uyt bekennen / Godt bidden en dancken / wanneer hy ons verlost heeft in sulcken schrickelijcke weder/ gelijck de Psalm leert. Aensiet oock de menigherleye aert van winden / die de Schip-vaert regieren/en waer een windt henen strijckt / daer heen soo vaert het Schip als een voghel / die door de lucht vliegt. Daer door konnen alle plaetsen en heymlickheden der Werelt besocht werden/op datter niets verborghen bleve/ dat God den menschen te goede geschapen heeft. Aensiet de menigerleye aert van visschen inde zee/ die hebben hare tijd en maenden / wanneer die komen soo vertoonense haer/ geven haer uyt de Diepten inde hooghde/staen daer als een kudde schapen / jae soo dick alst kooren op't veldt / als of sy seyden: Nu ist onse tijd/nu ist de Zee-ooghst/ grijpt nu toe ghy menschen. Alsoo ist oock met de vogelen/wanneer het haren tijdt is/ soo vlighen sy by hoopen en scharē/ en vertoonen haer dē menschen. Aensiet de aerde de groote spijs en schat-kamer Gods/die geeft spijs en dranck uyt/medecijn en kleeding/onse huysen en wooninghen/en die menigerleye metalen / gout en silver. Een yegelijcke maent geeft zijn bloemtjen / die treden oock voor den dagh/als seyden sy: Hier zijn wy/en brenghen onse gaven en geschencken/ en vereeren u so goet als wy't van onsen Schepper ontfanghen hebben. Jae siet het woud aen't welck een behuysingh is van't wilde gediert / dat

Damp der wolcken.
Donder/ blixem. en regen.
Psalm 18. Gewindē.
Ooghst des zees ende der lucht.
d'Aerde is God spijs kamer.
De bergē zijn Gods schat-kamer.
Een eenig land heeft ontallijcke weldaden.

God den Menschen in hare hand gegeven heeft / en haer tot Heeren daer over geset. En wanneermen alle lichaemlijcke weldaden Gods tellen soude/so ware het onmoghelijck eens eenigen landts weldaden alle te tellen. Want daer is jae de minste appel niet/ of sus anders eenighe vrucht/of het is een weldaedt Godts / en laet nu yemandt slechts die tellen / is hy soo geleert / en sullen wy den weldadighen en goedertieren God daer uyt niet leeren kennē? Wanneer een groot Potentaet en Heer zijn gantsche Rijc/ alle zijn heerschappyen / Ridderschappen en geweldighen/jae alle zijn onderdaenen u dienstbaer maeckte en geboodt/ datse u souden behoeden/ bewaren/ kleeden / genesen / spijsen en drincken / en by lijf straf moesten toe sien/ dat u geen dingh ontbrack/ woudt ghy hem daerom niet lief hebben/en voor een weldadigh/liefdrijcke Heer houden? Hy moeste wel sot zijn/ die dat niet deede. Hoe kond ghy dan Godt uwen Heer niet lief hebben/ die u al wat in den Hemel/ en van den Hemel is/ wat op aerden en over al is/ tot uwen dienst verordineert heeft / en hem niets voor behouden? Want hy behoeft geen van de creatüeren voor hem selven/ en hy heeft niets uytgesondert uyt alle de heyrscharen der Heyligher Engelen/ onder de sterren en alle zijne schepselen / dat u niet te dienst soude staen. Als wy maer willen/ so staen sy ons ten dienst/ ja oock de helle moet ons dienen / daer in / datse ons vrees en schricken aenjaeght / op dat wy niet sondighen/ jae oock daer in datse alle godloosen en onse vyanden straft en pijnight meer dan een mensch soude moghen wenschen / Laet ons nu by de ladder der Creatueren tot Godt den Schepper op klimmen ; heeft niet de Heylige Drie-eenheyt/ en elck persoon

De groote ondanckbaerheydt der menschen door een gelijckenis aen-ghewesen.
Alles tot onsen diēst geschapen.
De weldaden der H. Drie-eenheydt.

persoon bysonder den mensch groote genade en weldaedt bewesen ? Den Vader heeft ons zijn Soon geschoncken / hoe soud hy ons met hem niet

Rom.8.32

alle dingh schencken? Heeft niet God den Soon hem selve ons gegeven in alles wat hy is / en wat hy heeft ? Daer in bewijst Godt zijn liefde te-

Rom. 5.8.

ghen ons / dat Christus voor ons gestorven is / doe wy noch sondaers waren etc. Ist niet de Heylighen Geest in ons / die onse ziele verlicht / reynigt / leert / troost / smuckt en ver-

Rom.8.16

ciert met zijne gaven. Geeft getuyghenis / dat wy kinderen Gods zijn.

Gods Bodendie ons tot Godt brenghen.

In summa / Godts barmhertigheydt giet haer geheel over ons uyt / en laet niet nae / daer door sy den menschen tot de Liefde Godts bewegen mochte. Soo veel weldaden nu als ons God bewijst / so veel boden sendt hy tot ons / op dat wy tot hem souden komen / en zijne liefde genieten. Wanneer ghy Gods Woordt / d'Engelē / alle Propheten / Apostelen / en alle Heylighen Gods vraeghde / ja alle Creaturen / van waer komt ghy? Soo sullen sy segghen: Wy zijn boden der barmhertigheydt Gods / wy draghen vyer ende vlam / op dat des menschen hert / dat met een doodelijcke koude vervrosen en als ijs is / wederom met Gods liefde mocht verwarmt werden. Nochtans vermoghen soo veel vyerighe en vlammende boden Gods niet dat doodtkoude en vervroosen hert te verwermē.

Groote macht des Satans in des Menschen hert.

En volgens dien is dit dat hooghste wonder-werck des Duyvels / dat hy kan / dat hy 'smenschen hert soo ijs koudt maeckt / dat het soo veel vlammen der liefde Gods niet konnen verwermen. Daerom aenmerckt toch ghy menschelijck hert en siet / waer in u uwē Schepper geset heeft: Namelijck / midden onder soo veel vyerige weldaden / daer die blincken-

de Engelen om u gaen met hare vyerighe liefde / daer so veel creaturen en boden Gods zijn / die u alt'samen zijn liefde verkondigen. Wat heeft nu die Almachtige Godt tegen u gesondigt / waer mede heeft hy't verschuldight / dat ghy hem niet lief hebben noch loven wilt of kont? Is het te weynigh / dat hy heeft gedaen? Siet so is hy overbodig noch meer daer toe te doen / hy wil u noch eenen nieuwē Hemel en nieuwe aerde scheppen / en een nieuwe schoone Hemelsche Stadt bouwen / den welcken Gods heerlijckheyt verlichten sal / jae hy wil u met zijn Heerlijckheyt en Licht verlichten.

De m'sch wort door dē weldaden Gods over tuygt dat Godt hem lief heeft.

Seght my / hoe soud een jong vrouwen-beeld soo koudt konnen zijn / datse niet beminnen soude eenen jongen schoonen bruydegom / welckers schoonheyt en vroomigheyt sy dagh en nacht hoorde roemen en prijsen / ja die haer van de doodt verlost had / en verciercdese boven alle cieragie? Waer sy niet een groote sottin / als sy den selven niet woude lief-hebben? Daerom bekent het ghy Menschelijcke ziele / hoe ghy vanden Duyvel soo koud gemaeckt zijt / dat ghy gantschelijck inde Liefde Godts niet kont verwermt werden.

Dē mēsch is heel kout inde Liefde

En dewijl Godt immers alle menschelijcke herten de liefde heeft in geplant / soo segt my wanneer uwe liefd te koop ware / wien woud ghyse liever verkoopen dan God uwen Heere? Maer meynt ghy / dat God uwe liefde niet dier genoeg gekocht en betaelt heeft? Heeft hy u niet zijn lieve Soon daer voor gegeven / en Hemel en aerde daer toe? Want al / wat ghy van de werelt hoopt en verwacht / dat sy u voor uwe liefde geven sal / dat is niet eens daer teghen te rekenen / wat u Godt gegeven heeft / en wat hy in het toekomende bereydt heeft / dien die hem liefhebben. De werelt geeft u somtijds een handt vol eere

God heeft ons onse liefde dier ghenoegh betaelt.

en rijckdom/ en daer mede veel smer-ten/en noch hebt ghyse lief; waerom hebt ghy Godt niet liever / die dat Eeuwighe goet is? Doch is uwe liefde om niet te verkrijgen/ hoe kont ghyse ergens beter besteden/dan datse dat hoogste/ Eeuwighe en schoonste goet lief hebbe? Want alle dingh wordt bemindt om zijn schoonheydt en cieraet. Sult ghy Godt lief heb-ben / soo sult ghy geen beter schoon-heydt en cieraet konnen hebben. En ten laetsten soo ist immers billijck/ dat wy dien lief-hebben/die ons eerst lief gehadt heeft. Rekent al de welda-den Gods te samen / soo sult ghy be-vinden / dat alle creaturen vol zijn vande Liefde Gods/die selve volght u dicht op de hielen / en omvangt u/ dat ghy u die selve niet ontrecken kond/ noch u voor die verberghen: sy is u te sterck / sy overwint u / ghy moet haer genieten / 't en ware dan / dat ghy niet leven wildet. Nu hebben immer alle dieren dien lief/ vanden welcken sy bemint werden/ wilt ghy dan arger zijn dan een dier / en uwen lief-hebber haten? In wiens Liefde ghy leeft en sweeft / staet en gaet/ slaept en waeckt. Doch gelijckmen dat geen / datmen aensteken en bran-dende wil maken/ soo lang aen't vyer houden moet / tot dat het begint te branden: Alsoo moet ghy oock u hert so lang aen't vyer der Liefden Gods houden/tot dat het in hem selven ont-steeckt ende brandende wort/ 'twelck geschiedt door gestadige betrachtin-ghe der weldaden Gods. En gelijck voortijds de Priesters met Heyligh vyer de offerhanden moesten aenste-ken: Alsoo moet die eeuwige hooge Priester CHRISTUS JESUS door't vyer zijns Heyligen Geests dat offer uwes herten aensteken. En dit hey-lighe vyer zijner Liefde heeft van eeu-wigheydt af teghen ons gebrandt.

(Esa.64.4. 1.Cor.2.9. Geen dingh is onse liefde so weerdigh als Godt.)

(Godts Liefde omvangt ons wy konnē ons der selve niet ontrecken.)

(Schoon bewijs der Liefde Gods.)

(Hoe de liefde Gods in ons aengesteke wort)

(Eē schoon voor-beeld des Heyligen vyers.)

Want voor de grondtlegginghe des werelts zijn wy in Christo bemindt. Doch heeft hem dit vyer daer na heerlijck verhooght in des Heeren Mensch-werdingh en Geboort/doch insonderheydt in zijn Heyligh Lijden en sterven/ daer door hy ons de hoog-ste Liefde bewesen heeft / en dit vyer van zijn liefds-vlammen teghen ons/ sal oock inder eeuwigheydt niet upt-gebluscht werden. Aen dit selve vyer houd u koude hert op dat ghy ver-warmt en met de Liefde Christi ont-steken en vereenight wordt.

Dat XXX. Capittel.

Hoe hem Godt de lief-heb-bende ziele openbaert/ als de hoog-ste schoonheydt.

Psalm 104.1.

Heer mijn Godt, ghy zijt heerlijck en schoon verciert. 2. Licht is u kleedt, dat ghy aen hebt.

GELYCK voor de liefheb-bende ziele niet lieflijckers is dan CHRISTUS, en geē hooger noch kostlijcker goet dan Godt selve: alsoo is voor die selve niet schoonders / dan Godt. Want sy siet Godt als de hoogste schoonheyt/ by de welcke geen dingh in Hemel noch op aerden te vergelijc-ken is / alsoo dat alle heylighen van eeuwigheydt tot eeuwigheyt dese schoonheyt Gods niet konnē volprij-sen. Want wanneer alle Heylige En-ghelen in haren glants / en alle upt-verkorenen in hare verklaringen daer op een hoop stonden / soo soudmen nochtans sien / dat alle hare schoon-heydt en klaerheydt van Godt/en upt Godt/ als upt die eeuwige klaerheyt en

(Gods we-sentlijcke schoonheyt overtreft alle gescha-pē schoon-heydt.)

en schoonheyt/ uyt het eeuwighe oneyndelijcke licht en glants haren oorsprongh hebben: Want gelijck als God alle goedt en dat hooghste goedt is: Alsoo is hy oock alle schoonheydt/ smuck en cieraet. En wanneer men Godts heerlijckheydt in den geest aenschouwt/so vergeetmen aller creaturen ja aller Engelen schoonheydt/ en men treurt over geen dingh so seer/ dan dat een mensch sulcken hoogen goedt met zijn boosheydt / en sulcken eeuwigen oneyndelijcken schoonheyt ende klaerheyt met zijn onreynigheyt beledight heeft. Doch dewijl de Sone Gods / de glants der heerlijckheydt Gods Mensch geworden is / soo heeft hy de menschen der godlijcker nature en schoonheydt deelachtigh gemaeckt/alsο dat alle die door't Geloove in Christo zijn / die zijn schoon ende heerlijck voor Godt/en God gedenckt ons gebreck en onreynigheyt niet meer. Al ist dattet zijn ooghen wel sien: Soo deckt het nochtans de glants der heerlijckheydt en de Liefde Christi toe. Plato die wijse Heyden/als hy de schoonheydt der Creatueren betrachte / namelijck / vande lichten des Hemels / vande bloemen op't veldt / vande metalen en dieren soo heeft hy uyt het vernuft besloten/ dat Godt een eeuwigh uytermaten schoon wesen moeste zijn. Want de schoonheydt aller creatueren moste inden selven besloten zijn. Doch wy Christenen segghen en bekennen uyt Godts Woordt/en uyt den Heyligen Euangelist Joanne / dewijl't noch niet geopenbaert is/wat wy zijn sullen: dat wy weten / wanneer hy verschijnen sal / dat wy hem (Christo) sullen gelijck zijn: Want wy sullen hem sien gelijck hy is. Dat is / dat wy alsdan nae't Even-Beeldt Gods volkomelijck vernieuwt/inder waerheydt sulcken beeldt sullen zijn / dat

Wie Godt recht kent bedroeft hem daer over dat hem beledigt heeft.

Heb.1.3. 2.Pet.1.4.

Psal. 103. 12.

In Christo zijn wy uytermaten schoon en sonder vlecken.

1.Joa. 3.2

Godt gelijck is / daer uyt Godts schoonheydt/klaerheydt en Heerlijckheyt lichten sal: Doch uyt Christo Jesu onsen Heer inde hooghste klaerheydt en schoonheyt boven alle dingen. Want in hem is alle volheyt. En soo heeft het God besloten dat in hem alle volheydt woonen soude/ en dattet in hem alles te samen gevat soud werden/wat in den Hemel en op aerden is. 't Welck geen eyndelijcke creatuer bedencké kan. Daerom dat haer de Enghelen en Menschen over de verklaringen en schoonheydt Christi sullen verwonderen / en insonderheyt die uytverkoren kinderen Godts/dat hare nietige lichamen alsο verklaert zijn/ datse gelijckformig zijn dat verheerlijckte lichaem onses Heeren Jesu Christi: Ende dat ist/ dat de Heyligen sullen lichten als de sterren/ en als des Hemels glants altoos ende eeuwiglijck. En dewijl de Psalm van Godt seydt: Licht is u kleedt / dat ghy aen hebt / soo sal onse kleet niet anders zijn dan Licht en klaerheydt.

Coloss.1. 19. Eph.1.22.

Gods schoonheyt sal uyt Christo lichten.

1.Cor.15. 42. Dan.12.3

Psal.104.2

Dat XXXI. Capittel.

Hoe God hem de lief-hebbende ziele openbaert als een oneyndelijcke Almachtigheydt.

Psalm 89.9.

Heere Godt Zebaoth, wie is als ghy, Almachtigh God? En uwe waerheydt is om u.

De Liefde Gods wil/dat de lief-hebbende ziele alleen Menschen goet doe/en beyde zijner vyanden en vrienden profijt soecke / en dat selve om geenes nuts ofte eeren wille / maer alleen om de Liefde Gods/de welcke

God deelt ons uyt liefde zijn goederen uyt/op dat wijse uyt liefde wederom so u den uytdeelen.

maect dat die oneyndelijcke Almachtigheyt Godts bewoge wert hem tot ons neder te laten. Die ons oock uyt haren oneyndelijcken schat alles tot dien eynde geeft / dat wy het weder geven souden uyt liefde/ wat ons God uyt liefde uyt de schat zijner Almachtigheyt geeft. Daerom/ siet toe/ lieve mensch/ dat ghy u niets toe schrijft / maer alles de Almachtigheydt Gods weder geeft/ de welck het ooc alles is/ wat ghy hebt en wat ghy zijt. Geen creatuere kan u yet geven/ of nemen/ d'Almachtigheydt Gods doet het alleen. Geen creatuer kan u ooc trooste/ de Liefde Gods doet het alleen. In sodanighe liefde siet de lief-hebbende ziele de volheyt der onbegrijpelijcker Almachtigheydt Gods/ die den Hemel en aerde/ de zee en het drooghe in haer begrijpt: Maer sy kan van geen ding begrepen worde. Want de gantsche werelt is teghen Gods Almachtichept niet meer als een stofke en als een druppelke waters. En uyt die selve volheyt der Almachtigheyt Gods komen alle krachten aller Enghelen/ Menschen en aller creaturen voort/ in die selve bestaet de vastigheyt des Hemels. Wt die selve komt de beweginge des zees/ de krachte der aerde/ also dat hemel en aerde vol is va God/ vol vande Geest des Heeren. Gods macht begrijpt en besluyt het al / en vervult het al/ maer wort van geen dingh begrepen. Soo hoogh nu als Godt boven alle dingh is / so diep is hy in allen dinghen/ en alle dingh in hem/ gelijck Paulus seyt: Wt hem/ in hem / en door hem zijn alle dingen. Item/ de welcke is over u allen/ in u allen en door u allen. Dewijl nu Godt soo groot is boven al datter is / soo kan hem immers niemand gelijck zijn/ en wie hem gelijck wil zijn/ die maeckt hem selven tot een Godt/ en begaet de grootste sonde/ en valt inde diepte des verderfs. En na dien God alles is / soo moet immers al wat buyten God is niets zijn. Daerom uyt de Almachtigheydt Godts kent den Mensch zijn nietigheyt/ en leert God vreesen. Daerom dat de Heer aen den selven alleen zijn wel behaghen heeft/ die hem onder zijn machtighe handt verootmoedight. So groot en hoogh nu als God is in zijn almachtigheyt/ so kleyn en nederig maeckt hem zijne liefde. Siet onsen Heere Jesum Christum aen / den Soon des levendigen Godts/ den machtigen arm Gods/ door den welcken het alles is geschapen/ in den welcken het alles bestaet: Hoe heeft hy hem door zijn liefde verdemoedight / en hem onder alle creatueren vernedert en verootmoedight? Daerom gelijc wy de almachtigheypt niet konne uytspreke noch doorgronden: also konnen wy oock Christi ootmoedigheydt en nedrigheydt niet ten vollen bedencken: Soo diep als hy nu neder gedaelt is/ soo hoogh is hy boven alles verheven / hem zy eer en prijs in der eeuwigheydt/ Amen.

Marginalia: De mesch heeft niet eyghens daerom sal hy hem niets toeschrijven. — 'Spieghel der Almachtigheydt Gods. Esa. 40. 15. — Sap. 1. 7. ende 11. 22. 32. Psal. 139. — Rom. 11. 36. Eph. 4. 6. — 't Rechte ghebruyck der almachtigheydt Godts. — Godt is groot ende kleyn/ hoog ende nederigh. Coloss. 1. 16. — Eph. 4. 10.

1. O Godt, o Jesu, o goede Geest!
Onveranderlijck verstandt,
Onuytblusschelijck Licht,
Onverstoorlijcke vrede,
Ondeylbare eenigheydt,
Onbedrieghlijcke Waerheydt,
2. Onuytsprekelijcke goedertierentheydt,
Onmetelijcke macht,
Oneyndelijcke Wijsheydt,
Onbegrijpelijcke goetheydt,
Over al tegenwoordighe eeuwigheydt,
Alles vervullende eeuwigheydt,
3. Al regerende begin,
Al bewegende eenvoudigheydt,
Aller levendighen leven,
Aller gevoelenden gevoelen,
Aller werckende werckinghe,
Verlicht my, heylight my,
Maeckt my levendigh.

Dat

Dat XXXII. Capittel.

Hoe de lief-hebbende Ziele Godt kent als de hooghste gerechtighepdt en heplighepdt.

Psalm 36. 7.

Uwe gerechtigheydt staet als de hooghe berghen Gods, uwe Recht als de groote diepten.

ALLE zielen die Godt lief hebben / erkennen hem als de hooghste en allerheplighste gerechtighept. In God is de alderheplichste wille Gods / inde Engelen de heplighe gehoorsaemhepdt / in de menschen 'tgetuyghenis der conscientie / in allen creaturen is het de ordeningh der naturere / daer door God alle onseker getal / gewicht en mate geset heeft: wat daer teghen geschiedt / is teghen de natuer en teghen Godt. Daerom geschiedt alle sonde inde Werelt tegen Gods rechtveerdighepdt en daer in beledight den sondaer alle creaturen / en maecktse hem contrary / oock alle Engelen inden Hemel / en zijn epgen conscientie. Want wanneer Godt beledight en vertoornt werdt / soo worden alle creatueren beledight en vertoornt. Wanneer Godt oock versoent wert / soo worden alle creaturen mede versoent / en verblijdē haer over sulckē mensch. En op dit fundament sepdt Paulus: het is alles door Christum versoent / wat inden Hemel en op aerden is. En dit selve daerom / overmidts Godt door hem versoent is. En hierom sept de Heer: sal daer blijdschap wesen voor de Enghelen Godts over een sondaer die hem bekeert. De Engelen verblijden haer om Gods en des menschen wille. Doch soo Godt niet met de menschen versoent werdt / soo doen alle Creatueren / Enghelen / en de gantsche creatuere wrake over sulckē mensch. Daerom datter sulke schrickelijcke oordeelen Gods komen / dat alle Elementen tegen sulcken mensch te samen spannen. En het is onmogelijck soodanige wrake en oordeelen op te houden / soo dat oock het aerdrijc daer voor verschrict en stil wert. Ghy zijt verschrickelijck / wie kan bestaen / als ghy vertoornt? Sulcks sien wy in de plaghen van Egypten / hoe alle creaturen aende onrechtveerdigen wrake gedaen hebben. Gelijck 't Boeck der Wijshept sulcks in't langhe beschrijft. Wt de quetsinghe der alderheplighste gerechtighept Gods komt oock de vloeck voort / gelijck Moses de Man Gods getuyght vande overtredinge der wet Gods. Maer een vloeck is / wanneer Gods gerechtighepdt sulcke wrake doet / dat een vervloeckte niet goets gebeuren kan / noch van Godt noch eenige creatuer; dat hy alle vlepsch en alle creatueren een gruwel wordt: De vloeck is een verbindingh en verdoemingh tot de eeuwighe ellende. Daerom is een vloeck allen creaturē afgrijselijck en gruwelijck / en konnen die selve by haer niet lijden. En dat is de hooghste wrake der gerechtighept Gods. Wt dese alderheplighste gerechtighepdt Godts volgen ooc die wonderlijcke / ondoorgrondelijcke / hepmelijcke en schrickelijcke oordeelen Gods / vande welcke David sept: Gods oordeelen zijn een groote diepte. En Paulus: Hoe onbegrijpelijck zijn zijne oordeelē / en onbevindelijck zijne wegen! Alsmen nu die selve aensiet / soo sietmen Gods gerechtighepdt daer in / daer van Moses den Man Gods sepdt: De wrake is mijn / ick wilt vergelden / spreeckt de Heere. Als ick het blincken mijns sweerds wetten sal / en mijn hand ter straffe

Kanttekeningen: De gerechtighepdt Gods is in allen dinghen. — Sap. 11. 22. — De sond is tegē Gods gerechtighepdt. — 1. Joan. 3. 20. — Wanneer Godt vertoornt wert / soo wordē alle creaturen dē sondaer vyandt. — Col. 1. 20. — Luc. 15. 10. — Waerom Godt de creatueren ter wrake wapent. — Sap. 16. — Psal. 76. 8. — De vloeck komt uyt de quetsing der gerechtighepdt Gods. — Deut. 27. 26. — Wat een vloeck is. — Esa. 66. 24 — Gods ondoorgrondelijke oordeelen. — Psal. 36. 7. — Rom. 11. 33. — Deut. 32. 35. 41. 43.

straffe grijpen sal. Soo wil ick my weder wreken aen mijne vyanden / en dien die my haten betalen. Juychet alle/ ghy die zijn volck zijt: Want hy sal het bloed zijner knechten wreken en sal genadigh zijn den lande zijns volcks. Alhier verkondight Moses Godts wraecke over alle godloosen / die de gerechtigheydt Gods wederstreven. Teghen die selve sal Godt het blinckē zijns sweerts wetten / dat is niet anders dan zijns schrickelijck gericht ende oordeel/ daer voor als voor een blixem de aerdboden verschrickt / en geen creature kan den selven wederstaen. Oock kan de geheele Wereldt sulcken mensch niet helpen/ aen den welcken God zijn gericht en oordeel bewijst / Heere Godt / diens de wrake is / Godt diens de wrake is/verschoont. Verheft u ghy rechter der Werelt / Verghelt den hooveerdigen wat sy verdienen. Daer wy hooren / of wel Godt de Heere een genadigh / liefdrijck/ vriendelijck/ Mensch-lievend/ barmhertigh / langhmoedigh / en geduldigh Godt is allen den genen/ die hem vreesen: Soo is hy nochtans een rechtveerdigh Rechter/ nae zijne rechtveerdigheydt/ teghen alle godloosen/die teghen zijne gerechtigheyt doen. Daerom stelt hy ons niet alleen in zijn woordt d'Exempelen zijner genade en barmhertigheydt voor / maer oock d'Exempelen zijner rechtveerdigheydt en wrake / als inde Sendvloet/te Sodoma en Gomorra, aen Pharao in Egypten/en inde roode zee/ aen Corah, Dathan en Abiram, aen Saul, Achitophel, Achab, Jesabel, Nebuccadnezer, Balthasar, Senacherib, Antiochus, ende in't Nieuwe Testament aen Herodes, Nero, Valens, Iulianus, Diocletianus, &c. Aen den welcken alle wy Godts wonderlijcke oordeel en wraecke sien. Daerom heet hy Een

Beschrijvinge der wrake Gods.

Psal. 76. 9.

Psal. 94. 1.

Exempelē der wonderlijcke wraecke Gods.

Godt der wrake / die hem alleen de wrake voor behoudt / om dat hy de alderheylighste en rechtveerdigste Godt is/ jae de gerechtigheydt selve. Daerom dat de Heylighe zielen Gods gerechtigheyt aenroepen: O Heere/ ghy heylighe en rechtveerdighe/ hoe lang wreeckt ghy onse bloed niet? Sulcke oordeelen Gods geschieden daghelijcks/ en die worden alleen van den geloovighen en Heylighen te recht gekent/ gelijck David seyt/ jae ghy sult met uwe oogen uwen lust sien/ en aenschouwen / hoe het den godloosen vergouden werdt. Welcke Spreuck wy niet nae vleyschlijcke genegentheyt ende oordeel sullen verstaen en aensien / maer na den geest/ op datmen God den Heer den lof der gerechtigheyt geve/en segghe/ Heere, ghy zijt rechtveerdigh, en u oordeelen zijn oock recht. De Heere is rechtveerdig in alle zijne wegen/ en heylig in alle zijne wercken. Aldus sien de heylighen en geloovighen haren lust aen de wonderlijcke oordeelen Godts niet nae den vleesche / datse souden juychen en vrolijck zijn over den ondergang en 'tverderf der godloosen/ 'twelck uyt eyghen wrake voortkomt/maer nae den Geest sien sy hare lust/ dat is/sy bekennen en roemen Godts rechtveerdigheydt / dat hy zijn woordt vervult en een rechtveerdigh Godt is. Ondertusschen beklaghen en beweenen sy der godloosen verderf/gelijck de Heer over JERUSALEM weende en DAVID over ABSALON. Alsoo moetmen hier op tweederleye sake sien: Op Godt en op de menschen. Alsmen op't verderf der menschen siet/ soo gaet het met recht ons ter herten: maer alsmen op Godt siet / soo moetmen zijn rechtveerdigheyt prijsen. Want hy doet niemandt onrecht.

Psal. 94. 1. Godt heet daerom een Godt der wrake om dat de wrake niet uyt en blijft van wegē zijner rechtveerdichheyt.

Apoc. 6. 10

Psa. 92. 12

Prov. 24. 17.

Psal. 119. 137

Psal. 145. 17.

Hoe de heylighen aen Gods oordeelen haren lust sien.

Luc. 19. 2 Sam. 18 33.

Proverb. 24. 17. Psal. 92. 10.

Dat

Dat XXXIII. Capittel.

Hoe de lief-hebbende Ziele Godt ſiet als de eeuwighe Wijſheydt.

Actor. 15. 18.

God zijn alle zijn wercken van eeuwigheydt aen bekent.

GODT ordineeert / regeert / beweeght/ſchickt alle ding nae zijn ondoorvindelijcke wijſheydt / gelijck geſchre-
Eſa. 45. 4. ven ſtaet: Jck riep u by uwen name/ en noemden u /doe ghy my noch niet kendet. Jck ben de Heer/en niemant meer. Daer is geen Godt dan alleen ick. 7. Jck die het licht maecke / en ſcheppe de duyſternis: Jc die de vrede geve / en ſcheppe het quaet. Jck ben de Heere die ſulcks alles doe. 9. Wee dien/ die met zijn ſchepper twiſt/naemelijc/ den ſcherf met den potbacker des leems: Spreeckt oock het leem tot zijnen potbacker: Wat maeckt ghy? Ghy bewijſt u handen niet aen
Een beſchrijving der wijſheydt ende der wonderlijcke regiering Gods. u werck. Wee dien/die tot den Vader ſeyt: Waerom hebt ghy my gegenereert? En tot den wijve / waerom baert ghy? Soo ſpreeckt de Heer/ de Heylighe in Jſrael en haer Meeſter: Eyſcht van my de teeckenen / wijſt mijne kinderen / en dat werck mijner handen tot my. Jck heb de aerde gemaeckt/ en den menſch daer op geſchapen: Jck ben't/diens handen den Hemel uytgebreyt hebben/ en heb al zijn heyr geboden. Dit is een geweldigh getuyghenis van de eeuwighe wijſheydt/wonderlijcke en onbegrij-
Wat onſe name is/ daer by Godt ons roept. pelijcke regieringh des Almachtighen Gods / 'twelck ten eerſten daer uyt te ſpeuren is/ dat hy een yegelijck onder ons by zijn name genoemt en
Pſa. 147. 4 geroepen heeft/doe wy hem niet kenden/ doe wy noch niet waren. Doch onſe name / daer mede Godt ons roept/ is onſe geloof en Ampts-beroep / en de gantſche loop onſes levens. Doen zijn wy met onſe gantſche leven / begin/ midden en eynde / met onſen ingangh / en uytgangh / gelijck het David noemt / in Gods eeuwighe Wijſheydt en voorſienigheydt beſloten geweeſt. Hy telt de ſterren / en noemtſe alle met namen/ dat is/ geeft hen haren loop / kracht en werckingh/ hoe veel te meer den menſchen. Godt maeckt licht en duyſternis/hy geeft vrede en verleent oorlogh/dat is het quaet der ſtraffe, de rechtveerdighe ſtraffe der ſonde / die verleent hy en laetſe toe. Jae hy derf wel het ſweerd roepen en hem bevel geven. Jn ſumma/ hy ordineert alles wijſſelijck / ſiet alles te vooren en hoort alles; Merckt doch ghy ſotten/ wanneer wilt ghy kloeck worden? Die dat hooren geplant heeft / ſoude die niet hooren? Die dat ooghe gemaeckt heeft/ſoude die niet ſien? Die de Heydenen tuchtigt/ ſoude die niet ſtraffen? Die de Menſchen leert/wat ſy weten. Daer leert ons de lieve David/dat Godt een ſpieghel zijner almetentheyt/ en eeuwige Wijſheyt inden menſch geleyt heeft / in dat hoorende oor/ en in dat ſiende ooghe/ de welcke twee wonderlijcke ſinnelijcke krachten zijn in des Menſchen lichaem. Gelijck het nu een menſch ſeer verdriet/ wanneer hy wat onbehoorlijcks ſiet en hoort / ſoude dan Godt/ die een alſiende ooghe/ een alhoorende oore heeft / niet veel meer verdrieten der Menſchen ondanckbaerheyt? Daer hy doch door zijn Wijſheydt alles heeft geordineert / dat den menſche dienen moet: De Son heeft hy door zijn Wijſheydt gemaeckt/ datſe ons lichten ſal / en niet haer ſelve. 't Water drinckt hem ſelven niet/maer ons. De aerde geeft

Pſa. 121. 8

Pſa. 147. 4

Eſai. 45. 7

Jer. 48. 10 49. 14. 37.

Pſal. 94. 8.

Een Beeld e. i. Spiegel der Wijſheyt Gods

De Wijſheyt Gods ordineert alles t'onſen beſten.

haere vruchten/niet haer ſelven/maer ons. 't Vyer warmt hem ſelven niet/ maer ons. De lucht geeft haer ſelven den adem niet / maer ons. 't Brood ſpijſt hem ſelven niet/ maer ons. De krupdekens heelen haer ſelve niet / maer ons. Die eeuwighe Wijſheyt Gods heeft ſoo veel krachten in de creaturen gelept/ en ſoo wijſlijck upt gedeelt/ dat die ſelve niet anders zijn dan enckel handen/daer door de Wijſheyt ende goedertierentheydt Gods ons hare ſchattē uptdeelt/ gelijck Job ſeyt: Wie weet ſulcks niet / dat des Heeren handt alles gemaeckt heeft? Dat in zijn handt is de ziele alle des genen/ dat daer leeft/ en den geeſt alles vleeſchs. 7. Vraget het vee/ dat ſal't u leeren/of ſpreeckt met de aerde/ en met de viſſchē in de zee/ die ſullen't u vertellen. 13. Dat by Godt is wijſheyd en gewelt/ raet en verſtant. Siet/ wanneer hy breeckt/ ſoo helpt geen bouwen / wanneer hy yemand beſlupt/ ſoo kan niemant op doen. Hy vat het water te ſamen / als een bulghe in zijne wolcken / en de wolcken verſcheuren daer niet onder. 7. Hy breydet upt het Noorden en hanght de aerde aen niets. Na dien nu God de Heer alle dingh ordineert door zijn Wijſheyt/ſoo heeft hy oock onſe cruys voorſien. Daerom wy oock niet murmureren ſullen / maer Godts Wijſheydt beproeven en lijdſaemheyt leeren. Want het kan niet anders gaen / dan gelijck het Godt verordineert en voorſien heeft. Maer niet alleen dat/wat ons in't byſonder over komt / is die alderwijſte ordening Gods/ maer oock alle groote Lands-plaghen / als hongher / krijgh/peſtilentie/veranderingh der Rijcken. Alſoo wanneer wy dencken/ 'tis een verwoeſtingh/verderf en ondergangh / ſoo is het de alderwijſte ordeningh Gods. 't Welck wy upt de

De krachten der creaturen zijn enckel handē der goedertierenheyt Gods

Job 12. 9.

Job 26. 8.

't Moet al gheſchien ghelijck het Godt verordineert heeft eñ dat is de hooghſte Wijſheydt Gods.

Bybelſche Hiſtorien konnen af-nemen/daer honger/krijgh/peſtilentie/ verſtooringh vande Rijcken der Werelt / d' ondergangh des Joodſchen Rijcks en der Keyſerdommen beſchreven zijn/ de gevangenis en noch veel meer andere ſaken. Jck mercke dat alles wat Godt doet/ dat beſtaet alle weghen / men kan daer niets toe doen noch af doē/en ſulcks doet God/ datmen ſich voor hem vreeſen ſal. Item cap. 7. 13. Siet aen de wercken des Heeren/wie kan dat ſlecht maecken dat hy kromt? Als wy nu ſulcks recht in ſien/ſo moeten wy bekennen/ God heeft het niet wijſlijcker konnen maken. Alſoo iſt met de vervolginghen in't Nieuwe Teſtament / met onſen Heere JESU CHRISTO, met het Heylig Euangelio / met de Heylighe Martelaren/en alle andere dingen. Dit dunckt ons allen te ſtrijden met onſe ſinnen ende ſotachtigh te zijn en 'tis nochtans de hoogſte Wijſheydt Gods. Gelijck wy nu inde wonderlijcke oordeelen Gods den lieven God den lof der rechtveerdigheydt behooren te geven: ſo ſullen wy oock inde wonderlijcke verandering der werelt en in al onſe cruys en lijden hem den lof der wijſheydt geven. Dat hy oock al het quaet tot een goet eynde kan richten ende upt het quaet goet maken / alſo dat in alle dingen zijn wijſheydt blijckt / hoe verwert ſy ons oock duncken / gelijckerwijs als upt zijne oordeelen zijn rechtveerdigheydt geſien wert. Maer in ſonderheydt ſiet de lief-hebbende ziele Gods Wijſheydt inde wederoprechtingh en verloſſing des menſchelijcken geſlachts en haere krachten. Want ſoo heeft het de Wijſheydt Godts behaeght / dat het verdorven Beeldt Godts inden menſch door dat goddelijcke Even-Beeldt Gods/ dat is / door Chriſtum vernieuwt worde.

Eccl. 3. 14.

'tGeē ons in Godts werckē ſot achtigh ſchijnt/dat is het alder wijſlijcſte.

d' Hoogſte Wijſheydt Godts in des menſchē weder oprechting Joan. 12. 35.

Dat eeuwi ge Licht is den Menſche dat Licht des levens ghe wordē in't verſtant.

worde. Want nadien de mensch die salige Wijsheyt / dat schoone Licht des verstandts door de sonde verloren had / daer door hy Godt recht kende / en dat hy inde uytterste blindtheydt / ja inde eeuwighe duysternis geraeckt was / en oock daer in hadde moeten blijven / soo is Godts Soon / welcke daer is de eeuwighe Wijsheydt des Vaders / Mensch geworden / en den menschen een Licht geworden / op dat hy de dwalende weder te recht brachte / de onwetende leerde / de sondaers tot hem lockte / en dat licht der kennisse Gods door 't Geloove en den Heyligen Geest ontstake / jae hem selven met des menschen ziel vereenighde / en daer in lichtede. Ten anderen / na dien des menschen wil geheel van God af gewendt en verkeert was / ja in loutere ongehoorsaemheydt verwandelt was / en Godt in allen dinghen weder-streefde / soo is Godts Soon Mensch geworden / op dat hy ons een exempel der volmaecter gehoorsaemheydt worde / en onse boose wille heelde / zijnen goeden wil in onse hert plantede / en onse wille door zijn Heylighen Geest vernieuwde / ons oock zijner heyligher ghehoorsaemheyt door 't Gheloove deelachtigh maeckte. Op dat wy den beloofden Geest door 't Geloove ontfangen souden. Ja dat hy hem met ons vereenigde en in ons leefde / op dat onse wille oock Godes gelijckformigh worde. Ten derden nadien de geneghentheden onses herten en alle krachten Godt weder streefden / en al het dichten en pooghen des menschelijcken herts altoos boos waren vander jeught op / soo is Gods Soon / die de Liefde selfs is / Mensch geworden / op dat hy ons een geheel nieuw hert maeckte / Gods Liefde inplantede / de hertelijcke ootmoedigheydt en sachtmoedigheydt / en dat oude vleyschelijcke hert wech naeme / en hem met ons vereenigde / op dat wy met hem eens herts / gemoet sins en geest souden worden / 't welck enckel vruchten zijn van zijn alder-heylighste Mensch-werding in ons. En dit is de hooghste Wijsheydt Godts / dat hy door zijn lieve Soon den mensch alsoo vernieuwt. Want gelijck als Godt door zijn Wijsheydt den Mensch geschapen heeft tot zijn volkomen Beeld: Also heeft hy hem door zijn Lieve Soon / die daer is de eeuwige Wijsheydt / mits hy Mensch geworden is / Nieuw geschapen en weder gebaert naer het Nieuwe beeld Gods / daer in zijn Wijsheyt / Heyligheyt en gerechtigheydt lichten soude. Want daer in bestaet voornamelijck het beeld Gods. Aldus is dat verdorven Beeld Gods in den Mensch door dat Wesentlijcke Even-Beeld Gods weder vernieuwt door Christum.

Margin notes: N. — Vernieuwingh des Beeldts Gods. — Gal. 3. 14. Christus vernieuwt onse wil door zijn heylige gehoorsaemheyt. — Genes. 6. 5. 8. 21. — De eeuwighe Liefde ontsteeckt onse hert. — t Vernieude Beeldt Gods.

Dat XXXIV. Capittel.

Hoe een Mensch door 't Ghebedt de wijsheydt Godts soecken sal / daer by gevoeght is een profijtelijck / schoon Tractaetjen en onderrichtingh van 't Gebedt / hoe men 't hert daer toe verwecken en in eenen stillen Sabbath brengen sal / op dat Godt dat gebedt in ons wercke. Het begrijpt twaelf kleyne Capittelen.

I. Capittel.

Wat wy in Adam verloren hebben / dat vinden wy geheel en volkomen weder in Christo.

Col. 2. 3.

In Christo zijn alle Schatten der wijsheydt en kennisse verborghen.

DEN Mensch is van Godt uyt een aerden-klomp geschapen en geformeert / en door den aenblaes des levens met een levendighe onsterffelijck ziele begaeft / de welcke is verciert geworden met volmaeckte wijsheyt / gerechtigheyt / Heylighheydt en Salighheydt / als met het Beeldt Gods.

Sap. 9.19

Want waer de Wijsheyt Gods is / daer is oock de Salighheydt / en waer de salighheyt is / daer is de Wijsheydt

Sap. 7.28

Gods. Aldus heeft den mensche niets ontbroocken in't Paradijs. Maer als hy hem door de verleydingh der slanghen van God afgewendt had / en inde sonde gevallen was / soo is dit Beeldt Gods in den menschen verduystert / en hy is van sulcke wijsheyt berooft geworden / en daer beneven ooc in de macht des Duyvels / doots / ende aller ellende geraeckt. Want overmits door sulcke overtredingh 't Goddelijcke Beelt gantsch verdorven was / soo sagh en bevondt den mensch nae den Val niet meer dan zijn eygen schade / verdriet / blintheyt en verdoemenis.

De mēsch is door de sond uyt de salige wijsheydt inde onsalighe dwaesheyt geraeckt.

Doch op dat Adam / dat is / alle menschen in Adam niet geheel verderven souden / so wort God selve mensch / dat is / hy liet zijn Soon mensch ghebooren worden van een maghet. Die selve Soon heeft ons wederom den Wegh der Salighheydt en Wijsheydt gewesen met zijn Leer en leven / als met een voorbeeld en form / welck wy sullen na volgen. Want overmits hy ons door zijn bittere dood verlost heeft van alle sondē / soo beveelt hy oock daer beneven dat wy wandelen sullen / gelijck als hy

1. Joan. 2. 6.

gewandelt heeft. Aldus worden wy door't Geloove uyt hem weder geboren tot kinderen Gods / en worden

1. Joan. 4. 17. Col. 2. 3. Rom. 5. 18

sonen en kinderen inde Sone en met den Sone. Want gelijck als hy is / alsoo zijn wy oock in dese Wereldt.

In Christo vinden wy alles weder dat wy Adam verlooren hebben.

In desen Sone zijn verborghen alle schatten der Wijsheydt Gods. Want al wat wy in Adam verlooren hebben / dat vinden wy in Christo geheel en volkomelijck weder.

Sonder 't Ghebedt en wordt niets verkreghen.

Maer willen wy in dese tijdt 't beginsel van sulcke schatten smaecken en die wijsheyt besitten / soo moet het door bidden / soecken en yverigh aenkloppen geschieden. Want niemandt mach in't Rijcke Godts komen / of hy moet wandelen in de Nieuwe geboorte / en bidden dan daerom. Niemant mach van de sonden verlost en van dē Duyvel bevrijdt worden / of hy bekeere hem / en bidden inden Name Christi. Want of schoon alle goederen door Christum van te vooren verkreghen / en verworven zijn / so mach nochtans niemandt die selve deelachtigh werden / dan door het Geloove / door't welcke hy oock moet bidden / soecken en aenkloppen. In summa het moet al van boven door't Gebedt verkreghen werden.

Jac. 1.17.

O eeuwighe Vader ende God / leert my door u Geest bekennen / dat gelijck als ick in Adam sterve / en alles verliese; dat ick oock in Christo weder levendigh werde / en alles rijckelijck weder verkrijghen mach. Helpt dat ick my selven afsterve door dagelijcks berouw en bekeeringh / en my aen u gantsch gelaten stel en overgeve / soo sal ick voor seker in CHRISTO mijnen Verlosser alle verlooren goederen weder verkrijghen en bekomen / Amen.

Eē schoon gebedekē / hoe wy alles in Christo weder verkrijgen.

II. Capittel.

Wat groote schaede daer uyt ontstaet en volght alsmen dat bidden na laet.

Iacob. 4. 2.

Ghy hebt niet, daerom dat ghy niet bidt.

Wordt

Mat. 7. 7. Luc. 18. 1.

1. WOrdt Godts ende des Heeren Chriſti gebodt over getreden/ die welcke gebiedt ſonder ophouden te bidden/ niet om zijnent wille/ want hy ſonder dat gebedt wel weet / wat wy van noode hebben / maer om onſent wille / op dat wy bekomen den ſchat en het erfdeel van Godt. Niet te bidden is een groote ſonde teghen't eerſte en derde ghebodt / gelijck als God te laſteren / te vloecken/ etc. ſoo groote ſonde is / is ſy anders niet grooter / als hem ſelven te dooden. 2. Iſt een verachtingh der dierbare beloften Godts / die hy aen zijn gebodt hanght: Roept my aen ick ſal u verloſſen, biddet, ſoo ſult ghy (alles) ontfanghen. En aldus wordt Godt voor een niets-weerdige en lichtveerdigh man gehouden / die belooft en niet houdt / wiens goederen van geender weerden zijn. 3. Als dat gebedt niet ſonder nae-laten geoeffent werdt/ ſoo neemt het geloof af / en vergaet allengſkens / het welck doch des menſchen kracht en ſterckte zijn moet. Want met wapenen en lichaems ſterckheyt konnen wy de ſonde/ doot/ duyvel en Helle niet overwinnē maer door't Geloof in Chriſto. 't Gebedt voed en onderhoudt het Geloof. Daer door moetē wy de kracht des geloofs oeffenen. Dat is de wijſheydt en het Eeuwighe leven die wy ſoecken moeten. 4. De Heere Jeſus Chriſtus wijckt vanden genen/ die niet bidden/ ende ſo worden ſy blindt / wandelen inde duyſternis / kennen haer ſelven niet noch God / en Gods wille blijft in haer onbekent. Sy berooven haer ſelven van God en zijn rijck/ en dewijl ſy geen licht hebben om Godts wille te kennen ſo moeten ſy in de aenvechtinge grooten aenſtoot lijden/ en dickwils wel geheel vertwijfelen/ maer waer den Heyligen Geeſt en 't Geloof is / dat wert oock de Werelt overwonnen. 5. Soo volght hier uyt een ſorghloos wrevelig leven in alle ſonden en ſchanden/ uyt d'een ondeugt in d'ander/ want die niet bidt voelt niet hoe diep hy inde ſonden ſteeckt / en doet den Duyvel deuren en venſters open. De goederen des Werelts/ die God hem mede deelt/ als geſontheydt en rijckdom/ die meynt hy kome hem by geval toe/ of hy bekomtſe door zijn eyghen vlijt en arbeydt ſonder Godt / en wordt alſoo ondanckbaer teghen zijn Schepper. 6. Dewijl den menſch na den Val in perijckel van lijf en ziel leeft/ ſo werpt hy hem ſelven oock inde macht des Duyvels/ der booſe geeſten / en aller booſe menſchen / die gelijck den Duyvel den vromen trachten opentlijck en heymelijck te verderven / wie nu ſonder 'tgebedt leeft / die wordt van ſulcken ongeluck gedreven / als een ſchip vande golven des zees / en heeft geen beſchutting/ hulp noch trooſt teghen ſulcken gevaer. 7. Sulcken menſch is de ongeluckighſte in zijn leven en wandel / ſtaen altoos in anghſt en vrees/ is onſeecker en twijfelachtigh/ hoe zijn voornemen ten eynde komen ſal/ hy ſoeckt het met moeyte en arbeyd/ en vind het ſtuckwerc te weſen/ en eyndelijck kan het niet wel daer toe geraecken. De Schrift ſeyd wel/ het gaet den godlooſen wel / ſy groeyen en bloeyen een tijt langh/ maer eer ghy te deghen om ſiet / ſoo vintmenſe daer niet meer/ en gelijck een pijl door de lucht vaert/ wiens wegh men niet ſiet/ of een voghel over de ſtadt vliegt/ gelijck de roock verdwijnt/ 'tkaf verwaeyt: alſo zijn de godlooſen. Doch die daer bidden / groenen als een Palmboom aende waterbeken / etc. De rechtveerdighe moet veel lijden/ maer de godlooſe ſevenmael/ ja hondertmael meer/ ſoo datſe de helle verkrijghen als de vromen den Hemel.

Waerom Godt beveelt te bidden. Pſalm. 50. 15.

Niet te bidden is een groote verachtingh Gods.

1. Joan. 5. 4.

Sonder 't Ghebedt wort het Gheloove uytgeleſcht. Pſal. 145. 18.

Chriſtus dat eeuwighe Licht wijckt vā die niet bidden.

Alle ſond en ondanckbaerheyt by den ghenē die niet en bidt.

D'een menſch is d'ander eē Duyvel.

Die niet en bidt is den Duyvelen alle zijn inſtrumentē onderworpen. Pſal. 9. 10. 11.

Die niet bidt is de onſaligſte menſch in leven ende ſterven.

Pſa. 37. 35

Sap. 5. 10 13.

Pſal. 1. 4. 37. 10. ende 34. 20.

Eñ schoon gebedeken waerom Godt soo heftig tot het gebedt drijft. O genadighe / en goedertieren Vader / gy weet seer wel / dat den mensch door zijn traegheydt en naelatigheyt hem selven quelt en plaeght / in dien hy u gebedt verlaet / 'tgebedt versuymt / uwe ongetwijfelde belofte en troostelijcke toeseggginge vernietight en kleyn acht. Daerom drijft gy hem so heftigh om u aen te roepen. Want ghy zijt een lief-hebber der creaturen / en wilt niemant laten verderven / soo veel in u is. Leert my sulcks bedencken / op dat ick in CHRISTO JESU uwen Soon recht mach bidden / soo sal ick voorseker voor alle voorseyde schaden en ongheval bewaert en seker zijn / Amen.

III. Capittel.

Dat den Mensch groote nut en profijt heeft uyt de gestadighe oeffeningh des Gebedts.

Ioan. 16. 24.

Bidt, soo sult ghy ontfanghen, op dat uwe blijdtschap volkomen zy.

DEn Mensch is na den Val traegh en ongehoorsaem geworden tot alle godlijcke saecken. Op dat hy nu daer in niet blijve noch verderve / soo sal hy hem door't gebedt opmaken en verwecken door menigherleye overlegginghen / en voor eerst bedencken de groote nut troost en profijt des Heylighen Gebedts / op dat hy den eeuwigen / waren / levendighen God bekenne / eere / aenbidde / en gheen vreemde Afgoden versiere en aenroepe / maer den eenighen waren Godt / wiens bevel en gebedt hy in der acht heeft / als een gehoorsaem kint / bidt / soeckt / klopt / roept / prijst zijnen Schepper / Vader en zaligmaker &c. (Een waer achtig bidder bekent den waren Godt.)

2. Voort veracht hy de Beloften Gods niet / maer geeft met zijn gebed te kennen / dat hyse hoogh acht / en dat de waerachtighe Godt niet wil noch kan liegen. (Bekent Gods waerheyt.) 3. 'Tgeloof neemt toe en wast dagelijcks als een boom: Want in't Geloof bestaet al onse kracht / troost en sterckte tegen al onse vyandẽ en tegenspoet / ja het is onse overwinningh / die de Werelt overwint / oock de ongeloovigen / die ons quaet wenschen. (In't ghebedt wast het Gheloof. 1. Joa. 5. 4 Luc. 11. 12) 4. Boven dien ontfangen wy den Heyligen Geest / dat is / wy geven hem ruymte en plaets om te heerschen / hy blijft en maeckt wooningh by ons / en wy worden verweckt tot het waerachtige Licht en kennis Godts / op dat wy zijn wille recht verstaen en blijven in't Rijcke Gods / deelachtigh aller Hemelscher goederen. ('t Bidden vermeert ons de gaven des Gheests. Joh. 14. 14 Zach. 12. 10.) 5. Oock verhoeden wy hier door de sorgloosheyt / en strijden tegen de sonden / vleysch en bloet / wandelen in vrolijcker conscientie / en strijdẽ een salighe strydt / behouden 't Geloof en een goede conscientie. (Ende het kampt tegẽ ons eygẽ vleysch eñ bloedt. 1. Tim. 1. 19.) 6. Desgelijcks wederstaen wy groote aenvechtingen / perijckel en ellend / den Duyvel en boose Menschen. Want dat gebedt is een sterckte teghen alle vyanden / een vaste burght Godts / tot den welcken wy door't gebedt vlieden. En of den Duyvel of boose Menschẽ ons wilden aengrijpen / soo moet het doch den vromen ten besten gedijen. ('tGhebedt campt tegen des Duyvels rijck. Eph. 6. 18. Prov. 18. 10. Psalm. 31. 20.) 7. Ten laetsten soo kan een gestadigh bidder hem altijdt verblijden inden H. Geest met danckbaerheydt na de Leere Pauli: Weest altijdt blijde, bidt sonder op houden, weest danckbaer in allen dingen, geen angst / geen onlust / bekommernis / treurigheydt onstater uyt het gebedt / maer blijdschap geneughte / lust van weghen de lieflijcke t'samen-sprekinghe met Godt den eeuwigen Koningh. En nae't gebedt wortmen seker / dat onse saecken (Wt het gebedt komt blijdschap ende vrede. 1. Thess. 5. 1. Pet. 5. 7. Phil. 4. 5. Psal. 37. 5.)

een

een geluckighe uytgangh sullen gewinnen. Werpt al u sorgh op den Heere/ Godt is na by / en sorgt niet. Beveelt den Heer uwe weghen / etc. Alle bekommernis bestaet uyt mistrouwen teghen Godt: Dit mistrouwen komt vande nalatinghe des Gebedts. 't Geloof / en 't gebedt verdrouwen Godt / en verdrijven alle sorgh/ &c. O Heere God/ helpt my/ dat ick bekenne hoe ghy my beweegt en vermaent tot mijn groote profijt / namelijck/ tot het waere gebedt/daer mede alle nut verkregen wert; verweckt my/so ontwaeck ic/geeft my/ eenen goeden moedt/ so stae ick op en volghe Christum alleen nae/ Amen.

Een gebedeken.

IV. Capittel.

Dat een ware Christen veel liever den smallen Wegh in Christo wil wandelē/dan den breedē in Adam.

Rom. 5. 3.

Wy roemen ons inde verdruckingen.

DE Schrift leert / dat Adam is in't Paradijs geset/ en God heeft hem den Boom des Levens en doots gewesen / en voor den Boom des Doodts gewaerschouwt/ daer is hy geset tusschen de tijdt en eeuwigheyt/ dat hy mochte nae't eeuwighe boven hem trachten op de enghe wegh: Aldus was hem voor gestelt het Leven en de doot/ 't Licht en de duysternis. Gelijck het nu met Adam toegingh: also doet het noch. Want na den Val komt Christus / en wijst ons van Adam uyt den breeden wegh tot hem selven inde enghe wegh sonder eenige nootdwangh. Want hy wil niemant dwinghen totte verdoemenis of ter salighept. Hy wijst u den wegh door de voorloopende genade / die gheen mensch versuymt / hy zy jongh ofte oudt. Nu seydt Christus: Gaet in door de enghe Poorte/ etc. Hier uyt sietmen klaerlijc twee wegen: D'eene der werelt/ daerder veel op wandelē/ om datse in Adam blijven/ en willen des Heeren Christi niet. D'ander Wegh is Godes / daerder weynigh op wandelen om datse den breeden wegh in Adam liever hebben. Doch gaet / welcken wegh ghy wilt / soo moet ghy wat lijden/ en het sal u suer werden. Leeft ghy na de wereldt / so moet ghy veel lijden / en komt niet totte grondt der waerheydt / en hebt in't eynde de eeuwighe verdoemenis. Gaet ghy in Godes wegh door Christum/en oeffent u in't gebedt/so moet ghy oock wel met Christo veel vande boose werelt lijden/ maer ghy bekent den grondt der waerheydt / en komt eyndelijck in't eeuwighe Leven. Soo wie daer bidt/ die strijdt teghen hem selven / en den Duyvel / overwindt hem selven/ namelijck den ouden Adam en alle zijne vyanden / en komt eyndelijck in de eeuwighe ruste met Christo zijnen Veldt-Heer. Wie niet bid/die strijd oock niet tegen zijne vyandē/maer is in hare macht/en moet nochtans inde werelt veel lijden en vaert eyndelijc met dē Vorst der duysternis in de eeuwighe verdoemenis. 't Is veel beter te kampen / en daer na als een triumpheerder ingaen inde Vreugde/ dan niet te strijden en evenwel veel lijden/en namaels als een gevanghen man in't eeuwighe Helsche vyer geworpen te werdē. Och mochten de Menschen met vlijt sulcks bedencken/ voorwaer sy soudē de werelt sat werden/ haer selven haten en verlochenen / en den eenighen Christum op den enghen wegh nae volgen. Op dat wy nu sulcx ernstelijck betrachten / den ouden Adam in ons laeten varen/den Nieuwen Mensch Jesum Chri-

Christus dwingt niemant maer lockt een yeghelijck vriendelijck door zijn genade.

Mat.7.14 Deut.30. 15.

Twee wegen: d'een in Adam / d'ander in Christo.

2.Tim.2. 12.

Sterven wy met hem/ in't Geloovig gebedt is de overwinning.

Christum aen trecken/en door de enghe Poorte in dringhen ten eeuwigen Leven / dat wil in ons wercken en verleenen Jesus Christus Gods waerachtighe Een-geboren Soon / Amen.

V. Capittel.

Wat een Mensch voornaemelijck bedencken sal/ op dat zijn hert boven hem tot Godt gericht werde.

Jerem. 23.23.

Ben ick niet een Godt, die nae by is. en niet een Godt die verre zy spreeckt de Heere.

OP dat wy eenvoudige en eerst aenvanghende menschen tottet innighe gebedt inden Geest en inder waerheydt moghen komen / 't welck God alleen eyscht en hebben wil/ soo willen wy eenighe noodige Puncten verklaren / daer door wy tot het gebedt verweckt en beweeght worden.
Mat.6.8. 1. Dat Godt alle dingh te voren beter weet/wat ons noodigh is/eer wy
Psa.50.15 bidden. 2. Dat Godt alle menschen lockt / aenport / drijft en vermaent tottet gebedt / en oock sekere verhoo-
Actor.10.34. ringh belooft. 3. Dat Godt geen aensiender der persoonen is / maer
Luc.18. heeftse alle te gelijck lief. 4. Dattet
Psal.32 even so groote sonde is te bidden van weghen zijn eyghen vromigheydt/ weerdigheydt/ heyligheydt/ als zijn gebedt na te laten van weghen de onweerdigheydt en voorbegangen son-
Joa.4.21. den. 5. Datmen God niet verre behoeft na te loopen aen een seeckere plaets / maer datmen hem over al
Esai.3.9. Hebr. 13.8 vindt. 6. Dat Godt in zijn eeuwigheydt onveranderlijck blijft / en d'eene tijdt soo wel hoort als d'ander/ en gantsch niet aen een sekere tijt geboden is. 7. Dat Godt langh te voren komt/ en alle natuerlijcke en bovennatuerlijcke goederen uyt geeft / en dat niemandt nochtans die selve verkrijght noch geniet/ of hy moet daerom bidden; Wie dese Puncten dagelijcks betracht en oeffent / diens hert en gemoedt wordt vernieuwt en verweckt van den slaep / gereynight en gesuyvert van dooling en blintheydt/ bevestight en verstreckt in den grond der waerheyt / op gerecht tot God/ en ontsteecken tot het gebedt. Want daer uyt volgen dese Leeringhen : 1. Dat Godt gebiedt / beweeght en vermaent tot het gebedt niet om zijnent wille / als of hy onsen aenlegghenden noot niet wist/maer om onsen't wille / op dat wy door't gebedt verweckt zijnde / sulcks oock bekennen en weten. 2. Dat Godt onse gebedt en langh verhael niet behoeft / maer voor komt ons met zijn tegenwoordighe alwetenheydt. 3. Dat Godt door ons roepen / vasten en waecken niet verweckt wordt/want hy altijd een wakende ooghe is: maer den mensch moet door sulcke oeffeninghen vanden slaep der sonden opgeweckt worden. 4. Dat Godt duysentmael meer bereyt is te hooren en geven / dan de menschen te bidden en ontfanghen. 5. Dat God van onmetelijcke goetheyt ende barmhertigheydt zy teghen de menschen : maer de mensch van een onmatighe traegheydt en naelatigheydt in't bidden / soecken en aenkloppen. 6. Dat Godt onpartijdigh rechtveerdigh blijft in alle zijne wercken/ en geen oorsaeck is van onse blintheydt/onwetenheyt/ gebreck ofte ellende/maer de verkeerde mensche selver / die niet bidden noch soecken wil. 7. Een ware aenbidder heeft op alle plaetsen en tijden eenen vrijen toegang tot den Vader in CHRISTO, inden Geest en inder waer-

Waect op gy die daer slaept/ soo sal Christus u verlichten. Eph.5.14. Psal. 145.19. Esai. 65.1 Psa.139.2 Psa.33.18 34.16. Jer.32.40 41. Psa.103.8 Mat.7.11 Deut.32.4.5. Psal.92.3. Joan.4.24

waerheydt met Godt te handelen/soo verre hy selve niet op houdt. 8. Een luyaert en verachter des gebedts berooft hem selven vande lieflijcke t'samensprekinghe met Godt/ en aldus straft een yegelijck sondaer hem selve. 9. Een vlytigh aenbidder doet hem selven nut en profijt niet van hem selven/maer door de goddelijcke voor-comende genade/ die alle Menschen voorkomt sonder onderschepd. Wien dit vijfde Capittel onbekent is/die is noch wijdt van CHRISTO, ende heeft de waerheydt noch weynigh gesmaeckt. Doch wie het weet/ en niet gelooft/die doet seer ongerechtigh; Wie het gelooft en niet oeffent/ die verweckt hem selven niet/ en leeft sorgheloos/als of hy daer aen twijfelde. Dese is een groot sondaer/ en moet des te meer slaghen lijden/ dan de onwetende. Daerom mach sulcken mensch wel toesien/ dat hy hem bekeere/ anders sal hy in de sonden sterven. O goedighe Heer ende Vader/weckt my op door uwen Geest/dat ick sulcks niet alleen wete/ maer oock in den waeren Geloove oeffene/ en een waerachtigh aen-bidder werde/inden geest en inder waerheydt/ Amen.

Luc.11.10 Psa.94.12 13.

VI. Capittel.

Dat de alwetende Godt alles weet en hoort/ wat wy behoeven/ eer wy beginnen te bidden.

Psalm 139.2.

Ghy verstaet mijn ghedachten van verre.

SUlcks is gegrondt op Matth. 6.8. V Hemelsche Vader weet wat ghy behoeft/eer ghy hem bidt. Ghy verstaet al mijn gedachten van ver-re. Die dat oor geplant heeft/ soude die niet hooren? Hy is een rechter der sinnen en gedachten. Men behoeft Godt met lange woorden onse noot niet voor te draghen/ gelijckmen een sterffelijck mensch doet. Want voor zijne oogen zijn alle tyden maer een tijdt/ of ooghenblick/ inden welcken hy alle voorledene en toekomende dinghen tegenwoordigh siet. Daerom heeft hy onse hayren getelt/ eer wy geboren waren/ en weet al onse gedachten/ eer wy hem bidden. In summa zijn ooghen zijn altijd open/ aldus moeten eenvoudige aenhevers haer tot het gebedt verwecken/ datse spreucken der Heyligher Schrift hebben/ de nuttigheydt der selver betrachten/en in een kort gebedt begrijpen. Doch die geoeffende sien het selve. Wanneer ick op een vlack veldt gae by het dagh-licht/ soo omgrijpt my sulcken licht geheel. Ware het niet lichamelijck maer geestelijck/soo drongh het oock door mijn geest. Aldus zijn alle schepselen sienlijck ende onsienlijck voor d'oogen Gods/ Hy door-dringht en omvanght alle dingh/ en geen dingh hindert hem. De duysternis moet voor hem licht zijn gelijck als den dagh. Gelijck een loutere schoone Cristallijn of waterblase in mijn handt/ daer in oock voor mijne lichamelijcke oogen dat kleynste hayrken of stofken niet kan verborgen blijven: Alsoo en noch veel meer zijn alle schepselen en alle ghedachten voor Godes Geest/ de welcke dat ooge selver is/ anders heeft hy geen ander ooge. Dat is den geoeffenden oock nut/ op dat sy hare herten reynigen van den dicken grooten nevel/ der blintheydt en onwetentheyt. Het maecktse oock wacker tottet ware gebedt/ daer door wy verweckt en wacker gemaeckt werden om te sien en te bekennen/ dat wy te vooren

Psal.139.2 Psal.94.9.

By God is gee onderschept der tyden/hy verhoort altijdt. Heb.4.12.

Sap.7.17 24.

Psalm139 12.

Sap.1.6. God is eē ghetuyghe over alle gedachtē/ ende eē gewisse kenner aller herten.

nopt gesien noch bekent hebben. Veel menschen mepnen / wat sp niet sien Psal. 94.9. noch weten / dat siet en weet Godt oock niet; 'twelck een groote blindtheydt en onwetenthept is / tot wraecke over dien die sp heeft. Apo. 2. 2.9 O Almachtighe eeuwighe Godt / ghp die zijt een Herten-kenner / en Rechter der sinnen en gedachten / ghp die alle dingh te vooren siet / hoort en weet / eerse bp de Mat. 10. 30. menschen geschieden: Ick kome en brengh mijn aenlegghende nood voor u / niet met sulcke mepningh / om u door mijn geschrep te verwecken als of ghp't niet te vooren wist / maer op dat ick mp selven indachtigh make en verwecke te verstaen en te bekennen / hoe ghp alle mijn nooden weet / jae alle mijne hapren op mijn hooft selver telt. Helpt / lieve Vader / dat ick sulcks recht wete en betrachte / op dat ick daer door mijn hert in uwe genadighe wille sette / want die selve is de alderbeste / en dat ick in volle gelatenhept en geduldigh wachte en volherde / Amen.

VII. Capittel.

Godt treckt / noodight / vermaent / beweegt alle menschen tot het Gebedt / en belooft gewisse verhooringhe.

Ioel 2. 32.

Wie den Naem des Heeren sal aen-roepen, die sal verlost worden.

DIt behoort voor alle dinghen betracht te worden. Want te wetẽ / dat Godt alle dingh te voren weet / dat is niet genoegh: maer men moet Ioa. 16. 23 oock weten dat God het biddẽ epscht Godt epscht dat gebedt ernstelijck van ons. en verhooringh belooft. Wat ghp den Vader bidden sult in mijnen naem / dat sal hp u geven. Wie daer bid / die ontfanght. Wie soeckt die vind; Wie Mat. 7. 8. klopt / dien wert op gedaen. Men Luc. 18. 1. moet altijdt bidden / en niet moede Jacob. 1. 5 worden. So pemand van u wijshept ontbreeckt / die begeerse van Godt / diese eenen pegelijck mildelijck geeft / en niet verwijt / so sal u gegeven worden. So wp wat bidden na zijn wil / 1 Joã. 5. 14 so verhoort hp ons. Al wat ghp bid- Math. 1. 22. den sult / soo ghp't gelooft / so sult ghp het ontfangen. In dese plaetsen staet het bevel en de belofte / wie daer door niet bewoghen werdt / die moet een steenen hert hebbẽ: wie't niet gelooft / die heeft een heploos hert / en is niet weerdig dat hp een mensch hete. Dit is niet onbekent / en waerom gelooṽe wp het niet? Of / waerom bidden wp niet? Waerom worden wp niet verhoort? Waerom verkrijghen wp den Wat een groote sond het is niet te bidden in den geloove. Heyligen Geest niet? Daerom / dat wp niet in oprechten geloove bidden / en Gode stil houden en upt wachten. Want het oprechte geloove hout voor Godt stil in volle gelatenhept. Maer wie twijfelt / die is trouwloos / en maeckt eerst zijn gebedt selve te niet. Want Godt kan hem niets geven. Ten anderen houdt hp God voor een leughenaer en onmachtigh Godt / die of niet wil of niet kan geven dat ons gebreeckt. Dit zijn twee boose stuckẽ. Maer 'tGeloove houdt het hert stil / en maeckt het bequaem de godlijcke genade t'ontfangen. God epscht niet meer van den Mensch dan den Sabbath / Des hertẽ Sabbath. dat is / ruste van alle zijn wercken / en voornamelijck van hem selvẽ. Onse geest en gemoedt is als een water / daer over de Geest Gods sonder ophouden sweeft. Soo haest het stille werdt en van geen windt der tijdlijcker gedachten heen en weder beweeght wert / soo blijft Godt daer in / en spreeckt zijn krachtich woordt in sulcken water. Dese tegenwoordighept Gods is beter en edeler dan de gant-

PACIFIC LUTHERAN
THEOLOGICAL SEMINARY
THE LIBRARY

gantsche Werelt. Besiet dat 8. Cap. der Duytscher Theologiæ, en D. Taulerum in vele plaetsen. Stille waters worden lichtelijck verwarmt van de Son / maer de snelle ruysschende rivieren selden of gantsch niet. 't Ongeloove berooft God van zijn eer en name / trouw en waerheydt. Daer door wordt een Christen gheheel tot een Heyden en versaker Godts. Soo hy daer in blijft / so is hy voor seker eeuwigh verdoemt. O Eeuwige / trouwe en waerachtighe Godt / ghy die niet lieghen kond / ick bekenne door uwe genade / dat ghy alle menschen treckt / vermaent / en beweeght tot het gebedt / tot haren grooten nut en profijt / en biedt u selven met uwe goedtheydt allen te gelijck aen. Helpt / lieve Vader / dat ick sulcks met ernst bedencke / en daer door mach komen tot een oprechte / stantvastighe / ware geloove / op dat ick uwe groote goetheydt aen my niet vergeefs laet zijn / maer door 't Geloove aen u stil houde en in volstandighe lijdsaemheyt op u licht in my wachte / Amen.

On-gheloofs aert en schadelijckheydt.

VIII. Capittel.

God is geen aensiender der personen / maer heeftse alle te gelijck lief.

Psalm 86.5.

Ghy Heere zijt goet en genadigh en van grooter goedertierenheydt, allen die u aenroepen.

Ick weet nu / dat God mijn noodt beter weet dan ickse hem kan voordraghen / hy heeft het bidden bevolen en verhooringh belooft. Doch twijfelt ghy daer aen / of hy u oock gebied te bidden en verhooren wil / soo leert dat Godt geen aensiender der persoonen is / al ist dat de leyders der blin-

Godt ghebiedt ons alle te bidden en belooft allen verhooring. Psal. 86.5.

den upt eenighe spreucken als Rom. 9. 25. En Malach. 1. 2. En diergelijcke God willen partijdigh maken en tot een vyandt der menschen teghen die klare onwedersprekelijcke getuyghenissen der Heyligen Schrift / die wy ons wel vast moeten in scherpen / en daer van in geenderley manieren laten af keeren. Nu bevind ick in der waerheyt / dat God de persoonen niet aensiet / maer upt allerley volck / wie hem vreest en gerechtigheyt werckt / die is hem aenghenaem. De Heer uwe Godt is een God aller Goden / en een Heer aller Heeren / een groot Godt / machtigh en verschrickelijck / die geen persoonen acht / en geen giften neemt. En doet recht den Weesen en Weduwen / en heeft de vreemdelinghen lief / dat hy hen spijse en kleederen geve. Godt acht het aensien der menschen niet. By Godt geldt geen aensien der persoonen. Want die / die daer aller Heer is / sal geen Persoon vreesen noch de macht schouwen. Hy heeft beyde de kleyne en groote gemaeckt en sorght voor allen gelijck. So warachtigh als ick leve / spreeckt de Heere / ick heb geen wel gevallen aen den doodt des godloosen / maer dat hem de godloose bekeere en leve. Wanneer een godloose vroom wert / so salt hem niet schaden dat hy godloos is geweest / en aller sijner sonden / die hy gedaen heeft / en sal niet gedacht werden. Dit is een getrouw woort / en weerdigh dattet van allen menschen aengenomen werde / dat Christus Jesus inde werelt gekomen is om de sondaers saligh te maken / onder de welcke ick de voornaemste ben / maer daerom is my barmhertigheydt geschiedt op dat Jesus Christus aen my voornaemelijck soude bewijsen alle gedult / tot een exempel den genen die in hem gelooven souden ten eeuwighen leven.

Actor. 10. 34. Deut. 10. 17. Gal. 2. 6. Col. 3. 25. Sapi. 6. 8. Ezech. 33. 11. 1. Tim. 1. 15. Gods ghenadige wil is tegen alle menschē

1 Tim.2.4 Godt wil dat alle menſchen ſaligh werden en tot de kenniſſe der waer-
2.Pet.3.9. heydt komen. Godt wil niet dat yemant verloren gae / maer datſe haer alle tot bekeeringhe begeven. Sulcke en diergheljjcke getuygeniſſen make hem een yegheljjck bekent/op dat hy wete hoe Godt geen menſch voor den anderen liefhebbe / maer alle te geljjck ſonder onderſcheyt. Want hy heeftſe alle te geljjck geſchapen na zjjn Even-Beeldt/en door Chriſtum weder verloſt. Hy heeft by hem ſelven geſworen / dat hy geen ſondaer wil laten verderven. Godt voorkomt ons alle met zjjn genade. Hy wacht niet tot dat wy't weerdigh werden. Want eer wy tot hem komen / ſoo komt hy tot ons / eer wy hem kennen / ſoo kent hy ons. Eer wy hem lief hebben/ ſoo heeft hy ons lief. Hy heeft ons lief gehadt / doen wy noch
Rom.5.10 zjjne vyanden waren. Blint en godloos is de menſch / die daer derf ſeggen/ God heeft d'een liever als d'ander. Soodanighen menſch verſmaet de godljjcke Majeſteyt / maeckt Godt geheel partjjdigh/ tot een aenſiender der perſoonen. Doch datter geſeydt wert: Godt heeft Jacob lief/ ende hy haet Eſau / dat is niet te verſtaen van haer menſcheljjck weſen of een abſolute haet, maer vande uytſluytingh des erf-deels in't Beloofde Landt/ niet van de haet der afgheſcheyder ſaligheydt, maer der aerdſcher zegeningh, en of wy ſchoon alle ſondaers zjjn / ſoo heeft doch Godt den genen lief / die hem lief hebben/ voor den genen / die in de ſonden en blintheydt ſteken bljjven / en die Godt niet willen voor haren Vader bekennen en haer bekeeren. Aen't welcke Godt geen behaghen heeft / maer woud veel liever/ dat alle menſchen ſaligh werden. Item: Hy ontfermt hem wiens hy wil/ en verhart wien hy wil. Is recht geſeyt: Doch Rom.9.13 18.
hy wil niemand verharden/ dan die verſ.16.
hem ſelven verhardt door zjjn ongeloove en onboetveerdigheydt. Sulcke luyden laet hy / hoe wel ongeern / varen. Soo zjjnſe genoeg en niet dan al te zeer verhardt. Item: Soo leyt Hoe de
het niet aen yemandts loopen/ maer ſpreucken
aen Godts ontfermen. Want Godt vande ver-
loopt ons voor/ verkieſt ons/ en niet hardinghe te verſtaen
wy ſelve. Daerom iſt alles Godts zjjn.
gave en genade: Niets moet ons toe- Rom.9.
geſchreven werden / of wy al ſchoon yet goeds doen. Dit is de rechte verklaring van ſulcke ſpreucken. Maer die eygen-ſinnighe hoofden draeyenſe na haer vernuft/maken den hoop der verdoemden groot uyt Gods beſluyt en voorſienigheyt/uyt God een menſchen-vyand/een njjdige Saturnum/ die zjjn eygen kinderen verſlindt en haet. Daer uyt niet volght dan verſtoringh des Geloofs/vertwjjffeling/ een rouw / wild / Epicuriſch leven/ geljjckmen ſien mach/ Godt behoedt ons voor ſulcke ſtricken des leydigen Satans/Amen. O eeuwige/ onpartjjdighe Godt/ ghy die de perſoon der Menſchen niet acht/maer hebtſe alle te geljjck lief/ den eenen als den anderen/ ende zjjt ſo goedertieren dat ghy allen voorkomt met uwe genade / ende wacht niet / tot dat de menſch daer toe bequaem wordt/ maer door u voorkomende genade maeckt ghy hem ſelve weerdigh en bequaem. Leert my door uwen Geeſt danckbaerljjck bekennen ſulcke uwe onmeteljjcke goedtheydt / teghen allen en over allen. Laet my dit licht opgaen in mjjn herte/ op dat ick dat teghenwoordighe goedt dat my gedaen is / dat heerljjck erfdeel/ den ſchat in den Acker met de blinde Wereldt niet verlochene/ maer den ſelven vljjtigh ſoecke/ vinde/ gevoele/ en in my met ſmaeck gewaer worde/ Amen.

IX. Ca-

IX. Capittel.

Te bidden van wegen eygen weerdigheydt / is immers soo groote sonde / als gantsch niet te bidden van weghen de bedreven sonden.

Luc.15.21.

Vader ick heb gesondight teghen den Hemel en voor u, en ben niet weerdigh dat ick u Soon genaemt worde.

SOo yemant bidt van weghen zijne vromigheydt ofte heylighept/ die blijft niet in't midden in eenvoudigheydt als een kindt/ maer neyght hem ter rechter zijde / loopt voor CHRISTUM henen als een dief en moordenaer / steelt hem zijn behoorlijcke eere (want hy alleen onse rechtveerdigheydt/weerdigheydt/ en vromigheydt zijn moet) en schrijft het sijne nietighe wercken toe/ als of het de mensch verdiende en Christus niet alleen/als verhoorde Godt het gebedt om de menschelijcke wercken en niet om zijns Soons wille. Daer doch geschreven staet: By u gelt niet dan genaed en gunst. Soo weynigh de mensch helpt den Sonne schijn / soo weynigh helpen onse wercken de genade Gods. Abraham/Isaac/ Jacob/ Elias/etc. Zijn alle uyt genade Saligh geworden / en hebben alle moeten segghen: gaet niet in't gerechte. Maer ist dat yemandt 't gebedt nae laet om zijn voorbeganghen sonden / en acht hem daerom onweerdigh en onheylig/die valt upten midden ter slinckerhandt in zijn ellend en jammer / namelijck inde lasteringh des Soons Gods / en soo hy daer in verhardet soo valt hy eyndelijck in vertwijfelingh / even als of Christi Lijden en Doot niet ghenoegsaem ware voor de sonden des geheelen Werelts. Daer teghen salmen hem oprechten met dese spreucken: Of by ons is der sonde veel. Waer de sond vermeerdert is / daer is de genade veel overvloedigher geweest. Onse ellende roept aen de ontfermhertigheyt Gods/onse kranckheyt Gods kracht/ onse onweerdigheydt de Majesteyt Gods / onse gerechtigheydt Godts rechtveerdigheydt. 'Tis een dier en weerd' woordt / etc. Soo waerachtigh als ick leve / etc. Daer is geen verdoemenis/etc. Het sal den bekeerden niet schaden dat hy godloos is geweest / etc. Daerom sullen u alle heyligen bidden/ etc. Weest niet al te rechtveerdig/oock niet al te godloos/ etc. Ist dat wy onse sonden belijden/ etc. Zijn gerechtigheydt siet vanden Hemel. Soud ick niet eer bidden/ dan ick my weerdigh of bequaem bevondt/soo moeste ick nimmermeer biddē. Soud my God niet eer te hulp komen/of wat geven/dan als ick van my selvē heylich en gerechtich ware/ soo moest hy my nimmermeer wat geven. Lieve mensch/ wat wile ghy dien geven/ die u goedt niet behoeft? Wat wilt ghy met uwe nietighe wercken ofte vromigheydt van Godt verwervē? Niet met allen. Alle werckheylighen moeten haer schamen en alle creatueren voor hem swijghen. Uwe weerdigheydt helpt niet. Uwe onweerdigheydt schadet niet. Christus heeftse toegedeckt en vergeven. Daerom segt by u selven aldus: Gelijck een druppelkē waters van de zee verslonden wert: Also zijn mijne sonden teghen de onbegrijpelijcke genade JESU CHRISTI. O goedertieren en genadighe Vader / ghy die my in uwen woorde onderwijst / hoe ick in Christo uwen Sone wandelen sal op dat ick in het midden blijve / en niet valle ter rechter noch ter slincker zijde/

Margin notes: 1.Cor.1.30. — Psal. 130.7. — Schoon gelijckenis — Niemand sal't gebet na latē om zijne onweerdigheydt. — Rom.5.20 — Psal.42.8. D'een afgront roept d'ander toe. — 1.Tim.3.15. — Ezech.33.11. — Rom.8.1. — Ezech.18.22. — Psal.32.6. Eccles.7.16.17. — 1.Joa.1.9 — Psalm 85.12. — Rom.3.19 — Psal.32.1.

de/ dat ic in mijnen sin niet te vroom
zy en my verderve/ oock niet te boos/
en in mijn sonden sterve. Leert my
niet ernst bedencken / hoe my mijn
eyghen weerdigheydt niet baet/ oock
mijne groote sonde in CHRISTO
JESU niet hinderen / soo sal ick vast
en bestandigh blijven in alle aenvech-
tinghen / en my van den schoonen
Duyvel niet laten innemen/die inden
middagh verderft / laet-duncken-
Psal.91.6. heydt genoemt. Laet my oock niet
5. verschricken voor den gruwel des
nachts/ en voor de Pestilentie die in't
duyster sluypt: soo sal ick in mijne
sonden niet vertsagen / maer met een
vrolijcke troost in't Geloove volher-
den. Dat willet ghy Heer JESU
CHRISTE in my aenvangen/ werc-
ken en volbrenghen/ Amen.

X. Capittel.

Een waere aenbidder behoeft niet tot Godt te loopen aen een sekere plaets/ maer hy vindt hem over al inden Geest en inder waerheydt.

Joan.4.23.

Het komt de tijdt, dat ghy noch op desen berghe noch te Ierusalem aenbidden sult. 23. Want de waerachtighe aenbidders sullen den Vader inden geest en waerheydt aenbidden.

WAer vindt ick Godt nu? Te
Sinte Jacobs? Aende eynden
der aerden? tot de duystere sterre te
Jerusalem? Op den Bergh Tha-
bor? Antwoordt. Inden Geest en in
Joa.4.23. der waerheyt. Tot Vorsten en Hee-
ren moetmen dickwils verre reysen
om zijn noot hun voor te draghen:
Jer.23.24. Maer Godt is over al/vuldt Hemel
en aerde / is allen creatueren naerder
als sy haer selven zijn. Is in en buytẽ
allen en door allen. Alle plaetsen zijn
voor hem een eenighe plaets. Alle tij- Psal.139.
den een eenighe tijdt. Als yemandt by
daghe in een vlack veldt wandelt/soo
is het licht om hem / 't zy dat hy siet
of blindt zy: Also en noch naerder is 't Ghebedt
Godt allen creatueren / want zy zijn is aen geẽ
dat water/daer Godt oversweeft/die seker plaets ge-
alle geesten door dringt. Hoe suyver/ bonden.
reyn en louter datse zijn. God is ons Sap.7.23
allen teghenwoordigh/ maer wy zijn
hem niet alle tegenwoordigh/ dat is/
wy bevinden zijne teghenwoordig-
heyt niet/gelijck als een blinde 't licht
des daeghs niet siet. Godt wendt
hem niet van ons/ maer wy wenden
ons van hem/daer door vallen wy in
blindtheydt/ dat wy segghen: Godt
heeft hem oock van ons gewendet /
hy is toornigh en ongenadigh. Sulc-
ke veranderingh geschiedt slechts in
ons en in onse herten bevinden wy't
also/ en spreken daer van gelijck wy't
bevinden. Alsoo straft en quelt hem
een yegelijck Sondaer selfs door zijn
afkeeringh van God: Maer hy blijft Psal.145.
altijdt/ gelijck hy is/ goedertieren en 17.
onveranderlijck / rechtveerdigh in
zijne wercken / of schoon de blinde /
afgekeerde mensch hem voor toor- Luc.17.21
nigh/ onrechtveerdigh of ongenadig
acht. Hier uyt worden te rechte ver-
staen de Spreucken van 't Rijcke 1Cor.5.12.
Godts / hoe dat selve niet buyten
maer in ons is &c. Item/ wat gaen
my die daer buyten zijn aen? Dit
word niet verstaen van een uytterlijc-
ke plaets/ maer nae 't Geloove inden
geest of inwendigen mensch. Anders
waermen 't Rijck Godts aen uyter-
lijcke plaetsen bindet/ so is dat Anti-
christisch / gelijck de Heer voorseydt
heeft/datmen seggen sal: Siet hier is Math.24
Christus / daer is Christus. De 23.
plaets ofte stoel die maeckt noch Sa- 't Rijck
lig noch verdoemt: Anders was Lu- Gods is
cifer geen Duyvel inden Hemel ge- hier gheen
worden/in een salighe plaets/oock en sekere
plaets.

ware

Luce 17. 21.

ware Adam in't Paradijs niet inde sonde gevallen &c. En soo de plaets soude verdoemen / soo souder geen mensch saligh worden / want wy zijn alle inde Werelt onder des Duyvels Rijck / die een Vorst des Werelts is. Also kan een mensch in't Rijcke Godes zijn al is hy oock inde diepte des zees / gelijck Jonas / soo hy maer geloovigh is. Daer-en-teghen kan yemandt in des Duyvels Rijck zijn door ongeloove / alwaer hy schoon midden inde kercke / hoorde predicatie / en gebruyckte de Sacramenten. Sulcke mensch is noch evenwel voor Godts oogen daer buyten. O Heere Jesu Christe / eenighe Wegh / Licht en Poort ten Hemel / ick love u van herten / dat ghy my door sulcke aenmerckinge verstandigh maeckt / hoe ick in u en ghy in my zijt / 't zy aen wat eynde der werelt dat ick ooc ben / jae ghy leert my hoe ghy die warachtige / eenighe Hooghe Priester by my zijt / en my van mijne sonden vry spreeckt / soo dickwils ick daer over suchte. Al wandeld' ic schoon in duysteren dale / so vreese ic my niet: Want ghy zijt by my. Leert my Heer sulcx kennen / dat ic sulcken schat inden Acker niet met de ondanckbare Werelt verlochene / noch versuyme / maer die selve in waren Gelove verwachte / vinde / gevoele / en in my smake / Amen.

XI. Capittel.

Men behoeft Godt niet juyst op sekere tijden aen te bidden / maer men mach hem alle ure wel aenspreken / soo verre hem den mensch niet selver verhindert.

Esa.49.8. 2.Cor.6.2.

Nu ist den aenghename tijdt, nu is den dagh der saligheydt. 55. 6. Soeckt den Heer, dewijl dat hy te vinden is, roept hem aen, dewijl hy nae by is.

Op dat wy wat vande plaets weder verhalen / hoe Saligh is de mensch / die in't Rijck Gods is / want hy heeft den Schat in hem waer ter Werelt hy oock is. Maer so wie om zijn ongeloof in't Rijck Gods niet is / die blijfter uytgesloten / al waer't dat hy met andere Christenen de predicatie hoorde / en de Sacramenten gebruyckte. Want de plaets salicht noch verdoemt geen mensch / maer't Geloof of ongeloof / 'twelck in't hert der menschen volbracht wert. Een Christen zy waer hy wil / so heeft hy de genade / quytscheldingh en vergevingh der sonden by hem. Want Christus is in hem. Maer dit is niet te verstaen / datmen dat mondelijcke Predick-ampt soude verachten / maer tot troost van alle vroome herten / dat sy in noot / kranckheydt / en vreemde plaetsen in Christo zijn / en niet daer buyten. Item / het wordt geseydt tot een schrick der godloosen en onboetveerdigen / al warense midden inde versamelingh der Christenen / soo zijnse nochtans uytgesloten voor de oogen Godts. Want een yder ongeloovighe sluyt hem selven uyt en berooft hem vande schat die in hem is. Aldus helpt een godloose / ongeloovige krancke het Sacrament gantsch niet / noch Priester noch Paus / alwaer hy schoon midden inder kercken / soo hy niet gelooft. Maer gelooft hy / soo schadet hem niet / al waert dat hy in Turckijë / in de diepte des zees / sonder Priester en Sacrament storve. Want hy heeft Christum den rechten Priester / en 't Rijck Gods in hem / gelijck CHRISTUS sulcks genoeg betuygt. O ellendige luydē / die haer salighteyt soecken by sterffelijcke menschen / en aen sekere plaetsen binden / op dat uytwendighe sien. Hoe veel duysenden doen dat / verliesen daer over den schat in haer / d'uyterlijcke dinghen zijn

De saligh heydt is aen gheen plaets ghebonden.

Een Christen is op alle plaetsen een Christen.

Wie buytē Christum is / die is buyten de kercke eñ de saligheydt.

Joā. 14. 23. Luc. 17. 21. Rom. 14. 17. Math. 14. 23.

Middelen watse zijn eñ hoe sy in ghevak van noode niet verdoemen / alsmense niet gebruycken kan.

zijn maer middelen/diemen niet verachten sal/ maer sy zijn de schat selve niet. Maer Christus en God/die kan oock sonder middel komen/ als wy haer niet konnen hebben. Wy komen alle op een sekere plaets in der kercken/ op dat wy ons eenmoedelijck souden vermanen en indachtigh maken der teghenwoordigheydt Gods/ hem aenroepen voor de gemeyne aenlegghende noot/oeffenen ons in andere goddelijcke saken/ alles om onsent wille/ op dat wy arme blinde menschen verweckt zijnde/ souden leeren sien en verstaen/ hoe Godt aen geen plaetse versloten is/ dien de Hemelen niet begrijpen konnen/die hoogher is dan den Hemel / dieper dan de helle/ breeder dan de aerde / als Job seydt: Job. 11, 8, 9.
Gelijck't nu met de plaetse staet/ also oock met de tijdt/aen de welcke God met zijn eeuwigheydt niet verbonden is/ dewijl hy altijdt onveranderlijck blijft/ soo hoort hy d'eene tijdt als d'ander. Een aerdsch Heer hoort niet t' allen tijden/ jae heel selden. Want nu slaept hy/ dan jaeght hy/ of heeft wat anders te doen/ en wordt dickwils verhindert. Maer de geheele Wereldt verhindert onse Godt niet/ hy siet alle dingh in een ooghenblick/ hoort en weet alle dingh/ oock uwe gedachten/ eer ghy geboren waert/ telt de hayren uwes hoofts / duysent jaer zijn hem een dagh / en hier-en-boven neemt hy noch toe noch af/ heeft noch tijdt noch plaetse/ is altijt bereydt te helpen en te geven/ en staet alle ogenblick voor onse deur. Wachtet wanneer hem die geopent sal werden. Zijn tijdt is alle tijdt: maer onse tijdt is niet alle tijd. Houden wy ons stil in't geloove / soo worden wy haest verhoort. Och Heere Godt/hoe rijckelijck troost ghy / etc. Tijdlijcke dinghen brenghen veranderingh in onse gemoet/ en houden ons af van't innigh gebedt / daerom moeten wy vergheten tijdt / plaets / en alle creatueren / dat is / gelijck de Duytsche Theologie in't 30. Cap. seydt: Ghy moet verlaten hier en daer / dit en dat/ huyden en morghen / en geheel in een stilstandt komen van alle uwe krachten en gemoedt / wanneer ghy bidt/ so verrijst sulcken Sabbath in uwe herte. Gy rust van alle tijdelijcke sorgen en gedachten/en God komt als dan met zijn woort uyt der hooghde/daer wort ghy gewaer en smaeckt die trouwe goedtheydt en waerheydt Gods / hoe sy langh op u gewacht heeft/eer gyse kendet. Hier moet ghy met Mose by u selven segghen: Och Exod. 34. 6.
Heer / ghy zijt trouw / genadigh / barmhertigh / langhmoedigh/ vol van grooter goetheydt/ en voorkomt allen/ eer sy bidden. Daer sult ghy u verwonderē/ dat gy uyt eygen blintheydt uwen lieven Godt sulcken onvolkomenheydt toe gedicht hebt/ als of hy eerst door ceremonien/geschrey/ gebedt moeste opgeweckt en wacker gemaeckt werden/ of dat Godt u gebedt behoefde/en vele woorden: Daer hy doch u hert gesien/ en alle uwe gedachten gemerckt heeft / eer ghy geboren waert. Psal. 139. 16.
O Almachtige/eeuwighe/ goedertierene God en Vader/ u goetheydt en waerheyt is hooger dan den Hemel / dieper als den afgront / breeder dan de aerde / voor u zijn alle plaetsen een plaets/alle tijden een tijt. Ghy zijt boven alle plaetsen en tijden/ door dringt / druckt en vervult alles/ ghy zijt my naerder dan ick my selven ben / voorkomt my met u genade/ en hebt my arme sondaer lief/ eer ick sulcks bekenne. Leert my door uwen Geest sulcks alles wel ernstelijck overlegghen/ soo sal ick u. O Alwetende/over al tegenwoordige Vader/ voortaen uyt mijn onwetenheyt niet toeschrijven / als of ick u door mijn

geschrep eerst moeste verwecken/hier en daer loopen/ om u te soecken/of op Joa.4.23. een seeckere tijd aenspreken/maer ick sal verstaen dat u de waere aenbidders vinden in alle plaetsen en tijden/ en dat uwe goedtheyt teghenwoordig zy/ doch dat niemant die selve geniete/ noch uwe soetigheydt smaecke/of hy worde dan door dat heylighe gebedt van u daer toe aengepoort en verweckt. Dat ick nu daer toe mach komen/wilt door uwen Heyligen Geest in my wercken en geven/ Amen.

XII. Capittel.

Wt die voorgemelde betrachtinghen wert niet alleē dat hert tot het ware gebedt bereydt. Maer daer volgen oock anderen schoone Leeringhen uyt.

Esa.65.24.

Eer sy roepen wil ick hooren, en wanneer sy noch spreken wil ick antwoorden.

1. DAt Godt niet om zijnent wille dat bidden gebiedt / dewijl hy alles te voren weet / maer op dat wy daer door verweckt zijnde/souden bekennen hoe hy alles te voren weet. Want soo sorghvuldigh is God voor ons / dat hy een dingh niet eer wil weten / of wy hebben't oock in ons vernomen / dat hy alles weet. Daerom wanneer wy niets vlijtigh bidden / soo dunckt ons als of het Godt niet wiste. Maer wanneer wy ons in't gebedt oeffenen/ so leeren wy met der haest dat Godt alles weet / wat wy voor noot hebben / jae dat oock onse hayren op't hooft getelt zijn/ eer wy geboren waren. Dit alles blijft den verachters des gebedts verborghen. 2. Dat Godt geen langh verhael behoeft/gelijck eē mensch/ maer wy behoeven dagelijcksche oeffening/ op dat de inwendighe mensch keere in het Rijcke Godts. 3. Dat Godt duysentmael begeerlijcker is / als D. Taulerus seyd/te geven/als wy te ontfangen door't gebedt en hope. 4. Dat God onse Ceremonien / waecken/ vasten/ schreyen niet behoeft / op dat hy daer door ontwaecke / die nimmermeer slaept / en ons voorkomt/ eer wy bidden / jae eer wy hem kennen/ maer dat die traghe/slaperighe mensch door dese dinghen moet geleydt/gevoert/getrocken/verweckt en aengepoort worden/ dat hy indachtig worde/ hoe troulijck de Hemelsche Vader voor alle menschen sorght. 5. Wy leeren die onmetelijcke goetheyt/ trouw en barmhertigheydt Gods teghen alle menschen/daer-en-teghen der menschē blindtheydt/ongeloove/ traegheydt en onseggelijcke naelatigheyt / mids dien hy sulcke trouwe niet acht/ en dat bidden / soecken en aenkloppen veracht. 6. Dat Godt rechtveerdigh blijft in alle zijne wercken / en geen oorsaeck is van onse gebreken/ blintheydt en onwetenheydt/ maer wy selve / dewijl wy niet nae zijn bevel bidden/soecken en aenkloppen/aldus wreeckt haer de boosheydt en traegheydt selve. Eē yeder sondaer plaegt hem selvē/ en die onpartijdige God blijft rechtveerdig in zijn wercken. 7. Dat God noch aen tijdt noch aen plaets verbonden is / maer boven die selve verheven/en wil altijdt/ over al in den Geest en in der waerheyt aengebeden worden. Dese aenmerckingen bevrijden de menschen van veel dwalinghen/ en openen hem de ooghen te gelijck / om te kennen/ dat hem anders onbekent soude blijven. Want sulcks niet te weten/is een Christen groote schande: Maer te weten en niet te oeffenē is noch grooter

Marginalia: God weet alles wan neer wy bidden. — Godt behoeft geen lange vertellingh. — Gods ghe neyghde wille. — Psal. 121. 3. — Jer.1.5. — Syr.17. 28. — Psal. 145. 17. — Joa.4.23.

Cant.1.4. ter schande. O Godt weckt ons op/ soo waecken wy/ treckt ons naer u/ so loopen wy den rechten Wegh door Christum in't Rijcke Gods/ Amen.

Dat XXXV. Capittel.

't Gebedt is d'eygenschap en Kenteecken van een waere Christen/ dat is/ gesalfden des Heeren.

Psalm. 86. 1.

Heer neyght u ooren, en verhoort my, want ick ben ellendigh en arm.

HIER hebben wy een heerlijcke leering/ dattet bidden een Kenteecken en eygenschap van eē ware Christen is/ en dat verdruckingh 't gebedt verweckt. 1. Wie een Christen is/ die is met den Heyligen Geest gesalft en gedoopt. Wanneer nu een mensch de salvinghe en den Heylighen Geest ruymte en plaets geeft den selven niet bedroeft noch verhindert/ soo doet de Heylighen Geest niet anders in des menschen hert/ dan dat hy sonder ophoudē sucht/ en den geest des menschē tot God verheft/ en met hem van der aerden opvaert. Gelijck als krachtig subtijl water ofte Spiritus uyt een bloemken de kracht aen hem treckt/ en met hem opvaert: Alsoo is de Mensch Godts bloem/ die de Heer geplant heeft/ tot een plante inden Huyse des Heeren/ dien moet de Heyligen Geest bereyden/ en de reuck van dien met hem opvoerē. Nu eē vroom mensch versoeckt dit eens/ hy houdt hem stil voor den Heyligen Geest/ en verhindert hem niet/ 'ten sal dan niet langh dueren of hy sal in een suchtjen opstijghen/ dat hy segghen sal; Och lieve Godt/ ghy getrouwe God/ ontfermt u mijnder. Soo haest alsmen wieroock/ myrre/ en andere kruydekens in't vyer leydt/ soo rijst daer een roock op/ en geeft een lieflijcke reuck/ 'twelck sonder vyer niet geschiet: Also haest het vyer des Heyligen Geests onse herten beweeght/ en dat hy niet verhindert wert/ so haest stijghter een reuck van een suchtjen en gebedt op. Dat zijn de goude reuck-phiolen der Enghelen en haer geestelijcke wieroock daer sy mede roocken. Derhalven is een aendachtig suchten en bidden een sekere proef/ of den Geest Gods in den Mensch is. 2. Dit betuyght oock de eyghenschap van de wooningh en Tempel des Heylighen Geests. Wat kan daer anders zijn/ daer de Heylighe Geest zijn wooningh en werck-stede heeft dan bidden? Want de Heylighe Geest is een Geest der genaden en des Gebedts. Daerom is voorseker dat gebedt een gewis Kenteeckē des Heyligē Geests/ als het uyt de gront des herten komt. Van't huychelaers Gebedt spreeck ick nu niet/ daer van seydt God: Dit volck genaeckt my met hare lippen/ maer haer hert is verre van my. Een oprecht gebedt/ dat de Heylighe Geest werckt/ vloeyt uyt de grondt des herten/ uyt de diepte en afgrond des herten, gelijck als de waterrijcke ende versche Fonteynen diepe spring-aders hebben/ en hoemen de water-ader dieper soeckt/ hoe't hoogher door de water pijpen steygert. Christus is die water-rijcke Fonteyn der salighevt/ wel aen/ alle ghy die dorstigh zijt/ komt herwaerts ten water/ en drinct. Siet wat een diepe spring-ader dese Fonteyn heeft/ naemelijck/ die eeuwighe Godtheydt. En wie in hem gelooft/ gelijck de Schrift spreeckt/ seyt hy/ van diens lijf sullen stroomen des Levendighen Waters vloeyen/ dat

Marginalia: 1. Joan. 2. 27. — Rom. 8. 26. Wercking des Heyligē Geests in't herte. — Esa. 61. 3. Psa. 92. 14. — Apoc. 5. 8. — Proef des Geests in dē mensch. Zach. 12. 10. — Huychelaers ghebedt. Esa. 29. 13. — Oprecht gebedt. — Esa. 55. 1. — Joa. 7. 38.

dat is/ 't Gebedt en gaven des Heyli-
gen Geests. 3. Sulcks betuygt oock
des Heylighen Geests Ampt/ hy sal
onse Leeraer en troost zijn. Sal hy
een Leeraer en trooster zijn/ soo moet
hy spreken: Sal hy spreken/ soo moet
hy een Kerck en Tempel hebben/ daer
in hy spreeckt. Sijn kerck is des
Menschen hert. Sijn spreken is dat
suchten des hertē/ 'twelck hy werckt.
Hy heeft een verborghen en Hemel-
sche stem/ die onse hert gevoelt. Want
hy geeft getuyghenis onsen geest/ dat
wy kinderen Gods zijn / door den
welcken wy roepen; Abba/ lieve Va-
der. Sal hy troosten/ soo moet hy een
hert hebben / dat zijn troost ontfan-
ghen kan/ namelijck een gebroken en
verslagen hert. Daer een gelijckenis
genomen wert van een gebroken lidt/
arm oft been/ van een lijf dat vol wee-
dommen geslaghen is. Och hoe saft
is een kostelijcke wond-olie voor een
gebroken lidt/ die de smerten versoet.
Daer mede worden de leden weder
te ruste gebracht / als of sy soet slie-
pen: Alsoo wanneer het hert door
treurighevt verwondt is/ en door ver-
druckingh gebroken en gekneest is/
alsdan komt den Heyligen Geest zijn
troost-ampt profijtelijck gebruyc-
ken / en zijn Hemelsche Balsem daer
in gieten. Hy heelt die van gebroken
herten zijn/ en verbindt hare smerten.
Heelt ghy my Heere / soo word ick
heel/ helpt ghy my/ soo is my gehol-
pen; want ghy zijt mijn roem. 4.
Daer sien wy nu oock de nuttighept
des cruyces. De stercke behoeven den
Medecijn-meester niet / maer de
krancken. Och komt dan ghy He-
melsche Medecijn / wy behoeven u
alleene. Heer neyght u ooren/ en ver-
hoort my / want ick ben ellendigh en
arm: Te weten arm van gerech-
tigheydt. Och een mensch is soo
arm / als hem Gods barmhertig-
heydt niet bekleedt/ en die gerechtig-
heydt Christi niet bedeckt / hy moet
naeckt en bloot staen voor Godts
Rechterstoel / en voor al de Heylighe
Enghelen te schande werden. Hier
zijn alle menschen van naturen soo
arm / datter geen armer creature
zijn mach: Ghy weet niet hoe arm/
ellendigh / blindt en naeckt dat ghy
zijt. Oock ellendigh seydt den Psalm:
Dit komt uyt de armoed. Wie arm
wert / die wert oock wel ellendigh:
Wat is dat ellendigh? Antwoordt;
Die nerghens een blijvende plaets
heeft / nerghens heen weet / en van
allen menschen verlaten is / van al-
le menschelijcke hulp berooft. Och
hoe ellendigh zijn alle menschen van
naturen! Waer sullen wy heen?
Waer sullen wy blijven? Hebben wy
geen ander hope dan dit leven / soo
zijn wy d'ellendigste onder alle crea-
turen. Hier sullen wy alle onse geeste-
lijcke ellend en armoed kennen leeren.
Als dat geschiedt/ so is nu de Hemel-
sche Leeraer en Trooster daer/ en leert
u in uwe armoedt suchten nae den
Rijckdom der barmhertigheydt en
heerlijckheydt Gods/ en in uwe gee-
stelijcke ellend en pelgrimagie uwe
ooghen tot God opheffen / die inden
Hemel woont. Daer de Heer van
seydt: In mijns Vaders huys zijn
veel wooninghen: Mijn Vader en
Moeder verlaten my / maer de Heer
neemt my op. Zijt ghy nu ellendigh
in ballinghschap, soo is inden Hemel
u Vaderlandt. Zijt ghy arm/ naeckt
en bloot/ soo is Christi gerechtighept
u kleedt en rock des heyls. Daerom
houdt u kleedt vast / dat ghy niet
naeckt bevonde wert / en men u
schande siet.

Marginalia: 't Ampt des H. Geests/ is troosten. — Rom. 8. 15 16. — Psa. 51. 19 — Wanneer de Heylige Geest zijn Ampt alderbest verrechtē kan — Psal. 147. 3 — Jer. 17. 14 — Mat. 9, 12 — De nuttigheydt des cruyces. Psal. 7. 12. — Apoc. 3. 17 — 1. Cor. 15. 19. — Troost in ellend. — Ephes. 1. 14. en 3. 16 — Joa. 14. 2. — Psalm 27 10. — Apoc. 16. 15.

Dat XXXVI. Capittel.

Vande nuttigheyt/ vrucht en kracht des gebedts / en wat onse Gebedt voor een fondament moet hebben.

Hebr. 4. 16.

Daerom laet ons toegaen met vrijmoedigheydt tot den throon zijner genaden, op dat wy barmhertigheydt ontfanghen, en genade vinden op dien tijdt wanneer ons hulpe van noode sal zijn.

Psal. 119. 199.
Gods ghenade in Christo is 'teerste fondament onses gebeds
Joa. 1. 16.
Rom. 3. 25
Godts genade is alleē in Christo.
Joan. 16. 23.

VERHOORT mijn stem nae uwe genaede. Dat is het eerste fondament onses gebeds/ Godts genade. Maer die selve is in Christo onsen Heere / die is vol genade en waerheydt / en van zijne volheydt moeten wy alle ontfanghen/ daerom is hy onsen genaeden-throon/ daer henen wy 'taensicht onses Geloofs moeten keeren in onse gebedt/ gelijck als de kinderen Israels haer aensicht in 'tgebedt nae den genaden-stoel moesten keeren. Daerom beloofst ons de Heer in zijn Heylighen naem te verhooren/ ghelijck oock de Heylighe Propheten alsoo gebeden hebben. Verhoort ons

Dani. 9. 17

Heer om des Heeren wille. De heylsame nut onses gebets is dan gelijck

Psal. 119. 88.
Wt Gods ghenade komt het leven.

de Heylighe David seydt : Verquickt my door u genade / of gelijck het in zijn eygen spraeck luyd : Maect mijn levendigh. Want uyt Godts genaede komt vryelijck het leven. Sonder Godts genaede is een mensch levendigh doot. Want anders moesten wy eeuwig onder den toorn Gods blijven. Wat baet ons onse leven sonder Gods genade? Daerom seydt:

Psal. 63. 4.

David: Heer u goetheyd is beter dan het leven. Die selve levendigmakende kracht komt oock tot ons door Christum. Daerom is hy Mensch geworden / en heeft onse vleysch en bloedt aen hem genomen/ op dat wy door zijn levendigmaeckende vleysch oock levendig gemaeckt souden worden. Soodanige levens kracht ghevoelen wy in't gebedt en door't Gebedt.

D'Oorsaec der Mensch werdingh Christi.

Gelijck als alle die gene gesont wierden / die den Heere Christum aenraeckten / want daer gingh een levendighe kracht van hem uyt en heeldese alle / seydt d'Euangelist LUCAS; alsoo / wanneer onse ziel / kranck/ treurigh en bedroeft is / en wy raken den Heere Christum aen met onse gebedt en geloove/ soo gater een levens kracht van hem uyt / die ons verquickt / gelijck menigh bedroefde ziele bevindt.

Luc. 6. 19.
Hoe die levenden krachten Christi tot ons komē.

Volghens leeren wy hier. 1. Dat geen bedroefd hert kan verquickt / getrooft en verheught werden sonder dat lieve Gebedt/ gelijck wy oock inden Heere Christo selve sien in zijn heylig Lijden. Daerom is die lieve God te dancken/ dat hy ons dat lieve gebedt tot een medecijn onses treurighen herts gegeven heeft. Daerom ons ooc de Heer selve heeft leeren bidden. 2. En dewijl de Heylighe David seydt. Verhoort my nae uwe genade/ soo maeckt hy ons indachtig / dattet lieve gebet een middel is/ door't welc veel gaven der genaeden Godts tot ons komen (genadengiften) als vermeerderingh des geloofs / der liefde/ der lijdsaemheyt/ der kennisse Gods/ der aendacht/ vrede en blijdschap des herten/ de welcke alle heerlijcke gaven der genade zijn/ Hemelsche krachten en schatten / beter dan Hemel en aerde. Item/ stercke kracht en overwinningh tegen de Wereld/ den Duyvel/ en alle onse vyanden/ de welcke geestelijcke sterckte alleen in't gebedt bestaet/

Sonder 'tgebedt is geē troost.
Psal. 119. 149.
Genaden-giftē door 'tghebedt.

d'Overwinningis in't gebedt

staet/ daer door David en alle heylighen hare vyanden overwonnen hebben/ gelijck wy sien in Mose, Elia, Iosaphat ende meer anderen/ dat sy hare sterckte en victorie in't Geloove en in't gebedt gestelt hebben. 3. Ye-gelijck heeft oock het lieve gebet hoog van nooden in zijn beroep/ ampt ende staet/ om den selven recht te bedienen/ datse geluckiglijck mach uytgevoert werden/ en in summa / dat hy Godt en zijnen Heylighen Geest / troost en bystant in alle nooden aenroepe / nae dien wy op de wilde zee deses levens dagelijcks in groot perijckel sweven. Daerom seyd David voorts: 2. Mijn
Psal. 119. 150.
boosachtighe vervolghers wouden my toe/ dat is/ streden teghen my/ en zijn verre van uwe wet. Daer is nu bidden nodigh. Want wat de Satan selve niet doē kan/ daer toe gebruyckt hy zijn instrumenten/ de boosachtige luyden / die dagh en nacht daer op peynsen / hoe sy andere mogen toekomen. Voor sulcke boosachtighe luyden is niemandt seker. Daer tegen is de beste Medecijn een Lof-psalm tot Godt gesonghen. Ick wil den Heere
Psal. 18. 4.
looven en aenroepen/ so word ick van
Psal. 25. 1.
al mijn vyanden verlost. En nae u Heer verlanght my mijn Godt laet my niet te schanden worden/ dat hem mijne vyanden niet over my verblijden. Want niemant wort te schanden/ die u verbeydt: doch te schanden moeten sy werdē die loose verachters. En het is wel te mercken dat de Heylighe David seydt: Sy zijn verre van uwe wet. Daer mede begrijpt hy alle/ die andere luyden vervolghen/ Sy zijn verre van Gods Woordt/ en van de Heylighe Vreese Godts. Zijn sy alle verre van Gods Woord/ so is ooc God verre van hen. Daerom is haer
Door't gebedt ghenaeckt mē Godt.
val nae by/ haer ongeluck sal onvoorsiens komen. Maer een geloovigh/ godvruchtigh hert naeckt tot Godt door't Gebedt. 3. En overmidts wy nu daghelijcks onse herten tot Godt verheffen / en alsoo daghelijcks met hem omgaen / soo komen wy Godt immer naerder/ vergeten allengskens de aerde en de Wereldt/ en worden uyt aerdsche menschen geestelijcke en Hemelsche / gelijck Moses voortijdts/ doen hy met God 40. dagen en nach- Exod. 34. 30.
ten sprack/ over quam hem eē glants in zijn aensicht. 2. En gelijck als wy de zeden en deughden van den genen leeren / met den welcken wy steeds omgaē/ en hebben met niemant meer Heerlijcke nuttigheyt des gebets.
lusts om te gaen dan met den geenen die wy gewent zijn: Alsoo leeren wy door het dagelijcksche gestadighe gebedt de zeden en spraeck des Hemels/ en worden hoe langer hoe meer in de liefde Gods onsteken. 3. Ja dat lieve gebedt keert veel sonden af/ ende is een tegen-gift teghen de toekomende ongelucken en aenvechtingen/ gelijck de Heer seyt: Waeckt en bidt/ op dat
ghy niet in aenvechtinghe valt. En Matth. 26. 41.
wanneer ons dan wat bejeghent/ soo weten wy dattet een beschickinge des Almachtighen is/ en laten hem geerne zijn wille in ons volbrengen in alle lijdsaemheyt/ en bidden hem om versachtinghe des kruyces. 4. Heer ghy Psal. 119. 151.
zijt nae by / en u geboden zijn enckel waerheydt. Hier set David d'ander grondt en fundament onses gebedts/ namelijck/ Gods tegenwoordigheyt ende waerheyt. Gods tegenwoordigheyt troost ons in onse hooghste nooden. Vreest u niet. Ick ben met u/ Esa. 41. 10
wijckt niet / want ick ben u Godt/ Det tweede grondt onses gebets is Godts tegenwoordigheydt.
etc. Daerom konnen wy hem oock op alle plaetsen vrijelijck aenroepen. De Heer seydt wel: Wanneer ghy bidden wilt/ soo gaet in u kamerken/ en sluyt de deur nae u toe/ en bid uwē Mat. 6. 6.
Vader in't verborghen/ en u Vader/ die't in't verborghen siet / sal't u in't openbaer vergelden: doch daer mede Gen. 24. 63.

bindt hy het gebedt aen gheen sekere plaets / maer hy spreeckt alleenlijck tegen de huychelaers / die slechts tot een schijn openbaerlijck baden. Wy lesen van den Heyligen Aertschvader Isaac/dat hy ontrent dē Avond was
Luc.6.12. uytgegaen om te bidden op het veldt. Jae vanden Heere Christo selve lesen wy/dat hy alleen op een bergh gegaē is om te bidden/en de gantsche nacht over in't gebedt volherde: Alsoo konnen wy oock op alle plaetsen en t'allen tijden bidden / maer insonderheyt wanneer wy alleen zijn / en met geen
'tIs 'tbeste werck met Godt spreken. menschen sprack houden/so salt ons een spore zijn / dat wy met Godt een gesprek aenstellen/en steeds hier aen
Psal. 119. 151. gedencken wat David hier seydt: Heer ghy zijt na by. Is nu de Heer na by / soo konnen wy immers niet beters doen dan met hem spreken.
Esai.55.6. Roept hem aen/dewijl hy nae by is.
Psalm 145 18. De Heer is nae by allen die hem aenroepen. Insgelijcx sterckt oock Gods
De derde gront ōses Gebedts/ is Godts waerheyt. waerheyt onsen gebedt seer krachtelijck: Want wy weten dat God bevolen heeft: roept my aen / en dat hy
Esa.65.24 verhooring belooft heeft. Eer sy roepen/ wil ickse hooren/ en wanneer sy noch spreken/ wil ickse antwoorden. Hy heeft het oock metter daet bewesen/ Hy heeft het geboden, belooft, en bewesen. Siet op de Exempelen Mosis/Samuels/Davids/Josue/Cor-
Acto.10. nely: Wiens gebed en Aelmoessē voor God zijn gekomen/van sulcke Exempelen is de Schrift vol. En wanneer ghy dencken mocht: Ja wanneer ick Moses/Elias/David en Josua ware! Antwoordt. Het zijn evenwel Menschen geweest sulcke bewegingē
Jac.5.17. Troost int ghebedt. onderworpen als wy/gelijck IACOBUS seyt: Hoedanigh was CORNE-
Acto.10. LIUS? Een Heydē. 3. Hoedanig was MANASSE? Een groot sondaer. 4.
Psal.34.7. Godt heeft den ellendighen verhooringh belooft. Doe dese ellendige riep hoorde het de Heere. Hy keert hem Psa.120.1
tot het gebedt der verlatenen / en ver- Psal. 119. 152.
smaedt haer gebedt niet. De hope der ellendighen sal niet verlooren zijn eeuwighlijck. 4. Te voren weet ick dan noch dat ghy uwe getuygenissen eeuwiglijck gefondeert hebt. Dits een De vierde grondt onses gebeds is Godts eeuwighe Woordt. geweldige spreuck/en sterckt ons gebedt seer machtigh/ als oock onse geloove/en is de vierde onbeweeghlijcke grondt onses gebedts. Godts Woort en belofte heeft een eeuwigh fondament/ naemelijck/ Godt selve en zijn lieve Soon Jesum Christum: Op den selven is Godts Woordt en onse salighheydt gefondeert / eer des Werelts grondt geleyt is. Wat nu een eeuwigh fondament heeft / dat kan geen tijdelijck ding omstootē/daer op dat Paulus siet: Dat noch hoogte/ Rom.8.39
noch diepte / noch teghenwoordighe noch toekomende/noch Engelen noch Vorstendommen ons kan scheyden vande Liefde Godts. Is dat nu niet een groote troost / dat onse geloove en onse gebedt een eeuwig fondament/ jae een eeuwigh oorsprongh hebben? Dit sal ons verheughen soo dickwils wy daer aen gedencken / gelijck de Propheet seyd: Siet/ick legh in Sy- Esa.28.16
on een grond-steen / een kostelijcke hoeck-steen / die wel gefondeert is. Wie Gelooft / die vlucht niet. Of/ 1.Pet.2.6.
gelijck het Petrus uyt leydt: Die sal 1.Cor.3. 11.
niet te schande werden. En PAULUS: 2.Tim.2.
Daer kan geen ander fondament ge- 19.
leyt worden/dan dat geleyt is/Jesus Christus. En noch eens: 'tvaste fondament Gods staet / en heeft dese zeghel: Godt kent den zijnen. Dit fondament sullen de Poorten der Hellen niet overweldigē. Dat is onse grondvest van onse salighheyt en geloove/ de welcke vaster is dan Hemel en aerde.

Vande

Vande vruchten en krachten des Gebedts.

Want dat Gebedt is:

Een t'samen-sprekingh met Godt.
Een Hemels sleutel.
Een bloem des Paradijs.
Een vrije toegangh tot Godt.
Een huysghenoot Gods.
Een kenner der verborghentheden Gods.
Een openbaerder der verborghentheden Gods.
Een geestelijcke Maeltijdt.
Een Hemelsche lieflijckheydt.
Een hoonighseem der lippen.
Een voester der Deughden.
Een overwinster der ondeughden.
Een afbiddingh der schult.
Een Medecijn der zielen.
Een hulpe der swackheydt.
Een teghen-gift der sonden.
Een pilern des werelts.
Een versoeningh des volcks.
Een zaed des zeghens.
Een hof der geluckfaligheydt.
Een boom der geneughlijckheydt.
Geloofs vermeerderingh.
Hoops onderstuttingh.
Moeder der Liefde.
't Voetpat en reghel der gerechtigheydt.
d'Onderhouder der Volstandigheydt.
Spiegel der voorsichtigheydt.
Meesterſſe der matigheydt.
Sterckte der kuyscheydt.
Cieraet der Heyligheydt.
d'Onstekingh der Godsaligheydt.
Een licht der wetenschap.
Een kamer der Wijsheydt.
Een toeversicht des gemoedts.
Een medecijn der kleynmoedigheyt.
Een Fondament des vreeds.
Een vreucht des herten.
Een juychen des gemoedts.
Een getrouwe mede-ghesel deser pelgrimagie.
Een schildt des Christen ridders.
Een richt-snoer der ootmoedigheyt.
Een voorganger der eerbaerheydt.
Een spijse der lijdsaemheydt.
Een bewaerder der gehoorsaemheyt.
Een Fonteyn der gerustheydt.
Een naevolger der Enghelen.
Een verdrijver der Duyvelen.
Een troost der treurighen.
Een verheugingh der rechtveerdigen.
Een vrolijckheyt der Heylighen.
Een helperſſe der verdruckten.
Een verquickster der ellendighen.
Een ruste der moeden.
Een cieraet der conscientie.
Een toenemingh der genaden-giften.
Een soete reuck des Danck-offers.
Een aenporster der goedtwilligheyt.
Een versaftingh des moeyelijcken levens.
Een versoetingh des doodts.
Een voorsmaeck des eeuwighen levens.
Een verlanghen der eeuwigher saligheyt.

Dat XXXVII. Capittel.

Gront en oorſaeck dat Godt onſe gebedt voor ſeker en genadelijck verhoort.

Pſalm 86. 5.

Want ghy Heere zijt goet en genadigh, van grooter goedertierenheydt alleen die u aenroepen. Verneemt Heer mijn gebet, en merckt op de ſtemme mijns ſmekens. Inder noot roep ick u aen, ghy woudet my verhooren.

DIE Propheet Jeremias
Jerem. 3. 22. ſeydt in zijn Klaegh-lieden
De goedigheyt des Heeren
is het dat wy niet gantſch
uyt zijn / zijn barmhertigheydt heeft
noch geē eynde. Maer ſy is alle morghen
nieuw/ en uwe trouw is groot.
De Heer is mijn deel / ſpreeckt mijn
ziele/ daerom wil ick op hem hopen.
Alhier trooſt ons de Heylige Geeſt in
onſen cruyce/dat ons Gods goetheyt
en barmhertigheydt onderhoudt/anders
ſoudet haeſt met ons uyt zijn.
Gelijck Godt een verwiſſelingh des
lichts en der duyſterniſſe in't natuerlijcke
leven gemaeckt heeft: Alſo ooc
in't Geeſtelijcke leven. Daer is duyſternis
en licht/ treurigheyt en blijdPſalm. 97 11.
ſchap / ghelijck inde natuer: alſoo
moet dat licht altijdt weder op gaen
inde duyſternis/ en vreugde den vromen
herten. Want het is de goetheyt
Act. 17. 28. Godts / die alle Menſchen in't leven
en gedyen onderhoudt; want in God
leven/ ſweven en zijn wy. Godt is de
Bewijs dat Godt 't leven 't hooghſte goedt ende de Liefde ſelfs is. oorſprongh en Fonteyn des Levens/
en alles goedts / dat bewijſen zijne
wercken. Want een yegelijcke daedt
bewijſt zijn oorſaeck. Dewijl nu God
alle levendige dingē gemaeckt heeft/
ſoo moet hy ſelve dat leven zijn: en dewijl
hy alle dinghen goet gemaeckt
heeft / ſoo moet hy ſelve dat hooghſte
goet zijn. Dewijl hy alle dinghen Matt. 16. 16.
lieflijck gemaeckt heeft / ſoo moet hy
ſelve de liefde zijn. Daerom hy genoemt
wert een levendighe Godt.
(Ghy zijt Chriſtus de Sone des levendighen
Gods ſeyt PETRUS) niet
alleen van't weſen, daerom dat hy voor
hem ſelven leeft / maer van de daedt,
dat hy alle dingen levendig maeckt/ Act. 17. 25
en in't leven onderhout/ alle dinghen Pſal. 104. 29.
leven en adem geeft. Ghy hebt de
doode goden gelooft/maer den Godt/ Dan. 5. 23
die uwen adem/ en alle uwe wegen in
zijn hand heeft/hebt ghy niet ge-eert.
My den levendigen borne verlaten Jerem. 2. 13
ſy/ ende graven hen hier en daer bornen/
die geen water geven. Ick ben u
leven/ en de langheydt uwer daghen. Deu. 30. 20
De Heer is mijns levens kracht. Pſal. 27. 1.
Daer uyt volght / dat Godt aller levendighe
dinghen leven is / wercke-
lijck, dat hy het leven in allen werckt
en onderhoudt/ en het vloeyt uyt God/
als de warmte uyt de Son/ daer van
niet alleen den menſch maer alle creatueren
leven/ gelijck PAULUS ſeydt:
Ut hem/ in hem en door hem zijn alle
dinghen/ Amen. Chriſtus is alles Rom. 11. 36.
en in allen. Hoe wel nu alle creaturen Coloſ. 3. 11
uyt Godt haer leven ontfanghen/ ſoo
heeft het nochtans den menſch in een
voor treffelijcker trap, want dē menſch Driederleye trap des levens
heeft dat Edelſte levē onder alle aerdſche
creaturen van wegen de redelijcke
ziele die in hem woont. Voorts is
der Engelen leven noch edeler en in
hoogher trap/ als den menſch/ dewijl
Gods heerlijckheydt in hem licht.
Daerom ſy genaemt werden de Enghelen
zijner macht. Want ſy zijn 2. Theſſ. 1. 7.
geen ydelheydt en verandering onderworpen
/ gelijck de menſchen. Daer
na heeft Chriſtus onſe Heer dat alderedelſte
leven, dewijl hy ware God
en

1. Joa. 5. 20. en dat leven selve is. Hy is die waer-
rachtighe Godt en dat eeuwighe le-
ven. En heeft het leven inde hooghste
trap. Godt van Godt, licht vanden lich-
te, warachtigh Godt van den warachti-
ghen Godt. Gelijck nu dat leven uyt
Godt is / alsoo is alle goedtheyt en
goedt in God en uyt Godt; want hy
is dat eeuwighe goedt. Ende al wat
goedt is / en goedt heet / dat is uyt de-
se Fonteyn gevloeyt. Daerom heb-
ben alle creaturen een druppelken der
goedtheydt Gods / daer mede sy ha-
ren Schepper / betuyghen / even als
of sy met ons spraken / en de Wijn-
stock tot ons seyde: Siet mensch / die
soetigheydt heb ick van mijn Schep-
per / op dat ick u hert verblijde. En
het broodt tot ons seyde: Siet / dese
kracht om te versadigen heb ick van
mijne en uwen Schepper / etc. Dat
hooghste goedt heeft alle creaturen
met een druppelken zijner goedtheyt
besprenght / seydt Augustinus, tot dien
eynde / op dattet den mensch te goede
soude komen. Psalm 65. 12. Ghy
kroont het jaer met uwen goede / en u-
we voetstappen druppen van vette.
Wat nu inde natuer Gods goetheyt
heet (de goetheyt der nature) dat heet
by de Gods geleerden inde Schrift /
Gods genade. 't Eerste gaet het lijf
aen / 't tweede de ziele. Gelijck nu God
in dit groote Boeck der nature op
duysentderleye manieren zijn goet-
heydt geopenbaert en te kennen heeft
gegeven: Alsoo heeft hy in 't Boeck
der Heylighe Schriftuere ontallijc-
ker wijse zijn genade en liefde geo-
penbaert. 't Welck alles in Christo
Jesu vervult is. Want in Christo is
te samen gevat alle goet en liefde in
den Hemel en op der aerden / en daer
in ist al begrepen. Wat nu goet en o-
ver goet is / dat deelt hem selven geern
uyt / anders kond niet goet zijn. Want
hoe wistmen anders / of het goed wa-

Alle creaturē hebbē een merck teeckē der goetheydt Gods.

Alle goedt deelt hem selvē mede anders waer het geen goet.

re / wanneert 't hem niet te kennen
gaf? Wat soudmen van den Wijn-
stock weten / of hy goedt was / soo hy
zijne druyven niet gaf? Alsoo had nie-
mand geweten / hoe goet en genadigh
dat God was / so hy zijn goetheyt en
genaede niet geopenbaert en medege-
deelt hadt. Wie had geweten / wie
Christus was / wanneer hy zijn lief-
de niet aen ons bewesen had? Doch
waerom heeft hem God geopēbaert /
dat hy goet / genadigh en barmher-
tigh is? Daerom / op dat wy in hem
gelooven / hem boven alle dingen lief-
hebben / en hem in alle onse nooden
aenroepen souden. En door die selve Rom. 10. 14.
openbaring heeft hy onse gebedt ver-
werckt / en in 't hert willen planten.
Want hoe salmen aenroepen diemen
niet kent? Neemt oock een Exempel
van Mose. Als hy woude Gods aen- Exodi. 33. 18. 19. 20.
sicht sien / soo seydt de Heer daer op.
Mijn aensicht kan geen mensch sien
en levendigh blijven / dat is / in mijn
onbegrijpelijck wesen. Maer dit wil
ick doen. Ick wil u in een steenkloo-
ve stellen / en voor u voorby gaen. En
alle mijne goeden voor my henen lae-
ten gaen / (Noteert dit) niet een drup-
pelken van mijn goeden / of een kleyn
deelken daer van / gelijck ghy in alle
creaturen siet / maer al mijn goeden
sult ghy sien en vernemen / so sult ghy
my achter na sien / dat is / ghy sult
uyt mijn wercken my kennen leeren.
Als nu Godt in de wolcke weder Exod. 34. 6.
quam / en alle zijn goedt en heerlijck-
heyt voor by MOSE gingh / doe riep
MOSES: Heere / Heere Godt / barm-
hertigh / en genadigh / langhmoedig /
van grooter genade en trouwe. Ghy
die de misdaedt en sonde vergheeft /
en barmhertig zijt in duysent leden /
voor den welcken niemand onschul-
digh is. Siet / soo haest als Moses de
goeden Godts gewaer werdt / so riep
en badt hy alsoo: Soo heeft nu die

't Fondament van onse geloove / liefde ende Ghebedt.

Almachtighe Godt zijn goedtheydt. Genade / liefde en trouwe den menſchen geopenbaert / en even ſoo wel voor ons laten voor by gaen als voor Moſe / op dat wy oock alſoo roepen en bidden ſouden / als Moſes. Ghy ſult ſegghen / hoe is ſulcks dan geſchiedt / wanneer hem God aen my alſo openbaerde / als aen Moſe. Antwoordt / het is in Chriſto geſchiedt. In den ſelven heeft God alle zijn goeden voor ons laten voor by gaen ſienlijck. Want wy ſaghen zijn heerlijckheyt / een heerlijckheyt als des Eengeboorenen Soons Gods van den Vader vol aller genadē en waerheyt.

In Chriſto is alle goetheydt ende genade Gods ons niet alleen geopēbaert maer oock gheſchoncken. Joa. 1.14.

Wanneer wy dit nu bedencken / dat Chriſtus voor ons gedaen heeft / ſoo mogen wy wel roepen: Heere / Heere God / barmhertigh / en genadigh / langmoedigh van grooter genade en trouwe. Daer ſien wy hoe't Voor-Beeldt vervuldt is / en hoe Godt vande wolcken uyt den Hemel gekomen is / en zijn goeden voor ons in Chriſto heeft laten voor by gaen / in zijne Heylige Menſchwerdingh.

Act. 14. 11.

Als Paulus en Barnabas te Lyſtren onder de Heydenen groot wonder deden / ſoo ſeyden de luyden: De Goden zijn van den Hemel gekomen en ons menſchen gelijck ghewoorden. Dat was haer oordeel: Alſoo is alle goedt en genade Gods in Chriſto van hem tot ons op aerden gekomen tot dien eynde / op dat Godt ons tot hem lockte / onſe geloove en gebedt verweckte. Want Godt deelt ons zijn goedt en genaede mede door't Gebedt.

Hier by ſullen wy etlijcke hooftgronden mercken van dat Godt ons gebedt ſeeckerlijck verhoort: 1. Soo iſt gebedt van ſulcker aert / dattet een goedt menſch licht beweeght / ja van ſulcker aerdt / dat het oock dickwils een hart menſch beweeght / als Luc. 18. Van de weduwe en onrechtveerdige Rechter geſchreven ſtaet. Daer beweeghde de weduwe eyndelijck den harden Rechter door haer geduerigh bidden. Want dat gebedt / dewyl het uyt den geeſt komt / is een ſterckte der zielen / daer door menigh dat hert dickwils ingenomen bewogen wert. Nae dien dan Godt niet een hart Godt is / maer de hooghſte ſachtigheyt / de lieflijckſte vriendelijckheydt / de hooghſte langhmoedigheydt / de edelſte ſachtmoedigheydt / die uprighſte liefde / en in ſumma Godt is alle deught inde hooghſte trap: Soo kan't niet feylen / ja 'tis onmogelijck / dat hy niet ſoud door een hertelijck gebedt bewoghen werden. Want wanneer dat niet geſchiede / ſo waere hy niet de hoogſte Edelheydt of vriendelijckheydt / en de edelſte goedigheyt. Daerom ſo warachtigh als Godt de hooghſte goedigheyt en vriendelijckheydt is / ſoo waerachtelijck wordt hy oock door een hertelijck gebedt alderbeſt beweeght.

Een heerlijck fondament onſes gebedts.

Taulerus ſeyt: God is jae ſoo jachtigh nae ons / en haeſt ſoo ſeer na ons en doet even als woud hem zijn godlijck weſen gantſch breken / en hy te niet worden aen hem ſelven / op dat hy ons openbaere al den afgrondt zijner Godtheydt / en de volheydt zijns weſens en zijner natuere. Daer haeſt Godt toe / op dat het alſoo ons eyghen zy / gelijck het zijn eyghen is. Item: Wy zijn tot onmatighe / groote / eeuwighe dinghen geſchapen / geroepen en genood / en Godt neemt het ons ſeer qualijck af / dat wy ons aen kleynen / nietighe / verganckelijcke dinghen genoeghen laten. Want hy is bereyt ons al te geven / jae oock hem ſelven. Item: Godt wil en mach van rechter liefde wegen ons geen dingh af ſlaen noch weygheren / jae hy voorkomt ons gebedt / en gaet ons in't gemoedt / en bidt dat wy zijn vrienden zijn willen /

len/ en is duysentmael willigher ons
te geven dan wy zijn om te ontfan-
ghen/ jae bereyder te geven dan wy te
bidden. 2. Soo eyscht Gods waer-
Psa. 50.15 heydt en diere belofte. Roept my aen
Psal. 86.5. soo wil ick u verhooren. De Heer is
goedt en genaedigh en van grooter
goedtheydt allen/ die hem aenroepen.
Psal. 145. 18. De Heer is na by allen/ die hem met
ernst aenroepen. De Heer is goet/ is
dat te weynigh/ soo is hy genadigh /
ist noch te weynigh soo is hy van
grooter goedtheydt. Teghen wien?
Teghen allen / die hem aenroepen.
Hy doet wat de godvruchtighen be-
gheeren / en hoort haer schreyen / en
Esa. 65.24 helpt hen. Biddet: Latet daer by
Joa. 16.23 niet blijven: Soeckt: Latet daer by
Mat. 7.7. niet eyndighen: Klopt an. Want wie
daer bidt/ Ec. Al wat ghy bidden sult
Marc. 11. 24. in u gebedt / gelooft ghy dat ghy het
ontfanghen sult/ soo salt u gewerden.
Luc. 11.13 Dit moet Godt houden/ of hy ware
Luc. 18.7. 8. niet die geen/ die hem met zijn woort
geopenbaert heeft. En op dat Godt
ons mach verhooren/ en zijn goet ons
veel mach mede deelen / soo heeft hy
ons bevolen dick en menighmael/ jae
sonder ophouden te bidden. 3. Soo
bekrachtight dit oock dat aldervrien-
delijckste hert van Godt onsen Va-
der. Waer is een kindt ofte Soon /
Luc. 11.11 die den Vader bidt om broodt / die
hem een steen daer voor biedt? Soo
dan ghy / ghy die boos zijt / kondt
uwe kinderen goede gaven geven /
hoe veel te meer sal uwe Vader in den
Hemel den Heylighen Geest geven
den genen / die hem daerom bidden.
Is hy niet de rechte Vader boven al
dat Vader genoemt werdt in Hemel
Ephes. 3. 15. en op der aerden? Paulus noemt
hem een Vader der barmhertigheyt
2. Cor. 1.3. en een God alles troost. Soud een
mensch barmhertigh zijn / en die
gene / die een barmhertigh hert ge-
maeckt heeft / soude selfs onbarm-
hertigh zijn? Soud Godt een Va-
ders hert geschapen hebben / en soud
hy selfs geen Vaders hert hebben?
Waerom soud hem God desen naem
gegeven hebben / als hy geen gena-
digh Vaders hert hadde? Soo moet
hy nu genadighlijck verhooren / of
hy moet zijn naem van Vader ver-
liesen. Ghy zijt doch onse Vader / Esa. 63.16
van outs her is dat uwen naem.
Ick ben Israels Vader / soo is E- Jerm. 31.9
phraim mijn eerst gebooren Soon.
Is dat Moeders hert alsoo gescha- Wt het ontfermen de Vaders ende Moe ders hert leeren wy Gods Lief de kennen.
pen / dat het hem over den Soon
haers lijfs ontfermt / hoe soud hy
selfs geen ontfermend hert hebben?
Hoe soud hy hem over ons niet ont-
fermen en onse gebedt verhooren /
wanneer wy klaeghlijck roepen en Esa. 49.15
schreyen? Siet wanneer de kinde-
ren kranck zijn / en weenen / hoe
breeckt dat het Moederlijcke hert?
Even alsoo en noch veel meer Godt
den Heer / gelijck hy selver seydt:
Daerom breeckt my mijn hert te- Jer. 31.20
ghen hem / ick moet my over u ont-
fermen. 4. Bevestigt dit oock 'tvoor-
bidden onses Heeren Jesu Christi.
Hoe heeft de Heer in de daghen zijns
wandels op Aerden voor zijn Kercke
en voor alle geloovighen gebeden?
Hoe seer beveelt hyse zijnen Hemel-
schen Vader? 1. Heylighe Vader be- Joan. 17. 11.
waertse in uwen Naeme / die ghy
my gegeven hebt / op dat sy een zijn
gelijck als wy. 2. Heylightse in uwe Joan. 17. 15.20.24. 23.
waerheydt/ u woord is de waerheyt.
3. Ick bidde / dat ghyse / terwijl sy Christi gebedt voor ons is onse onderhouding/ sterckte en overwinning.
in de Werelt zijn / voor alle quaet be-
waert. 4. Ick bidde voor haer / en
voor alle/ die door haer woordt in my
gelooven sullen. 5. Vader/ ick wil /
dat waer ick ben / oock die by my
zijn/ die ghy my gegeven hebt. 6. Ick
bidde voor haer / dat die liefde/ daer
mede ghy my lief hebt / in haer zy /
en ick in haer. Niet alleen in dese We-

relt heeft hy voor ons gebeden/ maer
hy bidt noch rechte voort ter rechter-
Rom. 8. 34 handt Godts. Dewyl wy dan eenen
Heb. 5. 7. en 7. 25. en Hoogen Priester hebben Jesum den
4. 14. 15. Sone Gods/ die door de Hemelen in
gegaen is/ soo laet ons toegaen met
vrymoedigheydt tot den genaden-
stoel/ op dat wy barmhertigheydt
krijghen en genade vinden/ op die
tijt wanneer ons hulpe van noode zy.
De Geest Gods sucht in ons. 5. Bevestight dit oock dat getuyghe-
nis des Heylighen Geests/ die onsen
geest getuyghenis geeft/ dat wy kin-
Rom. 8. 16 deren Godts zijn. Het is onmogelijck
dat het getuyghenis des Heylighen
Geests in onse herten kan om niet en
Joan. 14. 23. verloren zijn. 6. Dewijl God en Chri-
Eph. 3. 17. stus by ons zijn/ ja door't Geloove
in ons woonen/ hoe soud hy dan onse
suchten niet weten? Daer is geen
Psa. 139. 4 woord op mijn tongh/ dat ghy Heer
Godt is in ons eñ wy in Godt/ hoe soud hy onse gebed dan niet verhooren. niet alles weet. 2. Ghy verstaet mijn
gedachten van verre. Ghy behoeft
niet te dencken: Godt is veel duysent
mijlen weeghs van u/ en hoort u ge-
bedt niet. Hy is in u/ en ghy in hem.
Item/ God leeft en sweeft in u/ hoe
Act. 17. 28. soud hy dan u gebedt niet hooren.
Joa. 17. 23 Psa. 38. 10 Heer/ voor u is al mijn begheeren/ en
mijn suchten is voor u niet verbor-
Psa. 19. 15 ghen. Laet u welbehaghen de reden
Zach. 12. 10. mijns mondts/ en het spreken mijns
Rom. 8. 26 herten voor u. 7. Dewijl de Heyligen
Godt werckt in ons het gebed/ hoe soud hy't niet verhooren Geest/ die waerachtigh Godt is/
onse gebedt selfs in ons werckt. De
Heylighen Geest is een Geest des ge-
bedts. Ja hy sucht in ons. Hoe soude
nu Godt niet hooren/ weten en sien/
Spr. 17. 16 18. wat hy selve doet en werckt. Daer-
om is het onmogheliijck/ datter een
suchtjen soud verloren gaen/ dat uyt
den Heyligen Geest komt en tot God
gaet. In Godt kan niets verlooren
werden. Die wercken zijn in Godt
gedaen en komen in't licht. Soo is
Joa. 3. 21. Godt geen vergetelijcke Godt/ ge-
lijck een mensch is. Gelijck Godt
alle weldaden behoud/ als een Zegel-
ringh/ en een yder geloovighe voor
hem is als een gedenck-zedel. Alsoo
vergheet hy oock 't Gebedt niet. In Mat. 3. 16
Godt kan niet komen de vergetinghe
des goedts, maer de vergetinghe onser
sonden. Godts genade is soo groot/
soo overvloedigh/ datse onse sonden
overweeght en uytdelght/ dat hyse
nimmermeer gedenckt. Maer 'tgoet Godt vergheet zijn werck in ons niet.
dat van hem voort komt/ dat kan hy
nimmermeer vergheten/ of hy most
zijn werck en hem selven vergheten.
Nu komt onse gebedt van den Heyli-
ghen Geest voort/ soude dan de Hey-
ligen Geest vergeten 'tgebedt en such-
ten/ dat hy selfs in ons gewrocht
heeft? 'Tis onmoghelijck. Hy sal zijn
eyghen werck niet vergheten/ dat
hy in ons gewrocht heeft. Godt kan
doch zijn woordt en belofte niet ver-
gheten. Jck gedencke noch wel daer
aen wat ick hem gesproken heb.
Daerom seydt David/ dat God onse Jer. 31. 20
tranen telt. Hy belooft/ dat zijn Ver- Psal. 56. 9.
bondt eeuwighlijck blijven sal. Wat Psal. 111. 9.
is nu zijn Verbond? De vergevingh
der sonden met Christi doodt beve-
stight/ met den Heyligen Geest ver-
zeghelt. Ja seght ghy: Js dat waer/
waerom verhoort my dan God niet/ Eph. 1. 13.
en geeft my mijne bede? Jck heb
oock dickwils gebeden/ geroepen en
gesucht/ en worde evenwel niet ver-
hoort. En dat sietmen veelvoudigh Aenvechtingh over de verhooringh.
voor ooghen/ dat yemand langh om
een dingh bid/ en verkrijght het even-
wel niet/ en werdt ten onsen aensien
niet verhoort. Waer blijven dan dese
Fondamenten van gewisse verhoo-
ringh? En dit is een sware aenvech-
tingh/ die dickwils menigh arm hert
krenckt en dwalende maeckt. Doch
let op dese bestandighe antwoordt.
't Gebedt wort altijdt verhoort/ en
'tis onmogheliijck/ dat het niet ver-
hoort soud werden uyt de voorver-
haelde

haelde hooftgronden / de welcke zijn waerachtigh / vast en gewis. 1. Soo seker als Godt een vriendelijck Godt is. 2. Soo seker / als Godt waerachtigh is in zijn beloften / ja de eeuwighe waerheydt selve is. 3. Soo seker / als Godt dat barmhertighe Vaders hert heeft. 4. Soo seker als CHRISTUS onse Middelaer is. 5. Soo seker als Godt en Christus in ons woonen. Daer aen sal geen geloovigh hert twijfelen. Maer dat Godt ons soo haest niet geeft / wat wy bidden en hebben willen / en dat ons derhalven dunckt / dat wy niet verhoort worden / dat komt daer uyt: 1. Dat ons God niet altijdt verhoort nae onse wille / maer nae onse saligheyt. 2. Dat Godt hem selven heeft voorbehouden / of hy ons dat geene / daer wy om bidden / aen ons lijf wil geven of aen onse ziel. Wanneer wy nu om een tijdelijck goedt bidden / en Godt de Heer bekent / dat het ons niet nut en saligh is / so geeft hy't ons niet aen ons lijf en tijdelijcke goederen / maer aende ziele en geestelijcke goederen. En so verkrijgen wy evenwel dat / dat wy bidden / te weten geestelijck aen de ziele; Ja meer dan wy bidden. Want soo veel de ziel edeler en beter is dan het lichaem / en de geestelijcke goederen dan de aerdsche / soo veel beter ist oock / wanneer ons Godt dat gene / dat wy uyterlijck en lichamelijck bidden / aende ziel en de geestelijcke goederen toeleydt. Godt vervuldt ons gebedt in't geen / daer meest aen gelegen is / namelijck aen de ziele. Daer is doch aen't lichaem het meeste niet geleghen / wanneer slechts de ziele geholpen werdt. Tot dien eynde leyt u Godt een lichamelijcke kranckheydt op / en ghy bidt dat u Godt wil gesondt maken / dat gebed is verhoort en feylt niet. Geeft hy u geen gesondtheyt des lichaems /

Gronden der verhoringhe.

Hoe Godt dat gebedt altijt verhoort.

soo geeft hy u gesontheydt der zielen / die beter is. Wilt ghy niet liever een gesonde ziele hebben dan een gesondt lichaem? Wat baet u een gesondt lichaem wanneer de ziel ongesont / dat is / ongeloovigh is en moeste de eeuwighe doodt sterven? Doch is de ziel gesondt / soo konnen wy met David seggen: Heer / wanneer ick u slechts hebbe / soo vraegh ick niet nae Hemel en aerde. Wanneer my oock lijf en ziel versmachteden. En met den krancken Job: Ick weet het dat mijn Verlosser leeft; daer mede was de ziel geholpen. Daerom acht die lieve David de Hemelsche goederen hoogher dan al het tijdelijcke. U woort is my liever dan veel stucken gouds en silvers. Ja seght ghy / Ick woude het geern beyde hebben / een gesondt lijf en een gesonde ziel / tijdelijcke en eeuwighe goederen. Ey / spreeckt Godt de Heer / laet u aen mijn genade genoegen. Paulus woude het oock geern / maer hy kreegh die selve antwoorde. In summa alle geloovigh gebedt wert verhoort en vervuldt / ist niet aen't lijf soo ist aende ziel. Voorts / soo heeft hem God dit oock voorbehouden / of hy ons gebedt vervullen wil in dit leven of in't ander. Wanneer ghy het hier nu niet verkrijght / dat ghy bidt / so denckt / het is u hier niet nut en zaligh / maer Godt spaert het voor u tot in't ander leven. Het is doch aen dit leven niet al gelegen. Wat Godt u hier niet geeft / dat sal hy u daer rijckelijck en duysentfout geven. Want gelijck het onmoghelijck is / dat God onse gebedt vergheten soude; soo ist oock onmoghelijck / dat hy't niet uyt genaden soude beloonen. Geschiedt het niet in desen leven / so salt voor seker geschieden in't eeuwige leven. Soo menigh gebedt / soo menighe gave in't eeuwighe leven / want daer sullen wy

Wat God het lichaē ontreckt dat leyt hy de ziele toe

Psal. 73. 15.

Job 19. 25.

Psal. 119. 11.

2. Cor. 12. 9.

Gods genade is beter dan alt goed der werelt.

Hier sayen wy / in't eeuwige leven maeyen wy.

Galat. 6. 9

maeyen sonder ophouden. Daer sal hy tot yder geloovighe ziele seggen: Siet daer hebt ghy u bede / die ghy tot my gedaen hebt/en daer hebt ghy 'tgeen/daerom ghy gebeden hebt/namelijck/ voor u gebedt duysentfoudighe gaven. Dat sullen wy met lydsaemheydt verwachten. Het soud een sot Ackerman zijn / wanneer hy nu eerst gesaeyt hadde/dat hy dan stracx de vrucht wilde hebbē/ging en kermde: Och ick heb gesaeyt / en myn oogen sien het niet weder. Ghy dwaes/ kondt ghy de tijdt des ooghsts niet verwachten/ dan sult ghy u zaedt en veel vruchten weder krijghen. Alsoo spreeckt oock menigh mensch: Och ick heb nu soo langh en veel gebeden. Ick sie evenwel niet/dat daer yet upt wort / Godt wil my niet verhooren.
'tEuwige leven een euwighe oogst. Ghy dwaes / ghy hebt nauwelijcks gesaeyt / ende wilt ghy alreede maeyen / kont ghy de tijt des grooten
Gal.6.8. Psal. 126. 6. oogsts/ des Eeuwighen levens/ niet verwachten? Wat den mensch hier saeyt / dat sal hy naemaels maeyen. Saeyt ghy hier veel gebeden en tranen / een edel zaedt. Ey ghy sult het daer met vreughden maeyen. Dat
Psa. 126.5 moet vervuldt worden/God heeft het gesproken. Vervult hy't nu hier niet/ soo moet het in't Eeuwige leven vervuldt worden. Also menigh mensch/ dien zijn kinderen / wijf en goede vriendē afstervē/ weent en huylt/etc. Maer och lieve vriendt / weet ghy niet/ dat dit uwe Saey-tijdt is/ ghy moet immers eerst saeyen ende planten uwe goede vrienden/ja u eygen lijf eer ghy maeyet. Wacht tot op die tijt des grooten oogst/dan sullen de maeyers de Heylighen Enghelen / uwe garven versaemelen/en inde eeuwige schueren brenghen. Die ooghst is nae by en haestet hier toe.. Daer sullen wy onse gebeden / suchten en tranen / die wy in grooten getale tot Godt gestiert hebben/rijckelijck vinden. Want daer sullen wy aen Godt alles hebben / wat wy oyt hebben konnen bidden / wenschen of begheeren. En alsoo sullen alle beloften Godts / en dese voornoemde hooftgrondē in der eeuwigheyt in Christo Jesu waerachtigh zijn en blijven/ en aen een yeghelijck geloovighe tot zijn eeuwighe blijschap en salighept t'eenemael rijckelijck vervult werden/ soo dat wy Godt daer voor eeuwigh roemen en prijsen sullen. D'opstanding onser lichamen eē schoone oogst.

Dat XXXVIII. Capittel.

Seven Hulp-middelen onses swacken Gebedts.

Rom.8.16.

Desgelijcx helpt oock den Heyligen Geest onse swackheydt; Want wy weten niet, wat wy bidden sullen alsoo't behoort: Maer de Geest selve bidt voor ons op't beste met onuytsprekelijcke suchten. En die de herten ondersoeckt, die weet, wat des Geests gevoelen is: want hy bidt voor de Heyligen na Gods wille.

Aengesien, Dattet/Och leyder! so gestelt is/ dat ons gebedt seer koudt en swack is/soo willen wy ondersoecken / wat ons Godt in zijn woordt voor hulp in onsen gebedt aenwijst/ aen de welcke wy in onse gebedt gedencken sullen. 1. D'eerste hulp is onse eenighe Middelaer en voorspraeck, 1.Joan.2.2. de Soon Godts Jesus Christus: Die is onse Woord-houder by God/ wanneer onse tongh niet soo kan en vermagh te spreken / als wy wel geern wouden en van herten wenschten.

't Middelaersampt Christe is d'eerste hulp onses Gebedts. ten. Daerom heet hy 't Woordt jae het eeuwighe woordt des Vaders/ om dat God door hem zijn raedt ons openbaert / en dat hy onse woort by God spreeckt / daerom is hy onse Middelaer. Dit is ons seer schoon voorgebeeldt in Mose/den Middelaer des Ouden Testaments / doe dat Volck vloot voor Godt by den bergh Sinai/en seyden: Spreeckt ghy met Godt voor ons. Item/ doe Moses hem ontschuldighde/ dat hy niet wel ter tale was/ als hy voor Pharao gaen soude / hy hadt een sware spraeke; Doe antwoorde hem God/ Aaron u broeder is wel bespraeckt / hy sal u mondt zijn. Alsoo hebben wy allegader een sware spraeck / wanneer wy bidden sullen / maer de Hemelsche Aaron is onse mondt. Dit leert ons oock het voorbeeldt des genadenstoels. Daerom heeft ons de Heer bevolen in zijnen naem te bidden. Daerom is hy onse Eeuwighe Hooghe Priester / die een onverganckelijck Priesterdom heeft. Voor ons bidt. Door hem hebben wy een vrymoedighe toegangh tot den Vader met aller vertrouwen. 2. D'ander hulp is Godt den Heyligen Geest. Over dat huys Juda/en over de burghers te Jerusalem wil ick uytgieten den Geest der genaden en des gebeds. Die ons de genade Gods versekert/ en ons uyt genade gegeven wert als een getuyghe onser kindschap. Hier aen bekennen wy/ dat wy van Godt zijn/dat hy ons van zijnen Geest gegeven heeft. Wy hebben niet den Geest der dienstbaerheyt ontfangen/ maer den Geest der kindschap/ door welcken wy roepen: Abba / Lieve Vader. Die selve Geest geeft onsen geest getuyghenis. Dit is door de salvinghe der Priesteren in't Oude Testament beduyt. Alsoo heeft ons Godt met den Geest Christi gesalft/ om Godt alle daghe offerhanden te offeren / de kalveren onser lippen. Desen Geest verweckt in ons het suchten: Och Heere hoort / Och Heere weest genadigh / Och Heere merckt op en doet het. 3. Soo sterckt oock onse Gebedt krachtelijck Gods belofte / Roept my aen / en etc. Hy begheert mijnder / soo wil ick hem uythelpen. Waer een Vader / etc. Hoort wat de onrechtveerdige Rechter seydt. etc. Eer sy roepen, Wil ick hooren/etc. Wie den Naem des Heeren sal aenroepen/ die sal verlost werden. Soeckt, bidt, en klopt. Godt is rijck van barmhertigheydt. 4. d'Exempelen der Heylighen/die God verhoort heeft. Siet op d'Exempelen der Heyligen Oudtvaders/soo werdt ons gebedt krachtelijck gesterckt / en heeft een groote hulp alsmen hem indachtigh maeckt de voorgaende genaedighe hulp en verlossingh des Almachtighen Godts. Hier op hebben alle Propheten haer gebedt gesondeert. Als Moses: Doe de kinderen Israels haer seer besondight hadden met dat afgodische gouden kalf/ alsoo dat Godt tot Mosen seyde: Laet my toe / dat mijn toorn over haer vergrimme ende haer verslinde. Doe hieldt Moses zijn uytverkozen de scheure op / smeeckte / en hieldt hem met stercken gebede op/ in't welcke hy Godt oock van zijn voorighe hulp vermaende / en sprack: Och Heere / waerom wil u toorn vergrimmen over u volck: dat ghy met een stercke handt uyt Egyptenlandt geleydt hebt. Waerom sullen de Egyptenaers segghen en spreken: Hy heeftse tot haren ongelucke uytgeleydt / op dat hyse doode in't geberghte / en vernieldse van den aerdbodem? Keert u van de grimmigheydt uwes toorns / en zijt genadigh over de boosheyt uwes volcks,

Marginalia (left column): Exod. 20, 19. 10. — Exod. 25. 22. — Joa. 16. 23 — Heb. 7. 24. — Rom. 8. 34 — Eph. 3. 12. — d' Heylige Geest is de tweede hulp onses gebedts. — Zac. 12. 10 — 1. Joa. 4. 13 — Rom. 8. 15 — Exod. 29. — 1. Joan. 2. 27. — Hose. 14. 3.

Marginalia (right column): Psa. 69. 32 — Dan. 9. 19 — Gods belofte is de derde hulp onses gebedts. — Psa. 50. 15 — Psa. 91. 14 — Ps. 145. 19. — Luce 11. 9. — Luce 18. 6. — Esa. 65. 24 — Joel 2. 32. — Mat. 7. 7. — Rom. 10. 12. — d'Exempelen der verhooring is de vierde hulpe. — Exod. 32, 10. — Psal. 106, 23. — Exod. 32, 11.

volcks. Doe berouwde den Heere dat
quaedt / dat hy den volcke gedreyght
hadt. David heeft dit meester stuck
wel geleert / want hy bykans in alle
Psalmen Gode zijn voorgaende ge-
naede/goetheyt en trouwe voorhoud/
Psal.25.6. als in den Psalm 25.6. Gedenckt Heer
aen uwe barmhertigheydt / en in de
Psal.77.6. Psalm 77. 6. Ick gedencke aen de ou-
de tijdt/aende voorleden jaeren. 8. Sal
dan de Heer eeuwig verstooten? Heer/
Psal.85.1. ghy zijt voormaels genaedig geweest
Godsgoetheyt duert van eeuwigheydt tot eeuwigheyt/daerom sal hy ons gebet niet verwerpen. uwen lande / en hebt de gevanghenen
Jacobs verlost. 2. Die de misdaet
voormaels vergeven hebt uwen volc-
ke/ en al hare sonden bedeckt. Die gy
voormaels als uwē toorn hebt wech-
genomen/ Troost ons / Godt onsen
Heylandt / en laet af van uwe onge-
naede over ons. Wilt ghy dan eeu-
wiglijck over ons toornen? Wilt ghy
ons dan niet weder verquicken / dat
hem u volck over u verheugen mach?
Met wat heerlijcke woorden maeckt
Esa.63.11 den Propheet/God den Heer indach-
tigh zijn voorleden genade/ ende sluyt
daer mede op den wonderbaerlijcken
schrijn der barmhertigheyt Gods:
Waer is dan nu/die zijn volck uyt de
zee leyde met t'samen den Herder zij-
ner kudde? Waer is hy die zijn Hey-
lighe Geest onder haer gaf. 12. Die
Mosen byder rechter handt leyde/
door zijn heerlijcke arm/ die de wate-
ren van malkanderen deylde voor hen
henen / op dat hy hem eenen eeuwi-
gen naem maeckte. Diese leyde door
de diepte inder woestijne/als de Peer-
den in de woestijne die niet struckelē/
als dat vee/ dat in't veldt henen gaet/
het welck den adem des Heerē drijft.
Alsoo hebt ghy oock u volck geleydt/
op dat ghy u eenen heerlijcken naem
maeckte. Soo schouwt nu vanden
Hemel / ende siet van uwe heerlijcke
wooning/waer is nu uwen yver/uwe
macht/ uwe Heerlijcke barmhertig-
heydt hout haer soo hart teghen ons/
zijt ghy niet onsen Vader? Want A-
braham weet van ons niet / Israel
kent ons niet: maer ghy Heere zijt on-
se Vader en Verlosser / van outs her
is dat uwen name. Daer in zijn dese
gronden. 1. Heer/uwe genade is eeu-
wigh/daerom salse aen my oock niet
op houden. 2. Ick ben wel een Son-
daer/maer ghy hebt oock voormaels
den sondarē genade bewesen die haer
bekeert hebben. Gedenckt niet de son-
den myner jeught. 3. Mijn sond is Psal.25.7.
voorwaer groot ey so laet uwe barm-
hertigheydt oock groot werden. 4.
Gedenckt dat ick u schepsel ben. Ge-
denckt/ dat gy my uyt leem gemaect Job.10.9.
hebt/ en ghy sult my weder tot aerde
maken. Uwen opsien bewaert mijn
adem. 5. Soo helpt onsen Gebedt die De vriendelijckheydt Godts sterckt onsen gebedt
groote vriendelijckheydt en mensch-
lievigheyt Godts/de troostelijcke be-
lofte/dat Godt d'ellendighen aensiet.
Siet aen mijn jammer en ellend / en
vergheeft my alle mijne sonden. Doe Esa. 66.2.
dese ellendighe riep / hoorde het de Psalm. 25 18.
Heere / en verloste hem uyt al zijn
vreese. Soo hebben wy belofte / dat Psal.34.7.
Godt d'ellendighen niet verlaet / ge-
gelijck wel die stoute menschen doen/
want Godt is niet Menschelijck ge-
sint/ heeft oock geen vleyschelijcke oo-
gen/dat hy soude sien als een mensch
siet en oordeelt. Anders hoe eē mensch Job.10.4.
ellendigher is / hoe haer de menschen
verder van hem vertrecken. Maer
Godt is alsoo niet gesint / maer hoe
eē mensch ellendiger is/hoe hy meer-
der by den selven wil wesen. De Heer Psa.34.19 Godt versmaet d'ellendighen niet/ maer woont by haer.
is na by den genen die eens gebroken
herts zijn/ en helpt den genen/die een
verslagen gemoedt hebben. Ghy siet
immers en beschouwt d'ellendige en
den jammer; het staet in uwen han- Psalm.10.14.
den/ de armen bevelent u: Ghy zijt
der Wesen helper. Daer vind de Heer
materie en gelegentheyt genoegh/om

zijne

zijne barmhertigheydt te bewijsen/
en op dat geen ellendighe vertsage/ so
Psa. 146.7 dat hy veel ellenden te samen. De
Heer doet recht den genen/ die gewelt
lyden; hy spijst de hongherige: de
Heer verlost de gevanghenen. Hy
maeckt de blinden siende / de Heer
helpt op die neder geslaghen zijn/ de
Heer heeft lief de rechtveerdige. De
Heer behoedt de vreemdelingen en
weesen/en behoud de weduwen. Ick
Esai. 66.2 sie aen den ellendigen/ die eens gebro-
ken geests is / en die hem vreest voor
Psal. 102. 18. mijnen woorde. Hy wendet hem tot
het gebedt der ellendigen/en versmaet
Psal. 9.19. haer gebedt niet. De hope der ellen-
Godts barmhertigheydt sterckt onsen Gebed. digen sal niet verloren zijn eeuwig-
lijck. 6. So sterckt ons gebedt krach-
tiglijck de overlegging vande onupt-
sprekelijcke groote barmhertigheydt
Gods. Hy neemt onsen gebedt beter
aen/ dan wy't hem konnen voor dra-
ghen. Hy verstaet onsen noodt beter/
dan wijse hem konnen klagen. Bid-
Genes. 18. 30.27. den wy niet recht / soo houdt hy ons
menighe dwaesheydt te goede / ge-
lijck als Abraham seyde: Och Heere/
vertoornt niet op my/ siet ick heb my
onderwondē met u te spreken. Daer-
2. Cor. 1.3. om dat Paulus seyt: Gelooft zy
Godt de Vader aller barmhertig-
heydt/ en Godt aller vertroostinghe.
Psa. 103.8 Die ons vertroost in al onse verdruc-
Door Christi tranen worden onse tranen geheylight kinge. Om deser barmhertigheydts
wille kan geen gebedt vergeefs zijn.
Godt telt onse suchten ende tranen.
Om de alderheylighste tranen Chri-
Psal. 56.9. sti: Want hy heeft ten daghe zijns
Lydens met sterck geroep zijne tra-
nen voor ons mildelijck op geoffert.
t'Genaden verbondt sterct onse gebedt. 7. So sterckt het machtigh onsen ge-
bedt / wanneer wy ons indachtigh
maecken 't Verbondt/ dat Godt met
Jer. 31.33 ons gemaeckt heeft. Dat sal het Ver-
Esa. 54.10 bondt zijn / etc. 't Verbondt mijns
vredes sal niet vervallen / spreeckt de
Esai. 55.1. Heer uwe ontfermer. Wel aen / alle
ghy die dorstig zijt/ komt herwaerts:
Want ick wil met u een eeuwigh
Verbondt maken. In dit Verbondt
is de verhooringh mede ingesloten.
Soeckt den Heere / dewijl hy te vin-
den is/ roèpt hem aen / dewijl hy na
by is / etc. Hier van hebben wy een
heerlijck Exempel in't Gebedt des
Propheten Daniels: Och lieve Heer/ Dan. 19.4
ghy groote ende verschrickelijcke
God/ ghy die het Verbond en genade
houdt den geenen/ die u liefhebben en
u geboden houden: 15. Heer / onse
Godt/ ghy die u volck uyt Egypten
geleyt hebt met een stercke handt / en
u eenen eeuwighen Name gemaeckt
(dat is de vermaning der voorleeden
hulpe) 17. Heer verhoort onse gebedt/
ende siet genadiglijck aen u Heylig-
dom/ dat verstoort is om des Heeren
wille. (Daer is de Messias en zijnen
name) 19. Och Heere/ hoort het/ och
Heere helpt/ och Heere weest genadig
(dat zijn de suchten des H. Geests)
18. Neygt uwe ooren/ mijn Godt en
hoort: Doet uwe ooghen op en siet
(dat is de belofte.) 17. Siet aen u
Heyligdom dat verstoort is. Want
om onser misdaet wille draeght Je-
rusalem versmaetheyt (dat is de be-
kentenis der sonden ende betrachting
des ellends en jammers.) 18. Want
wy leggen voor u met onse gebeden
niet op onse gerechtigheydt/ maer op
uwe groote barmhertigheyt (dat is
de bekentenis onser onvermogentheyt
en onweerdigheyt / en de betrach-
tingh der barmhertigheydt Gods.)
Ten laetsten het Verbond. 19. Want
u volck en uwe stadt is na uwen Na-
me genoemt.

Dat XXXIX. Capittel.

Een t'samen-spreking der geloovigher zielen met Godt.

Psalm 85.6.

Wilt ghy dan eeuwighlijc over ons toornen, en uwen toorn gaen laten altoos voort en voort? Wilt ghy ons dan niet weder verquicken, dat hem u volck over u verheughen moghe? Heer, bewijst ons u genade, en helpt ons.

DIT is een vriendelijcke t'samen-sprekingh der geloovigher zielen met Godt. Want met wat Vorst ofte Coning soud een mensch macht hebben alsoo te spreken? wanneer den Vorst ofte Coningh toornigh is / derf men hem oock alsoo aenspreken? Ick houde neen. Maer Godt heeft de geloovighe ziele alsoo lief / datse is als Godts Kameriere / die derf tot Godt ingaen sonder aenkloppen. So haest die komt / seydt God: Wat wilt ghy? Komt hier in / en vreest u niet. Dit is beduydt door Bathsebam. Die gingh tot David in zijn Kamer neyghde haer en bad den Coningh aen. En de Coningh swoer haer / &c. Item / door Esther / die tot den Coning Ahasuerus ingingh / en hy leyde den gulden Scepter op haer hooft. Wanneer groote personagien met haer arme onderdanen spreken / so achtmen sulcks voor een bysondere / hooghe / groote genaede / heerlijckheyt en dier luyden geluckigheydt / en streckt den selven tot een bysonder lof. Daer van leestmen dat dewijl Titus de Roomsche Keyser / soo lieftalligh was / soo hebben zijne onderdanen hem niet hoogher weten te roemen dan datse hem de liefde en wunne of vermaecke-lijckheydt des menschelijcken geslachts genoemt hebben / overmits de luyden aen hem haer lust en blijschap hadden. Maer het is veel grooter heerlijckheydt / lust en vreughde / dat God een Heer aller Heeren / en Koningh aller Koninghen / van den welcken de Psalm seydt: Dat hy de alderhooghste is / verschrickelijck / een groot Coningh / over den gantschen aerdbodem / met de arme menschē spreeckt / die niet alleen stof en asch zijn / gelijck Abraham seyde: Siet / ick heb my onderwonden met den Heer te spreken / hoe wel ick aerd en asch ben. Maer dat hy oock met die menschē / als arme sondaers / die door de sonde van hem afgescheyden zijn / een vriendelijck gesprek houdt. Want wanneer een Christelijck hert de Majesteyt en hoogheydt Godts / oock zijne en des menschelijcken geslachts nedrighe oorspronghe / ellendighe staet / en sondelijcke onweerdigheydt betracht / soo is daer geen twijfel aen / of hy sal met David Wt-roepen: Heer / wat is den mensch / dat ghy zijner gedenckt / en des menschē kint / dat ghy hem soo hoogh achtet? Nademael een yegelijck mensch bekennen moet / dat hy onweerdigh is met Godt te spreken / hoe hoogh en heyligh hy oock is. 'Twelck die vroome Abraham oock behertight heeft / doen hy voor de Sodomiten badt / en op dat Godt dese zijne bede hem niet ongenadigh af name / soo seydt hy: Och Heer vertoornt u niet / dat ick noch eenmael spreke. So dickwils nu Abraham sprack / soo dickwils antwoorde hem de Heer. Dat is een heerlijcke Spiegel der t'samen-sprekinghe Gods met de geloovige ziele. Want Abraham is de Vader aller geloovighen. Derhalven ist gantsch seker en onghetwijfelt / soo dickwils een geloovigh hert Godt aenroept / soo

Marginal notes: 3.Reg.1.15. — 'tIs de hooghste vriendelijcheyt Gods dat hy altijd met de geloovige ziele spreeckt. Psal.47.3. — Gen.18.27. — Esa.59.2. — Psalm 8.5. — Godt antwoordt de geloovige ziele altijd.

so dickwils antwoordt hem Godt de Heer door ware troost. Neemt hier van een Exempel uyt den Psalm 85: Daer spreeckt David God den Heer aldus aen: Heer/ ghy die voormaels u volck genadigh zijt geweest / ghy die de misdaedt voormaels hebt vergheven / en al uwen toorn wech genomen/troost ons/ wilt ghy ons dan niet weder verquicken? Och dat ick hooren mochte dat de Heer spreeckt / &c. Daer op heeft hy een antwoordt in zijn hert verkregen. Want hy seyt: Doch is immers zijn hulpe niet verre. Hier seyd hy: Och dat ick hooren mochte/ dat de Heer spreeckt. En in den 50. Psalm antwoort Godt: Hoort mijn Volck/ laet my spreken. In de Psalm 6.2. Spreeckt de bedroefde ziele: Och Heere/straft my niet in uwē toorne. Daer op Antwoort den Psal. 103.8. Barmhertigh en genadigh is de Heer / geduldigh en van grooter goedertierenheyt. Inde Psalm 139.7. Heer / waer sal ick heen vlieden voor uwen aenghesicht? Daer op antwoordt de Heer Matth. 11.28. Komt alle tot my/ ghy die vermoeyt en beladen zijt / ick wil u verquicken. Jer. 10.23: Ick weet dat des menschen doen niet staet in zijn gewelt / en het staet in niemandts macht / hoe hy wandele en zijnen gang richte. Daer op antwoort de Heer Psalm 32.8: Ick wil u onderwijsen / en u den wegh leeren/ dien ghy wandelen sult. Ick wil u met mijn ooghen leyden. In den Psalm 86.11. Spreeckt die geloovighe ziele: Wijst my Heer uwen wegh/dat ick wandele in uwe waerheydt. Daer op antwoordt de Heer Joa. 14.6: Ick ben de Wegh de Waerheyt en het Leven. Wilt ghy niet dwalende gaen. Ick ben de wegh: Wilt ghy niet verleydt worden: Ick ben de Waerheydt: Wilt ghy niet in de eeuwige doodt blijven: Ick ben het Leven. Inden Psalm 38. 4. Klaeght de geloovighe ziele daer is niet gesondts aen mijn lijf/voor uwen dreyghen / en daer is geen vrede in mijn gebeenten van weghen mijne sonden. Mijn wonden stincken en vloeyen van etter / om mijner dwaesheydt / wille. Daer op antwoordt Godt / Esa. 53. 5: De straffe leydt op hem / op dat wy vrede hadden/en door zijn wonden zijn wy geheelt. Jer. 17. 14. Spreeckt de geloovighe Ziele: Heelt ghy my Heere / soo wordt ick heel: Helpt my/so is my geholpen. Daer op antwoordt den Palm 103. 3. Die u alle uwe sonden vergeeft / en heelt al uwe gebreken. In Manasse klaeght de geloovighe ziele: Mijn sonden zijn groot en veel alst zant aende zee. Daer op antwoordt Godt/ Esa. 44. 22: Ick delghe uyt uwe misdaet als een wolcke/en uwe sonde als dē nevel/ en gedencke uwer sonde niet meer. Och / ick ben een groot sondaer / spreeckt de ziele. Daer op antwoort Christus Mat. 9.13. Ick ben gekomē om de sondaers te roepen tot bekeeringe/ en niet de rechtveerdigen. In de Psalm 25.7: Gedenckt niet de sonden mijner jeught/ noch mijner overtredingh: Daer op antwoordt Godt Ezech. 18.21. Wanneer hem de godloose bekeert / soo sal hy leven en niet sterven/ aller zijner sonden sal niet gedacht werden. Psa. 51.4. Wascht my wel van mijn misdaet en reynigt my van mijne sondē: Antwoort Esa. 1.18. Of u sonde schoon bloed-root is / en gelijck Rozijn-verwe/ so salse doch so wit als sneeu en wolle werden. Psalm 143.2. Heer/gaet niet in't gericht met uwen knecht/ want voor u is geen levendigh mensch rechtveerdigh. Antwoort Joa. 3.17. God heeft zijn Soon niet gesonden inde Werelt/ op dat hy de Werelt verdoemen soude / maer op dat de Werelt door hem behouden werde.

Hoe Godt de ziel antwoordt in zijn woort.

Ghebedt Manasse vers. 8.

Esa. 43. 25

werde. 18. Wie in hem gelooft / die wordt niet verdoemt / en komt niet in het Oordeel. Psal. 51. 12. Schept in my / o God / een reyn hert en geest my eenen nieuwen gewissen Geest. Antwoordt Ezech. 36. 26. Ick wil hem een nieuw hert en eenen nieuwen Geest geven. Datse in mijne geboden wandelen sullen. Psalm. 38. 7. Ick ben ellendigh / den gantschen dagh gae ick treurigh. Antwoordt Esa. 61. 1. De Heer heeft my gesonden te troosten alle treurighe. Psalm 25. 18. Siet aen mijn jammer en ellendt. Antwoordt Esai. 66. 2. Ick sie aen den ellendighen / en die eens gebroken gheests is. Psalm 56. 9. Telt mijne vlucht. Antwoord Matth. 10. 30. Alle uwe hayren op u hooft zijn getelt. Psalm 42. 3. Wanneer sal ick daer henen komen dat ick Godts aengesicht aenschouwe. Antwoort. Joan. 12. 26. Waer ick ben / sal mijn dienaer oock zijn. Psalm 13. 2. Och Heer / hoe langh verberght ghy u aensicht voor my? Hoe langh sal ick sorghen in mijner zielen / en my anghsten in mijn herte dagelijcks? Hoe langh sal hem mijn vyandt over my verheffen? Antwoordt Esai. 54. 7. Ick heb u een kleyn ooghenblick verlaten. Maer met een eeuwighe genade wil ick my over u ontfermen. Vergelijckt nu u lijden met die eeuwighe genaede. En of de belofte vertoeft / soo blijft ghy volherdigh / sy sal voor seker komen / en niet vertrecken. (Psalm 22. 12.) Weest niet verre van my / want anghst is nae by / en hier is geen helper. Antwoordt Psalm 91. 15. Ick ben by hem inder noodt: Ick wil hem daer uyt trecken / en tot eeren maecken Psalm 13. 4. Verlicht mijn ooghen / dat ick niet inden doodt ontslape. Antwoort Hose. 13. 14. Ick wilse uyt de helle verlossen / en van de doodt bevrijden. Phil. 1. 23. Ick begheer ontbonden te werden en met Christo te zijn. Antwoort Luc. 23. 43 Heden sult ghy met my in den Paradyse wesen. In summa / de gantsche Schrift is niet anders dan een t'samen-sprekinge der gelooviger ziele met Godt. En soo dickwils een geloovigh hert Godt zijn nood klaeght / of tot God't sucht / soo dickwils antwoordt hem Godt daer op door inwendighe vertroostinge / of door den troost zijns goddelijcken Woordts.

Dat XL. Capittel.

Een t'samen-sprekingh des Geloofs met de barmhertigheydt Godts.

Psalm 85. 11.

Dat goedigheydt en trouwe elkander ontmoeten, gerechtigheydt en vrede hen kussen.

GODTS goedigheydt ontmoet ons door een inwendige t'samensprekingh onses Geloofs / want de goedigheydt des Heeren omvanght ons (Psa. 32. 10) en spreeckt uyt den Propheet: Keert (Jere. 3. 12) weder tot my / so wil ick niet eeuwig met u toornen. Want ick ben barmhertigh / alleen bekent uwe misdaedt / dat ghy teghen den Heer uwen Godt gesondight hebt. 't Geloof antwoort: (Psal. 51. 1.) God zy my genaedig naer uwe goedertierenheyt / en verdelgt mijne sonden naer uwe groote barmhertigheydt. De barmhertigheydt Gods ontmoet ons. Wie tot my komt / dien (Joã. 6. 37.) sal ick niet verworpen. 't Geloof spreeckt: Och Heer helpt my dat ick (Canti. 1. 4) tot u kome / treckt my na u / so loopen wy. De barmhertigheyt Gods ontmoet ons en spreeckt: De Heer heeft (Esai. 61. 1.) my gesonden den ellendigen te prediken /

't Gheloof houdt hem vaſt aen Gods ghenade. ken/ die gebroken herten te verbindē/
te trooſten alle treurighen. 't Geloof
ſpreeckt: Trooſt my weder met uwe
hulpe/ en die vrymoedighe geeſt ont-
Pſa.51.14 houde my. De barmhertigheydt
Eſa.43.25 en 44.22. Gods ſpreeckt: Ick delgh uwe miſ-
daet uyt als een wolcke / en uwe ſon-
den als den nevel. 't Geloove ſpreeckt:
Pſa.25.18 Siet aen mijn jammer en ellende/ en
vergeeft my alle mijne ſonden. De
barmhertigheydt Godts trooſt ons
Pſal.103.13. en ſpreeckt: Gelijck een Vader hem
over de kinderen ontfermt / ſoo ont-
fermt hem de Heer over die/ die hem
Eſa.63.16 vreeſen. 't Geloof ſpreeckt: Ghy zijt
onſe Vader/ van outs her is dat uwen
name. De barmhertigheyt ſpreeckt:
Math.11.28. Komt herwaerts tot my. 't Geloof
ſpreeckt: Nae u Heer verlanght my.
Pſal.25.1. Jere.3.1. De barmhertigheydt ſpreeckt: Ghy
zijt van my afgeweken / ghy zijt van
my geloopen / en hebt met vele boe-
leerders gehoereert/ doch komt weder
tot my / ſpreeckt de Heere. 't Geloof
ſpreeckt: Ick wil wederkeeren / en
Luc.15.18 tot mijnen Vader gaen / en tot hem
ſeggen: Vader. Ick heb geſondight
teghen den Hemel en voor u / en ben
voortaen niet weerdigh dat ick u
Soon genaemt werde. Maeckt my
als een van uwe huerlingen in uwen
huyſe. De barmhertigheydt Godts
ontmoet ons/ en ſpreeckt: Deſe mijn
Soon was verloren/ en is weder ge-
vonden: Hy was doodt/ en is weder
levendig geworden. 't Geloof ſpreeckt
Pſal.13.6. Ic hope doch daer op/ dat ghy ſo ge-
nadigh zijt: mijn hert verblijdt hem/
dat ghy ſoo geern helpt. De barm-
hertigheypt ontmoet ons en ſpreeckt:
Eſa.55.1. Wel aen alle ghy die dorſtigh zijt /
komt herwaerts ten water en drinckt.
Pſal.42.2. 't Geloove ſpreeckt: Gelijck het hert
ſchreyt nae verſche water / ſo ſchreyt
mijn ziele / Godt / tot u. Mijn ziel
dorſt na Godt / nae den levendighen
Godt: Wanneer ſal ick daer heen

komen/ dat ick Gods aengeſicht aen-
ſchouwe? De barmhertichept ſpreect 't Geloof ſiet alleen Chriſtum aen.
Die u alle uwe ſonden vergheeft / en
heelt alle uwe gebreken. 't Geloove
ſpreeckt: Heer/ gaet niet in't gericht Pſa.103.3
met uwen knecht. De barmhertig- Pſa.143.2
heydt ſpreeckt: Ick ben de Wegh/ de Joa.14.6.
Waerheydt en het Leven. 't Geloove
ſpreeckt: Heer / wijſt my uwe we- Pſal.25.4.
ghen/ en leert my uwe paden. Leydt
my in uwe Waerheydt en leert my.
De barmhertigheyt Gods ſpreeckt:
Ick wil mijn volck uyt der hellen Hoſe.13.14
verloſſen/ en vande doodt bevrijden:
Doodt / ick wil u een vergift zijn;
Hel/ ic wil u een peſtilentie zijn. 't Ge-
loove ſpreeckt: Wy hebben een God/
die daer helpt/ en een Heere Heere/ die Pſal.68.21
van der doodt verloſt. De barmher-
tigheydt ſpreeckt: Ick ben de Op- Joa.11.25
ſtandingh en dat Leven: Wie in my
gelooft/ die ſal leven/ al waer hy oock
geſtorven. 't Geloove ſpreeckt: Ick
weet/ dat mijn verloſſer leeft / en hy Job 19.25
ſal my hier naemaels uyt der aer-
den opwecken. De barmhertigheydt
Gods ontmoet ons en ſpreect: Vreeſt
u niet / in mijn handen heb ick u ge- Eſa.41.10 en 49.16.
teeckent. Ghy zijt mijn; niemandt
ſal u uyt mijn hand trecken. 't Geloof Joa.10.28
antwoordt en ſpreeckt: In uwe han- Pſal.31.6.
den beveel ick mijnen Geeſt: Ghy
hebt my verloſt Heere / ghy getrou-
we Godt.

Dat XLI. Capittel.

Vande heylſame nuttigheden en heylſame krachten des Lofs Godts en der Lof-ſanghen.

Pſalm 77. 4.

Wanneer ick bedroeft ben, ſoo denck ick aen God: Wanneer mijn hert in angſt is, ſo ſpreeck ick. 7. Ick denck des nachts aen mijn ſnaren-ſpel, en ſpreke in mijner herten.

DEse spreuck is een schoone Reghel onses levens/hoe wy ons in kruys en treurighept sullen dragẽ. Want gelijck als Godts Woordt een Regel en recht-snoer onses levens zijn moet. Wanneer't ons welgaet / gelijck den
Psa. 32. 8. Psalm seydt: Ick wil u den wegh wijsen/dien ghy wandelen sult. Ick
Psal. 73. 24 wil u met mijn ooghen leyden. Ghy leydt my nae uwen raedt/ en neemt my eyndelijck met eeren aen. Ja gelijck Godts Woordt een Reghel en recht-snoer onses geloofs zijn moet. Uwe Woordt is mijns voets-lanteerne / en een licht op mijne voetpaden. Item : Onderhoudt mijnen gangh op uwe voetpaden / dat mijn treden niet slibberen : Alsoo sal oock Gods Woord een Regel zijn van ons kruys en verdruckinghe / nae luydt deses spreucks: Wanneer ick bedroeft ben/ soo denck ick aen Godt/ dat is / ick ondersoecke de oorsaeck mijnes kruyces / en van waer het my toekomt/namelijck vanden lieven God/ by den welcken ick oock raedt soecken sal in mijnen noodt. Daer leert nu / lieve Christen / in uwen cruyce u gedachten tot Godt te rechten / en niet haest dit heen en haest dat heen te vallen / &c. Wanneer mijn hert in angst is/so spreeck ick/ so bid ick / soo singh ick. Want daer door wert de treurigheydt des herten verdreven / de treurighe geest en swaermoedighept / want gelijck als 'thert lichter werd/en schijnt een sware last af te legghen/wanneermen een goedt vrient zijn noodt klaeght: Alsoo wort het hert lichter / wanneer inde angst het hert met Godt spreeckt / en een Psalm singht. Daerom sept David: Ick denck des nachts aen mijn snarenspel/ en spreecke in mijn hert / dat is / my verlanght tot dat het dagh wert / dat ick inden morghen stond mijn God loven mach/en mijn treurighept door een Lof-sang verdrijve. Onder-tusschen spreeck ick in mijn hert en bidde in't verborghen / en die Godt/ die't spreken mijns herten en geests verstaet/ende die't suchten verhoort / die troost / verquickt en verblijdt my. Doch uyt dese schoone spreuck leerẽ wy onder anderen/ wat de nuttigheydt / kracht en heylsame vrucht der Lof-sangen zijn/ ende des schoonen Lofs Gods. Want ten kan niet feylen / of Gods Lof/ wanneer het van herten geschiet/ moet groote kracht hebben. Want 1. leert dat ons de natuer. 2. Betuygt dat oock de kracht des gebedts. 3. d'Exempelen des Ouden Testaments. 4. d'Exempelen des Nieuwen Testaments. 5. d'Exempelen/dat door dẽ Lof Gods de Heylighen des Ouden en Nieuwen Testaments vol des Heyligen Geests geworden zijn. 6. Die by sondere aert en eygenschap der Psalmen. 7. Dat in bysondere nooden by den ouden de lieven Psalmen gebruyckt zijn. Wt dese gronden ist openbaer/ dat Godts Lof en de Lof-sanghen moeten sonderlinghe groote nut en kracht hebben. 't Welck nochtans niemant alsoo verstaen sal / dat de bloote woorden in haer selven sonder eenig geloof en aendacht sulke kracht toe geschreven werdt alleen om't geluyds wille : Maer dat de Lof-sanghen met geloovigher herten gesongen en gesproken sulcke bysondere kracht hebben. Daer van op dit mael een kort bericht gedaen sal werden. 1. Het eerste bewijs vande eerste nuttigheydt en heylsame kracht des Lofs Godts komt uyt de natuer. Want dat ist eynde vande gantsche creature. Siet ten eersten aen de versamelingh der Enghelen. Esa. 6. ende in Apocalypsi hier en daer. Den Psalm 148. Heeft dien Lof Gods / daer in alle crea-

Margin notes: Godts Woord is een Regel onses Ghe loofs/ levẽs ende kruyces. Psa. 119. 105. Psal. 17. 5. — Godt te loven versacht jae overwint alle verdriet. — Bewijs dat de Lof sanghen groote kracht heb ben. — Gods Lof is 't eynd aller creaturen. Esa 6. en in Apocal.

creaturen geschapen zijn / aerdigh beschrevē/ en begint eerstelijck vande Engelen: Looft den Heere alle zijne Engelen/ looft hem alle zijne heyren. Wt der Engelē werelt klimt hy af inde Hemelsche werelt: looft den Heer Son en mane/ looft hem alle lichtende sterren. Doe my de morgen-sterren alle met malkanderen loofden. Job.38.7. Daer na klimt den Psalmist tot hier beneden en komt op de zee: Looft den Heere ghy Walvisschen en alle diepten. Daer na inde lucht: vyer / haghel/ sneeuw en damp / storm-winden / ghy die zijn Woort uyt richt. Voorts komt hy op de aerde/ berghen / heuvelen/ vruchtbare bomen en alle Cederen. Daer na op de dieren/ vee/ gewormte/ en alle voghelen. Voorts op de menschen / en begint weder van boven af: Coningen/ Vorsten/ Rechters/ en volckeren op aerden. Jongelingen/ Maeghden/ ouden en jongen. Eyndelijck komt hy op de Kercke Godts; dat volck dat hem dient en alle Heyligen op aerden looft den Heere. 2. Soo betuyght het de kracht des gebedts. Want daer henen strecken alle beloften / dat geen gebedt/ geen suchten / laet staen geen tranen sullen verloren zijn. Psalm 6. ende 56. telt mijne tranen. 126. die met tranen saeyen. &c. Psal.145.18. De Heer is nae by/ &c. Daer kan oock geen welvaert op aerden mede gedeelt werden sonder gebedt. Want alle oprechte / volkomen gaven moeten van Godt gebeden werden met het gebedt moeten wy ons leven aenvanghen en salighlijck besluytē. Na dien nu Godts Lof niet anders is / dan een vreughdenrijck gebedt / daer in de Heyligen Godts de grootste / gedenck-weerdigste weldaden en wonder wercken Godts tot een gedachtenis begrepen hebben/ soo kan't niet feylen / of den Lof Godts moet een sonderlinge nut-

Lof-sanghen begrijpēde grootste wonder wercken Godts in haer ende d'overwinning over de vyandē.

tigheyt en heylsame kracht hebben. 3. Betuygent d'Exempelen des Oudē Testaments/ en de gantsche Psalter. 4. Betuygent d'Exempelen des Nieuwen Testaments/ insonderheyt die schoone Lof-sanghen Marie en Zacharie/ de welcke de Christelijcke Kercke verordineert d'een des morgens/ d'ander des avonds dagelijcks te singen/ als een morgen en avondtoffer: om daer mede te beduyden/ dat wy den dagh met Gods lof behooren aen te vangen en oock te besluyten / gelijck den Psa.92. vermaent: Dat is een kostelijck dingh/ den Heer te dancken/ en uwen Naem lof-singen/ ghy alder-hooghste/ des morgens uwe genade / en des nachts uwe waerheydt verkondigen. Waerom des morgens uwe genade? Om dat uwe genaede alle morgen nieuw is. Waerom des nachts uwe waerheyt? Om dat God des nachts onse behoeder is/ en die u behoed en slaept niet/ &c. Soo weten wy oock dat de Heer in't laetste Avondmael met zijn Discipulen den Lof-sangh gesproken hebben. En Paulus seyt Eph.5.18 werdet vol des geests/ en spreeckt onder malkanderē van Psalmen en geestelijcke lieden; singt en speelt den Heer in uwe herten. Latet Woort Gods rijckelijck onder u woonen in alle wijsheydt. Leert en vermaent u selven met Psalmen en geestelijcke lieflijcke lieden / singht en speelt den Heere in uwe herten / en al wat ghy doet/ &c. Dat Paulus hier spreeckt van lieflijcke liederen / dat siet op de woorden Davids: Het seyd den man/ lieflijck met Psalmē Israels/ dat is/ die veel lieflijcke Psalmen vanden Messia gesongen heeft. Jacobus seyt: Is yemant in lijen/ die bidde: is yemant goets moets/ die singe Psalmen. 5. Door't Lof Gods zijn de H. Heyligen in't Oude en Nieuwe Testament vol des Heyligen Geests ge-

Exod. 15. Deut.32.1 Sam.2. Esa.26.38 en 64. Jon.4. Habac.3. Psal. 141. 2. Thren.3. 23. Psa.121.4 Matt. 26 30. Col. 3. 16. 2 Sam.23 1. Jac.5.13.

geworden. 1.Sam. 10. en 19. hebben wy twee exempelen. 1. Doe Saul van Samuel tot een Koningh geſalft was / gaf hy hem een teecken: u ſal een hoop Propheten ontmoeten dan ſal de Geeſt Godts over u komen / ende ghy ſult een ander man worden. 2. Doe Saul boden ſand te Rama/
1.Sam.14 20,23. en woude David halen laten / ſoo ontmoeteden den boden Sauls verſcheydenmael de Choren der Propheten. Doe de boden Sauls dat hoorde/ Propheteerden ſy/en ten leſten Saul mede. Doen Eliſa hoorde de ſpeelman (Pſalmen) ſpeelen/ Propheteerde hy. In't Oude Teſtament zijn onderſcheyden Choren van Sangers geweeſt. Etlijcke hebben God gelooft met Baſuynen/ etlijcke met Pſalter en Harpen / etlijcke met Cymbalen/ en andere Muſijck-inſtrumenten. Daer uyt eenige meynen dat de Pſalmen in een hoogher Choor ghekomen zijn. Want ſy hebben niet alle Pſalmen op eenerley inſtrumenten geſpeelt: Maer gelijck daer treurighe en blymoedige Pſalmen geweeſt zijn / alſo hebbenſe oock ſulcken inſtrumenten gehadt. Deſe onderſcheyden Choren en inſtrumenten / op de welcke de Pſalmen onderſcheydelijck geſpeelt zijn: de wijlſe een deel vande uyterlijcke Ceremoniaelſche Godſ-dienſt geweeſt zijn / die zijn nu vergaen / en is nu onſe hert/geeſt/ ziel/ gemoed en
Onſe hert geeſt ende mond is nu Godts ſnarē ſpel. mondt / Godts Baſuyn / Pſalter / Harp/en Cymbael gewordē. Daerom dat Paulus ſeydt: Singht en ſpeelt den Heer in uwe hertē.'t Welck alſoo niet te verſtaen is / als of men
Col. 3.16. Godt ſlechts inde Gemeynte / of te huys alleen met de ſtem of met andere Muſijck-inſtrumenten loven ſoude. O neen/maer Pauli meyning is / dat het alles fijn / aendachtigh/ geeſtelijck/en uyt de grond des herten komen moet / en niet dattet ſlechts een uytterlijck gheluyd ofte groote pracht zijn ſoude. 6. Betuyght dit oock die ſchoone ordening en het onderſcheydt der Pſalmen: Want eenighe zijn Bede-pſalmen / eenige Trooſt-pſalmen/ eenighe boet-pſalmen eenighe Lof-pſalmen/ eenighe zijn Prophecyen. Wt welcke allen dat menſchelijcke hert onderſcheydelijcke nut en kracht gevoelt. 7. Soo gevent die Exempelen Moſis en Davids te kennen / dat ſy de Lofſanghen byſonderlijck in eenige byſondere nooden en gevallen hebben gebruyct. Als ten 1. tot een beſchuttinghe teghen de vyanden/ en dat zijn Schut-pſalmen/ als de 68. die Moſes gebeden heeft teghen de vyanden/ wanneer de Leghers opbraecken: Staet op o Godt / etc. En eenige meynen dat de 91. Pſalm inde groote peſt gemaeckt zy/ doe in drie daghen 70000. ſtorven. Daer is oock geen twijffel aen/ of deſen Pſalm heeft in groote Lands-ſterften meenighen Menſch verloſt. 2. Tot een overwinningh over de vyanden/ en zijn victory-pſalmen. Want als David ſes victorien verkreghen had / ſoo heeft hy den 18. Pſalm geſonghen / En hoe de Koningh Joſaphat met een Lofpſalm d'overwinning tegen de Moabiten verkreghen heeft. Dat was een wonderlijcke Slagh-orde/ daer in de Prieſters met Lof- ſanghen voor aen waren. 3. Sijnder Pſalmen geſonghen in groote noode / als wy leſen. 1. Sam.21. 13. Doe David zijn gelaet veranderde voor Achis / heeft hy den 34. Pſal. geſonghen/gelijck den tijtel betuyght. Item den 3. als hy vloodt voor Abſalon. En als de Apoſtelen met den haren in hare groote noodt den 2. Pſalm baden / ſoo beweeghde haer de aerde. Dat zijn Nood-pſalmen. 4. Sijn daer Vreugden Pſalmen/als 1.Chron. 17. Daer

't Onderſcheyd der Pſalmen gheeft onderſcheydelijcke kracht.

2.Sam. 24.15.

2.Reg.3.1

2.Sam. 21.2.51.

2.Chron. 20.6.13.

Act.4.24.

David den 105. Psalm gesonghen heeft by de Arcke des Verbondts. 84. en 63. 5. Zijn daer Treur-psalmen / als de 102. gelijck den Titel luydt. Item teghen de Faem-roovers / als den 4. 7. 52. Item teghen de kranckheydt / als den 30. Psalm. Aldus hebben wy genoegh en overgenoeghsame gronden vande heylsame kracht des schoonen Lofs Godts / daer uyt wy verstaen hebben / dat / gelijck alst eenen Christ geloovighen mensch betaemt / daghelijcks te bidden / alsoo betamet hem oock daghelijcks Godt te looven. Want voor eerst ist een vereeniginghe der menschelijcker kercken met der Engelen kercke inden Hemel / en is een rechte Enghelsche eyghenschap dagelijcks Godt te looven. Daerom wy in't Vader ons bidden: Uwen wille geschiede op der aerden / als inden Hemel. Derhalven als ghy te bed wilt gaen / en gaet eerst in u kamerken om in't verborghen te bidden / soo singht oock uwen lieven Godt een Lof-psalm mede. 2. Soo waert gantsch Christelijck / dat wy de kinderen van jonghs op gewenden / Godt door schoone Psalmen te loven nae den 8. 3. Psalm: uyt den mond der jonge kinderē hebt ghy u een Lof en macht toegericht. En terstont staet de vrucht en kracht daer by: op dat ghy verdelght den vyand en den wraeckgierighen. 3. Soo behoort het te geschieden om de genadighe bywooningh Gods. Heer / ghy zijt heyligh / ghy die woont onder dē Lof Israels. 4. So leert de bevindingh / dat Gods Lof in onse herten een sonderlinghe aendacht / geestelijcke Vreughde / levendige troost / vrede en rust in God verweckt.

Een Christen sal daghelijcks God lovē / en waerom.

Psal. 22. 4.

Dat XLII. Capittel.

Wat den mensch tot een dagelijcksche Lof Godts aenporren en drijven sal.

Psalm 106. 1. ende 118. 1.

Danckt den Heer, want hy is vriendelijck, en zijn goedertierenheydt duert eeuwighlijck.

DE H. David seydt: Ick love u des daeghs sevenmael om der rechten wille uwer gerechtigheydt / dat is / ick singh des daeghs dickwils ter eeren uwes Heylighen Naems. En hy leert ons daermede / dat geen mensch zijn leven kan aenstellen / dan wanneer hy hem des daeghs etlijcke mael in zijn kamerken besluyt / en Godt aldaer in zijn eenlijckheydt lovet / gelijck David seydt: Godt / men looft u in der stilheydt te Sion / of wanneer den mensch in zijn arbeyt is / ofte immers in de stilligheydt zijns herten / hy zy dan waer hy wil / Godt lovet. Want een ware Christen is met zijn gebedt aen geen sekere tijt en plaets gebonden / maer het staet in den geest en in der waerheydt. Nu is den geest aen geen tijdt en plaets verbonden. Daerom dat Paulus seydt: Singht en speelt den Heer in uwe herten. Dit is de rechte plaets des Lofs Gods. Maer dewijl wy van naturen luy en traegh zijn tot Godes lof / gelijck wy sulcks altemael aen ons bevinden / so heeft ons die lieve Godt in zijn woort veel remedien en middelen aengewesen / daer door wy tot Gods lof aengeporret worden. 1. Soo ist Godts ernstighe bevel / hy wilt van ons / als zijne creaturen en knechten / hebben / die hy daer toe geschapen

Psal. 119. 164.

Psal. 65. 1.

Eē mensch kan Godt altijt lovē in de stilheyt zijns hertē indē gheest.

Col. 3. 16.

heeft/ datſe hem ſoude loven/ gelijck yemand een knecht of dienaer tot een ſekere eynde aenneemt. Soo wie nu God niet dagelijcks looft/ dien heeft Godt te vergheefs geſchapen/ die is oock Godts knecht en dienaer niet. Daerom ſo wort dit bevel ſo dickwils in Gods Woort weder verhaelt: Looft den Heere/ looft hem ghy knechten des Heeren. Danckt den Heere/ ghy ſult my prijſen/ etc. Om daer mede aen te wijſen/ dattet is de voornaemſte Gods-dienſt/ datmen God daghelijcks looft : Daer in zijn de ander Godts-dienſten alle begrepen/ ja dit ſal onſe hooghſte Gods-dienſt zijn in't ander leven. Daerom ſal dit onſe hooghſte eere/ luſt en vreughde zijn/ Godt daghelijcks te looven/ gelijck David ſeyt: Wat ſoude mijns herten vreugde en geneughte zijn/ wanneer ick u met vrolijcken monde loven ſoude. En hebt uwen luſt in den Heere die ſal u geven wat u hert wenſcht. Saligh is hy die in zijn Gods-dienſt hoogh gekomen is/ dat hy zijn luſt in den Heere heeft/ dat hy hem daeghelijcx looft. Die heeft rijcken trooſt van zijnen Heyligen Tempel. Wat kan daer grooter eer voor een menſch zijn/ dat hy als een nietigh ſtof en ſondaer/ ſulcken machtighen/ ja den aldermachtigſten en hoogſten Heere dienen ſoude. Hoe verblijdt hem een menſch/ wanneer hy een groot Heer in deſe Werelt dienen mach/ veel meer hier. Dit ſal een Chriſten tot een daghelijckſche aenporringh genoegh zijn. 2. Soo ſtreckt ſulcken lof Godts ſlechts tot onſen beſten/ want Godt heeft onſen lof niet van noode/ hy wordt daer door niet minder noch meerder/ daer-en-boven is onſen lof onreyn/ wy zijn van onreyne lippen; maer het ſtreckt tot onſen beſten/ dat wy daer door veel goedts en zegens van Godt tot ons trecken. Een danckbaer hert is een vaetken, dat Godt met veel genaden en menigerleye zeghen vuldt. Jae daer door trecken wy God ſelve tot ons/ worden zijn Tempel en Heylighdom/ daer hy inwoont. Waer nu Godt is en woont/ daer moet oock alle zeghen en alle goedt zijn. Jae wy treden door den daeghelijckſchen Lof Godts in't geſelſchap van de Hemelſche ende triumpherende Kercke. Want wat doen de Enghelen en uytverkorenen Gods in den Hemel anders/ dan datſe God met on-ophoudelijcke ſtemmen loven ende prijſen? Wy bekomen daer door in deſen leven d'een victorie nae d'ander. En eyndelijck worden wy door den dagelijckſchen lof Gods in onſe herten verſekert/ dat wy by God eyndelijck eeuwigh ſullen zijn en blijven. Want hy heeft belooft : Waer ick ben/ daer ſal mijn dienaer oock weſen. Och dat Godt gave/ dat wy arme menſchen ſulcks bedachten/ en konden 'twerck ſtellen/ en ſonder ophouden in onſe herten/ ſinnen en gedachten Godt loofden/ ſoo ſoud ons hert een rechte Bede-huys zijn. 3. Sal ons tot den daghelijckſchen lof Gods aendrijven Gods vriendelijckheydt/ liefde en goedtheydt/ die Eeuwigh duert. Want deſe oorſaeck des Lofs Godts wordt ſeer dickwils in de Pſalmen verhaelt/ om aen te wijſen/ dattet rechte fondament en d'oorſaeck des waren Lofs Gods en der hertelijcker danckſegginghe is Gods vriendelijckheyt/ goetheydt en barmhertigheydt/ die eeuwigh duert. En ſulcks kan geens menſchen tongh uytſpreken/ jae geen hert begrijpen wat het zy/ dat Godt/ die ſulcken machtighen grooten Heer is/ hem teghen de menſchen/ die aerd en ſtof zijn/ jae groote ſondaers ende Gods vyan-

Dē mēſch is tot Gods lof geſchapen.

Pſal.63.6.

Pſal.37.4.

Gods lof is der zielē luſt ende vreught. Pſal.65.5.

Gods lof is onſe eer.

Eſa.6.5.

Door Gods lof komt veel zegens tot ons.

Door Gods lof komē wy inde ghemeynſchap der Engelen. Pſal.9.18. Pſal.84. Joan.12.26.

Een hoge oorſaeck om Godt te loven.

vyanden/ so vriendelijck en goedertieren bewijst/ en niet moede noch verdrietigh wert/ om ons onweerdige en ondanckbare sondaers goedt te doen/ maer eeuwighlijck en vriendelijck/ goet hert tegen de menschē behout/ tegen die/die nu ter tijt levē/en namaels in aller eeuwicheyt sullen leven. Doch alle menschen gevoelen Gods vriendelijckheydt en goedtheyt/ bysonder aen haer selvē. Siet u te recht aen/wie zijt ghy? Een groot sondaer. Maer Godt de Heer is van sulcken langmoedigen en lijdsamighen hert/ dat hy niet soo haest/ so snel/ en soo veerdigh de sonde straft/ en de misdaedt te huys soeckt/ oock niet soo schrickelijck en hard ons arme menschen straft/ als wy't wel verdienen/en hier in gaet hy alle menschen te boven. Want geen mensch heeft sulcke inwendige/ grondige/ wesentlijcke langhmoedigheyt/gedult en vriendelijckheydt/als Godt. Daerom soud geen mensch met de straf so lang beyden/of hy soude oock wel duysentmael harder straffen als Godt. Want wy moeten alle bekennen en seggen/ wanneer God straft/so isser noch altijt genade en vriendelijckheyt by/ en Gods straffen zijn noch altijt minder dan onse sonden. Daerom moet God innerlijck/grondelijck/ en wesentlijck dat hoogste goed/ trouwe en vriendelijckheyt zijn. Dit bevint een yegelijc alle dage aen hemselvē. God spreeckt in zijn woort so vriendelijck met ons/ en heeft hem so Genaden-rijck afgebeeldt/dat geen Vader noch Moeder hare weenende kinderē vriendelijcker en lieflijcker konnen toespreken: Sijt
Jer. 31.20 ghy niet mijn lieve kint en mijn dierbare Sone. Daerom breect my mijn hert/ick moet my over u ontfermen/ spreeckt de Heer onse God. Wat heeft
Jer. 32.41 hy ons voor groote liefds-wercken en vriendelijckheydt bewesen aen lijf en siele? Het sal my een lust zijn/dat ick

Alle menschē gevoelen Godts vriendelijcheydt aen haer selvē.

Oorsaeck des lofs Gods.

2. Boeck.

hem goet doe/spreeckt de Heere. Soo goedertieren en soo liefden-rijck is Godt/ dat hy hem verblijdt/ dat hy yemand vindt/ die zijn goedertierenheydt geniet. Dat is der liefden aert. Ja wanneer hy soo goedertieren niet was/wie konde dan leven? Want uyt zijn goedtheydt komt dat leven. Ja Psal. 63.4
zijn goedertierenheyt is beter dan het Psa. 32.10
leven. Die den Heer vreesen/dien sal de goedtheydt omvanghen. Ghelijck een moeder haer kint behertight/ soo behertight ons Gods goetheyt/want sy omvanght ons. Wy sien oock de vriendelijckheyt en goetheyt Godts in allen creatueren / de welcke zijn Psal. 24.1
ken-teeckenen en spieghels der goddelijcker goedtheydt. Want de aerde is vol van zijne goedtheydt. Yeghelijck bedencke/ wien Godt al dat goedt geschapen heeft/ dat de Hemel en aerde in haer begrijpt; Om zijnent wil heeft hy't niet geschapen. Want hy behoeft het niet/ hy behoeft geen geschapen creatuer. Hy is hem selven algenoeghsaem. De Son/ Mane/ sterren/ lichten hem niet/ maer ons: 't Oyer/ lucht/water/en aerden doen hem geen profijt/ maer ons. Wanneer hy onse hert met spijse en blijschap vervult/ so sien en smaken wy immers Godts Act. 14. 17.
vriendelijckheydt en goetheydt. Heeft niet een yegelijck mensch meer goederen en gaben Godts aen zijn lijf dan hy tellen kan? Hy geeft een gesond lijf en leden. Wie woude sulcks voor een Keyserdom geven? Met wat goedt kanmen dat eene Element het water betalen/ wanneer't God ons benam en in bloet veranderde/ gelijck in Egypten geschiede? of wat Vorst kan Exod. 7.20
met al zijn rijckdom 't licht des daegs Exod. 11. 22.
betalen/ wanneer God duysternis komen liet als in Egypten? Wanneer wy een oogenblick de lucht soudē ontberen/ wat holpen ons al de schatten der Werelt? Siet dat zijn de grootste

Alle creaturen zijn ghetuygen der vriendelijckheyt Gods en zijner godheydt.

Mm 2 goede-

goederen / en die verachtste. Daer voor God niemandt danckt. Als wy de vriendelijckheydt en goetheydt Godts bedencken / die hy ons in't werck der Verlossinghe en heyliginghe bewijst / daer sullen wy al ons leven langh / jae in der eeuwigheydt genoegh aen te prijsen en te loven hebben. Want het is veel grooter werck de Wereldt te verlossen / dan de Wereldt te scheppen/de menschen nieuw laten geboren werden geestelijck / als lijflijck laten geboren werden. En in summa. Wanneer wy Godts wonderbare Voorsienigheydt bedencken / soo sien wy over al Godts goedertierenheydt. En dewijl wy soo plomp zijn / dat wy dat selve niet willen mercken / en van sulcke vergetelijcke en ondanckbare herten zijn/ soo moet ons Godt by wijlen door kruys en onthoudinghe zijner goederen vermanen en te kennen geven/ van wien wy't alles hebben / op dat wy hem leeren dancken/en voor den oorsprong alles goedts erkennen / gelijck Godt klaegt in de Propheten. Moedwillig willen sy niet weten/dat ick de Heere ben/ die hun geve koorn/ most/ olie/ wolle/goud/silver. Daerom wil ickse hun ontnemen. Daerom is dat Heylige Cruys gelijck als een licht / daer by wy Godts weldaden sien/ begrijpen en kennen leeren. Want de ondanckbaerheydt is een groote blindtheydt des herten. Sy is de hooghste oneere Gods/ daer doch al de Werelt vol van de eere Godts is/soo behoort des menschen hert veel meer van de selve vol te zijn. Jae 'tis seer hooghlijck te verwonderen/en Gods vriendelijckheyt daer uyt te kennen/dat hy die selve. oock zijne vyanden en den godloosen mede deelt. Want hy laet zijn Son opgaen en schijnen over de goeden en quaden. Eyndelijck is zijn vriendelijckheydt en goetheydt oock

Ose.2.7. Daerom Godt dickwils dat tijdelijck ons onttreckt.

d'Ondanckbaerheydt is de hooghste oneere Gods.

Math. 5. 45.

daer uyt te speuren: dat of wy wel seer ondanckbaer en seer boos zijn/ dat onse hert daghelijcks de boosheyt uytslaet als een born-put / nochtans is God soo goedertieren en so vroom en vriendelijck/dat hy met zijn goetheyt onse boosheyt overwint/daerom dat den Psalm seydt: Zijn goedtheyt duert eeuwighlijck. Des menschen hert is een afgrondt der ongerechtigheydt, van alle quaet/ Jerem. 17. 9. Daer-en-tegen Godt de Heer is een afgrondt der goetheydt, van alle goed/ en laet hem door onse ondanckbaerheydt niet afkeeren van zijn goedertierenheydt. Dat is een seer groote / grondighe goedertierenheydt / een mensch vermach sulcke goedthepdt niet: 'Tis voor de menschelijcke natuere te swaer om goedt te doen / en enckel quaed daer voor te ontfangen. Doch soo gaet het Godt. Daerom moet zijn goedertierenheyt grondigh en seer groot zijn. En of wy hem al door onse boosheydt dickwils tot toorn verwecken / dat het hem laet aensien / als of hy vergeten hadt genadigh te zijn / en zijn barmhertigheyt voor toorn besloten: Soo is het doch een Vaders toorn inde welcke geen verderven is/of daer is noch altijdt genaede by. Jae zijn goetheydt is altijt grooter dan zijn toorn. Wanneer mijne kinderen mijn wet verlaten / so wil ick haer met de roede te huys soecken: Doch mijn genaede wil ick niet van hem wenden. Wanneer droeffenis voor handen is / soo denckt hy der barmhertigheydt. Hy plaeght de menschen niet van herten. Het is als teghen zijn natuer en wesentlijcke goedtheydt. Want of de Schrift wel seydt/ dat Godt toornt/ so spreecktse doch ten eersten van God menschelijcker wijse om onses kleynen verstands wille. Voorts so vertoornt God niet op de geloovighen / al ist

Jerem.6.7.

Psalm.77. 10.

Psa. 89.31

Habac.3.1 Godsgoetheydt is seer groot en onuytsprekelijck Thre.3.33 Godt toornt niet op de geloovigen / straftse ooc niet uyt toornmaer uyt liefde. Joa. 3.36. Psal.6.1.

al ist dat hyse kastijt/maer hy strafse upt liefde. Doch hy vertoornt over de onboetveerdighe/en straftse in zijnen toorn. De toorn Gods blijft op haer. Daerom bidt David: Heer/ straft my niet in uwen toorne. Als woude hy segghen/maer upt liefde/ als een Vader. Daerom so weynigh als een duystere wolck de Son kan onderdrucken en uytlesschen/ of sy breeckt noch eyndelijc door: So weynig kan oock de wolcke der verdruckinghe Gods goedtheydt en genade verdelghen en dempen: En so weynig als de zee kan uytgeput werden/ so weynig kan oock Gods genadenzee uytgeput werdē. Want zijn goetheydt duert eeuwighlijck. En dit is oock de oorsaeck/waerom hy hem so licht versoenen/ en tot vergevinghe beweghen laet/ en dat selve niet eenmael/ niet een ofte twee dagen/ maer hy heeft een altoos durende goedertierenheydt/ja sulcken natuer en wesen/ die niet dan enckel goetheydt is. Daerom kan een mensch niet soo dickwils/ niet soo vierigh suchten/ of Godt vergeeft veel dickwilder/ veel vieriger de sonden/ jae hy is veel meer geneyght ons te vergeven/ als wy zijn om hem te bidden om vergevinghe der sonden. Ist dat Godt nu zijn genade rijckelijck over ons laet heerschen/ soo dat wijse sien en aenroepen/wat sal dan daer in't eeuwige leven geschieden/ daer wy bevinden sullen/ dat zijn goethept eeuwigh is? Bewijst hy ons soo veel goets in dese werelt/ dat wy in zijne goetheydt leven/ sweven en zijn/ daer doch wy noch dit sondelijcke lichaem dragen/ wat sal daer dan geschieden/ wanneer wy nu vande sonde gantsch los en gantsch sonder sonde zijn sullen. 4. Soo is dit aller Heylighen voornaemste doen en werck geweest/ dat sy Godt gelooft hebben. Daer is bykans niet een Propheet in't Oude Testament/ of hy heeft zijn eyghen Lof-sang/ Moses Exod. 15. Deut. 32 Hanna 1. Sam. 2. Josaphat 2. Paral. 20 Esa. 12. Hiskia Esa. 38. Jerem. Thren. 3. &c. Maer insonderheydt David in vele Psalmen weet Gods lof niet genoegh saem te roemen/en bidt dat hy nimmermeer upt zijn mond magh komen. Die drie mannen inden vyerighen oven. Alsoo oock in't Nieuwe Testament Luc. 1. 46. en 68. en Paulus en Petrus in alle hare Sendbrieven. Want sy genoegh te verstaen geven/ dat sy Gods lof voor dat alderheerlijckste werck geacht hebben/dat een mensch in dit jammer dal doen kan. Willen wy nu vande gemeynschap der Heyligen niet upt gesloten zijn/ soo moeten wy ons steedts bevlijtighen Godt te loven. 5. So vermanen ons alle creaturen God te looven. Want soo spreeckt David alle creaturen aen: Looft den Heere alle zijne wercken aen alle plaetsen zijner heerschappyje. Alle werckē Gods loven harē Meester op hare wijse. God heeft zijn lof in alle creaturen met zijn vinger geschrevē/en geē creature kan ooc Godes lof verswijgen. De Hemelē vertellē de eere Gods/en de vastigheyt verkondigt zijner handē werck. Waer waert ghy doe my al de morghen-sterren loofden? Son/ Mane en Sterren loven God met haren licht/ het moet een groot Heer zijn diese gemaeckt heeft. De aerde looft Godt/ als sy groent en bloeyt. De kruyden en bloemen loven haren Schepper/en verkondighen zijn Almachtigheyt en Wijsheydt met haren reuck/ schoonheydt en verwen: de voghelen onder den Hemel met haer gesangh. De boomen loven Godt door hare vruchten. De zee door so veelderleye visschen en zee-wonderen. En in summa alle creaturen loven God/mids datse zijn bevel

Waerom Godt hem licht versoenen laet.

De proeve der goetheyt Gods zijn de eerstelinghen des eeuwigen levens

Psal. 34. 2.

Gode te loven is al ler Heyligē eyghen werck.

Psal. 103. 22.

Hoe alle creaturen God lovē. Psal. 19. 2.

Job. 38. 7. Syr. 43. 5.

Psal. 13. 4.

bevel upt richten. Alle creaturē spreken met ons door hare van Godt ingeplant krachte/en openbaren ons dē Schepper/ en vermanen ons den selven te loven. Al watmen aensiet/dat getuyght van Gods lof. Godt heeft dat groote Boec der Scheppinge vol geschreven van zijn Lof. Doch dewijl Godt geen creatuer soo groote barmhertigheydt bewijst als den mensch/so is die oock schuldig God meerder en dickwilder te loven dan alle creaturen. 6. Soo is onse en aller creaturen lof noch veel te kleyn/Godt is meerder dan aller creaturen lof/ hy is heerlijcker dan aller creaturen eere/ die sy hem geven / hy is loflijcker dan aller creaturē roem en prijs/ niemandt sal zijn lof bereycken konnen. Wanneer wy sonder ophouden Godt loven / soo ist doch evenwel te kleyn. Hy is noch grooter. Want wie kan de groote daden des Heeren upt spreken / ende alle zijn loflijcke wercken prijsen? Daerom / wanneer Godts Heylighen Godt willen loven/ soo verwonderen sy haer meer dan dat sy Gods lof souden vol prijsen. Sy hebben de wil en 't voornemen wel / maer sy konnen't niet bereycken. Hoe geweldig spreeckt de H. David daer van in vele Psalmen/ en spreeckt hem selven en zijn ziel aen/ om Godt te loven. De Heer is mijn sterckte / en mijn saligheydt; dat is mijn God/ick wil hem prijsen: Hy is mijns Vaders God ick wil hem verheffen. Hy seyt: Godt is zijn sterckte. Wanneer Gods sterckte en kracht niet by ons ware / in ons / en over ons/en wy in Gods kracht niet ingesloten waren/so vervielē wy als stof/ en verdwenen als een schaduwe/daerom seyt David: Hoe gantsch niets zijn alle menschen/die doch so seker leven. De Heer is mijn salighept/hy is mijne gerechtigheydt tegen de sonde/

Godt is meerder dan alle lof.

Psa.106.2

Wy konnē ons verwonderen over Gods wercken/ maer God niet ghenoegsaem loven.

Exod.15.2

Psal.39.6.

mijn sterckte in swackhept/mijn toevlucht in vervolginghe/mijn vreucht inde treurighept/mijn levē inde doot. Waer wilmen nu sulcken Godt vinden / by den welcken sulcken grooten heyl is/die so machtig is/dat hy Hemel en aerde draegt; die so heylig is/ dat hem alle Engelen aen bidden/ die soo schrickelijck is/dat Hemel/aerde en de Helle voor hem beven; die soo loflijck is / dat al wat hy geschapen heeft/prijs weerdigh is / van wiens eere Hemel en Aerde vol van is en al wat leeft looft zijnen Schepper die soo wonderdadigh is/ dat hy yet upt niet/licht upt duysternis/gerechtigheydt upt de sonde/en 't Leven upt de Doodt kan maecken? Wie kan dat groote werc der verlossinge upt spreken? Hy laet zijn lieve Soon een Menschen-kint werden/op dat wy Gods kinderen soudē worden. Hy laet hem de grootste smerten lijden/op dat wy die eeuwige vreugde verworven. Hy laet hem de verachtste worden/onder alle menschen kinderē/op dat wy ter eeren moghten komen. Hy laet hem voor ons stervē/op dat wy leven souden. Zijn dat niet groote wercken/ wie kanse genoegsaem prijsen? Is't niet een groot werck/dat God in ons woont/die nochtans den Hemel aller Hemelen niet kan begrijpen / dat hy onse zielen onsterflijck gemaect heeft/ ende na de doot tot hem neemt/dat hy onse lichamen upt den stof der aerden sal op wecken ten eeuwighen leven? Jae trouwen 'tis een groot werck/ dat dit sterffelijcke sal aentrecken die onsterflijckheydt. Daerom love nu mijn ziele den Heere / wie niet wil vergheefs geschapen zijn / en als een ondanckbaer Schepsel Godts onder alle creaturen gevonden werden/ wie daer wil een Christen zijn / en gedenckt nae dit leven inden Hemel te komen ondert geselschap der Hey-

Godt is eñ sal ons alles alleē zijn.

Esa.40.12 Heb.1.6.

Esa.6.3.

Door Christum wort den Vader gheeert eñ gepresen.

Beweeghlijcke oorsaken des lofs Gods.

Heyliger Enghelen / en aller uytverkorenen/en eyndelijck by Godt inde eeuwighe vreugde te leven/diens ziele love den Heere/en bidde Godt/ dat hy doch zijn lof in onse herten nimmermeer wil laten uytgeleschť werden. Maer wat wy in dese werelt niet genoegh konnen uytspreken en prijsen/ dat sal daer geschieden/ daer wy sullen volmaeckt zijn / en het stuck-
1.Cor.13. 12. werck sal op houden. Want wy sien Godt hier in een doncker Spiegel / maer daer aensicht aen aensicht. Dat verleen ons Godt.

Dat XLIII. Capittel.

God te loven is des menschen hooghste en Enghelsche heerlijckheydt.

Psalm 92. 4.

Op den thien snaren en Psalter, met spelen op der Harpen. Want, Heere, ghy laet my vrolijck singen van uwe wercken, en ick roeme de ghelschiedenissen uwer handen. Heer, hoe zijn uwe wercken soo groot, uwe gedachten zijn seer diep. Een dwaesachtigen gelooft dat niet, en eē sot acht sulcx niet.

SES Psalmen hebben den tijtel van een gulden kleynoot/ als de 16. en vande 56. tot op den 60. om daer mede te betuyghen / dat Gods lof en 'tgebedt des geloovighen herts een geestelijcke/ Hemelsche kleynoodt is. Maer dattet des Menschen grootste heerlijckheydt is Godt te loven / is daer uyt af te nemen/ datmen met aller vrymoedigheydt voor Godt derf treden/ en hem
Psal.96.9. loven. Het staet heerlijck ende cierlijck voor hem/ en gaet geweldelijck en loffelijck toe in zijn Heyligdom. Daerom is nu dat een groote heer-

lijckheydt eens Godlovenden menschs dat hy daeghelijcks voor Godt treden kan/ en Godt loven. Want oock de Heylighe Enghelen dit voor een groote heerlijckheydt achten. Ick Luc. 1.19. ben Gabriel/ die voor Godt stae. 2. Is daerom Gods lof des Menschen grootste heerlijckheydt en kleynoot / om dat wy daer door den Enghelen gelijck worden. Als de Heere Chri- Matt.22. 30. stus des Menschen toekomende heerlijckheydt wil beschrijven/ soo seyt hy: Luc.20.36 Sy sullen den Engelen Gods gelijck zijn. Nu is sulcks wel te verstaen van de Heerlijckheydt onser verklaerder lichamen/ in d'ander Wereldt / daer mede Godt de uytverkorenen vercieren en proncken sal / datse niet alleen Phil.3.21. de Engelen / maer 'tverklaerde Lic- 1.Joa.3.2. hamen Christi gelijck-formigh sullen werden. 'tEn is noch niet geopenbaert wat wy sullen zijn: Maer wy weten / wanneer hy verschijnen sal / dat wy sullen Godt gelijck zijn. Want wy sullen hem sien/gelijck hy is. Doch even wel/ gelijck niemandt Christo sal gelijck-formigh werden/ 'ten zy dat hy hem dan gelijckformig worde in dit leven/dat is / dat hy in hem geloove/in Christo leve/zijn ootmoedigheydt en sachtmoedigheyt na volghe / dat hy hier den Even-beelde des sachtmoedighen/ootmoedighen/ nedrigen/gekruysten Christi gelijckformigh werde / op dat hy oock den Even-beelde des heerlijcken / verhooghden en verklaerden Christi gelijck-formigh worde: Alsoo sal oock niemant den Engelen gelijck werden ten jonghsten dage / of hy worde dan oock den Enghelen gelijck in dese werelt. Dit kan nu niet beter geschieden/dan door een daghelijcksche aendachtigh lof Gods. Want dat is der Engelen Ampt / gelijck het beschreven staet/datse sonder ophouden God loven. Wie nu dat selve na doet / die vol-

In 'tander leven worden wy de Engelen ghelijck in de verklaring/maer hier in den lof Godts.

Esa.6. Psal. 103.

volbrengt dat ampt eens Engels/ en
wordt in't getal der Enghelen gere-
kent. Daer uyt volght/ dat Godt te
loven des menschen grootste heer-
lijckheyt en kleynood zy/ende dit kan
inwendigh in't herte met aendachti-
ghe / Heylighe gedachten sonder op-
houden geschieden. Want de rechte
Lof Gods komt voornamelijck uyt
Colos.3.16 het hert. Singt en speelt den Heer
in uwe herten. 3. Is daerom Godts
lof des menschen grootste heerlijck-
heyt en kleynood/om dat den mensch
daer door Gods instrument/ Godts
snaren-spel en harpe wordt/de welc-
Een God-lovende hert ende mondt is des Heylige Geests snarẽ-spel. Apoc.14.1
ke het alderlieflijckste geluyt en toon/
van hem geeft/door welcke de Heyli-
ghen Geest Godts lof verbreydet.
Het welck seer schoon afgebeeldt is
Daer de Euangelist gesien heeft een
groote schaer / die het Lam Gods
navolgden in witte kleederen/en haer
stem was als van vele duysent har-
pen-speelders. En dit hebbẽ in voor-
tijden in't Oude Testament die me-
nigerleye / wonderlijcke en lieflijcke
Musijck-instrumenten beduyd/de welc-
ke David in den 150.Psalm gedenckt/
de welcke niet anders beduyden dan
die menigherleye gaven des Heyligen
Geests/ daer door Gods name/lof/
eer/ kennis / wercken / weldaden/ en
Waerom Davids Musijck-instrumenten vergaẽ zijn.
wonderen verbreydt worden. Daer-
om datse oock vergaen zijn / op dat
die geestelijcke harpen en Psalters
des Lofs Godts / souden in hare
plaetse komen. En gelijck een Mu-
sijck-instrument des menschen werck-
tuygh is om daer op te speelen: Alsoo
is des menschen ziel des Heylighen
Geests instrumẽt door en in de welc-
Psalm 1.3 ke hy Godts Lof werckt. Wt den
mondt der jonghe kinderen en suyge-
linghen hebt ghy u een lof toegericht.
Hoe kan nu des menschen hert/mont
en ziel een grooter heerlijckheydt heb-
ben / dan wanneer sy des H. Geests
instrument is. Davidt seydt in zijn
laetste woorden: De Geest des Hee- 2.Sam. 23.2.
ren heeft door my gesproken / en zijn
reden is door mijnen mont geschiedt.
Wordet vol des Geests / singht en Eph.5.18.
speelt den Heer in uwe herten. 3. Soo
is Godts Lof daerom des menschen
grootste heerlijckheydt en kleynoodt/
om dat in Gods Lof de hooghste/
geestelijcke vreughde is/daer van den
Psalm 92. 5. spreeckt: De Heer laet
my vrolijck singhen van uwe werc-
ken / en ick roeme de geschiedenissen
uwer handen. Maer nu is Gods
Vreugde een heerlijck stuck des Eeu-
wighen Levens en des Rijcks Gods
in ons/'twelck is vrede en blijdschap
in den Heylighen Geest. Soo wie nu Rom.14.17.
daghelijcks de Hemelsche vreughde
des eeuwighen levens en des Para-
dijs smaken wil/die kan't dagelijcks Sap.15.3
doen door Godes lof / wanneer dat
heerlijck is / verblijdt het lijf en ziel/
gelijck sulcks die 63. en 84. Psalmen
ooghschijnlijck betuygen. Wat is
dat Paradijs anders dan enckel
Gods lof is een voorsmaeck des eeuwigen levens.
vreughde en geneugte/daermen sma-
ken en sien kan / hoe vriendelijck dat Psal.16.11
de Heer is / en wat dat eeuwighe le-
ven is / namelijck vreughde de vol-
heydt / en een lieflijck wesen tot zij-
ner rechterhandt eeuwighlijck. 4.
Soo is daerom Godts Lof des
menschen grootste heerlijckheydt en
kostelijcke kleynoodt / om datmen
in den selven de grootste wercken
Godts betracht / en de wijsheydt
Gods / ende daer door van de men
schelijcke dwaesheyt en blindtheydt
verlost wert / gelijck den Psalm seyt:
Heer / hoe zijn uwe wercken soo
groot/ en uwe gedachten so seer diep?
Een dwaesachtighe gelooft dat niet/
en een sot achtet sulcks niet. Paulus
seyd: De Geest ondersoeckt alle ding/ 1Cor.2.10
oock de diepten der Godheydt. Hoe
eẽ mensch nu meerder kennisse Gods
heeft/

heeft/ hoe hy hem meer looft / en hoe hy God meer looft/ hoe hy meer in de kennisse Gods toeneemt / so datmen geheel als in een diepte der Wijsheydt Gods geraeckt/ en geen gront vinden kan / en Godt boven alle dingh looft
De Rijckdom der kennisse Godt is in Gods lof. en vreest. Want hoe yemandt hooger in de Lof Gods/ hoe hy dieper in gedachten komt/ die in Godt versoncken werden/ niet dat yemant uyt kurieusheyt ondoorgrondelijcke dingen/ die hem te swaer zijn / ondergronden sal / maer dat Godt dickwils den rijckdom zijner wijsheyt eenen Godlovenden ende Godt-beminnenden mensch sien laet / daer over hy verstomt en kan't niet uytspreké. Want heeft den Coningh Salomon de Coninginne uyt Rijck Arabien in zijn Schat-kamer en inde openinghe zijner Wijsheydt sulcken glants en heerlijckheydt zijns rijckdoms en schats konnen toonen / datse daer over verbaest werde/ en hem prees/ seggende:
1.Reg.10.5.9. Uwe wijsheydt is grooter dan u geruchte/ saligh zijn uwe knechten/ die dagelijcks voor uwen tafel staen / en uwe wijsheydt hooren: Soo doet het Godt veel meer / die zijn liefhebbers en lovers dickwils in een oogenblick sulcken schat zijner wijsheydt toont / dat een mensch daer over verbaest werdt / ende met David uytroepen moet: Heer/ hoe zijn uwe wercken so groot/ en uwe gedachten so seer diep? De verborgentheyt des Heeren is by den genen/ die hem vreesen. Ghy laet
Psa.25.14 Psal.51.8. my weten die heymelijcke wijsheydt. Want gelijck als de Coningin uyt Arabien seyde: Saligh zijn uwe knechten/ die voor uwen tafel staen/ en daghelijcks uwe wijsheydt hooren: Alsoo zijn die wel saligh / die Godt loven/ de knechten Gods/ die voor zijnen tafel staen/ en Godts Wijsheydt in den Geest geloven en Gods Woordt hooren: Wt dese Fonteyn vloeyt dan de rechte wijsheydt/ gelijck een Outvader geschreven heeft vande diepe zee der Wijsheydt Gods. Doch seyt den Psalm: Een dwaesachtighe gelooft dat niet / en een sot acht sulcks niet. In summa/ hoe men hem meer met Godts Lof tot Godt naeckt/ en met Gods lof omgaet/ hoe God meer den schat en rijckdom zijner wijsheyt en gedachten opent/ die voor sotten en dwasen wel eeuwigh verzeghelt blijven. 5. Soo is Gods Lof daerom des menschen hooghste kleynoodt/ om dat in Gods Lof de ware overwinningh is over alle onse vyanden/ over den Duyvel en de menschen. Een heerlijck Exempel hebben wy inden Coning Josaphat/ die met een Lofsangh een groote slagh leverde sonder eenigh sweert te trecken. Sulcke Victori-psalmen zijnder vele als de 18.46.76.

Knechten die voor Godts tafel staen.

Psal.8.18. en 118.

2.Chro.20

Dat XLIV. Capittel.

Van de lijdtsaemheydt / daer door alle Cruys overwonnen en die beloofde heerlijckheydt verwacht wert.

Hebr.10.36.

Wy hebben de verdraeghsaemheydt steedts van noode, op dat wy de wille Godts doen, en de belofte krijghen.

DE ware Christelijcke lijdsaemheyt is sulcken deugt/ daer door men in allerleye verdruckingh en lijden/ die men door geen ordentelijcke middelen ontvlieden mach / hem inde genadighe wille Godts overgheeft / en die selve gewilligh aen hem volbrenghen laet / en eer alles lijd / eer hy teghen Godt morren en van hem afvallen wilde. Wat lijdsaemheydt is.

De hooft oorſake der lijdſaemheydt is Gods wil ende voorſienigheyt.

Wilde. Doch de principale oorſake van deſe deught is de genadige wille en raedt Gods / daer door wy tot kruys en lijden geordineert en voorſien zijn/gelijck Rom.8.29.ſtaet: Die hy voorſien heeft / die heeft hy oock verordineert / datſe ſullen gelijckformigh worden den Even-beelde zijns Soons. Gelijck nu die lieve God zijn lieve Soon tot kruys en lijden verordineert en voorſien heeft / om dat hy hem wil door't kruys heerlijck maken: Alſo heeft hy alle ware leden Chriſti tottet kruys verordineert; want anders konden ſy zijn geeſtelijck lichaem niet zijn. Den ſelven heeft hy haer Cruys te vooren geordineert/getelt/gemeten/ hoe veel ſy lijden ſullen. Dit alles kan nu niemandt ontvlieden/ veel minder met onlijdſaemheyt afwenden: Maer met gehoorſaemheydt en lijdſaemheyt kan men't verſachten en door Chriſtum overwinnen. 2. Dat genakende eynde des Werelts / daer de ongerechtigheydt de overhandt neemt en de liefde verkout/ daer door veel lijdens / vervolginghs/ kruys / gewelt en doodt den godſalighen ſal aengedaen werden. Alle die in Chriſto Jeſu godſaligh- (2.Tim.3.12.) lijck willen leven/ die moeten vervolgingh lijden. En de Heere Jeſus voorſeydt Joan.15. Dat de zijne om de waerheydt en gerechtigheyt moeten vervolght en aengevochten werden / en de gantſche Openbaringh Joannis betuyght / dat den Antichriſt de Kercke Chriſti tot op de laetſte toekomſt des Heeren vervolgen ſal/ daer den ſtrijt eyndelijck ophouden ſal / en de Draeck nevens de valſche Apoſtelen in de helſche vyerighe poel geworpen ſal werden. Daerom ſal niemant hem ſelven gulden droomen maecken/ en beteringh hoopen/ maer hem tot lijdſaemheydt ſchicken en bereyden. 3. Sal onſe lijdſaemheydt geſterckt werden/ door de hope der toekomender weder-oprechtingh aller dinghen en der eeuwigher ſaligheydt. Want gelijck als een Ackerman met lijdſaemheyt wacht op den oogſt/ en ſiet al zijn arbeydt niet aen/ maer hoopt dat hem al zijn arbeydt en moeyte rijckelijck met groot gewin ſal vergolden werden. Alſoo ſal een Chriſten zijn ziele met lijdſaemheydt beſitten. En voorſeker geloven/ dat die groote oogſt des lieven jongſten daghs alles wederoprechten ſal/ wat hier verloren / ja niet verloren / maer geſaept en geplant wert. Want gelijck een landtman zijn zaed daerom niet verlieſt/al iſt dat hy't in de aerde werpt / maer ſaept en plant het op hope: Alſo wat ghy hier ſaept en plant/'tzy lijf/ goedt en eer/denckt ſlechts niet/ dat ghy't verlieſen ſult / maer dat ghy't ſaepd en plant op hope des toekomenden rijcken oogſts / daer wy maeyen ſullen ſonder ophouden. Daerom ſeydt de Pſalm 126. 5. Onſe kruys en ellend by een Saeptijdt vergelijckt / als hy ſeydt: Die met tranen ſaeyen / die ſullen met vreughden maeyen. Sy gaen daer heen/ en weenen/ en dragen edel zaedt en komen en brengen hare ſchooven. 4. Sal onſe lijdſaemheyt ſtercken die toekomſt onſes Heeren JESU CHRISTI, daer al ons leed een eynde ſal nemen/ja in blijſchap verandert werden / daer Godts rechtveerdigh oordeel en gerichte gaen ſal over alle onſe vyanden/ daer een yegelijck van God prijs en eer gebeuren ſal / en die ſelve dagh is nae by. De Rechter ſtaet voor de deur / ſeydt Jacob 5.9. En Paulus: De wraeck is mijn. Wy lijden doch een korte tijd / maer daer ſal een eeuwighe vreught op volgen. Het kan immers niet veel langer duren. 5. Sal oock Godts belofte en eeuwige waerheyt onſe lijdſaemheyt sterc-

De verdruckinge der laetſter tijt zijn ons voorſeyt Daerom ſullen wy verduldigh zijn.

Jacob.5.7. De weder oprechting aller dinge ſterckt de lijdſaemheydt.

Luc.21.19

De toekomſt en het Rechters ampt Chriſti ſal lijdſaemheyt in ons wercken.

Rom.12.19.

sterckken / en onse hert bevestighen / dat het niet wanckele / gelijck Jacobus in't 5.8. spreeckt. Want gelijck men een kleyn boomken aen een staeck vast maeckt / op dat het de wind niet breeckt / of in de verbolghen zee het ancker uytwerpt / op datment schip daer aen vast houde: Also moeten wy onse wanckelmoedige herten aenden staf des Godlijcken Woordts en waerheydts binden / en dat sinckende schipken des hertens met den ancker der hope bevestighen / op dat het niet
Heb. 6.19. versincke. Hoe veel beloften hebben
Godts waerheyt sal in ons lijdsaemheyt wercken. wy / dat ons God verlossen wil? Hoe veel Exempelen der wonderbaerlijcke verlossingh sien wy voor onse oogen? Hoe veel duysent middelen heeft God daer toe? Hoe dickwils heeft Godt in groote kranckheden geholpen uyt
2.Reg.6.7 groote dierte verlost. Wt groote
2.Chro.20 34. krijghs-nooden gereddet. Godt kan beyde partijen in den krijgh tot vrede neygen. Hoe dickwils bestiert Godt den vyandt? Gelijck ons sulcks in dat lieve kindeken Jesus genoegh-
Mat.2.20 saem is voorgebeeld: Sy zijn gestorven / die't kindeken na zijn leven stonden. Godt kan oock die vervolgers en vyanden bekeeren / als Paulus Actor. 9. Hoe dickwils verhindert
1.Sam. 23.27. Godt de bloed-dorstighe aenslagen? Saul woude David geheel verslindẽ en had hem omringht / dat hy niet konde ontvlieden / maer Godt riep Saul te rugh door een bode / die hem verkondigde / dat de Philisteen warẽ in't landt gevallen. Joan. 7. gaven de Hooghe-priesters haren dienaren bevel / dat sy den Heere Jesus souden grijpen en gevangen tot haer brengẽ: Maer de Dienaers / doe sy Christum
2.Reg.6. 18. hoorden prediken / ontsetteden haer
Genes. 19. 11. geheel en konden niets doen. Somtijds verblindt Godt de vyanden en
Tripart.5 2. slaetse met blindtheyde / gelijck in de Historie Elisia / Loths en Athanasi

hy te sien is. Oock so heeft Godt soo veel legioenen der Engelen / die op de Christenen wachten / door de welcke sy dickwils wonderlijck verlost werden / gelijck Petro geschiede Hoe won- Act.5.12.
derlijc is d'Apostel Paulus dickwils Actor.23. 16.
verlost / geworden / dat de boose raedslach tegen hem is openbaer geworden? Eyndelijck verlost God de Heer den zijnen door de tijdelijcke doodt / dan heeft alle jammer een eynde. 6. En hoe hertelijck sullen de gelovigen over haere lijden verquickt werden in d'ander Werelt / so datse voor haer lijden alle de heerlijckheyt des werelts niet souden nemen? Saligh zijn de treurighe / want sy sullen vertroost werden. In de Openbaringh Joannis staet / dat Godt alle onse tranen van onse oogen sal afwasschen; doch hoe soudse Godt afwasschen / wanneer ghy noyt hertelijc geweent had? d'Eeuwige troost sal lijdsaemheyt wercken. Apo.21.4. Mat.5.4. Esai.25.8.
7. Sullen wy oock sien op d'Exem- Num. 12. 3.
pelen der Heyligen / Abels / Noach / Loths / Abrahams / Isaacs / Jacobs / Josephs / Davids / Jobs / maer insonderheyt den man Gods Mosen / van den welcken de Schrift getuygt / dat hy een seer geplaegt man geweest is boven alle menschẽ op aerden. Hoe dickwils murmureerde de gemeynte tegens hem? Jae twisteden met hem en wouden hem steenighen; daer-entegen was hy sachtmoedig / sprack het beste met haer / badt voor haer / en wenschte uyt het Boeck der levendigen gedelght te wesen anders hadde God haer verdelgt. En of Elias wel 1.Reg.18. 42.
op't uyterste vervolgt wierde / so bragt 1.Reg.22. 24.
hy nochtans den reghen weder in't gantsche land. Wordt van de valsche Propheten voor de Coningh Achab en Josaphat geslaghen en daer na gevangen geleyt / daer hy nochtens den Coningh waerschoude voor zijn schade en verderf. Esaias wordt voor zijn trouwe dienst met eẽ sage van een Exempelẽ van lijdsaemheyt.

gesaeght. Wat een geplaeght man is Jeremias geweest? Daniel most inde Leeuwen kuyl. Hoe is het Joanni den Dooper gegaen? Siet oock Sinte Paulum / wat die selve heeft geleden / en alle Heylighen Apostelen en martelaeren. Besiet de Sendt-Brief tot den Hebreen in't 11. Wanneer ghy alle dese vragen soudt/door wat weg datse in't Rijck Gods ingegaen zijn/ soo souden sy antwoorden: Door den wegh der verdruckinghen Act. 14. 22. Desen wegh heeft onse Heere Jesus Christus selfs gewandelt tot in zijn heerlijckheyt/ daer van Petrus seyt: Christus heeft voor ons geleden / en ons een Exempel achter gelaten/ dat wy zijne voetstappen souden nae volghen/die niet wederom smade als hy versmaedt worde/noch niet dreygde/ als hy leedt / maer gaf het hem over/ die recht oordeelt. De lijdsaemheydt uwes Verlossers is so groot geweest/ dat of wel de Son in zijn lijden verduystert is / en sulcken grooten ellent niet heeft moghen aensien/daer door oock de Aerde beefde / en de steenrotzen kloofden / soo heeft hy nochtans aen't kruyce tegen zijne vyanden niet gemurmureert/ ofte een eenig onverduldigh woort of gelaet aen hem laten mercken / ja hy heeft noch voor zijn vyanden gebedē/ en woude geern door zijn bloedt die gene levendigh maken / die zijn bloedt vergoten hebben. Ist dat Godt een yeghelijck Soon kastijdt/dien hy lief heeft en op neemt/so moet hy of getuchtigt zijn/ of geen kindt zijn. Daerom woude Godt oock niet/dat zijn Een-geboren Soon sonder roede soude zijn: Hoe wel hy sonder sonde was. Die nu zijn eenighe natuerlijcke Soon/die sonder sonde was/ getuchtight heeft/meynt ghy dat ghy sonder kastijdinghe sult konnen blijven/daer ghy soo veel sonden hebt / en tot een kindt verkoren

De Wegh ter heerlijckheydt.

Pet. 2. 21.

Die hooge lijdsaemheyt Christe sal in ons lijdsaemheydt wercken.

Heb. 12. 6. Waer een kindt is/ daer moet de roede zijn.

zijt? Siet doch/hoe groote lijdsaemheydt heeft Godt met onse sonden/ souden wy dan geen gedult hebben met zijn kastijdingh / daer door hy ons bekeeren wil? In summa/ wy sullen ons verblijden / als Petrus 1. Pet. 4.
seydt: Soo wy met Christo lijden/ 13.
op dat wy oock in de openbaringh zijner heerlijckheydt vreught en blijschap mogen hebben. 8. Daer uyt dan dese troost volght / die ons inde lijdsaemheydt onderhouden sal / dat het Christus met zijn lijden geheyligt en gezegent heeft/ dat het ons niet tot verderf strecken sal/ maer tot een zeghen / ten leven / ter heerlijckheydt. Gelijck als Christi lijden hem ter heerlijckheydt is geworden: Alsoo sal oock aller Christenen lijden haer in Christo ter eerlijckheyt strecken. 9. Aensiet die heerlijcke belooningh der gener/die het kruys geduldelijck hebben geleden. Of wel vele H. Martelaers met ongehoorde / gruwelijcke/ onmenschelijcke tormenten zijn omgebracht / eenighe den wilden dieren voor-geworpen/eenige in de Olie gebraden / eenighe in gesmolten loot: Soo is nochtans niemandt onder ons soo godloos en onsinnigh / die niet liever aen hare plaetse nu zijn wilde/dan aen der gener plaetse/diese vermoordt hebben. Wie woudt nu niet liever in Lazari plaets zijn dan in des Rijckemans? Lieve Christen/ wilt ghy de heerlijckheyt van soodanighe Heylighen hebben/so moet ghy oock haren wegh der verdruckinghen en der lijdsaemheyt wandelen. En dat meynt de Heer daer hy seydt: Saligh zijt ghy / als u de menschen Mat. 5. 11
versmaden/vervolghen/en alle quaed teghen u spreken om mijnent wille: Zijt vrolijck en getroost / het sal u wel beloont werdē in den Hemel. So wy met Christo lijden/soo sullen wy Rom. 8. 18
ooc met hem ter heerlijckheyt verheven

Christus heeft onse lijden gheheylight.

ven werden. Item: 'T lijden des tijts is niet weerdigh de heerlijckheydt die ons sal geopenbaert werden. 10. Sal die hertelijcke barmhertigheydt Gods onses lijdsaemheyt stercken/ dat Godt ons eyndelijck niet sal konnen vergheten/ alsoo weynigh als een moeder haer kindt vergeten kan. En dat Godt zijn hert breeckt van liefde so dat hy onser ontfermen moet. Dat hy oock getrouw is/ die ons niet boven ons vermoghen versoecken sal. En dat hy ons niet kastijdt tot onsen verderve/ maer tot onser salighcydt. Want wanneer wy getuchtigt worden/ so worden wy van den Heere getuchtigt op dat wy niet met de godloose Wereldt verdoemt worden. Want is dat kruys enckel liefde/ wat wilt ghy dan liever? Altijdt in vreugden leven/ gelijck de Rijckeman/ en daer na verdoemt worden/ of in't kruys leven en saligh worden. Dit alles verklaert ons de Send-brief tot den Hebreen in't 12. heerlijck: Laet ons loopen door lijdsaemheydt inde loop-baen/ die ons voorgeset is/ en sien op Jesum den aenvanger en voleynder des Geloofs. De welcke/ daer hy wel vreughde hadde moghen hebben/ 't kruyce verdraghen heeft/ en de schande veracht/ en is geseten ter rechterhandt des Throons Godts. Gedenckt aen dien/ die sulck een teghenspreken der sondaren tegen hem geleden heeft/ op dat ghy niet flauw en moedeloos wort: Want ghy hebt noch niet tot den bloede toe wederstaen kampende teghen de sonde. En hebt alreede vergeten de vermaninge/ die tot u spreeckt als tot de kinderen: Mijn Soon acht niet kleyn de kastijdinghe des Heeren/ noch verflauwt niet/ als ghy van hem bestraft wert. Want die de Heere lief heeft/ die kastijdt hy/ en geesselt een yghelijcke Soon/ die hy aenneemt. Soo ghy de kastijdingh verdraeght/ Godt sal u als kinderen aengaen. Want waer is een Soon dien de Vader niet kastijdt? Maer ist dat ghy sonder kastijdingh zijt/ daer van zy alle zijn deelachtigh geworden/ soo zijt ghy bastaerden/ en niet kinderen. Oock soo hebben wy onse lichamelijcke Vaders tot tuchtigers gehadt/ en hebben haer gevreest/ sullen wy dan niet veel meer den vader der geesten onderdanigh zijn/ op dat wy leven? En die hebben ons wel weynighe daghen gekastijdt na haer goedt duncken: Maer dese tot onsen profijte/ op dat wy zijn Heyligheydt souden deelachtigh werden. Doch alle kastijdingh/ als sy teghenwoordigh is/ dunckt ons geen vreughde te zijn maer droefheydt: Maer daer na salse geven een vreedsame vrucht der gerechtigheydt den geenen die daer door geoeffent zijn.

Esa. 49. 15. Godsliefde en barmhertigheyt sal is ons lijdsaemheyt wercken. Jer. 31. 20. 1. Cor. 10. 13. 1. Cor. 11. 32.

Dat XLV. Capittel.

Godts vertroostingh werckt inde verdruckingh in onse herten lijdsaemheydt.

Jacob 1. 12.

Saligh is de man, die de versoeckinghe verdraeght: Want als hy sal beproeft zijn, sal hy de Kroon des Levens ontfangen, welcke de Heer belooft heeft den genen, die hem lief hebben.

GELYCK als Godt ons des lichaems Medecijn geschapen heeft inde natuer: alsoo mede der zielen Medecijn in het woordt. Dewijl geen mensch in dit jammerdal en tranendal sonder kruys/ verdriet en teghenspoedt kan zijn; Soo doen wy wijselijck daer aen/ dat wy eenighe vaste Puncten van een ware bestandighe troost ons bekent maken en ter herten nemen/

Geē Christen sonder kruys.

die wy teghen onse aenvechtingen konnen houden/ en onse verdruckingen daer mede versachten. 1. D'eerste troost is / dat alle verdruckingen van Godt voort komen. De Heer doodt en maeckt levendig. Het komt al van Godt geluck en ongeluck. De Heer heeft het gegeven / &c. Daer valt niet een muschjen / &c. Ick die het licht make/ en scheppe de duysternis/ ick die vrede geve/ en scheppe het quaedt. Saligh is de mensch / dien Godt straft : Daerom weygert u de kastydinghe des Almachtigen niet. Want hy verwondet en verbindet: Hy slaet/ en zijn handt heelt. Daerom ist een sot werck tegen dese of die te murmureren. Hoe murmureren de luyden ? Een yeghelijck murmurere teghen zijn sonde. Godt wil bekeeringh hebben/ en geen murmureren.

1. Sam. 2. 6. Spr. 11. 14 Job. 2. 21. Mat. 10. 20. Esai. 45. 7. Job. 5. 17. Thren. 3. 39.

2. De ander troost is / dat Godt de Heer niet uyt toorn of ongenade ons dat lieve cruys toeschickt/ maer uyt vaderlijcke liefde/ op dat hy ons salig make. Want dat wy in groot geluck/ en allerleye goede dagen en wellusten de saligheyt lichtelijck verliesen konnen/ dat betuyght niet alleen de Rijckeman. Met zijn schrickelijck Exempel: maer sulcks getuygen oock onse eerste Ouders in't Paradijs / datse sulcke heerlijckheyd en wellusten niet hebben konnen verdragen/ maer door den leydigen Sathan haer van haren Schepper laten afwendigh maken / gelijck noch hedendaegs groot geluck en goede dagen dat menschelijcke hert van Godt af wenden. En of nu wel Godt de Heer/ na zijn strenghe rechtveerdigheydt den mensch hadde konnen tot die eeuwige verdoemenis veroordeelen en verstooten: So heeft hy nochtans zijnder ontfermt/ middel en wegh gevonden om den mensch tot de saligheydt te vorderen / onder de welck oock dat Heylighe Cruys is. Daerom dreef Godt de Heer de mensche uyt het Paradijs/ uyt het hof der vreugden en wellust in ellend/ dat hy in't sweet zijns aensichts zijn broodt ate/ ende door cruys en verdriet tot bekeering bewoghen wierde. Alsoo handelt hy oock met een yegelijck onder ons; Al ist dat wy hem wel op duysentderley wijse beledighen / soo is hy nochtans soo genadigh/ en beproeft alle middelen aen ons/ op dat hy ons mach bekeeren. Daerom heeft hy nae zyn alleen wijsen raedt een yegelijck Mensch zijn cruys voorsien en verordineert/ op dat hy hem in ware boetveerdigheyt ende in zijn goddelijcke vreese hielde. Wt desen grondt spreeckt nu Syrach/ en die Send-brief tot den Hebreen in't 12. en Paulus 1. Cor. 10. Wien den Heer lief heeft/ dien kastijd hy/ op dat wy niet met de godloose wereldt verdoemt worden.

Door goede daghen wort de salicheydt licht ende dickwils verspeelt. Luc. 16.

Nuttigheydt des lieven cruys.

Syr. 2. 5.

3. Soo bedenckt in u cruys uwe sonde/ of ghy het niet seer wel verdient hebt. Dit moet ghy jae selfs bekennen. Daerom so eyscht immers Gods rechtveerdigheydt / dat de sonde gestraft werde/ sal Godt anders een rechtveerdigh Godt zijn. Sal en moet nu de sonde gestraft worden / soo ist immers veel beter datse hier gestraft werde dan hier naemaels. Want dese straffe is tijdelijck en d'ander is Eeuwigh. Hier troost Godt in't cruys/ en daer is inder eeuwigheyt geen troost. Hier ontfermt hem God/ en daer is inder eeuwigheydt geen ontfermen. Gedenckt aen den Rijckeman/ hoe hy riep: ontfermt u mijnder. Daerom/ is dat oock geen troost midden in't cruys / dat God die eeuwige straffe van u genomen/ en in een kleyne tijdelijcke roede verandert heeft? 4. Soo bedenckt in u cruys wat Christus uwe Heere en Saligmaker voor u geleden heeft/ of hy niet de grootste armoed om uwent wille

t'Cruys is een teecken der barmhartigheyt Gods/ dat hy liever tijdelijck dan eeuwig straffen wil.

Christi cruys versacht onse. Matth. 6. 20.

wille geleden heeft/dat hy so veel niet hadde/ daer hy zijn hooft konde opleggen. Hy heeft oock de hooghste smaedt en verachtingh om uwent wil geleden/ alsoo dat hy oock de alder onweerdste en verachtste onder allen menschen is geworden/een spot der luyden en verachting des volcks jae een worm : desghelijcken gheen mensch oyt geleden heeft noch lijden sal. Hy heeft oock de grootste smerten/ angst en droefheydt geleden diemen niet kan bedencken. Hy is vol smerten en kranckheyt geweest/ om dat hy aller menschen jammer / kranckheyt en smerten heeft moeten draghen/so dat oock de Son en Mane daer overswert wierden/ de aerde beefde / en de steenrotzen kloofden. Doch heeft hy't alles met soo hooge lijdsamheydt/ diepe demoedigheydt/ Heylighe sachtmoedigheyt geleden/ dat hy zijn mondt niet heeft opengedaen/ als een Lam/en heeft het alles onschuldigh geleden/ jae om zijner arghste vyanden wille / uyt loutere on-doorgrondelijcke Liefde en trouwe. En al ist dat wy hem alle daghe met ontallijcke sonden beledighen / soo blijft hy nochtans getrouw en is bereydt/soo dickwils wy ons bekeeren / ons weder in genade aen te nemen. Ja wanneer het noodigh ware/ en zijne eenmael gedaene verlossingh niet een eeuwige verlossingh ware/so is zijn liefde so groot/dat hy noch wel eenmael voor ons soude willen sterve͂. Daerom heeft hy gedult met ons en wachtet dagh en nacht op ons/ tot dat wy wederkeeren. Want zijn liefde is so vyerig/so brandende/ datse door geen sonde noch ondanckbaerheydt / kan uytgelescht werden/wanneer wy slechts boete doen. Zijn liefde is hooger dan den Hemel/dieper dan de zee/ en is niet uyt te gronden. Alleen wil hy hebben/ datmen boete doe. Daerom heeft hy alle geroepe͂: O Jerusalem/Jerusalem Ec. So yemant dorst Ec. Soo roept hy noch dagelijcks in zijn woort. Siet/hoe soud Godt u nu verlaten in uwe verdruckinghe / die soo veel om uwent wil gedaen heeft? Daerom heeft hy hem oock uwen Vader genoemt. Een Vader hoort veel liever/en ontfermt hem oock eer dan een Heer. En hy wil hebben dat ghy hem lief hebt / en niet vreest als uwen vyandt/daerom noemt hy hem uwen Vader. Wat nu uwen lieven Vader u toeschickt/dat sult ghy met lijdsaemheyt verdraghen/ en dencken het komt van liever handt / en acht Gods barmhertigheyt voor uwe saligheydt/en dat uwe Vader u niet sal laten overkomen / dat niet tot uwen besten en tot uwer saligheydt gedijen mach. 5. Bedenckt oock die troostelijcke belofte uwes Verlossers. Voorwaer/voorwaer segh ick u: Ghy sult weene͂ en huylen/en de werelt sal haer verblyden: Ghy sult droevigh wesen/ maer uwe droefheydt sal in blijschap verandert werden. Gelijck uyt een kleyn zadeke͂ veel koornkens wassen: Alsoo uyt een droefnis sal veel blijschaps werden. Die met tranen saeyen/sullen met vreugden maeyen. Sy gaen heen en weenen / en dragen edel zaet/en komen met vreugden en brengen hare schoven. Bedenckt dit/wanneer onse lieve Godt tot u quame/ en beloofde u/ dat hy al uwe steenen in u hof tot louter gout en peerlen wilde maken. Hoe schoon soud ghy de steenkens te samen lesen/en soudse lief hebben: Alsoo sult ghy oock u cruys/ droefheyt en ellend lief hebben. Want God wil enckel vreught en heerlijckheydt daer uyt maken. Een heerlijck rijck en schoone kroon/ Ec. Item / het lijden deses tijds is niet weerdig / Ec. 6. Bedenckt oock die exempelen der Heylighen / waer is doch oyt een

Marginalia: Esa. 53.3. Psal. 22.7. — Jer. 3.1.12 — Eph. 3.18. 19. — Mat. 11. 28. en 23. 37. Joa. 7.37. — Gods Vaderlijcke hert versacht het cruys. — Joan. 16. 20. — De vrucht der verdruckinge is vreugde Psal. 126.5. — Rom. 8.18 — Sap. 5.17

Heylighe/ ja alder-liefste kint Gods Act.14.22. gheweest/ dat sonder cruys was? Vraegtse alle/ die opt geleeft hebben/ sy sullen u antwoorden: Wy zijn door veel verdruckingen in't Rijck der Hemelen ingegaen. Vraget de Heylighe Apoc.7.14 Engelen. Wie zijn dese? Sy sullen u antwoorden: Dese zijn het/ die gekomen zijn uyt groote verdruckinge. Vraget Abraham/ Isaac/ Jacob/ Joseph/ Mosen/ Aaron/ David/ Daniel/ Elias/ den Heyligen Job/ alle Propheten en Apostelen/ sy hebben Psa.116. allegader uyt den Cruys-beker en Kelck des Heeren gedroncken. Alsmen alleen overleyde den jammer/ en ellend der H. Martelaren/ soo moetmen daer over verschricken/ en noch heeftmense met geen marter en pijn van Christo konnen aftrecken. Wat is nu onse cruys daer by te gelijcken? Het raeckt niet het thiende deel vande Heb.12.4. verdruckinghe der Heylighe Martelaren. Wy hebben noch niet totten bloede toe wederstaen/ en konnen wy doch om Christi wille niet een quaed woordt of een eenighe versmaethеydt lijden/ daer ter contrarien de Heylige Martelaers sulcken smadelijcken doodt hebben moeten sterven? D'eene is onthooft/ d'ander ghebraden/ de derde gekruyst/ de vierde verdroncken/ de vijfde onthalst/ de seste gesteenight/ de sevende gehanghen/ de achtste met pijlen doorschoten/ eenighe hebben met blote voeten op gloeyende kolen moeten gaen/ als die om Christi wille de gloeyende kolen liever hebben gehadt/ en geseyt: Datse ginghen op roosen. 7. Sal ons troosten Godts tegenwoordigheydt in onsen cruys. Wy vinden niet/ dat God geseydt heeft/ dat hy woont inde vrolijcke/ maer inde bedroefde en treurighe. Esa.57.15 Ick woone inden Hemel/ en by den genen die eens verslaghenen en ootmoedighen geests zijn/ &c. Vreest u niet/ ick ben met u/ wanneer ghy door water en vyer gaet/ &c. Psal.91.14. Hy begeert myner/ &c. Psa.34.19 De Heer is na by/ &c. Daer uyt zijn de H. Martelaren soo moedigh en blijde geweest/ als sy Godts teghenwoordigheyt en soeten troost gevoelden/ datse de tyrannen in hare grootste marter en pijn bespot hebben/ gelijck Sinte Laurents/ S. Vincent/ doe hy met bloote voeten op gloepende kolen moste gaen/ soo heeft hy geseydt: Hy gingh op wel rieckende rosen. Babylas heeft gebeden/ datse hem met zijn keten souden begraven daer mede hy gebonden was/ op dat hy van zijn cieraet niet berooft wierde. Sinte Ignatius wenschte een suyver terwen koornken te zijn/ en door de wilde dieren vermaelt te werden/ op dat hy zijn Salighmaecker een reyn broodt moghte werden. Dit was geen menschen maer Gods kracht en vrymoedigheydt/ als oock van Stephano beschreven is/ dat hy eens Engels gedaente gehad heeft in zijne beschuldinghe. Dit heet dan: Ick had veel bekommernissen en treurigheydt in mijn herte/ maer u vertroostinghen verquicken mijn ziele/ uwe vertroostinghen hebben mijn ziele levendigh gemaeckt. Psal.94.19.

Ons cruys is kleyn tegē de H. Martelaren.

Esa.41.10 en 43.1. Godts tegenwoordigheydt troost en verblijdt in't cruys.

Dat XLVI. Capittel.

Beweeglijcke oorsaecken der lijdsaemheydt. En van't goedt of nuttigheydt des H. Cruys.

Iacob.5.7.

Weest langhmoedigh tot de toekomst des Heeren. Siet de land-man verwacht de vruchten, en is langhmoedigh, tot datse den vroeghen en spadighen reghen ontfanght.

De

Wat langmoedigheydt is.

DE langhmoedigheydt is / wanneermen Godt in't cruys gehoorsaemelijck upt wacht / en zijn Goddelijcke Almachtigheydt en Wijsheydt alles in handen stellet/ geen perck/tijd/mate/ wijse noch plaetse voor schrijft/en hem de genadige wille Gods geheel over geeft. Daer toe sullen ons beweghen dese navolghende oorsaecken.

De verdruckingē komē van Godt.

1. Dat onse cruys en verdruckingh van Godt komt / als hongher / oorlogh en pestilentie. Want of wel de verdruckinghen door den Duyvel en zijne instrumenten ons toegevoeght werden : soo komense nochtans niet by gheval / maer upt Godts gehengenis. Ick die het licht make en Scheppe de duysternis / Ick die vrede geve / en Scheppe het quaedt. Ick ben de Heer / die sulcx alles doe. De Heer doodt / Ec. Wat wilt ghy dan nu daer upt maken? Wilt ghy teghen Godt strijden ende oorlogen?

Esai.45.7.

1.Sam.2.6.

2. Om dat wy die straffe en al het cruys wel verdient hebben / jae noch veel grooter. Want onse sond is altijdt grooter dan Gods straffe / en de straffe altijdt cleynder als onse sonde en misdaet / gelijck die kloecke en hertighe Judith seydt in't 8.27. Ghy moet oock bekennen / dat u die lieve Godt meer liefds dan leedts / meer goedts dan quaets van moeders lijve aen bewesen heeft. Waerom wilt ghy dan hem tot schuldighe gehoorsaemheyt voor soo vele weldaden niet een vaderlijcke kastijdingh te goet houden. Welcken hy doch altijt tot uwen besten schickt en bestiert?

De straffe zijn altijdt minder dan onse sonden.

3. Om dat wy nu de straffe wel verdient hebben/ soo moeten wy immers met den lieven Daniel in't 9.14. Bekennen/dat ons Godt geen onrecht doet. Soud Godt u dan gantsch niet straffen om uwer sonden wille noch hier noch naemaels? Dit was immers onrecht/ en ghy moet het selfs / bekennen. Waerom wilt ghy dan niet verduldigh zijn/ en teghen Gods rechtveerdigheyt en oordeel murmureren? Het is immers beter/dat u Godt hier tijdelijck kastijt dan naemaels eeuwig. Wanneer wy geoordeelt werden/ Ec. Maer zijt ghy ongeduldigh tegen God/ en murmureert teghens hem/ soo houdt ghy hem voor een onrechtveerdigh Godt/ even als of zijn oordeelen en wercken niet rechtveerdigh waren. De Heer is rechtveerdigh in alle zijne wercken / en heyligh in alle zijne wegen. Heer, ghy zijt rechtveerdigh, en u oordeel is recht.

Gods weldaden zijn altijt grooter dan de straffe.

Godt doet ons in't cruys geē onrecht.

1. Cor.10.31.

Psal. 145.17

Psal. 119.137.

4. Wilt ghy geen gedult nemen op uwen lieven God/en op hem wachten en hopen/ hy heeft nochtans soo grooten gedult met u/en draeght u met groote langmoedigheydt en lijdsaemheydt / dat oock Paulus noemt: Den rijckdom zijner langhmoedigheyt / goedertierentheydt en verdraegsaemheydt/dat hy u daer door tot bekeeringh roept.

God heeft veel grooter ghedulldigheydt met ons dan wy selve in't cruys

Rom. 2.4. en 9.23.

5. Aensiet de lijdsaemheyt onses Heeren Jesu Christi/hoe haest had hy al zijn vyanden en lasteraers in een oogenblick konnen aen gruys geslagen/ hebben: Maer hy duldtse / hy bidt voor haer/en is nochtans onschuldig veel meer behooren wy dan lijdsaem te zijn/wy die alle straffen / 'thelsche vyer wel verdient hebben. Christus heeft upt liefde tegen ons al'e verduldighlijck geleden / gelijck Jacob seven jaer om Rachel gedient heeft: Also heeft Christus om ons drie en dertigh jaren gedient : souden wy dan om zijnent wille niet een kleyne tijdt willen lijden? Siet aen de lijdsaemheydt aller Heyligen/Josephs/ Mosis/ doen hy voor zijn volck badt / en woude liever sterven voor dat volck. Item/Davids / doen hy seyde: Sal ick genade vinden voor den Heere/soo sal hy my weder halen / maer seydt

Genes. 29.20.

Christus lijd geheel onschuldig/ende is nochtans de alderlijdsaemste.

2 Sam 15.25.

hy: Ick heb geen lust tot David:
Siet/ hier ben ick/ hy make het met
my alsoot hem wel behaeght. Item
Jobs / der Heyligher Apostelen en
Martelaren. 6. Die groote/ hooghe
Rom.5.10 weldaden Gods sullen ons tot lijd-
saemheydt beweeghen. Want voor
eerst so weet ghy voor seker / dat ghy
door Christum Gode versoent zijt /
der halven soo kan u geen mensch/
geen vyandt Gods gunst en genade
benemen/ alwaert dat al de werelt te-
Psal. 103. 11. ghen u woede en raesde. Want Gods
genade duert eeuwighlijck over alle
Rom.8.39 die hem vreesen. Geen dingh kan ons
Gods ghenaede die ons niemandt benemẽ kan/ sal in ons lijdsaemheyt werken. scheydẽ/ &c. Ghy weet oock dat Chri-
stus u ten eeuwighen leven gekocht
heeft/ 'twelck u oock geen creature
nemen kan. Dewijl u nu geen crea-
ture Gods Liefde benemen kan /
noch dat eeuwighe goedt / soo kondt
ghy wel alle wereltsche vyanden/ ty-
rannen en vervolghers met al haer
doen/ vreught en wellust verachten en
bespotten/ gelijck de Heylighe Mar-
telaren met blymoedigheydt gedaen
Godts waerheyt sterckt de lijdsaemheydt. hebben. 7. Sal ons oock Gods eeu-
wighe Waerheydt/ ende zijn trouwe
beloften in lijdsaemheydt onderhou-
den. De Heer verwacht / dat hy u
Esa.30.18 genadigh zy. Hy heeft hem op ghe-
maeckt/ dat hy hem uwer ontferme:
Psal.25.1. Want de Heer is een Godt des ghe-
Spr.2.2. richts: wel al den genen / die zijner
Thr.3.25. verwachten. Saligh is de man/ die
Jac. 1.12. de aenvechting verdraegt. Want als
hy beproeft is / sal hy de Croon des
Levens ontfanghen. 8. Om de eere
Onse cruys is Gods eer. Gods. De jongelingen in den yveri-
gen oven vreyden Gods kennisse uyt/
Joseph in de gevanghenis / David
in zijn ballinghschap. 9. Om ons ey-
Vruchten der lijdsaemheyt. gen profijt. Want ten eersten heeft on-
se hert en ziel profijt daer van. Want
Rom.5.4. soo leertmen veel door lijdsaemheydt
Mat.11. 28. in't Cruys. Lijdsaemheydt werckt
bevindingh. 2. Soo wort dat kruys

door lijdsaemheydt lichter. 't Brengt
de ziele Rust aen: Daer-en-tegen on-
lijdsaemheyd brenght groote onrust/
en men recht doch niets daermede
uyt/ en maeckt de schade altoos groo-
ter/ jae dickwils geraeckt een mensch
door onlijdsaemheydt in de tijdelijcke
en eeuwighe doodt. Alsoo worden de
Israeliten om haer onlijdsaemheyt /
doe sy teghen God murmureerden /
door de yverige slangen omgebragt.
10. Lijtsaemheydt wordt hoogh be- Num. 21.
loont. Want Job kreegh zijn goede- Mat.5.12
ren/ die hy verloren hadt/ tweevou-
dig weder. Want salig zijn de sacht-
moedighe / sy sullen het aertrijck be- Job.42.12
sitten. Ergo / onsaligh de onlijdsae-
me/ sy sullen't aertrijck verliesen. 11. Mat.5.5.
Wat groot profijt dat oock in alle
staten de lijdsaemheyt inbrengt dat
is niet uyt te spreecken. In't geeste-
lijcke regiment ist een groote deught/
wanneer yemant vervolgingh lijd en
verdraeght. In't wereltlijcke mede/
wanneer yemant zijne lasteraers en Lijdsaemheydt behoudt alle staten in ruste.
vloeckers kan verdragen. Want wy
lesen in de Historien dat door onghe-
duldigheydt en wraeckgierigheydt
geheele Rijcken zijn van een gescheurt
en verwoest. Wat profijt de lijdsaem-
heydt in de huys-regieringhe gheeft
bevinden de Echte luyden. Een ver-
duldigh man is beter dan een sterck Pro.16.32
man. 12. So heeft Christus alle onse Christus heeft al onse verdruckingẽ heylsaem ghemaeckt.
verdruckinghen heylsaem en onscha-
delijck gemaeckt/ datse ons niet sul-
len schaden aen onse salighept. Want
hy heeft immers voor al onse sonden
door zijn bitter lijden en sterven be-
taelt / en al de straf der sonde op hem
genomen/ en die selve krachteloos ge-
maeckt. En om deser oorsaken wil-
le moeten ons alle verdruckingen ter
salighept dienen/ om dat Christo door
zijn lijden al ons lijdẽ geheyligt heeft/
en in de beste en kostelijckste medecijne
verwandelt. Daerom seyt Paulus:
Die

Rom.8.28 Die God lief hebben/ moeten alle dinghen ten besten gedijen. 13. Ten laetsten/ so bedenckt/ wat doch het lijden deses tijts is te rekenen tegen die eeuwighe heerlijckheyt. 't Is niet weerdigh de heerlijckheyt. Daerom ist een groote barmhertigheyt/ dat God ons al hier tuchtight in dese tijd/ de welck doch een kleyne tijdt is teghen de eeuwigheyt. Daer tegen hy ons doch die vreughde geven sal / die eeuwigh is. So behoort dan een Mensch daerom wenschen en bidden/ dat God hier zijner niet verschoone / op dat hy zijner namaels eeuwig verschone. Daerom seyd Petrus: Ghy die hier een kleyne tijdt lijd/ sult u verblijden met onuytsprekelijcke en eeuwighe vreughde. 1.Pet.1.6.8.

Rom.8.18

Het tijdelijck cruys is een grote barmhertigheyt Gods.

Vande nuttigheyt des Heylighen Cruyces.

Dat lieve Cruys is:

De enghe en smalle wegh die ten leven leydt.
Een roede der godlijcker tuchtingh, die vander sonden slaep opweckt.
Een vaderlijcke tuchtinghe.
De morghenster, die voor de Son des troosts gaet.
Een genaden-teecken, gelijck de Reghenboghe.
't Maeckt ons Christo gelijckformigh.
Treckt de wapenen der duysternissen uyt.
Treckt de wapenen des Lichts aen.
Een vrucht des Balsems.
Een onverderffelijcke Myrrhe.
Een heylsaem kruydt.
Een heylsame dranck.
Een Proef des Geloofs.
d'Opbouwingh des naesten.
Een moeder der Liefde.
Een mede-gesellinne der hope.
Een voorgangersse der genade.
Een Medecijn der ziele.
Een teghen-gift der sonden.
Een verdelgersse des vleyschelijcken levens.
Een verweckersse des geestelijcken levens.
Een veranderße des aerdschen gemoets.
Een verlatersse der werelt.
Een bloedt-vriendin der vriendtschap Godts.
Een vermeerdersse der Hemelscher gaven.
Een betemmersse der hooverdy.
Een voedster der ootmoedigheydt.
Een leeraersse der lijdsaemheydt.
Een onderhoudersse der deught.
Een vernieuwster des Geests.
Een tucht-meestersse des lichaems.
Een versterckster des gemoedts.
Een moeder der wijsheydt.
Een bewaerster der sachtmoedigheydt.
Een aenvoerster tot het gebedt.
Een meestersse der lijdsaemheydt.
Een behoedersse der kuyscheydt.
Een klaerheydt der conscientie.
Een rijckdom der inwendigher vreughden.
Een karbonckel die daer licht inde kleynodien der Heylighen.
Een Edel gesteente der geloovighen.
Een wel ruyckende roose des Paradijs.
Een kroone der Martelaren.
Een eer en cieraet der uytverkorenen.

Dat XLVII. Capittel.

Spreucken / Exempelen der lijdſaemheydt/en Trooſt.

Act. 14.22.

Wy moeten door veel verdruckingen ingaen in t Rijcke Gods.

AENGESIEN eens Chriſten leven in deſe Wereldt niet anders is dan kruys en lijden / daer door wy moeten ingaen in't Rijcke Godts/ſoo is ons van nooden/dat wy ons tot lijdſaemheyt bereyden/ en die ſelve van Godt bidden. Stelt u niet nae goede dagen/ maer tot veele lijdens en geduldts. Daer van willen wy de naevolgende drie Puncten merckẽ/als 1. Spreucken en getuygeniſſen der H. Schrift. 2. Exempelen. 3. Trooſt.

I. Spreucken en getuygheniſſen der H. Schrift.

Wat lijdſaemheydt is.

LYdſaemheydt is ſulcken deught/ die haer met een ſachtmoedigh/ ſtil/ ootmoedigh en gehoorſaem hert dat lieve Cruys onderwerpt/en allerley teghenſpoedt / verdruckingh en vervolgingh/ ſy zijn dan Geeſtelijck of lichamelijck / als Chriſti Cruys en Jock op haer neemt/en Chriſtum nae volght / tegen Godt niet murmureert/ maer in't Geloove bekent/ dat wy een genadigen Godt in Chriſto hebben/ de welcke oock door hope der verloſſinghe dat cruys verſoet en verſacht: en 'tis een ſachtmoedigheyt teghen die / die ons verdrucken en vervolgen: ſy beveelt God de wrake / en ſy komt niet uyt het vernuft/ of vleeſch en bloed/maer ſy is een byſondere gave des Heyligen Geeſts/en een vrucht des waren geloofs. Deſe beſchrijving heeft deſe leden. 1. Gehoorſaemheydt. 2. Naevolginghe. 3. Niet te murmureren. 4. Godt genaedigh aen te ſien in Chriſto. 5. Door hope 'tquaedt verſachten. 6. Sachtmoedigh te weſen teghen de vervolghers. 7. Geen wrake te oeffenen. Sy begrijpt Geloove / Liefde/Hope/ootmoedigheyt/ſachtmoedigheydt/gehoorſaemheyt. Deſe deughden moeten alle die geene leeren en ſtuderen/ die Chriſtum toebehoorẽ en die tot den Hemel en het eeuwighe leven gekocht zijn.

Lijdſaemheydt begrijpt vele deugdẽ in haer.

Want teghen die ſelve ſtrijdt den Duyvel/die groote Draeck en Oude Slangh / en die gantſche Wereldt. De Draeck gingh uyt te ſtrijden teghen die overgheblevene van haeren zaede / die de geboden Godts houden en het getuygheniſſe JESU CHRISTI hebben.

Apoc. 12. 17

Hier van ſullen wy de naevolghende ſpreucken mercken. Wie my naevolgen wil/die neme zijn kruys op hem/ en volge my nae. Want wie zijn ziel behouden wil / die ſalſe verlieſen / en wie zijn ziel om mijnent wil verlieſt/ die ſalſe weder vinden / dat is/ wie dat kruys om CHRISTI wil niet draghen wil/en dat ſelve vlieden wil/ die ſal zijn ziel daer over verlieſen.

Math 16. 24

Ghy ſult ghehaet worden van alle menſchen om mijns naems wille. Dat is voorwaer een ſwaer kruys van alleman gehaet te werden / doch dewijl het om Chriſti wille geſchiet/ ſoo iſt een groote trooſt.

Marc. 13. 13.

Van de geeſtelijcke vervolginghen voorſeydt de Heere: Sy ſullen u vervolghen en overleveren in haere Synagogen ofte vergaderinghen en ſullen u in de ghevanghenis werpen / en voor Coninghen en Vorſten om mijns naems wille leyden. Daerom verſ. 19. Beſit uwe zielen met geduldigheyt. Gelijck wanneer men yet wat te ſamen bind/ of te ruſte brenghe.

Luc. 21. 12

Soo u de werelt haet/

Joan. 15. 18.

haet/soo weet datse my eer dan u ge-
haet heeft. Waert ghy van de We-
relt / soo hadde de Werelt het hare
lief. Maer dewijl ick u van de We-
reldt uytverkoren heb / daerom haet
u de Werelt. Hebben sy my vervolgt/
De haet des werelts waer se uyt komt. so sullense u oock vervolghen. Sy
sullen u in den Ban doen : jae de tijdt
komt/ dat soo wie u dooden sal / die
Joan 16. 2 sal meynen dat hy Godt een dienst
daer aen doet. Als Paulus te Lystra
gesteenight wordt/ en hem de Disci-
Act. 14. 22 pulen verquickten/ soo heeft Paulus
haer vermaent in't geloove volstan-
digh te blijven / en dat wy door veel
verdruckingen moeten in't Coning-
rijcke Gods ingaen. Wy hebben over
al/ waer wy komen verdruckingen /
maer wy verderven niet. Wy heb-
Het Christelijck leven wert in ons openbaer in't cruys ben angst/ en vertsaghen niet. Wy
lijden vervolgingh/maer wy worden
niet verlaeten / wy worden onder-
druckt/ maer wy vergaen niet. Wy
2 Cor. 4. 8. draghen altijdt dat sterven Jesu
Christi in onsen lichaem/op dat oock
het leven Jesu aen onsen sterflijcken
vleesche geopenbaert worde. Want
wy/die leven/worden altijdt ter doot
overgegeven om Jesus wille/op dat
oock het leven Jesu in onsen sterflijc-
2 Tit. 2. 3 ken vleesche geopenbaert worde.
Ghy dan lijdt verdruckinghen / als
een goet Ridder Christi. 5. Niemand
wordt gekroont/ 'ten sy dat hy recht
kampe. Ist dat wy verdraghen/ soo
sullen wy met hem heerschen. Alle /
2 Tim. 3. 12. die Godtsalighlijck willen leven in
Christo Jesu, Sullen vervol-
Heb. 10. 36 gingh lijden. Verdraeghsaemheydt
is u noodigh / op dat ghy de wille
Gods doet en de belofte ontfanght.
Laet ons loopen met gedult in de
Heb. 12. 1. voorgestelden loop-bane / en sien op
den aenvangher en volmaecker des
Geloofs Jesu/ de welcke/ doe hy wel
hadde moghen vreughde hebben /
heeft het kruyce verdraghen / en de
schande veracht / en is geseten ter
rechterhandt op den Throon Gods.
Gedenckt aen den genen/ die sulcken
teghen spreken van de sondaeren te-
ghen hem geleden heeft. Ghy die een 1. Pet. 1. 6.
kleyne tijt treurigh zijt in menigher-
leye aenvechtinghen/ op dat u ghe-
loove veel kostelijcker bevonden wer-
de/ dan dat verganckelijcke goudt
dat door't vyer beproeft is. Dewijl Apoc. 3. 10
ghy het woordt mijner lijdsaemheyt
bewaert hebt/ soo wil ick u oock be-
waren van de ure der versoeckinghe/
die over de geheele Werelt komen sal.
2. 10. Weest getrouw tot der doodt/
soo wil ick u de Kroone des Levens
geven.

II. Exempelen.

Abraham heeft veel vande Chal-
deen / Cananiters en Egypte-
naers moeten lijden. Abraham ging Act. 7.
uyt den lande der Chaldeen/en woon-
de in Haram. 5. Godt gaf hem geen
erfdeel in Canaan / oock niet een
voet-stap breed sprack. 6. Y zaed sal
een vreemdelingh zijn in een vreemt
lant/ en sy sullen haer dienstbaer ma-
ken en mishandelen. In't Geloove
was Abraham gehoorsaem en gingh Heb. 11. 8.
in een landt / en wiste niet waer hy
henen quam. In't Geloove is hy een
vreemdelingh geweest/en woonde in
hutten/ en hoopte op die stadt wiens
timmermeester Godt is. Godt heeft 2. Pet. 2. 7
den rechtveerdighen Loth daer uyt
getoghen/wiens rechtveerdighe zie-
le de boose luyden quelden met haere
ongerechtighe wercken. De Heer
weet de godsalige uyt de verdruckin-
ghe te verlossen/en die onrechtveerdi-
ge te behouden tot den dagh des oor- Genes. 22.
deels om haer te pijnighen. Isaac
woude hem verduldig laten op-offe-
ren. Jacob heeft veel lijden moeten/ Genes. 32.
en vlieden voor zijn broeder Esau.

Hy had niet meer dan een staf / doen
hy over de Jordaen gingh vers. 10.
Hos. 12.4. Jacob heeft in zijn angst met Godt
gekampt en overwonnen / hy heeft
met den Enghel gekamt en gewan/
want hy heeft geweent en gebeden
Gen. 47.9. seydt hy tot den Koningh Pharao:
De tijdt mijns wandelens is 130 jaren / weynigh ende boos is de tijdt
Jac. 5.11. mijns levens / Ec. Ghy hebt de verdraeghsaemheyt Jobs gehoort / en
dat eynde des Heeren hebt ghy gesien.
Moses was de aldersachtmoedigste
en geplaegtste mensch / boven alle
Num. 12. menschen op aerden/ Hy verkoos lie-
Heb. 11.25 ver met Gods volck ongemack te
lijden etc. David een figuer en voorbeeld Christi/wat heeft hy al geledē?
Psal. 7.1. Op u Heer betrou ick etc.
Psalm 9.13. 't verlanghen des ellendighen vergeet hy niet/ etc. en vers. 19.
Salomon Prov. 15.33. De vreese des
Heeren is de tucht der wijsheydt en
eermen ter eeren komt / moetmen te
voren veel lijden/te weten voor de toe-
Syr. 2.1. komende heerlijckheydt. Mijn kindt/
Dan. 3.4 wilt ghy Godts Dienaer zijn / soo
schickt u ter aenvechtinge/ Ec. Wat
hebben die drie mannen in den vyerighen oven voor een lijdsaemheyt
geoeffent! Alsoo oock alle de Apostelen en Martelaers. Des Heeren Christi Exempel gaet aller Heylighen
lijdsaemheyt te boven. Want 1. Is
hy de alder gehoorsaemste in't cruys.
2. Soo heeft hy teghen Godt niet
gemurmureert / daer in't tegendeel
Job / Jeremias en Moses gemurmureert hebbē. 3. Heeft hy het sterckste Geloove gehadt. Want of hy wel
van Godt verlaten was / soo noemt
hy nochtans God zijnen Godt. 4.
Heeft hy hertelijck voor zijne vyanden gebeden/ en hem niet gewroken/
of hy't wel hadde konnen doen.

III. Troost.

Matth. 5.4. Saligh zijn de treurigen/ etc. Matth. 11. 28. Komt
tot my / etc. Hier staet vijfderley
troost. 1. Tot Christum komen. 2.
Verquicken. 3. Mijn Jock. 4. Ruste
der zielen. 5. Mijn Jock is sacht/
dewijl het om Christi wille geschied/
soo verquickt het. Daerom seyt Pau- Rom. 5.3.
lus: Wy roemē ons inde verdruckinge. Want wy weten/ dat de verdruckinge lijdsaemheydt werckt / en de
lijdsaemheydt bevindinghe/en de bevindinghe hope / en de hope laet ons
niet te schanden werden. Want de
Liefde Godts is in onse herten uytgegoten door den H. Geest/ Iac. 1.12.
Saligh is die man die versoeckinge
verdraeght. Want als hy sal beproeft
zijn / sal hy de kroone des levens ontfangen/welcke God belooft heeft den
genen / die hem lief hebben. Inde Joa. 16.33
Wereldt hebt ghy verdruckinghe/
maer hebt goeden moedt / ick heb de
Wereldt overwonnen. Wie sal ons Rom. 8.35
scheyden vande Liefde (Gods) Christi/Ec. Die Godt lief hebben moeten
alle dinghen ten besten gedijen. Ick 2. Tim. 4.7
heb eenen goeden kamp gekampt/Ec.

Dat XLVIII. Capittel.

Daer is geen verdruckingh soo groot/of God heeft daer troost teghen verordineert/ want Godts troost is altijdt grooter dan onse ellend. Dit sal de lijdsaemheydt onderhouden en stercken.

Als de Heylige Apostel Paulus betracht die groote vriendelijckheyt en mensch-lievigheydt Godts onses lieven Vaders inden Hemel/hoe hy zijn Vaders hert teghen alle ellendige en bedroefde luyden geopenbaert heeft/soo prijst hy dien lieven Godt seer hoogh en seydt:

2. Cor.

2. Cor. 1.3.

Gelooft sy Godt en de Vader onses Heeren Jesu Christi, die Vader der barmhertigheydt en God aller vertroostinghe. Die ons vertroost in alle onse verdruckinghe, op dat wyse oock alle, die daer zijn in allerley verdruckinge, moghen vertroosten, met de vertroostinghe, daer mede wy selve van Godt vertroost werden. Want gelijck als wy desLijdens Christi veel hebben; alsoo worden wy oock rijckelijck getroost door Christum. En, wy weten, dat gelijck ghy des lijdens deelachtig zijt, soo sult ghy oock der vertroostinghe deelachtigh zijn.

MET welcke genaden-rijcke woordẽ die lieve weerde Apostel God den Heere danckt voor zijn Goddelijcke Hemelsche vertroostinge. Want die selve alleen is de hooghste Medecijn teghen soo menigherley jammer en ellend deser Werelt. En leert ons te gelijck / dat geen kruys noch verdrucking so groot is / tegen de welcke Godt ons geen hemelsche troost verordineert heeft: jae dat Godts vertroostinghe noch grooter is dan aller menschen ellenden. En dit bewijst hy met seven stercke Fundamenten die hy ordentelijck d'een na d'ander stelt.

De Medecijn onser ellende.

1. D'eerste grondt is / dat Godt een Vader der barmhertigheydt is. Dese woorden zijn seer troostelijck / soo datse niet genoeghsaem konnen doorgrondt werden. Want God stelt hem alle bedroefde herten voor / als een Vader / die niet alleen de bloote naem heeft / maer inder daet en waerheydt onsen Vader is. Want waer in bestaet de eyghenschap eens Vaders? Naemelijck daer in / 1. Dat een Vader zijn kinderẽ lief heeft. 2. Voor haer sorght. 3. Haer voedt. 4. Haer beschut. 5. Haer tuchtight en onderwijst. 6. Medelijden met hare swackheyt heeft. 7. Hem over haer ontfermt. 8. Hun dat erfdeel bescheydet. Wanneer yemant dit recht bedenckt / soo sal hy moeten bekennẽ / dat in dat eenighe woordt (Vader) een volkomen troost is / die alleen genoeg is teghen allerleye verdruckingh / en dat dese troost grooter is dan alle ellend. En op dat wy hem recht leeren kennen / wat hy voor een Vader is / soo noemt hem Paulus een Vader der barmhertigheyt / vanden welcken alle vaderlijcke barmhertigheyt haren oorspronghe heeft / en dat noch een eeuwige oorsprong. Want de barmhertigheydt van al de gene / die in soo veel duysentmael duysent Vaderlijcke herten geplant is / daer van is Godt een oorsprong en Vader. Daer uyt volght / dat geen kindt Godts so veel lijden op aerden over komen kan / of daer tegen is by den Vader der barmhertigheyt veel meer troosts te vindẽ.

D'Eyghenschappen eens Vaders.

In't woord Vader is een volkomen troost.

2. D'Ander grondt is / dat God een Godt aller vertroostinghe zy. In dese woorden is nochmael een eeuwige / oneyndelijcke troost begrepen. Godt is dat eeuwige / oneyndelijcke / hooghste goedt. Wat kan nu anders uyt dat eeuwighe goedt komen / en ontspringhen / dan alle troost teghen alle ellende / en dat noch een grooter troost / dan dat cruys is? Wt oorsaeck / dattet cruys tijdelijck en eyndelijck is / maer Godts troost is eeuwigh en oneyndelijck. Daer uyt sien wy nochmaels / dat Gods troost grooter is dan onse cruys.

In Godts barmhertigheyt is alle troost.

3. De derde gront is / dat Paulus hem selven neven alle Heyligen tot een Exempel voorstelt / als hy seydt: God troost ons in alle onse verdruckingen: Wanneer wy die veelvoudige Exempelen der Heylighen over dencken / wat

wat sy al geleden hebben/en hoe God
haer getroost en midden in't cruys
Job. 2. en 3. 19. Jer. 20. 18 Psalm 18. onderhouden heeft: soo is ons lijden
daer teghen niet met allen/ en de Ex=
empelen der Heylighe Martelaren
gaen met haren troost al onse cruys
te boven. Wie heeft soo veel geleden
als Job? Wie is so hoogh bedroeft
geweest als Jeremias? Wie heeft in
soo hooghe aenvechtingen opt geste=
ken als David? Ja wat is ons lijden
teghen des Heeren Christi Lijden?
Zijn niet alle Heylighe Martelaren
Heylighe kinderen Godts geweest?
Waerom steltse ons Godt voor oo=
gen? Op dat wy leeren souden dattet
cruys heyligh zy. 1. Der ware Chri=
stenen heylighdom. 2. Geestelijcke
Hemelsche eere. 3. d'overwinning en
triumph over den Duyvel en Werelt.
4. Een voorbereydingh tot het He=
melrijck. 5. Want sonder cruys kan
geen Christen in't Rijcke Gods in=
De verborgentheydt des Heylige Geests. gaen. 6. Het is dat H. Evenbeeldt
Christi. 7. In summa / dat lieve
cruys is een hooghe/ groote verbor=
gentheydt / daer in de hooghste wijs=
heyt en Raet Gods verborghen leyt/
'twelck vleysch en bloed niet verstaen
kan / noch oock smaken dat Hemel=
sche Manna in Godts Woordt son=
der cruys. Daerom is Gods Troost
nochmaels grooter dan aller Men=
schen verdruckingh.

4. Den vierden grond set Paulus
in dese woorden/op dat wy oock kon=
nen vertroosten die daer zijn in eenige
verdruckingh met dien troost / daer
mede wy getroost werden van Godt.
Maer waer mede vertroost Godt die
lieve Apostelen? En waer mede ver=
troosten de Apostelen ons weder?
Met dat Heyligh Woordt Gods /
met die dierbare beloften Gods/ ge=
lijck Rom.15.4. staet: Wat te voren
geschreven is/ dat is ons ter leere ge=
schreven/ op dat wy door lijdsaem=
heydt en troost der Schriftuere hope
hebben soudē. Wanneer wy nu Gods
Woordt recht insien/ hoe vriendelijck
dat Godt ons toespreeckt/ hoe groote
genaede/ groote Hemelsche en eeuwi=
ghe goederen dat hy ons daer in be=
looft/ so moeten wy immers vry upt
bekennen en segghen / dat die selve
troost aller menschen ellend verre
overtreft. Die Lieve Syrach heeft
wel in zijn 40. Capittel een rechte De troost Godts begrijpt veel grooter goederen in haer / dan al onse ellendt is.
conterfeytsel en afbeeldingh des men=
schelijcken levens beschreven/daer hy
seydt: Het is een ellendigh jammer=
lijck dingh met aller menschen leven
van moeders lijve aen/ tot datse in de
aerde begraven werden/ die onser al=
ler moeder is. Daer is altoos sorghe/
vreese/ hope/ en ten laetsten de doot.
Maer daer teghen moetmen houden
dat Hemelsche / eeuwighe leven met
zijn heerlijckheyt en klaerheydt. Soo
sullen wy sien dat den jammer onses Wat is ons corte leven tegē de eeuwige heerlijckheydt.
levens verre overtreft wert door de
heerlijckheydt des eeuwighen levens/
die ons in Godts Woordt belooft
werdt. De sond is wel een gruwe=
lijck / en verschrickelijck quaet / die
wy daghelijcks met ons draghen/ en
om de welcke wy soo veel jammers
en ellends onderworpen zijn: Doch
als wy daer teghen bedencken / dat Onse hoogste troost is dat Christus onse gerechtigheydt is.
CHRISTUS onse rechtveerdigheydt
is/ so is die troost grooter dan den last
der sonden. Want in Christo is meer
gerechtigheydts te vinden / dan on=
gerechtigheyt in onse sonde. In sum=
ma/ Godts Woordt is soo rijck van
troost / dat onse herten niet genoegh=
saem zijn om die selve alle te begrijpē.
Gelijck dat Oly-kruycxken der ar=
mer weduwe van God soo rijckelijck
geseghent worde/ door den Propheet
Eliseum/dat het meer Olye gaf/dan
daer vaten voor handen waren. Ja
daer is dickwils een woordeken in de 2.Reg. 4.6
Schrift/ dat meer troosten kan/ dan
de Duy=

de Duyvel en de gantsche Wereldt
Psa.65.10 konnen bedroeven. Gods spring-born
ne heeft waters volheypt/ die sult ghy
Jere.2.13. niet uytputten. Daerom noemt hem
Psal.36.9. Godt die levendighe borne / Heer/
Christus by u is die levendige Fonteyn / en in de fonteyn des levens uwen lichte sien wy het licht. Soude geeft meer nu die sondelijcke doodts-borne meer troosts dã verdruckinghs geven/ dan die leven- de sond en dige Fonteyne troosts? de Duyvel konnen bedroeven.

5. De vijfde troost-grondt is / dat Paulus het kruys der gheloovigher Christenen het lijden Christi noemt. En dat daerom/ dewijl alle gelovigen des Heerē Christi geestelijke ledē zijn: Want hy seyt: gelijck wy des lijdens CHRISTI veel hebben. Gelijck nu dat hooft de smerten gevoelt door me- Hoe aller Geloovigē lijden Christi Lyden is. de lijden en eenigheydt des hoofts en der leden: Alsoo gevoelt Christus onse hooft dat lijden en de verdruckinge zijner leden. 2. Om dat Christus in zijne geloovighen woont en leeft / en hem met haer vereenight heeft / soo lijdt hy in zijne leden/ wort in die selve verjaeght en vervolght/ gelijck de Heer vanden Hemel riep: Saul/ Saul/ wat vervolght ghy my? 3.
Esa.9.5. Om dat wy uyt Christo Nieuw-geboren zijn/ en dat hy onse eeuwighe Vader is. Wat nu dat kindt lijdt / dat gevoelt de Vader aen zijn hert. Daerom is aller geloovighen lijden oock des Heeren Christi lijden. Hoe kan nu uwe lijden en Cruys so groot zijn/ als dese troost / dat Christus u hooft is/ en ghy zijn lidt/ dat hy met u vereenight is/ in u woont / en in u lijdt/ en al uwe kruys voor zijn eygen acht/ dat hy u eeuwighe Vader is / en aen zijn Heylighe hert u lijden gevoelt?

6. Den sesten grond neemt Paulus van de oorsprongh en 't Fondament aller onser vertroostinghe / welck is Christus/ segghende: Soo worden wy oock rijckelijck getroost door Christum. D'oorspong van al onse verdruckingh is de sonde. Daer teghen is de oorsprongh van al onse vertroostingh JESUS CHRISTUS Godes Soon. Maer nu is Christus machtigher dan de Sond. Verhalven soo is oock Christi troost machtigher en grooter dan alle ellendt/ die uyt de sonde komt / gelijck Paulus seydt: Waer de sonde machtigh is/ daer is de genade veel machtigher. Want het heeft Godt behaeght dat in CHRISTO alle volheypt en den rijckdom zijner genaede woonen soude. Daerom heeft hem God gesonden / om alle treurighe te troosten. Daerom isser geen treurigheypt noch kruys so groot/ of in Christo is noch grooter troost daer teghen.

Troost in Christo is krachtiger en grooter dan alle jammer der sonde.
Col. 1.19.
Rom.5.20
Esa.61.1.

7. Den laetsten gront/ die Paulus leydt/ is Christi heerlijckheydt. Wy weten gelijck gy des lijdens deelachtigh zijt/ so sult ghy oock des troosts deelachtigh wesen. Nu weten wy den onuytspreeckelijcken rijckdom zijner heerlijckheypt/ dat hy niet alleen zijns persoons halven heerlijck is / alsoo/ dat zijn Gemeynte aen de selve heerlijckheypt geen deel of gemeynschap soude hebben / maer Christus is tot zijn heerlijckheydt verhoogt / als het Hooft der Gemeynte/ tot dien eynde/ op dat alle zijne leden dese heerlijckheydt souden genieten. Daerom seyd Paulus: Hy is 't Hooft der Gemeynte/ en de volheyd zijns geestelijcken lichaems/ op dat hy alle dingh in allen vervulle. Hoe konde nu eenig kruys/ lijden en verdruckinghe deses tijdts soo groot zijn / dat wy uyt dese krachtighe heerlijckheydt daer tegen geen grooten troost souden hebben? Daerom seydt Paulus: Dattet lijden deses tijdts niet weerdigh is te achten de heerlijckheypt die aen ons sal geopenbaert werden. Hoe worden wy nu dese troost deelachtigh? Hier toe be-

Christi heerlijckheypt is onse en aller geloovigē heerlijckheydt.
Rom.8.18
Eph.1.22, 23.

toe behooren vijf stucken: 1. Waere bekeeringh en kennisse der sonden. Matt. 9. 12. Want sonder kennisse der sonden / kan het hert niet getroost werden. De gesonde behoeven den Medecijn-meester niet/maer de kranckē. In de kennisse der sondē siet den mensch dat hy hem selven door de sonde in sulcken jammer ende ellende gestooten heeft. Daerom derf hy in't kruys niet tegē God murmureeren/maer tegen zijne sonde. Thrē. 3. 39 Hy siet en bekent oock dat hem God geen onrecht doet. Want gelijck als de sonde een algemeyn quaedt is / daer door alle menschen vergiftight zijn: Also treft ooc de jammer en verdrucking/die uyt de sonde komt / alle menschen. Doch wie dat van herten bekent met Daniel. 9. Dien sal God ooc den troost van den Hemel senden/ als eenen Engel/gelijck den Propheet Daniel. 2. Het Geloove dat aen Christo hanghet / als een kindt aen zijns moeders borsten. Want het geloove ist / dat daer aengrijpt en hem houdt aen dat Vaderlijcke Herte Gods/aen den God alles troosts/'tgrijpt Christum aen en houdt hem vast met Jacob: Ic verlate u niet/ghy segent my dan. Geneś. 32. 26. Marc. 7. 28. 2. 23. En het overwint in Christo sonde/ doot / Duyvel / de werelt en alle ongeluck. Want alle ding is den geloovighen moogelijck/ en wie gelooft sal de heerlijckheydt Godts sien. Joan. 11. 40. 3. 't Gebedt/ 'twelck is een gespreck met God. Gelijck als wy nu troost en verquicking in ons hert gevoelen / wanneer wy eenen getrouwen vrient onse noot en bekommernis klagen: Alsoo en veel meer wert onse hert getroost in dit gesprek met Godt / gelijck die lieve David seyt: Psa. 138. 3 Wanneer ick u aenroepe/ soo verhoort my / ende geeft mijne ziele groote kracht. Want het gebedt in den Naeme Jesu is/ ghelijc als de Hemels-ladder/daer op wy tot God klimmen Daer klimt geen gebedt tot God in den Hemel/ of daer klimt eenen Engel met af/ dat is een troost Gods. 't Welck ons voor gebeelt is in't lijden Christi/doe de Heer heftig badt/quam daer een Engel en sterckte hem. Geneś. 28. 12. Want Gods dierbare beloften/ daer in hy ons verhooringe belooft/ konnen niet verlooren zijn. 4. Op dat wy de troost Godts deelachtig werden / soo behoort daer toe dat Heylige Lof Gods. In alle Lof Gods is een geestelijcke vreucht. Wie God daegelijcks looft/ die volbrengt eens Enghels ampt. Nu weten wy dat de Heylighe Enghelen sonder ophouden Godt looven/ en dat aenghesicht onses Vaders in den Hemel sien. Matt. 18. 10. Dat is haere hooghste vreughde/haer Enghelen-broodt/dat sy eten/en kan volgens die geen Lof Gods zijn sonder vreugde en troost. Daerom seydt David: Ick wil den Heere altijdt loven / zijn lof sal altoos in mijnen mondt zijn. Psal. 34. 2. Mijn ziele sal haer beroemen / dat het de ellendighe hooren en haer verblijden. Daer set die lieve David Gods Lof en de blijdschap te samen/ en leert ons/ dat het een uyt het ander voorkomt / en aen malkander hangt. 5. Eyndelijck is dat oock het rechte waerachtighe middel om troost te verkrijghen / wanneermen Gods Woordt vlijtigh leest/hoort en betracht/en op de mont des Heeren acht geeft. Want tot dien eynde is ons Gods Woordt geopenbaert/ dat wy door lijdsaemheydt en troost der Schriftuere hope hebben soudē En al die voornoemde stucken/ Rom. 15. 4 naemelijck ware bestandige troost in allerleye verdruckinghe / en hoe wy die selve door ware bekeeringh / oprechten geloove/ hertelijck gebedt en Lof Godts sullen soecken / en ons toe-eyghenen / moeten wy alleen uyt Godts Woordt als de rechte Troostfonteyn scheppen en nemen.

Sonder kennisse der sonden wordt de ziele met gheholpen

t' Gheloof verkrijght den zegen.

Daer comt geen troost in't hert sonder 'tgebedt.

In Gods lof is vreugde.

Enghelen Broodt.

Wt Gods Woorde komt de ware troost.

Dat

Dat XLIX. Capittel.

Gods onfeylbaere waerheyt en Belofte/die niet bedriegen kan/ sal in ons hert lijdtsaemheydt wercken.

Mich. 7.7.

Ick wil op den Heere sien, en den God mijns Heyls verwachten, mijn Godt sal mijn hooren. Verheught u niet. mijn vyandinne datick daer neder legghe, ick sal weder op komen. En soo ick in duysteren sitte, soo is doch de Heer mijn licht. Ick wil des Heeren toorn draghen (want ick heb teghen hem gesondight) tot dat hy mijn saecke uytvoere, en my recht doe. Hy sal my aen tLicht brenghen, dat ick mijne lust aen sijn genade sie. Mijn vyandinne sal't sien moeten, en met aller schande bestaen: Die nu tot my seydt waer is de Heere uwe Godt?

Wy lesen inden Propheet Jeremia in't 9. Capit. dat voor de Babylonische gevanghenis/ eer Jerusalem ten eersten mael verstoort worde/ 't Landt verwoest/ en de Joden gevanckelijck nae Babylon gevoert wierden/ dat neffens de sonden van Afgodery/ daermede sy die straffe verdient hebben/ oock machtigh in swang gegaen hebben/ ontrouw/leugen/valschehydt/ vyandschap/ haet/ nijdt/ en dat alle liefde verkoudt was en uytgeleschth. Want als dat geschied/soo is Godt uyt een Landt en Stadt wech/ jae uyt der menschen herten/ en daer op volght de ondergang. Want so spreeckt den Propheet Jer. 9.4. Een yegelijck hoede hem voor zijn vriendt/ en betrouwe oock zijnen broeder niet. Want d'een broeder onderdruckt d'ander/ en d'een vriend verraed den anderen. D'een vriendt tuyscht den anderen/ en spreeckt niet een waer woord: Sy bevlijtighen hen daer op/ hoe d'een d'ander bedriegen mach/ en 'tis hen leedt/dat sy't niet erger konnen maken. 8. Hare valsche tonghen zijn moordelijcke pijlen: Met haer mont spreken sy vriendelijck teghen den naesten/ doch in hare herten loeren sy op den selven. Daer hooren wy hoe dat het in de Stad Jerusalem is toegegaen voor hare eerste verstooringe/ namelijck/ datter sulcken ontrou in de Stadt is geweest/ dat d'een mensch d'ander niet dorst vertrouwē. Sy hebben haer daer op slechts bevlijtigt/ hoe d'een d'ander heeft moghen beliegen en bedrieghen. Hier op hebben sy in hare herten geloert/ en dat is haer verderf en ondergangh geweest. De Propheet klaeght oock daer over: Och het gaet my als eenen/ die in den Wijnbergh nae leest/ daermen geen druyven vindt te eten/ en woude doch geern de beste vruchten hebben. De vrome luyden zyn wech uyt desen lande/ en de rechtveerdighen zijn niet meer onder de luyden. Sy loerē alle op't bloed: Een yegelijck jaeght den anderen/ op dat hy hem verderve. En meynen sy doen daer wel aen/ wanneer sy quaet doen. Wel aen/ waer het so toegaet/ daer arbeydt en graeftmen sterck aen het graf des verdervens/ daermen moetwilligh wil in vallen/ en een yegelijck sie nu een weynigh om/ oft niet hedendaeghs oock so toegaet. Daerom sien wy oock ons verderf voor oogen: Want dat selve onse verderf komt uyt ons selvē. Gave God/dat wy't bekenden/ en lieten af van onse quade gedachten/ en veranderdē dat boose vyandelijcke hert/ en beminden de waerheydt en vrede. Soo dat niet gheschiedt/ soo konnen

Marginal notes: God is de Liefde/ daerom waer geen Liefde is/ daer en is God niet/ daer volgt het verderf. — D' Ondergauck van een Stad. — Mich. 7. 1.

nen wy niet geholpen werden. Doch ondertusſchen / op dat immers noch eenige vrome luyden in deſe bedroefde tyden niet ſonder trooſten zyn / ſoo moeten wy in ons ſien / waermede haer die bedroefde hertē/die voor ons geleeft hebben / in gelycken geval en ongeluck getrooſt hebben. Dat wyſt ons de Propheet Michea aen/als met een vinger/ namelyck de rechte principale trooſt en ſeydt: Maer ick wil op den Heere ſien/ en den God myns heyls verwachten. Dit is de eerſte trooſt. De ander is: Myn Godt ſal my verhooren. De derde: Verheught u niet myn vyandinne/dat ick nederlegghe/ ick ſal weder op komen. De vierde: En ſoo ick in duyſteren ſitte/ ſo is doch de Heer myn licht. De vyfde: Ick wil des Heeren toorne dragheu: Want ick heb teghen hem geſondight/tot dat hy myn ſaecke uytvoere/ en my recht doe. De ſeſte: Hy ſal my aent licht brenghen / dat ick myn luſt aen zyn genade ſie. De ſevende: Myn vyandinne ſalt ſien moeten/en met ſchande beſtaen. 1. Maer ick wil op den Heere ſien/en de Godt myns heyls verwachten. Daer hebben wy de leere en hope / hoe die ſelve als twee wackere en waeckende ooghen op Godt ſullen ſien in allerleye verdruckingh en oock in de uyterſte ellende. Hoe de noodt grooter wierdt/ hoe 'tgeloof en de hope tot God ſtercker ſullen werden. Want dan ſullen wy ons onſes Chriſtelycken geloofs indachtigh maken: Ick geloove in God den vader Almachtigh/ Schepper des Hemels en der aerden/dat is: Ick geloove/ dat geen noodt ſo groot is / of Godt wil en kan my daer uyt redden en verloſſen. Daeröm ſullen wy al hier leeren de ooghen afkeeren van de tydlycke verdruckingh: en niet alleen die ſelve aenſchouwen / maer Godt den Heer / die alle hulpe

Mich.7.7

t'Geloof en de Hope ſien op Gods Almachtigheydt ende barmhertigheydt.

doet / die in de Hemel en aerde geſchiet/ gelyck ons ſulcx de H. David leert: Ick hef myn ooghen op tot u/ ghy die in den Hemel ſit / Siet/ gelyck als de ooghen der knechten op de handen harer Heeren ſien; Gelyck de ooghen der Maeghden op de Handen harer vrouwen ſien: Alſoo ſien onſe ooghen op den Heer onſen Godt / tot dat hy ons genadigh werde. Syt ons genadigh Heer / zyt ons genadigh; want wy zyn ſeer vol verachtinghe. Seer vol is onſe ziele/der ſtoutē ſpot/ en der hooveerdighen verachtinghe. En nae dien het Gods wyſe is / dat hy helpt te zyner tyt/en niet wanneer en hoe wy het geern hadden: Soo moet nevens 'tgeen dat de Propheet ſeyt: Ick wil op den Heere ſien/oock dit daer by zyn. En den God myns heyls verwachten / dat is/ geloove / hope en lydſaemheyt moeten by malkanderen zyn / gelyck ons de Heylighen David leert. Nae dien hy inden aenvang door't geloove hem op God waegt/ en ſpreeckt: De Heer is myn licht / en myn heyl/ voor wien ſoud ick my vreeſen? De Heer is myns levens kracht / voor wien ſoud my gruwelen. So beſluyt hy't eyndelyck met de hope/ en ſeydt: Ick geloove/ ja doch/ dat ick ſien ſal het goedt des Heeren in den lande der levendighen. Verbeydt den Heere / weeſt getrooſt en onvertſaegt alle/ghy die den Heere verbeydt. Ick wachte den Heere / myn ziele verbeyd en ick hope op zyn woordt. Myn ziel verwacht op den Heere van d'eene morghen wake tot d'ander. De voorſeggingh/dat is/de belofte / ſal immers noch vervult werden te zyner tydt/en ſal eyndelyck vry aen den dagh komen/en niet uytblyven. Of zyt dan noch vertreckt / ſoo verwacht haer; ſy ſal gewiſlyck komen / en het niet vertrecken. Jae ſpreeckt menigh bedroefde ziele; het duert

Pſa. 123.1
Pſal.74.12.

Geloove / Hope ende lydſaemheyt moetē by malkanderen zyn.
Pſal.27.1.

Pſa.130.5

Habac.2.3

duert my te langh. Antwoordt/ het moet alsoo zijn/ op dat geloove/ hope en lijdsaemheydt beproeft werden. Dat behaeght Godt beter dan alle heerlijckheydt deser Wereldt. Om dat Godt nu een behaghen daer in heeft/ey waerom wilt ghy't dan niet met lijdsaemheydt uytwachten. Een yeghelijck dingh heeft zijn begin en eynde. En soomen dat eynde niet af wacht/ soo wordt daer niet uyt. Menighen sueren windt gaet over de vruchtē op den velde/ eer sy rijp werden/ wanneer sy dan het eynde af wachten soo werden sy geheel soet: Soo ist oock met het kruys/ verwachtmen't eynde met lijdsaemheyt/ soo salt een vreedsame vreucht der gerechtigheydt geven. Want Paulus seydt: De hope laet niet te schanden werden. Waerom? Want sy is op Godts Woord gefondeert als op een steenrots. Daerom bestaetse teghen alle ongeluck. Niemandt wordt te schanden/ die u verbeydt. Die hem aensien en aenloopen/ dier menschen aengesicht sal niet te schanden worden. Heer, op u betrouw ick, ick sal in der eeuwigheydt niet te schanden werden. Wie is oyt te schanden gewordē die op hem gehoopt heeft? Wie is oyt verlaten/ die inde vreese Gods gebleven is? Wien heeft hy oyt versmaet/ die hem heeft aengeroepen? Want de Heer is genadigh en barmhertigh/en vergeeft de sonde/en helpt inder noot. De hope der ellendighen sal niet verloozen zijn eeuwighlijck. 2. De ander troost is/mijn Godt sal my hooren. Dit is een groote troost in de verdruckingh/ dat wy weten en seker zijn/ dat Godt onse gebedt verhoort. De Heer hoort mijn weenen. De Heer hoort mijn smeecken/ mijn gebedt neemt de Heer aen. Wanneer my anghst is/ soo roep ick den Heer aen/ en schreye tot mijnen Godt/ soo

Geloof en lijdsaemheyt behaghen Godt wel.
Spr.1.29. Eccles.3.1 Heb.12.11
Rom. 5.5.
Psal.25.3. Psal.34.6.
Psal.31.2. Waerom de hope niet laet te schanden werden.
Spr.2.12.
Psal.9.19.
Psal.6.9. Psal.18.7.
Godt verhoort ons gebed voor gewis.

verhoort hy mijn stem van zijnen Tempel/ en mijn roepen komt voor hem tot zijnen ooren. Doe dese ellendighe riep/ hoordet de Heere/en holp hem uyt alle zijne nooden. 16. De ooghen des Heeren sien op de rechtveerdighen/ en zijn ooren op haer schreyen. Hy begeert mijner/ soo wil ick hem uyt helpen/ &c. Ghy verhoort het gebedt/ daerom komt alle vleysch tot u. 6. Verhoort ons na der wonderlijcker gerechtigheydt/ Godt onse heyl &c. Daer staet/ dat God de toeversicht is van alle die op aerden en verre aen de zee woonen. Ja seght gy dat zijn misschien Heylige luyden geweest/ maer wat ben ick? Antwoordt/Alle menschen zijn sondaers/ en ontbeeren den roem/ dien sy voor Godt hebben souden. Maer Godt heeftse uyt genade verhoort/ als sy haer bekeert hebben en God gevreest. De Heer is na by allen die hem aenroepen. Hy wendet hem tot het gebedt der ellendigen/en versmaed haer gebedt niet. Dat worde geschreven op de naekomelinghen. 3. De derde troost is/ Verheught u niet mijn vyandinne/ dat ick ter nederlegghe/ ick sal weder op komen. Of wel de schalckachtighe boose Weerelt haer verblijd/wanneer't den vromen qualijck gaet/ en juychen over haer verdruckingh: Soo sal nochtans hare vyandinne te niet en te schanden werden. God verstoot niet eeuwighlijck. Hy bedroeft wel/ maer hy ontfermt hem oock weder nae zijn groote goedigheydt. Want hy plaeght noch bedroeft de menschen niet van herten. Godt is getrouw/ &c. God leyd ons een last op/ doch hy helpt ons oock. Wy hebben een Godt/die daer helpt/ en een Heere/ Heere die van der doodt verlost. Ghy hebt mijn klaghe verandert in een reye: Ghy hebt mijn sack uytgetogen/ en my met vreugdē

Psal.34.7.
Psa. 91.14
Psal.65.3.
Rom.3.23
Psal. 145. 18.
Psal. 102. 18.
Joan. 16. 20.
Thre.3.31
1.Cor. 10. 13.
Psa. 68.20
Psa. 30.12

Tob.3.21. gegordt. Nae de aenvechtinghe troost
Godt troost hy/en na de tuchtinghe bewyst hy ge-
ons gewis nade. De Heer behoudt alle die val-
lijck na de len/ en recht op alle die nedergeslagen
verdruc- zijn. Ick heb mijn aengesicht in een
king. Psal. 145. ooghenblick des toorns een weynigh
14. voor u verborghen/ doch met eeuwi-
Esai.54.8. gher genade wil ick my over u ont-
fermen. 'Tis de barmhertigheydt
Thrē.5.22 des Heeren / dat wy niet gantsch uyt
zijn / zijn genaede heeft geen eynde.
Maer sy is alle morghen nieuw.
4. De vierde troost is: Of ick schoon
in duysteren sitte/ soo is doch de Heer
mijn licht. Wanneer de verdruckin-
ghe daer heen gaet/soo ist even als of
yemandt een groote duysternis over-
viel. Dan kennen hem oock de vrien-
den niet meer/daer vergaet alle troost
der Wereldt / daer sitmen onder de
schaduwe des doots/ daer is verach-
tingh en faemroovingh. In sulcke
duysternis bewegen haer alle wilde
dieren/leeuwen en beeren / boose gee-
Godt laet sten en boose menschen. Ey dan sal
zijn ghena doch de Heer dier menschen licht zijn/
den-licht die in sulcke treur-schaduwen sitten.
inde duy- Want Godt laet dien voor eerst zijn
sternis op genaeden-licht lichten in sulcke duy-
gaen. sternis/en verblydt haer midden inde
verdruckingh/soo datmen Gods ge-
naede teghenwoordigh midden in't
kruys bespeurt/gelijck den Psalm 97.
11. seydt: Den rechtveerdigen moet
het licht altoos weder opgaen/ inde
duysternis/ en vreughde den vromen
herten. Desghelijcx den Psalm 112.4.
Den vromen gaet het licht op inde
duysternis / van den genadighen/
barmhertighen en rechtveerdigen.
5. De vijfde troost is: Ick wil des
Heeren toorne draghen/want ick heb
teghen hem gesondight / tot dat hy
mijn sake uytvoert/en my recht doet.
Al hebben wy het tegen die gene niet
verschuldight/die ons leedt doen: So
hebben wy het doch tegen Godt wel
verschuldight. Die is het oock/ door
wiens toelaetinghe ons alles over-
kome. Daerom al wat die boose luy-
den doen/so denckt/het is des Heeren
toorn. Daerom is hy saligh / die in Verdruc-
de verdruckinghe verduldig is/en die kingh van
selve alsoo op neemt / datse van den boose men-
Heere komt. Wel dien/die ghy Heere schen is
tuchtight / en leert hem door uwe Godts
wet/ dat hy gedult hebbe wanneer toorn doch
het qualijck gaet/tot dat den godloo- een vader-
sen de kuyl bereydt werdt. Het is een lijke toorn Psa.94.12
kostelijck dingh geduldigh zijn/en op Thrē.3.26
de hulpe des Heeren hope. 29. En
zijn mondt in den stof steken/en de ho-
pe verwachten. 30. En laet hem op
de kinnebacken slaen / en hem vele
smaedheydt aenlegghen. Hier van
is David een merckelijck Exempel:
Die heeft hem dese drie stucken wel
ingeplant: Ick wil des Heeren toor- 2 Sam.16
ne draghen. Want ick heb tegen hem 11.15.25.
gesondight. Want hy heeft bekent/
dat Godt de smaedt/die Simei hem
aen dede / over hem gehenghde. Soo
de Heer over my ontfermen sal/so sal
hy my wederhalen tot het regiment:
maer soo hy seydt: Ick heb geen lust
tot David; siet hier ben ick/ hy ma-
ket met my soo't hem welbehaeght.
Vertoornt u niet over de boose. 7.
Weest stille/&c. 6. De seste troost is: Psal.37.1.
Hy sal my aen't licht brenghen / dat
ick mijn lust aen zijn genade sie. Dit
is een gelijckenis / genomen van ee-
nen/ die heel in't duyster sit / diemen
vergheet / als een doode / diemen uyt
een diepe kercker voort brenght in't
licht. En gelijck die selve nu te voren
niets gesien heeft/dan enckel treurig-
heydt en duysternis: Alsoo siet hy nu
zijn lust aenden schoonen Hemel en
aen't licht der Sonnen. Also gaet het
oock in ongeluck en kruys toe/ wan-
neer dat selve voor by is / soo breeckt
dan de schoone glants Gods door/na-
melijck de Hemelsche troost/ datmen

zijn

Gerechtigheydt ende waerheyt komē eyndelijck aen't licht.

zijn lust siet aen Gods hulpe en genade. Soo is het Joseph gegaen. Wat een heerlijck licht is hy geworden/ doe de duysternis zijner verdruckking voor by was? Desgheleijcks David/ wat een heerlijcke Coningh was hy/ als zijn duysternis een eynde hadde? Hoe heerlijck braght hem God aen't licht? So salt oock gaen ten jongsten daghe/ wanneer ons God uyt de duysternis der dooden weder uyt trecken sal/ en aen't licht brenghen. Daer sullen wy onse lust aen zijn genaede sien. 7. De sevende troost is: Mijn vyandinne sal't sien/en met schanden bestaen. Daer hebben alle boose luyden/die haer over ander luyden ongeluck verblijden/harē loon/met schanden sullen sy bestaen. Eyndelijc moeten haer dan noch sulcke lasteraers en schenders schamen. Want haer eyghen hert overtuyght haer/datse onrecht gedaen hebben. Hoe moeste Simei hem eyndelijck schaemen voor David en Salomon. Bespot den bedroefden niet: Want daer is een / die kan beyde vernederen en verhooghen. Die haer verblijden / wanneer't den vromen qualijck gaet / die worden in den strick gevanghen / en het herten leedt salse verteeren/ eer sy sterven. Wierden de Philisteen aen Samson niet te schanden/doe sy hem bespotteden/en dat huys versloeghse? Als dan sal de rechtveerdige staen met grooter vrymoedigheyt / etc. Het is recht by God/die u verdrucken/verdruckinge te vergelden. Maer u / ghy die verdruckingh lijd / ruste met ons. Heb ick my verblijdt/wanneer het mijnen vyanden qualijck gingh / en heb ick my verheven / dat hen ongeluck getreft had? Want ick liet mijn mondt niet sondighen / dat hy een vloeck wenschte mijner zielen. Hebt uwe vyanden lief/seghentse die u vervloecken/ doet wel den genen die u haten/ bidt voor den geenen die u verdrucken en vervolghen. Op dat ghy kinderen zijt uwes Vaders in den Hemel/ die de Son laet schijnen over de boose en goede/ en laet regenē over de rechtveerdigen en onrechtveerdighen/ Ec.

Schande overvalt eyndelijck despotters

2. Sam. 19. 19.
1. Reg. 2. 42.
Spr. 7. 11.
Spr. 27. 32
Judic. 16. 30.
Sapi. 5. 1.
2 Thes. 1. 6
Job. 31. 29
Matth. 5. 44.

Dat L. Capittel.

Van de Hope/hoe en waerom die selve niet laet te schande werden / hoe sy beproeft wert / in lichamelijcke en geestelijcke aenvechtinghen.

Esa. 49. 23.

Ghy sult bevinden, dat ick de Heere ben, aen den welcken niet te schande worden, die op my verwachten.

GELYCK alst geloove niet anders is/dan een seker/onghetwijfelde toeversicht op Godts genade in Christo belooft/daer door het gantsche hert en gemoedt aen God hanght: Also is de hope en lijdsaeme/ stantvastighe verwachtinghe en bestandige toeverlaet van't geene datmē gelooft/ of datmē met gedult verwacht datmē gelooft/ en 'tis niet anders dan het geduldige/ bestandighe / verwachtende geloove tot aen het eynde. Van dese hoope seyt Paulus datse niet laet te schanden werden/oorsaeck: Om datse heeft een onbeweeghlijcke grondt/als oock het geloove / naemelijck Godt selve: Daerom kanse niet te schanden werden. Want haer gront en fondament staet vast/eeuwigh en onbeweeglijck: Daerom is oock haer vrede/ vreugde / ruste / roem en troost eeuwigh/ en niemandt kanse soo hoogh bedroeven / of sy grijpt daer teghen een genoeghsaeme troost en vreede / uyt haere

Wat hope is.

Rom. 5.

Waerom de hope niet enlaet te schande werden.

haere onbeweeglijcke rotsteen. Wanneer daer schoon onweder en storm-winden komen/soo vreest sy daer niet voor; want haer huys is op een steen-rotz gebouwt. En dewijl de hope een seecker onbeweeghlijcke gront hebben moet/ die niet wanckelt/ en dat al wat tijdelijck is onbestandigh is: soo soeckt de hope geen tijdelijck geluck/ vreughde/ eere/ roem/ maer sy rust alleen op Godt/en beroemt haer des Heeren: Daer vindt sy bestandighe rust en vrede/ gelijck David seydt: Die op den Heere hopen/ die sullen niet vallen/ maer eeuwiglijck blijven/gelijck de bergen Sion. Om Jerusalem henen zijn bergen: Maer de Heer is om zijn volck. Die nu tijdlijcke dingen tot een grondt haerder hope leggen/ als eere/ rijckdom/ geluck/ en vreughde/ die moeten in geduerige vrees/sorgh en anghst leven/ die moeten de werelt onder de voeten legghen/ en met het ongestaedighe ongeluck als op de zee op en afloopen/ en en konnen niet langer rust en vrede hebben/dan de Wereldt en haere naeburen willen. Dit moet in't kruys beproeft werden. Want de aenvechting maeckt het alles openbaer/ wat een yeghelijcks hope en toeversicht is. Daer bevindtmen dickwils/ dat wy niet op Godt selve/ maer alleen op zijn gaven en 'tgheluck gehoopt hebben/ en op het sandt gebouwt/ jae de creaturē tot onsen God gemaeckt hebben. Want so verkeert is de blinde natuere/ dat sy aende creatueren hanghen blijft/ door de welcke sy nochtans tot den schepper behoorden geleydt te werden. Want God geeft daerom den menschē geluck en voorspoedt/ op dat hy daer door boven hem selven getoghen soude werden door die gaven tot het Gebedt/jae dat wy Godt leerden kennen/lief hebben/ vreesen/eeren/ en op hem alleen hopen. Doch die natuer is alsoo verkeert/ datse op de gaven valt/ gelijck een soch op een dreck/ en 'tgebedt gantsch niet acht. Daerom moet ons God kruys en verdruckingh toe senden/ en ons die creatueren benemen/ op dat wy op hem leeren hopen/hem bekennen/ loven en prijsen. Ja dewijl wy onse hope op ons selven setten/ namelijck op ons eygen vermogen/ krachten en gaven/ soo moet ons Godt dickwils verbreken/ en te niet maken/verootmoedigē/ gantsch ontblooten/ en ons geheel ons selven benemen/ op dat hy hem selven aen ons mochte eyghen maken. Dit kan nu niet geschiedē/ tot dat hy dat vertrouwen op ons selven/ 'twelck zijn ghenade aldermeest contrary is/ gantsch weg neemt en te niet maeckt. Daerom is de hope een kampende deught/ die daer strijdt teghen 'tvertrouwen op hem selven/ naemelijck op eygen gaeven/ verdienst/vromigheydt/ heerlijckheydt/geluck/ eere en rijckdom. Met dese Duyvels momaensichten moet sy kampē/ haer daer van los trecken/ haer alleen in God verberghen/en op hem rusten. Daerom heeft de hope/ soo wel alst geloove en de liefde alleen Godt tot een voorwerpsel. Want wanneer yemant wat anders voor hem hoopt/ of in yet anders nevens God hoopt/ dan in Godt alleen/ die hoopt een niet. Want alle dinghen zijn buyten God niets. En alsoo is die hope verloren. Daerom zijn dese drie deugden/Geloove/ hope/ liefde gantsch geestelijck/ en in haer is niet aerdschs/ en sy zijn op't onsienlijcke gefondeert. Daerom seyd Paulus: De hope die men siet/ is geen hope. Want hoe kanmen dat hopen/datmen siet? Die nu op sienlijcke dingen zijn hope set die heeft den onsienlijcken Godt niet tot een fondament/ maer slechts een schadu-

Margin notes: d'Eyghenschap der hope. — Psal. 125 — Valsche hope. — d'Hope wordt in't Cruys beproeft. — Waerom tijdelijcke goedt ende gaven gegeven werden. — d'Oorsaec des cruyces. N.B. — Een kampende hope. — Geloove/ Liefde/Hope/hebben God alleē tot een grondt. Rom. 8. 24

schaduwe. Daerom moet zijn hope met de Wereldt vergaen/en te schande werdē. Daerom moet den mensch door vergelijckinghe des tijds en der eeuwigheydt/ geleydt werden tot de rechte salighe hope/ en tot de bestandighe ruste. De eeuwigheydt is onveranderlijck/daerom is in haer geen veranderingh van't een in't ander. Maer in de tijdt is verandering/ als van de dagh in de nacht/ van weken in maenden/van maendē in een jaer/ van de winter in de somer. En gelijc hem de tijdt verandert: Alsoo verandert haer oock de eyghenschap aller Elementen en Schepselen. Ick verswijgh noch/dat den Hemel geen ooghenblick stil staet en alle dinghen onder haer beweegt. Daer uyt volgt datter geen geduerighe ruste zijn kan in tijdelijcke dinghen/ maer metter tijdt gaen alle dinghen daer heen/ en het moet al/dat onder de tijdt is/vergaen. Daerom ist alles ydel. Doch in de eeuwigheydt is die ruste en niet in de tijdt. Goeden en quaden rennen en loopen nae de eeuwighe ruste/doch niemandt verkrijghtse/ dan die haer weten in Christo te laeten en te verliesen/ die de eeuwighe Ruste is. Dit selfde verkrijghtmen niet met wercken ende veel arbeydts / maer met een lijdsame hope/ in stilheydt en hope, en in een stille Sabbath. Nu moet de hope niet alleen door ontreckinge des tijdlijcken gelucks beproeft werden/ maer oock door ontreckinge der ghenade in hooghe aenvechtinghen. Want ons moeten alle dinghen ontrocken werdē in de proeve der hope/ alsoo dat ons oock die alderbeste gaven Godts ontrocken werden/ daer op wy mochten voetelen/ op dat also onse hope gantsch reyn / louter en bloot op Godt stae. In soodanighe proeve moetmen hopen/ daer niet te hopen is/ en men moet hopen teghen

Waerom intijdlijcke dinghen geenruste.

Hoe ruste te soecken is.

Esa.30.15

d'Hoogste proeve der Hope.

hope / gelijck van Abraham staet. Rom.4.18
Jae daer moetmen met Christo naeckt uytgetoghen werden / van elck een verlaeten / oock van Godt. En dit heet dan te recht den Beelde Christi gelijckformig werden. Daer wort dan de hope recht beproeft. In andere verdruckinghen werdt alleen/ lijdsaemheydt / ootmoedigheyt/ gebedt en liefde beproeft: Maer in de aenvechtinghen der conscientie wort de hope beproeft en aengevochten. Daer wort dan een mensch wel van alle zijne genade berooft/ maer evenwel gekroont met de hope / die niet beschaemt. Want of wel in sulcke hooghe nooden dickwils met eenvoudigheyt murmureringh/ onlijdsaemheydt jae lasteringh ghehoort werdt : Soo verweckt Godt nochtans een kleyne suchtinge / dat die selve tegē spreeckt; En so ist dan oock vergeven en toegedeckt/ en soo is den mensch als een brandt uyt den vyere Zach.3.2.
gereddet. En als een oorlapjē uyt des Amos3.12
wolfs kaken verlost. Want dat mach geen vertwijfelingh heeten / dat teghen onse wil geschiedt / en met een onuytsprekelijck suchten wederspro-ken wert/maer het is de alderswaerste Proeve en aenvechtingen der hope. Dit zijn die on-uytsprekelijcke suchtē/daer van dat Paulus spreect: Rom 8.26
Sulcke luyden zijn de grootste Heylighen/ en zijn Godt al naerder dan die stoute geesten / die haere hope in haer selven hebben. Want dese zijn de grootste Godts-lasteraers met al haer roem en eer. Die andere zijn de liefste kinderen Godts/als in Job en David te sien is. Want sy worden te recht gereynight en geloutert als goudt/ en van haer eyghen gaven en roem ontset / en in Godt overgeset/ als een glinsterende Edelgesteente in goud geset wert/op datter niets over blijve/ daer in hem de stoute mensch

De hope weder-spreeckt door een suchtjende vertwijffe ling inswa reaenvech tinghen.

d'Hoovaerdighe zijn degrootste Gods-lasteraers.

beroemen kan. In dese ontblooting leert den mensch op geen ander dingh hopen dan alleen op Godt. Want wanneer door de verdruckingh alles wech genomen werdt / soo kan ons Godt nochtans niet benomen werden. De verdruckingh kan ons God niet benemen / maer brenght ons tot Godt / en geeft ons Godt weder / en God ons. Aldus moet ons de bloote Hope in't cruys onderhoudẽ en daerom laetse niet te schande werden.

De bloote hope onderhoudt ons in't cruys / eñ laet niet te schanden werden.

Daerom gelijck de ziele bloot uyt Godt gekomen is: alsoo moetse weder bloot in Godt komen sonder creatuers liefde. Want wie uyt hem selven en uyt alle creatueren valt / waer henen soude die vallen dan in Gods hant / die alles omvat / en de geheele wereldt omspant? Wie nu door de wereldt valt / en reyn is van alle creaturen en hare liefde / dat is / die metter herten aen geen dingh hanght / maer vry is en vry blijft / Godt gelaten staet / en laet hem geven en nemen / na Gods wel behaghen / die selve valt in Godt en in zijn handt: Maer die inde creaturen blijft en in hem selven / dat is / die't de vrye wille toe-eyghenen / en niet met Gods welbehaghen te vreden zijn / die moeten in haer selven verderven.

Esa. 40. 12 Wie; buyten alle creaturen rust / die rust in Godt

---

Dat LI. Capittel.

Troost teghen de swackheyt des Geloofs.

Esa. 42. 3.

Het gestooten ried sal hy niet in stucken breken, en de glimmende wiecke sal hy niet uyt blusschen,

DIT is een uyt-nemende schoone troost teghen de swackheyt des Geloofs / dẽ welcken de Propheet begrijpt in twee gelijckenissen: D'eerste neemt hy van een gekroockt riedt / 'twelck mẽ sacht en proper lijck moet aentasten / op datmen't niet ten vollen breke: soo handelt God oock met onse swackheyt en swack Geloove. En gelijck als een glimmende wiecke wanneer't een voncxken vyers ontsteken heeft / niet met een stercke wint moet aengeblasen werden / of men soudt geheel wech blasen: Also blaest oock Christus onse Heer dat kleyne voncxkẽ onses Geloofs met de sachtigheyd zijns Geests / en met de sachte adem zijns mondts aen / en laet een sachtmoedighe Geest van zijn Aengesicht waeyen / op dat hy ons in onse swackheyt niet verschricke / maer verquicke.

2. Schoone gelijckenissen des Propheten Esaie.

Dewijl dese kleynmoedigheydt en swackheyt des Geloofs een sware aenvechtingh is / daer mede alle Christenen genoegh te doen hebben / hoe wel het met den eenen swaerder toegaet als met den anderen: Soo heeft ons de H. Geest in Godts Woord geweldige rijcke vertroostinghen daer tegen laten opteyckenen / die wy vlijtigh sullen bemercken / op dat wy die selve ter tijdt des treurigen kamps-stondekens saliglijck konnen gebruycken.

Esa. 57. 15

1. Sullen wy met alle vlijt aenmercken / dattet Geloove niet is onse doen en werck / maer Gods werck. Dit is Godts werck / dat ghy in hem Gelooft dien hy gesonden heeft. Joan. 6. 29

44. Niemant kan tot my komen / 'ten sy dat hem de Vader trecke die my gesonden heeft. Joan. 44.

Die wy Gelooven nae de werckinge der kracht zijner sterckheydt. Eph. 2. 19.

Wt genade zijt ghy saligh gheworden door het geloove / en dat selve niet uyt u / 'tis Gods gave / niet uyt de wercken / Ephe. 2. 8.

op

Heb. 12.1 op dat hem niemandt roeme. Laet
ons volſtandighlijck loopen in den
kamp die ons verordineert is / en
ſien op Jeſum den aenvangher en
Rom.5.5 voleynder des Geloofs. De liefde
Gods is uytgegoten in onſe herten
door den Heylighen Geeſt / die ons
gegeven is. Wy die de eerſtelinghen
des Geeſts hebben 26. Die welcke
oock helpt onſe ſwackheden. Dewijl
nu het Geloove Godts werck / en niet
onſe werck in ons is / ſoo ſtaet het
Rom.8.23 immers aen ons niet / of in onſe vermoghen / hoe onſe geloove zijn ſal.
Gelijck ons God nu belooft heeft /
dat hy ons doort Geloof wil ſaligh
maken / ſoo weet hy oock hoe ſterck
dat onſe geloove zijn moet / daer door
wy de ſaligheydt aennemen / en ſo veel
wil Godt ons geven. Daerom gaet
2.Cor.12.9 het / als God tot Paulum ſeyde: Laet
u aen mijn genade genoeghen. Want
niemant kan wat ontfangen 't en zy
dattet hem van boven gegeven werde.
Joa.3.27. 2. Soo konnen wy in deſen leven
de volmaecktheydt niet verkrijghen /
maer het blijft met ons ſtuckwerck.
Dat is Gods wil van weghen onſe
diepe verdorventheyt en blindtheyt /
op dat oock de ſorghloosheyt en ſchandelijcke hooverdije in ons ter neder
gevelt werde. Daerom ſeyt Paulus:
Phil.3.12. Niet dat ick het nu verkreghen heb /
of nu volmaeckt ben: Maer ick jage
daer na / of ickt eens grijpen mochte /
daer toe ick gegrepē ben van Chriſto
Jeſu. Of ick ſchoon geen ſoo volkomen geloove hebbe / dat ick hem ſoo
ſterck en machtig grijpe / als ick wel
behoorde: Soo ben ick nochtans
van hem / gegrepen / dat is / ick ben in
Chriſto Jeſu doort gheloove. Iſt
dat ick hem ſoo ſterck niet grijpe / als
ick behoorde / ſoo heeft hy my gegrepen. Daerom ſullen wy met onſe
ſwackheydt te vreden zijn / tot dat wy
tot de volmaecktheyt geraken. 3. So

't Geloove is Godts gave ende het ſtaet aen hem hoe ſterck of ſwack hy ons in't geloove hebbē wil.

Onſe Gheloove is on volmaeckt ende Chriſti Liefde tegen ons is volmaeckt.

wil Godt ons ſwack geloove niet
verwerpen / maer genadelijck aenſien / verſtercken / vermeeren / en tot
een ſaligh eynde brenghen. Daer van
bemerckt die hertelijcke gouden- Eſa.42.3
ſpreuck Het geſtooten riet ſal hy niet
in ſtucken breken / en de glimmende
wiecke ſal hy niet uyt bluſſchen. Hy Eſai.25.4.
zijt der kleynen ſterckte / der armen
ſterckte in droeffenis / een toevlucht
voor't onweder / een ſchaduwe voor
de hitte. Sterckt die moede handen /
en verquickt de ſtruyckelende knyen. Eſa.35.3.
Segt den vertſaeghden herten; Hebt
een goede moedt / vreeſt u niet; ſiet u
Godt komt en ſal u helpen. Hy geeft Eſa.40.29
den moedē kracht en ſterckte genoeg
den onvermogenden. Die op den Heere hopen / die krijgen nieuwe kracht.
De Heer heeft my een geleerde tonge Eſai.50.4.
gegeven / dat ick weet met den moeden te ſprecken ter rechter tijdt. Ick Eſa.57.17
verquick den geeſt der verootmoedigden / en 't herte der verſlagenē / van
mijnen aengeſicht ſal een Geeſt waeyen / en ick wil adem makē. Hy heeft Eſai.61.1.
my geſonden den ellendighen te predicken / die gebroken herten te verbinden / te trooſten alle treurigen. Ghy Exo.32.26.
ſult het bocxken niet koken / wanneer
het noch aen zijner moeder melck is /
dat is / den teeren aenvangendē melcgeloovigen ſult ghy niet ergeren noch
bedroeven. Het ſtercke Geloove kan
wel allerley tegenſpoet) verdraghen /
datmen hem ſiede en brade / het blijft
beſtandigh in vyer en water: Maer
't ſwacke melk-geloove moetmē properlijck aengrijpen / als een gekneeſde
riedt / op datment niet geheel breke.
Ick wil de moede zielen verquicken / Jer.31.25
en de bekommerde zielen verſadigen /
die haer voor ſwack geloovigen bekennen die zijn arm van geeſt. Salig Matt.5.3
zijn de arm van geeſte. De ſwack-geloovigē zijn die geeſtelijc kranck zijn /
en die trooſt den Heer. Die geſondt Mat.9.12
zijn

Chriſtus verwerpt het ſwacke Gheloove niet.

Math. 9. 12. zijn behoeven gheen Medecijn-mee-
ſter/maer die kranck zijn. Den gee-
Rom. 14. 1 nen die ſwack is in't geloove neemt
op / en verwerret de conſcientie niet.
1 Cor. 9. 22 Den ſwacken ben ick geworden als
ſwack / op dat ick oock de ſwacken
Ezech. 34. 16 winnen ſoude. Ick wilt verwonde
verbinden / en des ſwacken waer ne-
men. Wie tot my komt die wil ick
Joan 6. 37 niet van my verſtooten. In deſe troo-
ſtelijcke beloften ſullen alle ſwack-
geloovighen haer mede inſluyten / en
weten dat die getrouw is / die't be-
looft heeft/ die ſalt oock doen. Want
zijn woordt is waerachtigh en zijn
beloſte ſeker. Siet oock de Exempe-
len der ſwack-geloovigen aen / als
Marc. 6. 23 des maenſuchtigen vaders / tot den
welcken de Heere ſeyde: So ghy kont
gelooven : Maer hy ſeyde met tra-
nen: Ick geloove/ Heere/ helpt mijn
ongeloove. Des Conings hovelings.
Der Diſcipulen in't ſchip. De Heer
Joan 4. 49 Math 8. 25 ſtack de hand uyt en greep Petrum
aen doen hy op de zee wilde ſincken.
Math 14. 31. Daerom vermaent Paulus: Ver-
1 Theſſ. 5. 14. trooſt de kleynmoedighe. Helpt de
ſwacken op / weeſt langhmoedigh
tegen een yegelijck. 4. Ja Godt wil
de ſwacken aldermeeſt aennemen /
want de ſtercken behoeven den Me-
decijn-meeſter niet / maer de kranc-
Mat. 9. 12 ken. Hy laet de neghen en tnegentigh
God ſorgt aldermeeſt voor de ſwack-geloovighen. in de woeſtijn/en ſoeckt nae't verloren
ſchaep tot dat hy't vindt. Gelijck een
vroome moeder de krancke kinderen
aldermeeſt gherack doet en waer-
Luce 15. 4. neemt/alſo doet God aen den ſwack-
geloovigen. 5. Ja ſeght ghy: Ick
gevoel bykans geen gheloof in my.
Daer op vraegh ick u / of ghy oock
geern woud gelooven? Wanneer ghy
dat gevoelt / dat is oock een geloove.
N. Want Godt moet oock dat willen in
Geern wil lengeloovē is oock een geloove. ons wercken. Wanneer gy dan geern
woud gelooven/ſo gevoelt ghy Gods
werckingh in u / en hebt die trooſte-
lijcke beloſte / dat hy/ die dat willen
in u werckt/ die ſal oock dat volbren-
ghen wercken. 6. Godt ſiet de be- Phil. 2. 13.
geerte der geloovighen ſo genadelijck
aen/ dat geens ellendighen herts ver-
langen ſal verloren zijn eeuwighlijck. Pſal. 9. 19.
Het verlangen der ellendighen hoort Geens ellendighen hope is verloren.
ghy Heer ; haer hert is gewis/ dat u
oor daer op merct. Daerom ſo groot
als ghy geern woudt dat u geloove Pſal. 7. 10.
voor Godt zijn ſoude/ſoo groot is het
voor Godt. Want Godt ſiet het hert
aen/ hy weeght de geeſten/proeft her-
ten en nieren. Hy begheert mijner / Pſa. 91. 14
daerom wil ick hem uyt helpen.
7. Soo iſt veel beter/ dat wy ons on- Beter iſt in ſwackheyt roemē dan inde ſterckte.
ſes ſwacken geloofs roemen/dan des
ſtercken. Want Godt heeft het alſoo
verordineert / op dat wy niet in gee-
ſtelijcke hooverdy geraeckten. Mijn
kracht is inde ſwacken machtigh. 2 Cor. 12. 9
Daerom ſeydt Paulus: Ick wil my
allerliefſt in mijn ſwackheyt roemē /
op dat de macht Chriſti in my wone.
Trooſt u daer mede ghy ſwack-ge-
loovighe. 8. Soo is een ſwack geloof
oock een Geloof. Want onſe ſaligh-
heydt ſtaet niet op de weerdigheydt
onſes geloofs/hoe ſterck of ſwack het
ſelve zy/ maer op Chriſto/ den welc-
ken het geloove aengrijpt en omhelſt.
Gelijck nu een kleyn ſwack kindt een
kleynood en peerle met zijn ſwacke
handt/ even ſoo wel vat en houdt als 't Swacke geloove grijpt Chriſtum immer ſo wel aē als het ſtercke geloove.
een ſterck man/ alſo houdt en vat het
ſwacke geloove Chriſtum dien edelen
ſchat met al zijn verdienſten even ſoo
wel als het ſtercke geloove : en de
ſwack geloovige heeft in en door hem
even die ſelve gerechtigheyt en ſalig-
heydt/ die de ſterck-geloovighe heeft.
Ende gelijck de oogh-appel een kleyn
veracht dingſken is/en nochtans het
licht en ſchijnſel der Sonnen/ oſſe
ſchoon op't hooghſte aen den Hemel
ſtaet/ jae de Sonne ſelve/ die doch et-
lijcke mael veel grooter dan de aerde
is/ ve-

is/ bereycken kan / alſo kan oock dat ooge des geloofs/ of het ſchoon kleyn en ſwack is/ evenwel de Son der gerechtigheydt Jeſum Chriſtum met haere volle ſchijn en andere on-uytſprekelijcke goederen en gaven vatten en omhelſen. 9. Soo is dat oock des geloofs aert / dat het niet altijdt even ſterck/ maer ſomtijdts ſeer ſwack is/ dat het hem laet aenſien / als of het licht des geloofs in ons gantſch uytgeleſcht ware / gelijck ſulcks d'Exempelen/ aller Heylighen en inſonderheydt Davids betuyghen. Item het exempel Abrahams / die nochtans een Vader aller geloovigen genoemt werdt Gen.12: Dat hy ſorghde / die Egyptenaers mochten hem verworghen en dat om Sara / daer hy doch alreede de belofte ontfanghen hadde. Item 't exempel Moſis / daer hy twijfelde aen't twiſt-water. David is d'een tijdt ſoo ſterck met ſijn geloove / dat hy haeſt in den Hemel is / d'ander tijd ſo ſwack/ dat hy bykans in de hel is / dat hy klaeght dat hy van Godts aengeſicht verſtooten is. Daerom is uyt het ſwacke geloove niet te beſluyten / als of het gantſch geen geloove waere / ende dat ſulcke luyden geheel van Godt verlaten waren. Want gelijck als wy niet oordeelen noch beſluyten dat in de aſch geen vyer ſoude zijn/ om dattet geen vlam of hitte van hem geeft/ of in de boomen geen leven / om datſe in de winter naeckt en bloot ſtaen : Alſo ſullen wy oock niet beſluyten / datter daerom geen geloove ſoude zijn/ om dattet hem altijdt niet ſien laet. Want de Geeſt Gods blaeſt als een windt / wanneer en waer heen hy wil. 10. Wanneermen over het ſwacke geloove klaeght / ſoo merckt men / datter een kampende geloove is / en dat is even het rechte geloof. Want daer is een geſtadighe kamp ofte ſtrijdt des

De grootſte Heyligẽ en ſterckgeloovigẽ hebben de ſwackheyt des geloofs bevonden.

Pſalm 31.

Joan.3.8.

De klage over het ſwacke gelove is een getuyghenis des geloofs.

geloofs en ongeloofs in den menſche. 't Geloof moet hier ſtaen onder veel ſweerden der aenvechtinghe. Want het is een ſwaer dingh / en heeft veel wercks aen hem / dat het aerdſche hert met Chriſto / en de booſe acker met het Hemelſche zaedt door't Geloove kan vereenight werden/ en dat de duyſternis het licht begrijpe. Daer wil 't vleyſch altoos de verkeerde wegh in/ en over den geeſt heerſchen/ en de duyſternis wil altoos de overhand hebben. Over deſen kamp hebben de Heylighe Godts geklaeght. En dat is een ſeker bewijs / dat het rechte geloof daer is. Want die gantſch geen geloof hebben / die gevoelen deſen kamp niet. En daer by is dan den Trooſt / dat ons Godt in ſulcken kamp niet verlaten wil / en oock niet boven vermogen laten verſocht werden/ maer hun ſulcken uytkomſt geven / dat wy't konnen verdraghen. De Heer geeft den moeden kracht / en den onvermoghenden ſterckte genoegh. 11. Wanneer wy in onſe ſwackheyt ſlechts noch aen Chriſtum gedencken/ ſo is hy waerachtigh by ons / jae woont in ons door't geloove. Want hy ſeyt: Waermen mijns naems gedenckẽ ſal/ daer wil ick tot u komen en u ſeghenen ; Jae wy konnen ſonder Godt aen Godt niet gedencken. Soo zijn wy oock in hem als den levendighen Wijnſtock ingheplant/ alſo dat wy't leven en het ſap uyt hem ontfangen / jae wy leven in Chriſto. En dat leven ende kracht onſes geloofs is in Chriſto verborghen. De Heylighen Geeſt getuyght van hem in onſe herte door vrede/ vreughde en Trooſt. Gelijck daer geen Propheet in't Oude Teſtament geweeſt is / of hy heeft Godt in hem hooren ſpreken : Alſoo iſſer geen ware Chriſten in't Nieuwe Teſtament/ of hy heeft Chriſtum in

Eſa.40.29

Exod. 20 24.

Joan. 15. 4. Et. Col.3.3.

Chriſtus is by ons als wy aẽ hem ghedencken.

Rom.8.16

zijn hert hooren ſpreken/en de ſalvinghe des Geeſts in hem geſmaeckt: En dit is ſulcken ſtercke vereeniging met Christo en onſe geloove/ datſe vande doodt noch Duyvel niet kan ontbonden werden/om dat Christus/ wiens leven hy in hem heeft/onſterflijck is / al iſt dat ghy't niet altijd in u herte bevindt / ſo is doch die in u is grooter / dan die in de Wereldt is. 12. Soo ſullen wy in de ſwackheydt onſes geloofs onſen Verloſſer en eeuwighe hooge Prieſter Jeſum Christum aenſchouwen / die hem ſelven voor ons aen't kruys heeft opgheoffert / en bid voor ons geloove/gelijck hy tot Petrum ſeyde: Jck heb voor u gebeden / op dat u geloove niet op houde/ en reyckte hem zijn Almachtighe help-rijcke genaeden handt toe/ op de zee doen hy ſincken woude. En Joannis. bidt: Heylighe Vader behoudtſe in uwe waerheydt. Jck bidde niet alleen voor haer/de Apoſtelen/ maer voor alle/die door haer in uwen name gelooven ſullen. Daerom ſeyt Paulus oock: Wy hebben niet ſulcken Hooghen-prieſter/die geen medelijden met onſe ſwackheyt ſoude konnen hebbē/ maer die in alles verſocht is als wy: De welcke is ter rechterhant Gods en bidt voor ons. Met deſe voorbede hebben haer alle ſwackgeloovige te trooſten / en ſullen oock die ſelve ſekerlijck genieten. 13. Wy ſullen ons oock in onſe ſwackheydt trooſten met de barmhertigheydt Godts. Die is onuytſprekelijck groot / jae ſoo groot als hy ſelve is. Daer aen ſal niemandt vertſaghen. Want ſy is een voorkomende, verwachtende, opnemende, volduerende barmhertigheydt in der eeuwigheydt. Godt heeft niemandt opt zijn barmhertigheydt ontſeydt. Jn de barmhertighe armen Godts ſullen haer oock alle ſwack-geloovige inſluyten.

Cant. 8.7. 1. Joan. 4. 4. Luc. 22. 32. Math. 14. 31. Christus reyckt het ſinckende geloove de handt als hy Petro dede. Heb. 2. en 4. Capitt. Christus heeft voor alle de gheloovighen ghebeden.

14. Sullen wy ons daermede trooſten / dat Godt / die't geloove in ons uyt genaede aengevangen heeft/oock belooft heeft / dat hy't oock in ons volbrenghen ſal/ tot op den dagh Jeſu Christi. Hy ſal ons volmaken/beveſtighen/ ſtercken en fonderen. Wy worden uyt Gods macht door't geloove bewaert tot de ſaligheydt / op dat wy het eynde onſes geloofs verkrijgen/'twelck is der zielen Saligheydt. Op dit eynde heeft Godt geſien/ doen hy 'tgeloove in ons heeft aengevanghen. Dat is nu Godts kracht/die kan het tot de volmaecktheydt brenghen. Daerom noemt de Sendbrief tot den Hebreen den Heere Jesum niet alleen den Aenvangher/ maer oock den Volmaker onſes Gheloofs. En Chistus ſeyt: Niemant ſal mijn ſchapen uyt mijn handt trecken. 15. Daerom heeft hy oock ſoo veel middelen verordineert/daer door 't Geloof in ons geſterckt en onderhouden ſoude werden/namelijck/zijn Heyligh Woord / de Sacramenten/ 'tGhebedt; Heer vermeert ons geloove/kome te hulp onſe ongeloove. Ooc ſoo heeft Godt belooft den Heyligen Geeſt te geven den genen / die hem daerom bidden. De Geeſt helpt onſe ſwackheyt. Jae onſe gantſche Christendom is daer toe aengeſtelt / dat wy in't geloove geſterckt en onderhouden ſouden werden. 16. Soo is oock onſe geloove in de eeuwighe verkieſinghe Gods gegrondt 2. Theſ. 2. 13. Hy heeft ons uytverkoren in't Geloove der waerheydt. Daerom laet u de ſwackheydt uwes geloofs niet al te ſeer bedroeven. Wanneer ghy meynt dat ghy geen Geloof hebt/ſo is Christus u naerder dan ghy meynt. Ghelijck hy dan zijnen Diſcipulen nae by was/ doe ſy nood leeden op de zee/ alſoo oock warmeer u geloove alder-meeſt noodt lijdt/ ſoo is hy by u.

't Swacke Gheloof hangt aen de barmhertigheyt Gods als eē kranck kindt aen des moeders Borſt. Phil. 1. 6. 1 Pet. 5. 10. Godt is niet alleen eē Aenvanger maer oock een Voleynder des Gheloofs daer mede haer alle ſwack geloovigē hebben te trooſten. Heb. 12. 2. Joa. 10. 28. Luc. 17. 5. Marc. 9. 24. Luc. 11. 13. Rom. 5. 5. 8. 26. God is de ſwackē aldernaeſt.

Dat

Dat LII. Capittel.

Trooſt en onder-rechtingh hoe men hem in groote geeſtelijcke aenvechtingen ſchicken ſal.

Eſa. 48.10.

Ick wil u uytverkoren maken in den ovē der ellenden.

De Geeſtelijcke Hel daer Godt in leydt. 1. Sam. 2. 6.

VOor eerſt ſalmen't ſeker houden / dat de treurigheyt der zielen van Godt komt / want ſoo ſtater geſchreven De Heere doot en maeckt levendigh / hy vernedert en verhoogt. Hy maeckt arm en hy maeckt rijck. Hy leydt in de helle en weder uyt. Deſe helle / daer Godt de menſchen in leydt / is de geeſtelijcke treurigheydt / de welcke geen trooſt toelaet. Want gelijck als inde helle geen trooſt is: Alſoo is oock in deſe geeſtelijcke helle geen trooſt. Het dunckt de ziele in deſe noodt / datſe gantſchelijck ſterft en verſmacht. Dat haer alle creaturen beſchuldigen en tegen zijn. In deſen angſt ſpreeckt een menſch met David: Mijn ziel wil haer niet laeten trooſten. Het wordt hem al ontrocken beyde de Schrift en Godt ſelve. En dat is de helle / daer Godt in leydet. Daer behoort niets toe dan ſwijgen en lijden / en in den grondt des herten met een onuytſprekelijcke ſuchten daer over huylen / en klaghen. Jae een menſch kan van wegen deſe angſt en pijn niet aen Godt of de Schrift gedencken. Want al de krachten des geloofs verdwijnen / en de menſch verſmacht als een ſlecke. Wanneer nu Godt door zijn verborghen woord en kracht den menſch niet onderhielde / ſo moeſt hy van ſtonden aen vergaen ende te niet werden. In deſe hel is onſe Heere Jeſus Chriſtus oock geweeſt / doen hy begoſt te treuren / te ſitteren en vertſaghen / doen hy met den doodt ſtreed / en bloedt ſweetede. Deſe helle is veel grooter angſt / dan de doodt / jae de menſch wenſcht hem in ſulckē angſt de doodt. Want die ſelve ſoudt zijn vreughdt en verloſſingh weſen. Hoe dickwils wenſcht Job hem ſelve den doodt? Chriſtus onſe Heer ſweetede bloet in deſē angſt / maer aen't kruys in doodts noodt niet. In deſe hellen-angſt riep Chriſtus onſe Heer: mijn God / mijn Godt / waerom hebt ghy my verlaten? Daer was alle trooſt ſchoon weg / nietemin nochtans was Godt by hem in deſe hellen-angſt / en onderhieldt hem; jae is dat niet een groot wonder / dat de Heere Chriſtus in zijn hellen-angſt geen trooſt heeft konnen verkrijgen / en was nochtans met God vereenight? Want hy was immers God en Menſch: Evenwel nochtans heeft Godt met zijn trooſt hem ſo diep voor hem verborgen / dat hy geen trooſt nae zijn Menſcheydt hoorde noch ſagh. Is nu dat uwen Heere Chriſto wedervaren / die met de eeuwige Godtheyt vereenight is / en met de hoogſte vreugdē-olye geſalft / en evenwel in ſulcke treurigheyt geraeckt / wat iſt dan wonder / dat dickwils een arm menſch ſulcke bedroefſenis overvalt? daerom al wat ons overkomt / dat is te vooren onſen Heere Jeſu Chriſto oock overgekomen / als onſē hoofde. Volgens iſt geē onrecht / dat de leden des hoofts ſmerte gevoelen. Daer aen bekentmen nu dat ghy een ware lid Chriſti zijt / en een medegenoot zijner verdruckingen. In deſe helle heeft ooc geſteken die vrome Coningh Hiſkia / doen hy ſeyde: Ick pijpede als een kraen / en ſwaluwe / en kirde als een duyve. En de Heylige Job / als hy ſprack: Wanneer ick Godt ſchoon vraghe / ſoo antwoordt hy my niet /

Pſal. 77. 8. 9. 10.
Pſa. 77. 3.
Pſalm 38. ende 102.
Hellen-angſt.
God is by ons inder Hellen-angſt ende onderhout ons of wy het ſchoon niet gevoelen.
Apoc. 1. 9.
Eſa. 38. 14
Job. 7. 15. 30. 20

niet / roep ick ſchoon / ſoo verhoort hy my niet. Wanneeer ick hem al-reede aenroepe / ſoo geloof ick doch niet dat hy mijn ſtem hoort. En de lieve David klaeght oock vaſt daer over in den 6. 13.38. en 88. Pſalm daer men wonder ſiet / hoe de Heylighen Godts met de helle geſtreden en ge-kampt hebben. Dit wijſen aen die wonderlijcke genegentheden in Job en David. Haeſt vertſaghen ſy en gelooven niet / dat het moghelijck is / dat Godt haer verloſſen kan; haeſt hopen ſy op den Verloſſer die noch leeft / als Job. Daerom konnen vley-ſchelijcke menſchen ſulcke woorden en toe-genegentheden niet verſtaen / gelijckmen in Jobs vrienden ſiet / in welckers ſin die arme man altoos onrecht moſte onrecht geſprokẽ heb-ben: Doch ſy verſtonden de water-vloeden niet / die over zijne ziele gin-gen. Want een menſch wordt in deſe noodt ſo diep in't ongeloof geſtooten / dat hy zijn geloof niet kan gewaer werden. Al de kracht des geloofs vertreckt haer in een punct / en in een on-uytſpreeckelijck ſuchten / daer in hem 'tgeloove noch onwetende / ver-borghen is. Ende dit verborghen ge-loof is dan zijn ongheloof / zijn hel en marter. Hy kan in deſe helle niet ge-looven / dat Godt hem genadigh is / en ſeyt: Och hoe geern woud ick ge-looven / wanneer God my die genade gave. De Schrift kan hem oock niet trooſten / tot dat dat onweder voorby is. Daer laet Godt dan den menſch zijn nietigheydt ſien / wat hy in hem ſelven zy / op dat hy gantſch te niet werde in alle zijne krachten: Maer evenwel laet hem Godt noch in die verborgene onuytſprekelijcke ſuchten even als van verre ſien; en daer door word de menſch onderhouden. Of nu wel een menſch in deſen angſt / mar-ter en vertſagen dickwils onverdul-digh is / jae oock laſtert / ſo rekent het Godt hem doch niet toe. Want het geſchiet tegen de wille des menſchen / en 't is zijn hooghſte proeve / daer Godt hem door loutert en de ſonde uytvaeght. Ja daer zijn geen grooter Heylighen en liever kinderen Gods dan even die ſelve / die ſulcken proeve en tuchtinghe uytſtaen / als wy in Job / David en Jeremia ſien. Want deſe leeren het rechte geloove in de rechte ſchole. Die teere kruys vlie-dende Heylighen meynen / ſy willen 't Geloof hebbẽ ſonder kruys. 2. Be-denckt die heerlijcke ſpreuck in de Klaegh-lieden: De Heere bedroeft wel / maer hy verſtoot niet eeuwig-lijck / maer hy ontfermt hem weder nae zijn groote barmhertigheydt. Want hy plaeght noch bedroeft de menſchen niet van herten. Daer uyt leere nu ten eerſten / dat u de Heer be-droeft heeft / doch hy ſal u daerom niet eeuwigh verſtooten. En of ghy ſchoon ſeggen mooght: Sulcke ghe-dachten / die ick lijden moet / die zijn niet van Godt / maer van den Sa-tan. Dat is recht: Maer de Satan kan niet doen ſonder Godts gehenge-nis. Neemt nu daer noch eens uwen Heere Jeſum Chriſtum voor u. God gehenghde den Satan / dat hy den Heere Chriſtum verſoecken moeſte. Die woorden en yverige pijlen: die de Satan tegen CHRISTUM ſprac / die waren gantſch niet van Godt / maer van den Satan. Maer niete-min heeft het God hem veroorloft en toegelaten. En of onſe Heere Chri-ſtus dat alles lijden en verdraghen moeſte: Soo was hy doch evenwel Gods liefſte kint / en de Satan kon-de hem met zijn yverighe pijlen niet ſchaden / of hy ſchoon Chriſten hier en daer leyde. Alſo ſullen u des Duy-vels yverighe pijlen niet ſchaden aen uwe ſaligheydt. Siet Job aen / hoe hem

Margin notes:

Job. 19. 25

't Gheloof ende Chri-ſtus inde minſte ſug ten in hoo-ge aen vechtingẽ

In hooge aenvechtin gen bekent de menſch zijn nietig heydt.

Job. 42. Jer. 20.

't Gheloof en leert mẽ niet ſonder kruys. Jer. 3. 31.

d'Oor-ſpronck der hooger aenvech-tingen

Matth. 4. Hoemen hem inboo ſe gedachtẽ tegen den gheeſt der Gods-la-ſteringhe ſchickẽ ſal.

hem de Satan uyt Gods gehenghenis plaeghde en beangste uytwendig en inwendigh aen zijn ziele/ so dat hy den dagh zijner geboorte vervloeckte: Evenwel nochtans was Godt by hem en onderhieldt hem. Daerom seyd hy in't 10.13: Hoe wel ghy sulcx in uwer herten verberght / soo weet ick doch dat ghy daer aen gedenckt.

D'oorsakē der hooger aenvechtinghen.

Als ghy nu vande rechte oorspronghe uwer treurigheydt versekert zijt/ soo moet ghy dan oock leeren de oorsakē/ waerom het geschiedt. 1. Soo ist waerachtigh/wanneer Gods Woort te recht in onse herten gesmaeckt wordt/ so bevinden wy onuytsprekelijcke troost / vrede en blijdschap in ons/ en sulcken Godlijcken troost overtreft zeer verre al des werelts vreughde en heerlijckheydt. Ja sulcke troost is een voorsmaeck des Eeuwighen levens. Want die ware levendighe kennisse Christi toont ons Gods Vaderlijcke hert/en de aldervyerighste/brandighste/en heylsaemste Liefde Gods / die nimmermeer uytghebluscht wert/ maer eeuwigh is gelijck Godt selve. Gelijck wy nu sulcken troost dickwils gevoelen / so kan onse verdorven nature sulcke hooghe Hemelsche gaven uyt swackheyt niet verdragē/ maer begint veel van hem selven te houden/als of wy alleē voor alle andere sulcke salighe luyden waren/dieGodt so hoogh begaeft heeft/ dat andere luyden daer niet by te vergelijcken zijn/ en vallen alsoo in Geestelijcke hooverdy/ ja verlaten wel de rechte oorspronghe deser Hemelscher gaven/en vallen op ons selfs. Sulck een verkeerde aert kan Godt aen ons niet lijden/ om datse ons seer schadelijck en hinderlijck is voor onse salighheydt en ware boetveerdigheydt. Daerom ontreckt hy ons dien Hemelschen Troost / en al'tgeen / daer wy lust en vreught aen hebben / en verberght hem so diep voor ons/ dat wy hem noch sien noch hooren/ noch gevoelen in onse herten. En hy laet ons alsoo tusschenHemel en Helle sweven/ dat wy selve van grooter anghst niet weten waer uyt of in/ of wy gelooven/ of niet gelooven/ of wy hope hebben/ of geen met allen/ of wy een genadighe of toornighe Godt hebben / of wy in't Leven of inde Doot zijn. Dit is nu de ontreckinghe deses Goddelijcken troosts / welcke in den gantschen 88. Psalm beschreven is. En David seyd: Ick sprack in mijn vertsagen: Ick ben van uwe ooghe verstooten; dan noch hoorde ghy de stemme mijn smeeckens/doen ick tot u schreyde. Dese ontreckinghe is ons menschē profijtelijcker dan alle heerlijckheydt deses werelts/ al ist dattet onse nature seer swaer en langh valt / Godt een tijd langh te missen en ontbeeren/ ja gantsch en gaer niet voelen noch bevinden/ want dit is een lijden boven alle lijden. Nietemin nochtans soo leertmen in dese proeve des vyers de ware ootmoedigheydt / de ware bekeeringh/de versmadingh des werelts / soo datmen hem afwendt van alle creaturen / van alle gaven / van alle verganckelijcke dinghen/dewijlmen siet / dat daer in geen waerachtighe troost der zielen is. En of het hert wel met Helsche anghst en treurigheyt geslaghen wert / dattet hem tot Godt niet wel verheffen kan : soo isser nochtans altoos een heylig verborghen jammer / suchten en weeklaghen na Godt en nae zijne genade. Daer uyt wy leeren / wat een hoogh goedt dat Godt is / dat buyten hem geen ware bestandighe troost is. Dit kanmen niet leeren dan in dese schole. En het is nochtans het hooghste / dat wy in dese tijdt sullen en moeten leeren. Want wie dat niet weet die weet niet wat Godt en Christus is.

Waerom Godt zijn troost ontreckt.

Psa. 31.23

Den nut der Troostloosheydt.

Hooge aenvechtingē de rechte hooghe Schoole.

O woude Godt/ dat wy deſe ontreckinghe des Hemelſchen trooſts en deſe goude proeve om God te eeren/ en ons tot een onuytſprekelijcke nut gewillighlijck opnamen en uytwachteden/ ſoo ſouden wy wonder boven wonder ſien. Want een menſch die in ſulcken proeve gheloutert is/die is hier nae dat fijne gout: Dat geen vyer/ geen water/ geen ongeluck ſchaden kan/noch Duyvel noch doot. Want hy ſal hem hier na recht weten te draghen in geluck en ongheluck/ hy ſal in't kruys niet vertſaghen/ noch in't geluck hem niet verheffen/ geen behaghen in hem ſelven noch in zijne gaven nemen/ maer in alle dinghen op Godt ſelve den oorſprongh alles goedts ſien/ en des Heeren wil alleen (het ſmake dan ſoet of ſuer) voor zijn hooghſte geluck en Hemelrijck houden/ en alſoo in geluck en ongeluck zijn eenighe vreugt/ vrede/en luſt aen God ſelve naeckt en bloot alleen hebben.

Den nut der hooger aenvechtingen.

2. Soo iſt der halven hoognoodigh/ dat wy ellendighe wormkens in deſe ſmelt en proef-oven meer om geduldt en ſtille houden/ dan om verloſſingh bidden. Want wanneer wy eenmael den ſchuym onſer booſheydt recht laten af branden/als hooveerdy/ welluſt/ gierigheydt/ nijdt/ ſo konnen wy daer na in alle Cruysvyer des te beter beſtaen/en ſullẽ onſe eyghen wil in Godts wil geheel verlieſen. Maer dewijl wy arme menſchen veel te ſwack zijn/en die proeve niet geern uytſtaen/ ſoo begeeren wy dickwils eerder verloſſingh/ dan wy recht warm worden en gheloutert zijn. En wanneer ons God dickwils niet teghen onſen wil in deſen oven der ellenden vaſt hielde/ ſoo ſouden wy hem uyt deſe proeve ontloopen/ en daer niet nae vraghen/of wy recht geloutert of gereynight waren/ of niet/ gelijck de kinderen/ die altijdt uyt het badt ontloopen willen/ al iſt datſe noch niet ſchoon zijn. Maer Godt ſiet beter wat ons goet en nut is/ dan wy ſelve. Daerom heeft hy over ons dat Cruys-uyrken beſloten/ dattet ſoo langh dueren ſal/ tot dat hy zijn wil aen ons volbraght heeft. Daerom ſullen wy meer om gedult dan om verloſſingh bidden.

Inde aenvechtingẽ ſalmẽ niet alleen om verloſſing maer veel meer om verduldigheydt ende volſtandigheydt bidden.

3. Iſſer ſoo voor ſeker verloſſinghe te hopen en te gelooven. Want dat is immers Gods Woordt en eeuwighe waerheydt: De Heer bedroeft wel/ doch hy verſtoot niet eeuwighlijck/ maer hy ontfermt hem oock weder nae zijn groote barmhertighheydt. Deſe woorden ſult ghy dickwils in u hert overlegghen/ en daer is niet aen geleghen/ dat ghy veel ſprekẽn leert/ maer daer is aen gelegen/dat ghy een ſpreuck wel begrijpt en ter herten neemt. Want wanneer ghy voor eerſt eenen gelooft/ ſoo gelooft ghyſe daer nae alle/ en wanneer ghy ten eerſten uyt eene trooſt kont vaten/ſoo hebt ghy daer nae uyt allen trooſt. Biddet oock dickwils den 88. Pſalm/ daer ſult ghy ſien/ hoe u hert daer in is afgheſchildert. Daer uyt ghy leeren en vernemen kont/ dat voor u oock luyden geweeſt zijn/ die met ſulcken zielen-anghſt zijn beladen geweeſt. Doch Godt heeft hem gelijckewel weder geholpen en haer weder verheught/gelijck dan terſtont den 89. Pſalm daer op volght: Ick wil ſinghen van de genaede des Heeren. Dat ſal aen u oock waer wordẽ/ geloovet ſlechts voorſeker. Want die hert-plaghende onruſtighe Geeſt heeft noyt geruſt met zijn vyerighe pijlen van aenbegin af/ maer altijdt als de rechte Siels-vyandt de herten geplaegt en gequelt met vrees/ſchricken/ anghſt/ ongeduldt/ verborghen inwendighe laſteringh/twijffelingh/ ongeloove/ quade gedachten/ die in't hert

Thren. 3. 31. 32.

Godt verloſt voorſeker uyt der Hellen-angſt ende en laet den menſch daer niet in blijven.

hert opklimmen / gelijck de verbolghen zee / die altoos d'eene golf en bare na den anderen opwerpt / dat hier een diepte en daer een ander diepte bruysset / nu vreese / nu schricken / nu treurigheydt ontstaet / en dickwils soo groote treurigheydt datter geen creatuere in de Wereldt is / die sulcken bedroefden hert verblijden kan / jae dat andere luyden verblijdt / dat bedroeft sulcken aengevochtē mensch alsoo / dat hem de gantsche Werelt met al haer lust een bitter kruys is /
Job.7.18. 9.18. ja dat hem God selve tegen en swaer is / ghelijck Job spreeckt; insonderheydt wanneer u eyghen conscientie
Psal.3.3. tot u seydt / Ghy hebt geen hulpe by Godt. Hier teghen kont ghy geen beter Medecijn vinden / dan dat ghy't alsoo maeckt / als Job / David en
Medecijn teghen de geestelijke treurigheydt. alle Heylighen. 1. Dat ghy de treurigheydt soo langh lijden moet / tot datse Godt van u neemt / ghy moet dit onweder over u laten gaen / Jck
Esa.54.11 Mich.7.9 wil des Heeren toorne dragen / want ick heb teghen hem ghesondight; tot dat ick mijn lust wederom aen zijn genaede sie. Want het staet in geener creaturen macht yemandt te verblijden / dien God bedroeft. Want die
1.Sam.2.6. verwondet / die moet oock heelen / die in de Helle leydt / die moet daer oock weder upt leyden / die doot die moet oock weder levendigh maken. 2. So moet ghy in uwer zielen noodt niet luysteren nae't oordeel des Werelts / gelijck Job dede / doe hem zijn vrienden also veroordeelden. Oock niet na 'tgeen de troostloose Geest den Duyvel seydt / oock niet wat u eygen hert / conscientie / vleysch en bloedt seydt.
1.Joan.3.20. Want soo u eyghen hert u verdoemt / seydt Joannes / soo is doch Godt grooter dan u eyghen hert / ja grooter dan de werelt en alle Duyvelē. Maer ghy moet hooren / wat God van sulc-
Esai.66.2. ke ellendige luyden seydt: Jck sie aen den ellendighen / en die eens bedroefden geests is. Jck wil u uytverkoren Esa.48.10
maken in den oven der ellenden. 3. Ghy moet oock hooren / wat u de Exempelen aller Heylighen segghen. Siet om u / of daer oock voor u sulcke ellendighe luyden geweest zijn / en of Godt hen oock heeft geholpen. Hoe klaeght David: Hoe langh wilt ghy Psal.13.2.
mijner so gantsch vergheten. Maer siet of Godt hem in sulcken noodt gelaeten heeft. Och neen / want hy seyt: Jck hope doch daer op / dat ghy soo genadigh zijt: Mijn hert verblyt hem / dat ghy soo geerne helpt. In den Psalm 77. 10. klaeght hy: heeft dan Godt vergheten ghenaedigh te zijn? Maer liet hem Godt in sulcken kruys? Geensins; want hy seydt: Jck moet dat lijden / die rechterhant des Heeren kan alles veranderen.

D'Exempelen der verlossinghe aē te schouwen.

Quam Godt den Propheet schrickelijck voor / doe hy seyde: Weest ghy Jer.17.17
my slechts niet verschrickelijck. Maer liet Godt den Propheet in dese verschrickinghe? Neen hy / want hy seyde; Mijn toeversicht in der noodt. Riep niet de Heere Christus: Mijn Godt / waerom hebt ghy my verlaten? Maer liet hem God in sulcken noot? Geensins. Want hy seydt: Jck wil uwen name prediken mijnen broederen. Jck sal niet sterven / Psa.22.23
maer leven / ende des Heeren werck Psal.118.17.
verkondighen. Alsoo moet ghy met Christo gemyrde wijn drincken / en Esa.65.13
met galle gespijst werden / op dat ghy Heb.13.13
mede aen zijn tafel in den Hemel die Rom.8.29 17.
eeuwighe vreuchden-wijn mooght drincken. Leert zijn smaet draghen / soo sult ghy oock zijn heerlijckheydt dragen. Leert den gekruysten Christo gelijckformigh worden / soo sult ghy oock den verheerlijckten Christo gelijckformigh worden.

Dat LIII. Capittel.

Trooſt teghen die hooge geeſtelijck aenvechtinghen.

Eſa 41.17.

Die ellendighen en armen ſoecken water, en daer is geen, haer tongh is verdorret van dorſt, doch ick de Heer wilſe verhooren, ick de Godt Iſraels wilſe niet verlaten.

IN deſen ſchoonen ſpreuck trooſt de Heyligen Geeſt alle hoogh bedroefde/ treurige/ en aengevochten herten/ die nae trooſt dorſten/ en die niet anders te moet zijn / of ſy moeten gantſch vertſaghen / Godt heeftſe gantſch verlaten en verſtoten / Pſal.88.4. gelijck de Pſalm ſeyt: Mijn ziel is vol jammers/ en mijn leven is nae by der hellen. Die ſelve ſullen in hare hooge geeſtelijcke aenvechtinghen de volghende Hooft-gronden des trooſts overdencken en ter herten nemen. 1. Dat die hooghe/ ſwaere aenvechtinghen/ die treurighe ſwaermoedighe gedachten / de verſchrickingen der zielen / de angſt der conſcientie ons niet overkomen ſonder Gods byſondere raedt en genaedighe wille / hoe hardt dat oock den Satan de menſchen aen boort komt. Want Gods woort getuyght/ dat den Satan over geen creatuer / jae niet over de alder verachtſte eenighe macht heeft/ oock niet over een hayrken of een ſtroo. Want alle creaturen zijn in Gods hant/ en niet in des Duyvels geweld. Veel min heeft hy macht over een Menſch/ 'ten zy dattet hem van God geoorloft en toegelaten werde/ gelijck dan de Gergeſeenſche Hiſtorie en het Exempel Jobs getuyghen. Dewijl hy nu geen macht heeft over een eenigh lidt of hayrken des menſchen/ veel minder dan over zijn ziel/ dat hy die ſelve alſoo beangſt / queldt en pijnight ſonder Godts byſondere raedt en wil / daerom dat den Pſalm 34.8. ſeydt: De Enghel des Heeren leghert hem rontom dien/ die hem vreeſen/ en helpt hem uyt. Ick wil een yverighe muer rontom u zijn. Behoet my als een oogh-appel/ in't ooghe. Daerom oock die 88. Pſalm Godt den Heer ſulcke hooghe aenvechtinghen toeſchrijft / als hy ſeydt verſ. 7: Ghy hebt my in den kuyl onderwaerts geleydt / in de duyſternis en in diepte. V grimmigheydt druckt my / ghy dringht my met alle uwe vloeden. 16. Ick lijde uwe verſchricken / dat ick ſchier vertſaghe. Gelijck oock den Pſalm 71.20. Sulcken angſt der zielen Godt toe ſchrijft: Ghy laet my beproeven vele en grooten angſt / en maeckt my weder levendig / en halet my weder uyt de diepte der aerden op. En de Prophetinne Hanna. Schrijft het alles God den Heere toe: De Heer dood en maeckt weder levendigh. Hy leydet ter hellen en daer weder uyt. Want gelijck als Gods Soon eerſt in de hel moeſte/ eer hy tē Hemel voer: Alſoo maeckt het Godt oock met zijn leden de ware Chriſtenen; en aldus geſchiet het / wanneer Godt den menſche zijn ſonde in zijn conſientie openbaert/ en hem gevoelẽ laet de kracht en macht der ſonden/ den prickel des Doods/ de vloeck der wet/ de yverighe pijlen des Satans: So wordt des menſchen ziel ſo hoog bedroeft / en valt in ſulcke groote treurigheyt / datſe van alle menſchelijcke en godlijke trooſt berooft wert/ en ſy wil haer oock niet trooſten laten/ gelijck David ſeyt: Haer dunckt dat haer alle creaturen contrarie zijn. Geen dingh kan haer oock verblijden / ſy acht haer oock alle trooſt onweerdigh / ſtrijdt met de vertwijfelingh en kampt met der hellen-angſt.

Dit

Margin notes: d'Aenvechtingen komen uyt Gods ghehenghenis. Matt.10.29.30. — Ebr.1.3. Mat.8.31 Job 1. en 2 — Den Duyvel heeft over geen creatuer macht. — Zach.2.5. Pſal.17.8. — 1. Sam.2.6. — Hoe ende waer uyt die hooge aēvechtingē ontſtaē. — Pſal.77.3.

[Hellē-beet. De beken Belias. Psal. 18. 5.] Dit is de rechte hellen beet/ jae de helle selve/ die geen troost toelaet / maer daer is enckel angst / sitteren en vertsagen. Daer heeft Godt dan sulcken mensch waerlijck recht inde hel geleydt/ niet na den lichame/ maer geestelijck nae de ziele. En het gaet hem even als den Heere CHRISTO aenden Olijfbergh/ doe hy begon te treuren/ sitteren en vertsagen en met den dood te kampen. Doch waerom Godt sulcks by wijlen toelaet / dat zijn geloovighe kinderen / die in Christum gedoopt zijn/ vergevingh der sonden hebben / door't geloove gerechtveerdigt zijn / en ten eeuwighen leven opgenomen / van den leydigen Duyvel soo klaeghlijck en jammerlijck met sware helsche gedachten aengevochten/ gequelt en tot geestelijcke Marteläers gemaeckt worden / en is niet noodigh dat wy dat curieuselijck ondersoecken; 'tsal ons genoeg zijn / dat [D'aēvechtingen zijn den vromē alle goet ter saligheydt. Rom. 8. 28] wy uyt Gods Woort versekert zijn/ dat Godt selve ons dese aenvechtingh toegeschickt heeft. Wat nu van God komt / dat gedijt den mensch niet tot zijn verderf/ maer ter salighèyt/ daer toe dan alle ding dienen moet/ dat den genen overkomt die Godt lief-hebben. Nochtans zijnder oock etlijcke oorsaken geopenbaert / waerom die genaedighe en trouwe Godt zijn lieve kinderen sulcke hooghe aenvechtinghen overkomen laet. 1. Dat wy de kracht der sonde/ welck is de prickel des Doodts / als Paulus seydt: [1. Cor. 15. 56.] De prickel des Doodts is de sonde : Maer de macht der sonde is de wet/ [D'Oorsakē der aēvechtinghen.] recht souden leeren verstaen den vloec des wets/ den toorn Godts teghen de sonde/ en zijn strenge oordeel en rechtveerdigheydt/ en die groote tyrannije des Duyvels. Want dit hanght al aen malkander/ daer over de Coning [Esa. 38. 14. 17.] Hiskia klaegt. Doe hy pijpte als een krane/ en kirde als een duyve / doe hem om troost seer bang was. 2. Op dat wy de grootheydt en weerdigheydt des Lijdens Christi / ende zijn groote weldaden vande dierbaere verlossinghe souden leeren kennen / op dat hy ons van de eeuwigh hellen-angst en en pijn verloste door zijner sielen angst/ 3. Op dat wy dat Even- [Psal. 22.] beeldt CHRISTI gelijckformig worden. 4. Op dat wy de kracht des Woordts Godts / en de Godlijcke [Rom. 8. 29] troost daer in souden leeren smaecken. [Esa. 28. 19] D'aenvechtingh leert op't woordt mercken. 5. Op dat wy't Geloove/ de liefde / de hope / ootmoedigheyt/ lijdsaemheydt/ 'tgebedt/ souden leeren oeffenen / op dat onse geloove kostelijcker bevonden werde / als dat verganckelijcke gout/ dat door't vyer beproeft wert. 6. Op dat wy naemaels [1. Pet. 1. 7.] des te krachtiger getroost werden / gelijck Paulus seyt : Gelijck wy des lijdens Christi veel hebben: Soo sullen wy oock des te rijckelijcker getroost werden. 7. Op dat wy in't [2. Cor. 1. 5.] eeuwige leven des te heerlijcker werden. Soo verre wy mede lijden / op [Rom. 8. 17.] dat wy oock mede ter heerlijckheyt verheven werden. En wanneer wy schoon dese hooghe nuttigheydt niet wisten noch Gods raedt verstonden/ soo sullen wy ons daer aen genoeghen laeten/ dat wy weten / dattet Godts wille alsoo is / dat wy alle versocht werden. Want zijn onse hayren op onse hoofden getelt / hoe veel te meer wil Godt de Heer onse zielen behoeden / dat die selve niet door den Duyvel in vertwijffelingh gestooten werden. Daer uyt verstaen wy nu wel/ dat niemandt uyt dese aenvechtinghen verlossen kan / dan Godt alleen [In groote aenvechtingen is alleē by Christum raed eñ troostte soecken. Joa. 12. 31 en 16. 33.] door Christum/ die den Satan en de werelt overwonnen heeft. Daerom isser alleen by Christum/ en nergens anders by eenighe creature / hulp/ raedt en troost in dese nooden te soecken.

ken. 2. Sullen wy die hooghe aenvechtinghen niet aenſien als teycke- nen des toorns Gods/maer als teyckenen der genaeden / en ſulcx om dat ons Godt in't ghetal der gener brengen en opnemen wil / die hy in deſe wereldt ſoo hoogh verſocht heeft/ als onder anderen is die H. David / die inden Pſalm klaegt : der hellen banden omvinghen my / en inde geheele 88. Pſalm klaeght hy over der zielen en hellen angſt. De Propheet Jeremias wenſcht / dat zijn moeders lijf zijn graf geweeſt ware/ en dat hy niet levendigh in't licht gekomen ware/ ſo behoefde hy ſulcken ongeluck niet te ſien. Item de H. Job die daer ſeyt in't 6.2: Wanneer men mijn jammer woghe / ſoo ſoude het ſwaerder zijn dan het ſand aen der zee. 7.15. Mijn ziel wenſcht gehanghen te zijn. Item Paulus / den welcken Satans Engel met vuyſten heeft geſlaghen. Ja de Sone Gods ſelve / hoe beefde zijn heylig Lijf/ hoe vertſaegde zijn ziele/ hoe riep hy! Mijn Godt/ mijn God/ waerom hebt ghy my verlaten? Wt deſe Exempelen leeren wy/ dat wy de eerſte niet zijn / die met ſulcke groote aenvechtinghen verſocht en gequelt zijn / maer dat het oock te voren den alder grootſten Heyligen over gekomen is. Daer uyt wy dien trooſt ſcheppen ſullen / dat gelijck als ſy in deſe doots-noodt en hellen-angſt niet zijn verlaten: Alſo ſal Godt ons oock verloſſen. En gelijck de lichamelijcke kranckheden / vervolgingen en diergelijcke verdruckingen teeckenen van Gods Liefde zijn/ daer door God ons zijnen Soon gelijck-formig wil maken/ en dat wy alſoo ſulcken lichamelijcken Cruyce Chriſto geduldig moeten na dragen/ hoe veel meer moet het een teken der genaden zijn/ en van een grooter toekomende heerlijckheydt / wanneer hy niet alleen onſe lichaem/ maer de ziele haer cruys op leyt / die ſelve laet kampen en geweldig ſweeten/ op dat den menſch aen lichaem en ziele lijde/ en zijnē Heere Chriſto des te gelijck-formiger werde. Want gelijc als dat Heyligh Lichaem Chriſti in zijn Lijden vol ſmerten en kranckheyts was vanden hoofde tot op de voetſolen/ en zijn alderheyligſte Ziele vol jammers/ treurens en vertſagens Alſoo moet zijn Geeſtelijcke lichaem en alle ſijne Geeſtelijcke leden en geloovigen deſe ſmerten inwendigh en uytwendig deelachtigh werden / op dat oock zijn gantſche geeſtelijck lichaem vol ſmerten werden/ gelijck hy in zijn lijden was. En dit meynt Paulus als hy ſeydt: Jck vervulle in mijn vleeſch/ wat noch gebreeckt aende verdruckinghen des lichaems Chriſti. Sijt ghy een waerachtigh lidt aen't Geeſtelijck Lichaem Chriſti / ſoo moet ghy die ſmerten mede draghen/ op dat vervult werde / wat noch ontbreeckt aende verdruckinghen / op dat ſy vol werden. Daerom ſullen wy ons over de verdruckinghen verheugen/ dewijl het lijden deſes tijdts niet weerdigh is de heerlijckheydt / die aen ons ſal geopenbaert werden. Derhalven ſullen wy in ſulcke groote aenvechtinghen de Vaderlijcke toorn Godts leeren met lijdſaemheydt draghen / en de hulpe Godts verwachten / en in't bidden niet moede werden/ maer gedencken: Dit is de tijdt des toorns/ gelijck het hem laet aenſien/ maer de Genaden-tijt ſal oock komen / als de toorn uyt is. Sal ons dat hertelijck trooſten dat in ſulcken ſwaren ziels-kamp en ſtrijdt de Heere Chriſtus ons d'overwinningh heeft belooft en toegeſeyt/ offe ſchoon hardt valt/ gelijck de Heer ſeydt: Siet de Vorſt deſer wereldt komt en heeft aen my niet. 16.33. Hebt goeden moet/ ick heb de werelt over-

Pſal. 18.6.
Jerem. 20. 17.
De grootſte Heyligē hebben de grootſte aēvechtingē verduldig gedragen/ ende ſijn nochtans by God in genade geweeſt.
2. Cor. 12.
Jſt lichaemelijck cruys een teeckē der genaden veel meer het cruys der zielen.
Col. 1. 24.
't Geeſtelijcke Lichaem Chriſti moet oock vol ſmerten werdē tot dat alle geeſtelijcke Leden Chriſto gelijckformigh worden.
Rom. 8. 18
Mich. 7. 9
Eſa. 26. 20
Eſa. 54. 8. 3.
Joa. 14. 30

overwonnen / want gelijck als Da-
vids victorie tegen Goliath/ de vic-
torie des gantschen Israels was/al-
soo is Christi victorie aller geloovi-
Apo.12.10 ghen victorie. Nu is de salighept en
macht en het Coninghrijck onses
Gods/zijnes Soons Christi gewor-
den / om dat die neder geworpen is/
diese verklaeghde dagh en nacht / en
sy hebben hem overwonnen door het
Bloedt des Lams/ en door't woordt
haerder getuygenis. En of wel de
Duyvel de aengevochtene met dese
yverighe pijlen schiet en hen in geeft:
Ghy zijt verdoemt en verloren/God
heeft u verstooten/ghy komt my toe/
houd op te hopen/te gelooven/ te bid-
Christi victorie is aller gheloovighen. den/het is uyt met u. Soo segt:hoort
Duyvel/ghy hebt geen macht my te
verdoemen/dat oordeel is u niet bevo-
len / of die sententie uyt te spreken/
wie verloren of verdoemt sal zijn /
maer de geloovighen sullen de werelt
en den Duyvel ten jongsten dage oor-
1.Cor.6.2.3. deelen / Jae den Soon Godts heeft
alreede den Vorst deser werelt veroor-
Joa.16.11 deelt. 4. Of men wel de gruwelijcke
lastering des Satans niet kan ont-
wijcken/ die men noemt den geest der
Gods-lastering: nochtans om dattet
ten eersten teghen des menschen wil
geschiet/en ten anderen dat de mensch
daer teghen strijdt met suchten / ge-
dachten/bidden/en met hert en mont
hem daer teghen verwerret / en kan
het niet voor by/of hy moet die laste-
ringh lijden/soo sal hy op desen troost
mercken / dat hem Godt dese laste-
ringh niet toe rekent dewijl het tegen
zijn wil geschiedt/ so zijn het zijne la-
steringhen niet/ maer des Duyvels/
Psa.77.11 en hy moet het slechts lijden/als Da-
vid klaegt. Jck moet dat lijden/ de
rechterhandt des Heeren kan alles
veranderen. Want sulcke lasteringh
is een lijden der Zielen, en geen werc-
kinge der zielen / daerom rekent het

Godt niet toe. Want het gaet daer mede als of de vyanden voor de stadt het vyer daer in schoten/ dat kan men niet keeren/men moetse haeren moed-wil laten drijven/doch men moet het vyer soo veel keeren alsmen kan. Troost tegen de yverige pijlen des Satans.
En gelijck den Koningh Hiskia Rabsa-ke zijn lasteren niet konde weren: Esaie 36. Also kan men oock den Satan niet weren/ dat hy sulcke helsche voncken niet uyt spuwe: Laet dat uwe ziele lijden met smerten en suchten;doch spreeckt ghy de lasteringh niet uyt/ maer houdt u mont toe/gelijc Jeremias en smoort Thren.3.29. dat inwendigh vyer dattet niet uyt slae. Jae / dewijl sulcke aenvechtingen tegen uwen wille geschieden/soo is noch in u het kampende Geloove/ daer de aenvechting tegen strijt. 5. Js dat noch een groote troost/alsser noch een suchtjen in't hert is/ dat tot God sucht/en datter noch een woordekē of Sreucxken uyt Gods Woordt voorhandē is. Want dat is noch dat kleyne voncxken des geloofs en geest/ dat daer is als een glimmende wiecksken/ dat Godt niet sal laten uytblusschen/ maer in de grootste swackheyt onderhouden. Want het is een seker ken-teycken dat de Heylighen Geest daer noch is/hoe wel diep verborgen. Teecken dat in de aenvechtingē 't geloove daer noch is. Daerom salmen so haest niet vertsagen. Want gelijck alst lichaem noch niet doot is / wanneer het hert en adem haer noch roerē en bewegē: also is de Geest Gods en 't Geloove noch niet gheheel wech / wanneer slechts noch een kleyn duyster suchtjen en een Woordeken Godts voorhanden is. Want dat is noch dat geestelijck inwendige leven der ziele/ die noch niet geheel doodt is. En dit moetmen soo langh voor lief opnemen tot dat die vrymoedighe Geest wederkomt / en de ziele weder gantsch gesont wert. Want ghenomen schoon / dat een Mensch niet meer konde bidden / jae

oock niet meer ſuchten/ jae oock niet meer aen't Gebedt dencken. Daer ſchijnt het immers als of het heel uyt ware: Nochtans wanneer het hem daer nae angh en bangh is / dat hy geern woude bidden/ maer kan niet / het doet hem wee in zijn hert / en dat dit zijn meeſte klachte is en angſt / dat hy't niet kan doen/ſo bidt hy dan noch daermede/ dat hy't beklaeght / dat hy't niet kan en dat het hem inwendigh wee doet / dat hy niet kan bidden/ en dattet hem hertelijck leedt is / even daer mede bidt hy op't heftighſte. En dit is dat onuytſprekelijcke ſuchtjen des herten: En daer wort waerachtigh / dat Eſaias geſeydt heeft in't 41.17. De ellendighen en armen ſoecken water / en daer is geen / haer tongh is verdorret van dorſt / doch ick de Heere wilſe verhooren / Ick de Godt Iſraels wilſe niet verlaten. 6. Of ſchoon een hert noch ſoo hard aengevochten is / en ellendigh: Soo getuyght nochtans Godts Woordt / dat Godt in hem woont/en niet den Satan. Den Satan is daer buyten/ daerom beſtormt hy als een vyandt u hert met zijn liſtighe aenloopen. Doch die in ons is/die is grooter dan die daer buyten inde Werelt is. Vreeſt u niet / Ick ben by u. Dewijl nu deſe ziels-noodt d'aldergrootſte ellendt is / die een menſch kan overkomen/en dat Godt nochtans belooft heeft/ dat hy de Ellendighen aenſiet/jae by haer woont/ en Chriſtum geſonden heeft den ellendigen te prediken / en alle treurighen te trooſten/en dat oock de Soon Godts. Sulcke ellendighen tot hem roept/ ſoo moet niemandt in ſulcken ellende vertſaghen. Want ſulcke luyden heeft Godt bevolen te trooſten. Sterckt de moede handen/verquickt de ſtruyckelende knyen. Seght den vertſaeghden herten / hebt een goede

Wat dat rechte gebed in aenvechtinge is.

Rom.8.26

1 Joa.4.4.

Eſa.41.10

Math 11.28.

Eſa.35.3

moedt/ vreeſt u niet. En Godt heeft geſeydt: Mijn kracht is in den ſwacken machtigh. En Paulus ſeyt: Als ick kranck ben/ ſo ben ick ſterck. Ja de genaede Gods is dan noch by den Menſch/wanneer hem ſchoon de Enghel Satan met vuyſten ſlaet. Want even op die tijd ſprack Godt tot Paulum / laet u aen mijn genade genoeghen. 7. Soo heeftmen geen Exempel/dat Godt opt een menſch in ſulcken ellend en groote aenvechtinghen verlaten heeft/maer veel meer getuyghenis / dat wanneer Godt eenigh Heyligh Menſch inden oven der ellenden heeft willen louteren en ſmelten/dat de verloſſingh voorſeker daer op gevolght is. En dat is een groote trooſt / wanneer dat Proef-uyrken voor by is / en de menſch de proeve heeft uytgeſtaen / dat dan de verloſſingh voor gewis komen ſal. Want wanneer de tijd der verdruckinge een eynde heeft / ſoo komt de blijſchap overvloedigh. Saligh is de menſche/ dien God ſtraft. Daerom weyghert u der kaſtijdinghe des Almachtighen niet. Want hy verwondt en verbind/ hy ſlaet en zijn handt heelt. Wt ſes droeffeniſſen ſal hy u verloſſen/ en in de ſevende ſal u niet quaets aenroeren. Hy leydet ter hellen en daer weder uyt. Daerom en ſal geen menſch vertſaghen in zijn groote aenvechtinghen/ maer een kleyne tydt des Heeren toorn leeren dragen / tot dat de Son der Genaden weder op gaet. Want den rechtveerdigen gaet altoos het licht weder op inde duyſternis/en vreughde den vromen herten. 8. Taulerus telt die groote aenvechtingen onder die byſondere gaven Gods en beſchrijftſe aldus: In groote aenvechtinghen beneemt God den menſchen al wat hy hem te voren gegeven hadt/ en wil den menſch recht in hem ſelven doen gaen / en wil dat de menſch

2 Cor.12.10

2 Cor.12.9

Eſa.48.10

Job.5.17. Na de aenvechtingh wortmen voor gewis vertrooſt.

Pſalm 97.11.112.4.

mensch sie en bekenne / wat hy van hem selvē heeft en vermach/ en hoe hy hem in dese ontrecking zijner genade houden wil. Hier wordt den mensch recht in den grondt gelaeten / dat hy niet weet van God noch van genade/ noch van troost noch van al 'tgeē dat hy te voren gehadt heeft / want het word hem alles ontrocken/ verborgē en genomē/ so dat de mēsch niet weet waer hy hem wenden of keeren sal.

In dese ontrecking is den mensche hoogh van noodē/ dat hy hem konde houden als het God van hem hebben wil/ dat hy hem konde overgevē aen de vrije wille Gods en zijn oordeel. 'Tis wel een groote saeck/ dat de Heylighe Martelaeren haer leven door Gods wille gelaten hebben/ want sy hadden Godts troost van hem/ datse alle Marter en pijn voor een spot hielden en vrolijck storven / doch daer is geen lijden dit lijden gelijck/ wanneermen Godt en zijn troost ontberen moet/ want dat gaet boven alle ding. Want hier staet weder in den mensch op alle ongeluck/ gebrekē en aenvechtingh / die den mensch te voren overwonnē heeft/ dese vechten den mensch weder aen op de alderswaerste wijse/ en veel meer dan doe den mensch in de sonde lagh. Hier behoort den mensch hem ootmoedelijck te dragen/ en hem de godlijcke wille overgeven/ so lang als het God van den mensch hebben wilde. Sulcke luyden noemt oock Taulerus geestelijcke martelaren / want sy werden van alle geestelijcke troost berooft/ dat sy niet weten waer sy haer keeren sullen / en worden inwendigh seer gepijnigt / als sy sien/ dat andere menschen genade en gaven des troosts hebben / die sy niet hebben/ en meynen altijdt dattet haer schult is dat sy die genaede niet hebben. En offe alschoon veel neerstigheydts daer toe doen / soo wordense doch inwendig altoos dorrer en uytwendig harder dan een steen/ en konnen bywijlen geen gedult hebben / en worden alsoo te meer mistroostigh en gepijnight/ en hun dunckt datse God in alle dinghen vertoornen en dat is hen van herten leedt. Eyndelijck begheven sy haer tot gedult hoe wel het hun swaer valt/ en zijn lijdsaem tot dat het Godt verandert/ want sy sien wel datse niet verder komen konnen. En daer door werden sy den Heylighen gelijck/ op een veel edeler wijse/ want soo worden sy Christo gelijckformigher / Wiens leven vol lijdens was. Dese geestelijcke Martelaren zijn de armste menschen onder alle die daer leven na haere gedachten/ maer voor Godt zijn sy de ryckste. Sy zijn de alderverste van Godt nae hare gedachten/ en zijn doch Godt de aldernaeste. Sy zijn nae haere gedachten die allerverworpenste van God/ en zijn doch de aller-uytverkorenste. Sy zijn nae haer gevoelen Gode de alder ongetrouwste / hoe wel sy hem zijn die aller getrouwste en ernstighste om zijn eere te vorderen / en zijn oneere te verhinderē/ want daerom lijden sy. Sy bevinden haer aengevochten met menigherleye dingen/ daer in sy niet willen verwillighen/ 'twelck hun een swaerder lijden aendoet / dan of sy de natuerlijcke doodt moesten sterven / want sy wouden geerne haere gebreken overwinnen/ en de deugden oeffenen / en sy konnen doch niet / dat maeckt hun een groot lijden en inwendighe bekommernis/ als of sy helsche pijn leden / en dit komt haer vande groote liefde en trouwe die sy tot God draghen / hoe wel sy dit selve in haer selven niet weten. Sy houden haer voor de alderbooste menschen die inde Werelt zijn/ en sy zijn de alder-reynste voor Godt. Daerom sullen sy in stille lijdsaem-

heydt en sachtmoedigheydt het uytwachten. Want lyden sy het niet verduldigh uyt / soo verlanghen sy het. Want nae dese duystere nacht komt een klaer licht / 'twelck haer so grootelijcks verblijdt inde liefde Gods/ dat sy het niet uytspreken konnen/ gelijck als sy te vooren hare treurigheyt niet hebben konnen uytspreken.

Dat LIV. Capittel.

Troost tegen die inwendige/ heymelijcke/ verborghen aenvechting des leydigen Sathans / door quade/ lasterlijcke / hertplagende/ onrustige/angstelijcke gedachten.

Luc.22.31.

Siet de Sathan heeft u begheert, dat hy u mach siften als tarwe. Maer ick heb voor u gebeden, dat u Geloove niet op houde, en wanneer ghy bekeert zijt, soo sterckt uwe broeders.

WAT de Sathan voor ee grimmighe / onversoenlijcke menschen-vyandt is / dat betuygt niet alleen Godts Woordt in vele plaetsen / als 1.Pet.5.8. Weest nuchteren &c.Eph. 6.12. Apoc.12.3.4 en 12: Wee u/ghy die op der aerde en op de zee woont/ &c. En die Historie van den Heylighen Job; maer de daghelijcksche bevindingh stelt het een yegelijck voor oogen in so vele schrickelijcke en erbarmelijcke Exempelen en ongevallen/ jae in soo menigerleye groote en gevaerlijcke aenvechtingen / met de welcke menigh vroom hert beangst en gequelt werd op sulcke wonderlijcke/menigherleye/ongehoorde manieren / dat hem niemand daer voor wachten kan; D'een tijdt versoeckt hy onsen geloove / d'ander tijdt onse beroepinghe. Voorts vecht hy onsen gebed aen/'twelck ons alles Afgebeeldt wordt in de versoeckinge Christi. Daer uyt wy konnen afnemen / dat de Satan niet nae laet alle menschen te versoecken / niemandt uytgenomen. Want ist dat hy onse Hooft den Heere JESUM CHRISTUM niet onversocht gelaten heeft/ hoe soud hy doch eenigh mensch onversocht laeten? Daer voor ons de Heer waerschouwt: Waeckt en bidt/ op dat ghy niet in versoecking komt. Doch onder andere aenvechtinghen heeft de Sathan oock dese/dat hy den Mensch met quaede lasterlijcke / schandelijcke / onrustighe gedachten plaeght/daer door hy't hert beangst/ martert en quelt / dat het nimmermeer vrolijck kan werden. En sulcke quade gedachten zijn noch so subtijl/ soo heftigh en vergiftigh / datmen niet een ooghenblick daer van vrede heeft. Daerom datse Paulus vyerighe pijlen des boosen noemt/ dat is/ gelijck als een openbaer vyandt een stadt met vyer beangst: Alsoo beangst de Sathan het hert met sulcke helsche gedachten. En gelijck als een vergiftighe pijl een smertighe wond maeckt en onlijdelijcke weedagen: Alsoo maken die vyerighe pijlen des Duyvels sulcken angst en heymelijcke smerten der zielen/die geen mensch kan uytspreken / en tegens de welcke alle lichamelijcke smerten/ja alle ongeluck voor niet te rekenen is. Tegen sulcke heymelijcke / inwendige aenvechtinghen / daer uyt grooter zielsangst ontstaet / willen wy nu etlijcke Troost-gronden uyt Gods Woordt hooren. 1. Soo spreeckt de Heere dese woorden. Siet de Sathan heeft u begheert &c. Gantsch beweeghlijcken uyt/ dat is / door een hertelijck medelijden / en beklaegt daer door onse ellende

De duyvel laet niet na alle me[n]sche[n] te versoecken.

Matth.4.

Matt.26.41.

Eph.6.16.

ellende uyt Mede-dooghentheydt / daerom is het ſeker / dat ſulcke aenvechtinghen geen teeckenen zijn vanden toorn Gods / en zijner ongenaede over de menſchen / dat ons Godt daer door ſoude willen verderven / en den Sathan tot een roof geven / maer het is een ſcherpe tucht-roede / daer door

Tot wat eynde God ons verſoecken laet.

Godt de Heer de menſchen verdemoedigt / gelijck dat Exempel Petri betuyght / dat zijn vermetenheyt oorſaeck gaf / tot zijn ſwaere verſoecking

2.Cor.12.7

en val. En Paulus ſeyt: Op dat ick my niet boven maten verheffen ſoud / ſoo is my een ſpruyte in't vleyſch gegeven / namelijck den Enghel Sathan / dat hy my met vuyſten ſlaen ſoud / daerom ick den Heer driemael gebeden heb / op dat hy ſoude van my wijcken / maer hy heeft tot my geſeydt: Laet u aen mijn genaede genoeghen. Want mijn kracht is in den ſwacken machtig. Deſe ſpreuck Pauli leert ons drie dingen: Ten eerſten / dat Paulus en alle die ſoo verſocht worden / door ſulcke ſlaeghen des Sathans verootmoedigt werden' 2. Dat het door Gods raedt geſchiedt. 3. Dat evenwel ſulcken aengevochten menſch by Godt in genaeden ſtaet / of hem ſchoon de Duyvel noch ſoo ſeer verſoeckt / gelijck de Heer ſeydt: Laet u aen mijn genaede genoeghen. De tweede trooſt geeft ons de Heer met deſe woorden: De Sathan heeft u begheert. Daer hooren wy / dat die booſe vyandt wel begheert zijn vyerighe pijlen met hoopen teghen ons uyt te ſchieten / maer hy derf het niet beſtaen / het word hem niet alle tijdt toegelaeten / hy moeter

Job.1.12. ende 2.6.

Godt eerſt om vraghen. En wanneer het Godt hem alſchoon veroorloft / ſo ſet hy hem doch een perck / en houdt hem als een hondt aen de keten.

1.Cor.10.13.

Daerom ſeydt Paulus: Godt is getrouw / die u niet laet verſocht werden boven u vermoghen. Hier ſeydt Paulus: Godt laetet den Sathan niet toe / hy is getrouw. Sulcx getuyght het Exempel Jobs / doen de Sathan ſeyde geeft my oorlof / ſoo ſettet hem Godt een ſeecker perck.

In de verſoeckingen is den Duyvel een perck van Godt geſet.

De derde trooſt geeft ons de Heer / daer hy ſeydt: Maer ick heb voor u gebeden / op dat u geloove niet op houde. Hoe nu de Heer voor ons gebeden heeft / dat getuyght Joannis 17. Daer hy zijn gheloovighen hoog en dier zijnen Hemelſchen Vader beveelt / dat hyſe wil bewaren voor den booſen / en dat de Vader in haer / en sy in hem blijven moghen. Op dat hy immers niemant verlieſe van den genen die hem Godt gegeven heeft.

Joa.17.15

Chriſti voor-bidding voor ons inonſe aevechtinghen.

Dit gebedt ſal alle aengevochtene / bedroefde herten onderhouden / datſe door't geloove in Chriſto blijven / en Chriſtus in haer / en oock door't Geloove de victorie behouden en overwinnen. De vierde trooſt geeft ons die ſchoone ſpreuck. Hoe de Heer voor ons gebeden / en wat hy van Godt gebeden heeft / namelijck dat wy in Chriſto ende CHRISTUS in ons blijvẽ mach. Daer op nu ſpreect Joannes: Die in u is / die is machtigher dan die in de Werelt is. In een yder Chriſten woont Chriſtus door't Geloove. Deſe heerlijcke Inwooner is evenwel by u / en woont in uwe ziele / of ſchoon den Sathan u noch ſoo heftigh verſoeckt. De Heere Chriſtus moſt doch ſelve lijden dat hy vanden Duyvel verſocht werde / en nochtans was Godt in hem / dat is / de gantſche volheydt der godtheydt woonde in hem lichaemelijck en perſoonlijck. Derhalvẽ behoeft ghy niet te dencken / dat daerom de Heere Chriſtus niet in u ſoude zijn / want of ghy ſchoon verſocht wort / ſo hebt ghy nu dẽ Heere Chriſtum by u / laet dan den Sathan altoos vry ſtormẽ / Chriſtus

Joa.17.21 23.

1.Joa.4.4.

Eph.3.17.

Col.2.9.

ſal zijn huys en wooning wel behouden. Oock is voorſeecker de Heyligen Geeſt by u/ die uwe ſwackheydt te hulpe komt/ en bidt voor u by Godt met on-uytſprekelijcke ſuchten / welck ſuchten ghy immers in u herte gevoelt/ en daer mede overtuyght werdt / dat de Heylighen Geeſt in u is. Die oock niet van u wijcken ſal / gelijck de Heer ſeyt Joan. 14. 16. Jck wil u een ander Trooſter gheven die by u inder eeuwigheydt blijven ſal. Soo heeft Godt oock geſeydt / dat hy in de bedroefde herten woondt. Daer kan geen bedroefder hert zijn op aerden dan ſulcken hert / dat van den Duyvel verſocht wert. Jck ſie aen den ellendighen ſpreeckt Godt
Eſa. 57. 15 den Heer. Maer dit is een recht ellendighe. De vijfde trooſt geeft ons dat woordeken : Op dat u Geloove niet op houde : Och wat een groote trooſt is dit daer mede ons de Heer hier vertrooſt / dat onſe geloove niet ſal op
Eſa. 42. 3. houden : Daer ſal noch altijdt een voncxken des geloofs overblijven/ dat glimmende Wiecxken ſal niet heel uytgebluſcht werden / oft ſchoon in noch ſo groote ſwackheyt geraeckt ; dat wy dickwils dencken het geloof is heel uytgebluſcht/ om dat wy geen trooſt ghevoelen konnen. Evenwel nochtans ſal't geloove niet op houden/ ſeydt de Heere : Jae ſeght ghy / waer by ſal ick dat mercken. 1. Aen u verlanghen nae't geloof. Want geern willen plooven en een verlangen hebben nae't geloof dat is het levendighe waerachtighe voncxken des geloofs. 2. Merckt ghy in groote aenvechtinghen dat ghy het geloove noch hebt aen uwen kamp en ſtrijdt met de aenvechtingen/ wanneer ghy met deſelve kampt / want waer die kamp en ſtrijdt is/ daer iſt geloove: maer den kamp en ſtrijdt merckt ghy daer by / dat u ſulcke aenvech-

Waer by te mercken is dat het Geloof in aenvechtingē niet ophout

tinghen en quade laſterlijcke gedachten tegen uwen wille overkomen/ ende dat doet u ſoo wee / als of men u met vuyſten ſloeghe. Wat nu teghen des menſchen wille geſchiedt/ dat is de kamp des geloofs / dat rekent u Godt niet toe tot ſonde. Want dat is alleen verdoemelijcke ſonde / daer in de menſch verwillight. De booſe wil beſmet des menſchen ſiel. Had Adam niet verwillight in des Duyvels in geven / ſoo waere hy reyn gebleven van alle ſonden. Maer ſo haeſt hy zijn wil in des Duyvels wil overgaf/ doe viel hy in de ſonde: Alſo mede is dat geen ſonde / dat den menſch teghen zijn wil lijden moet. Wanneer de vyand/ die voor de Stadt leyt/ het vyer daer in ſchiet/ dat moetmen wel lijden/ doch evenwel toe ſien/ datment uytbluſſche/ ſoo veel men kan. Alſoo konnen wy arme menſchen den Satan niet keeren / dat hy zijn vyerighe pijlen in onſe hert niet ſouden ſchieten/ doch als wy daer in niet verwilligen/ maer den ſelven wederſtreven/ ſoo moetenſe eyndelijck uytgeleſcht werden en konnen ons niet ſchaden. Soo ſien wy dan dat onſe geloove niet op houdt. Soo nu onſe geloove niet ſal op houden/ ſo moet eyndelijck de victorie volgen/ die ſelve geeft ons de ſeſte Trooſt nae luydt vande heerlijcke ſpreucke: Siet / de Vorſt deſer Weerelt komt / en heeft aen my niet. Joa. 14. 30
16. 33. Hebt goeden moedt. Jck heb de werelt overwonnen. Al wat Chriſtus gedaen heeft/ dat heeft hy ons te goede gedaen/ want hy is onſe met al zijn verdienſt en weldaden. Daerom dewijl hy den Sathan overwonnen heeft/ ſo heeft hy hem niet alleen voor zijn perſoon overwonnen/ maer voor ons alleen / gelijck ſulcks het voorbeeldt van den ſtrijdt Davids teghen Goliath getuyght. Welcke ſtrijdt tot dien eynde aengevanghen was/ dat/

wanneer Goliath d'overwinningh had verkregen / en David verslagen/ soo souden al de kinderen Jsraels der Philisteen knechten zijn: Maer soo David den Goliath versloegh / soo soudẽ al de Philisteen Jsraels knechten zijn. Gelijck nu Davids overwinninge voor 'tgantsche volck gelde: Alsoo geldt Christi overwinning en victorie voor alle geloovighen. Daerom is Christi victorie onse victorie. Gelijck Sinte Paulus seyt: Weest sterck in den Heere / en in de macht zijner stercekte &c. Item God sy danck / die ons d'overwinninghe gegeven heeft door Jesum Chistum onsen Heere. De sevende Troost geven ons d'Exempelen der Heyligen/ die oock heftigh vanden Duyvel versocht zijn / vanden welcken de Heer hier seydt: En wanneer ghy eenmael bekeert zijt soo sterckt uwe broederen. Waer mede ons de Heer wijst op d'Exempelen onser mede-broederen die oock van de Sathan aengevochten werden. Daerom seydt Petrus: Wetet dat uwe Broeders in de Werelt even dat selve lijden hebben. En eyndelijck 't Exempel onses Heeren Jesu Christi sal ons met recht troosten. Dese was Godts liefste kindt/ en noch liet hem Godt op't hooghste van den Sathan versocht werden/ alsoo dat de Sathan hem met hem voerde/ en nae zijn moedwil met hem gehandelt heeft/ het welck geẽ mensch begrijpen kan/ hoe dat de Sathan so veel machts hebben mocht. Doch het is in den staet der vernederinghe Christi geweest/ doe hy hem van zijn Godlijcke Majesteyt geuytert heeft/ op dat hy als een mensch konde versocht en zijnen broederen gelijck werden. Dat exempel Jobs/ dat Exempel Pauli sal ons oock troosten. &c.

Christi victorie over den Duyvel is onse victorie.

Ephes. 6. 10.

1. Cor. 15. 57.

Alle Heyligen hebbẽ de moordsteken der ouder Slanghen gevoelt.

1. Pet. 5. 9.

2 Boeck.

Dat LV. Capittel.

Van 't Vertreck der Godlijcker hulpe.

Habac. 2. 3.

De Propheteringhe sal immers noch vervult werdẽ te sijner tijd, en sal eyndelijck noch vry aen den dagh komen en niet uyt blijven, maer of sy het dan noch vertreckt, soo verwacht harer: sy sal gewisslijck komẽ en niet vertreckẽ. Siet, wie halstarrigh is die sal geen rust in sijn hert hebben: Want de rechtveerdighe leeft sijnes Geloofs.

IN dit Spreucxken troost ons de Heyligen Geest teghen 't vertreck der goddelijcker hulpe. 1. 't Welc ons wel een vertreck dunckt/ maer by God is geen vertreck/ maer een gestadig haesten ter hulpe. Want dewijl die Almachtige God na zijn ondoorgrondelijke alleẽ wijse raet een yegelijck mensch zijn cruys al voor heen getelt/ afgewoghen en gemeten heeft/ hoe veel hy lijden sal: Soo laet God de Heer altoos het een nae't ander volghen/ en haestet / dat het getal der verdruckinghen vervult werde/ en helpt altijdt het een na het ander overwinnen tot het uyt-eynde toe. En dat selve dunckt ons dan een vertreck der Godlijcker hulpe / maer wy weten niet / hoe seer dat Godt daer mede haest/ tot dat de beslotene verdruckingen vervult werden/ en helpt altijt het een nae't ander overwinnen tot dattet een eynde neemt. Daerom wat by ons een vertreck is/ dat is by God een gestadig haestẽ tot de verlossing. Maer wie halstarrigh is/ dat is/ in't cruys ongehoorsaem en onverduldig die sal geen rust in't herte hebben.

Hoe 't vertreck der hulpe te verstaẽ is

Want de lijdsaemheyt versacht ende stilt het hert/en maeckt het fijn en rustig. Maer onverduldigheyt brengt groote onrust / ja is de onrust selve. Daerom seydt de Heere Christus: Leert van my / want ick ben sachtmoedigh en ootmoedigh van herten: soo sult ghy ruste vinden voor uwe zielen. Dat nu de Propheet voorder seydt: De rechtveerdighe leeft zijns geloofs / daer mede siet hy op de beloofte der genaden Godts / welcke het Gheloove aengrijpt. En van desen troost leeft de ziele en wordt daer door verquickt / gelijck de Coning Hiskia seydt: Heer/daer van leeftmen/en dat leven mijns geests staet geheel en al in de selve. Maer uyt het ongeloove komt onverduldigheydt / en uyt onverduldigheydt onrust / uyt onrust vertwijffeling / en uyt vertwijffeling de eeuwighe doot. Daerom sal de rechtveerdige vrijelijck zijns geloofs leven/ dat is/ op de genade Gods leven/ en met verduldigheydt de hulpe verwachten. 2. Want een yeghelijck dingh/als de Prediker Salomon seyt in't 3. capit. heeft zijn tijdt / en al het voornemen onder den Hemel heeft zijn ure. Daer hooren wy hoe wy onse cruys en verdruckingh sullen aenschouwen/te weten niet alsoo/als oft ons by geval toegheschickt worde / maer dat de tijdt juyst voorsien en van Godt verordineert is / daer in wy lijden sullen. Verhalven sullen wy in onse cruys onse ooghen ophessen tot den ghenen die't alles in zijn hant heeft/ geluck en ongeluck / armoed en rijckdom / leven en doot't welck alles van God komt/ als Syrach seydt/ jae die oock de tijdt en ure der verdruckinge in zijn handt heeft. Neemt hier van een exempel in Joseph/ Godt gehengde zijn cruys over hem in zijn jeugt/ en liet hem daer in steken 13. jaren/tot dat God zijn woort sant/en hem door louterde en verloste/ gelijck de Psalm seydt: Daer wy sien hoe hem dit vertreck tot grooter eeren ende nut heeft moeten dienen. Want doen hy verkocht worde/was hy 17. jaer oudt/ en doe hem God uyt de gevangenis verloste/ was hy dertigh jaer oudt/bequaem tot het regiment/ en door het cruys en lyden wel beproeft en heerlijck gemaeckt. In dese zijne heerlijckheyt heeft hy tachtigh jaer geleeft / en is dat derthienjarighe cruys hem wel beloont / soo dat hy daer na sevenmael derthien jaren in grooter heerlijckheydt heeft geleeft. Want hy is 120. jaren oudt geworden. Also of wel menig vroom Christen inden kercker der vervolginghe smaedt en kranckheydt lijdt/ soo sal hy nochtans weten / dat hem vande eeuwighe Wijsheyt Gods een ure der verlossinghe verordineert is/ gelijck als hem den tijdt der verdruckinghe van den alleen Wijsen Godt voorsien is. Want gelijck als een wijse bouw-meester of huys-vader / die zijn huysgesin arbeydt opleydt/weet/ tot welcker tijdt en stondt datse met den arbeyd konnen veerdigh werden: Alsoo heeft die alleen Wijse God een yegelijck zijn cruys also toegemeten / dat hy oock voor seker weet de ure wanneer het veranderen sal. En dan moet het bedroefde hert de hulpe voor seker bevinden te dier ure die van Godts barmhertigheydt verordineert is. 3. Gelijck nu Godt die Almachtighe hem selven het getal onser verdruckinghen voor behouden heeft: Alsoo heeft hy hem oock de ure onser verlossinghe voorbehouden/ en daer aen sullen wy ons genoegen laten/dat wy sulcx weten/en bedencken de Spreuck des Heeren / dien hy tot zijnen Discipulen heeft ghesepdt 't komt u niet toe te weten de tijden ofte stonden / welcke de Vader in zijn

Marginalia: Math. 11. 29. — 't Leve en de doot der zielen. — Esa. 38. 16. — God heeft de ure der verdruckinghe voorsien. — Syr. 11. 14. — Psal. 105. 19. — 't Vertreck der Godlijcker hulpe dient ons tot grooten nut. — Acto. 1. 7.

zijn eygen macht gestelt heeft. Als Godt de Heer den kinderen Israels haer toekomstige straf vande Babylonische gevangenis door Mosen liet voor-segghen/ so seydt hy: Is sulcks niet by my verborghen en verzegelt in mijne schatten? Daer hooren wy met wat een groote ondoorgrondelijcke Wijsheyt dat Godt der Menschen kinderen regeert/ straft en tuchtigt/ gelijck oock Paulus seyt: God heeft van eenen bloede alle geslachten der menschen gemaeckt op den gantschen aerdbodem te woonen/ en heeft een perc geset/ en te vooren geordineert hoe langh en breedt sy woonen sullen. Daer hooren wy/ hoe God den menschen het perck haers levens gheset heeft/ hoe langh en waer sy op den aerd-bodem woonen sullen. Gelijck nu de tijt/ diemen leven sal/ van God komt: Alsoo is oock de plaets van Godt voorsien daermen leven sal: Doch dese van Godt voorgesiene tijt en plaets brenght een yeghelijck zijn cruys en verdruckingh mede. 4. Ghelijck nu God de Heer een yegelijck geloovige het perck/ tijdt/ en plaets van zijn cruys en verdruckinge heeft geset: Alsoo heeft hy alle moedwillighe menschen/ die de onschuldighen beledighen/ verdrucken/ belasteren/ smaden en vervolghen/ oock haeren tijt/ perck en mate geset. Wanneer die nu verschijnt / en dat sy al haren toorne uytgegoten hebben / so sal God dien de wrake toe komt/ eenmael opwaecken/ gelijck Deut. 32. 35. staet: De wrake is mijn. Ick wilt vergelden: Te zijner tijdt sal haren voet slibberen. Want de tijd hares ongelucks is nae by / en wat hem ontmoeten sal / dat haest hem hier toe. De Kercke Godts is wel eer van de Ketteren ende Tyrannen gruwelijck tot op het uyterste vervolght / en Godt den Heer heeft den Sathan een langhe tijdt zijn toorn laten uyt brullen en uytschuymen: Maer doe haren tijdt uyt was/ heeft se Godt alsoo ter neder gestooten/ dat al de werelt met vrees en beven de oordeelen Gods moesten aenschouwen. So weest dan nu langmoedigh / en versterckt uwe herten / lieve broeders seyt Jacobus in't 5. 8. Want de toekomst des Heeren is nae by. Sucht niet teghen malkanderen/ op dat gy niet verdoemt wert. Siet / de Rechter staet voor de deure.

De vreder verlossing staet by Godt.

Deut 32. 34.

Acto. 17. 26.

God heeft oock de plaets der verdrucking voorsien.

De Tyrannen hebbē oock haer perck ende tijdt.

Dat LVI. Capittel.

Datmen in't langhdurigh lijden dat Exempel der grooter lijdsaemheyt Christi sal aenschouwen/ en die toekomstighe eeuwige heerlijckheydt/ daer-door alle lijden kan versacht werden / hoe groot het oock is.

Luc. 24. 26.

Moeste Christus sulcks niet lijden en tot zijn Heerlijckheydt ingaen?

DIE eeuwighe Soon Godts heeft door zijn Heylighe Mensch-werding alle menschelijcke jammer en ellende op hem genomen/ en dat niet uyt bedwangh of noot/ maer uyt liefde/ op dat hy ons met zijn eygen Exempel lijtsaemheyt leerde/ en die goude kunst om't kruys te dragen en de verdruckingen te overwinnen. Doen hy doch een mensch wilde werden/ soo moest hy oock aennemen/ wat menschelijck is/ dat is/ menschelijcke ellende / en om dat hy allen menschen te goede sulcken mensch soude werden / soo moest hy oock aller menschen jammer op hem nemen. Daerom is hy van de ure zijner gheboorte tot aen zijn

Christus heeft aller menschen ellend op hem genomen.

zijn doodt aen't kruyce niet sonder verdruckingh / smerten en jammer gheweest hy heeft alle menschelijcke ellend geleden/groote armoed/gelijck hy seydt: De voghelen onder den Hemel hebben haere nesten/ en de vossen hebben hare holen / maer de Sone des menschen heeft soo veel niet daer hy zijn hooft op nederlegge. Hy heeft groote vervolgingh geleden in zijn ampt/en is van een yegelijck gehaet/ beloghen / gesaemrooft en gelastert. In zijn lijden is hem de hooghste smaedt overgekomen / hy is die verachtste onder allen menschen gheweest. Waerom willen wy oock geen verachtingh en smaedt dragen? Hy heeft voor zijn grootste weldaeden de grootste ondanck behaelt / voor zijn heerlijcke wonder wercken scheld-woorden / voor zijn ghetrouwe Leere saemroovinghe. Alsoo is het Christo voor ons ghegaen/ en heeft ons den wegh nae den Hemel gewesen / in wiens voetstappen wy nu moeten treden. Zijn leven is ons een Exempel geweest. Door de Heylighe verduldighepdt wandelen wy hem nae. Daerom is hy ons voorgegaen/op dat wy hem souden naevolghen. Hoe verre en wijd blijven dan die geene achter / die dit Evenbeeldt niet aenschouwen/noch het selve volgen! In hoe groote duysternis wandelen sy/die dit licht niet volgen. Ick ben dat licht des Werelts; wie my naevolgt die sal in de duysternis niet wandelen / maer sal het licht des levens hebben. Voorts behoort een mensch om de toekomende heerlijckheydt / en om het eeuwighe leven alle jammer deser werelt te lijden. Want die tijdelijcke verdruckingh die vergaet immers/ en die eeuwighe Heerlijckheydt blijft. Het is kort en kleyn al dat metter tijdt vergaet / en niet weerdigh met het eeuwighe te vergelijcken. Want het eeuwige is veel grooter strijdt en kamp weerdigh. Soo ghy een oogenblick tijdts de kroone der heerlijckheyt moght sien/ en die eeuwighe vreughde der gener/ die in dit leven verdrucking en ellendt geleden hebben/die voor de menschen niet weerdigh gerekent waren/dat sy leven souden / ghy soudt u onder alle menschen verootmoedigen / u kruys met lijdsaemheydt draghen/en u niet veel blijde daghen in dese Wereldt wenschen / jae ghy soud die verdruckingh voor een groot gewin achten. Daerom verheft uwe ooghen ten Hemel/ en sietmen den Euangelist Joanne in zijn Openbaringh die groote schare/ die het Lammeken Gods naevolghen/ bekleed met witte kleederen daer de Euangelist vraegt : Wie zijn dese? En hem worde geantwoordt: Dese zijn het/die uyt groote verdruckinghe gekomen zijn/en hebben hare kleederen gewasschen / en reyn gemaeckt in het bloedt des Lams Gods. Daerom zijn sy by hem / en volghen het Lam na/ waer heen het gaet. Dit hebben de Heyligen Gods aengemerckt / gelijck van Mose geschreven staet/ Door't Geloove weygerde Moses/als hy nu groot geworden was/een sone der dochter Pharaonis langer genaemt te werden/maer verkoos liever met Godts volck ongemaeck te lijden / dan de tijdlijcke vermakinghe der sonden te genieten/ en achtede de smaedt Christi voor grooter rijckdom dan de schatten Egypti: Want hy sagh op die belooning. Daer hooren wy/dat der Heyligen schattē en rijckdom haer cruys is geweest en de smaedt Christi. Niemandt behoort onder't getal der Heylighen inden Hemel / die niet onder het Cruys-vaendel Christi gestreden heeft. Hoe soude ons die ander Heylighen inden Hemel aenschouwen/ als

Marginal notes: Mat. 8. 20 — Christi gantsche leven is in dese werelt niet dan enckel lijdē gheweest. Esa. 53. 3. — Joa. 8. 12. — Op die kleyne tydlycke verdruckingh der Christenen volgt een eeuwige vreugt. — Apo. 7. 13. 14. — Heb. 11. 24 — De verdruckingē zijn schatte der Heylighen.

als wy het teecken des kruyces ende lydens niet mede brachten? Sy souden ons niet kennen / en wy souden vreemdelinghen onder haer zijn. Wie
Apoc. 3.5. over wint / seydt de Heer / die sal met witte kléderen bekleedt werden / en ick wil zijn naem niet uyt doen uyt den Boeck des Levens. Ghelijck
2. Tim. 4.7 Paulus seydt: Ick heb mijn loop volepnt / Ick heb een goede kamp kampt / ick heb't Geloof behouden. Nu voorts is my weth gheleydt de kroone der gerechtigheydt / de welcke my Jesus Christus die rechtveerdighe Rechter geven sal / en my niet alleen / maer alle den genen / die zijne verschijninge lief hebben.

Dat LVII. Capittel.

Troost teghen de tijdelijcke Doodt.

2. Tim. 1.10.

Christus heeft de Dood te niet gemaect, en het leven, en de onsterffelijckheydt in't licht gebracht.

DEse spreuck begrijpt in haer de Hooghste Medecijn / en de krachtigste troost teghen de tijdlijcke doodt. Want is de doodt te niet gemaeckt / so sullen wy met recht daer voor niet verschricken / en is het leven en d'onsterflijckheyt wedergebracht / so sullen wy ons billijck verblijden / om dat onverganckelijcke wesen nae dit tijdlijcke leven te besitten. Doch dewijl geen mensch in dese Wereldt soo heyligh geweest is / die niet voor de doodt gevreest heeft / soo willen wy de voornaemste Troost-gronden teghen den Doodt besien / en die selve in twee deelen begrijpen. D'eerste Hooftgronden des troosts zijn ghenomen uyt de doot en Opstandinge Christi en uyt de vrucht der selver. Het ander deel begrijpt die Troost-gronden die van des Werelts ydelheydt genomen zijn. Elck deel begrijpt seven Troost-gronden. 1. De eerste en hooghste Troost teghen de tijdelijcke doodt is die heylighste en onschuldighste doot onses Heeren Jesu Christi / daer door hy de doodt overwonnen en die selve de macht benomen heeft. Maer de macht des Doods is die altijdt durende vreese / schrick / angst / beven en vertsaghen voor dat strenghe oordeel Godts / met de welcke de ziel des menschen gequelt werdt / datse altijdt sterft / en nochtans nimmeer sterft / nae dien sy onsterflijck is. Dat is de macht des doodts / jae de tweede en eeuwighe doodt. Dese doodt maeckt den Duyvel altoos schrickelijcker / daerom dat de Sendbrief tot den Ebreen in't 2. 14. seydt: Dat de Duyvel de macht des Doods heeft / dat is / hy beangst en pijnight de conscientie met helsche vrees en schrick / beven en vertsaegen. Daer over de Heylighen David in de Psalmen klaegt: Angst en beven is my aengekomen / en de vrees des doots is op my gevallen. De banden der hellen omvingen my en de stricken des doods overweldigden my. De beke Belials verschrickten my / dat is / de macht des Doots; welcke macht de Heere Christus de doot benomē heeft / en heeft haer verandert in een sachte slaep / in een vredige henēvaert / in een salige ruste des lichaems en der sielen. Wanneer de ziele goede rust heeft / so slaept het lichaem sacht: Want de vrede der zielen is des lichaems sachte rust en slaep. Aldus gevoelt geen / waer Geloovigh Christen de rechte doodt / gelijck Joan. 8.51. Voorwaer / voorwaer seg ick u / wie mijn Woort hout / sal de doot niet smaecken

Margin notes: I. — Macht des doots. — Psalm 18. 88.116. — Der zielen vrede is des lijfs ruste.

ſmaecken in eeuwigheydt. 2. De tweede Hooft-trooſt / is de Opſtandinge onſer lichamen; want de Heere Chriſtus heeft alſo de doot de macht benomen / dat hy niet alleen onſe zielen niet beangſt / maer dat hy oock onſe lichamen niet eeuwigh houden kan. Want gelijck de Doot Chriſti in ons krachtigh is / dat wy de bitterheydt des doodts niet ſmaecken: Alſoo moet oock die Opſtandinghe Chriſti in ons krachtigh zijn / dat onſe ſterflijcke lichamen door hem levendigh moeten werden.

De vrucht des Doots en de weder opſtandinge Chriſti.

Want die 1. grondt onſer opſtandingh is die Opſtandinghe Chriſti / gelijck hy ſeydt: Ick leve / en ghy ſult oock leven. Ick ben de Opſtandinghe en het Leven / wie in my gelooft die ſal leven / alwaert dat hy oock ſtorve. En wie daer leeft en in my gelooft / die ſal nimmermeer ſterven. Ick weet dat mijn Verloſſer leeft / en hy ſal my hier naemaels upt der aerde opwecken / en ick ſal met deſe mijne hupt omvanghen werden. Door een Menſch is de doot inde Werelt gekomẽ / en door een Menſch die Opſtandingh der dooden. Want gelijck ſy alle door Adam ſterven: Alſoo ſullen ſy alle in Chriſto levendigh gemaeckt worden.

D'opſtanding Chriſti is een oorſaeck van onſe opſtãding. Joa. 14. 19. Joa. 11. 25. Job 19. 25. 1. Cor. 15. 21.

2. De ander grondt is Godts Waerheyt. Doch uwe dooden ſullen leven / en met de lichamen opſtaen. Soo ſpreeckt de Heer van deſe doode beenẽ; ſiet ick wil een adem in u brengen / dat ghy ſult levendigh werden / Ec. 12. Ick wil uwe graven op doen / en u mijn volck daer upt halen. Vele / die onder d'aerde legghen en ſlapen / ſullen opwaken / ſommighe ten eeuwighen leven / ſommighe ter eeuwigher ſmaetheydt en ſchande. Voorwaer / voorwaer ſegh ick u / De ure komt / en is nu alreede / dat de dooden ſullen hooren de ſtemme des Soons Gods / en dieſe gehoort ſullen hebben / die ſullen leven. 28. De ure komt / in de welcke alle die in de graven zijn / zijn ſtemme ſullen hooren: En ſullen uptgaen / die daer goet gedaen hebben ter Opſtandinghe des Levens: maer die quaet gedaen hebben / ter opſtandinghe der verdoemenis. En ick ſag de dooden beyde groot en kleyn ſtaen voor Godt.

Om Gods Waerheyt moeten wy opſtaen. Eſa. 26. 19. Ezech. 37. 5. Dan. 12. 2. Joa. 5. 25. Apo. 20. 12.

3. Groot is des Heeren Chriſti Almachtigheydt en heerlijckheydt. Want gelijck als hy verklaert worde in de opſtandinghe Lazari / als hy riep: Lazare komt upt: Alſoo ſal hy ten jonghſten daghe zijn heerlijckheyt en almachtigheyd openbaren / op dat hy over doode en levendighe een Heere zy. Ick wilſe upt der hellen verloſſen / en vande doodt bevrijden. Doot / ick wil u een vergift zijn / Helle / ick wil u een peſtilentie zijn.

Om Chriſti Heerlijckheyd moeten wy opſtaen. Joa. 11. 43. Rom. 14. 9. Hoſ. 13. 14.

4. Is Gods rechtveerdigheydt. Want gelijck als Godts rechtveerdigheydt vervult is in dat oordeel: Ghy ſult den doot ſterven: alſo moet Godts rechtveerdigheyt daer in vervult worden / dat hy ons weder levendigh maeckt / om dat de ſonde volkomelijck betaelt is. Want waer de ſonde wech is / daer moet oock de beſoldinge der ſonde ophouden. En dat eyſcht Gods rechtveerdigheydt.

Godts rechtveerdighept is onſe opſtandinge.

5. Zijn d'exempelen der gener / die in dit leven vanden doodt verweckt zijn / als de ſone der Sunamitinne / de doode die van't aenroeren der gebeenten Eliſei weder levendigh worde. Jairi dochterken / der weduwe ſoon te Naim / Lazarus / Tabitha.

2. Reg. 4. 35. 2. Reg. 13. 21. Mat. 9. 25. Luc. 7. 15. Joan. 11. 44. Act. 9. 40.

6. Chriſtus heeft lijf en ziel tot het eeuwighe leven gekocht en verloſt.

7. De ſchoone gelijckeniſſen upt de nature genomen / als van het terwenkooren. Ghy dwaes / dat ghy ſaeyt / dat wordt niet levendigh gemaeckt / 'ten zy dat het eerſt ſterve / Ec. Hier-

Joan. 12. 24. 1. Cor. 15. 36.

om

om worden de graven Godts acker
genoemt. De derde Hooft-trooſt is
de vrucht der Opſtandinghe Chriſti/
namelijck/ dat eeuwighe Leven/ en
de onſterffelijckheydt / die de Heere
Chriſtus heeſt weder ghebracht.
Want gelijck als alle Menſchen den
doot onderworpen zijn van wegen de
ſonde des eerſten Adams: Alſo ſullen
oock alle Menſchen door den tweeden
Adam in het leven en d'onſterffelijck-
Apoc.21.5 heydt over geſet werden. Siet / ick
maecke het al Nieuwe. In dat Nieu-
we onverganckelijcke weſen ſal geen
Sonde/geen Doodt/ geen leedt meer
zijn/maer enckel gerechtigheydt / le-
'tParadys ven en vreughde. Daerom heet die
vreughde en dat Lieflijck weſen het
Pſal 16.11 Paradijs. Vreughde de volheydt/en
een lieflijck weſen tot zijner rechter-
handt eeuwighlijck. Salt een Para-
dijs zijn / ſoo moet daer geen leedt/
geen gheſchrey / geen klaghen / geen
droeffenis/ geen ellend / geen honger
noch dorſt/koudt noch hitte/geen on-
geluck noch jammer zijn. Want dit
alles behoort tot dit verganckelijcke
weſen. Hierom wordt dat eeuwighe
Leven een onverganckelijcke / onbe-
vlecklijcke en onwercklijcke erve ge-
noemt. Dat is die Heerlijcke vrucht
1.Pet.1.4. der Opſtandinge Chriſti/ want door
hem iſt al weder gebracht en al Nieu
Hoe't alles nieuw ge maeckt is in't onverganckelijcke weſen. gemaeckt. Dat verganckelijcke is
verandert in't onverganckelijcke / dat
verderflijcke in't onverderflijcke/ dat
bevleckte in't onbevleckte / dat tijd-
lijcke in't eeuwighe/alle leedt in vro-
lijckheyt/alle droeffnis in blijdſchap/
de ſonde in gerechtigheydt / de toorn
in genade/de vloeck in zeghen/ de ar-
moed in rijckdom/de kranckheydt in
eeuwighe geſontheydt/de verachting
in Hemelſche eere/de ſmaedt in heer-
lijckheydt/de onruſt in eeuwighe vre-
de / alle moeyte en arbeydt in volle
geneughte/de doodt in't leven. In dit
onverganckelijcke weſen komen wy
door den doot. De doodt is de deure
ten leven en tot deſe eeuwighe goede-
ren. 4. De vierde Hooft-trooſt tegen
de doot is dat Gebedt. Want wy ſien
hoe heftigh dat de Sone Godts in Luc.22.44
zijn H. Doodts-kamp gebeden heeft/ 'tGebedt verſacht des doots angſt.
gelijck de Schrift ſeydt: Het quam/
dat hy met de doot ſtreed / en badt
dies te yveriger. En hy heeft inde Hebr.5.7.
daghen zijns vleeſchs gebeden en ge-
ſmeeckt met ſtercken geroep en tra-
nen tot hem / die hem vande doodt
konde behouden/ en is oock verhoort
geworden. 'tGebedt eens ſtervende
komt uyt de gront des herten / en
dringht door de wolcken. Dan iſt
hem recht ernſt/ en daer is Godt niet Pſal.145.18.
verre. De Heer is na by allen die hem
met ernſt aenroepen. Ick ben by hem Pſal 91.15
inder noodt / ick wil hem daer uyt Pſa.41.15 Eſa.41.10
trecken/ Vreeſt u niet / ick help u /
ick ſterck u/ick verlos u. 5. Die ver-
klaring onſer lichamen. Onſe wan- Phil.3.20.
delingh is inden Hemel/van daer wy
oock verwachten den Saligmaecker
Jeſum Chriſtum de Heere/ 21. De
welcke onſe nietige lichamen verkla-
ren ſal/datſe gelijckformigh werden
zijnen verklaerden lichaem na de
werckingh daer mede hy oock alle
dinghen hem onderdanigh maken
kan. Dat moet my wel een groot Mat 17.2
heerlijckheydt zijn / dat onſe lichaem Marc.9.2.3.
niet alleen den Enghelen Godts ſal
gelijck zijn/maer oock het verklaerde
lichaem Jeſu Chriſti. Daerom
heeft hem de Soon Godts t'onſen
trooſt op den bergh Tabor in zijn ver-
heerlijckte lichaem geopenbaert en
ſien laten/op dat in onſe hertē een ver-
langen verweckte nae de verheerlijc-
kinge onſer lichamē. O wat een Heer-
lijcke Tempel Gods ſal dan onſe lic-
haem zijn / die H. goude vaten in't
Huys Gods/ dat Koninglijc en Prie-
ſterlijcke cieraet. 6. De tegenwoor-

De verheerlijcking onſer lichamen is een groote heerlijckheydt.

digheydt der H. Enghelen / die onſe zielen in Abrahams ſchoot draghen. Onſe ziele komt int geſelſchap der Heylighe Engelen / en tot die eeuwighe ruſte / welcke genoemt wert Abrahams ſchoot. Die ruſt is datſe geen quale des doots aenroert. Daerom de Pſal. 116.7. ſeyt: Keert weder om mijne ziele tot dijne ruſte. Want de Heer doet u deught. 8. Hy heeft mijn ziele van den dood verloſt / mijn oogh van tranen / mijn voet vanden val. Ick wil wandelen voor den Heere in't landt der levendigen altoos en eeuwighlijck. Daer wordt de ziele recht vry van't Jock des lichaems / wordt als een gevanghen upt de kercker des doodelijckē lichaems verloſt.

De ruſte der ziele is Godt.

7. Die toekomende eeuwighe Heerlijckheydt Sapient. 5.16. De rechtveerdighen ſullen eeuwighlijck leven. Want de Heer is haer loon / en de alderhoogſte ſorgt voor haer. 17. Daerom ſullen ſy ontfanghen een heerlijck Rijck en een ſchoone Kroon vande hant des Heeren. Apoc. 7.16. Sy ſullen niet meer hongeren noch dorſten: noch de Son ſal oock niet meer op haer vallen / noch erghens eenighe hitte. 17. Want het Lam / dat midden inden Throon is / ſalſe weyden / en leyden tot de levendighe Water-Fonteynen / en Godt ſal alle tranen van hare ooghen afwaſſchen. Eſa. 32. 17. Daer ſal een eeuwighe ſtilheydt en ſekerheydt zijn. Dat mijn volck in huyſen des vreeds woonen ſal / en in ſtouter ruſte. Eſa. 66.12. Ick breyde de vreede by haer upt als een ſtroom. Ick wil u trooſten / als eene zijn moeder trooſt. Ghy ſult het ſien en u hert ſal hem verblijden / mijn knechten ſullen eten / drincken en vrolijck zijn / en van goeden moedt jupchen. Dit eten en drincken is die lieflijcke aenſchouwingh Godts / 1. Cor. 13.12. Hier ſien wy door een duyſtere ſpieghel / maer dan van aengheſicht tot aengeſicht. 1. Joa. 3.2. Wy ſullen hem ſien / gelijck als hy is. Pſalm 17.15. Ick ſal u aenſicht in gerechtigheydt aenſchouwen / ick ſal verſadigt worden / wanneer ick opwake naer uwen beelde. O wat een vreughden rijcke dagh ſalt zijn / als wy Godt ſien ſullen! Hoe verlanght David daer nae. Pſalm 42.3. Wanneer ſal ick daer komen dat ick Gods aengeſicht aenſchouwe? Der halven ſal de blijdſchap des eeuwighen levens daer in beſtaen. 1. Dat wy Godts aengeſicht ſullē ſien. 2. Dat wy Chriſtum Jeſum onſen Heer en Verloſſer in zijn Heerlijckheydt ſullen ſien. Joan. 17.24. Vader ick wil / dat / waer ick ben / oock die by my zijn / die ghy my gegeven hebt / op dat ſy mijn Heerlijckheydt aenſchouwen / die ghy my gegeven hebt. 3. Dat wy al de gaven en ſoetigheydt des trooſts des H. Geeſts ſmaken / als die levendighe Fonteyn Pſalm 36.10. 4. 't Lieflijcke geſelſchap aller uytverkoornen / Patriarchen / Propheten / Apoſtelen / Martelaren. Eſa. 35.10. Als dan ſullen de verloſte des Heeren weder komen / en tot Zyon komen / met jupchen / eeuwighe vreught ſal op haer hooft zijn / vreught en hertenluſt ſullen ſy omgrijpen / en ſmert en ſuchten ſal wech moeten. En dat is het eerſte deel der Trooſt-gronden teghen de doot / die upt Chriſto genomen zijn. Het ander deel der Trooſtgronden tegen de doot zijn van deſes wereldts ydelheydt genomen / en zijn oock ſeven.

Waer in de blijdſchap des eeuwigen levens beſtaet.

II.

1. Dit leven is een ellendigh leven Syr. 40.1. 't Is een ellendigh / jammerlijck dingh met aller Menſchen leven / &c. Wy ſterven doch daghelijcks 1. Cor. 15.31. Want de tijdt neemt alle daghe een deel van ons leven wech. En gelijck wy in jaren toe-

Wy ſterve dagelijcks geeſtelijck ende lichamelijck.

toenemen / ſoo neemt onſe leven af. Jae even deſe teghenwoordighe dag/ dien wy nu beleven/ moeten wy met de doot deelen. Met hoe vele erbarmlijcke kranckhedē is ons ſterflijcke lichaem wel geplaegt/ die ons lichaem verteren als vergift/ tot dattet eyndlijck daer heen valt! Met hoe veel ſorgs/ angſts / moeyten en arbeydt brengē wy ons leven toe? Dat de Prediker wel ſeggen mach: De dagh des doots is beter dan den dagh der geboorte. Job 7.1. Moet de menſch niet altoos inden ſtrijd zijn op aerden / en zijn dagen zijn als eens dagh-loners? 2. Gelijck een knecht verlanght na de ſchaduwe / en een dagh-looner/ dat zijn arbeyd uyt zy: 3. Alſoo heb ick wel gantſche maenden gearbeyt / en der ellendigher nachten zijn my veel geworden. Job 14.1. De Menſch van een vrouw geboren leeft een korte tijt en is vol onruſt. Wanneer maer de Menſch saligh ſterft / ſoo ſterft al zijn ellend met hem.

Eccleſ.7.1

2. Soo is oock dat tijdlijcke leven met vele ſonden en vele booſheydt vervult. Wy konnen niet eer vande ſonden gantſchelijck verloſt en bevrijdt worden/ dan als wy ſalig ſterven. Rom.7.23. klaegt Paulus: Jck ſie een ander wet in mijne leden / die daer ſtrijdt teghen de wet mijns gemoedts / en maeckt my der ſonden wet gevanghen/ die in mijne leden is. O ick ellendigh menſch! Wie ſal my verloſſen van dit lichaem des doots? Wat doen wy in deſe Werelt anders dan dat wy ſondigen? Daerom badt ſeker Outvader en ſprack: Och Heer laet my ſterven / dat ick eenmael ophoude te ſondighen. Alle creaturen verlanghen angſtlijck na de vryheydt der kinderen Gods / op dat ſy vande dienſtbaerheydt der ſonden mochten ontſlaghen zijn / hoe veel meer wy? Hoe vol ergherniſſen is de werelt/ die wy moeten aenſien en lijden tegen onſe wille? Wt die ſelve wordē wy verloſt door de tijdlijcke doodt. De rechtveerdighe / of hy ſchoon al te tijdelijck ſterft/ ſoo is hy doch inde ruſte / 10. Want hy behaeght God wel/ en is hem lief. Daerom wort hy wech genomen uyt den leven/ onder de ſondaren/ en wort wech geruckt / dat de booſheyt zijn verſtant niet verkeere / noch valſche leere zijn ziele bedriege / &c. Zijn ziele behaeght Godt wel. Daerom haeſt hy met hem uyt dit booſe leven. En in de leſte dagē ſullen de ergerniſſen ſoo ſeer d'overhant nemen/ dat de rechtveerdige zielen daer door ſullen gequelt werden/ als Loth in Sodoma. Jck wende my en ſagh aen alle / die onrecht leden onder de Sonne/ en ſiet/ daer waren tranen der gener die onrecht leden/ en hadden genen trooſter. Doe achte ick de dooden/ die alreede geſtorven waren/ gelluckigher dan de levendighe. Want ſy ſien het quaedt niet / dat onder de Sonne geſchiedt. Wat gruwelijcke dwalinghen en ketteryen zijnder in geloofs ſaken/ hoe menigherley Religie/ valſche Propheten en valſche Chriſti/ ſo dat oock in dwalingh ſouden verleyd worden/ waer het moghelijck/ de uytverkorene. Daerom haeſt Godt met den zijnen wech uyt dit booſe leven. Hoe veel ongehoorde / ſchrickelijcke erbarmelijke ongevallē gebeurender? Hoe veel krijgs en bloedt-vergietens/ ſchrickelijcke honger en peſtilentie? Hoedanighe jammer geen Chriſten wenſchen ſal te ſien noch beleven.

Wie langer luſt heeft te leven/ die heeft langer luſt te ſondigen.

Rom.8.22

Sapi.4.7

2.Pet.2.8.
Eccleſ.4.1

Matt.24.24.

3. Dat de doodt allen menſchen gemeyn is. Rom.5.12. De doodt is tot alle menſchen doorgedronghen / dewijl ſy alle ſondaers zijn. Daer zijn ſoo veel heerlijcke en heylighe luyden voor dy hene gegaen / als alle Patriarchen / Propheten en veel duyſent geloovigen/ waerom woud ghy haer

niet volghen? Ick ben niet beter dan mijne vaderen / ſeydt de Propheet Elias. Neemt mijn ziele van my. 'Tis allen menſchen geſet eenmael te ſterven / daer na het oordeel. Alle vleeſch is hoy / en alle zijn goedertierenheyt als een bloem op't velt. Dat hoy verdort en de bloem verwelckt. Want des Heeren Geeſt blaeſt daer in. Ick ben beyde u pelgrim en u burgher / als alle mijne Vaders.

1.Reg.19.4. Hebr.9.27 Eſai.40.6. Pſalm 39.13.

4. Daer ſterft doch gheen menſch by geval / Godt is een Heer uws levens. Hy heeft u leven / tijt en ure beſtemt. Hy heeft zijn beſtemde tijdt. 't Getal zijnder maenden ſtaet by u. Ghy hebt hem een perck geſet / dat ſal hy niet overgaen. Ghy die de menſchen laet ſterven en ſpreeckt: Komt weder ghy menſchen kinderen. Alle mijne daghen waren in u boeck geſchreven / die noch ſouden zijn / en van welcke geen daer was. Alle uwe hayren op't hooft zijn getelt. De Heer is u leven / en de lengde uwer daghen.

Gheen Menſch ſterft by geval. Job.14.5 Pſalm 190.3. Pſalm.39.16. Math.10.30. Deut 30.20.

5. Oock is de doodt een groot gewin. Wy winnen in de doodt meer dan wy verlieſen / namelijck voor de ſonde gerechtigheydt / voor ellende heerlijckheydt / voor tijdlijcke rijckdom eeuwighe goederen / voor tijdlijcke vriendſchap broeders en ſuſters eeuwige vrientſchap en broederſchap in den Hemel / voor't ſterflijcke / krancke / ongevallighe lichaem een Hemelſch verheerlijckt lichaem / voor deſe ballinghſchap dat rechte Vaderlandt / voor onruſt vrede / voor deſe Werelt dat Paradijs. In ſumma / wat is in deſe Werelt / dat niet duyſentmael beter is in't eeuwige leven? Wilt ghy rijckdom / eere / heerlijckheydt vriendſchap / luſt / vrede / dat ſult ghy alles daer beter vinden.

Phil.1.21 Hoe de doodt een gewin is.

6. De menſch waere de alder ellendighſte creature onder allen / ſoo hy eeuwig in deſen jammer-dal bleven ſoude. Hopen wy niet alleen in dit leven op Chriſtum / ſoo zijn wy d'ellendighſte onder alle creaturen. Daerom zijn wy tot een beter en heerlijcker leven geſchapen. Derhalven doet God de Heer door den doodt groote barmhertigheyd aen ons / dat hy ons van den jammer deſer Werelt verloſt / en niet eeuwigh in de Werelt in onruſt laet. De rechtveerdighe worden wegh geraept voor het ongeluck / en die oprechtigh voor hen ſelven gewandelt hebben / komen tot vrede en ruſte in haere kameren / Saligh zijn de Dooden die in den Heere ſterven / van nu aen. Want ſy ruſten van haren arbeydt.

1.Cor.15.19 Godt doet groote barmhertigheydt aen ons / als hy ons uyt dit jammer dal wegh neemt. Eſai 57.2. Apoc.14.13.

7. Met deſe ſondelijcke en ſterflijcke oogen konnen wy Godts heerlijckheyt niet ſien / noch met het ſterflijcke lichaem den Nieuwen Hemel en de Nieuwe aerde beſittē / daer in de gerechtigheyt woont. Daerom ſullē wy deſe aerdſche hutte geern afleggē / op dat wy met een hemelſch en geeſtelijck lichaem bekleet mogen werden. Want niet ſterflijcks kan daer inde eeuwigheyt woonē / en niet ſondelijcx by de eeuwige gerechtigheyt. Daerom iſt nochmaels een groote barmhertigheyt Gods / dat hy ons dit ſondige bevleckte kleet uyt treckt / want daer ſal die eeuwige Bruyloft zijn: Een ſchoon Vierkleet. Want daer ſal zijn de eeuwighe Sabbath: Een ſchoon prieſterlijck kleedt; Want daer is dat allerheyligſte / in't welck wy moeten ingaen ghециert met heylighe cieragie.

2.Pet.3.13 De verheerlijckter lichamen ſchoone cieraet op de Hemelſche Bruyloft.

Dat LVIII. Capittel.

Dat de naetuerlijcke Hemel / en de werelt met alle natuerlijcke krachten / 't Gheloof en 't gebedt eens Chriſten onderworpen zijn.

Ierem.

Ierem. 10.2.

Ghy sult u niet vreesen voor de teeckenē des Hemels, als de Heydenen.

VEEL treffelijcke luyden als Philosophen ende Theologanten hebben tegen d'Astrologie (dat is / voorseggingh uyt de sterren) geschreven / en willen niet toestaen/dat de gesternten yet inde mensche souden wercken/ aengaende zijn leven/wandel en wercken / en hebben veel waerschijnlijcke bewijs-redenen in grooter menigte te samen gebraght / en meynen dat daer door d'Almachtigheydt / voorsieninge en regieringhe Godts grootelijcks verkort werdt : Insonderheydt om dat de Sterrekijckers van de Propheten gestraft zijn en den Joden ernstelijck is verboden die selve raedt te vraghen / gelijck soodanige Spreucken veel inde Schrift zijn. Nu houdt ick het voor seecker daer voor / waneer dese konst misbruyckt wert tot Afgodery: superstitie/lichtveerdigheydt en curieusheydt om toekomende dinghen t'ondersoecken / al het welcke van't Geloove en de vreese Godts afleydt/ dat sulck misbruyck hoogh te straffen en niet te dulden zy. Want daer uyt ist gekomen / dat de Heylighe Propheten niet alleen de Sterrekijckers straffen/maer die selve oock bespotten / dewijl de Joden tot haer liepen en wouden hen van haer toekomende geluck laten voorseggen uyt de natuer en Hemels loop/ daer doch Godt dit volck hadde uyt verkoren/dat hyse wonderlijck woude leyden/boven/jae teghen de natuer/ gelijck hy oock gedaen heeft. Daerom heeft geen natuerlijcke Sterrekijcker den Joden konnen voor segghen noch goet noch quaet / maer sy moesten sulcks hooren uyt den mond der Propheten / als uyt den mondt Godts/ en den Heere vreesen/en haer God den Heere bevelen/haer nae zijn Woordt en getuyghenis reguleren. En alsoo moet het oock zijn in't Nieuwe Testament by de Christenen. Want Christus onse Heer wil zijn Geloovighen selfs regieren / en haer een Nieuwe Hemel zijn / haer krachtelijck neyghen/beweghen/leyden en voeren / gelijck den Psalm 4.4. spreeckt : Bekent doch dat de Heer zijn Heylighen wonderlijck leydet/ van welcke wonderlijcke regieringhe Gods de Psalm 139. heerlijck spreect. Want eens Christen leven en wandel behoort alleen uyt Godt en uyt de Nieuwe geboorte voort te komen/ en van Godt geregiert en geleydt te werden. Maer dat daerom den Hemel en gesternten natuerlijcker wijse geen werckingh souden hebben in't menschelijcke leven/wandel en werckinghen / weet ick niet of men't geheel versaecken kan / en of even daer door de voorsienigheydt en regiering Godts verkort werdt / naedemael die Almachtighe Godt door de natuer als door middelen werckt. Want door den loop des Hemels ordineert hy tijdt en jaren en heeft alle dingen hier beneden in sekeren tijdt / en getal vervat en geset. Daerom de Prediker Salomon seydt : Alle ding heeft zijnen tijdt / en al het voornemen onder den Hemel heeft zijne ure. Jae het leydt alles aen den tijdt. Maer nu is de tijdt een voornemen en bysonder werck des Hemels / en wy bevinden't dat alle tijdt niet alleleens is / en de menschelijcke saecken gaen niet altemael en t'aller tijdt even gelijck voort / 'twelck oock de Heere Christus selve te kennen geeft daer hy seydt : zijn daer niet 12 uren in den daghe ? Als woudt hy segghen / wat op d'een ure niet voort wil / periculoos of schadelijck geweest

Sap. 11. 22. Eccl. 3. 1. ende 9. 14.

Joan. 11. 9.

2. Boeck.

geweest is / dat kan hem lichtelijck op een ander ure veranderen. Godt heeft het alsoo geordineert / dat alle dingh te zijner tijdt geschieden moet/ wel hem dien die tijdt treft. Hadden de Joden de tijdt Messia/en hare besoeckinghe uyt de Propheten en Predicatien Christi bekent / soo stondt
Luc.19.44 het wel met haer. Dese wijse ondersoecking der tijdt bevestigt veel meer Gods Wijsheydt/ Voorsienigheydt en Regieringh/dan datse de selve soude verkorten. d'Openbaering Joannis heeft veel met de tijd / en met het getal te doen : en daer in bestaen de grootste verborghentheden. Ten anderen wijst ons Christus Jesus onse Heer selve tot de teeckenen des He-
Luc.21.25 mels/der Sonne/Mane en Sterren. Want de Hemel is een spieghel van de groote Wereldt / daer in een verstandig mensch sien kan wat op aerden gheschieden sal. Want de Hemel treurt en geeft teeckenen als daer groote straffen op aerden komen sul-
Esa.13.10 len / gelijck de Propheet seydt : De sterren aen den Hemel en zijn Orion schijnen niet helder/de Son gaet duyster op/ en de Maene schijnt doncker.
Ezec.32.7 Ick wil den Hemel bedecken/ en zijne sterren verduysteren/ de Son met wolcken overtrecken / de Mane sal niet schijnen. Alle lichten aen den Hemel wil ick over u latē doncker wor-
Joel.2.10. den. De Son en Maene worden duyster en de sterren houden haren schijn te rugghe. Hierom spreeckt Godt de Heere/ Ghy sult u niet vreesen voor de teeckenen des Hemels/te weten soo ghy vroom zijt/ en in mijne vreese le-
Jer.10.2. vet. Want den genen / die uyt Godt geboren zijn/en in de Nieuwe geboorte leven/ kan de Hemel en de gantsche naetuere niet schaeden: Daerom dat haer die selve voor de teeckenen des
Psal.112.7 Hemels niet hebben te vreesen/ ghelijck de Psalm seyt : Wanneer daer een plaghe komen wil soo vreest hem de rechtveerdige niet/ zijn hert hoopt onvertsaeght op den Heere. En hier ghelt de spreuck : De Godt-wijse mensch heerscht over de gesternten. Want die uyt de Nieuwe geboorte zijn / die zijn boven den natuerlijcken Hemel met hare wandelingh/en zijn niet meer Saturni, Jupiters, Martis, of des Soons, Mercurij, en Manen-kinde- Joa.1.12.
ren, maer sy zijn Gods kinderen, en leven in't geloof / daer sy haer van de krachten en instortingen des natuerlijcken Hemels ontrecken : maer die niet in de Nieuwe geboorte leven/ maer nae den vleesche / die hebben haer te vreesen / want sy moeten des Hemels streken lijden / dewijl sy als Heydenen leven. Ten derden / soo machmen't gheensins lochenen/ wat die verduysteringhen der groote lichten aen den Hemel en die Cometen voor groote veranderingh op aerden met haer brengen/niet alleen aen eenighe hooghe persoonen van weghen haere doodelijcke uytgangh maer oock aende veranderinge der Rijcken en Heerschappijen / en oock andere groote lant-straffen / daer uyt by bevinding geseyt wert : Dat de Cometen nimmermeer aenden Hemel gesien werden of sy beduyden straffen en plaghen. Ende van soodanighe exempelen zijn de Historien vol: 't Exempel Iulij Cesaris is wel bekent / dat een Sterrekijcker hem gewaerschouwt heeft voor den 13. Meert / dat is/ voor dien dagh / op den welcken hy in't Raet-huys te Romen doorsteken en vermoordt werde / en dõe die selve dagh gekomen was / heeft hy dese waersegger uyt de sterren ghequelt/ segghende: Siet de 13. dagh van Meerte is gekomen. Daer op de Waersegger antwoorde : Maer sy is noch niet voorby. Hy gaet daer over inden Raet/en wort jammerlijck vermoordt: Ten vier-

vierden/ so is't grootste deel der menschelijcker kranckheydt 'tgesternte onderworpen / gelijck de rechte Medecijn-meesters weten / den welcken de sieckten des gesternts bekent zijn met hare oorsaken en genesinge. Wat zijn de Maen-sieckten en ettelijcke soorten vande vallende sieckte / oock de Pest en veel andere Mercuriaelsche en Arsenicaelsche kranckheden? Wat die selve voor veranderingh brengen in 'smenschen leven/ handel en wandel/leert de bevindingh. Daer upt komt het dat een beroemt Medecijn-meester de sterrekunst maeckt en set voor de vierde stijl der Medecijnē/ gelijckse oock te recht is. Ten vijfden schrijft een geleerd man: 't Is ,, ongerijmt te achten dat soo groote ,, Hemelsche lichamen / die den kloot ,, der aerden soo wijt te boven gaen / ,, ydel souden wesen van krachten en ,, werckingen. Nadien/de Philosooph ,, seydt: Hoe de gestaltenissen der din- ,, ghen volmaeckter zijn / hoe de din- ,, gen selve / waer van de gestaltenissen ,, zijn / edeler werckinghen en daden ,, hebben. De mensch ist middel-punct ,, des grooten werelts/ op den welcken ,, alle stralen micken en t'samē loopen.

Matt. 17. 15.

Voorts: hoe kan het so geheel gelochent werden/dat het Firmament zijn werckingh inden mensch niet heeft/ daer nochtans 'tgantsche Firmament inden Mensch is: en dattet kleyn werelts Firmament mettet groot werelts een seer verborghen en groote over-een-stemmingh heeft / gelijck de rechtschapen Philosophen wel weten: Ick spreeck niet vande werckingh der Sterren / welcke die vermeynde Sterre-waerseggers de gesternten toe schrijven / en daer op haer Waerseggingh gronden/teghen de welcke bykans alle Theologanten onses tijdts geschreven / en die selve verworpen hebben / maer ick spreke vande natuerlijcke krachten des Hemels en der sterren / dat hare werckingh inden mensche/als inde kleyne werelt/ niet kan gelochent werden / om dat de Sterre-waerseggers soo onsekere dinghen voor seggen. Wat konnen't de sterren ghebeteren / dat sulcke Waerseggers hare werckingh en krachten niet beter verstaen? En wanneermen onse hedendaeghsche Medecijne en Sterre-waerseggingh op de goudwaghe wilde legghen/ soo soudemen bevinden / dat de Medecijns oock dickwils in hare genesinghen feylen soo wel als de Sterre-waerseggers in hare voorseggingen. Soudemē daerom de werckingh der kruyden lochenen? wat konnent de kruyden beteren datmen/hare kracht niet beter verstaet? Daer is oock inde uptleggingen en aentreckinge vande getuyghenissen der Schrifture / die teghen de Sterre-voorseggingh en Waerseggingh van toekomende dinghen / vande Propheten gesproken zijn/ onderschept te maecken onder de wercken Godts/ die Godt sonder middel doet/ en onder de wercken der natuere. De Joden wouden Gods ondoorgrondelijcke wercken upt de natuere ondersoecken/ 'twelck onmogelijck is/ daerom worden sy met de Sterre-kijckers te schanden en bespot. Pharao in Egypten/en Nebucadnezar te Babel wouden door de Egyptische en Babylonische wijsen die boven-natuerlijcke werckē Gods doorgronden/namelijck de Droomen en der selver beduydinghe/ de welcke boven-natuerlijck waren/en dat was in der selver wijsen vermoghen niet. Daer behoort een hoogher wijsheydt toe / namelijck de Geest Godts/ die alles ondersoeckt/ oock de diepten der Godtheydt. Daerom ontschuldight hem Daniel voor den Koningh en bad voor hen/ datse de Koningh niet

Esa. 41. 22. Jer. 27. 9.

Gen. 41. 8. Dan. 2. 4.

1. Cor. 2. 10.

doode. Maer hy seyde den Koningh
zijnen droom en de rechte bedupding
door den Heylighen Geest / ghelijck
Eccles.7. als oock Joseph Pharao deede. Daer
14. ende 8. op siet oock Salomon in zijn Predi-
17. ker / datmen de wercken Godts niet
onderfoecken kan / namelijck upt de
natuer / maer wel door den Heyligen
Geest. Daerom nemen sulcke spreuc-
ken de werckingh des Firmaments
niet wech. Doch soodanighe werc-
kinghen des Hemels / sy zijn dan soo
machtig soo sterck / soo geweldigh /
soo snel als sy willen / en alle natuer-
lijcke krachten des Hemels en aller
Elementen sijn 't Geloove en 't Ghe-
bedt onderworpen. Want een geloo-
vighe is in Christo een Heer over de
gantsche natuer / 'twelck afgebeeldt
is door dat wijf met de Son bekleet /
Apoc.12. ende hebbende de Mane onder hare
voeten. Dat is / de gheloovighe is in
Christo boven alle dingh verheven /
en in hem overgeset / met Christo be-
kleet / zijn Heerlijckheydt en Licht
deelachtigh / en heeft de gantsche na-
tuer onder zijn voeten. Een Geloovi-
2.Cor.5. ge is in Christo een nieuwe creatuer /
17. 1.Joan.5. en overwindt in Christo alle dingh /
4. want al wat upt Godt geboren is /
Marc.9. overwint de werelt / en al wat inde
23. werelt is. Alle dingh is moghelijck
dien die gelooft. Siet ic heb u macht
gegeven over slangen en scorpioenen /
en over alle kracht des vyandts. Of
Luc.10.19 daer schoon duysent aen uwe zijde ne-
Psal.91.7. der vallen / en thien duysent aen uwe
13. rechterhandt / so sal 't u nochtans niet
raken. 13. Op de Leeuwen en adde-
Psal.27.5. ren sult gy gaen / en treden op de jon-
ghe Leeuwen en Draken. Hy bedeckt
Esa.43.2. my in zijn Hutte ter booser tijdt : en
Joan.14. verbergt my heymelijck in zijn Ten-
30.16.33. te / en verhoogt my op een rotzsteen.
Wanneer ghy door 't vyer en water
gaet / soo ben ick by u / dat u de stroo-
men niet versmooren / noch de vlam
aensteke. Siet de Vorst deser werelt
komt / en heeft in my niet. Hebt goe-
den moedt / ick heb de Wereldt over-
wonnen. God zy danck / die ons d'o-
verwinning gegeven heeft in Christo
Jesu. Wie wil ons scheyden vande
Liefde Gods / verdrucking / benaut- 1.Cor.15
heydt / vervolging / honger / sweert / 57.
koude ofte naecktheydt? 38. Ick ben Rom.8.3
versekert / dat noch Doodt noch le-
ven / noch Engel noch Vorstendom-
men / noch machten noch hoochte /
noch diepte / &c. Ons sal konnẽ schey-
den vande Liefde Godts in Christo
Jesu. 37. Wy overwinnen alles / door
hem die ons lief gehad heeft. Door 't
Gheloove hebben de Heylighen den Heb.11.34
Hemel op en toeghesloten / de gloedt Josu.10.
des vyers uytgelescht. Son en Mane 12.
heeten stille staen / der Leeuwen ka-
ken gestopt. En niet alleen is de na-
tuer 't Geloove onderworpen / maer
al de Helsche macht en Poorten der
Hellen / de Sonde / Doodt / Duyvel
en Helle. Want Christus is onse. In
hem overwinnen wy en hy in ons. Luc.10.17
Daerom seggen die tseventigh Dis- ende 20.
cipulen : Heere / de Duyvelen zijn
ons oock in uwen naem onderwor-
pen. Daer op dat de Heere antwoort /
verblijt u daer in niet / dat u de boose
geesten onderdanigh zijn / maer ver-
blijdt u / dat uwe namen inden He-
mel gheschreven zijn. Dat is uwe
overwinningh / dat is uwe stereckte /
uwe Heerlijckheydt / uwe salighe ydt /
uwe roem. Door my zijt ghy kinde-
ren Gods / Erfghenamen en Heeren
over alle dingh. En aldus zijn aller
geloovigen namen inden Hemel ghe-
schreven / dat sy door 't Geloove in
Christo rechtveerdig / saligh en over-
winners zijn / oock Erfgenamen en
Heeren zijn met Christo over alle
dingh. Daer na rechte / oordeele /
meestere een yeghelijck verstandighe
en Gheloovighe zijn naetuerlijcke

Ghe-

Gheboorte en wete/ dat hy een Heer zy des Hemels / en over 'tgesternte heersche.

Luc. 21, 36 Soo waeckt nu dan t'aller tijdt / en bidt dat ghy meugt weerdigh gemaeckt worden te ontvlieden alle dese dinghen / en te staen voor den Sone des Menschen.

Gode alleen zy de hooghste eerlijckheydt, lof en eere.

Eynde des tweeden Boecks van't Waere Christendom.

't Besluyt des tweeden Boecks.

TOT een besluyt moet ick den Christ-lievenden leser noch ettelijcke puncten vriendelijck in scherpen: 1. Dat ick geen ander Eynde en oogmerck hebbe en soecke in dese mijne Boecken, dan dat even met onse suyvere Religie, en Geloofs Bekentenis wel in de Ausburghsche Confessie beleden wert, en in't Concordi-Boeck weder verhaelt is over een-stemt. (Daer toe ick my oock met hert en monde bekenne, en wil dat dese mijne Schriften niet anders dan nae die selve sullen verstaen worden. 2. Dat oock dat Heylighe Christelijcke leven mach voort gheplant werden. Want de reyne Leere helpt den genen niet, die een heyligh leven niet vercieren. De reynigheydt der Leere is met waeckende ooghen te bewaren, maer de heyligheydt des levens moet met grooten ernst voortgeplant werden. Wat baet groote kunst sonder Godsaligheydt? 'tIs veel beter voor Godt, datmen een Godvruchtigh mensch opvoedt, dan een geleerde. Veel drijven wel de Leere Christi met grooten ernst, maer weynighe van haer oeffenen dat leven Christi. Hier van wil oock de Christelijcke Leser de Voor-Reden des eerste Boecks en't besluyt des vierden Boecks besien. En of oock yemandt seggen wilde, dat ick de Leere van't Christelijcke leven alte wijdloopigh had beschreven, dien geef ick voor Antwoordt:

Dat oock onse boose leven wijdloopigh zy: Onse verderf is immer te groot en te heyloos. Oock is onse Verlossinghe een groot werck en een diepe Zee, en onse kruys is oock menighvuldigh, Doch wil het yemandt korter hebben, die lese slechts wat in't eerste, tweede en derde Boeck, vande Boete, van't Gheloove en van't Cruys in sekere Capittelen begrepen is, so sal hy dat gantsche Christelijcke leven kort hebben en vinden. Doch so ghy't gantsche werck leest, soo sal't u den tijdt en arbeydt, die ghy daer in toe brenght, rijckelijck beloonen. Ten laetsten sal oock den vromen Leser gewaerschout zijn, soo daer erghens inden haestighen druck yet versien is, dat hy niet haestigh en snel wil oordeelen, maer op de verbetering der fauten sien, en Christelijcke bescheydenheydt gebruycken, en Gods eer en des naesten saligheyt my helpen vorderen.

REGISTER

Der Capittelen deses tweeden Boecks van't Waere Christendom.

1. CAp. Jesus Christus Godts Soon is ons vanden Hemelschen Vader gegeven tot een Medecyn-Meester ende Heyl-Fonteyn tegen dat doodelijcke verdoemelijcke vergift der Erf-sonde met hare vruchten/ende tegen alle jammer ende ellende des lichaems eñ der zielen. Fol. 139

2. Hoe een yeghelijck Christen den troost des Euangelij op hem selven sal trecken ende hem selven toe-eyghenen. 142

3. Dat onse gerechtigheyt alleẽ bestaet inde volkomen ghehoorsaemheydt en verdienst Jesu Christi/ ende inde vergheving der sonden/ de welcke 't Gheloove aengrijpt. 147

4. Dattet salighmakende gheloof in een waere Christen allerleye vruchten der gerechtigheyt werckt/die uyt de binnenste grondt des herten komen moeten/ sonder eenighe geveynstheydt: Dat oock Godt alle uytterlijcke wercken nae den grond des herten oordeelt. 151

5. Dat niet de wetenschap noch 'tghehoor des goddelijcken Woords een ware Christẽ maeckt of bewijst/maer Gods Woordt in't leven veranderen/ende God van herten [illegible]roepen/dat zijn Woordt in ons vrucht[illegible]ge/ende levendigh werde als het [illegible] Gods. 155

6. Inde vereenigingh met Christo door't geloove bestaet des menschen volmaecktheyt eñ saligheydt/ daer de mensch niet kan toe doen/maer verhindert hem veel meer aen de genade Gods door zijn eygen boose wil: maer Christus doet het alleen in ons. 159

7. Om de Bekeeringh recht te verstaen/ is noodig te weten het onderscheyt des Ouden ende Nieuwen Menschs/ of hoe dat Adam in ons sterven ende Christus in ons leven sal. 161

8. Hoe vriendelijck dat ons Godt tot bekeeringh noodighet/endt waerom men de Bekeering niet en moet versuymen. 164

9. Wat bekeeren te seggen is/ende hoe sy geschieden moet/ ende hoe ons Godts goetheydt tot bekeeringh leydt. 169

10. Van vier eyghenschappen der ware bekeeringh. 176

11. De vrucht der ware bekeeringh is de Nieuwe Creatuer/ende wat een Christen is/nae't gheloove/ naemelijck een Heer over alle dinghen/ ende wat hy is na de liefde/namelijck/een van allen/ ende hoe Christi leven onsen Spiegel is. 180

12. Hoe Christus de rechte Wegh eñ 't Wit is der ware godsaligheyt/ende soo Godt den mensch niet

niet leyt ende voert/soo dwaelt hy. 181
13. Hoe Christus dat rechte Boeck des Levens is/ en̄ hoe hy ons door zijn armoed leert de Heerlijckheyt des werelts versmaden. 183
14. Hoe dat ons de Heere Christus leert door zijn smaedt/de verachtinge ende versakinghe zijns selfs / ende de eer ende roem des werelts versmaden. 185
15. Hoe wy door Christum de verdruckingh ende verachtingh der wereldt sullen draghen ende overwinnen. 187
16. Hoe de Christenen haer eer ende roem in Christo ende inden Hemel sullen soecken ende hebben. 189
17. Hoe wy door Christum en̄ 't exempel aller Heylighen de faemroovinghe der valscher tongen sullen overwinnen. 191
18. Hoe wy door de droefheyt ende smerten Christi de wellust sullen dempen. 198
19. Hoe wy inden ghekruysten Christo/ als in het Boeck des Levens sullen aenschouwen Gods toorn/ Gods rechtveerdigheydt/Gods Liefde ende ghenade. 201
20. Vande kracht ende noodwendigheyt des ghebedts/ in dese goddelijcke betrachtingen. 202
21. Vande kracht der edeler deught ootmoedigheydt. 206
22. Alle wercken eens waren Christen sullen in ootmoedigheyt geschieden of daer word enckel gruwel ende afgodery uyt. 208
23. Een mensch/die zijn nietigheyt niet bekent/en̄ God niet alle eer en geeft/die begaet de grootste sonde/ende de val des Duyvels. 210
24. Vande edele deught der liefde/en̄ haer kracht/ suyverheydt ende reynigheydt. 211
25. Van etlijcke kenteeckens/daer by men bekennē sal/of de ware Liefde Christi by ons is. 215
26. Van Gods vijfderleye Liefds wercken/daer in voornamelijck Godts ghenade ende goetheydt blijckt. 217
27. Hoe de Heere Jesus hem de liefhebbende zielen openbaert / als de hooghste liefde ende dat hooghste goedt. 221
28. Hoe dat hoogste goedt gekendt/ende inde ziele ghesmaeckt wert. 223
29. Hoe de liefhebbende ziele Godt in zijne weldaden aenschouwt/als de mildtste goethept. 225
30. Hoe God hem de liefhebbende ziel openbaert/ als de hooghste schoonheyt. 228
31. Hoe God hem de liefhebbende ziele openbaert/ als die oneyndelijcke Almachtigheydt. 229
32. Hoe de liefhebbende ziele Godt erkent/ als de hooghste rechtveerdigheyt en̄ heyligheyt. 231
23. Hoe de liefhebbende ziele Godt siet / als die eeuwighe Wijsheyt. 233
34. Hoe een mensch door 'tghebedt de Wijsheydt Gods soecken sal/ daer by gevoegt is een profijtelijck Tractaetjen ende onderrechtinge/hoe men 'thert verwecken ende tot een stille Sabbath ende ruste brenghen sal / dat Godt selve daer in d'aendacht ende 'tghebedt werckt ende ontsteeckt/dit begrijpt 12. korte Capittelē. 235
35. d'Eygenschap ende het kenteecken eens waren Christen/ dat is/ gesalfden des Heeren / is het ghebedt. 250
36. Vande nuttigheyt/vrucht ende kracht des gebedts/ende wat voor een fundament ons ghebedt moet hebben. 252
37. 't Fundament ende sekerheydt / dat Godt ons ghebedt sekerlijck verhoort. 256
38. Seven Hulp-middelen voor ons swack ghebed. 262
39. Een t'samensprekinghe der gheloovighe ziele met Godt. 266
40. Een t'samensprekinghe des Gheloofs met de barmhertigheydt Gods. 268
41. Vande Heerlijcke nuttigheyt ende kracht des lofs Gods ende der Lof-sanghen. 269
42. Wat den mensch dagelijcks sal drijven en aenporren om Godt te loven. 273
43. Godt te loven is des menschen hooghste / jae Engelsche Heerlijckheydt. 279
44. Vande lijdsaemheyt/daer door alle lijden overwonnen / ende die beloofde heerlijckeydt verwacht wert. 281
45. Godts Troost werckt in verdruckinghe lijdsaemheyt. 285
46. Beweeghlijcke redenen tot lijdsaemheydt: En vande nuttigheyt ende 'tgoed des cruyces. 289
47. Spreuken ende Exempelē vande lijdsaemheyt ende troost. 292
48. Daer is gheen verdruckinghe soo groot / of Godt heeft troost daer teghen verordineert/ want Godts troost is grooter dan alle onse ellende/ 'twelck de lijdsaemheyt in ons verstercken ende behouden sal. 295
49. Gods onfeylbare waerheydt ende belofte/ die niet bedrieghen kan / sal in ons lijdsaemheydt wercken. 299
50. Hoe ende waerom de Hope niet en beschaemt/ oock hoe die selve beproeft wert in gheestelijcke ende lichamelijcke aenvechtinghen. 303
51. Troost tegen de swackheyt des geloofs. 306
52. Troost en onderwijs/hoemen hem in gheestelijcke aenvechtinghen schicken sal. 311
53. Troost in hooghe gheestelijcke aenvechtinghen. 316
54. Troost tegen die inwendighe/heymelijcke verborghene aenvechtinghen des Satans / door boose/lasterlijcke/hert-quellende gedachtē. 322
55. Van 't vertrecken der godlijcker hulpe. 325
56. Datmen in langhdurigh lijden het Exempel vande groote lijdsaemheydt Christi aenschouwen sal/ende die toekomstighe heerlijckheydt/ daer door alle lijden versacht wert / hoe groot het oock is. 327
57. Troost teghen de tijdelijcke doodt. 329
58. Dat den Hemel ende alle natuerlijcke krachten 't Gheloof ende 't Ghebedt eens Christen onderworpen zijn. 335

Eynde des Registers van 't tweede Boeck des waren Christendom.

PACIFIC LUTHERAN
THEOLOGICAL SEMINARY
THE LIBRARY

Dat derde Boeck
VAN't
Waere Christdom/
Aengaende
Den inwendighen Mensch.

Hoe God den hooghsten Schat/namelijck zijn Rijck in's Menschen hert geleydt heeft/ als een verborghen schat inden Acker/ als een Godlijck Licht der zielen/ en hoe dat selve in ons moet verweckt en gesocht werden.

DOOR

IAN ARENTS, Generael, Superintendent des Vorstendoms Lunenburgh.

Luc. 17.21.

Siet dat Rijck Gods is inwendigh in u.

Matth. 7.14.

De Poort is engh/en de wegh is smal / die tot den leven leydet/en weynigh zijnder die hem vinden.

BERNHARDUS.

Met navolghen sult ghy Christum eerder ghekrijghen dan met lesen.

VOOR-REDEN,

Op dat derde Boeck van't Ware Christendom.

GElijck als onſe natuerlijcke leven zijne trappen heeft, namelijck zijn kintſheyt, manlijckheydt en ouderdom, alſoo iſt oock geſtelt met onſe geeſtelijcke en Chriſtelijcke leven. Want dit heeft zijn aenvang in de boete, daer door den menſch hem daghelijcks betert, daer op volght een meerder verlichtingh als de middel-ouderdom, door betrachtingh der godlijcker dinghen, door't gebedt, door cruys, waer door al de gaven Godts vermeert werden. Ten laetſten komt die volkomen ouderdom, die daer beſtaet inde geheele vereeniging door de liefde, welcken Paulus de volkomen ouderdom Chriſti noemt, ende een volkomen man in Chriſto. Deſe ordre heb ick in deſe drie Boecken, ſoo veel het lijden kan, gevolgt, ende houd het daer voor, dat het zy het gantſche Chriſtendom (als dat gebeed-boecxken daer by komt) 'twelck in deſen na nootdruft is beſchreven, al iſt dat niet alles volkomen, of alſoo datter niet aen gebreeckt, is uytgerecht. Maer dat vierde Boeck heb ick daerom hier by willen doen, op datmen ſien ſoude, hoe de Schrift Chriſtus, de menſch en de gantſche natuer overeen-ſtemmen, en hoe het al inden eenighen, eeuwighen, levendighen oorſprongh, welck Godt ſelve is, weder invloeyt, en tot den ſelven leydet. Doch op dat ghy my in dit derde Boeck recht verſtaet, ſoo weet dattet daer toe ſtreckt, hoe ghy dat Rijck Gods in u ſoecken en vinden moegt, 'twelck, ſoo het geſchieden ſal, ſoo moet ghy Godt u gantſche hert en ziel geven, niet alleen het verſtant, maer oock de wil en de hertelijcke liefde, veel menſchen meynen dat het genoegh en over genoegh is tot haer Chriſtendom, als ſy Chriſtum aen nemen met haer verſtant door leſen en diſputeren, 'twelck nu ter tijd de gemeyne ſtuderingh inde Theologie is, en in een bloote ſpeculatie en wetenſchap beſtaet, en ſy bedencken niet dat de andere principale kracht der zielen, namelijck de wille en hertelijcke liefde oock daer toe behoort: Ghy moetſe alle beyde Godt en Chriſto geven ſoo hebt ghy hem u gantſche ziele gegeven, want daer is een groot onderſcheydt tuſſchen 'tverſtandt, daer mede men Chriſtum bekent, en tuſſchen de wil daer mede men hem lief heeft. Want wy bekennen Chriſtum ſo veel als wy konnen, maer hebben hem lief gelijck hy is: Chriſtum door een bloote wetenſchap kennen en niet lief hebben, is niet nut. Maer 'tis duyſentmael beter Chriſtum lief hebben, dan veel van hem te konnen ſpreken en diſputeren. Derhalven ſullen wy Chriſtum met onſen verſtant alſoo ſoecken, dat wy hem oock met hertelijcke wille en wel behagen lief-hebben, want uyt de ware kenniſſe Chriſti komt oock de Liefde Chriſti, doen wy dat niet, ſoo vinden wy hem wel, maer tot onſe groote ſchade, want dit is even 'tgheen dat de Heer ſeyt: niet alle, die tot my ſegghen Heere Heere, ſullen in't Hemelrijck komen. So zijn daer oock tweederleye wegen om de wijſheyt en kenniſſe te verkrijgen, d'eerſte door veel leſens en diſputerens, deſe noemtmen **Geleerde** / d'ander door't gebedt en de liefde, die noemtmen **Heyligen** / tuſſchen deſe twee is een groot onderſcheyt, want d'eerſte die maer geleerden en geen lief-hebbers zijn, die zijn ſtout en opgeblaſen d'andere zijn nederigh en ootmoedigh. Door d'eerſte wegh ſult ghy uwe inwendighe ſchat niet vinden.

Eph.4.13.

Het moet alles tot dē eenigē weder komē. Luc.17.21

Mē moet Godt de gantſche ziel geven.

Chriſtum lief te hebben is beter dan veel van hem te konnen ſpreken.

Mat7.21 Tweederleye wegē tot de kenniſſe Gods

Maer

PACIFIC LUTHERAN
THEOLOGICAL SEMINARY
THE LIBRARY

Maer door de tweede wegh vindt ghy den selven in u, en daer op gaet nu dit geheele derde Boeck. Hoe heerlijck, kostelijck en lieflijck ist nu wel, dat onse hooghste en beste schat namelijck dat Rijcke Gods, niet een uytwendigh goet, maer een inwendigh goedt is, 't welck wy steedts by ons draghen verborghen voor al de werelt en voor den Duyvel selve, 'twelck ons oock noch de werelt noch de Duyvel benemen kan, daer toe wy oock geen groote konst, spraken ofte vele boecken behoeven, maer alleen een stil gelaten hert aen Godt overgegeven.

Dat Rijck Gods is in ons.

Laet ons volgens dien beneerstigen, tot dese onse inwendighe, verborghen, Hemelsche en eeuwighe goederen en rijckdom in te keeren. Wat soecken wy uytwendigh inde werelt, dewijl wy't inwendigh alles in ons hebben, namelijck dat gantsche Rijck Gods met alle zijne goederen? In ons hert en ziel is de rechte schole des H. Geests, de rechte Werck-stede der H. Drie-Eenheydt, de rechte Tempel Gods, dat rechte Bede-huys inden Geest en inder waerheyt.

Eē gelatē Godt over ghegeven hert is de wegh tot de krachtige kennisse Gods. Joa. 4.23.

Want of Godt wel door zijn algemeyne tegenwoordigheydt in alle dingen is, en dat niet in gesloten, maer op een onbegrijpelijcke wijse, daer door hy Hemel en aerde vervult, soo is hy doch in't bysonder en eygentlijck in 'smenschen verlichte ziele, daer in hy woont en zijn rust-plaets heeft, als in zijn eyghen Beeldt en gelijckenis, daer werckt hy sulcke wercken als hy selver is, daer antwoordt hy in't herte altijdt op onse suchten. Want hoe ist mogelijck dat hy hem den genen ontsegghen kan, by den welcken hy zijn wooningh heeft, ja den welcken hy selve beweeght en draeght, want hem is geen dingh liever en aengenamer, dan dat hy hem selven al den genen mede deele die hem soecken.

Godswooning is eē verlichte ziele. 1Cor.6.19 Esa. 66.2. ende 57.15

Daer behoort nu een fijn stille en rustige ziele toe. Maer de ziele wordt dan rustigh en stil, als sy haer vande werelt afkeert. Daerom oock de Heydenen geseyt hebben: **Dat onse ziele dan eerst wijs wert/ als sy gerust en stil is.**

De rust der ziele bestaet inde afkeering vande werelt.

Daer van de H. Cyprianus heerlijck spreeckt: Dit is, (seyt hy) bestandige rust en sekerdeydt, alsmen vande onstuymige stormwinden deser werelt verlost wert, en zijn oogen en hert tot God verheft van der aerden, en met het gemoedt God genaeckt: Hy verstaet oock dat al wat onder de menschelijcke saken hoogh en kostelijck gehouden wordt, in zijn hert en gemoed verborghen leydt, also datmen geen dingh vande werelt wenscht en begeert om dat sulcken gemoedt boven de werelt is, en meer als de werelt is.

Cypriani spreuck van der zielen rust.

Och wat een Hemelsche Schat is dat, vande banden en stricken des werelts verlost te zijn, wat een hoog en groot goedt, daer toe men geen groot arbeydt, voor bidden aen hooge personen, of veel omloopens van nooden heeft, maer het is een Genaden-gifte Godts. Want gelijck als de Son van haer selven schijnt, den dagh van hem selven licht, de fonteyn van hem selven springt, de regen van hem selven vloeyt en bevocht: Alsoo giet hem de H. Geest in sulcken ziele, die haer vande werelt tot Godt verheft. In dese woorden is groote wijsheyt, en hier in bestaet de gantsche summa deses derden Boecks. Als dan laet haer de verborgen schat in onse ziele dickwils sien, hoe wel in een oogenblick, en dese aenschouwing is beter dan Hemel en aerde, en aller creaturen lieflijckheyt, gelyck **S. Bernardus** seyt:

Gods aenschouwing is beter dā alle creaturen lieflijckheyt.

Welcke ziele eenmael recht geleert heeft tot haer selven in te keeren, en Gods aengesicht te soecken, en Gods teghenwoordigheydt van binnen te smaken, soo weet ick niet of die selve ziele pynlycker en smertelycker soude achten een tyd langh de helle te lyden, of datse na de bekende en beproefde soetigheydt deser Heyliger oeffeningh wederom soud willen uytgaen tot de wellust, onlust en beswaringh der werelt en des vleyschs, en tot die onversadelijcke begheerlyckheyt en onrust der sinnen. Dus verre **Bernardus**. Want sulcke ziele vindt niet alleen dat hooghste goedt in haer selve, als sy tot God inkeert, maer oock de hooghste ellendt in haer selve, wanneer sy Godt verliest. Sy merckt wel dat

 sy

Wie de werelt afsterft leeft Godt. ſy in Godt leeft als in de oorſprongh des levens, als ſy de werelt afſterft, en hier teghens hoe ſy de werelt meer bemindt, hoe ſy Godt meer afſterft. Sulcken ziel, die de werelt afgeſtorven is, die leeft recht in Godt, en is Gods luſt en vreughde, een ſoete en rijpe Wijndruyve aen den wijngaert Chriſti, gelijck dat hooge Liedt Salomons ſingt, maer die andere werelt-ſuchtige herte zijn bittere onrijpe druyven. Doch de tekenen van ſulcken ziele die de werelt afgeſtorven is, zijn deſe: Als een menſch in allen dinghen Godts wil voor de zijne ſtelt, de eyghen liefde onderdruckt, des vleeſchs begheertedoodt, de welluſt des Werelts vliedt hem ſelven voor de ſnoodſte menſch acht, zijn naeſten niet lichtelijck richt en oordeelt. Godt het oordeel en recht beveelt, hem niet verheft als hy gepreſen werdt, noch bedroeft als hy gelaeckt werdt, alles lijdſaemlijck lijdt en over niemandt klaeght. Wy hebben een exempel van ſulcken opgeofferden wille in den Koningh David: Als hy ſoo heftigh begeerde het water te drincken uyt den born-put teBethlehem, en dat de drie Helden door de vyanden dronghen, en den Coningh dat ſelfde water haelde, ſoo goot hy het uyt voor den Heere: Dat is, hy verſaeckte zijn eyghen wille, om dat die drie Helden haer leven om zijnen't Wille gewaeght hadden. Siet hier in beſtaet de rechte volkomenheyt eens Chriſtelijcken levens. Want de volkomenheydt is niet als ſommighe meynen, een hooghe, groote, geeſtelijcke blijdſchap en aendacht, maer ſy is de verlochening van u eygen wil, liefde, eere en kennis van u eygen nietigheyt, een geſtadige volbrenginge vanden wille Gods, een vyerighe liefde des naeſten en hertelijck medelijden. In ſumma een ſulcke liefde, die niet anders begheert, denckt, noch ſoeckt, dan Godt alleen, ſo veel inde ſwackheyt deſes levens mogelijck is, daer in beſtaet oock de rechte Chriſtelijcke deugt, de ware vryheyt en vrede, namelijck inde overwinning des vleeſchs en der vleeſchelijcker genegentheden. Sulcks ſult ghy in dit derde Boeck wijdloopiger leſen en inde oeffening bevinden, daer toe ick u en my de genade des Heyligen Geeſts wenſche, die't alles in ons moet beginnen, voorderen en voleynden, tot Gods eere, lof en prijs, Amen.

Cantic. 6. ende 8. 12.

Teeckenē van eē ziel die de werelt afghestorven.

2 Sam. 23 15.

Waer inde volkomenheydt bestaet.

Dat

Dat derde Boeck

VAN't

Waere Christendom/

Dat is;

Vanden inwendighen Mensch, en van zijn inwendighen schat.

Dat eerste Capittel.

Vande grooten en inwendighen schat eens verlichten Menschs.

1.Cor.6.19.

Weet ghy niet dat u lichaem eenen Tempel des Heyligen Geests is, die in u is, welcken ghy van Godt hebt?

DAT die geloovighe herten een Wooningh zijn der H. Drie-eenheydt/ dat betuyght de Heylige Schrift in vele plaetsen als Levit.26.11. Esa.44.23. Joel 2.27. Joan.14.17 17.21. Rom.15.13. 1 Cor.2.12. 3.16. 13.12. 2.Cor.6.16. Gal.2.20. Ephes. 3.17. 4.6. Coloss. 3.3. 1.Joan.4.13. Maer wie isser onder de Christenen / die desen schat in hem bekent / groot acht en soeckt? Op dat nu een Waere Christen zijn eyghen/ Hemelsche en geestelijcke weerdigheydt mach leeren kennen/en zijn hooghste Schat in hem selven soecken en vinden/soo sal in dit derde Boeck hem genoegsaeme aenleyding daer toe gegevē werdē. Daer toe is oock te voren in't eerste Boeck in't 5. Capittel het Fundament geleydt/naemelijck/ hoe Godts Woort in den Mensch door't Geloove moet levendigh werden. Maer in't tweede Boeck van't 27. tot het 34. Capittel is geleert/hoe Godt hem de lief hebbende ziel te kennen geeft / als zijnde de hooghste Liefde/ goetheyt/ schoonheyt/ Heyligheydt en wijsheydt / &c. Weynighe kennen haren inwendigē schat. Doch dewijl sulcken grooten Schat in't herte niet kan gekent en gesocht werden/sonder een stille en inwendige Sabbath des herten / daer de Heyligen Geest inwendigh leert door't betrachtē des Godlijcken Woorts/daer hy verlicht/ en levendig maeckt/daer de Geest alles ondersoeckt / oock de diepten der Godtheydt/ soo ist van noode te weten / hoemen dat hert in sulcken stillen Sabbath brengen sal/ daer toe in't tweede Boeck int Trac- Tot dekennis des inwendigen schats behoort de ruste der ziele.

Matt.13. 44.

taetjen van't Ghebedt nochmaels de grondt geleydt is : maer hier in dit derde Boeck wort het breeder uyt gevoert/ namelijck/ hoe die verborghen schat en Peerle inde acker des herten moet gesocht werden / namelijck / door't inkeeren in hem selven / jae in Godt / want dat is de inwendighe Sabbath des herten / te weten van sulcken hert / dat door't Geloove gereynight/en door den Heyligen Geest verlicht is. Ut desen schat des Geests en des Rijcks Gods/welck in't Gheloovighe hert verborghen leydt / is alle wijsheydt der hoogh verlichte mannen Gods/die oyt geleeft hebbẽ/ ontsprongen / oock der Propheten en der Apostelen. Dese Peerle moetmen soecken / desen Acker moetmen bouwen/ dese gave des Geests en genade Gods moetmen verwecken als een vonckxken vyers 'twelckmen opblaest/gelijck Paulus seyt. Maer op dat gy inden aenvang deses Boecks/ 'twelck gantschelijck op den inwendighen Mensch gericht is / een eenvoudighe doch evenwel grondige onderrechtingh hebben mooght/hoe de kinderen Gods van den uytterlijcken Mensch moeten afgekeert werden tot den inwendighen/ dat is/ tot den grondt des herten / om't selve t'ondersoecken/ te kennen / te reynighen/ te veranderen / en in de selve grondt hares herten Godt en 't Hemelrijck waer te nemen / soo wil ick in dit 1. Capittel een eenvoudighe onderrechtinghe in't gemeen en in't bysonder doen/ en dan inde volghende Capittelen des Geestelijcken mans Johannis Tauleri Theologie in voeren / wiens woorden ick oock in desen Boeck / soo veel my immer moghelijck is gheweest/ en onse teghenwoordighe cierlijcke Duytsche spraeck lijden wil / behouden heb. Daer van merckt nu op't volgende bericht: Dewijl de gantsche Heylige Schrift op des Menschen hert siet en dringt/soo is de gantsche Theologie Tauleri op den inwendighen Mensch gericht/en op de inwendighe grondt des herten of der sielen. Daerom spreeckt hy so dickwils vanden inwendigen gront/ datmen Godt en dat Rijck Gods in het selve louter hebben / soecken en vinden moet. Dat is: al wat de Heylighe Schrift en d'oprechte verklaringh der Schrift uytwendigh handelt / dat moet inden grondt des herten/inder daet en waerheyt alsoo bevonden werden. Daer toe is van nooden dat inkeeren tot zijn eygen gront. En hoemen nu vande werelt meer uyt gaet in hem selven/hoemen meer gaet tot Godt en in zijn eeuwige oorsprongh. En hoe dat selve een ware Christen meer doet / hoe dat Rijcke Godts en de verborghen schat haer meer sien laet. Wie nu dese inwendighe vrucht des Geests of des Nieuwen Menschs niet daer van brengt/ die sal voor Godt weynigh gelden met zijn hooghe Professie / maer is onder 't oordeel des Heeren begrepen: Heer hebben wy niet in uwen Name geprophetеert. Want voor God gelt niet uytterlijcks/ maer dat inwendighe / niet wat inde letteren bestaet/ maer wat uyt den Geest komt / en inden Geest bestaet. Daerom isser een groot onderscheydt (ghelijck oock inde Voor-reden verhaelt is) tusschen een werelts-geleerde en Gods-geleerde/ of tusschen een geleerde en Heylighe: die geleerde leert van buyten uyt de letters/de Heylighe leert uyt God/ namelijck/ inwendigh uyt den Heylighen Geest / uyt de salvingh / die ons alles leert. De geleerde heeft zijn konst in woorden/ de Heylighe in de kracht. Want dat Rijcke Gods bestaet niet in woorden maer inde kracht. Doch op dat wy niet in't

gemeyn

Act.15.9.

Vanwaer de Waere Godlijcke Wijsheydt voortkomt

2.Tim.1.6

Hoemẽ tot de grondt des herten ghevoert wert.

Tauleri Theologie is op den inwendigẽ mensch gericht.

Hoe wijder vande wereldt hoe naerder aẽ Godt.

Hooge gaven geldẽ niet sonder de inwendige vrugt des Geests

Matth.7. 22.

Bekennis der letter ende des Geest.

t'Onderschept eẽs geleerden ende Heylighen.

1.Joan.2. 17.

1.Cor.4. 20.

gemeyn te ſpreken blijven/ maer in't
byſonder den eenvoudighen tot haren
grondt helpen/ tot dat ſy het beter be-
grijpen konnen/ ſoo ſullen ſy acht ne-
men op de vijf Hooft-ſtucken hares
Catechiſmi/ hoe die ſelve niet buyten
haer maer in haer zijn moeten. En
Dat uyt-wendighe ende inwē-dige moet over een komen. ten eerſten/ ghy Gelooft dat Godt
zijn Wet heeft gegeven op den bergh
Sinai/ in twee ſteenen Tafelen ghe-
ſchreven/ en dat de Wet de Heylighe
wille Gods is/ nae de welcke ghy le-
Jerem. 31. 33. ven moet. Ghy ghelooft recht maer
het baet u niet/ ſoo God met den vin-
gher zijns Geeſts die Wet niet in u
hert ſchrijft/ en zijn Godlijcke wil in
u ſelve volbrenght. Maer ſal Godt
ſulckx doen/ en tot dit zijn edele werck
geraken/ ſoo moet ghy hem/ nae dien
ghy een Chriſten zijt geworden/ u
geheel hert geven/ en hem uwe wille
op offeren/ en dan geſchiedt nu zijn
Mē moet Godt 'tgantſche hert geven wille in u. En dewijl dit een hoog en
edel werck Gods in ons is/ ſoo bidt
de Koninglijcke Propheet David
ſoo yverigh daerom/ byſonder inde
Pſalm 119. (Want daer op gaet deſe
gantſche lange Pſalm) dat hem God
na zijn Wet en ghetuygheniſſen wil
leyden/ voeren en leeren/ op dat dit
hooge/ heylige werck Gods in hem
niet verhindert worde. Voorder/ Ge-
1.Cor.3.11 looft ghy/ dat Chriſtus uwe Gerech-
tigheydt/ Leven en Saligheydt is/
en ghy gelooft recht; Want daer kan
geen ander fundament gelept wer-
den/ dan daer gelept is/ 'twelck is
Act.4.12. Jeſus Chriſtus: En daer is in gee-
nen anderen ſaligheydt/ daer is oock
geen ander naem den menſchen gege-
ven/ daer in ſy moeten ſaligh wer-
den: Maer ghy moet Chriſtum in u
hebben/ dat is/ inwendigh met den
Geloove omhelſen/ dat hy u eyghen
worde/ met zijn Perſoon en met zijn
Ampt. Siet/ wanneer nu Chriſtus
u eyghen is/ ſoo iſt alles uwe wat

Gods is/ en al waert dat hy duyſent Chriſtus wort onſe door't Ge-loove.
Hemelrijcken hadde/ en noch duyſent
Hemelen vol gerechtigheydt en ſalig-
heydts/ ſoo iſt doch alles uwe. Want
uwe Chriſtus met zijn Gherechtig-
heyd is meerder en grooter/ dan duy-
ſent Hemelen vol gherechtigheydt en
ſaligheydt. En ſo ſchadet u oock uwe
ſonde niet/ of ſchoon duyſent werel-
den vol ſonden op u hals laghen; al-
dus moet ghy den ſchat in u hebben
en niet buytē u. Siet dat Rijck Gods Luc.17.21
is binnen in u: dat is Gerechtigheyt/ Rom.14. 17.
vreede en blijdſchap in den Heyligen
Geeſt. Ghy gelooft dat Chriſtus dat Chriſtus moet in ons ſprekē lichten en-de leven.
eeuwighe Woordt des Vaders is/ dat
Ware Licht en leven der menſchen/
en ghy gelooft recht. Maer ſiet toe/
dat dit Woordt in u ſpreke/ dat dit
Licht in u lichte/ dat dit Leven in u
leve/ of 'tis u niet nut: Ghy moet de-
ſen ſchat in u hebben: ghy moet met
Chriſto door 't Geloove vereenight
zijn. Ghy gelooft en weet dattet een Pſalm 92.
koſtelijck dingh is te bidden/ den Heer De Heylighe Geeſt moet in ons ſuchtē
te dancken/ en zijnen Name te loven/
O ghy alderhooghſte/ ghy Gelooft
recht. Maer als Chriſtus niet in u Rom.8.26
bidt/ en de Heylighen Geeſt niet in Zach.12. 10.
u ſucht/ die daer is een Geeſt der Joa.4.24
genaeden en des gebedts/ en dat ghy
inden rechten Tempel des Geeſts en
der waerheyt in den grond uwes her-
ten niet bidt ſoo ſalt u niet veel baten.
Ghy gelooft dat u in den Doop ver-
ghevingh der ſonden gegeven wort/
de Nieuwe geboorte en kindtſchap
Godts. Ghy gelooft recht/ maer
wanneer ghy de vrucht des Doops/
de Nieuwe geboorte/ de ſalvingh des
Geeſts/ de ware verlichtinghe niet in
u hebt/ wat ſal't u helpen? Ghy ge- De ware Boete.
looft dat ghy in't uyterlijcke Sacra-
ment des Avondmaels het waere we-
ſentlijcke Lichaem en Bloed Chri-
sti ontfanght. Ghy gelooft/ recht/
nae luydt der Woorden des Heeren:

Matt. 26 De Geestelijcke genietinge Christi moet by het Heylig Avondmael zijn. 1.Cor. 11. 29.

Maer is die inwendighe Geestelijcke genietinghe daer niet by/ so sult ghy niet alleē geen nut en vrucht daer van brenghen/ maer daer-en-boven noch dat oordeel eten en drincken. Ghy gelooft dat Christus dat geslachtede en op-gheofferde Lammeken Godts aenden kruyce is/ ghy ghelooft recht: Maer soo dat niet uwe daghelijcksche/ inwendighe spijse is. Wat sal het u baten? Aldus siet ghy hoe dat u Schat in u gesocht en in u zijn moet, en niet buyten u.

Dat II. Capittel.

Door wat middel een mensch tot zijn inwendighe schat komen sal/ namelijck door den waeren levendighen geloove/ en door't inkeeren in hem selven.

Esa.46.8.

Ghy overtreder gaet in u hert.

De wegh om in te keeren tot den inwendigē schat is 't Geloove.

DE waerachtighe wegh om in te keeren tot zijn inwendighe schat en hooghste goedt / is dat waere levendige geloove/ hoe wel nu het selve in't Eerste en Tweede Boeck genoeghsaem met zijn kracht en eygenschap/ te weten hoe het alleen Christo aenhanght / en hem alleen op den selven Fundeert/ verklaert is; soo is nochtans van het selve noch eens wel in acht te nemen/ 'tgeene / dat ons nu tot onsen voornemen dient. Soo ist dan des waeren levendighen Geloofs eyghenschap / Godt van gantscher herten getrouwelijck aen te hanghen/ zijn gantsche toeversicht op God setten/ hem van herten vertrouwen/ en hem selven geheel aen hem overgheven/ op zijne barmhertigheydt verlaten/ met God hem vereenigen/ eens met God zijn en blijven/ alleen in God rusten / en zijn inwendige Sabbath houden/ God alleen laten zijn hooghste begheerte/ wensch en verlanghen/ lust en vreughde zijn/ alle creatueren uytgesloten / niets wenschen / niets begheeren dan Godt alleen / als dat hooghste/ eeuwige/ oneyndelijcke volkomen goedt/ dat alle goedt is/ sonder 'twelcke geen waere goet zijn kan in Hemel en op aerden/ in der tijdt en eeuwigheydt / en dit alles in en door Christum onsē Heere/ die daer is den Aenvangher en Volmaecker des gheloofs. Dit Geloof ist/ dat ons tot onse inwendighe schat en hooghste goedt leydet.

Gheloofs eygēschap Hebr.12.2.

Neemt hier van een Exempel in David. Die selve hadt even juyst sulcken geloof/ als hy seyde: Heer als ick u slechts hebbe soo vraeg ick niet na Hemel noch aerde. Sulcken gheloof bewees Maria de Suster Lasari/ doe sy haer settede aen de voeten des Heeren / en zijn woordt hoorde.

Psa.73.25 Luc.10.39 41.42.

Want dit geloove maeckt en werckt den rechten Sabbath om in Godt te rusten/ in welcken inwendigen Sabbath Godt hem selven openbaert.

't Gheloof maect des hertē Sabbath.

Daerom seydt de Heer tot Martha; Martha/ Martha/ ghy maeckt u veel te doē/ maer een ding is noodig: Maria heeft dat beste deel uytverkoren / 'twelck van haer niet sal ghenomen werdē. Maer welck is dat beste deel? Sonder twijfel God alleen in Christo Jesu.

De hooghste schat is Godt in Christo.

Want door dit geloove/ 'twelck God alleē in't herte plaets en ruymte geeft / verkiestmen dat beste deel/ door dit geloove besit God des menschen hert/ en woont Christus in ons met den Heyligen Geest/ en de Heyligen Drie-eenheyt is dat beste deel dat een mensch verkiesen kan/ dat is de saligheydt en het eeuwighe leven. In desen eenighen ist alles begrepen wat tot het Ware Christendom behoort/ daer uyt vloeyt de Liefde en

Eph.3.17 Joan. 14. 23. Uyt het ware Geloove vloeyt alle deught.

alle

„ alle deught. Want wie Gelooft die
„ heeft lief/ wie lief heeft die hoopt/ wie
„ hoopt die is verduldig/ die verduldig
„ is die is ſachtmoedig/ wie ſachtmoe-
„ digh is die is ootmoedigh / wie oot-
„ moedig is die vreeſt God/ wie Godt
„ vreeſt die bid/ die cruyſt zijn vleeſch/
„ verlochent hem ſelven / haet zijn ey-
„ ghen leven/ verſmaedt de werelt. Om

't Gheloof is d'overwinninge over de werelt.

dieswille noemt Joannes. 1. Joa. 5. 4. 't Geloove d'overwinningh over de werelt. Op dit eenighe Een wees de Heer den rijcken Jongeling die hem

Luc. 18. 22

vraegde: Goede Meeſter / wat moet ick doen/ op dat ick dat eeuwighe leven be-erve/ en doen hem de Heer op de Wet wees/ seyd hy/ dat heb ick alles gehouden van mijn jeught af.

Een is nodigh.

De Heer antwoorde / een gebreckt u noch. Verkoopt al wat ghy hebt en volgt my na / ſoo ſult ghy een ſchat inden Hemel hebben. Daer leert hem de Heer dat eenige / naemelijck dat beſte deel verkieſen door 't Geloove/ en in zijn oorſprong in keeren / te weten in God door de inwendige Sabbath des herten.

De waere deugt moet uyt liefde ende vryheydt des Geeſt geſchieden. Phil. 2. 13.

Wt dit eenighe ontſpringht dat gantſche Chriſtelijcke leven/ en alle geboden diemen bedencken kan van haer ſelven / als water uyt een bornput/ niet uyt noot ofte de wet/ maer uyt liefde en vryheydt des Geeſts. Want God werckt ſulcx alles ſelve in ons na zijn welbehagen/ en wat hy niet ſelfs in ons werckt/ dat bekent hy niet voor het zijne. Daerom behoeftmen hier geen dringhende wet/ Gebot of verbodt/ want het Geloove doet al wat daer te doen is uyt een vrije Geeſt.

Eſa. 55. 1. 2.

Dat is / het verlaet hem op God/ die alles uyt genade in ons werckt en dit is 't oock daer van Eſaias predickt: dat wy tot den Heere komen ſullen / na hem hooren/ en om niet koopen beyde wijn en melck. Soo is nu dat dan het middel / om tot onſe inwendighe ſchat te komen/ namelijck het Geloove / dat Godt eenen ſtillen Sabbath houd/ en maeckt dat de menſch in hem ſelven inkeert.

Mē moet tot zijn begin weder keeren.

Want gelijck als des Hemels loop daerom d'alder edelſte en volmaecktſte is/ om datſe ſteedts weder-keert in zijn oorſprongh / daer uyt zyn loop haren aenvangh genomen heeft: alſo is des menſchen loop d'alder edelſte en volmaecktſte / als hy weder keert in zijn oorſprongh/ d'welck Godt is: Maer dit kan niet geſchieden / dan wanneer een menſch in hem ſelven gaet met al zijn krachten/ en zijn verſtandt/ wille en memorie/ ontledight van de Werelt / en van alle vleeſchelijcke dinghen / en zijn ziel met alle haere begheerten tot Godt keert door den H. Geeſt/ ruſt en viert van de Werelt door een ſtille Sabbath:

Vande werelt moet men ruſtē ſal God in ons wercken.

Alſdan vanght God aen in hem te wercken / want op dees herten-Sabbath wacht Godt / en het is zijn hooghſte vreught / dat hy zijn werck in ons wercken mach. Want Godt is ſoo jachtigh naer ons / en haeſt ſoo ſeer/ en ſtelt hem niet anders aen dan of hem zijn godlijck weſen wilde breken en te niet werden in hem ſelven / op dat hy ons openbaere al den afgrond zijner godtheydt/ en de volheydt zijns weſens en zijner naetuere.

God is begeerig na ons heyl ende ſaligheydt.

Daer haeſt Godt toe dat hy ons eyghen zy / gelijck als hy zijn eyghen is; de menſch mach God niet lievers doen/ dan geruſt zijn / en deſen Sabbath houden. Godt behoeft niet meer tot zijn werck / dan datmen hem een ootmoedigh en geruſt herte geve / dan werckt hy ſulcken werck in de ziele daer toe geen menſch komen kan.

In ootmoedighe ende geruſte herten wercks Godt.

Die eeuwige wijſheyt Gods is ſo teer in haren werck/ dat ſy niet lijden mach / dat daer een creature toe-ſie. Soo veel nu de ziele in Godt ruſt/ ſo veel ruſt God in haer: Iſt datſe geheel in God ruſt/ ſoo ruſt oock Godt

Sal God in ons wercke/ so moete wy rusten.

geheel in haer: Maer gebruyckt ghy uwen wille u verstandt/ memorie en begheerte naer u wel gevallen/ so kan God haer niet gebruycken/ noch zijn werck in haer hebben. Want wanneer daer twee eens sullen werden/ so moet dat eene rusten en lijden / en dat ander moet wercken. Maer nu is Godt een oneyndelijcke gestadigh werckende kracht en louter doen, en rust niet/ maer werckt in u soo verre hy tot zijn werck komen kan/ en ghy hem niet verhindert / 'twelck door dese gelijckenis beter kan verstaen worden. Als u ooghe sien sal/ en een beeldt begrijpen / soo moet het bloot en ledigh zijn van alle Beelden en gedaenten / want soo het een Beeldt en gedaente in hem had / soo kond het niet sien/ of een beeldt bevatten ; alsoo oock de zielen met hare krachten/ verstandt/ wille/ memorie / en begeerte konnen Godt niet vatten / als sy vol zijn vande wereldt en van aerdsche dinghen. Gelijck als het oor ledigh zijn moet van alle gehoor/ als het sal een goet snaren-spel hooren/ hoe nu de ziel haer meer aftreckt van aerdsche dinghen/ hoe sy Hemelscher wordt / en hoe sy haer de vleyschelijcke lusten meer ontslaet / hoe sy de Godlijcke natuer meerder deelachtigh werdt.

De ziel die ledigh is vande werelt.

De natuer lijdt geen ledige plaets/ sy verbult alle dingh met haer selven / ja de natuer moeste eer breken/ eerder yet ledighs in haer zijn en blijven soude/ ende door dit Beginsel en middel

De Liefde is Godts werckplaets.

zijn groote konsten gevonden: alsoo als de mensch zijn hert gantsch ledig maeckt vande liefde des werelts/ eyghen wil/ lusten en begeerten/ en staet van alle dit ledigh / soo kan't Godt niet laten/ of hy moet die ledighe plaets met zijn Godlijcke Genade / Liefde / Wijsheydt en kennisse verbullen. Maer wilt ghy vol zijn vande wereldt / soo zijt ghy ledigh vande Hemelsche dinghen. Doe Abraham uyt zijn Vaderlandt gingh / en van zijn vriendschap/ door Gods bevel / doen wordt hy van Godt verlicht. Onse vleyschelijcke geneghentheden/ eyghen wil/ eyghen wijsheyt/ eyghen eere/ eygen lust/ zijn onse naeste vrienden. Het doet het vleysch wee die selve te verlaten / en van hen uyt te gaen. Doch gelijck het een verlaten is van dit alles / soo is het weder een aenvangh tot den verborghen schat en tot de kostelijcke Peerle/ in den Acker/ gelijck onse Heere seydt: Een Mensch verkocht alles / op dat hy die Peerle vinden mochte ; wat is dat anders/ dan dat de Heer seydt / wie om mijnent wille verlaet Vader en Moeder/ Broeders/ Susters/ Huysen/ Ackers/ die sal't hondertfout vinden / en daer toe dat eeuwige leven ; onse vleyschelijcke geneghentheden/ wille en lusten zijn onse Broeders en Susters / die wy moeten verlaten. Gelijck als de Maegt Maria een reyne onbevleckte Maeght was (en blijft in eeuwigheydt) als sy Christum lichamelijck ontfingh : Alsoo onse ziel moet zijn als een reyne onbevleckte maegt/ dat is/ sy moet niet met des werelts liefde bevleckt zijn / soo sal sy Christum geestelijck ontfanghen/ so heeft sy den hooghsten schat in haer/ soo is sy des Koninghs dochter inwendigh verciert en draeght haren schat in haer verborghen; doch is sy met de werelt vertrouwt/ hoe kan sy met God vertrouwt werden? Onse Heere Christus seyd/ Ick ben gekomen een vyer aen te steken / en woude Godt dat in dat vyer der Godlijcker Liefde alle onse geneghentheden / vleyschelijcke wille en lusten verbranden/ op dat alleen Godts wil en welbehagen in ons volbracht wierde! Hy seyd/ ghy sult niet meynen / dat ick gekomen ben om vrede te geven / maer krijgh en het

Genes. 12. 1.

Hoement alles verlaten en verkoopen sal. Marc. 10. 24. Matt. 13. 46.

Mē moet de vleyschelijcke affecten/ wil en lusten verlaten. Luc. 1. 34.

Apoc. 14. 4

Psalm. 45. 14.

Luc. 12. 49

t'Vyer der Godlijker Liefde sal onse vleyschelijcke lusten verteeren.

het sweerdt / woude Godt dat door den Geest Godts alle vleyschelijcke sinnen en begeerten gedoodet en verworght wierden/op dat Godt in ons leven en wercken mochte! Doch soo u uwe ampt en beroep verhindert / dat ghy niet in u hert gaen kondt / so sult ghy altijd by daghe en by nachte een poos suchten / of een tijdt verkiesen om in te keeren in den grond uws herten / op wat wijse dat ghy kondt en mooght/ en met Augustino seggen: Och lieve Heer/ick wil een verdingh met u maken / dat ick recht in my sterven wil/ op dat ghy in my levet / ick wil selver geheel in my swijghen/ op dat ghy in my spreeckt / ick wil oock selver in my rusten / op dat ghy in my wercket.

Dat III. Capittel.

In't Geloove is de gantsche Schat des inwendigen menschs / namelijck Godt/ Christus/ de H. Geest/ en dat Rijcke Gods.

Ephes. 3. 16.

Godt geve u kracht nae den rijckdom zijner Heerlijckheydt, dat ghy met kracht versterckt wordt door zijnen Geest nae den inwendighen Mensch. 17. Alsoo dat Christus in uwe herten woone door den Geloove. 18. En dat ghy inde liefde gewortelt en gegrondt wordt.

EENS Christen voornaemste werck en sorgh sal zijn / dat hy't Geloove wel leere verstaen en oeffenen / want in't Geloove is Christus en dat gantsche Rijck Godts en alle salighepdt/daerom oock d'Apostel seydt : 'tGheloove is een selfstandigheydt en wesen. Heb. 11, 1. Want dat geestelijcke wesen en leven bestaet in't Geloove/ niet in een bloote wetenschap / niet in een schijn en schaduwe-werck/ maer in een levendighe dadighe kracht. In summa 'tGeloove brenght alle salighepdt en beneemt alle onsalighept. Daerom terstont in den aenvang onses Christendoms/ in d'eerste intrede in der kerken, in de Heyligen Doop/ daer door wy als door de deur in de Christenheydt ingaen. 't Gheloove staet voor aen / wie daer gelooft en ghedoopt werdt / die wordt saligh. En Paulus seyt: Dit is het woordt des geloofs/ dat wy prediken / want soo ghy met u herte gelooft/ soo zijt ghy rechtveerdigh &c. Rom. 10. 9 Maer wy konnen 't Gheloove niet beter leeren verstaen en oeffenen/ dan door zijn eygenschappen. Daer van willen wy acht nae den anderen verhalen: D'eerste is/ de geestelijcke vryheydt / van Sonde/ Doot / Duyvel en Hel / vloeck des wets/ van alle mosaische figuerlijcke ceremonien/ en van alle menschen insettinghen en geboden. Want gelijck als de ziele geen grooter plaghe en angst overkomen kan/ en datter geen grooter zielen pijn zijn kan / dan als sy lijden moet die vyerighe pijlen des Duyvels/ en die tyranny des Antichrists/ daer door de conscientien met geboden der menschen ghevanghen/ verstrickt en beangst werden / alsoo is daer-en-teghen geen grooter rust / vrede/ troost en vreughde der zielen / dan die waerachtighe vryheydt der conscientie/ van't gewelt des Duyvels en der sonden/ en van aller menschen insettinghen/ welcke vryheydt der conscientie inder waerheydt niet anders is/ dan het waere salighmakende gheloove. Want het gheloove grijpt Christum den Sone Gods aen / met alle zijn Hemelsche genaeden-schatten / insonderheydt de ver-

soeningh met God/ de vergeving der
sonden/den Heylighen Geest en alles
wat Godts is/ en dat eeuwighe le-
ven. Daer konnen noch Sonde/noch
Doodt/Duyvel/Hel ofte werelt sulc-
ken mensch niet schaden/ want hy
heeft Christum in hem en by hem
woonende/ en der selver zijne gerech-
tigheydt is teghen de sonde/zijn leven
teghen de doodt/zijn sterckheyt tegen
den Duyvel/ zijn Hemelrijck teghen
de helle/ zijn overwinningh tegen de
Wereldt/ zijn segen tegen al des We-
relts vloeck/ zijn saligheydt teghen
alle onsaligheyt deser Wereldt/ zijn
vryheydt teghen alle menschen inset-
Joa.8.36. tinghen/ 'twelck de Heer met dit
korte spreuckxken begrijpt: Soo u de
Soon vrymaeckt/ soo zijt ghy te
recht vry. Alsoo is Christus den ge-
loove alles/ en het behoeft niet meer
ter saligheydt dan Christum alleen.
Derhalven geeft het Geloove de zie-
le en conscientie rust/vrede/ vryheyt/
en verdrijft alle vreese/ anghst en
schrick/ en maeckt het hert in Godt
getroost en blijde. 2. Soo vereenight
het geloove onse ziele met Christo/
als een Bruydt met haren Bruyde-
Hos. 2.18. gom. Ick wil my met u verlooven
in eeuwigheydt. Jae in't Geloove
wil ick my met u vertrouwen. Als
dan hebben dese beyde haere Goede-
ren met malkanderen gemeyn; oock
haer kruys en leet. Want wat Chri-
stus heeft/ dat wort de geloovighe
ziele eyghen/en wat de ziele heeft/dat
wort Christi eyghen. Maer nu
1.Cor.1:30. heeft Christus alle Hemelsche en
eeuwighe goederen/ als wijsheydt/
gerechtigheydt/ Heyliginghe/ ver-
lossinghe en alle saligheyt en het eeu-
wighe leven. Ja hy is dat eeuwighe
leven selve/ dat wordt alles der zielen
eyghen goed. Daer-en-teghen heeft
onse ziele sonde/onreynigheydt/jam-
mer/ ellend/vloeck en dood/dat wort
Christi eygen. Onse ellendt houdt hy
voor zijn elent. Sijn goederẽ schenckt
hy ons. Onse armoed en ellent neemt
hy aen hem. Doch dewijl Christi
goederen eeuwig zijn/ on-overwin-
lijck/ jae Almachtigh; soo overwin-
nen/ verslinden en verd[illegible] sy alle
onse Sonden en den Doodt. Want
Christi onverwinlijcke gerechtig-
heydt is de sonden te sterck/ dat sy
moeten wijcken/ verslonden en ver-
delght werden: Alsoo wert onse ziele
vry van de sonden/ en daer-en-tegen Esa.61.10.
met Christi gerechtigheydt bekleet/
dat is een schoone en wonderlijcke
wissel/ voor sonde/doodt/vloeck/ver-
doemenis te bekomen gerechtigheyt/
leven/ seghen en saligheydt. Volgens
dien ist onmogelijck dat de sonde een
geloovighe verdoemen kan/ want de
sonden zijn in Christo verslonden/
verworght en gedoot. De doot is ver-
slonden tot de overwinninghe: is de
doot verslonden/ soo is oock de sonde 1.Cor.15.
verslonden en verdelgt. 3. Daer uyt 54.
volgt voor't derde/dat het Gelove onse
ziele en conscientie versekert en gewis
maeckt van de eeuwighe saligheydt.
Ick ben versekert/seydt Paulus/dat
ons geen creature scheyden kan van Rom.8.38
de Liefde Godts. Siet ick legghe in Esa.28.16
Sion eenen kostelijcken hoecksteen/ ende 55.3.
wie Gelooft die vliedt niet. Ick wil ende 54.10
met u een eeuwig verbondt maecken.
Mijn Genade sal van u niet wijcken/
en't Verbondt des vredes sal niet ver-
vallen/ spreeckt de Heere/u ontfermer.
4. Daer uyt volgt nu d'overwinnin-
ge des Geloofs over Sonde/ Doodt/
Duyvel/ Hel en Wereld. Al wat uyt
God geboren is/dat overwint de We- 1.Joa.5.4
relt. Maer wie is die de werelt over- Joan.6.29
wint dã die Gelooft dat Jesus Gods
Sone is. Daer te gelijck des Geloofs Psal.110.3
oorsprong aengewesen word/naeme-
lijck/ dat het niet uyt eygen natuer-
lijcke menschelijke krachtẽ gewrocht
wert/

wert/maer 't Geloof is Gods werck in ons/ en die Nieuwe geboorte is een goddelijck boven-natuerlijck werck. Uwe kinderen worden u geboren/ als de dauw upt het morgenroodt. Dewijl nu dese Nieuwe geboorte boven de nature is/ so kan haer oock de gantsche wereldt niet schaden / want of schoon een Christē des werelts vloeck zijn moet/ so is hy doch in Christo/ eē victorieuse Vorst / gantsch on-over-
Rom. 8. 37 winlijck / in desen overwinnen wy 't alles / door hem die ons lief gehadt heeft. 5. Daer upt volght des Geloofs heerlijckheydt / en die selve is tweederley: Een geestelijcke/ verborgene/ de andere die toekomende/ sienlijcke / openbare Heerlijckheydt int eeuwighe leven. Beyde deser Heerlijckheden Christi maeckt ons 't Geloove deelachtigh. Christi Heerlijckheydt bestaet in zijn Koningh-rijck en Hooge Priesterdom/ maer hy heeft
Apoc. 5. 10 ons oock tot Priesters en Koningen
1. Pet. 2. 9. door Godt gemaeckt / 'twelck Petrus niet hoogh genoeg roemen kan/ segghende: Ghy zijt dat upverkoren geslacht / dat heylighe volck / dat volck des eygendoms/ dat Koninghlijcke Priesterdom. Doch de Heerlijckheydt des Koninghrijcks Christi is/ dat het een eeuwigh Rijck is/ en alle zijne goederen zijn eeuwigh/ namelijck/ eeuwighe genade/ eeuwighe gerechtigheyt/ eeuwighe troost/ eeuwigh leven/ eeuwighe vreughde/ eeuwighe vrede/ eeuwige salighepdt. Wat waren wy met een wereltsche Koningh gedient/ want de goederen van een werelts Rijck vergaen met de werelt / en de genade van wereltsche Heeren die sterft met haer. Maer Christus is eeuwigh / en oock zijn Genaede / Gerechtigheydt en Heyl. Daerom bestaet nu dat geestelijcke Coninghrijck eens Christen daer in / dat hy door 't Geloove boven alle dingh verheven is / geestelijcker wijse / soo dat hem geen dingh schaden kan ter salighepdt; Hy is een Heer boven al dat selfde. Jae alle Rom. 8. 28
dinghen moeten hem onderworpen zijn en helpen ter salighepdt; want den genen / die Godt liefhebben / moeten alle dinghen ten besten gedijen/ het sy leven / sterven / Doodt/ Duyvel/ Hel en Wereldt. Dat is wel een hooghe / heerlijcke / geestelijcke heerschappije en Coninglijcke weerdighepdt / daer geen dingh soo goet of quaedt is/ of het moet een geloovighe dienen ter salighepdt / om dat hy Christum heeft en besit en Christus hem. Aldus behoeft een Christen niet meer ter salighepdt / dan Christum alleen door 't Geloove aengenomen; CHRISTUS is my genoeghsaem. Dat moet my een kostelijcke vryheydt zijn en macht der Christenen nae den inwendighen mensch / want dat is seecker/ dat geen uptwendigh dingh / buyten Godts Woordt en bevel een CHRISTEN vroom of saligh kan maken/ naedemael de vromighepdt / salighepdt / en vryhepdt der CHRISTENEN geen upterlijcke dinghen zijn/ gelijck als oock haere gebreken / gevanghenis en ellendt niet upterlijck zijn; daerom helpt oock geen upterlijck lichamelijck dingh van den menschen versiert de ziele / Jae wat helpt dat de ziele / dat het lichaem alschoon vry / frisch en gesont is / etet en drinckt &c. Wederom wat schadet de ziele / dat het lichaem gevanghen / kranck en mat is / honghert en dorst / lijdet / &c. Al dese dinghen gaen de ziel niet aen om haer vry te maecken / of gevanghen te nemen / vroom of boos te maken. In somma geen uptwendig ding schadet der geloovigen ziele / sy blijft in haer edele Koninglijcke vry-

heydt en heerschappye. Insgelijcks kan oock geen uptwendigh dingh de ziele aen haer geestelijcke priesterdom schaden ofte hinderen. Want haer offer/ gebedt/ suchten/ aendacht/ geschieden geestelijck in't geloove/ sonder hindering van eenigh uptterlijck dingh/ het zy tijdt/ plaets/ spijs/ kleedingh/ kerck/ Tempel. Daer-en-tegen helpt oock geen uptterlijck dingh de ziele/ al waert dat schoon alle upterlijcke dinghen op eenen hoop daer stonden/ noch Heylighen/ kleederen/ kercke/ noch oock dat upterlijck vasten/ dat mondelijck bidden/ noch eenighe uptterlijcke wercken. Het moet wat anders zijn/ dat de ziel vroom maeckt en vry. Want een boos mensch/ die een Hypocrijt en huychelaer is/ kan oock de gemelde uptterlijcke wercken doen/ maer ten baet hem aen de ziele niet/ want de ziel heeft geen ander dingh noch in den Hemel noch op der aerden daer in datse leven/ vroom/ vry/ saligh en vrolijck zijn kan dan Christum/ inden welcken de ziele rust door't Gheloove. Ick ben seydt hy/ de Wegh/
Joan. 14. 6. de Waerheydt en dat Leven: Komt
Matt. 11. 28. tot my/ soo sult ghy rust vinden voor u ziele. Als het Geloove den Heere Jesum Christum heeft/ soo behoeft het geen dingh meer/ het heeft aen Christum alles en genoeg/ als spijse/ vreughde/ vrede/ licht/ kunst/ gerech-
Col. 3. 11. tigheydt/ Waerheyt/ Wijsheyt/ vryheydt/ troost/ saligheydt/ leven/ verhooringh des Gebedts en alles. Alles en in allen is Christus. Moetmē nu met upterlijcke ceremonien/ om goede tucht en ordre te houden om gaen/ wel aen/ den reynen is alle ding reyn. Ghy zijt reyn om des woordts wille. Aldus kan geen dingh de ziel
Tit. 1. 15. Joa. 15. 3. bevlecken dan het ongeloof en zijne vruchten. 6. Geloof vernieuwt oock den geheelen mensch/ 't werck in hem

Liefde en alle Christelijcke deugden en wercken der barmhertigheydt/ niet dat het daer mede yet by Godt verdient/ maer dat het danckbaer zy. Offert Gode danck/ en betaelt den Psalm 50. 14.
Alderhooghsten uwe geloften. Daer vanght dan't Geloof het nieuwe leven aen in den mensch/ en begint Godts Woordt levendigh te maecken/ want in't Geloof is de gantsche H. Schrift begrepen. Ghelijck nu Gods Woordt heyligh/ waerachtig/ gerechtigh/ levendig/ geestelijck/ vry en van allen goeden vol is: Alsoo maeckt het oock den genen/ die het met waren Geloove aen nemen/ heyligh/ gerechtigh/ levendigh/ waerachtigh/ kinderen Godts en van alle goedt vol. 7. Of nu wel het Saligh-makende Geloof een overwinner en triumpheerder over de geheele werelt en den Duyvel is/ soo heeft het daer beneven nochtans die aert/ dat het elck geloovighe tot een dienstknecht maeckt door de liefde/ dewijl Godt Rom. 8. 32.
hem Christum en alles met hem om niet geschoncken heeft/ alsoo dat hy tot zijn saligheydt niet meer behoeft van al dat inde werelt is/ en dat hem geen ding van Gods Liefde scheyden kan/ jae datter oock geen dingh inde wereldt is/ dat hem schaden kan. Daerom denckt de Geloovighe oock aldus/ ick wil upt schuldighe danckbaerheyt/ ter eeren van mijnen lieven Godt/ mijnen naesten alsoo weder worden gelijck my Christus geworden is. Alle mijne gaven/ wijsheydt/ verstandt/ rijckdom/ troost/ sal wederom mijns naesten worden/ gelijck als Christi goederen mijne geworden zijn. 8. Is het des geloofs aert/ dat het alle cruys en lijden versacht en overwint/ en roemt hem oock inde verdruckinghen. Want in Christo hebben wy voorseker veel meer goe- Rom. 5. 3.
deren/ dan wy inde wereldt laten

moe-

moeten. In Christo hebben wy veel grooter eere/ of ons schoon alle menschen verachten. In Christo hebben wy veel grooter Liefde/of ons schoon de gantsche werelt haet. Jae in Christo hebben wy veel meer zeghens/oft ons schoon al de Wereldt vervloeckt. In Christo hebben wy veel meer blijdschaps/ of ons schoon al de Werelt bedroeft. En so't mogelijck ware / dat ons lichaem duysentmael in de Werelt verworgt en gedood wierde/ so blijft nochtans Christus onse Heer en ons eeuwig leven/ welck leven / immers oneyndelijck beter is dan onse tijdelijcke leven.

Dat IV. Capittel.

Hoe een Geloovige ziel God inwendigh in haer selven soecken sal en vande schoonheydt en saligheydt der zielen/ die met Godt vereenight is.

Ioan. 17. 26.

Ick heb hen u Name bekent gemaeckt op dat de Liefde daer mede ghy my hebt lief gehadt in hen zy, en ick in hen.

Daer is tweederley wijse God te soecken.

GODT wordt op tweederley wijse gesocht: d'een is uytwendigh / d'ander inwendigh : D'eerste geschiedt werckender wijse / dat de Mensch Godt soeckt/ d'ander lijdender wijse/ dat de Mensch van Godt gesocht wert. D'uytwendighe soeckingh geschiedt door menigherley oeffeningh der Christelijcker wercken / als met vasten / bidden / stilligheydt / sachtmoedigheyt/ gelijck dan een Christen Mensch van Godt aengedreven of door godvruchtige luyden aengevoert wert. D'ander soeckingh geschiedt/ wanneer den Mensch inde grondt zijns herten gaet / en aldaer 't Rijcke Gods waer neemt/ 'twelck in ons is. Want soo 't Rijck Gods in ons is/ so is Godt selfs in ons met alle zijne goederen. Luc. 17. 21 Aldaer is God de ziele naerder en inwendigher/ dan de ziele haer selven is.

God is de ziele naerder dan de ziele haer selfs is.

Aldaer moet de grondt der zielen gesocht werden/ 'twelck aldus geschiedt: Als een Mensch lijdender wijse in alle uytwendighe en inwendighe dingen met hem handelen laet/ soo het Gode behaeght / en laet hem Gode geheel / jae alleen aen Godts wille genoeghen/ soo als hem Godt hebben wil/ 'tsy arm of rijck/ blijd of treurigh / geest-rijck of troosteloos/ want daer door word dat hert gereynight van de creaturen / en van al 'tgeen dat de sinnen en 't vernuft van buyten hebben inghedraghen en God selve niet is.

Aen Godt hem over gheven.

Wanneer nu de ziele also ontbloot werdt van alle vernuftighe/ sinnelijcke/ creatuerlijcke dinghen/ en dat Godt selve niet is/ soo komtmen inde grondt / daermen Godt alleen vind met zijn licht en wesen. In summa/ 't moet alles gelaten zijn/ als ghy desen grondt vinden wilt.

Hoemẽ de rechte grond vinden sal.

Die nu die selve vinden / worden de alderliefste menschen / komen oock de nature te boven / want sy kleven niet meer aen de creaturen / gelijck de natuerlijcke menschen doen/ maer sy zijn in God/ en met Godt vereenight en God met haer. Wie nu sulcken ziele sien kan/ die siet d'alderschoonste creatuer/ en 't Goddelijcke licht in haer lichten/ want sy is met God vereenight en is goddelijck niet van naturen / maer uyt genaede / en sulcken ziel begheert geen dinck inder tijdt of inder eeuwigheydt dan Godt alleen/ jae bloot en suyver begeert sy Godt alleen / en geen dingh van't hare / noch in den geest of natuer. Daer-en-tegens wie een ziel konde sien / die met al haer

Welck de schoonste ziele is.

liefde aen de creaturen hanght / naemelijck aen de lust des vleeschs / ooghen-lust en een hooveerdigh leven / en had met haer liefd de gedaente en 't Beeld der creaturen in haer getrocken / en haer daer mede vereenight / dat soude wesen een gruwelijck monster / afgrijselijck voor de ooghen aller Heylighen / jae vreeslijcker en gruwelijcker dan de Duyvel selve. En de wijl nu ten jonghsten daghe eens yegelijcks Menschen hert en conscientie openbaer sal werden / en dat inwendighe ooge geopent / op dat een yeder ziele haer selven kenne / soo sal als dan sulcken onreynen ziel haer verborgen gruwel sien / en sal en moet den selven eeuwigh sien sonder eynde / en alle jammer / herten-leedt / anghst en pijn in haer selven hebben: Maer die loutere goddelijcke ziel sal Godt en 't Rijck Gods in haer selven aenschouwen / en sal Godt eeuwighlijck sien in zijn wesen / als Godt / en dat selve in haer selven hebben en besitten / om der vereeniginghe wille met Godt.

1. Cor. 4. 5. Van waer der verdoemden leed en der salighen vreughde.

Wie nu dese vereenigingh der zielen met Godt verstaet en betracht / die sal verstaen wat Paulus seydt: Dat ons noch hooghte noch diepte kan scheyden vande Liefde Godts: Also oock / wanneer het moghelijck ware / dat sulcken goddelijcken ziel inde Helle ware / soo soudse evenwel dat Rijck Godts en hare salighevdt in haer selven hebben. En waer het mogelijck dat een verdoemde / jae de Duyvel selve in 't Paradijs en inden Hemel ware / soo soud hy nochtans zijn Hel en pijn in hem selven hebben.

Rom. 8. 39

Dat V. Capittel.

Hoe dat een Mensch in Godt kan getoghen werden. En wat Geestelijcke armoede zy / en vande graden en trappen der ootmoedigheydt.

Luc. 18. 14.

Wie hem selven vernedert, die sal verheven worden.

VEEL Menschen soecken veel middelen om met God vereenigt te werden / met uytwendig lesen en andere aendacht: Maer inder waerheydt soo is naest het ware levendigh Geloove / 't welk het herte reynigt vande liefde der creaturen (als boven geleert is en in 't volghende 9. Capit. breeder sal verklaert werden) geen beter en lichter weg daer toe / dan die ware grondighe ootmoedigheyt; doch die selve moet niet bestaen in woorden of uyterlijcke schijn / maer inden gront des herten / dat de mensch inder waerheyt hem voor niets houdt in alle dingen / 't zy in geestelijcke of natuerlijcke gaven / also dat hy inwendig rechtschapen geestelijck arm zy / en dat hy geen dingh ter wereldt soo lief heeft / 't zy goet / eer / lijf of ziel / blijdschap en rust / wanneer Godt wat anders van hem hebben wilde / dat hy niet alles geern en gewillig tot Gods lof en liefde / na zijn Goddelijcke Vaderlijcke wille soude willen verlaten: Jae wanneer hy ooc de pijn der Hellen moste lijden / dat hy hem die selve wel weerdig soude achten / de wille Gods daer over prijsen en laten hem die selve wel gevallen. Dit is de oprechte geestelijcke armoedt / die bereyt is alle ding door Godt blymoedig en gewillig te laten

Ootmoedigheyt is de wegh tot de kennisse Gods Act. 15. 9.

Wat die hertelijcke ootmoedigheydt zy. Mat. 5. 3.

Geestelijcke armoed

en

en lijden / gelijck het die lieve Godt wil/ so als onse Heere Jesus dede/ doe hy bereydt was de wille Gods te lijden en te doen/ een vloeck en worm te werden / en de vervloeckte doodt des cruyces te lijden/ daerom heeft Godt hem oock verhooght.

[Mat. 26. 39. Phil. 2. 8. 9]

Wie nu sulcke vernederingh des herten heeft / die is rechtschapen geestelijck arm/ en of hy schoon een Coninghrijck hadde / soo verhindert het hem doch niet aende godlijcke eenigheydt / dit is de rechte ellendighe en arme / die daer roept/ als geschreven staet. Doe dese ellendige riep/ hoordet de Heere.

[D'uytterlijcke rijckdom verhindert in haer selvē niet de geestelijcke armoed.]

[Psal. 34. 7.]

En alwaer dese ellendighe mensch over hondert duysent mijlen / soo't moghelijck ware/ van Godt af / soo moste Godt hem tot hem trecken/ van wegen zijn overvloedige barmhertigheyt en goedighheyt. Want de rijckdom der godlijcker genaede versinckt hem in des Menschen ellende / en kan hem voor die selve niet verbergen/ also weynig als een vaderlijck hert hem voor zijn ellendigh kint verbergen kan.

[De rijckdom der godlijcker genaede versinckt haer indes menschen ellende]

Dershalven als dat Cananeetsche vrouken haer soo onweert hiel in haer hert als een hondt / ja als een hondeken / doe wordt sy vanden Heer geweerdight met zijn hulpe.

[Mat. 15. 27.]

Want niemant komt tot de levendighe waerheyt/ dan door desen wegh / naemelijck door de kennis van zijn eyghen nietigheyt. Wie desen grondt verstaet/ dien is niet onlief zijn verachting/ smaet/ en cruys/ maer heeft dat selve lief/ en verheugt hem inde verdruckingh met de H. Apostelen/ op dat Godt hem met zijn heerlijckheyt in deses Menschē ellende sincke.

[De kennis van zijn nietigheyt eñ onweerdigheyt is de weg tot levendige waerheyt.]

[Act. 5. 41.]

Daerom isser geen beter weg daer doormē tot God en in God getrocken wert / dan de grondelijcke ootmoedigheydt des herten / en de geestelijcke wesentlijcke armoede des geests. Sulcks is fraey afgebeeldt in den gulden throon ofte setel Salomonis die 6. graden ofte trappen hadde/ daermen by opgingh/ en op de sevende de vondtmen den Stoel en Throon des vredes.

[De gradē ende trappen der ootmoedigheyt.]

Also zijn daer 6. Trappen der ootmoedigheydt/ alsmen by die selve opklimt / soo vintmen de Hemelsche vrede Koningh Salomon in zijn throon/ en de rechte vrede des herten. [1. Reg. 10. 29.]

D'eerste Trap is / hem selven in zijn hert geringer houden dan ander luyden/ en geern gering zijn. 2. Niemant verachten of oordeelen / maer altijdt op u selven sien: Al wat andere doen, so weest ghy selve uwer gedachtigh. 3. d'Aengeboden eere vlieden en mijdē / en alsmen die selve hebben moet/ daer over bedroeft zijn. 4. Verachting geduldich lijden/ jae daer over hem verblijden. 5. Met geringe luyden geern omgaen/ en hem selven niet beter achten dan haer. Jae hem voor d'ellendigste mensch en grootste sondaer houden. 6. Geern en gewillig gehoorsaem zijn / niet alleen den grooten maer oock den kleynsten. Door dese Trappen klimmē wy op tot den sevensten in den throon Salomonis/ en tot de waere vrede. Augustinus seyt: De wegh is nederigh, maer't Vaderlandt is verheven: verlangt ghy na't Vaderland, soo moet ghy desen wegh wandelen.

Dat VI. Capittel.

Hoe hem dat hooghste eeuwighe goedt dickwils in onse ziele verthoont in een ooghenblijck / en hoe Gods sit-plaets in de ziele zy.

Cantic. 6. 1.

Waer is u vriendt henen gegaen, O ghy schoonste onder de wijven?

ONSE

God is al tijd by ons/maer wy merc-ken't niet altijdt.

ONSE Vriendt is altijdt by ons/maer hy laet hem niet altijd mercken/maer wanneer het hert stil is/als alle sinnen inwaerts gekeert/ tot rust gebracht en in Godt versaemelt zijn/ als in't verstandt geen aerdsch dingh schijndt / maer de diersche wijsheyt onder gegaen is / en in een nacht of goddelijcke duysternis verandert is/ dan soo gaet dat Godlijcke licht op/ en geeft een blick en strael van hem/ en schijnt in die duysternis/ dat is de donckerheydt daer de Heer inwoont/ en de nacht in de welcke de wille slaept en met Godt vereenight is/ daer in de memorie de Werelt vergeten heeft en de tijdt; dan beweegt als in een ooghenblick 'tgodlijcke licht het verstandt/ de Hemelsche begeerte de wille/ en de eeuwighe vreughde de memorie / en nochtans kan noch 'tverstant / wille ofte memorie het niet begrijpen noch behouden / want het blijft niet in de krachten der ziele/ maer het is verborghen in de binnenste grondt en het wesen der ziele. Maer het kan wel verweckt werden door het woort/ dat wy in't hert roepen met de Heylighe Monica Augustini Moeder: Laet ons opvliegen, laet ons opvliegen tot die eeuwighe Vreughden. Daer uyt komē alle die versuchtinghen der Heylighen / die oock onuytsprekelijck zijn. Als Paulus die soetigheyt gesmaeckt had / seydt hy: Ick ben versekert / dat ons noch leven noch doodt/noch eenighe creature scheyden kan van de Liefde Gods/ naemelijck daer mede Godt my lief heeft / die ick in my bevonden heb. Hierom seydt August: Ick bevinde dickwils een bewegingh in my / en wanneer die selve in my bleef / soo konde die selve niet anders zijn dan dat eeuwighe leven. Dese is het die onse ziele geern woude vervullen en na hem trecken / en daer uyt leeren wy smaecken wat dat eeuwige leven zy/ want van sulcke lieflijckheydt en vreughde sal de ziele eeuwig vol zijn. Daerom de liefhebbende ziele in't hooghe Lied Salomons seydt: Mijn ziel is gantsch wech gevloeydt en versmolten. Dat is / mijn ziel hijght en sucht altoos daer nae/ dat sy desen haren lieflijcken Bruydegom moghte vinden / en haer in zijne liefde versadigen / haren rechten Hemelschen adel weder verkrijghen/ de welcke bestaet inde vereeniginge met Christo/ en datse haeren lust en blijdschap niet in nietige en verganckelijcke dingen/ veel min in de sonde en lust des vleesches hebbe. Van desen edeldom der zielen weten vele luyden niet / oock de wijsen en kloeck verstandighen deser Werelt niet. Die gene/die van de ziele en haere krachten geschreven hebben / die zijn op den rechten grondt niet gekomen: Christus is der zielen rechte kracht/ haer verstandt / hare wille / hare memorie / dat is haere licht in't verstant/hare lust in de wille/hare vreugde in de memorie. Also is oock Christus de rechte Heyliging/ cieraet en schoonheyt der ziele/ dat ee mensch van weghen dese liefde Christi diese bevindt / niet mach sondighen gelijck Johannis seydt: Wie in hem blijft/die sondigt niet/en 9: Wie uyt Godt geboren is / die doet geen sonde / want zijn zaedt blijft in hem/ en hy kan niet sondighen. Jae uyt dese liefde Christi ontspringht dickwils een blijschap en geneugte/wanneer ghy om Christi wille kruys en smaede lijden moet/als dan wort het lijden de hooghste vreughde. En die ontspringht uyt de grondt uwer zielen uyt Godt/ want Godt heeft hem selven in de menschen een plaets gheylight en die alsoo gewijdt en toeghe-eyghent/ dat noch Enghel noch mensch

Margin notes:

d'Openbaring Gods inde ziele.

Rom.8.38 De voorsmaeck des eeuwigen levens.

Canti.5.6

Der zielen adel in de vereeningingh met Christo.

Christus is der ziele kracht.

1.Joa.3.6

Acto.5.41

Gods plaets in de ziel.

komen kan / dat is dat edele loutere wesen der zielen / die selve plaets wil die eeuwighe Godt voor hem selven alleen hebben/en wilse oock met geen ander gemeen hebben. Want die eeu-
Prov.8.31 wighe God woont met grooten lust in die reyne loutere ziele / ghelijck hy seydt: Mijn lust is by de kinderen der menschen ; en wat dat voor een lust is/kan niemand uytspreken/ dan die het bevindt/en evenwel kan niemant ten vollen daer van spreken.

Dat VII. Capittel.

Vander Zielen weerdigheyt/ van waere berouw / en van de genadige wil en erbarminge Gods.

Esa. 56.7. Matth.21.13.

Mijn huys is een Bede-huys.

d'Hooghste weerdigheydt der ziele.

DER zielen hooghste weerdigheyt is / datse een huys en Wooning Gods is/daer in God liever woont dan in den Hemel en aerde/ en de geloovighe ziel heeft meer van God in haer dan alle Hemelen en alle lichamelijcke Tempelen en al wat Godt opt gheschapen heeft/ want dat hert en welbehaghen Godts is in de ziele/ met al zijn genade en liefde / met al zijn lust en welbehaghen. Want door alle creaturen soeckt Godt niet anders/ dan hoe hy de ziele des menschen eere / weerdigh en saligh make. En alsoo Godt met al zijn liefde en gantsche meyningh op de ziel gekeert is / soo is Godt eyghentlijcker in de ziele dan inde Hemelen/of in alle stenen Tempelen. Want Godt werckt al zijn werck inde ziele/ en geeftse de ziele. De ziel is edeler dan alle creatueren. Maer Godt heeftse daerom soo edel gemaeckt / op dat hy hem selven der ziele soude geven. Want soo hy haer wat anders geeft dan hem selven/dat achtse niet/en 'tis haer al te geringh.

Waer Godt eygentlijck woont.

Paulus seyt: Wy zijn van eeuwigheyt uytverkoren inden Sone Gods/ en daerom behooren wy nimmermeer te rusten / tot dat wy daer toe komen dat wy dat worden 't welck wy eeuwiglijck in hem geweest zijn / en dewijl de ziel een Bruydt sal zijn des Soons Gods/ soo isser niets onder al de creaturen/ dat God soo lief heeft als de ziel/ en daerom is Gods Soon uytgegaen vanden Alderhooghsten/ op dat hy zijn vriendin hale/die de Vader aen hem eeuwighlijck vertrouwt heeft/ dat hyse weder brachte in dat Alderhooghste / daer sy uyt gekomen is. Daerom behoort nu de mensch wederom al zijn lust en geneughte in God te hebben en soecken/ midts dat Godt soo boven maten groote liefde tot des menschen ziele heeft / volghens dien behoordet den mensche leedt te zijn dat hy erghens aen eenighe creature met zijn lust en vreughde soude willen hanghen / en niet alleen aen Godt/want dat strijdt teghens Godt. Daer is sulcke lieflijckheydt en schoonheydt in Godt/ soose onse ziel slechts een ooghenblick van verre moghte sien / gelijck in een wolke/sy soud haer van God niet afwenden om al dese Wereld. Daerom behoordet nu den mensche leedt te zijn/dat hy zijn ziel/die Godt soo lief heeft/ aen een creatuer hanghen soude/want hier mede strijdt hy teghen Godt. Daer over behoordemen te treuren/ en dat is het rechte ware berouw/ leed daer over te draghen/datmen gedaen heeft dat teghen Godt strijdt/ datmen Godt niet boven alle creaturen geacht heeft/datmen Gods eere niet in allen dingen gesocht/hem boven alle ding bemint/ maer de cre-

Ephes.1.4

De ziel is de Bruydt Gods.

In Godt sal al onse lust en genoegē zijn.

Godts schoonheyt.

Wat recht berouw is

atueren en hem selven. Een yder creatuer bemind God van natueren meer dan hem selven/ overmidts sy Gods gebodt uytvoert en hem selven daer over verteert/ alleen die ellendige sondaer bemindt hem selven meer dan Godt. Daerom als ghy berouw en leedt hebt om u eygen schade / en niet veel meer dat ghy teghen Godt gesondight en hem vertoornt en onteert hebt/soo hebt ghy noch geen ware berouw. En of daer schoon noch Hel noch Hemel ware/so behoort het dy evenwel niet des te minder leedt te zijn/dat ghy teghen Godt gesondigt en hem vertoornt hebt. Want God is u Hemels genoeg;oock is u zijn toorn Hels genoegh. Doch hebt ghy sulcken berouw/ als nu beschreven is/ en een oprecht geloove in Christum/ soo vergheeft u Godt nu van herten al wat ghy teghen hem misdaen hebt/ want het is God een grooter eer/ dat hy de sonde vergeeft / dan dat hyse straft. Want de gerechteghheydt dwinght oock Godt daer toe/ dat hy barmhertigh zijn moet / want hy is onse Vader en wy zijne kinderen. Is hy dan onse Vader/ soo volbrengt hy zijn Vaderlijcke wille aen ons/ beyde nae zijn gerechtigheydt en barmhertigheydt. En volgens dien behooren wy ons oock inde wille onses Vaders over te geven / want wien de wille Gods vriendelijck smaeckt/ dien behaegt het alles wel wat Godt doet/ beyde na zijn gerechtigheydt en na zijne barmhertichheyt. Een recht lief hebbend mensch behaeght dat alles wel wat God doet en wil. Het zy lief of leedt in hem selven en in alle creaturen / is het Gods wille soo laet het oock uwen wille zijn. Ick wil liever inde Helle zijn en Godt hebben / dan in den Hemel zijn en God niet hebbē.

Elck creatuer bemint God meer op sekere mate als hem selven.

Wien Gods wil behaeght dien behaegt alle lief ende leedt.

Dat VIII. Capittel.

Godts roepingh is hertelijck en grondelijck en leydt ons tot hem selven.

Psalm 50.4.

Godt roept Hemel en aerde, om zijn volck te richten. 2. Tim. 1.9. Godt heeft ons geroepen met een heylighe roepinghe.

GODT de Hemelsche Vader roept ons met al dat hy is/ dat hy heeft en dat hy vermach/dat alles roept/lockt/ en leyt ons tot hem en in hem. Want Godt heeft sulck een waerachtigh en yverigh verlanghen nae ons / als of al zijn wesen en salighеydt aen ons geleghen ware/want al 'tgeen hy geschapen heeft inden Hemel en op der aerden met al zijn wijsheydt en goederen/ en al wat hy op yder tijt werct en doet/dat doet hy ende heeft het alles daerom gedaen / op dat hy ons daer door roepe en noodige tot onsen oorspronk/ en tot hem weder brachte / en alle zijn woorden en wercken zijn niet dan een louter roepen tot onsen oorsprongh/op dat hy de ziel weder brenghe/datse zijn stem hooren/en hem lief hebbe/ gelijck als sy te voren des Satans gehoort heeft / en van zijn liefde is afgeweken. Maer hy heeft ons geroepen om in zijnen lieve Soon te Gelooven/en de voetstappen des selven na te volghen/in sachtmoedigheydt en gedult / want daer door roept en treckt hy ons in hem selven / gelijck hy eertijdts Eliam riep / en hem voorby gingh in een vier en stercke windt / die de steenrotsen kloofde / maer de Heere quam tot hem in een stille sachte suysinghe: Alsoo

Gods verlangen na ons.

Alle woorden en̄ H. wercken Gods leydē ons tot hem.

1. Reg. 19. 11. 12. 13.

Alſoo daelt hy neder in een ſtil/ſacht-moedigh / en ootmoedigh hert. Gelijck als de Koningh Ahaſuerus Eſther omvingh/doen ſy voor hem neder ſonck: Alſo geſchiedt oock den menſche / wanneer hy al zijn krachten en vermoghen ontſept en nederſinckt in zijn eyghen nietigheyt. Soo hy dan vande armen der godlijcker kracht niet onderhouden wierde / ſo dunckt hem/ dat hy geheel te niet moet werden/als dan dunckt den menſch / dat hy minder is in al zijn verſtant en vermoghen dan eenigh creatuer. Als nu onſe Hemels-en genaden-Coning ſulcks ſiet/ ſo ſterckt hy die bloode en ootmoedighe ziele / en geeft haer zijn godlijcke kus/dat vloeyt uyt de grondighe ware ootmoedigheydt / want hoe nedrigher hoe hooger / overmits Godts hoogheydt ſiet eygentlijck in dat diepe dal der menſchelijcker ootmoedigheyt. Doch ſo ghy van buytē om uwe nedrigheyt veracht wort/ ſoo wort ghy noch dieper in uwe nietigheyt verſoncken / en als dan wort het met u geheel goet Want daer in wort den Geeſt des vredes geboren/ die alle verſtant te boven gaet. Daerom roept u Godt wonderlijck door menigerley cruys en verachtingh /op dat hy u bereyde/ want ghy moet inder waerheydt en metter daet bereyt werden/om in God weder te keeren/ en hy tot u en in u/ 'twelck doch niet geſchiet met gedachten ofte woorden/ maer door veel lijdens ; want dat een menſch dickwils denckt en ſpreeckt vande ootmoedigheyt/ daerom wort hy niet ootmoedigh/ en ten baet hem gantſch niet / als hy onder de Menſchen niet onderdruckt wert / en verſmaedt. Deſgelijcken als ghy alſchoon dickwils en veel van gedult ſpreeckt/ſo iſt doch niet met allen/ of ghy werdt oock ſterck aengevochten van alle creaturen / anders heeft het niet te beduyden en ghy verkrijgt het weſen deſer deught niet / maer 'tvalt alles weder daer heen/gelijck het u in en toegekomen is. Daerom waer het billijck / dat ghy ſulcken Menſch/ die u ſmaedt en doorſtrijckt / en ſonderlinghe lieve dienſt beweſet / want deſe twee edele deugdē ſachtmoedigheyt en lijdſaemheyt/moeten door een groote/ bittere/harde tegenſpoet volſtreden werden. Want ſo ghy geen teghenſpoedt hebt/ hoe wilt ghy deſe edele deugdē in oeffening en bevinding brengen? Want de ſachtmoedigheypt ſiet op den inwendigen grond des gemoets / welcken ghy miſſchien noyt geproeft noch doorgrondt hebt/maer de lijdſaemheypt ſiet op den uytwendigen Menſch/ die met Chriſto moet uyt gaen en ſijn ſmaed dragen. En ſo wortmen gelijckformig dat onſchuldige Heylige leven onſes Heeren Jeſu Chriſti/daer door leeft Chriſtus in u/ en zijn bitter lijden en ſterven is in u.

Voorts is daer oock een ſoort van een inwendige roepinge Gods/Wanneer Godt zijn Liefde inden menſch ontſteeckt/ want daer door geeft hy hem ſelven den menſch/overmidts hy ſelve de Liefde is/ want het is immers ſo onmogelijck/dat den menſch God ſoude hebben ſonder de Liefde / als het onmoghelijck is dat den menſch ſonder de ziele leve. Want dat Chriſtus door't Geloove in onſe herten woont/ dat wordt door de Liefde betuyght en geopenbaert. Maer deſe Liefde Gods kan in ons geen ruymte of plaets vinden / ſoo de liefde des were is niet uytgedreven/en mē God niet oprechtelijck meynt in allen dinghen. Daerom beſie een yegelijck menſch dickwils in zijn inwendige grond/en onderſoecke daer vlijtelijck/ wat in hem a dermeeſt bemindt en betracht wert / of het Godt zy / of hy ſelver / of de creaturen/ leven ofte doodt/

Margin notes: Eſth. 15. 11. — Godt die hem ſoo hoogh ghe ſet heeft/ ſiet op onſe nedrigheydt. — d'Utterlijcke verachtingh voor kennis van onſe nietigheyt. — Phil.4.7. Waer toe allerley cruys dient. — 't Beſtaet alles inde kracht. — Heb.13.13 — Een inwendighe roepinghe Gods door bevinding zijner Liefde. 1.Joan.4.16. — Eph.3.17. — Men moet 's herten grond p oeven watmen ten hooghſtē bemint.

doodt / wat dat aldermeeſt u hert/en ziel beſit / en waer op u begeerte en luſt ſteunet. Want is u grondt wat anders dan daer gemeynt en bemint wert/dat nu inder waerheydt en oprechtelijck Godt is / en waer van Godt geen rechte oorſaeck is / ſoo komt Godt niet in uwe ziele / en al weende ghy ſoo veel tranen / als daer druppelen inde zee zijn / ſoo helpt u dat niet/ en ghy moet hem inder eeuwigheydt ontbeeren. O ghy arme Menſchen waer mede gaet ghy om? Hoe laet ghy u vande liſtige natuere alſoo bedriegen/door de liefde der creaturen / die u ſoo heymelijck en in't verborgē beſit/in de binnenſte plaets uwer zielen/daer Godt alleen behoorde te ſitten. Want daerom zijn wy inde Werelt / op dat wy door't afſterven van onſe wille / en doort verſaken der wereldt en der creatueren weder in en tot God ſouden komen/ en met Godt vereenight werden / op dat wy in't eynde weder tot onſe oorſprong komen/en gelijck het lichaem in de aerdt begraven wordt de ziele in de grondelooſe Godtheydt geſtelt/ en ſoo wy dat hier verſuymen/ ſo is het eeuwighlijck verſuymt / want met wien ghy u verblijt/en met wien ghy u bedroeft/met dien ſult gy geoordeelt werden. Een ding ſult ghy weten en ter herten nemen / naemelijck dit : Waert ghy alleen ledigh van't Beelt der Creatueren/ ſoo ſoudt ghy God ſonder onderlaten hebben en beſitten/ want hy mach hem dan niet onthouden / noch inden Hemel en aerde/ of hy moet in u keeren/hy moet uwe ziel vervullen/ſo hyſe ledig vindt. Daerom keerdt en wendt ſoo ghy wilt/ſoo langh de craturen in u zijn/ ſoo langh moet ghy Godt ontberen / want ſoo veel ledigheyt en ruſt als een menſch inde creatueren en in allen dinghen neemt / dat Godt niet is / ſoo veel ſcheydt hy hem van God. Hoe harden kruys nu dat ſelve zy/datmen alſo draghen moet/ dat is wel te dencken. Doch niet met wel op te zijn/ maer met kruys volgtmen Gode nae.

De liefd der creaturen moet et de binnenſte plaets der zielen beſitten.

Godt vervult de ziel die vande liefde der creaturen ledigh is.

Dat IX. Capittel.

Hoe dat waere levendighe geloove dat hert reynight van de creatueren / vanden booſe geneghentheden en van onlijdſaemheydt ; en daer-en-tegen liefde/en gedult in't kruyce plantet.

Actor. 15.9.

Godt reynighde haer herten door't Geloove.

DES geloofs eyghenſchap is / dat zijt herte reynighe. Merckt nu waer van ſal zijt herte reynighen? Antwoordt / van de Werelt en alle neyghingh tot het gene dat aerdſch/ ydel/ nietigh en verganckelijck is / en van al'tgeen daer de natuer met volle luſt en geneugte aen kleeft en opruſt/ 'tzy ryckdom / eere of welluſt / want het geloove hangt alleen aen't onſienlijcke en eeuwige/ en ſoo de verhinderinghen wech zijn/ſoo volght de vereenigingh. Want gelijck vereenight hem met zijns gelijck en niet met een ongelijcke. Maer merckt dat Godt een louter werckingh is/ en waer hy een ledighe ſtede vindt / daer werckt hy uyt ontferming een ſulck werck / als dat ellendighe hert/dat hem begheert en aenhangt/van nooden heeft. Daer uyt iſt gekomen/dat de Heer ſeyde tot de ellendighe luyden in't Euangelio: U geloove heeft u geholpen; Niet dat het des geloofs vermogen was/maer dat

Waer van 'thert door 't Geloove gereynigt wert.

Waerom 't Geloove de hulp wert toegeschreven. Marc. 5. 34.

dat het geloof dat hert selfs gereynigt hadde/ dat het hem Godt gantsch overgaf/ en in Godt getrocken worde/ en 'tselfde ledigh gemaeckt hadt van alle dinghen die God niet zijn/ op dat God daer in wercken en zijn Werckwinckel hebben moghte. Daerom

Marc. 6. 5. 6.

Hoe't te verstaē is dat Christus te Nazareth geen wonder wercken doen kondt.

kondt onse Heer te Nazareth geen wonder wercken doen/ om dat hy daer sulcke herten niet vond/ daer in zijn godlijcke kracht wercken mochte. Want sal Godt in/ so moet de creatuere daer uyt. Het een is hier des anders verhinderingh/ geen hert kan Godts hulpe soo seer en hertelijck begheeren/ of Godt helpt hem duysentmael liever/ soo hem maer dat herte grondelijck aen hanght/ en hem geheel aen Godt overgeeft. Want gelijck Godt sulcken hert gewilliglijck vervult/ met licht/ troost/ genade en kracht/ alsoo werdt oock sulck hert lichtelijck boven hem selven opgetoghen/ also dattet soo licht niet is voor het vyer te branden/ en voor een vogel te vliegen/ als het voor een ledigh gemoedt licht is opgetoghen te werden

*Ledig gemoet gaet in Godt.

in Godt. Daer vindt dan Godt zijn rechte werckstede om sulcke dinghen te wercken/ daer aen hy sulcken wel behaghen heeft/ als hy hadde aen onsen Heere Christo/ daerom dat Godt alleen in hem wrochte sonder eenighe verhinderingh. Want die wercken behaghen Godt niet/ daer van hy't begin en eynde niet is. En overmits

Godt is altijdt bereyt in ons te wercken.

Godt sulcken groote Liefde heeft tot de menschen/ om in haer te wercken/ dewijl dat selve zijn nature is/ soo wacht hy altijdt op ons/ en is meer

N.

Dit leven is de tijdt der bekeeringh tot God/ ende d'afwendingh van't aertsche.

bereydt den menschen te geven/ dan de mensch bereyt is van Godt te begeeren. Daerom soo versuymt dese tijdt niet/ want nae dese tijdt sal een yder ontfangen so hy geleeft heeft/ en waer toe zijn hert geneghen is geweest/ 't zy quaet of goet/ Godt of de

creature. En alwaert nae dese tijdt dat alle Heylighe Godts voor een mensch baden/ en bloedt schreyden/ so soud het hem doch niet met allen helpen/ hem wort noch toe noch af gedaen/ maer waer toe hy zijn hert geneyght heeft/ en waer mede hy dat selve vereenight heeft/ dat sal hem by blijven. Gelijck als nu dat ware levendigh Geloove dat hert reynight vande liefde des werelts/ soo reynigt het dat selve oock vande on-ordentelijcke neygingen/ als van toorn/ ongedult/ &c. En plant daer-en-teghen in sachtmoedigheydt en gedult tegen onsen naesten. Want Godt kan niet anders wercken in't hert der Geloovighen/ dan wat zijn nature is. Nu is Godt niet anders dan Liefde/ sachtmoedigheydt en gedult/ gelijck wy sien in onsen Heere JESU CHRISTO. En de Liefde Gods gaet over alle Menschen/ en hy ontfermt hem over allen/ daerom werckt hy oock sulcke liefde inden geloovighen/ die niemand in deser tijdt uyt sluyt/ noch vyandt noch vriend/ en is altijdt vereenight met alle menschen gelijck als met Godt. Oock verblijdt haer de liefde over al 't goedt/ dat Godt den menschen geeft/ en over die menigerleye gaven der leden Christi/ en dient den selven met eerbieding.

d'Eyghenschappen der wares liefde.

Want gelijck als die edelste leden/ al d'andere dienen/ als de handt dient het hooft/ de ooghen en 't hert: Alsoo behoorter sulcke vereenigingh te zijn vande leden des Geestelijcken Lichaems Christi. En als wy onder die selve een edeler lidt weten dan wy ons selven bekennen/ dat sullen wy veel liever hebben dan ons selven/ en sullen ons over 'tselve soo veel te meer verheughen/ als dat selve van zijn edele Hooft Jesu Christo meerder gaven ontfanghen heeft. Want sulcks is een gemeen goedt van een gemeen

De vereeniging der Geestelijcker Leden aen't Lichaem Christi.

lichaem / 'twelck afvloeyt van onsen algemeenen Hooft Christo/en 'tselfde kanmen niet genietē dan door de liefde/ want de liefde maeckt het ons eyghen/ en al wat ick in Godt lief heb/ dat is mijn en ick geniet het selfde. Alle gavē die God een vroom mensch mededeelt/ die zijn soo wel mijn / als des selven vromen Menschs / wanneer ickse in Godt lief hebbe / want de liefde maecktse ons eyghen. Ja wanneer een mensch van wegen zijn ontfanghen gaven hem niet verheft / gelijck het behoort te geschiedē/ maer dat hy hem selvē en zijne gaven kleyn en nietigh acht / en ick beminse in Godt/ soo zijnse eyghentlijcker mijn/ dan zijn. En alsoo worde ick geestelijck rijck in Godt en deelachtigh aller goederen in den Hemel en op der aerden en aen alle Gods vrienden in't eenighe Hooft Jesu Christo. Het moet werckelijck en wesentlijck alles in mijn vloeyen/ dat dit Hooft in zijn leden heeft / in den Hemel en op der aerden/ in de Enghelen en menschen.

Wt de liefde komt gedult.

Wt sulcke inwendighe liefde ontspringht oock de lijdsaemheydt/ daer doormen allerley kruys gewilliglijck op neemt/ als een voorbereydingh tot die bysondere hooghe genaden-giften Gods / want daer is geen kruys of het brengt een bysondere genade met hem / daerom een Heyligh Man seydt: Godt groete u louter bitter lijden vol genade. Want Petrus seydt: Ist dat ghy om Christi wille 'tquaet verdraeght en lijdet t'onrechte/dat is genaede by Godt. En om de Liefde des Cruyces Christi zijn kruys gewillighlijck draghen / dat brenght het herte eyndelijck groote vreughde en vrede/ daerom wie in zijn uytwendigh of inwendigh kruys geduldigh lijdt/ sonder klaghen / of schoon zijn hert seer verwondet wert/ en hy lijdt sulcks ter liefde van de Heylighe wonden Christi / den selven sullen zijne wonden en smerten inwendighe vreughde aenbrenghen. Want wie hem aen God in't kruys aldus overgeeft / dien wordt Godt eyndelijck selver tot troost en tot vrede. En dese vrede is een recht godlijck kleynoodt en soetigheydt/die de inwendighe mensch smaeckt/van welcke vrede niemandt spreken / of den selven verstaen kan / dan diese selver heeft / en dat is de vrede / die alle verstandt te boven gaet / daer van dat Paulus spreeckt.

'tCruys bereydt altijt tot bysondere genaede. 1.Pet.2.20

Waer uyt vreugde in verdruckinghe komt.

Die haer ghelaten stellē door Godt hebben de vrede des herten. Phil.4.7.

Dat X. Capittel.

Hoe dat naetuerlijcke licht in ons moet ondergaen/en 'tgenaden-Licht opgaen.

2.Cor.4.6.

Godt die geboden heeft dat het licht uyt de duysternisse lichten soude, heeft een heldre schijn in onse herten gegeven.

'tOnderscheyt des natuerlijcken en ghenaden lichts.

OM dat natuerlijcke licht en dat genaden-Licht te onderscheyden/ soo moetmen letten op't onderscheyt der zielen en hare krachten/ namelijck de kracht des verstandts en des wils/en de krachten der sinnen/ en voorts die loutere bloote substantie en 'twesen der ziele. Daer van in't 12. Capittel breeder sal gesproken werden. Ten eersten / als in de krachten der ziele/ als int vernuft / wille en sinnen dat natuerlijcke licht is/ en soo langh die selve des menschen ziele gevanghen houden/soo kan dat genaden-Licht/ de loutere bloote ziele niet verlichten; daerom waer dat genaeden - Licht sal schijnen/daer moet dat natuerlijcke licht

't Natuerlijcke licht moet onder gaen/ sal dat Genaden-Licht schijnen.

ke licht ondergaen/want die verlichtinghe des genaden-Lichts gaet boven alle sinnen en verstandt. Jae het wort door de natuerlijcke sinnen en't vleyschlijc verstant verhindert. Daer siet ghy wat die natuerlijcke Mensch in Godlijcke dinghen vermach: Namelijck gantsch niet. Maer hoe dat Genaden-Licht na de gemeene ordeningh in de ziele opgaet/ dat merckt hier uyt: Godt heeft een genaden-woordt/ dat laet hy verkondigen/ en werckt door dat selve / en dat selve woort is geest en leven. Hoe wel God nu in alle dingen is met zijn macht/ werckingh en leven / soo heeft Godt nochtans zijn eyghen werck-stede nergens/ om zijn genade te wercken/ en't Genaden-Licht aen te steken / dan in de ziele des menschen. Daerom dat Godlijcke Licht en die verlichtinghe der ziele nerghens anders van voort komt/ of komen kan/noch uyt de sinnen noch 'tverstandt / noch uyt alle andere natuerlijcke krachten/ als alleen uyt de werckinghe der Genaede Godts / inde ziele des menschen. Hier uyt vloeyt alle troost en vrede der zielen/alle waerheydt/wijsheydt en leven / dit bestaet eeuwighlijck / want het is dat eeuwighe goet der zielen: Maer al het ander dat de sinnen en 'tverstant van buyten begrijpen / dat verderft al t'samen als een verwelckent koorn / en laet geen vrucht nae. Dit is alleen het goet der zielen / naemelijck die vereeniging Gods en zijne genaeden werckinghe. Andere creatueren konnen die selve niet deelachtigh zijn / in den welcken het Beeldt Gods niet is/ want God verciert en smuckt zijn Beeldt alleen met licht wijsheydt en genaede: uyt dit licht krijght de ziele haer rechte geestelijcke krachten weder / namelijck verstandt / wijsheyt en kennis/ die sy te voren niet geweten heeft;

Joan.6.63

De ziel is Godts werck-stede.

De vernieuwing des Beelts Gods inde mensch.

oock inde wille een smaeck der Godlijcker Liefde/ die soo teer en lieflijck is / dattet sulcken verlichten ziele alles verdriet en contrary is / wat niet godlijck is. Veel goede bewegingen en aenporringen speurtmen/ die ghy wel merckt / datse van binnen uyt u herte komen / en van geen creatuere. De creature kan wel yemandt bewegen tot rust/ verwondering en vreugde / maer dat komt van buyten. Maer het onderscheydt is hier wel te mercken/dat de binnenste grondt der ziele / boven alle sinnen en verstant/ door dit Genaden-Licht beroerdt werdt/en hoe ghy lediger zijt van de uytwendige creaturen / hoe het dickwilder en oprechtelijck geschiedt/dat ghy't Licht en de waerheydt bevindet. Wt dit licht gaet nu de kennis der waerheyt/ en wanneermen desen gront verlaet / en hem in de uytwendige phantasien begeeft/ soo komter dwalingh uyt. Want de waerheyt is inwendigh in den gront der zielen/en niet uytwendigh. Wt dit Licht der zielen klimt dickwils op een seker heldre schijn en glants/dat is/ een sodanige kennis/dat den mensch dickwils meer weet en bekent / dan hem yemandt leeren kan. En wat mensch dat Godlijcke licht een ooghenblick in hem gewaer wordt/ die wordt alsoo getroost en verblijdt/ dat die selve geneughte en blijdschap duysentmael te boven gaet alle geneugte/ vreughde en troost / die al de werelt op een ander betoonen mach / doch dit alles is inde nederste krachten der zielen. Wt desen grondt heeft de Koninghlycke Propheet David gesproken. Ghy maeckt my met u Geboden wijser dan mijne vyanden / want het is eeuwelijck mijn schat. Ick ben geleerder dan alle mijne Leeraers. Ick ben verstandigher dan de Ouden / want ick houde uwe bevel,

De kennis der waerheyd komt uyt dit godlijcke Licht.

Psal.119. 98.

bevel. U Woordt maeckt my verstandig daerom haet ick alle valsche wegen. En op desen grondt is die selve geheele lange Psalm gebouwt/ dat in hem mochte dat Godlijcke Licht lichten/dat in hem mochte dat Godlijcke Woordt spreken / dat hy mocht desen schadt in hem door de vreese Godts en onderhoudingh der geboden Gods bewaren/of ten minsten niet verliesen. Daerom is hem dat edele Woordt en Wet Godts liever dan veel duysent stucken gouts en silvers. In summa/ wanneer de ziel dit Hooghe goedt in haer bevindt en desen Hemelschen schat/ soo achtse al des werelts goet en heerlijkheyt voor dreck/en seyt met den Koningh Salomon/het is alles ydel. Om dat nu dit licht niet lichten kan inde godloosen / want wat gemeynschap heeft het Licht met de duysternis / en dat dit Licht de hooghste schat der zielen is / soo bidt die lieve David soo heftigh/soo vlijtigh / soo vierigh inden Psal. 119. Met sulcken geestelijcken welsprekentheydt en overvloedt (daer over men hem verwonderen moet) dat God hem voor de duysternis der sonden wil bewaaren / en in zijne vreese behouden. Ja dit Genaden-Licht is soo voor treffelijck goet en groot / dat het oock dickwils als een strael inde herten der godloosen slaet / en haer waerschout voor haer verderf/'twelck nergens anders uyt komt / dan van dese verlichtinghe. Aldus schijnt dit Licht dicwils inde duysternis / maer de duysternis kan het niet begrijpen. Doch waerom dit Licht de binnenste grondt der zielen niet beweeght / is dit de oorsaeck / dat de krachten der zielen verstropt zijn in de uytterlijcke sinnen daer geen rust is. Want aldaer is geen rust / daer het oor alle dinghen hooren wil/ daer het oog alle dingen sien wil: Want dat is een onrustige en verstropde ziele met haere krachten. Maer dit licht soeckt en begeert een stille Sabbath des herten/op dat den mensch van binnen verlicht werde/dat zijne sinnen/vernuft/verstant/ wille en memorie van binnen uyt de grondt der zielen verlicht werden. Daer hoort den mensch anders als te voren / siet anders als te voren/ spreeckt anders als te voren / want dat selve zijn dan geen slechte gemeene woorden / maer krachtighe Woorden des Geests / daer aenschouwt die verlichte ziel inden Geest die heerlijckheydt Godts / en sucht nae hem en spreeckt: Och
Godt / ghy zijt mijn ooghen die ,,
alderschoonste/ mijnen mondt die al- ,,
dersoetste / mijn ooren die alderlief- ,,
lijckste/ mijn hert die alderliefste. So ,,
is dan des menschen doen niet zijn/ ,,
maer Godts werck in ons / en soo veel Godt edeler is / dan alle creaturen/soo veel is oock Gods werck edeler dan der menschen. Daerom leydt oock onse salighheydt niet aen onse wercken / maer aen Gods genaede: Aldus is oock onse ziel veel saligher door Godts Werck/ als sy Godt lijdet/en in haer wercken laet/dan wanneer sy haer eyghen werck doet/want aldus doet de ziele niets sonder Godt en buyten Godt in alle wercken.

Psal. 119. 72.

t'Goddelijcke Licht doet het tijdelijcke verachten

Eccles. 1. 1

2. Cor. 6. 14.

De duysternis der sonden dempt het Genaden Licht.

Joan. 1. 5.

Eccles. 1. 8

In d'uytterlijcke sinnen is geen rust.

Dat XI. Capittel.

God is alleen der zielen licht/ en lichtet van binnen uyt in Christelijcke deughden en wercken teghens den naesten / insonderheydt in't rechten en oordeelen.

1. Ioan. 1. 5.

Godt is een licht, en daer is geenderhande duysternis in hem.

GODT

Gods lust om de menschẽ te verlichten.

GODT is dat hooghste/ supverste/ reynste/ subtijlste/ klaerste en schoonste Licht en heeft een overmaetelijcke Liefde tot des menschen ziele om die te verlichten/en hem met haer te vereenighen/maer wort verhindert door de duysternis/ die de menschen meer

Joa.3.19. beminnen dan het licht. Maer de duysternis der zielen/ is de liefde deser Werelt / en de eyghen liefde / die selfde verhindert Godt en zijn edel Godlijck werck inden Mensch / sal nu de ziele dat Godlijcke Licht ontfanghen / soo moetse haer selven met de creaturen niet verduysteren / met

Wat des menschen duysternis is. gierigheydt / toorn / eyghen liefd / hooverdy/en vleeschs lust/want sulcx is de duysternis/daer in de God deser

2.Cor.4.4. werelt heerscht / daerom moet de

Luc.14. mensch aflaten van al'tgeen/dat God selver niet is / als van hem selven en van alle creaturen/ want dat heet al't geen versaken dat hy heeft. Sulcken

Hoemen met de creaturen sal omgaẽ. Mensch smaeckt alleen Godt en niemandt anders/en die selve wordt inder waerheydt verlicht/en soo hy met de werelt moet omgaen/so gebruyckt hy alle dingh in ootmoedighe vreese/ en behoudt den grondt zijner zielen reyn vande creaturen en vande werelt. Soo verlichtse Godt dan van binnen/ want het moet alles van binnen uyt Godt ontspringhen. Dit inwendighe licht licht alsdan uytwendigh in de wercken / en wat ghy dan doet/ of spreeckt/ of lijdt/ dat is uwe of der naturẽ niet/maer uwes Gods/ dien ghy u gelaten gestelt hebt. Want segt my/ wiens werck is dat/ die het doet / of die het lijdt ? 'Tis vrylijck

't Goedt in ons is Gods. diens werck die het doet. Waer mede Godt u nu beweeght/'tzy met heylighe begeerte/ goede meyninge/gebedt ofte danckbaerheydt/ soo is het alles

Joa.3.21. zijn en niet uwe. Daerom laet Godt in u wercken/en zijn wil in u hebben/ en alsoo doet ghy alles in hem / door

De goede wercken moeten in Godt gedaen werden. hem/ en hy in u : Aldus moetet alles in Godt geschieden/en in God gaen / soo dat wy in hem leven / bidden en alles doen : en het alderkleynste van Godt gedaen is beter dan 't werck van alle creatueren. Daer uyt komen de rechte deughden / want de deught is geen deugt/'ten zy datse van God / of door Godt kome / ofte tot Godt en in Godt gae. Hoe nu de lust der creaturẽ en de liefde des werelts grooter in u is/ hoe Godt verder van u is/ en hoe Godt u naerder is / inde binnenste grondt uwer zielen / hoe zijn liefd en barmhertigheyt teghens den naesten in u wercké meerder uyt licht Want onse lieve Heer seydt : Ick ben

Joa. 8.12. Wercken der liefde. dat Licht der werelt ; sullen daerom vast houden aende waere Liefde onses Hoofts / soo worden wy verlicht in Christo. Want alle onse wercken

Hoogmoedighe oordeelsschap de. alleen licht zijn/ die uyt Godt voortkomen/en sullen lichten inde duysternis onses naesten/ in gedult / sachtmoedigheydt/ ootmoedigheydt / in troosten en medelijden / en bysonderlijck in sachtmoedighe straffe en oordeel. Want uyt een hooghmoedigh oordeel des menschen over zijn naesten/ onstaet een eyghen wel behagen zijns selfs/en een opgeblasen hooverdy: Verachtingh en vernietingh des naesten/ dat selve is een bloote wortel van vele sonden / en vanden Duyvel selve/ die uyt het zaedt der hooverdye gewassen is/ en aldaer is de H. Geest met zijn Licht niet / maer waer hy is/ daer oordeelt hy den mensch niet eer/ dan uyt hooger noodt/met groote sachtigheydt / en verwacht de tijd en plaets / die daer wel toe past / op datmen geen thien wonden slae / eermen een heeldt. Men sal oock den mensch alsmẽ hem oordeelt niet verkleynen en vernietigen/ in geens anders menschen hert / 'tzy geestelijck

of wereltlijck / maer 'tmoet komen uyt loutere liefde/vriendelijckheydt en sachtmoedigheydt / soo blijft den mensch selve in ootmoedigheyt en armoede zijns geests / en volght zijn Heere nae / wordt sachtmoedigh als een Lammeken / teghen zijn private vyanden. Maer die veroordeelende menschen zijn als de slanghen/ welcke die oude slangh de Duyvel uyt gebroedt heeft / die selve kruypt en giet zijn vergift in haer / dat selve gieten sy dan weder uyt met verachtingh en vernieting hares naesten. Sy bekennen noch sien niet hoe sy selve gestelt zijn/en willē ander luyden oordeelen. O mensch neemt dese valsche gront waer / en oordeelt u selfs en anders niemandt. Want dat valsche natuerlijcke licht bedrieght u/en blijckt uytwendigh in hooverdy/ en eyghen wel behaghen/ in eyghen roem en oordeel van andere menschen. Daerom weet dat dit niet is Godts Licht in u/ maer des Satans Duysternis. Maer dat waerachtighe Godlijcke Licht/ dat vernedert hem en acht hem kleyn en geringh in alle dinghen. Het braveert niet uytterlijck/maer het soeckt den inwendighen gront/ daer het uyt geboren is/namelijck God/daer haest het weder nae toe met al zijn krachten / en het dunckt hem de gheringhste/ snoodste/ kranckste en blindste te zijn/want is daer yet wat beters/dat is Godes en niet zijn eyghen. Daerom siet voor allen dinghen op u selven/en niet op ander luyden/bysonder op hare sonden/ op dat ghy niet selve in misval en bitterheyt des gemoets uwen naesten oordeelt/ want dat selve doet soo grooten schade in des Menschen ziele / dattet jammer is. Daerom keerder u van soo lief als u God selver is/en keert u tot u selven/ en besiet of ghy die gebreken oock niet in u selven vindt/ dat ghyse of in voorleden tijden gehadt of teghenwoordigh hebt. Vint ghyse in u / soo gedenckt dat het Godt soo geschickt heeft / dat ghy die selve in een ander siet / op dat ghy daer door komen soudt tot kennis en berouw der selver/en beteringh uws levens;als dan bidden voor den selven / dat Godt hem kennis en betering verleene/ na zijnen wille. Aldus wordt een goedt hert gebetert van ander luyden gebreken/en voor alle misval en oordeel des naesten behoedt.

Des natuerlijckē lichts wercken.

Oordeelt u selven.

Hoemen anderliedē ghebreken sal aensien

Dat XII. Capittel.

Een Christen sal ten minsten daeghs eenmael van alle uytterlijcke dinghen hem afkeeren/ en in den grondt zijns herten inkeeren. En wat groot profijt ghy daer van hebt.

Psalm 116.7.

Mijn ziele weest wederom te vreden. of keert weder in u ruste, want de Heer heeft u goedt gedaen.

DE ziele des menschen / die hem in de uytterlijcke dinghen soo wijdt uytbreydt en den creatueren alleen aenhanght/is gantsch verdwaelt als een verdwaelt Schaep. Daer aen leydt nu Godt de Heer al zijn vlijt/ dat hy sulcken ziel weder versamele / die selve van de creatueren ontledighe / in hem selven inkeere/op dat hy zijn edel godlijck werck in haer volbrenghen mach/daerom de Heylige Coninghlijcke Propheet David in zijn 119. Psalm met dese woorden den selven besluyt: Ick ben als een verdwaelt schaep / soeckt uwen knecht / welck besluyt

De ziel moet met den eenen vereenigt werden.

besluyt een vleyschelijck mensch sot-
achtig dunckt/ maer een God-Wijs
toont hy dat gantsche werck der ver-
lichtingh en der Hemelscher Wijs-
heyt. Want de ziel des menschen is
gestelt tusschen den tijd en eeuwig-
heydt / keert sy haer tot den tijt / soo
vergeet sy de eeuwigheyt / en so wor-
den haer alle dinghen verre/die Gode
toebehooren: Maer keert sy haer tot (Hoe de ziel Gode naket.)
de eeuwigheydt/soo vergeet sy de cre-
atueren/ verkrijght vryheyt en wort
Godt nae by. Als dan treckt se Godt
tot hem / en dat is zijn hooghste /
vreught / dat hy zijn werck in des
menschen ziel hebben mach/ daer be-
vint dan de ziel haer rechte rust/haer
rechte spijs / haer rechte leven / de
vruchten der salvinghe/daer van ghy
een Christen genaemt wordt. Siet
soud nu een ware Christen niet dage-
lijcks ten minsten eenmael dese He-
melsche zielen-spijse/welck Godt sel-
ver is/ genieten / de ziele haer rechte
ruste geven / en haer rechte waere le-
ven? Soo ghy dit verstondt / ghy
soudt duysentmael meer loopen nae
het eeuwighe als nae het tijdelijcke.
En of ghy dan schoon een geheel (De creaturen schadẽ niet als sy 't hert niet gevangen houden. Psalm 62 11.)
Coninghrijck haddet / als David
deede / het soude u niet schaden / het
soud u oock niet hinderen of ophou-
den. Want de creaturen schaden u
niet/als sy slechts de ziele niet gevan-
gen houden/of gelijck de Psalm seyt/
als ghy u hert daer aen niet hanget.
Want dat selve moet Godt alleen
aenhangen. Wt desen gront spreeckt
David: Heer/ wanneer ick u slechts (Psa. 73. 25)
heb/soo vraegh ick niet / nae Hemel
en aerde. Wanneer die soete begeerte/
en Liefde Godts de ziele beroert/soo
vergheten sulcke God-lievende zie-
len/ in sulcke soete Liefde Gods/alle
lijden/achten 't kleyn en geringh/ be-
kommeren haer daer mede niet of-
mense lief heeft of haet / want sy

hebben een bestandighe vrede in God
met alle creaturen / met vyanden en
vrienden / en voor desen menschen is
altijt des Heeren Christi Jock soet/
want sy zijn in Christo en Christus (Matt. 11. 30.)
in haer/Christus draeght zijn Jock
in haer / en sy in Christo: zijn last
maeckt hy haer licht/want hy draegt
het in haer / en sy in hem. Daerom (Phil. 4. 13.)
seggen sy met Paulo/ wy vermogen
alles door Christum. Siet nu hoe
hooghnoodigh het eenen Christen is/
hoe heylsaem en profijtelijck / daghe-
lijcks ten minsten eenmael in zijn
hert te keeren/in Godt en Christum/
om de ruste zijner edeler ziele / om 't
rechte gebruyck van 't tijdelijcke din-
ghen / de welcke Godt u wel gunt en (God gunt ons wel dat tijdelijck goedt als maer het hert hem aenhangt.)
veroorloft / soo ghy in ootmoedt en
vreese Gods wandelt/en in God da-
gelijcks weder inkeert. Ja oock om
uwer armoeds wille / want sulcken
ziele verlaet Godt niet/maer alle cre-
aturen moeten haer eer dienen / en
eyndelijck om u daghelijcks cruys en
last / op dat het u in Christo soet en
licht werde. Aldus onderwijst u
sulcks de Geest Gods die in u is/ dat
ghy wenscht en sucht/ dat ghy Godt
louter alleen lief hebben moeght / en
wanneer ghy daer in verhindert
wordt/ soo is het u leet/ en dat is dan
de rechte inwendighe roepinghe des
Heylighen Geests / of dat aenklop-
pen uwes Bruydegoms aen de deur (Apoc. 3. 20)
uwes herten/ tot een levendig getuy-
genis/dat u hert sal zijn eygen bruyd-
kamer en slaepstede wesen.

Dat XIII. Capittel.

Wanneer de liefde der creaturen uytgaet/ soo gaet Gods Liefde in/ en vande hertelijcke werckinghen en affecten der Godlijcker Liefde in ons.

1. Ioan, 2. 15.

Ist dat yemandt de Werelt lief heeft de Liefde des Vaders is in hem niet.

Wereldts liefd moet uyt gaen/ sal Godts Liefd in gaen.

SOO de Mensch Gods wil wil begrijpen / zijn Wooningh en Tempel zijn/ soo moet hy des Werelts Liefde uyt trecken/en hem inde Godlijcke Liefde oeffenen. Want hy kan tot de suyvere Liefde Gods niet komen / of hy late dan de Liefde des werelts varen en vereenighe hem met Gods Liefde. Doch Godt moet ons met zijn godlijcke Liefde beroeren / sullen wy recht grondelijck met hem vereenigt werden/ gelijck een zeyl-steen het yser beroert en na hem treckt. Nu is Gods Liefde teghens de Menschelijcke ziele soo groot / datse over al licht ende schijnt / grooter dan de Son aenden Hemel / ja teghen de Son te rekenen/ als of die groote Hemel over al een loutere Son ware / en alsoo heeft die eeuwighe Godt/ die de Liefde selver is/ geen schuldt / maer zijn Licht en gaven worden vande menschen verhindert. Want soo hy komt met zijn milde / teere en edele liefde/ soo vindt hy des menschen hert vol werelts liefde / en vol boose geesten / dat is/ vol hooverdye / gierigheydt/ en wellusten/als dan moet die goedige God met zijn Liefde en genade weder te rugh keeren / want des menschen ziel is alreede door de zeyl-steen deser werelt / ja met de helsche seyl-steen aengeroert / de welck hem niet nae de Hemel / maer nae de Helle trecken/ daer nochtans de Liefde Godts bereydt is / als de Son aen den Hemel om altijdt zijn genaden-schijn een yeghelijck mensch te geven / soo hy zijn hert geheel vry/suyver en reyn behouden konde vande liefde der creaturen. Daerom is de schult by ons en niet by Godt. Daer teghen dient nu de wacht en bewaringh voor de liefde des Wereldts. De bekeeringh vande wereldt tot den levendighen Godt/en een yverigh gebedt/dat wy die Godlijcke Liefde/ die ons met Godt vereenight/ moghen soecken in Christo/ en aen de deure zijner Heyliger wonden kloppen / in hem onse saligheydt soecken/soo sal hy ons op doen/en ingaen laten inde liefde der vereeniging met Godt / daer door genaeckt de mensch tot Godt / en verlaet de Wereldt / soo roerdt hem dan Godt aen met zijn liefde / en verblijdt hem hoe langher hoe meer. Want soudt u die lieflijcke Godt niet bet moghen verquicken / dan die ellendighe / noodtdruftighe en verdorven creature? De mensch nu die Godt lief heeft / wort van alle Heylighen en van alle Engelen boven maten seer bemindt/alsoo/ dat alle liefde / diemen bedencken kan / met dese liefde niet te vergelijcken is. En wanneer ick Godt lief heb/soo hebben my al die gene lief die in den Hemel zijn/boven alle mate en liefde op aerden. Want dat is een ongelijck dingh wat die willen en wenschen en lief hebben die in den Hemel zijn/ en wat die wenschen die op aerden zijn. Jae alle Heylighen en alle Enghelen hebben aen onse God vreesenthept en goede wercken soo grooten vreugde / die geen mond kan uytspreken / want sy hebben Godt onuytsprekelijcke lief/ also dat zijn eere hem liever is dan haer saligheydt.

Gods Liefd is al ghemeyn.

Waerdoor Godts wercking verhindert wert.

Godt verblijd beter dan de creaturen.

De creaturen salmē met vrees ende ootmoed ghebruycken.

En

En het is een teecken van dese Liefde Gods/ datse de creature met vrees en ootmoedt gebruyckt. Want Godt roert den mensch alsoo met vrees en ootmoet dach en nacht / 'tzy dat hy ete of drincke / dat hy alle dingh in kinderlijcke vreese gebruyckt. Daer op volght dan een heymelijck suchten en jammer na Christum / en nae de verlossing van dese Werelt/ dewijl de mensch in zijn verdorven natuer soo veel sonden en onreynigheydt verborghen vindt / die Godts Licht en genaede in hem verhinderen / daer over sucht hy met Paulo. O ick ellendigh Mensch / wie sal my verlossen van dit lichaem des doodts? En even daerom moetmen suchten om genade/ op datmen gesterckt werde/ desen jammer des te beter te draghen / op datmen niet kranck werde in dese ellende. Daerom hebben alle Heyligen jammerlijck gesucht / van wegen die aengeboren ydelheydt en vleyschelijcke liefde / want sonder twijfel mach geen mensch de godlijcke genade gevoelen/ wiens hert met de creatueren beseten is. Want wie Godt soeckt / en soeckt wat met hem / die vindt hem niet. Maer wie Godt alleen soeckt in der waerheyt/ die vint God/ en al wat Gods is/ en wat Godt oyt geven en bewijsen kan. Want wie niet anders soeckt en meyndt dan Godt alleen/ dien openbaert Godt en geeft hem al dat hy verborgen heeft in zijn Goddelijck hert / dat het hem soo eygen is / als het Gods eygen is.

Suchten tot Christum. Rom. 7. 24

Mẽ moet God alleẽ soecken.

Dat XIV. Capittel.

Een yder Christelijcke Ziele/ die een wooningh Godts zijn sal/ die moet met groot gedult gewapent werden / en die Liefde Gods behouden / en wat de liefde zy en werckt.

Esa. 53. 7.

Christus is als een Lammeken, dat ter slachtbanck geleydt werdt.

Wie zijn hert recht wil bereyden/ dat hy met Christo vereenight blijve/ die moet Christi sin en gemoedt hebben / en moet een Lammeken zijn gelijck hy is/ dat is/ gewillig en sachtmoedigh als Christus. Maket nu so ghy wilt/ keert u heen en weder / ghy moet een schaepken en een Lammeken zijn / wilt ghy uwen Heer na volghen. U Heer seyt: Siet ick send u als schapen midden onder de wolven. Daerom maeckt het soo ghy wilt / ghy moet onder de wolven / die sullen u aengrijpen / met list met u omgaen en verscheuren. Teghen die hebt ghy geen beter overwinningh dan gedult/ stilligheydt/ sachtmoedigheyt en gewillig lijden/ gelijck ghy sulcks aen't Lammeken Gods siet. Gelijck God nu een welbehaghen heeft in Christo dat sachtmoedigh Lammeken/ alsoo behaeght hem uwe gedult mede wel/ en hy wil uwe gedult oeffenen. Daerom geeft u in zijn wille over/ op wat wijse en maniere hy u oock offenen wil / door wien en tot welcker tijdt/ 'tzy door hem selven of door menschen/ of door den vyandt/ of door eenighe creaturen in Hemel en op aerden/ door scheldwoorden van verachtinghe / of wat het oock zy/ dat ghy als dan stil swijght en lijdet. Siet so komt dan die getrouwe Herder / en soeckt dit schaepken / en draeght het op zijn rugh/ en aldus werdt soodanige ziele boven alle creaturen tot God geleydt / want Christus leydet nerghens anders henen dan tot den Vader. En komt nu dat blinde vleyschelijcke oordeel / en seyt: Waerom wilt ghy u also laten verachten en onderdrucken/ soo laet de sachtmoedighept

Sachtmoedigheyt en gedult behoort Christo ende dẽ warẽ liefhebberen toe.

Math. 10. 16. Gewillig lijden is d'overwinningh in't cruys.

antwoorden/en niet de wraeckgierighept/ en sie op't voorbeelt des gekrupsten Lammekens Godts. Siet toe dat ghy een Lammeken blyft/dat is/ gedult en sachtmoedighepdt behoudt; en voor alle dingen de Liefde Gods/ want by de toorn kan de Liefde niet bestaen. O ghy geloovige hert/ leert toch wat de liefde zy. Ghy mepnt dat het liefde zy / als ghy inwendigh groote soetighepdt en lieflijckhepdt gevoelt: O neen/ dat is de liefde niet in haer epgen wesen/ maer 'tis maer een schijn als van vper/en een bloet of glas der liefde / maer 't wesen der liefde is / alsmen hem aen Godt alsoo over geeft/ op offert en zijn wille toegedaen is/ datmen alles opneemt als van Godt selve/ gelijck Job 'tverlies zijner kinderen / goederen / gesonthepdt en eere / als van de handt des Heeren opnam en Godt prees. Gelijck oock de Koningh David de scheld-woorden Simei opnam / als vanden Heere/ en bleef inde liefde en gedult sonder eenighe wraeckgierighept/ aldus blijft dat wesen/de vlam/ de grondt en fontepn der liefde repn en onbeweeghlijck / en is met Godt wel te vreden / hy maket met hem so hy wil/ na zijnen wille. En soo hem Godt alschoon met Christo inde Hel wilde voeren/ soo ware hem dat selve al wel / en hy soude rusten in de wille Godts / de welcke niemant verderft of verderven laet. In dese liefde/ is groote vrede des herten / namelijck alsmen in Godt alles lief heeft/ oock dat crups selve/ 't zy wat het zy/ oock de vpanden/ want de ware liefde slupt niemandt upt hier in dese tijdt / en is altijdt vereenight in Godt met alle Menschen. Niemandt gelooft het wat stillighept en ruste dese liefde het hert aenbrengt / wantmen rust daer in Godt selve.

Wat de liefde Godts zy.

Job. 1. 21.

2. Sam. 16. 11.

In Godts Liefd en gedult is de blijdschap des herten.

Dat XV. Capittel.

Dat Jesus Christus dat eeuwighe Woort des Vaders in't geloovighe hert zijn werck upt recht/ door't inwendigh inspreecken en segghen/ en hoe sulcks door't middel der liefde geschiedt / oock hoe hy hem inde ootmoedighept openbaert en te kennen geeft.

2. Cor. 13. 5.

Beproeft u selven, of Jesus Christus in u zy.

GELYCK alsmen des boosen vpandts inspreken en inrupmen dickwils tegē zijn wil lijden moet: Alsoo gevoelt oock de geloovige ziel daer-ēntegens de Godlijcke troost/ welck dat eeuwige Woort in ons spreect. Daer van Taulerus sepdt: Weet dat het eeuwige Woort ons alsoo onuptsprekelijck nae by is / inwendigh in onse gront/ dat de mensch hem selvē/ noch zijn epgen natuer en gedachten / noch al datmen segghen en verstaen kan / niet so nae by en soo inwendigh is/ en spreect sonder onderlatē indē mensch en den mensch hoort dat alles niet van wegen de groote doofhepdt zijns hertē/ de welck van den Duyvel voort komt. Want die boose vpant verdooft de menschē door zijn inrupmen/ door Werelts-liefde/ en door al 'tgeen dat aen de Werelt hangt. Want de Duyvel versoeckt oock nu ter tijt alle menschen/ door al 'tgeen dat de natuer lief kooft en vlepd/ gelijck hy Evam versochte / alsoo doet hy noch daghelijcx door goedt/ eer/ vriendschap/ door u epghen natuer/ of wat hy u inbeeld / door liefd en gunst der creaturen/ daer door drijft hy zijn inrupmen. Want hy is

Godts inwendighe troost.

God is ons naerder dan wy ons selvē.

Gen. 3. 2.

Duyvels inrupmen.

hy is altijd by de menschē/en merckt waer toe de mensch lust heeft/inwendigh en uytwendigh/ met lief of leet/ daer mede vecht hy hem aen/en beeld hem in't hert/ dat hy daerom/ 'tgeen Godt door zijn Heylighen Geest en woordt in hem spreeckt / niet hooren kan. Sulck duyvelsch insprekē moet ghy teghenstaen / want soo veel ghy uwe inwendige ooren daer toe leent / soo veel zijt ghy alreede overwonnen. Maer keert u snel tot u hert/ en keert u ooren af/ so hebt ghy overwonnen. Gelijk als nu de liefde en vrientschap tusschen vrome menschē een gespreck maeckt en veroorsaeckt onder haer selven: Also mede soo ghy Godt hertelijck lief hebt/ soo sult ghy zijn stem

Joa.14.23 in u hooren. Want wie my lief heeft/ seydt de Heer / die sal mijn woordt hooren / niet alleen in de uyterlijcke versamelinghen der kercken/maer in de rechte Tempel des herten. Want als het daer niet gehoort werdt / soo sal't uytwendighe niet veel vruchts schaffen. Daerom isser veel aen geleghen/ dat ghy Godt lief hebt/op dat ghy hem hoort in uwe herten met uwe ziele spreken. Maer wilt ghy weten/ seyt Gregorius/of ghy Godt lief hebt / soo let daer op of ghy oock alle kruys en lijden/verdruckingh en ellende met ghedult van Godt op neemt / sonder eenighe ongedult in woorden en werckē ofte gebaer. Doet ghy dat/ soo isser geen twijfel aen of ghy hebt Godt lief: Ist anders/soo hebt ghy Godt niet oprechtelijcken lief / maer ghy hebt het uwe liever dan Godt / hoe wel het niet is het uwe / dan uwe sonde / al't ander is Godts / daerom sie toe / dat ghy de gaven niet liever hebt als God selve.

Joā.14.21 Sult ghy hem nu hertelijck lief hebben/soo sult ghy meenigh soet woort in u hert van hem hebben en hooren: Want hy seydt/ voorwaer / wie my lief heeft / dien wil ick my openbaren. Dese openbaringh geschiet door openingh des verstants / door verlichtinghe des herten/ door den Geest der Wijsheydt / der kennisse / der stercke/ kracht / verstant en vreese Godts. Maer insonderheydt door openingh der inwendighe ooghen / op dat ghy Christum siet en kent. Doch gelijck de Duyvel door zijn inruymen d'inwendighe ooren verstopt / als boven verhaelt is / alsoo verblindt hy oock d'inwendighe ooghen met eyghen liefde / met de liefde des Werelts / en der creaturen / en door uwe inwendighe en uytwendighe hooveerdy. Want gelijck als ghy in hertelijcke en innerlijcke liefde Christum moet hooren in u spreken/ alsoo moet ghy Christum recht leeren sien in't geloove / en waere ootmoedigheydt/daer door u hert gereynight en geloutert is van dat hooveerdighe leven. Want de Heer seydt niet sonder oorsaeck: Saligh zijnse die reyn van herten zijn/want sy sullen God sien. Daerom soo laet God soo menigh hardt en swaer kruys op u vallen / op dat ghy inden grondt der oprechter ootmoedigheydt versincken soudt / 'twelck alles u ten besten geschiet/ en is u duysentmael beter/ dan dat gy in goede vrolijcke daghen en groote heerlijckheydt leefdet. Laet Hemel en aerde op u vallen / ja alle Duyvelen inder Hellen/daer van sal u dat beste gewerden/want sulcks versinckt u in de ongeveynsde ootmoedigheydt/ daer in dat ghy Christum recht leert kennen. Siet Christus is Godt de alderhooghste en geweldighste/ die Hemel en aerde gemaeckt heeft / en diese weder te niet konde maken / en heeft nochtans soo veel lijden willen / en even als te niet werden / om zijn arme creaturen. Daerom schaemt u ghy sterflijcke mensch/

Margin notes: Godt spreeckt in ons uytterlijcke ende innerlijck. — Gedult is een teeckē der liefde. — De gaven almē niet meer als Godt lief hebben. — Esai.11.2. — Eph.1.18. — Mat.5.8. — 't Cruys leydt tot ootmoedigheydt.

Christi Lijden.

menscb/ dat ghy de hoveerdy en ydele eere / en ander lieden veroordelinghe in u hert laet komen. Maer onderwerpt u het kruys / soo wanneer het oock komt / 't zy inwendigh of uytwendigh / en buyght u hooveerdigh gemoedt onder de doornen Croone Christi / en volght den gekruysten Godt na/ met een nederigh gemoedt/ in ware verkleyningh van u selven / inwendigh en uytwendigh / en bevlijtight u / dat ghy met geduldigh lijden en ootmoedighen wandel u in zijn Heylighe lijden verbeeldet / soo sult ghy Christum recht sien en kennen leeren. Want wat heeft het te beduyden / dat ghy aen dat Heylighe lijden uwes Heeren gedenckt / in een uytgeleschte blinde liefde/ en dat ghy Christi lijden niet inde oeffeningh brenght/ maer laet het slechts in uwe bloote gedachten hanghen / en wilt in't minste uwe hoveerdy/ eer en gemack niet ontberen? So doende sult ghy Christum nimmermeer recht sien konnen / noch zijn werckingh in u gevoelen. Want gelijck als de Son en den Hemel inde diepte der aerden wercken / alsoo werckt Christus in de diepte der ootmoedighept/ gelijck hy dan oock selver in zijn nedrighept de hooghste wercken gewracht heeft. Maer dit is d'oprechte ootmoedighept/ dat een mensch van hem selven niet houde/ noch van al 'tgeen dat hy gedaen heeft/ of voortaen doen mach want isser wat goedts in uwe wercken / dat komt Godt toe en niet den menschen. In desen grondt der ootmoedigheydt moet ghy komen / sult ghy die salighe ooghen hebben die Christum sien / want de Hemelsche Vader openbaert den kleynen ootmoedigen menschen de verborghentheyt van Christo / en die verborgene Wijsheydt / en verberghtse voor de groote/ kloeckverstandighe en wijsen deser wereldt. Want in dese bloote nedrigheydt en kleynheydt is alleen 'tverstant en kennis vande bloote / oprechte/ godlijcke waerheydt/ daer het wesen der eeuwigher salighept in verborghen leydt. Aldaer openbaert haer die Hoogheydt der Majesteyt Gods/ en hoe de Hoogheyt Gods den Mensch meer geopenbaert wert/ hoe zijn nietigheydt hem meer bekent wert/ en daer aen salmen bekennen de waerheyt des Godlijcke inlichtings/ want die selve versinckt den mensch altoos dieper in zijn eyghen nietigheydt/ op dat den Mensch niet zy een lief-hebber van hem selven / want daer uyt is alle duysternis/ blintheyt en dwalingh gekomen. Maer die dat rechte Godlijcke Licht gevoelen/ die dorstē altoos na lijden en verkleyning haer selfs / en om na te volghen de Leer en 't Exempel hares Heeren Jesu Christi / gelijck dan sulcken dorst der godsalighept inden Psal. 119. beschreven is / want de H. Koningh David heeft wel verstaen/ dat sonder die selve geen godlijck Licht noch Wijsheydt / oock geen godlijck antwoordt oft insprake in des menschen ziel inlichten kan / en dat ist rechte verstandt van den selven langhen Psalm. Dese nedrigheydt en ootmoedighept des menschelijcken gemoets/ is de rechte werck-stede Gods/ want Godt werckt alles met zijn genade. Sulcken godvruchtigē mensch blijft altijdt een ziele vol van Godt en een lichaem vol lijdens / want hy hem oock alle dingh onweerdigh acht/ gebruyckt alles met vreese/ niet tot wellust/ maer is als een knecht/ die voor zijns Heeren tafel staet / en hem aensiet/ wat hy wil van hem gedaen hebben/ den selven laet de Heer nimmermeer sonder genaede en vriendelijcke aenspraeck.

Wy sullen ons onder Christi kruys buygen.

Mē moet Christi lijdē in oeffening brengen.

Ootmoedighept eygenschap.

Math. 11. 25.
Psalm 25. 14.

1. Cor. 1. 27.

Godts Hooghept openbaert onse nietigheydt.

De schadē van eygen liefde.

Sonder godsalighheydt is geen ware godlijck Licht.

De ziel vol van Godt en 't lichaem vol lijdens.

Dat XVI. Capittel.

Hoe de Heyligen Geest ontfanghen werdt / en hoe hy onverhindert in onse ziele werckt.

Esa. 44.

Ick wil water gieten op de dorstighe, en stroomen op de dorre.

3.Reg. 18. WANNEER het gingh gelijck het by Elia tijden deed / dat het in 3. jaer en 3. maenden niet reghende / en datmen noch ploeghen noch saeyen konde / en datter dan een sachte / soete en vruchtbare reghen quam / daer van al 'taerdrijck verquickt werde / en dat nochtans eens menschen acker niet bevochtigt werde / maer bleef alleen droogh en dorre / die moght wel van ongeluck spreken / ja van Gods ongenade: en bloedighe tranen weenen / maer duysentmael meer moghen die geene heete en bloedighe tranen weenen / die den Heylighen Geest in den grondt haers herten niet gevoelen / maer geloofloos en liefloos blijven / als een dorre steenachtige acker / de welcke oock d'overvloedige troost des Heyligen Geests niet deelachtigh werden: Maer die schuldt is niet by Godt / die hem aenbiedt zijn Heyligen Geest over alle vleysch uyt te gieten / maer by den mensch / die de gront zijns herten niet bereydt. Doch de grootste bereyding om den Heyligen Geest 'tonfangen is dese / als het hert van de wereldt door 't Geloove en 'tgebed tot God gekeert werd gelijck 'thert der Apostelen op de Pinghsterdagh / wanneer het ontledight werdt van de creaturen. Och vond Godt sulcken ledighen hert / hy gooter den Heylighen Geest met al zijn gaven in; maer ist hert vol van de Wereldt / soo kan't niet vol van God en den Heyligen Geest werden. Sal Godt daer in / soo moeter de creatuer uyt. Op gelijcker wijse als het inde natuer is / de natuer lijdt geen ydele of ledighe plaetse / sy vervultse / of de natuer moet breken en vervallen / en waer daer yet ydel of ledig op aerden / de Hemel trock het of tot hem / of neyghde hem krachtelijck beneden / en vervuldet met hem selven. Daerom laet toch u hert niet aende creaturen hangen / noch uytwendigh noch inwendigh / noch aen u eyghen liefde / noch aen u eygen wille / maer alleen aen Godt / soo hebt ghy dat aldergrootste en profijtelijckste werck volbracht / en laet u doch uwe eyghen liefde en lust niet verhinderen / want sulcks is als of een groot meester een groot werck begon / en daer quam een kindt en verdorvet hem geheel. So is de mensch / als hy hem toe-eyghent dat Godes is / en dat hy zijn lust en vreugt daer in soeckt / want so verderft hy den Heylighen Geest zijn werck / en drijft zijn eygen werck / en meent dan dattet alles Godes werck is in hem / en het is doch zijn eygen werck en goet duncken. Maer wy weten dat wy in al ons doen onnutte knechten zijn / en een onnut knecht doet onnutte wercken. Soo veel nu als Godt beter is dan alle creaturen / soo veel is oock zijn werck beter dan aller Menschen werck / en menscheninsettingh. Daerom soo Godt eyghentlijck en adelijck in u wercken sal / soo ist van noode dat ghy hem plaets en ruymte geeft / en dat uwe affecten rusten / en dat ghy Godt lijdet. Sal Godt in u spreecken / soo moeten alle dinghen in u swijghen. Daerom / lieve mensch / 'tis niet alles in't geheel Gods werck / wat daer in u werct / maer het is uws vleeschs en

Bevindingh des Heylighen Geest.

't Hert moetmen tot Godt bereyden.

Wereltsche liefde hindert Gods wercking in ons.

't Hert sal Godt alleē aenhangē.

Luc. 17. 10

Sal Godt spreken / so moet het alles in ons swijghen.

en bloedts werck. Siet toe dat ghy onderscheyden leert / en dat ghy niet des Duyvels wercken Gode toeschryft. Maer wilt ghy dat de Heylighe Geest in u wercken sal / so moet ghy op dese twee Regulen acht nemen.

1. Soo moet ghy u hert vande werelt / en creatueren / en van u selven / en van al uwe wil en genegentheden afwenden en aftrecken / so blijft des Heylighen Geests werck onverhindert in u.

2. Dat ghy alle toevallen des cruyces en verdruckinghs / hoe sy u oock toecomen / en wat het oock sy inwendigh / of uytwendigh / sonder eenighe middel op neemt als van God u toegeschickt / en dat ghyse niet anders aen neemt / als dat u Godt daer door bereyden wil tot hem selven en tot zijne groote gaven. Wanneer ghy nu in een godlijck werck zijt / en dat u liefste vrient u toe quam en bedroefde u met harde schelt-woorden / en ghy naemt dat alles met gedult op / met swijgen en lijden / soo weet dat sulcks des H. Geests werck is in u / daer door hy u tot zijn gaven wel bereydē wil. Maer so de boose geest u boose gedachten in geeft / so weet datse u niet mogē schaden / want sy geschieden teghen uwen wille. So ghy oock met uwe uytterlijcke ampts wercken moet omgaen / so sult ghyse alle in de liefde doen tot Gods lof en eere / en des naesten oorbaer / soo doet ghyse in Godt en inden H. Geest.

Boose ghedachten schadē niet

Dat XVII. Capittel.

Waer by datmen kan mercken dat de Heylighe Geest in onse ziele zy.

Ioan. 16. 8.

De Heylighen Geest sal de Wereldt straffen.

WAnneer de Heylighe Geest in onse ziele komt / dat is / zijn teghenwoordichept door zijne wercken bewijst / soo straft hy alles in ons wat niet goddelijck is / en wat de werelt is / als oogen-lust / vleeschs-lust / en 'thooveerdigh leven / en verweckt daer tegen een verdriet in ons. En wie dat selve wereldts leven in hem heeft / sonder inwendighe straffe des Heylighs Geests / die sal weten / dat de Heylighe Geest niet inde gront zijner zielen gekomen is / want het is des Heylighs Geests aert / dat hy de Menschen t' allen tijde vermaent / drijft / lockt en treckt tot een ordentelijck leven / dit doet hy allen den genen die hem verwachten en hem plaetse geven. Aldus straft de Heylighe Geest de sonden inden mensche. Maer de sonde ist alles wat teghen Godts Heylighe wille geschiedt / namelijck de ongehoorsaemheydt tegen Godt / dese heymelijcke verborghen sonde openbaert en straft de Heyligen Geest / als hy tot de menschen komt / daer uyt onstaet een inwendigh herten-leedt / treurigheydt / angst en pijn der zielen / jae dickwils een helsche pijn / van de welcke de wereltsche menschen / die nae de natuere leven / weynigh weten / dit is een van de waerachtighste teeckenen der tegenwoordigheydt des Heyligen Geests. Die nu buyten sulcke godlijcke treurigheydt zijn / hebben in al haer doen en laten geen treurigheydt / maer een enckel lust en welbehaghen: Die zijn in een periculoose staet / sonder den Geest Godts. Hier by merckt nu dat ander teecken der tegenwoordigheyt

't Werck des Heylighs Geests is de ziel.

De sond is ongehoorsaemheydt tegen God

Siels angst ende godlijcke treurigheyd.

heydt des Heylighen Geests. Dat derde Teecken is / als hy ons alle roem van ons eyghen verdienst en gerechtigheydt beneemt. En voor Gods oordeel doet verwelcken / als een bloem/die afvalt/ en als hoy dat verdorret/ als de Geest des Heeren daer in blaest. Want de Geest Christi wijst ons alleen den vasten / onbevleckten en onbeweeghlijcken grond der gerechtigheydt en des verdiensts Jesu Christi / en der barmhertigheydt Gods. Want wee alle onse gerechtigheydt/ seyt Augustinus/soose sonder de barmhertigheyt van Godt sal geoordeelt werden. Want al onse gerechtigheydt is als dreck voor Godts ooghen. Dat vierde Teecken der tegenwoordigheydt des Heyligen Geests is / als een mensch zijn naesten met ontfermende liefde / met al zijne gebreken draeght / en niet licht oordeelt of verdoemt. Want sulck hooghmoedigh verdoemen is een zaedt en wortel des Duyvels/ dat is hoveerdy en versmadinghe des naesten / en een welbehaghen in hem selven / 'twelck alles een aenwijsingh is/ dat de Heylighen Geest daer niet is. Maer waer die selve is/ daer bewijst hy hem onder anderen aldus. 1. Hy straft wanneer het hooghnoodigh is. 2. Hy wacht op de ure en plaets dat het wel past te straffen/ ghelijckmen aen CHRISTUM siet. 3. Hy straft niet met al te harde woorden / maer met ontferminghe. 4. Soo veracht hy den naesten niet / noch verkleynt hem in eens anders hert / maer hy doet alles in loutere liefde en sachtmoedigheydt. Siet en merck dat aen/ soo blijft ghy in waere ootmoedigheydt en in de genade des Heylighen Geests / en die selve in u.

Onse gherechtigheyt is in Christo.

Esai. 40. 7.

Confess. 9. cap. 13.

Esai. 64. 6.

Hoemen des naestē ghebreken straffē sal.

Dat XVIII. Capittel.

De Werelt met haer tijd verdrijf drijft den Heylighen Geest uyt/en leydt den Wereltschen geest in / de welck de ziel van haer edele en hooghste rust berooft.

1. Pet. 2. 11.

Onthoudt u van de vleyschelijcke lusten, die teghen de ziele strijden.

DE Werelts kinderen soecken de lust en vreughde deser Werelt/ maer de kinderen Gods vreesē daer voor/ als voor het lock-aes des Duyvels / daer door sy van Godt haer hooghste goet afgescheurt werden. Wilt ghy nu dese edele schat in u hert behouden / soo wacht u voor de oorsaecken en aenleydinghen/ daer door ghy van dit hooghste goedt berooft wert/ namelijck voor't geselschap en het vermaeck deser Wereldt / die sy drijven in woorden en wercken ja voor alle wercken / daer in Godts lof en eere niet is. Doch moet ghy immers uyt noodt teghen uwen wille daer by zijn/ soo siet toe / dat ghy altijdt by u selven blijft / met ware inkeeringhe in u hert tot Godt soo behoudt ghy altijdt den H. Geest/ vrede en blijschap/ waer ghy u oock henen keert. En soo mach u de werelt met haer wulpsch leven niet schaden. Aldus was de Coninghin Esther inwendigh van herten ootmoedigh / of sy wel uytwendigh met Koninghlijcke cieraet verciert was. Aldus was David kleyn in zijn hert / in zijn groote rijckdom. Joseph had eē kuysch hert in't wellustighe huys zijns Heeren.

De blijdschap deser werelt.

Hoemen hem in't geselschap des werelts houden sal

De vreese Godts bewaert voor des werelts ongheboden leven. Psal. 111. 10. Spr. 1. 11.

Aldus geeft de Heylighe Geest altijt den zijnen de godlijcke vreese/ die haer voor de wereldt en hare wulpschheydt behoedt/ op dat sy die inwendige geestelijcke vreede niet verliesen/ noch de ruste harer zielen. Dit is de vreese Godts die het beginsel der wijsheyt is. Daerom keert hem een godvruchtig hert tot de werelt niet/ maer keert hem vande werelt tot God/ en soeckt zijn lust/ rust/ vrede en vreugde alleen in Godt. Want dat is de vreese van de ware droefheydt / namelijck een afkeer van al'tgeen dat niet alleen Godt is / of van't geen daer Godt geen oorsaeck van is. En een ware bekeeringh tot het loutere en ware goedt/ 'twelck Godt is en genoemt wert. Want soo wy dat niet gedaen hebben / maer dat wy ons leven inde vertele ongebondenheydt der wereldt versleten hebben / dat sal ons al ons leven rouwen. Maer soo een mensch dat selve doet/ alwaer hy dan noch so grooten sondaer geweest/ soo verblijd God over hem/ en wil zijn sonde niet aensien/ maer zijn geloove/ gelijck hy begheert teghen Godt te zijn/ uyt de grondt zijns herten. Sulcken groote begeerte heeft Godt na des menschen heyl / den welcken doch soo dickwils wederstaen wort / overmidts datse haer tot de werelt van God afkeeren/ en drijven alsoo met gewelt God uyt haer hert/ diese nochtans met zijn soete tegenwoordigheydt begheert te besitten / daerom soo moet een mensch de werelt afsterven wil hy Gode leven. Waer by bevintmen / dat het meeste deel des wereldts Godts vyanden zijn. Och hoe sijn wy Godt so menighen doot schuldigh/ eer de boose natuer sterft / inwendigh en uytwendigh / tot datter een goddelijck edel leven op volghe. Dese dooding geschiedt door menigherley cruys en aenvechtingh inwendig en uytwendigh / de welcke voor onse vergiftige nature een medecijn zijn/ om die selve van haer boose vergift te heelen / op dat een godlijck leven in ons mochte aengevangen werden; daerom dat die selve aenvechtingen hoogh noodigh en nut zijn / en wanneer sy voorby en geleden zijn/ so behooren wijse billijck alle weder te roepen/ en bidden datse mochten weder komen / op dat het boose in ons gedoodt/ en Gods werck in ons geplant werde. Dus leert ghy dat alderedelste werck / namelijck de werelt afsterven in lief en leedt/ en dat al met stil swijghen en hopen / heymelijck / inwendigh / sonder eenigh klaghen. Want die alsoo klagen met ongedult/ die betuyghen datse de wereldt niet willen afsterven / dat is/ datse weynigh goedts in haer hebben / en weynigh godlijck lichts in hare ziele. Want Godt kan inden mensch niet leven / soo hy de werelt niet afsterft/ overmids hoemen na de verdorven natuer meer leeft/ hoemen Gode minder leeft en nae zijnen wille : en hoemen minder nae de nature leeft/ en hare lust/ hoemen Godt en zijnen wille meer leeft. In summa/ hoe ghy meer na den Geest wilt leven / hoe ghy de natuer en 'tvleesch meer moet sterven.

Welck de waere bestandighe vreught in Godt is.

Watware berouw is

Godts ogen sien op't geloove.

Mē moet de werelt afsterven op dat wy Gode mogen leven.

'tCruys is voor onse vergiftige natuer een medecijn.

't Ongeduldig klagen in't kruys is een teeckē datmen de wereldt noch niet en is afgestorven.

Dat XIX. Capittel.

Van't inwendigh gebedt des herten/ en van't rechte verstant des Vader ons.

Rom. 8. 15.

Wy hebben een kinderlijcke Geest ontfanghen, door den welcken wy roeroepen Abba lieve Vader.

GE-

GElyck als Godt groote dinghen in d'ootmoedighe herten werckt/ alsoo werckt oock de Heyligen Geest dat kinderlijcke gebedt. Want sonder den Heylighen Geest geschiet geen waerachtigh gebedt. Want de Heylighen Geest roept en sucht in onse ziele / en is de spraeck en 'tgeroep onser zielen/ jae onse leven. Want gelijck de ziel het leven onses lichaems is / alsoo leeft de ziel van den Heyligen Geest/ en hy ist leven onser zielen. Maer nu is de Heyligen Geest een getuyge der godlijcker kindtschap en der Hemelscher geboorte uyt Godt/ wie die selve recht weet te gebruycken in't Geloove aen Christum/ in de liefde des Heylighen Geest / op de goedtheydt en mildigheydt des milden eeuwigen Vaders / die sal groote Hemelsche goederen van hem bidden. Want onse God is soo goed en vriendelijck/ soo wie het recht verstondt / hy badt hem alles af. Want hy is heel licht te verbidden van zijn kinderen/die haer van herten tot hem keeren. Maer dit hertelijck keeren tot Godt / dat moet Godt selver wercken : daerom sullen hem zijn kinderen dagelijcks bidden. Waer uyt komt dat rechte inwendige gebedt des herten/ door de rechte toeneyginigh tot Godt. Dit inwendigh gebedt dringht door den Hemel/ soomen die lieflijcke voetstappen onses Heeren Jesu Christi naevolght uyt groote liefde / en niet uyt bedwangh als Simon van Cyrenen deede / diemen dwinghen moeste den Heere zijn kruyce nae te dragen. Want so barmhertigh is Godt / dat hy niet wachten magh tot dat wy hem bidden/hy gaet ons al te gemoedt en bidt ons/ dat wy zijn vrienden zijn willen / want hy begheert van ons / dat wy willen dat hy ons vergeve/ en gelijck hy doet/ dat wy oock alsoo onsen naesten doen. Saligh is hy die dese liefde Godts kent en verstaet / en die selve inden gekruysten Christo recht leert aenschouwen / die selve bid in zijn hert meer dan al d'uytwendige stemmen op aerden. Voorwaer een eenighe gedachte en doorslagh door de wonden onses Heeren Jesu Christi/ in't geloove / liefde en aendacht / is God liever dan alle orgelen/ klocken/ gesangen / Musijck en snaren-spel. Een Christen sal in sijn gantsche leven alles uyt liefde doen / en hem in den gekruysten Christum afbeelden. Wat moght nu Godt sulcken ghehoorsaem kindt ontsegghen dat hy hem niet soud geven? Want op dat wy weten mochten hoe wy sullen bidden / soo heeft ons onse Heer dat Vader onse geleert / dat selve is soo edel en kostelijck met zijne goederen/ dat wy niet kostelijckers en edelers konnen bidden. Want anders souden wy niet weten wat voor groote goeden wy bidde souden. Want is Gods Rijck niet een boven maten groot
goedt? Nu is Godt selfs zijn Rijck/ 2.
en in dat selve Rijck reyckt hy in alle
vernuftighe creaturen/ en daerom is
dat gene / daer wy om bidden inder
waerheyt God selve met al zijn rijck-
dom. In't selve Rijck wordt oock
Godt onse Vader/ en bewijst zijn va-
derlijcke trouw en liefde daer in / dat
hy in ons zijn rijck bouwet/op dat hy
in ons plaets en ruymte vinden mog-
te om zijn edele werck te wercken/dat
is/de heyliginghe zijns Naems/dat 1.
hy groot en heerlijck in ons erkent
werde. In dit zijn Rijck werckt hy
oock in ons zijn edele wille op aerden/ 3.
dat is/in ons; als inden Hemel/ dat
is in hem selven.

Aldus siet ghy wat Godt ons geven wil / als wy bidden / naemelijck hem selven / hy biedt den mensch niet minder als hem selven/ gelijck hy tot

'tGebet is een werckingh des H. Geests. Rom.8.15 Gal.4.6.

d'Heylige Gheest ist levē onser zielen.

Godt is licht te verbiddē van zijn kinderen.

't Inwendigh ghebedt.

Christi gebedt.

Men sal alles uyt liefde doen.

Gods rijcke is hy selfs.

Abraham seyde: Ick ben uwe schilt
Gen.15.1. en u seer groote loon. Soo geeft u on-
4. se Vader oock dat dagelijcksche
Broodt / dat is / hy geeft ons al zijn
creaturen ten dienste / en in de selve
zijn goedtheydt en mildigheyt. Want
een hert te recht aen Godt overge-
geven/daer in Godt zijn wil werckt/
kan alle Godts gaven ontfanghen /
en alle deughden die Godt opt gaf of
geven wil. Want God wil noch kan
ons van wegen zijn groote liefde en
barmhertigheydt niets ontsegghen/
wat ons nut en noodigh is aen lic-
haem en ziel / als den welcken alder-
best bewust en bekent is ons ellende.
Daerom heeft hy ons oock te kennen
gegeven onse sond en ellende / ons ten
besten/en geleert/hoe hem den mensch
voor Godt verootmoedigen sal / en
hem voor Godts voeten nederleggen
5. en spreken: Vergheeft ons onse schul-
den/ als wy oock onse schuldenae-
ren vergheven. Want soo barm-
hertigh is Godt / dat hy ons de ver-
gevingh aenbiedt / en leert ons hoe
wy van herten sullen begeeren/dat hy
ons vergeve/om daer mede te toonẽ/
dat hy uyt grondeloose liefde en ge-
naede / eer en meer tot vergeven ge-
neyght is als wy geneghen zijn om
hem te bidden: Jae op dat hy ons
oock leere dat zijn liefde van ons
eyscht dat wy onsen naesten oock also
doen/en sulcken hert hem toedragen/
als hy tegen ons doet. Want een wa-
re kindt Godts sluyt niemandt uyt
zijne liefde/ noch uyt de liefde Gods.
Jae de kinderen Godts worden soo
sachtmoedigh en goedigh / mochten
sy dat edele Rijck Godts allen men-
schen mede deelen/dat soudt haer een
vreughde wesen / en mochten sy alle
menschen Saligh maken/sy deeden't
geerne. Ut sulcke kennis en afbid-
dingh der sonden kent den mensch/
dat hy buyten Godt en zijn Rijck/

Ware sachtmoedigheydt en goedieheyt.

troosteloos/arm en ellendigh is / van
weghen de groote swackheydt en ge-
breckelijckheydt der naeture / daer-
om heeft ons de Heer voorder bevo-
len te bidden. Dat ons Godt niet 6.
wil laten vallen in versoecking / daer
door ons de boose vyandt van Gods
Rijck / Heylighe wil / en Heylighe
naeme onderstaet af te leyden / maer
dat hy ons van dien Boosen wil ver-
lossen/dat is/ van ons eygen wil/ die
boose hooghe verdorven natuer / de
welcke in ons dat Rijck en de wille
Gods verhindert/en de eere die alleen
den name Godts toebehoort. Want
dat Rijck is zijn/en sal zijn blijven/de
kracht is zijn en blijft zijn / de heer-
lijckheydt is oock zijn / en sal en moet
in eeuwigheydt alleen zijn blijven. En
in dien wyse hem alleen geven / soo
blijftse ons oock: Maer geven wyse
hem niet alleen/ soo verliesen wy
zijn Rijck / kracht en heerlijckheydt.
Want wy Heylighen dan zijn name
niet recht/en doen oock zijn wille niet
recht: So wy blijven dan oock buy-
ten zijn Rijck / hebben geen verge-
vingh der sonden/en geen verlossingh
van alle quaedt.

God komt alleẽ eere/ kracht eñ heerlijckheydt toe.

Dat XX. Capittel.

D'ootmoedigheydt moet in de grondt des herten geleydt worden/ daer op dat alle wercken des menschen moeten gebouwt werden/ of 't valt alles te grondt wat den mensch in zijn gantsche leven gebouwt heeft; en hoe door ootmoedigheydt de Satan overwonnen werdt: Hoe in de waere ootmoeheyt ware bekeering zy. Hoe ootmoedigheydt dat kruys gewilligh draeght en 't hert in rust behoudt,

1.Pet.

1.Pet.5.5.

Houdt vast aen de ootmoedigheyd, of weest daer mede verciert.

Ootmoedighept is de grondt van alle goedewercken.

HET werck dat bestaen sal/ moet upt de grondt der ootmoedighept gebouwt werden / want de mensch vermach van hem selven niet. Daerom

Buyten Gods ghenade ist al sond.

als ghy wat beginnen wilt / soo valt neder voor de Fonteyn der overvloeyender genaede Godts / en bid hem ootmoedelijck / dat zijn godlijcke eer/ lof en prijs in uwe wercken mach gesocht werden/ want buyten Gods genade is al u doen sond en verdoemenis. Wie nu dit doen kan / en alleen op de liefste wille Gods wachten/ in stilheydt / in de hooghste ootmoedigheydt/ en zijn eyghen nietigheyt aensien : En hem in de hoogste Liefde Godts kan overgeven / in den selven werckt Godt sulcke wercken/ die onuytsprekelijck zijn/ gelijck in't tegendeel die leydighe hoveerdy alle dingh voor Godt onweerdt en tot een gruwel maeckt / en alle wercken des menschen verderft en bevleckt / en te

Hooverdy verderft oock de beste wercke.

gronde treckt. Daerom hebben wy veel meer oorsaecks om ons te verootmoedigen / dan te verhooveerdigen/ want wy zijn immers inden eersten gekomen upt een enckel niet/ en worden weder tot een enckel niet/ en zijn minder dan een schaduwe die verdwijnt. Wy bevinden oock die groote vergiftingh en verdervingh onser naturen/ namelijck dat wy alle tot groote sonde genegen zijn. Want

Grond en oorsaken derootmoedighept.

soo Godts genaede en barmhertigheydt ons niet onderhiel / soo vielen wy daghelijcks inde aldergrootste sonden en in de eeuwighe verdoemenis / en souden alle Duyvelen in de Hel eeuwigh ten deel werden. Oock kont ghy den boosen geest niet beter overwinnen dan door ootmoedigheydt want de bose geest is hooveerdigh/ en wil niet met hooveerdye overwonnen zijn/ maer met ootmoedigheydt. Door hooveerdy wort hy gesterckt / want de hooveerdy is een wortel des Sathans. Wanneer ghy u dan in enckele ootmoedigheydt tot God keert/ van alle sonden/ dan overwint ghy den Duyvel / dat hy met schande daer van vlieden moet. 'Tis een jammerlijck dinc/ dat en mensch hem alsoo van den Duyvel overwinnen laet/ daer nochtans een Christen met Gods Woordt/ Geest en kracht gewapent is. 'Tis even of een wel gewapent man hem nederleyde voor een vliegh / en liet hem ter doodt toe steken en byten. Want by den ootmoedighen is de genaede Gods soo sterck en machtigh / dat een mensch

Tegen de Duyvel te stryden.

daer door in der waerheydt den Sathan overwinnen kan/ als hy hem slechts manlijck door Godts kracht en genaede wederstaet/ en soo kan de Satan niets op hem winnen. Want voorwaer soo ghy den boosen vyandt niet wederstaet / en hem door Gods kracht niet overwint/ maer laet u overwinnen/ so sult ghy des Duyvels spot zijn ten jonghsten daghe inder eeuwigheydt/ om dat ghy den Duyvel hebt naegevolght. Aldus leert de vrucht en genaede der ootmoedigheyt verstaen. Oock werdt inde oodtmoe-

Een oodtmoedigh hert dorst na Gods.

dighe ziele een gestadighe Honger en dorst nae de genaede Gods verweckt. Want dat is de eyghenschap der ootmoedigheydt / en soo kan het Godt niet laten / of hy moet desen hongher versadighen. Doch hy kanse nerghens mede versadighen / dan met hem selven / want dese hongher en dorst der zielen kan niet versadight en gelescht werden inder eeuwigheydt / dan met Godt selve. Sulcken heftighen dorst heeft

Ware berou komt uyt de ootmoedighheydt.

die verlichte ziele in haer nae Godt. In dese ootmoedigheydt is gegront de ware Boetveerdigheydt/ daer door de mensch de sond van herten berouwt / zijn grondeloose onreynigheydt/ verborgen boosheydt/ en d'afgrondelijcke verborghentheydt zijns herten siet / en in't Geloove hem aen Gods onverdiende genade houdt/ en begint God hertelijck lief te hebben/ hem de wille Godts t'onderwerpen/ en hem gantsch aen Godt over te geven/ alsoo dat wat God wil/ dat wil hy oock. Sulcken mensch vergeeft Godt mildelijck/ en wil oock van des selven sonde niet weten / maer wilse vergeten / en niet meer gedencken. Want hy heeft hem van de sonden tot Godt bekeert/ en daerom heeft Godt hem oock tot hem gekeert/ en wil zijn sonden niet meer weten. Oock neemt de ware ootmoedigheydt alle kruys van Godt gewilligh op/ als sulcken middel/ daer door ons Godt soo veel genade bereydt/ en neemt het niet op/ als van menschen/ het kome dan soo het wil/ maer slechts alleen van God en seydt: Weest wellekom mijn lieve Vriendt/ al ist dat ick u hier niet versien hadt/ so komt ghy my nochtans niet t' ontijde/ Godt wil een heyligh uyt my makē en een gelaten mensch. Ten laetsten so behoudt de ware ootmoedigheydt den mensch altijdt in vrede/ oock in groot geluck en ongeluck/ in de gaven Godts/ hy geeft of neemt/ soo blijft hy gelijck/ en neemt alle dingh van Godt gelijck/ 't zy lief of leedt / suer en soet. Aldus beghint dan Gods genaede groote dinghen te wercken in den ootmoedighen/ want te voren hebben sy haer eyghen wercken gedaen / uyt haer selven / maer nu draeght Godt haer en werckt alle haere wercken / jae zijne wercken in en door haer.

In't ootmoedighe hert is de ware vrede.

Dat XXI. Capittel.

Een mensch sal zijn lust en vreughde hebben niet inde gaven / maer in God selve / en vande verlocheningh zijns selfs.

Psal. 32. 11.

Ghy gherechtighe verheught u in den Heere en zijt vrolijck, en roemt alle ghy vromen.

Eyghenschap der ware liefde Godts.

DIe waere Liefde Godts soeckt en meynd Godt enckel alleen in alle die dingen en niet haer selven / sy verlustight haer alleen in Godt / in dat hooghste / eeuwighe ongheschapen goet/ en niet inde creaturen/ en sulcks inwendigh in de grondt der zielen / daer dat Rijck Gods is. Want de ziel heeft over die natuerlijcke krachten/ die 't lichaem het leven en die bewegingh geven/ een verborghen/ inwendighe / bloote / suyvere wesen / 'twelck met de tijdt en met de Werelt niet te doen heeft/ daer is de sitplaets en stede Godts afgescheyden van alle uytterlijcke aerdtsche dinghen / daer werckt de Heyligen Geest zijn gaven/ en drijft die selve uyt inde krachten der ziele / in wijsheyt/ verstant/ spraken en kennis. Daer in valt dan de listighe natuer/ en verblijd haer meer in de gaven als in Godt/ bevleckt se met eyghen welbehaghen en lust/ bemindt de gaven meer dan diese gegeven heeft/ 'twelck een valsche bedriegelijcke vreughde en liefde is. Want de gaven zijn Godt selver niet/ daerom sal uwe lust alleen in Godt zijn en niet inde gaven; wanneer een mensch de gaven ontfanghen heeft / soo rust hy daer in en heeft zijn lust daer in / het sy wat

De lust moet niet zijn inde gavē maer in Godt.

sy wat het wil / een kennis / licht of soetigheydt Gods / soo meynt hy het zy al genoeg / maer gantsch niet / daer feylt noch veel aen / want dat is noch Godt selve niet. Want wy zijn tot boven maten groote dinghen geschapen en geroepen / namelijck om God selver deelachtigh te werden. Daerom neemt Godt dat seer qualijck / dat wy ons aen kleyne dinghen laten genoeghen. Want hy is soo willigh en bereydt daer toe niet / als hem selven te geven / en dat op de hooghste en edelste wijse. En wanneer hy wat beters hadde dan hem selven / soo soud hy't ons geven. Daerom dewijl wy Gods begheerte zijn / mits dat Godt geen dingh so hoogh als ons begeert / so behoort God wederom onse hooghste begeerte zijn. Der halven sullen wy niet op de gaven rusten / maer op Godt / en sullen ons aen geen ding laten genoeghen / dan aen Godt selve. Want wat gave waere dien te groot te geven / die hem selven geheelijck gegeven heeft en geven wil? Maer de boose natuer is so seer tot haer selven geneghen met eyghen liefd en eere / datse haer altijdt toe-eyghent / dat haer niet toebehoort / en daer in lust en vrede soeckt / 'twelck nochtans een vreemt goedt is / en in een oogenblick wedergenomen kan worden / gelijck de Kouworde Jone. Sy bevleckt oock de gaven Gods aen zijne wercken. Want die ellendighe menschelijcke natuer is door de Erf-sonde soo hoogh en diep aldeur en deur vergiftight / dat de duysentste mensch die verborgen booshept zijns herten niet kent of verstaet / gelijck de 19. Psalm seydt. En van weghen sulcke vergiftingh soo heeft den mensch hem selven liever dan Godt / zijn Enghelen / en wat hy opt geschapen heeft. Desen diepen afgrond van de verdervinghe der menschelijcker natuer konnen alle geleerden niet genoegh uyt spreken / volghens dien kost het veel moeytens desen valschen grondt in't hert om te stoten en uyt te roepē. Want dit is de rechte Verlochening zijns selfs / daer onse Heere van predickt / willen wy anders zijn Discipelen zijn. En een mensch kan eer alle het tijdelijcke verlaten / als goudt / silver / huysen en Sloten / dan hy hem selven verlaten en verlochenen kan / soo diep is dit vergift in de natuer ingewortelt. Tot dese verlocheningh moet ons Godt door menigherley kruys dwinghen / en allerley kruys is tot desen eynde gericht / en al wat dan den mensch wederstaet / 'tzy uytterlijck en innerlijck / lichamelijck of geestelijck / dat is van Godt daer toe verordineert / jae van Godt eeuwighlijck daer toe voorsien.

Godt self moetmen eenig ende alleen beminnen.

God geeft ons hem selven.

Jone. 4. 6. 7.

De diepe verdervingh des menschelijcken herts.

Psal. 19. 13

Hem selvē teverlochenen is seer swaer.

Dat XXII. Capittel.

Hoe onse wercken God behagen / hoe wy by God genade mogen verkrijghen / en rechtveerdigh werden; oock hoe een mensch zijn gaven / die hy van Godt ontfangen heeft / lichtelijck misbruycken / en zijn ziele schandelijck bevlecken kan / en hoe hy zijn gaven recht gebruycken sal.

Psalm. 37. 4.

Hebt u lust inden Heere, die sal u geven wat u hert wenscht.

ALSOO de Mensch van naturen is onder Gods toorn / so zijn ooc alle zijne natuerlijcke wercken onder Gods toorn / hy doe dan ooc so hooge schoone wercken voor de werelt als hy immer wil / want hy kan buyten de genade

Buyten de ghenaede Gods geschiet geen goet werc.

nade Gods niet doen dat Godt wel behaegt; maer staet hy inde genade/ soo zijn alle zijne wercken in genade/ en behaeghen God wel/ want Gods genade wercket die selve in hem. Daer uyt volght nu / dat ghy met Paulo alle uwe gaven de genade Godts sult toe schrijven / en niet u selven / oock daer in uwe gerechtigheydt en salighheydt niet soecken. Want al had een mensch al den marter geleden/ die alle Heylighen geleden hebben/ en alles gedaen/ dat alle Christenen opt ghedaen hebben / of immermeer doen moghen tot aen't eynde der wereldt: En of ghy u alle daghe liet dooden/ en weder levendig maken/ en steenen en doornen at / hier mede kont ghy geen gave uyt u selven verkrijghen/ maer sinckt u door't geloove in die diepste grondeloose barmhertigheyt Gods in Christo/ met een ootmoedighe gelatene wille onder Godt en alle creaturen/ soo sal het u Christus alleen geven uyt groote mildigheydt/ en uyt een vrije/reyne liefde en barmhertigheydt / gelijck onse lieve Heer seyt: Soo ghy al doet/wat u bevolen is/soo seght/ wy zijn onnutte knechten geweest. Och barmhertige God/ hoe is onse gerechtigheydt uyt ons selfs sulcken armen snooden dingh voor de ooghen Gods/ jae een dreck/ als Esaias het noemt; Want al de wercken/ die alle Menschen en creaturen wercken of wercken mogen tot aen't eynde der wereldt / en deughen alle gantsch niet tot onse gherechtigheydt. Gaet dan door de sekerste Poorte inde erve/ en offer Christi onschuldig lijden voor uwe schuldig lijden/ zijn onschuldighe gedachten/ voor uwe schuldighe gedachten/ zijn H. Woort voor uwe schuldige woorden/ en alsoo alle zijne wercken / zijn armoed/ gedult / sachtmoedigheydt en Liefde/ voor al dat gene dat ghy behoorde gedaen te hebben uytwendigh en inwendigh/ en siet altijdt op Christum/ soo ghy by God wilt genaede hebben/ en keert u tot hem gelijck de verloren Soon dede / soo sal hy u met blijdschap op nemen. Hy sal sonder twijffel zijn wesen na zijn gewoonlijcke goedigheyt / om uwer sonden wille/die u leedt zijn/niet veranderen. Het is doch zijn eygen milde schat / welcken hy allen aen biedt uyt louter goetheyt/ en 'tis hem een kleyne saecke dat hy u uwe schuldt vergheve / als ghy hem dat selve slechts toe betrouwt. Want zijn handt is niet verkort / datse u niet soude konnen helpen. En hoe ghy armer en ellendigher in u eyghen oogen voor hem komt/ hoe ghy hem aengenamer zijt/ en dat hy u van zijn goet selfs heerlijck begaven en rijck wil maken; want gelijck als een druppel tegen de zee / soo zijn aller menschen sonden teghen die grondeloose goetheydt Godts. Soo ghy nu in genade zijt/ soo zijn al uwe wercken in genade/ en al wat Godt behaeght dat behaeght hem in zijn Een-gheboren Soon/ en al wat Godt lief heeft/dat heeft hy lief in zijn Een-gheboren Soon; daerom behoort de mensch alsoo te leven/dat hy een zy door't geloove met de Een-gheboren Soon Godts / als dan is hy en al het zijne by Godt in genade. Maer hier moet ghy mercken dat u Godt als zijn genaden-kindt gaven geeft / niet dat ghy u in die selve soudt vermaken/ maer alleen in Godt uwen Vader. Inden Heere sult ghy / als David seyt / uwen lust hebben / en niet in uwe gaven/maer alleen in Gods lof/ en eer/ dat alleen zijn godlijcke wil in u en door u mochte volbracht werden in alle creaturen. Gelijck als een water uyt en invloeyt in zijn oorsprong/ also draegt uwe gaven weder in hare oor-

1. Cor. 15. 10.

Inde wercken is de gerechtigheyt niet te soecken.

Luc. 17. 10

Esa. 64. 6.

De seekerste weg ter saligheyt.

Luc. 15. 20

Christus sal hem om onsent wille niet veranderë.

Esa. 59. 1.

Hoe ghy armer in u zijt/ so zijt ghy rijcker in Christo.

Is de persoon in genaede by Godt/soo behage hē de wercke.

Psal. 37. 4.

De gaven moeten God weder toegeschreven werden.

oorspronghs/ dat is/ in Godt/ daerse uytgevloeyt zijn. Daerom wilt ghy nu uwe gaven recht gebruyckẽ/ so let op dese navolgende Regel: Wanneer ghy alle godlycke gaven had inden Hemel en op der aerden/ en aller Heyligen wercken/ so haest ghy u daer in verlustigt/ en u eygen lust en vreugde daer in soeckt/ so haest is al dit goedt bevleckt met ondeught en afgodery. Want ghy moet in geen dingh lust/ rust en vreughde hebben/ noch inden Hemel noch op der aerden dan bloot en naeckt alleen in Godt/ en soo ghy dit doet/ soo is Godt selver uwe vreughde/ lust/ rust/ genoegen/ schat/ rijckdom/ onderhoudt inwendig en uytwendig/ 'twelck duysentmael beter is dan alle uwe gaven. Op dese wijse wordt ghy weerdig om een instrument en vat der genaden-gaven Godts te zijn/ want Godt wil niet door hooveerdighe geesten wercken/ want die selve zyn instrumenten en leden van Lucifer/ maer den ootmoedighen geeft hy genade/ seyt Petrus/ daer in leyt zijn schat. D'inwendige hooverdy is de grootste wortel van alle ondeught/ daer door besit de duyvel de plaets/ die de eeuwighe Godt alleen met zijn genaede behoorde te besitten. Gelijck als een wijn-stock uytwendig ongedaẽ en snoot schijnt/ en wanneer hy den mensch niet bekent was/ soo soud hem duncken/ dat hy nergens toe nut en goet was/ dan om te verbranden: maer in dit zijn snoode hout zijn die levendige aderen daer uyt die edelste soetigheyt spruyt; Alsoo zijn alle godsalige luyden/ door de welcke Godt werckt/ uytwendig als een swart/ verdorvẽ/ onnut hout/ want sy zijn ootmoedig/ ongeacht/ niet groot van woorden/ noch van uytterlijcke schijn-wercken: Maer inwendig zijn sy die levendighe aderen/ daer Godt selve haer deel is.

d'Hooveerdigen zijn Duyvels instrumenten.

1. Pet. 5. 5.

Schoone gelijkenis.

Maer die met hare gaven pochen/ en met hare aelmoessen hoogmoedig zijn/ Venster en Outaer inde Kercke maken/ en teeckenen die selve met schild en wapen/ en willen dat het alle Menschen weten/ die hebben haren loon daer mede wech/ en daer mede heeft de Mensch al zijn werck verdorven. 'Tis oock sotachtig/ datse voor haer laten bidden met grooten schijn/ want die aelmoessen die uyt een eenvoudigh/ ootmoedig/ aen/ God overgegeven hert ghegeven worden/ die bidden meer dan alle menschen/ dien die aelmoessen weten en bekent zijn/ datse tot soo een schijn gegeven zijn. Wilt gy nu dat al uwe werckẽ deughdelijck en niet wurmstekelijck sullen zijn/ soo let op dese 4. Reghelen: 1. Dat ghy van al uwe wercken niet houdt/ u selven niet soeckt/ en meynt/ maer Godt alleen. 2. Soo sult ghy een ootmoedigh hert onder God hebben/ en alle menschẽ/ so wel de kleynste als de grootste u laten duncken datse rechtveerdigher zijn dan ghy. 3. Soo sult ghy al u doen voor onnut en voor nietigh houden. 4. Dat ghy u altoos vreest voor die verborghen oordeelen Godts/ doch niet als een die twijfelt/ maer als een liefhebber Godts/ gelijck een vriendt hem vreest/ dat zijn vriendt op hem niet vertoorne. Wie in dese vier stucken zijn werck niet doet/ die verderft al zijn werck/ al waerense schoon van goudt/ en al deed hy oock soo veel wercken als de gantsche Wereldt doen kan. Maer wie zijn wercken alsoo doet/ die is een rechte goede boom/ aen den welcken de rechte vrucht hanght/ d'andere zijn alle wormstekelijck ende verrotte appelen. Oock sult ghy weten datter nimmermeer so kleynen of geringen werck en ampt is/ soo het onsen naesten tot nut geschiedt/ of het is

Alle goede wercken moeten in ootmoedigheydt ghescien.

4. Regelen der ware ootmoedigheydt.

Wat tot profijt des naesten geschiedt dat behaeght Godt wel.

Godt aengenaem. En wie zijn pond niet aenleydt om de menschen daer mede te dienen / die moet sware rekenschap daer van gevẽ / want daerom heeft hy het van Godt ontfanghen / als een gave / op dat hy't weder geven soude / tot zijns naestens nut / want daer was noyt soo kleynen werck en konst of het komt van Godt / en is gegeven tot profijt van de menschen. Daerom seyt onse Heer: Van de wercken die in Godt gedaen zijn / dat zijn / die in't Geloove / in hertelijcke liefde / tot Gods eere / uyt een reyne oprechte meyningh / sonder eenighe eygen eere en profijt / ten besten van onse naesten gedaen werden / soo als een yegelijck zijn conscientie leert. Daerom hebter acht op / wat u tot u werck jaeght of drijft / op dat ghy u eyghen werck niet verderft. Doch so ghy met uwe gaven uwen naesten niet dienen wilt / soo salt u gaen als het dien luyen knecht gingh / die zijn pond begraven hadt / maer de Heer die't hem gegeven hadt benamt hem weder / en gaft eenen anderen / die het beter wiste te gebruycken / en aldus blijft ghy ledigh beyde van de gaven en genade. Soo is het oock een groote dwaesheydt / datmen hem eenigh dingh onderwindt / dat hem Godt niet heeft gegeven / of datmen daer van cierlijck wil spreken / datmen niet geoeffent of ondervonden heeft / en ofmen al schoon voor gaf / dat de Heylighe Drie-Eenheydt sulcks wrochte / soo houdt daer niet van / of hy moetet inwendigh en uytwendig bevonden en geoeffent hebben. Oock sult ghy weten / dat al die wercken die een mensch doet / die maer tot een Heylighen schijn dienen / of datmen daer door mocht gesien en groot geacht werden / dat al dese wercke God niet behaghen / hoe groot ofte hoogh die selve oock zijn ofte schijnen / want wie van't werck een oorsaeck is / of wie de vrucht baert / die is de oorsaec / en geen ander. Daerom is die een huychelaer en hypocrijt / die in alle dinghen hemselven meynt / en is als een verguldt werck / dat van binnen niet deught / en alsmen dat verguldt af doet / soo is't geen datter overblijft niet met allen weert : Alsoo isser in sulcke huychel wercken geen reyne liefde en eere Gods / maer een blinde vleyschelijcke liefde / die voor de eersuchtighe natuer lustigh en lieflijck is. Oock sult ghy weten / dat alle goede wercken / die de mensch tot yet wat anders streckt dan tot God / enckel leugen en afgodery zijn. Want alle dinghen zijn die tot een afgodt dien Godt zijn ooghmerck niet is. Daerom mogen wy de gaven Gods wel gebruycken / maer niet met lust daer aen hangen / want sulcks kan niet sonder afgodery geschieden.

Joa. 3. 21

Welcke wercken in Godt gedaẽ zijn.

Matt. 25. 28.

De schijnwercke behagẽ Godt niet.

Mẽ moet alles tot Godt richten.

Dat XXIII. Capittel.

Vande verborghentheyd des cruys / hoe wy daer door tot Godt getrocken werden.

Matth. 10. 38.

Wie zijn cruys niet op hem neemt en volght my na, die is mijns niet weerdigh.

ALLE die ware Discipelen / liefhebbers en navolghers Christi willẽ zijn / die moeten haer cruys in dese tijdt draghen / het sy dan hoedanigh het zy / want vliedtmen het een / soo valtmen in't ander. Vlieght vry waer heen dat ghy wilt / en doet wat ghy wilt het moet geleden zijn. Daer is soo kleyn of grooten kruys niet / of

Alle ware Christenẽ zijn cruys draghers.

Gods

God helpt draghen.

God leyter zijn hant onder en draegt 'tswaertste deel vanden last/daer door soo wordt de Mensch soo vrolijck/ en 't cruys hem soo licht gemaeckt/ dat hem niet dunckt dat hy oyt geleden heeft/ maer so haest Godt onder den last wegh gaet / soo blijft des lijdens last in hare swaerheyt en bitterheyt/ daerom heeft Christus Jesus de Soon Gods 'tswaerste Jock gedragen op d'alderswaerste wijse / en die zijn liefste vrienden geweest zijn / die hebben't hem alle na ghedraghen.

Groot goedt in't lijden verborghen.

Want niemand mach het met woorden uytspreken/ wat een on-uytsprekelijck goet dat in't lijden verborgen leyt/ want Godt leydt dat cruys op uyt loutere liefde en trouwe / op dat hy daer door zijn vrienden tot hem trecke/ Christo gelijckformigh make / en op datse van haer salighheydt niet berooft werden.

Rom.8.30

Maer de Heylighe vijf Wonden onses Heeren Jesu Christi sullen u leeren u cruys recht draghen / en die selve sullen u leer en cruys-boecxken zijn : Als by exempel/ de Wonden van zijn H. voeten sullen u leeren mijden en lijden : mijden/ alle lust / lijden / al wat u over komt / inwendigh en uytwendigh/ dese twee krachten sult ghy suyghen uyt de wonden der voeten Christi.

Christi wonden ons cruys boeck

De Heylighe Wonden van zijn milde handen sullen u leeren swijghen en alle tijdelijcke dingen verachten. De Wonde van zijn Heylighe zijde sal u leeren / u selven verlochenen en alleen in Christo al uws herten lust en geneughte soecken. Dat Heylighe naeckte lichaem uws Heeren aenden cruyce sal u leeren ontblooten van alle creaturen. Want gelijck als ons Heer naeckt aen't cruys gehecht werde / dat niet een draetjen aen zijn lijf bleef / en dat zijn kleederen daer-enboven noch verspeelt werden voor zijn godlijcke ooghen / alsoo sult ghy inder waerheydt weten / soo ghy tot uwe volkomenheydt sult komen/ soo moet ghy alsoo naeckt en bloot werden van al'tgeen dat God niet is/dat ghy niet een draet aen u behoudt / en die selve moet noch voor u oogen verspeelt werden/ dat is/ vernietight en van alle menschen voor een spot en dwaesheydt en ketterye geacht en geschat werden.

Alle cruys is te voren voorsien.

Daer valt gheen soo kleynen dingh op ons/ of het is alles van Godt te voren aengesien/dat het also zijn soude en niet anders/ en daer voor salmen Godt dancken. Want Godt gehenght dat aldergrootste en swaerste lijden over die / die hem lief zijn. De boose vyand leyt den menschen oock veel heymelijcke en verborghen stricken/ op dat hyse in goeden daghen nederstorte.

De Duyvel verleyt goede daghen/ende Godt leyt het cruys op uyt liefde.

Daerom wil onse lieve Godt zijne uytverkorenen uyt groote liefde en ontfermingh in dese tijt sonder onderlaten kruycigen/ op menigherley/ verborghen/ vreemde wijse / die ons dickwils onbekent is/ en wil hun geenerley dingh in dese Werelt te lief laten werden/ op dat de boose geestẽ geen gewelt over haer hebben/ om haer te bedriegen en van God af te leyden. Och wisten wy hoe dat kruys ons tot God leyde/en wat groote eere daer op volgen sal/ en hoe behendelijck de boose Geest dat van ons drijft/ soo liepen wy veel mijlen weeghs het kruys te gemoedt. Want lijden en kruys is soo edelen dingh/ dat onse Lieve Godt al zijn vrienden sonder lijden niet laeten wil. Doch verstonden wy de Edeldom des cruyces/ wy souden ons het selve onweerdigh achten/ sulcken groote genaede Godts is het Christi Beeldt gelijckformigh werden. Christus heeft de Werelt noyt behaeght/ daerom heeft hem de Wereldt versmaedt. Maer onder duysent Christenen vintmen nauwlijcks eenen / die tot dese vol-

komenheydt gekomen is / dat hy de
Mē moet de wereldt en hem selven afghestorvē zijn. Werelt niet begheert te behaghen. Want wie de Wereldt behagen wil/ die kan Godt niet behaghen / en wie van de werelt vol is / die is ydel van Godt / want soo veel als een mensch de wereldt en hem selven afsterft en uytgaet / alsoo veel gaet onse Heere God weder in/die dat leven is. Geen mensch behaeght Godt beter/ dan in den welcken God zijn wil volbrengt. Soo daer een Koningh ware / dien ick geerne wilde behagen/en ick wist dat ick hem beter behaegde in een grauwe rock / dan in een ander/hoe goedt hy oock ware / soo isser geen twijfel aen/of dat grauwe kleed soud my lustiger en liever zijn dan eenigh ander/ het ware dan soo goedt als het moghte zijn: Alsoo mede/ dewijl ghy weet/ dat u kruys Godts welbehaghen is/so behoort het u liever te zijn van goede daghen. Wilt ghy recht weten of u lijden Godes zy of u eyghen/ dat sult ghy hier aen mercken:
Onderscheyt des lijdens om ons selven ende om Godswille Lijdt ghy om u selfs wille / op wat wijse dat het oock zy / dat lijden doet u wee/ en valt u te swaer om dragen: Maer lijdt ghy om Godt alleen/ dat lijden doet u niet wee/en 'tvalt u oock niet te swaer/ want Godt draeght de last / leydt Godt u nu een Centenaer op / en draeght het in hem selven/ al leydt hy u hondert op / 'tis maer als eenen/ want Godt maeckt aldaer de
Matt.13. 30. last licht en het jock soet. Daerom leght vry op / lieve Godt / wat ghy wilt / en soo veel ghy wilt / en helpt draghen/soo draeg ick het niet maer ghy. Oock soo moet ghy leeren / dat alle rechtschapen gaven Godts door lijden moeten komen; en komen sy door't lijden/soo moeten sy nochtans met het lijden bewaert werden. En alsoo het lijden de ziel seer nut en profijtelijck is / daerom heeft Godt al zijn lieve Heylighen en vrienden / en in't bysonder zijn Eengeboren Soon groot lijden hier in dese tijdt opgeleydt / daerom soo lijdt oock om Godts wille van weghen die selve vruchtbaerheyt. De godsalighe luyden geven haer geheel en al aen Godt over / en neemen't soet en suer even schoon op van hem/ en soo moeten sy inde ootmoedigheydt blijven / want de Helse honden laten niet af / maer versoecken altijdt of sy de menschen van de godsaligheydt mochten aftrecken. De Hemelsche Vader sandt zijn Eengheboren Soon / inde menschelijcke natuer te lijden / en wy wouden geerne alle lijden vlieden: Maer ick segghe u voorwaer/ willen wy de sekerste wegh gaen en doorbreken/ so mach het niet anders zijn/ wy moeten het Ware Beeldt onses Heeren Christi ergens in door lijden navolghen. Al 'tlijden eens Christens / 'tzy soo kleyn alst wil / komt van Godt en uyt zijn onuytspreekelijcke liefde / en streckt tot des menschen profijt. Daer is noyt soo kleynen lijden op u gekomen / of Godt heeft het eeuwighlijck te voren aengesien/en dat gelieft hem/en hy heeft zijn welbehaghen daer aen. Wanneer dat al de Duyvelen die inde hel zijn/ en alle menschen / die op aerden zijn t'samen gesworen hadden/ so en konden sy al't samen geen een geloovigh mensch en een geliefde Godts niet schaden / en hoe sy haer meer bevlijtighden te schaden / hoe meerder hy van Godt verhooght werdt / en of schoon sulcken mensch in de Hel getrocken worde/ soo most hy nochtans daer in God/zijn Hemel Rijck/ en saligheydt hebben. De Jaghers die een hert in de hoven der dieren heftigh na jaghen / als sy sien dat het hert te moed is / mits sy weten datse van hem in't hof versekert zijn / soo houden sy de honden een weynig op/

Mē moet hem geheel aen Godt overgeven

Daer gheschiet niet sonder Gods wille.

en

en laten het hert in't Dieren-hof een weynigh spanceren gaen/op dat het daer door wat gesterckt werde / op dattet het jagen daer na des te beter mach uyt staen: alsoo doet Godt de menschē mede/als hy siet dattet in't jagen te veel wil wordē/en dat de aenvechtingh te groot is / soo houdt hy een weynigh op / troost/ laeft/ en verquickt den mensch / dat hem dunckt hy heeft zijn noot nu gantsch en gaer verwonnen/dit is daer na een versterckinge tegen een nieuwe Jagt/ en wanneer't hert alderminst daer op denckt / soo zijn hem de honden weder aen den hals / en setten hem harder nae dan te voren / en dit doet Godt uyt groote liefde en trouwe. Want door de aenvechtingh wordt de mensch tot Godt gejaeght met een begheerlijcke dorst en vrolijck hert / als tot de fonteyne daer alle geneughte / vrede en vreugde is / alsoo dat hem die dronck / die hy bekomt op de dorst/ des te soeter/ lustigher en aengenaemer wordt/ hier in dese tijdt / en daer na in't eeuwighe leven / daer men de soeten Fonteyn drincken sal met volle lust / uyt zijn eygen oorspronghe / dat is / uyt dat vaderlijcke hert. Dit konnen de kloecverstandighe deser Wereldt niet begrijpen / die hier van niet weten/ wat de Heylighen Geest voor wonder werckt in zijn heylighen. Godt doet als een kloeck Huys-vader / die veel goede edele wijnen heeft/ en wech gaet/ legghende hem te slapen / terwijl soo gaen zijn kinderen heen / en drincken soo veel vande goede wijn/ dat sy droncken worden / en wanneer de Huys-vader opstaet en dat gewaer wert / soo maeckt hy een roed/ en geesselt die kinderen wel ter deghen / datse daer na soo treurigh worden / als sy te voren vrolijck waren/ en geeft hen daer nae soo veel

d'Aenvechting jaegt tot Godt.

God handelt met ons door't cruys als een Vader.

waters te drincken / datse daer van weder nuchteren worden: Alsoo doet Godt zijn uytverkoren kinderen / hy doet als of hy inden slaep ware / en laet zijn kinderen voor heen zijn soete wijn drincken met vollen monde en gantsche lust / gelijck sy het begeeren / maer als hy siet/dattet hun te veel en niet profijtelijck zijn wil / soo ontreckt hy hun den goeden wijn/ en maecktse soo treurigh / als sy te voren vrolijck waren / op datse nae hem souden dorsten/ en dat hyse tot hem brenghe / en datse sien watse zijn / en wat sy uyt eyghen krachten vermoghen/ als Godt zijn genade van haer aftreckt/ en dat sy verootmoedight werden / daer sy te voren dachten / sy wouden noch wel meer om Godts wille lijden / soo sien sy dat sy niet met allen vermoghen en dat sy niet soo veel als een kleyn werck of wercxken om Godts wille lijden en verdraghen moghen. Wy sien hoe ons Christus voorgegaen is/ in armoed/ ellendt/ versmadinghe tot in den doodt / alsoo moeten wy den selven wech oock gaen/ willen wy anders by hem in den Hemel komen. Als ons Godt niet anders kan verootmoedighen/so laet hy ons dickwils in schandt en verdrucking vallen/ dat het voor elck een erbarmelijck is / op dat wy in ons selfs souden vernedert werden / want in de aenvechtingh leert de mensch hem selven kennen wie hy is/ of wat hy is. Want menich mensch is in dese Werelt verdorven / dien niet anders ontbroken heeft dan de aenvechtinge. Wanneer ghy het recht overdachte / so sout ghy u van herten verblijden / en u onweerdig laeten duncken / datmen u versmade / en u lijden aen dede / om dat ghy het om Gods wille lijden soud. Want wien Gode die eere en die saligheydt gunt dat

'tAlderkleynste konnen wy uyt eygen krachten niet lijden.

Alle cruys is een teecken der liefde.

dat hy het kleedt des lijdens om zijnent wil hier in dese tijdt aen hem draghen sal/ het sy uytwendigh / of inwendigh/ dat is een oprecht teken der liefde Gods/ en leydt den mensch tot zijn eyghen grondt / dat hy hem selven voor niet met allen houdt / jae min dan hem yemant houden magh. Wat mensch dat nu onsen Heere Jesum Christum wil navolghen / die moet de natuer en verkeerde lust oorloof geven. Men vindt veel luyden / die Godt wel geerne souden navolghen sonder lijden en arbeydt / en die selve soecken in haer selven troost / vrede en vreughde / en daer wort niet uyt. Christus moste lijden en sterven/ en alsoo tot zijn Heerlijckheydt in gaen / den selven Vorst onses levens behooren wy altijdt nae te volghen / die ons de banier des bitteren lijdens soo trouwelijck heeft voor gedragen / met so grooten gedult inwendigh en uytwendig. Daerom sullen alle ware navolghers CHRISTI dat cruys haers lijdens oodtmoedelijck op haer nemen / en dat selve geduldigh en vrolijck draghen om CHRISTI wille / van den welcken het oock voortkomt / 't zy wy 't verschuldight of niet verschuldight hebben / inwendigh of uytwendigh / soo gaen wy met Christo door zijn lijden inde Heerlijckheyt. Wy sien immers dat menigh mensch de wereldt dient en na volgt om een weynigh verganckelijcke eere en roem / en is daer over in sich selve vrolijck / en geeft oock daer toe alles wat hy heeft over / waeght sich in een vreemd land / en voert krijg om tijdlijcke eere en goet: Souden wy dan om die eeuwighe Croon niet veel willigher vechten en strijden? In't cruys is een groote victorie geleghen / gelijck ghy in uwen Heere Christo siet. Godt is oock in't cruys / want Godt geeft hem selven den menschen / ja soo wel door de harde sware aenvechtinghen / als door soetigheydt en goedigheydt; in't cruys is Gods wel behaghen meer dan in goede daghen: Want soo weynigh als het vleesch sonder sout behouden kan werden / dat het niet stinckent worde: alsoo weynigh kan de Mensch Godt behaghen sonder lijden en aenvechtinghen. Ja hoe de mensch door't kruys meer neer gesoncken wert inde grondt der ware ootmoedigheyt/ hoe hy meer neer gesoncken wert inde grondt des godlijcken wesens: want als de mensch hem recht grondelijck verootmoedight / soo kan Godt hem niet onthouden van weghen zijn groote goedigheydt / of hy moet hem sincken en gieten inde ootmoedighe mensch. Daerom gebruyckt Godt menigerley middelen om den mensch te verootmoedighen / en tot de kennis zijner nietigheydt te brenghen / op dat hy des menschen wille te niet make / en dat hy Godt diene sonder eyghen wille / het welck dan Gode sonderlinghe lief is. Het is oock openbaer uyt vele exempelen der Heyligen/ als sy met harde aenvechtinghen waren geplaeght / en niet konden verlost werden / dat sy haer gantschelijck en grondelijck de wille Godts hebben overgegeven en zijne genadige voorsienigheydt/ en haer selven gantschelijck verlochent/ en op geoffert/alsoo/ dat sy haer hebben begeven / om den tijdt hares levens sulcken cruys te draghen / soo het Godt beliefde / en daer door zijnse haest verlost / namelijck door sulcke oodtmoedigheydt en gehoorsaemheyt en op-offeringh van haer eyghen wil. Want dan heeft Godt inden mensch verkreghen wat hy woude / naemelijck de verlocheningh zijns selfs / om welcker wille de Mensch dat cruys lijden moeste.

Luc. 24. 26

Men moet alles geduldigh op nemen.

't Cruys ist sout onses vleysch

Waerom een mensch verootmoedigt moet werden.

Ten

Niemand beledight ons als wy selve.

Ten laetsten hebt ghy oock uyt dat lieve cruys dese leere / dat ghy weten sult/ dat u niemandt kan beledighen of leedt aen doen/ soo ghy u niet selve beledight / door ongeduldigheydt en toorn; ghy dwaelt als ghy meent dat ghy van desen of die beledight zijt/ want wat kan u ander lieden spot of verachtingh / of faemroovinghe beledighen / als ghy in stilheydt rustig en geduldigh blijft. Gelooft my / de gantsche wereldt kan u niet beledighen / als ghy sonder ongedult en toorn blijft. Swijght stil als een doode in't graf/en siet wat u de gantsche wereldt doen kan. Voorwaer sy doet niet anders / dan dat sy u een croone bereydt van u lof by Godt. Och wat schoone drij trappen heeft de lijdsaemheyt/ inde welcke de rechte victorie bestaet.

1. Lijden sonder murmureren.

2. Niet alleen verdruckingh lijden/ maer die selve om de liefde Christi begeeren.

3. Hem inde verdrucking verblijden. Dat is de aldermachtighste en sterckste overwinninghe.

Eynde des derden Boecks van't ware Christendom.

REGISTER

der Capittelen deses derden Boecks.

1. CAp. Vande groote, inwendighe schat eens verlichten menschs. Fol. 347

2. Door wat middel een mensch tot zijn inwendighe schat sal komen, namelijck door den waren levendighen Geloove, en door't inkeeren in hem selven. 350

3. In't Geloove is die gantsche schat des inwendigen menschs, namelijck God, Christus, d'H. Geest en dat Rijck Gods. 353

4. Hoe een geloovighe ziele Godt inwendigh in haer selven soecken sal, en vande schoonheydt en saligheydt der zielen, die met God vereenight is. 357

5. Hoe een mensch in Godt kan getrocken werden. Item wat geestelijcke armoede zy, en vande trappen der ootmoedigheydt. 358

6. Hoe hem dat hooghste eeuwighe goet dickwils in onse ziele sien laet in een ooghenblick, en waer God zijn plaets heeft inde siele. 359

7. Vander zielen weerdigheyt, van ware berouw, vande genadighe wil en ontfermingh Godts. 361

8. Godts roepinghe is van herten grond, en leydt ons tot hem selven. 362

9. Hoe dat ware Geloove 'thert reynight vande creaturen, vande boose genentheden en onlijdsaemheyt, en daeren-teghen lijdsaemheydt in't cruyce plant. 364

10. Hoe dat natuerlijcke licht in ons moet onder gaen, en dat genaden-licht moet opgaen. 366

11. Godt is alleen der zielen Licht en lichtet van hem uyt door Christelijcke deughden teghen den naesten, en dat bysonder in't richten en oordeelen. 368

12. Een Christen sal hem ten minsten een-

eenmael daeghs van alle uytterlijcke dinghen afkeeren, en inde grond zijns herten inkeeren, en wat hy voor profijt daer van heeft. 370
13. Wanneer de liefde der creaturen uyt gaet, soo gaet Godts Liefde in, en vande heerlijcke werckinghen en affectē der godlijcker liefde in ons. 372
14. Een Christelijcke ziel, die een wooningh Gods zijn sal, moet met groote lijdsaemheydt gewapent werden, en de Liefde Gods behouden, en wat de liefde zy en werckt. 373
15. Dat Iesus Christus het Eeuwighe Woordt des Vaders in't geloovighe hert zijn werck uytvoert, door een inwendighe inspraeck en reden; en hoe sulx door't middel der liefde geschiet, oock hoe hy hem inde ootmoedigheyt openbaert en te kennen geeft. 374
16. Hoe de Heylighe Geest ontfangen wert, en hoe hy onverhindert in onse ziele werckt. 377
17. Waer by men mercken kan, dat de Heylighe Geest in onse ziele sy. 378
18. De Werelt met haer tijdverdrijf verdrijft dē H. Geest en voert dē werelts Gheest in, de welcke de ziel van haer hooghste en edelste ruste berooft. 379.
19. Van't inwendighe Gebedt des herten en van't rechte Gebedt des Vader ons. 380
20. D'ootmoedigheyt moet in de grond des herten geleyt werden, daer op dat alle wercken des menschen moet gebouwt werden, of 'tvalt alles te grond wat den mensch in zijn gantsche leven gebouwt heeft, en hoe dat door ootmoedigheydt de Sathan overwonnen wert, hoe in de ootmoedigheyt de waere bekeering zy, hoe d'oodtmoedigheydt dat cruyce gewilligh draegt en in ruste behoudt. 383
21. Een Mensch sal zijn lust en vreughde niet hebben in de gaven, maer in God selve, en vande verlocheningh zijns selfs. 384
22. Hoe onse wercken Godt wel behaghen, hoe wy by Godt genaede moghen verkrijghen, en rechtveerdigh werden; oock hoe een mensch zijn gaven, die hy van God ontfanghen heeft, lichtelijck kan misbruycken en de ziele schandelijck bevlecken, en hoe hy zijn gaven recht gebruycken sal. 385
23. Vande verborgentheden des cruyces, en hoe wy daer door tot Godt getrocken werden. 388

Eynde des Registers.

Dat vierde Boeck
VAN't
Waere Christendom/
ZYNDE HET
BOECK DER NATURE:
OFTE
Spieghel/ waer in geleert wordt/ hoe dat groote Werelt-Boeck der Nature/ Christelijck uytgeleydt zijnde/ van Godt getuyght en tot Godt leydt/ en hoe alle Creaturen aen-ghepoort werden/ om Godt lief te hebben/ waer toe zy in haer eyghen hert worden overtuyght.

DOOR

IAN ARENTS, Generael, Superintendent des Vorstendoms Lunenburgh.

Matth. 6. 28.

Aenschouwt de Lelyen op den Velde hoe sy wassen.

Psalm 94. 9

Die d'ooghe ghemaeckt heeft/ soude die niet sien.

Psalm 19. 1.

De Hemelen vertellen de Eere Godes.

VOOR-REDE

Over dat vierde Boeck.

De Creaturen zijn handen en Boden Godts, die ons tot Godt ſullen leyden.

Coloſ. 1.16.

Door hem iſt alles geſchapen wat inden Hemel en op aerden is, dat Sienlijck en Onſienlijck is, het zy Throonen en Vorſtendommen, en Heerſchappijen, en Overigheden. Het is alles door hem en tot hem geſchapen, en hy is voor allen en het beſtaet alles door hem.

Twee ghetuyghen Gods.

DE groote Propheet Moſes ſtelt ons voor in't Boeck der Scheppinge twee geweldige tuyghen Godts. Eerſtlijck die groote wereldt, en daer nae de kleyne werelt, dat is, den menſch. Van deſe beyde neemt de Heylighe Schrift heerlijcke getuygeniſſen in vele plaetſen, beyde uyt de groote wereldt en uyt des menſchen herte, door de welcke ons de Schepper en Onderhouder aller dinghen geopenbaert en in onſe hert gebeeldet wert. Volgens dien willen wy in dit Boeck ſulcke tweederleye Getuygheniſſen, Eerſtelijck de groote Wereldt, daer na oock de kleyne Werelt, invoeren, en leeren, hoe de creaturen gelijck als handen of handleyders en Boden Godts zijn die nae een Chriſtelijcke verklaringhe tot Godt en Chriſtum leyden. Achte derhalven onnoodigh te bewijſen dat oock dit Boeck tot het Ware Chriſtendom behoort, gelijck eenighe mochten het tegendeel hun droomen laten. Doch willen die bewijs hebben, ſoo laetſe dat ſelve nemen uyt de voorſchreven Spreuck Coloſſ. 1.16. en uyt het begin des Euangeliums Ioannis ende vele andere plaetſen des Ouden ende Nieu-

De creaturen leyden tot Godt.

De betragtingh der Wijſheydt Gods inder creaturē behoort ooc tot het Chriſtendom.

Nieuwen Testaments. Oock bedencken wat die Coninglijcke
Propheet David inden 19. 104. ende 139. Psalmen singht.

Item, wat Sinte Paulus vande angst der creaturen schrijft
Rom. 8. 22. en 1. Cor. 15. vande Opstandinghe der dooden.
Soo doende sullen sy my goediger en genadigher wesen, sul-
len't oock onsen Verlosser IESU CHRISTO te goede houden,
dat hy uyt het groote Werelt-Boeck der naturen door soo vele
trooftelijcke gelijckenissen het Ware Christendom en dat He-
mel-rijck verklaert, en zijnen Kinderen voor ooghen stelt. Sy

Ghelijckenissen Christi uyt de nature genomen.

moghen oock daer toe nemen de Heylighe Sacramenten met
hare wesentlijcke deelen, de welcke tot getuyghen en zeghelen
der Genaede Godts verordineert, en uyt het groote Werelt-
Boeck der Nature genomen en geheylight zijn. Soo sullen hem
oock antwoorden de Heylighe Out-Vaders, Ambrosius, Basili-
us, Theodoretus en andere die van de ses Dagh-wercken der
Scheppinge heerlijcke Boecken gemaeckt hebben. Laten voorts

De Creaturen sullē ons leyden tot Godes lof.

die selve hier mede op't kortste, doch met vasten fundament ge-
antwoordt zijn: en segghen aldus: Dat een waerachtigh Chri-
sten de CreaturenGods gebruycken sal, tot kennis, lof ende prijs
Gods, op dat God in allen dingen gepresen worde door CHRI-
STUM IESUM onsen HEERE. Maer hoe ons ds Creaturen tot
Godt leyden, dat bemerckt aldus: Godt doet als een lief-rijcke
Vader, die een Kindt tot hem roept en gewent met soete woor-

Hoe de Creaturē tot Gods leyden.

den, en wilt dan niet haest komen, soo werpt hy hem een Appel
of Peer toe, of een schoone bonte Rock; gelijck Israel zijnen
Soon Ioseph dede, en dat niet daerom, dattet Kind den Appel of
schoone kleedt soo lief soud hebben, dat het aende gaef soude

Genes. 37. 3.

hanghen blyven, maer dat het sou aen de liefde des Vaders en
gevers hangen: Alsoo mede latet onse lieve Vader inden Hemel
daer by niet blijven, dat hy ons met sulcke geluckfalige en vrien-
delijcke Woorden door de Propheten en Apostelen tot hem
roept, maer hy geeft en werpt ons oock noch veel goede gaven
daer toe, veel vruchtbare Tijden vanden Hemel, en vervult onse
herten met Spijs en Vreughde, de welcke enckel handen ende
Boden Godts zijn, die ons tot Godt sullen leyden, en ons zijne

Actor. 14. 17.

 Liefde

Wéréelt lievende herten kleven aen de gaven / ende vergheten het Gebed.

Liefde betuyghen en inbeelden, op dat wy den Gever ſelve inde Creaturen en gaven ſouden ontfanghen. Maer ſiet nu, hoe qualijck doet ghy ellendighe menſch, dat ghy aen de Gave hangen blijft, aen een handvol Gouts en Silvers, aen Huyſen en Ackers, aen wereltlijcke eer en welluſt, de welcke doch voor Gods ooghen niet anders zijn dan een Appel of Peer, door de welcke u Godt wil tot hem trecken en locken, oft al ſchoon een Coningh-rijck ware.

Godt kan meer ſterken en trooſten als de Creaturē.

Iae even daerom heeft Godt den menſch ſoo gebreckelijck, behoeftigh en ellendigh geſchapen, naeckt en bloot, hongherigh en dorſtig op deſe werelt laten geboren werden, op dat hem Godt met ſoo vele weldaden, gaven en geſchencken tot hem ſoude trecken, op dat den Menſch Gods Liefde in allen dingen ſmaken mochte, op dat hy inde ſterflijcke Creatueren den onſterflijcken Godt vinden mochte, op dat de menſch leeren ſoude, dat die eeuwighe, onſterflijcke Godt meer kan verheughen, trooſten, ſtercken en onderhouden, dan de verganckelijcke en ſterflijcke Creaturen.

Joan. 1. 3. Col. 1. 16. Hebr. 1. 3.

Maer de grootſte Bode ende Geſante Gods, en 't grootſte geſchenck, en de ſterckſte handt Godts, die ons tot Godt ſal leyden, is Iesus Christus Godes Soon, in die iſt al, en alle volheydt. Die ſtreckt ſijn handt uyt tot alle Creaturen. Want alle dinghen zijn door hem gemaeckt. Het beſtaet alles door hem. Hy houdt en draeght alles.

Hier op beginnen wy nu het eerſte deel deſes Boecks, namelijck die ſes Dagh-wercken der Scheppinghe Gods in't gemeen te beſchrijven, tot kennis, Lof en prijs des Scheppers.

Maer vanden Menſch in't byſonder, ſal in't ander deel hier na volghen. En op dat niemandt te haeſtigh oordeele, ſoo wil ick hem geweſen hebben op't beſluyt, welck op't eynde des Boecks is aengehangen. Want ick deſe mijne Schriften na de Libros Simbolicos, vande Kercken der Auſburgſcher Confeſſie, en niet anders wil verſtaen hebben.

Dat

Dat vierde Boeck VAN't Waere Chriſtendom/

Dat eerſte Capittel.

Van't eerſte Dagh-werck Gods namelijck het Licht.

Geneſ.1.

Godt ſprack: het worde licht. En het werde licht. Pſalm 104. Licht is dijn Kleedt, dat ghy aen hebt. 1.Joan.1. Godt is een Licht en geen Duyſternis is in hem.

OF wel de Heylige Job ſpreeckt: Welck is de wegh daer dat Licht woont/ en door welcken wegh deelt hem dat Licht? Hebt ghy geſien de deurē der duyſterniſſe? Met welcke woorden die Heylighe man te kennen geeft/dat niet wel te bekennen/ noch te beſchrijven is / wat dat Licht zy/en dat de Oorſprongh des Lichts voor aller menſchen vernuft onbegrijplijck zy. Want of wy wel door't geſicht yet daer van weten: ſo is't doch een kleyn Woordeken dat wy daer van vernomen hebben; nochtans ſullen wy dat kleyne Woordeken tot Godts Eere gebruycken.

In dit Capittel werdē verhaelt over de twintighderley Eygenſchappen des Lichts. Job.38.19.24.17. Des lichts oorſprong onbegrijplijck. Job26.14. Wat dat Licht zy. 2.Cor.4.6.

Dat Licht is de edelſte/ ſubtijlſte/ reynſte/ witſte Schijn of Klaerheyt/ die inde Scheppingh van de Duyſternis des grooten Werelts geſchepden is / als de Schepper het Licht gebood te lichten uyt de Duyſternis. Daer door de Werelt verlicht / verheught/ onderſcheydelijck bekent/en gantſch wijſlijck en wonderbaerlijck geopenbaert is geworden. Jae daer door is het Licht des levens / als eenighe meynen/de groote Wereldt ingeſtort / en allen creaturen ingelijft. Wt welck helder licht de hooghſte klaerheydt en doorſchijnlijckheydt in de Globus der Sonnen / als in dat rechte Dagh-licht / t'ſamen gevat is / om den dagh te verlichten en te regeren. Daerom oock de Almachtighe Schepper het Licht den Dagh genoemt heeft. Dewijl 't nu eenen Chriſten toe komt / de creaturen Godts met geeſtlijcke ooghen t'aenſchouwen/dat hy God zijnen Schepper daer in ſie/ en uyt de wercken den Werck-meeſter prijſe : Soo willen wy ons daer mede verluſtigen/ hoe dat Licht of de Son een getuyghe Gods en Chriſti zy. Maken derhalven ſoodanighen beſluyt: Heeft Godt ſoo een ſchoon/moedigh/verheugend/ levendigh-makend / klaer / helſchijnend/blinckend Licht geſchapen/hoe veel ſchooner/ herlijcker/ verheugend en levendigh-makend licht moet hy ſelfs zijn? Daerom vraeght die vertaler)S. Dionyſy. Waerom Godt het Ligt alder eerſt geſchapen heeft? En antwoort: (Om dat van't Godlijcke Licht ſelve/ dat aller creatueren verſtandt te boven gaet/van ſtonden aen

Jerem.31. Geneſ.4.

Hoe dat Licht van Godt tuygt

uytgaet aller licht Gode seer gelijck.) Daerom noemt hy het Licht een Beeldenis der goetheydt Godts en seydt dattet een onbegrijpelijck Licht in Gode zy / maer een begrijpelijck inde Engelen en mensch/en een sienlijck Licht in der Sonnen.

Door't licht worde de creaturen ghekent

En dewijl God het Licht tot dien eynde geschapen heeft dat daer door alle creaturen in haer eyghen uytterlijcke form/ gestalt/ cierlijckheydt en lieflijckheyt gekent en onderscheyden souden worden: Soo is daer uyt te besluyten/ datter een ander verborghen licht zijn moet / waer door alle innerlijcke formen en gestalt aller creaturen gekent werden. Voor welck licht hem niets verberghen kan / het zy soo heymelijck alst wil. En dat selve is die eeuwige Wijsheyt Gods/ de welcke nae de rechte Aert des natuerlijcken geschapenen Lichts genoemt wert de klaerheydt des eeuwighen Lichts. Daer van seydt S. Dionysius: Gelijck als dat geschapen Licht de sichtbaer Wereldt beheerschet/ordineert regiert en vervult: dat alsoo dat onbegrypelijcke Licht vervult en verlicht alle over Hemelsche Geesten met dat geestelijcke Licht/ reynight oock alle Zielen / en geeft hen de Gemeynschap des Lichts / verdrijft de Duysternis/ deelt mede/ eerstlijck 'tbegin eens kleynen lichts/ daer na als sy dat Licht smaken en kennen / en met grooter begheerten ontsteken worden / soo stort hy sich meer in haer/na dat sy veel en groote lust en Liefde daer toe bekomen / en soo veel sy vatten konnen. Derhalven 'tonbegrijpelijcke Licht overtreft alle licht / als de eerste strael en overvlietende Licht / en verlicht alle geesten vande volheyt zijns Lichts / en begrijpt in hem / als de oorsprongh alles lichts / alle Geestelijck / Enghelsch / vernuftigh en natuerlijck

Sapienti. 7.26.

Licht/en maeckt onsterflijck. Want gelijck de onwetentheydt den genen die verleyt zijn/ scheydet van't licht/ alsoo de teghenwoordighydt des onbegrijpelijcken Lichts versamelt / vereenight/ maeckt volkomen en bevrijdt van onwetentheydt en dwalinghe alle die verlicht werden / en keertse tot het ghene dat waerachtig is/ en brenght de menigerleye fantasijen in een loutere wetenschap / en vervultse met eenen eenighen en vereenighden Licht. Dit seydt Dionysius, &c.

Alsoo lichtet oock uyt der Sonnenlicht enckel reyne / innige / heete/ en yverighe Liefde Godts. Want voor wien heeft Godt de Son geschapen? Niet voor hem selven. Hy behoeft geen Son noch geen geschapen licht. Hy is selfs dat eeuwighe oneyndelijcke Licht. Derhalven heeft hy voor ons de Son geschapen. Sy licht ons/daerom licht Godts Liefde uyt de Sonne. En dewijl die eeuwighe Wijsheydt Godts een sulcken Son en licht is / die ons in allen dinghen Godts Liefd en goetheydt aenwijst/ soo wordt die selve na aert en eyghenschap der naetuerlijcker Sonnen een licht genoemt / een Beeldt der Godlijcker goetheydt.

Dat licht der Sonnen tuyght van Gods Liefde.

Sap. 7.26

Dat Licht geeft allen dinghen / ordeningh/ tijdt/ perck/ mate en onderscheydt / want sonder dat Licht ware niet dan enckel verwerringhe in allen dingen / daerom is dat licht een Beeldt der Wijsheydt Godts. Dat licht keert alle dingh tot hem/ door zijn glantz en Schoonheyt: also Gods goetheydt treckt alles nae hem en tot hem / als de eerste oorspronghe daer alle dinghen haer ruste vinden en onderhouden worden. Siet / hoe reyn is dat licht der Sonnen/en 'tkan oock niet bevlecht worden. Oneyndelijck reyner oprechter / onbevleckter is

't Licht is reyn ende onbevlect.

Sap. 7. 26 is Gods Liefde tegen ons. Daerom/ dewijl de Wijsheydt Gods een sulck onbevleckt Licht is: soo wort sy na aert der Sonnen genoemt/ een onbevleckte Spieghel der Godlijcker kracht. Siet/ hoe dat licht soo rijckelijck/mildelijck/overvloedigh uyt der Sonnen uyt vloeyt: Also gaet Gods Liefde overvloedigher ja oneyndelijcker wijse over ons. De Son is onpartijdig/ sy misgunt geenen menschen haer licht: Alsoo gaet Godts Liefde over al de werelt. Siet/ hoe innighlijck dat licht der Sonnen is/ en gaet uyt dat inwendighste wesen der Sonnen: also innighlijck en hertgrondelijck is Gods Liefde. Voorder is te betrachten/ dewijl die Almachtighe God de groote Werelt en de lichamelijcke dinghen een uytterlijck licht geschapen heeft/ of hy dan oock niet een geestelijck innerlijck licht der zielen verordineert heeft. Want dat is immers natuerlijc daer uyt te besluyten: Heeft Godt de lichamelijcke dinghen/ of den lichame des menschen een soo schoonen licht verordineert/ soo heeft hy veel meer een innerlijck licht der zielen verordineert. Dit Licht der Sielen is God selfs/ onse Heer Jesus Christus/ en de Heylighe Geest/ vanden welcken onse verstant door Godts kennis in't Geloove verlicht werdt. Maeckt u op/ wordt licht; want u licht komt/ en de heerlijckheydt des Heeren gaet op over u. Gelijck als nu de Son de werelt verlicht: alsoo verlicht Christus onse Siele. Dese is dat waerachtighe Licht/ 'twelck allen menschen verlicht/ die in dese werelt komen. Daerom wort hy vanden Propheet Malachia de Sonne der gerechtigheydt genoemt/ en Godt wort van S. Jacob genoemt/ een Vader der lichten/ en de Heylighe Geest is in een vyervlam inde mondt der Apostelen verschenen inde gestalte van vyerige Tonghen. Wt dit eeuwighe Licht komt nu dat Licht der genaden/ dat Licht der Wijsheydt en kennisse Gods/ dat Licht der Waerheydt en des Levens/ dat Licht der blijdschap/ dat Licht des Troosts/ dat Licht der Heerlijckheyt Gods/ dat Licht des Geloofs en aller Christelijker Deughden. Dit Licht is de hooghste cieraet/ vercieringh en heerlijckheyt der Creaturen. Daerom stater geschreven: Licht is u kleet/ dat ghy aen hebt/ en der H. Engelen cieraet en vercieringhe is de klaerheydt des Heeren. In't eeuwighe Leven sal der uytverkorenen hooghste vercieringe zijn de klaerheydt en 't Licht. De Rechtveerdighen sullen blincken/ als de Sonne/ in haers Vaders Rijck. 'tWelck inde Openbaringh Joannis voor gebeeldt is door dat Wijf met de Son bekleedt. Jae gelijck als dat Licht de grootste cieraet en vercieringhe deser verganckelijcker werelt is: alsoo sal dat eeuwige licht de hooghste cieraet en Heerlijckhept des toekomstighen Wereldts zijn namelijck des Hemelschen Jerusalems. Hoe meer lichts/ hoe edeler Schepsel/ gelijck wy sien aen de Engelen/ Son/ Maen en Sterren/ aen edel gesteenten/ aende Metalen: alsoo is oock de Deught een schoon Licht. En alle gaven der Wtverkorenen sullen uyt haer lichten ten eeuwighen leven. Daerom die selve d'een d'ander over treffen sullen/ gelijck de Sonne en sterren d'een d'ander overtreffen in haere klaerheydt. Dat Licht verblijt en brengt blijschap mede; maer wat een blijschap sal dat eeuwighe Licht met sich brenghen/ als de Dagh des eeuwighen Lichts sal aenbreken? Soud ons dat eeuwighe Licht niet meer verblijden konnen/ als dat verganckelijcke Licht/ 'twelck veel el-

Margin notes:
- 't Licht vloeyt over vloedig uyt der Sonnen.
- Dat uytterlijcke Licht tuyght van het innerlijke Licht.
- Wat der ziele Licht zy.
- Esa. 40. en 60. 1.
- Joan. 1. 9.
- Malach. 4. 9.
- Jac. 1. 17.
- 't Licht is de hooghste cieraet der creaturen. Psa. 104. 2
- Luc. 2. Matt. 13. 43.
- Apocal. 12 1.
- Apocal. 21 23.
- Hoe meer Lichts hoe edeler schepsel.
- 1. Cor. 15. 41.
- 't Licht verblijdt.

'tLicht verweckt. lend en droeffenis op Aerde beschijnen moet? Dat Licht verweckt den slapenden: Alsoo Christus onse Licht weckt ons op van den slaep der sonden. Waeckt op/ ghy die slaept/ en Ephes.5.14. Christus sal u verlichten. Dat Licht Het licht wijst ons den wegh. wijst ons den weg: Also spreeckt Christus onse Heer: Ick ben dat Licht des Joan.8.12 Werelts/ wie my naevolght/ sal niet in de duysternis wandelen/maer salt Licht des Hemels hebbē. Dat Licht Het Licht voert met sich levens kracht. voert met hem een verborgen levens kracht: Alsoo is Christus onse Heer/ Joan.1.4. een sulcken licht/in den welcken was Psal.27.1. dat leven/en dat leven is dat licht der menschen. De Heer is mijn Licht/ en mijn Heyl/en mijns levens kracht.

Het Licht sietmē niet sonder licht. Dat Licht kanmen sonder het licht niet sien: Alsoo kanmen Godt Psal.36.9. sonder Godt/ sonder Christum/sonder den Heyligen Geest niet kennen. In uwe licht sien wy dat licht. Dat Het Licht verdrijft de duysternis Licht verdrijft de Duysternis: Alsoo verdrijft Gods Licht in ons/dat is Christus/ het ongeloof/ en alle wercken der Duysternis en des Sathans; Godt moet oock in ons spre- Psalm.18.29 ken: Het werde licht/ gelijck in't Luc.1.79. werck der Scheppinghe. Daerom Apoc.18.1 seydt David: Ghy verlicht mijn licht: De Heer mijn Godt maeckt mijn duysternis licht. Op dat hy Buyten/ Licht is enckel duysternis. schijne den genen/ die daer sitten inde Duysternis en schaduwe des Doots. Ick sach eenen Enghel van den Hemel afkomen/ van welckers klaerheydt de Aerde is verlicht geworden.

Als het Licht des Daeghs wegh gaet/ soo breeckt de nacht en duysternis aen/ en gaet dat duystere Licht der Manen op/ wesende dat nachtlicht: Alsoo is buyten Christum niet dan duysternis/ en dat rechte nacht- 't Sonnen licht is boven allen anderen te achten. licht/ 'tvernuft verduystert het verstant. Gelijck nu die gheene dwaeslijck doen/ die liever van de Maen verlicht willen worden/ dan van de Son: Alsoo doen die veel sotter/ die meer van des werelts wijsheyt willen verlicht werden/ als van Christo die Godlijcke eeuwighe wijsheydt.

Soo sot ist oock/ als yemand des daeghs by een licht beter sien woude/ als by de Sonne: Alsoo sot is het/ als yemandt door des Werelts wijsheydt beter sien/ en kloecker zijn wilde/ als door de Wijsheydt Godts/ welck is CHRISTUS. O dwaesheydt/als yemandt meynd meer verlicht te werden door de Creatueren/ als door den Schepper. Wie my hier recht verstaet/ die heeft het beginsel tot de Godlijcke Eeuwighe Hemel- Psal.119. sche Wijsheydt/ welcke de Psalmist De Son des Hemels cieraet. soo yverigh soeckt/ en dat Boeck der Wijsheydt Salomons. De Son is een cieraet des Hemels: Alsoo is de Coloss.1. Heere Christus een cieraet zijner Hebr.1.3. Kercken en des Nieuwen Hemels en der aerden inde toekomende heerlijckheydt/daer openbaer sal werden voor aller uytverkorenen oogen/ hoe hy is de glants der Heerlijckheydt zijns Vaders/ en dat Even-Beeldt zijner Godlijcker Selfstandigheydt.

Dat Licht geeft en maeckt een Het Licht maeckt een lieflijcke wooningh. lieflijcke wooningh: Also woont God in een Licht. Alsoo heeft hy oock dat Hemelsche Jerusalem tot een 1.Tim.6.16. lieflijcke wooningh gemaeckt. De Stad behoeft geen Son noch Maen/ Apoc.21.23. maer de Heerlijckheydt des Heeren is haer Licht/ en het Lam Godts verlichtse. Dat licht openbaert alles: Alsoo kan geen dingh sich voor het onëyndelijcke Licht Gods verber- Het Licht openbaert alles. ghen/ wat inden Hemel en op Aer- Hebr.4.12. den is/ oock wat in alle Geesten en in alle Sielen der menschen verborghen is/ alsoo/ dat oock de minste gedachte van's menschen herte sich voor Godt niet verberghen kan. Onse onbekende sonden set ghy voor Psal.90.8. u in't Licht voor uwen aengesicht. 139.2.

Ghy

Ghy verstaet mijn gedachten van verre. De Wijsheydt Godts gaet
Sap. 7. 23 door alle Geesten / hoe scherp sy oock zijn. Dat Licht deelt sich met allen Creatueren / en giet sich uyt over de gantsche Wereldt: Alsoo maeckt sich Godt deelachtigh allen Creatueren / maer insonderheydt den menschen / en 't is zijn vreughd en lust den menschen goedt te doen. Dat Licht en de Son is oock eyndelijck een getuyghe van de verklaringh onses lichaems en onser Siele in de Opstandinghe. De Verklaringh onser Sielen geschiet wel ten deele in dit leven door

Het Licht deelt sich met allen Creaturen

Het Licht tuygt van de verklaring onser lichamen.

2. Cor. 3. 18 den Heylighen Geest. Maer nu spieghelt sich in ons allen des Heeren klaerheydt met bedeckten aengesicht. En wy worden verklaert in dat selve Beeldt van d'eene klaerheydt tot de ander als van de Geest des Heeren. Doch het is nu slechts een kleyn beginsel / en is gantsch onvolkomen: Maer hier na sal lijf en ziel verklaert worden met eeuwighe on-ophoudelijcke klaerheydt en heerlijckheyt / ge-
1. Cor. 15 41. lijck Paulus seydt: Een ander klaerheydt heeft de Son / een ander de Maen / een ander de Sterren: Alsoo sal 't oock zijn in de Opstandinge der
Dan. 12. 3 Rechtveerdighen. De Leeraers sullen lichten als des Hemels glants / de Sterren altoos en eeuwighlijck.
Math. 13 43. De rechtveerdige sullen blincken gelijck de Sonne in haers Vaders Rijc. Hier van is de verklaringh Christi een Beelt / doe zijn aengesicht blinckte gelijck de Son / en zijn kleedt wit worde als de snee. Dat waer de He-
Mat. 17. 2 melsche overnatuerlijcke klaerheydt of 't witte Licht der eeuwigher Sonnen. Alsoo glinsterde en lichte dat aen-
Exod. 34. 29. gesicht Mosis, veel helderer dan de Son / alsoo dat het de Kinderen Israels niet aensien konden / om der klaerheydts wille / en dat selve daerom / dat Godt met hem gesproken had / en nochtans was Moses maer weynigh dagen by den Heer geweest. Wat sal dan voor een klaerheydt uyt ons lichten / als wy eeuwigh by Godt sullen woonen / en altijdt by hem zijn?

Christi verklaringh een Beeldt van onse verklaringhe.

Mosis aensicht glinsterde vreeslijck / maer Christi aensicht Lieflijck in zijn verklaringh. Blinckte dat
Apoc. 1. 16 aenghesicht des genen / die de seven sterren in zijn hant hadde / gelijck de Sonne schijnt in hare kracht. En alsoo sal ons dat eeuwighe Licht /
Matth. 6. Luc. 11. 't welck Christus is / in dien daghe verklaren / dattet gantsche lijf sal blincken als de Blixem. Voor besluyt / moetmen oock weten / dat de goede Schepper een reyn / schoon en frisch Licht allen dinghen ingesloten heeft / gelijck die gene weten / die de natuerlijcke schiftinghe of scheydinghe verstaen / en die reynigheydt en suyverheydt aller dingen recht Philosophisch konnen scheyden vande onsuyverheydt en duysternis / en alsoo konnen alle dinghen natuerlijck volbracht werden in hare klaerheydt / want dat is haere natuerlijcke verklaringh: En een heerlijck ooghschijnlijck Getuyghenis van de verklaringh onser lijven ten jonghsten daghe / als alle Onsuyverheydt van lijf en ziel volkomelijck sal gescheyden zijn.

Dat II. Capittel.

Van 't tweede Dagh - Werck Gods, den Hemel.

Hoe de Hemel een Getuyghe Godts is / en vande schoone Wooninghen der Salighen.

Gen. 1. 6.

En God sprack: Daer worde een Firmament tusschen de wateren, en Godt noemde het Firmamẽt Hemel. Psalm 104. 3. Ghy welft het boven met water, Ghy vaert op de wolcken als op een waghen, en gaet op de vederen des windts. Psalm 19. 1. De Hemelen vertellen de Eere Gods, en de vastigheyt verkondigt zijner handen werck.

Waer uyt de Hemel gemaeckt is.

OF wel veel ghedisputeert wert onder de Theologanten en Philosophen vande Materie en substantie des Hemels: Soo willen wy ons nochtans daer aen ghenoegen laten / dat Godt de Heer spreeckt: Daer zy een uytgespreyt Firmament tusschen de wateren / 't welck in't Boeck Iobs verklaert wordt: Ghy sult met hem den Hemel uytbreyden, die daer vast staet als een gegoten spieghel. Daer uyt niet onbequaemlijck kan besloten werden / dattet Firmament tusschen de wateren / dat is / de Hemel / uyt het water gemaeckt zy / 't welck dat woordt Schamaim aenwijst. Doch wy willen hier met niemant twisten en seggen: Dat ons de ordening der Elementen te kennen geeft / dat de Hemel zy dat alderbestandighste / reynste / subtijlste / klaerste / louterste wesen des grooten werelts / ofte het water en lucht / gescheyden van alle Elementische grovigheyt / een doorschijnende / klaer / onverganckelijck Lichaem / 't welck van weghen de suyverheydt geen verderfnis onderworpen is. Want het is van de selfde afgescheyden / daerom kan geen verderfnis daer in vallen / en kan sich met d'onreynigheydt nimmermeer vermenghen. Want het zijn twee Teghen-strijdighe Naturen. Hy is vol wonderbaerlijcker kracht om alle onder-dinghen te regeeren / en door de handt des Almachtigen gestelt in de alder cierlijckste en verre de ruymste gestaltenissen der onbegrijplijcker rondigheydt / op dat niet alleen in dese Cirkel ronde / dat wijde uytspansel / de lucht / maer oock de wateren en Aerd-kloot besloten en bevat werde / alsoo dat geen Element van zijn plaets wijcken mach: Om welcker oorsaecken wille de Hemel dat Firmament of de Vastigheydt genoemt wert / op dat hy oock allen Elementen zijn invloeping door de ronde te gelijck uytdeelen moghte. Daerom wat dat wesen des Hemels belanght / soo siet de Aerde aen / hoe swart / grof / dick datse is / soo datter niet grovers kan zijn. Daer na siet dat water aen hoe veel subtijlder / louterer / klaerder / en reyner ist dan de Aerde. Want hoe minder aerde daer mede vermenght is / hoe reyner het is / alsoo datmen etlijcke ellen diep daer in sien kan.

Gen. 1. 6.

Job 37. 18 d' Hemel uyt water gemaeckt.

Wat de Hemel zy.

d'Hemel is gheen corruptie onderworpẽ.

d'Hemel is rond.

d'Hemel is dat subtijlste corpus.

Siet de Lucht aen / die is noch klaerder dan dat water / en is heel doorsienlijck onbegrijplijcker dan dat water / soo louter en puer / datmender gantsch niets in siet. Bedenckt nu / hoe onghelijck dese Lichamen tegen elkander zijn / de Aerde teghen 't water / en dat water teghen de Lucht / wat een groot onderscheydt daer is tusschen haer / soo veel de substantie aengaet. Bedenckt nu voorts dat Lichaem des Hemels. Dit is boven de lucht / en dat klaerste / louterste wesen. En hoe reyner wesen / hoe geestelijcker en meer krachts daer is. Soud nu dit wonder schoon / reyn / louter wesen des Hemels met alle zijn Eyghenschappen niet een heerlijcke Getuyghe Gods zijn? Wat is de Hemel en de cieraet van de gantsche natuere, seyt een Oudt Schrijver / anders dan een Spieghel, in de welcke blincket des Hoogh-

d'Hemel is eẽ heerlijcke getuyge Gods.

Hoogsten WerckmeestersMeesterstuck? Want soo Godt de Almachtighe sulck een reyn/ louter/ bestandig wesen geschapē heeft/ 'twelck wy nochtans in dese swackheydt onses verstants niet doorgronden konnen/ wat moet hy dan selfs wel voor een reyn/ louter/ eeuwigh / geestlijck/ ondoorgrondelijck/ onbedenckelijck/ onuytsprekelijck Godlijck wesen zijn? En soo hy de sterffelijcke Creaturen sulcken schoonen Hemel geschapen heeft/ in welcken sy in gesloten en gehouden werden / wat sal hy dan den onsterflijcken Creatueren voor een schoon huys en wooningh gebouwt hebben?

Godt is veelreyner ende subtijler als de Hemel.

2.Cor.5.1.

Wy weten / soo dit onse aerdsche huys des Tabernakels gebroken werdt/ dat wy een timmeringh hebben/ welck God gebouwt heeft/ naemelijck een huys niet met handen gemaeckt / maer dat eeuwigh is in de Hemelen. En wy suchten oock en begeren onse woningh die vanden Hemel is. Wat bedupt die groote hooghde en wijde des Hemels / daer tegen de Aerde een stipken is/ dan de oneyndelijcke / onmetelijcke groote macht en Wijsheydt Gods? Soo veel hooger de Hemel is dan de aerde/ soo veel zijn mijn gedachten hooger dan uwe gedachten/ en mijne weghen hoogher dan uwe weghen. Daer van breeder in't 4. cap. Wat bedupdt de groote Cirkel-ronde des Hemels anders dan de eeuwigheyt Gods? Want gelijck in een Cirkel noch begin noch eynde is: Alsoo is oock in God noch begin noch eynde. Wat bedupdt die on-uytsprekelijcke rondigheydt des Hemels anders / dan die over al tegenwoordigheydt Godts? Want soo de Hemel alles besluyt/ en met een onmetelijcke wijde alles bevat / heft en draeght/ hoe soude dan Godt niet alles besluyten / bevatten / heffen en draghen? Wie meet de wateren met der huyst / en vat den Hemel met der spanne / en begrijpt de aerde met een drylingh / en weghet de berghen met een gewicht/ en de heuvelen met eener waghe? In een Circkel is niets onder noch boven / maer alles te gelijck onder en boven: Alsoo vervult Godt te gelijck alles. Hy vervult Hemel en aerde en is niet wijdt van een yegelijck onder ons / want in hem leven/ sweven en zijn wy. En of wel onder ons oock menschen en veel andere Creaturen Gods zijn/ gelijck de ronde des Aerdrijcks betuyght: So heeft het nochtans Godt de Heer alsoo geordineert / dat de Hemel over al boven is/ en alles moet den Hemel over sich sien staen/ 'twelk die onmetelijcke wijde des Cirkel-ronde Hemels maeckt. Syrach spreeckt van de ronde des Hemels: Hy heeft den Hemel fijn rondt gemaekt/ en zijne handen hebben hem uyt gebreydt. Wat is de Vastigheydt den Hemels anders / dan die eeuwighe bestandighe Waerheyt Gods en zijns Woorts? Want wie houdt den Hemel dat hy niet valt? Welcke zijn de Pilernen/ die hem dragen? Of waer aen hangt hy? Nerghens aen dan aen de macht des Woordts Gods. De Calumnen des Hemels beven en ontsetten hen voor zijn schelden. Hy houdt zijn Stoel / en breydet de wolcken daer voor. Siet / kan Godts Woort den Hemel alsoo bevestigen / soud hy u zijn belofte niet houden? Hout en draeght Godt den Hemel door zijn machtigh woordt / soudt hy u niet konnen houden / heffen en draghen? Doch sal dese verganckelijcke Hemel u hoogher voeren tot de verborghen Hemel / daer dat lieflijcke wesen / vreughde de volheyt/ die Sinte Paulus het Paradijs en den derden Hemel noemt/ en de Heerlijckheydt/ inden welcken onse lieve Heere Jesus Chri-

Groote hooghde en wijde des Hemels. *Esa.55.9.* *Rondedes Hemels.* *Groote rōdigheyt des Hemels.* *Esa.40.12*

d'Hemels over al boven. *Jer.23.24* *Act.17.27* *Antipodes* *Syr.43.13* *Vastigheydt des Hemels.* *Job.26.7.11.* *Hebr.2.3.* *Godts Woordt is des Hemels vastigheyt.* *De verborgen Hemel* *1.Reg.1.27.* *Psa.16.11* *2.Cor.12.2.4.* *1.Cor.11.* *1.Tim.3.* *Joa.14.2.* *Matt.13.43.*

Christus op genomen is / welcke de Heer noemt zijns Vaders Huys / daer hy ons de plaetsen bereyd / welcke oock genoemt werdt aller Hemelen Hemel. Ja dese verganckelijcke uytterlijcke Hemel sal u in u selfs voeren / namelijck in u hert en ziel.

Des gelovigen menschen hert is Godts Hemel. Esa. 57. 15

Daer heeft Godt oock zijn Hemel / inden welcken hy woont: So spreect de hooghe en verhevene / die eeuwigh woont / diens name Heyligh is: Ick die woone in der hooghte en in den Heyligdom / en in den genen / die eens verslaghenen en ootmoedighen geests zijn / op dat ick verquicke dat herte der oodtmoedighen en den geest der verslagenen. Siet daer is Godt met zijn gantsche Rijck in u / gelijck daer van genoeghsaem in't derde Boeck

Nieuwe Hemel. 2. Pet. 3. 12

verhaelt is. Ten laetsten sal u dese uytterlijcke Hemel voerē tot die nieuwe Hemel / vanden welcken Sinte Petrus spreect: Wy verwachten een nieuwe Hemel en een nieuwe Aerde / nae zijn belofte / in den welcken de gerechtigheydt woont. Want of wel de Hemel soo suyver en reyn van Godt gemaeckt is / dat geen verdervingh daer in kan vallen / nochtans soo zijn de Hemelen voor God niet reyn / seyt

Job 15. 15

de Heylighe Job. Daerom oock eyndelijck de Hemelen vergaen sullen / als

Psal. 102. 27. 2 Pet. 3. 10

S. PETRUS seydt / en David singt: De Hemelen sullen vergaen / en alle verouden als een gewaedt; sy sullen verandert worden als een kleet / wanneer ghy se veranderen sult. Daerom

Apoc. 21. 1 5.

spreeckt S. Johannes: Ick sagh eenen Nieuwen Hemel en een nieuwe Aerde / want de eerste Hemel en de eerste Aerde was vergaen / en die op den Throon sat / seyde: Siet ick maket al nieuwe. En de Propheet

Esa. 65. 17

spreeckt: Siet / ick wil eenen Nieuwē Hemel en een nieuwe Aerde scheppen / datmen der voorighen niet meer gedencken sal. Wat sal dat voor een schoone Stadt Godts zijn / dat Hemelsche Jerusalem / welckers Timmer-meester Godt is? Wie wilt ons segghen / dewijl't geen ooghe gesien / geen oore gehoort / en in geens menschen hert gekomen is / dat Godt bereydt heeft den genen / die hem lief hebben? Daerom den Heyligen Euangelist Johannes dat nieuwe en Hemelsche Jerusalem beschrijft door sulcke dinghen / die uyt de nature genomen en in de nature de kostelijckste zijn / als daer hy seydt: Dat de straten der Stadt waren suyver gout / gelijck doorluchtigh glas. De fondamenten van edel gesteenten / de poorten van Peerlen / en datse vol lichts is / en dat de klaerheydt en Heerlijckheydt Gods haer verlicht in plaets van de Son en het Licht. In desen Nieuwen Hemel sal Godt alles in allen zijn.

Hebr. 11. 10. 1. Cor. 2. 9. Apo. 21. 2 1. Cor. 15. 28.

Dat III. Capittel.

Van't derde Dagh-Werck Gods, namelijck vande Scheydinghe der wateren vander Aerde.

De ringh der Aerden / die onder den Hemel midden in de Werelt sweeft / is een getuyghe van de Almachtigheydt en Wijsheydt Godts / en een Schat-kamer van de over-rijcke mildigheyt des goeden Scheppers.

Gen. 1. 9.

Godt sprack: Het water versamele onder den Hemel aen bysondere plaetsen, datmen het drooghe sie. En het geschiede alsoo. 10. En Godt noemde het drooghe Aerde. Psalm 104. 24. De Aerde is vol goederen des Heeren.

DE

Wat die aerde zy.

DE Aerde is de grofste / swaerste Lichaemlijckste substantie des grooten Werelts / gheschepen van de wateren / en geset door de macht Godts in een Centrum en middel-punct des grooten Wereldts onbeweeghlijck / tot een ontfangh-plaets aller Hemelscher Invloepinghen: Daerom sy oock om de rondigheydt des Hemels in een ronde kloot geset is / om de werckinghe des Hemels over al t'ontfanghen / en maeckt met het water een Globe of ronde kloot / en bestaet in't water. En wordt dese Aerd en water-koghel / van't gewelt des luchts gedraghen door de kracht des Almachtighen Woorts / vol van levendigh / verborghen / onsichtbaer zaedt aller harer sichtbaren gewas en vruchten. Laet ons hier op nu bedencken / hoe dit wonderlijck gebouw der aerden met zijn grondt en fundament de Almachtigheydt Godts begrijpelijck voor ooghen stelt. Want waer op staet de Aerde? Welck zijn harer Calumnen? Hier disputeren de Geleerden / of de aerde op't water staet / dan of sy / als dat grofste en swaerste Element / het onderste zy / en 't Fundament des waters / alsoo dat het Aertrijck den waeteren onderspreyt zy. Die't daer voor houden / dat de Aerde op't water staet / die nemen dese spreuck voor haer: Hy heeftse aen de zee gefundeert, en aen de wateren bereydet. Die de aerde op't water uytgebreydt heeft: En den Heylighen Chrijsostomus schrijft: De Aerd is alsoo van Godt gefundeert, datse onder haer dat water heeft.

Waer op de aerde staet.

Psal. 24, 2. 136, 6.

De andere, die daer willen dat de Aerde zy het fundament en de bodem des waters / die hebben dese Fundamenten: 1. Dewijl de Aerde dat swaerste Element is / so heeft sy haer alder onderst gheset / aen de onderste plaetse / en zy het Centrum, ofte middel-punct geworden vande werelt / daer sy dan natuerlijck en onbeweeglijck rust / en kan van daer niet beweeght worden dan met gewelt / volghens dien ware het teghen de Natuere / en een wonderwerck / als sy anders erghens heen vallen soude.

Want een yeghelijcke plaets die buyten den Centrum is / die is hooger dan't Centrum, daerom waer heen dat oock de Aerde bewoghen worde / so moest sy over haer selfs klimmen / en soo moeste dan de Aerde soose vallen woude / over haer selven vallen / 'twelck onmoghelijck is. Dat heeft oock de Psalm willen te kennen geven: Ghy die de Aerde grondet op zijnen bodem / datse blijft altoos en eeuwiglijck daer aen kleven: Dat is / de aerde rust in den Centro onbeweeghlijck / daer uyt sy niet vallen kan. Ten 2. brengen sy oock dit bewijs voort / dat de Schiplieden door't diep-loot te werpen de grond en diepte des zees soecken en vinden / en verklaeren de Spreucke der Psalmen van de scheydinghe des waters van't drooghe / gelijck Moses schrijft. Doch desen strijdt sal ons de Heylighen Apostel Petrus scheyden / daer hy seydt: De Aerde is uyt het water en in het water / of door het water bestaende (gelijck het in zijne spraeck luydet) door Godes Woordt. Daer betuyght den Heylighen Apostel dat de aerde in't water bestaet / en maeckt alsoo met het water eenen ronden kloot / daer sy oock in't water en door't water bevestight zy. Dit schrickelijcke groote water en Aerde-kloot waer aen hanghtse? Wie draeghtse? Welcke zijn hare Calumnen? Hoort wat de Heylige Job spreeckt: Hy hanght de aerde aen niet. Dat seyd hy daerom / dat gelijck dat groote gruwsame water en Aerd-kloot in't midden der Werelt

Psa. 104, 5.

Gen. 1, 9.

Job. 26, 7.

Werelt ſweeft / 'tſelve inder Lucht onder den Hemel/ en vande Lucht in't
Pſa.104.6 groote uytſpanſel gedraghen wert / dewÿl de Aerde als in de wateren in-gewickelt is / gelÿck de Pſalm ſeydt: Met de diepte bedeckt ghy het als met een kleedt/ en dewÿl lucht en water malkander wat na beſtaen/ datſe elkander draghen/ gelÿck wy ſien aen de wolcken/ wat voor een groote laſt waters die ſelve in haer houden / en worden evenwel van de lucht gedraghen / dat ſy niet van boven neder
Job 16.8. vallen. Want een ſulcke heffende en draghende kracht is de eyghenſchap des luchts: Hy vat dat water te ſamen in zÿne wolcken/ en de wolcken verſcheuren daer niet onder. Iſt niet een groot wonder / dat door de uytſpanninghe des Hemels de Werelt alſoo beveſtight en omgheſloten is / dat die vier Elementen alſo te ſamen gehouden en in malkander gevoeght zÿn/ dat geen van dien te rugh wycken kan? Gelÿck in een ey (op dat ick een eenvoudighe gelÿckenis geve) is eerſt dat klare wit / in't midden hanght de ronde Doyer/ en die beyde zÿn met een huyt overtrocken en uytwendigh iſt met een Dop verſterckt/ dattet niet wÿcken kan: Alſo hangen de Elementen in malkander / en het een hout en draeght dat ander. Den Hemel beveſtight alles en laet niets van zÿn plaets wÿcken daerom dat de nature geen ledighe plaets lÿdet. Daerom ſweven die ſware Reghen-wolcken in de Lucht en vallen niet. Deſe Beveſtinghe des Aerd-bodems in't water en door't water in't midden en Center des grooten wÿden uytſpanſels des Luchts / is boven maten groote getuyghe der Almachtigheydt Gods/ welck ons die Heylighe Job voor houdt: Waer waert ghy doe ick de aerde fundeerde? Weet ghy wie haer de mate geſet heeft? En

Ordening der 4. Elementen.

Beveſting der aerden in't water. Job.38.4.5.6.

wie heeft haer den hoeckſteen geleyd? Daer wy hooren / dat dit Fundament en deſen grondt des Aerdbodems geen vernuft op ſpeuren kan/ maer ſulcks 'tgewelt en d'Almachtigheydt Godts toeſchrÿven moet. Want het is een groot en onbegrÿpelÿck wonder / dat die groote Aerdkloot alſo in't water beſtaet/ en nochtans in de diepte niet nederſinckt en ondergaet. Daer van ſpreeckt de Pſalm: Daerom vreſen wy ons niet/ Pſal.46.3.4.
wanneer oock alreede de Werelt onderginghe / en de berghen midden in de zee ſoncken. Wanneer oock alreede de zee raeſde en wentelde / en van zÿner ongheſtuymigheydt de berghen in vielen. Daer uyt is onder anderen af te nemen/ wat voor een groot wonder en macht / oock groote wÿſheydt Gods het zy / dat de aerde alſoo vaſt gegrondt en beveſtight zy in't water. Daerom ſpreeckt de Wÿſheydt Gods: Doe hy den grondt der aerden leyde/ doe was ick de werck meeſter by hem/ en doe hy de berghen inſinckte. Dit is nu de Aerdbodem/ over de welcke die Almachtige God Adam met zÿne nakomelingen geſet heeft. De aerde heeft hy den menſchē kinderen gegeven. En of wel de Aerde uytwendigh ongedaen/ grof/ hardt/ dick/ duyſter/ doodt/ dor en koudt is: Soo is ſy doch inwendigh een edel levendigh Element/ van den Schepper met veel zegens/ on-ophoudelÿcke vruchtbaerheydt en Saed-krachten vervult/ die nimmermeer ruſtē/ maer als verborgen levendige Geſternten/ altoos arbeyden en geen ruſt hebben/ tot datſe haer lieflÿcke vruchtē voort drÿven/ en op dat alder cierlÿckſte bearbeyden/ met Forme/ proportie/ kleedingh/ reuck/ ſmaeck en verwen/ daer door ſy den menſchen haer inwendighe kracht en vermoghen aenwÿſt,

Beveſting der aerden ghetuyght van Gods Wÿſheyt.

Prob.8.29.30.

Pſal. 115.16.

D'aerd is een edele vrucht-baer Element.

Daer

Vernieuwing vant gewas der aerden. Daer treden de Aerd-gewassen uyt der aerden voort / als uyt haere slaepkamer / en hebben het oude lijf afgeleydt/en een nieuw aengenomen/ die teer/ jongh en bloepend is / want het oude is verrot en verstorven. Sy hebben den ouden Rock uytgetogen/ en een nieuw kleedt aengedaen; want dat oude was verscheurt/ verrot/ ongedaen en yselijck geworden / had verwe/ gedaente en reuck verloren. Als dan beginnen sy door hare schoone vernieuwde gedaente en edele reuc en verwe met ons te spreken. Want dat is hare sprake. Als wouden sy segghen: Siet ghy menschen-kinderen/ghy ongheloovighen/ wy waren doodt / en zijn levendigh geworden. Wy hebben ons oude lijf en kleederen afgeleydt/en zijn nieuwe Creatueren geworden. Wy hebben ons vernieut in nostro fonte, in onsen oorsprongh. Treckt gy oock uwen ouden mensch uyt / en treckt den nieuwen Mensch aen. Vernieuwt u oock in uwe eeuwighe oorsprongh/welck is Godt uwen Schepper/na den welcken ghy gebeeldet zijt. En so ghy dat doet soo sult ghy in den grooten Somer des jongsten daegs / als ghy u oude verganckelijcke lijf afgelept hebt/ weder uyt der Aerden voort komen / gelijck als wy/met nieuwe lijven/met schoone kleederen der verklaringe/de welcke schoonder blincken sullen dan onse verwē/diewy nu mede gebracht hebben. Ondertusschen/dewijl ghy in dit ellendige leven woelet / soo sorgt niet voor u lijf: Siet hoe schoon heeft ons onse Schepper op een nieuw gekleet met so schoone verwen. En heeft ons nu so veel duysent Jaren sint de eerste scheppingh alle jaer een nieuw lijf/en een nieuw kleedt gegeven/ tot bewijs zijner goetheydt. Siet wy geven u al onse krachten / want onse kracht dient niet voor ons selfs maer voor u. Wy bloeyen ons selfs niet / maer u. Jae Gods goedtheydt bloeyt u in ons/en ghy mooght wel seggen/ dat Gods goedtheydt in ons bloeyt/ en u met haren reuck door ons verquickt.

Aenspraek van 't ghewas der aerden.

Eph. 4. 22. 23.

Mat. 6. 25

3. Boeck.

'T ghewas der aerden is eē veelvoudighe ghetuyghe Gods. Wie siet nu niet alhier onder 'tgewas der aerden veel duysent getuygen der liefde/goetheydt en Almachtigheydt Godts? God heeft daer een groote Apoteeck/en een groot Kruydboeck gantsch wonderlijck en volkomelijck geschreven. Dit is een levendigh Boeck/niet gelijckmen de kruyden in boecken beschrijft / en als een doode schaduwe afschildert/ maer in Gods Boeck zijn levendige Letters/ die allen menschen / groot en kleyn/ geleert en ongeleert voor ooghen gestelt werden/ alleen datse van elck een niet recht gelesen konnen werden/om datse de schoone heerlijcke signatuere of indruckfel der kruyden niet kennen. Die selve moetmen te voren weten. Soo kanmen dese heerlijcke/ schoone / levendighe letteren lesen en spelden. Bedenckt al hier de Wijsheydt en goedtheydt Godts. Ghy sult aen elcke bloemken en kruydt een bysonder teecken vinden / de welcke zijn de levendighe handschriften en opschriften Godts / daer mede een yder kruydt geteeckent is nae zijn verborghen kracht/ soo constiglijck/ soo wonderlijck/so cierlijck/ dat geen konstenaer het so eygentlijck na schilderen sal konnen. Jae met de uytterlijcke Form en proportie wijsen sy dickwils aen hare verborgē kracht/ want het eene heeft de gedaente eens hoofts / 'tander de gedaente en teycken der ooghen / 'tderde der tanden/ 'tvierde der tonghen / 'tvijfde van handen en voeten / 'tseste van't herte/ lever/blase/ nieren / wonden en dierghelijcke. En dat leydt daer voor u ooghen allenthalven. Soo haest ghy op een groen Roose tredet so hebt ghy

De kruydt buyghē van Gods Wijsheydt ende goetheydt.

Signatuer der kruyden.

onder u voeten uwe spijs en medecijn. Want in't aldermin;te grasken en sadeken/welck ghy seer snood en voor onnut achtet / is grooter Wijsheydt Gods/ kracht en werckingh als ghy doorgronden kont. Want God heeft niet onnuts geschapen. Daerom siet toe / dat ghy Godt in zijn wercken niet veracht. Ick segh u / dat het duysenste deel vande kracht der kruyden noch noyt doorgrondt is: namelijck als ghy niet alleen die uytterlijcke forme en teycken kennet/ maer die innerlijcke verborgen Form / en die selve openbaer maket door de kunst der scheydinghe / dat ghy daer uyt treckt de kracht / inde welcke de rechte medecijne verborghen leyt/ die pure loutre essentia en het helle licht uyt hare schalen-huysken en kasse / daer in haer Godt geleydt heeft: Soo sult ghy eerst de goetheyt uwes Scheppers smaecken in zijnen wercken / en hem van herten prijsen dat hy den swacken ellendigen menschen in zijne gebreecken en smertelijcke kranckheden sulcke versachtingh / hulp en soetigheydt geschapen heeft. Siet / hoe heeft die goede Schepper alle voghelen onder den Hemel / alle dieren / die een levendighe adem hebben / soo wonderlijcke menigherley Spijse verordineert / dat sy te eten hebben op den aerd-bodem. Siet

Psal. 104. 34. daer. Hoe Godt spijs geeft allen vleesch. De Heer laet gras wassen voor dat vee / en Saedt tot nut der menschen / dat hy brood uyt der aerden brenght. Aldus is de Aerde een groote schat en spijs-kamer Godts/ daer in een groote zeghen en voorraet is voor de Menschen en 't Vee / soo

Psal. 104. 24. dat David wel segghen magh: De aerde is vol goederen des Heeren: Een groot wonder werck der goetheyt Gods ist/dattet broodt het gantsche lijf spijset/ alsoo / dat in een bete broots voor allen leden des gantschen uytterlijcken lijfs spijse zijn kan / en de kracht van een bete broodts deelt hem uyt in het gantsche lijf/daer anders alle kruydẽ en ander gewas enckel particulier zijn/ tot dit of 't ander lidt des menschelijcken lijfs / 't sy tot gesontheyt/ ofte sekere kranckheyt te verdrijven verordineert/die dickwils het eene lidt dienen en 't ander niet. Alleen het broodt is een universale algemeene spijse. Daerom die eeuwige Soon Godes hem selfs dat levendige Broodt noemt / om den gantschen mensch aen lijf/ Siel en geest te spijsẽ en t'onderhouden. Een groot wonder ist / dat in een kleyn zadeken soo een groot gewas/ja een groote boom verborghen leydt met zijn wortel/ stam/ loof/bladeren/saet en vrucht/ dat een yder een bysondere kracht heeft / en den mensch bysondere medecijn en spijse geeft/ja dat alle jaer sulcke zadẽ en vruchten wederkomen. Dit leydt alleen inde verborgen geest des zaets. Daer legghen soo menigerley krachten die haer alsoo uytdeelen in so veel voudighe grootte/ breede/hooghte en lengde. Merckt hier wat een Spiritus of Geest voor een kracht heeft. Siet hoe gras en kruydt/ welck het vee en de voghelen eten / uwe spijse worden door melck en vleesch der Dieren/ ja hoe u kleedt en bed uyt der Aerden wasset / als dieren en voghelen door gras en kruydt gespijst worden; hoe de schaepkens hare wol wasset door groene weyden/ en den voghelkens hare vederẽ. Onse voornemen is hier niet / in't bysonder van kruyden en bomen te spreken/ men konde anders van den vijgheboom segghen/ hoe de Heer de selve vervloeckt heeft / van den Olijfboom en olijfbladt / welck het Duyfken Noë met haer in de Arcke bracht/van de Palmboom die altijdt groen is. De rechtveerdighe sal bloe-

Broodt is een alghemene spijse des gantschen lichaems.

In een zaedt leyt de gansche boom verborghen.

Kleren en beddẽ wassen uyt de aerde.

Marc. 11. 21.
Gen. 8. 11.
Psalm 92. 13.

bloeyen als een Palmboom; van Cederen/specerijen/ daer uyt Moses dat Heylighe reuckwerck maeckte / van den edelen kostelijcken Balsem/ welc ons den Heyligen Geest voorbeelde / en de Opstandinghe der Dooden/ dewijl hy de doode lichamē onderhout; vanden Wijn en Wijnstock / en van alle andere gewas/daer van den Heylighen Geest gelijckenissen neemt en invoert/om ons het Hemelrijck voor ooghen te stellen. Van de vruchtbaerheydt der Aerden seydt David seer heerlijck: Ghy besoeckt dat landt en watert het / Godts Beke heeft waters de volheydt. Ghy maeckt de aerde vol vruchten / die ghy scheppet/en bevochtight hare voren. Ghy bevochtiget het geploeghde / met reghen maeckt ghy het weeck / en zeghent zijne vruchten. Ghy kroont dat jaer met u goedt / en u voetstappen druppen van vet / dat is / het brengt alle maendē zijn eygen vruchten uyt de groote Spijs-kamer Gods/ namelijck de goede aerde. De aerde is onvruchtbaer geworden door den vloeck des Almachtighen. Wt de vloeck wast dat onkruydt / 'twelck het goed gewas der aerden verdervet. Vervloeckt zy de acker om uwent wille / doornen en distelen sal hy u draghen. Daerom moetmen van God de vruchtbaerheydt en 'tgedijen bidden; Anders helpt geen ploeghen/ geen saeyen/geen bouwen noch planten. Godt moet het gedijen daer toe geven. En de Psalmist spreeckt: Dat een vruchtbaer land niet draegt om der sonden wille der gener die daer op woonen. Maer die wonderlijcke / on-uytsprekelijcke vruchtbaerheydt der aerden sal ons indachtigh maecken de nieuwe aerde / welcke wy verwachten / daer in de Gerechtigheydt sal woonen / daer de vloeck niet zijn sal/ gelijckse in

Vrucht-baerheydt der aerden

Psalm 65. 10.11.12.

d'Aerd is om der son dē wil vervloeckt.

Gen.3.17. 18.

Psal. 107. 34.

Toekomstige Nieuwe aerde.

2 Pet.3.13

dese verganckelijcke aerde is / welcke den vloeck onderworpen is / maer daer de rechte zeghen sal openbaer worden met ontallijcke / eeuwighe / Hemelsche/ levends-krachten / daer de Nieuwe Aerde sal dat Nieuwe Paradijs zijn / vol Hemelscher geneuchte/ lust en vreughde. Daer sullen wy segghen: De Bloemen zijn voortgekomen in onsen lande. O lieflijcke / Hemelsche / Vreughden-bloemkens! 'Tis oock een bysondere / heerlijck cieraet der aerden / dat haer God met soo menigerleye/ hooge/ lustighe Berghen verciert heeft / daer van seydt den Psalm: De bergen gaen hoogh daer voor/ en die dalen setten hen daer onder/ tot der stede die ghy hen gegrondet hebt. De bergen zijn Gods Schat-kamer / daer in allerley metael door de nature bereyt wert. Want sy zijn als natuerlijcke Distilleer-ovens/daer in Godt alle metalische en mineralische dingē koket en rijp maket. En inde Bergen zijn de vier Elementen ingesloten als Vyer/Damp/Lucht/Wasem/ Water en Aerde. En de Aerde / daer in de Metalische dingen wassen/ zijn de Steenen/ en dat gesteente is de wortel en 't zaedt der metalen. Maer de Berghen moeten natuerlijcker wijse hoog boven de aerde ten Hemelwaert staen/om dat de natuerlijcke invloeyingh des Hemels en der Sterren bysonderlijck inde hooghe Bergen hare werckinghe heeft in't koken en rijp maken vande Metalen. Ja de bevindingh leert dat de krachtighste kruyden op de hooghe berghen wassen / van weghen de influentie of invloeyingh des Hemels / oock alsoo / dat wanneer sulcke kruyden vande hooge berghen inde hoven geplant werden/ soo verliesen sy hare kracht. Want die invloeyingh des Hemels ontgaet hun dan. Hierom schrijft Hypocrates, dat

Cant.2.12

Bergē zijn een cieraet der aerden

Psa.104.8

Bergē zijn natuerlijke distilleer ovens.

Inde bergen wordt bysonderlijck de Hemelsche influentie gespeurt.

Krachtigste kruydē wassen op de hooghe berghen.

dat hy al zijn kruyden / daer mede hy gekureert heeft / op de hooghe bergen versamelt heeft. Daer uyt komt het nu / dat sommighe berghen wonderlijcke bysondere gewas voort brenghen / inwendigh en uytwendigh / nae dat de invloepingh des Hemels is. En het is seker / waer erghens een bysondere / nuttelijcke / goethepdt en invloepinge des Hemels is / onder sulcken gesternte leydt erghens een sulcken bergh / die de selve influentie aen hem treckt. Daerom de Berghen niet by geval hier en daer verstropt leggen / gelijck de kinderen hier en daer steen hoopen te samen dragen / maer door de bysondere ordeningh en uytdeelingh Gods leggen de Bergen onder een sekere influentie en werckinghe des Hemels. Daerom stater: Dat de Berghen hoogh daer voor gaen / en de dalen setten hen daer onder / ter plaetse die hen God gegrondet heeft. Hier by sullen wy ons indachtigh maken de berghen Godts / dat is / de beschuttinghe Godts: Ick hef mijn ooghen op tot de berghen / van welcker my hulpe komt: En de Kercke Godts. Laet de Berghen den vrede brenghen / en de heuvelen de gerechtighept. Dit zijn twee schoone berghen Godts. Oock ist een groote lieflijckheydt en cieraet der aerden dat Godt inde gronden laet bornen springen / dat de wateren tusschen de bergen heen vloepen / en of wel de beschrijvingh van de fonteynen niet eyghentlijck hier / maer tot het vijfste Dagh-Werck behoort / so set nochtans de Coninckliјcke Propheet Bergen en fonteynen te samen / dewijl uyt de Berghen de Fonteynen en water-bornen ontspringen / en de Hemel een bysondere vereenigingh heeft met de berghen en Fonteynen. Van den oorspronghh der fonteynen en water-bornen / daer uyt die groote springh-aders worden / zijn veel lustighe disputatien. Eenige schrijven dat die waterbornen haere bysondere verborgene zaden hebben / daer uyt sy wassen / gelijck een boom uyt een keerne / of uyt de wortel die hem daer nae in veel twijghen verdeelt: Alsoo verdeelt sich oock een waterborne in veel stroomen. Men vind oock plaetsen / daer voortijts voor eenighe hondert jaeren groote water-beken uytgevloept zijn / die nu niet meer daer zijn / en als een boom in zijn wortel uytgedroogt zijn. D'oorsaeck is dese / dat de fonteynen groote maeghschap hebben met de gesternten. Dit hangt alles verborgener wijse aen malkander / als een onsichtbaere keten. Daer uyt komt het / dat waer water-rijcke Springh-aderen zijn / daer is een goedt gesternt / en een vruchtbaer landt. Maer als de Hemel zijn influentie weder te rugh treckt / en die water-sterren niet wercken / en die daer regenen / gelijck de Poeet spreeckt: Hyades Signum pluviale Capellæ (van de 5. sterren en Taurus datse een teecken van reghen zijn): Soo verdrooghen de Fonteynen / gelijckmen siet in langhdurighe drooghte. Alst lang niet reghent / verdrooghen oock de water-rijckste Spring-bornen / jae groote waterbeken. Daerom isser een wonderlijcke over-een-stemminge en maeghschap des Hemels en der aerden. Dat heeftmen / ochleyder! in't jaer 1601. wel bevonden / dat in Vrieslandt en Hollant soo dorren tijt is geweest / om dattet soo langh niet regende / datter geen gras wies / en de waterbeken uytdrooghen / alsoo / dat het vee de wortelen van't gras uyt de aerde aten / en haer met aerde begeerden te versadighen. Daer op gemeenlijck een quade tijt volght. De Predicker Salomons seydt: Alle wateren loopen in de zee / noch word de zee niet

Marginalia: God heeft in't bysonder de berghen alsoo verstropt. — Psa. 104.8 — Psa. 121.1 — Esa. 72.3. — Psa. 104.8 10. — Oorspronk der Fonteynen ofte bornen.

Eccles. 1.7
De wateren komen uyt de zee.
Psalm 104 10.
't Stadigh springhen der Fonteynen een beeldt des eeuwigen levens.

niet voller: Aen de plaets van daer sy uytvlieten / daer vlieten sy weder in. Of wel de wateren uyt de zee door de aerde dringhen/en haer daer door reynighen en distilleren van haere soutigheydt. Nochtans soo breken sy niet aen alle plaetsen uyt / en worden geen fonteyn op alle plaetsen / maer ter plaetsen / daer Godt wil / daer Godt die Fonteyn-zaeden en Hemelsche invloeyingh geordineert heeft en geleyt. Daerom staet in den Psalm: Ghy laet fonteynen springhen. En haer uytbrekinghe en stadigh altoos durende uytvloeyinghe/ is een groote gave Godts / een groot wonder / en een beeld des eeuwighen levens. Perpetui Fontes, vitæque perennis imago.

Menigerley wonderlijcke Fonteynen.

Ist niet een groot wonder / datmen Fonteynen vindt/ die soo heet water geven / datmen hoenderen en gansen daer in broepen kan? Hoe veel kostelijcke medicinale fonteynen zijn hier en daer / diemen thermas of warme baden noemt? Soo zijnder oock suere/ soute / bittere fonteynen en diergelijcke. By de Garamanten vindtmen fonteynen / die snachts soo heet zijn/ datmense niet kan aenroeren/en des daeghs soo kout / datmense niet drincken kan. Alsoo heeft Godt medicinale fonteynen en Spijs-fonteynen geschapen. Daerom seydt de Psalm voorder: Dat alle dieren op den velde drincken/en het Wilt zijnen dorst lessche. Maer daerom voert de

Psal. 104. 11.

Propheet het Wilt in/ welcken God de fonteynen ten goede geschapen heeft / op dat wy souden gedencken. Sorght Godt voor het Vee / veel meer voor ons.

Joel. 1. 20.

De Propheet Joël spreeckt: Oock schreyen de wilde gedierten tot u / want de waeterbeken zijn uytgedrooght/veel meer sullen wy tot God

Vogelē by Fonteynē.

roepen in onse noot. En dewijl het lustige plaetsen zijn/ daer de Fonteynen en beeckskens vlieten soo sitten oock geern aldaer de voghelen des Hemels en singhen op de twijghen. Dat is een schoon Musijck/ 'twelck God de Heer in't groene woudt hem toebereydt heeft / op dat zijn lof aen allen plaetsen gehoort werde / en de aerde daer van vol werde/ op dat wy menschen oock van de Creaturen leeren souden/dat alle creaturen / maer insonderheydt de menschen tot Gods lof geschapen zijn. By desen sullen wy ons oock indachtigh maecken de Genaden-fonteyn / de Heyl-Fonteyn / de levendighe Springh-ader/welcke is Christus: Ghy sult met vreugden waeter scheppen / uyt de Heyl-fonteyn. By u is de levendighe Fonteyn / en in uwe licht sien wy het licht. Wel aen/ alle ghy die dorstigh zijt/ komt herwaerts ten water/ &c. 't Lam Godts salse leyden tot de levende water-fonteynen / en al haer tranē afwasschen. Oock geeft ons die dickwils aengetoghen Psalm / die oock heerlijck van dit derde Daghwerck Gods van der aerdē getuyget/ te betrachten sevenderley heerlijcke schepselen Gods/die oock haer geestlijcke beduyding hebben. Want voor eerst spreeckt de Heylighe Propheet van de aerde in't gemeen/hoese Godt gegrondet/ met water bekleedt/ met berghen verciert met Fonteynen vervuldt en opghepronckt heeft. Daer na komt hy in't bysonder / tot de vruchten der Aerden en verhaelter sevenderlye: 1. Den Dauw / daer mede Godt de berghen vochtet/ hoe wel dit een vrucht is van't morgen-root. 2. Het gras. 3. Het Broodt. 4. Den wijn. 5. Oly of balsem. 6. de boomvruchten. 7. Die woud-voghelkens en Dierkens die op de hooghe bergen woonen. Want soo seydt den Psalm: Ghy vochtet de berghen van boven af / ghy maeckt het landt vol vruch-

Genaden Fonteyn Christus.
Esa. 12.3.
Psal. 36.9.
Esa. 55.1.
Apoc. 7.
Psal. 104.
Sevenderley heerlijcke schepselē Godts uyt der aerden.

Psal. 104. 13.

Wonderlijc hangē de wolckē over de bergen.

ten / die ghy verleent. Men siet het dickwils met verwonderingh aen / hoe de wolcken over de berghen hangen/ en als of sy de berghen raeckten en deckten/ dat de wolcken gelijck als in een waterbulg't water houden / als Job seydt. Dat oock het water over de bergen staet/dat sietmen oock als de wolcken dicht aen de berghen voorstrijckē/en trecken als een groot heyr. Dan vochtet Godt de berghen van boven af/ja oock met den lieflijcken dauw/ de welck een sonderlinghe maeghschap heeft met de berghen / en daer met hoopen vallet/ gelijck op den Hermon in't Joodsche landt/die altoos vol dauws is/ en de Berghen Gilboa/ daer op Jonathan en Saul gevallen zijn. Daerom spreeckt David: Daer moet noch regē noch dauw op u vallen. Nu is des Dauws oorspong en werckinghe te betrachten.

Job. 33. 87

Dē dauw vochtet de aerde.

Psa. 133. 3

2. Sam. 1. 21.

Dauws oorsprong.

Wt den buyck des morgen-roots wort den dauw geboren. En de morghen-roodt is niet anders dan een glantz der Sonnen / die de subtile / helle/ klare wolcken verlicht/ en daer deur schemert/gelijck ofmen een licht settede achter een hel glas vol klaer waters/ soo geeft dat water een helle glantz van hem/ daer by men klaerder sien kan als van't licht selver. In de selve subtile klare wolcken wordt door der Sonnen glantz den Dauw geboren/ en valt op de Aerde. Daer van de Psalm een gelijckenis neemt: uwe kinderen worden u gheboorenen gelijck den Dauw uyt het morghenroodt. Eenighe trecken dit op de gheboorte Christi / dat gelijck als de glantz der Sonnen / wanneer hy die licht blinckende klare wolcken verlicht/ de morghen-roode baert: dat alsoo de glantz der Heerlijckheydt/ de Sone Gods / Christus Jesus heeft hem selven met de klare reyne wolcken der Menschelijcker nature in't Maeghdelijcke lichaem vereenight / en is Mensch geworden. En alsoo worden noch heden daeghs door't geloove en den H. Geest Godes kinderen geboren / ja door't water des H. Doops en den H. Geest. Dit gaet onbegrypelijcker wijse toe / gelijck den Dauw uyt het morghenroodt geboren werdt / alsoo moeten wy uyt Godt geboren worden. Dit is nu des Dauws oorsprongh: Sijne werckinghe en nutigheydt is/ gelijck de Psalm hier spreeckt: Ghy maeckt het lant vol vruchten die ghy verleent. Den Dauw maeckt de aerde seer vruchtbaer / verquickt de verwelckende bloemkens die des Sons hitte verslapt hadde / datse haer hooft lieten hanghen. En insonderheyt is den Dauw der bloemen vreught en leven. Want als de bloemen en Dauw te samen vereenight worden/ daer uyt maecken de Byekens haer honich. Dit weten sy te menghen en onder een te schicken. Jae dickwils valt den honich-dauw op de bladeren / gelijck voortijdts het Manna; alsoo wordt de geestelijcke honich/dat Euangelium uyt de Hemels Dauw des H. Geestes / en uyt de edele Bloeme welck is Christus / ghemaeckt. Alsoo moeten de vruchten der aerden oock haer leven en vreugde vanden Hemel hebben.

Psa. 110. 3

Des Dauws nut.

Psal. 104. 13.

Waer uyt dat de honigh ghemaeckt wordt.

De Regen verquickt de wortelen/ den Dauw de bloemen/ de Rijm de bladerē/en maeckt de keucken-kruyden milde/ soet en lieflijck. In Gods Woordt wordt de lieve Vrede den Dauw vergeleken. Want gelijck als den Dauw uyt het Morgen-root geboren werdt: Also moet de Vrede uyt Christo komen / en waer Christus oock leeft/ regiert en werckt/ daer is enckel Vrede. En dat Rijck Godts is Gherechtigheydt / Vrede en

Dē Dauw een beeldt des vredes Psa. 133. 3.

Blijd-

Rom.14. Blijdschap in den H. Geest. Saligh
17. zijn de vreedsame / want sy sullen
Mat.5.9. Godts kinderen geheeten worden.
Want sy zijn uyt Godt geboren/ ge-
lijck den Dauw uyt het Morghen-
root geboren werdt. Daerom moe-
ten wy den Vrede-Vorst om dit edele
Kleynoodt hertelijck aenroepen / en
gelijck vandē Dauw de aerde vrucht-
baer werdt / groent en bloeyet: alsoo
bloeyet alles onder de Vrede. Ten
laetsten is dit woordeken alhier in
acht te nemen: Ghy maeckt de aerde
vol vruchten/die ghy verleent/name-
lijck dattet Woord Gods des Schep-
pers noch krachtigh is / als Godt
sprack: de aerde laet op gaen gras en
cruydt en vruchtbare boomen. Wt
Gen.1.11. het Woordt Godes / als uyt de wor-
tel des zeghens Gods/ die niet op
hout / wast het heden daeghs noch
Psa.65.10 alles. En dese Fonteyn Godes heeft
water de volheydt. De aerde is de
groote Spijs-kamer Godes daer
groote voorraet is voor alle Men-
schen en het vee. 2. Ghy laet het gras
wassen voor het vee. Menigh mocht
Psal.104. dencken/wat is dat / dat de Psalm
14. van gras spreeckt? Is dat soo groo-
'tGras eē ten wonder? O lieve Mensch / het
heerlijck gras op't veldt is een heerlijck schep-
Schepsel sel en een groote weldaet Gods. Want
Gods. wie wilde anders soo veel duysent
beesten voeden? Het Wildt en Vee
moestē immers versmachten. Welc-
ken jammer soude geschieden / soo
God slechs een eenighe Somer geen
gras wassen liet? Ja de Bevindinge
betuyght / als daer menig dor jaer
komt / datmen meent / dat het landt
soo veel beesten niet kan weyden ofte
voeden; en dat nochtans die beesten
moeten onderhouden werden/ datmē
niet anders dencken kan/dan hoe veel
sy daegs op eten/dat moet des nachts
weder wassen. Want 'smorghens
vindense noch weder wat / en altoos

nieuw soo dat de Heydenen wel ghe-
seyt hebben: Et quantum longis car-
punt armenta diebus, Exigua tantum, ge-
lidus ros, nocte reponit.

Al wat het groove Vee, in langhe dagen
scheert,
Dat heeft een korte nacht, ons door den
dauw vereert.

Daerom wy die groote goetheydt
Godts sullen leeren bedencken / en Godsgoet
niet/ als eens een eenvoudig wijfken/ heydt in't
meynen / dat de vette Ossen en Koe- wassendes Gras.
yen uyt de zee op komen / gelijck de Gen.41.2.
vette Visschen/ als Pharao in zijnen
droom sagh. Daerom konnen wy
God den Heere voor't gras op't veldt
niet genoeghsaem dancken / welck
doch aen te sien is voor't geringhste
Schepsel Godes. Ja de geringhste
weldaedt Gods overtreft alle men-
schen danckseggingh. De kleynste
weldaedt Godts is grooter dan aller
menschen danckbaerheydt. Anders
maeckt ons het gras op't veldt in-
dachtig. 1. De Godlijcke Voorsie-
nigheyt. Indien God het gras op't Mat.6.30
veldt alsoo bekleedt / veel meer ons.
2. Onse ydelheyt en nietigheyt. Alle 'tGras
vleesch is als hoy / en al zijn goeder- maect ons indachtigh
tierenheydt als een bloem op't veldt. der Godlijcker
3. Moet het gras op't veldt onsen Voorsienigheyt.
troost zijn: Vertoornt u niet over de Onse nietigheydt.
boosdoenders / en weest niet nijdigh Esa.40.6.
over de godloosen. Want als het Onder-
groene gras worden sy afgehouwen/ gangh der
en als het groene kruyt sullen sy ver- vyanden.
welcken/ &c. Psal.37.1.
4. En zaedt tot nut der menschen/ 2.104.14.
dat ghy broot uyt der aerden brengt/ 15.
en dat broot des menschen hert sterc- Godts wonder
ke. Wt dit eenige Schepsel Godts / in't Broot.
het lieve daeghlijcksche broodt / heb- Godt be-
ben wy vele en groote weldadē Gods wijst hem
te kennen en leeren. Ten eersten leert in't onder-
hier kennen Godts Vaderlijck hert. houdenals een Vader
Want een Vader moet immers zijn Luc.11.11.
kinde-

kinderen spijsen en doet het geern. Het is zijn nature. Want waer is een Vader/ dien het kint om een stuck broots bid/ dat hy't een steen daer voor gebe? Op dat wy nu nimmermeer vergeten souden/ dat Godt onse Vader is/ daerom heeft hy den Menschen hongerigh en dorstigh geschapen/ en niet als een Enghel/ die sonder spijs leeft. Oock sal onse natuerlijcke honger en dorst onse prediker zijn/ en ons tot God leyden. Daerom so dickwils gy een bete broodts etet/ soo eet ghy uws Hemelschē Vaders Liefde en barmhertigheydt.

Als een Almachtighe Heer.

Ten anderen/ leert hier betrachten die wonderlijcke Voorsienigheydt Gods/ hoe Godt de Heer elck mensch zijn bete broots toe deelt/ en hem met wel behagen versadiget. Lieve God/ het is een groot wonder/ alsmen de menighte des volcks op aerden bedenckt/ immers krijgt elck soo veel dat hy sat wert. Godt meet elck zijn portie toe/ gelijck den Joden het Hemels-broodt. En elck Mensch op aerden heeft zijn zeghen en zijn deel. God heeft niemandt vergeten noch versuymt. Elck moet het zijne krijghen.

Hebr. 13. 5

Ten derden/ leeren wy upt het lieve broodt de groote Wijsheydt Gods. Want hier staet: God geeft zaedt tot nut der Menschen/ dat hy dat broodt uptter aerden brenghet.

Psal. 104. 14.

Als eenen wijsē spijsmeester.

Onse broodt dat wy eten/ is eerst een groen gras/ daer upt eyndlijck het koornken wast/ daer het broodt upt komt/ 'twelck eyndelijck in onse vleesch en bloedt verandert wert/ als wy het eten. Hier bedenckt Godts wonder/ 'twelck hy aen ons doet/ en leert hier 'twerck uwer Schepping verstaen/ hoe Godt de Heer noch hedendaegs des menschen vleesch ende bloed upt der Aerden maeckt. Is dat niet een groot wonder/ dat wy seggen mogen: De aerd is onser aller moeder? Daer upt formeert Godt door zijn Almachtigheydt ons lijf/ vleesch en bloedt noch ten hedigen daghe/ dat wy wel segghen moghen: In Godt leven/ sweven en zijn wy.

Godschept noch hedē daegs der menschen vleesch ēn bloedt upt ter aerden

Syr. 41. 13 Act. 17. 28.

Die voedende kracht is Godts Woordt in't broodt. Daerom leeft den mensch niet alleen vanden broode. Want neemt Godt de voedende kracht van't broodt/ soo verdwijnt onse vleesch en bloedt/ 'tverwelckt als een bloem/ 'tverdort als hoy. 4. seydt den Psalm: Dat het Broot des menschen hert sterckt. Hier hebben wy de rechte eyghenschap des broodts.

Mat. 4. 4.

Psal. 104. 15.

't Broodt streckt das herte.

Want van alle spijs wordt de nature moede en verdrietigh/ soo men die selve daeghlijcks nuttet/ maer niet van't lieve broodt. D'oorsaeck is/ dat het broodt een algemeene generale spijs is/ daer in aller spijsen kracht leyt/ en daer upt alle spijs haer kracht neemt/ gelijck als de Son een generael licht is/ daer upt alle sterren haer kracht nemen en ontfanghen.

't Broodt ē generale spijs.

Daerom heeft God het broodt aller spijsen eyghenschappen en kracht ingeschapen/ op dat de natuer des menschen met een kleyn beetjen broodts konde versadigt worden. Gelijck als wanneermen in een kleyn beetjen of Massa veler kruyden kracht kan insluyten: Alsoo is in een beet broods de gantsche natuer ingesloten. Want de mensch is Microcosmus, de kleyne Werelt, en de gantsche natuer des grooten werelts gebouw en eyghenschap is in den mensch besloten. Dewijl nu de mensch met een kleyn beetjen broods kan gespijst werden: Soo moet in een bete broodts de gantsche natuer ingesloten zijn/ daer upt anders de mensch gemaeckt en geschapen is. Quia ex iisdem nutrimur, ex quibus constamus. Want wy worden upt het selfde gevoet/ daer wy upt bestaen. Summa/ wy eten en drincken enckel wonderen Gods/ zijn liefde/ Wijs-

In een bete broodts de gantsce natuer ingesloten.

de/ Wijs-

de/wijsheydt en gerechtigheydt.

Ten laetsten maeckt ons dat hert sterckende broodt indachtigh het brood des levens/'twelck is Christus.

't Broodt maeckt ons indachtig Christi des rechten Broodts des Levēs. Ioa. 6. 35. Col. 1. 19. Ioa. 1. 16.

Ick ben dat Brood des Levens/wie in my gelooft / die sal nimmermeer hongheren/ en wie tot my komt/ die sal nimmermeer dorsten. In dit Broodt des levens zijn alle krachten des Hemels en der Aerden/jae Gods kracht te samen begrepen. Want het heeft Godt behaeght dat in hem alle volheydt woonen soude / en / dat wy van zijn volheydt alles ontfanghen genade voor genaede / en door hem met alle Godts volheydt sullen ver-vult werden. Saligh is de mensch/ die van desen broode etet. Of wy schoon van't aersche broodt eten / soo moeten wy nochtans eyndlijck ster-ven. Maer wie van't Broodt des le-vens Iesu Christo etet / die sal nim-meer sterven.

Eph. 3. 19.

Psal. 104. 15.

4. En dat den wijn verheugt des menschen hert. Door dit heerlijck schepsel Godts doet ons Godt de Heer bedencken veel goet-heyts/die hy begheerigh is ons te be-wijsen / op dat wy zijn Vriendlijck-heydt daer uyt kennen souden. Ten eersten heeft Godt den treurigen be-droefden herten den wijn ten goede geschapen : Geeft den bedroefden wijn te drincken/ dat sy harer ellende vergeten. Daer hooren wy de liefd tot de Menschen en de vriendelijck-heydt Godts/hoe hy oock de bedroef-de menschen natuerlijck wil verheu-ghen. Maer de bedroefde ziele ver-heught en troost hy overnatuerlijck met den vreughden Wijn des Heyli-gen Geests en des Hemelschē troosts/ die daer vloeyt uyt de levendige Wijn-stock/ welck is Christus. Van desen propheteert dat Hooge-Liedt Salo-mons : Mijn Vriendt voert my in zijn Wijn-kelder ; hy laeft my met Appelen/ en verquickt my met bloe-men.

Wijn verblijdt het hert.

Prov. 31. 6.

d'H. Geest troost de treurighe ziele.

Cant. 2. 4. 5.

Desen wijn hebben de Heylige Propheten gedroncken. Ick verheug my / en ben vrolijck in Godt mijn Heyl. En David verblijdt hem oock inden Heere.

Esa. 25. 9. Psa. 34. 2. 3. 63. 5. 6.

Wijn sterckt de krancken.

Ten anderen / heeft Godt den krancken den wijn tot ver-sterckinge geschapen. Want inden wijn is sulck een Spiritus of geest / die een natuerlijcke warmte en sterckte den levens geesten in't hert geeft. Daer siē wy nochmaels de goetheyt Gods/en zijn Vaderlijcke voorsorge. Daer by wy oock bedencken sullen/ hoe Godt voor onse krancke zielen een soete wijn geschapen heeft/name-lijck dat edele Druyven-bloedt uyt de verwonde levendighe Wijnstock/ welck is Christus. Hy sal zijn kleedt in wijn wasschen / en zijn Mantel in Druyven-bloedt.

1. Tim. 5. 23.

Genes. 49. 11.

Wijn verquickt de oude-liedē.

Eyndelijck heeft Godt oock den ouden lieden den wijn te goede geschapen / der welcken Lichtjen des levens wil uytgaen/ op dat sy't daermede weder een weynig aensteken en onderhouden. Daer by wy sullen bedencken de geestelijcke Ouderdom der Kercken / die out en swack wert/ gelijck als een natuer-lijck mensch / dien het gesicht ont-gaet / 'tgehoor afneemt / de krachten minderen: Alsoo verswackt het Ge-loove/verkoudt de Liefde/verdwijnt de Hope / en neemt het geestelijck lic-haem der Christelijcker Kercken al meer en meer af. Als de Soon des menschen komen sal / meynt ghy ooc dat hy sal geloove vinden? Belooft God door den Propheet den geloovi-gen nieuwe krachten te geven als den Arenden / en wilse heffen en draghen tot in haer ouderdom / datse grauw werden. En of sy schoon out werden/ so sullen sy doch vruchtbaer en versch zijn.

Luc. 18. 8.

Esa. 40. 29. 31. 46. 4.

Psa. 92. 15. 104. 15.

Balsem ververscht des lijfs krachten.

5. En dat zijn gestalte schoon worde van olye. Dit is vanden ko-stelijcken Joodschen Balsem ofte Narden-water te verstaen/ met welc-

Psal. 23. 5. Mat. 26. 7. Luc. 7. 46. ken de Joden en Volckeren in't Oosten haer gesalft hebbē / en als sy hare gasten heerlijck hebbē willen tracteeren/ hebben sy die selve daer mede bestreken/daer van dan alle krachten des lijfs ververscht werden / en de mensch bloeyde als een Roose. Daer van seydt David: Ghy salft mijn hooft met olie. Also is de Heere Christus in Simonis huys als een lieve gast gesalft geworden / en den anderen Simon den Pharizeeu werpt de Heer voor: Ick ben in u huys gekomen/en ghy hebt mijn hooft niet met olie gesalft: Maer dese vrouw heeft mijn voeten met balsem of met salve gesalft. Ja dese Balsem is so krachtigh / dat sy de doode lichaemen veel 100. jaren onverganckelijck onderhoudt/ gelijck ten tijden des Keysers Augusti, 't Lichaem van Alexander de Groote in Egypten is gevonden/ 'twelck 300. jaer in't graf geleghen had/ en noch soo versch was / als of het gisteren gestorven was. By desē balsem worden wy indachtigh ghemaeckt de rechte Vreughden-olie / Joa. 3. 34. Psal. 45. Joa. 1. 16. met welcken de Soon Godts nae zijn menschelijcke natuere sonder eenighe mate gesalft is: Daerom heeft u Godt uwe God gesalft met Vreugden-olie boven uwe mede gesellen. En van zijnen Geest hebben wy nu oock alle ontfangen/ die welcke is de Salvinghe/ die ons alles leert als Sinte 1 Joan. 2. 27. Jan spreeckt: Daer van wordt onse Siele schoon voor Godt/ met gaven des Heylighen Geests geciert/als nu dat sterflijcke sal aendoen de onsterflijckheydt / en de oneere de heerlijckheydt. 6. Dat de boomen des Heeren Psal. 104 16. vol saps staen/ de Cederen Libanon die de Heer geplant heeft. Aen de boomen hebbē wy veel natuerlijcke wonderen te bedencken / van de welcke twee in dese spreuck beschreven zijn. *Aen de boomen zijn veel wonderen te bedencken.* 1. Datse vol saps staen/ en sulcks in sekere tijdt/ in de Lente/ daerse inde winter staen als of sy doodt waren. Ut welcken Sap daer nae de bladen koomen en dan de vruchten: 't welc seer te verwonderen is. Want wat konstenaer soud uyt een Sap / uyt een boom een appel konnen formeren/of uyt het sap des Wijnstocks een druyf maken? De Bercken geve inde Lenten een menighte saps/ datmender uyt tappen kan als uyt een vat. In' t eylandt Ferro, een van de eylanden van Canarien / daer is geen fonteyn noch waeter te drincken. Maer een Boom geeft soo veel waters/ dat uyt de blaeden druypt / dattet gantsche Eylandt daer van drincket. 2. Staet hier / de Heer heeftse gheplant / verstaet / door't woordt in de eerste scheppinghe / en daer door wassen noch huydendaegs nieuwe boomen/ ofmen al schoon de Ouden met de wortel uytroeyde. *De boomē wassen uyt het krachtige Woort Godts.* Want de aerde behoudt desen zeghen so lang sy duert. En Gods Woordt ist alder eerste zaet/van alle gewassen der aerden. De boomen doen ons ooc bedencken met hare vruchten de Liefde Gods. Want gelijck sy het beste geven/van al dat sy hebben/ hadden sy beter so gaven sy beter sonder eenigen nijdt: Also sullen wy oock onder malkanderen gesint zijn tegen God en de menschen/als vruchtbaere boomen/ planten des Heeren tot lof en prijs Gods. Ten laetsten worden wy oock daer by vermaent van den Boom des Levens met zijne edele vruchten / welck is Christus den ghekruysten. Wie van dese vrucht eet sal eeuwigh leven. *De boomē een spiegel der liefde.* Psa. 92. 14 Esa. 61. 3. Apoc. 22. 14. 7. De sevende vrucht der Aerden/of daermede Godt de Aerde verciert/zijn de wout-vogelkens/hoe wel sy haren oorspronghe uyt het water hebben/soo nestelen sy nochtans inde boomen / vermeeren haer den menschen ten besten en tot spijse/ als oock *De vogelkens getuyghen van Godsvoorsorghe.*

Psal.104. 17.18. de Dieren die op de hooghe berghen woonen. Aldaer nestelen de vogelen / en de Reygers woonen op de dennen. De hooghe berghen zijn der Gemsen toevlucht / en de steen-gaten der Co-
Job.39.4. 8.9.21.29. 30. nijnen. Weet ghy den tydt / wanneer de Gemsen op de rotz-steenen baren? Wie heeft het Wilt so vry laten gaen / en de banden des Wilts opgelost? Dien ick het velt ten huyse gegeven heb / en de woestijn ter woningh. De Oyevaer (ofte Struys-voghel) vlieght hoog en belacht beyde peert en man / vlieght den Havick door u verstant? Vlieght den Arendt soo hoogh uyt u bevel / en maeckt zijn nest inde hoogte? Hier uyt sullen wy leeren dat God den aerdbodem niet ledigh hebben wil / maer de wilde woestijnen vol Voghelen en dieren geschapen heeft / daer sy hare wooningh hebben / op dat Gods goetheydt teghen den menschen bekent werde / zijn Rijckdom aen de menighte der Cre-
Psalm 50. 10.11. aturen / en zijn Almachtigheydt in zijne wercken / maer zijn Wijsheydt in soo veel Eyghenschappen en nuttigheden der menigherleye Dieren.
Psalm 12. 13.14.15. Alle Dieren in't woud zijn mijn / en al het Vee op de berghen / daer sy by duysenden gaen. Ick ken alle voghelen op de berghen / en allerleye Dieren op den velde zijn voor my. Soo my hongerde / woud ick u daer van niet seggen: Want de aerdbodem is mijn en al wat daer in is. Meynt ghy dat ick ossen vleesch eten wil / of Bocken bloedt drincken? Wat is dan uwe spijse / lieve Godt? Welck zijn de rechte offeranden? Offert God danck / en betaelt den hoogsten uwe geloften. En roept my aen inden tijd der noot / soo wil ick u verlossen / en ghy sult my prijsen.

Dat IV. Capittel.

Van't vierde Dagh-Werck Godts / vande Son / Maen en Sterren des Hemels.

Gen.1.14.

Daer worden Lichten aen't Firmament des Hemels, en scheyden dagh en nacht, en geven teeckenen, tijden, daghen en jaren. Psalm 104.19. Ghy maeckt de Maen dat jaer te deelen, de Son weet haren nedergangh. Sprach 43.2. De Son is een wonder werck des alderhooghsten. 5. Het moet een groot Heer zijn, diese gemaeckt heeft en heeftse heeten soo snel loopen.

DE Sterren zijn Hemelsche Corpora en lichten / van een Hemelsch essentz of wesen / door't Almachtige Woort Gods aen't Firmament des Hemels gestelt om de aerde te verlichten / Dagh en nacht te scheyden / te geven teeckenen / tijden / daghen en jaeren / en den gantschen Hemel te vercieren: En geven Natuer-teyckenē / Toorn-teyckenen en Genaden-teyckenen. Wat de sterren zijn. 1.Cor.15. 41 Gen.1.14. Spr.43.3

Nu spreeckt God de Heer: Heft uwe ooghen inde hooghte / en siet / wie dese dinghen geschapen heeft / die haer heyr by't ghetal uytleydt / en noemtse alle met namen. Tis derhalven billijc / dat wy na Gods bevel de hoogte des Hemels aenschouwen / en die Almachtigheyt en Wijsheydt des Scheppers daer uyt bekennen. Want de Hemlen vertellen de eere Gods / en de vastigheydt zijner handen werck. Maer aen de sterren is grootlijcks te verwonderē / ten eerstē de groote / daer na den loop / en dan de werckingh. D. Basilius Magnus in zijn seste predicatie over de ses Dagh-Wercke Gods schrijft van de groote Esa 40.26 Psal. 146. ende 47. Godt wil dat wy de ooghen sullen ten Hemel verheffen. Psal.19.1. 1.Grootte des Sons en Maens

 des

des Sons en Maens aldus: Ick houd het daer voor/ dat Son en Mane niet daerom alleen groote Lichten van Godt door Mosen genaemt zijn/ om dat zy die andere kleyne Sterren in groote overtreffen/ maer daerom/ dat sy groot zijn in haer omvangh/ alsoo dat sy den gantschen Hemel met haer licht niet alleen vervullen konnen/ maer oock de aerde en de zee. Want Son en Maen worden altijdt in gelijcke groote aenghesien/ inden opgangh en nedergangh. Dit is een klaer bewijs/ dat dese Corpora van een ongheloofl ijcke grootte zijn moeten/ dewijl de breede des Aerd-kloots niet belet/ dat sy niet souden aen allen plaetsen even groot gesien worden. Dus ver Basilius. Bedenckt nu hier dit groote wonderwerck/ wanneer ghy sien soud een yverighe Koghel rontom loopen/ die grooter waer dan den grootsten en hooghsten Bergh in de Wereldt/ of dat ghy saeght voor u over u hooft in der lucht sweven de aldergrootste Stadt/ die in de Werelt is/ en was niet dan enckel licht en klaerheydt door en door/ soud ghy u niet verwonderen/ ja daer voor ontsetten en verstommen? Maer nu is de Son hondert en ses en tsestig mael grooter dan't geheele Aerdtrijck. Bedenckt nu/ wat voor een groote en onuytsprekelijcke ruymte de Son alleen aen den Hemel inneemt/ niet alleen met haer groote/ maer veel meer met haren loop. Ja de alderkleynste Ster in Sphæra octava (achtste circkel) aen't Firmament des Hemels/ is so groot dat hy eenighe hondert duytsche mijlen weegs in haer inde ronde besluyt/ en grooter is dan de gantsche Aerdbodem. En sulcke Sterren zijnder veel duysentmael duysent aenden Hemel/ die met onse ooghen niet konnen ghesien worden. Bedenckt nu voorts de grootte des Hemels/ hoe veel duysentmael duysent moet hy grooter zijn dan de Aerde. Want elcke Planeet heeft zijn eygen Hemel en Circkel/ inden welcken hy loopt/ altoos de een boven d'ander/ ende hoogher dan de ander. Bedenckt nu de groote van elcke Planeet en den Ringh en Circkel van een yder/ inden welcken sulcke groote lichamen loopen/ die veel grooter zijn dan de Aerdbodem. 't Menschelijcke vernuft moet ophouden dit te bedencken. De hoogte en groote des Hemels is onbedenckelijck daerom/ op dat ons die groote barmhertigheydt Gods wel ingebeeldet soude worden/ wort die selve inden Psalm uyt der naturen na de hooghte des Hemels beschreven: So hoogh den Hemel boven de aerd is/ laet Godt zijn genade geweldigh zijn/ over alle die hem vreesen. So ver het Oost is van't West/ laet hy onse overtredingh van ons zijn.

Gelijckenis om de groote der Sonnē te verklaren.

De kleynste Ster grooter dan den Aerdbodē.

Grootte des Hemels onbegrijpelijck.

Psal. 103, 11, 12.

De groote des Hemels is een Beeldt der groote barmhertigheydt Gods. Psalm 33.

De aerd is veel te kleyn de barmhertigheydt Godts met haren omloop af te beelden/ hoe wel sy oock vol goederen des Heeren is. Daerom wijst ons de Heylighe Geest de hoogte des Hemels/ daer aen so veel groote lichamen der Sterren hanghen/ die grooter zijn dan den omloop der aerden/ daer elck vol goederen des Heeren is. Want de Sterren zijn veel grooter Schat-kameren Godts dan de aerde. Wt welcke wonderlijcke Schatten de Almachtighe God soo veel zegens en goeden voort brenght/ dat sy niet alle te tellen zijn/ en konnen oock op't duysentste deel niet beschreven worden/ doch daer van hier na breeder. Maer niet alleen is de geweldige groote der Hemelscher lichamen een groot wonder en getuyghenis der onuytsprekelijcker gewelt Gods/ maer oock haer bestandighe en sekere loop. Bedenckt/ hoe wonderlijck het zy/ dat sulcke gruwsame/

2 De Sterren houdē haren sekeren loop.

schric-

schrickelijcke groote lichamen niet
alleen aen't Firmament des Hemels
hanghen / maer dat sy oock daer aen
loopen/ en wat voor een onmetelijcke
wijde en ruymte sulcke groote licha-
men tot haren loop hebben moeten /
bysonder dewijl een yder zijn eyghen
Hemel en Circkel heeft / zijn byson-
der ofgemeten wegh aenden Hemel /
welcken hy teghen Gods ordeningh
niet overtredet / op dat geen den an-
der hinderlijck zy. Daerom seyt Da-
vid seer wel: Die de Hemelen orden-
Psa.136,5 telijck gemaeckt heeft. Het moet
voorwaer een groote wijsheydt zijn/
sulck een groot Heyr Sterren alle in
haer orden en eyghen loop uyt te voe-
ren en met namen te noemen. Hier is
een groote geheymnis verborghen/en
is daer van wat aengeduyt inde O-
penbaringh Joannis/ dat een Ster
Apoc.8,11 vande Hemel is gevallen/en de naem
der selver heet Alssen. 'Tis groote-
lijcks te verwonderen / dat sulcke
groote licht blinckende Koghels hae-
Sterren hebben hare bewegingh in haer selfs. re levendige bewegingh in haer selfs
hebben/alsoo/dat sy niet een ooghen-
blick natuerlijcker wijse konnen stil
staen/ oock niet rusten / maer altoos
voort en voort hare on-ophoudelijcke
bewegingh en arbeydt drijven. Want
soo't anders geschiede / soo soud de
gantsche ordeningh des Hemels ont-
stelt en verstoort worden. Jae de
Sterren verloren als dan haer leven/
als sy haere bewegingh niet hadden/
en souden wesen als waren sy doot/
gelijck een mensch die geen bewe-
gingh heeft door den levendighen
Adem.

Alsoo rust geen Ster aenden He-
mel / en beweeght en roert sich alles
met sulcken snelheydt dat het geen
mensch begrijpen kan. Want de Son
of sy wel veel meer als hondertmael
grooter is dan den omloop der aer-
den / noch loopt sy alle daghe om den
Hemel vanden opgangh tot den ne-
dergangh/ daer sy doch / soose op de
Aerd-kloot des Aerdbodems omloo-
pen soude/moest sy alle ure twee hon-
dert en vijfentwintigh mijlen weegs
loopen. Hier bedenckt wat de aerde
zy teghen de hooghte en ronde des on-
begrijpelijcken Hemels. Is nu de
loop van een eenighe Son sulcken
grooten wonder/ wat willen wy dan
segghen van die ontallijcke menigh-
te der Sterren / de welcke alle gader
hare bewegingh en loop hebben? So
wie nu mochte slechts een quartier
uers aller Sterren bewegingh aen-
den Hemel sien / hoe sy haer roeren/
beweghen en gaen/ die souden van
groote wonder te segghen weten hoe
levendigh de gantsche Hemel ware.
Maer de loop der Sterren en hare De Sterren sullen ons leyden tot betrachtinghe der Enghelen
groote menighte moet ons hoogher
opvoeren / namelijck tot die onsien-
lijcke hooghlichtende Sterren / de
Heylighe Enghelen / de Hemelsche
Geesten / gelijck ons sulcx betuyght
de Openbaringh Johannes / daer Apoc.1,16
de Soon Gods hem verthoont / dat
hy in zijn handt seven sterren heeft:
En dat zijn de seven Geesten ofte
Enghelen in alle Landen uytgeson-
den. Met welcker Figure de rechte/
ware / over naetuerlijcke Astronomie
(oft Sterre-konst) bedecktelijck be-
schreven wert: Daer van wy oock le-
sen int Boeck Jobs : Waer waert
ghy/doe my de morghen-sterren alle Job.38,7
met malkanderen loofden / en alle
kinderen Gods juyghden? Daer ons
van gelijcken de Heylighe Job vande
Sterren hoogher voert / namelijck
tot de H. Enghelen. Want soo God
een soo groote menighte en Heyr der
Sterren geschapen heeft/ wat mach
daer dan voor een menighte der He- Psa.148,3
melscher Heyrscharen zijn/ die Godt
sonder ophouden loven ? Het loven
hem Son en Mane/ en alle lichtende

Sterren. Maer wat voor groote weldaden ons die goede en alleen wijse God bewijst door den loop des Sons en der Mane/ en hoe wy de selve oock geestelijck sullen gebruycken willen wy op't laetste sparen/ want nu haesten wy de drie Puncten van de Sterren/ namelijcke de Grootte/ den loop en werckingen in't korte te verhalen.

3. Werckingh der Sterren. Nu vande werckingh der sterren sult ghy weten / dat sy des Almachtigen Godts groote Schat-kameren zijn/ uyt de welcke hy wonderlijck zijne tijdlijcke goederen en gaven uytdeelt / beyde den Menschen en oock daer benevens de groote werelt. En alhier moet ick invoeren de meyningh des voor-treffelijcken Hooghduytschen

D. Paracelsus. Philosoophs Philippi Paracelsi: Hoe hy de Astronomie verstaet / en waer
„ voor hy die selve hout: en laet dat
„ oordeel den Christelijcken Leser. Dit
„ is nu zijn meyningh: Dat inde Ster-
„ ren alle natuerlijcke wijsheydt kunst
„ en geschicktheydt begrepen zy / die
„ een mensch op aerden vinden en oeffe-
„ nen magh. Daer uyt komen / seydt
„ hy/ de groote konstenaers en de na-
„ tuerlijcke Meesters in allerley kon-
„ sten en vindingen voort. Want de na-
„ tuer drijft de gemoeden sulcker luydẽ/
„ datse de konsten met een heftighe nae-
„ sporingh en arbeydt verkrijghen/ op
„ dat Gods wercken openbaer en voor
„ den dagh gebracht werden/tot Gods
„ eer en des Menschen nut. Want soo
„ heeft het Godt geordineert / en inden
„ Hemel sulcke natuerlijcke schatten
„ geleyt/als in zijne verborgen Schat-
„ ten; op dat hy sulcks te zijner tijdt
„ aenden dag en in't licht brachte door
„ de menschen. En deelt die selve uyt/
„ wanneer/ waer/ hoe en wien hy wil/

Hoe den Hemel Gods eere vertellen. Psal. 19. 1. en op dese wijse / namelijck door de wonderlijcke werckinge en indruckinghe vertellen oock de Hemelen de eere Godts / en de vastigheydt verkondigt zijner handẽ werck. 't Welc/ „
seydt hy/ niet alleen geschiedt door de „
grootte des Hemels / door de orde- „
ningh en sekere loop der Sterren / „
maer voornamelijck door hare werc- „
kingh. Daer uyt zijn de vinders van „
veel dingen voorts gekomen/niet dat „
zy de vinders zijn / maer d'instru- „
menten / door welcke de Hemel zijne „
van God ingeplante werckingh vol- „
brachte/en uyt de verborghen Schat- „
ten Gods de kunsten in't licht voorts „
dreven/gelijc als een boom/ die te zij- „
ner tijdt zijne vruchten geeft. Want „
alsoo sult ghy oock de Sterren in ha- „
re werckingh verstaen / en niet an- „
ders. Sy hebben haren tijdt inde „
voortbrengingh harer vruchten. En „
wie nu een goedt Astronomus is / die „
hem meer op de sterren verstaet / dan „
op de Reken-kunst / die weet waer/ „
hoe en wanneer sulcken boom aen „
den Hemel bloeydt/ en zijne vruchten „
geven sal. Siet alsoo vertellen de He- „
melen de Eere Godts en de Vastig- „
heydt zijner handen werck. Sie/wat „
een groote dwalingh ist nu/ datmen „

De Menschen zijn maer werctuyghen. menschen heeft gezet tot vinders der dingen / daer sy maer instrumenten zijn: Soo is oock de Hemel niet voor hem selven / maer het zijn slechts
Godts Schat-kisten aenden Hemel/ „
in den welcken Godt die opperste „
Schats-meester en Heer zijn Schat- „
ten geleydt heeft/deeltse oock daer nae „
uyt den genen / die het sal zijn/ en die „
hy daer toe voorsien heeft. Siet/ also Jacob. 1. 17.
komen alle goede gaven en alle vol-
maeckte giften oock meditatie (door „
middel) van boven af/van den Vader „
der lichten. Alle wijsheydt is van „
Godt/ en is by hem eeuwiglijck. Syr. 1. 1.
Maer hy deeltse mede of naetuerlijc- „
ker; of over natuerlijcker wijse. Van „
daer komt nu alle natuerlijcke wijs- „
heydt / van daer komt verstandt in „
alle naetuerlijcke dinghen/wereltlijc- „
ke

Van waer de natuerlijcke wijshept komt

ke gerechtigheydt / kunst der Medecijnen. Van daer komen aerdighe Poëten/lieflijcke Musijckers/kloecke Redenaers / konstighe Werck-meesters in allerley arbeydt / in hout/ Metael/ en Steen. Van daer komen wereltlijcke Regenten/krijghsluyden/ en in summa / van daer komen elck zijne natuerlijcke gaven / gelijckse hem Godt uytdeelt. Maer die Godt den Heer met den Geest der Wijsheydt overnaeturlijcker wijse vervult / als de kunstenaers des Ouden Testaments / als die kloecke Regenten en krijghs helden van den welcken in de Heylighe Schrift gedacht werdt / daer toe oock Salomons wijsheydt behoort: Die hebben met den natuerlijcken Hemel niet te doen. Van daer komt het / dat een yder mensch naetuerlijck begeert een ding te weten en t'ondersoecken. En is menigh soo helligh daer nae/ heeft soo hittigen begeerte na kunsten/ dat hy daer van niet rusten kan. Want gelijcker wijs alst lijf des menschen uyt de onderste Elementen gespijst en onderhouden wordt / namelijck uyt der aerden en het water / en dat hy sonder die selve niet leven kan: alsoo de sinnen / gedachten en geest des menschen hebben hare spijs van de gesternten. Want alle sinrijcke menschen hebben in haren invloedt en inval vande gesternten en is te gelijck hare spijse. 't Welck een geweldighe proeve of bewijs is vande Astronomie. Want soude de mensch vande onder Elementen slechts als het vee gespijst weden / en zijn sinnen en gedachten souden die oock hare spijse niet hebben? En soo dan tot dit naetuerlijcke licht de verlichtingh van boven neder komt door den Heyligen Geest en wedergheboort / soo bekomen nu de natuerlijcke gaven een veel hoogher graedt tot hare volkomenheydt. Sy bekomen dan eenen nieuwen Hemel / diese veel hoogher doet genegen zijn. Die nu uyt de nieuwe gheboorte zijn / namelijck uyt Godt geboren/ der selver Hemel en inclinatio is Godt selfs / en de H. Engelen zijn hare Sterren/als Apocalipsis getuyght. Die hebben met de natuerlijcke Hemel niet te doen. Sy zijn boven den selven / en haer wercken hebben een hoogher oorsprongh / namelijck uyt Godt selfs. Sulcke luyden zijn geweest de H. Patriarchen / en Propheeten/ als van Joseph/Daniel en Salomon geschreven is / dat hare wijsheydt overtrefte al de wijsheydt van Egypten / Persen en gantsch Oosten. Want dese hebben slechts de natuerlijcke wijsheydt des natuerlijcken Hemels gehadt: Maer Moses/Joseph/Daniel/David/en Salomon hebben boven die selve oock de over natuerlijcke wijsheydt gehadt. De H. Apostelen zijn met den H. Geest / met licht en kracht uyt der hoogte begavet. Want sy souden geen natuerlijcke wijsheydt en kunst verkondighen / noch naetuerlijcke Meesters en lichten der werelt zijn/ maer souden de eeuwighe Hemelsche Wijshept verkondighen/ welcke de wijsen deser werelt niet bekent hebben / &c. Act.1.8.

Des menschen sinne en gedachten hebben hare spijs vande ghesternten.

De Nieu-wegeboort verheft hoogher als de natuer.

Dit is des voornoemde Philosoophs meyning/de welcke op des Autheurs verantwoording en bewijs berusten mach. 1.Cor.2.8. Of wy nu wel de onnutte wijshept der Astrologē verwerpē/insonderheyt die t'in Individuo determinatè en definitè geschiet/so zijn nochtans andere noodige Puncten deser kunst waer te nemen. 1. De ordening en veranderinge des tijts. 2. De natuerlijcke en onnatuerlijcke Teeckenen des Hemels. 3. De natuerlijcke en on-natuerlijcke werckingē des Hemels. Van elck willē wy een seer kort bericht doen, Ten eersten moetmen

Hy raeckt hier de Prosticatien ende Planeet-lesers.

weten/dat door de wonderlijcke loop des Hemels / de tijt des wereldts gantsch wijslijck / van dien alleen wijsen Schepper geordineert is/daer uyt Gods wonderlijcke Voorsienigheydt/ Regering en wijsheyt klaerlijck is af te nemen. Insonderheydt als wy door wijse ondersoeckinghe des tijdts/de gelijckstemmigheyt der Prophetē met de historien en natuer ooghschijnlijck speuren. Als de jaren der werelt met hare eeuwen/de ouderdommen des werelts/de tijt der Monarchen/die 70.jaer-weken Daniels/ de tijdt Messie / der Coningrijcken begin en eyndinghe/ de tijt des Antichrists in Daniele en Apocalypsi/ en diergelijcken/ de welcke allegader de Voorsienigheyt Gods en zijne wonderlijcke Regeringhe en wijsheyt geweldigh betuygen en bevestigen. En of wel onse lieve Heere Jesus Christus Act.1.7. seydt: 'tbehoort u niet toe te weten de tijden of stonden/welcke de Vader in zijn eyghen macht heeft gestelt/soo spreeckt nochtans de Heer van sulcke tijden / welcker wetenschap noch tot het Apostelschap/ noch op-bouwingh der Kercken en Voortplantinghe des Euangeliums noodigh en nut is : Oock datmen Christo tot opbouwing zijns Rijcks noch tijdt noch plaets setten sal/ hy weet/ hoe/ waer / en wanneer hy zijn Rijck en Kerck planten wil / wy sullen maer zijn getuygen zijn en onse Ampt doen / en hem de tijt en stonden bevelen. Voorts soo verstonde oock de Apostelen het Rijck Christi doen ter tijt noch niet recht/want sy verstonden't van een aerdsch wereldlijck Rijck/'twelck de Heer straft. Wat nu andersins de tijden en stonden in wereltlijcke handelinghen aengaet / die voeght / ordineert / schickt en geeft God oock/als wy vlijtig bidden / en den Heer onse wegen bevelen / soo sal hy't wel makē / gelijck de historie des knechts Abrahams betuyght/als hy badt/ Godt woud hem huyden dien dagh ontmoeten. Ten anderen is te weten/dat de Hemel en de gansche natuer haer natuerlijcke tekenen hebbē/ Genes.24. 12.
en niets doen sonder teeckenen. Daer uyt oock de Heere Christus een Argument neemt vande algemene natuerlijcke teeckenen des Hemels/ die door bevindingh in't gemeene leven bevestight zijn. Daer door hy de Joden hooger leyden wil/ en hun oorsaec geven oock de teeckenen Messie in acht te nemen / en te oordeelen. Want aldus maeckt hy zijn besluyt : Des avonds/ seght ghy / 't sal een schoone dagh worden / want de Hemel is root. En des morghens seght ghy / het sal een onweder zijn / want den Hemel is root en droevigh. Ghy huychelaers / des Hemels gestalte kont ghy oordeelen / kont ghy dan oock niet de teeckenen deser tijden oordeelen? Dit is des Heeren besluyt: Soo ghy uyt de gestalte des Hemels van't weder recht oordeelen kont / waerom oordeelt ghy niet veel meer uyt de teghenwoordighe teeckenen de tijdt des teghenwoordigen Messia? En als ghy een wolcke siet opgaen van den westen / terstont seght ghy: Daer komt regen / en het geschiedt alsoo. En als ghy siet den zuyden windt waeyen / soo seght ghy: 'tsal heet worden: en 'tgeschiedt alsoo:ghy huychelaers / de gestalt des Hemels en der aerden kont ghy proeven / en hoe proeft ghy desen tijdt niet? Derhalven besluyt de Heer aldus: Gelijck als ghy uyt de teeckenen des Hemels recht sluyt en oordeelt van't onweder: alsoo soudt ghy veel meer uyt de teeckenen en wonder wercken / die ghy nu ter tijt voor u oogen siet/ oordeelen vande tegenwoordighept Messie. Maer ghy zijt geveynsde huychelaers/

Mat.16.3 Luc.12.54 55.

Luc.12.54

laers / het een siet ghy / 'tander wilt ghy niet sien / daer doch veel meer aegelegen is. Soo stemt dan Christus de natuerlijcke teeckenen toe. Maer de Hemel geeft oock zijn on-natuerlijcke teeckenen van waerschouwinge. Want onse lieve Godt straft niet schielijck / maer waerschouwt van te voren door teeckenen / gelijck in alle groote Landschappē te sien is; daerom de selve niet reuckeloosliję te verachten / maer als voorboden der toekomstigher straffe aen te sien zijn. Maer een geloovig Christē heeft hem voor die selve niet te vreesen gelijck
Jer. 10.2. Godt de Heer gebiedt / maer hy sal weten / dat hy onder den scherm des Alderhooghsten / en schaduwe des
Psal. 91.1. Almachtighen is en in Christo over de natuer heerschet. Ten derden / vande werckinghen des Hemels salmen weten: Eerstelijck van de overnatuerlijcken / dat niet den Hemel en gesternten yet wat doen van haer selfs / en soo quaet zijn voor en uyt haer selfs / als haer de Astrologi oft (Serre-Raders) maken; maer de Sonden / laster en boosheydt der Menschen zijn de oorsaecken / dat Godt de creatueren tot wraecke beroept / en tot straf ghebruyckt teghen de godloosen. Want alsoo strafte Godt den Heer de sonden der eerster wereldt / door een veer-
Gen. 6. ende 7. en 19 24. tigh-daegsche Regen / daer uyt de Zundvloet worde: En de boosheydt der Sodomiten veroorsaeckte den yverigen swavel regen. Alsoo worden sulcke plagen daeglijcx vele veroorsaeckt / namelijck onnatuerlijcke hitten en koude / onnatuerlijcke nattigheydt en drooghte / onnatuerlijcke Donder / haghel / en vyer / boose vlieghen en vergiftighe lucht / de welcke als het vyer te Sodoma vanden Hemel vallen. Doch dit alles sal den Kinderen Gods niet schaden / als sy inde vreese Gods en in den geloove leven / gelijck als die Egyptische plagen den Kinderen Israels niet schaden. Want dit is de meyningh des 121. Psalm vers. 5.6. De Heer is u schaduw over u rechterhandt / dat u des daeghs de Son niet steke / noch de Maen des nachts. Welcke spreuck niet soo slecht te verstaen is / als datmen hem voor de bloote hitte en koude der Sonnen en Mane soude bewaren: Maer is te verstaen van de plagen / straffen / en onnatuerlijcke schadelijcke werckingen die Godt door 't gesternte / als door zijne roeden / oeffent en uytgiet over de boosheydt des werelts / teghen welcke plaghen en straffen wy vlytigh bidden moeten / gelijck ons die Psalm vermaent / en onse ooghen opheffen tot de berghen van den welcken ons hulpe komt / op dat wy door de hulpe des Almachtighen die selve ontvlieden moghen / want alleen door betering des levens en 'tgebedt sulcke straffen en plaghen moeten afgewendet worden. En alsoo leggen oock eenige den Text Apoc. 16, uyt / daer de seven Enghelen haere 7. Phiolen en de laetste plagen der Werelt uytgieten. Gelijck nu onse lieve God dat Firmament en de Sterren tot wraeck en straf gebruyckt: alsoo gebruyckt hyse oock tot hulp / beschuttingh en verlossingh der Vromen en geloovigen / gelijck Judic. 5.19 Van den Hemel wert teghen hem gestreden / de sterren inder lucht streden teghen Sissera. Insgelijcks is bekent de Historie van den Keyser Theodosio / hoe wind en weder zijn vyanden geslaghen hebben / daer van den Poëet Claudianus seydt.

O Godes wel geliefde Vriend,
Voor wien de locht strijd en de wind:
Wiens trommels dan allarrem slaen,
En grijpen t'saem den Vyand aen.

Maer van de natuerlijcke wer-

kinghen des Hemels sult ghy mercken dat het Firmament aen de groote Werelt/en het uytterlijcke leven des menschen/ daegelijcks en sonder ophouden zijn vruchten geeft; doch wilt hier niet dwaelen met de Heydensche Scribenten en hare Discipelen/etc.

De Sterren brengē de wolcke voort. Maer weet dat alle meteora of inbeeldinghe by de sterren / gelijck sy hier naevolghen/vruchten en werckingen der sterren zijn. Voor eerst brenghen de sterren de wolcken voort/ daer van

Syr.43. 15. Syrach seyt: Door Gods gebot worden opgedaen zijn schatten / en de wolcken sweven gelijck de voghelen vlieghen. In zijn macht heeft hy de

Den nevel wolcken ghestelt. Op een ander tijdt brenghen sy de nevel voort/ die door't gesternte gewrocht/en van der aerden

Jer. 10.13 opgetrocken werdt. So haest de Heer zijn stem hooren laet / soo isser groot waeter aen den Hemel / en hy treckt den nevel op van het eynde der aerden/ den selven stropt hy uyt als asschen.

Psal. 147. 16. Hy bedeckt dickwils den Hemel daer mede. De Heer bedect dat aengesicht

Job.26.9. zijns Stoels/ en bereydet zijne wolc-

De Sneeu ken daer over. Te zijner tijdt brengen sy den sneeu voort. God de Heer doet

Syr.43.14 door sijn gebodt den sneeu vallen: Hy spreekt ten sneeu/so is hy van stonden

Job.37.6. aen op aerdē/en ten Slag-regen so is

Psa. 148.8 hy daer met macht. Daer nae bren-

De koude. gen sy voort de koude en Vorst. Van't Zuyden komt het onweder/ en van't Noorden de koude. Hier nae brengen

Job.37.9. 38.29. Ys. sy het ijs voort: uyt wiens lijf is het ijs gegaen? En wie heeft den Rijm

Haghel. onder den Hemel gebaert? Op een an-

Psa.38.22 23. der tijd brenghen sy hagel en sneeu voort: Sijt ghy gegaen tot de Schatten des sneeuws? Of hebt ghy gesien den Schat en oorsprong des hagels? Die ick bereydt heb op den dagh des strijdts en krijghs? God bereyt oock

Sap. 16. 24. de creatueren tot wraecke teghen zijne vyanden; De cratuere / die u als den Schepper dienet / is heftigh ter plaeghe over de onrechtveerdighen / en matight haer ter weldaet over die/ die u betrouwen. Die geschutten der

Blixemen sullen gelijck toe treffen/en sullen uyt de wolcken / recht als van een ghespannen boghe varen nae het merck-teecken. En daer sal dicken hagel vallen uyt den toorne der Donderslagen. Ick wil over Gog en Magog regenen laeten slagh-reghen en haghel-steenen. Diergelijcken lesen wy in Mose en Josua. Te zijner tijdt brenghen sy voort vyer-vlammen en hitten/ Donder/ Blixem/ donderslaghen. Kont ghy uwen Donder inde wolcken hoogh op voeren? Kont ghy de Blixemen uyt laten / dat sy heen varen en spreken: Hier zijn wy? Vyer gaet voor hem henen / en steeckt aen rontom zijde vyanden. Syn Blixemen lichten op den aerdbodem / het aertrijck siet het en verschrickt. Berghen versmelten als was voor den Heere / voor den heerscher des gantschen aerdbodems. De Son maecktet heeter dan veel ovens / en brandt de berghen / en blaest enckel hitte van haer. Hier wordt de Son beschreven als een vyer dat alle ding rijp maeckt en koockt. Hoe woudmen anders een sulck vyer noemen / dat de Wereldt verwarmt / en alles in zijne rijpigheydt brengt. Op een ander tijt brengen sy den regen/sonder de welcke dat aerdtrijck niet groenen kan. De Heer sal zijnen goeden schat opdoen aenden Hemel / dat hy uwen Lande reghen geve tot zijner tijt. Daer hooren wy/ dat God alleē de sleutel tot dese schatkist heeft/ dat hy reghen geve/ wanneer hy wil / en als wy hem den reghen afbidden. Hy alleen heeft de druppelen des reghens getelt. Sijnder oock onder den Heydenen goden / die reghen konnen gheven? Of geven de Hemelen reghen/ wanneer ghy niet

Sap.5.22 23. — Ezech.38. 22. — Exo.9.23. Jos.10.11 — Job.38.34 35. — Psal.97.3. 4.5. — Syr.43.4. — Reghen. — Deut.28. 12. — Jer.14.22. — Prov.3.20

niet wilt? Door zijn wijsheydt zijn
de diepten opgebroken/en de wolcken
Job 38.28 Levit.26.3.4. druppen met dauw. Wie is des re-
ghens vader? Wie heeft de druppen
des dauws gebaert? Ist dat ghy in
mijne geboden wandelt/ soo wil ick
u reghen geven te zijner tijdt/ en het
landt sal zijn vrucht geven/en de boo-
men opt velt sullen vol vruchten wor-
den. Laet ons doch den Heer onsen
Jer.5.24. God vreesen/ die ons vrooghe reghen
en spade reghen te zijner rechter tijdt
geeft/ en ons den ooghst jaerlijcks be-
Mal.3.10 waert. Ick wil de vensteren des He-
mels opdoen/ en seghen daer af gie-
Job.38.37 ten de volheyt. Wie kan de water bul-
ghen aen den Hemel toestoppen?
De Regenboghe. Voorts den Reghenboghe. Siet den
Regenboghe aen/ en looft dien/ die
Syr.43 12 50.7. hem gemaeckt heeft: Want hy heeft
seer schoone verwen. Den Hemel om-
vanght hy met zijn klaerheydt; de
handt des Alderhooghsten heeft hem
uytgebreydet/ hy lichtet gantsch lief-
Gen.9.12.17. lijck in zijne wolcken. De Reghenbo-
ghe is Gods getuyghe in de wolcken/
een Genaden-teecken/een Seghel des
Verbondts Gods met den menschen
en alle levende dieren op gerecht. Een
Apoc.4.3. ende 10.1. Reghenboge is om de throon Godts
als een Smaragd. Te zijner tijt den
De Dauw Dauw. De Dauw verheught dat
gras en koelt de hitte. Van de Dauw
Syr.18.16 Oze.14.6. bloeyen de Roosen/ en zijne wortelen
breken rontom haer uyt. Den Hemel
heeft oock zijn dauw verhouden/ en
het aerdrijck zijnē vrucht. Ick plaeg-
Hag.1.10. 2.18. de u met dorheyt/ brantkoorn en ha-
ghel in allen uwen arbeydt. Brandt-
Deut.28.22. Amos 4.9. koorn is een groote straf. Daer van
wy lesen in Mose en Amos. Te zij-
De windt. ner tijdt brenghen sy de windt voort.
Job.28.25 Godt heeft den windt zijn ghewich-
te ghemaeckt/ en 'twaeter zijn ghe-
Psa.135.7 wisse mate gheset. Die de windt
voortbrenght uyt heymelijcke plaet-
sen/ uyt zijne schatten. De Heer heeft
over dit zijnen schat der winden seer
wel geordineert/ en die selve aen
de heymelijcke plaetsen van de vier
hoecken des wereldts geleydt. Over De Creaturen doen alles uyt Gods bevel.
desen schat der winden heeft Godt de
Heer zijn Schat-meesters verordi-
neert/ maer alsoo/ dat sy niet voor
haer selfs/ maer uyt zijn bevel de
winden moeten uyt laten en voort-
brenghen. En op dese wijse moetmen Zach.6.1.
van alle sulcke natuerlijcke schatten
gevoelen. Op dit fundament spreeckt
de Propheet by gelijckenis van die
vier waghens/ welcke den Enghel
uytleydt van de vier winden onder
den Hemel. 't Welck den Propheet
Prophetischer wijse geestlijck ge-
bruyckt.

Dierghelijcken lesen wy in de O-
penbaringh/ dat Joannes sagh de Apoc 7.1
vier Enghelen staen op de vier hoec-
ken der Aerden/ op dat geen windt
waeyen soud op der aerden noch op
der zee/ noch op eenige boom. 't Welc
die Euangelist uyt de natuer neemt/
en tot een Prophetische Voorsegging
gebruyckt. Hy sal zijn Enghelen sen- Matt.24.31.
den/ en sy sullen zijne uytverkore-
nen vergaderen van de vier winden/
van't een eynde des wereldts tottet
ander. De vier winden hebben inde De namen der vier winden.
Schrift hare bysondere namen. Wt
het Oost komt de Oostewint/heet en
droogh/ door den welcken Godt de
grondt des rooden zees gedrooght
heeft. De Heer sal eenen Oostenwind Exod.14.
uyt de woestijne doen komen/ en Hos.13.15
sal de springh-borne uyt drooghen.
De Suydewindt komt uyt den zuy-
den warm en vochtigh. Zijn uwe
kleederen niet warm/ wanneer het Job.37.17
landt doorwaeyt wort van den Zuy-
den windt? Als ghy siet den Zuy- Luc.12.55
den wint waeyen/ so seght ghy: 'tsal
heet worden; en 'tgeschiet alsoo: De Exod. 10.19.
Weste windt komt van der Sonnen
ondergangh/ kout en vochtigh: Doe

keerde de Heer eenen zeer stercken Westen windt / en hief de sprinck-hanen op / en wierpse inde Schelf-zee. De Noorde wint komt upt den Noorden / is kout en drooghe. Wanneer de koude Noorden wint waept / so wort het water tot ijs / als een helle Cristal. Dit zijn nu de vruchten des Hemels / die God de Heer upt zijne schatten te zijner tijdt voortbrengt / en de onder-Elementen konnen die selve niet ontgaen. Daerom heeft het die getrouwe Schepper alsoo verordineert / dat se de onderste en bovenste krachten en invloepingh moeten ontfanghen. En hanght de gantsche natuer aen malkander / als aen een keten / gelijck sulcken gulden keten der naturen en Godlijcker Vooorsienigheyt der Propheet Hozeas beschrijft: Ick wil den Hemel verhooren / spreeckt de Heer / en de Hemel sal de aerde verhooren. En de aerde sal't koorn / most en d'olye verhooren / en die selve sullen Jesreël verhoorē. Hier spreeckt Godt de Heer vande gantsch wijse ordeningh der naturen / en begint van boven af / vande eerste oorsaeck. Ick wil den Hemel verhooren / dat is / wanneer in groote dorre tijdt den Hemel van hitten brandt / en de Sterren hare wercking niet hebben / datse vruchtbare tijden geven konnen / dan wil ick den Hemel verhooren / en die selve met wolcken bedecken / en de Sterren haer natuerlijck werck in gelaten volbrenghen. Want als Son en Maen verduystert worden / soo geven zy onnatuerlijck water. En den Hemel sal de aerd verhooren / dat is / de ander ordening der nature. Want die onderste krachten der aerden hanghen alle aen de boven krachten des Hemels. Als de Hemel in zijn werckinge verhindert wert / en niet goet is / soo kan op aerden niet wassen. Soo roept de aerde in hare angst en door die selve den Hemel aen in een dorre tijt / als sy haren mondt op doet / van den anderen splijt / en na de reghen dorstet. En de aerde sal het koorn / most en olie verhooren. Dat is / 't Aerd-gewas moet upt de aerde haer groenende kracht en sap supghen / en tot haer trecken: als nu dan de aerde sonder sap is / soo wil't gewas geern drincken hebben van haer moeder / gelijck een kindt na de moeder schreyt / als't dorstigh is. Laet ons nu oock de weldaden / die ons Godt de Heer door den loop der Sonnen en Mane bewijst / een weynigh inde vreese Gods betrachten en daer by gedencken / hoe wy die selve lijflijck en geestelijck sullen gebruycken. Godt de Heer spreeckt tot Job doen hy selfs met hem sprack: Hebt ghy gesien de Poorten der duysternissen? Weet ghy den wegh / daer dat licht woont? Kont ghy de banden der seven Sterren te samen binden / of den band des Orions oplossen? Kont ghy de Morgenster hier voor brenghen tot harer tijdt? Of den waghen aenden Hemel over zijne kinderen voeren? Weet ghy / hoe den Hemel te regeeren is? Of kondt hy hem Meesteren op aerden? Kondt ghy den Donder inde wolcken hoogh op voeren / en den blixem upt laten / en de water-bulghen aenden Hemel toe stoppen? Met dese woorden geeft die lieve Godt zijn groot machtigh gewelt en wijsheyt te kennen / alsoo / dat geen mensch zijn wijsheyt doorgronden / en de oorsaken zijner wercken bedencken / veel min nae doen kan. Want een mensch kan niet een groen grasken maken / ick laet dan staen licht of duysternis. Wy moeten hem dan die eere geven / onse monden toe houden / en ons voor zijne Almachtigheydt verootmoedigen / Godt in zijne wercken prijsen en looven / als David

Margin notes (left column): Exo. 43. 22 · De vruchten des Hemels · De gantsche natuer hangt aen malkander · Hoz. 2. 20, 21. · Onderste krachten der aerden hangen aē de boven krachten des Hemels. · Psal. 63. 2.

Margin notes (right column): De weldaden die Godt door den loop der Sonnē en Mane bewijst. · Job. 38. 17. 19. · Job. 31. 32. 33. 34. 35. 37 · Godswijsheydt en gewelt verschijnt upt de natuer.

Psal. 104. 19. David doet / daer hy seydt : Ghy maeckt de Mane/het jaer daer nae te deelen. De Son weet haeren neder-gangh. Hier komt den Propheet op
Gen. 1. 14. 16. dit vierde Dagh-Werck/doen Godt sprack: Daer worden lichten aen't Firmament des Hemels / en schepden dag en nacht/ en zijn Teeckenen/ Tyden/ Dagen en Jaren: En Godt maeckte twee groote lichten : een groot licht/ dat den dagh regeere: en een kleyn Licht / dat de nacht regeere/daer toe oock Sterren. Men heeft

't Licht der Manen.

hem nu met recht seer te verwonderen over't Licht der Manen/ dat het af en toeneemt / en zijn sekeren tijdt houdt/en is als of het gantsch uptgebluscht waer aen den Hemel: Terstondt neemt het weder toe / en wast/ en wordt grooter gelijck andere gewassen. Dit heeft die lieve Godt daerom alsoo geordineert/op datmen nae de Maneschijn het jaer deelen en de tijden sekerlijck onderscheyden soude konnen / en den wereltlijcken handel ordentelijck onder't Menschelijcke geselschap konnen verrichten en onderscheyden. Sonder welcke gewisse onderscheyden Maenden en daghen geen oprechte ordening in Gods Kercke/in't wereltlijcke regiment en Rechtbancken / noch inde huyshoudingh zijn konde. Wat soude dat voor een gruwlijcke duysterheydt / confuse en verwerringh ter wereldt in alle staten geven/so daer geen onderschept der Maenden / weken en daghen ware? Daerom leert nu hier de Wijsheydt Godts kennen in die gewisse loop des Maens / en afdeelingh der tijden/ 'talderwijste/ dat in allen stazen is / dat is goede ordre houden en de rechte tijdt treffen. Wie dat doen kan / die mach hem met recht voor een goedt Regent en huys-vader achten/ want het is al aende tijt gelegen/ wat t'ontijde geschiedt / vergaet al-

't Profijt van't toe ende afnemen des Maens.

Nae de Maē worden tetijdē uytgedeelt

les. Want Godt heeft alle dingh in sekeren tijdt/mate/getal en gewichte besloten. En elcke rechte tijt brengt haren zegen en geluckige voortgang mede. Een yegelijck dingh heeft zijnen tijdt/en al't voornemen onder den Hemel heeft zijn ure. Wel dien/ diese treffen kan; daer moetmen Godt om bidden. De tweede oorsaeck / waerom God het licht des Maens veranderlijck geschapen heeft/dat het af en toe neemt / is op dat door sulcke veranderingh die onder-dinghen en creaturen souden geregeert worden. Want alle Maenden heeftmen door 'tgantsche jaer bykans wat nieuws. Dese Maendt brenght dit / d'ander wat anders. Een ander Gave Gods brengt de Meert / een ander de Mey maent / een ander Iunius, een ander Iulius, een ander de Herfst-maendt/ een ander de Oogstmaendt / yder Maendt heeft zijn eyghen gewas / zijn eyghen kruyden / zijn eyghen vruchten / zijn eyghen visschen/ zijn eyghen voghelen / zijn eyghen weder / zijn eyghen windt / Ec. Summa/daer is sulcken wijse ordeningh Godts datmense niet genoegh kan bedencken. Oock geeft ons de Koninghlijcke Propheet met dese woorden (de Son weet haren nedergang) te betrachten den seer snellen loop der Sonnen/ daer door de dagen onderscheyden / verlanght en verkort worden gelijck oock der Sonnen loop onderscheydet de vier tijdē des jaers/ de Lente/ Somer/ Herfst en winter. Al't welck den menschen tot sonderlinghe nut gedyet.

Sap. 11. 12.

Eccl. 3. 2.

De verandering des Maens is den creaturen nut.

Elcke Maendt heeft zijn eygen vruchten.

Psal. 104. 19.

Hier hebben haer nu alle menschen met recht te verwonderen over die gewisse loop der Sonnen / daer uyt oock de Heydenen bekent hebben / datter een Godt moet zijn/een eeuwighe geest/vol wijsheydts/ die sulcken gewissen loop der Sonnen geordi-

Gewisse loop der Sonnen. neert heeft. Want de Son houdt haer loop gewis/ en gaet niet wijder/ ofte over 't merck / dat Godt haer geset heeft / niet hoogher niet legher. Sy heeft haeren grooten wegh aen den Hemel / welck men noemt den wegh der Sonne/ en der linie Ecliptica. In die wegh blijft sy gewis. Sy gaet niet verder teghen't Suyden dan in't eerste Punct des Hemelschen Steenbocks. † Capricornus. Dan maeckt sy de Lente en Somer. Dan keert sy weder. Sy gaet niet verder teghen't Noorden / dan in den eersten punct van Cancer ofte kreeft / dan maeckt sy den winter/ dan keert sy weder. En dit houdt sy soo wis / dat het niet een minuyt feylt. Als sy de twaelf Hemelsche teeckens eenmael doorgeloopen heeft/ soo ist een Son-jaer. Maer als de Maen die selve twaelfmael door geloopen heeft/ so maecktse een Maen-jaer. Sons loop maect dat jaer. Dat is nu der Sonnen haer jaerlijcksche loop / daer door sy het jaer maeckt. Maer haer daghelijcksche loop / daer door sy den dagh maeckt/ is van sulcke snelheydt/ dat het geen Menschelijcke verstanden konnen uyt reeckenen. Want alle vier-en-twintigh uren loopt sy om den gantschen Hemel. Denct nu wat een grootte den Hemel heeft / teghen de welcke 't Aertrijck maer een Punct of stip te reeckenen is. Sy loopt alle Jaer drie hondert en tsestigh graden; en een graedt heeft aen den Hemel vijf hondert en seventighmael duysent vijf hondert en een ende tachtigh Mijlen weegs. Hier is geen mensch/ diese uytreeckenen kan. Wie wil hem nu daer over niet billijck verwonderen/ en de Wijsheydt des Scheppers prijsen? Jae daer door zijn oock de Heydenen beweeghtgeworden om de Son voor een Godt aen te bidden / Son is de grootsteen schoonste creatuer. dewijl sy de grootste en schoonste creatuer is/ die met haer licht de Werelt verlicht/ en met haren loop en kracht alles regeert / maer dit is menschelijcke blintheyt en dwaesheyt. Want de Creaturen zijn immers als een Spieghel Godts / daer uyt wy den Schepper sullen leeren kennen gelijck Cap. 43. 5. Syrach seyd: Siet de Son aen/ hoe groot en schoon is sy. Het moet een groot Heer wesen / diese gemaeckt heeft.

Men leest van een Indiaensch Koningh / als hy had hooren Prediken van onsen Heere Christo/ dat hy om onser sonden wille gestorven was/ en datmen aen hem clooven moeste / dat hy heeft geseydt: Soud ick aen dien clooven/ die gestorven is? Ick cloof veel liever aen de Son / die is noch noyt gestorven. Siet daer de menschelijcke blintheyt. Derhalven/ op dat den mensch door de grootte en door de schoonheydt der Sonnen niet bedroghen soude worden/ soo beveelt Godt en spreeckt: Deut. 4. 19. Wacht u/ dat ghy uwe oogen niet op heft na den Hemel/ en siet de Son en Maen aen/ en bidtse aen. Want die heeft God den Heer geschapen tot dienst aller volcken onder den Hemel. Wy sullen oock niet meynen/ dat de Son/ Maen en Sterren slechts alleen in die grootte geschapen zijn/ als sy van ons gesien werden. Son is veel grooter dan sy schijnt. Want het zijn geweldighe groote lichten en Corpora als hier boven verhaelt is. En de Maen is wel kleynder van de aerde/ maer de Son/ segghen de Mathematici of wiskonstenaers is hondert en ses en sestighmael grooter dan de aerde/ 'twelck sy uyt gewisse ooghschijnlijcke bewijsingen/ konnen beweren: Maer dat de Son soo kleyn schijnt/ dat doet die Waerom de Son so kleyn schijnt. geweldige onmetelijcke hooghde/ en de snelheyt hares loops/ gelijck 't gesicht betuyght / dat hoe een dingh hoogher en wijder is / hoe het kleyner schijnt. Maer dit bevelen wy den

den geleerden inden loop der Sterren. Of ghy't wel niet verstaen kont/ soo leert nochtans u daer over verwonderen. Hier by nu is voor eerst te betrachten de Almachtigheyt en Wijsheydt Godts. Hoe wijslijck en cierlijck heeft het Godt gemaeckt/ dat hy de Son gemaeckt heeft tot een cieraet en licht des daeghs/ en de Maen tot een licht des nachts. Want het licht is de hooghste cieraet en schoonheydt aller dingen. Wy verwonderen ons/ als yemandt een schoon huys bouwt/ en verciert het met beelden/ schilderyen/ schoone blinckende verwen/ maer wy sullen ons veel meer verwonderen over dat geweldigh Gebouw des Hemels/ 't welck met soo groote/ schoone en vele lichten verciert is. Want het Licht is de hooghste cieraet aller creaturen. Voorts is zijn Wijsheydt oock daer in te erkennen/ dat/ gelijck de H. Propheet seyt: Hy telt de Sterren/ en noemtse alle met namen. Onse Heer is groot/ zijn macht is groot en zijn Wijsheyt heeft geen getal. Dewijl wy dat nu weten/ soo sullen wy Gode oock in allen dinghen den lof der Wijsheydt geven/ al ist dat hy ons beveelt te doen en te gelooven dat wy niet begrijpen konnen/ jae dat ons dwaes dunckt te zijn. Want de dwaesheydt Godts is wijser dan aller Menschen wijsheyt.

Wt dē loop der Sonnē verschijnt Gods wijsheydt ende Almachtigheydt.

Psal. 147. 4.5.

1Cor.1.15

Ten derden/ soo leeren ons oock de Son en Maen met haren gewissen loop betrachten de Waerheyt Gods/ en de seeckerheydt zijner Beloften. Want hoe gewis heeft Godt op yder tijdt zijn beloften vervult? Inde sendingh van Messias/ inde veranderinghen der Monarchien en Keyserdommen/ en andere Verlossinghen des menschelijcken geslachts. Des halven spreeckt hy: Wanneer mijn ordinantie op houdē sal met den dagh en der nacht. Soo sal oock mijn Verbondt op houden met David mijnen knecht/ dat is/ soo seecker sal Messias van hem komen/ als de Son en Maen daer voorseecker zijn.

De loop der Sonnē ende des Maens tuygt van Godts Waerheyt

Jer.33.20 21.

Ten vierden/ zijn Son en Maen als sy verduystert worden oock Spieghels vanden Toorn Godts/ en teeckenen van den Jonghsten dagh/ en Boet-predicatien van groote veranderingh in de werelt/ daer door ons Godt aen onse sonden doet gedencken. Hoe wel nu de Duysternissen van die groote Hemelsche Lichten natuerlijcke oorsaecken hebben/ alsoo dat oock sommighe Theologanten de verduysteringh der Sonnen en Manen/ die Teeckenen des Jonghsten daeghs zijn sullen/ niet van natuerlijcke/ maer overnatuerlijcke Duysternissen verstaen/ gelijck der Sonnen verduysteringh was in't Lyden onses Heeren/ en die Egyptische duysternissen/ 'twelck wy oock niet willen ontkennen/ dat recht voor 't Eynde des Wereldts sulcke overnatuerlijcke duysternissen zijn sullen/ alsoo dat oock de sterren van den Hemel vallen sullen. En dit neemt daerom niet wegh dat oock de natuerlijcke duysternissen geen Teeckenen zijn souden om ons den Jonghsten dagh te verkondighen: Want alle duysternissen zijn tegen de natuer en eyghenschap der Hemelscher Lichten/ want sy zijn tot lichten gemaeckt/ dat sy lichten souden. Als nu haer licht verhindert wert/ dat is teghen haer natuer/ en is haer lijden/ 'twelck oock de Heydenen verstaen hebben/ en geseyt: defectus Solis, Lunæque labores, dat is/ het swijmen van Sonne en van Mane. Want onse Heer spreeckt: De krachten der Hemelen sullen beroert werden; maer de Sterrē zijn de krachten des Hemels/ want sy geven alle kracht en werckinghe des Hemels door haren loop: Sy gaen vry

Of de verduysteringē der sonnen en manē natuerlijcke duysternissen zijn sullen/ die vanden jonghsten dagh ghetuyghen.

Luc.23.45

Exod. 10. 21.

Alle duysternis tegen de natuer.

Mat. 24. 29.

aen

aen den Hemel in hare kracht/gelijck de mensch/ die selve is niet aen de aerde gebonden/ als hy geen kracht heeft/ soo valt hy: Alsoo sullen oock die krachten des Hemels geswackt werden. De duysternissen verkondighen en brenghen allerley jammer op Aerden/ hongher/ krijgh/ en Pestilentie/ 'twelck de menschen alles veroorsaecken: Want alle creatueren en de gantsche natuer zijn benauwt/ en hebben haer lijden en anghst. Welck lijden des grooten werelts hier nae oock in Microcosmo (kleyne wereldt) dat is in de menschen volbragt wert. Wat den menschen overkomen sal/ dat lijdt de natuer en de groote werelt te voren/ want het lijden aller Creatueren/ 'tzy goet 'tzy quaet/ is op den menschen gericht/ als op een Middel-punct/ daer in alle Linien des Circkels te samen sluyten. Want wat de mensch veroorsaeckt/ dat moet de natuer te vooren lijden. En hoe de sonden der menschen grooter zijn/ hoe de creatueren meer lijden/ en haer benauwen. Dewijl nu de boosheydt der menschen daghelijcks grooter werdt/ soo kan de Werelt die sware last der sonden niet langher draghen/ sy moet vergaen. De boosheydt stijght ten Hemel/ en valt hier nae als een vergift weder van boven op de menschen/ dat is zijn straf. En soo gieten de Enghelen hare Phiolen uyt/ op de zee en opt droghe/ op menschen en vee/ en alle gewas. Als der Sonnen licht verhindert werdt/ dat gevoelen alle sterren/ jae alle creatueren/ die haer kracht vande Son hebben. Daerom spreeckt onse Heer: En daer sullen oock Teeckenen aen de sterren wesen/ sy sullen oock haere anghst lijden en hebben/ daerom sy oock eyndelijck van den Hemel sullen vallen: Want dat Licht is haer levẽ; is nu haer leven geswackt/ so moeten zy vallen/ gelijck een mensch die geen kracht meer heeft/ ter neder valt. De Sterren zijn lichten/ en het licht sweeft natuerlijck boven in de hoogte/ maer als haer licht geswackt wert/ soo moet haer Globus of ronde vallen/ ja so moet het gantsche groote gebouw des Hemels vallen/ als zijne krachten beroert werden en verteert zijn/ gelijck een krachtloos mensch ter neder valt. Alsmen nu een verduysteringh der Sonnen en Mane siet/ so salmen dencken/ dattet een verhinderingh is van haer natuerlijcke werckingh en kracht/ want het is teghen haer natuer en verkondigen ons datter groote boosheydt op Aerden volbraght wert en dat die sal gestraft werden. Den Hemel sal zijn misdaet openbaren/ en de aerde sal haer tegen hem setten. Gelijck de Duysternis in't Lijden Christi verkondighde de gantsche Werelt de Doodt Christi/ en die groote boosheydt en lasteringh tegen Christum. Want Son en Maen zijn als een Spieghel van de groote Werelt/ daer in men de boosheydt der menschen en hare toekomende straf aenschouwẽ sal en die sond die totten Hemel toe opgeklommen is/ gelijck dat geschiep tot Sodom en Gomorra dat opwaerts voor Godt quam. Alle verduysteringen der Sonnen beduyden een inwendige verduystering des ongeloofs in de herten der menschen/ dit selvighe verkondight ons den Hemel/ als of hy tot ons sprack: Ghy menschen siet haer aen/ en bedenckt dat ghy so in uwe herten zijt. En als den Hemel soo brandt/ en de Son bloed-rood is/ so wil hy tot ons segghen: Aenschouwt haer/ want so sal ick eenmael in't vyer vergaen. Op dese wijse spreken alle Elementen met ons/ en verkondighen ons onse boosheydt en straffen. Wat is die schrickelijcke Donder anders/ dan een

Duysternissen verkondigen eñ brengen allerley jammer.

Rom. 8. 22

Wat de mensch mis doet/ moet ge natuer lijden.

Rom. 8. 22

Apoc. 16.

Luc. 21. 25

De duysternis der Sonnen swackt de Sterren.

De duysternis verkondigt datter grote boosheyt op aerden gedaen wert.

Job 20. 27

Genes. 18. 20.

De verduysteringe beduyden inwendige verduysternissen des ongeloofs

Donder is Gods stem.

Psal. 29.

Donderis Godsstem Psal.29. een geweldighe stem des Hemels / daer voor de aerde beeft / daer door ons Godt waerschouwt. Wat is de aerdbevingh anders / dan een schrickelijcke spraeck der aerden / die haren mond op doet / en groote verandering verkondight. Alsoo oock die rijdende en woedende stormwinden / en het brieschen des zees. Ten vijfden sullen Son/maē en Serren getuygen van Gods goethepdt. wy oock aende Son en Mane en Sterren Gods goetheydt leeren kennen / dat hy een eeuwigh Licht is / dat ons verlicht / troost en verblijdt. Want dewijl God anders onsienlijck en onbegrijpelijck is / soo sullen wy uyt die schoone natuerlijcke lichten zijn natuer leeren kennen. Want door die lieflijcke lichten wil hy ons aenporen hem te beminnen. Gelijckmen dat licht lief heeft als de schoonste creatuer: Alsoo sullen wy God / dat eeuwighe Licht / hertelijck lief hebben / en ons tot hem wenden / en ons 1 Joa.1.6. 2 Cor.6.14 van de duysternis der sonden afkeeren en in't licht wandelen. Want wat gemeynschap heeft het licht met de Duysternisse / en de gerechtigheydt met de ongerechtigheydt? Of wat heeft Christus dat waere Licht voor gemeynschap met Belial? Ten laetsten hebben wy oock een geestelijcke Christus de geestelijcke Son en eeuwige Son / welck is de Son der gerechtighept Christus Jesus. Die schijnt met haer Genaden-licht allen Mala 4.2 Joan.1.9. Joa.8.12. menschen / en misgunt geen mensch haer licht. Ghelijck de natuerlijcke Son allen menschen schijnt: Alsoo biedt hem Christus yder een in zijn woordt aen. Ick ben dat licht des werelts. Die my naevolght / sal in de duysternis niet wandelen / maer 't licht des levens hebben.

Dat V. Capittel.

Van't vijfde Dagh-werck Gods / vande Zee en wateren en vande vruchten des Zees en der wateren.

Gen. 1. 20.

En Godt sprack: Het water brenghe voorts levende en wemelende Dieren, en ghevogelte, dat op aerden onder 't Firmament des Hemels vliege, en God sprack: 22. Sijt vruchtbaer en vermeert u, en vervult het water inde zee, Psal.104.25. De zee die so groot en wijdt is, daer wrimmelt het in sonder getal, beyde groot en kleyn gedierte.

HET water is een vochtigh / vlietende en nat Element / Wat het water zy. gescheydē van d'ander Elementen / naemelijck van der aerden / vande Lucht / en van't Firmament ofte vyer / soo dat het zy een sonderling vochtigh en vlietend Element / grooter dan de aerde / met bysondere zaden begaeft / gescheyden vande zaed-krachten der anderer Elementen / om te baren sonderlinghe vruchten. En begrijpt in haer Primam materiam (d'eerste materie) of zaed der vogelen / der visschen / der stenen / Edel gesteenten / der Metalen / mineralen en van't sout. Nu is voor allen dingen by dit Element des waters eerstelijck te bedencken zijn stede en plaets / daer na hoe't zijn vruchten baert / die ontallijck veel zijn / en Wat by 't water te bedencken is. dan hoe het zijn twijghen en vruchten als een water-boom uyt deelt door de gantsche kloot der aerden / beyde aen water-vloeden / mineralen en metalen. Nopende zijn stede en plaets / soo is't geset inde onderste 1. Plaets des waters Globo, alsoo dat het inder aerden zijn gruwsame holen en hollighedē heeft / daer

daer in het leydt. En 'tis geordineert/ dat het t'samen met der aerden den mensch dragen moet/ dat hy daer op wandelen magh/ en zijnder gebruyc-ken/ en gaet als een ringh om den kloot der Aerden/en valt niet upt zijn plaets/ alsoo dat dat deel dat onder ons is/ alsoo wel over haer staet als wy/ en nochtans onder haer hanget. En 'tis soo wonderbaerlijck gescha-pen/ dat die holligheyt en diepe kuy-len des rechten Elements/ daer het zijn Centrum of middel punct heeft/ en zijn exaltatie of verhoging/ gansch sonder grondt is/ alsoo/ dat het van-der Aerden niet op gehouden werdt/ daer het op staet/ maer vry als een Ey in hem selvē staet/en niet upt den dop valt; also heeft het Element des waters een sulcken wonderbaerlijcke ophoudingh oock/ en is een groot wonder-werck Gods. Dit water-Element baert zijne vruchten inder Aerden opgelijcker wijse als die aert-vruchten hare zaden en wortelen in-der aerden hebbē/ maer door de lucht volmaeckt en rijp werden. Want de Aerde drijftse upt/ en blijven niet in der Aerden/ maer scheyden haer van der aerden. Also gaen oock van't wa-ter upt zijne gewassen/ als Metalen/ Mineralen/ allerley sout/ edel en an-der gesteenten/ alles vande moeder des Elements der aerden-moeder/ dat is/ inde Aerde/ daer voleyndt het zijn werckinghe/ en heeft nochtans zijn wortel in't water/gelijck de boo-men en kruyden haere wortelen inder aerden hebben/ worden oock op aer-den volmaeckt en gaen in haer laetste materie/ 'twelck dan inder lucht ge-schiedt: en aldus wordt inder aerden gebeeldt/ wat van't water wasset. Daerom laet u de Philosophen niet doen dwalen/die sulcke water-vruch-ten/ metalen en mineralen/edel en an-der gesteenten der aerden toe schrijven

Vruchten des wa-ters.

Metalē/ mineralē/ edelgestee-ten zijn vruchten des wa-ters.

Want het zijn geen vruchten der aer-den/ of sy schoon inde aerde wassen/ gelijck inde Schrift staet/ maer sy hebben haer zaedt en wortel in't wa-ter. Want gelijck het onrecht soudt/ zijn/als ghy wildet seggen: Die boo-men en kruyden wassen upt de lucht/ dewijl sy boven de aerdt inde lucht wassen. Want hare wortelen worden inde aerde gevonden/ dewijl sy vande aerde haren oorspronghnemen/ en wassen in hare volkomenheydt inde lucht: Alsoo mede ist onrecht/ dat-men acht dat de Mineralen en Me-talen upt der Aerden wassen. Daer-om moet ghy eerst leeren en weten/ wat een Element is namelijck een Fonteyn en oorspronghvan byson-dere onderscheydelijcke zaeden en krachten/ die bysondere onderschey-delijcke vruchten voort brengen/ yder Element na zijn aerd/gelijck het van Godt begaeft is met bysondere ver-borghene levendige Saeds-krachten nae zijner aert. De Aerd is van God begaeft met de Saeds-krachten der bomen/kruyden/bloemen en grasen/ dat zijn de vruchten der Aerden/ en voorder niet/ gelijck Godt de Heer sprack: De aerde laet opgaen Gras en kruyt en vruchtbare bomen. Siet wat een groot onderscheydt isser tus-schen dese Aerdt-gewassen/ diemen Vegetabilia of (groeysame) noemt en tusschen de Metalen. Want yder heeft zijn bysonder oorsprong en Element. Alsoo weten die oprechte Philosophi, dat die gewassen der Mineralen en Metalen alle water zijn/en hare eerste Materie in't water hebben. Aldus moet ghy recht kennē en onderschey-den de Elementen met hare vruchtē/ op dat de wonder-wercken Gods be-kent en doorgront werden. Daerom sal nu die selve Philosophie plaets hebben en voortgeplant worden/ de welcke alleen de werckē Gods te ken-nen

Wat een Element is.

Aertvruch-ten.

Gen. 1. 11.

Welck de beste Philo-sophie is.

nen geeft / die een yder mensch uyt
schuldige danckbaerheydt en Liefde
Gods schuldigh is te kennen / op dat
hy wete wat zijn Schepper zijnent
halven geschapē heeft. Daerom heb-
ben de School-twisters toe te sien /
dat sy niet al haer leven lang met on-
noodige spits sinnigheden om gaen /
en de wercken Gods vergeten. Maer

Wonder-bare maegschap der Elementē

siet hier die wonderbaerlijcke vrient-
schap / maeghschap en eenigheyt der
Elementen / hoe d'een zijn vruchten in
d'ander schoot baret / en tot nut der
Menschen voort drijft. Hoe menigen
schone vrucht baert dat Firmament
inde lucht / en geeft het ons van boven
door de lucht / als reghen en dauw /
liefl ijcke warmte en koelte / warme
winden en diergelijcken? De aerde
drijft haer vruchten inde lucht / daer
groenen / bloeyen en rijpen sy / dien
geeft de lucht hare vrucht / en om-
helstse als in hare ermen en vlogelen /
dat haer leven in hen niet versticke en
sterve / want sonder de lucht verstic-
ken en sterven sy. Daerom neemt de
lucht 'tgewas der aerden op in haren
schoot / en treckt se op uyt liefden / al
ist dattet vremde kinderen zijn. En

De Lucht gaet door alle Elemē ten.

de aerd en 'twater nemen de vruchten
des luchts weder op / namelijck / haer
levens-kracht / die sy op verborghen
wijse met haer leydet. Want sy gaet
door alle Elementen en geeft hen dat
leven. Want sonder lucht brant geen
vyer / maer 'tgaet uyt. Sonder lucht
vervuylt en stinckt het water / en al
'tgewas der aerden verstickt. Alsoo
baert het water zijn vruchten inden
buyck en schoot der aerden / van deelt-
se die selve den menschen mede op
menigerley wonderlijcke aert / gelijck
een Boom zijn vruchten altoos het
eene landt en volck meer dan 't ander.

Revieren zijn gelijck als tacken des waters.

En voor allen dingen geeft dat wa-
ter-Element die water-vloeden uyt /
als desen lande den Rhijn / het ander
den Donauw / het derde de Elve /
'tvyerde de Nijl. Alle de welcke niet
voor haer selfs 't water-Element
zijn / maer slechts als tacken en twij-
gen eens grooten wonderbaerlijcken
levendighen booms / de welcke oock
veel kleyne tacken en twijghen heeft /
'twelck de kleyne wateren zijn. En
gelijck als aen een twijgh eens groo-
ten vruchtbaren booms veel vruch-
ten hangen: Also hangen aende tack
en twijgh des water-booms / van 't
water-Element / naemelijck aen de
Rhijn en Donauw / en aen andere
groote en kleyne wateren veel heer-
lijcke en menigerleye vruchten. En
aldus gaet uyt het water-Element
terstont een vlietende beecke / en een
Fonteyn / gelijck oock die twijgen en
tacken des booms over de gantsche
aerde uytgesprejdt zijn / en 'tis doch
alles maer een boom / een oorspronc /
een wortel / van een stam; en alle be-
ken / stroomen en fonteynen / die inde
gantsche Aerd-kloot zijn / die zijn tac-
ken deses stams van desen boom. Al-

De zee is allerwate-rē moeder.

soo zijn nu alle water stroomen en be-
ken een vrucht van haer Element /
maer zijn 't Element selve niet. In ma-

Eccl. 1. 7.

ri extraneo (inde zee die buytē haer is)
is dat Element daer sy alle uyt was-
sen / en daer sy weder in moeten / gelijc
geschreven staet: Alle wateren loopen
inde zee / en de zee wort nochtans niet
voller: aende plaets van daer sy vlie-
ten / vlieten sy weder henen. Waerom
nu de zee niet voller wert / en waerom
die soutig is / sult ghy by een treflijck
Hoogh-duytsch Philosooph gron-
delijc beschryd vinden / dewijl niet al-
leen alle soute wateren inde zee lopen /
maer dat oock de zee selve de zadē des
souts in haer heeft. Want het is toch
al te blauw / dat eenighe vande oor-
saecken vande soutigheydt des zees
schrijvē / 'twelc wy den Physicis en na-
tuer kenners bevelen / en van 'twelck

hier na breeder bericht volghen sal. Gelijck nu vande Rivieren gesproken is / die tacken en twijghen des Water-Elements. Alsoo sult ghy't oock verstaen vande Metalen / Mineraelen / van gout / silver / koper / yser / tin / loot ; oock van de Edelgesteenten / Smaragden / Saphyren / Coralen / Granaten &c. Item van't Sout / Aluyn / Vitriol. Item vande Fonteynen / suere / soete / koude / warme &c. Item van de steen-klippen en holen / en dierghelijcke. Aller der welcker uytspreydinge gaet door de gantsche aerde uyt het Water-Element. En dese alle hebben haer zaed / oorsprong / wortel en stam in't water. En dit is niet anders te verstaen / dan gelijck menigerleye onderscheydelijcke boomen uyt de aerde wassen / daer een yder zijn eyghen vrucht heeft : Dat het alsoo oock met het Water-Element is : Dat drijft zijn boomen en Metalische vruchten uyt inde Aerdganghen en kloven. En soo haest sy in de aerde komen / soo geschiedt de Coagulatie en verstijvinghe / en soo wortet een Metaelsche of Mineraelsche boom gebooren / die zijn tacken in der aerden wijd uytbreydt / alsoo / dat dicwils een spruchtel over twintigh / veertigh / tsestigh en meer Mijlen weeghs streckt. Ist dan dat de vrucht geheel wech genomen wert / soo verdorret die selve boom / en sterft in hem selfs / en de mijnen verliesense / gaen ten eynde en verteeren / daer het alle schepselen mede besluyten. Ondertusschen verheft haer aen een ander plaets een nieuwe / gelijck dan die Alleen-wijse Schepper alles in zijn tijdt en eynde geordineert heeft. Bedenckt nu hier / looft en prijst de wijsheydt / goedtheydt en Almachtigheydt / uwes Scheppers / hoe wonderlijck hy die water-vruchten geschapen / hoe wijslijck hy die selve onderscheyden heeft / hoe goedertieren en mild hy die selve uytdeelt / hoe groote lieflijckheyt en affectie hy den selven heeft ingeplant / niet alleen soo veel 'tgout en silver belanght maer oock die Coralen / peerlen / Aegtsteenen / Ambra en Edelgesteenten aengaet / alle de welcke niet om de hooveerdye en pracht / maer om de gesontheydt der menschen en Godts wonderen daer door te ondersoecken geschapen zijn.

Vruchten van't Water-Element.

Wonderen nde vruch ien des waters.

Bedenckt wat die Edelgesteenten in des hoghen Priesters kleynoot beduyden / wat Godt de Heer Almachtigh daer door wilde voorbeelden. Hoe menigherley wonderlijcke aert van waeter-fonteynen geeft Godt de Heer. Daer zijn steen-fonteynen / sout-fonteynen / warme wateren / die alle Medicinale krachten in haer hebben. Gelijck de aerde geeft menigherleye aert van suere / soete en bittere vruchten : Alsoo geeft het waeter die oock. Noyende de dieren / vogelen en visschen / die uyt de zee komen / die zijn ontallijck veel. Want Godt heeft een sonderlinghe groote vruchtbaerheyt de zee ingeschapen / dat hy vervult werde met levendighe Dieren / dewijl hy soo wijdt en groot is / op dat de mensch zijn spijs hebbe. Want uyt die groote spijs-kamer des zees komē te zijner tijdt een menighte van visschen / en begheven haer uyt verborghen plaetsen aen den dagh / alsoo dat elcke mondt zijn eyghen visch-oogst heeft. Anders zijn de visschen in de zee met sulcken aert en eyghenschap begaeft / dat se niet konnen gevangen worden / als haeren tijdt niet gekomen is. En hier by is insonderheyt te mercken / dat de zee / en al wat daer in is / hare van Godt ingeplante orden / tijdt en beweginghe heeft / gelijck als alle andere Elementen. Aen den Hemel zijn de gesternten / die hare orden /

Waerom Godt de edel gesteēten laet wassen. Exod. 28. Ezech. 28. Apoc. 21. Esa. 54.

Vrucht baerheydt des zees.

De zee heeft zijn ordening.

orden/tÿdt en beweginghen/hare op-
(Ortus & occaſus.) gangh en ondergangh hebben. Op
ter Aerden hebben alle haere vruch-
ten hare ordeningh/tÿdt en bewegin-
ghen / en komen op haere ſekere tÿdt
voort. Aldus is de aerde in geduuri-
ghe beweginge daer ruſt geen dingh/
tot dat alle haere vruchten daer uyt
zÿn. Op deſe wÿſe geſchiedt de be-
wegingh der aerden/en niet als ſom-
mighe geſeydt hebben / dat de aert
draeyt. Alſoo heeft de zee oock zÿne
ingeborene wetten en beweginghen
dat zy niet alleen voor haer ſelfs ſich
beweegt/ af en op loopt / maer drÿft
alle zÿn vruchten door zÿn verborgen
inwendighe levendighe bewegingen/
te zÿner tÿdt / en in zÿne ordeninghe
daer uyt/alſoo/ dat geen dingh in de
zee kan en moet verborghen blÿven;
Van't vloeyen en ebben des zees. het moet hem inde handen der men-
ſchen geven. Daer wordt veel gediſ-
puteert vande bewegingh / af en op-
loop des zees. Eenighe ſchrÿven het
de Son toe/eenighe de Maen/ over-
mits de Maen af en toe neemt. Maer
ſo wie de bewegingh vande gantſche
natuer/ en wat een Element is/ wat
het voor een levendighe/ aengeboren/
ingeplante / Univerſale en particuliere
bewegende kracht heeft/en een eygen
inwendighe natuerlÿcke bewegingh
daer door het ſich ſelfs beweeght/en
Alle Elemẽtẽ hebben haere beweging. al wat het in hem begrÿpt / heruyt
drÿft/ die verſtaet alderbeſt de bewe-
gingh des zees/want hoe ſoud Godt
de Heer allen Elementen haer leven
en beweginghen in't gemeen en in't
byſonder ingeſchapen hebben / en
ſoude de zee niet veel meer / die ſoo
groot en wÿdt is/ met een levendighe
geeſt en bewegingh begaeft hebben/
maer ſoude die ſelve door een ſonder
bewegingh geſchapen hebben? Heeft
hy den Hemel zÿn geſternten gege-
ven/ die hare ſekere tÿdt houden / de
lucht hare beweginghen/ de aerd ha-
ren gewiſſen tÿdt te groenen en bloe-
yen / en hare vruchten voort te bren-
ghen. Soo heeft hy veel meer die
groote wÿde zee / inde welcke inſon-
derheydt Gods wonder-wercken be-
kent worden/ oock zÿne bewegingen
en aengeborene wetten des tÿdts en
ordren gegeven. En dat zÿn d'on-
ſichtbare geſternten des zees / die de
zee beweeghen. Daer uyt beweghen
haer alle wateren/daer uyt vloeyen en
loopen ſy ſonder ophouden / daer uyt
zÿn ſy vruchtbaer/ daer uyt loopt de
zee daeghlÿcks eenmael af en op/daer
uyt beweeght haer en waſt de mid-
landſche zee/neemt af en toe/ hoe wel
niet ſo ooghſchÿnlÿck daer uyt loopt
d'Euripus, en de wateren in Eubœa al-
le daegh ſevenmael op en af / en heeft
die Euripus met zÿn loop des halven
geen vergelÿckingh met de Maen /
hoe wel de maeghſchap des Hemels
inſonderheydt der water-ſterren met
de zee niet ontkent wert. Men moet De Maen is eygentlÿck niet de oorſaeck vande bewegingh des zees.
hier onderſcheyden tuſſchẽ eendracht
en de oorſaeck. Want of ſchoon de
Maen een over-een-komſt heeft en
vergelÿckingh met het af en oploo-
pen des zees : ſoo wil daerom niet
ſlechtelÿck volghen / dat van deſe
groote wonderlÿcke beweginghen
des zees de Maen alleen oorſaeck zy:
maer dit volght daer uyt / dat de zee
een ſulcke natuerlÿcke/ verborghene/
ingeplante / beweeghlÿcke kracht
heeft/oft een bewegende oorſaeck/die
haer met de boven bewegingen ver-
gelÿckt. Want wanneer daer geen o-
ver-een-komingh der boven en onder
krachten ware/ ſo konder geen bewe-
gingh geſchieden. Neemt hier van
Exempel aen veel kleyner dinghen:
Wie keert den zeylſteen na de pole?
Wie keert den Sol-ſequium en Calen-
dulam, dat is de goudbloem na de
Son? Doet het niet d'inwendighe
bewegher? En ſoo die ophoudt/ ſoo

keert hy hem niet meer / maer is doot. Derhalven moet yders dings/ bysonder yders Elements oorspronckelijcke / levendighe / beweeghlijcke kracht in hem selfs zijn / en niet in een ander. Wat aengaet de maeghschap / die de Elementen hebben/ en insonderheydt de Maen met de wateren daer van is geen twist.

Rosellus schrijft van dese saecke aldus: Albumasar heeft door gewisse ervarentheydt bevonden, dat het ebben en vloeyen van de zee, niet altijdt den loop van de Mane volght. Derhalven leert hy, dat de wateren een dobbele kracht hebben, te weten een Elementische en een Hemelsche. De Elementische kracht loopt nae beneden, maer de Hemelsche door een gematighde warmte, wordt van ses tot ses uren beweeght, en elders geschiet het anders nae de kracht van proportie ofte mate. Wilhelmus Anoponymus brenght dese reden voort: als de zee tot het Westen toe komt, dan maectse aldaer twee vloeyingē, d'eene ten Suyden, d'ander ten Noorden, volghende de streckingen langs het land: Also maecktse oock in't Oosten twee vloeyingen keerende langhs de voorseyde plaetsen, maer als dese Westlijcke en Oostlijcke vloeyinghe ten Noorden keerende, malkanderen ontmoeten, soo wordt de zee door den weerslagh ingeslorpt, en daer uyt geschiedt de vermaerde op en af loopinge der zee. Des gelijcks loopen oock andere twee, in een ander deel van't aerdrijck teghen malkanderen. Daer zijn nochtans, die daer seggen, dat de bergen die inde zee legghen, de oorsake zijn van het wassen en ebben der zee. Maer als 'twater tot die bergen keert, soo valt het te rugghe en wort ingeswolghen, en de buyck wort achterwaerts gevult, en voor wordt zy ledigh, en als 'tselve wederkeert, soo wordt het achterwaerts ledigh en voorwaerts gevult.

Andere segghen dat het wassen en af nemen vande Mane de oorsaecke hier van zy, waer op dat selve tweemael in een natuerlijcke dagh niet meer gebeurt. Maer dewijl de Mane niet op een gelijcke ure daghelijcx wast ofte af neemt, soo geschiet de vloeyinge van de zee op verscheyden uren. Andere segghen / dat door de hette en geesten die uyt de grond der zee opkomen de zee rijst. Dus verre Anoponymus.

Hier uyt is oock af te nemen dat God de Heer de zee dese wonderlijcke bewegingh ingeplant heeft / dewijl de selve niet alleen haer gewisse tijdt en ure heeft / maer oock over zijn gewisse merck en bepalingh te Lande niet gaet/ want sy heeft een sekere bepalingh / op de welcke sy natuerlijck weder keert en te rugh wijckt. Daer uyt dan af te nemen is / datse een gewisse ingeschapen wet en ordeningh van Godt heeft/ hoe wijdt datse uytloopen sal. So is oock zijn inwendige beweghер daer aen wel te mercken / datse in haer selfs op de diepte haer van binnen opwaerts verheft/ en uyt de diepte inde hooghte steygert / en haer op palmt even als of sy van eenē inwendigen Spiritus en wellinghe opgedreven worde / gelijck het water / alst van't vyer siedt. En dewijlmen oogschijnlijck merckt datse van binnen opgedreven word/ so is Franciscus Valesius eyndelijck in dat gevoelen gekomen/ dat inde holen der aerden wasemen wassen / die de zee opswellen / en dat die selve de naeste oorsaken zijn vande beweginghen des zees na zijn meyningh. Maer dese wasemen/ seyt hy / maken die over-gesternten / en wanneer de stercke wasem daer uyt is/ so soud haer de zee weder setten en stillen. Soo dit waer is/ so hebben de Naturalisten de Maen al te grooten arbeyt opgeleyt/ niet alleen om de zee op en af te leyden/ maer oock noch die dampen of wasemen inde zee te maken.

De zee heeft zijn sekere termijn.

D'Inwendighe Beweger des zees.

kē. Want wat soud hy met dat springhende water Euripo alleen te doen hebben? Waer soudē oock die andere wateren blijven/ die den tijt niet houden/ als de zee/ maer in contrarie tijt weder keeren? Wie beweegt die selve/ en voertse aen haer plaets? Wat drijft de Fonteyn uyt der Aerden? Daerom moetmen niet alleen de Astronomia des Hemels kennen/ maer oock van d'ander Elementen/ namelijck Astronomia des luchts/der aerden en des Zees/ en dan die over-een-stemmingh/ Harmonie en Maeghschap der selver onder malkanderen. Daer uyt komen oock die Prognosticatien en natuerlijcke voorsegginghen des onweders/ om datter eenighe zee dierkens zijn/die storm en groot onweder op de zee voorsegghen. Dit doet hare over-een-komst en Harmonie met de Hemelsche gesternten. Eenighe voorseggen onweder op't Lant/ gelijcker eenighe onder de vogelen zijn. Sulcke wonderen der natueren zijnder vele/ van de welcke de H. Basilius in zijn sevende Oratie over die ses Dagh-wercken Gods gewag maeckt.

Prognostica van't onweder.

Laet ons nu voorder Godts Almachtigheydt/ Wijsheyt en wonderen uyt de zee leeren kennen/ en wat sy geestelijck beduydt. Godt de Heer spreeckt tot Job: Wie heeft de zee met haere deuren toegheslooten: doese daer uyt brack/ als uyt moeders lijve? Doen ick't met wolcken kleede/ en in donckerheyt inwandt/ gelijck als in windelen. Doen ick haer den loop brack met mijnē Dam/en settede haer grendelen en deuren. En sprack: tot hier toe sult ghy komen/ en niet verder: Hier sullen hem legghen uwe stoute baren. Zijt ghy in den grondt der zee gekomen/en hebt ghy in de voetstappen der diepten gewandelt? Met dese gedenckweerdige woorden wil de Almachtige ons in den sin brengen zijn

Gods Almachtigheydt ende Wijsheydt aende zee.

Job.38.1: 9.10 11 8.

groot onuytsprekelijcke gewelt/ welc wy uyt de groote/wijde en verschrickelijcke zee bekennē sullen. Daer van niemandt beter spreken kan dan die se gesien heeft. 'Tis vrylijck een groot wonder/ dat God met zijn woort als met een deur/ grendel en Dam de zee besloten heeft/ daer anders geen gewelt op aerdē is/die de zee soude konnen keeren/sose niet door Gods ordinantie weder te rugge liep. Daerom is dat af en op-loopen des zees een boven maeten groot wonderwerck. Want het water en de zee vliedē voor de aerde/ namelijck voort gewelt en de kracht des Woordts Gods/ daer deur Godt de zee geboden heeft: daer door keert sy haer en vliedt en keert te rug voor de aerde/ gelijck de Jordaen voor de Genaden-stoel/ en 't Roode Meyr sich verdeelde en vloodt voor den Heere. Hy houdt dat water in de zee te samen/als in een led'ren balgh. En Syr: Door zijn woord keert hy de zee/ datse niet uyt breke/ en heeft de Eylandē daer in gesaeyt. So is oock dit een groot wonder/ dat de zee hooger is dan de aerde/want alsmen gesocht had een schip-vaert te maecken uyt den Nijl inde roode zee/so heeftmē bevonden/ dat de roode zee drie Ellen hooger was als de Nijl en Egypten. 'Tis ooc gedenckweerdigh dat God den Heer hier spreeckt: Hy heeft de zee met wolcken bekleedt/en in donckerheydt ingewonden als in windelen. Want God de Heer bedeckt dickwils de zee met wolcken/ als haer die golven des zees ten Hemel verheffen/ en die dicke wolcken op de zee daer henen trecken/ dattet daer van doncker en duyster wert/ also/ dat de wolcken en zee een schijnen te wesen. Daer sietmen dan de rechte groote wonderen en dat gewelt Gods/ daer voor men beven en verschrickē moet/ gelijc dat selve indē Psalm afgeschildert

Geen ghewelt konde de zee keeren soo't Godt niet en dede.

Psal. 114. 3.33.7.

Syr 43 25.

Job 38. 9.

Psal 107. 25.104.25. 26.

dert en beschreven wert. Van dit vijfde Daghwerck Gods/ de zee/ getuygen oock heerlijck dese woorden Davids/ daer hy seydt: De zee/ die soo groot en wijd is/ daer wrimmelt het in sonder getal/ beyde de groote en kleyne dieren. Aldaer gaen de schepen/ daer zijn Walvisschen/ die ghy gemaeckt hebt/ dat sy daer in spelen. En houden ons die woorden vier eyghenschappen des zees voor. 1. De groote en wijde des zees. 2. Die ontallijcke menighte der zee-visschen en zee-monsters. 3. De Scheep-vaert. 4. De Walvisschen in't bysonder. Die moeten wy welbehertigen. En voor eerst sullen wy ons met recht verwonderen over die afgrijselijcke grootte des zees. Want als wy bedencken/ wat een machtighe groote menighte waters alle daghe in de zee loopt/ van alle plaetsen des Werelts/ en nochtans daer van niet voller werdt/ alwaert dat het soo veel hondert Jaren duerde. Ja wanneer oock by wijlen haere baren sich verheffen tot aenden Hemel boven alle bergen/ soo setse haer nochtans weder/ en blijft binnen haren Cirkel. So moeten wy daer by Godts Almachtigheydt bemercken. Een Hoogduytsch Philosophus schrijft dat de zee aller wateren doodt is. Als sy in de zee komen/ soo sterven sy daer in/ en vergaen als de menschelijcke lichamen in de aerde. Daer uyt wort de zee niet voller. Want daer is een geweldighe putrefactio en vuylighеydt in't zee-water. En soo haest soet water in de zee komt/ soo wordt het sout/ en als oft storf/ en is een doodt water teghen een levendigh soet water te reeckenen. En daer uyt komt het dat de zee soutachtigh is. Want de leste Materie aller dinghen is sout. En daer is geen water soo reyn en klaer/ of het voert een verborghen sout met hem.

Des zees vreeslijcke grootte.

De zee is aller wateren doot.

Yegelijck water heeft een verborgen sout by hẽ.

Dat komt dan alles in de zee te samen en door die vervuylingh in de zee wort dat Sout openbaer. En van weghen het sout lijdt de zee geen dooden/ maer werpt alle doode lichamen uyt/ het zy van menschen of beesten. Waer van Anoponymus schrijft: De zee die onder het Suyden, nae de Sonne geleghen is, wordt, door de hette, dick gemaeckt, en wort sout, want het water wordt door de hette in sout verandert. Noch verder. De hette die op de grond seer groot is, ontsteeckt het onderlegghende landt, welck ontsteken land mette zee vermenght zijnde, maeckt dat de zee sout wert. Maer alsmen die grootte en wijde des zees wil bedencken/ soo moetmen de Eylanden des zees betrachten. 'Tis nu een groot wonder/ dat midden inde zee sulcke groote geweldighe volck-rijcke Landen en Koninghrijcken legghen/ en soo veel/ als of sy inde zee geplant of gesaept waren. Daermen hem billijck verwonderen moet/ ten eersten over de grondt en bodem der Eylanden/ waer datse opstaen moeten/ datse de zee niet af spoelt en wegh stoot. Maer de Eylanden zijn gemeenlijck met hooge geweldighe groote Steen-rotzen en klippen omvanghen/ die uyt de zee gewassen zijn/ daer op/ meenen eenighe/ staen sy oock. So heeftmen sich oock te verwonderen over de vruchtbaerheydt der Eylanden/ over dẽ Ackerbouw en lieflijke vruchten/ die daer in wassen/ jae over de menschen en volcken/ die daer in woonen/ hoe sy toch alder-eerst daer in gekomen zijn. Want daer woonen soo veel menschen inde zee als opter aerden. Hier laet ons Gods wonderen bedencken. Dewijl de zee grooter is dan de aerde/ soo heeft Godt niet gewilt/ dat sulcken grooten deel des wereldts sonder menschen zijn soude. Daerom heeft hy de Eylanden midden

Eylanden inde zee.

d'Eylandẽ zijn ghemeenlijck met groote Steenrotzen ombavghen.

Daer woonen so veel menschen indezee als op der aerden.

den inde zee ingesenckt en gegrondt / op dat alle weldaden en gaven Gods inde zee openbaer souden worden. En heeft oock den luyden / die inde zee woonen / zijn Godlijck Woordt en Euangelium geopenbaert / en predi-ken laten door de H. Apostelen. En heeft de zee en het drooghe beweeght / nae dat gekomen is aller Heydenen troost. Voorts sullen wy ons billijck verwonderen over de groote menigte der zee-dieren. Want men schrijft datter immer so veel en menigherley dieren inde zee zijn als op der aerden. Maer insonderheydt is dat groote-lijcks te verwonderen / dat op sekere tijden die groote menighte der vis-schen haer uyt de diepten openbaren / en by groote hoopen / als een kudde schapen sien laten / en haer den men-schen als inde handen geven / en tot spijse bieden. Jae de zee is een groote Spijs-kamer Gods / daer uyt hy het meestedeel des werelts spijst / ja daer uyt de edelste vruchten en gerechten komen. Daer uyt komen de Peerlen / de Aegtsteenen / Electrum (amber / de Coralen / vanden welcken Ovi-dius seydt:

Hagg. 2. 7. 8.

Groote menighte der zee die-ren.

De zee is Godts groote Spijs-kamer.

Metam. 15.

'tKorael in zee, is teeder kruyd,
't Wort door de locht een harde spruyt.

De Schip vaert.

Ten derden moeten wy de Schip-vaert betrachten. Dat God de eerste Vinder vande Schip-vaert zy / ge-tuyght de Historie Nohæ, want God heeft den selven bevolen dat wonder-lijcke Schip / de Arcke / te bouwen / en met peck van binnen en buyten te be-pecken. En 'tis gedenckweerdigh / datter geschreven staet / God sloot de Deur achter hem toe / soo haest No-ach en de zijnen inde Arcke gegaen waren. Hier over geeft ons het Boeck der Wijsheydt een schoone verkla-ringh: Dat schip is gevonden ne-ringh te soecken / en de meester heeft het met konst bereydt. Doch uwe voorsichtigheydt regeert het / want ghy geeft inde zee wegen / en midden onder den wallen sekeren loop. Daer ghy mede bewijst / hoe ghy aen allen eynden helpen kondt / wanneer hem oock al schoon yemand sonder Schip inde zee gave. Doch dewijl ghy niet wilt / dat het ledigh legghe / wat ghy door uwe Wijsheydt geschapen hebt; soo geschiedt het / dat de menschen haer leven oock sulcken slechten hout vertrouwen / en behouden worden in-den Schepe / daer sy door des zees wallen mede varen. Want oock in voortijden / doe die hooghmoedighe Reusen omgebracht werden / vloden die / aen welcken een hope bleef de we-relt te vermeeren / in een Schip 'twelc uwe handt regeerde: en lieten alsoo de werelt zaedt na haer. Want sulck een hout is des zeghens wel weert / daermen recht mede handelt.

Gen. 6. 14. 7. 16.

Sap. 14. 2. 3. 4. 5. 6. 7.

Vande wonderlijcke en ongehoor-de Schip-vaert / die by Menschen gedencken / tot die alderverste plaetsē ten Westen en Oosten geschiedt zijn / wordt wonder van geschreven / soo datmen oock die selve boecken sonder groote verwonderingh niet lesen kan. En die selve groote verre Schip-vaert en geweldighe Daden worden te weghe gebracht door kunst en hulp des Zeyl-steens / welck anders een on-geachte steen is / en kan nochtans op de zee so groote dinghen uyt rechten / en den Schip-luyden den rechten ge-wissen wegh wijsen / hoe sy haer Schip regeeren sullen. Sonder welc-ke Zeyl-steen de Schip-luyden niet souden weten waer sy waren / of waer heen sy souden / want die Zeyl-steen keert hem altijdt ten Noorden uyt een ingeplante hemelsche eyghenschap: Daer uyt weten sy waer na sy haer moeten richten. Van die selve won-derlijcke Schip-vaerten / en wat voor

De Zeyl-steen helpt veel inde Scheep-vaert.

Landen en Eylanden / Volcken en Koningrijcken daer door gevonden zijn / zijn veel Boecken geschreven/ hier te langh te verhaelen. Ten laetsten gedenckt David in sonderheydt de Walvisschen / als hy seydt: Daer zijn Walvisschen/ die ghy gemaeckt hebt/dat sy daer in spelen. Dese Visschen stellen ons insonderheyt voor die groote en schrickelijcke macht Godts; daer toe dan oock Godt de Heer selve 't Exempel des Walvisch invoert/ als hy tot Job seydt: Zijn knoken zijn vast als Metael; zijn gebeenten zijn als ysere staven. Hy ist aenbegin der weghen Godts. Hy slickt in hem den stroom/ en acht het niet groot / en laet hem duncken hy wil den Jordaen met zijn mondt uytsuppen. Zijn bruyssen schijnt gelijck als een licht: Zijn ooghen zijn als de oogen-leden der dagheraet. Wt zijn neus gaet roock/gelijck als van heete potten en ketelen. Wanneer hy hem opheft/ soo ontsetten hen de stercken; en wanneer hy daer henen breeckt/ so is geen genade daer. Hy maeckt dat de zee siedet/als een pot/en roeret door malkanderen / gelijck alsmen een Salve menght. Wt dit alles sullen wy leeren kennen Gods Almachtigheyt in de grootte des zees. Wie meet de wateré met der vuyst/ en vattet de Hemel metter spannen? (Onse God inden Hemel kan doen wat hy wil in Hemel en op Aerden / in de zee en in allen diepten) Godts Wijsheydt in de groote wonderen des zees / Godts goetheyt inde menigerley schepselen/ goederen en gaven des zees / Gods Rijckdom in de groote menighte der dieren in de zee / en hem in alle zijne wercken loven/eeren en prijsen. Soo hebben wy ons oock hier by indachtigh te maken / dat wy in Godts Woordt tweederleye zee hebben: Een Angst-zee / of een zee der ellende / en een Genaden-zee. De Werelt en ons ellendigh leven / is niet anders dan een verbolghen zee. Want gelijck als de zee nimmermeer stil is / maer altijdt met winden en golven beweeght werdt: Alsoo is de Wereldt oock en ons leven. Alsmen meynt / datmen de beste ruste hebben sal/ eermen toesiet / komter een Stormwindt / dis dat gantsche leven/ lijf en Ziel onrustigh maeckt. Gelijck als oock de zee op en afloopt en nimmermeer stil staet / want haest ebtse haest vloeytse weder / en is in een on-ophoudelijcke beweginghe: Alsoo ist oock met ons tijdlijcke/ haest komt het / haest gaet het weder wegh/en is in een stadighe op en afloop. En gelijck des zees vloed en ebben een verborghen oorsaeck heeft: alsoo komt alle veranderingh van den staet des menschen uyt de verborghen Raet Gods. Gelijck de Propheet seydt: Ick de Heere/die de zee beweghe / dat haere golven bruyssen. Wanner hy sprack en eenen stormwind opvoerde. Het komt alles van Godt / geluck en ongeluck / het leven en de doodt / armoede en rijckdom. Gelijck wy oock sien/ dat alle soete wateren/als sy in de zee vlieten/bitter en brack worden/ alsoo alle soetigheyt/lieflijckheydt/heerlijckheydt/wellust / eer en rijckdom deser Wereldt/al ist datse een mensch noch soo soeten water zijn / soo wort het hem doch eyndelijck bitter en brack. En die haer al te seer daer op verlaten / die verliesen hare soete Hemelsche Troost/en verdrencken inde bitterheydt/vrees en treurigheydt/ deser Werelt. Gelijck oock in de zee groote sanden zijn / daer de Schepen dickwils aen stucken loopen: alsoo loopen vele lieden met volle seylen in de gierigheydt en sandighe Rijckdom/datse daer in steecken blijven / en niet konnen los worden / tot datse verdrenc-

De Walvisschen. Psal. 104 26.

Vande Behemoth. Job. 40. 13 14. 18.

Vandē Leviathan. Cap. 41. 9. 13. 16. 22.

Godts Almachtigheydt verschijnt uyt de grootte des zees. Esa. 40. 12 Psa. 135. 6

Tweederleye zees deses levens.

Esa. 51. 15 Jer. 31. 35 Psal. 107. 25. Syr. 11. 14

PACIFIC LUTHERAN THEOLOGICAL SEMINARY THE LIBRARY

dzencken. Gelijck als oock de zee alle doode lichamẽ uptwerpt en geene behoud/alsoo spout ons oock de Werelt eyndlijck upt. Zy kan noch wil ons opt laeste niet behouden. Daerom sullen wy by tijdts eene sekere haven en aenvaert soecken aen't landt der levendighen. Gelijckmen oock op de zee sonder Seyl-steen dwaelt/ en geen gewisse vaert kan treffen en dat de Seylsteen hem altijdt teghent Noorden keeret: Alsoo is onse Magneet-steen Christus Jesus onse Heer / die onse herten tot hem keert en treckt ten Hemel / op dat wy niet dwaelen op dese zee der Wereldt. Gelijcker oock een ongelooflijcke Diepte des zees is/ die geen mensch kan gronden/ gelijck Job segt: Zijt ghy in de grond der
Job. 38. 16 zee gekomen/ en hebt ghy in de voetstappen der Diepten gewandelt? Alsoo isser een ongelooflijcke diepte onser Sonden / onses jammers en ellends. Wt der diepte roep ick Heer
Psa. 130. 1 tot u. Item: uwe vloeden ruysschen
42. 8. daer henen / dat hier een diepte / en daer een diepte bruysset. Alle uwe water-waghen en baren gaen over my. Aldus hebben wy niet dan een
Genaden-zee. Angst-zee/en een zee der ellenden. Teghen dese diepe zee onser sonden/jammers en ellende hebben wy nu die Genaden-zee en vierderley troost.

D'eerste troost is / dat Godt daer teghen die groote diepte zijner genade en barmhertighept geopent heeft/
Mich. 7. 19. als de Propheet spreeckt: Hy sal hem onser weder ontfermen/ en al onse Sonde inde diepte des zees werpen / en ghelijck de Egyptenaers alle inde
Exod. 14. Roode zee verdroncken : alsoo sullen alle onse Sonden inde Bloed-roode zee des bloedts Christi verdrencken / en sal geen over blijven. Want is der
Rom. 5. 20 Sonden zee grondeloos en diep/ so is Gods Genade en Christi verdienste noch dieper en grondelooser.

De tweede troost is/dat God t'allen tijden de grootste wonderen en Verlossingẽ in't water gedaen heeft/ en dat de Heere Christus altijt sijnen Jongeren/doe sy noot leden op de zee/ te hulp is gekomen / als doe de Heer inder nacht op de zee wandelde en den sinckenden Petro de hand toe reyckte: alsoo verschijnt Christus niet liever dan op de zee der ellende : daer openbaert hy hem in't cruys en lijdẽ/ daer laet hy zijn tegenwoordighept / hulp en troost sien / en bewijst hem als een noot helper. So gy doort water gaet/ so wil ick by u zijn/ dat u de stromen niet sullẽ versmooren. Dat water der droeffenis sal u niet overweldighen.

God heeft de grootste wonderen inde zee gedaen Math. 14

Esa. 43. 2.

De derde troost wort vanden Propheet met dese woorden beschreven : Te dier tijt sullen versche waterẽ upt Jerusalem vlieten tegent Oosten en Suyden. En de Propheet siet een gesicht/dat upt den Tempel by den Altaer een water vloeyde in de zee / en van d'een zee in d'ander / en daer van wierden de wateren inde zee gesont/ja alles wat daer in leeft en sweeft/ daer dese stromen henen komen/ dat sal leven. Dit bedupt dat Gods Genaden en Troost-Fonteyn door zijnen Heyligen Geest overvloeyen sullen inde verkondinghe des H. Euangeliums / en sal die bittere zee des cruys en lijdens aller bedroefder hertẽ soet en goet maken/dat het lieve kruyce een Heylsaem water des levens / en niet een doodts bitter zee zijn sal/ daerom David sept : Jc had veel bekommernissen in mijn hert/doch uwe troostinghe verquickte mijn ziele. De vierde troost tegen die ongestumighe zee deser werelt staet in dese woorden: Ghy die stilt het bruyssen des zees / het bruyssen zijner baren/als sy haer verheffen/en het woeden der volcken / als die volcken onrustigh worden / bloet dorstigh/ en bruyssen als een verbolgen zee ; alsser

Zach. 14. 8

Ezech. 47. 1. 8. 9.

Psalm 94. 19.

Psal. 65. 8.

over al vrees en schrick voor krijgh en verwoestingh is/ soo kan het God
Mat.8.26 met een woordt stillen/gelijck de Heer Christus dede/ doen hy windt en zee dreyghde en bestrafte.
Psal.93.4. Heer de water baren bruyssen zeer/ en zijn groot / de Heer dan noch is grooter inder hooghde.

Dat VI. Capittel.

Van 't seste Dagh-Werck Godts/ namelijck vande Dieren.

Gen.1.24

De Aerde brenghe voort levendighe Dieren, vee en gewormte, een yegelijck na zijner aert. Psal.104.21. De jonghe Leeuwen brullen na de roof, en soecken hare spijse van Godt.

DE Wijseman roemt hem dat hy weet de aert der tammen en wilde dieren/en seyt dat de gheest der Wijsheydt hem sulcks geleert heeft. Daer upt is af te nemen/dat sulcke grondighe kennis aller Dieren een sonderlingh stuck der natuerlijcker wijsheyt is. Derhalven/ doe Godt Almachtig allerleye Dieren op den velde van der aerden gemaeckt had/en allerleye voghelen onder den Hemel/ so bracht hyse tot den mensch/dat hy sage/ hoe hyse noemde: want soo de mensch allerley levendighe Dieren noemen soude/ so souden sy heten. En de mensch gaf een yegelijck vee en voghel onder den Hemel/en de Dieren op den velde zijnen naem. Hier heeft nu dē mensch zijn aengheschapen Wijsheydt in't licht moeten brenghen ter eeren zijns Scheppers/ en voor eerst in die menigerley levendige Dieren aenschouwen de Wijsheyt en Almachtigheyt Godts/ hoe Godt de Heer een yder dier en voghel onder den Hemel met bysondere onderschepdelijcke gestalt/ form / figure / proportie / beeldnis verwen en dierghelijcke gheschapen heeft/ welcke merckteeckenen en signaturen Adam upt ingeschapen wijsheydt alle wel verstaen heeft/ namelijck de Physiognomie (natuer kenningh) aller levendigher dieren/ daer upt hy hare ingeplante aert / natuer en eyghenschap gekent / en die selve nae haer onderschepdelijcke aert met haer eygentlijcke natuerlijcke namen genoemt heeft / welcke naem yder Diers aert / natuer en eyghenschap in sich begrepen heeft. Daerom hy oock zijne Evam noemde Mannin / daerom datse van den man genomen is. Sulcx kende en wiste Adam/ of schoon God Almachtigh eenen diepen slaep op hem hadde laten vallen / doe hy desen Evam upt zijn Ribbe bouwde. Hier nae noemt hyse Evam/ om dat sy een Moeder soude zijn aller levendighen. Sulcke eygenschappen der Dieren houdt ons Godes Woort voor/om de Almachtighept en Wijsheydt Godts daer upt te kennen / en steltse ons oock voor onse ooghen gelijck hy Adam dede. Want soo stater geschreven: Vraeght doch het Vee / dat sal't u leeren/en de voghelen onder den Hemel sullent u segghen. Ofte spreeckt met der Aerden / die sal't u leeren/en de Visschē inde zee sullent u vertellen. De H. Job leydt ons oock inde groote Dier-hoven/ en stelt ons aende Dieren sulcke wercken Gods voor ooghen / daer over wy ons alle verwonderen moeten. De H. Propheet Jeremias wijst ons op de Tortel duyf/ Opevaer en Swaluwe/ die haer tijdt weten wanneer sy weder komen sullen. Esaias wijst ons op den Os en Esel/ die hare Heeren kennen. David en Job op de jonghe Raven die den Heer aenroepen. Item David wijst

Marginal notes:
Sap.7.20 ende 7. Dekennis der Dieren een groot stuck der natuerlijcker wijsheypt.
Gen.2.19. 20.
Adams wijsheydt inde naem ghevingh der dieren.
Gen.2.23.
Gen.3.20. Wt de Dieren woordt Godts Wijsheydt ende Almachtigheydt ghekent.
Job.12.7. 8.
Job.39.
Jer.8.7.
Esa.1.5.
Psal. 147. 9.
Job.39:3

Psal.58.5.6. wijst ons op de Adders en Slanghen
die hare ooren toe stoppen. Esaias
Esa.59.5. seydt vande Basiliisken en slanghen
Thre.4.3. eyeren/ en Jeremias van de Draken
Cant.2. die haren jonghen de borsten geven.
Psal.42.1.22. De Struys woont inde wildernis en
Prov.6.6. is onbarmhertigh tegen zijn jongen.
Psa.103.5 't Hooghe-Liedt Salomons singht
Esa.40.31 Hab.1.8. van een Rhee/ Duyf en Torteldyyf/
Jer.5.6. Item vande Vossen. David van het
hert/ dat nae versch water dorst/ en
vande Hinde die vroo gejaeght wert.
Salomon wijst ons tot de Mieren.
David wijst ons aen de vernieuwing
of verjongingh vanden Arendt/ als
oock Esaias/ alsoo mede die op den
Heere hopen. Habacuc en Jeremias
spreken vande Wolven/ Luypaerden
en Leeuwen ter straffe. In't Nieu-
Matt.10.29. we Testament wijst ons de Heer op
de Muschkens/ vanden welcken niet
een ter aerden valt sonder Gods wil-
le. Hy spreeckt oock vande voorsich-
tigheydt der Slanghen/ en eenvou-
dighevt der Duyven. Item vande
Matt.23.37. Kloc-hen/ die hare kieckens verga-
dert onder haere vleughelen. Item
van de Arenden die nae't Aes vlie-
Matt.15.27. ghen. Item vande Hondekens/ die
Joan.10.4.5.27. de brood-krupmen op lesen/ die van
haers Heeren tafel vallen. Item/ de
Schaepkens Christi worden met
hare Eyghenschappen beschreven.
De Heer maeckt oock gewach van
Luc.11.11.12. een Slangh en Scorpioen/ die geen
Vader zijn kindt geeft voor een visch
of ey. Leert alhier bedencken/ waer-
Esa.53.7. om u Heer en Verlosser by een Lam
vergeleecken wordt/ naemelijck/ om
zijner lijdsaemheydt en sachtmoedig-
heyts wille. Waerom de Heylighe
Geest inde gedaente van een Duyf
over Christum verschenen is. Om
dat de Duyf eenvoudigh sonder gal
Esa.38.14 is. Gelijck als Hiskia seyde: Ick
kirde als een Duyve: alsoo sucht de
H. Geest in de geloovighen. Waerom

hebben die vier Dieren in Ezechiel/ Ezech.1.5
en inde Openbaringh Joannis de Apoc.4.7.
gedaente van een Mensch/ Os/ Vier Dieren in Ezechiel en Apocalypsi wat sy beduyden.
Leeuw/ en Arend/ om dat daer door
die vier hoge Ampt-wercken Christi
beduydet zijn/ naemelijck/ zijn
Menschwerdingh/ zijn Offer/ zijn
Opstandingh en zijn Hemelvaert.
Vande Leeuwin seydt men/ datse Apoc.5.5.
hare jongen doot baert/ en met een
sterck geschrey verweckt en levendig
maeckt/ alsoo worden wy alle geeste-
lijck dood geboren/ naemelijck doot in
sonden: Maer den Leeuwe uyt de
Stam Juda/ die overwonnen heeft/
maeckt ons door het sterck geschrey
zijns H. Woordts geestelijck leven-
digh. En ten jonghsten dage sal zijn
Stem klincken/ daer door alle doo-
den sullen levendigh werden/ en uyt
den grave gaen. Laet ons oock al
hier betrachtē die wonderlijke Voor-
sienigheydt Godts/ daer door hy alle
creatueren onderhoudt/ voedt en voor
haer sorght. Hierom seydt de Heyli-
ghe David: Ghy verhoort het ge- Psa.65.3.
bedt/ daerom komt alle vleesch tot u. 6.9.10.
Verhoort ons naer uwe wonderlijc-
ke gerechtigheydt/ God onsen Heyl/
ghy die zijt de toeversicht aller op
aerden/ en verre aen de zee. Ghy
maeckt vrolijck wat daer leeft/ beyde
des morghens en des avonds. Gods
springh-borne heeft waters de vol-
heydt. Met dese troostlijcke spreuc-
ken prijst die H. Propheet die vader-
lijcke vamhertigheyt Gods/ dat hy
hem over alle vleysch ontfermt/ en
gelijck hy aen een ander plaets seydt:
Heere ghy helpt beyde den menschen Psal.36.6.
en vee. Daerom wy hem oock met
vry moedigheydt sullen aen-roepen/
en door onse Gebeden tot hem ko-
men. En door het woordt vleesch
stelt de Propheet Godt den Heer on- Godt ontfermt hem over alle Dieren.
se nootdruftigheyt voor/ onse honger
en dorst/ en alle menschelijcke behoef-

tigheydt / over de welcke hem Godt
wil erbarmen/maer ons doet hy daer
Esa.40.6. by bedencken onse nietigheydt : Alle
vleesch is als Hoy/ Ec. Daer nae soo
troost ons die Propheet / dat geen
Mensch by Godt soo veracht en ver-
laten sy/op den welcken God niet een
genadigh oogh soude hebben. Want
hy spreeckt: Godt is een toeversicht
aller die op aerden zijn / en verre aen
de zee. Godt heeft alle menschen in
zijn Vaderlijcke voorsorge ingeslotē /
sy zijn dan waer sy willen/ op aerden
of inde zee. Soo spreeckt oock God:
God maeckt vrolijck alles/ wat daer
leeft / beyde des morghens en des a-
vonds. Dat is/Godt spijst en versa-
det alles / wat daer leeft en daer door
maeckt hy't vrolijck/ gelijck oock S.
Act.14.17. Paulus seyt: God vervult met spijs
en vrolijckheyt onse herten. Och/wat
is dat een groote gave/als God geeft
zijn spijs met vreughden te genieten /
datmen des morgens met blijdschap
en Gods lof/ den dagh en zijn arbeyt
begint / en des avonds zijn rust met
danck-seggingh geniet. Ten laetsten
stelt hy de oorsaeck daer by/ en seydt:
God spijst Alle dieren. Gods springh-borne heeft waters de
volheydt/ namelijck die Fonteyn der
goetheydt/liefde/mildigheyt Godes
giet haer uyt in alle creaturen / dat
elck een/ ja alle creaturen die druppe-
len haer levens en blijdschaps daer
Psal.104.27.21. uyt scheppen. Hier van getuygt oock
David/ daer hy aldus spreeckt: Het
wacht alles op u / dat ghy hen spijse
gevet tot zijner tijt. Hoe soo dat lieve
David ? Verstaen dan die onvernuf-
tighe Dieren dat Godt haer spijst en
voed ? Als die jonghe Leeuwen nae
den roof brullen / soo soecken sy hare
Rom.8.22. spijse van Godt / dat is : Godt siet
oock aen de angst der naturen / daer
door oock Godt als een onderhouder
der natuere bewoghen wert. Want
als de natuer noot lijt/ so beweeghtse
d'Onderhouder der nature. En dit
is het aenroepen der onvernuftigher
creaturen / en dit is haer wachten /
gelijck hier staet. Men bedencke nu/
hoe ontallijcke veel en menigherley
Creaturen inde lucht/ op aerden / en
inde zee zijn. Dien allen heeft Godt
niet alleen spijse ter nootdruft / en tot Yegelijck Dier heeft zijn bysonder spijs.
haer vreught en welbehagen gescha-
pen/ maer oock een yder bysonder
spijs nae zijn aert en eygenschap / en
dit alles door zijn Vaderlijcke voor-
sorghe. En heeft also niet een eenigh
Dierken vergheten/ hoe soud hy dan
den mensch/ zijn Even-Beeldt/ ver-
gheten hebben/ en vergeten konnen ?
Daer zijn voorwaer meer Dieren op
aerden / in de lucht / in de zee en in't
woudt/ jae veel meer dan daer men-
schen op aerden zijn / noch heeft hy
nie-te-min het slechtste Dierken niet
vergeten/hoe soud hy dan een mensch
konnen vergheten ? Hoe soud doch
Godt den selven konnen vergeten/die
in hem leeft / sweeft en is ; die van
Gods kracht en Adem leeft ? Maer
in Godt leven / sweven en zijn alle Act.17.28.
menschen. Daerom ist onmogelijck/
dat Godt een mensch vergeten soude.
Hoe soude doch Godt dat vergheten
konnen / dat door zijn kracht onder-
houden wort ? Hy houdt en draeght
alles door zijn machtigh woort. Hoe Heb.1.3.
soud hy dat vergeten konnen/dat zijn
handt gemaeckt heeft ? Wy zijn het
leem / en ghy onse Pottebacker / en
wy alle zijn uwer handen werck. Hoe Esa.45.9.
soud Godt dien vergheten / dien hy
door den doodt zijns Soons heeft la-
ten verlossen ? Hoe soud hy die gene
vergheten/ die hy met zijn Heylighen
Geest verseghelt heeft ? Godt moeste
zijns selfs vergeten/als hy onser soud
vergeten. Daerom wachten wy Heer
op u/dat ghy ons spijse gevet. Voor-
der spreeckt die voorseyde Psalm : Psal.104.28.
Wanneer ghy hen geeft/ so vergade-
ren

ren zy. Wanneer ghy u hand opdoet/ soo worden sy met goede versadight. Hier is eerstelijck beschreven die onderhoudende kracht der creatureren / dat Godt yder creatuer ge-in-natureert en ingeplant heeft de onderhoudinge en de aert van spijse te soecken. Dit heeft Godt daerom gedaen / op dat hy verquickte en verheughde met spijse alles wat daer leeft / dat Gods goethept openbaer worde/ hoe hy een Godt is die blijde maeckt/ een Liefhebber des levens/die zijn Creaturen niet alleen schept / maer oock verheugt. Verheught nu God alles wat daer leeft en sweeft. Och / soo sal hy ons oock niet tot een altoos duerende treurigheyt geschapen hebben/ maer oock altemet een Vreughden-tafel in de vreese des Heeren gunnen. Hy sal voorwaer niet altijt met ons toornen/ maer gelijck David spreeckt: Verheugt ons nu weder na dien ghy ons soo langh plaeght/en nae dien wy soo langh ongeluck lijden/en de Heer onse God zy ons vriendelijck. Die vriendelijcke en salighmakende Godt/ die heeft ons immers toegesept/dat zijne knechten sullen eten van vreughden juychen. Oock soo wordt ons hier te betrachten gegeven de rijcke mildigheyt Gods/dat hy zijn creaturen niet karighlijck spijst/ maer mildelijck en overvloedigh / ja alsoo dat zijn voetstappen van vet druppen: 't Welck wy ooghschijnlijck sien / dat alle creaturen haren tijdt hebben / wanneer Godt haer mildelijck gespijst en gemest heeft / wanneer de vogelkens in de lucht vet zijn /de Dieren in't wout gemest zijn/ dat vee op den velde / de schapen in de weyden / de visschen in de zee in hare vettigheydt swemmen/ dan druppen Gods voetstappē van't vet. Dit alles is haren tijdt/als haer Godt in onse handen geest. Siet dat is de Voorsichtigheydt des Wijsen grooten Huysvaders. Die is een voorsichtighe versorgher. So sorght Godt voor zijn hongherighe kinderen. Eyndelijck seydt oock die selve Psalm: Verberght ghy u aensicht so verschricken sy! ghy neemt wegh haren adem/ soo vergaen sy/ en worden weder tot stof. Ghy laet uyt uwen adem/soo worden sy geschapen/ en vernieuwt de gestalte der aerden. Hier hooren wy / wat onser en aller creatureren leven is/ naemlijck Gods Adem/ dat is Godts geest / en de levendigh-makende en onderhoudende kracht die in allen dinghen is; gelijck dat Boeck der Wijsheydt spreeckt: Ghy liefhebber des levens. Uwe onverganckelijcke Geest is in allen/ dat is/ u onderhoudende/ levendighmakende kracht / daer door inde eerste Scheppingh niet alleen alles geschapen is/maer op den huydighen dagh onderhouden wordt. De Hemel is door't Woordt des Heeren gemaeckt/ en al zijn heyr door den Geest zijns mondts. En even dese levendighmakende kracht Godts is dat Woordt/ daer door God alles geschapen heeft. Dit Woordt / dat Godt gesproken heeft/ is niet verdwenen/ of een bloot geluydt geweest / maer is het leven aller creatureren geworden / alsoo / dat het van de geschapen creatureren Godts niet geweecken is/ maer daer by gebleven. En is even die onderhoudende kracht aller dinghen/ daer van S. Paulus spreeckt: De Heer houd en draegt alles door zijn krachtigh Woordt. Gelijck een schaduwe aen een boom hanght / alsoo hanght ons leven aen Godt. Als nu Godt vande creatureren dit zijn Levens Woort en kracht weder weg neemt/ soo vergaen sy / en sullen weder tot stof vervallen / en weder tot haer eyghen Niet komen. Het is of yemand de kerle wegh nam / en liet de schelle

Margin notes: God heeft allen dierē ingeplant hare spijs te soecken. — Godt verheught het alles. — Psa. 90. 15 17. — Esa. 65. 13 14. — Psa. 65. 12. — Psal. 104. 29. 30. — Godts adem is aller creaturen leven. — Sap. 11. 27. en 12. 1. — Psal. 33. 6. — Heb. 1. 3. — Godts Woort onderhoudt alles.

blijven. Gelijck een ton aen duyghen valt/ als die hoepen afgehouwen zijn: alsoo / vervalt dat vat aller creaturen sonder Gods Woordt. Van Godt is de gantsche wereldt vol. Godt die daer is over u allen / door u allen/ en in u allen / die is ons leven / en ons levens kracht. Ick ben u leven en uwen langhen Ouderdom. Gelijckerwijs als yemandt een waerachtigh Levens kracht gevoelt uyt Godts Woordt/ alsmen treurigh is: (gelijck sulcks in mijn Wtleggingh over den Psalter aen vele plaetsen verklaert is.) Alsoo is een sulcke levens kracht in allen creaturen / en dat is het Woordt der Scheppinghe: Wordt dat selve wegh genomen/ dat is aller creaturen doodt. Dit Woort is oock de zeghen en vermeeringh aller creaturen/ daer door Godt de gestalte der aerden jaerlijcks vernieuwt in de wederbrenginghe van de jaerlijcksche vruchten en Dieren / soo dat Godt door de vernieuwingh aller dinghen jaerlijcks een nieuwe Werelt schijnt te scheppen. So langh de aerde staet/ sal niet ophouden saeyen en in Oogsten/ vorst en hitte/ somer en winter / dagh en nacht. Van dien Segen Noæ eten wy noch alle heden ten daghe. Daer uyt leeren wy nu die wonderlijcke algemeyne Voorsienigheydt Gods over alle creaturen. Die selve bestaet voornamelijck in drie stuckē. Eerstelijck inde wetenschap Godts. Godt zijn alle zijn wercken van der eeuwigheydt aen bekent. Door dese zijn onbegrijpelijcke oneyndelijcke wijsheyt/ weet/ siet en hoort hy alles. Daerom hy in de Schriftuere genoemt wort de Siende en Levendige. Alsoo isser geen creatuer voor hem verborgen/ maer alle dingh is naeckt en ondeckt voor zijne ooghen. Soo is hy oock de rechte levendighe/ niet alleen om dat hy van eeuwigheyt tot eeuwigheyt in hem selven leeft/ maer oock om dat hy alle dingh levendigh maeckt. Ten tweeden bestaet dese Leer op die Vaderlijcke goetheydt Gods/ daer door hy voor alle dingen sorght / oock voor de voghelen onder den Hemel. Jae hy laet oock de Son op gaen over de boose en goede. Wat een groote oneer doen wy nu desen onsen alder genadighsten Vader aen/ als wy aen zijn Voorsienigheyt twijfselen / of hy oock voor ons sorght / dewijl hy oock voor de slechtste creaturen sorght/ ja oock voor de boosen. Dit is ons een sonderlinghe groote troost in cruys en lijden / dat wy weten/ datter niets inde Wereldt sonder Gods Ordinantie en Voorsienigheyt geschiedt / op dat wy leeren verduldigh zijn/ en niet teghens God murmureren/ maer glooven dat hy voor ons sorght en heeft sulcks alles nae zijn ondoorgrondelijcke raedt en oordeel t'onsen besten en t' zijner eeren over ons voorsien. Inde Schriftuer wort het genoemt Godts toorn/ &c. Komt u oock geluck/ eer en goet toe/ wel aen het komt vanden Heer / dien danckt daer voor/ en seght met Job: De Heer heeft het gegeven / de Heer heeft het genomen. Dese H. Man danckt Godt den Heer soo wel voor zijn cruys als voor zijn geluck / en acht hem met Paulo het lijden en tegenspoedt weerdigh. Plus nocent prospera quàm adversa. Voorspoed is schadelijcker dan teghenspoedt.) Eyndelijck bestaet dese Leer vande Alghemeyne Voorsienigheydt Godts over alle Creaturen op Gods Almachtigheydt daer door hy over al teghenwoordigh is by allen creaturen / die selve onderhout en regeert/ aller Menschen herten in zijn handt heeft / dat hyse neyghen en buygen kan/ hoe hy wil / gelijck wy een klompjen was met onse vingheren formeren. Derhalven

Rom. 11. 36.
Psal. 27. 1. Deut. 30. 20.
Gen. 8. 22.
Gods Voorsienigheyt bestaet in drie stuckē
Act. 15. 18.
1. God siet alles.
Gens. 16. 13. 14.
Heb. 4. 13.
2. Godt sorgt voor alles.
Mat. 5. 26
Mat. 5. 45.
't Misstrouwen doet Godt groote oneer aen.
Mich. 7. 9.
Job. 1. 21.
3. Godt regeert alles
Psa. 33. 15

halven sullen wy ons alle voor zijn Godlijcke tegenwoordigheydt/ aengesicht/ ooghen/ en gewelt vreesen en ontsien in gedachten / woorden en wercken. Want wy zijn in Godts handt / gelijck het Leem inde handt des Potbackers. Gaet henen af in des Potbackers huys; en als ick henen af quam / siet doe arbeyde hy juyst op der schijve. En de pot misviel hem onder zijn handen. Doen brack hy hem/en maeckte een ander/ Ec. Also of ons God al schoon breect/ hy kan ons weder maken. Voorder hebben wy hier dien troost/ dewijl Godt teghenwoordigh alles onderhoud en regeert/ dat hy door zijn bysondere Voorsienigheydt een bysonder oogh op de zijnen heeft/ en dat so nauw / dat sonder zijn wil niet een hayrken van haer hooft vallen kan. Soo onderhoudt hy ons / en behoedt ons/midden onder onse vyanden/gelijck het David inden Psalmen getuyght. Alsoo mede hebben wy dien troost / als wy dickmael in onse benauthepdt noch hulp noch raet weten / en geen middel van hulpe sien / dat wy ons dan daer mede sullen troosten/dat die Godt/die dat kruys voorsien en toegelaten heeft / oock raedt sal vinden/ die groot van rade/ en machtigh van dade is. Beveeldt den Heere uwe weghen. Gelijck als Abraham doen hy zijn Sone offeren soude/ laet hy God raden/hoe hy zijn belofte en toeseggingh vervullen wilde. Ten laetsten verweckt de Voorsienighept in onse herten Geloove/Hope en Lijdsaemheydt. Neemt Exempel aen David/ aen Job/aen Christum onsen Heere selve. Hy wist dattet van Godt voorsien was dat hy sterven soude. Daerom was hy in zijn gantsche lijden verduldigh totter doodt toe/en dat hem Godt weder opweckte. Alsoo deed David oock/ die leedt

Jer. 18. 2. 3. 4.

Gods voorsienigheydt gaet in't bysonder over de geloovighen.

Matt. 10. 30. Psalmē 23. 27. 121.

God weet raedt daer geen hulp is.

Jer. 32. 19. Psal. 37. 5. Gen. 22. 8. Rom. 4. 18. 19. Heb. 11. 19.

Gods voorsienigheyt werct geloove/ hope ende lijdsaemheydt.

thien-jaerig Ellend/verdroeg smaed en spot/armoed en verachting. Want hy wiste/ wat Godt over hem voorsien hadt / gelijck hy spreeckt: Ghy zijt den Schilt voor my / die my tot eeren settet / en mijn hooft oprichtet. Wy willen dan met dese Spreuck besluyten: De Heer maeckt arm en rijck / hy doodt en maeckt levendigh. Hy vernedert en verhooght. Hy leydt ter hellen/ en weder uyt. Ten besluyt moeten wy oock nootwendigh yet van't leste Schepsel Gods/namelijck van den mensch spreken: Vande uytnementheydt der menschelijcker natuer/ en dat de mensch d'alderschoonste creatuer zy/aen den welcken Godt zijn groote lust hebben wil. Dewijl hy alle dinghen om des menschen wil geschapē heeft/en dat den mensch het eynde is van alle geschapen dinghen / soo is daer lichtelijck uyt af te nemen / dat den mensch die uytnemenste en schoonste creatuer is/ja dat hy is de kleyne Wereldt en aller creatueren Besluyt / en kort begrijp/ soo volght nootwendigh dat hy de Volkomenheyd aller dinghen in hem begrijpt. Want het vernuft leert het/ dat dat geen volkomender en treffelijcker is/ dat daer is het eynde van ander dinghen en der selver volkomenheydt. Die bloemen zijn wel schoon / en die groene beemden en weyden/die met menigherley bloemkens en spruyten verciert zijn: Lustigh zijn de boomen aen te sien als sy blossemen en met vruchten gelaeden zijn / als oock de Bosschen die daermede opgepronckt zijn: Schoon is den Hemel met Son en Maen / en met so veel ontallijcke lichtende Sterrē verciert/maer dewijl sulke schoonhept alle om des menschen wille geschapen is / soo moet voorwaer den mensch veel schooner en heerlijcker zijn/ soo dat oock de schoonheydt der

Psalm 3. 4.

1. Sam. 2. 7. 6.

Prov. 8. 31.

Dē mēsch is de kleyne Wereldt/ eñ een begrijp des grooten Werelts.

Sonnen met den selven niet is te vergelÿcken. (Mat. 6. 29.) Want gelÿck als de schoonheydt van het slechtste bloemken te boven gaet de schoonheyt en heerlÿcke kleedinghe des Koninghs Salomons oock in zÿn grootste cieragie/ gelÿck onse Lieve Heer spreeckt: Alsoo overtreft de schoonheydt en aertighe gestalt des menschen niet alleen Salomons uyterlÿcke heerlÿckheyt/ maer oock van alle bloemen op den velde / ja oock de schoonheydt der Sonnen aen den Hemel: Insonderheydt alsmen de Siel des menschen betracht. Want der Sielen schoonheydt kan oock uyt de schoone gestalt des menschelÿcken Levens bekent worden / dewÿl het lichaem is een huys en wooningh der Sielen. Derhalven dewÿl dat huys soo schoon is/ 'twelck wy voor ons ooghen sien/ als wy een schoon wel geformeert mensche aenschouwen/ hoe schoon sal dan zÿn de Siel die in't selfde huys woont? Want de Schepper heeft ooc voor een schoon gast een schoon huys gebouwt.

De ziel des Menschẽ is de schoõste creatuer.

Wy sien ooc dat een schoon gedaent van een schoon mensch alle ooghen op haer keert/ welcke kracht nochtans het uyterlÿcke lichaem van de inwoonende Siele bekomt. Oock kan de schoonheydt der menschelÿcker natuere bewesen worden van de plaets / inden welcken de Schepper den mensch gestelt hadt / namelÿck van't Paradys/ 'twelck was een Hof van alle weelde en vreughde/ daer teghen dese teghenwoordige Wereldt met hare Schoonheyt niet is te vergelÿcken. Derhalven soo de plaets daer in de mensch van Godt geset worde/ schoon en lieflÿck was / hoe veel schoonder en lieflÿcker moet die dan zÿn/ om welckers wille die selve plaets geschaepen en geplant was. Men kan oock de weerdigheydt der menschelÿcker natuere daer uyt afnemen/ dat de Enghelen tot dienst en wacht der menschen van Godt geordineert zÿn.

D'uytnementheyt des Menschen wort bewesen uyt den Raed-slag Gods

Ja sulcx verschÿnt voornamelÿck uyt de Scheppingh des menschen. Want hy is uyt de bysondere Raedslagh Gods der Hoog-gepresen Drie-eenigheydt geschaepen/ want Godt sprack: Laet ons menschen maecken / een Beeldt dat ons gelÿck zy. 'Tis nu wel een groote saeck / uyt de bysondere Raed-slagh Gods geschapen zÿn / maer 'tis veel grooter en meerder na den Beelde des Scheppers der Heyliger Drie-Eenheydt gemaeckt te zÿn. Godt heeft geschaepen de Elementen / den Hemel/ de Sterren / de Son/ de Maen en de gantsche Werelt/ doch hy sprack maer en het geschiede: Maer doen het tot des Menschen Scheppingh quam / als tot het aldergrootste en Heerlÿckste werck Gods/ doen worder geseyt: laet ons menschen maken. O wat een heerlÿcke Raedslagh / o wat een groote weerdigheydt en uytnementheyt/ en Adel heeft de menschelÿcke natuer/ daer over men hem billick verwonderen moet. (Gen. 1. 26.) Son/ Maen en Sterren/ en de gantsche werelt/ is sonder beraedslagingen / hoe wel niet sonder sonderlinghe wÿsheydt en Almachtigheydt geschapen / maer den Mensch beyde met bysondere raedt en Godlÿcke Wÿsheydt. Daer was van nooden een groote beraetslagingh/ daer wat groots te maken was / namelÿck den mensch/ die een Beeldt en gelÿckenis des Scheppers zÿn soude. Alle creaturen zÿn slechts Godts spoor en voetstappen / maer den Mensch is Gods Beeldt/ die den Schepper sal voor ooghen stellen.

Dẽ mensch sal Godt uytdruckẽ en vertoonen.

De H. Drie-Eenheyt spreeckt niet/ laet ons Menschen maken/ een Beelt dat de Son gelÿck zy /of de Maen/ of de Enghelen / maer een Beeldt dat ons gelÿck zy/ op dat onse Beelt inden Men-

Men-

Menschen uyt gedruct werde. Daerom bedenckt nu de schoonheydt der Menschelijcker ziele/ die daer draegt het Beeldt en de gelijckenis Godts. Bedenckt wat een schoonheydt de Godlijcke Majesteyt heeft/ so sult gy bekennen de schoonheydt en weerdigheyt der Menschelijcker zielen en nature. Want wie soude die selve Creatuer niet voor de schoonste houden/ die naer en uyt de bysondere Raedslagh Gods gemaeckt is / die oock nae't Beeldt des Hooghsten en alderschoonste Konstenaers gebeeldet is/ en haren Schepper gelijck gemaeckt. Daer uyt genoeghsaem te kennen is/ hoe vlijtigh den mensch hem hoeden sal voor alle onsuyverheyt/ op dat hy dat schoone Beelt Gods des Scheppers niet bevlecke/ dewijl sulcke bevleckingh niet geschien kan sonder groote verachtinge des Scheppers/ en quetsinge der hooghster Majesteyt Godts. Want dewijl Godt de Menschen door zijn Beeldt inde hooghste eer en eerweerdigheyt geset heeft / en tot de Hooghste Edeldom verheven/ so is het dē Mensch een groote schande dat hy hem door vleyschelijcke onreynigheydt en onkuyschept van zijn eer en weerdigheydt beroovet. 'Tis een groote lof weerdigh/als een Beelt vande hooghste en grootste Konstenaer gemaeckt is/en wanner sulcken beeldt verstandt hadde / 'ten soud teghen zijnen Konstenaer niet doen/ op dat het maer zijn schoonheypt behielde tot lof zijns Konstenaers en Werckmeesters. Gedenckt ghy dan niet/ o mensch / wie u tot een sulcken schoonen Beeldt Godts gemaeckt heeft / waerom berooft ghy dan u Konstenaer/ die u so schoon gemaeckt heeft/ van zijn lof/ en bevleckt u met onreynigheydt? Plato, een Heydensch Philosooph / heeft oock recht geseydt / dat de Deught en Godtsaligheydt zy der zielen schoonheydt; maer als wy bedencken de vereenigingh onser zielen met Godt en Christo / en de Gerechtigheydt Christi/daer mede onse ziel als met een kleed des Heyls / en met den Rock der Gerechtigheyt bekleedt is / soo verstaen wy de rechte inwendighe schoonheyt onser zielen. Want onse ziel heeft al haer schoonheydt van Christo Jesu. En wie soude dien niet voor schoon achten / die zijn schoonheyt van dien ontfanght / die de oneyndelijcke schoonheyt selver is / die met die oneyndelijcke schoonheydt vereenight en met die selve een Geest geworden is? Hierom seydt de Propheet Ezechiel: U roem wort luydbaer onder de Heydenen / uwer schoonheydt halven/ die gantsch volkomen was / door't cieraet dat ick aen u gehanghen had: Ghy waert volmaeckt in mijne schoonheydt. En so de kinderen harer Ouderen schoonheyt krijghen door de natuerlijcke geboorte/ hoe soud onse ziel door de Geestelijke Weder geboort niet de Geestelijcke schoonheyt door hem hebben en van hem erven? Wie soude oock niet segghen/dat die selve de schoonste creatuer zy/de welcke dē Soon Gods hem tot zijn Bruydt verkoren heeft/ en met sijn Godlijcke Licht en gesmijde verciert heeft? Daerom dan oock billijck de geloovighe ziele een Koningin genoemt werdt / en des Konings Dochter / die inwendigh schoon verciert is met gouden stucken. En soo een onedel wijf die een Edelman trouwt edel wordt / en op't alderschoonste verciert kan werden/ hoe soud dan onse ziel niet schoon en edel worden / die met den alderschoonsten en edelsten Bruydegom vertrouwt wert?

Derhalven heeft de Out-Vader Irenæus zeer wijslijck geseydt: dat Godt is de Eerlijckheydt des menschen/

Godts Beeldt is de hoogste eer en weerdigheyt des menschen.

Esa. 61. 10

Christus is onser zielen schoonheyt

Ezech. 16. 14.

Psalm 45.

God is der Menschē heerlijckheydt.

schen / maer dat de menschen d'ontfangh-plaets zijn van Godts werckinghen/en aller zijner Wijsheydt en kracht. En so Godt die Alderhooghste in der menschen Sielen alderliefst woonet / en die selve tot zijn Tempel geheyligt heeft / op datse soude wesen een wooninge des Vaders / een Bruydt-kamer des Soons des Alderhooghsten Bruydegoms / en een Tempel des Heylighen Geest / soo volght onwederlegghelijck / dat de Siel eens geloovighen seer schoon zijn moet / en de schoonste onder al allen creatueren. En soo Godt in Ezechiel seyt / dat hy onse ziel verciert/ alsoo datse schoon zy in zijn cieraet: Help Godt / wat sal dat een boven maten schoon cieraet zijn/ wat sullen dat voor schoone Edelgesteenten / kleynodien en voor goude kroonen zijn/die sulcken machtigen / heerlijcken/rijcken en schoonen Bruydegom zijn Bruydt geeft? O seer wonderlijcke genaede en vriendelijckheydt Godts jeghens onse Siele! O seer groote schoonheydt! soose met lichamelijcke ooghen konde gesien worden / hoe soudse ons tot haer trecken! Dese schoonheydt wordt al steeghs vermeert / door't Gebedt en de dagelijcksche t'samensprekinge met God/ alsoo / dat wy van d'eene klaerheydt tot d'ander verklaert worden / als van des Heeren Geest. Want so Mosis aensicht glinsterde van weghen de 'tsamensprekinge die hy met God maer weynigh daghen hielde / Soude dan niet onse ziel/die sonder onderlaeten met Godt spreeckt/ veel meerder en grooter klaerheydt en schoonheyt ontfanghen? Doch hier van sal breeder in't navolghende Deel deses Boecks vande menschen/in't bysonder/ gehandelt werden.

Ezech. 16. 11. Die Alder schoonste God geeft onse zielen d'alderschoonste cieraet.

2 Cor. 3. 18.

REGISTER

der Capittelen deses Boecks.

1. CAp. Van Gods eerste Dag-werck, van't Licht. 399
2. Van't tweede Dagh-werck Gods, den Hemel. 404
3. Van't derde Dagh-werck Gods, de scheydinghe der wateren vander aerden. 406.
4. Van't vierde Dagh-werck Godts. Son, Maen en Sterren. 419
5. Van't vijfde Dagh-werck Gods, zee en wateren, en van de vruchten des zees en der wateren. 433
6. Van't seste Dagh-werck Godts, vande Dieren en Menschen. 444

HET

HET ANDER DEEL

Handelende vanden Mensch in't bysonder.

Dat eerste Capittel.

Wt de Scheppingh aller dinghen wordt besloten / dat Godt een eeuwigh Wesen zy / sonder beghin en Eynde / dat hy oneyndelijck zy / dat hy Almachtigh zy / dat hy van een oneyndelijck verstant ende Wijsheydt zy.

Ierem. 32.17.

Siet, ghy hebt Hemel en Aerde gemaeckt door u groote kracht, en door u uytgestreckten arm, en daer is geen dingh voor u onmoghelijck. 18. Heer Zebaoth is uwen Naem. 19. Groot van Rade en machtigh van dade. Sap. 1. 15. Godt heeft alle dingh geschapen dat het een wesen zijn soude.

GODT is een oorsprong des Wesens en Levens aller Creaturen/ en heeft den selven alleen haer Wesen en Leven gegeven en geschapen. Derhalven soo is van't begin aller creaturen geweest/ een eeuwig Wesen en Leven. Want anders had hy allen creaturen dat Wesen en Leven niet konnen geven. Hier uyt volght nu / dat Godt dat eeuwighe Leven selve is. Maer insonderheydt wordt uyt des Menschen hert en gedachten besloten / dat Godt oneyndelijck is. Want des Menschen gemoedt begrijpt in een ooghenblick Hemel en aerde. De Son heeft wel een snelle loop/ datse den grooten Hemel in 24. uren omloopt: Maer des menschen gedachte doet het in een ooghenblick/ en begrijpt alle creaturen in haer. Daer uyt volght nu / dat Godt veel meer alle dingen begrijpt en besluyt/ en volgens oneyndelijck is. Wat nu Godt is/ dat is hy Wesentlijck. Hy is oneyndelijck. Daerom is hy een oneyndelijck Wesen/ en is oock een oneyndelijck Leven. Want zijn Wesen en Leven zijn niet gescheyden. Maer dewijl God oock de ziel des menschen met verstant en Wijsheydt verciert heeft: So moet hy veel meer van een onmetelijcke wijsheydt en verstandt zijn. En nadien alles in God Wesentlijck en eeuwigh is/ so moet oock zijn verstant en Wijsheydt Eeuwigh en oneyndelijck zijn. Want zijn Wijsheydt is niet gescheyden van zijn oneyndelijck Wesen; nademael alles in Godt de hooghste onverscheydelijcke Eenigheydt is. Derhalven so moet zijn Wijshept oock so wel oneyndelijc en eeu-

God is eē oorsprong alles Wesens eñ Levens der Creaturē.

God is oneyndelijck.

Wat God is / dat is hy Wesentlijck.

Godts Wijsheydt is eeuwig.

en eeuwigh zijn / als zijn Wesen en Leven. Dewijl nu zijn Wijsheydt eeuwigh en oneyndelijck is / soo heeft hy oock alles van eeuwigheyt aen gheweest. En gelijck als zijn Wesen onveranderlijck is / en onbeweeghlijck / en niet behoeft van d'een plaets tot d'ander beweeght te worden: Also is oock zijn verstant / dat selfde behoeft niet van d'een Creatuer tot d'ander te loopen / en overleggingh te maken / gelijck wy menschen in onsen verstande doen. Ergo so verstaet en weet God alle ding op eenmael te gelijck / en daer is in zijn verstant noch voorleden noch toekomende / maer alles tegenwoordigh. Want gelijck Godt niets behoeft tot zijn Wesen: Also behoeft hy oock geen creatuer tot zijn verstandt. Want gelijck hy van hem selfs is: alsoo verstaet hy oock van hem selfs. En gelijck hy alles in zijn oneyndelijcke Wesen besluyt: also begrijpt hy alles met zijn oneyndelijck verstant te gelijck op een mael. Daerom ist hem onverborghen / hoe veel zanden inde zee / hoe veel druppelen in den reghen zijn. Ergo daer kan geen voghel / geen hayr van onsen hoofde vallen sonder hem. Hy weet de daghen des Werelts / alle uren en oogenblicken des tijdts / en hare veranderingh / en hem is niet verborghen van't geen in der tijdt onder den Hemel besloten is. Want dat door zijn Almachtigheydt geschapen is / dat is in zijn oneyndelijck verstandt begrepen / oock alle woorden en gedachten der menschen en al hare wercken. Alsoo ist oock met zijn macht en gewelt. Gelijck zijn Wesen / zijn Leven / zijn Wijsheydt oneyndelijck en eeuwigh is: Also is oock zijn macht en gewelt. En gelijck alsmen niets tot zijn wesen doen kan: Also oock niets tot zijner Almachtigheydt. En gelijck alsmen zijn oneyndelijck wesen niet kan deelen: Alsoo kanmen oock niets van zijn Almachtigheydt wech nemen. En dewijl oock geen creatuer zijn gewelt beletten kan / daerom is hy Almachtigh. En dit alles daerom / dewijl zijn Wesen / Leven / Wijsheydt en macht niet konnen geschepden werden.

God weet alles.

Godts macht oneyndelijck.

Dat II. Capittel.

Wt de Scheppingh aller dinghen wordt besloten / dat God het hooghste goedt is.

Rom. 11, 46.

Alle dingh is uyt hem, in hem en door hem.

SOO al't goedt / dat in den Hemel en op Aerden / en in allen Creaturen is / in eenen Eenighen is / soo is die selve het hooghste goedt / en alle goedt. Maer in Godt den Schepper aller dingen is alle goedt / dat in allen Creaturen en schepselen is / in Hemel en Aerde. Want het heeft alles zijn oorspronghg uyt hem. Want uyt hem / in hem / en door hem zijn alle dinghen. Daerom is Godt dat hooghste goedt. Wat in allen dinghen stucks wijse is / dat is in God / gantsch ongedeelt / en gantsch volkomen. Daerom soo wie hem tot de creaturen keert / en den selven aenhanght / die keert hem tot het onvolkomen stuckwerck / is altijdt arm / behoeftigh / gebrecklijck en onrustig. Maer wie hem van gantscher herten tot God keert / die keert hem tot het hooghste volmaeckte goedt / en verkrijght dat selve oock / jae verkrijght in dat selve zijn hoogste Volmaecktheydt / is altijt rijck in Godt / rustigh en saligh. Maer soo een mensch den Cre-

Godt ist hooghste goedt.

Rom. 11. 36.

Aller Creaturen goet is in God.

Creaturen aenhangt / so sal hy nimmermeer in die selve dat volmaeckte hooghste goedt verkrijghen. Derhalven zijn alle die gene / die de Werelt lief hebben / onrustigh en onsaligh in haer leven en doodt. Want sy hebben dat volmaeckte goedt niet / daer in de ziele gerust is.

Dat III. Capittel.

De mensch is de edelste Creatuer / dewijl alle creatueren tot dienst des menschen geschaepen zijn: maer de mensch is geschapen Godt te dienen.

Psalm 100. 3.

Bekent, dat de Heere Godt is, hy heeft ons gemaeckt en niet wy selven, tot zijn volck en tot schapen zijner weyden.

Alle Creaturen zijn tot dienst des Menschen gheschapen.

ALLE Creaturen / hoe wel sy wonderlijck onderschepden zijn / soo zijnse nochtans tot een eenigh Eynde en ooghmerck verordineert / namelijck om den mensch te dienen. Want wy sien hoe de bovenste lichamen in de onderste wercken. D'Elementen geven de vruchten haer voedsel / de vruchtē den Dieren / de Dieren den menschen. Aldus onderhoudt het een dat ander. Het een helpt dat ander. De bovenste krachten dienen de onderste / en gaen alle in een schoone een-stemmigheydt en ordre tot een eenigh eynde / in een eenigheydt en vriendtschap des menschen. Daer uyt bekent men dat de mensch de edelste creatuer is / dewijl alle creaturen om den eenigen mensch te dienen van den Schepper aller dingen geordineert zijn. Doch hier door wordt ghy lieve mensch vermaent en geleert den eenighen Godt te dienen /

Dē mēsch is de edelste Creatuer.

en dat na al u vermoghen / gelijck als de Creaturen u met haer gantsche en hooghste vermogen dienen. Ja daer door wordt ghy vermaent om u tot dien te keeren / die alle creatueren tot uwen dienst geordineert heeft. Wanneer de Creaturen al haer vermogen den Mensch gegeven hebben / dat de Mensch haer genieten kan / en dat vande bovenste tot de onderste toe: Soo hebben sy haer eynde en hoogste ooghmerck verkregen / en so rusten al hare wercken in den eenigen mensch; alsoo mede sal den mensch met al zijn wercken in den Eenigen God rusten / en al zijn vermogen daer toe aenwenden / om den eenigen Godt te dienen / gelijck alle Creaturen al haer vermoghen aenwenden om den Eenighen Mensch te dienen. Want dewijl alle creaturē geen rust hebben / maer haesten haer om de alder-edelste Creatuer onder haer te dienen: so soud het immers tegen de gantsche natuer en teghen alle Creatueren zijn / dat den mensch / die de edelste creatuer is / niet soude den Eenigen Godt dienen / als een die veel hoogher en Edeler is dan den Mensch.

De wercke der Creaturē rustē in den mensch.

Dat IV. Capittel.

Dat Godt den Mensch daerom na zijn Beeld geschapen heeft / op dat hy zijn lust en wel behaghen aen hem mochte hebben.

Proverb. 8. 31.

Mijn lust is by den Menschen kinderen. Psalm 104. 31. De Heer heeft een wel gevallen aen zijn wercken.

EEN yegelijck Werck-meester heeft zijn werck lief / en heeft aen het selve een wel gevallen. Want hy had aen 't selve zijn

God heeft zijn werck lief.

zijn wel gevallen niet/ maer dat hy't hatede/ so soud hy't niet maken. God sigh aen alles / wat hy gemaeckt had/ en siet daer / het was alles zeer goedt. Maer nadien Godt zijn wel gevallen had aen zijn wercken/die hy nochtans niet na zijn Beeldt geschapen heeft : soo heeft hy veel meer zijn wel gevallen aenden Mensch/ dien hy na zijn Beelt geschapen heeft. Want hoe yemandt een dinck gelijck-formiger is/ hoe grooter wel behaghen hy daer aen heeft. Want een Vader verblijt hem meer over zijn kint/ dat van zijn wesen is/dan over zijn werc/ als by exempel / soo hy erghens een huys bouwt. Dewijl nu dan Godts hoogste wel gevallen is aen't werck en Beeldt dat hem gelijck is : en dat nochtans onder alle zijne Creaturen geen zijn Beeldt was / daerom soo schiep hy den Mensch tot zijn Beelt/ op dat hy zijn hooghste wel gevallen aenden Mensch mochte hebben.

Gen 1.31.

Godts grootste lust aende menschen.

Voorts dewijl onder gelijcke persoonen een geselschap ontstaet / want van natueren gelijck geern by gelijcke is : en dat Godt den Mensch nae zijn Gelijckenis geschapen heeft : soo is naer ons vernuft daer uyt af te nemen dat Godt aen 't geselschap des menschen / een wel gevallen heeft gehadt / alsoo / dat de mensch hem aen Godt houden/ tot hem voeghen/met Godt gemeenschap / en zijn lust aenden Heere hebben sal/gelijck als God zijn wel gevallen aenden mensch/ als aen zijn Beeldt heeft.

De mensch sal hem aē Godt houden/dewijl hy tot zijn Beeldt geschapen is.

Ten derden/ dewijl God de hoogste Liefde is / soo heeft hy hem met al zijn goederen geern willen mede-deelen. Maer soud hy hem mede-deelen/ soo moest hy zijns gelijcken hebben / die hem opnam. Want gelijcke neemt zijns gelijcken aen / en niet een ongelijcke. Hy konde oock met geen creatuer gemeynschap hebben / maer met den genen / die hem ten naesten vermaeghschapt was/ en den selven en geen ander kond hy oock hem selfs en zijne Liefde mededeelen. So wild hy oock hem selven aen sulcken creatuer mededeelen / die hem daer voor met reyner hertelijcke wederliefde aen nemen en wederom lief-hebben konde. Daerom heeft hy den Mensch na zijn Beeldt geschapen / 'twelck voornamelijck bestaet inde Liefde.

God heeft uyt Liefde dē mensch nae zijn Beelt geschapen.

Ten vierden / is het natuerlijck / dat tusschen een Gever en Nemer / en weder uyt den Nemer tot den Gever/ en alsoo gaet de Liefde uyt van d'een tot d'ander. Daerom sal de Mensch in groote Liefde Gods goederen/ ja Godt selve ontfanghen/dewijl hem Godt met al zijn goederen uyt grooter Liefde den Mensche gheeft.

Gods goederen uyt grooter liefde aen te nemen.

Dat V. Capittel.

Dat God hem selfs door zijn Liefde aen ons geeft.

1. Ioan 4.16.

Godt is de Liefde.

Gelyck een mensch door zijn liefde/ daer mede hy God lief heeft/ hem geheel aen Godt overgeeft : alsoo geeft God hem selve aen ons door zijn Liefde/daer mede hy ons Lief heeft/ want zijn Liefde is volkomen. Daerom gheeft hy hem aen ons gantsch en gaer door zijne Liefde ; derhalven heeft het niet anders konnen wesen / of hy heeft ons nae zijn groote Liefde zijn Soon geven moeten. Want die alderhoogste Liefde inde hooghste graed/ geeft hem selve aen

God geeft hem selfs aen ons uyt Liefde.

aen den gheliefden. Maer Godt heeft ons lief ghehadt inde hooghste graedt. Daerom heeft hy hem selve aen ons gegeven en dat selve in zijnen lieven Soon. Wt dese grondt komt de Menschwerdingh / het Lijden en de Doot des Soons Godts. Daerom is dit de Alderheylighste / Lieflijckste en troostelijckste Consequentie of gevolgh der Hemelscher Dialecticæ of Bewijs-konst: Also lief heeft God de werelt gehadt / dat hy zijn Eengeboren Soon gaf / dat is: Godt heeft de Wereldt op't hoogste lief gehadt / daerom heeft hy haer zijn Soon gegeven. Voorder die eeuwige Liefde is een oorsprongh des Eeuwighen Levens: Maer die eeuwige Liefde Gods is in en door Christum tot ons gekomen. Daerom hebben wy in Christo dat eeuwige Leven: Daerom maeckt de Heer selve dit besluyt: Op dat alle / die aen hem gelooven / niet verlooren gaen / maer dat Eeuwighe Leven hebben.

De 'Mensch werdingh Christi is dat hoogh ste werck der Liefde Gods. Joa. 3.16.

Godts Liefd is de oorsprong des eeuwighen Levens. Joa. 3.16.

Dat VI. Capittel.

Hoe den Mensch aen den eeuwighen Godt zijnen lief-hebber verplicht is.

1. Ioan. 4. 19.

Laet ons hem liefhebben, om dat hy ons eerst lief gehadt heeft.

Dē mēsch is op't hooghste aen Godt verplicht.

ALLE weldaden bestaen in dryen: Inde Gever / Nemer en Gave. Dewijl nu uyt het geven en nemen een natuerlijcke verplichtingh en obligatie ontstaet / tusschen den Gever en Nemer: Soo leert hier de Mensch bekennen / hoe hoogh hy aen Godt verplicht is / namelijck soo hoogh / alsoo veel hy van Godt ontfanghen heeft. Nu heeft hy alles van Godt ontfanghen / en kan sulcks niet ontkennen. Daerom is hy aen God op't hooghste verplicht. En dewijl den Mensch van Godt lijf en ziel heeft / soo heeft oock Godt oock alle creaturen daer toe geordineert / dat sy dē Mensch aen lijf en ziel dienen sullen. Want d'Elementen en al wat in die selve is / dienen het lijf / sonder de welcke het lijf niet leven konde. Voor dese weldaden die den Schepper door de creaturen den mensch bewijst / is de Mensch aen zijn Schepper op't hoogste verplicht. Daerom roept de gantsche Creatuer den Mensche toe: Neemt nae u de weldaeden uwes Scheppers / die hy u door ons geeft. Dient en danckt hem daegelijcks daer voor. Den Hemel spreeckt: Ick geef u uwen Daglicht om te arbeyden / en de duysternis tot slaep en ruste. Ick geef u dien lieflijcken Lente / den warmen Somer / den vruchtbaeren Herfst / en den kouden Winter alles tot uwen besten. De Lucht spreeckt: Ick geef u uwen adem / en die wonderlijcke aert der menigherleye voghelen. Het water spreeckt: Ick geef u uwen Dranck / reynighe u / en geef u menigherleye soort van Visschē. De Aerde spreeckt: Ick draeg u / voede u / geve u Broot / Wijn / en Vleesch. Siet / hoe lief heeft hy u / die u geschapen heeft / en my u ten goede gemaeckt. Soo vele weldaden als ghy nu ontfanght / so veel zijt ghy met danck verplicht aen uwen Schepper.

Alle creatu ren welda den leyden. tot Godt

Dat VII. Capittel.

Welcke dingen de ziele dienē / die de ziel of verblijden of leeren.

Iob. 12. 7.

Vraeght doch dat vee, dat ſal't u leeren, en de voghelen onder den Hemel, die ſullent u legghen. 8. Of ſpreeckt met der Aerden, die ſal't u leeren.

De werelt is geſchapen tot dienſt des lijfs ende leer der zielen.

MAER niet alleen is de Wereldt den Menſch tot dienſt zijns lijfs geſchapen / maer veel meer tot leeringh zijner zielen. Want daer is niet een Creatuer/die dē Menſch niet wat ſonderlinghs leert/of uyt welcke den Menſch niet een byſondere leere ſcheppen kan tot zijnen beſten / daerom alle creaturen den menſche dienē / tot leere/ en tot vreughde. Wy willen voor eerſt ſien / hoe de Creaturen den Menſch tot vreughde dienen.

Dē mēſch alleen verblijdt hem van't geen hy heeft.

Den Menſch alleen is van Godt alſoo geſchapen / dat hy hem van't geen hy heeft kan verblijden; dit konnen andere creaturen niet doen/want ſy verſtaen haer eyghen goet niet. Gout en Silver verblijden haer niet van haer goedt dat ſy hebben/ want ſy hebben daer geen verſtant van. Maer dewijl den menſch het verſtaet/ſoo verblijdt hy hem dat Godt hem ten goede ſoo ſchoone creatueren geſchapen heeft. Is nu dat niet een groot wonder en goetheydt des Scheppers/dat al wat de creaturen hebben / des menſchen vreugde zijn ſal/ en niet der creaturen ſelve. Want Godt heeft den creaturen al haer vreughde genomen over haer goedt/op dat den menſch die alleen ſoude hebben. Alle vreugde/die't water hebben ſoude/ van wegen zijne ſoetigheyt/ klaerheydt en inwoonend goet/ die heeft het water niet / maer den Menſch.

Alle vreugt der creaturen is inden menſch.

En alle vreugde die een Roos hebben ſoude van wegen haren reuck/die heeft ſy ſelve niet/maer den menſch. En alle vreugde die de Son hebbē ſoude/van wegen hare ſchoonheyt en licht / dat heeft de Menſch: Daer uyt het openbaer is dat alle vreugde die de creaturen/aen haer ſelven hebbē ſouden/die heeft de menſch en ſy ſelve niet/ja de menſch had geen vreugt/ ſoo de creaturen niet waren / want hy ſoud dan niet weten/ dat hy de edelſte creatuer was/ ſoo daer geen ander ſchepſels waren; maer uyt de vergelijckinghe met andere dinghen verſtaet de menſch wel/dat hy de edelſte natuer heeft onder allen / en daerom verſtaet hy ooc wel/dat hem God boven alle creaturen lief heeft; want uyt loutere goetheydt heeft Godt den Menſch boven anderen Creaturen ſo verheven / en voor getrocken.

Wt vergelijckingh met andere creaturē kent de mēſch zijn weerde.

De menſch beſie maer den ſtand zijns lichaems / en vergelijckſe met andere creaturē/ſo ſal hy zijn Edeldom voor d'anderē wel erkennen: want alle andere Dieren ſien neerwaerts nae de aerde/ alleē de menſch heeft een opgerecht aenſicht ten Hemel/ en men ſiet hoe wel het den menſche ſtaet / als hy ten Hemel ſiet / jae de Menſch beſie zijn ziel/ſo ſal hy zijn Edeldom boven alle creaturen wel kennen; want de ziel des menſchen is na Gods Beeld geſchapen / en anders geen ſienlijcke creatuer meer/ als nu de menſch hem ſelven recht kent / dat is een groote wijſheydt: Maer hem ſelven niet te kennen is de hoogſte dwaeſheyt.

Dē mēſch is niet geſchapē tot deſē leven.

Gelijck nu alle Creaturen de menſch tot vreughde geſchapen zijn / alſoo oock tot leere: want de menſch ſiet immers wel uyt de Creaturen / dat zijn eyndlijcke hooghſte goedt niet beſtaet in aerdtſche en begrijpelijcke dinghen en in de beluſtinge des lichaems / als in eten/ drincken en welluſt: Want dat ſelve hebben de Dieren oock/daer uyt dan immers de menſch bekennen moet / dat hy andere goederen moet hebben/die ſulcke goeden overtreffen/ die oock den Dieren gemeen zijn/ nademael

bemael den Mensch het Vee wydt overtreft / soo moet derhalven in dat selve de hooghste geluckſaligheyt niet wesen / dat oock andere Dieren hebben/als eten/drincken/&c. Daerom moeter een edeler eten / drincken en vreugde zijn / daer van de Dieren niet weten/dewijl de Mensch edeler is dan alle Dieren / jae de Mensch heeft het meestendeel der wijsheyt uyt de Creaturen geleert / want de konst der Medecijnen heeft haer oorspronghe uyt de Creaturen/ de Astronomie leertmen uyt de Gesternten/ de Musijcke hebben de Philosophen uyt de klanck der Metalen gevonden en so voort. Derhalven is de gantsche Creatuer den Mensch tot vreughd en leere geschapen. Ergo so volgt/dewijl de mensch soo veel weldaden uyt de Schepselen Gods ontfanght tot zijns lijfs nut en tot leeringhe zijner zielen/dat hy voor allen Creaturen aen Godt ten hooghsten verplicht is; want hy ontfangt van alle creaturen weldaden. Dese obligatie of verbintenis is de eerste band/daer mede de mensch aen God verbonden is / en soo is de mensch Gods schuldenaer; dit is de wortel en 't Fundament van de Verbintenis des Menschen aen Godt.

Dē mēsch heeft het meestedeel der wijsheyt uyt de creaturen.

Dat VIII. Capittel.

Hoe groot die Verbintenis is/ daer mede den Mensch aen Godt verplicht is.

Psalm 92.6.

Heer, hoe zijn uwe wercken soo groot, uwe gedachten zijn soo zeer diep. 7. Een dwaesachtigh gelooft dat niet, en een sot acht het niet.

SOO groot is de Verbindinge/ als de ontfanghen weldaden groot en veel zijn/ soo groot en veel is de mensch aen God verplicht/ soo veel de gantsche werelt en alle creaturen weerdigh zijn/want sy zijn om des menschen wil geschapē / al wat Hemel/Aerde/Lucht en Water voor goederen hebben / daer voor is de mensch Godt schuldigh en verplicht: Want sy selve verstaen haer goedt niet/ genieten 't oock selve niet/ maer de mensch / daerom is de mensch daer voor aen God verplicht. 't Is even als of in een huys enckel onverstandighe kinderen waren / die haer op haer goederen niet verstonden/den welcken een Koningh al zijn goederen schenckte / doch sy verstonden 't niet / maer daer was een verstandigher onder; was nu die niet schuldigh den Koningh te dancken / van weghen alle de andere / of dien eenigen soud al de schult en ondanckbaerheydt toe gerekent worden. Also is de Wereldt oock/ de creaturen zijn onverstandige onmondige kinderen/ die kennen haer eyghen goed niet/ dewijl nu de Mensch het verstaet / soo is hy schuldigh sulcks te bekennen/ Godt te dancken en de anderen het woordt te houden / en soo dat niet geschiedt/ soo sal de ondanckbaerheydt den mensch alleen toe gerekent worden /daerom is de mensch schuldigh voor alle creaturen Godt te dancken. Voorts soo hebbent de creaturen niet voor haer selfs ontfanghen / wat sy hebben/ maer om des menschen wil; soude dan de mensch daer voor aen God niet verplicht zijn? En hoe edelder en edelder de Creaturen zijn / hoe meer en meer de Menschen aen Godt daer voor verplicht is. Soo nu de mensch niet meer ontfanghen had / dan de weldaden der creaturen / soo waer hy nochtans Godt meer dan genoegh schuldigh.

Alle creaturen weldadē maken dē mensch aen Godt verplicht.

Dē mēsch is schuldich Godt te danckē voor 't goet aller creaturen.

Alle creaturen hebbē haer goedt om des menschen wil ontfangen.

Dat IX. Capittel.

Dat den Mensch Godt meer schuldigh is voor't gene/ dat hy in hem selfs heeft/ dan voor al dat in de Werelt is/ en wordt hier de onsterflijckheydt der zielen bewesen.

Sap. 11.27. ende 12.1.

Ghy liefhebber des levens, uwen onverganckelijcken Geest is in allen. Gen. 9 2. Uwe vreese zy over alle Dieren. Sap. 2.23. Godt heeft den mensch geschapen ten eeuwighen leven, en heeft hem gemaeckt ten Beelde, dat hy gelijck zijn soude, als hy is.

DE wijl de mensch erkent/ dat hy de edelste creatuer is onder allen/ so is hy God veel meer door hem selven schuldigh en verplicht/ dan voor de gantsche werelt/ want dewijl het alles om des menschen wil geschapen is/ soo moet immer de Mensch meer weerdt zijn/ dan de gantsche wereldt en alle creaturen. Want of daer wel veel heerlijcke Creaturen inde werelt zijn/ als de Elementen/ de Hemelsche Corpora, en insonderheydt de Son/ nochtans dewijl sy alle om des menschen wil geschapen zijn/ en hem dienen: So ist licht te verstaen dat des menschen natuer hoogher zijn moet/ dewijl hem soo veel heerlijcke/ groote/ geweldighe en machtighe Creaturen dienen. Maer door desen haren dienst leeren ons die geweldige en heerlijcke Creaturen Godts/ dat in den mensch wat ondoodelijcks/ onsterflijcks en eeuwighs zijn moet. Want oock de Hemelsche Lichamen de verderfnis niet zijn onderworpen/ maer dueren altijdt sonder afnemen/ hoe soude nu dat konnen geschieden dat de creaturen/ die soo heerlijck zijn datse geen verderfvinghe onderworpen zijn/ den mensch souden dienen/ soo daer niet wat onsterflijcks en eeuwighs in den mensch ware? Derhalven soo moeter in den mensch wat onsterflijcks zijn/ maer dit is het lichaem niet/ dewijl het selve sterft: daerom moeter wat anders inden mensch zijn/ dat onsterflijck is/ 'twelck de ziele genoemt werdt. Daerom dewijl die/ die daer dient/ niet grooter zijn kan en moet/ dan dien hy dient/ soo moet inden mensch wat zijn dat grooter/ heerlijcker/ onverganckelijcker en onsterflijcker is/ dan alle Hemelsche Corpora; anders waerder een gantsch strijdighe ordeningh/ jae geen ordeningh maer gantsch verkeert; en het ware teghen de gantsche natuer als de Hemelsche Corpora, die nae haer aert ondoodelijck zijn/ een doodelijck mensch moesten dienen/ in dien daer geen onsterflijcke ziele ware. Dewijl nu de ziel onsterflijck is/ so sal sy oock geen gemeynschap hebben met de doodelijcke dingen/ die onder den Hemel besloten zijn. Want geen doodlijck dingh kan hem vereenigen met een onsterffelijck. Daerom sullen alleen de onsterflijcke dinghen met de ziele vereenight zijn/ en voornamelijck God. Met het lichaem des menschen hebben alle doodlijcke dinghen gemeynschap/ want het lichaem geniet haer/ maer met de ziel sal alleen die onsterflijcke Godt gemeynschap hebben; also is en sal Godt alleen als de Koningh in de ziel des menschen zijn woon-plaets hebben. Siet alsoo is de ziel inden menschen Godts Stoel; dit is de hooghste Edeldom des menschen/ tot de welcke Godt geen creatuer in de wereldt verheven heeft. Also is de Geloovighe ziel des menschen Godts Beeld en wooning/ hoogher kan geen creatuer gewaerdight

Margin notes: Dē mensch is meer weerdigh dan de gantsche werelt. — Den dienst der creaturē getuyget vande onsterflijckheydt der zielen. — Dien ghedient wort is grooter dan die daer dient. — De ziel sal geen aerdsche dingē aenhangē. — De ziel sal Godts Stoel zijn.

dight werden. Daerom is de Mensch boven alle Creaturen / en derhalven Gode meer schuldig voor dat in hem is / dan voor al dat inde wereldt is.

Dat X. Capittel.

Hoe wijslijck en konstelijck God den Mensch geschapen heeft.

Psalm 104.24.

Ghy hebtse alle wijslijck geordineert.

Drieder-ley staet in dē mensch. De voe-dende kracht in dē mensch.

DAER zijn onderschepdelijcke staten inden mensch / als een natuerlijck Rijck: De onderste staet is voedende kracht / dat zijn de Acker-lieden / Koop-lieden / Arbeyds-luyden / die het lichaem de Spijs konstelijck inde maghe bereyden / koken / toerechten / appetijt maken / aen haer trecken / behouden en genereren / uyt drijven / subtijl maken / konstigher dan eenigh konstenaer. Dese onderste krachten dienen de bovenste / en arbeyden sonder ophouden dagh en nacht / op dat de bovenste behouden werden / want als een zijn Arbeydt niet doet / so leydt dat gantsche werck / en de bovenste krachten worden geswackt. Maer dese krachten zijn met het lichaem verbonden / en geheel lieflijck / daerom zijn sy on-edeler dan de bovenste.

De sinlijcke krachtē Daer op volght de ander Staet / dat zijn de sienlijcke krachten / en zijn edeler dan de onderste / als Sien / Hooren / Smaken / Ruycken en Voelen / onder die selve is d'een edeler dan d'ander. Dat Sien is edeler dan't Hooren / 't Gehoor overtreft den Reuc / want wy konnen verder Hooren dan Ruycken / den Reuck overtreft de Smaeck / want wy konnen verder Ruycken dan smaken. Maer 't gevoelen ist onderste en door 't gantsche lijf uytgestreckt. De bovenste en edelste staet is 't vernuft / de wil en memorie / en is de staet der Regeeringh / want dese regeert alle d'andere / en hebben haer onderschepden Ampten / en zijn niet lichamelijck / maer geheel Geestelijck: daerom oock gantsch edel / veerdigh en subtijl / en die kan niemand dwingen / gelijck de ondersten; want wie kan de wil dwingen? Een gedwonghen wil / is geen wil; want de wil is gantsch vry / en laet haer niet dwingen: want wat sy wil dat wil sy vry. Dit zijn de Raets-heeren in den mensch / die besluyten en verrichten / de bovenste staet des menschen is nu met vele deugden verciert die zijn kleet zijn / als met de Gerechtigheydt is de wille verciert / 't verstant met de wijsheydt / de memorie met bereydsaemheydt / en met veel andere meer / dese is d' overigheydt inden mensch / en dat natuerlijcke Rijck / 'twelck Godt den mensch ingeplant heeft.

De reden oft vernuft.

De wil kan niet gedwongē werden.

Dat XI. Capittel.

Hoe hoog de mensch aen God verplicht is / van weghen zijne Liefde en der ontfangen gaven.

1. Cor. 4:7.

Wat hebt ghy mensch dat ghy niet ontfanghen hebt.

DAER zijn tweederleye algemeyne gaven / daer voor de mensch aen God hoog verplicht is; de een is begrijpelijck en sienlijck / en is de gantsche Wereldt: de ander is verborghen en onsienlijck en is Godts Liefde. De Liefde nu is de eerste gave Godts / maer dewijl sy onsienlijck is / so word sy voor

Tweederleye gaven om welker wille de mensch aē Godt verplicht is.

De Liefde Godts is aller gavē oorspronk.

voor geen gave geacht / en is nochtans het Fundament en de Wortel aller Gaven. Want alle gaven hebben haren oorſprong uyt deſe wortel en Fonteyn / en zijn niet anders dan teeckenen der liefde / in de welcke de onſienlijcke liefde blijckt. Maer de menſch is ſoo ſot/en acht dat ſienlijcke dingh voor een groote gave / en denckt niet/dat die verborghen Liefde/die daer onder is / veel grooter en heerlijcker zy. Want gelijck als de roock een ſeker teecken des Vyers is/ alſoo zijn de Gaven Godts een ſeecker teecken zijner Liefde. Want had hy ons niet lief gehadt / ſoo had hy ons oock niet met allen gegeven. Derhalven zijn de Gaven Gods een wegh en Ladder om tot Godt ta komen/en Godt te vinden. Soo groot nu de gave is / ſoo groot is de liefde. Dewijl nu Godt de gantſche Werelt en alle Creaturen om des menſchen wil geſchapen heeft / ſoo is licht te dencken/hoe groot Godts Liefde teghen den menſche zy. Want om des menſchen wil heeft hy de creatueren lief / jae in alle creaturen bemint hy niet dan den menſch ; en dewijl hy den menſch boven alle creaturen verheven en verciert heeft / daerom ſoo bemint hy oock den menſch boven alle ſchepſelen/ dewijl oock de Liefde Godts de alderreynſte/ waerachtigſte/ſekerſte/ongevalſchte/hooghſte en mildſte gave is ; want hy heeft den menſch niet om yet wat lief gehadt/ op dat hy profijt van hem ſoude hebben / maer uyt louter goddelijcker goedtheyt is hy den menſch voorkomen/en heeft hem geheel om niet lief gehadt/vrywilligh/onbedwonghen. Soo is oock den menſch Gode veel meer ſchuldigh voor zijn hertelijcke liefde / dan voor alle andere gaven ; dewijl Godts Liefde beter is dan alle creaturen/der halven in allen dingen tweederley te betrachten. De Liefde die voorgaet/ en dan de gaeve die veel kleyner is dan de Liefde; want de liefde is ſoo edel / als die gede ſelver is/ die daer lief heeft; en dewijl niet hooghers en beters is dan Godt ſoo is oock niet edelers en beters/dan Gods Liefde. Derhalven is de menſch aen Godt hoogher verplicht voor zijn Liefde /dan voor zijn gaven. En dewijl de menſch uyt een onvermijdelijcke noot Godts weldaden genieten moet/want hy kond anders niet een ooghenblick leven/ daer uyt volght dan een onvermijdelijcke verbindinghe. En dewijl niemandt dan Godt alleen / den menſch zijn leven en Adem geven kan / ſoo is oock de menſch boven alle dinghen daer voor aen Godt verbonden.

De gaven getuygen van Gods Liefde.

Gods Liefde de grootſte gave.

Niet hoogers dan Gods Liefde.

Dat XII. Capittel.

Waer mede den menſch zijn verbindinge en verplichtinghe aen Godt genoegh doen kan.

Pſ. 18. 1.

Hertelijc lief heb ick u Heer, mijn ſtercte.

ALsoo Godt den menſch vrywillich/onbedwonghen alle goedt doet / en daermede den menſch aen hem verplicht heeft/ ſoo volght nootwendig datter wat in den menſch weſen moet/dat hy ſchuldigh is Gode weder te geven / en dat ſelve moet ſulck een gaeve zijn/ die niet buyten den menſch is / datſe hem yemant benemen en ontwenden ſoude konnen teghen zijn wil ; want al wat buyten den menſch is kan benomen worden tegen zijn wil. Derhalven is dat niet zijne in der waerheyt/en hy kan oock God met ſulcke uytterlijcke dinghen geen ſchuldighe danckbaerheydt en

Door de Liefde kan de menſch zijn plicht ghenoegh doen.

eer bewijsen. Want zijn lijf en leven kan hem genomen werden teghen zijn wil/ en der halven is dat selve niet in zijn gewelt. Dewijl nu Godt zijn hooghste en beste den mensch om niet geeft/ namelijck zijn Liefde/ soo is de mensch verplicht dat selve wederom te doen. Nu isser in de mensch niet beters/ hooghers/ edelders / dan zijn Liefde/ die selve is de gantsche schat des menschen / wien hy zijn Liefde geeft/ dien geeft hy hem selfs. Wien soud de mensch nu desen schat billijcker geven/ dan God alleen/ volkomelijck boven alle dinghen/ uyt natuerlijck recht en verbindinghe/ op dat liefde met liefde vergouden werden. Alsoo gelijck Godt zijn hooghste liefd den mensche geeft in de hooghste graed: Alsoo is den mensch Gode wederom zijn liefde schuldigh in de hooghste graed / van gantscher herten en zielen/ en allen krachten 'twelc ons het vernuft en de natuer leert: Want het Vernuft leert ons immer/ dat soo wie in de hooghste graed lief heeft/ die sal en moet oock in de hooghste graed wederom bemint werden/ of men is de bewesen liefde niet weerdigh/ en dit is de hooghste klaghe Godts over de menschen: Siet/ hoe lief heb ick u / en ghy wilt my niet wederom lief hebben. Gelijck nu de hooghste weldaet Godts zijn Liefde is/ alsoo is de hooghste wedervergheldingh des menschen liefde / anders begheert Godt niet/ so is oock de Liefde in haer selfs lieflijck / lustigh/ aengenaem / soet en heylsaem/ en sonder de liefde isser niets aengenaem en lieflijck. Want wat is de vreese sonder liefde / de eer sonder liefde/ ofte alle gaven? De liefd is altijdt aengenaem / sy behaeght altijdt wel; geen rijcke noch machtige/ die schoon alles hadde / isser oyt geweest/ die eens menschen liefd en gunst verworpen heeft / want hy wil geerne van elck een bemint worden: Alsoo oock Godt/ dewijl hy de hooghste/ rijckste/ en machtighste is/ soo versmaedt hy nochtans geens menschen liefde / maer die is hem aengenaem / en dewijl nu de liefde des menschen hooghste schat is/ so is hy billijck die selve Godt schuldig/ dewijl oock God zijn hooghste schat/ namelijck zijn Liefde den mensche gegeven heeft. Dit Capittel is niet alsoo te verstaen/ dat de Liefde na den val in onse eyghen krachten staet/ of dat wy door de liefde onsen plicht aen Godt konnen genoegh doen / of de liefde en weldaden Gods daer door vergelden/ maer wy worde̅ slechs vermaent en overtuygt in onse conscientien/ dat wy schuldig zijn Godt weder lief te hebben / niet alleen Godts Woordt / maer 't licht der naturen overtuyght ons dan.

In de mensch is niet hooghers dan de Liefde.

Des menschen gantsche schat is zijn liefd.

Liefd is de hooghste wedervergheldingh aen Godt.

Godt versmaed niemandts liefd.

Dat XIII. Capittel.

Godts Liefde is in alle zijne wercken/ oock selver daer in als hy den mensch straft.

Sap. 12. 18.

Ghy geweldighe Heerscher richtet met sachtmoedigheyt, en regeert ons met enckel verschoonen.

WY hebben te voren gehoort/ dat Godts Liefde is een beginsel en wortel aller wercke̅ en weldaden Godts teghen de Menschen/ dewijl dit nu alsoo is/ en nochtans de kastijdingh die Godt den menschen toe schickt/ oock Gods werck is/ soo kan dat selve niet sonder Gods Liefde wesen; want de liefde is een beginsel aller wercke̅ Gods/ had hy niet lief gehadt/ so had hy geen werck gedaen / wil nu de mensch met Godts

De kastijdingh vloeyt oock uyt de liefde.

Liefde

Liefde over-een-komen/soo moet hy oock de kastydingh in der liefde op nemen. Derhalven/soo Godt over de menschen vertoornt/so sal den mensch niet weder toornigh zijn/ want God heeft dat niet veroorsaeckt/ maer den mensch. Wanneer God de menschen straft/en schelt/so sal de mensch God niet weder schelden / maer gelijck Godt inde straffe zijn liefde behoudt/ soo sal de mensch in't op nemen der straffe zijne liefde oock behouden teghen Godt / daerom als Godt den menschē richt/ so sal de mensch God niet weder richten/ want hy vindt in Godt geen oorsaeck van te richten/ gelijck Godt wel aenden mensche vindet / en dat is de rechte liefde/ die den mensch Gode schuldigh is / en dat is hare rechte proeve / daerom hoewel den mensch Godt den Heer geen gelijcke Liefde kan bewijsen: Want Godts Liefde teghen den mensch is oneyndelijck/ en des menschen liefd is eyndelijck en onvolkomen / jae wanneer schoon de mensch tot enckel liefde worde met lijf en ziel/ soo waere nochtans dat niet met allen te reeckenen teghen Godts Liefde. Evenwel nochtans sal den mensch van gantscher herten en uyt allen krachten hem bevlijtighen dat hy van daghe te daghe tot de hooghste graed der liefde komen magh/en dat is hy Gode schuldig/dat zijn liefde zy Heylig/ kuysch/reyn/sonder valschheyt en dat sy niet moed worde / in't kruys niet op houde / gelijck Godts Liefde oock in't Cruys niet op hout/ maer is hertelijck/yverigh/reyn/sonder huychelery / altoos durende. Want het waere den mensche immers een groote schande/dat hy God/ voor zijn alderheylighste/reynste / en heerlijckste liefde / gave een onreyne liefde/ een valsche liefde/een geveynsde liefde/daer doch geen creatuer dat dat selve doet/ die veel onedeler is dan den mensch.

De straffe met liefde op te nemē.

Godt kan niet ghenoegh gelieft wordē.

Dat XIV. Capittel.

Hoe en op wat wijse de mēsch verplicht is God lief te hebben.

Cant. 8. 7.

Wanneer eener al zijn goedt in zijnen huyse om de Liefde geven woude, so golde het alles niet.

DE wijl wy nu gehandelt hebben van die dingen insonderheydt/ die de mensch Gode schuldigh is / en dat die selve kennisse gantschelijck gegront is op de obligatie of verbindinge/ die daer spruyt uyt het gevē en nemen / nademael datter een natuerlijcke verplichtingh ontstaet tusschen den Gever en Nemer/want die selve verplichting is het fundament/ oorsprongh / jae een onuytblusschelijck natuerlijc licht/daer by bekent mach worden/wat den mensch God schuldigh zy / en dewijl Godt alleen alles geeft/en de mensch alles van God om niet ontfangt / ja soo Godt niet gaf/ soo ontfingh de mensch niets/derhalven oock geen verplichting zijn konde / jae daer konde geen seker mate/ geen ordeningh en wijse zijn/wat den mensch schuldigh ware Gode weder te geven/ so ontstaet volgens dien uyt de voorighe grondt / de ordeningh en maniere / hoe de mensch schuldigh is Gode weder te geven/wat hy ontfanghen heeft. Gelijck als nu de eerste gave / die den mensch van Godt ontfanghen heeft/ Godts Liefde is/ want Godt heeft den mensch lief gehadt / midts dat hy hem geschapen heeft/dergalven is den Mensch schuldigh

Tusschen God ende dē mensch is een natuerlijcke verplichtingh.

Gods eerste gave is de Liefde.

dig Godt weder lief te hebben. Wat de mensch goeds heeft / dat heeft hy van Godt / daerom dat hem Godt lief heeft gehadt / en de mensch heeft niet van hem selven noch wat van een ander oorspronckelijck. Daerom is hy oock aen niemandt anders soo hoogh lief te hebben verplicht / als aen Godt : jae hy is aen hem selven niet verplicht ; want hy heeft niet van hem selven/maer alles van God. Daer uytvolght/ dat de mensch zijn eerste en hooghste Liefde God geven sal/ en niet hem selven. En dewijl hy alles alleen van Godt heeft / soo sal hy zijn gantsche volkomen liefde Gode geven / en niet een deel der selver eenen anderen : Want hy heeft van geen ander die aldereerste en hoogste liefde/maer van God/ daerom sal oock wederom zijn hooghste liefde Godt zijn/ ja dewijl de mensch sonder onderlaten en alle oogenblick van Godt onderhouden wort/ en on-ophoudelijcke weldaden van Godt ontfanght/en sonder Godt niet leven kan : jae dewijl het God verordineert heeft/ dat alle creatueren den mensch dienen moeten / sonder en buyten de welcke den mensch niet een ooghenblick leven konde/ so volgt/ dat oock den mensch volkomelijck/ sonder onderlaten/ on-ophoudelijck alle oogenblick Godt schuldigh is lief te hebben. En dit is de wijse/ aert en mate der plicht-schuldige Liefde Gods.

Daerom sal den mēsch God oock ten hooghstē lief hebbē.

Dē mēsch sal Godt sonder onderlatē lief hebben.

Dat XV. Capittel.

Dat alle Creaturē dē mensch vermaenen om Godt sonder ophouden lief te hebben.

Prov. 8. 1.

Roept de wijsheydt niet : en het verstand laet het hem niet hooren? openbaer aen den weghe, en aen der straten.

MAER niet alleen roept en schreyt die altoos duerende / on-ophoudelijcke Liefde Godts / en vermaent den menschen / Godt weder lief te hebben van gantscher herten / soo veel hy immer kan. Naedemael Godt den mensch eerstelijck en volkomelijck lief heeft gehadt/ ja onder alle Creatueren der werelt heeft God de menschen op't hoogste lief gehad : jae in de gantsche Werelt heeft hy de menschen slechts alleen lief gehadt / dewijl hy alle creaturen om des menschen wil geschapen heeft / daer uyt dan volght / dat Godt de menschen eenigh en alleen in de werelt lief gehadt heeft/ niet alleen/ segh ick/ vermaent dese altoos duerende Liefde Gods de menschen om zijnen Schepper lief te hebben/maer oock alle Creaturen. En de gantsche Werelt roept den mensche sonder ophouden toe/dat hy God sal lief hebben/en dit aldus : Want alle Creaturen en de gantsche werelt bewijsen al haren dienst den mensche uyt Gods bevel/so hoogh en goedt sy het vermogen/of uyt al haer vermoghen / en wat sy liefs en goets vermoghen geven sy den mensche : en dat heeft hen Godt geboden / daer mede vermaenen sy nu den mensche dat hy wederom dat beste dat hy heeft en vermagh God haren Schepper weder geve / uyt het fundament der natuerlijcker verplichting. Maer 't beste dat den mensch heeft is de liefde. Daerom roepen alle Creaturen / de mensch wil doch sijn liefhebber weder lief hebben/ soo vrywilligh en geerne/ als de Creatueren dienen uyt Gods

Gods Lief debewegt om weder lief te hebben.

Aller creaturen vermaningh tot de Liefde Godts.

Alle creaturen vermanen ter Liefde Gods.

Der creaturē dienst is niet valsch daer om sal ooc onse liefd niet valsch zijn.

Gods gebodt. En dewijl de Creaturen den mensch geen valsche dienst bewijsen/maer een waerachtige sonder eenighe geveynstheydt en bedriegherij: Want God heeft geen valsche en bedrieghlijcke dienst de Creaturen ingeschapen. Verhalven soo is oock den mensch schuldigh zijn Schepper geen valsche liefd te bewijsen / maer een reyne / oprechte liefde sonder geveynstheydt. En gelijck de creaturen uyt al haer krachten den mensch dienen: Alsoo is de mensch schuldigh uyt al zijn krachten Godt lief te hebben / ja dagh en nacht / gelijck de Creaturen den mensch dagh en nacht dienen. Gelijck oock de creaturen den mensch alleen dienen: alsо sal oock den mensch Godt alleen dienen en geen ander/ want de creaturen zijn tot niet anders geschapen/en hebben geen ander kennisse dan om den mensch te dienen: Alsoo oock sal den mensch zijn gantsche wil en verstant daer henen richten/ dat hy Godt diene. En ghelijck oock der creatueren dienst den mensch aen genaem is / en zijn wel gevallen daer aen heeft: Alsoo heeft oock God zijn wel gevallen aen den dienst des menschen / en die alder aengenaemste Gods-dienst des menschen is de Liefde/ so sy uyt den geloove aen Christum en den vrywilligen Geest komt: Maer daer is niet vryer en onbedwongener dan de liefde dit vermanen ons nu alle creaturen: Eerstelijck uyt allen krachten Godt lief te hebben. 2. Willigh en geerne. 3. Van gantscher herten sonder ghevеynstheydt. En ten vierden God alleen en geen ander.

God allee te dienen.

Dat XVI. Capittel.

Een gemeene Regel en leere / hoe en op wat wijse de Mensch Gode geven sal dat hy hem schuldich is.

Cantica. 4. 16.

Mijn vriend kome in zijn hof, en ete zijn edele vruchten.

De creaturen zijn ons seleer meesters.

DE mensch is schuldig even alsо Godt lief te hebben / ghelijck als de creatueren van Godt geordineert zijn den mensche te dienen/ en alsoo heeft Godt de creatueren tot onse Schoolmeesters geordineert. Siet een boom aen/die geeft niet alleen zijn vruchten den mensche / maer hy geeftse hem oock wel rijp / tijdigh/ soet/ goet en welsmakende / volkomen en aengenaem/anders neemtse de mensch niet aen/als sy ontijdig/ bitter en verdorven waren/ en soo hadden de boomen vergeefs gearbeyt: Alsо mede sal den mensch Gode niet alleen zijn dienst bewijsen/als liefde/vreese/eere; maer het moet oock een wel rijpe / volkomen/soete/en aengename vrucht zijn: Maer sy wort lieflijck en aengenaem door Christum en in Christo / door den Heylighen Geest / die alle goede vruchten in ons werckt. En daer aen sal hy na zijn hooghste vermogen arbeyden met zijn geloof en gebed/ dat zijn vrucht aengenaem zy/gelijck als een boom uyt al zijn krachten door de vier-Jaer tijden daer toe arbeyd/dat zijn vrucht den mensche aengenaem en lieflijck zy: want Godt wil alsoo weynigh / een bittere / onrijpe verdorven vrucht vanden mensch hebben/ als den Mensch van een boom; of alle arbeydt des menschen is verlozen/

loren/ en gelijck de bomen den mensch dienen sonder eenigh bedrogh en list/ maer met de hooghste eenvoudigheyt; weten selfs niet wat sy maken/ en hare natuer is/ dat sy den mensch verheughen/ en dat den mensch zijn lust zie aen de boomen/ bloemen en dieren: alsoo sal den mensch uyt louter eenvoudigheydt sonder eenigh eyghen nut en verdienst/ sonder eenigh bedrogh en list/ sonder eenighe eygen eer Gode dienen uyt reyner herten/ goeder conscientie en ongheveynsden geloove/ alleen dat hy zijnen Schepper verheughe. En dat is die algemeyne Regel en Leere uyt de natuer/ hoe en op wat wijse/ de Mensch God lief hebben sal/ namelijck/ dat hy niet op houden sal/ soo langh zijn vrucht Gode aengenaem is/ en alsoo kan de mensch uyt de natuer kennen/ dat alle versierde Gods-dienst/ oock al wat list en bedrogh is/ Godt niet behaeght/ maer by hem als een verdorven Vrucht/ gantsch bitter en verworpelijck is.

De liefd moet wese eenvoudig ende niet eygen bazigh.

1. Tim. 1. 5

Dat XVII. Capittel.

Dat een Mensch geen ontschuldingh heeft/ dat hy Godt niet lief gehadt heeft/ of uyt onvermoghen/ of dat het te swaren arbeydt zy.

Sap. 13. 9.

Hebben sy soo veel moghen bekennen, dat sy de creaturen hoogh achteden: waerom hebben sy niet veel eer den Heer der selver gevonden? 1. Ioan. 5. 3. Dit is liefde tot Godt, dat wy zijn geboden houden, ende zijn geboden zijn niet swaer.

GODT heeft allen menschen een wil ingeschapen/ en in die selve de liefde/ want geen mensch is sonder wil en sonder liefde/ en daer kan oock geen wil sonder liefde zijn: want wat ick lief heb/ dat wil ick/ en wat ick niet wil/ dat heb ick niet lief; en nadien de mensch oock van naturen verstaen kan/ dat hy dat alderbeste sal lief hebben/ en God dat alderbeste en hooghste goedt is/ soo erkent de mensch natuerlijcker wijse dat hy schuldigh is Godt lief te hebben; verstaet oock de oorsaeck waerom hy Godt lief hebben sal/ namelijck/ om dat hy alles van God heeft/ daer uyt dan de natuerlijcke verplichtinghe ontstaet. Derhalven soo is nu geen mensch onschuldigh/ dat hy Godt niet lief gehadt heeft: want soo de hondekens en onvernuftighe dieren die gene lief hebben/ die haer goet doen/ soude dan den mensch alleen so bot zijn dat hy den Hooghsten Weldader niet soude lief hebben?

De natuer leert Godt lief hebben

Gheen mensch is t'ontschuldighen dat hy Godt niet lief en heeft ghehadt.

Rom. 12. 11.

Voorder/ dewijl de liefde so lieflijck is/ dat sy niet moed wordt/ dat haer arbeydt niet swaer wordt/ en geen treurigheydt noch smerten inde liefde zijn kan/ anders waer het geen liefde/ maer haet. Ja daer kan geen verdrietsaemheydt inde liefde zijn/ anders houdt se op/ jae de liefde drijft wegh alle smerte/ pijn en anghst en maeckt alle arbeyd lichter/ alwaer sy noch so swaer: want lief te hebben is soet/ en lustigh/ is vol vreughden en geneughte. Derhalven is hier geen mensch t'ontschuldighen/ maer wy worden alle overtuyght/ dat wy schuldigh zijn Godt lief te hebben/ oock met lust en vreughde dewijl de liefde is dat aldersoetste/ lieflijckste en lustighste werck/ dat een mensch doen kan/ en daer uyt bekennen wy Godts vriendelijckheydt/ dat hy den

Liefd maeckt alles licht.

mensch niet heeft willen verplichten tot een ondraeglijcke sware en smertachtighe Gods-dienst/ daer van den mensch kranck/ mat en moede soude worden / maer tot een lieflijcke soete Godts-dienst / die alleen in Godts Liefde bestaet / en is derhalven ten besluyte geen mensch t'onschuldigen/
NB. als hy God niet lief heeft. Dit Capittel is soo niet te verstaen / als konde den mensch van naturen nae de Val uyt eygen krachten God lief hebben; maer het overtuyght ons slechts in onse herten en conscientien / dat een mensch argher is dan een onvernuftigh Dier/ als hy God zijn liefhebber niet lief heeft : en wat de aert der liefden zy/ op dat wy als Christenen daer door souden verweckt worden de vriendelijckheydt en soetigheydt der liefde te kennen / en die selve te oeffenen/ daer toe ons niet alleen Godts / Woordt / maer oock de natuer vermaent en overtuyght.

Dat XVIII. Capittel.

Dat alle plicht en dienst / die de mensch Gode schuldigh is/ den mensch alleen te nut en profijt gedijet.

Psalm 19.12.

Oock wordt u knecht door u gebod verheught: En wiese houdt die heeft groot loon.

Godt behoeft geens menschendienst

DEWYL nu hier vooren in't 1. en 2. Capittel onwedersprekelijck bewesen is / dat God een oneyndelijck/ volkomen overvloedig God is/en geens anderen dinghs behoeftigh ; want hy heeft alle volkomenheydt in hem selven / en 'tis onmoghelijck dat hem yet ontbreecken/ of dat hy yemandts anders dienst behoeven soude/om nut of profijt daer van te hebbē. Derhalven soo behoeft God genes menschen dienst/ maer ist dat hy Godt dient / soo komt sulcks den mensch te nut en tot merckelijck profijt. En op dat aller Creaturen dienst niet vergeefs zy/ dewijl God haer ooc niet behoeft: soo moet al haer dienst den mensch te goede en nut gedijen. Alsoo komt nu aller Creatueren dienst soo wel als oock des menschen Gods-dienst niemandt anders dan den mensch selve tot grooten nut en profijt/ en daerom sal ooc den mensch des te vlijtiger en van gantscher herten en allen krachten Godt dienen : Want het is zijn eyghen profijt/ Godt heeft daer niet van/ maer hy is den mensch soo goedigh / dat hy hem den wegh der liefden gewesen heeft / op dat hy daer door veel goedts uyt de fonteyn des eeuwighen Goeds scheppen moghe / als hy Godt hertelijck lief heeft. O seer overvloedighe Goetheydt Gods teghen den mensche dat hy niets tot zijn eyghen nut en profijt geschapen en verordineert heeft / maer alles tot nut des menschen/ oock als hy Gode dient en hem lief heeft; so veel goedts nu sal de mensch uyt het eeuwige goet scheppen als hy dat selve lief heeft.

Der creaturē dienst en die/dienst die den mensch Go de bewijst komt hem selven te goede.

Dit Capittel is so niet te verstaen als konde den mensch van Godt yet verdienen : Maer Godt beloont uyt genaden alle vromigheydt en vreese Gods in dit en het toekomende levē : NB.
Maer het is aldus te verstaen / zijt ghy vroom / so heeft Godt geen profijt daer van/ maer ghy selve : Want Godt behoeft uwer niet. Zijt ghy boos/ so heeft Godt geen schade daer van/ maer ghy selve.

De Deughd haer selven schenckt den alderschoonsten loon,

Maet ondeugt brengt haer self, de snoodste straf en hoon.

Dat XIX. Capittel.

Verghelijcking van de tweederleye diensten/der Creatueren teghen den mensch/ en des menschen teghen Godt.

Prov. 3.21.

Mijn Kindt, laet de wijsheyt niet van u ooghen wijcken, soo sult ghy gelucksaligh en kloeck zijn: 22. Dat sal uwer zielen leven zijn.

DEwyl daer nu tweederleye diensten zijn/ der creaturen aen dē mensch/ en des menschen Godts-dienst aen God/en datse alle beyde den mensche te nut komen: Soo moeten wy sien/ waer in beyde dese Diensten met malkanderē over een komen en waer in sy onderscheyden zijn. De mensch kan der Creaturen dienst niet beloonen/ want hy heeft niet waer mede/ dewijl alles wat hy heeft Gods is/en 'tis oock niet van noode / dewijl de goetheyt aller Creaturen uyt Godt vloeyt/daerom dat die liefde en danc den Creaturen niet toekomt / maer Godt den oorspronghe en springhborne alles goeds. De mensch behoeft wel daghelijcks den dienst der Creaturen tot zijn leven en nootdruft / maer daerom sal hy de Creaturen niet liefhebben/maer den Schepper: Want Godt maeckt door de Creaturen den mensch aen hen verplicht. Der Creaturen dienst maeckt dat de mensch leeft / en sonder haeren dienst konde den mensch niet een ure leven/ maer daer door wil God den mensch aenporren/ dat hy Godt weder diene en lief-hebbe: Want wat baet het leven door hulp der creaturen / alsmen oock Gode niet leeft? Daerom wil Godt dus veel tot ons seggen: Siet ghy leeft door den dienst der creaturen/ en hebt door haer dat natuerlijcke leven / op dat ghy aen haer leeren soudt my te dienen en my lief te hebben. Want soo haest der creaturen dienst ophout/en de mensch niet meer haer hulp gebruyckt/ als de lucht en Adem/&c. So haest sterft den mensch en verliest zijn naruerlijck leven: Alsoo haest de mensch op houdt Godt te dienen en te leven in Christo/so sterft hy Godt af/ en is levendigh doodt. En gelijck het den mensch niet nut is/dat hy leeft/als hy oock niet godsalighlijck leeft: Alsoo ist hem oock niet nut/dat hem de creaturen dienen/ als hy Godt oock niet dient. En gelijck als het beter en meerder is godsaligh dan natuerlijck te leven: alsoo ist veel beter en meerder / dat de mensch Godt diene/dan dat hem alle Creaturen dienen: jae de mensch/die God niet dient/is niet weerdigh dat hem een eenige creature diene. Want gelijck als de Creaturen daerom leven / op dat sy den menschen souden diene: Alsoo leeft de Mensch daerom/ dat hy Godt diene. Derhalven dienen alle creaturen den mensche daerom/ op dat den mensch Godt weder dienen soude/en wanneer dat niet geschiedt / soo is aller creaturen dienst te vergeefs geschiedt en verloren / en soo heeft dan een mensch alle creatueren / die hem gedient hebben / schandelijck bedroghen en die selve misbruyckt. Gelijck het nu verordineert is/dat alle Creaturen den mensche dienen tot het natuerlijcke leven: Alsoo heeft Godt den mensch daer door willen leeren/dat hy schuldig is Godt te dienen en Godtsaligh te leven. Siet dat is de over-een-koming

Dē mēsch kan der creaturen dienst niet beloonen.

De creaturen begeeren niet dat men haer lief heeft.

Als de mensch op hout Godt te dienen / soo verliest hy zijn saligh leven.

Alle creaturen dienen den mensch, op dat hy Godt' weder diene.

van de twederley diensten der Creatueren teghen den mensch / en des menschen teghen Godt.

Dat XX. Capittel.

Door der Creaturen Dienst/ kan de mensch oogh-schijnlijck sien / dat Godt nootwendigh alle dinghen in zijn handt en gewelt heeft en onderhoudt.

Sap. 11,26.

Hoe konde yets wat blijven, wanneer ghy niet woudet? Of hoe kondt het onderhouden worden, dat ghy niet geroepen hadt.

Der creature dienst ghetuyght van Godt

DE wijl de Mensch sonder der creaturen dienst niet een oogenblick leven kan/en dat hy de edelste creatuer is / en die ander Schepselen veel slechter zijn/ soo volght daer uyt / datter een Godt zijn moet/die oock de creaturen onderhoudt / want soo daer niemant waere diese onderhieldt/so waeren sy beter en edeler als de mensch / dewijl de mensch haer behoeft / en sy geen onderhouder behoeven: Maer dewijl sy veel slechter zijn dan den mensch/ en de mensch nochtans een onderhouder behoeft/soo moet volghen/ dat sy veel meer eenes onderhouders behoeven. Want soo de mensch de edelste creatuer een onderhouder behoeft/veel meer behoeven de slechter creaturen een onderhouder. Maer dewijl de mensch die edelste creatuer die andere Schepsels niet onderhoudt / maer veel meer door haer in't natuerlijcke leven onderhouden wordt / soo moet volghen datter noch een edeler natuer zijn moet dan de mensch/daer door de creaturen onderhouden worden om des menschen wil. Want even die selve die de creaturen onderhoudt/die onderhout oock nootsaecklijc/door de creaturen/den mensch/en dit kan niemant anders zijn/ dan die geen vanden welcken den mensch en alle creaturen haren oorspronghe hebben: want vanden welcken yet zijn oorspronk heeft / van dien wordt het oock onderhouden. Daerom soo onderhout nu God alle creaturē om des menschen wille/maer den mensch om zijnent wille/aldus kent nu de Mēsch uyt zijn onderhoudingh / datter een onderhouder aller dingen zijn moet.

D'onderhoudingh der creaturē getuygt van Godt.

Godt is Schepper ende onderhouder der creaturen.

Dat XXI. Capittel.

Dat door de twederleye diensten / der creaturen en des menschen/de gantsche wereldt wonderbaerlijck met God en de menschen vereenight zijn.

Ierm. 10,6.

Doch, u, Heere, is niemant gelijck: ghy zijt groot, en uwen Name is groot, en kondt het metter daedt bewijsen. 7. Wie soud u niet vreesen, ghy Koning der Heydenen? Mal. 1.6. Ick ben u Vader, waer is mijn Eere, ick ben u Heer, waer vreestmen my?

Aller creaturen vereenigingh met den mensch.

SIET doch wat een wonderlijcke ordinantie en vereeninghe daer sy van alle de creaturen met Godt door die tweedeleye dienst. Want alle creaturen dienen den mensch/en zijn om des menschen wil geschapen / en door haren dienst zijn sy met den mensch verbonden en vereenigt/en aldus verbindt de dienst der creaturen die selve met den mensch/ maer de mensch wordt verbonden met God door zijnen Godsdienst. Wt Liefde heeft Godt inden begin alles den mensche te goede verordineert / en uyt louter liefde treckt Godt den mensch tot hem. Daerom heeft

heeft het Godt alsoo geordineert/ dat alle creaturen den mensch dienen en hem lief hebben. Soo nu de mensch God niet wederom dient en lief heeft/ soo is aller creaturen dienst en liefde ydel en vergeefs. Hier sal nu de mensch erkennen dat beyde diensten/ der creaturē dienst en de Gods-dienst tot des menschen nut en profijt strecket / want de creaturen hebben geen nut daer van dat sy den mensch dienen: Die nut is des menschen/ alleen dat de creaturen daer door edeler worden soo d'een d'ander in haeren dienst overtreft. Want hoe krachtigher een creatuer den mensch onderhoudt/hoe sy edeler is: Alsoo oock hoe een Mensch Godt vierigher dient/hoe hy edeler is/ en hoe meer nuts en profijt hy daer van heeft. Want Godt heeft geen nut van des menschen dienst/ alleen de mensch ontfangt den nut. Siet hier nu/hoe door dese beyde diensten de creaturen met de menschen / en de mensch met Godt verbonden is. Och woude Godt dat die Bandt der Eenigheydt en trouwe dienst des menschen teghen Godt soo vast en onverbreecklijck ware/als der creaturen dienst tegen den menschen? Want die selve bandt scheurt niet ontwee/ Godt heeft het vast verbonden dat de creaturen den menschen dienen moeten sonder op houden / alsoo dat sy niet anders konnen dan den mensch dienen : Maer die arme Mensch verscheurt den bandt zijns Godts-diensts en liefde dick en veel maels/ en maeckt hem daer in snooder dan alle creaturen / daer hy nochtans edeler is. Staet het nu schoō/dat de onder creaturen den mensch dienen als haren Heere / hoe veel schooner staet het en hoe veel edeler ist/ dat den mensch Godt diene. Is die lieflijcke uytterlijke dienst der creaturē schoon/ hoe veel schoner is die innerlijcke geestelijcke Gods-dienst die inde ziel is: want so veel beter als de ziel is dan't lichaem / soo veel beter en edeler is oock der zielen dienst dan des lichaems. Also wordē door den mensch en zijn Godts-dienst alle creaturen met Godt verbonden/en in der liefde volmaeckt/ op dat sy niet te vergeefs geschapen souden wesen.

Alles streckt den mensch tot nut oock zijn Gods dienst.

De mensch dient God niet so vyerigh als de creaturen hem dienē.

Dat XXII. Capittel.

Dat uyt de eerste Liefde die wy Godt schuldigh zijn / noch een ander liefd teghen den menschen voortkomt.

1. Joan. 4 21.

Dit gebodt hebben wy van hem, dat, wie Godt lief heeft, dat die oock zijnen Broeder lief hebbe.

Dewijl wy hier voren bewesen hebben/dat den Mensch zijn gantsche liefde volkomelijck Gode schuldigh is/ en dat de liefde de eerste plicht is die God toebehoort. So volght/ dat het onrecht is en tegen de gerechtigheyt/ die selve liefde eenen anderen te geven. Want na dien Godt den mensch zijn volkomen liefde schenckt / soo is de mensch Gode sulcks weder schuldig/ niet dat hy zijn liefde deele/en God de helft/en eē ander de helft geve. Want of wel de creatueren den mensch goet doen/ so doen sy het doch niet / maer God door haer/diese onderhoudt / en den mensch te dienen verordineert heeft. Derhalvē dewijl oot de mensch een Creatuer is / van Godt verordineert om andere menschen neven hem te dienen/ soo volght daer uyt dat hy't hem selven niet toeschrijven sal / so hy anderē wat goets bewijst/maer God/ sal oot daer voor noch liefde noch eere begeeren/ want het behoort God alleen

Dē mēsch sal zijn liefde gheen ander dan Godt geven.

De creatuuren doen eygentlijck dē mensche niets te goed/maer Godt door de creaturen.

toe; Maer dewijl de mensch Godt schuldigh is lief te hebben boven al / soo moet hy oock te gelijck dat geene mede lief hebben / wat Godt aen al zijn Creatueren liefst heeft / of hy is met zijn liefde teghen Godt / en kan met Godt niet eens zijn. Maer nu heeft Godt boven al zijn Creatueren de menschen lief / daerom oock de mensch na Gods Beeld geschapen is. Verhalven soo is oock die geen / die Godt lief heeft / schuldigh den mensche / als die nae Godts Beeldt geschapen is lief te hebben. Ergo die kan Godt niet recht lief hebben / die zijn Beeldt in den mensch niet lief heeft: Want naest Godt sal de Liefde in zijn Even-Beeld rusten. Maer dat de mensch Godts Beeldt zy / dat seydt en roept de gantsche creatuere / of al het geschapende.

Waerom de mensch zijn naeste lief hebben sal.

Dat XXIII. Capittel.

Wt de ordinantie der Creaturen leeren wy / dat de Mensch Gods Even-Beeldt zy.

Genes. 1, 26.

Godt sprack: Latet ons menschen maken, een Beeldt dat ons gelijck zy.

Daer is een gewisse ordinantie in de Creatueren / en veel onderscheydelijcke Trappen / daer door sy God eenigher maeten naevolghen en nae swijmen / d'een meer d'ander min. De levendighe Creatueren en die gevoelende swijmen Godt meer nae / dan die onghevoelijcke / de vernuftige meer dan de onvernuftige. Verhalven dewijl wy ooghschijnlijck sien / datter een ordinantie en trappen in de creatueren zijn / daer altoos d'een meer nae Godt swijmt dan d'ander / van de slechtste creatuer tot de edelste toe / en dat de mensch de edelste creatuer is / soo moet oock derhalven in den mensch wesen de hooghste graed om Godt gelijck te zijn: Want in de mensch is het eynde aller Creaturen: Daerom moet oock den mensch in den begin een volkomen Gelijckenis of Even-Beeldt Gods geweest zijn / want anders waer de ordinantie der creatueren te vergeefs / daer altoos d'een d'ander in de na-swijminghe Gods overtreft. Want Godt heeft in allen creatueren een teecken ingebeeldt of voet-stappen, daer uyt men den Schepper speuren kan / gelijck alsmen een zegel in't was druckte: Alsoo heeft Godt yets wat in allen creaturen gelaten / daer aen men zijn voetstappen speuren magh / hoewel onvolkomē. Maer inden mensch heeft hy inden begin zijn gantsche zeghel reyn uyt gedruckt / datmen zijn beeldt gantsch siet / 'twelckmen niet siet in andere creaturen / maer yets wat daer van. Daerom leert ons nu de ordinantie der creaturen / dat de mensch nae Godts Even-Beeldt gantsch volkomen geschapen is: Maer dewijl Godt Geestelijck is / en een verstandigh gemoed / rechtveerdig en Heyligh / daerom moet oock zijn Beeldt inden Mensch alsoo wesen: Daer uyt volght dat de mensch moet een geestelijcke ziele en een verstandigh gemoed hebben / daer inden begin Gods Even-Beeldt gelicht heeft.

Inde creaturē is een gewisse ordinantie.

Inden mensch is dat eynden oogmerck alle creaturen.

In creaturis vestigia Dei.

Dat

Dat XXIV. Capittel.

Dat een yegelijck Mensch schuldigh is / yegelijcken ander mensch lief te hebben als hem selven / en dat oock die selve liefde den mensch tot zijn eyge͂ besten streckt.

1. Ioan. 4. 8.

Wie (my) niet lief heeft, die kent Godt niet, want Godt is de Liefde.

Waerom alle menschen haer onder malkanderen sullen lief hebben.

AEngesien alle menschen nae Godts Beeldt geschapen zijn / en God uyt hertelijcke liefde geern woude door zijn Heylighen Geest zijn Beelt in allen menschen vernieuwen. En soo veel in hem is / door CHRISTUM Saligh maken. Daerom sullen alle menschen haer onder malkanderen liefhebben als haer selven / als die van een natuer en een geslacht zijn / en sal een yeghelijck den anderen achten en houden als hem selven / en niet als of hy wijd van den anderen onderscheyden waere: Want daer is een algemeyne Godt / van den welcken alle menschen haer leven en wesen ontfanghen hebben. Derhalven wat een Mensch hem selven wil en wenscht / dat sal hy den anderen ooc wenschen / op dat den genen geen leedt geschiede / die Godt tot zijn Beeldt geschapen heeft en door CHRISTUM laeten verlossen. Daerom sal oock onder den mensche dat de sterckste bandt der eenigheydt en des vredes wesen / en alle menschen sullen zijn als een mensch; want sy zijn alle nae den Beelde Gods geschapen / en hebben een Verlosser en Heylandt. En gelijck als de eerste liefde van rechts wegen den Schepper toebehoort: Alsoo behoort uyt het recht der naeturen de tweede liefde dien toe / die na Godts Beeldt geschapen zijn. Want also de mensch voornamelijc na zijn Siele tot Godts Beeldt geschapen is so volgt / dat een yder mensch eens anders ziel so lief hebben sal als zijn eyghen ziel. Aldus zijnder twee banden der liefde in den mensch: Door d'eerste is hy met Godt verbonden / door d'ander met zijn naesten / en dese tweede komt oorspronckelijcke uyt de eerste. Want waerder de eerste niet / soo waer daer oock de ander niet. Want bedenckt die wonderlijcke ordinantie: Godt heeft de mensch in den begin lief gehadt / en heeftse on-op-houdelijck lief / maer de creaturen openbaren die on-op-houdelijcke liefde Godts met haeren daghelijckschen dienst teghen de menschen: Alsoo betuyght Godt den menschen nae hem door zijne liefde en overtuyghtse daer mede / dat sy hem weder schuldigh zijn lief te hebben / en wil nu dat oock de menschen haer onder malkanderen on-op-houdelijck sullen lief hebben nae zijn Exempel / en daerom heeft hy allen in den aenvangh zijn Beeldt ingeplant. Maer de liefde des menschen streckt hem selven tot haer eyghen profijt en besten. Naedemael daer boven bewesen is / dat de eerste liefde des menschen die Godt toebehoort / en de Gods-dienst alleen den mensche ten besten streckt. Soo volght nootwendigh / dat die ander liefde / die den menschen toebehoort / oock alleen den mensche ten besten strecken moet: Want de tweede liefde volgt uyt de eerste; want dat de menschen Godts Beeld zijn / dat is voorwaer der menschen nut en profijt / en niet Gods. En dewijl het de eerste plicht is Godt en de menschen lief te hebben / de welck een mensch doen sal / soo volght daer uyt / dat die selfde liefde moet zijn dat voornaemste hooft-goedt des men-

Alle Menschē salmē lief hebbē om dat sy nae Gods Beeldt ge schapē zijn

Twee bandē der liefde inden mensch.

De liefde der menschē komt hem ten besten.

menschen; wat nu een mensch voor goedt/ profijt en nut hebben sal/ dat moet een wortel hebben/ daer het uyt voort komt/ die selve wortel is nu de Liefde/ wat nu uyt die selfde niet voort komt/ dat kan geen waerachtigh goedt en profijt des menschen wesen. Daer uyt volght nu/ soo veel de liefde Gods en des naesten toeneemt/ soo veel neemt des menschen principale goet toe.

Dat XXV. Capittel.

Dewijl alle Creaturen allen menschen sonder ophouden dienen/ soo leeren sy ons dat alle Menschen haer onder malkanderen voor een mensch houden sullen.

Mal. 2. 10.

Hebben wy niet alle een Vader, en heeft ons niet alle een Godt geschapen? Waerom verachten wy dan een den anderen?

De creaturen dienen allen sonder onderschepdt.

GODT heeft de creatueren alsoo verordineert / dat sy allen menschen sonder onderschepdt dienen/ en so veel in haer is / dienen sy d'een niet meer of min dan d'ander: het vyer brandt voor den armen als den rijcken: alsoo voorts alle creaturen/ sy maken geen onderschepdt/ achten d'een niet grooter dan d'ander / onderschepden geen burgher of boer; die aerde dient den boeren so wel als den edelman / alsoo mede lucht/ water/ fonteynen en dieren / en dat sietmen voornamelijck aen de Son / de schoonste Creature / die dient allen menschē gelijck. Waerom geschiedt dat nu / dat alle creaturen den Mensche sonder onderschepdt dienen nae Gods wil en ordinantie? Namelijck daerom/dat God wil dat alle menschen haer onder malkanderen houden sullen voor een mensche / jae daerom heeft God allen creaturen geboden den mensch te dienen en eeren / om dat den mensch nae Godts Beeldt geschapen is daerom sal oock de mensch met danckseggingh der creaturen dienst aennemen/anders is hy niet weerdigh dat hem eenigh creatuer diene.

Der creaturē dienst met danckseggingh aen te nemen.

Want wat meynt ghy / lieve mensche / waerom Godt verordineert heeft/ dat u soo veel heerlijcke creaturen dienen/ van de welcke de gantsche Werelt vol is/ waerom heeftse Godt geordineert u te dienen? Sonder twijfel daerom/dat gy bekennen soud dat ghy Gods Beeld zijt/en leven sult als Gods Beeldt/ en waert ghy niet nae Gods Beeldt geschapen / soo denckt niet eens/ dat u eenighe creatuer dienen sonde. Dewijl nu dan de onvernuftighe creatueren u daerom dienen en eeren/ dat ghy na Gods Beeld geschapen zijt / soo sult ghy veel meer uwen naesten dienen en eeren/ om dat hy oock na Godts Beeldt geschapen is. Daerom leeren u de Creatueren / waerom ghy uwen naesten dienen en lief hebben sult / en gelijck alle menschē haer een mensch zijn/alsoo u oock.

De creaturen dienen dē mensch om dat hy na Godts Beeldt geschapen is.

Gelijck den creaturen alle Menschē een mensch zijn alsoo oock voor uwe liefde.

Cortelijck/ dewijl de menschen de gemeynschap en liefde eenes eenighen Gods deelachtigh zijn / die daer eeuwigh leeft/en een yegelijck mensch na des eenighen Gods Even-Beeldt geschapen is/en datter is een Algemeyne Liefde Gods tegen alle menschen/ dewijl hy hun alle zijn Beeldt inden begin gegeven heeft / en dat oock de weldaden Godts algemeyn zijn / en oock een algemeyne nootdruft aller menschen / die Godt alle behoeven; soo zijnse oock alle gelijck verplicht Godt lief te hebben / van weghen de alge-

algemeyne ontfanghen weldaden/ en oock eenen Eenighen Heere schuldigh alle te dienen. Item na dien daer een algemeyne onderhouding aller menschen is/ja een algemeyne natuer/een algemeyne naem dat wy Menschen zijn en heten / den welcken oock alle creaturen sonder aensien der Persoonen / en sonder onderschepdt dienen / en datse oock alle een Eynde namelijck den Doodt onderworpen zijn/ so sullen alle Menschen haer onder malkanderen voor een Mensch achten/en onder malkanderen de grootste eenigheydt en vrede houden. En uyt allen desen ontstaet die tweevoudighe Broederschap der Menschen.

Tweevoudige Broederschap der Menschen.

Ten eersten / een algemeyne broederschap/ dewijl wy alle Gods Creaturen zijn en het Wesen van Godt hebben/ gelijck alle andere creaturen.

Ten tweeden een bysonder naerder Broederschap en Maeghschap/daer door de Menschen van andere Creaturen onderschepden werden /naemelijck dat sy alle nae Godts-Beeldt geschapen zijn. Dit leert ons also de natuer uyt den Artijckel der Scheppingh: Maer het Euangelium leert ons een veel hoogher Broederschap in Christo Jesu / daer door wy alle een zijn in Christo/ daer door wy alle malkanders leden zijn onder een Hooft van welcken Hooft het Geestelijcke lichaem Christi alle volheydt ontfanght.

Dat XXVI. Capittel.

Dat uyt de eenigheydt / die uyt de Plicht der nature onder den menschen zijn sal/ontstaet de hooghste on-overwinlijckste sterckte.

Eph. 4:3.

Sijt neerstigh om de eenigheydt des Geests te houden door den bandt des vreeds.

Wt de Eenigheyt de hooghste sterckte.

AEngesien de hooghste sterckte uyt de eenigheydt komt/ en de swackheyt uyt de tweedracht/ soo volght/ dat hoe daer grooter eenigheyt is/hoe de sterckte grooter is; op dat nu de eenigheyt onder den Christenen groot worde / soo moet die selve haer oorspronghe nemen uyt de eenigheyt met Godt / hoe nu een Christen mensch meer met Godt vereenight is door de liefde / hoe oock de eenigheydt onder den Christen grooter wordt. Want wie met Godt vereenight is door de liefde/of wie God herteijck lief heeft/ die sal oock met zijn naesten niet onvereenight blijven. Want het is onmoghelijck dat yemandt Godt soude lief hebben / en dien haten / welcken Godt soo hertelijck lief heeft. Ja hoe hy Godt liever heeft / hoe hy den selven ooc meer sal lief hebben dien God lief heeft. Hoe meerder nu een mensch den anderen lief heeft. Hoe hy meerder met hem vereenight wort. Dese eenigheydt sal so langh dueren als de liefde duert / maer de liefde kan en moet altijt dueren/ so blijft dan de eenigheydt oock / en hoe de liefde meer toeneemt / hoe de eenigheydt stercker wordt; daer uyt ontstaet dan een onoverwinlijcke sterckheyt. En hier siet men uytdruckelijck/ als de menschen God lief hebben/ datse daer uyt haer oock onder malkanderē selfs lief hebben/en door dese liefde sterc en onverwinlijck werden. Maer als de menschen alleen op haer selven sien/en niet op Godt/maer een yder alleen op zijn selven/so wordē sy verdeelt/gescheurt en gantsch swack; Derhalven is de

D'Eenighheydt ontstaet uyt de liefde.

Eenigheydt een groot goet des menschen/en haer grootste Sterckte / en soo langh die Eenigheydt duert/soo langh duert dat goedt des menschen/ dat sy alle konnen genieten. Maer als sy haer verdeelen/ so kan niemant 'tgemeene goedt genieten / maer een yegelijck verliest het in't bysonder / dat sy alle in'tgemeyn hadden mogen behouden. Soo nu de menschen de eenigheydt onderhielden / en waren daer in stantvastigh / soo kond haer geen gewelt verderven/sulcken grooten goedt komter uyt de Liefde Gods en des menschen: Aldus zijn wy nu van de onderste Creaturen opgeklommen/ als by een ladder tot Godt/ tot Gods kennis/tot zijn Liefd/ als tot het hooghste Goedt/de hoogste wijsheydt / de hooghste macht / tot het hooghste begin aller dinghen / en de creaturen hebben ons overtuyght/dat wy verplicht zijn God lief te hebben. Daer nae zijn wy weder nedergeklommen van de Schepper tot de Creaturen/van de liefde des Scheppers tot de Liefde des menschen/ dit is een natuerlijck op en neerklimmē.

Inde Eenigheyt de staet des menschen stercke.

De creaturen Gods Leyders.

Dat XXVII. Capittel.

Van de natuer / eygenschap en vrucht der Liefde.

Luc. 11.35.

Siet toe dat het Licht niet duysternis zy.

Niets is onse als de Liefde.

DIT is seker dat wy niets hebbē dat waerachtig onse en in ons macht is / dan de liefde/ derhalven is die goede liefde onse schat / onse gantsche goedt, en die boose liefde is onse gantsche quaedt. Want dewijl wy niets hebben dat waerachtigh onse is/ dan de liefde/soo volght daer uyt. Is de liefde niet goedt/ so is al dat wy hebben niet goedt. Derhalven so de liefde goet is/so zijn wy goedt en vroom/ maer isser een boose liefde in ons/soo zijn wy oock boos: Want de Liefd alleen bewijst dat de mensch goedt of boos is. En gelijcker niet beters in ons zijn kan / dan goede liefde/ alsoo kander niet quaders in den mensch zijn dan boose liefde. En dewijl wy niet hebben dat te recht onse is / dan de Liefde/soo volght als wy yemant onse liefde geven/soo hebben wy hem al het onse gegeven / en als wy oock onse liefde verloren hebben/ dat is/op boose dinghen gekeert/ so hebben wy alles verlooren dat wy hebben/ dat is/ons selfs: Maer dan verliesen wy onse liefde/als wijse dien geven/diense niet toekomt. En dewijl onse gantsche goedt is de goede liefde / en onse hooghste quaedt de boose liefde / soo volght daer uyt / dat de deught niet anders is / dan de goede liefde / en de ondeughden zijn de boose liefde. Ergo wie de eyghenschap der liefde recht kent/ die kent zijn hoogste goet recht/en kent oock zijn hoogste quaet.

Niet beters als goede liefde niet quaders als boose liefde.

Deugt is niet anders als goede liefde.

Dat XXVIII. Capittel.

De eerste Eygenschap der liefde is / datse den Lief hebber met den geliefden vereenight en den lief hebbende in't geliefde verandert.

1. Ioan. 4.16.

God is de liefde, en wie inde liefde blijft, die blijft, in Godt, en Godt in hem.

Liefde vereenight.

DE Oorsaeck / waerom de liefde haer met den geliefdē vereenight/ is dese/ om dat de natuer en het wesen der liefd*

liefde is/ datse haer selfs mede deeldt/ upt deeldt en schenckt. Daerom laet haer de rechte liefde niet houden / maer geeft haer selven en deelt haer selven mede/ en dewijl de Liefde niet en kan gedwonghen worden: Want niemant kan eener dwinghen lief te hebben/ derhalven is sy een vrywillighe gave / die haer selven / en van haer selven geeft en mededeelt. Wat nu een ander gegeven is/ dat is in zijn gewelt. Derhalven soo is nu de liefde des genen / diese gegeven wort / en wort des selven eygen / die men lief heeft: dewijl nu de mensch niet meer eyghens heeft dan zijn liefde / soo volght / wien zijn liefde geeft / dien geeft hy hem selven: En op dese wijse wordt de lief-hebbende met den geliefden vereenigt/ en wort een dingh met hem. En upt tween een/ en d'een in d'ander verandert/ en dese Veranderingh is niet genootsaeckt noch bedwonghen / heeft niet pijn of vreese: Maer is vrywilligh/ lieflijck en soet/ en verandert den liefhebbenden in't geliefde / alsoo dat de liefde hare name van den geliefden verkrijgt: Want heeftmen aerdsche dinghen lief/ soo heet het een aerdsche liefde. Heeftmen wat doodts lief/ soo heeftet een doode liefde/ heeftmen veesche dinghen lief/ soo hetet een veesche liefde / heeftmen menschen lief / soo hetet een menschen-liefde / heeftmen Godt Lief / soo hetet een Godlijcke Liefde. Aldus kan de mensch door de liefde verandert worden in edeler en onedeler dinghen / van haer selven en vrywilligh. Na dien het oock openbaer is/ dat oock de liefde de wille verandert en dat een yeghelijcke veranderingh geschieden sal in een beter en edeler ding/ soo sullen wy onse liefde niet geven aen een snooder / maer aen het alder-edelste/ hooghste en weerdighste / naemelijck Gode alleene / anders wordt onse liefde en wille onedel en nietigh; want dat leert ons de natuer. Nademael alsins de slechter dinghen van naturere in edeler en beter verandert worden: Want de Elementen/ als daer zijn Aerde / water/ en lucht worden in krupden en boomen verandert / en de krupden in de natuer der dieren / en de dieren in menschen vleysch en bloedt: Aldus sal onse wille in onse Liefde in Godt verandert werden / anders waer het teghen de gantsche natuer. Daerom roept en schrept de gantsche natuer/ dat Godt het eerste / beste en edelste zy / dat van ons behoort gelieft te werden / dewijl hy beter is dan alle Creaturen.

Liefde deelt haer mede.

De veranderingh des liefhebbenden int geliefde is lieflijck.

Liefd verandert de wil.

Een yegelijck ding wort inyet watbeters verandert.

Dat XXIX. Capittel.

Daer is geen dingh ter Wereldt / dat onse liefde weerdigh is/ dan dat ons weder kan lief hebben / en onse liefde edeler en beter maken.

1. Ioan. 2. 15.

Lieve kinderkens, hebt de werelt niet lief, noch wat inde werelt is.

AENGESIEN onse Liefde de edelste en weerdighste gave is/ en verandert onse wille in de natuer en aert des geliefden / also dattet geen wy alder-eerst lief hebben / heerschet over onse wille; en dewijl het noch recht noch billijck is/ dat een slechter en onweerdiger dingh hebbe de heerschappy over een edeler/ en dat onse wille geestelijck is / en volgens edeler dan alles wat lichamelijck is; soo is geen lichamelijck ding onse liefde weerdigh. Derhalven noch onse eyghen liefd/ noch

Datsalmē niet lief hebben dat onweerdiger is.

noch de Dieren / noch Son noch Maen / noch boomen noch Elementen / noch huysen noch ackers zijn onse vrye liefde niet weerdigh. En dewyl het recht en billijck is / dattet geen / dat edeler hoogher en beter is / heersche over dat onedeler en slechter is / en dat Godt de hooghste en edelste is / derhalven is Godt alleen weerdigh / dat hy van ons gelieft worde / en aldus dwinght de aert en eyghenschap der Liefde / dat God alleen van ons gelieft worde in de hoogste graet / en anders niet. Voorts / alsoo het onbillijck is / dat gene lief te hebben / van 'twelckmen niet weder kan gelieft worden / 'twelck oock niet verstaet wat liefde zy / te weten / des menschen hooghste schat / soo sullen wy onse liefde den dooden Creatueren niet geven / die ons niet alleen niet weder konnen liefhebben / maer verderven daer toe noch onse liefde / en maken die selve aerdsch / veesch / en tot een doode liefde. Maer dewyl Godt ons boven alle creaturen lief heeft / soo sullen wy den selven billijck boven alle creaturen wederom lief heben: Want hy verderft onse liefde niet / maer maecktse edel / en geeft ons de alderedelste liefde weder / dewelcke onse liefde verre overtreft / want zijn liefde is eeuwigh en ongeschapen.

God alleē is onse liefde weerdig

De creaturen konnē ons niet weder lief hebben.

Dat XXX. Capittel.

De eerste en principaelste liefde des menschen / sal billijck voor alle andere dinghen God den Heer / als den eersten en laetsten / 'tbegin aller dinghen gegeven worden.

Deut. 32. 4.

Getrouw is God, en niet quaets aen hem: rechtveerdigh en vroom is hy. 5. De verkeerde en boose aert valt van hem af.

De gantsche natuer getuyght beneven de conscientie des menschen / dat Godt den Heer de eerste en hooghste liefde toebehoort. 1. Om dat hy dat hoogste en eeuwige goedt is. 2. Om dat den mensch en alle Creatueren uyt Godt haeren oorspronghe hebben. 3. Om dat Godts goedtheydt en Liefde door alle creaturen tot den mensche streckt en invloeydt / derhalven so heeft Gods Liefde van rechts en der naturen weghen / als oock om de natuerlijcke Verbindinghe billijck den voorhael en de eerste sit-plaets in den mensch. Want daer is voorwaer geen dingh soo weerdigh onse liefde / als Godt selfs / en dat is de eerste / rechte / waerachtige / billijckste / rechtveerdighste / ordentelijckste liefde / en de eerste gerechtigheyt / uyt een schuldighe billicheydt en danckbaerheydt in ons / en die oprechtigheydt onser wille. Maer als de eygen liefde den voorhael heeft / en de mensch het ding selve is / dat de mensch eerst en ten meesten lief heeft / soo ist / nae't recht der natueren / een onordentelijcke / ongerechtighe / valsche / onrechtmatighe liefde teghen Godt en de orden der naetuere; en is die eerste ongerechtigheydt inden mensche de eerste ongesteltheydt / de eerste quetsinghe Godts / het eerste quaet en ondeught. Derhalven als ick my de eerste liefde geve / die niet my / maer Godt toebehoort / soo doen ick Godt ten hoogstē onrecht / en doe hem de hoogste smaedt aen / en daerom als ick my eerst lief hebbe en Godt niet / dat is tweesins tegen Godt: Ten eersten / dat ick Godt soo weerdich niet achte / en soo lief en hoogh als my selven. Ten anderen / soo beneem ick Godt den Heere 'tgeen / dat hem toebehoort voor allen creaturen / en geeft dat zijn schepsel / 'twelck het hoog-

Gode behoort de eerste en hoogste liefde toe.

Eyghen liefde eē onordentelijcke liefde.

hooghste onrecht is / en tegen de gantsche natuer.

Dat XXXI. Capittel.

Dat den mensch / die hem selven ten eersten lief heeft / hem selven tot een Godt maeckt / en stelt hem selven boven Gode.

Dan. 9.7.

Ghy Heere zijt rechtveerdigh, wy daer teghen moeten ons schamen. Psalm 115. 1. Niet ons Heere, niet ons: maer uwen name geeft eere.

AENGESIEN Godt het begin en eynde aller dinghen is / soo komt hem billijck de eerste liefde des menschen toe / en als nu de mensch hem selven of yet wat anders eerst lief heeft dan Godt soo maeckt hy dat geene / of ooc hem selven tot een God / 'twelck de grootste vyandschap teghen Godt is / midts dat de mensch hem selven / oft yet wat anders hoogher / weerdigher en liever houdt dan God / en also de liefde verandert wordt in het geliefde / so wordt de Mensch daer door gantsch van God afgekeert / en dewijl de mensch ten aldereersten hem selven lief heeft / so heeft hy dan alle dinghen om hem selven lief / en in hem selven / daer hy anders alle dingh om Godts wille en in God lief hebben soude. Aldus doende heeft de mensch zijn gantsche hert en 't fundament zijner Liefde in hem selven / 'twelck hy billijck in Godt hebben soude / en dewijl de mensch hem selven lief heeft / soo volgt hy oock alleen zijn wille / en niet Gods wille; want uyt eyghen Liefde ontstaet oock eyghen wille / en eyghen eer en roem. En aldus neemt dan de mensch wat Gods is / en geeft het hem selven / even of yemand eenen Coningh zijn Kroon name / en setse hem selven op 't hooft; soo wil dan den mensch selve Godt en Coningh zijn / en vanght een eyghen Rijck aen tegen Godt: aldus maeckt de eyghen Liefde / dat de Mensch Godts afgeseyde vyandt is.

Eygē liefde maeckt Gods vyanden.

Eygē liefde set hem aen Gods plaetse.

Dat XXXII. Capittel.

Gelijck als de Liefde Gods / als de selve de eerste is / en den voorhael heeft / de eerste wortel / oorspronghe en fonteyn alles goet is: Alsoo is die eyghen liefde / als die selve den voorhael heeft een oorspronghe en wortel alles quaedts.

Ose. 13. 9.

O Israel u heyl staet alleen by my, maer ghy brenght u in alle ongeluck.

DE liefd is een oorsaeck aller dinghen / en door de liefde geschieden alle dinghen / en dewijl dese twee liefden / Gods en die eyghen liefde afgeseyde vyanden met malkanderen zijn / soo moet d'een seer goet zijn en d'ander zeer quaet: maer na dien de Liefde Godts billijck de eerste behoort te zijn / soo volght daer uyt / dat die selve alleen seer goedt is: Want de Liefde Godts is een Godlijck zaedt in ons / daer alle goedt uytwast / en daer kan uyt de godlijcke Liefde niet quaets wassen. Want de liefde vereenight haer met den geliefden / dat is / met God / het hooghste goet / sy blijft en rust in God en God in haer. Sy verblijt haer in God / en Godt in haer / want vreughde wordt uyt de liefde geboren.

De liefd is eē oorsaeck allerdingē

Psalm 18.

Sy

De Liefde Gods is dē wortel allesgoets

Sy breyt haer uyt over alle menschē/ en deelt haer elck een mede gelijck als Godt doet. Ja de Liefde Gods behoeft geen creaturen / want sy heeft aen God al hare genoeghsaemheydt/ haer hooghste liefde en vreughde.

Godts liefd behoeft geen creatuer. Eygēliefd is een wortel alles quaets.

Gelijck als nu uyt Godts Liefde / niet quaets in ons wassen kan/ maer alle goedt: Alsoo is die eyghen liefde een wortel alles quaets in ons / daer uyt alle quaet spruyt. Daer uyt komt alle ongerechtigheydt / sonde / schande / blintheydt/ onwetentheydt en smerten / en so maeckt de mensch zijn wil tot een valsche Godt; en gelijck de rechte ware Godt is een oorspronghalles goets/ soo is die valsche Godt/ des menschen eyghen wil / een oorspronghalles quaets / en dewijl de creatuer / diemen eerst lief heeft/ uyt niet gemaeckt is en niet in hem heeft eenighe bestandigheyt en sekerheydt/ maer haest altijt tot zijn niet van creaturen/ en is altijdt nootdruftigh/ en

De creaturen zijn onbestandig.

dat oock de liefde verandert wordt in het geliefde / soo kan den mensch in hem selven geen bestandigheydt en sekerheyt hebben/maer wanckelt altijt heen en weder/ is altijdt behoeftigh/ kan nimmermeer rusten / want hy heeft hem door die liefde in het verganckelijcke verandert / en alsoo de creatuer in haer selven is nietigheydt en ydelheydt / soo verandert hem de mensch oock selve in sulcke nietigheyt en ydelheydt. En dewijl de mensch de creaturen behoeft/soo heeft hyse oock lief van weghen zijn behoeftigheyt en is hen onderworpen/en dewijl de creaturen verderven/ verandert worden en vergaen / so is de mensch in gedurighe sorgh en anghst der gener die sy lief heeft.

Daerom ooc die onordentelijcke liefde der creaturen geeft geen ware rust.

Aldus maeckt de eyghen liefde / soo sy in den mensche de eerste is/ alle menschen tot Gods vyanden en vervult de menschen met allerley quaet / en maeckt hem den creaturen onderworpen. En gelijck als Godts Liefde maeckt de wille des menschē algemeyn/ en allen mededeeligh/ alsoo maeckt de eyghen liefde / de wil des menschen onmededeeligh / datse tot niemandt genegen is: Maer maeckt de wil onrechtveerdigh / quaet/ verkeert/ hooveerdigh/ gierigh/ &c. En gelijck de Liefde Godts de wille maeckt gerustigh/vreedsaem/en lieflijck: Alsoo maeckt de eyghen liefde de wil des mensch onrustig/onvreedsaem / onvriendelijck.

De creaturen liefde maeckt ons tot dienst-knechten.

De Liefde Gods maeckt de wille vry/datse nergens aen gebonden is: Maer de liefde der creaturen maeckt de wil des menschen onvry / alle creaturen tot een dienstknecht onderworpen. De liefde Gods maeckt de wil des menschen vast / seker / en bestandigh in Godt: Maer de eygen liefde maeckt den mensche onseker / onbestandigh en veranderlijck. De Liefde Godts maeckt den mensche sachtmoedigh sterck / rijck: eyghen liefde maeckt den mensch oploopigh / swack en arm. De Liefde Godts maeckt den mensch allen aengenaem: de eyghen liefd maeckt den mensch elck een wers/ hatigh en vyandigh.

Dat XXXIII. Capittel.

Gods Liefd/ en eyghen liefd/ zijn twee toorens en twee lichten vande kennis des menschen.

Rom. 8.7.

Vleyschlijck gesint zijn, is een vyandtschap teghen Godt,

Wt Gods en der creaturen liefde komt alles inde mensche voort.

NADIEN nu vande selve tweederley liefde alles geschiedt/ alles komt / alles geregeert wordt / wat des men=

menschen wil doet / zijnde een oorspronghvan aller anderen liefde / soo volght dat aen haer hanght / alle kennis van andere dinghen / 'tzy goedt of quaet. Want Gods Liefde is een beginsel om te kennen al wat goet is aenden mensche / en eyghen Liefde is een oorspronghom te kennen al wat quaet is aendẽ mensche / en wie Gods Liefd niet kent of weet / die weet oock dat goede niet / dat inden mensch is; en wie zijn eyghen liefde niet kent / die kent al dat quaedt niet dat in den mensche is. Want wie de wortel en oorspronghvan't goedt en quaet niet kent / die weet niet wat quaet of goet is. De Liefde Gods is een verlichtend Licht / daerom geeft sy haer selven te kennen / en zijn tegendeel namelijck de eyghen liefde: En die eyghen liefd is een duysternis / die de menschen verblint / dat sy niet sien noch erkennen konnẽ wat goet of quaet is / in hem selfs. Aldus hebben wy twee wortelen van't goedt en quaedt / en twee poorten tot die selve: Wie die selve niet weet / die kent oock die twee steden niet / namelijck de stadt des quaeds en des goets. Want dewijl de mensch twee deelen heeft lijf en ziel / daer uyt ontstaet tweederley onderscheydelijcke liefde: d'eene van weghen de ziel / d'ander van weghen het lichaem. Wt de ziel ontstaet de liefde van hoogheydt of uytmuntenheydt. Wt het lichaem ontstaet de liefde des wellusts. Derhalven / wie ten eersten hem selven lief heeft / die heeft terstont zijn eyghen eer ofte hoogheydt lief / of heeft de wellust des vleeschs lief / en dese twee dinghen heeft hy lief / als twee van zijn grootste / hooghste goeden / en uyt dese tweevoudige Liefde wassen daer na veel andere / namelijc alles wat tot onderhoudingh van eygen eer en des lichaems wellust dient / al die dinghen moeten dan noodtwendigh bemint worden / om der eyghen eer en wellusts wille / daer uyt komt de liefde des gelds en rijckdoms / de liefde der konsten en Digniteyten of weerdigheden / de welcke alle de eyghen eer onderhouden. Derhalven spruyten uyt de eygen liefde drie andere / de welcke zijn drie ondeughden. 1. Hooveerdy / welck is de liefde van eygen eer en uytnementheyt. 2. Wellust en gulsigheydt / de welcke zijn de liefde der vleyschelijcker wellusten. En dan ten 3. de Gierigheydt / welck is een onordentelijcke liefde der tijdlijcker dingen en van't gelt. Wie nu de eyghen eer lief heeft / die is al het gene vyandt / dat die eygen liefde verstooren kan / daer uyt komt de Toorn en wraeckgierigheydt. Daer uyt komt oock de Nijdt / welck is een haet van't goet dat eens anders is / 'twelck onse eyghen eer kan verkleynen. Daer uyt komt oock de Traegheyt en vermijdinghe des arbeyds / die de vleeschelijcke wellust contrary is; en aldus komen alle ondeughden uyt de eyghen liefde.

(Margin: Gods liefd is een licht)

(Margin: Wt eygen liefde komẽ drie ondeugden.)

Dat XXXIV. Capittel.

Dat alleen Gods Liefde / als sy de eerste is in den mensche / een oorsaeck is vande eenigheydt onder den menschen: en alleen de eyghen liefde / is een oorsaeck des twists en oneenigheyts.

Col. 3. 14.

Voor allen dingen treckt aen de liefde, welcke is de bandt der volkomenheyt.

SOO daer een eenigh goedt van allen menschen te gelijck bemindt worden / soo waer alle liefd der menschen gelijckformigh

(Margin: Gods liefd een oorsaec der eenigheydt.)

migh en eendrachtigh/en so moesten die selve lief-hebbers onder malkanderen eens zijn: Want sy hadden alle een liefde. Soo nu alle menschen te gelijck God lief hadden/ soo moesten sy nootwendigh eenigh zijn / en haer onder malkanderen lief hebben. Soo ware Godts liefde een oorsaeck der eenigheyt onder den menschen/ maer om dat sulcks niet geschiedt / maer dat een yder hem selven lief heeft en zijn eyghen wille / daerom wordt de liefde gedeelt: En soo wie zijn eyghen eer lief heeft en soeckt / die heeft eens anders eer niet lief/ maer haetse; daer uyt ontstaet die Oneenigheydt onder de menschen / want een yder stelt zijn eyghen eer boven des anderen / en soo wie zijn eyghen wil en eer lief heeft/ die maeckt hem tot een Godt: Aldus zijnder soo veel goden in de Wereldt/ als daer eygen eer en liefde is. Daer uyt komt de twist/haet/nijdt/Krijgh en oorlogh; want een yder wil zijn eyghen eer verdedighen / en aldus is de eyghen liefde/alleen een wortel van alle oneenigheydt in de wereldt: Maer Godts Liefde een oorspronghk van alle vrede en eenigheydt.

Oneenigheyt uyt eygen liefde.

Dat XXXV. Capittel.

Dat een yegelijck uyt zijn eyghen liefde bekennen kan / wat hy Godt te doen schuldigh is.

1.Tim.1.5.

De hooftsum des gebods is, de liefde uyt reyner herte, en goeder conscientie en ongeveynsden geloove.

't Grootste getuygenis komt uyt des menschen conscientie

EEN yder mensch kan niet beter overtuyght werden / dan door hem selven/ en dat is het alder sekerste Bewijs/dat uyt des menschen eyghen conscientie komt; en als hy in hem selven siet/ als in een Spiegel wat hy doen sal/ soo behoeft hy niet meer tot bewijs dan hem selven en geen ander getuyghen. Nu is te voren bewesen / dat nae't natuerlijcke recht / Godt voor alle andere dinghen sal bemint worden. En soo wie hem selven voor allen andere dinghen lief heeft / die maeckt hem selven tot een Afgod. So nu yemandt weten wil/wat hy God sal geven/so besie hy wat hy hem wil geven. Maer dewijl ghy u voor allen dinghen wilt bemint hebben/so leert hier/ dat ghy dat selve Godt te doen schuldig zijt/daerom set nu God aen u plaets en niet u selfs aen Godts plaets / en geeft hem de eerste liefd voor allen die ghy u selfs geeft. Want ten eersten soo hebt ghy u eyghen wil lief/en volght hem; keer dat om/ dewijl ghy Godt voor allen dinghen lief hebben sult/soo hebt oock zijn wil lief en volgtse en geen ander. 2. Soo hebt ghy u eyghen eer lief/ en wildet dat elcke een die selve hielp onderhouden en bevoorderen; siet/dat doe God den Heere / en bidt dat alle menschen zijn eer bevoorderen en groot maken. 3. Hier-en-teghen / gelijck ghy den genen vyant zijt/en over hen vertoornet/die uwe eere verkleynen / soo sult ghy billijck allen den genen vyandt zijn / die Godts eere verhinderen. 4. Als ghy u selven lief hebt/soo hebt ghy u eygen lof lief / en wilt van elck een geerne gepresen wesen / dat elck een goet van u segge/dit selve zijt ghy God oock schuldig/ en sult wenschen dat hy van elck een gelooft en gepresen worde/en dat geen mensch op aerden zijn naemonteere; want dewijl ick my sulcks gunne/ duysentmael meer sal ick het God gunnen. 5. Ghy wilt dat elck een u geloove / en dat geen mensch u voor een leugenaer houde / dat

Gods wil te volghen

Godts eer te bevoorderen ende te verdedigen.

Godts lof te prijsen

God te gelooven.

dat sult ghy oock wenschen dat het uwen lieven God geschiede/en dat alle menschen op hem vertrouwen: Also ist openbaer/ dat een yegelijc mensch in hem selven draeght een klare onbedriegelijcke Spieghel/ daer in hy sien kan / wat hy schuldigh is Godt te doen / naemelijck wanneer hy hem selven van de plaets en Stoel Gods afset / en Godt daer selver sitten laet. En dit is soo sekeren getuygenis/dat het alle menschen sonder Schrift en Boecken overtuyght.

Dat XXXVI. Capittel.

Van de vrucht der Liefde Godts / namelijck de blijschap in Godt.

Psalm 5.12.

Vrolijck laet zijn in u, die uwen naem lief hebben.

De vrucht der beyder liefde.

Aller dingen eynde is hare vrucht. Maer onderschepdelijcke saden brengen onder-schepdelijcke vruchten. Alsoo nu in de menschen onderschepdelijcke zaeden ofte wortelen zijn / namelijck Gods Liefde en eyghen liefde/ soo is t'aenmercken wat ee ẏder zaet voor vrucht voortbrengt. En alsoo dese twee Zaden in den mensch teghen malkander zijn soo volgt daer uyt / datse oock contrarie vruchten voortbrengen. Van al wat de mensch doet daer van ist eynde en vrucht/of blijschap of droeffenis/ dit is des menschen gewin in al zijn arbeydt. Also nu de blijschap een goede vrucht is / lieflijck en aengenaem / daerom so moet die selve uyt een goet zaedt en goede wortel voortkomen/en dewijl droeffenis een quade vrucht is/daerom moet sy ooc van een quaet zaedt voortkomen / en dien volghens ist seker/dat de ware blijschap / daer door wy ons in desen leven in Godt verblijden voort komt en spruyt uyt de heerlijcke Liefde Godts: En die treurigheydt en pijn der conscientie uyt de eyghen liefd. Want waer geen liefd is daer kan oock geen blijschap wesen / want de blijschap wordt uyt de liefde gebooren. Maer gelijck de liefde is/soo moet oock nootwendigh de blijschap wesen.

Blijtschap komt uyt een goedt zaedt.

Ware blijdschap komt van Gods Liefde.

Is nu de liefde godlijck/so is oock de blijschap godlijck. Is de liefde aerdsch en hangt aen aerdsche dingen/so is de blijschap aerdsch. Hangt de Liefde Godt altijdt aen/ soo salse haer altijdt in God verblijden/en dit is een voorsmaeck des eeuwighen levens. Was de liefde volkomen in desen leven/soo was het oock een volkomen blijschap. Maer also sy in't ander leven sal volkomen zijn / so sal ooc in't eeuwighe leven volkomen blijschap wesen. En gelijck wy Godt eeuwigh liefhebben sullen/so sal oock de blijschap eeuwigh zijn. En gelijck de liefde aldaer sal volkomen zijn/soo sal sy oock hebben een volkomen goet/ daer niet aen ontbreeckt / dat daer is onsterflyck / eeuwigh / bestandigh / warachtigh / onbeweeghlijck / levendigh / sonder eenighe ontbrekinghe. Alsoo nu de Liefde in't ander leven sal wesen reyn / onbevleckt / en godlijck / soo sal oock de vrucht alsoo wesen/ naemelijck een reyne/ goddelijcke/onbevleckte blijschap/de alderbeste en kostelijckste blijschap / en sal in haer begrijpen de hooghste lieflijckheydt / de hooghste vreede / de hooghste ruste des herten / het vrolijckste juychen en jubileren der zielen / de hooghste soetigheydt en genoeghsaemheydt / en versadinghe in de hooghste graedt / en dat salighste leven/

De blijdschap in Godt is ee voorsmaec des eeuwigen levens.

Gelijck de liefde alsoo oock de vreugde.

Het eeuwi ge leven is eeuwighe blijdſchap.

leven/jae dat eeuwighe leven. Want dat eeuwige leven is niet anders dan eeuwighe blijſchap/ daer van de ghelooviige lief-hebbende ziele ſomtydts een kleyn voncxken gevoelt / en een kleyn druppelken ſmaeckt / daer van dat hooghe Liedt Salomons ſingt:

Cantic. 2. 4.5.

Mijn vriendt voert my inden Wynkelder / hy laeft my met Appelen en verquickt my met bloemen/en inden

Verſ.1.

100. Pſalm: Juychet den Heere alle werelt: en nochmaels van het volck dat juychen kan. Wie nu deſe blijſchap heeft / die heeft alles wat hy wenſchen en begeeren magh/en boven die ſelve blijſchap kan hy niet meer wunſchen. En alſo die ſelve blijſchap ontſtaet uyt de ware Liefde Godts/ die uyt het Geloove in onſen Heere Jeſum Christum komt/ ſoo volght ſoo wy dit hooghe goedt hebben willen/en een druppelken daer van in deſen leven willen ſmaken : jaeſoo wy in ons een levendigh getuyghenis des eeuwighen levens willen hebben/dat wy dan in't geloove nae de eenighe

Eph.2.19. De Schat des eeuwi gen levens is in ons.

Liefde Gods moeten trachten en ons aen de ſelve geheel overgeven. Hier uyt iſt dat Paulus ſeydt: Christum lief te hebben is beter dan alles te weten. En alſoo deſe liefde in ons is/en niet buyten ons/hoe wel on volkomen /ſo volght dat wy deſen Schat in onſe ziele hebben / en behoeven niet uytwendighs daer toe / noch goudt noch ſilver / noch eer noch weerde/ noch kunſt noch hoogheydt / noch ſpraken noch aenſien/noch ſpijs noch dranck / noch eenigh tijdlijck dingh/

In Gods Liefd iſt al les begrepen.

maer in de eenighe Liefde Godts is dat alles begrepen. En alſo de liefde hier namaels ſal volkomen en eeuwigh zijn/ſoo ſal daer oock eeuwighe vrede en blijſchap zijn. En deſe ſchat en rijckdom ſal de menſch in hem ſelfs hebben / en niemandt ſal hem den ſelven ſtelen konnen/ en hy ſal ooc zijn blijſchap ſteedts in hem ſelven hebben/ daer toe hy noch goudt noch ſilver behoeft / noch eer noch uytterlijcke heerlijckheyt. En deſe rijckdom weet en kent niemandt dan die hem heeft. Maer wieſe in hem ſelven heeft/ die ſal niet uytwendigs begeeren / ſal niemandt wat miſgunnen/ want hy is vol en ſat van zijn eyghen goedt/van zijn eyghen blijſchap / en begheert niet dan de Liefde Godts/ daer in zijn blijſchap en leven is.

Gods Liefd brenght al les met haer.

En 'tbeginſel van ſulcken ſchat konnen alle geloovighe hebben/want Godts Liefde wort daer door niet verkleynt maer vermeert haer / en deelt haer oneyndelijck uyt/ en geen geloovighe hindert daer in den anderen/ maer doen veel meer ſulcke gaven in haer waſſen en toenemen. Want hoe een menſch Godt meerder lief heeft/ hoe hy hem meerder in God verblijt. En gelijck Godt zijn Liefde den menſchen uytdeelt / ſoo deelt hy oock zijn blijſchap uyt/ſoo openbaert hem God oock zijnen lief-hebbers/na dat ſy hem lief hebben.

Niemand hindert de anderen in Gods Liefde.

En ſo heeft Gods Liefde / blijſchap en kennis in allen menſchen haere trappen / en hindert geen den anderen. Daer uyt dan af te nemen is / hoe groot die eeuwighe vreughde in't eeuwighe leven weſen ſal/ nae dien Godt zijn liefde en blijſchap in alle uytverkorenen gantſch uytgieten/en haer daer mede vervullen ſal als hy ſal/alles in allen zijn.

1.Cor. 15. 28.

Dat XXXVII. Capittel.

Vande vrucht der eygen Liefde/dat uyt de ſelve geen waere blijſchap waſſen kan / maer een valſche blijſchap / die een eeuwighe Treurigheydt voort brengt.

Jac.

Jac. 4. 9.

Weest bedruckt en droevigh, en weent, laet u lachen in droefheydt veranderen en u blijschap in treurigheydt.

Wt eygen liefde komt een nietige vreughde.

GELYCK als uyt de waerachtighe godlijcke liefde / waerachtighe Godlijcke vreughde volght: Alsoo mede komt uyt de valsche eygen liefde een valsche eyghen vreugde voort. Want de eyghen liefde heeft haer eyghen wil / haer eyghen lof / haer eyghen eer / haer eyghen wellust / en alle lusten des vleysches lief. En dien volghens heeft de valsche liefde alles lief / wat daer dient om eyghen eer en wellust t'onderhouden / als tijdlijck goedt en rijckdom / weerdigheydt en gunst / en diergelijcken. Maer dewijl sulcks alles onbestandigh is / en haest verloren kan worden / soo moet den mensch altijdt vreesen en sorgen / hoe hy 't onderhouden sal / en daer teghen moet hy dat selve haten en mijden / 't welck hem zijn goet / daer aen hy met zijn liefde hanght / verderven en nemen kan. Derhalven volght daer uyt / dat hy hem niet te recht in zijn eygen liefd verblijden kan / maer die selve blijschap is met vrees en droeffenis vermenght / en wordt eyndelijck in treurigheydt verandert. Daerom ist een valsche en nietighe blijschap. Want gelijck het zaed is / soo is oock de vrucht. Maer wy hebben voor heen bewesen / dat de eygen liefd is onordentelijck / onbillijck / valsch / onreyn / verdorven / vol ondeugden / boosachtigh / schandelijck / teghen de gantsche natuer en creatuer / en volghens een wortel aller ondeughden en alles quaets / een vergift / doodt / duysternis / dolingh / blindtheydt / leughen en een wortel aller leughenen en de eerste ongerechtigheydt. Daerom soo baert oock sulcken boosen zaed een boose vrucht namelijck een valsche blijdschap / een onreyne / boosachtighe / schandelijcke vreughde teghen Godt en den naesten / en verblijdt haer teghen God en alle gerechtigheydt. Sy verblijdt haer in alle sonden en schanden / in alle verachtingh Godts / en is Godt ten hooghsten teghen. En daer kan niet verdoemelijckers voor den mensche zijn / dan hem teghen Godt in alle boosheyt verblijden en verheughen. Want is het quaedt yet wat liefhebben teghen Godt / veel quader ist / hem te verblijden over 't geen / dat teghen God is. Want sulcke vreugd is teghen de gantsche natuer en alle creatueren / buyten God / sonder God en teghen Godt. Daer uyt dan niet anders werden kan dan de eeuwige doodt / de eeuwige treurigheydt en duysternis. Want gelijck als de godlijcke vreughde den mensch altijdt naerder en naerder tot en in Godt voert: Alsoo voert de vleyschelijcke vreughde den mensch altijdt verder en verder van Godt af. De godlijcke vreughde vermeerdert de godlijcke vrientschap: Maer de valsche vreugde vermeerdert de vriendschap tegen Godt. De godlijcke vreughde versadight en bevestight de wille in Gods Liefde / en maeckt de conscientie blijd / vrolijck / soet en gelucksaligh: Maer de vleyschelijcke vreughde maeckt het hert en de wille onbestandigh / onrustig / bitter en vyandelijck. De godlijcke vreughde kanmen hebben sonder arbeyt / onkosten / en sonder ander lieden hulp en schade: Maer de vleyschelijcke liefde kanmen niet hebben / dan met groote moeyte en arbeyt / onkosten / en met ander lieden schade en verderven / en met voorraet en overvloedt van vele tijdlijcke din-

(Margin notes:)

't Fundament van eygen liefd is onbestandigh.

De vreugd uyt eygen liefd wordt eyndelijck in treurigheydt verandert.

De eygen liefd is een wortel van alle ondeugt.

De vreugde uyt eygen liefd is buyten Godt / sonder Godt ende tegen God.

De vleyschelijcke liefd voert van Godt af.

Vergelijckinghe der godlijcker ende vleyschelijcker vreughde.

dinghen. De Godlijcke vreughde maeckt/ vermeerdert/ en onderhoudt vrede en vriendtschap/ eenigheydt en alle goet onder de menschen: de valsche vreughde maeckt onvrede/ vyandschap/ oneenigheydt/ en stichtet veel verderfs en ongheluckss aen. Wt de godlijcke vreugde kan niet quaeds komen en geen ergernis: Maer uyt de valsche Vreughde kan niet wassen dan alle quaedt en veel erghernis. De Godlijcke vreughde verweckt den mensch tot alle goedt: De valsche vreughde verweckt den mensch tot alle quaedt. De Godlijcke vreughde is levendigh/ heylsaem/ prijslijck/ heerlijck en eerlijck: De vleyschelijcke liefde en vreugde is schandelijck/ lasterlijck/ on-eerlijck. De Godlijcke vreughde is Godt den Heere aengenaem en behaeghlijck: De valsche haet Godt de Heer op't hooghste. De Godlijcke vreugde vermeerdert de godlijcke begeerte/ en maeckt verlanghen nae God en alle goedt: De valsche vreugde vermeert de begeerte tot alle quaet. De godlijcke vreugde verlicht het hert en verstant/ vervult met wijsheydt en Godlijcke kennis: Maer de valsche vreughde verduystert en verblindt het verstandt en vervult het hert met alle dwaesheydt en ydelheydt. De godlijcke vreughde is waerachtig en bedriegt niemant: De vleyschelijcke vreugde is leugenachtigh en niet dan enckel bedrogh en verleydingh.

Dat XXXVIII. Capittel.

Van die eyndelijcke en laetste vreucht/ die uyt de eyghen liefde en valsche vreughde komt/ welck is de eeuwighe treurigheyt en eeuwighe doodt.

Rom. 8. 13.

Ist dat ghy nae den vleesche leeft, soo sult ghy sterven.

Hier te voren is aengewesen/ dat uyt de godlijcke/ eeuwighe Liefde wast en spruyt eeuwighe vreughde. Daer uyt dan volght/ waer de Liefde Gods niet is/ daer kan oock niet wesen de eeuwighe vreught/ en al het goedt/ dat tot de eeuwighe vreughde behoort: Maer daer is en moet zijn de eeuwighe beroovingh aller vreugde en alles goedts. En daerom kan aldaer niet anders zijn/ dan enckel treurigheydt en herten-leedt. Want de ziel des menschen sal dan in haer selven gekeert worden/ en in haer selven bevinden/ dat sy van't eeuwighe en hooghste goedt berooft is/ daer toe sy nimmermmer in der eeuwigheydt weder komen kan en dit selve door haer eyghen schuldt. En of sy't wel met weenen en groot geschrey begeeren sal/ soo sal sy't doch nimmermeer in der eeuwigheyt verkrijghen. Daer uyt dan niet dan herten leedt/ angst en pijn inwendigh in der Zielen ontstaen kan. En alsoo de mensch nimmermeer in der eeuwigheydt dan die smertelijcke rouwe over het verloren goedt vry kan worden/ soo sal hy altijt wenschen/ dat hy geheel te niet mocht worden/ dat hy niet meer ware/ 't welck dan oock nimmermeer geschieden kan/ maer hy moet alsoo blijven/ en de verdoemenis in eeuwigheydt lijden. Daer uyt niet anders worden kan/ dan een eeuwighe haet zijns selfs/ en dat een verdoemde hem selven eeuwigh vervloecken moet/ insonderheydt om dat hy sien moet zijn schand/ zijn ysselijcheydt/ en afgrijselijcheydt/ daer door hy hem selven niet sal konnen verdragen/ dulden en lijden/

Wt eygen liefde komt eeuwighe treurigheydt.

De hooghste smerte in de zielen der verdoemden.

De verdoemden sullen wenschē te niet te werden.

den / en sal het nochtans inder eeuwigheydt moeten verdraghen. Aldus sal dan inde plaets van eygen liefde komen eygen haet en vervloeckingh.

Dat XXXIX. Capittel.

Hoe wy Godt onsen Schepper alles geven / en hem alleen eeren sullen.

Psalm 95.6.

Komt, laet ons aenbidden en knielen, en neder vallen, voor den Heere, die ons gemaeckt heeft.

Alle eere Godt den Schepper te gheven.

AENGESIEN wy weten/dat Godt onse Schepper/Onderhouder en Liefhebber/ ja onse Vader is/wien souden wy billijcker alle eer en eerbiedingh geven/dan onse Schepper ende Onderhouder? Wien souden wy billijcker aenroepen / bidden/smeecken/ eeren/loven en prijsen/ dan den selven die ons geschapen heeft? Wien souden wy vertrouwen? Op wien souden wy onse hope setten? Wien souden wy billijcker lief hebben? In wien souden wy ons billijcker verblijden? Aen wien souden wy onse hooghste welgevallen hebben en onse hooghste troost? Wien souden wy anders lief hebben dan den genen / die ons nae zijn Beeldt geschapen heeft? Wien souden wy eeren/ dan den genen / die ons soo hoogh boven alle creaturen ge-eert heeft? Aen wien souden wy ons doch geheelijck overgeven dan aen dien die hem aen ons geheel gegeven heeft door zijn liefde/ die ons alsoo geschapen heeft / dat wy met hem eeuwigh leven / en by hem eeuwigh blijven / en ons met hem eeuwigh verblijden souden? Wien souden wy doch billijcker liefhebben en eeren dan den genen / die ons tot zijne kinderen heeft aengenomen/ en ons hem selven tot een Vader gegeven heeft? Daerom bedenckt/ o mensch/ waerom dat u Godt tot een vernuftigh mensch geschapen heeft / namelijck op dat ghy hem al uwe sinnen en zielen krachten geven soud. Derhalven/ dewijl u Godt alsoo geschapen heeft/ dat ghy kont lief hebben/ so sult ghy Godt lief hebben; dewijl ghy wat kennen kont / soo sult ghy Godt kennen; dewijl ghy wat vreesen kont / so sult ghy God vreesen; dewijl ghy wat eeren kont / soo sult ghy Godt eeren; dewijl ghy bidden kont/ soo sult ghy Godt aenbidden; en dewijl ghy prijsen en loven kont / soo sult ghy Godt loven en prijsen; en dewijl ghy u verwonderen kont / soo sult ghy u over uwen Schepper en Vader verwonderen; en dewijl ghy gelooven/vertrouwen en hopen kont / soo sult ghy Godt gelooven / vertrouwen en op hem hopen. En dewijl ghy u verblijden en vermaken kont/ soo sult ghy u in Godt verblijden en vermaken. En dewijl in Godt alles is/en dat hy alles oneyndlijcker wijse vermagh / soo kont ghy alles by Godt en in Godt vinden en doen/ wat u hert soud moghen wenschen / soo ghy uwe lust in Godt hebt. Daer uyt volght dan die rechte waerachtighe eere Godts. Want wie Godt lief heeft / die eert hem: Maer wie hem niet lief heeft die onteert hem. Wie Godt vreest/ die eert hem / en wie hem niet vreest/ die onteert hem. Alsoo ist met alle deughden en ondeughden. Met gehoorsaemheyt eertmen God/met ongehoorsaemheyt onteertmē hem. Alsoo ist met den Geloove/Hope/lof en prijs en met de danckbaerheydt. Daer uyt ist nu openbaer/datter niet beters / heerlijckers / loflijckers/ eerlijc-

Waerom ons Godt tot vernuftige creaturen geschapen heeft.

Waer mede mē God eeren sal.

lijckers en nutlijckers voor dē mensch is/ dan Godt te eeren/ en niet schandelijckers/ afgrijselijckers en gruwelijckers dan Godt te onteeren.

Dat XL. Capittel.

Van eygen Eere/ die de Eere Godts contrarie is/ en haer openbare vyandt.

Psalm. 115:1

Niet ons Heere, niet ons; maer uwen Name geeft de eere.

Eygen eer strijt tegē Godt ende de gantsche natuer.

WAnneer een mensch niet in allen dinghen Godts Eere soeckt/ die selve helpt uytbreyden en vermeeren; soo handelt hy niet als een schepsel Godts noch als een werck zijner handen: Maer hy handelt teghen God/ teghen de gantsche ordinantie der creatueren / die Godt tot zijner eeren geschaepen heeft. Doch veel erger doet een mensch/ als hy alles doet tot zijn eyghen eer / tot zijn eyghen lof / om hem selven een groote naem te maken en die selve te verbreyden. Want daer door berooft de mensch Gode zijn eer/ die hem alleen toekomt/en set hem selven op den Stoel Godts als Lucifer / en dan moet hy ter neder gestooten worden / daer door wordt hy een heftighe Vyandt Godts. Sulcken mensch vult zijn hert met eyghen eer en roem/nae de welcke hy dagh en nacht haeckt en tracht / en verdrijft alsoo Godts eer uyt zijn hert. Want zijn hert behoort vol te zijn van de Eere Godts / en het is vol van zijn eyghen eer; en volghens dien vindt Godts eer geen plaets noch ruymte in des selven mensches herte.

En niet alleen heeft hy zijn eyghen hert aldus vergiftet/ maer wil oock ander liedē herten (de welcke een huys en wooninge der eeren Gods behooren te zijn) met zijn eygen eer vervullen/op dat hy van hem hoogh geacht mocht werden. En aldus verdrijft hy God(so veel in hem is)vā zijn Stoel/ uyt der menschen herten/ en set hem selven met zijn eygen eer daer in. Hoe kond hy nu een grooter Vyant Gods zijn? Daerom wilt ghy geen vyandt Gods wesen/so siet toe/ dat ghy sonder vertoeven uyt uwe hert verdelget en doodet de eygen liefde en eygen eere. Daerom moet ghy u selven haten en verlochenen/wilt ghy Gods vrient zijn. Want door eygen Liefde en eere wordt ghy Godts vyand. Hier door wort sulcken mensch uyt de Hemel verstooten / dat is/ van Godt en zijn aengesicht in't eeuwigh verderf / in de eeuwighe smaet en schandt. Dit is de vrucht die uyt eygen eer voortkomt. Hierom gaet weder te rug / doet boete/ gelooft in Christum / en leeft in hem als een nieuwe creatuer. Soo sal hy u voor de zijne kennen. Tot den anderen / die geen boete gedaen / maer na den vleesche geleeft heeft in Adam/ ja in den Duyvel/ sal hy seggen: Ick heb u noch noyt gekent/ wijckt alle van my ghy quaetdoenders. Soo is oock de eyghen eer de Liefde Christi contrarie/ en verdelghtse uyt u hert. Daerom/ dewijl onse hooghste goet/onse hoogste wijsheyt en konst is de liefde Christi: soo laet de eyghen eer en werelts liefde uyt u hert gaen/ op datter de liefde Christi ingae. Want sy konnen by malkander niet staen. En in de liefde Christi wordt onse Ware Christendom vol-eyndt/ met de welcke Godt onse zielen eeuwighlijck wil verblijden/ versadigen en vervullen/ Amen.

Eygē eer vervult ooc ander menschen hertē met vergift.

Wederkeeringh tot Boete.

Matth. 7. 23.

't Besluyt.

't Besluyt,

DIT Boeck nevens de drie andere heeft daerom den Tijtel van't Waere Christendom, om dat het oprechte Geloove in onsen Heere Jesum Christum, en de Gerechtigheydt des Geloofs het Fundament zijn, daer uyt het gantsche Christelijck leven vloeyen sal. Dien volghens heb ick den Heydenen niet geschreven, maer den Christenen, die wel het Christelijcke Geloove hebben aenghenomen, maer gantsch onchristelijck leven, en de kracht des Geloofs verlochenen of niet verstaen willen. Ick heb den ongeloovighen niet geschreven, maer den gheloovighen, niet die gerechtveerdight sullen worden maer die gherechtveerdight zijn na haer geloove. Daerom dat gantsche werck vande daeghlijcksche boete en Christelijcke liefde niet anders sal verstaen worden, dan mids dat het geloove in Christum voorlichte en het fundament zy: op dat niemandt dencke, dat alhier onse vleeschlijcke vrije wil ofte goede wercken yets wat toe geschreven werde, gantsch niet; maer dewijl ghy een Christen zijt, en met Gods Geest gesalft, soo sult ghy Christum in u laeten leven, in u heerschen, en den H. Geest u laten regeeren, op dat u Christendom geen huychelerije zy. Oock sal het tweede deel deses Boecks alsoo niet verstaen worden, dat wy uyt vleeschelijcke wille God soude konnen lief hebben, want die liefde is een vrucht des H. Geests, maer het selve deel slaet daer op, dat wy beneven het Woordt Godts (de H. Schrifture (oock konnen in onse herten en conscientie overtuyght werden uyt het Boeck der nature en uyt het licht der nature, dat wy schuldigh zijn God lief te hebben, van weghen zijne groote liefde, welck hy ons door alle creaturen betoont en bewijst, en sulcke Argumenten uyt de natuere genomen overtuyghen alle menschen, zy zijn dan Heydenen of Christenen, geloovighe of ongeloovige en geen mensch kanse wederleggen. Godt betoont en bewijst ons door alle Creaturen zijne Liefde, en wy nemen zijn weldaden aen; daerom verplichten wy ons onsen lief hebber wederom lief te hebben: Ia daerom roept en treckt ons Godt door alle creaturen tot zijn liefde, die alle menschen in't gemeyne leven genieten, goede en quade. Daerom oock Gods Liefde opentlijck uyt het Boeck der nature te kennen is, en konnen oock de Heydenen daer mede overtuyght worden. Groot zijn de wercken des Heeren; wie harer acht die heeft enckel lust daer aen. En: Ghy laet my vrolijck singhen van uwe wercken en ick roeme die geschiedenissen uwer handen. Maer hoe konnen sy beter geroemt worden dan op sulcke wijse dat Godt daer door bemint, geeert geloofft een gepresen worde. God geef ons verstant en wijsheydt, dat wy dit bekennen, en Godt in al zijn wercken looven en prijsen, hier en hier naemaels inder eeuwigheydt. Amen.

REGISTER

Des tweeden deels/vanden Mensche in't bysonder.

1. CAp. Wt de Scheppinge aller dinghen wordt beslooten, dat Godt een eeuwigh Wesen is, sonder begin en eynde, dat hy oneyndelijck en van een oneyndelijck verstandt en Wijsheyt is. 453
2. Wt de Scheppinghe aller dinghen wort besloten, dat Godt het hoogste goedt is. 454
3. De mensch is d'edelste Creatuer, om dat alle creaturen geschapen zijn den mensch te dienen, maer de mensch geschapen is om God te dienen. 455
4. Dat Godt daerom den mensch na zijn Beeldt geschapen heeft, om dat hy zijn lust en welghevallen aen hem heeft. 455
5. Dat hem Godt door zijn Liefde aen ons selve geeft. 456
6. Hoe de mensch den eeuwigen Godt zijn liefhebber verplicht is. 457
7. Welcke dingen die ziel dienen, die de ziel of verblijden of leeren. 458
8. Hoe groot de verbindinge is, daer mede de mensch Gode verplicht is. 459
9. Dat de mensch Godt meer schuldigh is voor 'tgeen hy in hem selven heeft, dan voor al dat inde werelt is, en wort hier bewesen de onsterflijckheydt der zielen. 460
10. Hoe wijslijck en konstelijck Godt den mensch geschapen heeft. 461
11. Hoe zeer de mensch Gode verplicht is van wegen zijn Liefd, en van weghen die ontfanghen gaven. 461
12. Waer mede de mensch zijn verbindinghe of verplichtinge tegen Godt genoegh doen kan. 462
13. Gods Liefd is in al zijn wercken, oock daer in als hy den mensch straft. 463
14. Hoe en op wat wijse de mensch verplicht is Godt lief te hebben. 464
15. Dat alle Creaturen den mensch sonder op houden vermanen Godt lief te hebben. 465
16. Een gemeene Regel en Leere, hoe en in welcken gestalt de mensch God geven sal dat hy hem schuldigh is, 466
17. Dat een Christen mensch geen ontschuldingh heeft, dat hy Godt niet bemint heeft, of uyt onvermoghen, of dat het te swaren arbeydt is. 467
18. Dat alle plicht en dienst, die de mensch Godt schuldigh is, den mensch alleen tot zijn nut en profijt streckt. 468
19. Vergelijcking der tweederleye diensten, so der creaturen tegẽ de mensch, als des menschen teghens Godt. 469
20. Door de dienst der creaturen kan de mensch oog-schijnlijck sien, dat God noodwendigh alle dinghen in zijn handt en geweldt heeft, en onderhoudt. 470
21. Dat door die tweederleye dienst, der creaturen en des menschen de gantsche wereldt wonderbaerlijck met God en de menschen vereenigt is. 470
22. Dat uyt de eerste liefde, die wy Godt schuldigh zijn, noch een ander liefde teghen de mensch voort komt. 471
23. Wt de orden der creaturen leeren wy, dat de Mensch Godts Even-Beeldt is. 472
24. Dat yegelijck mensch schuldigh is

een

een yegelijck ander mensch lief te hebben als hem selven, en dat oock die selfde liefde den mensch t'zijnen besten gedijet. 473
25. Na dien alle creaturen allen menschē sonder onder laten dienen, soo leeren sy ons dat alle menschen haer onder malkanderen voor een mensch houden sullen. 474
26. Dat uyt de Eenigheydt, die uyt de plicht der nature onder den menschen behoort te zijn, ontstaet de hooghste onoverwinlijcke sterckte. 475
27. Vande natuer, Eygenschap en vrucht der Liefde. 476
28. Dat de eerste Eygenschap der liefde is, datse den lief-hebber met den geliefden vereenight en den liefhebbenden inden geliefden verandert. 476
29. Daer is geen dingh ter werelt dat onse liefde weerdigh is, behalven dat ons weder lief hebben kan, en onse liefde edeler en beter maken. 477
30. d'Eerste liefd des menschen behoort met recht voor alle ander dinghen Godt den Heer, als den eersten en laetsten, 'tBegin aller dinghen gegeven te werden. 478
31. Dat de mensch die hem selven voor allen anderen lief heeft, hem selven Godt maeckt, en stelt hem boven Godt. 479
32. Gelijck als de Liefde Godts, wanneer die selve de eerste is, en den voorhael heeft, de eerste wortel, oorsprong en Fonteyn alles goeds is: alsoo is de eygen liefde, als die selve den voorkael heeft, een oorsprongh en wotel alles quaets. 479
33. Gods Liefd en eygen liefd zijn twee Poorten en lichten vande kennis des menschen. 480
34. Dat alleen Gods liefde, als sy de eerste is, in den mensche, een oorsaeck is der eenigheydt onder de menschen: en de eygen liefd alleen een oorsaeck van twist en oneenigheyt. 481
35. Dat een yegelijck uyt zijn eyghen liefde kennen magh, wat hy schuldig is Gode te doen. 482
36. Vande vrucht der Liefde Gods, namelijck de blijschap in God. 483
37. Vande vrucht der eyghen liefde, dat uyt die selve geen ware blijschap komen kan, maer een valsche blijschap, die eeuwighe treurigheyt baert. 485
38. Vande eyndelijcke en laetste vrucht, die uyt eyghen liefde komt en valsche blijschap, de welcke is die eeuwighe treurigheyt en eeuwighe Doodt. 486
39. Hoe wy Godt onsen Schepper alles behooren te geven, en hem alleen eeren. 487
40. Van eyghen eer, die Godts eer contrarie is, en haer openbaere vyandt. 488

Gode zy van alle dingen/ over al en 'tallen tijden alleen den lof/ eere en Heerlijckheydt / en kracht/ van eeuwigheydt tot eeuwigheydt/ Amen.

Onder-

Onderrecht VAN IAN ARENTS,

Aen een Vorstelijcke Vrouwe / om Saligh te Leven en te Sterven.

DOorluchtige Hooch-geboorne Vorstinne/genadige Vrouwe: Als ick nae uwe V.G.believen/ op eenige Spreucken en Leeringen ben bedacht geweest/ die tot verweckinge vande ware Godsalicheydt / als een gedenckteycken /. en tot ingangh onser dagelijckschen Handt-Bijbel/mochten geschreven werden: Soo zijn nochtans sulcke Spreucken en gedenck-puncten/ hoe wel/tegen mijne meyninghe en wille/alsoo aen gewossen/ datse diesweghen hier toe by nae onbequaem souden schijnen: Also ick eensdeels/ uyt eenige onderscheydlijcke en tot hierentoe ingevallene Godtsalighe t'samen spraken/ anderdeels/ inden seer soberen anvangh mijns Christendoms/ te vooren/en noch ter tijdt / aen my selfs hebbe bevonden / hoe een Godt-lievende Siele (onder so veele en menichvoudighe doch seer scherpsinnige Religions strijdigheeden / by de welcke de duysenste / tot geene geheele vaste sekerheydt en bestandighe ruste sijner Sielen konnen komen) en evenwel garen een korte / doch gewisse ende bestandighe grondt sijner saligheydt hebben en vatten mochte/waer by een Mensch gerust/ Christelijck gelooven en leven/ saligh en vrolijck afscheyden en sterven konde: Soo heb ick dit weynighe / dat my Godt door sijne Genade verleent heeft/op't papier gebracht/om geene redenen willen achter laten: En ick leve teghens mijnen Godt / in deser toeversicht/ by soo verre uwe V. G. en andere herten die Godt zijn overgegeven/dit weynighe/ door naspeuringhe van de aen getrockene spreucken wel sal overwegen en vatten / en in't toekomende door dickwils over en weder te lesen/en door Godsalighe Oeffeninghen/ haer sal gemeyn maken / soo sal sulx gedyen tot opbouwinghe van een bestandige en geruste sekerheyt/ tot verweckinghe der warer Godtsalicheydt/ tot oprechtinge des Rijcks Gods/ in ons / tot lof en heylighmakinghe sijns Naems/door ons en met vrolijcker vernoeginghe onser Sielen: Waer heen het dan van my / in eenvoudigher Christelijcker meeninghe aengesien is; De Genade onses Heeren JESU CHRISTI sy met onsen Geest/ Amen.

Totte vlijtighe oeffeninghe der H. Schrift des H. Boecks Gods/ sal immers een ygelijck gedoopt Christen/ Godes sijnes Vaders/ veelvoudig en dickwils wederhaelt/ en ernstlijck bevel beweghen. Deut. 6. v. 6. Cap. 11: v. 15. Sirach. 6: v. 37. Cap. 15: Wel dien die gestadigh met

Gods Woord omme gaet, &c. Sirach. 24: v. 38: Colos. 3: v. 16. Psal. 1. ende de heele 119. Psalm. Josue 1: v. 8. so konde God niet wel pryſger woorden hier van gebruycken / daer hy alsoo spreeckt: Laet dat Boeck deses Wets niet van uwen monde komen, maer: 1. Betracht het dagh en nacht. 2. Op dat ghy doet en houdt alles, nae dat daer in geschreven staet, alsdan sal't u gelucken in allen wat ghy doet, en sult wijslijck konnen handelen.

De Sone Gods / beveeltet ons wederom / oock dickwils / in't nieuwe Testament / als Joh. 5. Soeckt inde Schrift, &c. Houdt aen met lesen tot dat ick kome. 1. Tim. 4. Maer wie het leest, die merckt daer op. Math. 24: v. 15.

Eyndelijck besluyt de H. Geest in de Openbaringh Johannis also: Salich is die, daer hoort, en leest, de Woorden der Prophetye, en behoudt, dat daer in geschreven, is. Apoc. 1: v. 3.

Wie nu dit H. Boeck Gods / niet also boven alle Menschlijcke Schriften stelt / dat hy 't selve niet alleene voor andere dagelijcks / tot op't eynde zijns levens / leest en oeffent / die geeft een onfeylbaer getuychenis van hem / dat hy sijns Gods / der H. Drieeenigheydts gebodt / niet hoogh acht / en dat hy also met sijne salighheydt in het uytterste gevaer staet / 't welck hy in aenvechtinghe en in't eynde sijns levens / met sijne eeuwighe schade / voor seker / sal gewaer werden.

Den Sabbath of Sondagh heeft Godt alleen tot sijnen dienst afgesondert / geheyligt / en gesegent: Wie nu desen dach niet met heylige wercken en oeffeninghen toe brenght / die doet wetentlijck en opsettelijc tegens sijns Gods gebodt.

De oorsaeck van so groote blindtheydt en Godloosheyt by de Christenen / is dese / dat onder eenige duysent Geestlijcke en wereltlijcke / Ezech. 22. v. 7. en 26. Geleerde en ongeleerde heel weynigh haren Sabbath houden.

Een Christen heeft hem alle sijn levedage genoegh te oefenen / dat hy sijne aengebooꝛne erfschade en erfsonde recht leere verstaen / Math: 15: v. 19. En vergelijckt Christus het hert by eene vergiftige Water-Fonteyn: Wttet herte komen / &c. Esa. 1: v. 6. Wert dese uwe erfschade beschreven / by eene geheele wanhopige en vertwijffelde kranckheyt / leest verder met verwonderinge Esa. 34: v. 13. en Esa. 13: v. 21. daer schildert u de H. Geest / dat huys uwes hertens af / als een verwoest en verstoort Babel / als een afschouwelijcke vuylnis goote / en Duyvels poel / vol doornen / neetelen / Distelen / Draecken / Veltduyvelen / Maerters / Gieren / uylen / Egels / Velt-geesten / &c. t'welc alles niet anders is / als de groote en duysentvoudighe verwoestinghe van de diepe ongrondeerlijcke vergiftinghe uwer nature / en der selver ingeplante Dierische / Beestische en Duyvelse eygenschappen: Daer in eens yghelijcken hert / natuer / verstandt en wille / des Duyvels Rijck en alle sijne eygenschappen ingedruckt is / en alle en ygelijcke Sonde / als het ingewickelde Saet een der Slanghe / in een ygelijck is gesapt en ingesoncken: Of schoon niet alle sonden by malkanderen en by een yder oock in sijn uytterlijck leven sichtbaer en daedlijck sijn / 't welck niemandt voor Godt oock in't minste niet reynder noch vromer maeckt / dewijle hy / als een beproever van Hert en Nieren / alles rechtet nae het Herte / als die daer is het Saet / gront en Springh-Ader of Fonteyn selfs / nae dessels vernieuwinghe en gelegentheydt.

Onse kranckheyt

Christus Jesus die waerachtige / hooghgeloofde God in eeuwigheydt (1. Joan. 5: v. 20. Rom. 9: v. 5:)

Onse medicijn.

Onse medecyn

die des geheelen Schrifts doel/oogh-
merck en kort is/ Actor. 10: V. 43: is
ons gegeven tot een hulpe en reyni-
ginghe tegens sulcke onse grondelose
verderVinge/ Zach. 13: V. 1. Rom: 5:
V. 18. also dat in geenen anderen heyl
en geene andere Naem den Menschen
gegeven is / daer in sy saligh sullen
worden/ Act. 4: V. 12: die is geworden
onse wegh met syn doen en leeren.
Actor. 1: V. 1. De waerheydt in syn
woort. Joh. 6: V. 68. en het leven met
syn seer dierbare verdienste. Ghy zyt
verwurght/ en hebt ons gekocht met
uwen bloede/ Apoc. 5: V. 9: aen hem
hebben wy de verlossinghe door syn
bloedt/ Eph. 1: V. 7: en 14. Col. 1: V.
14: en 20. besiet Esa. 45: V. 22. Esa.
53: V. 4. 5. Daer leydt nu de eenighe
gront onser Salighheyt/dat wy alleen
met een bloot louter geloove (als het
eenige middel/ dat God hier toe ver-
ordineert heeft/ Rom. 1: V. 17. Gal. 3.
V. 21. Heb. 10: V. 18. Hab. 2. V. 4.
Sulcke salighmakinghe en gerech-
tichheyt/die ons uyt genade in CHRI-
STO en door CHRISTUM geschonc-
ken wort Phil. 3: V. 9:) als namelyck
de overvloedige liefde Gods des Va-
ders/ Eph. 1: V. 3: 5: 6. De hooghe en
volkomene versoeninge met God (1.
Joh. 2: V. 3:) door de volcomene ge-
hoorsaemheyt Christi, met de vervul-
linge des Wets. Gal. 3. V. 13. 2. Cor.
5. V. 21. De ewighe verlossinge. Rom.
3. V. 24. De volkomene eeuwighe ge-
rechtigheydt in Christo, die oock der
heyligsten Engelen gerechtigheyt en
Heyligheyt overtreft: Dan Godt is
hier die gerecht maeckt. Rom. 9. V.
33. Dat is/de Godt (JEHOVAH,) is
selve ons Gerechtigheyt. Jerem. 23.

Wanneer het hert dese onuytspre-
kelycke schatten der Genade in Chri-
sto, in sich gevoelt / so is het so leven-
digh en krachtigh in den geloovigẽ /
dat het hun alreede een soete voor-
smaec is des eeuwigẽ Levens/Rom.
8. V. 24. Ick segge noch ten kan nim-
mermeer met tongen uyt gesproken
worden/ wat dat voor een Goddelyc-
ke oeffening is/wanneer een gelovige
ziele bekẽt en gevoelt hoe hoog/edel en
dier de Gerechtigheyt in Christo Jesu,
is/die haer door't gelove toe gerekent
wort/ Phil. 3. V. 8. 9. En wat het nie-
we verbond in CHRISTO is. Ose. 2.
V. 19. Eph. 5. V. 25. Hebr. 8. V. 9. 12.
Jer. 31. 31. 34. Want in dit verbont en
werck onser Salighmakinghe ver-
bindt sich Godt also met de Sielen /
en spreeckt die selve (by maniere van
spreken) also aen: Ick de eeuwige Al-
machtige God en Vader des Salich-
makers Jesu Christi, verbinde / ver-
swere en verschryve my gantz krach-
tichlyck met het alderheylichste ver-
soen-bloet mynes Soons tegen u/ en
alle Menschen op aerden/die in de be-
kentenis harer sonden met warer toe-
versicht op mynen Soon Jesum Chri-
stum haer gelove setten/ dat ick u/alle
uwe sonden/ vergeven/ ende alle uwe
missedaden nimmermeer gedencken
wil. Maer spreeck u/ vande sware
vloeck des Wets also los / en van't
groote gewelt des Duyvels also vry/
en voor mynen gerechten toorn/ also
seker/ en voor my also gerecht en sa-
ligh/ als of ghy selve de Wet vervult
en voor uwe sonden genoech gedaen
had / jae als of ghy sonder sonde ge-
boren/ en noyt gene missedaet begaen
had / en sulcks alles om Jesu Christi
myns Soons wille/die voor u de wet
vervult heeft / en een vloeck en een
Schuldt-offer geworden is / en uwe
sonden met syn Goddelyck bloet heeft
afgewasschen / en die mynen toorn
heeft versoent / en den Duyvel/ Hel /
Werelt en dood heeft overwonnen/en
die de eeuwighe gerechtigheydt heeft
weder gebracht: Eñ niet alleene dat/
maer ick wil en schaffe oock/dat ghy

Het verbont Godes met de geloovige ziele heeft twee leden het eerste litt siet op Godt.

nu voort aen door Christum eene onoplosselijcke gemeynschap met ons / der gantscher heyliger Drie-eenicheyt hebben sult : Alsoo/ dat ick wil eeuwigh uwen lieven Vader sijn / en ghy sult eeuwigh mijn lieve Soone / Dochter en erve sijn/en hy mijn Sone uwe Salighmaker/ sal uwen eeuwigen Middelaer en verlosser sijn: en ghy sult sijn verloste Broeder/ Suster en mede-Erfgenaem sijn. Ja gy sult hem in kracht sijns H. Geestes/ dien hy u mede gedeelt heeft/ als sijn vertroude Bruyd/eeuwig tot een vleesch vertrouwt en vereenight sijn. Tot meerder oorkond en verseeckeringe/ en tot sterckinghe uwes geloofs/heb ick u neffens en tot den zegel des H. Geestes/op u hert en geweten in gedruckt en weder varé laté/mijne beyde groote wonder geheyme en krachtige Seghelen mijns Nieuwen Verbondts. Eerstelijck de heylige Doop/ als het Sacrament der weder-geboorte/daer nae dat heylighe Avontmael/ als het Sacrament der waren levendigé gemeynschap/ die ghy draeght met het lichaem en bloedt mijns soons/uwen vertrouden Heere / Salichmaker en verlosser. Sulx spreke/ schrijve/belove/ sweere/betuyghe en verzegele ick de Heere uwe God/te gelijck met mijnen lieven Soone / ende den heyligen Geest/ vast en eeuwigh te houden/en teghen alle verstandt en poorten der hellen/aen u/so waer ick leve/met der daet te vervullen/doch sulx alles alsoo/ en met dit bescheyt/ dat ghy nu voort aen/so langh ick u het leven geve/my in heylichheydt en gerechtigheydt sult dienen/en tuchtigh/gerecht en Godsaligh leven / uwen verlosser Christo bestandigh navolghen / niet u selven maer hem leven / teghens het vleesch daer in de werelt en de Duyvel haer Rijck en plaetse hebben / machtigh stryden/in de heyliginge voortvaren/ u van alle bevleckingh des vleesches en Geestes/ reynigen/ mijne Sacramenten en segelen waerdig gebruycken/ een goede Ridderschap oefenen/ geloove en een goede conscientie bewaren tot aen't eynde. Daer toe ick u dan altijt den Geest der wijsheyt/des verstants/des raets/ der stercke/ der kennisse eñ de vreese des Heeren/ rijckelijck wil verlenen / so ghy my ernstelijck daerom biddet / en my met verdoemelijcke sonden/ tegen 'tgeweten/niet wederstrijdet.

Het twede lidt siet op de geloovighe ziele

Maer so ghy uyt swackheyt de een of d'andere val beginght so sal u sulcx by so verre ghy daer maer niet in volherdet/ maer u/ door mijne genade / weder oprechtet/ niet verdoemelijck sijn/ en ghy sult door dagelijckse boete/hoe langer hoe stercker wordé/ aen uwen Heere Christo, en in de macht sijnder stercke / aen hem wassen in alle stucken: En ick wil u/als een levendighe wijn-rancke/ reynigen/dat ghy al meer en meer vrucht brenght/ ende vervullet wort met vruchten der Gerechtigheyt/ die door Jesum Christum in u geschieden/tot dat u uyt genade geschoncken wort/de kroone des saligen levens. Actum inden verborgen raedt der H. Drie-eenicheyt / eñ geopenbaert door onser beyder Middelaer/ JESUM CHRISTUM.

De hooghe verdienst Christi is een sulcke overvloedighe rijckdom sijner genaden over ons/ Eph.2.v.7. Eene sulcken rijckdom sijns heerlijcké erfs aen de Heyligen / eñ eene sulcke overvloedige groote sijner kracht/aen die/ die daer geloven/ Eph.1.v.8.19. Dat sulcke verdienst vryelijck niet alleen eene betalinge aller onser sonden/ (als het dan de onverstandighe Godtloose luyden/verdraeyen/en haer hier door aen hare salighheyt verkorten.) Maer uyt Christo/ sijn lijden/doodt en verrijsenisse/ vloeyt dit als uyt een Heyl-

Fon-

Fonteyn / en ontspringht als een levendighe vrucht en kracht des selfs.

De nieuwe Geboort of vernieuwinge en heyliginge / sonder de welcke niemant God sien sal. Hebr. 12. v. 14. En daer aen bekenne wy / dat wy in hem syn en blijven / na dien hy ons oock van synen heyligen Geest gegeven heeft / Joh. 4. v. 13. Daer gelt oock niets in Christo Jesu, als een nieuwe Creature / Gal. 5. v. 15. Waer dieselve niet volgt brengtse de schadelijcke en wanschapene misgeboort van Mond Christenen / daer de Christenheyt tegenwoordig vol van is. Maer op dat ghy dan siet / hoe by alle de gene / die in Christo Jesu syn / een so rechtschape wesen volgen moet. Eph. 4. v. 21. So merckt met vlijdt / hoe de Heylighe Geest de mede gedeelde Salichmaeckinghe / door 't geloove / uyt genaede door Christum, en die daer uyt vlietende heyliginge / so ondeelbaer t'samen settet: Het is verschenen de heylsame genade Gods. Maer waerom? Wat is der selven kracht en vrucht oock aen u? De antwoort staet daer by: Dat wy sullen: 1. Verloochenen dat ongodlijcke wesen, en de wereltlijcke lusten, en

NB. 2. Tuchtig, gerecht en Godsaligh leven:

In dese Werelt. Tuchtigh tegen ons selfs / gerecht tegen onsen naesten / en Godsalig tegen God / en dat al in dese werelt. Tit. 2. 11.

Christus heeft onse sonden selfs geoffert aen syn lichaem / dat is een grote genade. Maer wat is de vordere kracht en vrucht der selvige by dien / die 't genieten? Dat oock wy 1. De sonde afsterven, 1. Pet. 2. v. 24. Wy houden dat eene voor allen gestorven is, 2. Cor. 5. v. 14. Lieve / waerom is hy voor alle gestorven? So volght daer voort op: Hy is daerom voor alle gestorven, op dat die geene die daer leven, (ende door syne doodt gerecht worden /) voortaen niet haer selven, maer (in eender gelatenheydt) dien selven leven, die voor haer gestorven en verresen is; Wederom: Uyt genade sijt ghy saligh geworden, door 't geloove, en dat selve niet uyt u, Godes gave is het, niet uyt de wercken. Lieve waerom dat? Dat wy / die der zijn gerechtvaerdigt / syn werck zijn / geschapen in Christo Jesu tot goede wercken / door welcke ons Godt (door sulcke rechtvaerdiginge) bereydet heeft / dat wy daer in wandelen souden / Eph. 2. v. 8. 9. 10. Besiet Phil. 3. eerst dat 9. ende de twee volgende veersen / die de navolginghe Christi leeren / en diergelijcke ontelbare plaetsen der H. Schrift meer.

Hier hebby het gehele ware Christendom.

In somma / Christus heeft voor ons geleden / en ons een voorbeelt gelaten / dat wy syne voetstappen sullen navolgen / 1. Pet. 2. v. 21. Dat sal en moet nu eenmael syn / hoe seer hem oock de eygene wil / daer tegen settet / en 't menschelijck verstant daer tegen uytvluchte soect. Welx gelaten voorbeelt / beneffens syne navolginge / ons de Heylige Geest also voor schildert.

Hoe wy Christi voorbeelt sullen naevolgen / overweegh hier alle spreucken.

Gelijck Christus besneden is: Also moeten oock de menschen besneden worden / met de besnijdinge Christi: Maer hoe? Door afleagginghe des sondelijcken lichaems dat hy draegt in synen vleesche / Colos. 2. v. 20.

Gelijck Christus gedoopt is: Also seyt Christus: Wie my navolght inde wedergeboorte, Math. 19. v. 28. Gelijck Christus de werelt overwonnen heeft / Joh. 16. v. 23. Alsoo: Wie van God gebooren is, die overwindt de Werelt, 1. Johan. 5. v. 4.

Gelijck Christus gecruyst is: Also die hem aengebooren / die cruycighen haer vleesch met de lusten en begeerten, Gal. 5. v. 24. Gelijck Christus gestorven is: Also sullen sy oock door Christum tot gelijcke dood geplantet worden / Rom. 6. v. 5. En syn haer selve en de werelt / als een doodt lichaem gecruyst / Gal. 6. v. 14. en afgestorven.

Als

Merckt hier het Fundament deser gehoorsaemheyt niet des wets / maer des geloofs.

Als Paulus vande gelovighen tot Colossen seyd: Daer hy doch spreeckt met de levendige/ Col.3.v.13. Rom.6.v.11. Hoe souden wy in sonden willen leven die wy afgestorven sijn? Rom.6.v.2.

Gelijck Christus begraven en verresen is: Also sijn sy oock met hem begraven/ door den doop/ in den doodt/ (dat namelijck bijden gedoopten mede dese vrucht volghe/ namelijck) dat gelijck Christus is opgeweckt vanden dooden/ alsoo sullen wy ooc (niet meer in't oude leven wandelen/ Rom.5.v. 3.4. En gelijck Christus ten Hemel gevaren is. Alsoo vergeten en verlaten sy/ wat achter rugghe is/ Phil.3.v. 13. ende strecken haer nae 't geene dat daer boven is) Col.3.v.2.

Gelijck Christus den Duyvel en sijn Rijck overwonnen heeft/en heeft sich geset ter rechter hand / op den Stoel Gods/ also overwinnen sy hem ooc/ door des lams bloet/Apoc.12.v.11. 1.Joh.2.v.3.14. Wie overwint, dien wil ick oock geven, met my op den Stoel te sitten, gelijck ick overwonnen hebbe en ben geseten met mijnen Vader op sijnen stoel. Wie ooren heeft die hoore, wat de Geest der ghemeynten seydt, Apoc.3.v.21. Int kort: Wat ick gedaen heb/ en geleen/ self in mijn leven vroeg en spae dat suldy oock vervullen. En sulcke navolgers Christi/ genieten de levendige kracht van sijne verdiensten / sy bekennen hem en de kracht sijner verrijsenisse / en de gemeynschap sijnes lijdens / indien sy sijne doodt gelijck worden. Waer mede sy hem oock te gemoet komen/ tot de opstandinge der doden. Phil.3.10.

Daerom laet ons aller tijt ooghen op JESUM,den aenvanger en voleynder onses geloofs, Hebr.12.v.2. als op dat wesentlijcke evenbeeldt Gods / Col. 1.v.15. Waer door wy wederom tot het Beeld Gods moeten vernieuwt worden/ Col.3.v.10. uwe Heere Christus was in de leere eenvoudigh en leerde doch geweldigh / en niet als de Schrift-geleerden/ Mat.7.v.27. sijn leven was een geduyrige verloogninghe/onthoudinge/affeggnige en vertreckinge sijner heerlijckheydt/ sijner almacht/sijner wijsheyt/eygener wille en eygener liefde. Daer wordt niet anders van/ gy moet hem hier in navolgen. Mat.16.v.24. Luc.9.v.23.

Maer dewijl dit (insonderheyt by de aenvanghende / en ongeoeffende) schier een stercke spijse gelijck is / soo moetmen haer dese leere van't leven Christi wat lichter voordragen / en in maniere van Melck-spijse alsoo toe bereyden/dat wy tot een Christen en aenvanghenden Navolger Christi spreken: uwe Heere en verlosser Christus was van een ootmoedigh herte / van een sachtmoedige Geest/ vriendelijck in manieren/hertelijck in woorden/ sacht in sijn antwoordt/hy heeft aller menschen salicheyt hertelijck gesocht / niemandt veracht noch versmaet/ is genadigh tegen den sondaren geweest/ barmhertigh teghen de armen/ medelijdigh tegens den ellendigen/gedultdig tegen sijne lasteraers/ en heeft hem aen niemant gewroken/ t'aller tijt voor sijne vyanden gebedē/ en haer goet gedaen/tot in den doodt. Mat.11.v.29. Wie my niet navolgt,die is mijnder niet waerdig, Mat.10.v.28. Wat ic gedaen heb en geleert dat sult ghy doen en leeren: Wie niet volgt en sijnen wille doet/ die ist geen ernst tot den Heere: Maer wil yemandt mijn Discipel zijn en worden/ en my naevolgen/die verloochene sich ooc selfs/ en neme sijn cruys dagelijcks op sich en volge my na/ Math.26.v.24. Luc. 9.v.23. Dan wie daer seyt/ dat Christus in hem sy en blijve / die (NB.) sal oock wandelen, gelijck als hy gewandelt heeft, 1.Joh.2.v.6. Tot dat Christus een gedaente in u gewinne, Gal.4.v.29.

Siet het tweede Boec vant ware-Christendom aent 11 Capitel.

Ey hoe wildy u buyten dese nae volginghe Christi ver troosten.

Dit is een korte Theologie.

Door desen wegh (en geene andere/ sult ghy nimmermeer) den eeuwigen waren Godt krachtiglyck bekennen/ en dien hy ghesonden heeft JESUM CHRISTUM, daer in het eeuwighe leven bestaet. Johan. 17. v. 3. Hier door sult ghy smaecken de Hemelsche gaven/ en de krachten der toekomender Werelt / Hebr. 6. v. 4. Hier door sult ghy eeten dat verborghene MANNA, en eenen sulcken nieuwen name (der Salvinge 1. Joh. 2. v. 27.) bekomen/ die niemandt kent dan die gene/ die die ontfanght) Apoc. 2: v. 17.

Schade van't mond-geloove. Een Mondt-geloove is een gevaerlijck dingh: 't Voert den Menschen/ onder schijn der hoope des eeuwigen Levens/ ('t welck hy door sijn Mondt-geloove hoopt te bekomen/) tot de eeuwighe verdoemenisse. En is dit des duysentlistighen vyandts des Duyvels/ tot hierentoe geoeffende greep/ sedert dat de Goddelijcke leere van't geloove wederom soo reyn is voort gebracht. Waer mede hy oock by godtloose Menschen/ effen so veel schade doet/ als te vooren door de wercken van eygen gerechtigheyt immer geschiede: Daerom gedenct/ en hebt dese vier kleyne spreuckskens t'aller tijdt byder handt/ en inde gedachten/ dan met dieselvighe kondt ghy gewis het geloove proeven en toetsen: 2. Cor: 13. v: 5.

1. Door 't gelove woont Christus in onse herten/ Eph. 3: v: 12: Daerom sult ghy by't ware geloof/ gene gemeynschap vinden met de wercken der duysternisse. Dan hoe komt Christus met Belial over een? 2. Cor. 6. v. 15.

2. 't Geloove is de overwinninghe/ die de Wereldt overwint / Johan. 5. Dat is u vleesches lust en het ander werelts en hovaerdigh wesen in u / 1. Joh. 2. v. 16. Waer 't geloove is / daer sult ghy niet meer wandelen nae de lustē uwes vleesches/ en na dē loop deser Wereldt / Eph. 2. v. 2. Ende u des Werelts maniere/ gebruyck/ gewoonheydt en oefninge niet meer gelijck stellē/ Rom. 12. v. 2. 1. Pet. 1. 14.

3. Wie glooft, die is uyt Godt gebooren, 1. Joh. 1. v. 13. Maer, wie uyt God geboren is, die doet geen sonde, 1. Joh. 3. v. 9. ende wie noch geen recht doet/ die is noch niet van Godt. En wie sijnen Broeder noch niet met der daet en waerheyt lief heeft/ 1. Johan. 3. v. 10. 15. Maer wie sonde doet, die is van den Duyvel. Daer aen wort openbaer wie de kinderen Gods/ en de kinderen des Duyvels sijn. 1. Johan. 3. v. 7. 10. Joh. v. 30.

4. Door 't geloove worden onse herten gereynight / Actor. 15. v. 9. by wien nu dat boose Adamische hert / de vergiftige springh-ader / selfs (als het CHRISTUS Math. 15. v. 19. beschreven heeft) niet gereynight en geheylight werdt / daer gebreeckt het recht geloove / dan sonder dese heylighinghe sal niemant Godt sien/ Hebr. 12. 14. Somma het trede af van alle ongerechtigheydt / die nu den Name CHRISTI noemt/ 2. Tim. 2. v. 19. Dan sonder een heyligh leven/ sonder dagelijx wassen inde Godtsaligheyt/ en sonder volbrenginge van den wille Godts/ hem veele van't geloove van de Christelijcke name en verdiensten Christi te roemen/ is maer enckel geschrey/ ledige woordē/ een ydel geklap en een nietigh lof-werck/ om dies willen Christus den Vyghe-boom vervloeckte: Die Boom die maer bloeyt of bladeren draeght / die sal (waerlijck) in't eeuwighe vier geworpen worden/ Math. 3. v. 16. Joh. 15. v. 2.

Valsche leere sal en moet men wederspreke/ Tit. 2. v. 9. En geloof ick't voor gants gewis/ wanneer men hier in den raet Gods hadde gevolght/ 2. Tim. 1. v. 16. en tot Tit. 2. v. 10. Soo hadde God groote nut en vrucht hier toe — Hoe men met valsche Leeraers sal ommegaē.

toe

toe verleent. O wat een kostelijc ding isset alst herte vast wert / seydt de H. Geest/tot den Heb.13 v.9. maer daer gaet voor henen: Men moet hem niet laten om dryven, 1. door menigerley lere. Inde gront-tael wert het uytgesproké/als wanneermen de geloofs en Religions artijckelen alsoo toestelt / als een kleermaker een kleet/dat het daer vol/ bont/ kroes en konstigh uyt siet.

2. Vreemde Leeraers / door diens boosheydt dickwils het verstant verkeert/de ziele bedrogen/ ofte doch seer onrustigh wort/ Sap.4.v.11. Daer voor zijn die gene / die des Heylighen Geestes raet 2.Johan. v.18. volgen/ verseeckert en bevrijdt.

In so veele Religions strijdighedé/ laet de verachte eenvoudt des woorts Gods / uwe eenighe vastigheyt sijn/ 2. Pet. 3. v. 17. Woorden-krijgh en School-gekijf baren maer twist / en helpen veele tot het tegenwoordigh swevend/ongoddelijc wesen/1.Tim. 6. v.4.5. 2.Tim. 2.23. en 16. en verrucken onse sinnen van de eenvoudigheydt in Christo Jesu, 2.Cor. 11.v.2. Vande eenvoudigheyt sult gy groote nuttichept en Goodelijcke verlichtinge bekomen/Psa.119 v.130. Ps.116.
Wie debeste Christenen zijn v.6. Math.6.v.22. De eerste en beste Christenen loofden God met eenvoudiger herten/Act.2.v.42. en waer dit der Apostelen (als oock noch huyden hare ware navolgers) eenighe roem/ dat sy in eenvoudicheyt en niet(als nu over al gebruyckelijker is) in vleeschelijcker wijsheydt/ gewandelt hebben/ 2.Corinth.1 v.12.

Van ons heftigh disputeeren. Door veele eñ onophoudelijck disputeeren/ sonder ware verlichtinghe en leven/ tot de kennisse Christi te komé/gebreeckt het seer veele. De rechtste wegh staet beschreven/ 2. Pet. int 1. van't vijfde tot in eenige navolgende veersen / die het na slaen/ en leeren wel waerdigh sijn; 't Welcke Paulus noch eene kostelijcke wegh noemt / 1. Cor.12. en in't volgende 13. Capittel yets aen duydet. Een verstandigh Mensch hout vast aen Gods Woort/ Spr.33.v.2. Daerom hoe schijnlijck en spitsvindigh andere so meenigen spreuck weten te drapen en te verkeeren/ soo gedenckt ghy doch maer aen de spreuck Christi: Dat Woort dat ick gesproken hebbe, dat sal u oordeelen aen den jonghsten dagh. Joh.12.v.48. En door dit eenige middel wederleght en overwint ghy de oude Slange en hare uytgebroeyde Phariseesche Adderen-geslacht/hare veelvoudige slibrighe verdrayinghen / en hare scharpe swarte twee-tongighe en snelstekende tonge: 1. Tim. 6: v.3. Siet dat Rijck Gods is inwendigh in u, seydt Christus Luc. 17. Daerom werdt dese groote schat/ met alle sijne goederen/ vande weder-geboorne/ niet buyten / maer inden grondt haerder zielen / al meer en meer gesocht/ en door (1.) bidden/ (2.) soecken / en (3.) door aenkloppen gevonden/ en wort onder andere voor bereydinghen hier toe vereyscht / gestadige oefeninge inde Godsaligheyt. 1.Tim.4. en een onophoudelijck bidden/1.Thess.5. De navolginge Christi, de verloocheninge sijns selfs/Luc. 9.v.23. Daer door wort men deelachtigh der Goddelijcke nature/2.Pet.1. daer door wort de innerlijcke mensch van dagh tot dagh vernieuwt / en de Mensch weder in dat Even-Beeldt Gods verklaert/ van eene klaerheydt in de andere/ 2.Corint.3.v.18.

Is het rijc Godes daer/ soo is oock Godt selve daer.

Hoe men tot onse inwendighe schat mag komen.

De Mensch moet altijdt in eenen geestelijcken strijdt leven op aerden / Job 7.v.1. inde Godsaligheyt komt niet eene Rust-dagh/dese kamp duert als by Paulo, tot aen 't laetste toe / Rom. 7. v. 21. en dat weghen onse Vleesch / waer in de Wereldt en het rijck des Duyvels/haer deel/ plaets/ en Zetel behouden.

Wie nu hier wandelt / (1) nae de lusten sijns vleesches / (2) na den loop deser Werelt. (3) Nae den Geest / die tot deser tijdt sijn werck heeft / inde kinderen des ongeloofs / Eph. 2. die sal sterven / Rom. 8. v. 13. Daerom merkt tot versterking deses kamps / so lief u uwe salighept is / de schoone sevenvoudighe belostenis der overwinners / en soecktse na malkanderen op / in de Openbaringh Johannis:

Cap. 2. v. 7. Cap. 3. v. 5.
v. 11. v. 12.
v. 17. v. 21.
v. 27.

Worstelt daer na / dat ghy door de enghe poorte ingaet / dan veele sullen (dat segghe ick Jesus Christus u) daer na trachten / hoe sy daer in komen / en sullen't niet doen konnen / spreeckt de Soone Gods / Luc. 13. Daerom siet ghy gewis dat de wegh niemandt in den Hemel sal draghen / daer sal oock niemant overwinnen en saligh worden / sonder kampen / sonder worstelen / oock niemant met sorghloosheypt en met lachenden monde / maer met vresen en beven / Phil. 2: v: 12. Oock niemandt met volbrenginghe sijnes willens / of met koesteringhe sijns vleesches / Maer met op't bloedt te wederstaen / Hebr. 12: v: 4. Boven het kampen teghen de sonden / is in des Heyligen Geestes Schoole / nae het eerste School-recht / dit het eerste: De smertelijcke doodinge onses vleesches / is maer de eerste grond en aenvang des Christelijcken levens. Heb. 6: v: 1. Daerom draeght u / als een goedt Kamper Jesu Chriti, 2. Tim. 2. v. 3. En vaert voort met de heyliginghe in de vrese Gods / 2. Cor. 7. v. 1. Dan die overwint / die sal alles erven.

Laet de schoone Predicatie Christi uwe eenighe regel des levens sijn / namelijck dat vijfde seste ende sevenste Capittel Mathœi, en behout tegens alle versoeckingen en teghenspreken / maer de laetste woorden der selver predicatie / die alsoo luyden: (NB. Wie mijne woorden hoort en doetse) die vergelijck ick eenen kloecken Man / &c. Maer wie dese mijne woorden hoort en niet en doet, die is gelijck een dwaesachtigh Man, die sijn huys des waren Christendoms, en eeuwiger saligheydt, alleen op het sandt bouwt. Math. 7: v: 24. Met welcke hoochdenckelijcke woorden / ick ooc dit schrift wil eyndigen / met aenhangende vermaninghe / dat ghy (Godtlievende Leser) d'aengetrockene spreucken wilt opslaen / en daer upt overwegen / hoe grondelijck ghy van uwe salighept bericht wort. Wilt die selve oock uptwendigh en van bupten leeren / en in u boetvaerdigh Christendom / daghelijcks tot oeffeninghe rechten / so sult ghy in een korte tijdt eenen sulcken grondt uwes Christendoms gevat hebben / dat ghy u dies tijtlijck en eeuwigh sult verheughen. Daer toe ick u / (en alle die / die hare Godtsalighept een ernst is) eene wooninghe ende werckinghe der H. Drie-eenichepdt van herten / met gebeden en suchten wensche / Amen.

Ten laetsten, Lieve Broeders, verheught u, sijt volcomen, troostet u, hebt eenderley sin, sijt vreedsaem, soo sal de Godt des vrede, ende der Liefden met u sijn. 2. Cor. 13. v. 11. Amen.

TOT

TOT
Vervullinghe eeniger bla-deren/ zijn dese Gebeden uyt het Paradijs Hoofken van
IAN ARENTS,

Tot een besluyt hier by gevoeght.

Gebedt, om de ruste der zielen in Christo.

OCH ghy eeuwighe en eenighe Vrede-Vorst/ Heere JESU CHRISTI, ghy alder salighste ende hooste rust aller geloovigher zielen/ ghy hebt geseydt: Komt tot my/ soo sult ghy ruste vinden voor uwe zielen/ inden werelt hebt ghy anghst/ in my hebt ghy vrede. Och hoe dickwils heb ick rust gesocht in dese wereldt/ en inde tijdlijcke dinghen/maer hebse niet gevonden/ want d'onsterffelijcke ziele kan niet versadight/noch gestilt noch versacht werden/ dan met onsterffelijcke dingen/ namelijck met u/ en in u; O ghy onsterflijcke Godt/ waer ghy niet zijt/ daer is geen rust der zielen/want al het tijdelijcke haest na den onderganck/ en verslijt als een kleedt/ de aerde veroudt als een gewaedt/sy verandert haer/ en ghy onveranderlijcke God sult haer veranderen; hoe soude dan mijn onsterflijcke ziele/ in die sterflijcke/ veranderlijcke/ vluchtighe dingen/ ruste vinden? Want gelijck als ghy/ lieve Godt/onse Schepper en Vader/ in geen creature rusten wildet/maer inden Mensch: (want als ghy den Mensch geschapen hadt/ soo rustede ghy van uwe wercken) alsoo kan des menschen ziel in geen creature rusten/ dan in u alleen/ o Godt. Mijn ziel kan niet versadight werden dan alleen met u o Godt/ ghy die alle goet zijt. Daerom honghert en dorst mijn ziele na u/ ende kan niet eer rusten noch versadight werden/ of sy hebbe u selve. Derhalven ghy/ mijn Heere CHRISTE wel geseyt hebt/wie daer dorst die kome tot my. Ghy zijt mijner zielen oorspronghj/daerom kan sy nerghens rusten dan in u. Daerom roept mijn ziele/ en spreeckt tot haer/ komt mijn Duyve/ mijn Duyve inde Steenrotzen en rotzsteens-gaten/dat zijn uwe wonden/ Heere JESU, o ghy rotzsteen des Heyls/ inde welcke mijn ziele rust. Want oock uwe lieve Apostel THOMAS niet eer rusten konde/ eer hy dan zijn handt hadde geleyt in uwe wond-teeckenen/ dat zijn onse Heyl-Fonteynen/ onse vreeds-bornen/ onse liefds spring-aderen. Och mijn Heere JESU, hoe yverigh is uwe liefde hoe reyn is sy en geheel ongevalscht/hoe volkomen en hoe onbevleckt. Hoe groot/ hoe

 hoogh/

hoog/hoe diep/ hoe hert grondelijck! Och laet mijn ziel in dese uwe Liefde rusten. In u hert daer in geen valscheydt noch bedrogh is / daer rust sy sonder vreese/sacht en seker. Och laet al mijn sinnen in u rusten / dat ick doch in my hoorde dat vriendelijck spreken / dat mijn oogen u aenschouwen / o ghy hooghste schoonheydt; dat mijn ooren u hooren/o ghy hooghste lieflijckheydt; dat mijn mond u smaeckt / o ghy hooghste soetigheyt) dat ick van u magh ruycken den edelen reuck des levens : o ghy edel bloeme des Paradijs: dat mijn armen u met liefde omvangen/o ghy lieflijckste Bruydegom / dat mijn hert in u juyche/ o mijn vreughde : dat mijn wille u alleen met verlanghen begeere/o mijns herten eenige begeerte: dat mijn verstant u alleen kenne/ o ghy eeuwighe Wijsheyt/dat alle mijn genegentheden en begheerten in u alleen mogen rusten/ o Jesu mijn liefde/mijn vreede/mijn vreugde. Neemt wegh uyt mijn hert al wat ghy selver niet zijt. Ghy zijt mijn rijckdom in mijn armoedt / ghy zijt my eere in mijne verachtingh/ ghy zijn mijn lof en roem teghen alle faemroovingh/ ghy zijt mijn sterckte in mijn swackheydt / ghy zijt mijn leven in mijn doodt. Och hoe soud ick niet in u rusten / ghy zijt my doch alles/ ghy zijt mijne gerechtigheydt tegen mijne sonde/mijne wijsheyt teghen mijn dwaesheydt; mijn verlossingh tegen mijne verdoemenis/mijn heyligingh teghen mijn onreynigheydt. Komt tot my en stilt mijn hert/houd in my uwen Sabbath. Laet mijn hooren/ wat ghy in my spreeckt/ laet my gevoelen/dat ghy in my leeft / O mijn levē. Hoe lief hebt gy my/O mijn liefde? Hoe troost/ verquickt/ verblijdt/ en verlight ghy mijn/O mijn troost/ mijn verquickingh/ mijn vreughd en mijn licht? Laet my u een geheel hert geven/dewijl ghy my u gantsche hert gegheven hebt : laet my van my selve uytgaen/ op dat ghy tot my ingaet/laet my mijn hert ontledigē van de Wereldt / op dat ghy my met Hemelsche gavē vervult. O Jesu mijns herten ruste / ghy Heylige Sabbath mijner zielen / brenght my inde ruste der eeuwiger salighеyt: daer vreugde de volheydt is / en een lieflijck wesen tot uwe rechterhandt eeuwighlijck.

Ghebedt ende Dancksegginghvoor dat Geestelijcke Houwelijck Christi met onser zielen.

OCH Heere Jesu, Christe, ghy schoonste onder der menschen kinderen / ghy huldsalighe Bruydegom onser zielen / ghy hebt geseydt/ ick wil my met u verloven in eeuwigheyt/ick wil my met u vertrouwen in gerechtigheydt/ ja in geloove wil ick my met u verloven/ende ghy sult den Heere kennen ; Ick dancke u van herten voor uwe öprighe / hertelijcke / heylighe en trouwe liefde/ daer mede ghy my altijdt lief gehadt hebt/ ghy hebt uwe liefde bewesen in u heylighe Mensch-werdinghe / daer ghy de menschelijcke natuer/ bestaende uyt een menschelijcke lichaem en ziele / in eenigheydt des persoons/hebt aenghenomen/en met uwe eenighe Godheyt onderscheydelijck en on-op-losselijck in eeuwigheydt / met u vereenight. Och wat een troostelijcke / lieflijcke en genaedsalighe vereenigingh is dat ! Dat Godt Mensch/en Mensch Godt is/ wat konde daer doch vriendelijcker en Mensch-saligher zijn? Daer mede hebt ghy betuyght / dat ghy u alsoo met my en alle geloovighen vereenigen wildet/ dat wy met u een lichaem/

haem/een vleesch en been/een geest en hert souden werden. Daer toe hebt ghy den Heylighen Doop verordineert en daer door u met my vereenight/vertrouwt en verbonden/datse my een verbondt zy van een goede conscientie met u. En dewyl ghy uwe teere/edele/ menschelijcke natuer/ die ghy aenghenomen had/geheyligt hebt/datse Engel-reyn/ jae meer dan Enghel-reyn / sonder sonde / sonder vlecke / louter ende onbesmet ware: Soo hebt ghy ons inden Heylighen Doop / na dien ghy u met ons vertrouwen wildet / oock gereynight door het waterbadt in den woorde/ en hebt u toeberepdt een Gemeynte/ die heyligh zy/ die gheen vleck of rimpel heeft/maer datse Heyligh zy en onstraffelijck. Soo reyn ende volkomen reyn hebt ghy ons met u bloet gewasschen/ want uwe reyninghe is volkomen / soo datter gheen sondenvleck is overgheblеven;ghy hebt ons oock met u door den Heylighen Geest vereenight / en tot een lichaem verbonden / en vereenight ons oock met u door het Heylighe Avondmael/door genietinghe uws Heyligen Vleeschs en Bloedts/daer mede ghy u aen ons geheel tot een eygendom geeft/u Leven / u Gheest / u vleesch en bloedt. Ja uwe Godtheydt en menscheydt is onse/de gantsche CHISTUS is ons eyghen / en ghy wilt in ons zijn / en wy sullen in u zijn. Ghy hebt uyt groote liefde/ u Heyligh Lichaem en Bloedt voor ons aenden kruyce geoffert/ en alsoo ghy ons eenmael hebt lief ghekreghen/soo hebt ghy sulcken bestandighen liefde teghen ons/datse stercker is dan de doodt / u yver is vast als de Helle / hare gloedt is vierigh en een vlam des Heeren / soo dat oock vele wateren dese liefde niet moghen uyt blusschen / noch de stroomen haer versuppen/en wanneer yemandt al 't goedt in zijn huys om dese liefde geven wilde / soo waer dat alles niet. Och mijn Vriendt hoe vreugdigh is u hert hoe wacker uwe Liefde ! Dat is de stem mijns vriendts / Siet hy komt en huppelt op de berghen/en springht op de heuvelen / mijn vriendt is als een Rhee/ of jongh hert/ mijn vriendt is wit en root/ uytverkoren onder veel duysenden/zijn Hooft is als dat fijnste gout/ zijne kinnebacken zijn als de wassende kruyt-hofkens/zijn lippen zijn als roosen / die met vlietender myrrhe druppen/zijn handen zijn als die gulden ringhen vol turkoysen/zijn lijf is als elpenbeen met Saphiren verciert / zijn beenen zijn als marmorkalommen op gulden voeten gegrondet. Och ghy alderschoonste Bruydegom / ontsteeckt een hertelijcke / innighlijcke yverighe liefde in my/kust my met den kus uwes mondts. Verquickt my met bloemen van u edele levendighe reuck. Laeft my met de appelen uwer lieflijckheydt : leght u slinckerhandt onder mijn hooft/ en u rechterhandt om-helse my. Och mijn vriendt komt in mijn hof en etet uwe edele vruchten. Set my als een Zegel op u hert/en als een zegel op u armen/ neemt uyt mijn hert weg/al wat uwe liefde in my verhindert. Ontkleet mijn ziele van alle creaturen en Werelts liefde/ maecktse bloot en suyver van alle aerdsche dingen/ op dat ghy u alleen met haer vertrouwen en vereenigen kont/ dat ghyse alleen hebben en besitten mooght / en geen ander met u. Ghy schoonste Hooghe Priester/in Heylighen cieraet/een Maegt moet ghy tot een echte vrouw hebben / die niet met de Werelt en met vreemder liefde bevleckt is. Soodanighen ziele neemt ghy geheel aen/

ende

en sy neemt u gheheel aen. Sulcken ziel hebt ghy duysentmael liever dan een lieve boel zijnen boele lief heeft. Over sulcken ziele verblijdt ghy u duysentmael meer / dan hem een bruydegom over zijn bruyd verblijt / aen sulcken ziele openbaert ghy u / en u gantsche hert : Wie u hertelijck lief heeft / die openbaert ghy u hertelijc. Och mijn ziele/vergeet de gantsche Werelt/en keert u geheel tot uwen Bruydegom/ soo sal hy lust aen uwe schoonheydt hebben soo sal hy hem te recht met u vereenighen / en ghy sult den Heere bekennen. Hy heeft u voorseecker zijn Liefde geheel gegeven/en hem daer door met u geheel vereenigt. Maer dat ghy met hem niet geheel vereenighen kondt / dat doet dat ghy hem uwe liefde niet geheel gegeven hebt. Och hoe gaet dese liefste Bruydegom rontom en soeckt een liefhebbende ziele / een reyne maegt/met de welcke hy hem vertrouwen mochte. Och hy heeft sulcke heylighe geloovighe zielen soo lief / dat hy duysent Hemelen soude verlaten en woonen in sulcken lief-hebbende ziele: met de selfde neemt hy alles te gelijck op/geluck en ongeluck/ leven en doodt. Hy neemt oock het cruys van sulcken ziele op hem / en draeght het / als waer het zijn eyghen/hy lijdt met haer/ hy arbeyt met haer/hy treurt met haer/ hy weent met haer. Hy leydtse door cruys en verdruckingh / door Hel en doodt met hem / en soo weynigh alst Lijden en de Doodt hem zijn Menschelijcke nature benemen/ van hem scheyden/en aftrecken konnen / alsoo weynigh konnen oock alle verdruckinghen / ja sweerdt noch hongher/ noch Engelen / noch Vorstendommen/ noch hoogte noch diepte / noch het teghenwoordighe noch het toekomende/noch leven noch doodt hem sulcken ziele benemen/ ende van hem scheyden/want hy heeft hem met die selve in eeuwigheydt verlooft. Och helpt HEER JESU, dat wy dit bekennen/ dit hooghe Hemelsche Houwelijck/ en eeuwighe Koninghlijcke vereenighe recht bedencken/en met u eeuwig verlooft / vertrout en vereenight blyven/ Amen.

EYNDE.

TOT ALCKMAER,

Ghedruckt by Symon Cornelisz. Brekengeest, Boeck-vercooper ende Drucker/ woonende inde Langhe-straet/ inde vinder vande Druck-Const / ANNO 1642.

Mein

8·6
1·8
10·2

martin Kolb dem gehört das
buch vom wahren Christenthum
ich habe es bekommen von dem
alten Jeck Kirschner in
germanhausen zu einer gedächtnuß
Martin Kolb in beberhausen
Anno 1718.
Anno

Martin Kolb dem gehördt das
Buch zu Anno 1718